

ACADEMIA ROMÂNĂ

FUNDAȚIA NAȚIONALĂ PENTRU ȘTIINȚĂ ȘI ARTĂ

Colecția
OPERE FUNDAMENTALE

Coordonatorul colecției:
acad. EUGEN SIMION

17293

C. STERE
OPERE

ÎN PRAJMA REVOLUȚIEI

roman

* *

CIUBĂREȘTI • ÎN AJUN • URAGANUL

Ediție îngrijită de
VICTOR DURNEA

Postfață de
MIHAI CIMPOI

Academia Română
Fundăția Națională pentru Știință și Artă
București • 2010

Coperta:
PODALV
Redactor:
TIBERIU AVRAMESCU
Tehnoredactor:
VASILE CIUCĂ
Tehnoredactare computerizată:
CONSTANTIN NIȚĂ

VOLUMUL AL VI-LEA

CIUBĂREȘTI

© Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Fundației Naționale pentru Știință și Artă

ISBN 978-973-1744-87-2

ISBN 978-973-1744-89-6

Cap. I

„PE CELALT TĂRĂM“

Trenul fu oprit departe de stație, la capătul podului, „pentru inspecția sanitară și dezinfectarea bagajelor“, înainte de internarea călătorilor la carantină.

Cei patru noi sosiți de peste Prut se înșirară smeriți, lângă geamantanele lor.

Ion Răutu aruncă o privire mirată împrejur.

La câțiva pași de linie, chiar în fața vagonului lor, aburea și fâsâia o enormă etuvă.

Un mecanic și un soldat în opinci cotrobăiau, preocupați, în jurul ei, strângând și învârtind diferite șuruburi și manivele.

Un tânăr sergent, cu sfârcurile mustății răsucite în ace, și vreo patru alți soldați de sub comanda lui reprezentau „forța publică“.

Soldatul în opinci, de la etuvă, se repezi la lădița doctorului Silbermann, o desfăcu și începu, sub supravegherea mecanicului, să-i arunce efectele în căldarea înfierbântată.

Un vameș, mustăcios și rumăn, cam soios, căsca urmărind alene operația, în interesul fiscului.

În așteptarea rândului său, Răutu își scoase cărțile, care îl însoțeau tocmai de la hotarele Chinei; își așeză la o parte pe cele legate, care nu puteau risca temperatura etuvei.

– Care-i domnul doctor aici? – întrebă el cu sfială.
Nimeni nu-i răspunse.

– Domnule! – se adresă, în sfârșit, mecanicului –
cărțile aiestea *perepletite* nu se poate amu băga în căldare,
5 că se strică. Cum aveți să le *dezinfîțiți*?

Mecanicul înalt, deșelat, foarte slab și puțin
gârbovit își fixă, grav, o clipă, asupra lui niște ochi
excesivi de limpezi și răspunse hotărât, respirând de-
getele dreptei:

10 – Cinci minute!...

Se resemnă să aștepte.

„Patria ideală“ nu-l primea cu prea multă priedenie...

O zi de mai, necruțată de soare.

15 Lunca joasă a Prutului, răsufând încă revărsă-
rile primăverii – toată învelită în verdeață de sălcii și
stufiș – cu rari ochiuri de apă prin care se oglindeau
pe alocurea figuri pitorești de pescari cu ciorpacul
în mână sau de vânători la pânda rațelor sălbatece, –
20 sclikea în tremurul văzduhului cald și senin.

Spre sud, la dreapta, coama Cristeștilor se tăia în
azurul dens, de peruzea, abia îmbrobodit mai sus de
puținii nori albi, ca movile involburate de zăpadă.

Prins de priveliște, Răutu nu băgă de seamă
25 când se isprăvisе dezinfectarea lucrurilor doctoru-
lui Silbermann și deodată se trezi că mecanicul, cu
bravul său ajutor în opinci, se și apucase de cărțile
lui legate.

Se aruncă spre ei:

30 – Domnule mecanic! Mi-ai spus să aștept ca să
văd cum se vor *dezinfîți* cărțile *perepletite*, dar amu
văd că le și bagi în părpăleală. Înțelegi, – nu se poate,
se strică!...

Lunganul, cu aceeași privire excesiv de senină și
cu aceeași siguranță, iarăși mârâi numai cu degetele
resfirate:

– Cinci minute!...

5 – Cum? să aștept cinci minute?... Scoate, dom-
nule, cărțile, că le prăpădești...

Mecanicul se aplecă puțin spre fața lui Răutu și
repetă, însă cu mai puțină siguranță:

– Cinci minute!...

10 Răutu se înfuriă:

– Ce cinci minute, domnule? În cinci minute se
fac borș acolo! Scoate-le, mă înțelegi, îndată. Sunt
cărți scumpe... Nu e vreun specialist pe aici?

Mecanicul, cu capul plecat spre umăr, stătu o
15 clipă nemișcat ca un surd care se muncește să prindă
niște sunete nedeslușite.

Apoi, o mișcare a lui din umeri îi deșteptă lui
Răutu vagi amintiri: desigur, îl văzuse undeva...

20 – Nu ești cumva tovarășul Ion Răutu, pe care îl
cunoscusem la Krasnoiarsk? – îl uimi deodată omul
etuvei cu o întrebare în rusește și aruncându-se să-l
îmbrățișeze și să-l sărute.

Era *Iernst Kenik*, cetățeanul *Saxon Vieimarului*,
expulzat peste granița rusă după ispășirea pedepsei
25 în Iacutia!...

Problema cărților legate fusese astfel rezolvată:
n-au mai fost supuse dezinfectării.

Oficialitatea prezentă nu opuse nicio obiecțiune.

Numai mustăciosul vameș exclamă mirat, dar sa-
30 tisfăcut:

– Uite, măi! Îi adevărat că rusul îi un neamț din
Siberia? Sunteți tovarăși din Siberia, domnule? Că
noi de la neamțul acesta, care nu știe decât rusește,
numai atâta am putut înțelege: *Sibir* încolo, *Sibir*

încoace... He-he-he! Vasăzică, *Pohod na Sibir*, camarade? – se adresă răsând prietenește „neamțului rus“, bătându-l peste umăr.

Un ecou neașteptat al trecutului.

5 Baracele carantinei îngroziră pe călători: în fața lor, se desfăceau niște șandramale de scânduri rău închegate, prevestind prin crăpăturile lor ce poate fi într-o zi de ploaie; soarele își zugrăvea arabescurile pe podeaua de pământ gol, frământată numai de picioarele vechilor locatari și acoperită cu un strat de resturi de merinde...

10 În aerul îmbâcsit de exhalări putrede, cu toată ventilația crăpăturilor, mișunau miriade de muști, iar pe jos furnicau în toate părțile șoarecii și guzganii, spărieți de invazia călătorilor.

15 Lipsa de orice acomodări igienice infesta totul și în jurul baracelor...

– Nu știu dacă purtăm în noi bacili holerii, – strecură printre dinți, în nemțește, doctorul Silbermann –, dar aici viața ne e în primejdie și fără bacili!...

20 – Putem să videm amu pe domnul doctor a carantinei? – întrebă Răutu pe spilcuitul comandant al străzii.

Sergentul trăgână pe nas, răsucindu-și sfârcurile:

– Păi, trebuie să vie! Trebuie să i se fi *tiligrafat* la
25 Iași că ați venitără. De patru zile nu s-a coborât niciun câne de om p-aci. D-aia îi lipsă...

O „bumașcă“ întinsă cu discrețiune, după sfatul doctorului constantinopolitan, înlesni o soluție provizorie: comandantul garnizoanei se învoi ca, în așteptarea medicului, pacienții să-și așeze tabăra pe iarba verde, sub cerul liber, la oarecare depărtare de emanațiile pestilențiale ale baracelor.

Doctorul Silbermann râdea sarcastic...

Bietul Răutu se simți, ciudat, vinovat față de un „străin“ pentru orânduielele din patria lui ideală și aproape nici nu îndrăznea să se întrebe cum, în adevăr, vor putea ei suferi două săptămâni de „supraveghere medicală“ în aceste condițiuni...

După ce-și „pusese mașina în regulă“, veni în lagărul carantinei și Kenik, care, așezat pe iarbă, cu genunchii îndoiți între brațele sale, își povesti, nu fără umor, pățaniile neînchipuite.

10 Era o tristă odisee de peregrinări aproape prin toată Europa, după ce fusese respins de patria necunoscută a „Saxon-Vieimarului“, care nu-i recunoștea calitatea de cetățean.

15 După fantastice tribulațiuni, în care pierduse și pe cei doi copii din urmă, odiseea se isprăvi în România, unde Kenik reuși să fie angajat ca mecanic la căile ferate și, puține zile înainte de sosirea lui Răutu, însărcinat cu manipularea etuvei de la Ungheni...

Bine spre seară, apăru, în sfârșit, în lagărul „holicilor“ medicul carantinei.

Încă de departe, se repezi spre Răutu, strigându-i:
– Domnule Răutu, domnule Răutu! Acuș aflai din hârtii că ești aici! Știam de la Vasile Credință că trebuie să vii. Să trăiești! Balanovici, – se recomandă el.

25 Balanovici!...

Alt ecou al trecutului...

30 „Zărghitul“ din a cărui pricină se prăbușise pe vremuri transportul de cărți al lui Alexandru Levi și fusese descoperită organizația din Chișinău!...

Era un om înalt, spătos, cu o față foarte smeadă, cu o groasă mustață ruginită, cu un gât prea scurt,

care părea și mai scurt, fiindcă își ținea capul vecinic înclinat spre umărul stâng.

Un gros port-țigaretă de chihlimbar, neconținut fumegând, îi complectea, pentru Răutu, înfățișarea insolită de „burtă-verde“ a acestui „om de știință“.

– Ce ghinion, frate! – urmă jovialul medic al carantinei – de patru zile nu venise o țipenie de om pe aici; stau la Iași, dar vin îndată ce mi se telegrafiază. Dar tocmai acum mă dusesem cu niște prieteni să tragem un chef la Rivalet. Și când colo, sosind acasă, aflu că sunt patru internați la carantină! A dracului treabă! Trenul plecase, noroc că prinsei unul de marfă. Iartă-mă dar că am venit așa de târziu. Nu-i nimic, le aranjăm toate îndată...

– Că amu îi târziu, nu-i *nimica*, – îi răspunse Răutu cam iritat – dar cum să stăm în porcăria aiasta două săptămâni? Ne prăpădim!... Cum să *dornim* chiar noaptea aiasta?...

– Nu face nimic, te iau cu mine la Iași. Mi-a spus șeful că pleacă o mașină liberă. Vei face carantina la Hotel Traian.

– Amu, ghine, eu am să merg... dar tovarășii mei? Cum să-i las, mi-i rușine...

– Mă! A dracului liftă mai sunteți și voi, rușii! Și toată tagma voastră îi așa. Câte păcate le tragem cu voi! Noi suntem mai dezghețați, mai puțin formalști, dar voi îndată ne dați cu *nazad*¹!... Ei bine, care și unde sunt? Aceștia? Mare treabă. Uite că îi pornesc și pe ei la Iași, – să-ți fie de suflet!...

Așa a fost asigurată paza României de holeră, la carantina din Ungheni...

Răutu nu se mai mira că o găsisse goală.

¹ *Nazad* (rus.) – Înapoi! (n. ed.)

Ce nenorociți au trebuit să fie însă aceia care, totuși, și-au lăsat acolo „resturile culinare“, aceste moderne *Kjoekkenmoeddings*?...

Hotelul Traian, cu toată fațada lui impozantă, învâli îndată pe Răutu într-o atmosferă irespirabilă. Orașul încă nu avea canalizare, nici instalația conductelor de apă.

Acolo, după prescripțiunile doctorului Balanovici, Răutu cu Silbermann – ceilalți doi dispărură de la gară – trebuiau să aștepte vizita medicului comunal, fără a cărui autorizare nu aveau voie să iasă în oraș...

A doua zi dimineața, doctorul constantinopolitan, mai în curent cu obiceiurile orientale, porni, fără nicio jenă, să-și caute cunoștințele din oraș...

Răutu însă, respectând consemnul, abia dacă îndrăzni să se coboare până la restaurant.

În așteptarea vizitei medicale, în zadar a stat toată ziua la fereastră, privind spre micul *square*, asupra căruia dădea fațada principală a hotelului și admirând case vechi din față, de arhitectură turcească, cu arcade.

Nu se prezentă nimeni. Ziua următoare, nicio schimbare.

Nu putea fi o situație mai tragicomică:

Să visezi ani de zile o țară și să fii imobilizat la prag, într-un hotel, unde nu cunoști pe nimeni, fără să știi măcar pentru câtă vreme!

Singurul om cu care putea din când în când schimba o vorbă era tot doctorul Silbermann – nu numai că străin și el, dar și pornit și ostil.

Privind seara pe fereastră, Răutu fu impresionat de o stranie procesiune:

Vreo douăzeci de soldați rău îmbrăcați, în opinci, duceau între puști pe alți douăzeci, tot așa de rău îmbrăcați, numai că dezarmați.

– Ce-i asta? – întrebă el pe doctorul din Constantinopole, ce intrase în acel moment în cameră.

– Dezertori!... Asta-i armata română: o jumătate dezertează, iar cealaltă o prinde și o păzește – până la recrutarea noului contingent, care îi dă, la rândul ei, puțința să dezerteze și ea...

Răutu, cu toată amintirea recentă a propagandiștilor din satele Basarabiei, se simți rușinat și chiar jignit – nici el nu știa pentru ce – și-l evită de aici încolo și pe acest unic cunoscut din România.

Singura distracție o găsea la restaurant.

Mușteriii acestuia se împărțeau în două categorii tranșant demarcate:

Străinii – oameni de afaceri și „comis-voiajori“ discreți și grăbiți – dispăreau îndată ce-și luau masa.

„Autohtonii“ însă – toți bine cunoscuți între ei – transformau sala de restaurant într-un fel de club politic.

Dezbaterile asupra chestiilor de la ordinea zilei se prelungeau nu numai în jurul fiecărei mese, dar și de la o masă la alta.

Și ciudată „politică“ era aceasta.

Se discuta, mai cu deosebire, cu pasiune, dacă „X intră“ sau „Y iese“ și cine în locul lor intră sau iese – și dacă intră, ca să iasă, sau iese ca să intre...

Sub altă formă, palpitanta problemă reapărea în întrebarea: cui și ce „s-a dat“ sau „se va da“, precum dacă și când „se va da“.

Un comesean nervos și înăcrit întrebă, de pildă, pe altul, mărunțel, palid și slăbuț, chiar la primul dejun:

– Măi, Vasilide, ție ce-ți dă?

– Nu știu încă, – răspuse Vasilide cam jenat, fixându-și farfuria.

– O-ho-ho! Să vă spui ceva! – interveni deodată un domn gras și exuberant. Am fost cu Vasilide la baie, la Șpaier, și-l întreb și eu: Măi, Vasilide, ție ce-ți dă? Dar el, tot așa, bate laturile: Nu știe încă! Dar cu mine nu merge! Zic: Măi Vasilide, măi, dar tu ce ai cerut, măi? Zice: Direcția Teatrului Național! Mă uit eu la anatomia lui, așa cum stă gol pușcă în fața mea, și-i zic: Bine, măi, Vasilide, cu asta vrei să duci Teatrul Național?...

– Ho-ho-ho!! Hu-hu-hu! – hurui hohotul din toate părțile.

– Apoi, frate, – îi zic – ca să diriguiești atâtea artiste temperamentoase, se cere... alt armament!...

– Ha-ha-ha! He-he-he! Hi-hi-hi! – izbucni din nou hohotul.

– Și pentru aceasta nu-i dă direcția? – se miră comeseanul nervos și înăcrit.

– Ași! Pentru atâtea treabă ar găsi el... șefi de cabinet! Să vă spun eu pentru ce, – se amestecă un domn serios și măsurat la vorbă, cu impozante favorite la Franz Ioseph. Nicu, care e acum la Culte, ține mult, cum știți, la doamna Mimy Petrescu – hm! – și vrea să-l numească pe Vasilică Petrescu la teatru la Iași, ca să aibă omul acolo distracție – hm! – Dar acum e vorba ca Nicu să treacă la Comunicații și în locul lui să vie Nitza. Iar Vasilide are făgăduiala lui Nitza, că, în caz că acesta iese de la Comunicații, intră la Culte...

– Dar Nicu, dacă iese de la Culte, nu intră la Comunicații, ci... pentru că... iese... intră... iese...

Răutu nu mai putea reține numele tuturor care iese sau sunt pe cale să intre. Dar avu impresia că în

România o schimbare de guvern duce după sine schimbarea întregului aparat judiciar și administrativ.

Câteodată, discuția lua un caracter mai „principal“, pe tema: cine sunt mai tâlhari, „ai voștri“ sau „ai noștri“ ?

– Ai voștri – spunea, de pildă, domnul serios și cumpănit – au întrecut orice măsură cu podul peste Jijia, au cheltuit sute de mii, dar podul se prăbușește după fiecare ploaie mai mare...

– O-ho-ho! – întrerupe burduhănosul exuberant și jovial – las-o mai domol, frățioare! Ce au făcut ai voștri cu Palatul Administrativ din Ciubărești? Se cere o reparație de optzeci mii de lei; și, iată, se tot repară, se tot repară, de șase ani, – s-au cheltuit milioane și sfârșitul tot nu se vede...

– Ce atâta vorbărie! – începu cu un glas plângător comeseanul nervos și înăcrit, palid, strămbându-și de necaz și de scârbă buzele groase. Mi-i silă să vă aud! Pentru ce facem cu toții politică? Pentru florile mărilor sau pentru jâmbra? Și voi: Jijia, Palatul Administrativ... Nu vi-i greață? Ptiu!

– Hi-hi-hi! toți ca unul, fata mea!

– Ho-ho-ho! Ce mi-i Tanda și ce mi-i Manda!...

Aceste comentarii, care răsunară de la mai multe mese deodată, păreau acceptate de toată lumea ca o încheiere de la sine înțeleasă a discuțiilor „principiale“...

Și, minunat, pacinica reuniune în jurul meselor nu era tulburată de incriminările cele mai acerbe: parcă nu le lua nimeni în serios sau nu le socotea prea grave.

Lui Răutu îi venea să-și muște degetele, ca să vadă dacă nu visează...

În ziare găsi aceleași interminabile racontare¹ despre cine iese și cine intră și de unde iese și pe unde intră... Nici discuția „principală“ despre „ai voștri“ și „ai noștri“ nu lipsea.

Cu o nuanță: emfaza suspectă cu care „ai voștri“ își atrăgeau toate trăsnetele și fulgerele pentru tâlhăriile lor scandaloase, iar „ai noștri“ erau proslăviți pentru cinstea lor neprihănită...

Răutu se simțea ca înecat într-o ceață compactă și rău mirositoare. Desigur, și un locuitor din Marte, căzut pe Pământ, n-ar fi fost mai uluit de cele văzute și auzite.

172-93

¹ Racontar (fr.) – bârfe, trâncăneli (n. ed.)

Cap. II

VĂRUL ZAMFIRACHE

De la medicul comunal tot nu veni încă niciun semn...

5 Răutu, disperat, își aduse aminte de vărul său Zamfirache Zaima, președintele Tribunalului de F..., pe care bătrânul Iorgu Răutu îl prevenise despre sosirea fiului său.

Îi telegrafia de urgență.

10 A treia zi dimineata, se și ivi „vărul Zamfirache“ – un om ca de vreo patruzeci de ani, scurt și gros, cu umeri așa de ridicați, încât capul îi părea înșurubat în trunchi.

15 Abia intrat în cameră, își puse jos geamandanul de pânză, ros de vechime, și se strâmbă cu dezaprobare:

– Bine, măi vere Ionică, ce cameră ți-ai luat, bre?

Asta-i pentru feciorul lui moș Iorgu din Năpădeni?

20 Eu unde să mă oploșesc în chichineața asta? Doar n-am să-mi plătesc hotelul din simbria mea de biet magistrat, când mă trambalez pentru voi hăt până la Iași!...

Răutu se fâstâci de asemenea binevenit.

– Să trăiești, vere Zamfirache! – își găsi el, în sfârșit, cumpătul. Pentru *di ci...*

25 – Pentru ce, măi vere! – îl corijă cu severitate Zamfirache. Voi, cei de peste Prut, v-ați rusit și

schimonosiți limba noastră strămoșească. Lasă că te învăț eu! – adăugă el parcă amenințând, închizându-și ochiul sașiu din stânga și lăsându-și în jos colțul gării din dreapta.

5 – Pentru ce, vere, – se supuse Răutu – pentru ce era să tocnesc eu o odaie mai mare pentru mine singur?...

10 – Ehei! ești cârpânos ca tot neamul vostru al Răuteștilor! Dar cu mine nu merge, vere! – amenință din nou Zamfirache, închizându-și ochiul și strâmbându-și gura și, în același timp, ștergându-și de sudoare capul tuns chilug și obrazul gros și verzui.

– *Da amu...*

– *Dar acum*, – măi vere!

15 – Dar acum putem lua *cei di piști* drum...

– Acea de peste coridor, bre! adică acea din față!...

– Acea din față...

– Așa!...

20 Răutu a suferit întotdeauna din cauza graiului său basarabean, care devenea mai agresiv de emoție și mai cu seamă prin contrastul cu vorbirea din țară.

25 Acum dar accepta cu resemnare, chiar cu recunoștință îndreptările vărului Zamfirache, cu toată asprimea și chiar mojicia lor.

El supraveghea cu mare atențiune mișcarea acestor buze groase, abia acoperite de o mustață neagră, rară și aspră, pentru ca să nu-i scape nicio nuanță de pronunțare.

30 Cetitorii ne vor ierta însă, dacă nu vom urmări aici cu stricteță progresele realizate de dânsul, de altfel, destul de rapide.

Mult mai mare interes prezintă evoluția intelectuală – mai grea și mai lentă –, pe care a trebuit să o sufere spre a se adapta la noul mediu...

Vărul Zamfirache se arătă foarte mulțumit de camera spațioasă și luminoasă pe care și-o reținuse:

– Așa, da! – spunea el, ștergându-și tigva. Aici pot primi pe oricine, în interesul tău. Tu rămâi, dacă vrei, în cămăruța ta, că n-am venit aici să fac multă brânză, și ești și tu de capul tău! Dar bine ai nimerit-o, măi vere, tocmai acum la Iași! – își schimbă el deodată tonul, nu numai lăsându-și pleoapa peste ochiul sașiu și strâmbându-și gura, dar scoțându-și și vârful limbii. Bine, zic, ai nimerit, vere! Astă-seară, pentru o singură reprezentație, sosește la circuit Sidoli opereta franceză cu Mealina și Montbazonoaia, cele mai vestite artiste din Paris. Pricepi?

Și adaugă se:

– Scoate parale, bre, pentru două fotolii, ca să prindem locuri bune...

– Bine, vere! Dar ce facem cu supravegherea medicală... cu carantina?...

– Ce supraveghere? Ce carantină, frate?

– Holera! N-am voie să părăsesc hotelul până ce nu-mi dă voie doctorul primăriei și n-a venit încă nime până amu...

– Nimeni până acum!...

– N-a venit nimeni până acum...

– Dă-l încolo, dacă nu vine! Treaba lui! Ai să te muzezi aici, până ce-i trăsnește, dacă îi trăsnește, să vie?

– Dar îi holeră... M-am legat cu doctorul Balanovici, care m-a slobozit din Ungheni...

– Măi, măi, măi! Sălbateci mai sunteți voi ruși! Fie! Vom regula și afacerea asta îndată. Dar mergem

mai întâi la Sidoli, să prindem locurile mai bune. Apoi trecem și pe la primărie; îl cunosc pe d'Ionidi, primarul lor de aici.

Zamfirache Zaima urcă scara primăriei zgomotos, fără fasoane, salutând în dreapta și în stânga, unora strângându-le numai mâna, pe alții sărutându-i și îmbrățișându-i, tuturor aruncându-le câte un salut pitoresc:

– Să trăiești, nene... Bună ziua, moșule! Ce face conia Frosa? Să-i săruți mâna! – Bată-te să te bată, pezevenghiule, tot te mai rabdă pământul?...

La etaj, întrebă pe slujitorul care stătea în fața unei uși monumentale:

– Conu Cristache îi în birou?

– Și dându-l la o parte, fără să-i mai aștepte răspunsul, deschise ușa.

În cabinetul vast și luxos, se ridică din fața enormului birou de stejar un omuleț mărunțel, aproape pitic, cu o față parcă mototolită, însă nu lipsită de fineță și luminată de ochi albaștri, blânzi și chiar timizi.

– Bună ziua, coane Cristache – îl salută cu efuziune Zamfirache Zaima. Îmi pare bine că te găsec sănătos tun! Nu te mai duci la Vichy? Dar ce face coana Profira? Tot tânără și frumoasă? Ehe-he-hei! Când îmi aduc aminte de acum douăzeci de ani!... Iată că ți-am adus pe vărul meu, Ionică Răutu din Basarabia, nepotul răposatului Ioniță Răutu din Boțoșani, pe care, sigur, l-ai cunoscut...

– Cum nu? Am fost prieteni și vecini de moșie, și chiar cam cimotoii, – răspunse cu afabilitate primarul, dar se grăbi să întrebe: Cu ce vă pot servi?

– Iată, are bucluc cu carantina și rușii, știi, îs cam trăsniți...

Primarul se simți jenat de povestea carantinei. Medicul șef al comunei, domnul doctor Chebap, lipsind în acel moment de la serviciu, a făgăduit să ia îndată toate dispozițiunile necesare pentru eliberarea captivului:

– Suntem o țară liberă și independentă, domnule Răutu!...

La dejun, Zamfirache Zaima ajunsese, natural, centrul de gravitațiune al clubului din restaurantul Traian:

– Ai icre moi? – comandă el: Trimite la Ermacov, dar să fie proaspete, bre!... Și batoc! Să ne dai o sticlă de Cotnari înfundat, de cel ruginit, măi! Pricepi? Dă lista încoace!... He-he-he! Plățește vărul meu Ionică Răutu de peste Prut, – se adresă Zamfirache către asistență. Tatăl său Iorgu – îl cunoașteți? – are cinci mii de fâlci în județul S***, – pământ *cernoziom*, domnule, calitatea întâi, – șocolată –, dar acesta-i un târâie-brâu, – vine acum drept din ocnă, din Siberia!...

– Din ocnă? Din Siberia?... – întrebă, puțin îngrijorat, domnul serios și măsurat – dar pentru ce l-au trimes acolo?

– Nihilist!... S-a tras în degete cu țarul! Ho-ho-ho!

– De! Dacă are cinci mii de fâlci!... – încheie cu un gest expresiv burtosul jovial.

– Fiul lui Iorgu Răutu din Năpădeni? – întrebă înăcritul comesean, cel palid, cu buze groase. L-am văzut acum vreo doisprezece-cincisprezece ani, când a fost la Iași; suntem neamuri, – mă recomand: Vasilică Gârlă, din Vaideei, de lângă Ciubărești. Răposatul moș Ioniță Răutu din Botoșani și-a lăsat averea, prin testament, surorii mele Aglaița...

S-au recomandat, pe rând, și ceilalți domni, care, dacă vădit nu simpatizau cu „nihilismul“, se arătau impresionați de cele cinci mii de fâlci...

Răutu nu le-a putut măcar reține numele.

Ca să abată conversația de la subiectul care îl cam supăra, Răutu puse vărului Zamfirache întrebarea care îl preocupa de când își aruncase ochii pe acest extraordinar președinte de tribunal:

– Vere Zamfirache, la ce universitate ai învățat dumneata?

– Ehehehei! – începu să se lăfăiască vărul din F. Am luat și eu un fel de licență de la Academia Ciubăreană – cea vechie... Dar nu mă las bătut de toți doctorii din Paris și din Berlin... Știți ce am scornit mai dăunăzi? – se adresă el către asistență. Îl cunoașteți pe bietul Tache Alexandrescu din județ de la noi? S-a încurcat sărmanul în datorii și i-au scos jidanii moșia în vânzare. I-a sărit toată lumea în ajutor. Și avem avocați meșteri. Cum venea afacerea în instanță, ei și găseau un clenci, iar eu anulam procedura sau acceptam vreun incident și amânam toată daravera pentru alt termen. Și așa a mers afacerea aproape trei ani, s-a îngroșat dosarul, de trebuie să-l poarte trei aprozi. Dar la termenul de mai deunăzi s-au epuizat toate mijloacele, – de! au luat și jidanii pe Achilică Epaminondides-Porphrogenete. Așadar, s-au epuizat toate șurubăriile – nu se mai putea amâna. Da!... Umblau forfota pe lângă mine toți doctorii cei mult învățați din Paris și mai știu eu de pe unde: Ce facem, nene Zamfirache, se prăpădește sărmanul Alexandrescu?... De, ce să vă fac, zic, găsiți și voi – atâția doctori și paradoctori! – vreun meșteșug... Dar înainte de a-i veni rândul, suspend

ședința pentru cinci minute și mă retrag în camera de deliberare. Apoi, la redeschidere, poruncesc grefierului să citească actele... În răstimp, însă, vine un aprod cu două sfeșnice, – acuma în mai, la ora trei postmeridiane, ziua în ameaza mare, – le pune în fața mea pe masă și le aprinde...

Eu, atunci, întrerup pe grefier și-mi citesc *considerentele*: „Considerând că, conform cu art... de procedură civilă, urmărirea silite nu pot avea loc după apusul soarelui;

Considerând că lumânările sunt aprinse și, deci, soarele este apus...”

Și așa – pricepi? – am amânat, fraților, execuția până în septembrie. Bietul Tache mi-a căzut în genunchi... Acum aud că se aranjează cu jidanii. Doctorii și paradoctorii!... Hm!...

– Ho-ho-ho! – izbucni din toate părțile. Brava, bădiță Zamfirache!... Bine ai învățit-o!... Ți-o fi picat ceva și de la Tache!...

De nicăieri, nicio notă de protestare...

Numai domnul măsurat, cu favoritele à la Franz Ioseph, surprinzând uluirea lui Răutu, se năcăjea, tăcut, să-și aprindă o enormă țigară și părea dezinteresat de povestire...

Răutu, în adevăr, nu vroia să-și creadă urechilor.

Îi vuia capul de zgomotul conversațiilor, îl dezgustau subiectele lor, îl exaspera însuși sunetul gol al cuvintelor auzite.

Își plăti nota – cam pipărată – și se retrase în cameră...

Spre seară, se anunță domnul doctor Chebap, medicul șef al comunei.

În cameră apărură un domn cărunț, cu un nas cât o stâncă din munții Caucaziei, foarte chel, dar cu o bordură de peri lungi și tari, care îi înconjurau craniul lucios ca o umbrelă.

Era foarte năcăjit:

– Ce te-ai plâns, domnule, de mine primarului? – întrebă supărat.

– Nu m-am plâns, domnule doctor, dar voiam să știu cum stau cu supravegherea medicală și dacă am voie să ies în târg?...

– Dar cine te ține? Iată hârtia doctorului Balanovici; cum am primit-o, i-am și pus rezoluția: „stare perfectă, nu e nevoie de supraveghere...”

– N-am știut, domnule doctor... Nu mi s-a comunicat nimic...

– Ce? Poate trebuia să-ți trimit ambasadori? Ți-au stat la ușă jandarmii?

Răutu nu putu înțelege nici supărarea, nici lămuririle...

– Ce o să fie, – se gândi el – dacă holera va trece cumva peste Prut?...

După prânzul de seară, Zamfirache întrebă îngrijorat pe Răutu:

– Dar tu, măi Ionică, ai măcar vreo haină neagră, dacă nu jachetă? În ce ai să te duci la teatru?

– În ce sunt...

– Nu se poate, frate... E o reprezentație de gala, *high-life*, pricepi? Vine aristocrația noastră... Toată lumea are să fie în frac... Eu sunt democrat – pricepi? –, nu-mi pun fracul, dar o să fiu în jachetă... Sălbateci mai sunteți, bre!...

Când se înfățișă spre a merge la teatru, în toată splendoarea lui de *high-life*, nu se putea închipui

un contrast mai izbitor între fasonul hainelor și fasonul omului:

Jachetă, cu croiala ei *dernier cri*¹; cravată elegantă, legată cu îngrijire ca un fluture negru; o garoafă palidă – de unde a găsit-o? – la butonieră, ghete de lac; și, în același timp, chipul de tătar, înșurubat între umeri, cu craniul lucitor și diform, fața pământie, ticurile ochiului și ale gurii, vocea grasă și lată, vorba vulgară, gesturile prea „democratice“, mânile mereu – și prea fără fason – rătăcite...

Lui Răutu i se părea acuma că până și Spirca Varnacul din Serghinsk avea mai multă fineță intelectuală și mai multă ținută...

Sala circului Sidoli – pe vremuri singura sală de spectacole din Iași – înfățișa, în grandios, același contrast: o mizerabilă baracă de bâlci, cu zugrăveli inimaginabile, rău aerisită, rău luminată; o scenă microscopică – un fel de coteț sau șopron pentru lemne; niște loje ce semănau mult cu staule de grajd; și în ele, femei elegante, în rochii luxoase, excesiv decoltate, acoperite de pietre prețioase, înconjurate de bărbați în fracuri și uniforme aurite...

Pentru Ion Răutu, care de sub regimul auster al Smaragdei Theodorovna fu transmutat direct de pe băncile școlii în închisori și în Siberia, această etalare de lux și exhibiție de anatomii feminine părea de o indecență supremă...

Peste tot răsuna limba franceză...

Jacheta impecabilă a lui Zamfir Zaima, încoronată de capul lui înșurubat, se multiplica – se putea vedea parcă, în același timp, în loje, între staluri, în coridor, la bufet...

¹ *Dernier cri* (fr.) – ultimul răcnet, la modă (n. ed.)

Și din toate părțile se auzeau frânturile de conversație: vărul meu, – Năpădeni... Basarabia... cincii mii de fâlci... nepotul lui Ioniță Răutu din Botoșani... nihilist... direct din Siberia...

Răutu se trezi în centrul atențiunii publice – din lojă în lojă și din rând în rând, treceau în valuri șoapte sonore: Nepotul lui Ioniță Răutu din Botoșani... Cincii mii de fâlci în Basarabia... Nihilist... Siberia...

Binoclurile și *face-à-main*-urile se puseră în mișcare...

O doamnă, foarte brună, cu o abureală pe buza superioară, declară, fără jenă, din loja ei, numai la doi pași de stalul lui Răutu:

– *Quelle belle chevelure! Mais...*¹ ar trebui să o mai tundă... și să-și găsească un croitor...

Răutu se bucură, când, în sfârșit, lumina scăzu și cortina se ridică...

Dar nu avu parte de răgaz prea multă vreme:

Pentru un revoluționar rus, abia de vreo trei luni scăpat din taigaua de la poalele Saianilor, unde trăise în societatea altor intelectuali rigoriști, în mijlocul unei populațiuni primitive de soyoți, cealdoni sau varnaci, cu sălbătăcia lor primitivă, chiar cu atavismul lor bestial, spectacolul de pe scenă se dovedi prea tare...

„Mealina“ și „Montbazonoaia“ parcă aveau dinamită în sânge: clocoteau; decoltate de sus și de jos, dinapoia și din față, „cancanau“ îndrăcit, dezvelindu-și tainețele; cântecele lor „fără perdea“ și cuvintele lor de duh – când ascuțite ca o lamă de brici, când corozive ca vitriolul, – creau o atmosferă de delăsare desfrânată, de veselie nebună, dar și de lubricitate.

¹ Ce păr frumos! Dar... (fr.) (n. ed.)

Scena, dintr-o jalnică și mohorâtă coteneată, se transformă miraculos într-o feerie infernală.

În sală, doamnele tinere și domnișoarele abia adulte, cu ochii scânteietori și obrajii rumeniți, cu dinții albi descoperiți de răs până în gingii, fără să
5 mai recurgă la jocul evantaliului, nu se sfiau să arate că nu le scapă nicio aluzie și nicio nuanță.

În antract, Răutu, tulburat de spectacol și oprimat de curiozitatea nedeghizată a publicului, în-
10 trebă sfiicios pe Zamfirache Zaima:

– Unde-i aici... Aș vrea să ies pentru câteva minute...

– Hai cu mine, rusule...

În drum, Zamfirache, salutând mereu cu exuberanță, arunca din când în când zgomotos:
15

– Frumos, hai? – Bună seara, Pavelică! Scot pe nihilistul meu la aer...

Urmându-l, Răutu ieși din sală, trecu prin vestibul și se trezi în stradă.

20 Aici, Zamfirache se postă, în jacheta lui *dernier cri*, la marginea trotuarului și se făcu comod...

Cu uimire, siberianul nostru văzu aici, numai la douăzeci de pași de Piața Unirii, o colonadă de domni eleganți, cu butoniere înflorite, înșirați de-a lungul trotuarului în posturi sculpturale, până la care nu s-ar
25 fi putut ridica nici imaginația lui Rabelais...

Nu avu curajul să-și ia locul în rând...

– Ce stai ca înlemnit, frate? – îl interpelă Zamfirache. Noi aici, la Sidoli, nu avem alt salon de toaletă – pricepi? Și nu facem fasoane.
30

În clipa aceasta, și dădu o confirmare prea expresivă vorbelor sale...

Răutu tresări...

– E-hehei, măi vere! Ce te sperii așa? – râse elegantul magistrat din F. Nu știi vorba românească: nuntă fără lăutari...

Pentru Răutu, erau prea suficiente impresiile
5 acestei „reprezentării de gala“...

Toată viața a fost urmărit de amintirea simboliceii amalgamări:

Pe scenă, în cadrul bălciurilor medievale – ultima eflorescență a decadentismului, efluviiile morbide ale unei civilizații rafinate; iar împrejur – icoane
10 ce nu mai pot fi văzute decât doar în târgurile turcești de pe litoralul Asiei Minore...

Se simți deodată grozav de obosit: abia se putea ține în picioare.

15 – Vere Zamfire! – se adresă mondenului său ghid – nu mai pot de oboseală... Mă duc acasă... Să mă hodinesc... Hotelul îi aproape, se și vede de aici... Mă duc singur... Petrecere bună!

– Iacaaa! – protestă vărul Zamfir. Mai sunt două
20 acte, frate! Apoi, după spectacol, toată lumea își dă întâlnire la *Aurora* – un minunat varieteu... și ce fete frumoase!...

Răutu porni, fără să mai discute.

25 – Bre, bre, bre! Sălbateci mai sunteți voi, rușii!... – își auzi leit-motivul din urmă.

A doua zi dimineată, pe când Zamfir Zaima încă dormea după petrecerile din ajun, Răutu porni să caute pe Lucheria Kenik.

O găsi într-un bordei din partea de jos a orașului, dincolo de Târgul Cucului: numai piele și oase, ochi febrili, pete suspecte pe obraz, tusă elocventă, –
30 și din nou însărcinată...

Verdictul destinului nu putea fi pus la îndoială...

Lucheria era prea conștientă de starea ei.

– Ar fi bine ca și copilul să moară înaintea mea, – declară ea liniștită – de trăit, tot nu poate trăi... cel puțin să nu chinuiască pe bietul Kenik... Și pentru
5 dânsul trebuie să caut o femeie bună... El nu poate rămâne fără mângăiere... Are un suflet prea tandru, o inimă de aur...

– Nu-ți pare rău, tovarășă Lucheria, că ai plecat de acasă? – nu se putu stăpâni Răutu.

10 – Vai de mine! Cum să-mi pară rău? Aceea-i viată? Toți oameni de acolo ar trebui omorâți sau mutați. Altfel, nu vor fi buni de nimica. Așa, după câteva generații, câți vor mai putea rezista, vor ajunge, poate, în rând cu omenirea... Sunt foarte fericită că
15 am văzut, mai cu seamă, Germania și Elveția, – și puțin Italia...

Știu cel puțin cum *poate* fi viața... Ce va fi ea *odată*... Îmi pare rău numai pentru bietul Kenik... Dar, fără doar și poate, voi găsi eu pe cineva pentru
20 dânsul... Orice femeie bună va fi cu el fericită...

Răutu nu mai găsi niciun cuvânt de mângăiere pentru sărmana fiică a tundrelor Iacuției și plecă trist, dar totuși parcă mai întărit sufletește...

Cap. III

SPRE CIUBĂREȘTI

În cameră, găsi un plic de la Vasile Credință, căruia îi scrisese din prima zi.

5 Cuprinsul suna:

„29 Mai 189...

Ciubărești

str. Cojocari No. 13

Tovarășe Răutu,

10 Fii binevenit! Băieții nu mai pot de bucurie. Avem aici un grup de marxiști, unul și unul, – dau cu barda în Dumnezeu!

După cât pot pricepe, la adică, n-ai nevoie de învățătură. Câtă vreme ai hălăduit în clime reci, trebuie să fi ajuns tobă de carte, vrei numai o batalama la mână. Aceea, după mintea mea cea proastă, și-o
15 poate mai curând și mai ușor hărăzi Academia noastră Ciubăreană.

Învățătură ca oamenii nu poți căpăta nicăieri în
20 școlile noastre.

Dacă Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut, universitățile noastre s-au umplut și cu ce nu se poate, – corpul profesoral e mai rău ca o adevărată strânsură. N-am făcut ca japonezii, care de la început
25 ceput au adus o universitate întregă de profesori

străini și acum au specialiști în toate ramurile, adevărați oameni de știință.

Dar la Ciubărești ai cel puțin liniște, biblioteci vechi și bune, poți chiar buchisi cât ți-o fi pofta inimii.

5 Cu băieții de aici se poate face brânză bună și politicește.

Mai avem și vro trei învățați cu oarecare vază chiar în Europa: fizicianul Peters, arheologul Themistoclide, geograful Arghir (pe aista încă nu-l cunosc
10 bine, – e proaspăt picat din Paris, unde a făcut, se zice, studii bune).

Nu-ți mai vorbesc despre societățile noastre științifice și literare, cum nu sunt nicăieri în țară.

Și în politică – Ciubăreștii dau tonul, șefii partidelor noastre sunt, de obicei, născuți aici și de aici
15 pleacă la noi toate ideile mari și generoase.

Pe când la Iași, acum și broaștele din Bahlui se oftigesc.

Despre București, nici vorbă: îi iarmaroc; Universitatea stă goală, – nu dau pe acolo nici profesorii,
20 nici studenții. Profesorii fac politică, – studenții așîșderea, cu subvenții de la toate guvernele, pe rând.

Chiar cărțile ce au fost dăruite Universității pentru biblioteca ei stau de nu știu câți ani nedespachetate, în lăzi, le mănâncă șoarecii...
25

Bibliotecarul n-are vreme, că stă noaptea pe la hale de bere și face cursuri de estetică schopenhauriană chelnerilor.

Vino, dar, la noi, la Ciubărești: nu e departe; viața
30 e ieftină; aerul e sănătos.

Dacă nu ți-o plăcea, poți întoarce cojocul.

Cu salutări socialiste
Vasile Credință

P.S. De vii, durăm noi aici o revistă științifică, socială și politică de crapă catapeteasma! V.C.“

După experiența puținelor zile din Iași, hotărârea lui Răutu, pe temeiul acestei scrisori, fu luată
5 fără șovăire.

Cu greu însă se putu dezbăra de Zamfir Zaima, care susținea că trebuie întâi să-l prezinte ministrului de Instrucție publică, așteptat peste două zile la Iași, rectorului Universității, prefectului de județ,
10 șefilor de partid...

Dar după ce-i fu achitat contul pe care îl prezentase și în care figurau cheltuiala de la Varieteu și trăsuri care nici nu fuseseră întrebuințate – rămânând,
15 bineînțeles, ca Răutu să plătească și nota de hotel –, se resemnă și plecă cu Domnul să distribuie justiția în blagoslovitul F...

Răutu, care, până la cetirea raportului prezentat de Vasile Credință la congresul socialist din Paris, nici nu bănuia existența Ciubăreștilor, se aprovizionase la
20 librărie cu toată bibliografia relativă la acest centru cultural – poreclit de consensul quasi-unanim al noilor sale cunoștințe: *Atena românismului*...

Contactul cu doi cetățeni eminenti ai Ciubăreștilor i-au înlăturat ultimele îndoieli.

25 Se oprise din întâmplare pe terasa hotelului, chiar în acea seară, să admire efectele apusului pe coastele Repedei.

Doi domni, cufundați în jocul de table, îi atraseră atenția atât prin înfățișarea lor, cât și prin crâmpoalele din conversație ce ajungeau până la dânsul.
30

Unul încă tânăr – un cap de „atenian“, cu trăsături parcă cizelate în bronz, cu o bărbie pătrată, cu ochii mici, dar scânteietori de inteligență; de o statură puțin peste mijlocie, – părea format după canoanele sculptorilor Eladei, ca un model de bărbăție.

E greu de închipuit un contrast mai izbitor decât cel înfățișat de celălalt jucător:

Nu avea vrâstă; un cap de mort; o piele cadaverică, lipită de oase; ochi prea deschiși, care parcă lăsa-
10 sau cavitățile lor goale; părul incult și stufos, întins peste tot obrazul, dar prea decolorat, – se mistifica ciudat din vedere; un corp atât de șubred, încât statura-i atârna de suportul eventual ce-l putea avea, var-
riind de la o prăjină lungă, până la un ghem diform.

15 Dacă mai adăugăm că mereu tremura din tălpi până în creștet și că brațele lui, în vecinică revoltă împotriva centrelor de conducere, se zvârleau mereu în toate părțile, ne putem da seama de impresia ce trebuia să producă alături de icoana armonioasă
20 a tovarășului său.

Și totuși îi înrudea o stranie umbră de melancolie, pe care nu o goneau de pe fața lor nici cuvintele de duh cele mai explozive, nici glumele cele mai ardeiate...

25 – Ia, ascultă, mă, Knix! – se auzi baritonul catifelat al atenianului, în timp ce aruncă zarul. Spune, mă, Knix, dacă poate fi o idioție mai mare decât să stau eu două zile în odoarea terasei lui Traian și să
joc table cu un bețiv ca tine!...

30 – Mai întâi, amice Osmanli! – răspuse Knix ca din oală spartă, dar liniștit, suflând la o muscă ce i se așezase pe vârful nasului – spre cinstea ta, nu ești mai puțin bețiv decât mine. Deci valorile egale se eliminază... În al doilea rând, pentru suflute ciubărene, cum suntem noi, nu poate fi ocupație intelectuală

mai adecuată ca jocul de table între halbe de bere: parcă faci ceva și înaintezi, dar, în realitate, nici măcar nu bați apa în piuă, ci stai pe loc... Sublim! Dacă însă tu nu minți cumva, când afirmi că spațiul și timpul,
5 deci și mișcarea, sunt numai o născocire a filosofilor...

– Halt, Knixule! – îl întrerupse parcă furios Osmanli. Ai decăzut până într-atâta, încât îți bați joc de categoriile kantiene! Degeaba am stat trei nopți la beție cu tine ca să ți le explic? Să tăgăduiești
10 mele necesare ale fenomenelor și, în același timp, să afirmi realitatea Ciubăreștilor! O! Înțelege odată, cap de lemn ce ești: Ciubăreștii sunt un mit, nu există și n-au existat niciodată, ca și pretinsul lor întemeietor Ciubăr-Vodă. Și acum, când abia de două zile
15 m-am trezit din coșmarul care mă ținuse zece ani sub teroarea fantasmagoriei, ca și cum în adevăr aș fi stat pe malurile puturoase ale Calcarinei, tu-mi vorbești de suflute... *ciubărene!*... He! Nu există, bre! Înțelegeți? Nu există, nu există, nu există!...

20 – *Acuma* vizezi, dragă Osmanli; să știi: nu există în lume decât Ciubărești – restul este o iluziune, un mit. Noi ne naștem, trăim și murim în Ciubărești – nu putem ieși, oricât ne-am zbate, din Ciubărești, ca din pielea noastră. Tu mi-ai vorbit odată de spațiul de numai două dimensiuni: ființele ce ar fi trăit
25 în acel spațiu putând numai visa la a treia dimensiune!... Asta e! Înțelegeți? Ciubăreștii sunt spațiul nostru, – nu știu cu câte dimensiuni, că pentru mine – *je m'en fiche!*¹ de toate spațierile și de toate dimensiunile... *Prosit!*² – își întrerupse el deodată disertația, ridicându-și halba de bere, umplută în răstimp: – *Prosit!*

¹ Expresie argotică (fr.) – nu-mi pasă (n. ed.)

² *Prosit!* (germ.) – Noroc! Sănătate! (n. ed.)

Asta-i, amice: Nu putem ieși din Ciubărești, – nu există altceva în lume!

– Întreci măsura, bețivule! Eu – mă vezi? – eu, așa cum sunt, cum mă vezi, eu am fost la Paris, la Viena, la Venetia, la Florența, la Roma... De Ciubărești nu știu nimic decât când sunt în catalepsie!...

– Ho-ho-ho, stai! Eu n-am fost și nu cred că există; cel puțin pentru noi românii, oriunde suntem, ducem și Ciubăreștii cu noi!... Ai visat numai că ai fost în alte lumi... Și-mi zici mie că sunt bețiv! Ce bețiv mai năstrușnic poate fi ca poetul care își ia toate închipuirile drept realități? *Prosit!* – își ciocni din nou halba de a lui Osmanli.

– *Prosit!* – Poetul, dragul meu, se deosebește tocmai prin aceea că are al șaselea simț, prin care vede lumea mai adânc ca ceilalți bipezi fără pene, – și își dă seama că realitatea nu e decât o închipuire, – și că ceea ce vi se pare închipuire – e realitate. De pildă, concetățenii dumitale până acum n-au înțeles încă – și nu vor înțelege nici de acum înaintea multelor generații – că toată Ciubărenia nu este decât o invenție rusească. Rusul are nevoie de drum liber spre strâmtori. Lui nu-i trebuiesc realități aici, între Prut și Dunăre. De aceea, spre a nu lăsa pe nemți până la țărnul mării, să-i zăvorească poarta, a buimăcit lumea cu fumurile lui, a inventat Ciubărenia. Habsburgului, pentru moment, îi convin și lui aceste fumuri, ca sub pretextul lor, să ție și pe ruși departe de gurile Dunării – canalul respirator al împărăției sale... *Prosit!*

– *Prosit!* – icni Knix. Am susținut întotdeauna, amice, că numai Ciubăreștii sunt o realitate, – tu o tăgăduiești. Dar atunci realitatea este aici!... Aici este un stat, – fii logic!... *Prosit!*...

– *Prosit!*... Te înșeli, bețivanule! Statul presupune înainte de toate o societate, – o obștie vie, organizată. Unde o găsești aici? Vedem numai un aparat administrativ, o excrescență parazită, și dedesubt, cel mult o grupare etnică, – adică o speță zoologică, care nu e, încă, constituită în societate, – nu s-a ridicat încă până la stat... Speța zoologică e aici, în adevăr, o realitate, statul însă e numai o închipuire, o invenție rusească. Uite-te la orașele noastre, în cap cu Ciubăreștii tăi, adică – așa cum ți-l imaginezi: – sunt ele organisme, comunități vii, fiecare cu fizionomie, cu suflet propriu, cum, de pildă, sunt și cele mai insignifiante târgușoare în Germania? Nu seamănă ele mai curând cu grămezi amorfe de prundiș omenesc, fără coheziune, fără viață, – sub ferula¹ unor administratori corupți și efemeri?

Statul se va naște numai atunci când nu-i va mai sta în cale Împărăția Țarilor... Fiindcă numai atunci se vor putea naște și focare adevărate de viață obștească... Adică... Până atunci, operele mele geniale nu găsesc editori – și eu trag pe dracul de coadă, pe-trec la table cu tine și beau bere... *Prosit!*...

– *Prosit!*... Hm!... Fumuri! Adânc și... inutil!...

Ultimele declarații, cu toată extravaganța lor, l-au intrigat mult pe Răutu: înseamnă că Nitza Vasilescu – care-i tot din Ciubărești – nu este singurul care înțelege situația reală a României în fața Rusiei țariste și, deci, și misiunea ei istorică.

Întrebă discret pe ober:

– Cine sunt domnii accia care beau acum bere, – cu jocul de table la masa ceea?

¹ *Ferula* (lat.) – nuia, vargă (n. ed.)

Oberul, lovindu-și cu șervetul palma stângă, grăbit, strecură:

– Unul este așa... A fost odată profesor la gimnaziu, – îl cheamă domnul Albrecht Knix; celălalt, domnul Miron Osmanli, nu face nimic, – scrie cărți, stihuri și povești... stau la Ciubărești. Au venit la Iași de vro două zile, – și au rămas aproape nemișcați pe terasă...

În orice caz, aceștia prezintă alt nivel al creațiunii decât fauna clubului de la restaurantul Traian...

Dimineața Răutu își ceru nota.

Plăți fără obiecțiune și porni la gară...

Cap. IV

TERASA „GRÜTLI“

La vro două zile de mers de la zidul sumbru al Carpaților de nord, la răsărit, drept în fața siluetei grandioase a Ceahlăului, se coboară, înecată în grădini, din amfiteatrul dealurilor surâzătoare ale Moldovei, spre șesul mâlos al Calcarinei, târgul Ciubăreștii – vechea și glorioasa cetate a lui Ciubăr-Vodă.

Casele, împrăștiate pe coastele blânde ale celor patru coline (care, în ciuda aritmeticei, închipuiesc pentru orice adevărat ciubărean numărul legendar de „șapte“), izbesc, la prima vedere, prin alăturarea strigătoare a unor somptuoase palate, arogante și insipide, de niște mizerabile cocioabe, câteodată pitorești, dar întotdeauna ofensătoare ca locuințe omenești.

Un observator mai atent poate descoperi, însă, fără greutate, o sugestivă orânduială în topografia orașului, desfășurat în evantaliu, de la nord spre sud.

Colina din dreapta, la miazănoapte, a „Ogarului“, cu parcurile și grădinile ei de ornament și cu arhitecturile ei extravagante, cuprinde cartierul elitei. E partea cea mai bine îngrijită de edilitate; numai în străzile de jos, fac irupție, prin „Glodărie“ bătărnile din șesul Calcarinei.

În centrul celei de-a doua coline, mai spre sud, sunt așezate edificiile diferitelor autorități și instituții:

Palatul Justiției, Prefectura, Primăria, Poliția, apoi Teatrul Național, Academia Ciubăreană, Liceele, Banca Națională, – ca și edificiile impunătoare ale marilor bănci și ale întreprinderilor industriale de căpetenie.

5 În depresiunea dintre această colină și cea următoare, mai din stânga, se întinde cartierul comercial, cu toate prăvăliile și atelierile de meseriași, care pe nesimțite se revarsă în „Târgul Pupăzei“, de pe a treia colină, cu îngrămădeala înăbușitoare și dezordonată de suprapopulate cartiere evreiești, întinse
10 până la malul Calcarinei, care, ieșind dintre dealuri, desparte aici restul orașului de mahalaua românească „Cazacinci“ – de pe ultima colină de la miazăzi –, pentru a se îndrepta apoi, șerpuiind prin șes, spre nord-est.

15 Ca un paradox arhitectonic, ramura de cale ferată – despărțită la vro treizeci de kilometri din magistrala Iași-București –, care servește exclusiv capitala lui Ciubăr-Vodă, se înfundă la o gară-terminus, care e așezată tocmai aici, pe malurile pustii ale
20 Calcarinei, încât nu se poate ajunge în oraș decât pe un drum nepavat, lung de peste un kilometru și jumătate, desfundat la cea mai fugară ploiță, dar care poartă, ca o promisiune a viitorului, somptuosul
25 nume de *Bulevardul Unirii*.

Acest aspect de oropsit târg de provincie păru lui Ion Răutu puțin compatibil cu cele aflate din literatura Ciubăreștilor despre însemnătatea cetății în istoria și viața națională, precum și cu acea hegemonie
30 culturală, care răsare din titulatura ei, unanim acordată, de Florența sau chiar de Atena românismului.

E adevărat că, din vechi, Ciubăreștii a fost vestit prin frumusețea și temperamentul fiicelor sale, ca și prin aroma și gustul vinurilor din podgoriile ce-l

încununează, – condițiuni primordiale pentru dezvoltarea artistică și literară de oriunde.

Dar numai virtuțile și însușirile sufletești ale cetățenilor pot explica și justifica situația privilegiată
5 a oricărui oraș, oricât de glorios.

Sufletul ciubărenilor a fost format de credința neclintită în trecutul falnic al cetății lor – capitala unui mare voievod, viteaz neîntrecut, dar nerecunoscut și nedreptățit de vulg.

10 Adevărul istoric se predă însă în toate școlile Ciubăreștilor, încă din prima jumătate a veacului trecut, după cum a fost stabilit în marile lucrări ale ilustrului savant autohton, regeneratorul slăvitei Academii Ciubărene, doctor al Universității din Salamanca – primul doctor „occidental“ din Ciubărești, I.P. Moțoc.

15 Încă în teza lui de doctorat, tânărul savant, pe temeiul documentelor inedite și al actelor secrete, misterios păstrate în moștenirea vornicului Moțoc (de unde rezultă și descendența lui, care l-a îndreptățit să se transforme treptat din Ion Petrescu în I. P. Moțoc),
20 a dovedit că Ciubăr-Vodă, cu un veac și jumătate înaintea lui Mihai Viteazu, realizase pentru o clipă unirea țărilor române, dobândind în 1449 Muntenia (ceea ce o confirmă și *Engel*, numind din greșeală
25 Bassarabia, pe când orice elev știe că Basarabia a fost din veci moldovenească, – dar *Dlugoss* restabilește adevărul, vorbind expres de Valachia).

Iar cronicile ungurești ne arată că, în același timp, fusesse voievod al Ardealului un Nicolai *Cipor*, care
30 nu poate fi decât o schimonosire ungurească a numelui neaoș românesc de Ciubăr-Vodă.

E adevărat că documentele și actele invocate, ca și însăși diploma din Salamanca, au fost înghițite de valurile Mediteranei, la întoarcerea în țară a ilustrului

ciubărean. Dar, din fericire, autenticitatea lor o certifică căpitanul vaporului prin procesul-verbal încheiat la debarcare în Galați, prin care se confirmă pierderea geamandanului.

5 Astfel, dreptul Ciubăreștilor de a reclama și renumele de „leagănul Unirii“ nu se mai poate discuta.

Faima lor culturală se întemeiază pe titluri tot așa de puțin contestabile.

10 Într-o ladă părăsită, din podul vechi al casei boierești a Băneștilor, fu găsit la dărâmare, printre hârtoagele roase de șoareci, un exemplar al *Visului Maicii Domnului*. Vetustitatea cărticicăi o dovedea chiar aspectul ei.

15 Dar deși îi lipseau câteva file de la început și de la sfârșit, se găsea și o probă mai directă: o inscripție în slove vechi, bine conservate: „*Ciubărești, Tîparnița... 1409*“...

20 Bătrânul profesor de Istoria română la Academia Ciubăreană, I. P. Moțoc, se simți grozav de încurcat: *văleatul* din inscripție este anterior nu numai domniei lui Ciubăr-Vodă, dar și invenției lui Gutenberg!

Au existat Ciubăreștii înainte de Ciubăr-Vodă? Atunci cum se explică numele lor?

25 A fost tiparul inventat la Ciubărești?

Marele doctor din Salamanca nu reuși prin nicio manipulație să coboare *văleatul* cel puțin până la 1449, ca să fie mai potrivit cu știința de pe vremuri.

30 Cu decenii în urmă, un alt mare ciubărean a dezlegat, în sfârșit, cum vom vedea, misterul, dovedind în același timp că tot pe atunci fusese întemeiată la Ciubărești și prima școală românească, din care a evoluat în cursul veacurilor și prima universitate românească, sub numele de Academia Ciubăreană.

Cetatea a fost dar proclamată pentru vecii vecilor focarul nestins al culturii naționale...

Fluierul locomotivei, vestind apropierea de stația-terminus, sili pe Răutu să lase din mână, amețit,
5 *Istoria Ciubăreștilor* de I. P. Moțoc.

Într-o dulce după amiază de mai, pe terasa cofetăriei „Grütli“ – forumul elitei ciubărene –, așezată cam în josul colinei „Ogarului“, la capătul străzii Moțoc, stăteau de vorbă, la o măsuță din stânga ușii
10 de intrare, trei bătrâni notabili ai Ciubăreștilor: „beizadea“ Nicu Dogia-Misitu, cu obrazul apoplectic, colonelul Scarlat Rinetta – înalt și încă sprinten, și prințul Alecu Sferțea-„Casta-Diva“, mic și voi, care
15 avea vro zece ani mai mult ca cel mai bătrân dintre ceilalți, dar părea cel mai tânăr dintre toți.

Pe trotuarele înguste ale străzii Moțoc – *Corso și Rue de la Paix* a Ciubăreștilor –, mișună mulțimea împetrițată; în față, dincolo și ceva mai la stânga de suburbia Cazacincilor, se înalță dealul pitoresc al
20 Recei, semănat de vile bariolate; iar la dreapta, peste acoperișuri și copaci, se taie în razele apusului creasta întunecată a Ceahlăului.

Dar notabilii absorbiți în conversație nu acordau nicio atențiune mușuroiului omenesc din afară,
25 și mai puțin frumuseților peisagiului.

– Ce va face acum bietul Tică? – întrebă beizadea Nicu. Rău l-a pocnit tocmai acum în ajunul alegerilor...

– Ei! – exclamă supărăcios colonelul Rinetta.
30 Să se astâmpere și coana Elvira! Ce dracu? La cincizeci de ani, e vreme...

– Oh! Amice, – interveni aici și prințul Alecu Sferțea, zâmbind – o femeie ca aceasta nu are vrastă:

e un vulcan nestins... Ca și Vezuviul, poate adormi o clipă, pentru a izbucni cu atât mai multă violență... E o minune de femeie... Dar ce a devenit ultimul favorit – Fron... Frunz... Frunzăreanu, mi se pare?...
5

– E la sanatoriul de la Orela! – răspunse posomorât colonelul. S-a betegit, sârmanul... Exces de droguri... Candidat la „senatul elvirian“... Uite cum se strâng aceia, în colțul lor, în așteptarea noului confrate...

10 În direcția arătată, un domn cărunțit prea de timpuriu își târa penibil piciorul drept, îndoindu-se la fiecare pas din ambii genunchi, spre o măsuță de la marginea terasei, unde era așezat un grup straniu de invalizi: unul își smucea vecinic capul; altul cu greu
15 reușea, cu mâna tremurândă, să-și aprindă țigara; al treilea parcă sfida toată lumea cu niște groaznice strâmbături...

– Ce ai aflat, doctore? – întrebă pe noul sosit cel cu smuciturile capului.

20 – Colegul Bogza spune că nu pierde nădejdea, dar îi greu și va cere mult timp...

– Dar Elvira?... – se repezără deodată toți invalizii...

Ologul se așeză greu între ei și „senatorii“ își
25 adunară capetele în șoapte agitate, făcând din când în când semne misterioase către doctorul Bogza, absorbit la o măsuță din fund în partida sa cotidiană de table cu conul Alexe Danciu...

În colțul opus al terasei se găsea masa rezervată
30 pentru *la jeunesse dorée*¹ a Ciubăreștilor.

¹ *Jeunesse dorée* (fr.) – tinerețea aurită (n. ed.)

În fiecare zi, la *five o'clock*, aici se grupau: impetuosul Raul Rinetta, nepotul colonelului, – un tip de condotier italian din vremea Renașterii, cu un nas aquilin și ochi înflăcărați; frumosul și manieratul
5 Boris Cerbini, cu trăsături de corectitudine plictisitoare de Adonis provincial, și trei perechi de frați: doi Zernate – unul durdului și roz, altul sumbru cu coama de artist; doi Borcea – cel obez și Borcea cel cârn; apoi, Gheorghiaades-Gură Strâmbă și
10 Gheorghiaades sportsmanul, poreclit așa, pentru că se primbla în *tandem* și pierdea două ore zilnic pentru a-și lipi perii rari de la ceafă pe „infinita“-i chelie.

Toți tinerii aceștia, din care numai Gheorghiaades-Gură Strâmbă trecuse de treizeci de ani, făceau
15 parte din elită – deși, cu excepția lui Rinetta, cu toții erau de obârșie obscură sau chiar prea luminoasă, ca frați Gheorghiaades, fiii unui cârciumar grec îmbogățit, dar care, mulțumită terminațiunii în *ades*, au rămas în aristocrația românească, chiar fiind de mult
20 *decavați*. Pe toți îi distingea însă de „vulg“ o exagerată eleganță și lipsa de mijloace de existență, cunoscute sau, mai bine-zis, mărturisite...

Azi, și între „juni“, de asemenea, se discuta, și cu mai multă aprindere, „mezaventura“ coanei Elvira,
25 amestecându-se misterios numele lui Boris Cerbini, care, pentru moment, lipsea și a căruia apariție era, vădit, pândită cu încordare, cu priviri furișate de-a lungul străzii Moțoc.

– Ce credeți, va reuși Boris? – întrebă în șoaptă
30 rozul și rotundul Popilică Zernate, ștergându-și gura, care îi lăsa apă.

– Ași! – aruncă disprețuitor Raul Rinetta. Elvira are lavă topită în vine. Îi trebuie un amor pasionat... Nu se mulțumește ea cu serviciile unui *gigolo*...

– De! – observă melancolic Petrică Gheorghia-des. La cincizeci de ani... Apoi, Boris a luat aseară licența în drept... Conu Tică Vasilescu a stăruit personal la toți profesorii...

- 5 – Aha!...
 – Hm...
 – Fiu, fiu, fiu...
 – Bre, bre, bre!

Se auzi de la toate mesele, chiar de la cele unde –
 10 din pricina alegerilor – și-au stabilit cartierele respective corifeii celor două partide de guvernământ.

– Ce facem acum, șefule? – întrebă cu îngrijorare Serge Covorescu, un tânăr prea agil, pe domnul Anton Zori, profesor de mineralogie, ajuns șef
 15 al partidului „roșilor“ în urma defectiunii domnului Tică Vasilescu.

Acesta tăcu, învârtindu-și cu îngrijire o țigaretă din *bectemis*, fără să arunce măcar o privire inoportunului interpelator.

20 – Ce facem? insistă tânărul. E primejdie. Tică Vasilescu e mare elector... cunoaște bine și cadrele noastre... Apoi și talentul lui Nitza...

Domnul Anton Zori, tot în tăcere, își examinează cu atenție țigaretă, îi lipi încă o dată un capăt, scoase din
 25 buzunarul vestei un toc de piele galbenă, îl deschise, luă din el cu băgare de seamă un port-țigaret subțire, din chihlimbarul de Buzău, băgă țigaretă, o așeză în colțul gurii; apoi, tot așa de tacticos, prinse din alt buzunar o chibritelniță de argint, aprinse țigaretă,
 30 pufăi de vro două ori; și – după ce își luă iar între degete port-țigaretul, urmărindu-și inelele de fum – slobozi – tot fără să dăruie o privire tânărului agil – un răs subțirel, subțirel, mai mult un șuier:

– Hi-hi-hi-hi!...

Acest sunet însă irită grozav cercul vecin, prezidat de șeful partidului albaștrilor – domnul Sorin Dogia-Ialpugeanu, fratele consanguin al beizadelei „Misitu“, bărbat frumos, cu un bogat păr alb și cu
 5 mustăți în coarne de taur.

Vădit clocotind, șeful lansă într-un *a parte* sonor:

– Râs galben!... Le-om freca noi ridichea și fără Vasileștii lor... Ne ajunge Coteanu al nostru...

10 De la masa „roșilor“ șerpui numai același șuier subțire:

– Hi-hi-hi-hi!...

Din acest moment, cele două cercuri, care, până atunci, își schimbau și ele prietenește impresiile
 15 asupra accidentului coanei Elvira, începură să se ignoreze ostentativ și disprețuitor, încrucișându-și priviri otrăvite...

Beizadea Nicu oftă și parcă se jălui către prințul Alecu „Casta-Diva“.

20 – Mi-e frate... din flori... Tatăl nostru a fost un om deștept, – pentru ce amândoi fiii i-au ieșit niște prostălăi?...

– Oh! – bufni prințul. Domnișoara Ialpugeanu niciodată n-a putut produce decât insipidități...

25 În capătul străzii Moțoc răsări atunci silueta elegantă a lui Boris Cerbini. Ajuns pe terasă, se apropie de masa „junilor“, dar se așeză la oarecare distanță de ei, mai aproape de cartierul „albastru“.

30 – Ei? – nu avu răbdare Armand Zernate, „artistul“.

– Nimic! Conu Tică îmi va impune candidatura la colegiul al treilea... – răspunse cu un ton de siguranță și quasi-indiferență Boris Cerbini...

Senzație mută...

„Albaștrii“ se priveau furios.

„Roșii“ zâmbeau sarcastic.

– Hi-hi-hi-hi!... – tăie tăcerea râsul șuierător al domnului Anton Zori...

5 O bruscă schimbare de decor: de la un capăt la altul al terasei parcă trecu o undă de emoție. La intrare, apărură o tânără pereche: un ofițer slăbuț și spălăcit, de un blond cenușiu, cu ochii neliniștiți, și o doamnă de o frumusețe feciorelnică și, în același timp, „păgână“, cu părul ca „pana corbului“, în viu contrast cu ochii verzi foarte deschiși și cu pielea obrazului mată-aurie, parcă puțin aburită, – locotenentul Tudor Barancea cu soția...

15 Urmăriți de toate privirile, se îndreptară spre masa din dreapta ușii, la care își consumau în tăcere ceaiul doamna și domnul general Artur Vernea – comandantul Corpului *** al armatei, de curând creat pentru Ciubărești.

20 Coana Zulnia – Madame general Vernea – era o monumentală matronă, pe care cu greu o putea cuprinde și susține canapeaua de trestie împletită, anume așezată pentru dânsa pe terasă.

În această vecinătate, bravul general parcă se topea, cu tot părul și mustățile lui cănite și cu toată silueta lui strânsă în corset, de o impresionantă rigiditate.

25 La apropierea soților Barancea, generalul se ridică, întinse pentru doamna un scaun și luă o poziție militărească de „front“.

30 Iar generăleasa, deși clocotea de mânie, își aranjă o strămbătură care să închipuie un surâs amabil și începu să *ruculeze*¹ din cascada de cărnuri ce se lăsa de la bărbie spre volutele mai impunătoare de desupt.

¹ *Roucouler* (fr.) – a uguia ca porumbeii, a gânguri (n. ed.)

– Ah! Uite, Dolores! Ce bine îmi pare, *ma chère!*¹ Ești foarte drăguță că te-ai gândit să vii...

Beizadea Nicu ostentativ își întoarse spatele, bocănind necăjit cu cărja-i noduroasă în asfaltul terasei.

5 Apoi oftă, scoase din buzunar trei gologani de câte zece bani și mormăi îngândurat:

– A! Atâta mi-a rămas... Și mai sunt patru zile până la pensie... Băieți! – cheamă el pe chelner, întinzându-i gologanii:

10 – Să dai doi gologani babei, – arătă el o bătrâna cerșetoare ce se milogea pe trotuar – iar pentru al treilea, să-mi aduci două țigări de damă!...

Se ridică greoi din scaun, salută cu un gest asistentența și porni, răzemat în cărjă, fluturându-și aripile eternului său macferlan.

15 Își luă rămas-bun de la prințul „Casta-Diva“ și colonelul Rinetta:

– Mă așteaptă partida de preferans, prințule... Nu vii și tu la club?...

20 – Când am în fața mea această frumuseță divină? He! Nu am de trăit prea mult, ca să mai pot risipi așa clipe – *pour me rincer l'oeil, mon cher?*²... Și bătrânul crai, desfătat, rămase singur la măsuța lui, răsucindu-și mustățile și „musca“ de sub buza de jos și fredonând încetșor, cu un falset subțirel, cavatina lui favorită:

– *Caaasta diiva, – Caasta diiva!...*

Che inargenti

Queste saacre, queeeste sacre

30 *Antique piaante...*

¹ *Ma chère* (fr.) – draga/scumpa mea (n. ed.)

² Pentru a-mi clăti ochii, dragul meu (fr.) (n.ed.)

Conul Alexe Danciu a dat semnalul obișnuit pentru sfârșitul orei de *five o'clock*, și-a tras ciuperca de pălăriuță pe ochi bodogănind:

– Ești jucător? Hei? Ești un borfaș, o mazetă!...

5 Doctorul Bogza numai își mângăia favoriții bine îngrijiți și-și îndrepta surâzând eterna lui cravată albă.

10 Soarele se apropie de orizont. Razele apusului, trecând peste creasta Ceahlăului, îi aprinseră vârfulurile și aruncară la poalele-i înnegurite o umbră vânătă.

Cap. V

„CÂRNĂȚĂRIA LUI CIPUS“

Cine ar fi văzut pe „marele elector“ al Ciubăreștilor – domnul Tică Vasilescu, avocat, profesor de
5 Enciclopedia dreptului și de Istoria literaturii române la Academia Ciubăreană, ale cărui tribulațiuni conjugale preocupau saloanele, cafenelele și chiar mahalalele de pe malurile Calcarinei, – în momentul când în cabinetul său intra părintele Partenie Aroneanu, pa-
10 rohul bisericii din mahalaua Cazacincilor – supranumit *Popa Oaie* –, nu ar fi putut ghici prin ce criză grea trecea el tocmai atunci, și nu numai în viața lui de familie.

– Ah! Săhrut mâna, dhragă Păhrinte Păhrtenie! –
15 se repezi „conul Tică“ de la birou spre ușă. Ghrozav îmi pahre de bine! Am vhrut să trec chiar în astă seahră pe la sfinția ta!...

Se plecă parcă voind să-i sărute cu adevărat mâna, dar Popa Oaie își interpușe ghibaci mutra pământie, parcă râcâită de păsări, și primi în plin trei pupături sonore.

– Ia loc, păhrinte! – urmă, graseind agreabil conul Tică. Ei! Ce veste bună îmi aduci din Cazacinci? Ce gânduhri au cetățenii?... Ce vohr face în alegheri...
25 Acum să te văd...

– Bine, bine, coane Tică! – șopti cu înțeleș parohul Cazacincilor. Ne cunoaștem doar din copilărie

și de treizeci de ani facem politica împreună... Ehei!
E multă vreme, treizeci ani, coane Tică, de când tra-
gem la același car...

Se priviră un moment drept în ochii unul altuia.

5 Popa Oaie – care în zadar își făsea chipul Dom-
nului cu niște plete ce-i cădeau în zdrențe jalnice
din jurul vastei chelii pe gulerul soios al antereului,
cu o barbă jumulită și cu un năsuc cărn și ridicol de
mic, – cu greu putându-și fixa ochii mici și șireți, îi
10 coborî îndată, trăgându-și pudic poalele peste turet-
cile peticite ale cizmelor sale scâlciate.

Conul Tică îi scruta cu băgare de seamă orice
mișcare a feței, mângâindu-și fluviul alb ce-i încadra
partea de jos a capului înzăpădit, dar încă leonin.

15 Acest frumos chip de bătrân, cu fața-i încă ne-
tinsă de zbârcituri și cu un nas parcă cizelat de un
sculptor al Renașterii, se lumină de un zâmbet iro-
nic, nu lipsit însă și de o umbră de melancolie în
ochii mari albaștri: Moise de Michel Angelo, îm-
20 blânzit și surâzător...

– Așa e, păhrinte, am jucat poahrca în sthradă
și, de threizeci de ani, facem alegehri împreună...
O, ce gând bun te-a adus, doctohre! – se aruncă el
la ușă spre un nou vizitator – să thrăești, dhragă
25 doctohre, săhrmana Elvihra de mai multe ohri m-a
înthrebat de dumneata... Să mă ierți, păhrinte! – se
adresă din nou parohului Cazacincilor – am puțină
threabă acum cu domnul doctohr Bogza. Te voi că-
uta mâne... Să thrăiești.

30 Popa Oaie, salutând adânc, dispăru cu pași mă-
runței pe ușă.

– Ai auzit, dhragă doctohre? – își încheie salută-
rile prietenești conul Tică. Threizeci de ani... threizeci
de ani thragem la același, cahr, a zis... Hm!... Da!...

Adevăhrat, de threizeci de ani fac alegehri la Ciubă-
hrești și acesta e singuhrul alegătohr despahre cahre
niciodată nu am putut fi siguhr cum a votat... Dahr
bănuiesc că întotdeauna o feștelește... Să threcem la
5 biata Elvihra...

E, în adevăr, stranie legătura dintre Marele Elec-
tor și Popa Oaie.

Ambii, feciori de preoți săraci din Ciubărești,
ale căror biserici stăteau față în față pe cele două co-
line sudice, despărțite numai de valea Calcarinei în
10 partea ei cea mai îngustă, aveau o soartă atât de deo-
sebită numai mulțumită înfățișării lor.

Partenie – „Tinichea“, cum fusese poreclit de mic
de covrâstnicii din mahala –, bolnăvicios, aproape
15 schilod, de urât foc ce era, înăcrit cu al noulea pri-
nos nedorit al unei căsnicii sărace, a crescut ros de o
invidie și ură tăinuită pentru norocosul său tovarăș
de joc de dincolo de Calcarina, – Ticușor Vasilescu,
copil frumușel și jovial, singur la părinți, răsfățat
20 din leagăn nu numai de acei de acasă, dar și de toate
țatele și duduile din cartier, care nu aveau pentru el
alt nume decât „Îngerăș“ sau „Floritică“.

Pe bietul Tinichea îl exaspera însuși faptul că,
pentru a ajunge mai de-a dreptul până la Ticușor, tre-
25 buia să se bălăcească prin undele odorante ale Calca-
rinei, căci acela, totdeauna curățel și chiar cochet
îmbrăcat, nu se putea gândi măcar să-și supere mama,
întreprinzând o astfel de excursiune la Cazacinci.

Tinichea, însă, cu tot veninul din sufletul său în-
30 tunecat, se simțea atras, ca fluturele de lumânare, de
strălucirea „Floriticăi Calcarinei“, cum îl zădărea el.

Tică Vasilescu, adolescent, sprinten și cu figura de
efeb al Olimpicilor, a trecut cuceritor peste marginile

parohiei părintești, admirat de focoasele zâne ale elitei ciubărene, pe care le înnebunea chiar defectul lui de pronunțare; a isprăvit liceul jucându-se și, căpătând, grație admiratoarelor, o bursă pentru Paris, s-a întors doctor în drept și licențiat în litere.

Căsătorit în curând cu frumoasa Elvira Bronia, fată de boierinași înstăriți din nordul Moldovei, a ajuns vertiginos profesor la Academie, mare elector, deputat, șef al organizației locale a „roșilor“, ministeriabil...

În răstimp, Tinichea, abia putând trece peste patru clase de seminar, după penibile încercări de a găsi vreo altă carieră, reușise cu greu, prin căsătoria cu o fată de popă, bătrâioară și slută, să-și asigure, nu fără sprijinul cuconițelor lui Tică Vasilescu, la intervenția acestuia, dreptul de „a trage pe dracul de coadă“ la cea mai mizerabilă parohie a Ciubăreștilor, la marginea Cazacincilor.

Un incident tragicomic și melodramatic – când oaia rătăcită a unui vecin din mahala fu pe neașteptate regăsită pe pridvorul bisericii sale – i-a asigurat pe viață porecla batjocoritoare de „Popa Oaie“...

Și iarăși numai mâna prietenească a lui Tică Vasilescu i-a cruțat consecințe mai grele.

De atunci părintele Partenie Aroneanu, tot mai înveninat, parcă nu mai trăia – cu toate manifestările sale de devotament și supunere oarbă față de „Conul Tică“ – decât pentru a sta la pândă, urmărind ascensiunea „Floriciicăi Calcarinei“ – cum tot îl numea în sine – spre a-i surprinde poticnirile și a-i înregistra avariile...

Acesta era și izvorul tainic, care revărsa în piața Ciubăreștilor marile tribulațiuni și micile mizerii ale căsniciei Vasileștilor...

Un hamal sașiu, posomorât și tăcut, scoase bagajele lui Răutu pe peronul gării și se întoarse cu o mută întrebare, ștergându-și nasul cu dosul mâinei.

Răutu își puse și el aceeași întrebare, aruncându-și privirea plictisită de la un capăt la altul al zidurilor galbene, scorojite, prea joase față de lungimea clădirii.

Deodată zări, cu bucurie, sărind din alt vagon, pe cei doi „tablagii“ de pe terasa Hotelului Traian. Poetul Miron Osmanli, sprinten și grațios, fu aproape prins în brațe de o brună tânără și zveltă, iar Albrecht Knix îl urmă cu un geamandan jupuit în mână, chicotind și tresăltând ca prins de tremurici.

Își luă inima în dinți și se apropie șovăind:

– Iertați! – salută cu sfială. V-am văzut pe terasa de la Hotel Traian din Iași...

Doamna își întoarse privirile îngrijorate spre Osmanli.

– Iertați! – urmă Răutu. Sunt străin... Nu știu... ce hotel este aici mai curat...

– Hi-hi-hi! – chicoti Knix, scrutându-i costumul – se vede că sunteți străin! Domnule, să știți, în Ciubărești nu poate fi hotel curat... Dar ce ploșnițe preferați: aristocratice, cu sânge albastru, sau bădărane, roșii?...

Osmanli se liberă din strânsoarea doamnei și cu un gest opri expansiunile lui Knix.

– Nu avem, din nenorocire, – răspunse el salutând afabil – nu avem, domnule, decât unul singur: Hotelul „Ciubăr-Vodă“ în strada Moțoc... știu toți birjarii... De altfel, birjarii noștri sunt ruși cei mai mulți, – dădu el lui Răutu să înțeleagă că i-a prins accentul.

Acesta mârâi ceva încurcat drept mulțumire, salută stângaci și se îndreptă spre ieșire, însoțit de hamalul său sașiu și posomorât.

Birjarul, obez și spân, bucuros că poate vorbi rușește, porni la trap pe o uliță largă și adânc prăfuită, – dar pe alocurea cu urme de băltoace după ultima ploaie –, dreaptă ca o săgeată și abia din când în când mărginită de rari garduri știrbe, în dosul cărora se plecau pe o coastă sau alta niște maghernițe cariate.

Soarele se apropia de apus.

Drept în față, cupolele bisericilor de pe colinele umbrite de grădini păreau încununate de domul formidabil al Ceahlăului, ale cărui piscuri roșite năzuiu să se avânte spre cerul încă senin, din bezna negurilor înghesuite, în așteptarea nopții, la poale.

Inima lui Răutu se strânse: amintirea îi reînvia peisajul Saianilor.

– Bulevardul Unirii! – izbucni birjarul – mânca-l-ar! – trăzni el o sudalmă în trei etaje. Când ploaie, se îneacă caii până în genunchi, iar la secetă, se înfundă roțile în nisip până în butuci și ne înăbușim de praf... Și dumnealor iată ce scriu la fiecare alegere! – arată el niște imense afișe lipite de gard.

Răutu putu ceti rândurile mai răsărite:

„Bulevardul Unirii pavat... Tramvai... canalizare... aducerea apei de la Ceahlău... Linia ferată prelungită până la Noua-Suliță... Ordine și cinste... economii... Coroana... Minciunile tâlharilor roșii...”

Pe alte afișe, în mare parte zdrențuite, se putea desluși câte un cuvânt sau două:

„Ciocoi înfumurați... Baniștii... Națiunea sugrumată... Constituția violată... Coroana de oțel... vândută jidanilor... Libertatea suprimată... risipa...”

Pe altele încă:

„Să te ferești, române!... Cui străin...”

Sau:

„Democrația... Autonomia... descentralizarea...
5 sufragiul universal...”

– Ce-i asta? – întrebă pe birjar.

Acesta aruncă cu indiferență:

– S-a schimbat guvernul... Alegeri pentru *pârliament*... Așa li-i obiceiul...

10 Apoi își întoarce cu vioiciune fața-i roșcovană și rotundă către mușteriu, surzând până la urechi:

– De unde sunteți, boierule? Din ce gubernie?

A! *Besarabscaia!* – repetă parcă decepționat. Eu sunt *orlovski*, – din gubernia Orel... N-ai auzit,
15 boierule, nu ne va da voie Maria Sa Țarul, – *Gosudar Imperator*, – măcar să murim acasă?...

Nemulțumit de răspunsul primit, se răsti la cai, dând furios din bici:

– No! mârtoagelor!...

20 La capătul nesfârșitului bulevard, într-un *square* de verdeață, așezat în mijlocul unui semicerc de clădiri mai răsărite, mai mulți oameni roboteau la eșafodajul ridicat în jurul unei statui de bronz: un uriaș gol aplecat spre a susține în spate un imens glob, cu un rând de găuri la ecvator, spre a servi, evident, ca guri de apă.

– Dar aceasta ce-i? – se miră Răutu.

– Tot alegeri, – bolborosi supărat automedonul¹ spân. *Atilantiu* pentru apă, îi întoarce... dosul spre
30 domnul Zori... Așa li-i obiceiul...

Răutu rămase nedumerit: ce legătură putea fi între Atlantele, un oarecare domn Zori și alegerile din Ciubărești?...

¹ *Automédon* (fr.) – călăreț, vizitiu îndemânatic (n. ed.).

Hotelul „Ciubăr-Vodă“, o veche clădire joasă, alcătuită din două aripi, împreunate în unghi drept, de-a lungul cărora s-alipea spre ogradă o galerie deschisă, sub o strașină largă, sprijinită pe stâlpi de stejar sculptat rudimentar.

Intrarea principală dădea în această galerie, acces la care nu se putea afla decât prin curte, pe poarta largă, deschisă spre strada Moțoc.

Răutu fu plăcut impresionat de aerul arhaic al acestui „hotel de lux“ al Ciubăreștilor.

Dar mobilierul îl indispușe prin pretențiunea lui lipsită de gust: oglinzi strămbe, dar aurite; plăci de marmoră; paturi bronzate, dar lemnăria de brad vopsită „sub nuc“ sau „sub mahon“...

Deodată se simți grozav de singur.

În conștiința lui irupse, dominante, o viziune uitată a copilăriei:

Se vede pe podul plutitor de peste Nistru – imobilizat în veșnicie; sub un cer înnourat, țărmurile sunt ascunse, ca și căzute în beznă; apa plumburie se scurge sub pod și reapare de cealaltă parte, purtând niște mere care se pierd în depărtarea cenușie; misterioase stau împrejur niște figuri necunoscute, nemișcate, în așteptare. Ce așteaptă? Încotro se îndreaptă?...

Lumea de umbre înecate în tăcerea de moarte...

Amurgul se îngroașă.

Rare sclipiri răzbat prin cerul mahmur...

Iar în străzi amuțite, ca în deriziune, niște gnomi grăbiți aprind luminițele chioare ale lămpilor de petrol...

O slujnică palidă, fără vrâșă, îmbrobodită cu un tulpan negru, puse pe masă o lampă aprinsă.

– Unde aș putea lua un ceai? – o întrebă nervos Răutu.

– Și aici! – răspunse femeia, ducându-și mâna la gură. Dar mai bine v-ați duce la cofetăria „Grütli“, în față. Acolo își iau, de obicei, seara, ceaiul boierii ce stau la noi.

În orașul amurgit, se tăia pe asfalt, spre strada Moțoc, o fâșie lucioasă, de la terasa „Grütli“, ca și de la ferestrele luminate *a giorno* ale cofetăriei din dos și din cele de la etajul deasupra, unde se afla „Clubul vânătorilor“.

Răutu se opri la intrarea terasei: toate mesele erau ocupate! Se întoarse, jenat, spre plecare, când, de la măsuța din colț, se ridică vioi un domn și-i făcu un gest de invitație.

Era Osmanli!

Răutu, bucurat și puțin intimidat, se apropie salutând cu o sfiicioasă politeță.

– Poftim, poftim, domnule! – îl salută prietenește și Osmanli. Sunteți un străin; Ciubăreștii ospitalieri nu pot îngădui ca, din prima zi chiar, să plecați fără aperitivul sacramental. Mă recomand: Osmanli, – soția mea, Elena...

– Răutu! – își întinse stângaci mâna invitatul.

– Răutu? V-am socotit rus, după accent.

– Sunt moldovan... român din Basarabia, dar am lipsit peste zece ani de acasă... Viu amu drept din Siber... tot printre ruși... Iertați!... mi-am și uitat și graiul nostru țărănesc de la Nistru... Amu învăț...

– Din Siberia!...

Osmanli își scarpină cu înțeleb bărbia, reținându-și gândul. Apoi, prietenește, mai familiar:

– Ei, ce impresie ți-a făcut țara noastră? Se vede că nu mai trecuseși Prutul înainte...

– La drept vorbind, domnule, nu mă pot dezmetici... Nu înțeleg nimic... Parcă-s căzut de pe alt tărâm... Câteodată mă întreb dacă nu aiurez... parcă-s înconjurat de arătări, nu de oameni vii... La noi, totul îi așa de deosebit... La Iași, la Hotel Traian, am auzit niște vorbe la restaurant!... Nu! nu mă gândesc la dumneavoastră, la terasă... cu dumneavoastră și domnu Knix!... se încurcă Răutu.

– A! Ai auzit și balivernele noastre?

10 Doamna iarăși își opri asupra lui, îngrijorată, ochii cei negri și triști.

Osmanli își deschise port-tabacul și oferi lui Răutu:

– O țigaretă?

15 Răutu se fâstâci și mai rău:

– Mulțumesc! – se repezi el. Iaca și amu... mergând pe Bulevardul Unirii am văzut afișe: Tâlhari... Baniți... Apoi... în grădiniță... Atlantele învârtit... pentru alegeri!... Nu înțeleg...

20 – Ha-ha-ha! Lasă că vei înțelege în curând! – izbucni Osmanli răzimându-se în spate și lăsând spirale de fum pe nas și pe gură. Vei înțelege... dacă ai stofă de bun român în dumneata... Noi avem două partide de guvernământ în țară – așa-ziii conservatori și așa-ziii liberali... Ramificările sau afiliațiunile lor din Ciubărești, cu intermitențe și fluctuațiuni, se numesc „albaștrii“ și „roșii“... Și precum nu prea se deosebesc între ele, cel puțin ca metode de guvernământ, se perindează la cârmă, printr-o cuminte înțelegere tacită sau printr-o dispoziție constituțională nescrisă, cu fiecare legislatură... Rotativa! Guvernul reușește totdeauna. Lupta electorală nu prezintă dar, în realitate, niciun interes, însă e cu atât mai violentă, pentru fason... pentru gură-cască și găgăuți

sau frondeuri și târâie-brâu, care, aici, în Ciubărești, au contingente electorale destul de serioase, sub diferite titulaturi: „Cohorta liberă și independentă“, „Frațiunea democratică și liber-cugetătoare“, „Cercul cultural și artistic“ și mai știu ce... suntem oraș original... Pentru câștigarea acestor contingente mai evazive se duce polemica... Însă rezultatul este sigur... și indiferent... De decenii, guvernele succesive făgăduiesc ciubărenilor pavarea bulevardului și prelungirea liniei la Noua Suliță... Și ai văzut...

– Dar Atlantele... învârtit?

– Simbol, simbol, amice!... E cupa învingătorului. Ca prevestire a splendorilor viitorului bulevard, urma să fie așezat în axa acestuia, cu spatele spre Baia comunală. Dar sculptorul avusese reaua inspirație să-l facă pe Atlante fără pantaloni și cu o anatomie prea... sugestivă. Directorul băii însă – Nenea Nae *Galibardianul* – este un cetățean respectabil, chiar un personaj istoric: când, după răsturnarea lui Cuza-Vodă, la Iași a avut loc o demonstrație pentru desfacerea unirii cu Muntenia, Nenea Nae plecase pe jos spre Iași, în capul „legiunii de patruzeci de *galibardieni*“. Dar nu ajunsese la Pașcani, când de intervenția lui nu mai era nevoie. „Legiunea“ s-a întors la Ciubărești, dar Nenea Nae a rămas cu glorie și, pe viață, cu porecla de „garibaldian“ – sau *galibardian*, în dialectul local – și cu sinecura de la Baia comunală. Așadar, Nae *Galibardianul* a resimțit ca o ofensă personală că Atlantele îi arată lui, vechi 30 „luptător pentru Națiune... dosul spurcat“. Și a știut să asocieze la protestările lui vehemente opinia publică a Ciubăreștilor. În consecință, directiva „dosului“ lui Atlante a fost schimbată, însă îndată a început scandalul o venerabilă matronă a cetății, Coana Șița

Mateescu: „Cum? – se plângea ea – eu femeie vădană, cu fete mari în casă, să ne uităm toată ziua în... Ptiu!“.

Atunci, primarului i-a venit o idee genială: a întors „directiva“ spre casa șefului albaștrilor, conul Sorin Dogia-Ialpugeanu, pe atunci în opoziție.

Toate protestările împotriva „persecuțiunii sălbatece“ au rămas zadarnice. Dar îndată ce au venit la putere albaștrii, „dosul“ bietului Atlante și fu îndreptat spre casa șefului roșilor – cu toți își au reședințele în acest colț pitoresc al Ciubăreștilor...

Acum e o tradiție, un ritual consacrat: oricine poate afla îndată cine e la cârmă în țara românească din... spatele lui Atlante...

Osmanli își înșira sarcasmele cu voluptate, nuanțându-și fiecare răutate numai prin intonațiile vocii sau pufăind artistic din țigaretă, fără nicio mișcare a mușchilor feței, fără niciun gest...

Răutu se agita, își mototolea țigaretă, abia stăpânindu-și mirarea și indignarea:

– Dar țărâtimea? – întrerupse el, în sfârșit – ce caută ea? Care e partidul țărănilor? N-are el nimic de zis în treaba asta?

– Hm! Prietene, în adevăr cazi din altă planetă! – îi răspunse cu oarecare gravitate sarcasticul poet. Țărăniile noastre nu au niciun cuvânt în politică, sunt, de fapt, iobagi, chiar adevărați robi lăsați la discreția moșierului sau a arendașului, nu numai grație mizerabilului petec de pământ ce li s-a dat la emancipare, dar și prin lege. Dreptul lor de vot, chiar atât cât li se recunoaște prin Constituție, e o deriziune. Suntem în campanie electorală, dar dacă cineva ar încerca să treacă în acest scop peste bariera orașului, și-ar lăsa acolo oasele sau ar fi dus la spital pe targă...

– Nu pot, nu pot crede! – sări Răutu în sus. Mi s-a mai spus așa ceva... Dar nu cred, nu cred! Ar fi o nebunie... o moarte sigură... O sinucidere... Când democrația biruie peste tot, când o strașnică mișcare muncitorească pregătește o reclădire a zidirii sociale din temelie în toată lumea... când și în Rusia... Cum ați putea trăi...

– Stai, stai, stai, amice! – se ridică și Osmanli în picioare, aruncându-și brusc țigaretă la pământ. Coborâ-te din nori, să-ți dai seama unde ești... Altfel, te vei asfixia... Poate fi adevărat procesul mondial pe care ni l-ai zugrăvit, dar nu ne privește...

– Nu vă privește? Dar ce? Nu trăiți pe pământ? Sau poate credeți lua în coarne năvala istoriei mondiale?...

– Liniștește-te, liniștește-te, frate! – îi tăie vorba, mai potolit, poetul. Uite, apostolii și îndrumătorii neamului și încep să-și strâmbe din nas. Ia loc!

Se așeză și el și, după ce-și reaprinse tacticos țigaretă, urmă domol, scărpinându-și puțin bărbia:

– Procesul mondial... procesul mondial!... Închipuiește-ți un mare șleah intercontinental, pe care, în timp de pace, trec caravanele din toate punctele cardinale ale lumii; în timp de război – oști nenumărate sau, în epocile de mari coliziuni istorice, se îndrumază migrațiuni de popoare. Și la o cotitură a șleahului, într-o băltoacă cântă broaștele... Ce știi ele, ce pot ști ele despre ce se petrece pe șleah numai la doi pași de ele?... Tot atâta știe țara noastră despre procesul istoriei mondiale...

– Dar dacă cea dintâi caravană sau oaste – obiectă cu durere Răutu – va călca peste băltoacă, o vor frământa caii sau carele lor, ce vor face broaștele?

– Dar care este leacul? Unde sunt doftorii? –
întrebă, nu fără melancolie, Osmanli, încât lui Răutu
i se strânse inima.

– E ceasul prielnic, – urmă poetul, reluându-și
5 tonul sarcastic și agresiv. Elita, *high-life*-ul, s-a re-
tras de la *five o'clock* în cluburi sau în saloane. Acum
e ceasul aperitivului pentru intelectualii și apostolii
neamului, de care suntem foarte bogați. Uite, chiar
10 la măsuța din colțul opus stau doi. Cel cu coama că-
runtă, cu fața rotundă, nas ciupit și ochii vecinic în-
lăcrimați e Ion Petrescu, ilustrul rector al Academiei
Ciubărene și președinte al Societății Academice –
doctor din Salamanca, se zice, care, mistificându-și
15 obârșia dintr-un neam onorabil de cârciumari din
Cazacinci, și-a fabricat o genealogie după care ar
descinde din vornicul Moțoc și s-a transformat în
I.P. Moțoc. Celălalt, vezi, un pitic cocoșat, cu un
cap pleșuv și spân, cu fața colțuroasă, tăiată în două
20 de nasul coroiat și subțire, care fuge spre bărbia ascu-
țită, ce parcă-l prelungeste și mai mult? Vezi, acela
ce meru își tot zvârle umărul în sus? O! acesta e cu
mult mai interesant! E un doctor autentic din Paris,
a ieșit din Sorbona cu un sac de certificate lăudă-
roase! A bătut recordul în toate privințele. Mai în-
25 tâi, și-a revendicat descendența, prin humanistul Ion
Argyropulos, din nu știu ce împărat bizantin. Apoi,
pe temeiul inscripției de pe un exemplar al *Visului
Maicii Domnului*, pentru a cărui interpretare pupi-
lul Salamancei nu se învrednicise, dovedi că această
30 cetate își poartă gloriosul nume de mai înainte de
Ciubăr-Vodă și că în ea fu descoperit tiparul, înainte
de Gutenberg. Spre a-și confirma deducțiunile, ma-
rele sorbonian prezentase la Academie o bucată de
marmoră de origine nediscutat romană, fiindcă pe

fața ei poleită se mai putea vedea o coadă încolăcită
de leu, întocmai cum e pe nu știu care arc de triumf
din Roma. Pe cealaltă față, se puteau încă bine descifra
5 literele (luând un creion, Osmanli, la pronunțarea
fiecărei slove, o și scria în rânduri pe masă):

CI

BOT

ARIA

Ceea ce, evident, intercalând literele distruse în
10 cursul mileniilor, trebuie cetit: „Ci(pi) bot(ul)aria“ –
adică, în românește: „Cârnațaria lui Cipus“. Cipus a
fost acel cetățean roman căruia, cum se știe, pe vre-
mea când, fiind pretor, lipsea în interes de serviciu de
acasă, subit i-au crescut coarneau. Omul, de rușine,
15 și-a luat lumea în cap și și-a durat, pentru a putea trăi,
o cârciumă pe aceste plaiuri. În jurul așezării lui, cu
timpul, s-a născut cel mai vechi centru al culturii oc-
cidentale dincoace de Carpați. Nu degeaba ciubăren-
cele, descendentele soției pretorului încornorat, sunt
20 vestite prin temperamentul lor! Sărmanul Moțoc
de Salamanca fu silit să-și depună armele în fața lui
Argyropol de Sorbona.

E adevărat că nea Niță Spirescu – băcanul din
colț – susține dârz că vestita bucată de marmoră ar
25 fi fost căzută din frontonul palatului dărâmat al Bă-
neștilor și folosită de răposatul Petrăchel, ciobotar-
ul, care nu prea era tare în ortografie, ca firmă
pentru prăvălia lui...

Osmanli ricana și exulta, dar Răutu, foarte de-
30 primat, își luă rămas-bun și, uitând chiar să sărute
mâna doamnei, porni spre Hotelul Ciubăr-Vodă.

Cap. VI

CREDINȚĂ ȘI „NORMALIȘTII“

La ora zece dimineața, Răutu, după îndrumarea doamnei, care își alăpta copilul în atitudinea consacrată de pictorii tuturor Madonelor, bătu discret la ușa cabinetului lui Vasile Credință.

Un bas profund, ca din subteran, răspuse cam iritat:

– Intră!

Credință, așezat la o enormă masă simplă de brad, încărcată de dicționare groase, de cărți de toate mărimile și formatele, ca și de tot felul de caiete și hârtoage, își ridică cu necaz capul încadrat de un păr blond spălăcit, uitându-se prin niște ochelari rotunzi, care-i încălecau nasul scurt și gros, „în cartof“.

– Ce poștești, domnule? – hârâi el, ciocănind nerăbdător cu creionul în masă.

– Sunt Ion Răutu...

– A!... – sări Credință, în toată lungimea lui, smulgându-și ochelarii, cu o față luminată îndată de surâsul ochilor mici albaștri:

– Răutu? Basarabeanul? Siberianul? Bine ai venit, tovarășe! Te așteptam de mult, – îi apucă mâna cu amândouă ale sale, scuturând-o cu violență.

– Sico! Sico! – tună basul lui de operă. Vino, vino! E Ion Răutu din Basarabia!...

În ușă apăru Madona de adineauri, cu pruncul ei încă la sân, – o femeie frumoasă, cu trăsături fine, cu ochi negri vii și nas acvilin, cu o siluetă de Junonă rubensiană, dar numai oacheșă:

– Fii binevenit, tovarășe Răutu! – începu ea chiar din prag, cu vădită mulțumire. Și ghicisem că ești dumneata, după vorbă. Toți basarabenii vorbesc așa... Și tare-mi place.

– Hai, Sico, să cinstim pe musafir cu vinișorul acela de îngheț!

Răutu se trezi, ca prin lovitura de baghetă magică, într-o atmosferă prietenoasă, de familie, între numeroși copii de toate vrăstele și de toate mărimile, ca și cu toate nuanțele de colorit al părului – de la blondul spălăcit al lui Credință, până la negrul vânăt al Madonei rubensiene.

Copiii, foarte dezghețați, vădit deprinși cu lumea străină, după un moment de priviri cercetătoare concentrate asupra noului venit, nu-i mai dădeau nicio atențiune, reluându-și jocul neastâmpărat și zgomotos, încât fu nevoie de mai multe intervenții din partea tovarășei Sica și ale lui Credință, până ce, în sfârșit, au fost dați afară.

– Să apucăm taurul de coarne! – începu Credință și, așezându-se la masă, răsfirându-și călții rari ai bărbii. Te-ai hotărât să te așezi în Ciubăreștii noștri? Și ce vrei să studiezi? Sau, mai bine spus, pe ce batalama vrei să pui mâna?

– Tocmai despre aiasta aș vre să am sfatul dumneavoastră. Mă interesează, pe de o parte, economia politică, științele sociale și, îndeobște, științele de stat; iar, pe de altă parte, trebuie să-mi adâncesc cunoștințele istorice, mai cu seamă în ce privește evoluția formelor de stat, de la triburile primitive și

orașe-cetăți, până la închegarea statelor moderne; apoi, mai cu seamă, situația și rostul țărănimii în cursul vremurilor...

– Ho! ho! ho! Stai, frate! – îl întrerupse Credință, cu strigătul gonașilor de plug, lovind în masă cu amândouă mâinile. Aiestea toate nu le-ai putea învăța nici la Sorbona, nici la Oxford, ci numai singur din biblioteci și arhive. E vorba, la ce batalama năzuiești? Cu ce crezi să-ți câștigi pâinea? *Primum vivere, deinde philosophari*. Vrai să fii doctor, inginer, profesor, avocat sau magistrat? Ce?

Tovarășa Sica își dezlipi plodul adormit de la sân și își încheie liniștit bluza asupra sânelui ei robust de Junonă. Și după ce duse copilul în odaia de alături, se întoarse în birou și interveni în discuție:

– Dacă vrei să faci politică, e mai bine să faci avocatură, – se așeză ea în scaunul ei cu mâinile subpuse.

După discuții aprofundate, fu hotărât ca Răutu să se înscrie la Facultatea de Drept și la cea de Litere, pentru ca apoi să aleagă „văzând și făcând“. Pentru aceasta, deși e sfârșitul anului școlar, să se adreseze îndată, ca să nu piardă anul, decanului de la Litere, Vespasian Sibianu, și celui de la Drept, Gheorghe P. Moțoc, vărul istoricului.

La despărțire, Credință îl oprise brusc:

– Pe Moțoc l-ai găsi chiar acuma acasă. Și dacă vrei, te petrec până la dansul, că am și eu treabă în târg... Dar stai, frate, încă o chestie. Unde ai poposit? Aha! La Hotel Ciubăr-Vodă! Han boieresc! Trebuie să te coste o groază de parale. Să-ți găsim o gazdă bună, sigură în ce privește spionii, și cu un preț mai omenesc. Unde crezi, Sico, că-l vom putea caza?

– Ar fi bine, poate, la Orleana, – răspunse după o pauză de gândire tovarășa Sica. Trebuie să aibă o odaie liberă și ar fi și un ajutor pentru sărmana... Nu?

Credință stătu și el puțin pe gânduri, răsfirându-și barba:

– Ar fi bine... Dar s-ar deochia îndată, față de poliție... Știi? – se adresă el către Răutu. E vădana unui tovarăș. E și ea militantă... De poliția noastră n-ar fi grijă... Dar, știu eu, dacă nu ți-ar strica dincolo de Prut... E femeie foarte de treabă și te-ar îngriji bine. Nu-ți pasă? – interpretă el un gest al lui Răutu. Biinee! În trecere, îți voi arăta eu unde șede ea, că trebuie acum să mă duc la lecție.

Își puse un vast pardesiu de dril și o pălărie cu boruri foarte largi, lăsată pe ceafă.

Porniră din strada Cojocari, care se lungea, în colina a treia, paralel cu Calcarina, spre centrul orașului.

Răutu abia se putu ține după Credință, care își întindea compasul picioarelor lungi în pași alergători, vorbind toată vremea, aproape fără să țină seamă de tovarășul său de drum.

– Am pățit-o și eu din pricina țarului dumitale... După ce teroriștii voștri i-au făcut de petrecanie lui Alexandru al II-lea, l-am prohodit și noi aici, la un chef numărul *ainț*... Scandal!... Urlete prin gazete! Intervenția Legației rusești!... M-au dat afară din profesorat. Avusesem catedra de limba latină la Gimnaziul „Ștefan cel Mare“.

Coborându-se în jos, prin Calea Ciubăr-Vodă – artera principală a orașului, în colina a doua –, fură ajunși din urmă de o trăsură, în care un domn bătrân, cu o lungă barbă albă, purtând un fel de caschetă de voiaj, o enormă lavalieră albastră cu „picățele“ albe, înfășurat într-o manta cu pelerină largă, saluta

aproape pe fiecare trecător, le trimetea „bezele“ și câte o vorbă de duh sau chiar se oprea ca să mai stea la sfat.

– Servus, frate Credință!... Nu te-ai cumișit încă!... Salve, salve! Sărut mâna coanei Sica!...

Credință îl salută zâmbind, apoi se întoarce spre Răutu și se opri cu un răs prietenos:

– E domnul Tică Vasilescu... E marele elector din cetatea noastră, fost șef al roșilor; dar acum a trecut la albaștri... E în echipamentul lui de război... pentru alegeri. Îi vine cam greu moșneagului... A trecut cu puține săptămâni înainte la albaștri, din pricina lui fiu-său, Nitza Vasilescu, pe care albaștrii l-au făcut ministru, luându-l ca din oală, peste noapte, de la foaia radicală „Daco-românul“...

Răutu tresări:

– Nitza Vasilescu? – întrebă el uimit. Autorul articolului *Inamicul firesc* – ministru conservator?

– E tare șugubăț – lămuri liniștit Credință. Șmecher!... Înțelesese că, la liberali, și tatăl său a mucegăit treizeci de ani și mai bine, ca veșnic ministeriabil. Și el nu înțelegea să se mureze de florile mărilor în politica radicală. Și șolticul și-a întors la vreme cojocul cu lâna în sus și iacă-l, la douăzeci și șapte de ani, ministru de Lucrări Publice!... Iaca, aici șede Gheorghe Moțoc al dumitale, – încheie Credință, fără să bage de seamă zăpăceala în care-l aruncase, prin cuvintele din urmă, pe Ion Răutu.

După ce se îndepărtă cu câțiva pași, se întoarce brusc îndărăt, strigând lui Răutu:

– Stăi, frate, că am uitat! – răcni el, apucându-se de bărbie. Băieții noștri n-au răbdare să te vadă... Ce avem astăzi? Vineri? Poimâne, duminică, sunt mai

slobod Am să-i adun pe toți la mine, după amiază... Poți veni?...

Nu apucă Răutu să-și exprime consimțământul, când el își și întinse grăbit compasul, aproape fugind.

Răutu scrută fațada casei vechi, împeticite, cu vreo două etaje și cu un gang îngust, drept la mijloc, în care locuia, în apartamentul din etajul întâi, Gheorghe Moțoc.

Urcând scara, fu surprins de niște zbierete ciudate, ce veneau de sus. Ajuns pe palierul etajului, constată că zgomotul răzbătea tocmai din ușa apartamentului lui Moțoc.

O slujnică, cam dezvățată, care-i deschise ușa, ce, de altfel, nici nu era încuiată, îi arătă, tăcută, intrarea spre cabinetul profesorului.

Pe prag, Răutu încremeni.

Vreo cinci-șase „țigănuși“, cu teancuri de jurnale sub braț, zbierau cât le ținea gura:

– „Secolul“ de mâne!...

– „Alarma“ de mâne!...

– „Iniversul“ de mâne!...

În fața lor, așezat în fotoliu, râdea în hohote un domn bătrân și obez, cu un ochi legat cu o bandă neagră: era decanul Facultății de Drept, profesorul de filosofia dreptului, G. P. Moțoc.

Zărind pe Răutu în prag, opri cu un gest pe țigănuși, scoase din buzunar câțiva gologani și, încă zâmbind de mulțumire, întinse fiecăruia câte cinci bani, poruncind:

– Hai, *pașol!* Să nu veniți înainte de vineri, de azi într-o săptămână.

Se întoarce apoi cu voie bună către Răutu.

– Strașnic îmi place concertul acesta... Ce doriri, domnule?... Ia să iai loc.

Răutu, încă puțin uimit de scena surprinsă, îi explică cu oarecare stângăcie motivul vizitei sale.

5 – Așa!... Vii din Basarabia? ca să studiezi la Academia noastră?... Da, da, da, da!... Bine, bine! Foarte bine!... Ești cel dintâi basarabean care vine la noi. Se zice că mai sunt câțiva la Iași și la București. Dar la noi n-au fost până acuma. Ai fost în Siberia?... Ai pierdut zece ani?... Nu face nimica. Ești încă tânăr. Îi câștigi.

Aici, profesorul își îndreptă de vreo două ori ochiul sănătos spre o coloană de cărți, așezate pe un taburet la dreapta lui. Apoi continuă parcă cu oarecare șovăire:

15 – Bine, bine. Te înscriem noi. Dar examene tot nu poți să le dai acum pentru anul acesta. Acum e târziu, intrăm în vacanță... Le vei da la toamnă... Poți citi până atunci. Iată, dacă vrei, cursul meu! –
20 ridică din coloana de pe taburet un volum pe a cărui copertă se putea citi titlul:

PHILOSOFIA DIREPTULUI
de

GIORGIE P. MOTIOC

25 *Doctore în drept, profesore si decanu la Facultatea Juridica a Academiei Ciubariana in Ciubăresti*

Răutu îi mulțumi cam cu jenă.

– Zece lei exemplarul! – strecură în surdina „profesorele“, încă și mai jenat.

30 Răutu, aproape amețit, își adună din buzunare suma cerută, în monede de argint...

Cu totul altă primire îl aștepta la profesorul de literatură română Vespasian Sîbianu – ardelean

refugiat de vreo două decenii în țară, un om uscățiv, cu fața palidă și cu mustața și barba rasă, – o raritate pe vremuri.

5 În vastul lui cabinet, cu pereții tapetați de rafturi cu cărți, ca și pe biroul lui, domnea în toate o perfectă ordine și simetrie – fiecare cărțuție, fiecare filă de hârtie și fiecare creion parcă erau așezate cu îngrijire, într-un anume loc și într-o poziție imuabilă.

– No! – bruscă el parcă supărat lămuririle lui
10 Răutu, care fu și mai impresionat din cauza accentului straniu, pe care încă nu-l auzise. No! No! Vrai musai să nu pierzi anul. Dar este gatat cursul. Nu pot să intru în meritul chestiunii, înaintea de a avea exmis votul Facultății... Și-i prea târziu... În Rusia, pare-mi-se,
15 nu învățați disciplină și respect al ordinii...

Răutu, indignat, nici nu știu cum își găsi ușa de ieșire.

Alergă îndată în strada Cojocari, dar nu-l prinse pe Credință acasă.

20 Îl primi însă, cu multă prietenie, tovarășa Sica, care ieși din bucătărie cu un șorț legat peste fustă, cu mânecele suflecate și, ridicând din leagăn pe pruncul ei, își descheie corsajul rubensian și-și luă din nou atitudinea pitorească de Madonă.

25 Se revoltă și ea la povestirea lui Răutu.

– Așa e ciufutul cela zărghit – exclamă ea. E șeful „Cohortei libere și independente...“ Necontentit vorbește de ordine și de disciplină... fiindcă, zice, suntem romani puri, care aveau geniul juridic și puneau mai presus de toate ordinea de stat... Umblă
30 ras ca un actor și poartă o manta caraghioasă, căreia îi zice „toga“. Vrea să ne întoarcem în toate la felul de viață al strămoșilor noștri romani... A! – se

întrerupse ea deodată – putem să-i venim de hac...
La Facultatea de Litere, ca de altfel și la cea de Drept,
e tare și mare Tică Vasilescu, care nu-i așa de cânos.
Las' că are să-i vorbească Vasilică. Are acuma cam
5 multe necazuri, dar nu-i un om rău.

Cu doamna Elisa Orleanu, prevenită, de altfel,
de doamna Anastasia Credință – adică tovarășa
Sica –, nu era nevoie de multă tocmeală. Răutu se și
10 instală îndată într-o cameră luminoasă și foarte simpatică,
în decorul ei lipsit de pretenții: foarte modestă,
cu perdele de creton, ca și tapițeria mobilelor, – totul
simplu, dar curat.

Și însăși gazda, o femeie de cel mult treizeci de
ani, avea înfățișarea plăcută – de același stil, în portul
15 ei, de asemeni foarte simplu și curat. Aceeași impresie
făcea și figura ei: o față rotundă, tipic, ca să nu
spunem banal, românească; cu un nas puțin în vânt,
cu ochii căprii blânzi, cu părul castaniu, împărțit în
două și legat jos în șinion¹ la ceafă. Din totul răsă-
20 rea multă sănătate și curățenie.

Chiar cei doi copii – Antonel, băiețelul de patru
ani, și Luța, fetița numai de vreo doi ani – aveau ace-
lași aspect de sănătate și de bună îngrijire.

De îndată, Răutu se simți acasă, – potolit și mul-
25 țumit.

Nu isprăvi să-și aranjeze lucrurile, când apărură
în cameră doi tineri, prezentați de coana Elisa ca
tovarășii Spiridon Ciorbadgioglu și Raicu Ionescu,
studenți.

30 Răutu înțelese îndată că erau dintre „băieții“ lui
Vasile Credință; nu aveau răbdare să aștepte până la
adunarea de duminică din strada Cojocari.

¹ *Chignon* (fr.) – coc (n. ed.).

Raicu Ionescu, un băiețș de cel mult optspre-
zece ani, fiu de țăran din județul Vaslui, timid și do-
mol, aproape nu deschise gura în tot timpul vizitei,
ci numai îl privea pe „martirul revoluției“ cu admi-
5 rație și parcă îi sorbea fiecare cuvânt.

Ciorbadgioglu, poate cu vreun an mai în vrâstă,
se distingea prin chipul lui exotic: fața colțuroasă și
largă, pomeții ieșiți în afară, un nas acvilin și mari
ochi negri, foarte frumoși, dar care parcă ascun-
10 deau în adâncime o tristetă neînvinșă, cu toată zbur-
dălnicia mișcărilor și violența vorbelor.

Era circazian de origine, – cu desăvârșire româ-
nizat. Tatăl său se refugiase pe vremuri din Caucazia,
ca să scape de furiile vendetei și – cine știe cum rătă-
15 cit prin România – fusese înrolat de Mihai Sturdza
Vodă în escorta domnească.

Aproape din prag, îl atacă pe Răutu, răsucin-
du-și cu furie arătătorul stângii, vroind parcă să-l
deșurubeze.

20 – Să mă ierți, domnule Răutu, dar mâne, la tovară-
șul Credință au să fie discuțiuni și așa mai departe...
teorii... și așa mai departe... și noi cu Raicu am vroi să
te întrebăm despre ceva... și așa mai departe... Ce se
petrece în Rusia?... De ce, de atâta vreme nu se
25 aude nimic despre mișcarea revoluționară?... și așa
mai departe... Mai poate reînvia ea? Poate fi nă-
dejde de biruință?

Răutu se văzu îndată întinerit și parcă se mai ușură
apăsarea sub care trăia de la trecerea peste Prut.

30 Lămuri în puține cuvinte starea de lucruri după
înfrângerea partidului *Narodnaia Volia* și se grăbi să
treacă la situația din România.

– O! Noi mergem foarte bine! – exclamă Cior-
badgioglu entuziast, frecându-și când arătătorul drept,

când cel stâng. Toată Școala noastră Normală e cu noi!... Vreo zece suntem chiar înscriși în partid și plătim regulat cotizația și așa mai, departe... La Universitate suntem stăpâni... deși cei mai mulți nu sunt proletari conștienți... Dar acum avem o zarvă mare. Ciocoișii și liberalii, văzând că sunt neputincioși... că noi îi majorăm întotdeauna și așa mai departe... s-au despărțit de noi și au înființat deosebit societatea lor, „Frăția“, au cumpărat măgarii pe porc

5 sunt proletari conștienți... Dar acum avem o zarvă mare. Ciocoișii și liberalii, văzând că sunt neputincioși... că noi îi majorăm întotdeauna și așa mai departe... s-au despărțit de noi și au înființat deosebit societatea lor, „Frăția“, au cumpărat măgarii pe por-

10 cul de casier al nostru, care a și plecat la ei, cu casă cu tot... și așa mai departe.

– Da aiasta-i furțișag!...

– Furt, furt!... Dar ce să-i facem?... L-am prins odată pe casier și i-am dat o bătaie zdravănă. Dar ce folosește?

15

– Cum, ce să faceți? Dar rectoratul?... Procurorul?...

– Ei, rectorul!... procurorul!... Dacă guvernul e cu ei și așa mai departe... și prefectul îi protejează... Profesorii, ca burghezi, sunt natural împotriva noastră și așa mai departe...

20

– Ce înseamnă că-s burghezi?... Doar nu vrei să spui că profesorii, rectorul, prefectul, procurorul vor să acopere și să sprijine pe niște hoți de rând? Apoi este justiția!...

25

– Dar dacă sunt ai lor? – se miră de naivitatea „veteranului siberian“ Ciorbadgioglu; și tăcutul Raicu, vădit, se mira și el.

– Apoi prefectul, judecătorii, procurorul, ce pot face, chiar dacă ar voi? I-ar da îndată afară din slujbă... și așa mai departe... Sunt doar la discreția guvernului, îs amovibili... Și Titi Sarani e nepotul șefului conservatorilor din Moldova, acum ministru de Domenii, domnul Calistrat Cazara... și așa mai

30

departe... E și pus acum în slujbă, șef al măturătorilor primăriei...

Răutu se simți din nou învăluit de ceață...

Șezătoarea de duminică după amiază, de la Vasile Credință, nu putu împrăștia ceața, cu toate că i-adusesese aminte vestitele „sfădălii“ ale intelectualilor ruși: vorbărie multă, nori de fum de țigări, ceaiuri pe care duduia Soficel, fata cea mai mare a lui Credință, le servea cu multă drăgălășenie, cu toată înfățișarea ei ingrată, care împreună coloritul smead al mamei, cu trăsăturile moi și nedeslușite ale tatălui.

5

10

Discuția porni cu mai multă vioiciune de la întrebarea pusă de Răutu:

– Pe ce categorie socială se poate răzima social-democrația română?

15

Credință răspunse la început liniștit:

– Socialismul, peste tot, se razimă pe proletariatul industrial...

– Dar aveți acest proletariat? Am citit raportul dumitale, tovarășe Credință, de la congresul din Paris, ca și scrisorile dumitale, și nu prea am găsit date în această privință. Aveți industrie?

20

– O vom avea! Doar nu vom muri ca ciobani!

– Dacă o veți avea și când o veți avea, veți avea și proletariatul; atunci se va putea naște și dezvolta și partidul social-democrat, – dar până atunci?

25

– Dar și țăraniii noștri se proletarizează, – interveni cu obișnuita-i violență Ciorbadgioglu, rupându-și încheieturile degetelor.

Un tânăr cu un obraz parcă „repicat“¹ de bucațele subțiri de sârmă de aramă coclită, cu ochi mici,

30

¹ *Repiqué* (fr.) – împuns, semănat (n. ed.)

strânși între sprâncene stufoase și un nas cărnos și lat, care până acuma se agita în tăcere și gesticula dezordonat, izbucni:

– Dar noi ce suntem? Tot tineretul e cu noi! Când generația noastră va ajunge la maturitate, cine ni se va putea opune, dacă noi vom face apel la țărani?...
5

Tovarășa Sica, care, cu foarte multă atențiune, urmări discuțiunea, interveni aici cu un surâs blajin, nu lipsit însă de ironie:

– Las-o, Vadrășcane! Tineretul nu e o clasă socială. Apoi, am văzut noi! Pân' la douăzeci de ani și ceva, aproape orice student e socialist; iar cum isprăvește universitatea și începe goana pentru o bucată de pâne, încet-încet ajunge în „Cohorta liberă și independentă“, ca faimosul Christophor Arghir, sau chiar sub șefia conului Calistrat Cazara, ca Nitza Vasilescu.
10
15

După prima adunare din strada Cojocari, se stabiliră raporturi foarte cordiale nu numai între soții Credință și Răutu, ci, mai ales, între Răutu și „băieții“ din Școala Normală.
20

Bineînțeles, își dădea seama de pregătirea lor prea sumară.

Convingerile lor socialiste, în afară de propaganda lui Vasile Credință, se întemeiau pe broșurile de vulgarizare ale social-democrației germane, câte se găseau traduse în limba română sau franceză. Pe Karl Marx nu-l cunoștea în original niciunul.
25

Însuși Vasile Credință, care era un adevărat erudit în mai multe ramuri de știință și poseda toate limbile principale din Europa, pe lângă cea latină și elenă, și putea cita pe de rost orice pagină din Marx sau Friederich Engels, i se părea lipsit de aparatul logic
30

necesar și că prea se lăsa influențat de ultima publicațiune a editurii Dietz din Stuttgart.

Îl uimea pe Răutu, în ce privește pe tinerii lui prieteni, lipsa lor de pregătire și din punctul de vedere al culturii generale.
5

Rămase ca trăsmit, de pildă, când unul din cei mai simpatici normaliști, președintele societății studențești – a țopârlanilor –, Gheorghe Oanea, mai în vârstă decât ceilalți tovarăși și student al Facultății de Matematici, îi mărturisî că nu prea știe multe despre Auguste Comte și Immanuel Kant și-i cam confundă.
10

Ce departe era elita asta a studențimii universitare din Ciubărești de nivelul chiar al liceenilor din cercurile de autocultură din Chișinău!
15

Dar pe Răutu îl reconforta, totuși, idealismul lor naiv, ca și entuziasmul lor juvenil.

Numai mulțumită lor, mai păstra nădejdea de adaptare la mediul acesta atât de necompatibil cu tot trecutul lui și chiar cu însăși firea lui.
20

Cap. VII CAMPANIA

Campania electorală ajunsese la paroxism.

La începutul lui iunie, toată lumea în Ciubărești
5 nu mai avea altă preocupare.

Chiar socialiștii pusese ră candidatura lui Vasile
Credință la colegiul al doilea – colegiul micii burgheze-
zii sărăcite și înecate în prejudecăți și superstiții!...

„Normaliștii“ nici ei nu aveau altă grijă decât
10 să alege în vizite electorale sau să lipească și reli-
pească manifestele lui Credință, rupte misterios
peste noapte.

Tică Vasilescu parcă dobândi darul de ubicvitate;
îl puteai vedea, în echipamentul lui electoral, peste
15 tot, în toate cartierele și aproape la toate orele din
zi din noapte.

Își pusese în gând să viziteze, în cele trei săptă-
mâni ce le avea înaintea lui, nu numai pe cei șapte-
zeci și trei alegători din colegiul întâi, dar și pe cei
20 trei sute patru zeci și șase din colegiul al doilea. Și,
în același timp, urma să redacteze manifeste, să țină
întruniri publice, să-i adune pe candidați și comite-
tul, pentru consfătuiri și pentru *poantaj*...

Avea obiceiul de a duce campania electorală în
25 maniera „dulce“, prin seducțiune, în deosebire de
tactica brutală a vechiului elector al albaștrilor, An-

drei Coteanu, care prefera să terorizeze pe alegătorii
„suspecți“ și să-i amenințe cu fulgerele stăpânirii.

Tică Vasilescu se coboară, de pildă, la o poartă
de mahala, la locuința vreunui mic funcționăraș de
5 la primărie.

Nu se arată impresionat câtuși de puțin de in-
teriorul mizerabil, de paturile desfăcute ale odăii
de la intrare, care servește de dormitor pentru în-
treaga familie.

10 Cu un aer natural, oprește din fuga ei pe matrona
dezământată, care, surprinsă de vizita neașteptată, ca-
ută să fugă în bucătărie:

– Sărut mâna, coană Irina! Unde fugi? Ce crezi
că eu nu știu ce înseamnă gospodăria? Îmi plac gos-
15 podinele bune. Am crescut și eu în mahalaua aceasta.
Vino, vino-ncoace, să mai stăm de vorbă!

– De! Coane Tică, – răspunde rușinată gospo-
dina, căutând să-și mai readucă puțină orânduială
în costumul ei, mai rău ca rudimentar – să iertați,
20 suntem plini de griji și necazuri, sărăcie, copiii, cu
leafa nu e cu puțință să ținem o slugă, e greu...

Dar Tică Vasilescu îi sărută ca un cavalier galant
mâna – care nu exală numai emanațiile bucătăriei –
și-i oferă scaunul.

25 – Ia să mai stai puțin, coană Irino. Doar te cunosc
de când erai atâtica. Și eram prieten cu tatăl dumitale,
Pintilie Casapu – Dumnezeu să-l ierte... Ei, dragă cu-
coană, toată lumea o duce greu astăzi; trebuie să că-
utăm să ne ajutăm. Ce face Postolache? Tot mai e
30 agent de percepție? Nu l-au mai înaintat? Vai de
mine! – își lovește el palmele de genunchi – trebuie,
trebuie să facem ceva pentru el. E om vrednic...

Coana Irina, foarte emoționată, așezată la mar-
ginea scaunului, își reține cu stânga încheieturile

corsajului dărăpănat, care-i denunță contururile veștejite, iar cu dreapta încearcă să-și mai refacă coafura; și, în același timp, îngrijorată, trage cu urechea spre odaia de alături, de unde se aud țipetele progeniturii sale.

– De! – revine ea – dacă ar da Dumnezeu să avem măcar zece-cincisprezece lei mai mult pe lună...

– Dar ce fac Sănduță și Măricica? Trebuie să fie acumă măricei, la școală. Au intrat, pare-mi-se, în vacanță. Ia să-i văd...

Femeia sare în sus, speriată.

– Dar, coane Tică, nu sunt încă îmbrăcați și îngrijiiți...

– Iată! Ce suntem noi? Lorzi englezi? Asta e a copilului; să-și poată face de cap măcar în vacanță. Ia să mi-i arăți.

Biata femeie se repede în odaia de alături, șterge fără cruțare cu un capăt al șorțului nasul Măricicăi, dă peste mâna lui Sănduță, ca să-și scoată degetul din gură, și-i târăște, intimidată, în fața musafirului.

Acesta, cu multă jovialitate, sărută pe Măricica, mângâie peste cap pe Sănduță, îi ia pe amândoi pe genunchi, îi hățănă puțin, scoate din buzunarul vestitei hlamide electorale o cutioară cu bomboane, o împarte între copii, apoi, ridicându-se din scaun, sărută mâna gospodinei și pornește spre ușă cu o vorbă bună:

– Să trăiești, coană Irinuță! Fii liniștită. O da Dumnezeu... Eu n-am să vă uit.

Femeia plânge înduioșată de nădejdea reînviată.
– Să trăiești, coane Tică! – sughite ea de lacrimi. Îți mulțumim! – Și adaugă, ca să dovedească că înțelesese rostul vizitei: Fiți sigur de votul lui Postolache... Nezmintit... că altfel, îl mănânc de viu...

În altă parte, conu Tică pătrunde, cu două sticle de vin roș subsuoară, în odaia unui bătrân, fără să se sinchisească de duhoarea asfixiantă, care-l învăluie.

– Bună ziua, moș Antoane! Îmi pare bine că ai față bună, parcă ai întinerit de când nu te-am văzut.

Și așezându-se pe marginea patului, adăugă:

– Iată, ți-am adus două sticle de Odobești, care știu că-ți place... Să le bei sănătos, ca să jucăm hora ca vechi prieteni în ziua de alegeri.

– Mulțumim, coane Tică, – răspunde cu un glas slab și tremurător bătrânul. Tare mi-i rău. Dar de voi trăi, să știi, la nevoie, voi fi dus pe targă să te votez.

Vizitele la alegătorii din colegiul al doilea puteau îngrozi pe oricine, prin neînchipuita mizerie – cea morală, încă mai înspăimântătoare decât cea materială – pe care o dezveleau. „Căminul familiei“ apărea aici de cele mai multe ori ca o cloacă otrăvită.

Bărbații mai aveau vreo scăpare – pretextul slujbei sau al afacerilor le mai dădea mijlocul de a mai petrece zilnic un ceas-două la berărie, în fața unei halbe.

Dar femeile duceau viața de ocnă: grija copiilor, sarcinile gospodăriei, – ziua, slugă neplătită, noaptea, surogatul amorului – o bestială populație fără o umbră de „sublimizare“...

Veșnic neîngrijite, extenuate de muncă, zăpăcite de miile de nimicuri ale unei căsnicii sărace; veștejite și îmbătrânite înainte de vreme, ce farmec mai puteau păstra pentru soții lor?

Iar cerințele „decorului“? Ce război crâncen, ce scene tragice, ce bocete și blesteme, ce sfâșieri înveninate și nu rareori chiar bății cumplite, pentru fiecare pălărie nouă, pentru fiecare schimbare de guler

la manta sau pentru repararea „rochiei de seară“ purtată de trei-patru ani?

Ce degradare, ce cumplită ofensă pentru însăși demnitatea omenească!

5 Tică Vasilescu, însă, în goana lui după voturi, nu se lăsa biruit de josnica tragedie a mahalalelor românești.

Răutu putu întrezări un aspect al acestei tragedii, într-o formă poate și mai revoltătoare, pe când îl vizită pe poetul Osmanli.

10 Acesta însă se grăbi din prag să-l invite:

– Tare e cald acuma în casă. Să mergem mai bine în vreo grădină. Vom lua și pe Knix cu noi. E mai plăcut afară.

– Dar amu îți fi musafirii mei! – răspunse Răutu.

15 Osmanli dădu numai din umeri...

Așezați la o măsuță în grădina berăriei „Paradis“, Osmanli și Knix se arătară și ei extrem de interesați de perspectivele campaniei electorale, încât Răutu îl întrebă mirat pe poet:

20 – Dar dumneata doar mi-ai spus că alegerile n-au niciun interes; că guvernul e întotdeauna învingător. Pentru ce dar acuma această agitație și preocupare?

– Vezi, dragă siberiene, ceea ce ți-am spus e un pur adevăr pentru rezultatul general, al alegerilor pe țară. Ciubăreștii, însă, prezentau oarecare originalitate. Aici, părea să se închege un început modest, parcă răsăreau niște germeni plâpânzi ai unei vieți obștești. Chiar partidele de guvernământ manifestau oarecare veleități de independență. După tradiție, chiar întrunirile electorale erau aici, de obicei, contradictorii, pentru că existau și grupări cu adevărat independente și relativ puternice, cum e, pe de o parte,

„Cohorta liberă și independentă“ – obscurantistă, șovină, antisemită și xenofobă feroce –, iar, pe de altă parte, „Frațiunea democratică și liber cugetătoare“, care afișa un radicalism quasi-occidental și chiar oarecare tendințe socializante. Astfel, prin diferite manevre și combinații, reușea să se aleagă, din când în când, și un candidat-doi din opoziție. De data asta, însă, Tică Vasilescu a trecut cu arme și bagaje la albaștri, adică de partea guvernului. Roșii s-au coalizat cu „Cohorta liberă și independentă“, iar Tică, meșter mare, a reușit să încheie un cartel nu numai cu „Cercul literar“, care întotdeauna avea tendinți conservatoare, dar și cu „Frațiunea democratică“ și, în același timp, să determine pe socialiști să-și depună candidaturile, pentru ca voturile lor să nu se rătăcească pe la roșii. Astfel, și colegiile electorale din Ciubărești riscă să cadă la nivelul comun al țării, ca veșnică zestre guvernamentală.

15 – Dar tu ce chicotești și te strâmbi? – se răsti el deodată la Knix, care se strâmba și făcea schime în semn de dezaprobare și denegare.

– Nna! – protestă Knix. Ai uitat principalul, măi frate Osmanli, pe coana Elvira, care luptă împotriva tinerei Dolores Barancea, pentru hegemonia mondenă, pentru supremația alcovului ei... Stăi, prietene, ăsta e adevărul. Asistăm, sub aparența campaniei politice, la un vulgar dans al pântecelor... De altfel, Ciubăreștii nici nu cunoaște alt cult decât al zeiței Afrodita... *Prosit!*...

30 Primele rânduri de bere fusese de mult înlocuite de vinul de Cotnar vechi, „ruginit“.

Răutu se simțea cam amețit. Knix și Osmanli, mai puțin sobri, erau și mai tulburați.

Osmanli scria cu creionul pe dosul unui afiș de reclamă găsit pe masă, parcă fără să asculte. Dar deodată protestă:

– Spui prostii, bețivanule!... Împărăția Afroditei
5 nu se mărginește la Ciubăreștii tăi, nici la țara românească și nici măcar la globul acesta de tină. Un sociolog american spune că forțele care hotărăsc destinul omenirii, care determină tot mersul istoriei mondiale, izvorăsc din pânțec și din... șele, goana după
10 pâne și după... amor. Dar și pânțelele are nevoie de pâne, numai ca să dea mai multă putere... șelelor pentru gimnastica... amorului. E o putere cosmică, înțelegi?... Osia lumii se învârte, ca în țâțână, în... *Mons Veneris!*... Ai înțeles, prostule?... *Prosit!*...

15 – *Prosit!*... Hi-hi-hi-hi! – se înăbuși în răs subțire Knix. Dar e prea fluctuantă această... osie!... La noi, la Ciubărești, ea pe vremuri se înfigea la... bătrâna coana Antonina Dogia, de viță domnească, care avusese până și curajul civic să conteste căsătoria fiicei sale Pulcherița cu Armand Celtu, sub cuvânt că mirele fetei ar fi fost și amantul mamei!
20 Hi-hi-hi!... Iar acum... osia se reazimă la... cucoana Elvira Vasilescu, care a betegit pe toți leii și cavalerii Ciubăreștilor... Iar acum, osia amenință să treacă
25 la... divina ciubăreano-spaniolă Dolores Barancea... Hi-hi-hi-hi! – *Prosit!*...

Osmanli – care tot urma să scrie, când zâmbea sarcastic sau se încrunta, când se oprea scărpinându-și bărbia sau stătea gânditor cu creionul în gură –
30 aruncă deodată creionul pe masă și-și ridică hârtia:

– Stați! – strigă el râzând – să vă citesc ce mi-a inspirat bețivanul de Knix.

Și începu să declame solemn, cu „tremolo“:

BALADA AFRODITEI

*Când nici vremea nu curgea, nici spațiul încă nu fu-ntins,
Ci-n neantul fără nume, mort în hăul mut și stins,
Fără tremur de mișcare, dăinuia în veșnicie:*
5 *În nemărginita-i sete de amor și viață vie,
Demiurgul solitar pe pragul lumii-n zămislire
Prins de jarul creator, aprinse-n bezna de nefire
Farul zânei de iubire... În găoacea-i arzătoare
Osia lumii își găsi țâțâna-n veci neperitoare...
10 Din vârtejul de scânteii roiră astfel sori și stele
Uraganul de lumini!... Și fiecare dintre ele,
În rotirea ei nebună osia sa o căuta
În aceeași matcă să învârte, – și purta
Pe cărări nestrăbătute ale dorului văpăi...
15 În eteruri, pre pământuri, peste dealuri și prin văi...*

*

*Iar pe șesul Calcarinei, în cetatea ciubărească,
Pâlnia zânei se aprinse la Elvira Vasilească.
Pe altarul Afroditei, în aleanul ei năprasnic,
În zadar ea arde jertfe, în zadar adună praznic,
20 Cavalerii și rapsozii pleacă arma lor sfărmată...
Vraciul Volbură sârmanul, oratorul Beregată,
Și savantul Plămădeală, talentatul Verniceanu
Au fost duși la sanatoriu, ca și Costea Frunzăreanu...
Ci altarul arde-n fumuri, – i s-apropie amurgul...
25 Toate osiile-s crăpate... E bețiv și Demiurgul!...*

Knix trepida de plăcere și necheza în spasme de răs. Răutu fu jignit de terfelirea unei femei și înșirarea în public, pe nume, a amantilor ei.

30 Dar când auzi hohotul de răs și de la mesele vecine, se ridică abia stăpânindu-și indignarea:

– Mergem acasă, domnilor, e târziu...

Osmanli înțelese și, înfuriat de „nazurile nebului de rus“, îl apucă pe Knix de guler.

– Scoală-te, ticălosule, te-ai îmbătat ca un porc!...

5 Foaia de reclamă, cu poezia scrisă pe dos, rămase uitată pe masă.

Peste două zile, producția din berăria „Paradis“, copiată de „roșii“ în zeci de exemplare, circula în toți Ciubăreștii și fu pusă chiar pe note...

10 Situația lui Tică Vasilescu devenea din zi în zi mai grea – și pe câmpul de bătălie electorală, dar mai ales la căminul lui conjugal.

De la primele luni ale căsniciei sale cu Elvira, în fața lui Tică Vasilescu se puse o gravă problemă.

15 Această fetică subțirică și plâpândă, care, în ziua nunții, abia trecuse peste pragul legal al celor șaisprezece ani, se dovedi stăpânită de un temperament vulcanic.

20 Din călătoria de nuntă, Tică, cu toată faima lui de „cavaler“ nebiruit, se-ntoarse scheletic, palid, suferind de palpitații.

Tânăra soție, în nevinovăția ei, nu-și dădea seama de nimic și, insațiabilă, silise pe bietul Tică să ceară sfatul intim al medicului familiei, doctorul Bogza.

25 Verdictul acestuia a fost scurt și hotărâtor.

– Halt! Dacă nu te moderezi, n-ai multe zile!...

După o matură chibzuire, Tică Vasilescu se arătă un adevărat filosof.

30 El ținea mult la Elvira; nu putea să-i găsească vreoa vină pentru temperamentul ce i l-a dat soarta, cu atât mai mult cu cât ea îl adora și era străină de orice gând la aventuri lăaturalnice.

O compătimea, dar nu înțelegea să se jertfească excesivei ardori conjugale.

Îi impuse un regim, care exasperase pe Elvira și-i dădea accese de migrenă și de isterie.

5 Îi fu dar recomandat un specialist – tânărul doctor Volbură, bărbat frumos și viguros...

Desele indispozițiuni ale Elvirei cereau din partea acestuia multă atențiune și asiduitate...

Tică Vasilescu își asigură astfel liniștea.

10 Dar peste puține luni, doctorul Volbură suferi un atac de apoplexie, după care nu se mai putu vindeca cu totul, târându-și de atunci, penibil, piciorul drept...

Sărmanul soț reuși, nu fără greutate, să-i substituie pe un coleg din barou, Beregată, orator briliant și om politic de viitor.

15 Nici acesta însă nu putu rezista multă vreme... Fu silit să renunțe chiar la advocatură, din cauza veșnicei și violentei tremurături a capului.

20 Urmară apoi: profesorul Plămădeală, literatul Verniceanu, ofițerul Frunzăreanu...

Și astăzi, după peste treizeci de ani ai căsniciei Vasileștilor, Ciubăreștii fură populați de invalizi... Aceștia, rămași totuși credincioși Elvirei și împrietenți între ei, au format grupul poreclit de răutatea 25 mahalalei „senatul elvirian“...

Din nenorocire pentru soț, Elvira nu era o femeie ușoară – ea nu căuta distracții și aventuri efemere. Fire tragică, ea era veșnic însetată de amor adevărat, ideal; și când, pentru prima oară, se arunca în brațele 30 unui bărbat, pasiunea erupea ca un cataclism, în credința ei, că, în sfârșit, se află pe pragul unei vieți noi, luminate de poezie, de dragoste, de fidelitate.

Și acum, după defecțiunea ultimului favorit, asupra lui Tică Vasilescu căzu, în momentul cel mai

critic al carierei sale politice, sarcina ingrată să caute, pentru o femeie de cincizeci de ani, un nou erou de roman ideal... și într-o vreme când pe orizont apăru o rivală de o frumusețe originală și fascinantă, care nu număra decât șaptesprezece primăveri.

Și încă Elvira, cu toate îmboldirile temperamentului ei, n-ar fi acceptat un surogat al amorului, o aventură vulgară cu un *gigolo* oarecare...

Leul îmbătrânit și resemnat își puse ochii pe junele Boris Cerbini, căruia, spre a-i da oarecare lustru, îi procură titlul de licențiat în drept și-i asigură un mandat legislativ la colegiul al treilea.

Albaștrii fulminau... gurile rele nu conteneau cu sarcasme...

Astfel, lupta pentru supremația mondenă și pentru succesul romantic al Elvirei periclita lupta electorală, de la care atârna pentru viitor rostul politic al marelui elector ciubărean.

Migrațiunea politică și ministeriatul fiului său Nitza nu-i îngăduiau dezertțiunea de la luptă... Dar îl exasperaseră și decepțiunile lui personale, pentru că, în disprețul serviciilor aduse timp de decenii roșilor, ultima legislatură de sub guvernul lor se scurse și ea fără ca el să fi ieșit din rolul ăsta ridicol de veșnic ministeriabil.

Apoi... Boris Cerbini, ajuns deputat, ar putea fi înfățișat sub altă lumină Elvirei... Nu ar fi deci numai răzbunat prin înfrângerea roșilor, dar ar fi consolidat și situația politică a lui Nitza și și-ar fi asigurat sieși preponderența la albaștri...

Și pentru Răutu, campania electorală prezenta mult interes. Ea îl introducea deodată în adâncurile

vieții publice din România, dezvelea ruajele cele mai tănuite ale mecanismului ei politic.

Era dar nelipsit la toate întrunirile publice.

Întrunirea albaștrilor avea un aer mai patriarhal, Tică Vasilescu refuzând concursul corifeilor de la centru.

Din capitală nu veni decât fiul său Nitza – de altfel, ciubărean de obârșie – , pus în capul listei colegiului întâi. Pentru sine, conul Tică își rezervă locul în fruntea listei colegiului al doilea.

Întrunirea albaștrilor avu loc în sala Teatrului Național, de curând construit, și fu prezidată de „șef“, domnul Sorin Dogia-Ialpugeanu, care își ocupă posomorât fotoliul, abia stăpânindu-și mânia.

Era silit să-și tănuiască amărăciunea că „ruginitul Alfons¹“ și bastardul său ocupau toată avanscena politică, luând cele două capete de listă; chiar și colegiul al treilea l-au dat favoritului *in spe* al „târfei“ cele...

El, Dogia-Ialpugeanu, descendent dintr-un șir de Domni din Moldova și Muntenia, el, *șeful*, trebuia să se mulțumească cu locul al doilea, în urma „bastardului“...

Declarând întrunirea deschisă, președintele mârâi ceva nedeslușit pentru bun venit „celui mai tânăr din membrii guvernului conservator“ și dădu cuvântul primului orator înscris.

Urmă o serie de bolborosiri pe aceeași temă, cu singura deosebire că oratorii albaștri „băștinași“ erau mai mahmuri, iar „intrușii“ – „pripășiții“ ai Vasileștilor – mai joviali și mai expansivi.

¹ În argoul parizian, numele propriu, devenit comun, desemna un „pește“, un codoș (n. ed.)

Același refren soporific: prelungirea liniei, pava-
rea și plantarea Bulevardului Unirii... canalizarea...
apa de la Ceahlău... cinste... ordine... restabilirea fi-
nanțelor... economii... Jos tâlharii de roșii!... Jos ri-
sipitorii... ofensatorii moralei publice!... Hoții la
pușcărie, oamenii cinstiți la treabă!...

Oarecare senzație produse cuvântarea tânărului
candidat al colegiului al treilea, Boris Cerbini.

Acesta, furișându-și mereu privirile în fundul
pălăriei, rosti pe neașteptate un panegiric „șefului
nostru iubit și venerat, falnic descendent al domni-
lor Țării... Fratele bunului beizadea Nicu Dogia...
Stâlpul marelui și gloriosului partid conservator“.

Cu apariția lui Tică Vasilescu, aspectul întruni-
rii se schimbă îndată. Un val de murmure și un ropot
de aplauze trecu de la un capăt la altul al sălii.

Răsărea o curiozitate obștească față de noua ipos-
tază a marelui elector ciubărean, nuanțată într-o
parte a sălii de o vădită simpatie și într-alta de o nu
mai puțin manifestă ostilitate.

Un vlăjgan negricios și păros tună cu o voce for-
midabilă dintr-un colț:

– Urrrra!... Să trăiască părintele nostru, conu
Tică Vasilescu!

Aplauze...

– Să trăiască, – răsună, ca de sub bănci, un glas
batjocoritor dintr-alt colț – să trăiască coana Elvira
și Boris Cerbini!...

Răsete și aplauze din palme nevăzute...

Oratorul, zâmbitor, saluta prietenos în semn de
mulțumire, mângâindu-și fluviul alb al bărbii.

Trăsăturile clasice ale acestui chip de bătrân fru-
mos nu-i trădau sentimentele.

– Cetățeni ciubăhreni, – începu el cu un glas dol-
mol. Băștinaș al acestei uhrbe glohrioase, sunt fehricit
că în fața elitei din cetatea lui Ciubăhr-Vodă, acest lea-
găn al Unihrii, focahr nestins al culthurii naționale,
îmi este dat să iau cuvântul după acest tânăhr, floahrea
junimii noashre, nădejdea viitoahrului nostru. E băști-
naș ciubăhrean, hridicat din popohr, nu așteaptă ni-
mic de la actele stăhrii sale civile, totul de la vihrtutea
lui, de la mehritele lui. (Aplauze într-o parte aproba-
toare, într-altă parte ironice.) Hrespectuos penthru
thrađiția neamului, mândhru de glohria mahriilor
noșthri Domni, a ținut să-și aducă omagiul entuziaist
hrehprezentantului unui neam nobil, cahre n-ahre ne-
voie să evoce în fața dumneavoasthră decât pe glohrioșii
săi shtrămoși. (Răsete și aplauze ironice într-o parte,
murmure într-altă parte.) Cu așa tinehret, nu avem ne-
voie de venetici, ca un domn Zohri, phripășit Dum-
nezeu știe de unde. Cine-i domnul Zohri? De unde
a ieșit domnul Zohri? – întrebă cu o prefăcută re-
voltă oratorul, ridicându-și brațele în sus.

– De unde ai ieșit și dumneata, coane Tică, – ră-
sună din fund o voce, al cărei timbru Răutu îl recu-
noscu. Era Knix.

– Ahre dhreptate cetățeanul, – reluă liniștit conu
Tică apucându-se de barba lui albă. Cu toții am ieșit
de unde am ieșit. Dahr eu, ca și Bohris Cehribini, ca
și noi toți ciubăhrenii, am ieșit pe cale naturală, nu ca
dumnealohr, cu forhcepsul. (O explozie de răsete și
aplauze.) Noi nu apelăm decât la dhragostea concetă-
tenilohr noșthri. E o minciună că noi facem alegheri
cu băta. Unde sunt bătaușii noșthri, domnilohr? –
își ridică din nou conu Tică brațele în sus.

– Aici suntem, coane Tică! – întrerupse din
fund aceeași voce!...

O ilaritate nestăpânită cutremură sala.

– Ei, iubite cetățene, bățușii cahre s-ascund sub bănci nu sunt phrimejdișii...

Un nou val de râs trecu simpatiile sălii iarăși de
5 partea conului Tică.

– Acum, cetățeni ciubăhreni, ca fiu al popii din
Tăhrgul de sus, cahre am jucat poahrca în străzile
mahalalei noasthre, sunt mândhru să cedez cuvân-
10 tului altui fiu al acestei cetăți, cahre, ca ministhru de
Luchrăhri Publice al țăhrii hromânești, ne dă cheză-
șia că phroghramul desfășurat aici de antevohrbithohri
nu va hrămănea un cuvânt deșehrt. Să thrăiți, iubiți
cetățeni!...

Aplauze „prelungite și îndelung repetate“ au îm-
15 preunat în entuziasmul sălii încheierea cuvântării ta-
tălui cu apariția la tribună a fiului.

Răutu examina cu viu interes înfățișarea omului
care, fără să știe, a avut o înrăurire precumpănitoare
în hotărârea lui de a se stabili în țară.

20 Nitza Vasilescu era un tânăr sprinten, de statură
mijlocie, cu un cap rotund, pe care lucea un păr cas-
taniu lipit de teastă; un colorit delicat, aproape ma-
ladiv al feței, producea o impresie neliniștitoare.

– Cetățeni, – începu el cu o voce de tenor – ca
25 fiu al părintelui meu, eu n-aș avea nevoie de nicio re-
comandație personală. Mă simt totuși dator să am o
explicație cu dumneavoastră. Sunt, cum v-a afirmat
bătrânul meu părinte, un om din popor. Fac însă
acum parte dintr-un guvern conservator...

30 Aici oratorul se gândi o clipă, cu un tic puțin iritant,
își trase cravata în jos și urmă în fraze legănătoare:

– Socot însă că democrația nu se poate identifica
cu anarhia și renegarea tradițiilor... Un om, domni-
lor, se naște conservator sau liberal, după cum se

naște blond sau brun. Și însăși tragedia tatălui meu,
care peste treizeci de ani a luptat, împotriva firii
sale, în rândurile unui partid care a rămas străin de
aspirațiunile lui, mi-a luminat calea. Revolta a por-
5 nit din adâncimile sufletului meu, irezistibilă ca
uraganul, și am avut tăria sufletească de a-mi rupe
lanțurile... Am nădejdea că vom fi înțeleși de conce-
tățenii noștri, care ne vor sprijini în lupta noastră,
trudnică, pentru prosperitatea și slava țării întregi...

10 Cuvântarea curgea în valuri de elocvență ușoară.
Asistența părea îmbătată de acest puhoi de sono-
ritate, subliniind fiecare imagine și metaforă cu
erupțiuni de aplauze.

Se auzi însă și o voce provocatoare:

15 – Ești blond sau brun, Nitzulică al taicăi?...
Dar aceasta fu îndată înăbușită de țistuirii și hui-
duieli generale.

Răutu plecă deprimat...

20 La întrunirea roșilor, veniră și mai mulți foști
miniștri și fruntași ai partidului, în cap cu șeful or-
ganizației din Moldova, Todiriță Canta.

Pe Răutu îl miră numărul mare de oameni obezi,
care ocupau scena.

25 – Apoi aceștia mănâncă acuma în țara româ-
nească, – îl lămuri Knix, care-și luă locul de alături.
Aceștia au băncile, „industria națională“, tot felul
de concesiuni și alte mezelicuri...

30 Pe avanscenă se agita un domn scurt, dar enorm ca
un butoi, cu fața injectată de sânge și părul tuns scurt,
cu volute de cărnuri care-i curgeau de sub bărbie și de
la ceafă. Mereu bocănea în podea cu un ciomag gros și
noduros și întrerupea pe vorbitori cu invective năs-
trușnice la adresa „bonzilor“ și a „mastodonților“.

Când se ridică președintele întrunirii, Anton Zori, șeful roșilor din Ciubărești, în sală se făcu o tăcere mormântală.

– Domnilor alegători! – începu el solemn, foarte încet, aproape șoptind – străvechea noastră urbe are fericirea și cinstea de a putea asculta, în aceste momente grave, când țara este adusă la marginea prăpastiei, cuvântul marilor patrioți, al distinsiilor bărbați de stat, în frunte cu șeful partidului liberal din Moldova, ilustrul domn Teodor Canta. Domnul Teodor Canta are cuvântul.

Spre măsura de la avanscenă sări vioi un bătrânel rotunjel, chel, cu fața asimetrică, încadrată de o bărbuță ascuțită.

Răsfiră îndată pe masă niște pătrățele de carton, acoperite de rânduri mărunte, la care recurgea mereu ridicând spre ochiul stâng o lupă rotundă.

Vorbea repede, sacadat, cu o voce stridentă, subliniind pasajele mai importante cu o mișcare de pumn, parcă boxând pe un adversar din față.

– Domnilor! – se repezi el – niciodată de la 1848 țara noastră n-a trecut printr-o primejdie mai mare!

Și de trei ori, brusc și violent, oratorul își zvărlă pumnul spre adversarul invizibil.

Butoiul de pe avanscenă dădu semnalul aplauzelor cu ciomagul lui noduros, zbierând cât îl ținea gura:

– Jos bonzii și mastodonții!...

– Domnilor! – reîncepu șeful. Pentru ce părinții noștri au făcut revoluția de la 1848? Pentru ca țara să fie astăzi din nou pusă sub stăpânirea fanarioților? Nu! Nu! Nu!

Și iarăși de trei ori, pumnul încleștat izbi în văzduh.

– Bonzii și mastodonții la muzeu! – urlă din nou voluminosul înflăcărat.

Oratorul începu o lungă și confuză disertație istorică. Lui Răutu îi vâjăia în urechi:

– Revoluția de la 1848... Unirea Principatelor... Dinastie străină... Războiul Independenței... Mihai Viteazu... Ștefan cel Mare... Ciubăr-Vodă... Plevna... Grivița... Regatul... Înțeleptul nostru Rege... Să avem nădejde în înțelepciunea Majestății Sale! – încheie șeful în tunetul de aplauze și în vociferările desperate ale „bonzului și mastodontului“.

Urmă un șir nesfârșit de oratori localnici, ca și de oaspeți de la centru.

Un vestit „tribun al poporului din București“, cu intonația și gesticulația scripcarului din taraful de lăutari, se crezu obligat „în acest falnic centru al culturii naționale, să analizeze situația cu scalpelul chimistului“...

– Bonzii și mastodonții la felinar!...

Oaspeții tot mai mult băteau în struna Revoluției de la 1848 și a Războiului Independenței, iar talentele domestice vestejeau urechile cu aceeași litanie despre Bulevardul Unirii... Linia prelungită... Canalizare... Tramvai...

Se distinsese mai mult, prin intransigența principiilor și violența limbajului, șeful „Cohortei libere și independente“, Vespasian Sibianu:

– Cetățeni – declară el categoric – *sânjele* roman care *curje* în vinele noastre nu poate îngădui domnia Fanarului. („Bonzii și mastodonții la Țarigrad“!) Lيفةle străine... Fanarioții și bulgăroii... Jidovii spurcați, care l-au răstignit pe Domnul nostru Isus Hristos, ne sug măduva oaselor... Să ne întoarcem

la datinele noastre strămoșești aduse pe aceste plaiuri de vulturii *lejiunilor* romane...

Ultimul orator înaintă greu, cu pași măsuțați, spre avanscenă și, răzemat cu pumnii de masă, primi ca un prinos datorit aplauzele furtunoase cu care fusese salutat.

– Clemente Arnăutu, cel mai mare orator al țării, – lămuri Knix.

Era un om foarte obez, cu pânțele ieșit curios ca un imens con în față, neglijent îmbrăcat, cu niște pantaloni cu saci la genunchi. Încet își întoarse capul cu părul creț și cu buze groase, încercuite de niște peri rari și negri.

– Fraților! – răsună ca un grohot de îndepărtată furtună. Fraților, să ne înălțăm sufletește, să primim pe vrăjmași bărbătește, ca și strămoșii noștri. Să măturăm pleava fanariotă-ciocoiască... Căci părinții noștri la 1848 au ars în piață arhondologia și arsă a rămas!...

– Pe rug, bonzii și mastodonții!...

– În zilele de răstriește, ne ridicăm ochii spre strălucirea coroanei de oțel, dobândită pe câmpiile Plevnei și din rărunchii națiunii pornește strigătul: Maria Ta, nu ne poți lăsa jertfă lipitorilor fanariote! Maria Ta, Ți-am câștigat falnica coroană prin valuri de sânge. Păzește-o, Maria Ta! ca să nu se joace cu sfântul ei oțel copiii de jidani pe străzile Berlinului!... Ca sa nu fim siliți să apelăm la Majestatea Sa Poporul!...

– Bravo!... Bravo!... Trăiască poporul. Jos bonzii și mastodonții! La muzeu!

Oratorul, înecat de sudoare, își ștergea ceafa și gâtul cu o batistă cadrilată cu roș, salutând cu surâsuri de primadonă.

Răutu, spre ieșire, întrebă cu nedumerire pe Knix: – Ce-i asta? Așa sunt întrunirile dumneavoastră?

Knix se opri din mersul lui deșălat, își puse mâinile pe umerii lui Răutu și îl privi, cu capul tremurat, din cavitățile ochilor săi stinși:

– Dar cum vrei să fie întrunirile publice, frate?... Scot panglice pentru găgăuți și gură-cască... Vorbește, de altfel, cu Osmanli, e filozof și te poate lămurii mai bine...

– Dar – obiectă Răutu – am mai citit și eu despre lupte politice din Apus: sunt conflicte între marile curente sociale, frământări de idei, ciocniri de interese, programe de guvernământ...

Knix își lăsă obosit brațele în jos și, tremurându-și capul, fără să se mai uite la Răutu, porni deșălat înainte:

– Frate Răutu! Dacă nu te vindeci de aceste năzăreli – ascultă-mă –, pleacă din țară!...

În aceeași seară, se adunară în salonul domnului Sorin Dogia-Ialpușeanu candidații și comitetul albaștrilor.

Între cafele negre și păhăruțe cu coniac, se desfășură un ritual consacrat, indispensabil în orice campanie electorală serioasă: „*poantajul*“.

Între personagiile mai marcante, în afară de stăpânul casei și de Tică Vasilescu, erau prezenți: șeful „*Fracțiunii democratice și liber cugetătoare*“, Nazarie Mreană, venit anume din București pentru această ședință; foarte brun, cu o față frământată, de o urâtenie impresionantă, dar încântăieată de ochii vii și inteligenți; aghiotantul său din Ciubărești, Gherasie Bivolaru – tip de răzeș, oacheș, cu trăsăturile puternice ale feței brăzdate de sprâncenele și

mustața groasă ca de trei largi perii negre; președintele „Cercului literar“, Ipolit Mircescu – profesor de psihologie, care-și făcuse studiile în Germania și se căznea strașnic să-și dea aerul de „Herr Professor“; apoi, încercatul doctor de „manieră forte“ al albaștrilor, Andrei Coteanu, a cărui față buhavă și siluetă umflată trădau firea brutală și feroce; tânărul subțirel și elegant, excesiv de parfumat, Anatol Cernea – nădejdea albaștrilor, care grație unei zestre bogate, dintr-un insignifiant subprefect sub guvernele conservatoare, se transformase în aristocrat și bărbat de stat cu viitor; și, în sfârșit, Boris Cerbini.

Cu toții aveau în față câte o listă electorală.

Tică Vasilescu citea apăsat nume după nume:

– Alexandhrescu Vasile!

La aceasta, cei de față se rosteau: „bun“! sau „rău“! – justificându-și verdictul cu observații prea realiste:

– Bun, pentru că trage nădejdea să fie numit avocat al Spitalurilor Sfântul Haralambie.

Sau:

– Rău, pentru că nepoata lui, Măricica Bălan, a fost scoasă din direcția școalei din Buna Vestire.

Tică Vasilescu asculta comentariile și lămuririle și, la sfârșit, făcând în dreptul numelui un semn cabalistic, spunea zâmbind:

– Lăsați-l pe seama mea! – ori: Trebuie să-l vadă conul Sohrin... Să-l viziteze candidatul cutahre...

Numai când Andrei Coteanu bufnea mohorât: „rău“!, marele elector surâdea malițios și, tăcut, își scria nota în „condicuță“.

Mai cu osebire se agita Anatol Cernea, care se simțea „în treabă“ și ținea să se pronunțe asupra fiecărui nume și, câteodată, insista agresiv asupra caracteristicilor sale.

Tică Vasilescu îl lua cam de sus, părintește, fără să țină prea mult seamă de declarațiile lui.

Aceasta îl cam irita pe aristocraticul posesor de zestre.

– Vasile Popa! – citi la un moment dat conul Tică.

– E rău, – declară hotărât Cernea. S-a înscris chiar la roșii, pentru că n-am putut să dăm o bursă verișoarei sale...

– E bun, e foarhte bun! lăsați-l în pace!

– Pentru ce-l socotiți bun, domnule Vasilescu, dacă zic că s-a înscris la roșii?

– E bun, amice, pentru că dumnealui... *consolează* pe coana Mița Andhreescu. Și conul Antim Andhreescu e al nosthru, siguhr. Vasile Popa nu va îndhrăzni deci să voteze împothriva dumisale.

– Gheorghe I. Ionescu-Coabză...

– E foarte bun! – anunță iarăși categoric domnul Cernea. Am vorbit chiar astăzi cu dânsul. M-a asigurat că ne votează, odată ce i-am făgăduit că băiatul său, student la Paris, va avea, pe lângă bursă, și o funcțiune la legațiunea noastră de acolo.

– Și eu zic că-i hrău, să-i puneți chruce...

– Cum puteți spune una ca aceasta, domnule Vasilescu! – sări furios Cernea. Dacă vă zic că astăzi chiar am vorbit cu dânsul, am primit asigurări și am luat angajamentul...

– Zic, dhragă domnule Cehrne, fiindcă știu că pe doamna Eugenia Ionescu-Coabză, o conică cam întâhrziată, dahr foarhte focoasă, o *consolează* tânăhrlul Gaston Zehrnat, cahre e un hroșiu fanatic.

– Să fiți cel puțin logic, domnule Vasilescu! – se răsti enervat Cernea – odată spuneți că cel ce

consolează determină votul soțului, iar altădată, că soțul hotărăște votul... *consolatorului!*...

– Vezi, domnule Cehrnea, dacă ești, cum ți-am zis, un tânăr fără expehriență! Dacă vrei, phrietene, să faci politică la Ciubăhrești, threbuie să știi nu numai cine... *consolează* pe cine, dahr și cum... *consolează*...

În sfârșit, veni ziua cea mare a alegerilor pentru colegiul întâi – o zi înăbușitoare de iunie.

10 Conu Tică Vasilescu trimise un cuvânt „prietenilor“ politici – adică tuturor alegătorilor –, ca înainte de a se prezenta la vot să treacă prin fața caselor sale. Iar el, conform ritualului stabilit, scoase acolo, pe trotuar, un fotoliu de trestie împletită și un scaun
15 de pai pentru dânsul. Îmbrăcat foarte cochec, într-un costum de „mătasă chinezească“, cu o cravată albă, o largă pălărie de panama fină pe cap, în mănăși *gris-perle* și în ghete de căprioară de aceeași culoare, se rezima, în așteptare, pe un bastonaș subțire de
20 trestie, încoronat cu o bilă de aur.

Cu barba lui de patriarh și cu ochii albaștri, velseli, el saluta, de cele mai multe ori numai cu un gest prietenos și cu o vorbă bună, pe alegătorii care defilau înaintea lui, închinându-se smerit.

25 Din când în când, reținea pentru o clipă pe vreun cetățean, de care nu prea era sigur, și schimba, cu un aer șiret, mai multe vorbe cu el:

– Ei, ce zici, nene Nae, ieșim bine?

– Cum să nu ieșim bine, coane Tică, – răspundea
30 alegătorul – cum să nu ieșim bine? Ce neobrăzat ar îndrăzni să nu voteze pentru conu Tică al nostru?

– Bine, bine, nene Nae! Dahr să știi că am pe listă pe feciohrul dumitale... Dacă ieșim bine, voi

avea threcehre la Bucuhrești... Să fii siguhr că va fi numit în phrimul post libehr...

Altădată, opra pe vreun tip cu aer spășit și cu ochii sașii:

5 – Ia vino-ncoace, fhrate Nicolache, să mai stăm de vohrbă. Ia, să iei loc aici, lângă mine.

Îl așeza pe un fotoliu și se apleca spre el, rezezmându-și mânila înmănușate pe bastonelul lui:

– Fhrate Nicolache, să vohrbim phrietenește.

10 Cât ți-a dat phrăpăditul cela de Anton Zohri?...

– Cum se poate, coane Tică? – sărea speriat cetățeanul. Eu!... al dumneavoastră cu trup și suflet! – își strângea el amândouă mânila la piept. N-am cerut, pe sufletul meu, nimic de la domnul Zori... Nici nu
15 l-am văzut, zău, așa să mor, coane Tică!

– Vezi, de ce nu-mi spui adevăhrul? Nu-mi ești, vasăzică, phrieten, – îl întrerupea liniștit electorul – spune adevăhrat cât ți-a dat, ca să te chred!

20 Alegătorul, după mai multe denegări, jurămintele și șovăiri, șoptea în sfârșit cu desperare:

– Două sute de lei, coane Tică! Ce să fac?... Sărăcie... Casa-i plină de copii... Nevasta-i bolnavă.

– Ptiu! ptiu!... Numai două sute?... Tahre ești
25 phrost, măi! – îi dădu cu tifla, disprețuitor, conu Tică. Tahre mai e căhrpănos și acel domn Zohri!...

Face în ziua de azi un vot numai două sute de lei? ha! Dahr cum vād că-mi ești phrieten și vhrefau să-ți fiu de ajutohr, te sfātuiesc: întoahrce-te la Zohri și cehre-i cinci sute, mă-nțelegi? Și apoi vino
30 aici să-mi spui ce-ai făcut. Ai înțeles?

Alegătorul pleca smerit cu capul în jos. Când se întorcea, peste vreo jumătate de oră, conu Tică îl înțreba încetișor:

– Ai luat?

Alegătorul făcea, în tăcere, un semn afirmativ.

Nenorocitul, oftând adânc, scotea dinăuntru vestei cinci hârtii.

– Dă-le-ncoace! – porunca ritos celălalt.

5 Cu un geamăt adânc, mucenicul electoral își întindea mâna tremurătoare cu cele cinci „bumăști“.

Tică le baga liniștit în buzunarul vestonului:

– Ei, acumă văd că ești un om de threabă, nene Nicolache! După hrezultatul votului să vii; le vei primi îndăhrăt cu o dobândă de altă sută de leișohri...
10 Un cuvânt ahre Tică Vasilescu!...

La văzul unui alegător ursuz și cam gârbovit, care îl saluta cu oarecare sfială, conul Tică sărea de pe scaun și se repezea spre el, sărutându-l pe amândoi obraji:

– Să thrăiești cucoane Andhronie! – spunea între pupături. Nu te-am mai văzut de un veac. Ce mai face cucoana Lina? Copii? A! Dahr ce, fhrate, ești fiehrbinte, parhcă ai tempehratuhă?...
15

– Nu, n-am nimic! Mulțumesc coane, Tică, – se apăra cel atacat.

– Eh, aș! Cum nu ai nimica, fhrate? – exclamă încruntat conu Tică, pipăindu-i pulsul. Bhre, bhre, bhre! Threbuie să ai peste pathruzeci de ghrade.

25 De ce nu stai în pat?

– N-am nimica, coane Tică! Am venit să-mi fac datoria.

– Ah! Ce datohrie, fhrate? Dă-le dhracului de alegehri! Sănătatea e mai scumpă decât toate! Du-te acasă, pune-te în pat, am să-ți thrimet pe doctohrul Bogza, să nu te găsească cumva în picioahre!...
30

– Bine, coane Tică, – bolmoji ursuzul – dar...

– Ce dahr și nedahr, fhrățioahre! Hai, ștehrge-o, că te spui eu la coana Lina! Ce păzește dumneaei?

Ursuzul ofta, privea posomorât și rugător la conu Tică, însă la gestul necruțător al acestuia se-ntorcea brusc și pornea spre casă.

5 Guvernul triumfă de data aceasta și la Ciubărești, cu o zdrobitoare majoritate.

Casa lui Tică Vasilescu, ca și cea a lui Sorin Dogia-Ialpugeanu ardeau de lumini și în fața lor cântau tarafele de lăutari și se perindau cu urale gloatele de cetățeni, entuziasmați și... prea veseli.

10 Peste două zile, urmară alegerile pentru colegiul al doilea. Acum decorul era altul, ca și „echipamentul“ lui Tică Vasilescu: purta tot un costum ușor, de vară, dar de un fason mai democratic – de dril; cravata albă era înlocuită de o lavalieră roșie, iar ghețele de căprioară, de o încălțăminte galbenă, solidă.
15 Mănușile dispărură cu totul.

În calitate de candidat, conu Tică stătea aproape tot timpul în localul de vot, glumind și spunând la snoave, jovial și prietenos cu toată lumea, adresând
20 diminutive alintătoare alegătorilor:

– Să thrăești, Andhreită!... Ești sănătos tun, Ionică?... A! îmi pare bine, Mitache!...

Afară, operau fiorosul Andrei Coteanu și oacheșul Gherasie Bivolarul.

25 Ei organizară o bandă de „cetățeni indignați“, care, cu ciomegile lor sugestive, puneau pe fugă pe orice opozant cunoscut.

Coteanu reuși chiar să pună în mișcare „suveica“: alegătorii care nu ispirau încredere primeau un
30 plic închis, pe care urmau să-l depună în urnă, aducând în schimb buletinele ce li se dădeau de către biroul electoral.

Dacă vreunul dădea greș, era însemnat la spate cu tibișirul și primit, la ieșirea din curte, în ciomegele „indignaților“.

În acest colegiu fiind pusă și candidatura lui Vasile
5 Credință, Răutu, cu mai mulți „normaliști“, dintre care unii și votau, se apropie de localul de vot.

N-au fost supărați de bătăuși: candidatura socialistă nu putea primejdi lista guvernamentală, dar „fura“ ceva din voturile roșilor.

10 Și aici, biruința guvernului era zdrobitoare.

Tică Vasilescu, capul listei, fu dus în triumf, pe sus, în aclamațiile și uralele mulțimii, în sunetele muzicii.

Natural, și alegerea în colegiul al treilea a mers
15 „pe roate“.

Alegătorii din județ au fost aduși de cu seara, pe „căprării“, sub paza poliției și a agenților guvernului, găzduiți peste noapte în diferite hanuri, fără să fie îngăduită apropierea vreunui necunoscut.

20 Dis-de-diminează, în străzile orașului, apărură, la răstimpuri calculate, „căprăriile“ de țărani, în frunte cu popi și învățători, înconjurați de ciomăgași, sub comanda subprefecților și a primarilor respectivi.

Jalnicele turme nu îndrăzneau măcar să-și ridice
25 ochii sau să răspundă la salutul cunoscuților...

Răutu se turbură până în adâncul sufletului, pentru că nici „normaliștii“ nu se indignau la acest spectacol degradator.

Boris Cerbini fu proclamat ales în unanimitate...

30 După o manifestație „spontanee“ la clubul roșilor, Tică Vasilescu îl aduse pe Boris Cerbini acasă, ca să-l prezinte pe biruitor Coanei Elvira.

Lăsându-l în birou, intră în vârful degetelor în budoarul doamnei.

O găsi frământându-se cu ochii aprinși și fața febrilă.

5 Cu toți cei zece lustri lăsați în urmă, părea încă tânără, micuță de talie, dar zveltă, cu o față, deși veșnic luminată de pasiuni incandescente, încă fragedă, fără mare nevoie de cosmeticuri.

Cu ochii larg deschiși și fixi, tulburi de mânie, în-
10 trebă cu o voce surdă, răgușită de tensiune pătimașă:

– Ce-i?...

– Am venit, dhragă, cu Bohrea Cehrbini, thrium-
fătohrul zilei. Vhrea să-ți săhrute mâna. E un tânăhr
de viitohr... Băiat de talent... Inimos și devotat...
15 Hrecunoscătohr... Threbuie și noi să-l mai mângâ-
iăm puțin... Eu mă duc la phrostu de Dogia-Ialpu-
geanu. Ahr fi bine să-l phrimești. Ahre să fie fehricit
de atențiune... Și penthru dumneata e disthrație, –
își înșira vorbele, pe jumătate plângător, evitând pri-
20 virile Elvirei...

Pentru moment, bătălia fu câștigată pe toată linia.

Cap. VIII

VAIDEEI

Îndată după alegeri, intrând în perioada caniculară, Ciubăreștii fură cuprinși de o liniște adormită.

5 Populația orașului nu trecea peste patruzeci de mii de suflete. Dar, despărțită prin mai multe îngrădiri orizontale și verticale, era diferențiată în grupuri, care, lipsite de contact între ele și adesea chiar învrăjbite, nu se încheau într-o comunitate de viață obștească.

10 Majoritatea o constituiau evreii, considerați ca străini. Cu toate că stăpâneau comerțul și meseriile, trăiau numai între ei și atât de izolați de restul populației, ca și cum ar fi locuit în alt continent.

15 Chiar și populația românească nu avea vreo legătură organică, nu forma o adevărată obștie.

Periferiile erau populate de țărani agricultori, care cultivau peticele de pământ din moșia dăruită orașului de un domnitor generos, ca să servească de izlaz pentru vitele târgului.

Târgoveții aceștia agricultori nu erau numai străini de viața orașului, dar împărtășeau soarta obștească a țăranimii, care, peste tot, trăia ca despărțită de un zid impenetrabil de orașenime.

25 Constituiau de fapt o națiune deosebită, – ignorată și adesea și dușmănită de târguri. Se găsea chiar

în conflict ireductibil până și cu mahalagiile din Cazacinci.

Aceștia, vegetând în căsuțele lor, în mijlocul vasterelor curți pline de bălării, înecate, după sezon, în noroi lipicios sau în praf saharian, duceau o existență aproape misterioasă.

Fără meserie și câștiguri sigure și constante, trăiau din expediente.

10 Între altele, deși nu aveau vite, ei luptau din răsufteri împotriva arendării la agricultorii periferiilor a parcelelor din moșia orașului, pentru ca să-și poată închiria numele pentru vitele din cartierele evreiești, excluse prin tradiție de la folosința izlazului comunal.

15 Această „industrie națională“ era chiar încurajată de către autorități, întrucât cazacincienii, oamezii hârțăgoși și turbulenți, jucau un rol însemnat în alegeri: ei furnizau publicul întrunirilor și al manifestațiilor, din ei se recrutau și bandele de bătauși, iar voturile lor se cotau la bursa electorală, în funcțiune de intensitatea luptelor politice.

20 Alte venituri decât diferite manipulații dubioase nu mai aveau. Imensele lor curți rămâneau necultivate. Doar fetele din mahala, mai tinere și mai frumusele, puteau mări cu ceva câștigurile familiei, servind apetiturile și gusturile mai simple ale tinerimii avute sau ale bătrâneții recalcitrante din elită.

25 Deasupra plebei din mahala se ridicau în straturi ascendente: funcționarii, profesiunile libere, intelectualii și profesorii, demnitarii statului, politicianii de profesie și, în sfârșit, marile familii boierești.

Odată cu vacanța, orașul se pustia. Elita se împărăștia.

Unii plecau la moșiile lor sau în străinătate, alții decorau stațiunile balneare din țară, cei mai modești

se refugiau în vilegiatură la mănăstiri sau prin viile și grădinile din împrejurimi. Plecară pe acasă și studenții. Școala Normală rămase goală.

5 Exodul acesta obștesc al straturilor superioare amorți și activitatea celor de jos.

Străzile supraîncălzite de soarele canicular, lipsite de canalizare și sărace de apă, erau invadate de o duhoare pestilențială.

10 Răutu, deprins cu spațiile siberiene, cu răsufările rădăcinilor nesfârșite de brazi și ale vârfurilor înzăpezite ale Saianilor, suferea de aceste emanații otrăvite. Silueta majestuoasă a Ceahlăului îl ispitea tot mai mult din zările ei albastre.

15 Doamna Orleanu, gazda lui, se pregătea să plece la via ei din Dealul Recii.

Între ei se stabiliră raporturi foarte cordiale.

Ea căuta parcă să fugă din cercul lui de viziune: o vedea rar în afară de vremea mesei, când îl servea, fără să se așeze și ea, având alte ore de prânz cu copiii.

20 Dar Răutu simțea mereu prezența ei. Camera lui era ținută totdeauna cu deosebită îngrijire. Cam dezordonat în apucăturile lui, el, ori de câte ori revenea acasă, își găsea cărțile și hârtiile orânduie cu multă băgare de seamă și, pe masa lui de lucru, mereu se premeneau într-un vas florile. Când îi mulțumea, doamna Orleanu – de obicei, palidă, cu un ten delicat și fraged –, se roșea până-n rădăcinile părului.

30 Răutu nu voia să o stânjenească și, aducându-și aminte de invitația „vărului” Vasilică Gârlă, la moșia lui din Vaideei, care se nimeri să fie și satul natal al prietenului său „normalist” Gheorghe Oanea, se hotărî să o accepte, mai cu seamă în nădejdea că va

putea veni, mulțumită lui Oanea, în contact mai intim cu țărănimea din România.

„Vărul” îi promise să-i anunțe momentul probei, însă întârzia.

5 Într-o zi, dar, doamna Orleanu, în timpul mesei, îl întrebă cu sfială:

– Domnule Răutu!... îi tare cald acum în oraș... Și-i aer greu... Căsuța noastră de la vie e foarte mică, numai două odăi: dar la nevoie, am putea sta eu cu copiii într-una și dumneata în cealaltă... Iar masa, în vreme rea, s-o luăm în antrețel... Numai că ai fi cam strâmtorat... fără confort...

10 Răutu o privi cu mirare. Cu înfățișarea ei simplă, lipsită de artificii de toaletă, o găsi delicioasă, prin delicatețea de expresie aproape virginală.

15 Înduioșat, îi mulțumi, sărutându-i pe neașteptate mâna:

– Mulțumesc, cuconiță, dar trebuie să aștept răspunsul lui Vasilică Gârlă... Poate mai târziu, după ce mă voi întoarce din Vaideei.

20 Doamna Orleanu, sub privirile lui, păli, numai urechile îi ardeau.

Răutu se simți deodată tulburat de aroma de pâine caldă ce învăluia tânăra femeie, care nu se parfuma niciodată...

25 Și parcă un nod i se strânse în gât...

Sosi, în sfârșit, scrisoarea lui Gârlă.

A doua zi dimineată, Răutu și plecă.

30 La halta Perieni, așezată în plin câmp, la vreo șase kilometri de Vaideei, îl aștepta o cabrioletă hodorogită, cu două mârtoage scheletice și cu un moș desculț pe capră, numai în cămașă și ȋtari, dar cu o căciulă în cap.

Moșneagul plesni din bici, mărțoagele porniră cu capul lăsat spre genunchii îndoiți, târându-și cu greu picioarele noduroase prin praf și învărtindu-și mereu, de răul muștelor, cozile pleșuvite.

5 Legănat de arcurile slăbite, Răutu respira adânc, fericit de peisajul deluros, care îi trezea amintirile copilăriei. În priveliștea familiară din nordul Basarabiei lipsea doar creasta masivă a Ceahlăului, prin care irupea însă viziunea Saianilor.

10 În arșița soarelui, văzduhul ondula, învăluind rotunzimile dulci ale colinelor într-o rețea tremurată, care se îndesa spre domul Ceahlăului într-o ceață opalizată.

15 Drumul șerpuia prin coamele de deal și prin văi scâldate de pâraie înmălite, fără podețe și din care încă răsufla frescheta primăverei.

Satul Vaideei se întindea de-a lungul unei coline și-n gâtul care o despărțea spre sud de un deal mare, înalt, se lipsea de cătunul Flămânda, cu care forma o
20 singură comună.

Curtea boierească încununa coasta deasupra satului.

În mijlocul ogrăzii, care se pierdea în vârful dealului, plină de spini și buruiene, dizgrațiată de vestigii de decădere – butuci de roți și spițe destrămate, sfărâmături de harabale și de schelete ruginite de
25 mașini agricole –, se ridica o clădire lungă, joasă, cu un cerdac dărăpănat și cu un acoperiș de șindrila, înverzit și peticit.

30 Vasile Gârlă îl aștepta în capătul scării, încă în papuci și în halat.

– Bine ai venit, vere! – salută el cu o voce tânguitoare. Cum ai călătorit?... Ești sănătos?... Poftim

în casă!... E vremea mesei... Dar nu știu ce întârzie Margot...

În salonul spațios, cu dușumele strâmbate și aplecate, care se armonizau cu mesele corojite și cu
5 mobilele acoperite de huse vechi, prin care răzbăteau resorturile și curgeau călții, Gârlă se plimba nervos târându-și mâinile pe pânțele.

Ochii lui bulbucăți și buzele groase se contractau într-o ciudată schimă de disperare.

10 – Ah, dragă vere Ionică! De trei zile n-am ieșit afară, – se plângea el. Am luat cascarina... Nu ajută! Îmi pun, în fiecare seară și dimineață, câte o clismă... Nu-mi ajută!... Dacă iau sare amară, am crampe și dureri... Untul de ricină mă face să vărs... Tu ai ieșit
15 astăzi?... N-ai constipație?... Ce ai?...?

Însă din curte se auzi un tropot de cal.

– Iată și Margot! – se întrerupse Gârlă și porni spre cerdac.

Răutu îl urmă.

20 De pe cal sări cu un gest brusc o doamnă, într-o fustă scurtă, de sub care se zăriră niște pantaloni bărbătești, înfunțați în ciubote înalte, mai sus de genunchi.

O femeie fără vârstă, foarte smeadă, mustăcioasă, cu părul scurt tăiat, înfățișa un chip cu mult
25 mai bărbătesc decât al soțului.

– Vărul Ionică? – întrebă ea încă de jos, cu o voce groasă, repezindu-se în sus pe scări. Să trăiești, Ionică, ai venit de mult? – îl strânse ea viguros în brațe și-l sărută pe amândoi obraji.

30 Cam zăpăcit de această explozie de familiaritate, Răutu îi sărută stângaci mâna.

– Hai la masă! Am cam întârziat la prașitul păpușoiului și la moară... Îi fi flămând... Dar tu ce faci, Vasilică? Ai luat cascarina?... Și pilulele?... Ai ieșit?

– N-am ieșit, dragă, n-am ieșit!... – se scâncea Vasilică. ...Și am și crampe...

– Lasă, puiule, că după masă îți fac prișniț pe pântece... Marghioalo, Marghioalo! – strigă ea deodată, cu basul ei răsunător. Să dai odată la masă, fa!...

Și porni, așa cum era, în sufragerie, unde, pe o masă rotundă, acoperită numai cu o mușama roasă, îi așteptau vreo cinci tacâmuri plesnite și despărechete.

– Da unde-s dracii ceia de copii? N-au venit încă?

– Nu știu... Marioara trebuie să fie undeva prin curte... Am văzut-o. Dar unde-s băieții, Dumnezeu știe... M-or omorî scârnaviile aiestea, – se jelea Vasilică.

S-au așezat la masă, fără copii.

Menu-ul dejunului era alcătuit dintr-o ciorbă de fasole, o mâncărică de găină cu ceapă și mămăliguță cu brânză de oaie.

Vasilică înghițea cu lăcomie, tot timpul gemând și scâncind.

Copiii veneau pe rând. Întâi Marioara, fetița de patru ani, palidă și nepieptănată, într-o rochiță ruptă, scurtă, de sub care se vedea un genunchi vânăt și acoperit de o coajă de sânge coagulat; apoi un băietan de vreo opt ani, dezmațat, cu ochi umflați și înlăcrămați, și mai târziu, altul, de vreo paisprezece ani, un lungan cu fața verzuie și pleoape galbene, – cu toții nespălați și zdrențuiți.

Tatăl îi primea pe rând cu ocări și jeliri:

– De unde veniți, tâlharilor?... Nu știți ceasul mesei?... Vreți să mă omorâți?...

Mama hărăzi fiecăruia, în tăcere, câte o palmă două și, apucându-l de chică, îl smuncea în jos pe scaun.

Copiii, vădit obișnuiți cu regimul, rămâneau indiferenți și la ocările tatei, și la palmele mamii și,

impasibili, se năpusteau asupra bucatelor. Servea la masă, fără multe fasoane, o fată zdravănă, desculță, a cărei cămașă de pânză groasă, de curățenie suspectă, îi încātușa cu greu sânii răzvrățiți, spre care lunganul de Gheorghiuță își furișa mereu ochii.

Conversația trecea de la tânguiriile lui Vasilică la problemele de gospodărie, care preocupau pe cuconița Margot, spre a reveni mereu la „politică“.

– Trebuie să te duci în oraș, – se adresă lui Vasilică cuconița Margot – să vorbești lui conu Sorin despre perceptor, că se obrăzniceste. Tot ne-ndeasă cu dările întârziate, arde-le-ar focul să le ardă...

– Numai să regulez puțin stomahul, – își întinse din nou jelania Vasile Gârlă. Dar Ialpugeanu se trage în degete cu Vasilescu... și acum Vasilescu e mai tare. Și dacă Pompeianu iese de la Finanțe ca să intre ca guvernator la Banca Națională, și-n locul lui trece Lascaride de la Justiție, atunci, în locul lui Lascaride, se zice că intră Tică Vasilescu, care mi-a și promis că mă face consilier la Curtea de Apel... căci mangoșitul cela fudul de Lascaride zice că n-am stagiou și că nici advocatura n-aș fi practicat-o, deși sunt înscris în barou de cincisprezece ani... Tică Vasilescu e bine, de altfel, și cu Pompeianu de la Finanțe... Am mai multă nădejde într-însul și pentru perceptor... Am să o rog și pe coana Elvira...

– Ce? – se oțârî cuconița Margot, întunecându-se de sângele ce i se urcase în obraz. Pe crăcnata ceea?... Ai intrat în favorul ei?

Vasilică Gârlă se fasolea măgulit...

În sufrageria, cu ferestrele ei îndreptate spre sud, adusă aproape la temperatura de baie turcească, aerul îmbăcșit de duhoarea mâncărilor și plin de bâzâitul

muștelor îl apăsa pe Răutu, sufocat și de tonul, ca și de subiectele conversațiilor.

5 Conița Margot nu contenea cu întrebări despre impresiile lui, despre cunoștințele ce le făcuse la Iași și la Ciubărești, despre intențiile lui de viitor. Însă el
abia își putea deschiza gura și stoarce răspunsuri mai mult în monosilabe și gesturi.

După masă, boierii se retraseră, în sfârșit, pentru odihnă, iar copiii dispărură prin bălăriile curții.

10 Răutu ieși în cerdac. Cu toată arșița de după amiază, adierea dulce dinspre munți îi mângâia fața aprinsă și trupul molesit.

În liniștea undulată a zărilor, satul, pitit printre grădini, părea pustiu. Ceahlăul, scânteind din stâncile sale izbite de razele soarelui, se arăta mai apropiat de coama împădurită a dealului învecinat.

15 Zărind pe moșul gârbovit care-l adusese de la stație, – în cămașa lui albă și cu căciula grea pe ceafă –, târându-și picioarele îndoite spre grajd, îl urmă.

20 Lungul șir de grajduri, care puteau adăposti cel puțin douăzeci de cai, nu era ocupat decât de cele două mârțoage scheletice, iar la capătul din fund, de o vacă adormită.

– Unde sunt ceilalți cai, moșule? – întrebă Răutu, mirat de acest pustiu.

– N-avem alți cai, – sâsâi moșneagul.

– Dar cum boroniți? – se miră și mai mult Răutu.

– Se boronește de oameni, cu caii lor.

30 – Dar arătura o faceți cu boii?...

– Și arătura o fac oamenii, cu boii lor, – hârâi acum moșneagul cu supărare. Ei! Ce era aici sub răposatul conu Gheorghită, Dumnezeu să-l ierte!... Ce cai, harmăsari de trăsură și iepe de prăsilă, ce

cireada de *gite* și ce stână de oi!... Acum iaca, numai haramurile aieste și vaca ceea prăpădită din fund. Și la stână au rămas doar câteva capre răioase.

Răutu nu înțelegea nimic...

5 Ca instalații igienice, găsi numai o gheretă de scânduri, cu acoperișul ajurat, – inabordabilă de duhoare și murdărie.

10 Își aduse aminte că, la Iași și la Ciubărești, Vasilică Gărlă trăgea la cele mai scumpe hoteluri și mânca la cele mai mari restaurante și se plângea, totuși, de lipsă de confort, în comparație cu *palace*-urile din Paris și de pe Riviera!...

După îndreptările vizitiului, Răutu porni în sat să-l caute pe Gheorghe Oanea.

15 Îl găsi afară, fără vestă, numai în cămașă, reparând împreună cu tată-su un *voloc* de prins pește.

Se bucură foarte mult la văzul „siberianului“.

– Tată! – exclamă el. Aista-i puilul cela de cio-coi, despre care ți-am vorbit că s-a lăsat de boierie și a pătimit pentru norod. A stat prin temnițe și a fost trimes hăt în sus, spre marea înghețată, la Siberia.

Moșneagul, vioi încă, dar ajuns în vrâsta ce îi îngăduia, după obiceiul românului, să-și lase barba, își adăposti ochii blânzi cu mâna de soare și rosti tacticos:

25 – Să-l binecuvânteze Dumnezeu pentru ispășirea păcatelor dumisale și a părinților...

Răutu de mult nu simțise atâta părere de bine. Se așeză pe prispă, urmărind lucrul lor.

Dar nu întârzie să-și lămurească și nedumeririle.

30 – Moș Spiridoane! – așa îl chema pe bătrânul Oanea – Moș Spiridoane!... Mi-a spus moș Mihai, vizitiul de la curte, că moșia boierească se muncește

cu vitele oamenilor; că ei ar boroni cu caii lor și ar ara cu boii lor. Cum îi aiasta! Nu înțeleg!...

– Of, of, of! – oftă bătrânul – așa s-a făcut amu obiceiul aici, care tot se întinde. Boierii își vând caii și boii, iar oamenii trebuie să le muncească moșia cu haramurile lor, cică îi în dijmă. Dar ei iau totul și oamenii le rămâne te miri ce. Nu se mai satură, trăsni-i-ar Dumnezeu să-i trăsnească! – grai cu ură moșneagul. Ne mănâncă carnea de pe oase și ne sug sângele din vine... Ia să-mi spui, taică: Gheorghită zice că ești din Basarabia, de peste Prut. Avem un nepot acolo, fugit din armată, *dizertor*. Scrie că oamenii trăiesc acolo mai bine. Au pământ mai mult. Și că țarul jupoaie pe boieri de piele și o tăbăcește, pentru a face dreptate țăranilor.

Răutu întâmpină greutatea neînchipuite pentru a lămuri lui moș Spiridon, ca și mai târziu altor țărani din Vaideei și din Flămânda, situația adevărată. În ura lor nepotolită împotriva stăpânilor de moșii, erau dispuși să creadă tot ce arunca o lumină mai urâtă asupra boierilor din țară.

Mama Gafița, o femeie posomorâtă și uscată, mai înaltă ca moș Spiridon, invită, închinându-se, pe musafir:

– Să poftiți în odaie, să gustați ceva din a noastre țărănești.

Răutu nu putea refuza și luă cu plăcere o cană rece de lapte bătut.

Mai înspre seară, se mai adunară câțiva vecini.

Răutu fu atras de figura interesantă a unui bogătaș al satului, Grigore Dobrea, un om cu fața rumenă, înalt, spătos, cu un brâu lat de piele, împodobit cu ținte de alamă și întins peste mijlocul lui, bine în carne.

Spre mirarea lui Răutu, tocmai el – despre care aflase că are peste două sute de oi – arăta mai înverșunată dușmănie împotriva „ciocoilor“.

El îi explică lui Răutu în ce constau reformele culturale ale cuconiței Margot, din Vaideei, căci boierul e un bicisnic și ea îi talpa casei, – și anume că se introdusese sistemul din Muntenia: munca numită în batjocură „în dijmă“, cu „rușfeturile“ de tot felul.

– Ca vârcolacii sug toată măduva din oameni... Muncesc ogoarele cu vitele oamenilor; și nu le dau imaș; când ară pentru ei, trebuie să dea vitelor de păscut ce găsesc sub copite...

Răutu găsea că țăranii din Vaideei semănau foarte mult cu cei din Basarabia: la port, la moravuri și la grai – numai că neologismele rusești din acest grai, ca „sud“, „proșenia“, „stanavoi“ sau „poezd“, se găseau înlocuite de neologismele franceze: tribunal, petiție, subprefect, tren... Cu atât mai impresionantă însă era deosebirea, din punct de vedere sufletec.

Mulțumită recomandății lui Gheorghe Oanea, consătenii săi nu se sfiau de Răutu, nu-și ascundeau ura lor feroce, care-l înspăimânta în previziunea viitorului. Și totuși stăteau ca niște robi umili în fața boierilor; își luau căciula din cap și se închinau spărieți înaintea oricărei trăsuri mai bunicile, ce-o întâmpinau în calea lor.

Întors la curte, în acea primă seară din Vaideei, Răutu găsi în cerdac pe Vasilică Gârlă, tot în papuci și în halat, dar mai înviorat:

– Am ieșit în sfârșit, dragă vere! – îl primi el înveselit – fără dureri... Slavă Domnului!

– Dar pe unde te-ai plimbat așa de mult? – îl întrebă „verișoara“ Margot, care își trăsese ciubotele

și-și schimbase fusta, luând, în cinstea oaspei, o înfățișare mai feminină.

– Am aici un prieten, student, din Ciubărești, – răspunse Răutu – Gheorghe Oanea. Am stat cu el de vorbă...

Fața lui Vasilică se lungi, iar a verișoarei se întunecă.

– La anarhistul cela, – întrebă vărul – care bunluiește tot satul ?

– Dar nu-i anarhist, e un băiat foarte cumsecade, serios și bun, foarte blând. Mi-a fost mult de ajutor...

Verișoara nu-și putu stăpâni mânia și basul ei izbucni:

– Ce bun, vere! – îți spun eu. E bun de ocnă, răzvrătește satul, îi îndeamnă să nu muncească în dijmă, îi sfătuieste la răzvrătire! Numai cu vatații îi mai putem aduce la muncă...

Alegerile de la colegiul al treilea, la care asistase în Ciubărești, îl lămuriseră pe Răutu în ce privește situația constituțională a țărănimii, cu drepturile și libertățile ei cetățenești. Nu-i trebuia multă vreme la Vaideei, ca să-și dea seama și de situația ei economică și civilă.

Eremia, vechilul lui Vasilică Gârlă, cumula această slujbă cu funcția de primar în Vaideei, – și ca atare era chemat să aplice vestita lege a „tocmelilor agricole”, care, în locul legăturii personale, din vechime, dintre țaran și stăpân, crease, de fapt, o formă de exploatare mai grea: iobăgia colectivă a țărănimii față de clasa proprietarilor, în bloc.

Clocotul de puteri eruptive, încă subterane, nu-l auzea nimeni.

Într-o zi, Grigore Dobrea, întâlnind pe Răutu la poarta țarinei, îl trase la o parte și, aruncând priviri

bănuitoare în dreapta și-n stânga, îi șopti cu mâinile băgate sub brâu:

– Ia să-mi spui, conașule, n-ai putea aduce aici, de peste Prut, studenți de-ai dumneavoastră, ca să le crăpăm capetele, să strivim năpârcele ?...

– Să-mi spui și dumneata, bădiță Grigore, – îl întrebă la rândul său Răutu. Ești gospodar bun, ai oi și ții mai multe loturi de ale săracilor. De ce tocmai dumenata porți atâta dușmănie împotriva boierilor ? Mai mult decât cei săraci !

Grigore își scoase mâinile de sub brâu, își ridică pălăria de pe cap, se uită în fundul ei, o învărti puțin în jurul pumnului și o puse din nou pe ceafă, apoi îi grăi surd:

– Apoi, conașule, un golan ce nevoie are ? El tot golan rămâne și-i mulțumit, dacă boierul îi dă un pahar de rachiu... Dar eu unde-mi pot paște oile mele ? Unde pot avea o fâneată sau măcar o firtă pentru păpușoi ? Să cumpăr ?... Dar boierul nu vrea să vândă, că-mi poate așa suga și măduva din oase, iar țaranului nu-i dă voie legea să vândă...

Răutu se sufoca în atmosfera aceasta.

Și iată, peste vreo două săptămâni, moș Mihai, cu mârtoagele lui, îl duce din nou spre halta rătăcită între dealuri.

Amurgea. În umbra lăsată, dispăreau treptat spinările rotunjite ale dealurilor și zidul Ceahlăului fu mistuit de întuneric. În bolta cerului se aprindeau, unul după altul, focuri scânteietoare...

La haltă, află cu necaz că trenul de seară plecase cu vreun sfert de oră înainte și până dimineață nu mai are altul.

Nu-l mai ispitea încă o noapte la Vaideei.

Se hotărî dar să doarmă la haltă.

Şeful, dezvăţat şi veşnic umflat de somn şi plic-teisală, îi oferi ospitalitatea.

– În sărăcia noastră, domnule, tot avem noi o ca-
5 napea în cinstea musafirului. Mă veţi ierta numai
vrun ceas, pân'ce îmi voi pune scriptele în regulă, că
aşteptăm o inspecţie... Până una alta, jurnale n-am,
dar mi-a lăsat domnul subprefect o carte frumoasă,
îi zice *Dorul* şi nu i-am mai dat-o îndărăt.

10 Răutu se trezi cu un volumaş unsuros şi ferfeni-
ţos, cu câteva poezii de Alecsandri, cântece popu-
lare şi de mahala, precum şi unele semnate de nişte
poeţi despre care nu mai auzise înainte.

15 Îşi aduse aminte că nici la Vasilică Gârlă nu prea
văzuse cărţi, iar dintre jurnale, îi venea cu poşta ru-
rală, cu mai multe zile de întârziere, o foaie anostă
din Bucureşti...

I se strânse şi inima de spaimă: Ce groaznică să-
răcie culturală vădesc aceste fapte mărunte!...

20 Şeful intră cu o sticlă mare de ţuică subţioară şi
cu o farfurie cu mezeluri în mână.

– Ha, ha ha! – râse el voios. Eu sunt burlac.
Trăim aici numai cu un telegrafist şi cu un macagiu,
care face şi pe hamalul, şi pe uşierul, şi chiar pe jupâ-
25 neasa! He, he, he, he! Dar tot am cu ce cinsti pe un
musafir! – începu el să orânduiască pe masă păhă-
ruţe şi farfurioare.

– Ei, ţi-a plăcut cârticica mea? Ce-ai găsit acolo? –
se uită el la pagina deschisă. A! O *poezea* de Vasile
30 Alecsandri. E mare poet, domnule! – îşi închise el
ochii de admiraţie – *laureat*, domnule! Auzit-ai?
Se adunase în Franţa, la Paris, poeţii din toate nea-
murile, ai mai mari: franţuji, nemţi, englezi, itali-
eni, americani, într-un cuvânt de toate neamurile...

pentru concurs adică... şi începură cu toţii să-şi ci-
tească pe rând *poezelele* – şi franţujii, şi nemţii, cu
toţii... Şi când veni conu Vasilică Alecsandri al nos-
tru şi porni:

5 *Latina Gintă e Regină*
A tuturor celorlalte ginţi.
Ea poartă-n frunte-o stea divină...

– Nu mai ţiu minte cum mai merge... Dar e fru-
mos, domnule! Tare frumos! Cum au auzită, dom-
10 nule, şi franţujii, şi italienii, şi americanii, cu toţii
ziseră: Bravo, Vasilică! halal să-ţi fie! Aşa poet înţe-
legem şi noi! Şi-i puseră o cunună de aur pe frunte.
D-aia îi zice *laureat*, înţelegi? Adică al mai mare din
ai mai mari poeţi ai tuturor neamurilor! Nimeni n-a
15 fost ca românaşul nostru!... Da' ce nu bei, domnule?
Şi ia din ghidemul ăsta de Botoşani, – *pervai!*...

Răutu începu să regrete că nu se întorsese pen-
tru noapte la curtea din Vaideei...

Cap. IX

ELISA

La Ciubărești, găsind casa doamnei Orleanu în-
cuiată, cu ferestrele astupate de hârtie albastră, trase
5 la Hotelul „Ciubăr-Vodă.”

Dar orașul nu era de suferit în luna lui Cuptor.
Stând vreo trei zile cu gândul la vreo altă vilegia-
tură și găsind că lipsesc din oraș nu numai familia
lui Vasile Credință, care se așezase pentru vară la mâ-
10 năstire, dar și Osmanli cu doamna, dar chiar și Knix,
se hotărî să viziteze la via ei pe doamna Orleanu,
pentru informație și sfat.

Dincolo de șesul Calcarinei, pe coasta înaltă a Recii,
care creștea ca un adevărat munte în fața Ciubă-
15 reștilor, se găseau împrăștiate prin vii și grădini vile
de toate stilurile arhitectonice – de la modestele că-
suțe țărănești, până la confortabilele *cotegiuri* engle-
zești sau pitoreștile *șaleuri*¹ elvețiene –, din care se
deschidea o priveliște largă asupra orașului, a plaiu-
20 rilor înconjurătoare, până la lanțul Carpaților, cu
cetățuia lor grandioasă, a Ceahlăului.

Doamna Orleanu se bucură tare la vizita „pen-
sionarului” ei, dar totuși se și îngrijoră:

– Vai de mine, domnule Răutu! – se roși ea. Nu
25 te-am așteptat așa devreme de la Vaideei. Mi-e greu

¹ *Chalet* (fr.) – cabană elvețiană; conac, casă în stil elvețian (n. ed.)

să mă mut în oraș acuma... N-am pregătit încă cele
trebuitoare pentru culesul strugurilor... Și nu știu
dacă te-ai împăca cu ce poți avea aici...

Răutu, râzând, îi sărută mâna și iarăși se simți în-
5 văluit de aroma de pâine caldă, care parcă îi cobo-
râse în inimă o deosebită mulțumire și liniște.

Dar doamna Orleanu, tulburată și palidă, cu
urechile roșite, tăcu brusc și nu îndrăznea să-și ri-
dice ochii.

10 Răutu se hotărî:

– Am venit tocmai, dragă coniață, – i se adresă
cu un ton mai familiar – am venit să-ți cer sfatul,
unde aș putea petrece încă vreo patru-cinci săptă-
mâni, până s-ar mai împrăstia duhoarea din oraș;
15 dar văzând frumusețea aiasta de aici, mă gândesc:
ce-o să mai caut în altă parte? Liniște mai multă, ca și
o îngrijire mai bună ca a dumitale nu le voi găsi doar
nicăieri. Așadar, cuconiță Elisa, să facem inspecția
castelului dumitale, poate îmi voi găsi un colț și pen-
20 tru mine.

Coniața Elisa, îmbujorată, cu respirația întretă-
iată de emoțiune, abia putu spune:

– Nu e decât odăița din fund, domnule Răutu,
dar... nu are altă ieșire decât prin camera în care ar
25 trebui să stau eu cu copiii... Dimineața, nu e vorbă,
eu mă scol mai devreme ca dumneata; dar seara,
dumneata te culci mai târziu...

– Să vedem... Oho! – exclamă el, intrând în cămă-
ruța ce i-o destinase – perfect! Dumneata ai să te cam
30 strâmtorezi, dar pentru mine e perfect! Cu ferestru-
ica asta care dă pe prispă, nici nu poate fi o mai roman-
tică intrare și ieșire pentru mine. Iar pentru sufragerie,
ce poate fi mai bine decât acolo, sub umbra nucului?
În caz de ploaie, ne vom strânge și în tindă.

Și chiar mititica Luța s-a bucurat de sosirea lui „nenea“ Ionică.

Răutu trăi poate cea mai tihnită fază din zbu-ci-mata lui viață, – înconjurat de o atenție și o îngrijire cum nu mai cunoscuse. Dimineața, găsea la umbra nukului un samovar clocotind și un serviciu de ceai cu lapte, caimac, unt proaspăt, toasturi sau felii galbene de cozonac cu stafide multe, cum îi plăceau.

Când, după o țigară fumată în liniște, în fața orizontului larg întins peste plaiuri, intra în casă, cămăruța lui îl primea întotdeauna curată și parfumată de câțiva trandafiri sau de un buchet de mixandre.

Cu multă mulțumire, constată că până și ticurile lui erau observate: cărțile și alte ustensile de lucru orânduite cu băgare de seamă în locurile și în pozițiile unde și cum avea el însuși mania să le așeze.

Conița Elisa era aproape invizibilă și rar chiar îi putea auzi vocea. Nu se întâlneau decât când îl servea la dejun sau la prânz ori când trebuia să intervină, ca să nu fie prea turburat de copii.

Răutu luă obiceiul să-i sărute mâna când o saluta dimineața sau când își lua rămas-bun pentru noapte.

Ea se deprinsese cu acest omagiu, dar totdeauna se aprindea la față și ochii îi luceau de mulțumire.

Răutu, foarte preocupat de examenele de toamnă, pentru cele două facultăți, stătea toată ziua la masa lui de lucru. Dar simțea multă plăcere neturburată, când o zărea trecând pe lângă fereastra lui sau îi auzea glasul potolit, – un contralt care-i trezea vagi amintiri din trecut.

Când era servit în timpul mesei, se simțea adesea înduioșat de atențiuni delicate, al căror obiect era, și-i urmărirea mulțumit mișcărilor ondulate, îndeosebi

ale brațelor ieșite din mânecile bluzei până mai sus de coate.

Strânsă de o cingătoare de piele galbenă, silueta ei, departe de a fi prerafaelită, îi dădea multă zvelteț și aer tineresc.

Adesea îi surprindea o privire, care trăda o emoție stăpânită și parcă o mirată și nemărturisită așteptare.

Simțindu-se observată, își lăsa îndată ochii în jos și se apuca de vreo treabă cu un surâs jenat, dar urechile ei, mici și bine tăiate, se aprindeau ca străbătute de flăcări.

Într-o zi, având nevoie de ceva, intră în bucătărie.

Elisa deretica, aplecată deasupra mesei. Îi vedea numai coatele goale și rotunde, în mișcări cadente, și, la spate, o dungă de gât, deasupra căreia se lăsau în spirale ispititoare câteva bucle negre.

Fu prins deodată de o emoțiune violentă, cum nu o mai simțise de multă vreme, sub regimul rigorist pe care și-l impusese de la aventura tristă din Serghinsk. Se apropie tiptil și, brusc, se aplecă și-i sărută dunga trandafirică a gâtului.

Elisa rămase pe loc, nemișcată. Răutu îi puse în jurul mijlocului brațul drept și o strânse ușor la pieptul lui. Îi simți violentele bătăi de inimă.

Apucând-o de bărbie cu stânga, îi duse obrazul pălit la buzele-i lacome...

Albă de emoție, înfricoșată, stătea ca fascinată, cu pleoapele închise, de sub care îi scânteiau, ca sfărâmatuți de diamante, lacrimile.

Răutu, ca fulgerat, își descleștă brațele și fugi.

Seara, la prânz, fu servit ca întotdeauna; numai obrazii coniței Elisa rămăneau îmbujorați și ochii înflăcăriți.

Seara, sărutându-i mâna pentru rămas-bun, se opri o clipă privind-o drept în față, cu o întrebare mută.

Abia îi putu prinde o ușoară înclinare de consimțământ.

5 Însă își smulse mâna, se întoarse brusc și porni grăbită, spre casă. Răutu adânc turburat, cu capul întins pe speteaza fotoliului lui de trestie, rămase multă vreme privind spre bolta cerului, care ardea tăiată de cingătoarea mistică a căii lactee.

10 Îndreptându-se târziu spre ușa vilei, băgă de seamă că Elisa scosese pătucenele copiilor din odaia ei și le așeză în tindă.

Părăsi cărarea ușii și sări prin fereastra odăiței sale.

15 Se dezbracă în neștire, își stânse lampa și, cu respirația oprită, întredeschise ușa Elisei.

Prin pătratul ferestrei luminate pătrundea de afară în odaie dunga de scânteii albastre, iar candela de la icoana din colț, deasupra patului, aprindea în semiumbră reflexe roșietice în niște ochi înspăimântați, larg deschiși, immobili...

Când, în zori de zi, Răutu reveni în camera lui, fu surprins de starea lui sufletească. Se simțea potolit, stăpănit de un echilibru moral, învăluit de o caldă mulțumire, care nu aveau nimic comun cu viforul de pasiune, cu extazul și sublimizarea romantică, care îi colorau legăturile de dragoste din trecut.

25 Cuvântul de mulțumire nu era adecvat. Simțea mai mult chiar decât fericire: un marinar care reușește să-și aducă corabia, după furtunile ce-i răpeau nădejdea de mântuire, la limanul dorit trebuie să fie pătruns de aceeași încredere în sine, de același sentiment de triumf, de biruință și de stăpânire asupra destinului.

Se întinse cu voluptate în pat.

Urmărind razele răsăritului ce irizau pe fereastră din stânga perețele alb al odăiței sale, parcă își asculta gândirile și își scruta mișcările sufletești.

După ce își luă ceaiul, se îndreptă spre camera lui, unde știa că va găsi pe Elisa la griji.

Văzându-l în pervazul ușii, ea se îndreptă repede spre fereastră, ca să fixeze o perdeluță ce se desprinsese din veriga ei. Răutu o prinse de mijloc și-i sărută ochii:

10 – Să stăm puțin de vorbă, dragă Lizi! – o așeză el pe canapea alături de el, fără să-i lase mijlocul. Când facem nunta?

Elisa clătină numai în tăcere negativ din cap.

15 – Pentru ce nu, draga mea? Am fi mai liniștiți și mai stăpâni pe viața noastră...

Elisa se lipi un moment de dânsul, învăluindu-l în aroma ei de pâine caldă, îi aruncă o privire de recunoștință, dar își lăsă îndată pleoapele în jos și rosti încetșor:

20 – Nu, dragă Vania! – pentru prima oară auzi acest nume de când trecuse Prutul. Nu, dragă Vania! Sunt și prea bătrână pentru mata...

– Prea bătrână? Ce-nseamnă un an sau doi mai mult?...

25 – Trei – șopti ea...

– Ei, fie și trei! Prin câte am trecut eu, sunt cu zece ani mai bătrân decât vrâsta mea.

– Apoi, aș pierde pensia... Numai cu venitul vieii cu greu aș putea crește copiii... Mata încă nu ți-ai făcut cariera... Nici nu este drept să-ți iai sarcina copiilor... altuia... – abia i se auzea vocea. Așa, sunt sigură că nu vei sta în silă lângă mine, fiind liber, – își stăpâni ea lacrimile.

Răutu o strânse tare în brațe și-i sărută înduioșat, de mai multe ori, ochii.

Ea tremura lipită de dânsul, dar pasivă și tăcută. Apoi se liberă cu o mișcare, se ridică și zâmbind îi porunci:

– Acuma ieși mata afară, ca să isprăvesc grijitul, am întârziat.

În aparență, nu se schimbă nimic în viața lor.

Spre seară, Elisa făcu, ca și înainte, patul lui Răutu în odăița lui, dar scoase și pătucenele copiilor, după ce aceștia adormiră, în tindă.

Răutu, punându-și mâna pe umărul ei și cu cealaltă întorcându-i de bărbie fața spre dânsul, o întrebă:

– N-ar fi mai bine, Lizi, ca s-aduci pe copii aici, la mine?... Nu ne vom împăca noi în cealaltă odaie?...

Ea, trecând de la roșata aprinsă a feții la paloare străvezie, își clătină iarăși numai negativ capul.

În viața lor intimă, ea, și mai târziu, niciodată nu-și îngădui inițiativa îndrăgostirilor, dar Răutu era sigur că oricând va fi primit în brațele ei cu discretă și înduioșată recunoștință.

Elisa își urma cu aceeași râvnă ocupațiunile de gospodină și îngrijirile pentru Răutu. Nu voi nici s-audă de angajarea unei servitoare.

Dar, mai familiarizată – „mai domesticită“, cum glumea Răutu –, acum, în momente mai libere, ea se așeza adesea în fața lui pentru o frântură de conversație.

Sub o aparență de simplitate și candoare, ea îi dădea dovadă de o inteligență vie și mult spirit de observație.

Într-o zi, fu surprins de judecata ei.

Îi ceru oarecare informații relativ la organizația socialistă din Ciubărești și, îndeosebi, despre Vasile Credință.

– Nu știu, – răspunse ea puțin intimidată. Tovarășul Credință e un om foarte bun, foarte brav și învățat... Și tovarășa Sica are o inimă de aur și un suflet mare. Dar, nu știu cum, mi se pare că ei socot că tot ce zboară se mănâncă... Sunt peste cincisprezece ani de când luptă ei dârz și cu multe jertfe pentru socialism, cum era și sârmanul meu Nicu, răposatul... Dar nu iesă parcă nimic din lupta lor... A fost ales, odată, la colegiul al treilea din Iași, tovarășul Ion Nădejde... Dar mai mult pentru că i-au dat atunci sprijinul liberalii, – și a doua oară n-a mai fost reales... Se alege acum la colegiul al doilea din D. tovarășul Bran Caroi... Dar e fecior de moșier bogat din județ și întrebuițează aceleași mijloace ca și alți candidați de opoziție în colegiul al doilea – un colegiu de mahalagii săraci și stricați, care numai socialiști nu sunt. Mi-i cam rușine să mă uit la el, când vorbește despre proletariat... Ce proletariat!... Ce proletariat poate fi într-o industrie care trăiește numai din bunăvoința stăpânirii?... Și la club, aici, să cauți cu lumânarea proletari, să-i iei de unde nu-s... sunt numai studenți și câțiva băieți de prăvălie... Și toată lupta e că se adună la vreun ceai, să cânte cântecele revoluționare sau să discute, fără sfârșit, despre aceleași chestiuni...

Cap. X AUGURII

La începutul lui septembrie, Răutu se așază din nou la Ciubărești, împreună cu Elisa, care își lăsase, până la cules, via pe seama vierului.

Orașul reînvia.

Elita, în mare parte, revenise, cum se exprimă Vasile Credință, de la „clime reci“. Iar politicianii erau toți față, în vederea alegerilor pentru consiliul comunal, întrucât, după obiceiul pământului, vechiul consiliu fusese dizolvat îndată după venirea la cârmă a albaștrilor.

În luptă se găseau numai două liste: a roșilor, în cap cu însuși „șeful“ Anton Zori, și a albaștrilor, cu Andrei Coteanu. Acesta și răscoli mahalalele și îndeosebi Cazacincii, care o duceau în praznic zi și noapte, – bandele de ciomăgași aflându-se de pe acum în treabă.

Pe Răutu însă îl preocupa acum mai puțin această activitate cetățenească. Reînvia însă și viața intelectuală, care, dimpotrivă, îl interesa foarte mult, deși, pentru moment, îi dădea mult de lucru pregătirea pentru examenele care urmau să se înceapă de la 15 septembrie.

Cursurile însă se deschideau cu o lună mai târziu.

Răutu totuși, de mai multe ori, luă parte la un fel de șezătoare a boemei literare, care se strânsese în jurul lui Osmanli. Făceau parte din ea mai mulți „belferi“, tineri profesori secundari; ziaristul Leon Bermann, directorul „Secolului“; nuvelistul Simion Chetriță; profesorul de fiziologie la Academie, care purta numele ilustru de Jean Lascaride; un alt pui de boier abia venit din Paris, unde scotea o vreme și o publicațiune anarhistă – fiul primarului din Iași, care își schimbă însă ortografia numelui în Raul Dionide; un funcționar de la Regie, dintre boierii scăpătați, Vincențiu Undrea; un tânăr original, Paul Trofin, rus de origine, dar cetățean băstinaș al Ciubăreștilor, franțuzit însă prin educație.

Într-o seară, Osmanli și Knix îl invitară pe Răutu la o șezătoare – botezată de Knix sindrofie de gala –, care urma să aibă loc acasă la Chetriță.

– Are să fie o comedie mare, – anunță Knix. Vine Arghir, care nu se mulțumește cu savantlăcurile lui, ci, fiind și fălos, crede să ne epateze și pe noi cu niște versuri de ale lui... Hi, hi, hi, hi! Are să fie strașnic... – se răsucea el.

În salonul lui Chetriță, găsiră publicul în complect. Osmanli fu prins de o ciudată enervare.

Striga că adunarea trebuie să urmeze cu stricteță ritualul Societății Academice, odată ce trebuie să cinstească, în sânul său, pe cel mai ilustru membru al acesteia. Și, grav, salută pe Arghir, care își îngroșa gușa, nefiind sigur dacă trebuie să-l ia în serios sau în glumă.

Înșiră scaunele în rânduri, afirmând că rândul întâi este pentru cei mai ramoliți. Dar așază în față pe Jean Lascaride, cu capul lui de faun și ochi vii; pe vioiul jurnalist Leon Bermann, sprinten, cu frizura-i

creată și bine îngrijită; pe blondul Raul Dionide, fasonat în stilul poezilor din Montmartre; se așază și el lângă acesta, luând alături pe indispensabilul Knix.

– Iar tu, frate Simioane, – porunci lui Chetriță – să prezezi. Ești gata să întreci pe marele nostru *gaga* I. P. Moțoc. Și dumneavoastră, ilustre domnule Arghir, – se adresă oaspei cu o extremă deferență – să luați locul de cinste în capul mesei.

Chetriță, care își fasonase capul *à la Gogol*, deschise ședința.

Pe când un profesoraș de gimnaziu își citea un studiu soporific despre Antioh Cantemir, iar amfitrionul, o nuvelă sentimentală și prea romantică, intitulată *Răzvan și Rodica*, – Osmanli nu-și găsea loc de nerăbdare, parcă ședea pe cărbuni: se învârtea pe scaun, tușea, ofta, se repezea la fereastră s-o deschidă, exclamând: „Uf ce căldură!“ Apoi din nou o închi-dea: „Ah! trage, frate, trage!“

La o frază a conferențiarului, că arta ar fi „un diamant rar și scump“, îl bruscă:

– Taci din gură, domnule, dacă nu te pricepi! Ce diamant, domnule? Artă e un bălgar peste care a suflat Dumnezeu! De aceea pute când nu e suflu divin: rămâne numai bălgarul...

În sfârșit, veni și rândul lui Arghir. Acesta, în picioare, își ridică bărbia ascuțită în sus, își vârî *napoleonic* mâna în deschizătura vestei, sub cocoașa din față.

Osmanli țistui:

– Ssst! Tăcere, tăcere! – și înțepeni în extaz, în fața lectorului.

Knix se ridică și, solemn, cu mâinile lui tremurătoare, puse în fața lui o carafă cu apă și un pahar.

Arghir, cu o voce stridentă, vesti:

– Poemul filosofic: *Omul!*

În fraze grandilocvente, bipedul omenesc era coborât în fața grandoarei creațiunii și fu comparat cu viermele, care râvnește slava soarelui.

Aici Osmanli îl opri cu o familiaritate brutală:

– Frate Arghire! Scoate viermele!... Scoate, dragă, viermele, că-mi vine leșin!

Autorul protestă:

– Nu se poate, domnule Osmanli. Nu se poate! Vei fi dumneata poet, dar nu ești filosof!...

Osmanli se apucase cu mâinile de pântece.

– *Hua!* – imită el un sunet caracteristic – *Hua!* Scoate mormolocul, frate, mor...

Knix sări din scaun și, ajuns la fereastră, scoase capul afară și prelung, cu o artă inimitabilă, reproduce un concert întreg al călătorilor în spasmele boalei de mare.

– *Hua, hua!* am murit!...

Publicul se zvârcolea în hohote. Dionide sărea în scaun. Chiar aristocraticul Jean Lascaride nu-și putea stăpâni râsul.

Bietul Chetriță, năcăjit în calitatea lui de amfitrion, nu știa cum să-i potolească pe Osmanli și Knix și să-l ogoiască pe Arghir, care, supărat, se repezi să plece.

– Nu te supăra, domnule Arghir! Așa e obiceiul la noi și nu lua în tragic schimonosirile acestor caraghioși. Fii bun, citește cealaltă bucată. E foarte frumoasă. Foarte frumoasă, în adevăr, – asigură el cenaclul răzvrătit.

Arghir își reluă postura napoleonică și anunță solemn: *Balada sahariană.*

Urmă în hexametri pompoși balada: Nesfârșirea deșertului... La orizont se taie în cerul cenușiu

palmierii zvelți ai Oazei... Și trudnic se îndrumează spre ea șirul de cămile ale caravanei... În zarea sură, enorm, răsare regele deșertului – leul... Privește, apoi se întoarce... și se șterge mistuit în dezolarea arămie...

5 Osmanli sare în sus, își ridică scaunul și, furios, îl trăneste pe podea.

Tremurând de mânie și grosolan, cu cruzime, îl interpelează pe autor:

10 – Bine, măi, Arghir! Ța e leu, măi? Așa e leul, măi? E un câne! Măi Knix, ce zici tu?

– E o javră, o oaie râioasă!

– Domnule Lascaride, ești un om purtat prin lumi. Ai văzut așa leu? Asta-i leu?

15 Lascaride se îndoia în hohote. Și toată audiența se stingea în lacrimi de batjocură...

– Stăi, frate, să-ți arăt eu cum îi leul! – își luă vesta, o aruncă jos cu ciudă. Măi Knix, să-i arătăm noi cioflingarului cum este leul!

20 Knix îl imită. Apoi, suflecându-și mânecile, din două părți se năpustiră cu ghiarele răsfirate asupra lui Arghir, cu răgete de furie.

– Hrrrr! Hrrrr! Vino la tata, puiule! Hrrrr!

Și-și înaintară ghearele spre gâtul lui Arghir.

25 Bietul Arghir, pierzându-și cumpătul, exasperat, în zadar încercă, întâi, să se tupileze la spatele lui Chetriță; fugărit apoi în jurul mesei, peste scaune, fu, în sfârșit, prins de guler, ridicat pe sus și scuturat de cei doi lei.

– Hrrrr! Nu vezi că ești javră? Hrrrr!

30 Cu greu scăpat din mâna nebunilor, palid, sughițând de plâns, fugi pe ușă.

Osmanli căzu la pământ și se tăvălea pe jos, nu se mai știa dacă de răs sau de furie.

Toată asistența se cutremura în paroxism. Lui Răutu i se făcu milă de nefericitul poet, fu chiar indignat de cruzimea cu care fusese tratat.

5 – Ai fost prea crud. Chiar dacă omul ți-e antipatic și n-are talent, nu este iertat să fie luat în batjocură!

– Ce antipatic? Îl ador, frate, că nu e numai prost, dar e și fudul. Cum a zis ăla: Un prost care nu-i fudul n-are niciun haz! Dar acesta-i o grădină! Să știi însă că-i și rău ca o javră turbată, otrăvește

10 mințea copiilor... Ai să vezi când îi vei urma cursul.

– Bate capul studenților, – interveni și Knix – că Moldova se trage din *Montes ova*, iar Bărnova din *Barrinum ova* – ouă de elefant!...

15 Răutu aștepta cu multă nerăbdare deschiderea cursurilor universitare.

Arestat imediat după examenul de maturitate și expedit apoi în Siberia, zece ani a visat despre universitate – „templul științei“.

20 Cu toate ponegririle lui Vasile Credință și ale lui Osmanli, urcă emoționat, cu pietate, scările Academiei, până la auditoriul Facultății de Drept, pentru lecția de drept penal a profesorului Nifon Dimitrescu. Îl însoțea, mai mult din curiozitate, și normalistul Anton Vădrășcan.

25 Cu mirare, nu găsi în sală decât vreo patru studenți.

– Dar unde sunt ceilalți?...

30 – Da' nu vin mai mulți, – răspunse cu indiferență Vădrășcan. La drept vorbind, nici nu prea avem ce căuta aici; ai să vezi...

– Dar ce întârzie așa Dandanache? – căscă unul din studenți, uitându-se la ceas. Au trecut peste zece minute și e, de obicei, exact...

Răutu se pregătea, ca la o comuniune, să asculte prima lecție universitară.

Peste alte vreo zece minute, în auditor năvăli un om înalt, corpulent, mustăcios, cu o havană în gură, cu o pălărie lăsată pe ceafă și cu un macferlan cu aripi lungi, aruncat pe spate. Se repezi la catedră, aruncând pe masă un volum gros și-și lăsă cu neglijență, pe un scaun, mantaua și pălăria.

– Mă băieți! – începu el gâfâind. Am întârziat. A ieșit din mine o tenie de treizeci și cinci de metri... Moașa aceleia care a... fătat-o! Nu face nimic, ajungem noi... De altfel, găsiți toate în cartea mea; costă numai o sută de lei... Vedeți ce volum gros e?

Lecția se reducea la un fel de exegeză a textului codului, profesorul nici nu-și prea îngăduia comentarii proprii, ci tot, după carte, cita pe autorii străini.

– Iată, domnilor, ce spune *Garraud*... De altă părere este *Ortolan*... sau *Faustin Hélie*... *Boitard*... *Tissot*...

Citațiile erau din când în când întretăiate de trivialități sau chiar obscenități, rostite și rumegate cu voluptate.

– Adulterul, domnilor, după o concepție, trebuie să fie un delict – căci de ce să bagi două săbii într-o teacă? Iar după altă concepție, de ce să nu bagi, dacă intră?... Adulterul este pur și simplu violarea unui contract; căci căsătoria nu e decât un contract, prin care părțile se obligă să mănânce o lună de zile miere și restul vieții... rahat...

Și, curios, exegetul inspid și pornograful neînfrânat nu scăpa niciun prilej de a cita, cu lacrimi de înduioșare, pe Racine sau Corneille, din care putea înșira pe de rost pagini întregi.

Așa, comentariile picante asupra adulterului îi sugerară pe neașteptate comparația dintre icona

tragică a Phedrei și pasiunea ei vinovată, cu figura virginală a Aricieii, – și îndată și începu să declame, înduioșat, în stilul autentic al Comediei Franceze, monologul lui Hippolyte:

Présente, je vous suis, absente, je vous trouve;
Dans le fond des forêts votre image me suit;
La lumière du jour, les ombres de la nuit,
Tout retrace à mes yeux les charmes que j'évite...!

Noul student al Academiei Ciubărene rămase foarte intrigat să asculte prelegerea de filosofia dreptului a d-lui *Giorgie P. Moțoc*.

Fusese exasperat la cetirea cursului lui imprimat de *Philosophi'a Direptului*, – nu înțelesese nimic!

Îi era rușine să mărturisească prietenilor atâta ignoranță a termenilor științifici și nepriceperea stilului literar.

Îl zăpăcea și ortografia prea deosebită nu numai de aceea pe care și-o ticluise din Siberia, după gramatica lui Doncev, dar și de aceea pe care o găsea zilnic în ziare.

„Ce-i asta? – se întreba el – o ortografie specific filosofică?”

De mai multe ori, încercă în zadar să rumege diferitele pasagii chiar din primul capitol al cursului, intitulat: *Obieptulu și carapterii Philosophieii Direptului*:

„Puterea sociale se nasce ca o necesitate indeclinabile, dera este marginita de titlu'a si de scopulu seu...

¹ „...În orice parte/ Vă ocolesc; și sufăr când îmi sunteți departe./ Vă văd aievea, doamnă, în cadrul adumbrit, În tremurul luminii, în blândul asfințit,/ Pe țărmurile mării, pe-ntinderea albastră./ Întreaga mea gândire e-n stăpânirea voastră.” (Jean Racine, *Teatru*, București, ESPLA, 1959, p. 271; trad. Tudor Mănescu.)

Inteligenți'a umana inse naturalmente si esentialmente aptiva, i reclama perfeptionamentu...

Poporii ce nu progredescu, decadu; avemu de doveda natiunile orientali...

5 Nu poate fi unu conflictu intre puterea sociale si libertate...

Legea este unu diptatu al ratiunii...

Desiguru in teoria abstrapta nu potu fi legi repumnanti intre dinsele. Contredicerea fiptiva procede
10 numai fiendu ca nu pote omulu se intielega acurata-
mente ratiunea naturale, seu nu pote descoperi ade-
văratele reporturi a doue principie aparentamente
discrepanti reciprocamente...

Judecatoriul resolve opusetiunile in factispecie
15 singularie, dera nu pot respinge postulatul creden-
ției religioase...

Caci credenți'a este voenti'a indireptata spre celu...

Dera daca Domniadeu are fienti'a, omulu are unu
sufletu nemuritoriu; iara daca are un sufletulu nemu-
20 ritoriu, omulu are si unu liberu arbitru. Liberulu ar-
bitru inse postuleza libertatea politica..."

O jumătate din prelegerea domnului profesor
Giorgie P. Moțoc fu consacrată corecturii numeroase-
lor „errata“ și ameliorărilor stilistice ale cursului său.

25 Profesorul indica pagina și rândul textului și
cum trebuie să fie înlocuite greșelile.

De la prima „corectură“ însă, Răutu fu lămurit:

– Domnilor! – își începu domnia sa dictatul –
la pagina... rândul... ștergeți cuvântul *judet* și să-l în-
30 locuiți cu *intelect*...

Pronunța ca toți oamenii, chiar cu un sensibil ac-
cent moldovenesc. Schimbarea se referea la „sinoni-
mii“: *judet* – *intelect*... dar ortografia se menținea:
judetiulu – *inteleptulu*!...

Oricât de studios ar fi fost Răutu, nu mai putea
dori nimic de la Dumnezeu, – precum nu se mai pu-
teau aștepta la nimic de la un asemenea *profesore*...

Cei mai mulți din colegiul profesoral al Acade-
miei Ciubărene nu se ridicau deasupra acestui nivel.

Profesorul de istoria limbii române – ilustrul
președinte al „Cohortei libere și independente“ –,
aproape la fiecare prelegere ataca, de pildă, pe Emi-
10 nescu – care abia murise –, sub cuvânt că poezia
lui ar fi antiromânească; și ca dovadă cita versurile,
schimonosindu-se:

*Ea se uită... Păru-i galbăn,
Fața ei lucesc în lună,
Iar în ochii ei albaștri
15 Toate basmele s-adună...*

– Phe! – sau:

Fruntea albă în părul galbăn...

– Ba încă:

Fața pală-n raze blonde, chip de înger, dar femeie

20 – Ba:

Răsfiratul păr de aur peste perini se împrăștie

– Și tot așa, fraților, înainte: și

O fiică e de rege, blondă în diadem de stele...

– Și:

25 *Ochii ei cei mari albaștri, de blândețe dulci și moi...*

– Și: „Cosița bălaie“ în sus și „capul blond“ în
jos... Ce-i asta, domnilor? Unde o fi găsit dumnea-
lui atâtea copile bălaie? – exclama profesorul. Ro-
mâncele noastre sunt oacheșe și arzuie!...

30 Bietul om nu putea înțelege că pur și simplu s-a
întâmpat ca iubita lui Eminescu să fie blondă...

Și „screamăturilor astea blege“ îi opunea creațiunile lui din *Chiote de aramă*:

Hai la trântă măi voinici,
Dați năvală-n inimici!
Pentru-o fată minunată,
Prea subțire de mijloc,
Cu ochi negri ca de foc,
Și la gură
Ca o mură.

Dați năvală, nu slăbiți, –
De amor să n-o feriți!...

Hopa-hopa, hopa-hop!
No! cu vorbe nu mă-ndop!...

Dar pe toți dascălii Academiei îi întuneca prin originalitatea concepțiilor și curajul de novator eruditul *sorbonian* de la catedra de geografie. Ca geograf, se credea specialist – și singurul competent – în toate științele imaginabile, fiindcă toate se petrec pe pământ sau cel puțin pot fi văzute de pe pământ.

Multă vreme, Răutu nu-și putea veni în fire, după singura lui prelegere la care asistase, – consacrată, dragă Doamne, geografiei Imperiului Rus.

Din prag, descendentul marelui Ion Argyropulos, prin poza capului, ca și prin mișcarea ondulată a cocoșelor sale, manifesta conștiința importanței sale și încrederea în impresia ce producea asupra celor cinci-șase imberbi din auditoriu...

De la primele cuvinte, subiectul anunțat al prelegerii fu uitat pentru un *ex-curs* bombastic asupra misiunii istorice a României: savantul profesor își numea abaterile de la subiect *ex-curs*, – în opoziție cu cursul.

Cursurile erau rare, înecate mereu, ca și de data asta, în *ex-cursuri*:

O expunere confuză care, din digresiune în digresiune, ajunse la revărsări melodramatice, la invective și incriminări împotriva necredincioșilor – adică a lumii întregi –, la profetizări asupra viitorului neamului românesc și, mai cu seamă, la glorificarea supraomeneștei sale personalități, care, de altfel, se identifica cu acest neam.

– Domnilor! – officia proorocul geografiei – de la țărmurile Mării Baltice și ale vechiului Pont Euxin, până la nesfârșirea Oceanului Pacific... he!... se întinde Imperiul Țarilor – a șasea partea a globului pământesc... la adăpostul piepturilor de oțel ale strămoșilor noștri... he!... care au stăvilat invazia semilunei... he!... Nerecunoscătorii!... Noi, românii, am dat fermentul, mulțumită căruia a încolțit și s-a dezvoltat cultura rusească... he!... Noi le-am dat pe marele și învățatul mitropolit Movilă, noi le-am dat pe iscusitul diplomat spătarul Milescu... he!... Noi le-am dat pe cel mai mare poet al lor, Antioh Cantemir... he!... Și marele lor general Suvorov, ca și însuși Napoleon, au învățat strategia și tactica nemuritorului nostru Mihai Viteazul, plagiind în Alpii Elveției operațiile din Carpați...

Oratorul izbi din răspuțeri cu ambii pumni în masa de sub care studenții puteau zări numai nasul lui coroiat și bărbia-i ascuțită:

– Faimoșii istorici ai Apusului ignorează că în-șăși Marea Revoluție Franceză a fost inspirată de răzvrătirea eroilor și a mucenicilor neamului nostru Horia, Cloșca și Crișan... he!...

Oratorul, cu pumnii încheștiți, încheie cu blesteme împotriva fiilor denaturați ai națiunii, care „se

jidovesc în admirația cuvintelor deșarte ale demagogilor și ale anarhiștilor, care he!... otrăvesc inima și creierul tinerilor găunoși... he!... Ei desconsideră pe savanții țării... he!... pe țăranul nostru în haina
5 lui albă, din carul strămoșesc, dus în pas mândru de boii noștri pitorești, cu coarnele lor mărețe...”

Răutu fu silit, cu năcaz, să constate că cei mai serioși dintre profesorii Academiei se mărgineau doar la exegeza mai mult sau mai puțin elocventă a textelor
10 sau, în felul lui Dandanache, la compilații insipide din autorii străini, fără nicio preocupare adevărat științifică și fără nicio înălțare de gândire.

Chiar și acei care făcuseră studii serioase în străinătate, de cele mai multe ori după ce-și ocupau
15 catedra, se mulțumeau să redacteze un curs, care rămânea neschimbat în tot timpul carierei lor profesionale.

Îi sterilizau, poate, lipsa de focare și de interese intelectuale în țară și desigur că îi descurajau și băncile
20 pururea văduve de studenți din auditoriile lor.

Răutu renunță să mai frecventeze cursurile, chiar după sfatul profesorului său de arheologie, Alexe Themistoclide, care, împreună cu fizicianul Carol Peters, erau aproape singurii profesori ai
25 Academiei care puteau face cinste oricărei universități occidentale.

– Ce să cauți la palavragiții ăștia? – bufni arheologul, ursuz și repezit, aproape smulgându-și mustățile de ciudă. Ce să cauți la ei? Cel mai cu moț dintre
30 ei, papugiul de la Sorbona, ca să se arate mai dihai decât zărghitul cela din Sibiu, cu chiotele lui de... halva, a avut nerușinarea, – spre a dovedi, dragă Doamne, că Dobrogea ar fi fost pururea pământ românesc – să citeze un vechi text grecesc, după care

arhimandritul unei mănăstiri de acolo ar fi purtat un nume românesc. Dar textul nu vorbește, frate, nici despre arhimandrit român, nici despre mănăstiri, ci numai de o bandă de tâlhari cu atamanul ei. Ce poți
5 învăța, frate, de la asemenea profesori?!

Răutu se convinsese că – după vorba lui Vasile Credință – cel mai cuminte e să caute numai să pună cât mai repede mâna pe vro „batalama” sau două.

Se puse dar să se pregătească intens pentru
10 examene.

Venea rar în contact acum chiar cu poetul Osmanli și cu boema lui.

Acesta însă îl introdusese într-un cenaclu literar interesant, deși cam prea puțin potrivit cu mentalitatea
15 unui revoluționar crescut sub înrâurirea curentelor dominante în mediul intelectualilor ruși.

Cercul, prezidat de profesorul de psihologie Ipolit Mircescu, care studiasse în Germania, nu numai că ducea o luptă înverșunată împotriva „Cohortei
20 libere și independente” și a „Frațiunii democratice și liber cugetătoare”, dar ația și supremul dispreț pentru „Franța coruptă și degenerată”.

Nivelul lor cultural, cu mult superior celorlalte varietăți de intelectuali ai Ciubăreștilor, atrăgea
25 tuși pe Răutu. Și, mai târziu, se legară chiar oarecare raporturi mai prietenești între el și cei mai puțin „ruginiți” din corifeii cercului.

Cap. XI

CONGRESUL ȘI „VARIETEUL PARIZIAN“

Pentru moment, în afară de studii „academice“, pe Răutu îl preocupa problema socialismului din
5 România.

În săptămâna Paștilor, un an după instalarea lui la Ciubărești, avu prilejul să plece la București pentru a asista la ședințele congresului partidului socialist, care urma să se adune în Duminica Tomii în Capitală.

10 În gara Pașcani, prinse trenul accelerat Cernăuți-București.

Vagonul de clasa a doua, pentru care avea biletul, era mai mult decât plin, încât fu silit să stea în coridor.

15 Acolo fu zărit însă de Raul Dionide, care mergea și el la București pentru congres:

– Bună seara, rusule! – îl salută jovialul „tovarăș“. Încotro?

20 Răutu se resemnase de mult să fie categorisit „rus“ în România, precum era veșnic poreclit „moldovanul nostru“ între rușii din Siberia.

– Dar de ce stai în coridor? N-ai loc? Ce-i cărpănoșenia aceasta? În țara asta, nici în clasa întâia nu scapi de ploșnițe, iar aici, la sigur te umpli și de păduchi...

25 Și apucându-l de subsuoară, boierinașul român, cu fasonul de boem din Montmartre, îl trase după sine:

– Hai cu mine! Am în compartimentul meu numai vro doi ramoliți... Dar îi voi scoate pe aceștia de acolo. Vom rămânea singuri... Pst! Pst! Conducător! – porunci ritos – diferența de clasa întâia pentru domnul!...

Răutu se trezi astfel într-un compartiment de clasa întâia, în care se găseau, după cum îi prezentă Dionide, un profesor de limba elenă din Iași, Aristide Papamihali, care trecea drept român macedonean,
10 în ciuda înfățișării sale de palicar grec, și celălalt – conul Mitică Jonea, un bătrân boierinaș din Moldova, un om blând și modest, dar fire talentată, poate chiar cu prea multe talente – pictor, pianist, scriitor; în toate aceste arte „făcea o figură bună“, dar nu ex-
15 cela nici într-una.

Fără avere și îngreuiat de copii mulți, el era silit să facă, împotriva firii sale, politică militantă, ca să-și asigure existența.

20 Abia așezat pe canapea, Raul Dionide, pe care numai ochii săi albaștri îl trădau, începu să povestească cu voluptate orori despre perversiunile și orgiile din lupanarele Parisului.

„Macedoneanul“ Aristide exulta și supralicita cu vechi anecdote turcești, care nu se prea deosebeau de
25 decadentismul „modern“ de pe malurile Senei.

Pudicul conu Mitică se rușină. Din timiditate, însă, nu îndrăzni măcar să protesteze și părăsi tiptil compartimentul, în căutarea unei societăți mai
cuivioase.

30 Papamihali își strâmbă curios nasul și apăsându-și degetul puțin deasupra sprâncenii, râse înfundat:

– Hu-hu-hu-hu!... E coana Veta rușinoasa!... Nu știu cum, de pudic ce este, și-a putut face cei

opt copii, cu manierele astea de fată de pension...
Hu-hu-hu!...

Raul însă schimbă îndată subiectul conversației, povestind despre diferite atentate anarhiste din toate țările lumii; nu mai vorbea decât despre bombe, revolvere, pumnale... Apoi îl făcu pe Răutu să-i dea relațiuni despre mișcarea teroristă din Rusia, despre recentele atentate împotriva familiei imperiale și a demnitarilor Curții din Petersburg.

Și, deodată, îl întrebă în șoaptă sinistră, – numai ochii cu pleoapele strânse îi râdeau:

– Dar cele cinci kilograme? Unde le ai?... Acolo în geamandan?

Și-și aruncă privirea spre rețeaua de bagaje deasupra capului lui Aristide Papamihali...

Palicarul macedonean pâli și, înspăimântat, fugi și el în coridor.

Dionide, foarte, grav, făcând cu cinci degete respirate o promisiune conductorului, închise ușa, trase perdeaua și se-ntinse, triumfător, pe canapea.

– Culcă-te, rusule! Așa trebuie să te tratezi bur-tă-verzii noștri!...

Răutu se trezi, fără voie, complice al acestei neobrăzări, dar nu avu energia să protesteze.

Străzile capitalei păreau a reproduce, în mai mare, aspectul Ciubăreștilor: străzi, mai nouă, largi, dar rău pavate, întretăiate de ulicioare primitive, strămte și întortocheate, care, spre periferie, nu lăsau chiar nimic de dorit în comparație cu Ciubăreștii; curți vaste, nenumărate locuri virane; cocioabe quasi-africane, alături de construcții moderne și palate luxoase, – toate lățindu-se într-un spațiu care ar fi putut îndestula și marile capitale ale Occidentului.

Congresul socialist se adună în sala „Dacia“.

Răutu ocupă un loc în galeria puțin populată, mai mult de femei și adolescenți, – probabil din familiile congresiștilor.

Pe scenă, la o masă, era așezat biroul, prezidat de teoreticianul și publicistul Gheorghe Război-Vrânceanu. Vasile Credință îndeplinea funcțiunile de secretar.

În momentul când Răutu se așază în banca lui, vorbea un bătrân foarte decorativ, cu o barbă lungă, moș Costache Popovici, îmbrăcat ca un mahalagiu din Tătărași – vestitul cartier al Iașilor...

– Apoi, tovarășilor, de ce vă căinați că nu avem gazeturi ca oamenii? – sună accentul lui moldovenesc, care dădea cuvântării sale o notă și mai agresivă, când se îndrepta către un grup de intelectuali tineri. Ia să mai lăsați din ghetele cele galbene și din cămeșile cele subțiri, cu legături de mătăasă și haine ca la *afișeri!*... Și să mai dați pentru gazeta noastră muncitorească, cum dăm și noi golaniu...

Un căruțaș de la periferia capitalei, Gheorghe Chiricuță, dădu congresului o notă și mai pitorească, deși nu tocmai potrivită cu doctrina marxistă:

– Ne-au prăpăditără, domnilor, – se tângui el, cu brațele ridicate în lături – ne-au prăpăditără li-gchioanele jidovești!... Suntem căruțași băștinași, cetățeni de la Gropile lui Ouatu, dar onor. primăria își bate joc de noi... A dat nisipul în concesiunea jidanilor! Ai?...

Fatalitatea voi ca cetățeanului de la Gropile lui Ouatu să-i urmeze la tribună un entuziast – încă tânăr, dar cu un aspect neîndoielnic de fizic –, Avram Eisenstein, calfă de croitor.

Accentul lui caracteristic ar fi putut provoca un surâs, dacă nu se vădea o adâncă convingere și o captivantă sinceritate din fiecare gest și fiecare cuvânt al lui:

5 – Tovarășî! – exclamă el cu avânt – tovarășul Ion Alexandrescu a spus că proletariatul vine!... Oi!... Dar nu vedeți că deja a venit! Nu este aici? Nu este hoitul burghezimii deja în putrefacțiune?... Să trageți cu nasul!... Oi-oi?...

10 Vasile Credință, după o șoaptă a președintelui Război-Vrânceanu, se crezu dator să ia cuvântul pentru a aplana conflictul internațional între Gropile lui Ouatu și Calea Dudești:

15 – Lupta de clasă... Exploatarea capitalismului mondial... Solidaritatea proletariatului... Proletari din toate țările, uniți-vă!...

În momentul în care ocupă tribuna un alt vorbitor, se apropie de Răutu, râzând prietenește, o duie mică de statură și vioaie ca o sfârlează, foarte oacheșă, cu un păr creț, tăiat băiețește:

20 – Ești domnul Ion Răutu, basarabeanul sau – cum spune tovarășul Credință – siberianul? Mă recomand – Sidonia Alexe... Ce impresie îți face congresul?... și România, după Siberia?... A!... de mult am vrut să cunosc pe vreunul din eroii revoluției ruse, cum văd că, desigur, ești dumneata. Barba dumitale... chipul acesta de Christ... îmi vorbesc așa de mult!...

Răutu abia putu prinde frânturi din cuvântarea oratorului de pe scenă, care, slăbuț din fire, tuna, în ciuda aspectului lui juvenil și delicat, cu o voce sonoră și armonioasă.

Vorbea nu fără duh:

– Tovarășilor, să nu luați graiul pitoresc al tovarășului Chiricuță ca un atac la solidaritatea

internațională... El ne-a învederat numai solidaritatea burghezimii, manifestată în conspirația dintre patriotica noastră primărie și speculanții din sânul burgheziei evreiești... Acestei solidarități, noi opunem frăția proletariatului, fără deosebire de naționalitate și credință religioasă: odată ce tovarășii Chiricuță și Eisenstein merg umăr la umăr la asalt împotriva cetății capitaliste, aceasta se năruie – e și năruită, strivind sub dărâmurile sale, cum spunea tovarășul Eisenstein, hoitul burghezimii în putrefacție. După acest congres, care-i dă lovitura de grație, astupați-vă nasurile, tovarășilor!...

– Îl ascultați pe Todi Baclava? – nu contenea, la întrecere cu vorbitorul de la tribună, și tovarășa Sidonia. E foarte drăguț... E cel mai mare orator al nostru... Scriitor cu mult talent... Un publicist foarte spiritual și caustic...

Totodată, ea saluta în dreapta și-n stânga, trimețea bezele unor fetițe din galerie, făcea semne de invitație – cu capul și cu mâna – unor adolescenți, care, curioși, le supravegheau conversația.

Apoi brusc:

– Ah! Am și uitat! Îmi face atâta plăcere să stau de vorbă cu dumneata (Răutu nu avusese chip să scoată un cuvânt!)... și, uite, președintele, tovarășul Război-Vrânceanu, mă fulgeră, îmi spusese să te duc în loja intelectualilor... Hai!

Îl apucă de mână și cu salve de răs nestăpânit, care-i descoperirea dinții mari neregulați, îl trăgea după dânsa.

Răutu de mult băgase de seamă o lojă misterioasă de avanscenă, drapată de jur împrejur de perdele roșii, grele.

Fu nespus de mirat găsind acolo pitiți în dosul draperiilor, pe lângă vechile cunoștinți din Ciubărești, ca profesorul Jean Lascaride, domnii Paul Trofin și Vincențiu Undrea, și alți intelectuali din Capitală, mai cu seamă din corpul didactic de diferite grade.

La o întrebare mută a lui Răutu, un domn masiv, înfundat adânc în fotoliu, îl lămuri alene:

– Unii din noi nu suntem încă definitivi... Alții sunt funcționari de carieră... Pentru ce să ne expunem prigonirilor?...

Pe scenă, un tovarăș înalt, cu un lung barbișon negru, care tremura la fiecare cuvânt, anunța cu gesturi largi:

– Victoria noastră, tovarășilor, e sigură și apropiată!... Avem numărul! – un gest larg spre sală. Avem și inteligența! – o privire discretă spre perdelele trase ale lojii intelectualilor...

Congresul fu încheiat cu o conferință savantă și anostă a președintelui, care își dovedi cultura germană, prin rumegarea neînduratei teze ale marxismului „ortodox“ de dreapta: concentrarea capitalurilor și a întreprinderilor industriale... organizarea proletariatului... revolta forțelor productive... învelitul societății burgheze crapă... dezvelind societatea socialistă...

După închiderea ședinței, tovarășul Război-Vrânceanu îl invită pe Răutu la ședința „delegației permanente a comitetului executiv al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România“...

Cu toată rostirea lui pompoasă, Război-Vrânceanu, cu barba lui marxistă, îi făcu lui Răutu impresia unui om blând și simpatic, deși desfigurat de

o asimetrie provenită din încrustarea unui ochi artificial în cavitatea stângă a feței.

Răutu obiectă, jenat, că nu este membru al partidului.

Aici însă interveni, lovindu-se cu pumnul în piept, singurul deputat al partidului, tovarășul Caroți.

– Un erou și martir al revoluției, care s-a jertfit în lupta aprigă împotriva țarismului, revenind la lumină din întunericul ghețurilor siberiene, ne este tovarăș indiferent de orice formulă statutară!...

– *Voyons*, Răutu! – se amestecă, cu graseierea lui teribilă, și Jean Lascaride, pe care-l cunoscuse din Ciubărești – nici eu nu sunt înscris încă în partid, *mais ce sont de braves garçons*¹... Cât despre delegația lor abracadabrantă, *je m'en fous*!... *Mais on fera la bombe après*!... Avem să petrecem... *II y a de drôles de types parmi eux*²... Unii chiar *inteligenti*...

Răutu nu fu ispitit de gândul la „bombă“!... Dar rămase foarte perplex după ședința congresului, în care toate discuțiile se mărgineau la abstracțiuni lipsite de orice interes practic sau la sonorități deșarte, – afară doar de ieșirea tovarășului Chiricuță, care însă nu avea nimic socialist...

În delegație, însă, se discută numai vecinica problemă a jurnalului de partid: muncitorii nu contribuie cu nimic, nici cotizațiile nu-și plătesc, nici ziarul nu-l citește...

– Atunci de ce îl scoateți? – exclamă Răutu și puse ritos vecinica lui întrebare: – Care sunt perspectivele pentru partidul dumneavoastră? Pe ce

¹ Sunt băieți buni (fr.)

² Printre ei sunt tipi nostimi (fr.) (n. ed.)

elemente sociale se poate rezema social-democra-
 ția, în acest stat de țărani înapoiți?... Am asistat la
 alegerile din Ciubărești... Am vorbit cu țărani...
 Am impresia că nici măcar un regim feudal nu s-a
 5 născut încă aici... Nu aveți acea nobilime care, în
 Apus, a îndeplinit o misiune istorică... Și doar sun-
 teți în vecinătatea imediată a Rusiei țariste și în ca-
 lea ei spre marea liberă... În istoria mondială nu veți
 avea vrun rol decât prin lupta împotriva țarismu-
 10 lui... În loc de a vă juca de-a emanciparea proletaria-
 tului neexistent – dacă facem abstracție de victimele
 industriei parazitare întreținute din budget –, mai
 bine să vă gândiți la dezrobirea țăranimii și la intro-
 ducerea unui regim democratic – cât de modest și
 15 cât de burghez...

Nu i se opuse decât o nouă versiune a disertației
 lui Război-Vrânceanu, pe tema „proletari din toate
 țările, uniți-vă“, și gesticulația melodramatică a to-
 varășului Caroți.

20 – *Allons, compagnons!* – îi întrerupse, lățindu-și
 în răs gras chipul lui de faun Jean Lascaride – mer-
 gem la Varieteul Parizian, să luăm câte o bere!

Răutu se scuză.

25 În camera lui de la Hotel Regal, multă vreme ră-
 mase aprinsă lumina.

Îl năvăliră amintirile din primul an scurs în
 „țara-mumă“:

30 Carantina din Iași... „clubul“ din restaurantul
 Hotelului Traian... campania electorală... țăranii din
 Vaideei... intelectualii cu cenaclele lor... cursurile de
 la Academia Ciubăreană... și acum – „Partidul So-
 cial-Democrat al Muncitorilor din România...”

E cu puțință pentru dânsul să se adapteze la
 acest mediu? Pentru ce să se înăbușe aici, străin,
 vecinic neînțeles, desigur? În Apus, ar găsi și o uni-
 versitate adevărată, care să-i adâncească cunoștin-
 5 țele și să-i lărgescă orizontul... Ca și o adevărată
 mișcare a proletariatului... Participarea efectivă la
 lupta pentru revoluția socială...

Inima i se strânse...

10 Conștiința îi spunea că se găsea doar străin și în
 mediul revoluționarilor ruși... Se dezrădăcinase și
 din Basarabia...

E ruptă legătura cu cuibul străvechi al Răuteștilor
 din Năpădeni... e înstrăinat chiar de familia lui...
 Acum abia dacă încearcă să-și înfigă rădăcinile în so-
 15 lul acesta, unde a fost născut și crescut neamul orop-
 sit din care, orișicum, face parte.

Și, iarăși, o nouă transplantare?... Cine știe în ce
 țară, necunoscută?... Va fi primit?... Se va prinde?...
 Niciun pom nu poate suferi atâtea transplantări...

20 Dar are dreptul să plece?... E țara părinților...
 Omul nu-și poate alege părinți!...

Tragedia lui personală nu este doar decât conse-
 cința fatală a unui cataclism istoric, suferit de țara
 25 *lui*, de poporul *lui*...

Și poporul acesta are o mare misiune de înde-
 plinit. El, Răutu, poate e chemat să-i dea impulsul,
 îndrumarea...

Se opri o clipă din agitația lui și privi pe fereastră.

30 Ochiul sângeros al Antaresului îi aduse din nes-
 fârșire adierea anilor de adolescență, cu credința ei
 nebiruită, cu entuziasmul ei neîntinat, cu pornirile
 ei de jertfă și eroism...

Și în pat îl frământau aceleași gânduri.

Da! Destinul îi dădea lui o sarcină grea: lupta proletariatului va fi zadarnică, dacă majoritatea omenirii muncitoare – țărănimea – nu va fi solidarizată... Formula marxismului va rămânea fără rod, dacă țărănimea nu va fi încadrată și ea în perspectiva generală a progresului social.

Numai un cugetător din sânul popoarelor de țărani ar da formula adevărată, completă pentru progresul social, desăvârșind doctrina marxistă...

Dar țările țărănești, prin forța lucrurilor, sunt înapoiate și din punctul de vedere cultural. Au puțini oameni de nivel intelectual mai ridicat, cu o pregătire teoretică mai adâncă, cu bagaj științific mai bogat, cu un orizont mai larg...

Cine știe?

Calvarul lui, celula cu numărul cinci din Odessa, Siberia au fost necesare pentru a-l îndruma pe calea cea dreaptă...

Poate dezerta?

Nu! Sorțile sunt trase...

El, Ion Răutu din Năpădeni, e chemat poate în România să arunce împotriva forțelor întunecate ale reacțiunii mondiale – întrupate în țarismul moscovit – energiile acestui neam de țărani obidiți...

Adormi mai liniștit.

Niște bubuituri violente în ușă îl făcură să sară din somn.

– Vere Ionică, vere Ionică! deschide! – se auzi un bas profund din coridor.

Nedezmeticit încă din somn, Răutu deschise ușa.

În cameră năvăli un bărbat înalt, voinic, cu ochii veseli, plini de viață – cu toată pădurea de peri argintii din cap și de pe bărbie.

– Tu ești, măi, fratele Ionică, feciorul lui moș Iorgu, din Năpădeni? – întrebă el cu uimire. Ce prichindel ești!... Noi Răuteștii suntem bărbați zdaveni și moș Iorgu mai dihai ca alții. Și tu? Ptiu!... A!... Nu mă cunoști încă... Sunt vărul tău, Lascăr Răutu, feciorul unchiului tău, Mihalache Răutu din Botoșani, – fratele mai mare al lui moș Iorgu și al lui moș Ion. Ai auzit? Sunt deputat și primar în T... Am venit numai pentru o zi... Am treabă la toate ministerele... Și-n săptămâna Tomii, trântorii aiștia nu prea vin la birou... De aceea te-am căutat așa dis-de-dimineată. Când ți-am aflat numele, nu-mi venea să cred!... De atâta vreme ești în țară și nici nu te-ai gândit la verii tăi!... Mi-a spus și Leonida, frate meu, colonelul, că nu te-a văzut încă... Nu s-a învrednicit decât ciufutul cela de Zamfirache... Stăi, frate, e târziu și mi-am dat întâlnire cu Archimed Ionescu de la Lucrări Publice... bată-l focul să-l bată...

Năprasnicul văr își băgă ceasul în buzunar și – încheind:

– N-am vreme!... Trebuie s-alerg toată ziua, din birou în birou... Și mâni dimineața să pornesc acasă... Știi ce, frate? Să ne-ntâlnim seara, la *Varieteul Parizian*... E foarte nostim!... Avem să petrecem frumos... Dacă vii mai devreme, ocupă o masă pentru noi. La revedere! – și porni fuga spre ușă.

Destinul dar tot nu-i cruță lui Răutu petrecerea la *Varieteul Parizian*...

După o plimbare cu trăsura, ca să se mai familiarizeze cu aspectul orașului, făcu și câteva vizite la unele personaje distinse din capitală, la care se angajase să-l însoțească domnișoara Sidonia Alexe.

Dintre aceștia, cel mai interesant i se păru un locotenent de husari din Rusia, Veniamin Hojma, basarabean de felul lui, ajuns profesor de limbi slave la Universitatea din capitală numai prin faptul că,
5 pe lângă limba rusă vorbită din copilărie, mai putea îndruga și câteva vorbe poloneze, întrucât familia lui avea ramificații și dincolo de Nistru.

Veniamin Hojma, cu înfățișarea lui de magnat polonez, îl primi prietenește, dar îi vorbi numai rusește.

10 – Vrasăzică, – îl întrebă slavistul improvizat, mulțumit de amintirile din tinerețe – vrasăzică, ești dintre Răuteștii din Năpădeni, de pe malul Nistrului? Eu sunt de ceva mai sus, din județul Hotinului... Am fost bun prieten cu tatăl dumitale... Ești fiul lui
15 Gheorghe, nu-i așa?... Ce chefuri am tras, ca flăcăi, împreună, la Odessa și la Chișinău! – își mângăie el cu plăcere mustața groasă.

Vizită și Biblioteca Academiei Române, unde se interesă mai mult de cărți de istorie rusă, prohibite
20 în Imperiul Țarilor.

În treacăt, se opri și la un afiș, să afle ora spectacolului la *Varieteul Parizian*.

Exact la ora nouă, se instală la o masă, în așteptarea vărului Lascăr.

25 Cortina se ridică în lipsa lui.

Pentru Răutu, reprezentația păru prea puțin distractivă: jonglerii, acrobații, cuplete și cântece mai mult sau mai puțin „picante“.

„Cuiul“ programului era o „*M-elle Virginie, ingénue mais pas vierge*“¹, care apăru pe scenă cu părul oxigenat și agresiv fardată, călare pe un măgaruș,

¹ Domnișoara Virginia, ingenuă, dar nu virgină (fr.) (n. ed.)

într-o rochiță scurtă, care la fiecare săritură descoperea genunchii goi, cu perspective prea sugestive.

La refrenuri, măgarușul își închidea sardonice ochi și-și agita limba scoasă de un cot.

5 În sală, de fiecare dată izbucnea o explozie de hohote.

Număr trecea după număr, antract după antract, cortina căzu definitiv, spectacolul se sfârși, dar vărul nu sosi.

10 Răutu, rămas flămând – în așteptarea supeului promis –, îmbucă câteva sandwich-uri și se întoarse la hotel.

Obosit, după noaptea zbuciumată din ajun, fu prins de somn greu, îndată ce-și pusese capul pe pernă.

15 Mijea de ziuă, când abia își putu scutura somnul de noi bubuituri năprasnice în ușa:

– Deschide, măi vere Ionică!... Eu sunt, Lascăr, – tună aceeași voce de bas profund, dar cam răgușit.

20 Se năpusti în cameră, roș, cu ochii injectați, duh-nind de vinul încă nedigerat.

– Ce făcuși, vere Ionică? De ce n-ai venit la varieteu? Te-am așteptat până acuma!...

Răutu, care sărise din nou în pat, cu plapoma ridicată până peste bărbie, mârâi supărat:

25 – Cum n-am fost, vere Lascăr?!... Am stat de la început și până la sfârșitul reprezentației. *Eu* te-am așteptat în zadar... Nici nu am mâncat din pricina supeului dumitale...

– Ho-ho-ho-ho! – se cutremură de hohot vărul Lascăr, căzând pe scaun și rezemându-se cu palmele resfirate în genunchi. Sălbateci mai sunteți voi rușii!... Apăi... bine, frate! Cine vine la varieteu pentru reprezentație? Abia după reprezentație sosește

lumea, când coboară fetele. Asta încă n-ai învățat tu la Academie? Bată-te să te bată!... Ptiu! și eu, – cuc singur, am holbat în zadar ochii după tine până-n zori de zi... Și acum trebuie să fug, să prind trenul...

5 Se aruncă asupra „vărului Ionică“, îl îmbrățișă, îl pupă pe amândoi obraji, învăluindu-l în duhoarea de vin rău digerat și se mistuie pe ușa coridorului...

În urma crizei sufletești prin care trecuse după congresul socialist, din București, Răutu se simți și mai apropiat de Elisa, care-l primi cu multă bucurie.

10 Renunțarea la gândul de expatriere îl făcuse să vadă sub altă lumină această femeie, blândă și afectuoasă, cu un caracter de o fermecătoare egalitate, totuși cu multă tărie de voință.

15 Îi era de la început dragă. Îi plăcea și acest echilibru sufletesc, și zâmbetul ei mângâietor și luminos, și vocea-i potolită și armonioasă, și coloritul ei ca al mărului „parmain d'or“.

20 Dar acum găsea în ea veriga de legătură sufletească cu țara însăși, un sprijin moral în hotărârea de a-și consacra puterile luptei în această redută primejduită.

Într-o seară după masă, când Elisa se ridică să plece, o opri apucând-o de mână:

25 – Lizi, pentru ce să nu ne căsătorim?... Dă-o dracului pensia ceea!... Nu sunt sărac. Tatăl meu e un om foarte bun... Ai să-i plăci și are să ne aranjeze moștenirea încă în viață fiind...

30 Elisa se plecă, îi luă capul în tăcere între mâinile ei și-l strânse de urechi. Îl privi câteva clipe drept în ochi zâmbind și apoi, clătinând din cap, îi șopti:

– Nu, nu, dragul meu! Pentru ce să cercăm soarta?... Apoi, ai și pe mama...

Mai dezghețată ca de obicei și parcă și cu mai multă încredere în sine, îl sărută drept pe gură și, înlăcrimată, se depărtă cu pasul ei lin...

5 Peste câteva clipe, Răutu auzi din odaia copiilor contraltul ei domol:

– Ce faci, Luța? Fii cuminte! Are să se supere nenea Vania.

Acest nume i-l dădeau acuma și copiii.

Cap. XII

GERMENII...

Peste puține zile, Răutu primi vizita lui Miron Osmanli, însoțit de Knix. Acesta, dezmățat ca-ntot-deauna, tremura însă din tot trupul parcă și mai tare ca de obicei și mâinile și picioarele i se zvârleau și mai dezordonat.

Dar Osmanli părea ieșit din cutiuță – într-un costum nou și cu o perla în acul de cravată, ca și cu un port mai grav al frumosului său cap „atenian“.

Se așeză pe scaun parcă iritat și încercă, cu un gest brusc, să prindă o molie ca să-și apere haina.

Răutu îl fixă mirat.

Knix hârâi sarcastic:

– I-a murit a treia mătușă, cu moștenire...

– Am venit, amice, – îl întrerupse Osmanli cu un gest disprețuitor din umăr – am venit, amice, să-mi iau rămas-bun. Plec cu toată familia în străinătate.

– Pentru multă vreme? și încotro?

– Pentru totdeauna: pentru vară la o stațiune balneară, cred pe insula Ruegen, iar spre toamnă mă stabilesc la Berlin.

– Cum?... Te expatriezi definitiv?...

– Dar ce să caut eu – răspunse Osmanli cu un aer de indiferență – ce să caut eu într-o țară care nu înțelege poezia și se ia după un om care crește strâmb?...

Arghir a ajuns apostol, îndrumător al tineretului!... Eu nu gădesc editor, iar Ministerul de Instrucție Publică îndoapă până și pe elevii școalelor primare cu elucubrațiile ilizibile ale cretinului sorbonian!

Și prinse din nou o molie.

– Hi-hi-hi-hi! – chicoti cu malițiozitate Knix, frecându-și repede nările cu dosul mâinii. Se va întoarce la toamnă, dacă nu-și va toca și mai nainte moștenirea de la răposata coana Elencu, Dumnezeu s-o ierte... Va aștepta până ce moare a patra mătușă... și mai are încă, slava Domnului, vro jumătate de duzină, – și tot cu moșteniri bunicele...

Toată boema literară din Ciubărești petrecu la gară pe soții Osmanli.

Poetul purta un costum de voiaj cum Ciubăreștii nu văzuseră până acum decât în jurnale de modă.

Doamna Osmanli, întinerită și mai fermecătoare ca oricând, era și ea elegant și chiar foarte cochet îmbrăcată; cei doi băieței purtau uniforme de marinar, iar fetița – într-o rochiță înflorită, cu genunchii goi deasupra ciorapilor de mătăasă.

Ciubăreștii, treptat, se deșertau prin migrațiunea de vară a elitei.

După ce-și dădu examenele, plecă și Răutu cu Elisa și copiii la via din Dealul Recei.

Se simți acasă. Citea și lucra cu multă sârguință.

Elisa îl alinta. Mai obișnuită cu viața quasi-maritală, se jena mai puțin și, deși nu-l reținea, se arăta mulțumită când Răutu n-o părăsea până dimineața.

Fericită, întinerea cu fiecare zi și adesea obrajii ei, de o frescheță și delicateță aproape copilărească, se îmbujorau sub privirile lui Răutu.

De la începutul anului școlar, tinerețea universitară din țară era grozav de agitată din cauza persecuțiilor maghiare împotriva românilor din Ardeal.

Se nascu un comitet studențesc de „decemviri”,
5 pentru a conduce campania.

Se resimți și jocul intereselor de partid.

Cam prin noiembrie, sosi la Ciubărești al *unsprezecelea* decemvir – cooptat peste complex pentru a satisface anume ambiții și aspirații ale politicianilor
10 din opoziție.

Guvernul se găsi într-o situație penibilă, pentru că era silit să stăvilească agitația – România fiind aliată a Imperiului Habsburgic.

Tânărul agitator, Mitiță Constantiniu – micuț și
15 rotunjel, datorind acestei siluete porecla de „polobocel” – dovedi destulă abilitate.

Adresându-se întâi societății studențești „Frăția”, protejată de autorități, fu primit cu oarecare răceală de președintele ei, Titi Sarani, un pasionat
20 guvernamental.

Se adresă și lui Răutu:

– Frate basarabene, – îl acostă el cu emfază – ca luptător național dintr-o provincie subjugată, ca revoluționar și democrat, martir al libertății, nu poți
25 să fii indiferent pentru suferințele fraților noștri din Ardeal, care gem sub călcâiul călăilor maghiari.

Gesturile lui rotunde, vocea dulce, clipirea și-reată a ochilor, ca și frazeologia lipsită de sinceritate
îl indispușe pe Răutu.

30 Nu vroi însă să intre în discuție și răspunse scurt:

– Nu prea sunt în curent cu ce se petrece în Ardeal. Sunt încă prea de curând venit și nici nu prea am contactul cu studenții. Dacă vrei, te pun în legătură cu câțiva din tinerii mei prieteni.

„Polobocel” își schimbă îndată tonul, își apropie scaunul de Răutu și-l întrebă cu un aer confidențial:

– Dar cum stă chestia noastră națională în Basarabia? Cum am putea să-i venim în ajutor?

5 Răutu se enervă:

– Știi dumneata, domnule decemvir, – îl întrebă la rândul său – știi dumneata că în fiecare sat din Basarabia se găsesc refugiați câte doi-trei dezertori din armata română? Și că ei scriu părinților lor din țară că țărani de sub oblăduirea țaristă trăiesc mai bine ca cei de dincoace de Prut?

Decemvirul își rotunji ochii, își răsfire în lături brațele, cu umerii ridicați de uimire.

Răutu urmă:

15 – Nu cunosc starea țărănimii din Ardeal; dar ca să puteți face ceva pentru chestia națională din Basarabia, e necesar ca țărani de acolo să poată invidia soarta țărănilor de dincoace de Prut și ca satele din Regat să servească de adăpost dezertorilor moldoveni din armata țarului, – nu invers...

– Dar nu vin aici! – își lăsă cu resemnare umerii în jos polobocelul – nu vin aici; n-au conștiința națională!...

25 – Dar cei care fug de-aici peste Prut au conștiința națională? Ce faceți, ce-ar trebui să faceți, ca să-i treziți?...

Cu toată această primire mai mult decât rece din partea lui Răutu, rotunjorul Mitiță Constantiniu nu-și pierdu totuși nădejdea să-l „capaciteze”.

30 La plecare, strânse cu putere mâna „fratelui basarabean”, oftând cu înțeles.

Mulțumită manevrelor lui, Răutu se trezi în centrul unei campanii de presă, nu numai în organele locale, dar și în cele din Iași și București. Pe neașteptate,

fu proslăvit ca „marele luptător naționalist din Basarabia“, care, „pentru liberarea românilor din Moldova de peste Prut de sub jugul moscovit, înfruntă închisoarea și exilul în gheturile Siberiei... Evadat, acum e gata să pornească lupta aprigă pentru liberarea românilor ardeleni de sub tirania maghiară...“

Fură puse în circulație cele mai inimaginabile legende: se descriau tainele subterane, în care Răutu ar fi fost ținut înlănțuit ani de zile; se povesteau tribulațiunile grozave, de care avusese parte în fuga lui de la țărmurile Oceanului Glacial – călare pe urși și cămile peste platoul Tibetului și peste piscurile înzăpezite ale Himalaiei.

Răutu turba.

Cu acest prilej însă, câștigă o nouă prietenie, care îi rămase credincioasă pentru tot restul vieții.

În cenaclul boemei literare, făcuse cunoștință cu tânărul gazetar Leon Berman.

Era și acesta un curios produs al istoriei milenare a poporului ales.

Lipsit de drepturi politice, socotit ca străin, își ducea până la eroism pasiunea pentru politica românească și devotamentul pentru conducătorii „Frațiunii democratice și liber cugetătoare.“

Moștenitor al unei averi frumoase, el se consacră publicisticii: creă la Ciubărești jurnalul „Secolul“ – prima foaie de provincie cu oarecare difuziune, pe care o puse la dispoziția partidului.

Era o adevărată victimă a patimii sale. Înalt, subțire, cu un nas caracteristic rasei, cu o expresie vișătoare a ochilor negri, nu trăia decât la masa de redacție, la ti-pografie sau în cămăruța de administrație și expediție.

Își uita legăturile de familie, îndatoririle sociale, nu se mai interesa de viața coreligionarilor.

În timpul unei campanii electorale, „Frația democratică“ nu avea un agent de propagandă mai devotat și mai sârguitor.

În gazetărie, nici reporterii americani nu erau capabili de ingeniozitatea și energia cu care căuta să prindă din zbor informațiile cele mai senzaționale și mai proaspete.

Dându-și seama de gustul publicului românesc pentru cancanuri politice și vești din culise, crease chiar un gen de reportaj politic specific românesc.

În zile de criză de guvern sau cu prilejul unei simple demisiuni din minister, așternea la „ultima oră“ din „cel mai autentic și sigur izvor“ toate ipotezele, posibile și imposibile, despre eventuala soluție a crizei: cine iese, dacă iese; cine intră, dacă intră; unde intră, pe unde iese; – încheind negreșit cu: „rămâne să vedem dacă îndeobște cineva intră sau iese“.

Și întrucât nu era cu puțință ca vreuna din ipotezele închipuite de el să nu fie realizată, articolul viitor începea tot așa, negreșit, cu o constatare sacramentală: „după cum am prevăzut în reportajul nostru de ieri, criza a avut tocmai soluția pe care o găseam naturală și inevitabilă“...

Partizan pătimaș și prieten devotat al șefilor săi de partid, își asuma răspunderea pentru toate păcatele acestora și era înjurat, adesea chiar amenințat cu represii, ori de câte ori Nazarie Mreană sau aghiotantul său din Ciubărești, Gherasie Bivolaru, se făceau vinovați de o *gafă* sau dacă, din orice motiv, displăceau adversarilor.

Și ceea ce era și mai curios, Leon Berman își asigura prietenii în diferite lagăre politice și, cu o virtuozitate neînchipuită, reușea să le rămână tuturor credincios, oricâte învrăjbi i-ar fi sfâșiat...

Larma din presă în jurul lui Răutu îl sili să alege la acesta, pentru informații „senzationale și autentice“.

Spre mirarea lui, îl găsi pe Răutu indignat și revoltat de toate fabulele romantice lansate în public.

5 Restabilind adevărul în ce privește modesta lui carieră de revoluționar rus, Răutu îi refuză totuși orice interview sau dezmințire personală.

Așadar, nu-i rămase lui Leon Berman, cu simțul lui de abnegațiune, decât să-și asigure toată răspunderea pentru „punerea la punct“.

10 Întrunirea studenților, adunată în aula Academiei pentru discuțiunea propunerilor lui Mitiță Constantiniu, schimbă brusc orientarea opiniei publice și redacția „Secolului“ fu devastată de ceata de patrioți indignați.

O întunecată și rece zi de toamnă târzie.

Norii gri, negri, cu reflexe sinistre, cenușii, se târau jos dinspre nord-est, încoronau vârful Recei și închideau într-un cerc redus tot orizontul, înghițind și
20 plaiurile mai îndepărtate, ca și zidul Carpaților, cu creasta Ceahlăului.

Un vânt rece mătura piețele Ciubăreștilor, purtând prin văzduh rari fulgi de zăpadă, mărunți și tari ca firele de nisip.

25 Trecătorii rătăciți pe străzi în acea zi de duminică mohorâtă, zgribuliți, fugeau grăbiți cu gulerile ridicate; și chiar femeile se resemnau să-și ascundă obrazii rumeniți de frig sub blana manșoanelor.

Răutu fu aproape ridicat pe sus de Ciorbadgioglu
30 și Vădrășcan să ia parte la întrunire.

Aula Academiei era arhiplină. Grupuri de studenți agitați erau siliți să stea prin coridoare și chiar pe scări și în curte, în fața clădirii vechi, care supraviețuise

din vremurile când Academia Ciubăreană abia se putea afirma ca o modestă școală secundară.

Părea și mai obidită de vârstă acum, sub bătaia crivățului, apăsată de învelișul sur al norilor de plumb și sub rețeaua zdrențuită a vârtejului de boabițe înghețate.

Intrarea lui Răutu fu primită cu aplauze demonstrative.

Topografia sălii se lămurea sugestiv.

10 La stânga catedrei, în jurul „polobocelului“, foarte agitat, se grupau „roșii“ din *Frăția*. La dreapta, președintele acesteia, elegantul Titi Sarani, adună în jurul său membrii ei *albaștri*, mai numeroși. În tot restul sălii, până-n fund, ca și prin coridoare, scări și curte,
15 se înghesuiau „țopârlanii“.

Dintre aceștia, însă, făceau bandă aparte „arghiștii“, o nouă nuanță a studențimii, ce se născuse sub înrăurirea fugosului geograf.

20 Prezida, ca de obicei, Gheorghe Oanea, măsurat și calm, ca firea țaranului moldovan, cu ochii gravi și atenți.

– Domnilor! – se mărgini el să spună după deschiderea ședinței – suntem adunați după dorința delegatului comitetului de decemviri, colegul Mitiță
25 Constantiniu din București. Domnul Mitiță Constantiniu are cuvântul.

„Polobocelul“ se urcă la catedră și, rezemat cu stânga de masă, își începu expozeul, subliniind fiecare frază cu o mișcare monotonă a dreptei de jos în sus:

30 – Colegi! – porni el cu intonația și frazeologia întrunirilor politice. Colegi! În acest leagăn al unirii, glorioasa cetate a lui Ciubăr-Vodă, focarul secular al culturii naționale, nu-i nevoie de a face apel la sentimente românești, care aci încălzesc toate inimile și

înalță toate cugetele! (Aplauze la roșii din „Frăția” și la arghiriști)... Călcâiul maghiar... Gheorghe Lazăr... Șincai... Maior... Horia... Cloșca... Crișan... Avram Iancu... Memorandumul..

5 În perioade rotunde, se desfășura istoria luptelor din Ardeal.

– Fraților! – declamă patetic „polobocelul” – tineretul universitar are o sacră datorie de împlinit... Da! Guvernul ne refuză până și permisele gratuite de călătorie pe căile ferate și chiar mizerabila indemnizare pentru întreținere... Nu mai putem pune nădejde pentru mântuirea neamului decât în virtutea studențimii naționaliste. (Aplauze furtunoase în grupul *roșilor*, protestări violente din partea *albaștrilor*;
10 tăcere mormântală a „țopârlănimii“)...
15

Răutu se simțea plictisit și de tonul cuvântării „polobocelului”, ca și de aclamațiile și aplauzele cu care fusese primit la tribună. Își dădea seama că lămurirea între el și acest tineret nu poate fi realizată
20 așa de ușor și nici într-un caz în cadrul unei quasi-întruniri politice.

– Colegi! – începu el cu vocea strangulată. Ader și eu la protestarea colegului din București, împotriva unui guvern care s-a dovedit atât de reacționar
25 și antipatriotic...

Roșii, surprinși, izbucniră în aplauze și strigăte de „bravo”; albaștrii mârâiau, decepționați; „țopârlanii” și, în primul rând, normaliștii încremeniră zăpăciți.

– Protestez, pentru că au fost refuzate decemviriilor călătoria gratuită și merindele de drum! Dacă
30 cu atâta putea fi mântuită națiunea, crima guvernului n-are nume...

Mârâieli la roșii, aplauze la albaștri, hohote de râs la „țopârlani“...

– Dar, colegi! – urmă Răutu și mai necăjit de a se găsi măcar pentru moment și dintr-un ridicul *qui pro quo*, în același lagăr cu albaștrii – vă cer iertare pentru francheța cu care voi vorbi, deși știu că voi
5 jigni pe cei mai mulți dintre dumneavoastră. Îmi permit să vă pun o întrebare: pentru ce mărginiți lupta națională numai la Ardeal? Credeți superioară situația românilor din Basarabia, care abia de vreo opt
10 decenii sunt despărțiți de Moldova, iar cei de la sud de mai puțin de cincisprezece ani de România liberă și independentă... Și mai cu seamă, credeți că masele țărănești din această țară liberă și independentă se găsesc într-o stare materială și culturală
15 mai bună decât țăraniile din Ardeal și chiar cei din Basarabia? Ați auzit despre năvălirea dezertorilor români în Basarabia... Credeți că, în această situație, statul nostru poate avea rolul Piemontului pentru provinciile răzlețite?...

Aplauze și aclamații la normaliști și la „țopârlanii” din stânga; confuziune și perplexitate la albaștri, explozie de urlete și huiduieli prelungi la roșii și arghiriști...

Răutu le strigă furios:

– Sunetele nearticulate nu pot rezolvi problema
25 națională!... Cel mult veți înăbuși glasul singurului basarabean care poate răsuna dincoace de Prut...

Zăpăceală și dezorientare la albaștri, roșii și arghiriști, – delir la normaliști și democrați...

Răutu părăsi aula în momentul când Ciorbadgioglu
30 se sui la tribună pentru a propune o moțiune.

Răutu se simțea amărât de zădărnicia acestei încercări.

Porni spre casă, mai convins ca oricând că ar fi necesară o acțiune stăruitoare și neîntreruptă, poate

timp de decenii, pentru educarea opiniei publice din Regat.

Va avea puteri pentru această uriașă acțiune ?...

A doua zi, presa, aproape fără deosebire, vuia
5 împotriva ideilor subversive și a acțiunii dizolvante
a unui ocaș evadat din Siberia, care are o înrâurire
pernicioasă asupra studențimii din Ciubărești...

Așa fu sădit primul germene al „cazului Răutu“,
sortit la o înflorire atât de exuberantă...

10 „Alarma“ – foița din Ciubărești, editată de un
domn Serge Covorăscu, un vânător de profesie al por-
tofoliilor ministeriale, – îl denunță ca *șpion rus!*...

Lipsa de logică nu impresiona pe nimeni.

15 Numai „Secolul“ lui Leon Berman rupea lăncile
pentru Răutu.

Redacția lui fu din nou devastată, de astă dată
ziua nămiaza mare, de studențimea arghiristă, sub
imboldul marelui geograf, care își începu astfel evo-
luția ca apostol al neamului...

20 Spre a pune începutul unei acțiuni – fie deocam-
dată numai culturale –, Răutu întemeiase, sub denu-
mirea de „Chemarea“, o societate studențească pentru
organizarea conferințelor și a cursurilor de adulți,
mai întâi la periferiile orașului, îndeosebi la Cazacinci,
25 cu perspective de propagare mai târziu și la țară.

La ședința constitutivă luară parte peste o sută
de studenți.

Parte activă la acțiune luară însă aproape exclusiv
normaliștii. Dintre ceilalți, se distinsese, prin entuzi-
30 asmul și energia ei, o tânără medicinistă, Caliopi
Candiani. Mică de statură, dar cu o carură viguroasă,
nu o rețineau de la îndeplinirea datoriei nici arșița
soarelui, nici ploile de toamnă, nici frigul și viscolul

de iarnă; ținea în fiecare sâmbătă seara câte o confe-
rință, în fiecare duminică, cursul de adulți, iar ori-
când găsea un ceas liber, pornea din casă în casă prin
mahalalele Ciubăreștilor, pentru ca, în calitatea ei
5 de medicinistă, să dea povețe mamelor pentru îngri-
jirea copiilor.

În curând, ovalul ei smead și cu ochi negri, mari,
ajunse familiar prin mahalalele Ciubăreștilor și gos-
podinele auzeau cu mulțumire, oricând, accentul ei
10 pronunțat moldovenesc.

Spre sfârșitul anului, nu mai rămăsese dintre cei
„chemăți“, în afară de Caliopi, decât Ciorbadgioglu,
Oanea, Vădrășcanu, Raicu Ionescu și Ilie Turcu –
chiar Nicolae Soltuz, prins în arcele dragostei,
15 dezertase.

Majoritatea „ștopârlanilor“ de altădată trecuse
la arghiriști.

Cap. XIII

INTELECTUALII

Răutu nu mai găsea aproape nicăieri răsunet pentru credințele lui. Se depărtase și de boema literară a lui Miron Osmanli, care, cum îi prezisese la plecare Knix, reveni la Ciubărești, chiar din toamnă, cu desăvârșire „decatat“ și grozav de înăcrit. Treptat, se destrăma tot mai mult sufletește.

Capitala județului Z. din nordul Moldovei făcu în această privință o tristă experiență.

Cetățenii din Z. întemeiară un „Ateneu“ cu numele de „*Christophor Arghir*“.

Comitetul „noului focar de cultură“ îl invită pe Osmanli să țină o conferință în scop de binefacere.

Invitația îl aduse la paroxismul furiei și totuși își dădu consimțământul, aproape scrâșnind din dinți.

– Auzi, frate, bestii! – exclamă el, după ce delegația ieși din cameră. *Ateneul Christophor Arghir!*

Auzi?... Cristo-phor-Ar-ghir! Să conferențiez eu pentru vitele acestea, care, desigur, n-au citit un vers din poeziile mele?!... În scop de bi-ne-fa-ce-re?...

Eu!... care nu pot cumpăra o pereche de ghete pentru biata nevastă-mea!... Eu, ale cărui cărți sunt roase de șoareci, în timp ce Arghir sugă zeci de mii din buget pentru o maculatură idioată și odioasă? A!...

Las'că am să le con-fe-ren-ți-ez eu!

Într-o vijelioasă seară de iarnă, ateneul din Z., luminat *a giorno*, gema de lume elegantă: femei decolate și înarmate cu toate farmecele naturale și artificiale, bărbați în uniforme strălucite sau în smockinguri și redingote solemne...

Comitetul *in corpore* tremura sub mușcăturile crivățului, în așteptarea trenului întârziat. În sfârșit, la sosirea acestuia, pe când notabilii se grupau în fața vagonului clasei întâia, pe platforma clasei a treia apăru, ostentativ, Osmanli și, fluturându-și poalele mantalei vechi și pătate, fugi fără niciun cuvânt de pe peron, se sui într-o trăsură și dispăru.

Până și Knix, lăsat zălog în urmă, se simți cam jenat în fața notabililor uluiți:

– Hi, hi, hi, hi! – chicotii el ca de obicei, nu fără răutate, zvârlindu-și mâinile în sus în semn de deseperare. Vă roagă să-l scuzați... Are o vizită urgentă... Va veni direct la Ateneu, peste cinci minute...

Sala arzând de lumini, suprapopulată, începu să-și piardă răbdarea, când, brusc, își făcuse irupția Osmanli, cu pălăria și mantaua împestritate de fulgi de zăpadă; se îndreptă spre catedră, își împrăstie în dezordine pălăria, fularul, mantaua, șoșonii și pe loc începu să vorbească.

– Strălucite doamne, gentile domnișoare și stimabili domni! – sublinie el cu intonații variate fiecare cuvânt. Vă cer iertare pentru întârziere. Dar și în sala aceasta, care strălucește nu numai de ochii arzători ai fermecătoarelor audiente, ci și de nestematele ce le împodobesc, va fi poate înțeles sărmanul poet care, spre a-și aduce prinusul filantropiei dumneavoastră, a fost silit să caute un împrumut ca să-și poată acoperi cheltuielile călătoriei...

În sală se produse o mișcare: ochii strălucitoarelor doamne și ai gentilelor domnișoare se întunecară, iar fețele solemne ale bărbaților se lungiră.

– Dar, prea onorată asistență, poetul este înaintea
5 de toate un creator. El disprețuiește argintul și poate trăi, cum se știe, numai din ambrozie și nectar... Știți
că mă stabilisem la Berlin. Nu în căutarea unei vieți
de lux și de plăceri, ci din nevoia de a-mi asigura vreo
10 posibilitate de muncă liniștită... Căci orașele noastre
nu sunt centre de activitate intelectuală, ci cel mult
niște lupanare și localuri de chefuri. De dimineată
până-n noapte târziu și până-n zori de zi, hărmă-
laie, chiote, uruit de trăsuri... Dar la Berlin? Îndată
cu amurgul, auzi: hur, hrrr! hrrr!... obloanele de
15 fier ale magazinelor sunt lăsate în jos; și liniștea se
coboară peste oraș. Muncitorii au ceasul de odihnă,
gânditorii și poeții, liniște pentru opera creatoare...
Dar pisicile? Pisici ca la noi n-am văzut, domnilor,
nicăieri în lume. Au nunți în toate sezoanele, mereu
20 pe toate acoperișurile miaună, fâsâie, sâsâie, se ceartă,
se mănâncă, se bat... La Berlin, cât am stat, am văzut
o singură pisică; una albă, cu o pată neagră, aici, la
ochiul drept. Te asigur, domnișoară, una singură!

Acți conferențiarul se opri brusc și cu o privire fi-
25 oroasă spre fundul sălii, începu să zbiere, trântind
cu ambii pumni în masă:

– Dar dumneata de acolo, ce râzi, domnule?
Am venit eu să vă conferențiez pentru binefacerea
voastră, ca să vă bateți joc de mine? Ce-i asta, o cap-
30 cană? M-ați atras în cursă, că sunt poet sărac? Ha!...
Să vă fie de bine! Adio... Adio! Fi-lan-tro-pilor!

Își apucă, gemând de furie, mantaua, pălăria, fu-
larul, șoșonii, bastonul și, ca un uragan, se aruncă
spre ușa de ieșire.

Nu trecuse nici șapte minute de la începutul
conferinței...

Publicul, îngrozit, începu să caute pe vinovați și,
din toate colțurile, în toate felurile și pe toate tonu-
5 rile, se auzea numai:

– Cine a răs?... Care a răs?... Dumneata ai răs,
domnule?... Pentru ce ai răs?...

– Vai de mine!... Dar n-am răs, domnule!...

– Nici eu, zău, n-am răs!... Doamne ferește!
10 Aici n-a răs nimeni...

Și lumea se împrăștie, turburată, revoltată,
intrigată...

Iar Osmanli și Knix se tăvăleau de răs la „Beră-
ria Centrală“...

– *Prosit*, măi Knix! Le-am făcut-o! Să mă mai
15 cheme la conferință... filantropii! Să mă recomande
și la alții. *Prosit!*

– Hi, hi, hi, hi!..., *Prosit!* Dar sălbatec ai mai
fost! Strașnic! Bre, bre, bre! *Prosit!*

20 Și porni o discuție tumultuoasă și interminabilă...
Proprietarul „Berăriei Centrale“ nu îndrăzni să-și
închidă stabilimentul noaptea întregă și adormi
la teighea.

Prietenii scăpară trenul de dimineată, parcă
25 într-adins ca să purceadă la amiază triumfal, într-o
trăsură de lux, până la gară, în văzul târgului întreg,
ieșit la plimbare, după încetarea viscolului, spre a ad-
mira scânteierile reflexelor de soare în vestmântul
imaculat, sub care se ascundeau murdăriile edilitare
30 ale unui oraș românesc de provincie.

Oricât ar fi admirat talentul lui Osmanli, Răutu
nu-i putea ierta asemenea purtări, – ca și tot felul lui de
viață. Îl porecli chiar – „un genial stâlp de cafea“.

Poetul însă parcă anume căuta, din răzbunare, să-l exaspereze.

Într-o noapte, târziu, când se nimeri ca și Luța, fetița doamnei Orleanu, să fie bolnavă, se auzi o larmă la ușă.

Răutu se aruncă să deschidă, când auzi zbireretele:

– Ce, te culci cu găinile? Vrai să înghețăm aici cu amicul Paul Meșteru, la pragul tău?

Era Miron Osmanli cu un tânăr profesor de la Litere, cu studii frumoase făcute la Berlin și om delicat din fire, dar acum, ca și Osmanli, abia ținându-se pe picioare.

Răutu se opri în prag, perplex: îi sunau încă în urechi gemetele copilei; Elisa, speriată tremura la spatele lui.

– Ce? Nu vrai să ne lași în casă, pe frigul acesta? – se supără Osmanli. Venisem să te iau la *Respect general*, ca să-ți arăt o minune...

Cu tot necazul, Răutu se îmbracă și porni cu musafirii nepoftiți spre poartă.

– Stai, siberianule! – se opri Osmanli în mijlocul curții – să fac loc pentru cotnarul *Respectului general*... Ușurează-te și tu, măi Paule, îți curge și pe nas, și pe urechi.

Și începu o disertație în gura mare, încât stârni și câinii din mahala:

– Fraților, prost neam suntem!... Nu-i vorbă, eu sunt turc de felul meu; Răutu îi rus și tu, Paule, ești un armean. Neam de neamul tău au fost plăpumari cinstiți. Dar acum ne-am românizat cu toții... Vreau să v-arăt însă un pui de jidovcuță – fata *Respectului general*. Un copil genial, măi! Măi Paule, măi!... Unde ești, măi, meștere?... A fugit!... Fir-ar al dracului de armean! S-a românizat... Să mai crezi oamenilor?...

Tânărul profesor în adevăr dispăruse.

Răutu, regretând că nu-i poate urma pilda, pași alături de Osmanli, în jos spre Târgul Pupăzii.

Respectul general era o cârciumă foarte frecventată de intelectualii ciubăreni, într-o ulicioară din Târgul Pupăzii, vestită prin fleicile, ca și prin patronul ei, un bărbat cu un cap de prooroc biblic, care avea obiceiul să-și servească personal clientela, salutând-o cu formula lui sacramentală de politeță, nu mai puțin celebră: *Respect general!*...

Găsiră cârciuma învelită în beznă, cu toate obloanele zăvorite, – ora reglementară fiind de mult trecută.

Osmanli nu se încurcă de acest detaliu fără importanță și începu să tamburineze din răsputeri în ușă:

– Scoală-te, mă *Respect general!* Las-o în pace pe jupâneasa! Deschide! Ți-am adus un oaspe scump și rar, e o fală pentru cotnarul tău.

– Cine-i acolo? – se auzi o voce tânguitoare de după ușă.

– Eu sunt, Osmanli, deschide!

Ușa se crăpă puțin, încât se putu zări un ochi luminat, din jos, de-o lampă, și un colț de mustață și de barbă albă.

„Respectul general“ oftă, dar deschise ușa; și târându-și papucii, puse lampa pe masă și, cu mâinile încrucișate asupra cămășii de noapte, întrebă mașinal:

– Cu ce vă pot servi, coane Miroane?

– Ai să ne aduci în urmă o sticlucă de Cotnar, știi... de cela al meu!... Dar acuma să ne trimiți aici pe fetița, pe Reveca.

– Vai de mine! – se apucă speriat cu ambele mâni de barbă bietul „Respect general“. Dar copila

doarme, coane Miroane. Și mâne dimineată trebuie să fie la școală.

– Să nu crâcnești, mă Ițiç! – lovi cu pumnul în masă Osmanli. Îl vezi pe aista?... Aista nu-i un terchea-berchea, ca să vie aici degeaba, noaptea, în cârciuma ta puturoasă!... L-am adus numai pentru Reveca, auzi?

Nenorocitul părinte oftă și, cu un gest disperat, se îndreptă târându-și papucii spre ușa odăii de alături.

Se auziră de dincolo ușoare plânsete, scâncete și căscături, oprite de țistuire și uierătoare:

– Sșșș! Sșșș!...

Bătrânul reveni îndată cu o redingotă lungă aruncată pe umeri și puse pe masă o sticlută de vin cu două pahare.

– Vine îndată! – gemu el.

Peste puțin, apărură o copiliță abia de vreo doisprezece ani, prea slăbuță și palidă, cu pielița diafană, brăzdată de ușoare vinișoare albastre, îmbrăcată sumar și desculță.

Osmanli o luă cu înduioșare pe genunchi, o sărută și, mângâind-o peste cap și peste obraz, îi vorbi domol:

– Nu te supăra, Revecuță dragă... Adu vioara ta să ne cânti. Aici este un pui de ciocoi, dar băiat de treabă... Vom stărui să te primească la Conservatorul din Iași... E un copil genial, frate Răutu, ai să vezi!... Adu-ți vioara, dragă Revecuță! – se adresă din nou cătră fată.

Reveca, în adevăr, avea talent și un arcuș dulce: execută cu măiestrie mai multe cântece țigănești, o doină...

Osmanli stătea nemișcat, cu obrazii răzemați în pumni și mereu oftând și gemând, o fixa cu ochi înlăcrimați:

– Revecuțo, dragă, să mai cânti *Somnoroase pășarele* și *Doi ochi i-am iubit în viață*... O! O! ce-ar face copila asta cu puțină școală!... Și încă, dragă, *Ce te legeni codrule*...

Fata, istovită, cântând mereu, ajunse albă ca varul. Osmanli adormise cu capul plecat pe masă...

Răutu mulțumi fetei, plăti patronului și se furișă tiptil în stradă.

„Respectul general“ îl petrecu la ușă, clătînând din cap și șoptind:

– Păcat!.. Are inimă bună... dar nu-i nimic de capul lui!...

Osmanli multă vreme nu-i putu ierta lui Răutu „felonia“ și „dezertiunea“, pentru că-l lăsase în cârciumă, unde dimineata primii mușterii îl prinseră dormind mereu cu capul pe masă.

Nu avu mai mult noroc Răutu nici cu un alt intelectual, profesorul său de arheologie, Alexe Themistoclide – un adevărat și mare învățat, cu o reputație europeană, dar fire prea ciudată, aproape maniac, în sensul medical al cuvântului. Un om de caracter, de o cinste ireductibilă, dar pe care nu-l interesa decât știința lui. Nu trăia decât pentru arheologie și preistorie, cu desăvârșire străin și indiferent față de ce se petrece în lume. Stătea într-o ursuză singurătate, nu avea cu nimeni raporturi sociale, nu venea în contact nici măcar cu colegii de la Facultate. Din pricina aceasta, ca și mulțumită manierelor sale brusce, era poreclit „ogru“¹ de către colegi și elevi.

Dumnezeu știe prin ce asociație de idei, îl interesau aventurile lui Răutu, încât, din când în când –

¹ *Ogru* (fr.) – căpcaun (n. ed.)

la drept vorbind foarte rar – își îngăduia câte o conversație mai lungă cu acesta.

Răutu, care avea multă considerațiune și simpatie pentru acest om de știință, își menținea contactul cu dânsul și indirect, prin normalistii care colaborau cu el la o operă ce-i inspira și lui foarte mult interes.

Pe temeul unei donațiuni, Academia Ciubăreană însărcină anume pe învățatul arheolog să scrie *Preistoria Daco-României*. Themistoclide nu înțelegea numai să „bacleze”¹, în vederea premiului, câteva volume întemeiate pe o superficială documentare, pe sporadice săpături sau plagieri, mai mult sau mai puțin deghizate, din izvoare străine.

Începuse dar o campanie sistematică, în colaborare cu mai mulți dintre elevii săi – cu Ciorbadgioglu și Ilie Turcu, în cap, însărcinați între altele să fixeze pe hartă toate movilele din nordul Moldovei și chiar dincolo de Prut, în Basarabia, unde presupunea un vechi centru de cultură neolitică.

Nu putea suferi nicio întrerupere de la muncă și ura pe oricine îl distrăgea cu vizite sau conversații inutile.

În cercurile academice circula o anecdotă nostimă în această privință.

Profesorul Ipolit Mircescu, președintele comitetului însărcinat cu supravegherea și finanțarea lucrării încredințate lui Themistoclide, avu nefericita idee să-și manifeste interesul pentru această operă printr-o vizită, când Themistoclide era tocmai preocupat și ocupat cu clasarea fișelor.

Văzându-l intrând pe porțiță, arheologul, înspăimântat de pierderea zadarnică de timp ce-l amenința – căci, natural, disprețuia adânc „savantlâcul”

¹ *Bâcler* (fr.) – a încropi, a face la repezează o lucrare (n. ed.)

lui Mircescu – , surprins înaintea de a putea fugi din birou, se ascunde sub masă!

Informat că „boierul este acasă”, Mircescu pătrunse în birou și descoperi numai capetele enormelor ciubote, pe care Themistoclide nu reușise să le tragă sub masă.

– Stimate coleg! – se aplecă sarcasticul președinte al „Cercului literar” și al comitetului de supraveghere – ai pierdut ceva sub masă?... poate să te ajut?...

Themistoclide sări ca ars. Și, scurt și îndesat cum era, se năpusti ca un taur asupra inoportunului vizitator. În săriturile lui dezordonate, își pierduse ochelarii și, holbându-și ochii miopi spre barbișonul lui Mircescu, își trăgea cu exasperare și necaz mustățile în lături.

– Muncesc, domnule, muncesc! – izbucni, în sfârșit, în bubuituri mânăioase. Voi stați pe mal, la taifas, domnule, și eu mă înec, – înțelegeți? – mă înec într-o gărlă fără fund de hârțoage și documente, pentru a căror clasare numai s-ar cere o academie întreagă; o adevărată academie, domnule, – mă înțelegeți? – nu ca...

Și se aruncă în fotoliul său și, deși tot fără ochelari, își apucă condeiul, fără să-și mai îndrepte capul spre musafir...

Nimic nu-l exaspera mai rău ca cererea de concediu din partea colaboratorilor săi.

Fostul normalist Ilie Turcu, după ce-și luă licența și fu numit profesor la liceul local, voind să se însoare, cu frica în sân, ceru voie să plece pentru o lună în călătorie de nuntă.

– De! – bubui Themistoclide – te-nsori... hm! Te-nsori hm! Călătorie de nuntă... Bine, pleacă! Ce cap ai acum pentru muncă?

Când, ceva mai târziu, veni cu aceeași cerere și Vădrășcan, arheologul începu să urle și să geamă, ca și cum ar fi rănit de moarte:

– Ha... Și tu te-nsori, măi! Hh!... ai nevoie de gondolă, de barcarolă? Te mănâncă limbricii acasă? Dar preistoria, măi! Cum rămâne cu preistoria, măi! Să muncesc eu singur, când voi vă... gondolați?...

Ciorbadgioglu însă, la rândul său, îl înnebuni de-a binelea, – era colaboratorul mai de nădejde:

– Și tu, măi? Te socoteam băiet serios, măi! Înțeleg, măi... Pup-o. Pup-o, măi! Din față și din dos. Cum vrei și unde vrei!... N-ai loc de... gondolă în... Calcarina? Dar să mă lași singur cu preistoria, măi! Ciufuții ceia de la Academie îmi bat capul, măi! Îmi sug sângele din vine... Și tu nu te poți prăsi decât la Veneția, măi? Cu gondola se face treabă, măi?...

Veni și rândul ferocelui arheolog însuși.

Într-una din revistele speciale germane, citi cu foarte multă plăcere un studiu asupra tumulilor din Bucovina și Galiția, semnat de Hermina Krause, care ajunsese la aceleași concluziuni, în ce privește vechiul centru de cultură neolitică în regiunea de la nord și răsărit de Prut.

Cu acest prilej, se angajă o vie corespondență savantă între cei doi specialiști, care avu un final neașteptat. Themistoclide, care de mult se simțise stingherit în viața lui de burlac ursuz, făcu doamnei propunerea de căsătorie în vederea unei colaborări mai temeinice.

Hermina își trimise fotografia și-i ceru corespondentului ei științific pe a lui, rezervându-și răspunsul până la mai ample informațiuni de la dascălul lor comun – *Herr Profesor Hellwald*.

Themistoclide se cam supără pentru această tărgănare inutilă:

– Ce recomandație mai bună îi trebuie decât lucrările mele? Ce-i poate spune mai mult Hellwald? Fotografia? Eu n-am nevoie de fotografie. I-am studiat scrierile... Are metodă bună. Iar ca femeie? Hm!... Trebuie să aibă ce au toate femeile...

Îi scrisese dar ritos logodnicei „înfumurate“ că e foarte ocupat, că n-are vreme de pierdut cu fasoane și are nevoie de colaborarea ei cât mai grabnică.

Peste puțin, se și prezentă la Ciubărești o femeie cam trecută, de un blond ofilit, cu o băbușcă micuță și vioaie – mama ei – și, între bagaje, un pian, un cățeluș microscopic, o enormă pisică roșie și o colivie cu un canar.

Din prima zi, colaborarea cu Hermina nu prea satisfăcu pe arheologul ciubărean; mai cu seamă îi lipsea liniștea:

Cățelușul se oțărea și-l lătra ori de câte ori îl vedea; pisica, ziua, fugărea șoarecii, iar noaptea, pe acoperiș, se exercita în serenade de amor; canarul ciripea toată ziua; Hermina – chiar după luna de miere – nu înceta să cânte cu melancolie la pian, acompaniată și de fredonările băbuștii, care veșnic împletea, cu ochelarii pe nas, la interminabilul ei ciorap, cu ghemul blăstămat de lână, în care mereu se încurca, fiind purtat prin odăi de jocul acordat al pisicii cu cățelul...

Într-o zi, descoperind între manuscrisele și fișele sale urme vădite de o colaborare nechemată a pisicii și a cățelului, se înfurie și „ca să sfârșească odată“ cu acest bucluc, spânzură cățelul de lampă; colivia cu canar o zvârli pe fereastră; cu toporul sparse pianul

și goni din casă, fără milă, pe savanta arheologă, cu băbușca ei cu tot...

Pisica fugi singură...

Lichidând astfel prima lui colaborare conjugală, savantul nostru nu-și mai regăsi echilibrul sufletesc. Căsnicia îi deșteptă aspirațiuni și-i creă trebuinți, în-cât singurătatea îl tulbura și-l distrăgea de la muncă.

La Biblioteca Academiei era servit adesea de subbibliotecarul Timotei Herțianu, de fel dintr-un sat din munții Moldovei.

Nu era cărturar. Desigur nu s-a învrednicit să citească o pagină din miile de cărți și broșuri pe care le manipula.

Totuși – sau tocmai din această pricină –, se simțea copleșit de admirație pentru numărul de volume pe care savantul reușea să le mistuie într-un singur an – „ca niște găluște, domnule“!...

Era și omul cel mai tăcut: pentru a-și face serviciul îi ajungea o mârâitură sau o mișcare de deget a „ogruului“.

Pentru acest motiv, se bucura de oarecare toleranță din partea refractarului învățat, care adesea îl *lăuda*:

– E o vită încălțată, – prost tare... Dar e om serios, domnule! Își face treaba fără vorbărie...

Într-o zi, după o noapte tulburată de vise prea excitante, Themistoclide, între două comande de cărți, își opri privirea puțin mai multe clipe asupra subbibliotecarului, îi respinse înciudat volumul oferit și-l interpelă brusc cu bubuiturile lui sacadate:

– Măi, Herțiene, n-ai tu acolo la voi, în Pipirig – sau cum îi zice –, vreo nepoată sau vară?... Să fie proastă, măi! Proastă ca o vacă, măi!... Fără pian și

marafeturi... Dar să tacă din gură, măi! Îs sătul de vorbărie. Să aibă numai fundamentul solid, înțelegi, mă? Să țină la tăvăleală!...

Nu trecu multă vreme și, într-o cămăruță din dos a apartamentului lui Themistoclide, se instală o femeie zdravănă și tăcută, care nu ieșea din bucătărie și nu venea decât chemată în fața ursuzului ei soț, de care era terorizată până la leșin.

Arheologul, mulțumit, putea de acum înainte să se înfunde liniștit în tumulii săi.

Nu-l prea interesau nici măcar sarcinile doamnei, nici nu-i număra copiii. Biata mamă se îngrijea ca tătăl să-i vadă cât mai puțin și să nu-i audă niciodată.

Pentru alte motive își atrase atenția lui Ion Răutu profesorul de fiziologie Jean Lascaride, om învățat și fire artistică.

Abia sosit din Paris, grație legăturilor de familie, fusese numit la catedra de fiziologie, anume creată pentru el, la Academia Ciubăreană.

Ca descendent dintr-o familie de cea mai înaltă aristocrație, care-și trăgea originea din dinastia bizantină a Lascarilor – și prin aceștia din împărății germani Hohenstaufen –, se bucura de o situație excepțională.

Tică Vasilescu afirma că cine nu știe articolul nescris al Constituției române, că din orice guvern românesc, al oricărui partid, trebuie să facă parte și un membru al familiei Lascaride, nu poate înțelege nimic în politica românească.

Crescut de mic în Franța, unde își făcuse și toate studiile, de la școala primară până la facultățile de știință și de medicină ale Universității din Paris,

vorbea cu greutate românește, cu un accent pronunțat francez.

În contradicere cu curentul dominant, Jean Lascaride era un înfocat francofil și grupase în jurul lui pe *frantuziții* din Ciubărești, ca Paul Trofin, Raul Dionide, Vincențiu Undrea și alții.

Grupul acesta îl atrăgea pe Răutu tocmai mulțumită opoziției pe care o făceau *nemțomanilor*.

După alianța cu Puterile Centrale, nu numai în sferele politice, dar și între intelectuali, dintre care mulți își făcuseră și studiile în Germania, deveni la modă în România proslăvirea „spiritului de ordine“, a energiei vitale și a rigorismului moral, întrupate în junkerii din Pomerania, în opoziție cu anarhismul, depravarea și molesirea caracterelor din Franța...

De altfel, lipsa de orice coeziune sufletească, nu numai intelectuală, în sânul societății românești de pe vremuri, era bine caracterizată printr-un fapt, care de la început izbise pe Răutu.

Oamenii de oarecare cultură din România purtau tiparul intelectual indelebil al țărilor în care își făcuseră studiile. Se putea, la prima vedere și de departe, ghici cine a dus viața de student la Paris, la Berlin, în Elveția sau în Italia.

Nu numai ideile, dar chiar și felul de a fi, manierele, costumele, toată psihologia lor reflectau *alma mater* care le-a hărăzit diplomele.

Adăugându-se la acestea înrâuririle suferite de băștinașii diferitelor provincii românești din afară de Regat, elita culturală se înfățișa ca un conglomerat fără nicio legătură organică.

Originarii diferitelor provincii rămăneau toată viața, pentru cei din Regat, „ungureni“, „austrieci“,

„bulgăroi“ sau „grecotei din Macedonia“, sau – vai! – „ruși“, cum resimțeau, năcăjiți, și basarabenii.

Deprins să vadă în Franța avangarda democrației, țara de origine a revoluției mondiale, Răutu – care veșnic se războia pe această temă cu prietenii din „Cercul cultural“ – era încântat de „disidența“ lui Jean Lascaride și a grupului său.

Îi erau, de altfel, personal simpatici și Jean Lascaride însuși, cu chipul lui de faun și cu caracterul lui jovial; ca și Trofin, care, cu tot stilul lui de bulevardier elegant al Parisului, nu-și pierduse cu totul nici vestigiile originii sale rusești; și Dionide, cu amalgama caracteristică pe care o înfățișa, de ciocioiaș moldovan și boem montmartrean; și chiar și sârmanul Vincențiu Undrea, care, și în „decavarea“ lui, ca mic funcționar al Regiei, nu renunța la fasoanele aristocratice.

Acesta din urmă, cu toată incultura lui și lipsa exasperantă de inteligență, îl înduioșa pe Răutu prin nemărginita lui admirație și devotamentul de câne față de Jean Lascaride.

Se extazia la fiecare cuvânt al idolului său, sublinindu-i mereu înțelesul cu interjecții de consimțământ:

– Ha!... Nu-i așa?... Zău! Sapristi! – și chiar cuvântul înaripat al lui Cambronne...

Cu multe sacrificii – adesea dezertând chiar de la serviciu –, își petrecea fiecare moment liber în suita lui Jean Lascaride.

Și totuși, idolul își bătea cu ferocitate joc de dânsul.

Într-o noapte, Răutu fu înștiințat de Elisa că amândoi copiii sunt acoperiți de erupțiuni suspecte; se hotărî îndată să consulte pe Jean Lascaride, al cărui titlu de doctor în medicină de la Paris îi inspira multă încredere.

Îl găsi împreună cu toată banda într-o cămăruță din dos a „Respectului general“, într-o atmosferă de libațiuni stătute și revărsate, într-o stare care-l îngrozi și-l revoltă.

5 Undrea, mugind, aproape în catalepsie, era întins gol pe masă, cu fața lui cadaverică în jos.

Jean Lascaride, cu ochi sticloși, cu gesturi de preot oficiant al misterelor păgâne, urmărea pâlpăirile lumânării de ceară, pe care o lipise de spinarea lui Undrea.

10 Ceara topită se scurgea spre burtă, lăsând în urmă dungi roșii.

Trofin și Dionide, căzuți și ei într-o inconștientă desăvârșită, psalmodiau pe nas, cădelnițând cu ciorapii și bretelele „mortului“.

15 În halul în care se găseau, nici nu-și dădură seama de prezența lui Răutu și a patronului, care îl însoții înspăimântat.

Răutu dispăru...

20 – Ce grozăvie!... Ce rușine!... Boieri mari... Învațați! – îl urmări șoapta indignată a „Respectului general“.

Doamna Undrea – boieroaică de bună familie, care cunoștea alte vremuri, acum bătută de nevoi, împovărată de copii, – se revolta adânc de această neomenie și, de mai multe ori, își manifestase amărăciunea când „companiile veseli“ îi aduceau pe soțul acasă ca un sac de carne macră sau, mai rău, excitat, cu adevărat sadism, ca un maimuțoi...

30 Nici educația franceză, nici vasta lui cultură, nici picătura de sânge a Hohenstaufenilor n-au putut distruge atavismul despoților bizantini și... al fanarioților români...

Cap. XIV

ULTIMUL STĂPÂN AL NĂPĂDENILOR

În iunie, la sfârșitul celui de al doilea an de studii la Academia Ciubăreană, Răutu fu dotat cu cele două „batalamale“: licența în Drept și cea în Litere.

Catedra de istorie universală la liceul din Ciubărești nu-i putu fi refuzată în vremuri în care majoritatea profesorilor abia dacă aveau bacalaureatul.

10 Nu apucă să se instaleze pentru vară la vie, pregătindu-se pentru „chemarea“ lui, când o telegramă urgentă, anunțându-i „boala gravă“ a lui Iorgu Răutu, îi tăie scurt toate planurile.

Întâmpină o neașteptată dificultate: renunțase la supușenia Imperiului Rus, fără să-și facă formele necesare pentru a obține cetățenia românească.

15 Totuși, mulțumită protecțiunii lui Tică Vasilescu, reuși să obțină un pașaport românesc.

Elisei îi era teamă ca această neregulă în documente să nu aibă urmări rele. Se hotărâse chiar să-l urmeze până la Ungheni – „ruși“ – stația de hotar –, ca să se încredințeze personal de rezultatul prielnic.

20 Răutu însă nu-i îngădui să-l însoțească: dacă la graniță nu i s-ar recunoaște calitatea de cetățean român, ar fi expusă la represalii pentru „complicitate“ și Elisa, a cărei conviețuire cu dânsul poate că e și cunoscută jandarmeriei ruse.

Nu putea face apel nici la Vasile Credință, nici la prietenii normaliști, care, desigur, erau și ei deochiați.

Din întâmplare, îl găsi însă pe „vărul“ Vasilică Gârlă, care venise la Ciubărești pentru o consultație medicală. Acesta, cu toate tânguirile împotriva canalului lui digestiv, primi să-l întovărășească, pentru ca cel puțin, în orice eventualitate, să poată informa opinia publică și autoritățile românești.

Coborându-se din vagon la Ungheni, Răutu încrămeni: în fața lui stătea pe peron, nu mai puțin uimit, comandantul secțiunii de jandarmi din Minusinsk, căpitanul Vesiolchin, de care se despărțise cu vro doi ani în urmă, la plecarea din Siberia.

Sufletul de polițist al căpitanului Vesiolchin nu era în stare să accepte, în ciuda pașaportului, în calitate de cetățean român pe un om pe care-l văzuse ca deportat politic rus la poalele Saianilor.

La un semn al lui, Răutu se trezi, ca în vremurile cele bune, între doi sergenți uriași, cu săbiile la umăr.

– Vai de mine și de mine! – auzi de la spate scâncetele lui Vasilică Gârlă, care îngălbeni și fugi cu ambele mâni lipite de burtă, spre chioșcul pitoresc de la capătul peronului.

În camera de arest a gării, Răutu, dezbrăcat până la piele, fu supus unei percheziții necruțătoare: până și căptușeala hainelor îi fu descusută și talpa ghetelor desfăcută.

Rezultatul percheziției a fost, natural, negativ. Pașaportul era în perfectă regulă, după asigurarea comisarului de poliție român, care, prevenit, și alergase într-ajutor.

– Domnule căpitan! – ridică tonul Răutu, care, spre a-l exaspera, îi vorbea în limba franceză – domnule

căpitan, sunt cetățean român, profesor. Vă rog să-mi dați voie să-i încredințez comisarului nostru o telegramă către guvernul țării mele...

Vesiolchin, cam fâstâcit, nu se lăsă totuși bătut și, fără să răspundă, aruncând numai o privire amenințătoare, se îndreptă spre telefonul din biroul său.

Peste vreo jumătate de oră, reveni și porunci sec: – Să vă îmbrăcați! Deocamdată rămâneți arestat. Plecați sub pază la Chișinău, la dispoziția autorităților superioare.

Când Răutu apărură pe peronul „rusesc“ al gării, între „arhangheli“, cu căptușala hainelor care curgea în fâșii din toate părțile și cu tălpile ghetelor clămpănind la fiecare pas, Vasilică Gârlă, care stătea galbăn, cu mâinile pe pantece, alături de comisarul român, se apucă de păr și începu să se bocească:

– Vai de mine și de mine!... Și plastronul cravății îi l-au sfârticat!...

– Rog să telegrafiați la Năpădeni! – putu numai arunca comisarului de poliție. Tata e bolnav. Să nu fie îngrijorat de întârziere.

– Cum să-l las așa singur, Popescule? – auzi Răutu, urcându-se în vagon, bocetele vărului. Mă duc și eu până la Chișinău!... Poți să-mi dai un bilețel de graniță, Popescule?...

La fiecare stație, încerca să pătrundă în vagonul de clasa a treia, în care era dus Răutu, bocindu-se mereu:

– Și cravata îi desfăcută!... Nouă, nouă!...

Cine știe pentru ce, această cravată-plastron, cu cusăturile tăiate, îl impresiona mai mult.

La Chișinău, Răutu, chinuit de temeri de ce se petrece la Năpădeni, pierdu încă douăzeci și patru de ore, în care fuseseră puse la lucru firele telegrafice spre Petersburg și București...

Singur Constantin Dimitrievici Chirilă, înștiințat de Vasilică Gârlă, avu curajul să ceară o întrevedere cu arestatul – și numai intervenției lui energice Răutu datora liberarea sa fără o și mai mare întârziere...

5 La mica gară a noii linii „strategice“, care tăia transversal Basarabia, la vro douăzeci de kilometri de Năpădeni, îl aștepta faimoasa „caleașca“ a bunicilor săi, cu nelipsitul Dumitru, cu totul albit, pe capră.

– Cum e tata ? – îl întrebă îndată.

10 Dumitru își făcu cruce și, întors spre el, rosti:
– Boierul nostru, Dumnezeu să-l ierte, v-a lăsat sănătate...

...Prea târziu !...

Răutu simți o grozavă ruptură.

15 Această ființă ce dispăruse acuma – din punctul de vedere al perspectivelor istoriei mondiale și al problemelor sociale ce frământau mereu sufletul lui Ion Răutu din Năpădeni – părea să ocupe un loc așa de insignifiant !...

20 Și totuși, pentru Răutu, moartea bătrânului stăpân al Năpădenilor apără ca un adevărat cataclism.

Oricât îl bătea soarta și-l arunca mereu de la un capăt la altul al lumii, el rămânea Ion Răutu *din Năpădeni*.

25 Oricât de subțire și șubred era firul ce-l lega cu cuibul răzeșesc de pe malul Nistrului, revoluționarul, refractarul intelectual se simțea înfipt în solul acestui colț al pământului.

30 Și Iorgu Răutu simboliza această legătură. Prin el avea încă ființă Vania Răutu, o mlădiță care își cunoștea, își simțea în urma sa lungul șir de strămoși, născuți, trăiți aici, în lunca Vârtejei.

De veacuri îndelungate, pierdute în negura începuturilor, până-n vremuri când, din semințiile purtate de uraganele istorice, prin fecundarea lor în acest petec de țară, încolțise neamul românesc, – și
5 legendarul Ștefanache „bătrânul“, venit dincolo de Răut, își făcu aici așezarea pe bastionul din fața Podoliei – loc de vad pentru pașnicii călători și pentru negustorii vrednici ai Nordului și ai Răsăritului, ca și pentru năvălirile vrăjmașești ale hoardelor păgâne, care, pornite din fundul misterios al Asiei, băteau stepele Ucrainei.

Dar acum ?

De la răspântia Cerlenilor se zăriră, printre bătrânii copaci ai parcului, luminile aprinse ale conacului Răuteștilor.

15 În fața intrării, stătea în tăcere un grup de săteni – mai mult bătrâni și femei.

Din scară, Răutu auzi citirea „Apostolului“ în vechiul grai moldovenesc, care, de la primele licăriri ale conștiinței, îi era atât de familiară.

20 În vârful scării, mama, pentru prima oară de când își aducea aminte, îl strânse în brațe fără afectare și, un moment, rămase lipită, plângând, de umărul lui...

25 Răutu fu adânc mișcat – parcă răsărea din nou în sufletul lui nepotolita sete de mângâierile mamei, care, tragic, îi întuneca anii copilăriei...

Ca prin ceață, văzu silueta îndoliată a Mașei și, în dosul ei, figura galbuie, însemnată de vărsat, cu linia îngustă a gurii, a soțului ei, Colea Berezovschi.

30 Pe masa lungă, întinsă în mijlocul marelui salon, ca din spuma albă a perinelor și a păturilor, se înălța numai profilul, acum auster și grav, al *celui din urmă* stăpân al Năpădenilor; degetele lungi ale mâinilor

albe, împreunate pe piept, încrestau sfârșitul pe răbojul vremurilor.

Tot ce a urmat la curtea Năpădenilor după această clipă evoca în amintirea lui Răutu numai un gol, un vid negru.

Procesiunea solemnă... Psalmodiile, ca un ecou venit din alte vremuri și de pe alte țărâmurii... Vizite... Condoleanțe... Un prânz paradoxal și ofensator, în însuși decorul lui...

Ce fals!... Ce ipocrizie!... Ce barbarie!...

Ce caută aici el, Ion Răutu, dezrădăcinatul, după ce firul a fost rupt și el, nevrednicul, ca un balon captiv smuls de furtună, e mânat spre zări necunoscute?...

Mama Irina...

O găsi mai albită și mai suptă la față, dar ochii ei albaștri îl primiră tot cu vechea dragoste, – dragostea de mamă.

Dar, și aici, un incident comic parcă sublinie tragedia lui Răutu.

Mama Irina – îndoliată spre a-și afirma vechea legătură cu curtea Răuteștilor și, desigur, sincer întristată de dispariția „boierului bătrân“, totdeauna bun pentru ea –, îmbrățișă totuși pe Vania – pe Pimperlicul ei – cu acea bucurie calmă care o caracteriza și începu să-l întrebe despre rosturile lui de acum.

Vania îi povesti toate vicisitudinile prin care trecuse și care o puteau interesa.

Deodată, chipul senin și blând se întunecă și se crispă. Își aduse brusc șorțul la obraz, se întoarse și, cu capul răzemat de perete, începu să tremure în spasmele unui plâns năprasnic.

– Mamă Irina, dragă mamă Irina, – întrebă speriat Vania – ce este, de ce plângi așa?

Fără să se întoarcă, abia putut îngăima, înăbușită de șorțul pe care-l ținea la gură:

– Sărmănelul... sărmănelul de el... Câte îi fi pățit, puilul mamei, de grăiești acum țigănește!...

Răutu, astfel, pe neașteptate, se putu convinge de progresele realizate în cunoștința limbii literare: în Basarabia, numai în șatrele țiganilor nomazi, moldovenii puteau auzi fonetica graiului din Muntenia...

Așadar, pentru mama Irina nu mai era *moldovan*...

La despărțire, Smaragda Theodorovna, se regăsi. În buduarul ei se adună consiliul de familie.

Mama se adresă lui Vania, de astă dată în maniera ei rezervată și-n rusește, ca totdeauna:

– Dragă Vania, precum știi, bietul tatăl tău se îngrijea foarte mult de situația ta. Pentru a lichida chestia moștenirii, se hotărâse să recurgă la forma împărțelii între vii...

– Vania a fost de acord, – o întrerupse cu vocea lui rece și incoloră Colea Berezovschi. Iată declarația lui, – scoase el o foaie din dosarul ce-l avea în față.

Vania o recunoscă îndată:

– E declarația pe care am dat-o numai pentru a obține pașaportul pentru străinătate și pentru liberarea din supușenia rusească... Constantin Dimitrievici îmi spusese atunci că nu ar avea valoare...

Ochii decolorați sclipiră și fața palidă ciupită de vărsat se acoperi cu o ușoară și abia perceptibilă abur reală de roșeață:

– N-ar avea valoare, – abia își descleștă buzele subțiri soțul Mașei, strecurând cu răceală tărăganată – n-ar avea valoare, dacă ar fi fost considerată ca o renunțare la moștenire... Dar constituie o perfectă

dovadă că ai consimțit la o împărțeală între vii, te-ai declarat mulțumit de partea ta, pe care ai și fi *primit-o!* – scandă el fiecare silabă.

Mașa se uita indiferentă și mută pe fereastră.

5 Smaragda Theodorovna se turbură puțin:

– Bietul tatăl vostru, – se grăbi ea să intervină – bietul tatăl vostru, Dumnezeu să-l ierte!, a muncit toată viața pentru ca să păstreze și să sporească patrimoniuul familiei. Singur ți-ai ales, Vania, calea ta...

10 Ne-ai părăsit... Nu te mai gândești să te întorci în Năpădeni... Ai vrea?... Și... *ai putea?* – îl fixă ea cu ochii săi negri pătimași și, prinzându-i mișcarea, continuă mai ușurată: – Nu poți!... Ori, ai fi în stare să vinzi Năpădenii?... Să-i dai pe mâna ori-

15 cui?... Am făcut ce-am putut... Mașa e măritată cu un magistrat, care știi cum sunt plătiți la noi. Poate avea copii. Un fiu va păstra numele de Răutu... Tu ești bărbat... N-ai familie... Am depus la bancă pentru tine o sută douăzeci de mii de ruble în aur. Mai mult, în situația de astăzi, nu putem fără a compromite viitorul... Ideile tale... felul tău de a fi... Cred că poți fi mulțumit.

Vania tăcu.

25 Colea își strânse, cu mișcări seci, dosarul și se ridică de pe scaun.

Dar Smaragda Theodorovna, îndreptându-se spre el, îi porunci hotărât:

– Ai avut procura pentru a desăvârși toate formalitățile partajului. Fii bun să scrii pe recipisa băncii formula de cesiune în folosul lui Vania.

30 Colea o fulgeră puțin din ochii lui goi; dar, fără să obiecteze, scoase din dosar o altă hârtiuță și începuse să scrie...

De la chioșcul de sus din parcul Năpădenilor, Vania își aruncă – „poate pentru ultima oară“ – privirea asupra vastului amfiteatru din jurul Năpădenilor.

5 De deasupra cununii de dealuri, soarele, lăsat spre apus, își strecura printre nori razele-i muribunde asupra șesului Podoliei, încet, la marginea ce se ștergea în zare, în amurgul vânat.

Satul se lipea de coastă, fugind de undele înnegrite ale fluviului...

10 Crucea de pe vârful bisericii ardea de reflexele prinse de aurul ei. În curtea ei răsărea, albă, marmora mormântului recent. Și dincolo, la capătul spre Vârteja, în cadrul de plopi ce fugeau spre cer și de sălcii pletoase, lăsate spre pământ, abia se puteau desluși brațele negre ale crucilor smerite din țințirumul satului.

Sub una zăcea și Ilenuța...

În conacul Berceștilor din Cerleni, după al doilea braț al buclei Nistrului, se aprinse o lumină...

20 – Ceea ce spune râiosul de cumnatu-tău – striga alergând prin cabinetul lui bătrânul Constantin Dimitrievici Chirilă, târându-și puțin picioarele, cu o voce cam tremurândă, dar neresemnat încă, cu dantura albă... artificială și părul castaniu închis... cănit – ceea ce spune avortonul cela e o nerozie!... Nu face o ceapă degerată!... Este un dol cusut cu ață albă!... În fața oricărui tribunal din lume, teza lui nu s-ar ținea în picioare!...

30 – Dar câtă vreme ar ținea procesul? – întrebă încet Răutu.

Advocatul a vro trei generații ale Răuteștilor făcând un gest obosit și se așeză resemnat în fotoliu:

– Ai dreptate! – oftă el cu brațele întinse de-a lungul marginii biuroului. Ai dreptate! Să te judeci o viață întreagă, să renunți la orice alt interes, pentru ca să câștigi procesul când vei fi cu un picior în mormânt sau chiar să-l lași moștenire... Nu face
5 pentru tine!

Pe fereastra deschisă răsunară trilurile privighetoarei întârziate. Mai multe clipe ascultară alături, în tăcere.

10 Apoi, bătrânul strânse în brațe pe unicul fiu al lui Iorgu Răutu, ultimul din Răuteștii basarabeni, îl sărută și-i urmări, mut, pașii grăbiți spre ușă:

– Fii liniștit! – îl opri la prag, cu o voce înăbușită. Chiar mâne voi face ca banii să-ți fie transmiși
15 la vreo bancă din Ciubărești... Tot vei avea vro trei sute mii de lei...

Cap. XV

„BELFERII“

Pentru un „cuconăș de bani gata“, cum era crescut Ion Răutu, trei sute mii de lei – fie și în aur – îi
5 păreau o mizerie.

Își aduse aminte de sfatul tovarășei Sica Cre-dință, la începutul cunoștinței lor, că în România advocatura ar fi mai compatibilă cu activitatea poli-tică decât orice altă profesie.

10 Se gândi să se înscrie în barou – cumulus tolerat de legile țării cu profesoratul. Întâmpină însă o opu-nere de unde nu se așteptase:

– Advocatura? Nu-i pentru dumneata! – îi de-clară ritos Knix. Eu sunt Stan pățitul!... Așa cum
15 mă vezi, eu nu m-am născut escroc... Tatăl meu a fost venit în țară ca doctor neamț... Îndată după li-čență, mă înscriisesem și eu în barou. Îmi căzu din primele zile o „speță“ foarte grea, care, după spusa celebrului Grigore Rodosi, totuși putea fi câștigată și așa fi dat astfel o „lovitură“ – și parale bunicele, și
20 și cariera asigurată. Urma să fie anulat un testament recunoscut de către reclamantul însuși printr-o de-claratie autentică. Debutul a fost strălucit. Mi se acordase proba cu martori... Când însă cerui clien-tului meu – reclamantul – lista de martori, îmi mărturisi că aceștia ar trebui încă „cumpărați și dăscăliți
25

de mine“!... Așa cum mă vezi, am refuzat... A doua zi, în camera de deliberare a Secției I, se tăvăleau de râs și magistrații, și advocații: așa prost avocat, care să refuze o plească, pentru că trebuie dascăliți mar-
 5 torii, nu s-a mai văzut la Ciubărești!... Și așa cum mă vezi – adause cu melancolie Knix –, nu m-am resemnat, am preferat să renunț la profesie...

Vocea lui hârâia și capul îi tremura mai rău ca de obicei:

10 – Așa am fost eu... Dar acum! – hi, hi, hi! – m-am *românizat*, cum spune amicul Osmanli. Am primit să fiu numit profesor de limba germană, fără să știu o boabă nemțește! Vine inspectorul și constată uimit că elevii mei vorbesc perfect în... jargonul jidovesc!... Mi-am petrecut copilăria în Târgul
 15 Pupăzei, – înțelegi? De! – zic – după socotința mea, ciubărenii au mai multă nevoie de jargon decât de limba nemțească, căci n-au să trăiască niciodată cu nemții, iar aici sunt înconjurați numai de jidani...
 20 Și-a făcut cruce inspectorul... M-a dat afară!... hi-hi-hi-hi!... Poate vei ajunge un bețivan ca mine sau ca Osmanli, dar avocat nu vei ajunge...

Răutu se convinge foarte repede că nu are nici fire de „belfer“, cum numeau ciubărenii pe profesorii secundari.
 25

Cu copiii se împăca el foarte bine: îi făcea plăcere să le vadă ochișorii aprinși și curiozitatea trezită de expunerile lui.

Dar dascălii...

30 Cu groază intra în cancelaria școlii.

Îl răscolea nu numai incultura celor mai mulți din colegi, dar mai cu osebire primitivitatea lor de gândire și vulgaritatea de sentiment.

Subiectele predominante ale conversației în cancelarie, în afară de obișnuitele cancanuri „politice“ – cu toții fiind înregimentați –, erau anecdote triviale și scabroase spovedanii intime.

Din prima zi, profesorul de limba română – „cra-
 iul“ Lache Simionescu – îl întrebă cu dezinvoltură:

– Cu cine... ești aici? Cu Orleanca? Îi bună? – adaugă el scărpinându-și cu degetul cel mic urechea din stânga și scuipând pe podea în dreapta.

10 Răutu simți cum se trezește fiara în el.

Fără niciun cuvânt, pași spre impertinentul „belfer“. Acesta, însă, speriat, ridică brațele spre a-și feri obrazul, cu un gest ce dovedea obișnuința, și în-
 ceput să schiaune:

15 – Ce-i, frate? Nu-nțelegi gluma?...

În fața acestor ochi de câne mult bătut, Răutu își pierdu mânia și orice resort de represiune. Se-ntoarse.

Ce putea ieși din generația jertfită pedagogilor de acest calibru!

20 Învățătură?

Printre elevi circulau anecdotele care ilustrau atât nivelul învățământului secundar, cât și raporturile dintre profesori și școlari.

Un profesor de mineralogie, de pildă, întreabă
 25 pe un elev:

– Zi, măi, care sunt rocile principale, măi?

Cu un formidabil tupeu, după ce își aruncase ochii pe harta din părete, privind drept în ochii pedagogului, băiatul înșiră repezit... numele micilor
 30 insule din Polinezia:

– Banggai, Peleng, Taliaboe, Sagoe, Toekang...

Mineralogul se fâstâcește: nu auzise despre asemenea roci, dar neavând încredere în cunoștințele lui, nu îndrăznește să facă vreo obiecțiune.

– Bine, bine, mă! Dar mai sunt și altele...

Altul povestește el însuși în cancelarie:

– Nu mai știu, băieți, ce să fac cu boii ăștia! În-
 vață pe de rost, ca papagalii, dar nu-și mișcă creie-
 5 rii... Întreb astăzi, după ce am cătat să le bag în cap
 însușirile gazelor, pe unul mai botos: ia spune, măi,
 ce s-ar putea întâmpla, dacă aerul ar fi numai din hi-
 drogen?... Unul singur n-a putut ghici! Le zic: voi
 nu fumați, măgarilor, în latrină? Cum să aprinzi o
 10 țigară în hidrogen? He? Ar crăpa și cerul de explo-
 zie, boilor!... Râd dobitocii! Nu cred! – își încheie
 filipica fizicianul indignat...

Cap. XVI

DOCTORUL ALEXANDRU

Doouă evenimente, prea deosebite prin firea lor
 și prin însemnătatea lor intrinsecă, i-au impus lui
 5 Răutu cărarea vieții.

Prima a fost războiul chino-japonez.

În pornirea lui de a privi lumea prin prisma re-
 voluției ruse, întrezări îndată vastele perspective ce
 se deschideau prin înălțarea unei mari puteri mondi-
 10 ale în Extremul Orient.

Nu mai era vreme de pierdut.

Cu puțin înainte, Friedrich Engels proorocise, la
 începutul crizei de producțiune ce încă bântuia, că
 revoluția socială poate fi așteptată la sfârșitul noului
 15 „ciclu“, adică peste zece-unsprezece ani.

Va rămânea intact până atunci Imperiul Țarist –
 această cetate a reacțiunii mondiale?

Conflictul fatal cu Japonia va înlesni misiunea is-
 torică a României.

20 Rolul lui Ion Răutu se lămurește: pregătirea ac-
 țiunii României.

Nu avusese încă putința să vie în contact cu Nitza
 Vasilescu, care – stabilit în Capitală, preocupat de
 ministerul său, împovărat cu sarcina de paladin al
 25 conservatorismului – venea prea rar la Ciubărești.

Adesea se întreba Răutu dacă publicistul de odi-
 nioară, care-și dădea așa de bine seama de situația

României, față de „primejdia de la nord“, înțelege astăzi, ca om de stat cu mare răspundere, apropierea ceasului de cumpănă?

Așadar, fu bucurat și îngrijorat în același timp, când o împrejurare îl sili să-i solicite întredederea, pe temeul cunoștinței fugare ce putuse face cu el într-una din vizitele sale în orașul natal.

La ședința Congresului socialist din București, Ion Răutu întâlni câțiva vechi revoluționari refugiați din Rusia, în urma cataclismului *Narodovoliei*. Dintre aceștia, îi căzu drag doctorul Alexandru Petrof – un uriaș blond, cu ochi albaștri de copil nevinovat și blajin, cu toate că se apropia de pragul bătrâneții.

Acest ateu și revoluționar ducea o viață care, în alte vremuri, i-ar fi asigurat, după moarte, canonizarea de sfânt.

Ca medic, nu era prea împovărat de știință. O rezuma într-un semn al crucii, înșirând la fiecare atingere sacramentală a degetelor cele patru panacee: chinină, unt de ricină, opiu, mercur:

– Asta-i toată medicina, frate!

Cu toate acestea, nu se putea închipui un vraci mai popular și mai iubit de pacienții săi.

Oricine îi cerea ajutorul era negreșit întrebat:

– Ai parale, frate?... Ia de-acolo! – arăta el o mare cutie de tinichea, ce stătea pe o măsuță din colț.

Și deși acest medic original nu cerea niciodată plată pentru serviciile sale, cutia de tinichea rar rămânea goală: prinosul benevol și necontrolat al pacienților asigura cu prisosință nevoile doctorului Alexandru, cum era numit de toată lumea.

Babadagenii, care-l admirau și-l adorau, chiar în afară de orice legătură profesională, se îngrijiau ca doctorul lor să nu sufere nicio lipsă. Ajungea un

cuvânt al slujnicei sale – o rusoaică bătrână și rebe-gită – pentru ca negustorii din târg, tărani și moșierii din împrejurimi să aprovizioneze cu cele necesare cămara și pivnița lui.

Răutu se lumina întotdeauna la amintirea vizitei ce-i făcuse la Babadag.

Pe atunci, arsenalul medical al doctorului Alexandru fu mărit de darul unui pacient recunoscător, care-i adusese din București un aparat de electrizare.

Ieșind la primblare cu musafirul său, ca să-i arate splendorile și curiozitățile urbei sale, doctorul fu oprit în stradă de doi concetățeni, din care unul îi era un vechi pacient.

– Multă închinăciune, doctore! Iaca îți aduc pe cumnatul meu; are aceeași boală de care m-ai tămăduit cu mașina dumitale. Ai milă de el și *lictrizează-l* cu drăcia ceea.

Doctorul îl bătu prietenos peste umăr și-i răspunse:

– *Dus acas... spus Aliona... Mașin la dulap, pe cap, sus... Luvat tu... face singur... Mata știut...*

Și până la sfârșitul vieții, după cincizeci de ani de ședere în România, doctorul Alexandru tot nu reușise să-și însușească mai bine comorile limbii românești...

După vro două ceasuri de flanare¹ prin târg și împrejur, la apropierea de locuința doctorului, se auziră strașnic urlete, gemete, văicăreli și blăsteme:

– Oi, oi! Stai, măi! Mă omori, mă! Valeu! oi! Măi, turbatule!... Plesnite-ar din cer să te plesnească!...

Stai, mă! Mă omori! Valeu-valeu!

În cabinetul medical, îi aștepta un spectacol neînchipuit: pacientul, gol pușcă, se zvârcolea, sărea

¹ *Flâner* (fr.) – a hoinări (n. ed.)

într-un dans demoniac, urlând, gemând, implorând mila și înjurând pe improvizatul subchirurg, care, impasibil, îi purta electrodul peste tot trupul, acompaniind văicărelile nenorocitului cu încurajări și consolări:

– Așaa!... Așaa!... Lucrează... lucrează!... Scoate toată răutatea... Așaa!... Biinee!... Biinee!... Mai rabdă, frățioare! Pe mine m-a frecat cinci ceasuri, așa... Credeam că mor, dar mi-a luat răul ca și cu mâna...

Numai intervenția energică a lui Răutu îl făcu pe minunatul doctor să suspende operația. Înțelegea să utilizeze cu sânguință ultima invențiune a artei medicale...

Într-o frumoasă după amiază de iunie, acest om blajin năvăli spumând de mânie, la via din Dealul Recei, unde Răutu își petrecea, ca de obicei, vacanța.

Palid, cu părul vâlvoi, în haine dezordonate, gesticulând cu furie, de la portiță începu să zbiere cât îi ierta sufletul, în dialectul lui de Iaroslav:

– Vania! Vania! Unde ești? Ce te-ascunzi ca ursul în bârlog când e prăpădul?

Răutu abia avu timp să se scoale de pe scaunul lui, de sub umbra nucului, când uriașul furibund îl apucă de umeri și-l ridică, zguduindu-l, în sus.

Băgând însă de seamă că Elisa, speriată, se repede asupra lui ca să-și apere prietenul, se potoli îndată și rușinat, perplex, lăsându-l în jos pe Răutu, se potoli și i se adresă cu o extremă politeță.:

– *Sărutat muna la domna... Ni văzut matale!* – și întinzându-i scaunul și apăsând-o pe umăr, o rugă aproape plângând: – *ertat!... poftim la șezut!...*

Povestirea doctorului Alexandru revoltă și pe tihnită și pașnica Elisa, care sugerează ideea demersului pe lângă Nitza Vasilescu.

Prefectul județului Tulcea se împrietenise cu consulul rus din localitate, de origine grec din Basarabia de sud, – deputat în Camera română, câtă vreme cele trei județe basarabene nu fusese din nou pierdute pentru România.

Însuși faptul că acest fost deputat român fusese numit, imediat după anexare, consul rus într-un județ care totdeauna a servit în năvălirile rusești ca poartă de intrare în Balcani se înfățișa ca o ciudată anomalie.

Totuși, domnul Țapundache, mulțumită prieteniei sale cu prefectul Sergiu Dogia-Bistrițeni, stăpânea, de fapt, toată administrația județului, – până într-atâta, încât un refugiat român din Basarabia a putut fi arestat de agenții secreți ruși, care, neîmpiedicați, l-au și trecut peste Dunăre, legat burduf într-un sac.

Cap. XVII

POET ȘI NEGUSTOR

Înarmat cu o scrisoare de recomandăție din partea fostului său profesor Tică Vasilescu, Răutu porni
 5 îndată la Sinaia, unde se stabilise pentru vară ministrul de Lucrări Publice.

Frământat de gânduri, în compartimentul său de clasa a doua, nu putu închide ochii.

După stația Buzău însă, călătorii fură treziți din
 10 somn de o mare larmă pe coridor.

– Conducător! Conducător! – chema în gura mare o voce răgușită. Conducător! Dumneata ce păzești aici? N-ai văzut că am bilet numai până la Buzău?... De ce nu m-ai sculat, mă? – recunosc
 15 Răutu glasul lui Osmanli, care acoperea mârâitul nedeslușit al conductorului, cum acopere grohotul de trăsnete picăturile de ploaie. Ce-i răutatea aceasta? Mă porți gratis pe drumuri? Hei? Faci, mă, pagubă statului, numai ca să necăjești lumea! Sunt negustor, mă! Nu sunt un pierde-vară! Mă așteaptă mușteriii! Am scadență de polițe, mă! Să dau faliment din pricina ta?

Răutu, care pierduse pe Osmanli de mai multe luni din cercul său de viziune, ieși grăbit din compartiment.
 25

– Ce s-a întâmplat, domnule Osmanli?

– Să trăiești, frate Ionică!... Iaca, acest papă-lapte de conductor m-a ruinat! Am să dau în judecată statul, pentru daune.

– Ce fel de negustorie faci, domnule Osmanli?
 1 De când și unde?

– Am luat în concesiune restaurantul gării din Buzău, – răspunse mai potolit și răgușit de gravitate poetul. Ce? Să tot furnizez eu concetățenilor mei
 10 poezii de care n-au nevoie, în loc de purcel pe varză călită și vinete împănate, care le întrețin lirismul mai bine ca toate sonetele? Și iată: am niște polițe expirate, astăzi îi ultima zi...

– Dar te poți coborî la Ploiești. Ajungi înainte de douăsprezece la Buzău.

– Da' de unde știi că am bani să-mi plătesc trenul de la Ploiești până la Buzău?... Dar tu, încotro te duci, frate Ionică? – își încheie plângerile, poetul-negustor. A! La Sinaia!... Cum m-aș plimba și eu la Sinaia! Dar un negustor nu-și poate îngădui asemenea
 20 fanaberii. Îs bune pentru filosofi, artiști, pentru toți ăia de latră la lună. N-au treabă cu portărei și cu furnizori...

În restaurantul gării Ploiești, „negustorul“ îmblânzit și chiar înveselit, se interesă:

– Câtă vreme stai până la trenul tău, frate Ionică? Două ceasuri? Bre, bre, bre! Asta-i un noroc. Stau și eu cu tine. M-am săturat să tai șunca, să-mpart ghidemuri, să torn țuică și coniac pentru alții; am poftă să
 25 fiu și eu o dată mușteriu la restaurant!

Înclinându-se spre Răutu, ciocănind în masă cu degetele, întrebă cu o voce scăzută:

– Tu plătești, mă, Ionică?

– Cu plăcere, domnule Osmanli. Dar polițele?

– Ducă-să... că tot vor fi protestate... Ori voi fi, ori nu voi fi eu acolo...

Revenit cu totul la voie bună, declară subit:

– Știi, frate Ionică? Merg și eu la Sinaia!... Dar să-mi plătești biletul de clasa a treia. Nu mă duc astăzi în altă clasă!

În vagon, Osmanli își alege locul în fața unui călător mai în vârstă, roș la față și burduhănos – tip de băcan sau cârciumar din periferiile Bucureștiului –, care ședea îmbrățișând o damigeană tot așa de burduhănoasă ca el însuși.

Trenul abia porni, când Osmanli îi adresă o întrebare mută, ridicând două degete răsfirete:

– Ce-i domnule? – îl întrebă călătorul cam mirat și supărat.

– Colegiul al doilea?...

– Ce al doilea, domnule? Colegiul întâi, de douăzeci de ani!...

– Ptiu, zisei și eu o prostie! Desigur, colegiul întâi, te cunosc! Nenea Nae?

– Ce Nae, domnule, ce te legi de mine? Mache, Mache Grădinărescu...

– Ptiu, bată-te să te bată! Mache, Mache Grădinărescu!... Colegiul întâi, cetățean onorabil, din Delea Veche!...

– Din Popa Nan, domnule, în colț cu...

– Știu, frate, n-am băut eu la dumneata? Ce dracu!... Vinul ruginiu de Drăgășani, – vin cum nu îl au nici împărații! Țsta îl ai aici în damigeană?...

– Negustorul, vădit măgulit:

– E ăl mai bun din pivniță. Dacă zici că era bun, acesta-i!

– Să-l gustăm?...

Se împrieteniră la toartă, gustând păhăruț după păhăruț, printre întrebări și exclamări: „O fi ăsta?... N-o fi ăsta?... Ba e ăsta!”

Damigeana se golea.

– Ehe, domnule Mache, și eu sunt negustor! – îi gădila Osmanli amorul propriu al cetățeanului din Popa Nan. Țin restaurantul din Buzău. Nu sunt filosof ca dumnealui, din cei „scârțai-scârțai“!...

La fiecare stație, coborau și se-ndreptau sprijinindu-se, spre chioșcul din capătul peronului.

Osmanli ținea cu multă grijă pe nenea Mache sub braț:

– Să nu cazi, cumva, nene, sub roți!

Dar la apropierea trenului la Sinaia, râgâi năstrușnic și izbucni furios, adresându-se către Răutu, care, preocupat de necazurile lui, nici peisagiul nu-l vedea:

– M-a otrăvit, spurcatul! A pus catran în vin, bată-l focul să-l bată!... Negustor!... Colegiul întâi... Popa Nan! – îl strâmbă pe uluitul companion. Nu ți-i rușine obrazului! Voi trebui să stau în pat acum... Cine-mi plătește doctoriile?

– Hă? Hă? Ce zici? Catran? Ai căpiat, domnule? – ripostă amețit și indignat negustorul.

– Vezi bruta asta, frate Răutu? Crede că m-am căznit aici două ceasuri de dragul lui! Ce bestie! Uite!...

Bietul Mache Grădinărescu din Popa Nan rămase ca trăsnet pe loc... Nu înțelegea nimic.

– Hai, frate Ionică... – îi întoarse spatele Osmanli. Eu trag la Gheorghieș Război-Vrânceanu, care are o vilă aici... Ne mai vedem?

– Voi veni negreșit spre seară. La revedere!

Coborât în neștire din Calea Codrului, unde se găsea vila lui Nitza Vasilescu, Ion Răutu numai în

fața Hotelului Caraiman își aduse aminte de promisiunea dată lui Miron Osmanli, soțul *verișoarii* doamnei Vasilescu.

Se opri îngândurat. După o clipă de șovăire, se
5 întoarse și porni spre vila lui Război-Vrânceanu, unde găzduia Miron.

Tovarășul Gheorghe Război-Vrânceanu sau, simplu, Gheorghieș, cum îi spunea toată lumea, era o apariție originală în viața culturală și politică a României de pe vremuri.
10

De origine obscură – gurile rele afirmau chiar că s-ar trage dintr-un mic cerealist din Sadagura, cu un nume de consonanță semită – , apărui în Iași ca român din Bucovina, la vârsta de vreo optsprezece ani.

Foarte sărac, lipsit de legături și cunoștințe, cu un nume de împrumut, luat pentru a-și șterge urmele, fiind urmărit de poliția austriacă pentru ațâțare la rebeliune, fu silit să-și câștige existența ca un simplu salahor.
15

Dar, băiat frumos, foarte simpatic – deși îi lipsea un ochi –, și cu o voce dulce de tenor, răpi inima fii-
20 ceii restauratorului Hotelului Binder – o fetiță de șaisprezece ani, îndrăzneată și zburdalnică, care știu să triumfe împotriva rezistenței părinților.

Și această idilă, între un băietan pripășit și o copilă de negustor înstărit din Iași, legă pe enigmaticul austriac pentru toată viața de țara românească.
25

Dădu dovadă de multă energie și de rare însușiri. Din punct de vedere material, ajunsese repede la o situație prosperă, reușind, mulțumită simpatiei pe care o
30 inspira tuturor celor cu care venea în contact, să ia în antrepriză confecțiunea rufelor pentru armată.

Situația lui socială, însă, nu se datora atât averii ce o câștigase.

Deveni foarte repede un scriitor apreciat și un fruntaș politic.

Ca scriitor, luă parte activă, sub diferite pseudonime, la redactarea unei reviste de avangardă ce apărea la Iași, consacrată popularizării darwinismului, propagandei noilor curente în știință, literatură și politică, care pe vremuri erau considerate încă aici ca subversive, după ce în Apus ajunseseră truisme.
5

Mai covârșitor însă fu rolul lui ca pontifice al socialismului științific.
10

Socialiștii români purtau și ei marca obârșiei lor intelectuale.

Primii adepți ai noii religii se puteau împărți în două școli principale: foștii studenți din Paris și tineretul crescut în țară, sub înrâurirea revoluționarilor refugiați din Rusia.
15

Ambele nuanțe, foarte deosebite ca nivel de cultură și premise teoretice, erau deopotrivă colorate de concepția revoluționară a socialismului.

Război-Vrânceanu, pseudonimul literar ales pentru el de Vasile Credință și rămas definitiv ca nume propriu, a adus nota marxismului ortodox evolutiv, care, în aripa dreaptă a mișcării social-democratice din Germania și Austria, degenerase într-o doctrină, în fond, foarte conservatoare, întrucât nu aștepta realizarea „societații viitoare” decât într-un viitor îndepărtat, printr-o serie de reforme pașnice.
25

Politicianii din România, chiar cei mai reacționari, simpatizau din instinct cu această directivă „revoluționară”, care vedea în țărâtime o mică burghezime „confundată în masa reacționară a claselor capitaliste”.
30

Îi îngrijorau numai tocmai aspirațiunile acestei „mici burghezimi”, în care fu clasată de „știință” și

țărănimea autohtonă. Perspectivele îndepărtate ale unei revoluții sociale, care nu putea, în orice caz, amenința România decât după ce s-ar fi realizat în Apus, nu speria pe nimeni: „Vom fi și noi în rând cu lumea“...

Se zice că vestitul conu Tache Alenei, mare arendaș, unul din inventatorii sistemului complicat de agricultură „în dijmă cu rușfetură“, când un deputat socialist „ortodox“ își dezvoltă, de pe tribuna Camerei, timp de două zile, doctrina „științifică“, se așează în fața lui și, nelipsit, îl ascultă cu cea mai mare atenție.

La sfârșit, îi strânse mâna, felicitându-l cu multă căldură: „Bravo! Bravo!... Foarte bine!... Așa socialism înțeleg și eu“!...

Apropiindu-se apoi de banca ministerială, șopti făcându-și ușurat cruce, conului Calistrat Cazara, ministrul de Domenii:

– A fost foarte bine, coane Calistrate, domnul... cum îi zice... Nu-i primejdie, putem dormi liniștiți!

Figura lui Război-Vrânceanu era foarte simpatică și lui Răutu. Nici că se putea altfel: însușirile lui morale, ca și inteligența lui, îl captivau.

Totuși, ca „țărănist“ impenitent și refractar față de toate „ortodoxiile“, simțea o nebiruită aversiune pentru directivele lui politice.

Răutu îl găsi pe Miron Osmanli stând pe jos, cu mâinile rezemate pe genunchii ridicați, în cabinetul savantului marxist și literat.

Vorbea cu multă vioiciune:

– Știi, frate Gheorghieș, eu scot din romanul meu capitolul acela cu Didina și Oswald...

Miron Osmanli se complăcea să povestească prietenilor operele lui... nescrise, – și mai cu seamă lui Război-Vrânceanu, care se entuziasma îndată atât de concepția, cât și de planul detaliat ce se desfășura înaintea lui.

– Știi, fraților – afirma Osmanli de obicei – am tot romanul ăsta aici, – și-și puneă degetele strânse în mănunchi pe frunte – iată, aici, întreg, îi văd pe toți, îi aud...

Acum, „Gheorghieș“, la auzul planurilor de „masacru“ al ultimului roman care îi fusese expus, exclamă:

– De ce să-l scoți, Miroane? E foarte frumos, foarte frumos capitolul acela. Lasă-l te rog! – stăruia emoționat.

Romancierul *in spe* îi răspunse hotărât, lovindu-și genunchii cu ambele palme:

– Îl scot! Fac din el o dramă! O văd. Ascultă: când se ridică cortina, scena e câteva minute goală. Se aud în răstimpuri, din culise, numai cuvinte fără șir: „Didina! Didina! Iartă-mă“... Apoi un plânset încet al Didinei: „Doamne Doamne!“...

În sfârșit, ușa se deschide, Didina irupe în scenă și începe monologul... Știi, acela în care ea, după ce îi aduce acuzarea că i-a distrus viața, îi mărturisește că și ea îl înșelase.

– Și apoi urmează ruptura și împăcarea? – întrebă interesat Gheorghieș – împăcarea cu acea sublimă dezvelire a psihologiei feminine?... Bine, Miroane, fie și așa. Să faci și drama aceasta... Dar s-o faci odată! Fie dramă, fie roman... De atâția ani tot îmi vorbești despre el... Și-i atât de frumos, încât câteodată mi se pare că l-am și citit! Și tu nu te miști! N-ai scris încă niciun rând...

– Și tu vorbești așa, Gheorghieș?... *Tu*, Gheorghieș?

Cu o nespasă durere și cu reproș, poetul își lăsă capul pe mâinile rezemate de genunchi:

5 – Ah, frate Gheorghieș! Să scriu? Când scrii
însă, trebuie să-ți consacrîi operei toate zvâcnirile ini-
mii, toate frământările creierului, să te înalți, să te
rupi din mlaștina vulgarității și a mizeriilor zilnice...
Dar știi tu, Gheorghieș, – întreabă poetul patetic –
10 știi tu că eu n-am avut ce să dau pentru coșniță, pen-
tru hrana copiilor?... Știi tu că rafturile restaurantului
meu sunt goale?... Mă așteaptă falimentul... mize-
ria... copiii desculți nu pot merge la școală... Să
scriu?... Să scriu pentru distracția câtorva cocoșețe
15 din saloane, care, între două elucbrații obscene de
Bulevard, să soarbă sângele ce-mi picură din inimă,
sucidurile ce se scurg din creierul meu? Să scriu?... Tu
să-mi ceri mie aceasta? *Tu*, Gheorghieș?... Cu mîntea
ta? Cu sufletul tău?... O! – își smuci el capul în sus,
20 lovindu-și din nou exasperat palmele de genunchi.

Câtă vreme vorbea, Gheorghieș trăgea mereu
sertarul din stînga biroului și iarăși îl împingea îndă-
răt; în sfârșit, scoase o hîrtie de o mie de lei și, după
o clipă de șovăire, oftînd, mai adaugă una.

25 Osmanli, distrat, cufundat în gîndurile lui, pri-
vea în lături.

– Iată, dragă Miroane, – îi întinse Gheorghieș
cele două petice albastre. Dă-l dracului restaurantul
cela: tu nu ești făcut pentru negustorie... Ține-te de
30 treaba ta... Ai un dar mare...

Osmanli luă în tăcere bancnotele, le vîrî moto-
tolite în buzunarul vestei și se ridică de pe covor.
Rămase la fereastră mai multă vreme, privind coasta
din față, cu Piscul Cînelui.

Peste puține momente, Gheorghieș, mirat, îl
auzi fluierînd încetișor o melodie.

– Mă Gheorghieșe, mă! Ce frumoși sunt munții
noștri în apusul soarelui... Dar... într-o noapte cu
5 lună? – se îndreptă el brusc: – Știi ce? Hai să por-
nim acuma spre noapte la Brașov... Am eu un prie-
ten la vamă, – și apoi pe la Bran... Ne întoarcem pe
la Peșteră și coborâm pe jos... Noaptea... pe lună
plină... reflexele cele argintii în vale... și pădurea
10 neagră, cu brazii estompați... Haide, Gheorghieș,
mă duc să angajez pe Silion, scapetul, are niște ar-
măsari strașnici!...

Și aprins de viziunea lui poetică, își băgă dege-
tele în buzunarul vestei.

15 – Dar... Miroane! Era vorba să scrii... roma-
nul... sau drama...

Poetul își lăsă mâinile în jos și, puțin aplecat, ca
și cum ar fi voit să vadă mai bine fața lui Gheorghieș,
se aruncă în fotoliu cu brațele lăsate de-a lungul pi-
cioarelor, începu să rîdă încetișor, cu o expresie de
20 o infinită ironie:

– Ce, ești copil, bre Gheorghieș? Bine, spune și tu,
frate! – pentru ce să scriu acuma, dacă am parale?...

Cap. XVIII

IVONNA

Retras în camera lui de hotel, Răutu își retrăi,
clipă cu clipă, ciclonul care îl prinsese atât de năpras-
5 nic în arcele lui.

Exact la ora patru după amiază, când i se fixase
audiența, Răutu, nerăbdător și agitat, sună la vila lui
Nitza Vasilescu din Calea Codrului.

Fu întâmpinat cu o extremă amabilitate:

10 – Îmi pare bine că te văd! Mă interesează mult
și Basarabia, și dumneata personal. Am cunoscut
pe multe dintre rudele dumitale din țară. Sunt interesat
și de ceea ce se petrece în Rusia și de experiențele
dumitale siberiene. Dar – apropo! – te-ai îngrijit
15 de recunoaștere?

– Cred că nu am nevoie. Tatăl meu e născut la
1810, înainte de răpirea Basarabiei. Și chiar de-ar fi
fost mai târziu, e născut la Botoșani; prin urmare,
calitatea lui de fost cetățean român nu poate fi dis-
20 cutată...

– Adică, invoci textul despre drepturile copilu-
lui unui român ce și-ar fi pierdut naționalitatea, în
prima generație... Cunosc textul, dar până acum n-a
fost niciun precedent. Și cum sigur ai să faci politică,
25 să nu glumești, să nu încerci marea cu degetul!...

Politica nu cunoaște scrupule! Ascultă-mă, să ceri
mai bine astă toamnă recunoașterea. Te vom trece
repede. Dar nu pentru aceasta, desigur, mi-ai cerut
întrevederea?... Ce nevoie te aduce?

5 Răutu, amărât și iritat, povesti cazul din județul
Tulcea:

– Noi basarabeni venim aici ca acasă, – își în-
cheie povestea. Ne spunei că aici e țara-mumă... Dar
ce mumă e aceea care își aruncă balaurilor copiii?...
10

Parcă suntem atrași într-o cursă.

– Stai!... Cine o fi prefect la Tulcea? – se întrebă
Nitza Vasilescu. A!... Sergiu Dogia-Bistrițeni, colo-
nelul!... Știi dumneata cine-i colonelul Dogia-Bis-
trățeni?... Ți-o spun eu: la șaizeci și șase, după
15 răsturnarea lui Cuza-Vodă, ca prefect de poliție la
Iași, a fost câștigat de ruși și a încercat o mișcare sepa-
ratistă! Așa că, vezi, nu Țapundache al dumitale i-a
câștigat cel dintâi inima pentru Sfânta Rusie...

– Dar atunci, – întrerupse cu vehemență Răutu –
20 cum puteți, domnule ministru, să încredințați un
post atât de important unui astfel de om?...

Nitza, care sta într-un fotoliu rulant, descrie
un semicerc la stânga, se întoarse, își netezi mustața
pe dedesubt cu arătătorul, își trase cravata în jos,
25 schiță un semicerc la dreapta și, luând de pe un
guéridon o cutie cu țigări, o întinse lui Răutu:

– Fumezi?...

La un gest nerăbdător al lui Răutu, puse cutia
cu țigări pe masă, în fața lui, și jucându-se cu capa-
30 cul, răspunse în sfârșit:

– Ai venit de curând de peste Prut... Nu cunoști
încă țara... În România, un Dogia, când vine la cârmă
Partidul Conservator – partid boieresc –, trebuie
să fie cel puțin prefect! N-avem multe familii de

acestea istorice: Dogia, Sferțea, Lascaride, Vatatzi... Din nenorocire, sunt prea mulți... Îs prolifici și s-au ramificat până la nesfârșit... Și mulți au sărăcit... Guvernul nostru îl numise la început pe colonelul Dogia prefect la Botoșani. Dar e de o prostie, de nu-
 5 mai nu rage!... La o alegere parțială, îi trăsni să facă pe „Machiavelu“ și a încheiat, dragă Doamne, o alianță cu opoziția... Ca rezultat: candidatul nostru a căzut și a reușit liberalul... Nu-l mai puteam lăsa la
 10 Botoșani... În altă parte, niciunul dintre noi nu-l primea în județul în care avea situația. În Dobrogea, însă, nu se fac alegeri... L-am numit la Tulcea...

Răutu sări indignat și, fără să-și dea seama, începu să alerge prin somptuosul birou al ministrului, pierzându-și cu desăvârșire cumpătul:

15 – E o ticăloșie fără nume! E o adevărată trădare, domnule!... Dar mai bine să fie pierdute o sută de alegeri, decât un astfel de prefect, tocmai în Dobrogea?... Pe șleahul cel mai mare al năvălirilor rusești în Balcani!... E o sinucidere!...

20 Nitza Vasilescu se roșise puțin. Se ridică și el din fotoliu, ducându-și mereu degetul sub mustață sau smucindu-și cravata în jos și răsucindu-și gâtul:

25 – A!... Nu exagera!... Liniștește-te! – îl apucă de braț pe vizitatorul ieșit din minți. Ce crezi dumneata, că noi ne putem singuri opune mersului Rusiei în Balcani?... Franța ne-a părăsit, e acum aliata vrăjmașului nostru de moarte, țarul dumitale!... Ne vor apăra noii noștri aliați? De dragul ochilor noștri?
 30 În politica internațională, amice, nu se face filantropie: Habsburgul ar trebui să aibă cel puțin siguranța bunei noastre credințe... Ce importanță mai are un prefect rusofil, care din idioție ajunge instrument în mâna unui Țapundache oarecare...

– Dar atunci, spuneți pe față – izbucni Răutu, smulgându-se de sub brațul protector. Spuneți-ne pe față, nouă, basarabenilor, că nu avem ce căuta aici, că în România rămânem tot sub călcâiul țarist! – tună
 5 el cu furie, uitând cu desăvârșire locul și situația în care se afla.

Și deodată se opri fulgerat.

Biroul era despărțit de vastul hall de alături numai printr-o impunătoare poartă de cristal, larg
 10 deschisă.

În fund, la capătul de sus al monumentalei scări, apăru o siluetă de femeie, zveltă, eteree, cu trupul mlădios prins în cutele armonizate ale rochiei de un verde discret și alb spumos, din care răsărea, ca dintr-un caliciu de crin, un chip blond, luminat de ochi verzi, ce
 15 scânteiau, misterioși, din umbra clopotului de paie, încununat de o plâpândă ghirlandă de lăcrămioare.

Lunecă din treaptă în treaptă într-un ritm de ușoare și grațioase undulări.

20 În tăcerea subită ce învălui universul, Răutu urmărea fascinat simfonia de culori și mișcări ce părea că plutește prin văzduh spre el – și pas cu pas, se răsfrângea în fiorii de foc prin tot trupul lui, până la ultimele ramificații ale nervilor.

25 Nitza Vasilescu păși spre hall:

– Te-am cam incomodat, Yvonne, cu discuția noastră, prea înfocată? – i se adresă Nitza zâmbind. E domnul Ion Răutu, basarabeanul despre care
 30 ți-am mai vorbit... Soția mea, – se întoarse spre Răutu: – Știi că, la un om care și-a pierdut zece ani în apropiere de Polul Nord pentru un ideal, e naturală izbucnirea pasionată, ca erupțiunile unui vulcan de sub zăpadă.

Răutu rămânea nemișcat, fără măcar să răspundă la zâmbetul grațios al doamnei Vasilescu.

Ea se apropie și, întinzându-i mâna, îl salută cu multă afabilitate, spre a-l mai ajuta:

5 – Îmi pare foarte bine de cunoștință, domnule Răutu. Am auzit atâtea despre dumneata și de la bărbatul meu, și de la vara mea, Hélène Osmanli, soția lui Miron Osmanli, poetul. Sunteți prieteni, mi se pare. Îl prețuiesc foarte mult, dar e un sălbat, fuge de noi...

10 Apoi, adresând un surâs și lui Nitza, se referi la scuzele lui:

– Nu m-ați incomodat deloc; știi foarte bine că vulcanii nu mă sperie... Și, în orice caz, îi prefer mlaștinilor, oricât și oricum ar fi de aranjate... Mă coborâsem pentru ora mea de plimbare solitară prin parc. Îmi pare bine! – se întoarce iar către Răutu. Ai venit pentru multă vreme la Sinaia? Sper că avem să ne mai vedem!... La revedere!...

20 Îl învălui în lumina ochilor ei verzi și dispăru.

Răutu, până la sfârșit, n-avu putere să-și desceleze buzele, nu găsi un cuvânt de răspuns.

Uită pentru ce venise, uită pe Nitza Vasilescu, uită totul, – ca și cum ar fi rămas singur în nesfârșirea unui deșert.

– Dar în orice caz, domnule Răutu, – auzi glasul lui Nitza Vasilescu, care își reluă conversația, fără a-și da seama de cataclismul ce-l zguduise cu o clipă înainte – poți să fii sigur că vom face tot ce e cu putință, pentru a stăvili excesul de zel al colonelului Dogia-Bistrițeni...

Răutu, mașinal, își ridică ochii spre cadranul marelui pendule din hall.

Era ora patru și jumătate.

Trecuse abia o jumătate de oră de când bătuse la ușa lui Nitza Vasilescu...

Coborând șoseaua de la grajdurile curții spre parc, nu mai recunoștea peisagiul.

Icoane din lumea nemaivăzută îl împresurau și, în jocul de lumini și umbre aruncate de astrul nou ce cădea spre Vârful cu Dor, Răutu prindea numai răsunetul tainic al imnului solemn ce vibra în inima lui.

10 Vârful cu Dor!...

Să plece acum la Ciubărești? – se întrebă Răutu la ora trenului...

Se hotărî să mai stea o noapte la Sinaia, pentru a-și regăsi echilibrul sufletesc.

15 Îl turburată mai cu seamă cele aflate de la Osmanli despre trecutul Ivonnei și despre căsnicia ei cu Nitza Vasilescu.

Unica fiică a unui latifundiar din împrejurimile Ciubăreștilor, născută în anul războiului ruso-turc; botezată de un mare duce rus ce găzduise în casa lor; crescută în pensionatele aristocratice din Elveția și din Paris; fire visătoare și entuziastă, cu o pecete de exotism în înfățișare și în caracter; de foarte tânără se ambalase după un cavaler fără pată și frică, care pornise în Ciubăreștiul adormit un război crâncen împotriva superstițiilor absurde, a moravurilor ruginite și a instituțiilor apăsătoare sub care suferea țara.

De la primii pași în arena politică, Nitza Vasilescu se afirmase ca orator și publicist de mare talent.

30 Părinții, care o adorau, nu opuseră prea mare rezistență acestei „mezalianțe“.

– Dar e o scârnăvie, frate Răutu – adaoșe poetul –, un gheșeftar fără rușine, un arivist care n-are nimic sfânt!... Nu sunt, frate, nici eu ușă de biserică, dar nu-l pot suferi. Mă gândesc, ce are să fie, când nenorocita aceea va cădea din nori și se va dezmetici?...⁵

A doua zi, până târziu după amiază, Răutu nu ieși din camera lui de hotel.

Întins pe divan, răsfoia alene un volumaș de versuri, rătăcit din întâmplare în sacul lui de călătorie.

¹⁰ Gândindu-se mereu la indiscrețiunile lui Osmanli, își punea aceeași întrebare: „Cum se poate?“

Subit, în conștiința lui răsunară trei versuri ale poetului filosof, peste care privirea lui fugară trecuse fără să se oprească:

¹⁵ *L'amour, comme la haine, échappe à qui raisonne;
L'amour craint la clarté: pour que le coeur se donne,
Qui sait si l'oeil d'abord ne doit pas se fermer?...¹*

Aruncă volumașul, părăsi camera și, îngândurat, se îndreptă spre parcul Peșelului.

²⁰ Așa, fără a-și mai opri privirile asupra peisagiului, ajunse la Stâna Regală.

Abia sus, fu prins de priveliște. Azurul scânteia deasupra Bucegilor, peste siluetele zvelte ale Jepilor și stâncile topite în zare ale Omului.

²⁵ La coborâș, fu prins de o neînțeleasă tensiune; tresărea la fiecare cotitură, în fața oricărui brad bătrân, cu crengile lui întinse, în așteptarea neprevăzutului. Deodată, se opri în bătăile inimii.

¹ „Celui ce cugetă iubirea îi scapă, ca și ura;/ Iubirii teamă îi e de claritate: pentru ca inima să se dăruie,/Cine știe dacă nu cumva ochiul trebuie să se închidă.“ (n. ed.)

Pe o bancă, rezemată de o sumbră stâncă de granit, se desprindea o singuratecă siluetă albă; era Ivonna Vasilescu.

– Domnule Răutu, ești singur? – răsună glasul ei argintiu. Ți place peisagiul? E primblarea mea favorită... Îmi pare bine că te văd. Dacă vrei, să ne odihnim puțin aici... Ești pentru prima oară la Sinaia? Dacă vrei, îți arăt câteva unghere fermecătoare. Dar, după cât știu, în peregrinațiunile dumitale prin lume trebuie să fi văzut alte priveliști. Iubești natura?

Răutu se simți deodată prins de vârtejul înălțimilor.

Parcă văzu într-o singură îmbrățișare: nesfârșirea sumbră a taigalei; stepele arse ale Asiei Centrale; imensele fluvii revărsate ale Siberiei; țărmurile tragice ale Oceanului Înghețat, cu banchizele lui feroce în zare; zidul grandios al Saianilor, îngrădind misterele Tibetului; adâncimile nepătrunse ale tundrei; și viața obidită a omului îngenuncheat de vrăjmășia firii, sub gerurile neînchipuite, în viscolul năprasnic; și războiul veșnic necruțător dintre fiii vitregi ai acestui bulgăr de tină, – sfâșierea mucegaiului omenesc în fața nemărginitului rece și indiferent al bolzii pustii... Povestirile-i curgeau în imagini care se nășteau în neștire. Se simțea stăpânit de o putere neînvingătoare, care îi creștea din răsunetul ghicit în sufletul Ivonnei.

Era una din acele femei, cărora le este dată taina de a aprinde, numai ascultând în tăcere, făclia inspirației creatoare la poeți și gânditori...

³⁰ Câte o întrebare strecurată îi dădea lui Răutu prilejul să-și mai lărgească orizontul și să se ridice aproape până la culmile de divinație profetică:

– Am avut un prieten din copilărie, – spunea el emoționat – care la vrâsta de douăzeci și trei de ani,

mortal rănit într-un conflict armat cu călăii țariști, în așteptarea spânzurătorii, mi-a scris: „*Nicio picătură de forță morală nu se pierde în zadar*“. Am simțit cu toate puterile gândului meu că și conștiința umană e o putere cosmică, un factor al evoluției mondiale; că, și singură, credința noastră în ideal poate ridica pe om deasupra lutului firii sale și a-l încununa, în adevăr, ca stăpân al lumii. El poate triumfa și împotriva animalului din sine, ca și asupra forțelor oarbe ale naturii. Trăim într-o epocă critică nu numai a istoriei umane, dar chiar a evoluției cosmice. În mișcarea maselor muncitoare, în avânturile îndrăznețe ale științei, în orizonturile pe care ni le deschide gândirea, e dovada că se apropie ceasul de cumpănă. Primejdia e încă în întunericul care mai învăluie masele înapoiate din răsărit și îndeosebi în Rusia țaristă – rezervorul reacțiunii mondiale. Și am venit aici, în țara asta încă atât de întunecată și apăsată, să pornesc lupta care poate fi hotărâtoare în ceasul acela de încercare, spre care ne duce vertiginos destinul istoric...

Ivonna rămase multă vreme gânditoare.

Răutu nu-i cerea să vorbească. Știa că este înțeles din scânteierea ochilor ei verzi, din reflexul diafan al întregii ei figuri, care părea o eflorescență mistică, radiată din potirul alb al vestmintelor ei.

Se scurgeau eternități în tăcere... În sfârșit, vorbind mai mult cu sine însăși, Ivonna repetă visătoare:

– „*Nicio picătură de forță morală nu se pierde în zadar*“!... O singură clipă să ai această credință... Și viața ar avea înțeles, ar merita să fie trăită, ori prin câte furtuni și tragedii ai trece...

Apoi, încercând să-și stăpânească gândul și simțirea printr-un surâs de mondenă, urmă:

– Ești foarte tânăr, domnule Răutu... Stând de vorbă cu dumneata, oricine s-ar simți întinerit... Te invi-diez... Dar e târziu... Trebuie să renunțăm la peisagii...

Se coborâră încet, fără să mai schimbe o vorbă.

În fața castelului, de unde se despărțeau drumurile lor, Ivonna îi întinse, gravă, mâna:

– Ne vom mai vedea?

Răutu, turburat, abia îi putu răspunde printr-o mișcare negativă.

– Ai dreptate!... – șopti Ivonna.

Se întoarse și, în ritmul ei armonios, lunecă în sus spre Calea Codrului.

Silueta ei albă se topi în azurul cerului...

Cap. XIX

PĂCATE VECHI

În toamnă, apăru la Ciubărești, sub direcția lui Ion Răutu, „Farul” – revistă literară, științifică și politică.

5 Răutu înțelese că, în acțiunea lui, nu se poate răzema pe socialiști și cu atât mai puțin pe celelalte grupări politice din România. În jurul revistei, se grupează tinerii săi prieteni dintre normaliști.

10 Ilie Turcu, cel mai elegant dintre „fariști”, băiat frumuseț și vioi, cu mai mult simț practic, luă asupra și administrația, cruțând cât se poate mai mult depozitul din moștenirea lui Răutu.

Ciorbadgioglu se instalează ca secretar de redacție. El și Raicu Ionescu erau principalii colaboratori ai revistei, fiindcă au înțeles și și-au însușit ideologia lui Răutu. Își dădeau prinosul lor Anton Vădrășcan și Nicolai Soltuz.

15 Și Elisa știa să se facă utilă, găsind timpul pentru corecturi, ca și pentru a ajuta la corespondență și expediție.

Răutu găsea multă îmbărbătare în atitudinea ei nestrămutată, afectuoasă și atențiunea ei delicată, chiar pentru micile lui manii.

Nu se simțea deloc vinovat față de ea.

25 Ivonna rămăsese pentru el, – aproape cum era în vremea adolescenței sale Undina – numai ca o viziune

imaterială, ca o întrupare a idealului de supremă armonie, o icoană etereă și intangibilă, care îi luminează cărarea vieții din depărtări siderale, ca legendara stea călăuzitoare din Scriptură.

5 Gândul singur că ea le urmărește lupta îi înzeceea puterile.

Prin apariția „Farului”, Răutu și colaboratorii lui se simțiră smulși din mediul ciubăreștenilor, ca și cum ar fi fost aruncați pe o insulă din fundul Oceanului.

10 Primeau rare adeziuni din colțuri necunoscute ale țării, aveau colaborări sporadice chiar în Ciubărești, dar nu luau parte la viața obștească a cetății.

Chiar primul număr al revistei a ridicat un zid între „fariști” și intelectualitatea românească.

15 Afirmând categoric caracterul României ca un stat de țărani, Răutu, pe de o parte, afirma că acest caracter asigură României și misiunea grea, dar glorioasă în evoluția socială, însă, pe de altă parte, impune, ca o condițiune de viață și de moarte, ridicarea țărănimii în viața de stat la situația corespunzătoare importanței ei economice și sociale. România va trăi ca un stat de țărani, ori va pieri.

20 Programul care ar putea realiza acest postulat îl rezuma în patru cuvinte: *pământul, votul, cartea și pușca*.

„Pământul” – adică asigurarea independenței ei economice, fără de care drepturile și libertățile politice sunt o deriziune.

25 „Votul” – adică afirmarea ei ca factorul hotărâtor în viața de stat.

„Cartea” – pentru că numai cultura îi poate da cunoștința dreptului ei și puterea de realizare.

În sfârșit, „pușca” – pentru că numai o națiune armată poate fi în măsura de a-și apăra drepturile și

libertățile împotriva oricărei tentative de opresiune și uzurpare, din afară sau dinăuntru.

O rubrică specială – o cronică a actualității –, sub titlul de *Jurnalul unui marțian*, era consacrată, în forma de roman utopic, unei critici corosive a condițiilor de viață politică, socială, economică și intelectuală din România. Toate păcatele și scăderile vieții obștești erau astfel dezvelite și atacate fără cruțare.

Vijelia stârnită de la primul număr al „Farului” justifică prin sine însăși apariția revistei.

„Apostolul” Christophor Arghir se simți lovit cel dintâi și reclamă, scrâșnind din dinți, anularea recunoașterii lui Răutu ca cetățean român, spunând că ea ar fi fost „smulsă” prin fraudă.

Cu toată vâlva, Răutu nu-și făcea iluzii.

Tirajul „Farului” rămânea foarte restrâns și impunerea colaboratorilor, pentru multă vreme încă, sacrificii grele și devotament eroic.

În Ciubărești, curios, „Farul” părea a găsi mai puțin răsunset decât în restul țării.

Pentru un observator atent, procesul de coborâre și degradare – ale cărui începuturi fuseseră vădite prin înfrângerea veleităților de independență în campania electorală la venirea la cârmă a albaștrilor – ducea vertiginos vechea cetate spre nivelul comun al târgurilor provinciale.

În centrul preocupărilor, mai cu seamă a elitei sociale, era cronică scandaloasă.

De altfel, toate clasele și subîmpărțirile populației rumegau cu aceeași patimă cancanurile despre taienele alcovurilor și escapadele romantice ale elitei.

În curând după apariția „Farului”, ciubărenii – „fără deosebire de clasă, de sex sau de confesiune” – fură agitați de două episoade dramatice, care dezveleau adânci racile morale din sânul elitei locale.

În Calea Ogarului, multe decenii, curiozitatea cercurilor mondene, ca și atenția obștească a mahalalelor se concentrau asupra reședințelor a două familii aristocratice.

La marginea de răsărit a acestei artere, se ridica palatul prințului *Mitea* Vatatzî-Bârnoveanu, iar în fața lui, ceva mai jos, o veche casă boierească, de arhitectură mai modestă, dar mai pitorească prin arhaismul ei – cuibul boerilor Canta.

Pe vremea când Răutu se stabilise la Ciubărești, familia Canta era reprezentată de o doamnă bătrână, care nu-și părăsea niciodată locuința și rar putea fi văzută chiar în curte.

În figura aceasta de babă dezmațată, cu mutra Sfintei Vineri din povești, cum și-o închipuie copiii, cu nasul încârligat, care fugea spre gura-i fără dinți, și cu ochii îngropați adânc între pomeți și sprincene, nimeni n-ar fi putut bănui pe vestita regină a saloanelor de altădată, frumuseța de reputație europeană, bine cunoscută în saloanele Parisului, ca și în toate stațiunile balneare ale Cosmopolisului mondial – doamna Virginia Canta sau Domnița Virginia, cum o numea poporul.

Curtea era îngrădită dinspre stradă de un grilaj înalt și de o poartă grea de fier, veșnic încuiată.

Și niște dulăi păroși nesmintit se năpusteau asupra trecătorilor speriați, de după grații ruginite, ce păreau cu greu a rezista smuciturilor lor furibunde.

Încă în viață fiind, Domnița Virginia ajunse o eroină legendară, demnă de fantezia shakespeariană.

Prințul Mitea Vatatzî-Bârnoveau, un mare boier de viță domnească, părea nu mai puțin un chip de legendă. Din povestirile bătrânilor, răsărea ca un fel de Făt-Frumos irezistibil, care își pierduse socoteala cuceririlor de inimi femeiești.

Dar Răutul îl cunoștea numai, din întâlniri prin împrejurimile pitorești ale Ciubăreștilor, ca un uriaș gârbovit, cu un nas de o curbură formidabilă și cu rară barbă cănită, o figură parcă sărită din ramele galeriei de portrete ale domnilor fanarioți.

Bătrânul trăia în somptuosul său palat, izolat de societatea Ciubăreștilor, cu soția – *prințesa Chiriachița*, cum leoaicele mondene îi subliniau cu malițiozitate numele – și cu tânărul prinț Andreiuș, singura odraslă bărbătească, continuator al neamului Vatazeștilor din Bârnov, care își ducea genealogia, prin împărații bizantini, până la Capetingii francezi.

Prințul Mitea sau – cum îi zicea lumea – *cneazul Mitea*, al cărui titlu și diminutiv rusesc denunțau simpatiile lui nebiruite pentru Împărăția Țarilor, mai avea o fiică, Profirița, cu vreo șaisprezece ani mai în vârstă decât fratele ei Andreiuș, măritată cu Serge Covorăscu, un politicastru mărunț dintre boierinașii scăpătați, mai tânăr cu mai mulți ani ca ea și care își întemeiase aspirațiunile de bărbat de stat pe frumoasa ei zestre.

După nenumărate și extraordinare vicisitudini romantice, descendentul împăraților Bizanțului și al regilor Franței se căsătorii, spre bătrânețe, cu fosta lui fată în casă, o simplă țigancă, fără știință de carte, care

intrase pe vremuri la curtea lui din Calea Ogarului ca o copilă de cincisprezece ani, frumușică și zglobie.

Prin căsătorie, fură legitimați Profirița și Andreiuș, cei doi fii din flori ai „țigăncii“.

Anecdotele semănate de gurile rele asupra *gafelor* „prințesei Chiriachița“ circulau cu profuziune nu numai prin saloanele elitei, dar și prin cafenele și cârciumi.

Cneazul Mitea, care se căsătorise pentru a asigura continuitatea numelui, avea mândria să ție el însuși la distanță toată aristocrația țării.

În anul apariției „Farului“, cerul mondenității ciubărene fu străbătut de grozave fulgerări pornite din cele două mari curți boierești din Calea Ogarului.

Spre deosebire de prințul Mitea Vatatzî-Bârnoveau, doamna Virginia Canta fusese de mai multe ori măritată și dăduse naștere la trei copii, dar căsniciile ei totdeauna se ruinau printr-un cataclism și, la bătrânețe, ea nu avea lângă ea pe niciunul dintre copiii ei.

Cronica îi punea în sarcină neomenii și chiar crime care înghețau sângele în vine.

Era încă însărcinată, din prima căsătorie cu conul Lascar Bordea, când un proces scandalos de divorț o lăsă văduvită în fragedă tinerețe și sub oprobiul obștesc.

După dezlegare, boierul Canta primi acasă o bonbonieră înflorită și legată cu panglici de mătase.

La deschidere, se găsi un cadavru de făt masculin, cu un bilet pe care era scris: „E scârna ta, monstrule!“ – datat și iscălit „Virginia Canta“...

Oficiul stării civile și înregistrase un copil mort-născut al soților Bordea.

A doua zi dimineața, boierul Lascar Bordea zăcea în patul său, cu tâmpla străbătută de un glonte, având în față portretul Virginiei ca mireasă.

5 Nu avu un final mai fericit nici a doua căsătorie, cu o odraslă a marelui neam al Lascarizilor, prințul Petrea, anglo-man și sportsman pasionat, poreclit din pricina aceasta „Beizadea Boxeurul“ – de altfel, o inimă bună și fire romantică.

10 Prințesa Virginia Lascaride dispăru într-o noapte cu cei doi copilași, un băiețel și o fetiță, născuți din căsnicie. Peste multe luni, reveni de peste graniță, însă singură.

În zadar prințul Petrea o implora să spună adevărul despre soarta copiilor.

15 Nenorocitul își sfârși viața ruinat, după ce pusesese în mișcare pe detectivii tuturor țărilor Apusului, să-i caute copiii.

20 Cu vrâsta, când nu mai putea inspira pasiuni, nici avea aventuri romantice, Virginia Canta, reluându-și numele de fată, se închise ca o pustnică în casa bătrânească din Calea Ogarului.

Vălul uitării se lăsa asupra păcatelor Domniței Virginia, când trei procese, unul după altul, o puseră din nou în centrul curiozității obștești.

25 Într-o dimineață, coborâră la Hotelul Ciubăr-Vodă două călugărițe din Belgia, care însoțeau o tânără femeie palidă, cu ochii stinși de melancolie.

30 Aceasta pretindea că e Adelaida, fiica Virginiei Canta, și porni un proces pentru recunoașterea maternității.

Bătrâna harpie refuză să stea de vorbă sau măcar să primească pe avocatul fiicei sale. Se apăra cu o energie sălbatecă, angajând pe cei mai mari avocați

ai țării, dintre care și pe Nicolache Andreescu – supranumit din școală *Răiosul* și rămas toată viața cu această poreclă –, despre care se știa că e asociatul lui Nitza Vasilescu, ale cărui procese le prelua în timpul când acela făcea parte din vrun guvern.

În cursul procesului, se regăsi și fratele Adelaidei, care fusese părăsit la niște țărani din Normandia.

10 Oroarea obștească se ridică până la paroxism, când se ivi și „mortul“ – fiul primului soț al Virginiei Canta, Lascarache Bordea.

Se descoperi că pruncul declarat născut-mort și înscris cu toate formele fusese împrumutat din mahală, iar adevăratul copil al soților Bordea, crescut la Cazacinci, trăia necunoscut și fără să fi fost măcar trecut în registrele stării civile.

15 Procesele se înșirară, termen după termen. Meșteșugul avocaților deschidea largi perspective pentru ani de zile. În răstimp, Virginia Canta se grăbea să-și vândă moșiile, pentru ca să poată dosi averea în caz de condamnare...

Valurile de cancanuri, stârnite de aceste evenimente senzaționale, băteau încă viața obștească în urbea lui Ciubăr-Vodă, când izbucni o tragedie și mai grozavă, – în familia cneazului Mitea Vatazi-Bârnoveau.

25 Pentru tânărul prinț Andreiuș, băiat cuminte și supus, crescut la poalele prințesei Chiriachița, sub oblăduirea severă a cneazului Mitea, veni vremea de a-și întemeia o căsnicie, pentru a asigura perenitatea spiței neamului Vătâzesc din Bârnov.

30 I se găsi dar o fiică de boier moldovan scăpătat, din Bucovina.

Părinții fetei, bucurați de perspectivele strălucite pentru copila lor, n-au cercetat cu prea multă atenție

blazonul mirelui și au închis ochii asupra trecutului prințesei Chiriachița.

Ceremonia căsătoriei civile avu loc, în cea mai strictă intimitate, la primăria din Bârnov.

5 Și acolo, mirele văzu cu groază că, după actele ce-i fură supuse spre iscălire, consimțământul cerut de lege fu dat de sora lui, Profirița, ca mamă, iar în loc de tată figura un Stan Purcică, paznic la fabrica de cârnați din împrejurimile Ciubăreștilor...

10 Taina nu putea fi păstrată. Toate păturile orașenimii – căci țărani au rămas și aici în afară de putregiune – au fost răscolite de vestea care, pornind din vârful piramidei sociale, se scurgea în jos până la temeliele ei.

15 Puhoiul de comentarii scandaloase inunda straturile cele mai adânci ale populației, așa cum și gunoaiile spălate de ploile primăverii – singurul mijloc de asanare a Ciubăreștilor – sunt duse în vale, prin cartierele „Glodăriei“, până la poalele colinelor, revărsându-se în șesul Calcarinei.

20 Dar gunoaiile morale, scurgându-se în valuri murdare din culmile sociale până-n sânul plebei de periferie, nu aduceau după sine, ca ploile, o purificare și o ozonare a atmosferei, ci infectau și mai mult viața obștească.

Din gură în gură fugea povestea:

25 Prințul Andrei nu este copilul Chiriachiței, ci fructul incestului bătrânului cneaz cu propria lui fiică, care, la cincisprezece ani, căzuse victimă libidinozității senile.

30 Pentru a acoperi păcatul, copila fu măritată cu feciorul din casă, Stan Purcică, care și legitimă prin actul de căsătorie pe micul Andreiș.

Numai la pragul căsătoriei cu Chiriachița, cneazul Mitea reuși în mare taină să divorseze pe Profirița de Stan Purcică, legitimând-o împreună cu Andreiș, – în deriziunea legii.

5 Băiatul creștea în credința că e frate al mamei sale, singurul moștenitor al lungului șir de falnici boieri de viță domnească, Vătătzești din Bârnov, a căror obârșie se pierdea în negurile istorice printre Capetingii din Franța.

10 În răstimpul dintre ceremonia civilă din primăria Bârnovului și serviciul divin care urma s-o binecuvânteze în catedrala Ciubăreștilor, prințul Andrei și puse capăt vieții printr-un glonte de revolver...

15 Palatul din Calea Ogarului stă înecat în întuneric. Bătrânul cneaz nu mai iese din dormitorul lui și, întins în alcovul lui monumental, se pregătește de moarte. N-a putut răzbate până la el – afară de doctorul Friedmann, medicul casei, și avocatul Rodosi, însărcinat cu redactarea testamentului – decât prințul Alecu Sferțea-„Casta-Diva“.

20 Acesta, văzând în penumbra alcovului, tremurată sub flacăra candeliei, profilul mai afinat ca lama de cuțit al tovarășului jocurilor din copilărie, primi liniștit, cu filosofia-i epicureană, prevestirea destinului. Îndreptându-și mustățile și musca de sub buza inferioară, întrebă:

– Ce zici, Mânzule? Mă tragi pe sfoară? Îmi iai înainte? Ei, puiule, am trăit destul și ce-am văzut n-avem să mai vedem...

30 Cneazul Mitea scoase de sub perină un mare plic cu peceti roșii și-n tăcere, îl întinse prietenului. Își strânsă mână și prințul Alecu, fără altă vorbă,

băgând plicul cu îngrijire în buzunarul vestonului, ieși din dormitor.

În palat, mișuna o lume dispartă: pe lângă prințesa Chiriachița, care trona ca o autentică domniță, se instală cu soția lui și Serge Covorăscu – „gine-
5 rică“ își și prevedea toate măririle, ca singurul moștenitor al averii Vătătzeștilor.

Până și zidurile palatului păreau cuprinse de tensiunea așteptării.

10 Odihna nu veni asupra sufletului zbuciumat al bătrânului cneaz decât peste patru zile.

Spîța Vătătzeșilor din Bârnov se stinse.

Prințul Alecu „Casta-Diva“ transmise plicul cu pecețile roșii unei franceze bătrâne, fostă, cu multe
15 decenii înainte, guvernantă în casa părinților cneazului Mitea, care, smerită, își aștepta și ea sfârșitul într-o căsuță pierdută din mahalaua Cazacincilor...

Cap. XX

BRAN CAROȚI

„Farul“ și colaboratorii săi pluteau deasupra golului și a mizeriilor care tulburau viața Ciubăreștilor.

5 Dacă Cetatea lui Ciubăr-Vodă rămânea indiferentă față de focarul de lumină, născut în sânul ei, Răutu putu constata cu mulțumire că, deși încet, radierea lui se întindea tot mai departe și pătrundea mai adânc: numărul abonaților creștea; se ofereau
10 colaborările și veneau tot mai multe adeziuni din partea intelectualilor.

Însă situația cea mai ciudată se crea în ce privește raporturile dintre falanga „faristă“ și social-democrați. Mai cu seamă după ce Răutu atacă direct
15 ortodoxia marxistă, ca o deviație de la adevărata doctrină socialistă.

Tovarășa Sica fu câștigată cea dintâi pentru concepția țărănistă predicată de „Farul“. Vasile Credință însă șovaia.

20 Nu putea tăgădui convingerile socialiste ale lui Răutu: știința lui îl impresiona; nu rezista nici în fața argumentării lui, dar acestea nu se potriveau cu publicațiunile lui Dietz din Stuttgart... nici cu dogmele lui Război-Vrânceanu...

25 În rândurile tineretului mai cu seamă, noile lozinci găseau mult răsunset.

Pentru a „tăia scurt“, se stabili dar la Ciubărești, cu doamna, și tovarășul Bran Caroți.

Era tipul, destul de curent în intelectualitatea română de pe vremuri, al socialiștilor crescuți pe 5 bulevardele Parisului.

Numai averea părinților îi asigura o situație excepțională, ca singurul deputat al partidului.

Nu citise un rând nici din *Capitalul* lui Karl Marx, nici din alte opere fundamentale ale socialismului științific, însă cunoștea pe de rost discursurile 10 oratorilor francezi de frunte, ca și articolele mai răsunătoare din presa socialistă și anarhistă a Franței.

Vocea sonoră și gesticulația studiată în teatrele franceze îi creă și reputația de mare orator, deși resursele lui se arătau prea reduse. 15

În Parlament, ca și la întrunirile publice, recurgea negreșit la una din cele două vestite perorațiuni, iar în cazuri mai solemne, și la amândouă: într-una, socialismul era comparat cu „o ghindă de stejar aruncată în nisipurile deșertului, care, încolțind acolo ca un plăpând vlăstar, bătut și plecat înaintea uraganelor, se dezvoltă cu încetul într-un falnic copac, ce-și 20 întinde peste pustietățile înviate umbra uriașă, sub care caravane nenumărate își pot găsi adăpost și apărare împotriva torentelor vrăjmașe, a viscoalelor de zăpadă, ca și a arșiței de soare.“

Alteori, acest peisagiu saharian, nu tocmai banal, ceda locul unei viziuni polare:

„Sub crusta groasă a ghețurilor doarme bătrânul 30 fluviu: gigantul pare mort, – nicio mișcare, nicio adiere de viață nu se resimte în pustiul acoperit de giulgiul imaculat. Dar iată că primele raze ale primăverii deșteaptă în adâncimi imperceptibile gălgâituri de ape vii; crusta grea se învinețește; cele dintâi

fisuri, mai subțiri ca niște fire de mătase, abia o zgârie în lung și de-a curmezișul; dar soarele revărsându-și mereu din bogăția lui dătătoare de viață razele-i de foc, crăpăturile se lătesc, spinarea înghețată crește, 5 fluviul încătușat își rupe cămașa de forță, se revarsă, valurile lui se întind asupra câmpiilor și spală și duc spre Ocean moartea albă, lăsând în urmă verdeța vie și nădejdea nemuritoare... Așa e și socialismul, domnii mei, încolțit în câteva inimi generoase, pentru ca apoi...“ 10

Modulațiile glasului și gesticulația armonizată rezolvau, pentru tovarășul Caroți, toată problema revoluției sociale pentru România.

Între dânsul și Răutu, de la primul contact se stabiliră niște raporturi penibile pentru Răutu, prin lipsa lor de sinceritate. 15

Nu putea dar fi vorba despre nicio discuție teoretică între ei.

Caroți, de altfel, evita orice atac direct, dar se dovedi meșter în insinuațiuni, șoapte la ureche, combinațiuni tenebroase. 20

Răutu găsi împotriva acestui orator un sprijin cu totul neașteptat, din partea doamnei Adina Caroți.

Aceasta de mult nu mai hrănea nicio iluzie asupra soțului. 25

Lui Răutu îi fu chiar dat să asiste la o scenă conjugală puțin edificatoare.

Într-o zi, doamna Caroți îl întrebă:

– Câte ceasuri sunt, domnule Răutu?

Înainte de a-i putea răspunde, Bran Caroți își scoase repede ceasornicul de aur și-i anunță ora. 30

Doamna Adina, parcă fără fără măcar să-l audă, își repetă cu insistență întrebarea:

– Domnule Răutu, fii bun să-mi spui dumneata ora, căci Brănel, chiar fără niciun interes, nu e în stare să spună adevărul; sau înaintează, sau retrogradează cel puțin cu o jumătate de oră!

5 Totuși, un conflict violent ar fi izbucnit fatal între deputatul social-democrat și directorul „Farului“, dacă o împrejurare nu l-ar fi înlăturat pe „Brănel“ din calea lui.

10 Vasile Credință, cu naivitatea lui de copil și seriozitatea și cinstea lui fără prihană, credea – și poate era singurul care credea fără șovăire – în talentul oratoric și în energia de luptător revoluționar ale lui Caroiți.

15 Într-o zi, Gheorghieș Război-Vrânceanu, teoreticianul și pontificele social-democrației române, primi din Ciubărești o telegramă disperată semnată de Credință:

„Vino urgent, chestie de viață și de moarte“.

20 Însăpăimântat, Gheorghieș Război se și sui în primul tren.

Din gara Ciubăreștilor porni direct la căsuța din strada Cojocari.

25 În jurul tovarășului Vasile, care se agita prin odaie, se adunară frunțașii partidului. Brănel Caroiți, împotriva obiceiului, stătea spășit și tăcut într-un colț.

– Bine ai venit, frate Gheorghieș! – se bucură Credință. Numai tu poți să ne scapi din năpastă... Ai doar trecere la zărghita ceea de Adina... A dat strechea într-însa... Dă iureș prin Ciubărești cu
30 coada în vânt și clântănește la toate țatele împotriva bietului Brănel, care zău nu-i vinovat! Vrea să ceară și divors. Ar fi un scandal mare. Au să curgă toate balele asupra noastră și vor fi spânzurați toți câinii pe spinarea partidului.

– Dar ce s-a întâmplat, frate? – îi întrerupse Gheorghieș torentul, cu spaimă.

– Închipuiește-ți, frate Gheorghieș, – își relua fiul Credință – că alaltăsară Brănel, mândăcios cum
5 îl știi, s-a îndopat peste măsură cu friptură de purcel gras pe curechi călit; și noaptea l-a năplăvit un groaznic coșmar; parcă se răsturnau asupra lui cazane cu
10 smoală aprinsă și niște draci fioroși îl împungeau în coaste cu furci de fier roșite în flăcări. Omul se zbatea, gemea, voia să se smulgă din furcile dracilor... Degeaba! S-a năpustit asupra lui însăși talpa iadului, l-a apucat de gât și l-a strâns cu zbierete și schime
15 strașnice. Și când și-a putut deschide, în sfârșit, ochii, pe jumătate mort de spaimă, ce să vadă? Pe zmintita aceea de Adina cu un sfeșnic aprins în mână și el, în
pat la slujnică! Nici nu știe sărmanul cum a ajuns acolo, ca un somnambul, iar nebunei cele i se năzăresc cine știe ce comedii!... Nu era, frate, decât purcelul cel gras pe curechi călit!...

20 Pe Gheorghieș Război îl apucă un hohot aproape isteric.

– Bine, Vasilică, tu ești un copil. Dar tovarășa Sica, femeie cuminte, să-l creadă pe stricatul acesta? Nu-l cunoașteți? N-ați auzit despre isprăvile lui?
25 Știe, săraca Adina, ce știe!... Aha, nerușinatule, – se întoarce spre Brănel – purcel pe varză călită!... Aha!... Mie să-mi spui?...

Bran se ridică, luă una din pozițiile lui cele mai reușite și, lovind melodramatic în plastronul amidonat, exclamă:
30

– Și tu nu mă crezi, Gheorghieș? Tovarășii însă se tăvăleau de răs.

Gheorghieș Război reuși totuși – nu pentru prima oară, nici pentru cea din urmă – să potolească mânia Adinei.

5 Dar apostolatul lui Brănel Caroți își luă sfârșitul și soții părăsiră în curând, ca tineri însurăței, Ciubăreștii.

Cap. XXI

„RĂSUFLAȚII“

Pe neașteptate „Farul“, a cărui apariție îl izolase pe Răutu de intelectualitatea românească, îi dădu
5 prilejul să se apropie de niște bătrâni, care, prin însăși înfățișarea lor, evocau, pentru Răutu, trecutul necunoscut al țării românești, – cunoștință care-i îngădui să pătrundă mai adânc în condițiunile vieții obștești din țară.

10 La redacție sosi o scrisoare a cărei caligrafie și ortografie nu trădau numai o tremurată mână bătrânească, dar purtau și vestigiile slovelor, precum și stilul altor vremi. Misiva cuprindea:

Stimate domnule directore,

15 *Am tradusu câteva sonete de Petrarca. Nu sum sicuru dacă aceasta traducere o veți considera publicabile în excelenta revistă ce cu atâta distincție o dirigeți.*

20 *Dacă însă cumva vă interesează, am cutezanța a vă ruga să-mi faceți cinstea de a-mi comunica când aș putea avea plăcerea de a fi primit la onor. dumneavoastră redacțiunea.*

Al dumneavoastră devotat
DEMETRU JONEA

Răutu își aduse aminte de pudicul bătrânel cu care voiajase spre București și care fusese gonit din compartiment de povestirile scabroase ale lui Raul Dionide.

5 Chiar atunci îi păruse grozav de rău de maltratarea acestui tip supraviețuit de boierinaș din vechea Moldovă, de oarecare cultură, amic al artelor și al literaturii.

10 Avuse în urmă prilejul de a-i citi câteva nuvele și poezii, strânse într-un volumaș subțire, dar tipărit cu multă îngrijire.

Răsărea o aromă de vetustitate și din maniera literară, dar mai cu seamă din radierea unor idei și simțiri care păreau un ecou al generațiilor de mult stinse.

15 Se grăbi să-l viziteze în casa lui – care avea același aer bătrânesc ca și el însuși –, situată într-o stradă tihnită, ce întretaie Calea Ogarului.

Fu primit cu afabilitate discretă și atențiune delicată.

20 Cabinetul lui Dumitru Jonea, mobilat cu mai multe dulapuri de nuc întunecat, pentru cărți, cu birouri și fotolii din același lemn bătrân, decorat cu desenuri și picturi în ulei – foarte naive ca tehnică și concepție, datorite însuși amfitrionului –, îl readuse 25 parcă în casele boierilor basarabeni mai răsăriți din vremea copilăriei.

– Îmi pare rău că te-am inoportunat cu modestele mele încercări, – îl întâmpină, chiar cu timiditate, admiratorul ciubărean al lui Petrarca – dar dacă-mi 30 pot face mai de aproape cunoștință cu dumneata. Nu știu dacă ai cunoștință că suntem cam cimitii prin Zaimești; dar mai cu seamă m-au interesat scriptele dumitale din „Farul“.

– Îți mulțumesc, domnule Jonea, pentru cuvântul bun – răspunse nu fără oarecare jenă „directorele“ –; dar nu m-am așteptat să găsesc simpatie pentru revista mea la un om de vrâsta dumitale... Articolele 5 mele sunt considerate ca revoluționare și subversive chiar de oamenii dintr-o generație mai tânără...

Bătrânul surăse numai din ochii lui blajini și, învârtindu-și inelul gros de aur, cu o pecetie de piatră verde încrustată, răspunse domol:

10 – A, poate tocmai pentru că e o generație mai tânără!... Noi, bătrânii, am trecut prin atâtea faze... Am văzut trecând ca valul atâtea curente și idei care păreau bunicilor revoluționare și subversive, iar nepoților, ruginite, încât nu ne sperie noutățile... Uite, 15 și la picturile mele. E un fel de arhivă... Reprezintă o jumătate de veac de observații. Nu pretind că aș fi un artist, dar un arhivar... Bagă de seamă deosebirea de costume, de mobile, de frizuri, de stiluri arhitectonice... Îți poți da seama că, în această jumătate de 20 veac, țara noastră, cel puțin ca decor al vieții, a străbătut calea pentru care altor nații le-au trebuit veacuri... Uite, bătrânul cela cu antereu și ișlic, cu narghileaua lui, așezat între perini cu picioarele încrucișate pe un divan larg și jos, – e bunicul meu... În ce veac ar 25 trebui să cauți un tip analog în Franța?...

Sonetele îl fermecară pe Răutu. Chiar limba lor arhaică, turnura trudnică a frazei, în năzuința de a reda ritmul și armonia limbii italiene de la începutul Renașterii, evocau fondul sufletesc, dacă nu forma 30 poetului italian.

Mulțumită noului colaborator, Răutu făcu cunoștință cu un cerc întreg din contemporanii săi.

Și nu numai că le înțelese sufletul, dar, ciudat, se simți mai apropiat de ei decât de generația mai tânără.

Bătrânii aceștia au cunoscut vremuri de înjosire și de prigonire, s-au dovedit capabili de jertfă și de luptă pentru un ideal, au trăit momente de înfrângere și desperare, ca și de însufletire și de biruință.

5 Răutu n-a putut uita niciodată scena la care asistase într-o seară în salonașul conului Mitică Jonea, cu aceeași patină de vechime, decorat de aceleași desene și picturi ale amfitrionului, dar mobilat în stil Louis XV și cu un delicios vechi *clavecin* în colț.

10 Găsi, așezați în cerc, pe canapele și fotolii, în afară de însuși conu Mitică Jonea, mai multe personaje, ce-i erau, de altfel, cunoscute din elita Ciubăreștilor: beizadea Nicu Dogia-Misitu, prințul Alecu Sferțea-„Casta Diva“, colonelul Scarlat Rinetta, profesorul Anton Zori...

15 Erau grupați în jurul șefului liberalilor din Moldova, domnul Todiriță Canta, venit pentru câteva zile la Ciubărești, după o călătorie în Bulgaria, în suita regală, ce avusese loc cu prilejul înălțării unui monument pe câmpiile Plevnei, în memoria ostașilor români căzuți în Războiul Independenței.

Bătrânul își povestea impresiile cu multă emoție:

– Când trăsura Măriei Sale s-a ivit pe malul Dunării, au început salvele tunurilor bulgărești dinspre
25 Giurgiu. Se auzea numai: pac-pac! pac-pac! – povestitorul lansa aceste onomatopei cu o voce subțirică și jalnică –; iar bateriile noastre răspundeau: Bum-bum-bum! Bum-bum-bum! – vocea i se-ngrășă și, ca să-i dea o rezonanță mai impunătoare, bătrânul sălta puțin pe canapea și-și acompania tunetele
30 cu mișcarea pumnilor, de sus în jos...

Cu uimire, Răutu băgă de seamă că moșneagul se îneca de lacrimi. Privi și la ceilalți și văzu că și ei plângeau adânc mișcați, dar fiecare după firea lui:

Traducătorul lui Petrarca plângea simplu ca un copil, suflându-și mereu nasul și ștergându-și fața muiată de lacrimi.

5 Beizadea „Misitu“, ca un om cu o creștere deosebită, își întoarse fața spre fereastră.

Colonelul Rinetta stătea rigid, soldățește, luptând din răputeri să nu-și trădeze emoțiile, totuși mici picuri cristaline i se înșirau încetișor de sub pleoape pe obraji nemișcați.

10 Profesorul Zori, din când în când, sughițea ostentativ, ca să atragă atenția șefului asupra emoțiilor sale patriotice...

Chiar povestitorul fu silit de mai multe ori să-și
întreprună narațiunea, strangulat de plâns.

15 Numai prințul Alecu Casta Diva îi șopti la ureche:
– Înțelegeți? Stăteau chiar sub bateriile românești, iar cele bulgărești trăgeau din depărtări, de pe celălalt mal!... – și-i făcu șiret din ochi.

Răutu numai în momentul acela își dădu seama
20 că, la venirea lui în țară, de-abia trecuse vreo zece ani de la proclamarea independenței și înălțarea statului român ca Regat. Bătrânii aceștia, o viață întreagă, au cunoscut numai înjosirile și împilările vasalității și ale protectoratului. Toată generația activă trăiește
25 încă sub apăsarea acestei amintiri.

De câte ori, sub ochii lor, țara devenea arena de luptă între oști străine, care rivalizau în aroganță și brutalitate!

30 Și le-a fost dat, în sfârșit, aproape de pragul mormântului, să-și vadă realizarea viselor adolescenței...

Cu cât mai săracă, mai pustiiată sufletește era generația ce le urmase!

Numai în tineretul universitar, credea Răutu, se pot găsi primele vestigii de o nouă înălțare.

Și nu numai tinerii săi prieteni „fariști“ sau socialiști pot fi luați în seamă, din acest punct de vedere.

5 Dar chiar la „arghiriști“, cu toată lipsa lor de cultură și de orizont, cu toată îngustimea șovinismului lor, cu primitivitatea sufletească și brutalitatea manifestărilor, e preferabilă sinceritatea avântului, materialismului grosier și arivismului nerușinat al generației imediat premergătoare.

Bătrânii din „Clubul răsuflaților“ – cum îi numea cu răutate Knix – se deosebeau, la urma urmelor, foarte mult între ei și ca temperament, și ca nivel cultural, și chiar ca însușiri sufletești.

15 Amfitrionul, conul Mitică Jonea, fire artistică și delicată, dar fără multă învățătură, indiferent pentru politică – care chiar îl îngrozea cu sfâșierile ei pătimăse –, era fericit dacă putea să deseneze un peisaj dintr-un colț al țării, în care copacii, indiferent
20 de distanță, își etalau fiecare crenguță și fiecare frunzișoară bine tăiate pe fondul egal al cerului; sau să cânte la clavicinul lui bătrânesc vro romanță sentimentală, care delecta saloanele în tinerețea lui; și mai cu seamă, dacă putea așterne pe hârtie, în formă de
25 nuveletă naivă, amintiri și icoane din alte vremuri; sau să traducă vreun sonet din Petrarca, vreo scenă din Racine sau Corneille, un episod din *La Nouvelle Héloïse* din J. J. Rousseau...

30 Beizadea Nicu Dogia-Misitu, născut și crescut într-un palat domnesc, om blând și inimos, se simțea mereu apăsător de conștiința propriei sale inferiorități și accepta viața dimprejur ca un mister ce nu putea fi dezlegat de mintea lui.

Colonelul Rinetta rămăsese soldat și, coborât la viața de civil, cu toate că nu era lipsit și de o oarecare cultură și educație aleasă, nu mai avea alt interes acum decât pentru o partidă de *preferans* în fiecare seară la „Clubul Vânătorilor“, afară doar de un tai-
5 fas din când în când cu prietenii din alte vremuri.

Firea lui răsare minunat dintr-un incident din viața lui de civil. Înaintat general în rezervă, refuză gradul cu mândrie:

10 – Nu pot primi galoane ca *țivil*, iar soldat nu mai sunt. Apoi, lumea cunoaște pe colonelul Rinetta și nu vreau ca vrun lingău să poată întreba „Dar cine-i
cela, generalul Rinetta?... N-am auzit“...

Și a murit consecvent cu sine. Îmbătrânind, își găsea
15 tot mai greu parteneri pentru partida lui de *preferans*.

Într-o seară, nu mai găsi pe niciunul, jucătorii fugind de „boșorog“. Atunci își înarmă revolverul de
cavalerie și-și trase un glonte drept în inimă, lăsând
20 numai un bilețel pentru autorități: „Nu mai am pentru ce trăi. Colonel Rinetta“...

Chiar șeful liberalilor, conul Todiriță Canta, un bărbat de stat încercat, care, cu veșnicul și imuabilul
său discurs, refăcea mereu istoria țării, de la regimul
fanariot până la „Coroana de Oțel“, căuta, în fond,
25 un refugiu împotriva actualității.

Spre deosebire de ceilalți „răsuflați“, nu-l interesa decât administrația publică. Era pasionat luptător de partid, însă îl preocupau numai detaliile de
30 gospodărie a statului; când era ministru de Comunicații, se informa cu precizie asupra numărului de traverse sau de stâlpi de telegraf, întrebuițat de direcțiile respective, iar ca ministru de Război putea spune oricând câți și ce fel de nasturi sunt necesari pentru rufăria soldaților.

Pe Răutu însă îl impresionează mai cu deosebire ceea ce le era comun tuturor: se simțeau *înstrăinați* în mijlocul societății de astăzi.

Anatole France spune undeva că fiecare generație este o patrie, peste ale cărei hotare nu fiecare poate trece nepedepsit.

Dar în România, generațiile veacului al nouăsprezecelea erau despărțite prin prăpăstii, încât bătrânii se simțeau căzuți de pe alt tărâm, – nu mai înțelegeau pe urmașii lor, nu se mai înțelegeau nici pe ei înșiși.

Poate tocmai aceasta îl apropia pe Răutu de bătrânii „răsuflați“.

El nu era despărțit de generația tânără din România în timp, ci de un hotar în spațiu, dar grozav prin puterea lui de izolare.

Trecut prin școlile rusești, pătruns de curente intelectuale și mai cu seamă de ideologia revoluționară a unui vast și puternic imperiu, fusese deprins – în lupta politică, ca și în viziunea pur intelectuală – să privească lucrurile într-un cadru mondial. Din acest punct de vedere, nu o dată putu constata că și cel mai modest lucrător de fabrică din Rusia avea o perspectivă mai largă decât un bărbat de stat sau chiar un profesor universitar din România de pe atunci, abia ruptă de sub regimul de vasalitate și protectorat.

Astfel, pentru tânărul basarabean, problema lui personală se confunda cu o tragedie națională.

Trunchiurile răzlețite ale neamului românesc au trăit de veacuri sub înrăuriri atât de deosebite și de divergente, încât o cultură națională, omogenă, nu se va putea naște decât prin îndelungate și înverșunate lupte și prin sfortări uriașe, care să ducă la amalgamare, la fuziune, la asimilarea organică a trei mari civilizații, care se încrucișau în acest colț al Europei.

Numai pe această cale va putea fi sădită aici o cultură originală și bogată, care să-și aducă prinosul în comoara civilizației generale. Și numai astfel se va ridica, în loc de o simplă grupare etnică – „speță zoologică“, cum se exprimă Osmanli – o națiune, o adevărată națiune.

Căci o grupare etnică numai atunci se afirmă, numai atunci merită titlul de națiune, când nu rămâne ca un balast mort în cortegiul neamurilor, ci ia parte activă la progresul omenirii, – contribuind cu o operă științifică, literară sau artistică, cu o faptă, cu o gândire, la acea muncă uriașă, prin care omenirea schimbă fața lumii și apare ca un factor al cosmogoniei.

Și această sarcină se impune, prin porunca destinului, lui, Ion Răutu, fără ca el să poată măcar conta nu numai pe un sprijin, dar măcar pe o înțelegere din partea intelectualilor din România, pentru care, frământările și năzuințele unui fiu al Basarabiei înviate, cu sufletul lui bântuit de chemări contradicțoare, este și va rămâne pururea, până la renaștere sau, mai bine zis, până la *nașterea națională*, o carte cu șapte pecetei.

Răutu se împrieteni îndeosebi cu prințul Alecu Casta-Diva, care, în fond, înfățișa o prea originală formațiune intelectuală și morală, deosebită mult de aceea a contemporanilor săi.

Deși se găseau la antipozii sferei morale și intelectuale, totuși Răutu se simțea atras tocmai de această originalitate, ca și de vioiciunea de temperament și frescheța de sentimente care-l distingeau pe Alecu Casta-Diva în ciuda vrăstei.

Descendent dintr-o mare familie, care dăduse mulți Domni țării – de obârșie curat moldovenească,

deși îi plăcea să-și ducă genealogia până la dinastia condotierilor Sforza din Milano –, era și prințul Alecu Sferteș un deznădăcinat.

5 Studiiile și le făcuse la *Theresianum* din Viena, unde își crease prietenii și cu fiii înaltei aristocrații austro-ungare și chiar cu vro doi Habsburgi autentici. Marea lui avere îi dăduse puțința să-și petreacă viața mai mult la Paris, unde ușile tuturor saloanelor îi erau larg deschise.

10 Însurat el însuși cu o contesă germană, își măritase pe una din fiice cu prințul Lonsky din Rusia, fost multă vreme vicerege al Caucaziei, iar pe alta cu ducele de Montdor, dintr-o familie franceză cu un glorios trecut istoric.

15 În țară venea foarte rar: numai atunci când îl strângea prea mult diferența dintre venituri și cheltuieli, care impunea vânzarea vreuneia din imensele moșii moștenite. Își pierduse aproape orice legătură personală cu boierimea moldovenească, – pe cea din Muntenia o desconsiderase totdeauna.

20 Neavând nicio ocupațiune în țară, niciun interes altul decât colectarea veniturilor, se plictisea de moarte când împrejurările îl sileau să-și prelungească șederea în România.

25 Adorând muzica italiană, pentru distracție, adusesse pe vremuri la Ciubărești o întregă trupă de operă italiană. Purta porecla de „Casta Diva“, fiindcă fredona mereu celebra cavatină din *Norma*.

30 Destinul crud însă îl fixă spre sfârșitul vieții în cetatea lui Ciubăr-Vodă.

Se ruinase cu desăvârșire și – ceea ce era mai grav – ultimele lui aventuri îi creaseră, în lumea mondenă a capitalelor europene, o reputație cam supărătoare pentru fiicele lui.

Acestea îi acordară dar fiecare câte o pensie de cinci sute de lei pe lună, cu condiția să se stabilească la Ciubărești.

5 Simțind, probabil, în Ion Răutu oarecum un „frate de suferință“, prinse oarecare simpatie pentru dânsul. Era, poate, chiar singurul cetățean al Ciubăreștilor cu care îi plăcea să stea de vorbă.

10 Îl interesau mult povestirile din mișcarea revoluționară rusă și din viața deportațiunii siberiene, ca și descrierile naturii și ale primitivelor triburi subpolare.

Și totdeauna își încheia conversațiile asupra acestor teme cu aceeași declarație:

– Nu-nțeleg, domnule Răutu, – exclama el cu mirare și chiar cu indignare – nu-nțeleg cum un om sănătos la minte poate accepta de bună voie asemenea viață? Osteacii, zărenii, samoezii și cum le mai cheamă liftele cele subomenești... Da, înțeleg – n-au altă soluție... Dar dumneata? Și nu pari prost... Ai o cultură serioasă... ești poate unul din cei mai învățați oameni pe care i-am întâlnit... Și, de, nu ești născut dintr-un antropoid oarecare, ești băiat de familie... M-am întâlnit chiar într-o iarnă la Paris cu un Mihalache Răutu; poate un unchi sau poate chiar bunicul dumitale... Nu-nțeleg, nu-nțeleg – își apucă el cu gestul lui obișnuit vârful mustății sau „musca“ de sub buza de jos.

La rândul său, îi plăcea să întrețină pe Răutu despre peripețiile romantice ale vieții lui de nomad monden.

30 Din mărturisirile lui, răsărea un tip de seducător de profesie, – în genul lui Casanova.

Prințese și ducese din aristocrațiile europene se perindau cu copile din popor și chiar slujnicuțe,

precum și cu fete și femei măritate, din toate treptele sociale intermediare.

Vorbea despre toate ca și cum inima lui vibra încă de dragoste și de regrete pentru aceste clipe efemere. Descria cu voluptate icoanele feminine neuitate, trăsăturile feței, detaliile anatomice și chiar particularitățile și idiosincraziile amoroase.

– Ah, domnule Răutu, viața omenească e un paradox așa de monstruos, o ineptie atât de abjectă a creațiunii, încât nu poate găsi – nu pot spune justificare, idiotia n-are justificare – dar oarecare toleranță, decât în misterul acesta, care aruncă o femeie în brațele bărbatului și, din amortirea somnolentă de toate zilele, dezlănțuie un vifor, un uragan, ca să poți măcar o clipă uita ticăloșiile și imbecilitățile existenței. Ah! Când, pentru prima oară, o fecioară își găsește puterea să-și biruie atavismele și prejudecățile, să-și arunce în jos cămașa și să-și expună, dezvelită, tainele trupului și ale pornirilor ei!... E sublim!... Numai aceste momente fac suportabilă bălăcirea în tina vegetării... Nu le-ai trăit, domnule Răutu?... A!... Înaltă politică... Revoluții... Preocupări filantropice.. Cercetări științifice! Sunt mirajuri, domnul meu, mrejele fantaziei! Fondul vieții, să mă crezi, tinere amice, misterele creațiunii, – aceleași de la o plantă de baltă până la zămislirea nebuloaselor intersiderale –, acest resort al universului în toată înfinitatea lui se manifestă pentru bietul biped omenesc numai acolo, în surâsul timid, în ochii înlăcrimați, în tremurul cărnii, în mișcarea pătimașă, care împleticește două corpuri într-o singură ființă, – pentru a asigura însăși continuitatea formelor superioare ale vieții. Morala popilor? Rigorismul fățarnic al puritanilor? Căscaturile paralele din patul conjugal?...

Nu-nțelegi, prietene, că sunt tot așa de ridicole și de odioase ca și contorsiunile acelor brute quasi-omenești ce-și înăbușe toate pornirile firii, sub pretextul că munca singură poate sanctifica viața și asigura cultura și civilizația! Cultura și civilizația, domnul meu, se nasc numai din prinosul superfluu, nu din strictul necesar al existenței... Așa!...

Răutu, cu toate fanfaronadele acestea, simțea multă milă pentru acest bătrân cu inteligență fină și de o culturalitate reală, care se stingea într-un mediu atât de puțin potrivit cu firea lui, cum era societatea ciubăreșteană.

Cu timpul, luară obiceiul de a petrece în serile libere un ceas și chiar două la „Clubul Vânătorilor“, la o partidă de *écarté*, aseasonată cu un schimb de idei atât de disparate și ireductibile.

Răutu avu prilejul însă să se convingă că simpatia și considerația pe care i-o manifesta bătrânul *bon-vivant* erau mult mai serioase și mai adânci decât păreau.

Preocupat de greutățile întâmpinate cu publicarea „Farului“ și prins de lupta pornită împotriva abuzurilor și scăderilor vieții obștești în România, Răutu, mai multe luni, aproape nu mai putu vedea pe prințul Casta-Diva.

Într-o zi, fu rușinat primind prin valetul de la Hotelul „Ciubăr-Vodă“, câteva rânduri scrise pe o carte de vizită a prințului:

„M-ai uitat, amice, cam de multă vreme. N-ăș vrea să scâp prilejul de a te mai vedea încă o dată. Îmi vei face dar un serviciu, dacă vei trece chiar astăzi pe la mine. Scuză-mă că n-am venit eu însumi, dar stau în pat și buna mea voință nu ajunge ca să mă pot ridica. Te cunosc destul, pentru ca să nu mai

am nevoie de a-ți exprima nădejdea și de a-ți mulțumi pentru răspuns“.

Casta-Diva, cu o față cizelată în fildeș, foarte scăzut, îl primi cu o recunoștință discretă, exprimată numai printr-o privire.

– Bine ai venit, domnule Răutu! – începu el pe tonul obișnuit al conversațiilor dintre ei. Vreau să te rog să-mi faci un mic serviciu, pe care nu vreau să-l încredințez valetului, să nu faci vreo încurcătură. Vezi, pe masă sunt două telegrame. Te rog să le expediezi la vreme. Vei găsi lângă ele și banii...

Răutu citi pe o telegramă adresa prințesei Lonsky din Petersburg și pe cealaltă a ducese de Montdor din Paris, – fiucele prințului.

Textul era identic.

„Suis mort. Ne vous dérangez pas. Toutes les mesures nécessaires prises. Tendresses. P-ce Alexandre Sfertzea.“¹

La o privire mirată a lui Răutu, prințul zâmbi numai ușor:

– Am trecut de optzeci de ani, amice... N-am nicio durere. Numai că am pierdut somnul și pofta de mâncare. Și am învățat destul, ca să știu cum picură energia vitală, când nu se mai reînnoiește.

Dacă nu te plictisește, putem sta încă o dată puțin la sfat. Tot te zbuciumi? Lupti? A? Vrai să refaci omenirea pe alte calapoduri, – mai perfecționate? A? Și omenirea aceasta îi îndărătnică! Cea mai mare transformare pe care a suferit-o de când s-a despărțit de maimuță, e că și-a pierdut o parte din lână...

¹ „Sunt mort [am murit]. Nu vă deranjați. Toate măsurile necesare luate. Dragoste. Prințul Sfertzea“ (n. ed.)

Grea, grea sarcină ți-ai luat. *Mais, enfin, bon succès, si ça vous amuse, mon vieux!*¹...

– Dar de ce, prințule, stai în camera aceasta? – îi spuse Răutu, ca să schimbe vorba. E cam întunecată și e prea joasă. Ai putea alege una mai bună, odată ce stai tot timpul în pat...

– A! *mon cher*, – zâmbi din nou prințul și în ochi i se aprinseră câteva scânteii malițioase. Nu te *oripila*, dar în această cameră am avut fericirea, pentru ultima dată, să mă bucur de abandonul unei fecioare... Aveam șaptezeci de ani... ea, nici optsprezece... Și a trebuit toată energia părinților și condescendența mea, ca să ne despărțim... Vreau să închid ochii în aroma și în simfonia acestor dulci amintiri...

Un valet intră în vârful degetelor în cameră și anunță încetșor:

– A venit prințesa Frosa Dogia; întrebă dacă poate vedea pe Măria Voastră...

– Of, of! – oftă greu prințul Alecu – iar slujenia aceasta!... Băietate! – porunci el plângător valetului – să mă întorci cu fața spre părete... *Je ne veux pas, mon cher, emporter de l'autre côté l'image de cette guenon!*² – adaugă el în șoaptă pentru Răutu.

O femeie mătăhăloasă și-n adevăr de o urâțenie groaznică, cu fața asimetrică, brăzdată de văi și dealuri, semănată peste tot cu alunite păroase, îmbrăcată în negru, nu fără pretenții, se apropie cu schime și gesturi afectate de patul bolnavului:

– *Ah! mon cher Alexandre. Qu'est-ce qui vous prends? Que veut dire cette blague?*³ Te ascunzi de

¹ „Dar, în fine, succes, dacă asta te distrează, bătrâne!“ (n. ed.)

² Nu vreau, dragul meu, să duc cu mine de cealaltă parte [pe celălalt tărâm] imaginea acestei maimuțe. (n. ed.)

³ Ah, dragul meu Alexandru, ce te-a apucat? Ce vrea să zică gluma asta? (n. ed.)

noi? Te-ai apucat iar de vreo nouă drăcie, monstru? – îşi aruncă cucoana ochii spre plafon.

– Eh, dragă Froso! – rosti prințul fără să-şi miște capul – să mă ierți că-ți întorc spatele. Am un
5 jungă în coasta dreaptă... Sunt și cam obosit... Mă odihnesc. L-am rugat numai pe domnul Răutu... Îl cunoști? Prințesa Dogia, amice Răutu, o vară a mea... L-am rugat pe domnul Răutu, dragă Froso, să vie pentru oleacă de treabă... Dar tu, ce mai faci?

10 După plecarea prințesei, Răutu ajută pe bolnav să-și reia poziția dinainte.

Ochii prințului râdeau:

– Ai văzut pe ciumelnița asta?... Și ce frumoasă a fost mama ei!... Și tatăl ei... Un superb animal!...

15 Nu caraghiosul cela de Victor Dogia. Maică-sa, o femeie răpitoare, ani de zile a fost adorată de un colonel rus, contele Bronski. Se zice, un strănepot de mâna stângă al Împărătesei Elisaveta. Superb animal, îți zic!... Și uite ce-a ieșit din amorul lor!...

20 Vocea prințului scădea. Răutu, cu spaimă, observa că paloarea lui de fildeș căpăta o ușoară patină verzuie și ochii își pierdeau jocul de scântei; respirația i se îngreue.

– Să mă culci, dragă Răutu, pe spinare! Mai
25 sus! – se rugă el puțin sufocat. Să-mi ridici perina... Așa!... Acum să suni, să vie valetul. A!... Toadere... Ai *frapat* șampania? Să ne aduci o sticlă și două pocale... Să nu uiți, dragă Răute, telegramele... Acolo, în plicul cel galben, vei găsi toate dispozițiile și
30 bani... A!... iată și șampania... Să torni, Tudorică, două pocale. Eu nu pot acuma bea mai mult; iar dumnealui nu înțelege... Să trăiești, frate Răutu! – ridică paharul în sus. Ești încă tânăr, poate îți vei aduce aminte de mine, când te vei lumina cu vremea. Vezi,

nu-mi pare rău c-am trăit. Nu-mi pare mai ales rău pentru păcatele mele. Să bem pentru ce e frumos în lume! Pentru surâsul și sărutul de fecioară... Poezie... Supremă înțelepciune...

5 Își duse mâna tremurândă la gură, bău încet și lacom cupa pân'la fund; o ridică încă o dată și o scăpă din mână; brațul lui căzu și fruntea-i se aplecă spre umăr...

10 Doctorul Bogza, chemat în grabă, constată moartea.

Cap. XXII

„FARUL“

După vro doi ani de apariție a „Farului“, revista trecea printr-o criză: aproape în același timp, din diferite motive, Răutu pierdu pe cei mai însemnați
5 dintre colaboratorii săi.

Ciorbadgioglu fu înrolat în armată.

Veni atât de disperat pentru ultima oară la redacție, încât îl sperie pe Răutu:

10 – Cum, la vrâsta mea (abia dacă trecuse peste 22–23 de ani!) – se tânguia el, răsucindu-și cu violență degetele –, cum, la vrâsta mea, să fac pe clownul și așa mai departe? Să umblu în pas de găscă? Să sar ca un țap la comanda unui căprar sau a unui imbecil de sublocotenent imberb și așa mai departe?!...
15

În treacăt să fie zis, peste vro două luni fu scutit de serviciu, după cererea însăși a comandantului de regiment, pentru motivul că „aducea melancolie în trupă“...

20 Raicu Ionescu fu numit profesor la un gimnaziu dintr-un orașel prăpădit din Oltenia, unde, sărmanul, se și prăpădi ceva mai târziu.

Soltuz și Vadrășcan fură prinși în arcelele unui amor extraordinar.

25 Cu greu se puteau închipui doi oameni mai deosebiți și ca aparență exterioară, și ca structură psihică.

Nicolae Soltuz, fost ofițer de artilerie, ieșise din armată din cauza unui accident, de pe urma căruia a rămas puțin șchiopătând toată viața. Se înscriesese la medicină și-și făcea studiile cu multă sârguință.

5 Înalt, sprinten, numai nervi și mușchi, foarte tăcut și rezervat în mișcări, numai prin expresia ochilor trăda o fire delicată și sentimentală, – dar călca ferm pe pământ.

Anton Vadrășcan, dimpotrivă; foarte exuberant
10 și îndrăzneț, din rasa nemuritorului tarasconez, trăia în lumea fantomelor, se agita veșnic, gesticula cu vehemență, se entuziasma sau se indigna peste măsură. Fața lui rotundă și cărnoasă, acoperită de mici țepi de peri roșcați, participa prin schime involuntar comice la toate manifestările lui excesive.
15

Și totuși amândoi se aprinseră de dragoste nebună pentru o tânără medicinistă, domnișoara Singer – fetiță zglobie, cocheta ca o pisicuță, care se simțea foarte măgulită de omagiul ce i se aducea, nemanifestând
20 însă nicio preferință pentru vreunul din aspiranți.

Mereu o găseai, coborând sau urcând la Universitate, între cei doi admiratori. Numai ochii ei, în care licăreau mici drăcușori, și mișcarea prin care-și muia, ca o pisicuță, cu vârful limbei buzele trădau
25 sentimentele ei de triumf.

Din când în când, scăpa vreo observație relativ la detaliile costumului bărbătesc.

Și îndată, Vadrășcan și Soltuz uimeau prin „uniforma“ lor. Purtau aceeași pălărie cu panglică verde
30 și o pană de cocoș la ceafă; aceeași vastă pelerină din păr de cămilă; jambiere galbene și vestoane de sport; își țineau și tutunul în monstruoase tabachere de aluminu, de același format...

Au ajuns de și-au pus amândoi ochelari de baga, deși Vădrășcan avea ochi de vultur.

Pentru a se supraveghea mai bine și a nu lăsa pe niciunul să-i ia înainte, s-au instalat în aceeași cameră.

5 Soltuz însă se găsea privilegiat, prin faptul că era înscris la medicină, pe când Vădrășcan studia literale.

În zadar Vădrășcan era asiduă la cursurile de la medicină, – laboratorii și, mai cu seamă, amfiteatrul de anatomie rămăneau inaccesibile pentru el.

10 De aici, zbuciumările lui indescriptibile pentru a împiedica un *tête à tête* al rivalului cu domnișoara Singer.

Câteva luni nu mai erau utilizabili pentru vestită, până ce domnișoara Singer nu se mărită cu un „*troisième larron*“¹.

15 Atunci amândoi apărură în sala de redacție:
– O perfidă și o perversă! – exclamă Vădrășcan, gesticulând cu vehemență.

20 Soltuz își luă tăcut locul la masă și desfăcu teancul de corespondență.

Răutu era dar silit să-și caute alți colaboratori.

Își aduse aminte de o conversație cu Miron Osmanli, care-i declarase că ar fi bucuroș să-și găsească o ocupație „serioasă“.

25 Îl găsi împreună cu Knix pe terasa „Grütli“, rânjind la fluturii care înconjurau în altă parte a terasei pe doamna Dolores Baranca.

30 Săgeta mai cu seamă, cu sarcasmele sale, pe Boris Cerbini, care acum se arăta prea curtenitor pe lângă tânăra stea a *high-life*-ului ciubărean.

– Mă, Knix, mă! Crapul ăsta nu-nțelege că atâta vreme mai cântărește ceva cât se ține de... dosul coanei

¹ *Un troisième larron* (fr.) – un al treilea hoț[oman](n. ed.)

Elvira. Când i-o da cu piciorul Elvira, ce interes ar mai prezenta el pentru damicela asta?...
Primi cu entuziasm oferta lui Răutu:

– Numai câteva zile, frate Răutu! Trebuie să
5 pui la punct ceva daraveri, dar voi trece pe la tine, îndată ce sunt liber.

Dar veni vara. Apariția revistei fu suspendată pentru lunile de vacanță. Răutu, ca de obicei, se stabili pentru vilegiatură la via din Dealul Recii.

10 Și într-o zi, se trezi cu vizita întregii familii Osmanli.

– Mă, Răutu, mă! – îl abordă din prag musafirul. N-ai să mă dai afară! Măcar pentru o zi, să scap de duhoarea târgului ăla prăpădit. Ce frumos e la
15 voi! Și ce frumos apare, din depărtare, și cloaca asta a Ciubăreștilor! Cine ar putea bănuși că în dosul panoramei nu se găsesc decât stârvuri în putrefacțiune!... Stăm până-n noapte aici; are să ne miluiască coana Elisa cu ceva de mâncare!

20 Vorbea repezit, frecându-și enervat bărbia.

Doamna Osmanli, foarte tristă, avea ochii plânși și supraveghea cu îngrijorare cuvintele și gesturile soțului.

25 Răutu, mai mult din milă, arăta o deosebită atenție pentru tânăra femeie. O îndrumă, pe nesimțite, să-i povestească despre copilăria ei, despre viața la țară, în vecinătate cu moșia unchiului, unde se bucura de prietenia verișoarei sale Ivonna, ce se măritase în urmă cu Nitza Vasilescu...

30 Osmanli – enervat cine știe pentru ce – căsca, bodogănea, sărea brusc din loc, ieșea afară și iar revenea.

Deodată, se auzi un țipăt disperat:

Tilică, băiatul cel mai mare al soților Osmanli, încercând să se suie într-un copac, lunecă, căzu jos, își rupse pantalonașii, – și acum urla de parcă îl ju-pu-ia cineva de viu.

5 Osmanli se făcu alb ca varul, – de frică, de furie? – nu se putea spune. Dar se rezezi ca șoimul asupra copilului; îl răsturnă și începu să dea în el cu nemiluita.

Elena se grăbi să-i smulgă copilul din brațe și-i reproșă încet:

10 – Roni, dragă, de ce-l bați așa? Nu e destul că s-a lovit singur?

Osmanli fugi, ca mușcat de șarpe, spre casă. Alergând prin ambele cămăruțe, se căina și blestema instituția familiei.

15 – Ascultă, mă Răutu, mă! Să mă crezi, – pentru artist, pentru cugetător, nu poate fi blestem mai mare decât să cadă în mrejele familiei, mai cu seamă când te blagoslovește Dumnezeu cu prășila... Abia își scoate morvosul capul, nu mai e viață. Noaptea, ba plânge, parcă-l taie cineva, ba tușește, ba-l doare stomahul, de-ți impetează toată casa. Mă-sa, și câtă minte are, și-o pierde și pe aceea. Și tu ești de vină pentru toate astea! Tu ești dator să ții scăr-năvia asta în bumbac, să nu o atingă o adiere de vânt... Dar ce sunt eu, domnule? Pentru ce canonul acesta? A!... Atâta aștept, să-l văd odată crescut! Și atunci o să-l chem: ia, vino-ncoace, puiul taichii! Ascultă, mă! Destul m-ai torturat douăzeci și unu de ani, mă! Destul mi-ai otrăvit sângele în vine; ba să te duc la școală; ba să te păzesc de scăr-nă... Du-te, mă!... Du-te, unde a dus mutu iapa! Să mai trăiesc și eu o viață de om. Destul am fost o mărtoagă bună numai să vă poarte pe toți în spinare!... Piei din ochii mei, scăr-năvie!...

Biata conia Elena se întoarse cu fața spre fereastră; abia își putea stăpâni plânsul cu batista apăsată de gură.

Răutu nu mai știa ce ținută să aibă. Era și revoltat, și-i părea grozav de rău pentru doamna Osmanli... Se prefăcea că nici nu bagă în seamă vorbele și gesturile lui Osmanli.

Acesta însă ajunse la incandescență:

– Și de vină e măgăria poetilor, fiindcă, vorba sărmanului Schopenhauer: când îi mușcă geniul spe-ței, încep să transforme o femelă într-un înger; și o cântă ca pe o madonă; și o îmbrobodează, pân'ce ajunge și ea să creadă că un arabesc anatomic îi dă dreptul să stăpânească lumea. Fiecare gest de poli-teță îl interpretează ca un omagiu, care-i îndreptă-țește jocul pântecelui!...

Doamna Osmanli părăsi camera, urmată de Elisa.

Îi sări țandăra și lui Răutu. Se apropie de turbatul și-l dojeni, vibrând de mânie stăpânită:

20 – Domnule Osmanli! N-ar trebui să mă puneți în această situație penibilă, în casă la mine. Nu vreau să cercetez motivele supărării dumatiale. Nu mă privesc. Dar ați putea să vă încheiați socotelile între dumneavoastră amândoi. Cu ce vă este vinovată doamna Orleanu, pentru ca s-o gratificați cu o ase-menea reprezentare?

Poetul se îmbufnă și, după câteva clipe de tăcere, reluă pe alt ton:

– Frate Ionică! Tu să vorbești așa?... De la tine să aud reproșuri? Tu, care, ca albinele, culegi mierea de pe florile care-ți plac? Nu-ți reproșez nimic. Dar, ca gânditor, ca om de știință, crezi tu că, în războiul acesta etern între sexe, femeia este victimă? Mă! Creierul, puterea creatoare în știință, în filosofie,

în poezie; ca și munca; ca și sarcina de apărare și de diriguire a statului, – toate sunt în sarcina bărbatului. Ce e femeia, la drept vorbind, decât o clocitoare, să asigure prăsila?... A... turcul, săracul!... Acela știe
5 ce face... o închide în harem, o înconjoară cu ziduri, o pune sub paza eunucilor... Și noi?... O tratăm ca pe o egală, mă! O așezăm la masă cu noi... Stăm de vorbă cu ea... Ba-i sărutăm și mâna și-o cântăm în poezii! Numai idiotul de mine, câte le-am făcut? Și
10 tu să-mi reproșezi un gest de trecătoare supărare, de mâhnire? Dar... dacă ți-aș spune prin câte trec eu...

Răutu, încercând să-i zăvorască expansiunile, îl întrerupse cu o întrebare:

– Dar ia să-mi spui: metoda turcească a dat roade mai bune? Prosperă acolo mai mult noroadele? Pro-
15 pășește mai bine știința? Înflorește arta și poezia?

Poetul se îmbufnă din nou, dar tăcu.

La masă, sub nucul bătrân, se arată de o excesivă politeță față de doamna Osmanli; îi servea bu-
20 catele, sărea din loc să-i ridice batista și se îngrijea de copii – ștergea nasul unuia, se da de-a tumba înaintea altuia, îi punea în farfurie celui de al treilea.

Ca să pună capăt și acestor schimonosiri, Răutu îl întrebă:

25 – Vasăzică, pot conta, domnule Osmanli, pe colaborarea dumitale la „Farul“, după vacanță?

– Ce, dumneata să contezi? – hurui răspunsul. Eu visez la ziua aceea, când voi avea o ocupație regulată și-n același timp utilă. Nu știu dacă pot eu
30 conta pe dumneata.

Seara fu încheiată în bună pace și armonie.

Răutu, îmbunat, înlocui chiar pe băiatul vierului pe capra căruciorului, care duse pe familia Osmanli acasă.

Primul număr al „Farului“ de după vacanță apăru redactat aproape în întregime de Răutu singur.

Fiind prea ocupat, îi scrisese lui Osmanli câteva rânduri, rugându-l să fixeze oraș și locul unei întâlniri.

5 Trecu mai bine de-o săptămână fără niciun răspuns.

Veni, în sfârșit, dispus, însă foarte melodramatic, ca întotdeauna când avea nevoie de parale, dar mai clocotitor și mai spiritual ca oricând.

10 Se așeză în fața biroului lui Răutu și, după o scărpinare introductivă a bărbiei lui pătrate, porni:

– Ah, frate Răutu, nu știi câte am pățit eu în vremea aceasta! Casa mea e acum un sanatoriu, un institut de maternitate, o grădină de copii și un azil de
15 bătrâni. Vai de mine, nu știu cum m-a ținut Dumnezeu în picioare... Nevastă-mea, cum cred că vei fi băgat de seamă, era însărcinată... Are, în această privință, un talent excepțional pentru a-și găsi momentul. Apoi sosi și cumnata mea, Mița, sora ei, cu doi
20 copii mici și iarăși însărcinată, așteptând dezlegare. Îi veni gândul rău să moară și lui socru-meu, conu Mitrofan – „boierul“, cum îi zicem noi. Și așa, m-am trezit cu bordeiul meu plin: trei copii ai mei, doi ai Miței, de toate sexele și vrăstele; două bor-
25 țoase – acestea parcă s-au sfătuit, au căzut grele în același ceas. Iar boierul ține numaidecât să-și dea suflul pe lângă fiicele lui și nepoții lui, prezenți și viitori... Și închipuieste-ți, biet de mine! Toată ziua-zi-
30 ulica, ba și noaptea, când după moașă, când după doctor, când la farmacie, când după infirmiere... Aștept ceasul mântuirii. Dar zi după zi trece, – geaba! Au trecut toate soroacele, nici Elena nu se dezleagă; Miței îi crește numai ghebul; și boierul în fiecare dimineață vestește moartea și în fiecare seara ne trage

pe sfoară și parcă începe să facă cu ochiul infirmiei-
rei!... Așa că, într-o noapte, am spus și eu că s-a is-
prăvit! Dacă nu vrea unul să moară, celelalte să fete,
– noaptea asta dorm! Nici doctor, nici moașă, nici
5 farmacie, nici infirmieră, nu vreau să știu nimic! Mă
arunc în pat, închid ochii... și închipuiește-te-ți,
frate!... Tocmai atuncea, fir-ar al dracului, îmi
vine-n cap finalul dramei mele, a aceleia pe care știi
că o fac din capitolul de roman. Acolo, cum știi, mu-
10 rea cavalerul Oswald. Iar cuconița Didina scăpa nu-
mai cu batista parfumată dusă la ochi. Mă gândii:
ce dracu! numai bărbații să moară, iar domniile lor
să rămână numai interesante, cu paloarea lor artis-
tic aranjată; cu voaluri și rochii negre, după ultimile
15 modele ale marelui Worth... Ba nu, am s-o omor pe
dumneaei! Dar, înțelegi, frate, că nu-i așa ușor să
reînviezi un om mort, cum a făcut Christ cu Lazăr.
Și porni să-mi macine capul! Schimbi acolo, adăogi
încoace... Mi-a luat somnul ca cu mâna! Și abia-abia
20 scăpasem, abia-abia ațipisem, – că deodată bate la
ușă, intră Anica și mă zgâlțâie ticăloasa: „Conașule,
conașule. Face duduia Mița, îi ies apele și o apucă du-
rerile!“ – „N-a isprăvit încă?, o întrebai buimăcit.
Să-mi spui când o isprăvi“... N-apuca să pui capul
25 pe perină, parcă nici nu adormisem, cu un vuiet în
cap, parcă umblau prin creierii mei zece mii de tre-
nuri, – iar mă zgâlțâie Anica: „Conașule, conașule!
duduia Mița a născut un băiețel!“... „Dar coniița a
început?... Să-mi spui când o începe...“ Mi-am tras
30 plapoma peste cap și hotărât m-am întors spre pă-
rete. Ah, abia căzut în Nirvana, ca un plumb în fun-
dul apei, iată că simt că mi se smulge plapoma și
Anica îmi sparge timpanul: „Conașule, conașule!
Începe cuconița!“... „Ascultă, fa, – am sărit eu din

pat – să nu te mai văd pe aici până ce nu isprăvește și
conița! Haide, marș!“... Și iarăși mă culc... Dar să
dorm, pace... Iar mi se vără în suflet drama ceea!
Dacă-i așa, zic, îi omor pe amândoi – și pe Didina, și
5 pe Oswald, –, îi omor pe toți... ducă-se pe pustiu!...
Arunc în foc și drama!... Deși încă n-am scris-o... și
romanul!... Să mă lase în pace. Iaca!... Și abia luasem
această eroică hotărâre, Anica și dă buzna: „Cona-
șule! duduia Mița a mai făcut un copil, dar coniița se
10 chinuiește rău!“... „Dar boierul, zic, ce face?“... „A
început să hârâie și boțește prostirea.“ „Ascultă, fa,
să nu mai vii până ce duduia Mița nu face al treilea
copil, și coniița măcar doi, și boierul ne iartă! Piei,
fa!“ Mă uit pe fereastră, mijește bine de ziuă. Mă
15 gândesc... nu poate fi chip de odihnă. Mă îmbrac,
fug tiptil pe din dos, îl ridic de acasă pe sus pe Knix,
ne ducem la *Respect General*, sculăm pe Revecuța cu
vioara ei; și îi zic lui Knix: „Mă, bețivule, să nu te
prăsești niciodată... să nu ai, bre, cumnate, nici socri,
20 care nici nu mor, nici nu trăiesc!“... Cum vrei, dar,
să scriu, frate Ionică, în așa năduf?...

– Ei, acuma însă cred că s-a isprăvit? – îi spuse
cam posomorât Răutu. Ai putea să-mi ajuți ceva.
Afară de Ilie Turcu, pot spune că am rămas singur
25 la redacție.

Osmanlı se apucă din nou să-și scarpine bărbia
și, tăragănat pe nas:

– Nu știu, bre siberianule, dacă s-a isprăvit! Nici
n-am mai dat pe acasă!... Aud că boierul ne-a iertat,
30 în sfârșit... Dar dacă și-au pus capăt fabricațiunii
Mița și Elena, nu știu, zău! Că nici n-am avut cura-
jul să mă duc pe acasă.

– Cum? – întrebă cu spaimă Răutu.

– Tu trăiești parcă în nori, bre Ionică! Ce să fac eu acasă?... N-am o para chioară!... Și crezi că poți înmormânta un socru, boier de neam, așa? Și să botezi o jumătate de duzină de copii născuți într-o
5 noapte?... De aceea și venisem la tine, – încheie el sumbru și hotărât – să-mi dai un avans de o mie de lei asupra colaborării mele! Când îmi voi curăți casa, voi veni negreșit...

Totuși Osmanli dispăru din nou și nu se mai
10 auzi despre el în redacția „Farului“, ca și cum ar fi fost înghițit de valurile oceanului.

În schimb, i se oferi o colaborare la care nici nu se putuse gândi.

Se trezi cu arheologul Themistoclide – „Ogru“ –
15 trăsând și fulgerând de mânie „împotriva lepădăturii celei gheboase de Arghir“.

Geograful nu se mulțumise cu descrierea munților și văilor pământului, ci, socotind că în specialitatea lui intră și înregistrarea tuturor monumentelor
20 istorice, se apucase să publice descrierea pietrelor și reproducerea inscripțiunilor descoperite în ultimii ani în pusta Ungariei.

Un biet popă din Ardeal, care avea și el o pasiune pentru istorie și arheologie și care pe vremuri venise
25 până-n cetatea lui Ciubăr Vodă, ca să-și aducă omagiul de admirațiune „marelui nostru savant, domnul Christophor Arghir“, îndrăzni să-i releveze într-o foiță locală o greșală de transcripție și traducere.

„Marele savant“ și izbucni îndată printr-o notă
30 în „Ogorul“, de o vehemență îngrijitoare:

„Cum, boaita cea neobrăzată, analfabetul puturos, care a îndrăznit să calce peste pragul meu, își permite luxul de a se asocia cu banda ticăloasă a

detractorilor mei și să mă atace? A fost în casă la mine, i-am dat mâna, i-am oferit ceai... Dacă știam eu cu ce scârbă aveam de-a face, mai bine decât să-i întind mâna, îmi tăiam brațul din cot și, decât să-l îndop
5 cu ceaiul meu, mai bine spălam câinii cu el.“

– Apoi, am să-i arăt eu – tună Ogru –, bietul popă avea dreptate, numai degeaba crede c-a fost greșală. Arghir, las' că e și ignorant și scrie și despre ce nu știe; dar când un document nu-i convine, îl falsifică. Și dacă îi lipsesc documentele, le inventează
10 sau brodează din vânt... Iaca, ți-am adus un manuscris, o carte întregă, despre isprăvile lui, căci aista, dacă are Ministerul și Academia în spate, tipărește în fiecare lună câteva volume. Pentru a le scrie, nu are nevoie de cap, îi ajunge condeiul și poartă patru
15 condeie deodată, cu mâinile și cu picioarele. Iaca, poți publica măcar capitolul acesta – îi arată el cu degetul în vârful unei pagini, în care sta scris: „Nici geograf, nici istoric, ci numai un grafoman, – ne-
20 bun și șarlatan...“

Răutu, din principiu, evita orice polemică personală, mai cu seamă cu Arghir, care nici nu era în stare să ducă altă polemică serioasă și care lua drept
25 ofensă dacă numai numele lui era pomenit, neînsoțit de superlative.

Lucrarea arheologului era însă îmbâcsită de fapte caracteristice chiar pentru faza de cultură a epocii.

Astfel, în numărul ulterior al „Farului“, apăru un extras, chiar puțin îndulcit, din manuscrisul oferit:

30 „Nicio știință nu poate înflori în țara noastră, – scria savantul arheolog – câtă vreme universitățile noastre vor fi stăpânite de specialiști în felul lui Arghir... Vom scutura acum tacâmul de papară tahigrafică, intitulat: Teritoriul etnografic al

neamului românesc. Așa: pornind să cucerească pentru românism Peninsula Balcanică, Arghir dovedește nu numai că habar n-are de istorie, de care s-apucă să scrie, dar nici de geografie, a cărei catedră
 5 o spurcă la Academie. Astfel, ademenit de faptul că astăzi Pindul e unul din principalele teritorii macedo-române, Arghir și-a zis că, deoarece românii lui Petru Asan și Ioniță erau (cum crede el) macedo-români, răscoala trebuie să fi avut loc la Pind. A confundat
 10 Pindul cu Haemus, cu aceeași ușurință cu care face – în opera sus pomenită – Moldova să se verse în Siret la Bacău, Bahluiul să se verse în Prut, Tecuciul să stea acolo unde se varsă Bârladul în Siret; cu aceeași ușurință cu care... confundă Sava cu Drava; sau
 15 pune pe românii megleniți în munții Rhodope (românii megleniți nu-s în munții Rhodope, ci la munții Karagova, iar de la Karagova, pân' la Rhodope este o distanță cam de la un capăt la celălalt al Macedoniei, cam de trei grade longitudine)... Și câte alte năzbătii!... O puzderie...

Iar în ce privește istoria, ce să mai vorbim! Nu-și respectă măcar invențiile și se contrazice de la o pagină la alta. Așa, de pildă, spune, pe de o parte, că în Moesia populația romană a fost rară totdeauna și
 25 câtă a fost a pierit din cauza grozăviei invaziei barbare. Pe de altă parte, Moesia era plină de populație romanică pe vremea invaziei bulgarilor... Pe de altă parte, biata plebe din Dacia stă fugită prin munți, tremurând la numele de huni. Pe de altă parte, această
 30 plebe romană duce viață fericită sub ocrotirea hunilor... Se poate spune, fără exagerare, că dintre străinii și românii (cu excepție de Réthy și Peisker) câți s-au ocupat cu istoria românilor, Arghir are cele mai confuze cunoștinți asupra originii acestui popor!“

Se poate ușor închipui ce erupțiune a provocat acest articol.

Arghir se dezlănțui și nu-și mai punea nicio strajă gurii.

5 De cele mai multe ori, însă, atacurile lui furibunde nu aveau nimic comun cu studiul critic al arheologului, nici cu „Farul“.

Savantul geograf își întindea cercetările topografice până-n viața intimă a lui Răutu; afirma că e un
 10 jidan „pripășit din Galiția“ și, apoi, întrebă: „Din ce mijloace trăiește acest aventurier? Din nenorocita lefșoară de la gimnaziu, pentru catedra ocupată prin fraudă? Și din ce bani își întreține murdara lui publicațiune?...“

15 În sfârșit, reluă completând și înflorind sugestiunea lui Serge Covorescu, că publicistul din capul „Farului“ n-ar fi decât un simplu spion rus...

Răutu nu crezu de cuviință să răspundă și la acest atac, cum lăsă fără răspuns și multe altele. Dar o împrejurare independentă de voința lui îl sili să iasă
 20 din rezervă.

Trecerea lui Nitza Vasilescu la guvern nu rămase fără urme pentru edilitatea Ciubăreștilor.

Prin stăruința ministrului de Lucrări Publice, au
 25 fost înscrise în bugetul statului sume însemnate în ajutorul municipalității din cetatea lui Ciubăr-Vodă, ca un omagiu adus de națiune pentru acest leagăn al unirii și focar al culturii naționale.

Astfel, între altele, nu numai Bulevardul Unirii fusese, în sfârșit, pavat cu piatră cubică și plantat la
 30 margini cu tei – ceea ce promitea o splendidă alee pentru generațiile viitoare –, dar se începură și lucrările de canalizare, fiind adusă în oraș apa, deși nu din Ceahlău, ci numai din împrejurmile Dealului Recei.

În măsura în care îi creștea slava de savant și apostol al neamului, lui Christophor Arghir îi plăcea, în orele când lumea se înghesuia pe trotuarele străzii Moțoc, să-și facă și el apariția, delectat de salutările primite și de șoaptele de admirație și respect ce-l înconjurau.

Umbla, radiind din orice sinuozitate a figurii importanța persoanei sale, bălăbănindu-și brațele lungi, care se coborau până la genunchi, cu capul ridicat în sus, prefăcându-se cufundat în cugetări și fără atenție la ce se petrece în dreapta și în stânga.

Iar ce avea sub picioare, în adevăr, nu putea vedea din pricina ghebului din față.

Așa se explică și catastrofa: marele geograf, care cunoștea toate prăpăstiile din lume, nu băgă de seamă o simplă gură de canal, neîngrădită, la marginea trotuarului.

Un țipăt de spaimă cuprinse toată strada Moțoc.

Savantul fu extras din canal într-o stare jalnică: un lichid inomabil i se scurgea din chelie, picurând pe vârful ascuțit al nasului spre bărbie; se lățea prin hainele muiate până la piele, pe trotuarul dimprejur. Mirosul pe care-l împrăștia nenorocitul respingea și pe cele mai entuziaste adoratoare, ca și pe cei mai devotați adepți.

Răutu lipsea din Ciubărești. Numărul „Farului“ fiind complect, lăsase grija corecturilor și a broșării pe seama lui Ilie Turcu.

Acesta îi telegrafie la Hotelul Regal din București că se primise la redacție un articol al lui Osmanli, întrebând dacă trebuie să-l amâie pentru numărul următor.

Bucurat de această contribuție a poetului, prima după avansul ce i se dăduse, Răutu răspunse ca să fie dat la tipar negreșit.

Abia puse mâna pe revistă, înainte de toate, tăie paginile semnate de Miron Osmanli. Fu cuprins de scârbă și revoltă la citirea lor.

Articolul era conceput în forma unei scrisori de protestare din partea unui adept și admirator al marelui, ilustrului, neîntrecutului, gloriosului, formidabilului, adoratului... (urma o jumătate de pagină de superlative) nostru savant și apostol al neamului.

Urma însă nu numai cu o batjocură, dar chiar, după părerea lui Răutu, cu o calomnie.

După descrierea „marșului triumfal“ al lui Arghir spre gura de canal, lipsa lui de atenție se explica prin faptul că dionisiaca, apolonica și bahica făptură a acestui geniu suprauman nu putea rămâne indiferentă față de grațioasele fetițe de școală și focoasele slujnicuțe de care era înconjurat și, în puritatea cristalină a sufletului său, se delecta, ca de obicei, cu explorări nevinovate a dedesubtului candidelor fecioare... Apoi, după ce într-un stil bombastic se povestiră operațiile de pescuire a divinului geograf, cu detalii prea scabroase, un post scriptum adăoga, ca o *ultimă oră*: „Aflăm că am fost greșit informați: supranaturalul nostru academician nu a fost încă pescuit, ci refuză și astăzi, după patruzeci și opt de ore, să iasă din canal, până nu se va descoperi și nu se va sancționa complotul infernal al cărui josnic instrument era directorul «Farului» și ai cărui autori morali sunt, pe de o parte, împărații Nicolae al Rusiei, Frantz Iosef al Habsburgiei, Wilhelm al II-lea al Germaniei, iar, pe de altă parte, șefii partidelor socialiste și anarhiștii din toate țările și de pe toate continentele.“

Bucata, incontestabil, era scrisă cu talent, cu un sarcasm mușcător și, cu toate excesele de fantezie și

cruzimea lor brutală, nu se îndepărta de un fond real în ce privește caracterul savantului.

În numărul apropiat al revistei, apăru așadar o notă a redacției:

5 „N-am avut intenția de a releva atacurile domnului Arghir. Nu ducem niciodată polemici personale.

Mai cu seamă pe terenul pe care, de obicei, se așează domnul Arghir.

10 Ținem să explicăm o dată pentru totdeauna motivele acestei atitudini.

Considerăm lupta de idei ca o necesitate a vieții publice.

Oricât de violentă și de necruțătoare ar fi ea, pentru noi nu e decât o formă de colaborare: numai prin luptă se poate stabili raportul de puteri, de la care atârnă echilibrul social și politic în fiecare fază a evoluției istorice.

Acest echilibru ferește societatea atât de stagnațiune, cât și de dezagregare.

20 Caracterul polemicii personale, însă, învederează numai nivelul culturii sufletești într-o țară. Suntem conștienți de situația creată neamului românesc de destinul său istoric. Deosebirea de moravuri și mentalități, de însușiri sufletești și de nivel cultural impune elementelor conștiente din diferitele teritorii românești datoria de toleranță pentru victimele veacurilor de barbarie și de înjosire.

30 Cititorii vor înțelege dar mâhnirea noastră pentru faptul că, în paginile revistei noastre, s-a putut strecura, fără știrea redacției, notița polemică a domnului Miron Osmanli.

Exprimându-ne așadar toată părerea de rău în această privință, ne mărginim, ca răspuns la *polemica* «Ogorului», să publicăm: «certificatul metrical» al

bisericii din Năpădeni pentru nașterea lui Ion Răutu, ca și budgetul de venituri și cheltuieli al directorului nostru, din anii petrecuți în țară.

5 Iar în ce privește atitudinea noastră față de aspirațiile naționale, vom reproduce numai pasagiul ce urmează, din lucrarea unui învățat german:

«Românii ar trebui să se gândească că romanitatea nu stă în Horațiu, nici în Cicero, ci în *virtus romana*, adică în vrednicie, în măreția simțirii, în caracterul cel cinstit... Românilor nu le trebuie *romanitatea* îngropată în muzee, ci virtutea vie a romanilor...

10 Vor ei să fie *romani* degenerați sau *români* vrednici?» (Emil Fischer – *Die Herkunft der Rumänen*, p. 204)

15 Un incident, foarte neînsemnat în sine, lasă în sufletul lui Ion Răutu oarecare urmă din experiențele acelor vremuri.

În budgetul publicat de el, figura, bineînțeles, și suma de trei sute de mii de lei primită de la soră-sa, 20 ca partea lui din moștenirea tatălui.

Peste puține zile, îl abordă pe terasa „Grütlı“ Nitza Vasilescu, sosit pentru câteva zile la Ciubărești.

25 – Ți-am citit nota din „Farul“. Foarte bine, foarte bine! – exclamă el expansiv, adăugând însă îndată cu voce scăzută: – Dar dacă sora dumitale va dezminți?...

Acest om de stat nu se-ndoise un moment, era sigur că afirmațiunea e neexactă!

30 Nici nu-și dădea seama că poate fi ceva jignitor într-o asemenea bănuială!

Ce abisuri morale descoperă un mic fapt ca acesta!...

Cap. XXIII

DUELUL

În viața de *high-life* a Ciubăreștilor, doamna Dolores Barancea se afirma tot mai mult ca preten-

5 dentă la supremația mondenă.
După primii pași timizi și șovăitori în saloanele elitei, ea ajunsese să sape cu îndrăzneală hegemonia doamnei Elvira Vasilescu, cu toate că obârșia ei era prea bine cunoscută ciubărenilor.

10 Cu vreo două decenii în urmă, se rătăci prin Ciubărești o trupă de varieteu, în care făcea furori o artistă spaniolă – „dansatoarea de caracter“ Esmeralda.

Avea mai cu seamă două „numere“ senzaționale – dansuri pe masă.

15 Într-unul se exhiba în costum bărbătesc, care, în acele vremuri, necunoscutoare de tricouri și nudități, servea de minune pentru același scop: anatomia minunată a dansatoarei nu mai putea avea secrete pentru spectatori.

20 Totuși, Esmeralda găsi mijlocul de a izbi și cu mai multă putere imaginația amatorilor.

În al doilea număr, numit „dansul norilor“, răpi-
toarea spaniolă apărea pe masă învelită într-o serie
de voaluri străvezii de diferite culori, care o încon-
25 jurau ca o spumă viorie, prinsă în uraganul de mișcări vii și grațioase.

Și în vârtejul năprasnic, un vâl după altul zbura ca smuls de furtună, fulgerând în mlădierile unui trup plin de grație felină și de elasticitatea unei lame de spadă.

5 Cu împușinarea voalurilor, lumina din sală scădea în gradație nesimțită, – și deodată, pentru o singură clipă, se înălța pe masă o viziune demnă de pensula sau de dalta artiștilor Renașterii, – și apariția se și cufunda în beznă, cutremurată de răgetele masculilor aruncați spre marginile nebuniei.

10 Esmeralda era un tip de frumuseță al gitanelor spaniole: mai mult decât brună, cu pielea ei de culoarea cafelei cu lapte, cu ochi mari, trăsături fine, un păr refractar artiștilor de frizerie, grațioasă, pasionată și pasionantă, ea făcea impresia unui fluture, care se naște și trăiește numai în raze de soare,
15 pe petale de flori.

Dar crudul destin stătea la pândă.

În vârtejul de dans, un pas greșit o aruncă de pe masă, – căzu jos cu un picior frânt.

20 Operația nu-i putea reda nici libertatea de mișcări, nici grația de altădată.

Trupa de varieteu fu silită să părăsească Ciubăreștii și țara, fără să mai aștepte vindecarea. Apoi variola, prinsă în cine știe ce gaură de mahala, coborî
25 pe bietul fluture din treaptă în treaptă până-n fundul prăpastiei.

Când se părea că nu o mai poate aștepta decât spitalul și groapa cadavrelor anonime, îi licări o nădejde.

30 Un mic funcționar de la accizele comunale, Condurat Cărmăciu, poate stăpânit încă de viziunile trecutului ei de dansatoare, o ceru de nevastă.

Era însă prea târziu.

După doi ani de agonie, nici devotamentul soțului, nici arta medicilor n-o mai putură salva. Esmeralda

muri la nașterea unei fete, numită cu numele buni-
cei ei spaniole, Dolores.

Tatăl, bătut de nevoi, câtă vreme rămase văduv,
nu se putea îngriji de orfană.

5 Iar în curând, o mamă mașteră, cu o droaie de
copiii, o scoase de fapt din căminul părintesc.

Dolores creștea ca un copil de stradă sub gar-
duri și în canaluri.

10 Numai energia ei vitală fără păreche, ca și inteli-
gența ei robustă dădură puțința copilului, abando-
nat aproape din leagăn, să reziste destinului.

De foarte timpuriu, frumuseța ei originală și fas-
cinantă fu relevată de vecini și de trecători.

15 Din gitană, Esmeralda i-a transmis bogatul ei păr
ondulat, elasticitatea și grația mișcărilor, la care s-au
adăugat ochi verzi deschiși și coloritul pielii – moș-
tenire de la tatăl ei blond.

20 N-au putut-o înfrânge nici foamea, nici prigoni-
rile mașterii, nici oprobiul mahalei, care nu-i putea
ierța lipsa de decor și chiar de orice stăvilări morale.

Foarte curând, își dădu însă seama de farmecul,
de puterea ei de seducțiune față de bărbați.

Atunci se hotărî să se smulgă din cercul fatal al
aventurilor efemere cu camarazii de stradă.

25 Cu o voință de fier și o minte foarte lucidă, de la
vrâsta de 14-15 ani, își inaugură cariera de ascensi-
une socială.

30 Experiența cu primul amant „solid“ – un cârciu-
mar din Cazacinci, Procop Stângaciu, puțin geambaș
și foarte mult agent electoral al tuturor guvernelor –
îi lămuri definitiv calea ce avea de urmat.

O afacere tenebroasă cu niște cai ai regimentului
local de cavalerie, în care fusese implicat Procop,
aduse pe Dolores, ca solcitoare, în fața generalului

Artur Vernea – comandant al Corpului *** din
Ciubărești.

5 Prima privire aruncată de bravul general asupra
fetișcanei nevinovate, abia trecute de cincisprezece
ani, fu decisivă pentru Dolores și... mai decisivă
pentru general...

Artur Vernea nu strălucea prin inteligență, dar
era nu numai un militar brav și un caracter loial, ci
și un suflet curat și o inimă bună.

10 Din tinerețe, fusese respectat și de camarazi, și
de șefi, și răzbătuse până-n vârful, deși era lipsit de
protectori influenți.

15 În fața sirenei de cincisprezece ani, se găsi dezar-
mat și în curând își descoperi cu groază o fire de se-
ducător și corupător de minore.

Dolores își jucă cu atâta artă și fineță rolul, încât
bietul general, cu conștiința lui chinuită, se gândea
multă vreme chiar la sinucidere.

20 În conștiința lui, nu-i rămânea altă ieșire: la șizeci
de ani, nu putea visa la căsătoria cu o copilă, neajunsă
măcar la vrâsta legală; apoi, nu putea înfrunta mânia
soției, care-l ținea sub teroare din ziua căsătoriei, când
nu era decât un imberb sublocotenent.

25 Când însă Dolores, cu pleoapele lăsate în jos, de
sub care licărea o bănuială de lacrimi, își mărturisii
teama că ar fi însărcinată, generalul se simți gata la
orice jertfă pentru a-și ispăși păcatul.

Dolores, cu aerul ei feciorelnic, îi indică o altă
soluție.

30 Între ofițerii garnizoanei din Ciubărești se afla
și sublocotenentul Tudor Baranca.

Fiul unui vameș la un punct secundar de fronti-
eră, fu crescut cu multă greutate.

Era un băiat cuminte și stăruitor, care știa „să se bage sub pielea profesorilor“, dar care se dovedi de o exasperantă lipsă de capacitate pentru învățatură. Cu toată aplicarea lui și indulgența examinatorilor,

5 fu purtat din școală în școală.
Nenorocitul părinte se hotărî, în sfârșit, să urmeze sfatul binevoitorilor, – oameni cu experiență:

– Dă-l, frate, la școala militară! Acolo e mare lipsă de elevi... Primesc orice bou și fac om din el...

10 La școala militară, Tudorică dovedi însă că avea și talente.

Dacă era disprețuit și urât de camarazi, se bucura de o mare favoare la pedagogii săi.

Mulțumită lui, ei erau întotdeauna informați nu
15 numai de tot ce se petrece, dar chiar și de tot ce se plănuește sau numai se zămislește de „instigatorii“ din școală.

Era un spion și delator născut, – aproape genial.

După o aventură trecătoare, atât Tudor Barancea,
20 cât și Dolores își dădură bine seama ce perspective le poate deschide, în lupta pentru existență, asocierea dintre ei.

După o convorbire tainică, „între patru ochi“, cu sublocotenentul Tudor Barancea, generalul Artur
25 Vernea crezu că-și poate ispăși, cel puțin în parte, păcatul prin protecția acordată unui tânăr cu suflet nobil și cu fire romantică, hotărât să-și lege viața de o ființă adorată, cu toată situația ei socială cel puțin îndoielnică.

30 Îndată ce vrâsta îi îngădui, Dolores se căsătorii cu Barancea, înaintat locotenent și atașat ca ofițer de ordonanță la comandamentul Corpului *** de armată.

Nuni au fost doamna și domnul Artur Vernea...

Nunta, sărbătorită în casa nunilor, introduse de îndată tânăra pereche în saloanele elitei din Ciubărești.

Frumusețea rară a doamnei Barancea, filosofia de viață și suplețea morală a lui Tudor, ca și protecția nestrămutată a bătrânului general asigură soților o carieră vertiginosă.

Dolores Barancea nu întâmpină oarecare opoziție decât din partea doamnei Elvira Vasilescu.

Aceasta, din instinct, văzu în „fata gitanei“ o rivală primejdioasă.

10 În zadar Dolores recurgea la arta ei de seducțiune și o înconjura pe Elvira cu manifestări de devotament și admirație. „Regina Ciubăreștilor“ – cum era ea recunoscută de peste treizeci de ani de saloanele cetății – primea toate omagiile mai mult decât cu răceală.

Ea avu imprudența să-și mărturisească unei prietene motivele acestei atitudini.

– A! *mon Dieu!* – îi răspunse ea la oferta de intervenție pacificatoare – știi, *ma chérie*, eu nu sunt o
20 bigotă. Înțeleg că pasiunea poate justifica *beaucoup d'accrocs à la morale conventionnelle*¹: amorul adevărat, sincer, poate sanctifica încălcările etichetei, însă... *celle-ci n'est qu'une grue, je vous assure*². N-are un pic de pasiune, nici măcar temperament exigent: e
25 pur și simplu o aventurieră rece și calculată, gata, când interesul ei cât de mic este în joc, să recurgă la toate seducțiunile și la toate prostituțiunile...

Dolores fu silită – de voie, de nevoie – să accepte lupta. O ducea însă cu mult tact și cu multă
30 finețe. Reuși să pară victimă, chiar în ochii prietenilor Elvirei.

¹ ...multe rupturi [ciocniri] cu morala convețională (fr.) (n. ed.)

² ...aceasta, va asigur, nu-i decât o femeie ușoară (fr.) (n. ed.)

La un prânz, urmat de o recepțiune, la consulul spaniol, între alți ofițeri din anturajul comandantului Corpului *** de armată, fu invitat și locotenentul Tudor Barancea cu soția.

5 Doamna Elvira Vasilescu săvârși atunci una din acele greșeli tactice, care sunt ireparabile.

Mai întâi, în momentul când Tică Vasilescu schimba insignifiante cuvinte de politeță cu Dolores, Elvira se apropie de ei zâmbitoare, agitându-și cu indiferență evantaliul din pene de struț, și aruncă în treacăt către leoaica mondenității ciubărene:

– *Permettez, ma chère!*... Nu, nu! – se întrerupse ea, prinzând gestul de retragere discretă a celeilalte – nu-ți voi răpi omagiile lui Tică; știi că ești invincibilă pentru bărbații trecuți de vrâsta critică...

Apoi, la masă, prefăcându-se că n-ar cunoaște antecedentele rivalei, întrebă pe consul, ridicându-și glasul:

– *Dites, monsieur de Colorado*, sunt încă multe gitane în Spania?... Mor după ele... Știu că moravurile lor lasă foarte mult de dorit... În viața de nomazi pe care o duc, nu le poți cere multe... Dar cum dansează!... În tinerețea mea...

– O, doamnă! – întrerupse galant consulul – nu puteți vorbi la trecut despre tinerețea dumneavoastră...

– Lingușitorule! – îl lovi ușor peste dosul mâinii Elvira. Cine are amintiri de cincisprezece-douăzeci de ani e în drept să considere tinerețea ca trecută... Și tocmai îmi adusei aminte de o dansatoare spaniolă, care apăruse pe la noi, acum optsprezece-douăzeci de ani. Femeie fermecătoare, dansa dumnezeiește... cam prea îndrăzneată pentru moravurile noastre... Se zice că dansa chiar și fără podoabele reduse ale Evei... pe la berării și în localuri și mai puțin recomandabile...

Dar am putut-o vedea odată... într-un decor abia dacă mai decent... pe scena unui mic teatru de variete... Nu știu ce a devenit în urmă... Probabil că a sfârșit cum sfârșesc, cu anii, toate creaturile acestea...

5 În jurul mesei se lăsă o tăcere apăsată.

Dolores tăcu un moment, cu un aer de nevinovăție virginală, învelindu-și privirea în pleoapele lăsate-n jos.

Dar se reculese îndată. Pelița ei mată-aurie se acoperi cu o ușoară nuanță coralină și, scânteind din ochii-i verzi, interveni în conversație:

– Știți, domnule consul, că și mama mea a fost spaniolă și dansatoare, dar n-a sfârșit prea rău, s-a măritat și, în viața ei, n-a avut decât un singur bărbat *legitim* și niciunul... nelegitim.

15 Simpatiile nu erau de partea „reginei“...

Din momentul acesta, războiul a fost dus cu multă patimă de ambele părți... Ajunse clar pentru oricine că nici nu se putea sfârși decât prin distrugerea sau eliminarea din viața mondenă a uneia din cele două rivale.

Și totuși, parcă ele nu puteau trăi una fără alta, mereu erau văzute împreună în fruntea oricăror distracții mondene, ca și în organizarea operelor filantropice.

25 Când stăteau alături, încrucișându-și privirile și cuvintele de duh, cu o delicată politeță și chiar cu toate aparențele de prietenie, – nimeni n-ar fi putut bănui otrava ce le curgea în vine.

30 Păreau aproape de aceeași statură, se mișcau cu aceeași grație și zvelteță a siluetei; amândouă brune, dar una fără nicio nuanță clară, cealaltă cu licăriri de smaragd; amândouă cu trăsături fine, dar Elvira cu profilul impecabil al camelelor antice, iar Dolores

cu un chip în care se topeau într-o imagine eteree reflexul soarelui subtropical, ca și al azurului palid al nordului.

5 Și totuși, deși vrâsta – abia prevestită de puținele fire de păr alb al Elvirei – nu-i atinsese încă puritatea de linii, tinerețea debordantă a *gitanei* nu lăsa în-
doială asupra finalului acestei drame.

10 Lupta pentru hegemonia mondenă luă foarte curând proporții epice, întretesându-se cu toate manifestările vieții obștești din cetatea lui Ciubăr-Vodă.

Până la campania electorală în care Tică Vasilescu și fiul său Nitza au inaugurat noile metode de luptă, supremația culturală și originalitatea Ciubăreștilor n-au fost contestate.

15 Aici s-au născut și s-au dezvoltat nu numai modeste focare de viață intelectuală și literară, dar și-au găsit întrupare aspirațiuni mai ridicate și în sfera politică.

20 Ciubărenii, mândri de gloria lor ca „leagăn al Unirii și al culturii naționale“, se credeau, în același timp, în drept să reclame întâietatea și din punct de vedere al vieții mondene.

25 Doamna Elvira Vasilescu întrupa în ochii societății ciubărene un model de farmec feminin, de eleganță și grație, care nu-și găsea egale decât doar în reginele saloanelor pariziene din veacul al optsprezecelea.

Ea nu avea zile fixate, în care să adune în strada Daco-romană, unde își avea reședința soții Vasilescu, elita Ciubăreștilor.

30 Dar casa ei era deschisă și, în fiecare seară, atârând de împrejurări și evenimente, în salonul sau în buduarul ei se puteau întâlni ilustrațiile din vârful piramidei sociale.

Credincioșii din „senatul elvirian“ creau și susțineau atmosfera de admirație pentru stăpâna salonului.

Prima lovitură fu primită când doamna Dolores Barancea își fixă joia ca un *jour fixe*, la care fură invitate nu numai somitățile din Ciubăr-Vodă, dar și leii din diferitele sfere ale societății din capitală și Iași.

Dolores dovedi și cu acest prilej o tactică superioară.

10 Cea dintâi înștiințată despre intențiunile ei fu tocmai doamna Elvira Vasilescu.

Într-o seară, când se putea prevedea o deosebită animație în salonul din strada Daco-romană, pentru că în oraș se găsea Ivonna și Nitza Vasilescu, se prezentă și Dolores.

15 Rivalizând chiar cu Ivonna, știu să concentreze asupra ei atențiunea salonului.

20 Își luă atitudinea unei fete naive, care nu-și găsea cuvinte pentru a-și exprima admirația ei față de gazdă. Îi cerea sfaturi, se oferea ca elevă în chestiuni de gust și de artă decorativă. Și între o prăjitură și o limonadă, deodată, se adresă imploratoare către Elvira:

– Știți, doamnă... Vreau să vă rog ceva... foarte, foarte tare... Să fiți draguță să luați președinția *jururilor* mele fixe, pe care le inaugurm în fiecare săptămână, începând de la joia ce vine. Domnul general Vernea cu doamna mi-au făgăduit tot concursul... Au să fie ofițerii cei mai briați dansatori din circumscripția noastră; dar numai dumneata poți să ne dai lustrul distincțiunii... Tineretul va dansa...
30 vom avea cea mai bună orchestră militară; dar pentru un salon nu ajunge atâta... Îmi pierd de pe acum capul. Vii? Oh! spune c-ai să vii! Vor veni toți domnii? – Își aruncă ea privirea împrejur – și domnul Vasilescu? Da? Dragă moșulică, spune da! –

sări ea și ca o pisicuță se furișă spre Tică Vasilescu, îi apucă mâna într-ale sale și, foarte calină, cu capul plecat pe umăr și cu ochii cochet strânși, repetă alintându-se: Spune da! Spune da!

5 Apoi, plesnind din palme, încântată, începu să scandeze în tact:

– Va veni! va veni!...

Învârtindu-se într-un vals nebunatic, interpelă și pe alții:

10 – Și dumneata, domnule Volbură!... Și dumneata, domnule Beregată!... Și dumneata!... Și dumneata!... Și dumneata, domnule Cerbini! – apăsa aici cu oarecare insistență în glas; și se și repezi către Elvira, ca și cum ar fi fost sigură de consimțământul ei:

15 – Îți mulțumesc, îți mulțumesc, dragă, dragă cuconiță Elvira! – o îmbrățișă, o sărută și, ca să nu-i dea vreme de răspuns, fugi dansând spre ușă: – Mă duc să spun și tătuchii Artur! Ah, ce bucuros are să fie...

20 Salonul rămase în desăvârșită derută.

Tică Vasilescu căuta cu vorbe dulci să mai îmbu-neze pe Elvira.

Cerbini nu îndrăznea să-și ridice ochii.

25 „Senatorii“, de teroare, se prefăcură în stâlpi de gheață.

Elvira se sufoca.

– Salonul acestei?... Să mă duc eu la aceasta?...

Să vă duceți voi la... aventuriera pripășită Dumnezeu știe de unde?... Ridicată din málul cloacelor?...

30 Nitza încercă să facă auzit „glasul înțelepciunii“:

– Nu e prudent să ridicăm împotriva noastră pe generalul Vernea. Avem o situație politică aici, ale cărei obligațiuni nu avem dreptul să le nesocotim.

Ivonna se simți jignită.

– Nu-mi pot îngădui să discut temeinicia indignării matală, doamnă... Dar odată ce este primită în salonul dumatăle, odată ce e acceptată de toată societatea Ciubăreștilor, nu văd cum ar putea fi ostracizate recepțiile ei...

Elvira pierduse însă orice stăpânire de sine.

Ea nu numai că nu apăru în prima joie la *jur-fixul* din strada Carpați, dar stăruia ca și fideli să-i urmeze pilda, invitând pentru aceeași seară la ea pe toți prietenii și cunoscuții.

10 Rezultatul fu dezastruos. Nu se adunară decât „senatorii“ și Boris Cerbini.

A doua zi, terasa „Grütli“, saloanele, până și periferiile erau pline de comentări asupra succesului strălucit al primului *jour-fixe* al doamnei Dolores Barancea.

15 La invitația generalului Vernea, sosi anume pentru cea zi, din București, ministrul de Război, un om politic cunoscut prin temperamentul său fugos.

Din cea zi, elita locală începu să fie tot mai umbrită de ilustrațiile străine.

20 Salonul doamnei Barancea din strada Carpați deveni un centru al vieții mondene, nu numai covârșitor în Ciubărești, dar și unul din cele mai strălucite și frecventate din țară.

25 În fiecare joi, putea fi găsit acolo fie un ministru sau un bărbat politic influent din capitală; fie un mare scriitor sau artist și orice altă celebritate chiar și dintre vizitatorii străini.

30 Într-o joi, când, pe timpul manevrelor de toamnă, salonul din strada Carpați fu onorat de vizita unui înalt personaj, biruința gitane fu desăvârșită.

Când, încetul cu încetul, chiar unii dintre cei mai credincioși membri ai „senatului elvirian“ începură

să se rătăcească în strada Carpați, orice luptă deveni zadarnică.

Multă vreme, Elvira nu mai putea conta, pentru recepțiile ei, decât pe soțul ei și pe Boris Cerbini.

5 Gurile rele din Ciubărești atribuiau succesul vertiginos al salonului din strada Carpați nu numai farmecului nebiruit al doamnei Dolores Barancea, dar și generozității ei excesive, care aducea la picioarele ei, rând pe rând sau în același timp, pe toți iluștrii ei vizitatori, ca umili admiratori, adoratori sau aspiranți.

10 Și Dolores reușea să-i reție și să-i grupeze, fără ca geloziile încâtușate să erupă într-un scandal.

Elvira coborî steagul.

15 Renunță la luptă. Nu mai visa decât ca tomnateca ei idilă să dăinuiască, să-i fie cruțată o nouă decepțiune.

Dar tocmai pentru acest motiv, Dolores concentră toate puterile ei de fascinație și de captație asupra tânărului deputat al Ciubăreștilor.

20 În timpul sesiunii parlamentare, mai mulți miniștri arătară o deosebită atențiune lui Boris. Într-o zi, însuși Nitza Vasilescu îi comunică confidențial că un înalt personagiu ar fi manifestat oarecare interes, exprimându-și mirarea că guvernul nu recrutează în sânul său mai multe elemente tinere de valoare.

25 La o recepție quasi-oficială, Boris Cerbini putu afla, cu uimire, că „pentru încununarea“ carierii sale politice stăruie la *locul competent* „fermecătoarea Dolores“:

30 – He-he-he! Dacă această vrăjitoare ia în mânuțele ei delicate interesele dumitale, he-he-he!, cariera dumitale politică e asigurată, he-he-he! – râse personajul.

Cavalerul servant al Elvirei se simți amețit.

Încercă să-și facă pe furis apariția în strada Carpați, dar Dolores nu acceptă echivocul.

Începu cu tot dinadinsul „să se afișeze“ cu noul pretendent la „ministeriabilitate“.

5 Faima ei înaripată, pe drept sau pe nedrept, îi și atribui îndată lui Boris rolul lui Antoniu al Cleopatrei ciubărene.

Catastrofa nu mai putea fi înlăturată.

10 Doctorul Bogza nu lăsă nimica neîncercat din arsenalul său. Doamna Elvira Vasilescu se zbătea într-o gravă criză, care nu poate fi evitată în destinul femeii, dar care, în cazul de față, fu agravată de zbuciumul sufletesc al amantei părăsite.

15 După trei zile de încercări zadarnice de a-i găsi un cuvânt de mângâiere, bătrânul Tică Vasilescu reuși să-l aducă în casă pe fugar.

Lăsându-l în salonaș, deschise încetinel ușa și intră tiptil în semiobscuritatea buduarului. De la capătul cușetei, ochii severi ardeau de o întrebare nespusă:

20 – Dhragă Vihra! – se sforță bătrânul să dea glasului său o intonație mai veselă – în salonaș e Bohrea Cehrbini; vhrea numaidecât să te vadă... îl phrimești? Ieși tu în salonaș sau să vie el aici?

O voce surdă, strangulată, îi răspunse sacadat:

25 – Peste câteva minute... poate... da!... poate veni aici...

Elvira încercă numai să aducă puțină orânduială în camera lăsată neîngrijită mai multe zile. Dar, spre a-și vădi resemnarea, nu recurse personal la niciun artificiu de toaletă.

30 Boris Cerbini, oprindu-se timid în prag, lângă ușa întredeschisă, după ce se deprinsese cu lumina redusă a buduarului, văzu înaintea lui, pășind nervos

de la un capăt la altul al camerei, un chip de femeie pe care cu greu îl putea recunoaște.

Puținele zile trecute de la ultima lor întrevvedere au lăsat urme de ani asupra profilului fin al acestei delicate figuri feminine.

Șuvițe albe triumfau cu cruzime asupra părului ei ondulat, nasul i se ascuțise, ochii i se adânciseră, lăsând să apară pe la colțuri ca niște rețele ușoare de subțiri zgârâituri.

Palidă, puțin aplecată, cu degetele încleștate la spate, ea se mai primblă tăcută câteva clipe. Apoi, cu o efortare, vorbi potolit, chiar afabil:

– Ce stai în picioare, Borea? Ia loc!

Și se întinse puțin și ea pe cușetă, rezemată cu cotul de spetează.

– Ha-ha-ha! – încercă ea să râdă. De ce această mutră melancolică, dragă Borea? N-ai niciun motiv de tristeță. Sentimentul este liber. N-am înțeles niciodată să te țin în lanț. Ești tânăr... Sunt mândră că deosebirea de vârstă nu ți-a înăbușit de la început avântul. Sunt fericită că ți-am putut da puține clipe de iluzie... Dar în valea aceasta de plângeri, toate lucrurile, natural, trebuie să aibă un sfârșit; chiar și dragostea cea mai adevărată și mai înflăcărată. Îți sunt foarte recunoscătoare pentru trecut, iar pentru viitor îți urez din suflet toate fericirile pe care le merit. Dar fiindcă m-am așteptat la acest sfârșit, îți mărturisesc că am visat pentru tine o *altă* femeie, care să-ți fi putut da un cămin, un sprijin moral și o *dragoste curată*. Dar... înțeleg că, în această materie, voința omului e neputincioasă... N-am să-ți stau eu în cale... Ești liber... Te-am socotit liber din primul moment al legăturii noastre...

Ochii ei ardeau ținându-i asupra figurii lui Boris, urmărind fiecare mișcare a mușchilor feței, fiecare clipire de ochi.

În adâncurile ei sufletești, biata femeie parcă avea încă o licărire de nădejde.

Și se simți mortal rănită de bucuria nestăpânită în fața necredinciosului.

Acesta se aruncă în genunchi înaintea ei, o apucă de mână și o sărută tremurând și bolborosind:

– Ah, dragă Vira!... iartă-mă... iartă-mă... Îți mulțumesc... Îți mulțumesc!... Ce suflet nobil ai!... Sunt vinovat... Iartă-mă... Îți mulțumesc!...

Elvira smulse mână și, acoperindu-și fața, își aplecă fruntea spre spețea cușetei, storcându-și, cu o supraomenească efortare, cuvintele:

– Destul, Borea, destul!... N-ai de ce cere iertare... Și n-ai pentru ce mulțumi... Te rog, lasă-mă!... Du-te! Du-te! – ieși din gâtul ei strâns un țipăt înăbușit, aproape isteric.

Peste două zile, doctorul Bogza vesti decesul Elvirei Vasilescu, din cauza unui atac cardiac.

Dar atât cartierul Ogarului, cât și mahalaua Caza-cinci atribuiau, din instinct, această moarte prematură gestului de desperare al unei inimi zdrobite...

Înmormântarea Elvirei dădu prilej unei manifestații impresionante a Ciubăreștilor, care dovedea că, din același instinct infailibil, orașul își dădea seama că moartea Elvirei punea capăt unei faze din viața lui.

Spre, toamnă *maiorul* Tudor Baranca, înaintat printr-o favoare excepțională – și gurile rele spuneau chiar abuzivă – , fu mutat ca ofițer de ordonanță la un comandament superior din capitală.

Viața mondenă a Ciubăreștilor se coborî definitiv la nivelul orașelor provinciale de a doua mână.

Cap. XXIV

PIEMONTUL...

Se începu și exodul de la culmile vieții sociale și politice și chiar intelectuale ale Ciubăreștilor.

5 Președintele Cercului literar și artistic, Ipolit Mircescu, fu mutat la catedra de psihologie din capitală.

Jean Lascardide reuși să organizeze, la București, un laborator de experiențe fiziologice și se mută și
10 el în București, unde, în curând, fu chiar creată, anume pentru el, o catedră la Universitate.

Chiar și Christophor Arghir putu obține nu numai o catedră la Facultatea de Litere din București, dar și înscrierea în budget a unei sume rotunde pen-
15 tru întemeierea unui „seminar“ de geografie, al cărui director, bineînțeles, era tot el.

Pentru această transferare, fu responsabil oarecum și Ion Răutu.

Spre sfârșitul iernii, acesta primise o scrisoare
20 desperată din partea lui Gheorghe Oanea, dintr-un orașel de provincie, unde funcționa ca profesor de matematici.

În toată regiunea din jurul satelor Vaideei și Flămânda, ca și în o mare parte din țară, bântuia o groaznică
25 foamete.

Recolta popușoiului din anul trecut nu numai că era insuficientă, dar și întârziată, încât se întinse și flagelul pelagrei.

Ajutorul din partea statului, în cea mai mare parte, se mistifica pe drum; dar și calitatea popușoiului distribuit era inferioară și celeia care putea fi
5 găsită pe loc.

Pe deasupra, „ajutații“ erau încărcăți cu o datorie de care nu se vor mai putea achita cât vor trăi.

10 La o telegramă urgentă din parte-i, Răutu primi răspunsul că e așteptat în dimineața duminicii viitoare la halta Perieni.

La coborârea din tren, îl așteptau însuși Gheorghe cu tatăl său, moș Spiridon.

15 Primăvara întârzia.

Se strecurară pe jumătate și „zilele babei“, dar pe câmp se întindeau încă, mai ales în văi umbrite, pete mari de zăpadă.

Soarele de dimineață lovind drept în domul Ceahlăului, uriașul Carpaților de nord, încă acoperit de
20 vestmântul lui de iarnă, ardea ca un fantastic briliant.

Răcoarea dimineții era străpunsă de adieri de aer cald; până și la marginea petelor de zăpadă, de sub firișoarele subțiri de iarbă înverzită, se ridica mi-
25 rosul primăverii, al vieții deșteptate.

Așezat alături de Gheorghe, Răutu își simțea spinarea mângăiată de razele soarelui.

Moș Spiridon se întoarse de pe capră spre Răutu:
30 – E mare jale în sat, domnule Răutu! – grăi el cu o tristeță cumpănită. Ne-a uitat, se vede, Dumnezeu... Copiii mor ca muștele... Vitele, câte au mai rămas, abia suflă... Pe boi trebuie să-i ridicăm de coadă... Și amuș încep muncile... dar nu avem popușoi nici de sămânță... Poate ne vei milui dumneata...

– Ce să ne miluiască el? – îl întrerupse Gheorghe, coborându-și cu necaz căciula pe sprincene. Orice avere ar avea, n-ar ajunge... Ai putea însă – se adresă către Răutu – să pornești o campanie prin „Farul“... Nu e un caz izolat ceea ce se petrece acuma. 5
Țara asta bogată și „eminamente agricolă“ suferă, periodic, de foamete la fiecare zece ani și câteodată mai des. Am adunat în această privință oarecare material pentru dumneata. Ai putea să-l folosești.

10 La apropiere de sat, se putea, de departe, constata starea lui jalnică.

Acoperișurile de paie ale caselor căscau găuri negre; mărtoagele scheletice se zbuciumau pe uliți în căutarea nutrețului; copiii, ieșiți să se bucure de surâsul soarelui, păreau niște fantome rătăcite din împărăția umbrelor.

Răutu își aduse aminte de scenele văzute dincolo de Ural, la plecarea lui din Siberia...

20 Aceiași copii sălbătăciți de foame; aceiași obraji supți ai femeilor palide și zdrențuite; aceleași priviri sumbre la bărbați; aceleași mișcări grele ale sufletelor deznădăjduite...

Moș Spiridon și chiar Gheorghe se coborâră din căruță parcă simțindu-se vinovați de ceva.

25 Primirea mamei Gafița îl lămurii pe Răutu.

Bătrâna, deși parcă mai lungită și mai uscată de cum era în primul rând, dar îngrijit îmbrăcată, vădea o bună stare. În odaia curată, de asemenea, nu lipseau semne de belșug. Pe o față de masă de curând 30 spălată și călcată, așteptau o cană mare cu lapte, o farfurie cu ouă răscoapte, altele cu brânză și smântână, un colac proaspăt și niște plăcinte savuroase. Pe lavițele dimprejur erau întinse covoare; și în colț, sub

icoana cu candela aprinsă, o piramidă de scoarțe, iar lângă cuptor o alta de perini.

Leafa lui Gheorghe dădea puțința bătrânilor să sufere mai puțin pe urma recoltei proaste.

5 Răutu, mulțumit de lipsa familiei Gârlă, care-și putuse prelungi sezonul de iarnă, se grăbi să viziteze satul și gospodăriile lui, spre a-și da seama de proporțiile dezastrului.

10 La ieșire, fu întâmpinat de Grigorie Dobrea, în haine de duminică – un veston negru de sub care apărea, în albeața ei imaculată, cămașa brodată și strânsă pe burta mai crescută de cingătoarea lui de piele cu ținte de alamă. Și totuși purta și el același aer vinovat.

Și după chiar cuvintele lui, mai justificat:

15 – Bine-ai venit, domnule Răutu! – salută el, fugind de privirile lui Răutu. Ai venit să vezi nevoia noastră?... Gheorghe al lui moș Spiridon spune că ai putea să ne fii cu ceva de folos. Dumnezeu să ne ajute! – își băgă el, cu gestul obișnuit, mânilor sub cingătoare. E mare nevoie... E mare nevoie... Dacă n-aș fi fost eu, poate se prăpădea tot satul... de istov... Am mai adus eu din toată sărăcia noastră ceva păpușoi, l-am împărțit la oameni... Dar e tare scump peste tot... tare scump... Dumnezeu știe când îl vor 25 putea plăti...

Răutu nu-și putea face iluzii asupra rostului adevărat al acestei filantropii. Cu toate acestea, Dobrea și acum nu-și stăpâni pornirile de răzvrătire împotriva „ordinei stabilite“.

30 Își luă chiar sarcina de Cicerone prin gospodăriile pustiite ale satului:

– Iată aici, cucoane, – deschise el o portiță, lăsând lui Răutu pasul înainte. Aici e o vădană... Avea cinci copii, cu un singur băiețel mai răsărit, care

ducea tot greul gospodăriei. Au rămas numai doi, a murit și Simionică. Și cu ce au să trăiască și ăștia alți, Dumnezeu știe...

Intrând în casă, Răutu fu izbit de un miros greu.

5 Gospodina ar fi putut servi de model pentru un tablou simbolic al mizeriei; ruptă, cu o cămașă de mult neprimenită, de sub care căutau să răzbată oasele abia acoperite de piele veștedă și murdară. Din fața pământie și moartă de deznădejde săreau nu-

10 mai ochii stinși.

Cei doi copii erau goi. Numai de la gâtul fetiței atârnavu în jos câteva petice, resturi jalnice ale cămășii. Jur-împrejur, pe lavițe și-n cuie de lemn bătute în

15 părți, nimic. Totul era „mâncat“ afară de câteva frânghii roase, parcă uitate într-un cui, și, la gura cuptorului, o strachină știrbită.

Totul într-un hal de murdărie și lipsă de îngrijire, care, la o țarancă din Moldova, întotdeauna vădește o degradare, un suflet pustiit.

20 Duhoarea însă venea mai mult dintr-o oală din cuptor, încălzită cu ajutorul câtorva bulgări de băligar și buruiene uscate.

Nici nu avu curajul să întrebe ce alhimie se fierbea acolo. Femeia, dobitocită, nu deschise nici ea gura.

25 Numai când Răutu se porni de plecare, ea se scânci, își șterse nasul cu dosul mâinii, pe care o trecu apoi peste ochi.

Băiețelul gema întins pe podeaua de pământ bătut sub laviță, iar fetița – un schelet în care trăiau nu-

30 mai marii ochi negri fixați asupra lui – stătea lângă ușa prin care se răsfrângeau razele soarelui în secrețiunile năsucului ei.

Răutu, rușinat, îi vârî în mână o monedă găsită în buzunar.

În aceeași clipă, mama se zvârli ca un uliu, smulse moneda și, la urletele desperate ale copilei, îi plesni cu palma peste obraz.

– Bună ziua, moș Sofronie, – salută Dobrea pe un moșneag gârbovit și alb din creștetul capului până-n

5 tălpi, care se năcăjea cu o sulă pe lângă o bucată de curea putrezită.

– Bună ziua, moș Sofronie, iată un boier cu milă; a venit la noi să ne vadă păcatele.

10 Moșneagul își ridică cu indiferență ochii bolnavi, înlăcrimați.

Aici, la duhoarea mizeriei, se adauga și o deosebită boare ce venea de pe cuptor, de unde se auzeau

15 accese de tusă scârțâită.

– E baba moșului – îi zise Dobrea –, e bolnavă, nu se mai poate coborî de pe cuptor, dar Dumnezeu n-o iartă...

Același pustiul dezolant, fără nicio haină de pri-

20 sos, fără o scoarță sau o perină în toată casa.

– Era bun gospodar moș Sofronie Bardă, dar fiul mai mare, un băiet foarte harnic, îi luat în armată. O ducea cum o ducea gospodăria – e ghiuj verde încă – cu noră-sa și alt băiet cam slăbănog. Boii însă i-au pierit acuma, în iarna asta. Căișorii care-i mai avea

25 i-a vândut pentru hrană. Nepotelul i-a murit. Noră-sa a fugit în târg, să caute vreo slujbă... Slăbănogul e acuma în pădure. S-a tocmit să taie lemne pentru patruzeci de bani pe zi... Mare scofală... dar tot de acolo poate pica ceva pentru gură. Stăruie

30 acuma să-i dea voie lui Nichita, băietul cel mare, soldatul, să vie măcar pentru vremea de muncă... Ei, moș Sofronie, ai vreo veste? – se adresă bătrânului.

– Vestе?... Vestе este – scârțâi moșneagul cu multă patimă –, este vestea. Cum nu? – mânca-i-ar ciorile să-i mănânce! – că nu se poate amu, că are să fie paradă, – trăsni-i-ar parada să-i trăznească!...
 5 Are să treacă băietul Prutul!... Iaca, paradă, – răcni el deodată, îndreptându-și spinarea încovoiată și băgând cu necaz sula în bucata de curea pe care tot o ținea în mână.

– De! Fuga-i sănătoasă! – își lungi insinuant vorbele Dobre. Or fugi câți or fugi, dar or rămâne destui robi de robit pentru boieri... Mare e răbdarea țaranului, domnule!... Așa o duce: din foamete în răscoală și din răscoală în schingiuiuri... Acum vro zece ani...

– Acum zece ani era tot foamete? – întrebă cu spaimă Răutu.

– Apoi, din materialul pe care ți l-am pregătit, – răspunse cu mânie stăpânită Gheorghe Oanea – vei vedea că avem cel puțin la zece ani o foamete și la cincisprezece ani o răscoală, după care urmează o represiune sălbatecă...

Dobrea își reluă povestirea:

– Atunci s-au mai tulburat oamenii oleacă... Și căpitanul a adunat tot satul, a ales pe cei mai bătrâni, i-a pus fără nădrăgi de-a lungul șoselei, de-a curmezișul șanțului, și a pus să-i bată cu nuiele... și el se uita... Care vasăzică se omeneste... îl ierta... și oamenii rabdă...

Moșneguțul înfipse sula în masă și sări de pe scăunelul pe care lucra. Slab, dar foarte lung, se ridică parcă în văzduh ca un duh de răzvrătire.

– S-o sfârși și cu răbdarea... Le-om face noi paradă... Vom bate în tobe din pielea lor tăbăcită... Crăpa-le-ar pânțele să le crape, plesni-le-ar ochii... Să le mănânce câinii carnea de vii...

Dobrea, la auzul acestor blesteme, parcă își băgă cu mulțumire mânilor în cingătoare.

– De, moșule, nu te necăji atâta! Norodul e domn mare... Așa zic și dumnealor prin târguri...
 5 Dar gura-i slobodă... Am fost mai anțerț la Loznița, în Bucovina... Oamenii sperieți mă întrebau de zvonul cum că se mută granița și satul lor ar trece dincoace. Văzându-i cum trăiesc, le-am spus: fiți pe pace, oameni buni, boierii nu v-or primi, le-o fi teamă să nu buntuluiți și pe cei din țară...

Și peste tot se vedea aceeași mizerie, care reducea viața la primitivitatea triburilor africane.

Nu o dată, intrând în vreun bordei prăpădit, Răutu își punea întrebarea, ce se găsește acolo din lucrurile de gospodărie pe care nu le-ar fi avut încă strămoșii de acum patru sau cincii mii de ani?... O îndoială sugera doar câte un ceaur de spijă!...

Nu-și putea da seama ce porniri predomină în starea de deznădejde care cuprinsese tot satul: cei mai mulți păreau resemnați, abrutizați, fără niciun gând la mijlocul de mântuire, – alții clocoteau de ură și de răzvrătire.

Ochii – cu luciri canibalice – urmăreau multă vreme pe Răutu.

25 Îl zgudui o femeie mai cu seamă.

– Iaca ce mi-a adus dumnealui de la primărie... Zice că-i popușoi! – apucă ea, furioasă, un sac de pe laviță și-l răsturnă pe jos. Nici porcii nu-l mănâncă și ne-am înglodat în datorii peste cap...

30 Un miros acru de boabe înverzite, pe jumătate putrezite, plutea în aer... Auzind în clipa aceasta scâncetele unui copil, femeia se repezi asupra lui ca

o megeră și luând o furcă ruptă începu să-l cresteze fără nicio socoteală peste tot trupul:

– Aha, vrei mâncare? Vrai trai? Trai să-ți fie, li-ghioaia dracului!... Ai supt tot sângele din mine!...

5 Acum mă otrăvești... vrei mămăligă?... Mămăligă ți-oi da, *băstrucule!*

Loviturile curgeau cu răsunete seci pe corpul scheletic al copilului, care căuta să-și ferească nu-
mai capul, cu brațele ridicate în sus și, de spaimă,
10 aproape nu avea puterea să plângă...

Femeia, ca prinsă de un acces de nebunie, nu mai vedea, nu auzea nimic...

Răutu fugi...

În capul numărului de martie al „Farului“, apărū
15 un articol redacțional, intitulat *Piemontul...*

După ce relatează cele văzute, Răutu încheia:

„Așa o ducem; din foamete în răscoală și din
răscoală în schingiuri! – îmi zise un gospodar din
Vaideei...

20 Strămoșii țăranilor din Vaideei și Flămânda, din
Moldova, ca și cei din toate Flămânde și Vaideele
României libere și independente, luptând sub Mircea
cel Bătrân, ca și sub Ștefan cel Mare, nu puteau bănu-
i ce soartă pregătea urmașilor vitejia lor ostășească...

25 O jumătate de mileniu în robia turcească n-a is-
tovit țăranimea bulgară și sârbă așa ca oblăduirea fa-
nariotă și boierească din Muntenia și Moldova.

Astăzi, urmașii eroilor de la Rovine privesc cu
jind peste hotare, la țăranimea din provinciile subju-
30 gate: Ardealul, Bucovina și Basarabia.

Peste Prut caută ocrotire, sub stăpânirea țaru-
lui, mii de flăcăi fugiți din armată.

Numai tratatele împiedică ca alte puhoai să se
reverse și peste Carpați. Dar un turist român prin
Bucovina poate afla cu câtă spaimă a fost primită
acolo vestea că o rectificare de graniță poate readuce
câteva vechi sate moldovenești spre patria mună...

Și nicio conștiință nu se trezește la marii noștri
patrioți și apostoli?... Niciun glas al luptătorilor
pentru idealul național nu se ridică? Nicio pană a
proorocilor democrației nu se pune în mișcare?...

10 Va vorbi negreșit Nemesida istorică pentru toți...
Și ceasul judecării nu mai poate fi prea departe...“

Marele geograf se crezu personal vizat prin invo-
carea „apostolilor neamului“.

15 Campania neînfrănată pornită de el împotriva
„sufletelor tulbure, a minților întunecate, lipsite de
dragoste pentru țară și de respect pentru glorioasa is-
torie a neamului, care seamănă idei subversive, încer-
când să răzvrătească acest popor de țărani blânzi și
cuminți“, – aruncă un vâl asupra faptelor povestite.

20 Drept recunoștință națională, apostolul neamu-
lui își căpătă seminarul și catedra din București...

Cap. XXV

MARASMUL...

Tonul vehement al „Farului“ se datora, în mare parte, și faptului că atmosfera găsită de Răutu la Ciubărești, în urma „explorării africane“ la Vaideei și Flămânda, îl exasperase.

Lumea, aici, ignorând cu desăvârșire calamitatea țărănimii, care se stingea la zidurile cetății, era agitată numai de două chestiuni: procesul pornit de Nitza Vasilescu împotriva tatălui său pentru zestre mamei și „Afacerea Dreyfus“.

Pentru împărțeala moștenirii lăsate de defunctă – a modestei sale *paraferme* –, apărură la Ciubărești și ceilalți doi fii ai ei: Anton, foarte blond, scund și grăsuliu, și Gheorghe, supt și negricios, cu barbete foarte negre, scurt tăiate, care porneau de la urechi spre a se lipi de mustață. Amândoi, copiii fidele ale părinților respectivi. Aduseră și procuri din partea surorilor măritate.

Înțelegerea pentru *partaj* nu s-a putut face prin bună învoială – frații se-njurau în gura mare, reciproc, ca bastarzi. Ajunseră chiar la o urâtă țigănie.

Rămase să hotărască tribunalul.

Procesul lui Nitza provocă îndeosebi senzație: toată lumea știa că bătrânul Tică Vasilescu a „mâncat“ zestrea Elvirei nu atât pentru trebuințele lui, cât pentru a satisface pretențiile și capriciile ei.

Beizadea Nicu Misitu – întotdeauna iertător pentru rătăcirile Elvirei și care luase chiar parte de mai multe ori pentru ea, împotriva doamnei Dolores Barancea – se simți dator să intervină, ca vechi prieten al familiei, care-l cunoștea pe Nitza din leagăn:

– Nu e bine ce faci, măi băiete! Orișicum, e tat-tu!... Și știi bine cât ținea la răposata maică-ta, Dumnezeu s-o ierte... Și pentru ea, mai cu seamă, a cheltuit.

– Mai întâi, scumpul meu Beizadea, – răspunse cu răceală Nitza – dumneata știi foarte bine că nu este tatăl meu și am s-o spun și la tribunal, dacă nu-i vor intra mințile în cap, ca să ne aranjăm. Iar în al doilea rând, cred că rău a făcut că n-a pus stavilă mamei și el e cel mai vinovat că, astăzi, e plină casa noastră numai de bastarzi.

Beizadea Misitu se ridică și, fără măcar să salute, porni cu pași grei spre ușă, bocănind cu cârja sa noduroasă.

La tribunal, în fața căruia Tică nici nu se înfățișase, Nitza avu într-adevăr tupeul să declare:

– Domnilor, – își desfășură retorică ilustrul orator și bărbat de stat – domnilor, suntem cu toții cetățeni ai acestui oraș și nu e niciunul dintre noi care să nu cunoască adevărul. Ar fi ridicolă, chiar odioasă, fățărnicia, dacă ar fi să aruncăm vâlul asupra josiției acesteia. Domnul *Constantin Vasilescu*, cum știm cu toții, nu este părintele meu... Domnul *Constantin Vasilescu*, cum știm cu toții, n-a înțeles să țină în bună rânduială casa lui. Dar cât am suferit din pricina aceasta, noi, copiii, numai Dumnezeu și noi știm. Trebuie să sune odată ceasul răspunderii. Și *domnul Constantin Vasilescu* n-are niciun drept la vreo indulgență din partea noastră...

Acestei lovituri morale i-a urmat alta, politică, care l-a „lichidat“ definitiv pe marele elector al Ciubăreștilor.

În urma vacanței ivite în Parlament, trebuia să aibă loc o alegere parțială.

Candidatului propus de Tică Vasilescu, susținut în această privință și de Dogia-Ialpugeanu, ca și de alți băștinași ai albaștrilor localnici, Nitza Vasilescu – după insistența „centrului“ – opuse candidatura unui magistrat din capitală, retras la pensie.

Tică Vasilescu – cu amărăciunea în suflet pentru toată purtarea lui Nitza față de dânsul – nu se reseamnă și menținu candidatura localnică – a lui Vasilică Gârlă.

Bătrânul elector, pentru această ultimă campanie ce i-a fost dat să conducă, reuși chiar să coalizeze toate forțele locale.

Candidatul guvernamental nu era susținut decât de poliția orașului și de prefectură, în capul căreia se găsea tânărul Anatol Cernea. Acesta, după concepția curentă a obligațiunilor unui prefect, dar mai cu seamă în nădejdea portofoliului promis, se crezu dator „să se dea peste cap“ pentru triumful candidaturii oficiale.

Campania a fost dusă cu multă pasiune de ambele părți.

Nimeni nu putu crede că ar fi fost posibilă la Ciubărești înfrângerea coaliției tuturor grupărilor și a elementelor de valoare din localitate.

Totuși, candidatul guvernamental, cu desăvârșire necunoscut, fu proclamat ales cu o mare majoritate.

Beizadea Misitu dădu expresie pitorească sentimentelor obștești din Ciubărești.

Când, pe terasa „Grütli“, prefectul Anatol Cernea, frecându-și vesel mâinile, îi anunță victoria guvernului, bătrânul prinț își pierdu cumpătul și, uitându-și bună-creșterea, cu o sudalmă strașnică îl lovi peste umăr cu cârja lui legendară:

– Te-ai vândut, țiganule!... Moașă-ta...

Nu se poate ști dacă acest urmaș al voievozilor, naturalizat în cetatea lui Ciubăr-Vodă, își dădea seama că victoria anunțată nu numai că pune capăt carierei lui Tică Vasilescu, dar pecetluia și degradarea politică și culturală a Ciubăreștilor...

Răutu vedea dovada unei adânci degradări publice și în felul cum se răsfrângea în viața obștească a Ciubăreșilor Afacerea Dreyfus, care, pe vremuri, împărțise universul întreg în două tabere învrăjbite.

Numai Ciubăreștii își afirmase acordul unanim.

În afară de puținii socialiști și de redacția „Farului“, numai o parte din „franzuziții“ lui Jean Lasca ride îndrăzneau să ridice glasul în numele dreptății și al umanității.

– Ce dreptate, măi! Ce umanitate, măi! – suna glasul conștiinței ciubărene – umanitatea?... de... de puchinos de jidan!... Să se facă pentru el atâta zarvă în toată lumea?... Să rămână de rușine armata franceză?... Or fi ei stricați și degenerați, dar... de parșivul de jidan! Știu eu ce le-aș face lighioanelor perciunate, dacă aș fi guvernul francez!...

Christophor Arghir, în vecinica lui goană după popularitate, vesti chiar o nouă cruciadă, un boicot general împotriva „jidovimii“.

Și dădu semnalul, luând dejunul la restaurantul gării Pașcani, cu o manifestație specific *arghiristă*:

La întrebarea chelnerului, cu ce-l poate servi, îi adresa o *șoaptă sonoră*, spre admirația călătorilor:

– Nu-ți lipsește o bucățică?... He!...

Chelnerul, zăpăcit, nu înțelese.

5 – Nu ești jidan, mă? He! – tună atunci apostolul, rătoindu-se din cocoașe – să nu se apropie de mine vrun puchinos, că-l plesnesc.

Afacerea Dreyfus avu și un efect original asupra gospodăriei municipale a Ciubăreștilor.

10 Spre a împlini prescripțiile legii, primăria puse la dispoziția comunității evreiești, ca teren pentru cimitirul confesiunii mozaice, o mlaștină, inundată nu numai în fiecare primăvară, dar și după o ploaie mai abundentă.

15 Edilii ciubăreni niciun moment nu s-au gândit că nu pot fi lăsate cadavre neîngropate – nici ale evreilor –, fie măcar pentru motivul că microbii, ca și orice factori patogeni, n-au preferințe semitice.

20 Comunitatea, cu resemnarea milenară a rasei, reuși să îngrădească pentru cimitir un teren la marginea orașului, ridicând toată instalația pe cont propriu.

Din momentul acela, fu pus începutul unei triste comedii. Fiecare cadavru de evreu servea ca pretext la multiple și variate extorsțiuni. Pentru legitimarea
25 „exportului” fiecărui cadavru în altă comună, se cerea un pașaport de la primăria Ciubăreștilor, ca și „viza” primăriei din comuna Ogarului.

Pentru control, fu instalat, la poarta cimitirului, un funcționar special. Slujba era atât de mănoasă, în-
30 cât, la fiecare schimbare de regim, pretendenții se băteau pentru ea aproape tot atâta cât și pentru prefectură sau primărie.

Afacerea Dreyfus sugera un nou canon pentru morți: strada spre cimitir nefiind pavată, administrația găsi că e drept să fie impusă în acest scop populația evreiască. Dar legea nepermițând vreo diferențiere, fu născocită o taxă suplimentară pentru „pașportul” cadavrelor, – atât de excesivă, încât nici nu putea fi achitată de majoritatea familiilor...

Răutu primi vizita domnului Samuil Rosenthal, președintele comunității, un bătrân scund, trecut
10 de șaptezeci de ani, domolit și resemnat.

– Domnule Răutu, n-ar putea ajuta apelul la opinia publică... în „Farul”?

„Farul”, pe nesimțite, ajunsese în vremea aceea organul obidiților și asupriților.

15 Bătrânul se uita rugător, mestecând mereu, din deprinderea îndelungată de a-și înghiți cuvântul.

I-a fost dat lui Răutu să treacă prin o nouă „trăsnaie” a lui Osmanli.

20 Ieșind din casă, fu oprit de fuga năprasnică spre el a Anichii, slujnica poetului, care venea val-vârtej, cu părul despletit, desculță și cu hainele în dezordine:

– Conașule, conașule! – abia putu ea să răsuflă. Conașul nostru nu știi unde e... De trei zile nu mai dă pe acasă... Iar Viorel e bolnav... e roșu pe tot trupul... ca o rană... și arde, de nu poți pune mâna pe dânsul... Mă zbucium singură... N-am nicio para...
25 Am muri cu toții de foame, dacă nu-i era milă de noi lui madam Goldenberg!...

– Dar cuconița unde e? – o întrebă cu uimire
30 Răutu. Și ceilalți copii?...

– Conița-i dusă de-o săptămână la Iași, tot pentru o boală... Au venit scrisori... dar nu pot ceti...

trebuie să pice dintr-un ceas într-altul... copiii sunt acasă... Boierul a rămas să aibă grijă de ei... amu mă tem că s-or îmbolnăvi și ei...

Răutu ridică pe sus pe doctorul Bogza și-l duse la locuința soților Osmanli.

Pășind peste pragul locuinței lor, Răutu înțelese îndată pentru ce nu fusese lăsat niciodată să treacă peste prag.

Era, într-adevăr, un interior dezolant prin lipsa de ordine, prin haotica strânsură de mobile delabrate¹, adunate din Târgul Pupăzii, cu două-trei tablouri de valoare, cu multe bibelouri și obiecte de artă, dar totul întreținut într-o grozavă neorânduială și murdărie.

Interiorul acesta singur putea dovedi dezechilibrul moral și haosul sufletesc în care se zbătea căminul unui poet ciubărean de real și, adesea, delicat talent.

Doctorul Bogza abia aruncă ochii în patul răscolit și duhnit al copilului, rosti cu impasibilitatea omului care de mult își pierduse facultatea de a compătimi mizeriile vieții:

– E mort... Scarlatină...

– Doamne! – strigă Răutu – dar ceilalți copii, doctore!

– E prea târziu! Contaminarea, dacă a avut loc, își va face cursul. Am să-i văd.

Anica, auzind cuvântul de moarte, începu să se bocească; însă mintea ei sănătoasă, țărănească puse prima întrebare ce de la sine se impunea:

– Dar ce mă fac eu cu mortul în casă?... Cum și cu ce să-l înmormântez?... La cine să mă rog?... Și n-am un ban...

¹ *Délabré* (fr.) – deteiorat, ruinat (n. ed.)

Aducându-și *pestelca* la față, biata fată plângea acuma în hohote.

– Trebuie înștiințată primăria, – preveni doctorul Bogza cu aceeași impasibilitate. Ei știu regula... se vor îngriji și de înmormântare... Legea nu îngăduie ca să rămână multă vreme neîngropat cadavrul unui copil mort de așa molimă...

Răutu băgă în mâna slujnicii câteva hârtiuțe albastre și porni spre primărie.

Peste vreo două zile, căută anume pe Knix, ca să se mai informeze de cele petrecute după înmormântare. Nu mai avea curaj să dea ochi cu nenorociții părinți.

– Hihihihii! – chicoti ca de obicei Knix, tremurând din tot trupul și zvârlindu-și brațele în lături.

– Apoi, nu cunoști încă pe amicul Osmanli! E o inimă de o sensibilitate excesivă, încât poate comite cele mai mari cruzimi. Elena a pornit de acasă, la Iași, după îndemnul lui, ca să aștepte decesul unei noi mătușe cu moștenire... Căci moștenirile pe rând risipite de Osmanli vin de la mătușile ei. De mult nu mai poate suferi Ciubăreștii și visează la emigrare... Și-a luat dar inima în dinți, acceptând sarcina copiilor, ceea ce nu făcuse încă niciodată. Dar, de data asta, moștenirea era prea respectabilă. Îți poți închipui de groaza lui, când i s-a îmbolnăvit copilul. I s-ar fi smuls inima din piept singură, dacă ar fi asistat la chinurile lui, dar nici n-a avut curajul să anunțe pe Elena, care destul se chinuia la celălalt pat de moarte... Atunci, din lașitate, a fugit pur și simplu de acasă, lăsând totul baltă, în nădejdea unui fatalist oriental, că lucrurile se vor aranja de la sine într-un fel sau altul... Căci nu degeaba se tot laudă că e turc, deși, în același timp, pretinde că e singurul

occidental din Ciubărești, pentru că l-a studiat pe Schopenhauer...

– Dar, doamna Osmanli? – se îngrozi Răutu.

– Hm!... Biata Elena, – surâse Knix cu o adâncă
5 melancolie în ochii limpezi ca vidul – biata Elena
s-a întors într-un costum elegant de doliu, ritualul
imuabil la fiecare nouă moștenire, și cu inima plină
de vestea pe care i-o poate aduce soțului. Habar n-avea
de nimic ce se petrecuse acasă, nici de boala... nici
10 de moartea copilului... nici n-a putut afla bine de lo-
cul unde e înmormântat.

– Și va ierta ea lui Osmanli această neome-
nie? – izbucni Răutu.

– Nu o cunoști nici pe această extraordinară
15 ființă. E bună mamă, își iubește copiii; are stofă în
ea de bună gospodină și de femeie de lume. Cum o
vezi, e foarte frumoasă; ar putea fi una din reginele
societății aristocrate, căci e și de bună familie... Dar,
pentru ea, totul se topește în razele gloriei în care-l
20 vede scâldat pe Osmanli.

Pentru dânsa, orice ar face această ființă su-
pranaturală, n-are nevoie de iertare, cum n-are ne-
voie însuși bunul Dumnezeu, cu toate ticăloșiile
și neomeniile pe care le comite zilnic în inepta lui
25 creațiune, zămislită din plictiseală, cum a asigurat-o
infailibilul Osmanli... Nu se poate spune măcar că-l
iubește sau îl adoră... Nu există până acum nici
într-o limbă cuvântul care să exprime sentimentul
ei. E fericită că există și ar fi gata să plătească cu vi-
30 ața ei, de milioane de ori, nimicită în chinuri, pentru
a răsplăti fiecare respirație a lui Roni. Acuma aleargă
cu el pe la croitor, ca să comande sau să-i încerce
echipamentul de călătorie. Se stabilesc din nou la

Berlin... *A propos...* Știi că și eu emigrez?... Plec la
Iași, unde mă înscriu în barou... *Acum* am curajul...
Cu atât mai mult că îmi făgăduiește o mână de aju-
tor un prieten – mare avocat și mai mare escroc...

5 Ciubăreștii se pustiau tot mai mult.

Răutu nu-l mai văzu pe Osmanli înainte de ple-
care. Poetul, vădit, îl evita.

Cap. XXVI

RĂSPÂNTIA

Articolele „Farului“ despre „explorările africane din Vaideei și Flămânda“ găsiră răsunset și în alte sfere, și cu rezultate la care Răutu nu se putuse gândi.

Într-o zi, îl vizită la redacție conul Mitică Jonea, care nu încetase colaborarea, chiar după erupția provocată de acele articole.

Traducătorul lui Petrarca, jucându-se cu inelul bătrânesc de la deget, îi anunță cu o vădită bucurie:

– Veste bună, Aurel Crăsneanu din Iași – îl cunoști? – vine sâmbătă în Ciubărești și stă la dejun cu mine. M-a rugat foarte mult să ți-l prezint... Știi că e nădejdea acestei țări... E un om de mare viitor...

L-au interesat articolele dumitale din „Farul“. Poate să fie de mare folos. Tatăl lui a fost și el un revoluționar. El a pornit mișcarea revoluționară împotriva lui Mihai Sturdza Vodă la 1848. A fost apoi închis, ca arestat politic, la mănăstire, a fugit de acolo și a petrecut în Franța și Anglia, tot cu revoluționari. I-a cunoscut de aproape și pe Mazzini, și pe Louis Blanc, și pe Victor Hugo... și tot el – își coborî vocea bătrânul – l-a câștigat pe Napoleon III pentru cauza națională... Apoi, revenit în țară, a luptat pentru Unirea Principatelor... Fără el, nici nu se făcea... Când boierii se certau, nevoind să primească candidatura

la domnie a colonelului Alecu Cuza – eu am fost la Iași în zilele acelea –, atunci Dumitru Crăsneanu a luat pistolul, s-a pus în pragul ușii și a răcnit cu un glas tare, de s-au zguduit și zidurile: „Cetățeni, nu va ieși nimeni dintre voi viu din această odaie, dacă într-o jumătate de ceas nu votați prin aclamații pe Alexandru Cuza Vodă domn al Moldovei, pe care am pus la cale să fie proclamat și la București...“ Și îndată a și fost proclamat cu unanimitate, – adaogă cu naivitate bătrânul înlăcrimat de emoție. Așadar, – încheie conul Mitică rugător – ne vei face cinstea să stai la dejun cu noi. Va veni și fiul meu cel mai mare, Alexandru, magistratul. E un mare admirator al dumitale și un asiduu cetitor al „Farului“.

Răutu cunoștea puțin biografia „carbonarului“ Dumitru Crăsneanu, care rămăsese până la moarte credincios idealurilor tinereții.

Ca supraviețuitor al generației de la 1848 și unul din corifeii luptei pentru Unire, n-a putut fi cu totul nesocotit în viața politică.

Mulțumită lui, Constituția de la 1866 căpătase caracterul ei, care o pune în fruntea actelor constituționale democratice de pe vremuri. El începuse, de asemenea, lupta – care și cu generații în urmă rămase încă neîncoronată de succes – pentru descentralizarea și autonomia locală, ca și pentru garantarea drepturilor și a libertăților cetățenești.

Dar – ideolog intransigent – nu putuse juca vreun rol decisiv în viața de stat.

Muri amărât, lăsând copiilor moștenire un mare nume istoric și două statui de bronz, la Iași și la București.

Fiului său, Aurel, democrația românească îi prevestește mai mult noroc: nu e un *ideolog*, ca tatăl său, are mai mult simț practic, mai puțină intransigență, o putere de tenacitate și elasticitate mai dominante.

5 Cu multă emoție dar, sâmbătă, înainte de amiază, bătu la ușa casei conului Mitică Jonea.

Doamna Maria Jonea, pe care o cunoscuse dinainte vreme, era una din acele femei care, chiar atunci când sunt ninse de mult de vrâstă, rămân tinere prin impresia de frescheță fizică și sufletească, pe care o produc.

Îl primi cu multă bucurie:

– Îmi pare bine, domnule Răutu!... Acuma vei avea prilejul să faci ceva pentru țară... Mitică te prețuiește foarte mult și are mare nădejde în viitorul dumitale. Fiul meu Alexandru – recomandă ea – și doctorul Carol Peters, profesor la Academia noastră. A... Vă cunoașteți! Mă zăpăcisem. Desigur că trebuie să vă cunoașteți!

20 Alexandru Jonea era o copie fidelă a tatălui său și ca trăsături, și ca expresie, și ca mișcări, încât provoca fără voie surâsul. Numai că era tânăr încă, ceva mai înalt și avea o fire mai puțin artistică decât a conului Mitică.

25 Doctorul Peters era, în adevăr, o veche cunoștință.

Dar felul de trai al acestui om modest și mare învâțat, rezerva lui, pe de o parte, ca și zbuciumul, pe de altă parte, în care se zbătea de cele mai multe ori Răutu îi împiedica să vie în contact mai des.

30 Aveau însă multă simpatie unul pentru altul; căsătoria lui Peters cu entuziasta Caliopei Candiani, o adeptă înflăcărată a „Chemării“, îi apropie încă și mai mult.

Era un om sub al cărui fizic ingrât, cu mișcările lui necoordonate, puțini oameni puteau bănui o inteligență adâncă, o vastă cultură, ca și un caracter de o rară nobleță.

5 În urmă, Răutu găsea totdeauna sprijin și reconfortare în căminul soților Peters.

Peters își datora invitația la Mitică Jonea faptului că fusese pe vremuri *mediatorul* lui Aurel Crăsneanu.

10 Aurel Crăsneanu, încă tânăr, micuț de statură, cu un păr castaniu foarte creț, cu o bărbuță mătăsoasă, impresiona de la început prin ochii lui languoși de căprioară. Știa bine să uzeze de jocul lor. Din tinerețe se bucura de renumele de mare *charmour*¹. Și față de farmecul lui, nici femeile nu prea rezistau.

15 Dar sub aerul de indolență și un fel de melancolie romantică, se dosea o voință tenace, o ambiție mare și un rar dar psihologic, care știa, la prima vedere, să descopere slăbiciunile unei firi, – cu o tendință pronunțat pesimistă în judecarea oamenilor.

20 Însușiri, după cum credea încă Machiavel, necesare pentru un șef politic.

În timpul mesei, conversația rula asupra subiectelor străine de politica propriu-zisă.

25 Bineînțeles, Crăsneanu domina printr-o *causerie* brillantă.

Răutu, în calitatea lui de profesor de istorie universală, fu impresionat de interesul pe care tânărul om politic din Iași îl acorda istoriei bizantine.

30 Avea, în această privință, o pregătire de care nu se puteau bucura mulți specialiști de la catedrele universitare românești.

Cunoștea bine nu numai istoria politică propriu-zisă, dar și istoria artei și a literaturii Bizanțului.

¹ *Charmour* (fr.) – fermecător, seducător, vrăjitor (n. ed.)

După masă, grație stratagemelor iscusite ale doamnei Maria și a conului Mitică Jonea, Crăsneanu rămase singur cu Răutu în salonașul Louis XV, amândoi cu câte o țigară și o cafea turcească înainte.

5 Conversația care urmă însemna un hotar în viața lui Răutu. A fost pus capăt fazei ciubărene în lupta lui.

Crăsneanu vorbea simplu, fără înflorituri și cu o francheță care-l fermecă pe Răutu.

10 – Domnule Răutu, să nu te mire propunerea ce sunt hotărât să ți-o fac. Nu știi ce știi despre mine. Dar eu te cunosc mai bine decât îți închipui dumneata. Am urmărit activitatea dumitale publicistică, te cunosc și din descrierile doctorului Peters, care e
15 și un fin psiholog și a avut puțința să te cunoască de aproape. Am venit să-ți propun o colaborare. Mă aflu, indiferent de aptitudinile și meritele mele, într-o situație excepțională: știi că voi fi chemat să joc un rol însemnat în viața obștească a țării noastre. Dar pe
20 umerii mei apasă sarcina ce mi-o dă numele meu. Nu vreau să cobor în istorie numele pe care l-a purtat Dumitru Crăsneanu. Dar în complexul de elemente politice pe care m-aș putea rezema, lipsește un factor energetic, o forță propulsivă. E un rol pe care nu l-aș
25 putea juca, nu numai din fire, dar și din cauza situației în care trebuie să țin în echilibru toți factorii. De la raportul de puteri între elementele energetice și cele inerte, va atârna rezultanta acțiunii mele. Îți pun, așadar, o întrebare clară și categorică: primești rolul acesta de factor energetic, agent de progres, în
30 acel complex de forțe pe care m-aș putea rezema?

– Domnule Crăsneanu, dar dumneata știi că eu sunt socialist, că pentru mine, viitorul omenirii atârna de o adâncă prefacere a societății umane?

– Știu, – zâmbi Crăsneanu – dar știi și că nu vrei să reorganizezi mâne România pe temelii socialiste.

– Dar mai este o obiecțiune de ordin mai practic, domnule Crăsneanu. Eu nu văd cu puțință niciun progres în România, câtă vreme țărănimea va rămânea în situația actuală, robită economiceste și lipsită de drepturi politice. Fără o întinsă expropriere a latifundiilor în folosul țăranilor și fără o lărgire a dreptului de vot, care să le dea puțința de a-și apăra interesele și de a-și realiza aspirațiunile, România va rămânea un corp mort în complexul națiunilor și expusă chiar
10 pieirii, ca stat și națiune, sub amenințarea cotropirii rusești. Crezi dumneata, domnule Crăsneanu, că o temeinică reformă agrară și electorală poate fi realizată în țara noastră pe cale pașnică?...

Privirea lui Crăsneanu se înăspri și glasul lui luă un ton mai grav:

– Dar crezi dumneata, domnule Răutu, – răspunse el printr-o altă întrebare –, crezi dumneata că
20 ne e deschisă calea revoluționară? Și nu numai din cauza vecinătății Rusiei, pe care ai amintit-o, dar chiar și a Imperiului Habsburgic? Crezi dumneata că aceste mari imperii reacționare vor tolera, într-o țară mică, un focar de răzvrătire la hotarele lor? Știi
25 dumneata că fiecare din ele, și îndeosebi Rusia, au aici o poliție organizată, care măcar secretă nu poate fi numită și față de care guvernele noastre sunt neputincioase?

– Dar atunci? – izbucni cu violență Răutu – moartea?!...

– Viața, – se ridică în picioare cu solemnitate neașteptată Crăsneanu – viața și lupta! Citadela privilegiilor despre care vorbești trebuie subminată pe dinăuntru și dărâmată printr-o acțiune hotărâtă și

neobosită. Sarcina aceasta glorioasă de subminare și
 asalt decisiv, eu vreau să ți-o impun dumitale și, cu
 sprijinul meu, tenace și neclintit, deși discret pentru
 moment, nu ne putem îndoi de succesul final. Pentru
 5 dumneata, constituie destulă garanție că nesilit m-am
 adresat dumitale, cu toate că îți cunosc aspirațiunile
 și trecutul. Îți servește de garanție și mărturisirea tai-
 nei despre povara ce-mi apasă conștiința ca succesor
 al unui mare nume. De la dumneata nu cer nicio ga-
 10 ranție; și ca dovadă că te cunosc – adaugă el cu ener-
 gie –, cer un răspuns *imediat* la întrebarea: primești
 ori nu primești această colaborare?

Tot vibra în el și o strună de *ideolog*!...

Pactul fu încheiat – *până la realizarea reformei*
 15 *agrare și electorale*.

O convorbire prietenească mai lungă, à *batons*
*rompus*¹, stabili planul detaliat, care să pună la cale
 lupta viitoare a noilor asociați.

Au fost astfel deschise vaste perspective pentru
 20 nădejile lui Răutu.

Crezu mai mult ca oricând în misiunea istorică
 ce are de împlinit.

Noaptea învâli Ciubăreștii.

Prin vestmântul subțire al norilor zdrențuroși,
 25 abia dacă puține pete lucioase puteau vesti lupta lu-
 minilor dosite.

Dar dinspre apus răzbătea, printr-o ruptură vâ-
 nătă, un astru misterios, reflectându-și, în flăcări vii,
 nesfârșirea și vecinicia și prin băltoagele adormite
 30 ale cetății lui Ciubăr-Vodă...

SFÂRȘITUL VOLUMULUI AL VI-LEA

VOLUMUL AL VII-LEA

ÎN AJUN

¹ À *batons rompus* (fr.) – fără șir, fără plan, dezordonat (n. ed.)

Cap. I

VICISITUDINILE FRUMOASEI DOLORES

– Ha-ha-ha-ha!

Dolores se revărsa în râs mărunțel și subțire, ca
5 zurgălăii în zi de iarnă.

Își lăsă pe genunchi mânilor, cu niște instrumente misterioase și lucitoare, cu care își „aranja“ în fața măsuței de toaletă sprincenele și genele.

La dreapta ei – tăind lumina ferestrei –, stătea
10 cam stingherit maiorul Tudor Barancea, mașinal vâ-
rându-și mereu degetele între nasturii uniformei –
cu „gestul Regelui Carol“.

Dolores, aruncându-și ustensilele, se ridică și,
provocătoare, se îndreptă spre „seniorul“ ei cu pași
15 hotărâți, cu degetele încheștate și cu sânii ofensivi.

Îndreptându-i fața spre lumină, îl scrută cu o
nespusă ironie.

– Ha-ha-ha! – îi răsunară din nouă zurgălăii –
ha-ha-ha-ha! Nu cumva ești gelos?... Tu?...
20 Ha-ha-ha-ha-ha!...

Obrajii blegi ai lui Tudor Barancea se acoperiră
de o ușoară roșeață, ochii lui spălăciți fugind de pri-
virea batjocoritoare a ochilor verzi, în care parcă ju-
cau scânteii de panteră.

25 – Orișicum, – căzu surd din vocea lui cam răgu-
șită – orișicum... Boris Cerbini!... Te afișezi prea mult

cu el!... Intri în gura lumii... Trebuie să te păzești...
E un flecușteț!... Un golani!...

– Ha-ha-ha-ha!... Vasăzică, e o chestie de bună economie!...

5 Dolores îi dădu un ușor bobârnac peste nas, cu degețelul ei bine lustruit și parfumat. Și cu puțin dispreț și cu o ușoară alintare, dar și cu multă conștiință de superioritate, îi aruncă:

– Prostule!... Dar ți-a plăcut crucea „Stelei“ ?...

10 Cu... *săbii!*... Ha-ha-ha!...

– Boris Cerbini ?... Ce are de-a face!...

– Are foarte mult de-a face... ca să-l pot pune la remiză... Pricepi ?... Dar nu înainte să se facă actul pentru moșia din Roman și să am titlul de „doamna

15 colonel“!... Câte legi vor trebui schimbate sau călcate, până ce înțeleptul și finul maior Tudor Barancea să poată ajunge un cogeamite colonel ?... Tot nu pricepi ?... Ha-ha-ha-ha!

20 Și cu o palmă abia schițată, „fata gitanei“ încheie trăgănat:

– Acum destul! Marș, priceputule!... Aștept știi pe cine și am pierdut destulă vreme cu tine...

25 Se reazează la măsura ei de toaletă, apucându-se din nou de misterioasele manipulațiuni de pictură și sculptură facială.

Tudor Barancea, derutat și șovăitor, cu sprâncenele puțin ridicate în sus, abia putu bolborosi:

– Moșie ?... Roman ?... Colonel ?... Dar când ?...

30 Dolores se întunecă și o ușoară încrețitură îi tăie fruntea de sus, printre sprincene, până la baza nasului:

– Destul!... Nu mă plictisi. Înțeleg să-mi fii de ajutor. Îți folosește și ție. E mai comod și pentru mine. Dar n-am absolută nevoie... Ai uitat de unde

am plecat ?... Fii dar bun: fără fasoane și fără surrogat de sentimente! În măsura necesară și la momentul oportun, o să fii ținut în curent... Acum, ți-am spus, sunt în întârziere...

5 Rămasă singură, își examinează cu multă băgare de seamă trăsăturile în oglinda ei de toaletă, în stil „*art nouveau*“, ce închipuia un lac înțârmurit de liane verzi întortocheate și împleticite.

10 Mulțumită, își zâmbi, arătându-și limbuța ascuțită de pisică și se întoarse ca să-și inspecteze buduarul.

Aspectul acestuia putea da unui psiholog bogat material de studii și reflexiuni.

15 Masa de toaletă se găsea între două ferestre, la jumătatea părului lung, și condensa amestecul de stiluri din decorațiunile buduarului.

Oglinda *art nouveau* se ridica deasupra unei reproduceri de altar bizantin, din lemn sculptat și aurit.

20 Fotoliul din față, în care sta ea așezată, era tăiat dintr-o cristelniță autentică.

În dreapta, atârna o candelă în care becul electric era disimulat într-un vas de sticlă roșie, cuprins într-o cupă de argint vechi bătut.

25 Iar din stânga, lumina cădea din becul verde, închis într-o cruce de cristal mat sculptat, pe care o ridicau sus, într-un efort penibil, brațele subțiri și lungi ale unei fecioare prerafaelite, din marmură de Carara, ale cărei văluri diafane mai mult accentuau decât acopereau liniile și mișcarea lascivă a corpului de efeb, tremurat în spasmul de voluptate.

30 Vitraliile ferestrei din dreapta înfățișau icoana Maicii Domnului, perfect stilizată, iar în cea din stânga – un nud rubensian se zbătea languros în

unde verzui, încolăcit lacom de un enorm șarpe verde, cu pete galbene.

În acord cu acest gând artistic, stucul păreților, plecând de la arabescuri bizantine aurite, pe un fond de sânge închegat, se topea în linii argintii tor-turate, printre tonurile verzi-albăstriei din stânga.

Chiar pe tavan, se încrucișau stoluri de îngerăși cu cupidonii înaripați, iar pe podea, în loc de parchet, mozaicul bizantin din dreapta se pierdea în plăcile de faianță verde din cealaltă parte.

Și întreg mobilierul era adaptat la această concepție monstruoasă.

Totuși, viziunea în sine nu era lipsită de rafinare estetică, făcea însă o impresie penibilă de perversi-
une rece și crudă, de sadism desfrânat, – fără volup-tate și fără pasiune.

Satisfăcută, Dolores se ridică și se apropie de tripticul de oglinzi, la perețele din față, construit ca un iconostas de biserică, în care se reflecta silueta prerafaletă cu cruce, de lângă masa de toaletă.

Încet, își lăsă în jos peignoarul de mătăasă și imită gestul și mișcarea statuei, comparând, cu un surâs fe-roce, copia moartă cu modelul ei viu – nu mai puțin rece și alb decât marmura tăiată de artist.

Era gata de primire...

Doamna Dolores Barancea dovedise, în adevăr, că își poate conduce barca cu multă iscusință și hotărâre.

În curând, s-a și putut instala într-un vechi co-nac din Moldova, complect renovat.

Iar Tudor Barancea, a cărui carieră militară se des-fășura aproape exclusiv prin cancelarii și anticamere,

trecuse repede prin gradul de locotenent-colonel și fusese însărcinat pentru un foarte scurt timp – spre a „salva fața“ – cu comanda unui regiment de cava-lerie din circumscripția Ciubăreștilor.

În perioada aceasta, Dolores, afară de puținele săp-tămâni ale „sezonului“ de București, stătea aproape nelipsit la țară, ca o castelană admirată și respectată de toată vecinătatea, știind să utilizeze și această re-tragere pentru ascensiunea ei socială.

Feericile ei *garden-party*, ca și nopțile ei „egip-tiene“ – în care rolul Nilului îl îndeplinea cursul limpede al unui râuleț la ieșirea lui din munți – adu-nau la Câmpeni aristocrația și elita intelectuală din toată România.

Începuturile modeste au fost cu desăvârșire ui-tate, mai cu deosebire de când o monografie a mare-lui savant Christophor Arghir descoperise că familia Barancea se trage dintr-o dinastie regală poloneză.

Părintele Partenie Aroneanu – „Popa Oaie“ – a știut printre cei dintâi să profite de această nouă forță socială.

Rămas văduv, a fost promovat, mulțumită pro-tecțiunii castelanei Câmpenilor, arhimandrit la o ve-che mânăstire moldovenească...

În schimb, el a asigurat protectoarei sale preșiden-ția unei asociațiuni creștine, sub denumirea „Frăția Sfântului Munte“

Demnitatea aceasta quasi-clericală nu stânjenea, de altfel, întru nimic funcțiunile ei de regină a ele-ganțelor feminine.

În timpul manevrelor de toamnă, coloneleasa din Câmpeni apăruse chiar în fruntea „regimentului său“, călărind „băiețește“ – cea dintâi în țară – într-o

delicioasă uniformă, parcă furată din accesoriile unui teatru de operetă.

– A fost curată blăstămăție, măi frate! – se indigna cu acest prilej bătrânul maior Frunză. Tăt reghimentul abie s-o putut ține în șă, când își hătâna dosul pe cal...

Această demonstrație patriotică era însă cât pe ce să aibă și un final mai dramatic.

În timpul manevrelor, conacul din Câmpeni a servit pentru popas, mai multe nopți în șir, unui înalt personagiu.

Dar domnul Sașa Delescu, un influent membru al cabinetului, protectorul, în momentul acela, *en titre* al soților Barancea, socotea ospitalitatea, în vestitul „sălonăș roz“ din Câmpeni, ca domeniul său rezervat.

Cel puțin o dată pe săptămână, Dolores primea o telegramă foarte scurtă, dar bogată în înțeles:

„Samedi (sau altă zi a săptămânii) neuf heures soir. Tendresses... Chat“.

Dacă domnul colonel se găsea cumva atunci la moșie, era suficient ca Dolores să-i spună:

– Sașa (sau numai „Șa“) se anunță pentru vineri...

Ori chiar numai să-i arate telegrama, pentru ca Tudor Barancea să-și exprime toate regretele:

– Ce ghinion!... Sunt așteptat pentru inspecție.

Sașa Delescu nu părea să regrete prea mult absența amfitrionului.

Însă, cu prilejul manevrelor, veni val-vârtej la Câmpeni, fără să mai prevină.

Nimeni n-a putut să știe cu precizie ce s-a întâmplat în acea noapte – nu prea „egipteană“ – la Câmpeni.

De la servitori se auzise numai că a fost – „mânia lui Dumnezeu, boierul a fugit pe jos pân' la gară,

iar conița a stat mai multe zile închisă în iatac, cu perdelele lăsate în jos, încât nici Smărăndița nu putea să-i vadă bine fața...”

Acele lui Sașa Delescu, boier de mare neam, orgolios și violent din fire, au motivat însă cele mai extravagante *comeraje*¹.

A doua zi dis-de-dimineață, Petrea Petrescu, șeful haltei din Câmpeni, se prezentă speriat de moarte la casa prefectului din Ciubărești, domnul Anatol Cernea, și se rugă de toți Dumnezeii ca domnul prefect să fie sculat din pat – „că-i prăpăd!“...

Când prefectul apărui numai în halat, rămase încremenit în ușă.

Șeful haltei, în haine dezordonate, fără pălărie, cu părul vâlvoi, îi căzu în genunchi și se bocea:

– Coane Toalea, coane Toalea, nu mă lăsați! Vai de mine și de mine!... Ce mă fac!

Lui Anatol Cernea îi trecu îndată somnul:

– Spune odată, frate, ce s-a întâmplat? – se sperie și el, fugind spre Petrea Petrescu.

Povestea era, într-adevăr, uluitoare.

Târziu în noapte, șeful haltei, care îndeplinea și funcția de diriginte al oficiului poștal local, fu chemat în biroul său de către domnul Sașa Delescu.

Acesta-i întinse un plic încă deschis:

– Citește, mă, ca la nevoie să am un martor. Apoi, să expediezi scrisoarea recomandată cu primul tren.

Pe plic era adresa înaltului personaj ospătat în nopțile trecute la Câmpeni, iar scrisoarea suna:

„Ia seama, clăpăugule! Dacă te voi mai întâlni în calea mea, să știi că-ți voi tăia eu urechile, așa cum sunt – Alexandru N. Delescu.“

¹ *Commérage* (fr.) – bârfă (n. ed.)

– Să ai milă de mine, coane Toalea! – se scâncea șeful. Ce să fac?... Dacă nu expediez scrisoarea și află conu Sașa, mă omoară. Dar dacă o expediez și are să răsufle cumva că i-am știut cuprinsul!... Vai de mine... Rămân pe drumuri cu nevasta și copiii!...

– Unde-i scrisoarea? O ai? Dă-o încoace! – se răsti Anatol Cernea. Ai și pecetluit-o? O poți deschide?...

– Cum nu!... Avem un meșteșug... Ni se cere adesea... Dar?... – șopti speriat șeful.

– Deschide, n-ai teamă!

Anatol Cernea reciti scrisoarea cu voluptate, luând de pe etajeră un mic aparat fotografic.

– Vai de mine, ce faceți! Nu mă nenorociți, coane Toalea! – abia putea sufla, apucându-se de părul vălătucit, șeful.

– Taci din gură, dobitocule! Aista-i norocul tău, bre!...

Tânărul aristocrat își frecă mâinile de bucurie și abia se stăpânea să nu pornească o sarabandă de triumf în fața bietului Petrea Petrescu:

„Acum să-i văd, – se gândi el, înecându-se de mulțumire – îi am și pe unul, și pe celălalt în mână! Portofoliul nu-mi mai scapă.“

Anatol Cernea, numai mulțumită căsătoriei cu una din văduvele vestitului Dușu Sferțea-Obedeanu, putuse evita soarta jalnică a funcționarilor administrativi, pentru care fiecare plecare „alor noștri“ de la putere însemna anii mai mult sau mai puțin îndelungați ai „vacilor slabe“.

Acest titular al marelui nume boieresc al Obedenilor era, cum știa toată lumea, prinosuț, în acea nobilă familie, al voinicului și frumosului fecior din curte, Costache Grângău.

De altfel, îi semăna leit lui tată-său. Era tot așa de oacheș, dar și tot așa de frumos și cuceritor de inimi.

Când nu se putea altfel, Dușu Sferțea-Obedeanu era gata să cheme blagoslovenia bisericii asupra flăcărilor sale, – chit că apoi să urmeze cât de curând divorțul.

Bogăția acumulată de veacuri asigura „văduvelor“ sale o zestre, mulțumită căreia mai mulți boierinași scăpătați, dar frumoși și-au putut deschide o carieră strălucită ca bărbați de stat.

Între aceștia, cei mai norocoși au fost șeful albaștrilor din Ciubărești, Sorin Dogea-Ialpugeanu și succesorul său prezumptiv, Anatol Cernea.

Scrisoarea fotografiată însă îi putea da acestui din urmă o excepțională șansă de mărire.

Șansa aceasta, cu vremea, a crescut încă, întrucât, în curând, niciunul din cei doi rivali nu mai avea interesul să se afle de acest mic incident dramatic din Câmpeni.

Sașa Delescu instituisese o strictă supraveghere, care-l ținea în curent cu toate mișcărilor castelanei.

Primind într-o zi o telegramă convenită, că doamna Dolores Barancea ar fi plecat în taină spre Sinaia, furibundul ei protector o luase înaintea.

Astfel, vizitatorii celui mai luxos hotel din această stațiune de munte au putut fi martori ai unei scene picante.

O siluetă înaltă, înfășurată într-o largă pelerină și cu fața ascunsă sub o pălărie cu borduri mari, bătu discret, seara târziu, în ușa apartamentului ocupat de frumoasa „gitană“.

– Cine-i acolo? – răsună de după ușă o tremurată voce argintie.

– *Ici c'est moi, Bibi!* – răspunse din coridor un tenor cam învălit.

– *Ici c'est moi, Delescu!* – tună din apartament un răget de leu.

5 Silueta misterioasă din coridor se volatiliză...

Astfel, pentru o vreme, boierul Delescu rămase singur stăpân pe teren.

10 Iar după stagiul indispensabil de comandant efectiv al soțului, doamna Dolores Barancea, reapărută pe firmamentul mondenității din capitală, își putu asigura mai cu înlesnire libertatea de manevre.

Cap. II

DEPUTAT!

Ion Răutu nici nu putea bănuî că și el își datora pasul hotărâtor în cariera lui politică aventurilor doamnei Dolores Barancea.

5 Boris Cerbini fusese, într-adevăr, „remizat“. Numit într-o funcțiune „onorabilă“, dar mănoasă – o sinecură care-i lăsa timp liber pentru succese mondene, fără să-i ceară muncă –, „ultimul elviran“
10 a fost astfel silit să lase liber mandatul colegiului al treilea din Ciubărești.

După tradiție, opoziția nu se prezenta în alegerile parțiale pentru colegiul al treilea.

15 Niciun guvern n-ar fi tolerat o astfel de violare a „Constituției nescrise“.

Acum, opoziția era și mai puțin ispitită să-și asume riscurile, întrucât, după alte norme ale Constituției nescrise, guvernul era considerat „pe ducă“, în baza principiului de „rotativă“.

20 Lui Răutu însă îi surâdea gândul să-și inaugureze cariera politică printr-o luptă într-un colegiu țărănesc.

Anunțând această intenție lui Aurel Crăsneanu, la Iași, nu prea fu încurajat de el.

25 În casa lui bătrânească – o veche clădire în fundul curții dintr-o ulicioară ticnită, care unea strada

Română cu Sărăria –, totul evoca memoria lui Dumitru Crăsneanu: portretele lui la toate vrâstele, diferite „relicve“ din vremea luptelor eroice și din pribegie, chiar mobilierul de forme învechite și aco-

5 perit cu stofe roase de vremuri.
Aurel Crăsneanu, răsturnat într-un fotoliu larg, parcă apăsător de vestea adusă de Răutu, își luă îndată expresia lui de căprioară rănită:

10 – Vezi, dragă Răutu, eu te înțeleg și, personal, chiar te aprob. Dar trebuie să menajăm toate susceptibilitățile... Mai întâi, nu avem obiceiul de a candida în opoziție la colegiul al treilea... Apoi, dacă ne-am hotărî, ar trebui să punem candidatura vreunei ilustrațiuni a partidului, după consultarea comitetului... Pentru că, vezi, s-ar cere sacrificii mari...
15 Chiar dacă am cădea, trebuie să ne asigurăm cel puțin un succes moral.

Un moment, Aurel se gândi tăcut, pocnind distrat din degete, ca din niște castagnete.

20 – Dar nu ești încă înscris formal în partid. Ți-ai putea pune candidatura personal, pe răspunderea dumitale... Ai avea și resurse care ne-ar lipsi... Sprijinul socialiștilor și...

25 În ochii de căprioară rănită se aprinseră aici scânteieri malițioase:

– Și... ai putea avea concursul sau cel puțin sfatul lui Tică Vasilescu... care cunoaște minunat situația din județ și cred că ar fi bucuros să plătească polița albaștrilor și, mai cu seamă, lui fiu-său... Bineînțeles, poți fi sigur de tot concursul meu și al prietenilor... Dar cu discrețiunea necesară.

– N-am mare nădejde să reușesc, – zise Răutu lui Vasile Credință. Dar trebuie odată rupt obiceiul

de a considera colegiul țărănesc ca o turmă necuvântătoare, lăsată prin consensul comun pradă guvernului. Dacă numai în câteva creiere ar scânteia conștiința dreptului lor și în două-trei inimi s-ar aprinde dorul de luptă, încă ar merita să încerc... Și pentru socialiști, nu poate fi indiferent dacă în mesele de la sate ar porni vreo mișcare.

– Ce zici, Sico? – întrebă șeful socialiștilor ciubăreșteni, ciupindu-și gânditor barba, în răspuns la pledoaria înflăcărată a lui Ion Răutu.

10 Tovarășa Sica, în atitudinea ei consacrată de madonă rubensiană (cu al treilea prunc la sân de la venirea lui Răutu la Ciubărești), își rosti hotărât părerea, scânteind din ochii ei negri:

15 – Are dreptate Răutu, suntem blegi. Și subțit cuvânt de intransigență teoretică, privim cu brațele încrucișate la toate ticăloșiile... Să deie el lupta și suntem datori să-l ajutăm.

– E greu pentru propaganda electorală, – obiectă șovăind Credință – gazetele și manifestele n-au să treacă peste rohatcă; iar pe cine ar găsi cu alde aiestea să-i aprinzi lumânarea...

– Avem să mergem noaptea și așa mai departe, – alerga prin cameră Ciorbadgioglu, răsucindu-și degetele – ca în Rusia, ascunși în carul cu fân și așa mai departe.

– Ehehei! – izbucni cu fantazia lui tarasconeză Anton Vădrășcan, gesticulând cu violență. Noi avem o cotiugă veche, care seamănă cu un dric; putem pune acolo un cosciug frumos, plin cu manifeste. Minunat, ca într-o pătașcă!... Și eu știu să cânt ca dascălii pe nas... Vor crede că-i un mort...

– La ce prostii d-aiestea? – tăie scurt Nicolae Soltuz. Să mergem pe jos în sucmane. Putem șopti

din om în om la urechi. La ce bun manifeste, pentru țărani care nu știu carte. Iar pentru puținii popi și învățători din acest colegiu, nu li se poate da curajul de a vota împotriva guvernului decât prin lucrătură individuală și prin oameni siguri.

Cursul ideilor a fost astfel schimbat, Ilie Turcu, spirit practic și pozitiv, și-a adus aminte, ca originar din județul Ciubărești, de mai multe cunoștinți printre preoți și învățători.

Alții își descoperiră și ei legături în județ; și chiar doamna Elisa Orleanu își luă sarcina să spună câte un cuvânt la prietenele ei de școală, măritate la țară.

Urmând sfatul lui Aurel Crăsneanu, Răutu vizită și pe Tică Vasilescu, care locuia singur, tot în strada Daco-romană.

Urcând scara, fu mirat trezindu-se față în față cu *arhimandritul Paisie* – nume sub care se ascunsese „Popa Oaie“ în călugărie.

Chipul lui răvășit, cu pletele și barba tot jumulite – în ciuda îngrijitei pieptănături și pomăduiri –, detonanau comic cu solemnitatea portului.

La vederea lui Răutu, Prea Cuvioșia Sa se zgribuli și se furișă în jos pe scări, cu vechii pași mărunți ai parohului de la marginea Cazacincilor.

– Aaa! Să trăiești, siberianule! De mult nu te-ai mai arătat. Ce vânt blagoslovit te-a adus? – îl primi veteranul elector cu vădită bunăvoință și o prefăcută voce bună. Ai văzut poate pe arhimandritul nostru?... Ei! sunt deprins cu mârșevia omenească, dar boaita aiasta întrece măsura... Venise într-o consultație de drept canonic, he-he-he! Tot e bun la ceva Tică Vasilescu!... Las' că am să le arăt eu drept canonic... Dar ia loc, dragă Ionică. Cu ce te pot servi?

Bătrânul luă de pe birou un cuțit solid de os și, lovindu-se peste palmă, asculta cu multă băgare de seamă povestea lui Răutu.

– Da... N-avem obiceiul... E greu, – întretăia el din când în când, încet, expunerile lui Răutu. E greu... dar s-ar putea, cu condiția unei desăvârșite discrețiuni, ca să nu ia vânt stăpânirea. Altfel, nici n-ai putea călca peste barieră... Propagandă?... Nu prea ai avea nevoie. În colegiul acesta toată lumea ar vota împotriva guvernului, dacă nu i-ar fi frică... În orice caz, am să trimit și eu câte-o vorbă la popii mei... Am crescut doar și eu cu prescuri și colive, he-he-he!... La alegerea de delegați n-ai nevoie să te-amesteci... Numai în ziua de vot să supraveghezi despuierea scrutinului... Poate se va nimeri și un președinte al biroului om de treabă. Să fie cu noroc! Să trăiești!

Campania electorală trezi în sufletul lui Răutu duhul de răzvrătire.

Județul fu împărțit în mai multe sectoare, care urmau să fie vizitate de „electorii“ săi improvizati.

Pentru Răutu personal au fost semnalati de „statul major“ de la „Farul“ preoții și învățătorii de pe toată întinderea județului, pe care urma să-i vadă numaidecât.

Pe neașteptate, găsi un sprijin puternic la oamenii din Vaideei și Flămânda cu împrejurimile. Cu toții, – femei și copii, – parcă se transformaseră în agenți electorali, sub conducerea lui Grigore Dobra, a bătrânului Spiridon Oanea, a lui moș Sofronie Bardă și a fiului său Nichita, slobozit din armată.

Comanda efectivă asupra întregii organizații electorale, înjghebată în taină, o luase asupra sa Gheorghie

Oanea, care cunoștea județul, peste tot avea rudeni și prietenii și, cu mult tact și energie, știa să câștige încrederea și simpatia sătenilor, pentru candidatul – „student din Basarabia.”

5 Deghizat în sucman, cu căciulă și opinci, Răutu cutreiera noaptea satele, însoțit de obicei de un flăcău pe care i-l punea la dispoziție Gheorghe Oanea.

Contactul cu satele produse o impresie complexă asupra lui.

10 Sărăcimea îl primea, cu toate recomandările, de cele mai multe ori, cu sfială și chiar neîncredere. Preoții și învățătorii erau, în această privință, prea puțin de folos. Oamenii se lăsau mai curând influențați de frunțașii din categoria lui Grigore Dobrea din Vaideei.

15 Aceștia însă, după o recomandatie ce le inspira încredere, se arătau entuziasmați de încercarea lui Răutu.

20 Ei nu numai că dădeau lui Răutu indicațiuni precise, necesare pentru a câștiga votul anumiților alegători și pentru a asigura secretul față de autorități, ci i-au sugerat și lozincile, cu răsunset în masele țărănești: *pământul și votul!*...

25 Răutu, fără voie, se simțea îngrozit de ura care cloceea în aceste suflete primitive nu numai împotriva clasei stăpânilor de moșii, ci și a autorităților de stat.

Curios! – această ură cu atât mai feroce cu cât era mai tănuțită – se trăda adesea și la funcționarii subalterni, ca agenți de percepție, sanitari sau notari.

30 Într-un sat de munte, Răutu fu adânc impresionat de un tânăr învățător, numai de vreo optsprezece ani, abia numit.

Costache Ștefănescu era, din școală, un asiduu cititor al „Farului”. Se arăta fericit de a face cunoștință

cu directorul revistei și părea câștigat pentru ideologia lui.

5 Mărunțul și vioi, cu un nas acvilin ce răsărea de sub coama încrețită, îmbrăcat țărănește ca cei mai mulți dascăli de la munte, el pofti cu stăruință pe Răutu la locuința tatălui său, agent de percepție din localitate:

– Poftim, poftim, domnule Răutu! Nici nu vă puteți închipui ce mulțumire am. Nu m-am așteptat la această bucurie, la atâta cinste! – vorbea el sacadat, trăgându-și în jos poalele cămășii și îndreptându-și brâul. Să luați o gustare. Trebuie să fiți obosiți. Avem tocmai răcitură proaspeta de găscă. Mama-i meșteră. Luați și o țuică zdravănă?

15 – Mulțumesc, domnule Ștefănescu! – îi răspunse cam stingherit Răutu. Mă grăbesc. Trebuie încă să mai trec prin vreo două-trei sate și, înainte de zori de zi, să fiu la gara din Scorțeni... Ziua nu umblu.

20 – Dar aveți să câștigați vreme. Ați venit pe jos. De-aici aveți să vă duceți cu tata în căruciorul lui; dumnealui are și treburi prin satele dimprejur.

– Dar tatăl dumitale – nu știa cum să spună mai delicat Răutu – e, mi se pare, funcționar... Să nu-i faci rău...

25 – Da, e agent de percepție. Dar aceștia sunt robii cei mai nenorociți... Sunt siliți să rabde toate pentru bucata de pâine a copiilor. Dar va veni un ceas și pentru ei!... Și să n-aveți grijă, el tocmai vă poate purta așa fel, încât nimeni să nu prindă de veste.

30 În odăița modestă, dar curată a învățătorului, l-a surprins portretul din perete al lui Hariton Spirescu, fost ministru al Economiei Naționale, cunoscut prin simpatiile sale democratice și țărăniste. Pe o etajeră, locul de cinste îl ocupa o colecție a „Farului” și

mai multe broșuri de propagandă socialistă, printre care toate scrierile lui Război-Vrânceanu.

Din conversația ce a urmat – în timpul gustării servite de mama învățătorului, femeie încă tânără și plăcută, și de tatăl său, cam mohorât și tăcut –, Răutu se putu convinge că, în ideologia personală a lui Costache Ștefănescu, rolul însemnat îl juca ura.

– Nici nu bănuieți, domnule, Răutu, ce-i în sufletul nostru... Dacă ne-am da drumul, apoi ar porni un grozav război, un măcel, n-ar mai rămâne pui de ciocoi... Foc și pârjol s-ar face toate conacele lor spurcate.

Răutu putu constata că aceste sentimente, deși nu stăpânesc decât o minoritate, nu sunt excepționale la învățătorii și nici chiar la preoții de la sate.

Mai ales printre cei înfrânți de viață – *ratații*.

Răutu a fost multă vreme urmărit de icoana unui preot, a cărui locuință părea o adevărată cocină: printre purcei și căței, se zvârcoleau copii de diferite vrâste, murdari, bolnăvicioși, scheletici, și se zbugiuma o nenorocită mamă, preoteasa însărcinată, care pierduse aproape chipul omenesc...

În aceste elemente, orice stăpânire își găsea temelia: degradați, vicioși, alcoolici, ei nu mai găseau în suflet vreun resort de rezistență.

Dar vai de puternicii zilei de astăzi, – se gândi Răutu – odată ce va suna ceasul răzvrătirii și pentru aceștia!

Din acest rezervor de mizerie și josnicie răsar fiarele și călăii după o revoluție victorioasă.

Declararea neașteptată a candidaturii lui Răutu surprinse cercurile administrative și politice din județ ca un trăsnet din senin.

Candidatul guvernamental s-a întâmplat să fie, iarăși, bietul „văru-său”, Vasilică Gărlă.

– Ce te-a pălit, dragă Ionică, – îi spuse el chiar în ziua de vot – să încerci marea cu degetul, tocmai la colegiul al treilea! Nici eu nu mi-aș pune candidatura, cu toate că suntem la guvern... Îmi trebuie însă să-mi fac un titlu pentru Curtea de Apel... „Fost deputat”, de! Dar tu?... Îmi pare rău, te faci de răs...

Prefectul însă se enervă. El simțea o tensiune neobișnuită în aparatul electoral. Ajunseră până la el și frânturi de informații despre vizitele nocturne ale lui Răutu cu tovarășii.

Andrei Coteanu turbase și revărsa o adevărată urgie asupra satelor, mai cu seamă când apărură, prin surprindere, și manifestele lui Răutu – mici pătrățele de hârtie cu câteva rânduri:

„Cetățeni și muncitori ai satelor!

Vreți dreptate și libertate – prin votul obștesc?

Vreți pământ și belșug – prin Casa Rurală și bănci țărănești?

Votați cu toții pentru Ion Răutu, condidat al țărănimii!“

Mii de aceste foițe se găseau răspândite prin curțile oamenilor, pe drumuri, iar în oraș erau lipite pe toate gardurile, pe stâlpii de telegraf și pe felinare.

În ziua alegerii, Răutu, care nu avea delegați în birou, stătea într-un colț al localului de vot ca un ciu-mat. Nimeni nu-i adresa un cuvânt. Alegătorii treceau spre birou, fără măcar să-i arunce o privire.

Răutu nu știa ce să creadă. Nu-și dădea seama de loc ce curent era printre alegători.

Dar atitudinea președintelui biroului, om cu experiență, i-ar fi putut revela că el socotea situația „gravă“.

5 Spre seară, Ion Răutu fu proclamat ales cu o majoritate de peste două treimi de voturi.

Cap. III

UN MAIDEN SPEECH

În Cameră, noul deputat fu primit ca un „elefant alb“: un candidat independent, ales în opoziție, în colegiul al treilea, pe temeiul unui program determinat!...

Simțea în jurul său o atmosferă nedeslușită, de curiozitate și teamă, de simpatie și invidie, pe un fond surd de neîncredere și ostilitate.

10 Din prima zi, chiar în ședința de validare a mandatului său, îl aștepta o surpriză penibilă.

Dintre puținele legături pe care Răutu și le crease în elita socială a Ciubăreștilor, se simțea mai cu deosebire îmbrățișat de doi profesori ai Academiei: Paul Meșteru, care ocupa catedra de limba și literatura germană la Facultatea de Litere – om tăcut și liniștit, dar foarte fin și cu o serioasă cultură generală; celălalt – profesorul de drept comercial Vasile sau, cum își zicea el, *Basile T. Vatați*.

20 Acesta din urmă era una din figurile cele mai originale din câte împodobeau înalta societate din Ciubărești.

Purtător al unui mare nume „istoric“, cum se exprimase Nitză Vasilescu, el se simțea mereu tulburat de conștiința că, în realitate, nu avea dreptul la acest nume.

Tatăl său, Timotei Vața, din vechiul neam de boierinași moldoveni, folosindu-se de neexistența, pe vremuri, a unei legi pentru protecția numelor de familie și invocând, de altfel, și o descendență în linie feminină, și-a schimbat băștinașul și frumosul nume moldovenesc, care nu-l putea purta legitim altcineva, cu unul pe care îl revendicau pe drept sau pe nedrept numeroșii descendenți din emigrația bizantină. Această împrejurare a pus pecetea neștersă pe toată făptura morală a lui Basile T. Vatași.

Pe de o parte, devenea agresiv și chiar grosier față de oricine pe care-l bănuia că nu-i recunoaște rangul întâi în aristocrația românească, iar pe de altă parte, afișa un dispreț superb „pentru blazoane și hârțoage mâncate de șoareci” și tot cu atâta violență își afirma democratismul.

Ca și Paul Meșteru, făcea parte din „Cercul literar și artistic”, care, deși lăncezea în urma transferării lui Ipolit Mircescu la București, totuși, mai ales mulțumită asiduității lui Basile, cum îl numea cu familiaritate toată lumea, nu-și dădea încă obștescul sfârșit.

Om, fără doar și poate, de-o inteligență suplă și strălucitoare, fire artistică, orator de mare putere sugestivă și excelent pianist, moștenitor al unei averi acumulate de generații și, în același timp, avocat cu o bogată clientelă, acest aristocrat și intelectual se înfățișa ca o întrupare a unei negrăite fatalități.

Era fire de *advocat* până în măduva oaselor – și năzuia din toate fibrele sale să se afirme ca om de convingeri și cugetător obiectiv.

Forța lui de profesionist se datora, în primul rând, acestor însușiri complexe. Dacă se însărcina să apere interesele unui client, el se „monta” îndată, ajungea convins până la manie de dreptatea cauzei ce-i era

încredințată și o susținea cu pasiune până la nedreptate jignitoare față de judecătorii care s-ar fi dovedit de altă părere...

Dar același rezultat s-ar fi produs, dacă, din întâmplare, i s-ar fi adresat mai întâi partea adversă.

De aici izvora toată tragedia lui sufletească.

În toate sferele vieții, în politică, în artă, în literatură, în știință, în filosofie, el căuta cu pasiune, cu fanatism vreo convingere. Și când i se părea că a găsit-o, în sfârșit, descoperea, cu oroare, că ea i se și strecurase pe nesimțite printre degete și că a rămas tot cu mâinile goale.

Îi plăcea, de asemeni, să-și afirme disprețul orgolios pentru toate onorurile și distincțiunile, ca și pentru popularitate, și totuși, în nicio chestiune care pentru moment ar fi pasionat opinia publică, nu reușea să-și stăpânească gestul „popular”, pentru ca apoi să dea cu tifla „plebei”.

Se dădea la toate exercițiile echilibrice, până la înjosire, ca să ajungă rector la Universitate, primar la Ciubărești sau ministru. Și îndată ce reușea, nu știa cum să scape mai repede de sarcinile pe care și le asumase: ca rector, n-a călcat cu lunile pe la rectorat, încât hârțiile nerezolvate încau cancelaria; ca primar, a înglodat comuna pentru decenii în datorii, din cauza expropriierilor fantastice și arbitrare, întreprinse de acoliții săi, fără să-i fi controlat nimeni; ca ministru, a dat lovitura de grație cabinetului din care făcea parte în momentul cel mai critic al efemei sale existențe.

Astfel, toată lumea se deprinsese să aștepte, îndată ce Basile accepta o situație, momentul inevitabil când el va da, printr-un gest „popular”, cu piciorul în „șandrama”...

Un caustic gazetar l-a comparat odată cu harpa eoliană, care cântă nu pentru că are ceva pe inimă, ci pentru că bate vântul, care își găsește răsunetul în acest sensibil aparat ori de unde ar bate.

5 Și cu toate acestea, Basile nu se discredita, deși trecea mereu de la un partid politic la altul și deși părerile lui contradictorii ar fi putut fi confruntate în coloane nenumărate.

10 Opinia publică primea toate aceste vicisitudini și fluctuațiuni cu bonomie și cel mult cu un surâs de indulgență. Îi ierta chiar și morga, adesea excesivă, și vilența exploziunilor sale subite și pățimașe.

Contribuia la aceasta, poate, însăși înfățișarea lui: înalt, sprinten, cu trăsături viguros tăiate, cu sprâncene stufoase în josul unei frunți ce se prelungea ca rețezată îndărăt de o chelie începătoare, artistic drapată de o coafură furtunoasă, aruncată spre spate, care-i dădea un profil estetic și original.

15 Răutu îl fascina prin convingerile lui puternice și prin rigiditatea de caracter, ca și prin variatele lui cunoștinți.

Multe seri au petrecut ei împreună în grădina lui Basile, din strada Ogarului, ca și în via din Dealul Recii, unde, din când în când, Basile Vatați apărea „fără fason“, cu toată situația nelămurită a gazdelor. 25 Îi lega și pasiunea comună pentru flori...

Și tocmai acest om, pe care Ion Răutu avea dreptul de a-l socoti „prieten“, se ridică cu furie împotriva alegerii sale.

30 Cu indignare, el aruncă în Cameră un pumn din „manifestele electorale“ ale lui Răutu, repetând apăsător:

– „Vreți dreptate și libertate? Vreți pământ și belșug? Votați pe Răutu!“ ... Vreți raiu pământesc, vreți râuri de lapte în albiu de miere? Votați pe Răutu! E o

demagogie menită să semene ura între clase. E propagandă de război civil, care putem înțelege cum se poate zămisli într-un suflet răzvrătit, scăpat din omăturile Siberiei, dar pe care n-o putem tolera în țara noastră...

5 Toată cuvântarea pățimașă, dramatică, răsunătoare se desfășura dintr-o singură temă:

– Să nu ducem politicianismul urât al orașelor în sânul satelor noastre ticnite, să nu otrăvim sufletele țărănești cu sămânța răzvrătirii. Lăsați-i în pacea umbrelor de sălcii bătrâne, în șoapta pâraielor de apă limpede, în bogăția florilor din grădinițele lor pitorești, cu toată modestia lor, să-i lăsăm sub stăpânirea datinelor strămoșești și în desfătarea cântecelor lor bătrânești. Să nu turburăm, să nu întinăm marea 15 ția lor patriarhală cu micimile de certuri și de intrigi ale târgurilor noastre, cu cluburile lor de căpătuială, cu gazetele lor de șantaj, cu patimile lor urâte, cu pornirile lor josnice.

20 Discursul a fost acompaniat cu adevărate exploziuni de aplauze și strigăte de bravo.

Urcat la tribună pentru răspuns, Răutu îmbrățișă cu o privire asistența.

25 Băncile amfiteatrului erau ticsite de curioși, doritori de a auzi pe „ocnașul“ a cărui revistă era cunoscută cel puțin din auzite și în acest mediu și a cărui reputație îi dădea un nimb de mister și aprehensiune.

Avu impresia că în fața lui se ridică un monstru imens cu mii de ochi ațintiți asupra lui.

30 Puține figuri se singularizau.

Un om înalt și spătos, cu un cap pe care l-ar fi putut invidia și un Neron sau un Caligula, stătea răzemat de fereastră, în dosul băncii ministeriale și, în disprețul arogant al regulamentelor, fuma dintr-o

groasă port-țigaretă de chihlimbar, scrutând cu un surâs sarcastic chipul sfrijit, de pe tribună, cu nasul de o curbură violentă, care, împreună cu ochii aprinși, rășarea răzvrătit din bogata vegetație capilară.

5 Era vestitul latifundiar Arsenie Sferțea-Izăreni, ale cărui moșii ar întrece în întindere multe principate sau ducate germanice. Avea reputația bine stabilită de tiran feroce și sadic nu numai față de locuitorii satelor așezate pe moștile sale, dar chiar și față de rudele sale cele mai apropiate.

10 Trăia, aproape din tinerețe, învăluit în taine și legende.

Tânăra lui soție, născută prințesa Vatați, a fugit numai în cămașă, chiar în noaptea nunții, din palatul luxos al Izărenilor și de-atunci trăiește mereu în străinătate, nemaivăzută în țară.

15 Cu toate acestea, se impunea în cercurile boierimii. Mai întâi, pentru că era singurul din marii stăpâni de moșii, care, la 1864, a opus rezistență violentă împroprietăririi și a trebuit să fie arestat și întemnițat sub guvernul lui Mihail Kogălniceanu. În al doilea rând, pentru că era tot singurul din descendenții familiilor domnești, care nu a recunoscut până la sfârșit dinastia Hohenzollern și se ferea, ostentativ, de orice contact cu Curtea domnească și regală mai pe urmă.

25 Făcea însă întotdeauna, sub toate guvernele, parte din Adunarea Deputaților.

30 Chipul în care-și asigura mandatul era caracteristic pentru această fire orgolioasă și arogantă, ca și pentru moravurile politice: la fiecare schimbare de guvern, trimeea șeful partidului guvernamental din județul său suma de treizeci de mii de lei, cu o carte de vizită pe care scria numai patru cuvinte – „pentru mandatul de deputat...”

Și ajungea...

În Cameră nu lua niciodată cuvântul, nu participa nici la lucrările secțiunilor, rar vota și, parcă într-adins, numai atunci când votul lui putea apărea ca o demonstrație împotriva opiniei publice „democratice”.

Se primbla tăcut, cu un surâs sardonice pe buze, în incintă și prin culoarele Camerei, aproape niciodată nu adresa vreun cuvânt „colegilor” din Parlament și rar întindea vreunui privilegiat o mână, totdeauna înmănușată în piele de căprioară *gris-perle*.

15 Pe banca ministerială erau așezați vreo patru domni foarte preocupați, din care numai figura bătrânului Calistrat Cazara era cunoscută mai de-aproape lui Răutu. Erau și cam înrudiți, bunica-i fiind o Cazara. Auzise despre dânsul din copilărie, întrucât Costea Ursu, „geambașul” din Măcăreni îi era cumnat, fiind însurat cu sora conului Calistrat, Profira.

20 Bătrânul – cu mustața lui groasă și ochii-i mici șireți, totdeauna pe jumătate ascunși sub pleoape – privea blajin, chiar cu oarecare simpatie, spre „cimotoia” basarabeană.

Alături, stătea un om de cu totul altă înfățișare și structură sufletească, domnul T. T. Flor, care avea reputația de cel mai reacționar bărbat de stat din România: un om costeliv, cu un craniu de fildeș, abia încadrat de o îngustă fâșie de peri albi scurt tăiați; cu o mustață subțire, răsucită cu vârfuri în sus, și cu un monoclu înșurubat în ochiul stâng, care-i dădea aspectul de un îngâmfat și intolerant junker bătrân din Pomerania...

Din băncile majorității, îi atrăsese atenția un domn gros și gras, foarte agitat, așezat drept în fața lui.

Era ilustrul „întrerupător“ Andrei Copoiu – un arendaș îmbogățit din Oltenia, care manifesta mereu împotriva oratorilor din opoziție cu exclamații lipsite de orice rost și înțeles, fiindcă niciodată nu era în stare să prindă măcar subiectul dezbaterilor.

Instinctiv, Răutu își fixă privirile asupra întrerupătorului profesional și, în parte, asupra castelanului arogant din Izăreni:

„Dacă – îl fulgeră gândul – voi reuși să-i stăpânesc pe aceștia, pot fi sigur și de ceilalți...”

Înțelese că nu poate face apel la simpatiile auditoriului și că nu-și poate asigura măcar atențiunea decât trecând direct la atac:

– Viața patriarhală și armonioasă, cu atâta inspirație poetică zugrăvită aici, nu există decât în operele de gust îndoielnic – își începu răspunsul alesul țărânimii din județul Ciubărești.

În culori sumbre, el descrie mizeria și întunericul satelor, lipsa de dreptate și omenie din partea claselor dominante, ilustrând afirmările sale prin scenele văzute în timpul foametei, accentuând fătârnicia regimului politic, care duce pe alegătorii satelor la vot ca pe o turmă de vite, și ridicând fără milă vâlul deasupra sentimentelor de ură și răzvrătire, care bântuiau sufletul mulțimii:

– Cine-i de vină? – urlă aici, sărind în picioare, d. Andrei Copoiu, întrerupătorul profesional. Voi, demagogii, sunteți vinovați...

– Orice om drept – replică rece Răutu – poate vedea că, în tot cazul, domnul întrerupător e un nevinovat...

Hohotul de râs, pornit de pe toate băncile, potoli pe turbulentul „parlamentar“.

– N-am avut trebuință să semăn aceste sentimente – urmă vorbitorul –, nici n-am putut să le semăn, căci mă îngrozesc, ca o prevestire a Nemezidei istorice. N-am inventat nici lupta de clasă. Trupul națiunii e rupt, de fapt, în două lagăre dușmane, domniile mele. Primejdia nu ne poate veni din afirmarea adevărului, ci din ignorarea lui, din îndărătnica tăgadă de dreptate socială. Să aruncați privirile spre orizontul politic, să vă întoarceți cu gândul în trecut și să căutați să pătrundeți în zărilor viitorului. Da, domniile mele, săpați mormântul acestui stat și al acestui neam!...

Sfârșea-Izăreni, pufăind ostentativ din tubul său de chihlimbar, își părăsi locul de la fereastră, trecu prin incintă și se așeză, cu un surâs batjocoritor, drept în fața tribunei, alături de Andrei Copoiu.

Oratorul, prins el însuși de avântul luptei, ținu Adunarea două ore sub presiunea atacului său.

I se părea că miile de ochi ai monstrului din amfiteatru se aprind de luciri roșietice și verzi. Dar, neintimidat, continuă să desfășoare un larg plan de reforme, în care sufragiul universal și o nouă împroprietărire a țărânimii încadrau crearea adevăratelor focare de viață cetățenească în adâncimile satelor, prin organizarea administrativă, ridicarea culturală printr-un sistem de democratizare a învățământului, asigurarea ordinii de drept prin renovarea din temelie a aparatului de justiție.

Foșnetul de hârtii îi atrase în acest moment atenția asupra băncii ministeriale.

Conul Calistrat Cazara, cam încrunțat, răsfoia cu nepăsare aparentă un dosar.

Dar T. T. Flor, uitându-și monoclul, asculta cu un vădit interes.

– Vorbiți mereu de strămoși, a căror vitejie v-a asigurată dominațiunea de veacuri! – își ridică și mai agresiv tonul Răutu – dar ar trebui să vă înspăimânte judecata urmașilor, pe care această dominațiune îi duce pe cale de pierzanie, spre robie și degenerare.

Răutu coborî de la tribună în mijlocul unei tăceri sugestive, care se prelungea mai multe clipe.

Pe neașteptate, îi veni un cuvânt de îmbărbătare tocmai de pe banca ministerială, din partea domnului T. T. Flor.

„Junkerul“, cu o voce casantă, care fără efort vibra prin colțurile cele mai îndepărtate din incinta Adunării, începu glacial și măsurat:

– Nu pot fi bănuît de simpatii pentru ideile risipite în această incintă de tânărul nostru adversar. Totuși, îmi mărturisesc sentimentul de adâncă mulțumire intelectuală și estetică pe care mi-a produs această vijelioasă filipică. Am simțit ca și cum ar fi fost deschisă o fereastră prin care, în aerul îmbăcsit al Adunării, ar fi pătruns o adiere ozonată. Nu voi căuta să răspund prin argumente domnului Răutu. E un convins, pe care nu-l pot zdruncina argumentele noastre. De altfel, ideilor domniei sale nu se pot opune cuvinte, ci numai acte – *lupta*. Da, aceasta e o adevărată luptă, domnilor deputați! – lupta străveche, în care în zadar masa, ce are nevoie de diriguire, încearcă să-și răstoarne conducătorii firești din clasele de elită, fără de care societatea ar muri. Această luptă însă deschide o supapă de siguranță, – ne dezvăluie primejdiile, ne indică mijloacele de tămăduire. Din acest punct de vedere, aduc felicitările mele implacabilului nostru vrăjmaș... Apoi – de ce să ascund? – îmi place mai bine să-l văd aici, decât în

subteranele cu care a fost deprins în altă țară. Să mă ierte dar amicul Basile Vatați, dar despre invalidate nu poate fi vorba... Când atât de rar poate fi auzit aici un glas independent, al unui deputat ales împotriva voinții prefectului, – nu ne putem permite jocul invalidărilor...

Adunarea nu mai știa cum să accepte cuvântarea ministrului, care, cu o mișcare din sprânceană lăsând să-i cadă monoculul, parcă își privea „partizanii“ cu sfidare.

Dar mai cu deosebire surprinse pe Răutu gestul lui Sferțea-Izăreni.

Abia se așezase pe bancă, după încheierea cuvântării, când acest boier, vestit prin mojiția sa în raporturile cu „colegii“, se apropie cu pași greoi de dansul și-i întinse dreapta – înmănușată, negreșit!

– Să mă ierți, domnule Răutu, – îi strecură el răgușit și puțin pe nas. Să mă ierți, dar eu nu scot niciodată mânușile când dau mâna... Mă tem de infecție...

Răutu se fâstâci și strânse stângaci mâna.

– Ești neam cu Răutești din Botoșani? Am cunoscut pe doi. Pe unul îl chema tot Ion Răutu, iar pe celălalt, pe frate-su îl chema Mihalache...

– Mi-au fost unchi, – se zăpăcise fără voie Răutu.

– E interesant, – trăgăna satirul, cum îl porecli în sine Răutu. E interesant... foarte interesant... Și mă intrighezi și dumneata personal. Mihalache Răutu se scăpătase, dar Ion trebuie să fi lăsat o avere frumoasă și nu avea copii... L-ai moștenit dumneata?...

– Nu...

– Dar trebuie să-ți fi rămas ceva de la tatăl dumitale?

– Nu prea. Moșiile tatei au rămas surorii mele.

– Daa? – lungi domnul Sferțea privind curios.
E in-te-re-sant... foarte in-te-re-sant.

Își băgă țigarea în gură, se-ntoarse și porni
afară din incintă, pufuind în disprețul „ciocoiesc“
5 al tuturor regulamentelor Camerei.

Numai la ieșirea din Adunare, Aurel Crăsneanu
se apropie de Răutu.

I se păru cam îngrijorat, deși îl felicită prietenos:

– Ai trecut bine, chiar strălucit peste primul stă-
10 vilar... Un *maiden speech* foarte reușit... Poate era
mai bine să fi fost, în vederea viitorului, ceva mai
puțin bătăios... Dar e natural, ca novice, să nu fii stă-
pân încă pe tactica parlamentară, necesară pentru
un om de guvernământ... În orice caz, e bine, foarte
15 bine, sunt mulțumit... Cu vremea, vei câștiga experi-
ența necesară... Flor ți-a adus un omagiu cu care nu
prea suntem obișnuiți din partea lui. Sper că nu te
vor ameți elogiile lui...

Răutu s-a putut orienta foarte curând în noul
20 mediu.

Nu era greu de pătruns realitatea: regimul par-
lamentar era un *bluff*, care putea înșela doar pe puți-
nii naivi.

Nicio luptă serioasă nu putea fi dusă într-o Adu-
25 nare în care opoziția, – și aceea, în mare parte, după
termenul consacrat, *miluită* – abia putea număra
opt sau zece reprezentanți.

Naivii vorbeau pentru a-și exprima credințele.

Farsorii – ca șantaj față de guvern sau ca reclamă
30 față de clopotnița lor.

Discuțiunea serioasă era purtată de corifeii vieții
publice nu pentru Adunare, nici pentru opinia publică
din țară, ci, după limbajul convențional, pentru

„factorul constituțional“, care urma să decidă mo-
mentul precis în care să fie pusă în mișcare „rota-
tiva“ guvernamentală.

Adunarea Deputaților apărea mai mult ca un sal-
5 lon sau club politic, în care se desfășurau un fel de
*tournois*¹ oratorice, fără consecințe imediate.

Pe Răutu îl lămurii în această privință, fără voie,
o veche cunoștință din primele zile petrecute în
țară, domnul solemn cu favorite *à la* Franz Ioseph,
10 Grigore Chebap, oracolul din restaurantul Hotelu-
lui Traian.

Ales deputat ori de câte ori partidul său venea la
cârmă, Grigore Chebap avea aceeași atitudine în in-
cinta Camerei, ca și la masa restaurantului din Iași.

15 Mic de statură și rotunjel, ceea ce încă din copilă-
rie îi asigurase porecla de „Tărtăcuță“, Grigore Che-
bap căuta să-și câștige importanța prin impunătoarele
favorite *à la* Franz Ioseph și prin poze fudule.

În lunga sa „carieră parlamentară“, nu s-a urcat
20 niciodată la tribună, nu și-a permis măcar o singură
întrerupere cu glas tare de pe bancă, nu lua parte la
lucrările în secții și nici nu vota.

În caz că vreun chestor distrat îl invita la urne,
domnul Chebap își ridica fudul sprâncenele în sus,
25 își strâmba buzele disprețuitor și-i arunca,
întorcându-i spatele, declarația lui favorită:

– Bă-bă-bă-bă! N-ai destulă plevușcă aici pen-
tru vot, domnule?...

Adesea Răutu se întreba: pentru ce domnul
30 Grigore Chebap ține mortăș să fie deputat, când „ai
noștri“ vin la putere?

Nu avea ambițiuni politice propriu-zise; om
cu avere, nu prea avea nevoie de modesta diurnă

¹ *Tournois* (fr.) – turniruri, întreceri (n. ed.)

de pe atunci, nu participa nici într-o formă vădită la legiferare...

Totuși, oracolul restaurantului Traian ar fi primit ca o mortală ofensă, dacă *rotativa* nu-i transmuta periodic sediul în Dealul Mitropoliei.

Ceea ce era și mai ciudat, nici partidul nu socotea cu puțință să șteargă de pe lista candidaților săi numele lui Grigore Chebap.

Și într-adevăr. Rolul lui avea importanță – era același ca al corului din tragediile antice: el întrupa asentimentul „cetățenilor onorabili“ pentru opera de guvernământ.

Comentariile lui din culoare, ca și șoaptele la urechea vecinului în timpul ședinței exprimau aprecierile și părerile *mediocrități aurite* din clasa noastră dominantă.

Și *factorul constituțional* trebuia să țină seamă de aceste aprecieri și păreri, chiar mai mult decât de *match*-urile oratorice din incinta parlamentară.

Cap. IV

„TINERIMEA IDEALISTĂ“

Succesul de tribună al lui Răutu avu și urmări neprevăzute în constelația de partide.

Doamna Anastasia Credință – energica și vioaia coană Sica – fu entuziasmată și, ceea ce era și mai grav, reuși să clatine pe doctrinarul său soț.

Vasile Credință, cu tot doctrinarismul și erudiția lui marxistă, avea în adâncimile lui sufletești și ceva din misticismul slav.

Era, de altfel, cum îl lămurise el însuși pe Răutu, de obârșie ucraineană, din nordul Moldovei. Pe bunicul său îl chema *Crinița*, ceea ce înseamnă, în limba ucraineană, „fântână“, – nume care, prin zelul copiștilor de la Oficiul stării civile și al învățătorilor din școlile rurale, se transformase în Credință.

Și numele se potrivea de minune.

Pe deasupra tuturor formulilor de doctrină, pentru Vasile Credință socialismul și concepția lui marxistă constituiau o religie, care-i stăpânea toate gândurile și sentimentele și-i conducea toate actele.

Și iată că această credință începu să se clatine. Se simți chiar umilit în conștiința lui de erudit, când Răutu îi atrase atenția asupra unei scrisori a lui Karl Marx, adresate pe vremuri unui cunoscut publicist și sociolog rus, Mihailovski, în care întemeietorul

socialismului științific mărturisea că începe un studiu mai aprofundat asupra situațiunii din Rusia și că nu exclude ipoteza că evoluția spre socialism în țările agricole și înapoiate economicește va trece prin alte faze decât acele din țările industriale.

Stingherit, scărpinându-se după ureche și cu ochi miopi larg deschiși, Credință mărturisi smerit:

– Habar n-am avut despre aiastă scrisoare!... Nemții tac chitic asupra ei.

Coana Sica se arăta exasperată:

– Bine, Vasilică! – își lovi ea palmele de indignare. Prinsă de gospodărie, cu copiii, eu am scăpat din vedere scrisoarea către Mihailovski, dar tu?...

Cu firea lui adânc cinstită, Vasile Credință nu putea tolera niciun echivoc și, după insistențele lui, Gherghieș, teoreticianul partidului, fu silit să convoace la Iași o consfătuire a căpeteniilor socialiste din toată țara.

Fu invitat și Ion Răutu ca să-și susțină teza.

Când acesta intră în spațiosul birou al lui Gherghieș, găsi acolo adunați, în afară de vechile lui cunoștințe – Război-Vrânceanu însuși, soții Credință, Bran Caroiți, Raul Dionide, Jean Lascaride, principalii săi colaboratori de la „Farul”, în cap cu Ciorbadgioglu și Ilie Turcu –, încă pe mai mulți „șefi” de organizații provinciale, dintre care doi îi atraseră mai cu seamă atenția: frații Constantin și Atanasie Dobrovici, dintr-un oraș de munte al Munteniei apusene.

Zgomotul de voci dintr-o discuție pasionată, pe care-l auzise din scară, încetă brusc la apariția lui în prag.

Fu chiar surprins de o tăcere jenată și de pozele rigide, în care participanții consfătuirii încremeniră la vederea lui.

Război-Vrânceanu, care prezida, își păstră surâsul lui afabil, dar părea deprimat și-și ținea nervos mâna la cavitatea ochiului stâng, – de sticlă.

Bran Caroiți se uita furibund pe fereastră și nu-și întoarse măcar capul, bocănind în dușumea cu piciorul drept.

Vasile Credință, cu un aer vinovat, parcă implorând ajutor, privea spre ușă peste ochelari. Tovarășa Sica stătea în picioare, în poza Diane gata să arunce lancea într-un îndrăzneț sacrileg, alături de Raul Dionide, care, cu fața aprinsă, îl săgeta din ochi pe Bran Caroiți.

O scenă mută se prelungi câteva clipe, apoi Constantin Dobrovici – evident uitând că Răutu nu-l cunoaște încă – se repezi spre el și-i strânse cu căldură mâna.

– Te așteptam de mult, domnule Răutu!... Gherghieș se îndărătnicește. Poate vei fi mai norocos decât noi.

Era un om de statură mijlocie, dar foarte sprinten și elegant, cu ovalul feții lung și încă prelungit de o barbă ascuțită, cu ochi aprinși sub domul alb al frunții, care mistifica paloarea și o ușoară asimetrie a feții.

– Iată despre ce e vorba, – începu el îndată. Orașul nostru a fost întotdeauna un focar adevărat de viață cetățenească, o citadelă a democrației... Aproape niciodată nu s-a întâmplat să nu trimeată în Parlament și reprezentanți de ai opoziției, în ciuda tuturor presiunilor guvernamentale. Această situație se datorește în mare parte înrăuririi familiei noastre. Și tata, și bunicul nostru au fost mereu aleși primari, deputați sau senatori... Acum suntem în ajunul alegerilor consiliului comunal. Fratele meu Atanasie

are foarte multe șanse să fie ales... Liberalii își oferă concursul... Noi credem că n-avem dreptul să-l refuzăm. Dar Gheorghieș și Caroiți se opun... Ce spui dumneata?...

5 Vorbea fără niciun gest, stând rigid și parcă scandând în fraze rezezi și scurt tăiate, cu o voce rece și casantă; dar sub această mască quasi-glacială, se simțea clocotul de pasiune.

10 Răutu, pe neașteptate, fu astfel introdus brusc în miezul problemei. Nici nu avu timpul să salute asistența, fiind silit să dea îndată răspunsul cerut:

– Nu pot răspunde, – începu el cu sfială – fără lămurirea prealabilă a problemei generale, a datoriei ce se impune socialiștilor în România... E o țară care, cu toate aparențele și formele constituționale, trăiește încă sub un regim de despotism oriental, mai rău ca feudalismul și iobăgia. Înainte de toate, trebuie distrus acest regim. Cum îl putem distruge?... Prin revoluție?... Dar care e forța socială care ar putea săvârși această revoluție?... Și, mai cu seamă, ar fi oare îngăduită în situația noastră geografică vreo mișcare revoluționară, – chiar dacă am reuși să organizăm în acest scop iobăgimea noastră?...

25 Aici, Bran Caroiți se întoarse de la fereastră și răcni cu patimă:

– Veți face revoluția ca ministru în cabinetul lui Aurel Crăsneanu!...

30 Unicul deputat socialist din Cameră – pe care Răutu nu-l observase în ședința în care își rostise cuvântarea –, spre mirarea lui, vorbea înăbușindu-se de ură.

– Nu, nu visez la o revoluție cu Aurel Crăsneanu, cum nu o cred cu putință nici cu altcineva. Sunt invitat să-mi spun părerea și încerc să analizez situația. Veți hotărî cum veți crede de cuviință.

Ieșirea lui Caroiți îl sili pe Răutu să-și rezume pe scurt părerea asupra rolului țărănimii și al țărilor înapoiate în evoluția mondială, ca să treacă direct la situația din România.

5 – Trăim într-un moment critic. Vechea clasă dominantă a României, boierimea latifundiară, pe care o reprezintă partidul conservator, e amenințată de noii îmbogățiți. Partidul roșilor deocamdată are interesul să caute sprijin și în țărănime. Mai târziu, după ce își va afirma definitiv dominațiunea, desigur că va ajunge și la stăpânirea pământului și va căuta să încătușeze și mai rău țărănimea... Nicio acțiune socialistă, nicio colaborare efectivă la revoluția socială mondială nu este cu putință fără un regim democratic. În România, situația e încă agravată prin veșnica amenințare din partea țarismului. Prin urmare, după credința mea, o vremelnică alianță cu partidul liberal – până la realizarea reformei electorale și a reformei agrare – se impune. Iar această hotărâre rezolvă și problema particulară ridicată de domnul Dobrovici.

– Evident! – foarte bine! – are dreptate!...

Răutu fu surprins de aceste exclamații de aprobare, aproape unanime.

25 Raul Dionide jubila și sălta de mulțumire, într-un costum larg, de un fason curios, croit din dril vopsit în culoarea vânăta închisă.

Constantin Dobrovici se ținea rigid și tăcut, dar fulgera de mulțumire din ochii săi negri.

30 Fratele său Atanasie, înclinat spre obezitate, cu capul lui rotund, dizgrațiat de o chelie precoce, ofta răsucindu-și gâtul în direcția vorbitorilor și a întrerupătorilor.

Gheorghieș, deprimat, se crezu totuși dator să susțină doctrina marxistă pură, încheind cu ușoare lovituri în masă, care îi subliniau fiecare frază.

– În orice caz, trebuie să vă dați seama că astfel
5 rupeți legătura cu socialismul internațional, care conduce masele muncitoare ca o singură armată, pe temeiul doctrinei comune... Apoi, gruparea noastră a fost în mijlocul putregaiului vieții publice din România un focar de cultură modernă și un mediu de
10 idealism, de energie morală...

– Mai mult, – izbucni Răutu – de o mie de ori mai mult veți servi solidaritatea internațională a muncitorimii, transformând acest cuib de reacționarism orientat într-un stat înzestrat cu instituții democratice, decât prin adeziunea platonice la Internațională.
15 Apoi, darwinismul sau teoriile geologice ale lui Lyell n-au nimic comun cu socialismul... Iar idealismul?... Energia morală?... Mi-i rușine să insist!... Idealismul și energia morală nu pot izvorî decât din acțiune, din
20 luptă. În orice caz, nu dintr-un cenaclu consacrat numai *ciaefagiei inofensive* în comun!... V-ar putea deschide ochii și atitudinea clasei dominante. Îi convine minunat să defăimați țărănimea ca o clasă reacționară, care nu se poate înălța decât prin proletari-
25 zare. Să încercați să vă atingeți de latifundii!...

Bran Carotî sări în mijlocul camerei și, cu obișnuita-i mișcare teatrală, se lovi în plastronul-i amidonat:

– Puteți, dacă voiți, – declamă el – să închinați
30 pentru un blid de linte steagul proletariatului în mlaștina liberală!... Eu rămân credincios sub cutele lui falnice!...

Și porni spre ușă cu pașii lui Lohengrin când se îndreaptă spre barca fermecată.

O explozie de proteste, exclamații, discuții și interpelări particulare puseră capăt consfăturii.

Gheorghieș, melancolic, rămase singur de părerea lui.

5 Raul Dionide și Constantin Dobrovici fură însărcinați ca, împreună cu Răutu – care nu făcea parte din organizație –, să discute cu Aurel Crășneanu condițiunile colaborării.

Cu toată această quasi-unanimitate, cei mai mulți
10 și, mai cu deosebire, Vasile Credință păreau stingheri. Constantin Dobrovici își păstra atitudinea rece, dar era vădit satisfăcut.

Atanasie Dobrovici își închidea ochii, ca să-și
15 acopere expresia de motan mulțumit. Jean Lascaride, în fond indiferent, din sociabilitate, luă o poză de gânditor îngrijorat.

Singurul care-și arăta mulțumirea fără nicio umbră era Raul Dionide:

– Bine că s-a îndurat, în sfârșit, Dumnezeu de noi! – exclamă el. Noi, oameni de țară, legați de pământ, în contact veșnic cu țărănimea, ne înăbușeam
20 sub apăsarea formalismului acesta doctrinar. Trebuie să ținem, frate, seamă de viață, de realitate!...

Acum, lui Răutu nu-i mai putea scăpa transformarea suferită de boemul bulevardelor pariziene de altădată.

Tonul, stilul, chiar timbrul vocii și gestul, ca și costumul lui Raul Dionide îi dădeau acum înfățișarea
30 unui vechi moșier solid din Moldova sau, mai bine-zis, de *gentilhomme campagnard*, transferat din *pays de Beauce* pe țărmurile Siretului.

Darul acesta de transfigurare era caracteristic pentru Dionide.

Era un om foarte sincer, în fond, deștept și nu lipsit de oarecare cultură, dar veșnic dominat de un fel de fantazie sistematizată, în care se vedea singur ca erou într-o feerie sau într-un *pageant* costumat în stilul englezesc. Răutu îl văzu, rând pe rând, sub fasonul unui boem și revoluționar parizian, al unui moșier crescător de porci, reporter al ziarelor din capitală, arheolog, pasionat săpător de movile, vânător sau pescar. În fiecare din aceste ipostaze, se schimba nu numai costumele și toată înfățișarea lui, dar și toată mentalitatea și structura sufletească. Nu-l mai interesau decât subiectele din cercul categoriei pe care o întrupa în răstimp. Ideile, sentimentele, vocabularul și stilul, toate se adaptau la personajul închipuit, pe care, cu profundă sinceritate și chiar entuziasm, îl juca pentru moment.

Când Răutu părăsi consfătuirea, împreună cu el și cu Constantin Dobrovici, pentru a se înțelege asupra tratativelor de urmat cu Aurel Crăsneanu, și putu constata primele momente ale noii transformări a personalității lui Dionide: fulgerător devenise el bărbat de stat, politician șiret și iscusit tactician parlamentar.

La București, când îl vizită pe Aurel Crăsneanu spre a fixa ora de întâlnire cu delegațiunea socialistă, în hallul locuinței acestuia îl aștepta o nouă surpriză.

La deschiderea ușii, răsună din birou glasul lui Bran Caroți:

– Lasă, șefule, ți-i aduc pe toți băieții în palmă!
Nu iese ei din cuvântul meu...

Când intransigentul „proletar“ apărură cu aceste cuvinte în pervazul ușii, urmat de Aurel Crăsneanu, Răutu nu avu curajul să-l privească în față.

Dar Caroți, cu un ifos superb, îl bătă ușor peste umăr, exclamând jovial:

– Ai și venit, măi, Ionică? Le-am regulat eu pe toate cu șeful...

Răutu fu mirat de încrederea naivă cu care foștii socialiști, în curând porecliți „tinerimea idealistă“, acceptaseră să formeze extrema stângă a unui partid de guvernământ, fără precauțiunile pe care dialectica marxistă trebuia să le impună.

Cap. V

„SÂRBA POPILOR“

Preocupat de formarea unei „avangarde de asalt“, Răutu nu prea urmărea dezbaterile parlamentare.

Acestea, de altfel, aveau puțin interes:

Miniștrii prezentau proiectele, – elaborate de birouri.

Proiectele, după o discuție de formă, lipsită de relief și seriozitate, erau votate de majoritate – „alb la alb, negru la negru, mână salcâm“ – și deveneau „legi“.

Din când în când, câte o interpelare sau câte un incident mai pitoresc.

Acestea se desfășurau, de obicei, după același calapod.

După vreo observație de pe banca ministerială sau de pe tribună, care părea jignitoare pentru opoziție, Theodor Enea, deputat al unui județ din Moldova centrală, un tip coleric, cu ochii bulbucați, mereu injectați și cu o mustață de palicar, sărea ca ars și vocifera cu furie:

– Protestez! Protestez! Cer cuvântul! E o infamie!...

– La ordine!... La ordine!... Cer cuvântul și eu. Cer cuvântul! – se rostogolea prin băncile majorității.

– Infam ești tu, plăcintar puturos! – urla întrepătorul Andrei Copoiu.

– Protestăm, protestăm! – se ridicau și băncile din opoziție. La ordine... La ordine!... Cer cuvântul... Cer cuvântul!...

În sfârșit, în conformitate cu regulamentul, președintele se adresa primului opozant, care se ridicase:

– Domnul deputat Theodor Enea are cuvântul.

Acesta, nesmintit, bufnea așezându-se la loc:

– Cedez domnului Mircea Dinargeș.

Domnul Mircea Ionescu – care, pe temeiul câtorva poezii din tinerețe, se transformase, treptat, în „Mircea Ionescu din Argeș“, apoi în „Mircea Ionescu-Dinargeș“, ca să se cristalizeze definitiv în „Mircea Dinargeș“ – avea reputația stabilită în Parlament ca artist și orator, reputație pe care o susținea și evoluția, paralelă cu transformările numelui, a fizionomiei sale.

Un tip, curent la periferia Capitalei, de flăcău buzat, scofâlcit, cu nasul cârn sub pomeții înalți și scoși în lături, cu fruntea apăsată sub arcadele groase ale sprincenelor, – ajunsese, cu ajutorul artei de frizer și al pozelor și schimelilor studiate, un cap poetic: plete parcă bătute de vijelie, expresia visătoare a ochilor și surâsul melancolic.

Pășea totdeauna cu multă solemnitate spre tribună, vorbea cu multă prețiozitate în valuri de bas profund, cu gesticulația dramatică, – și... nu spunea nimic!...

Provoca întotdeauna furtuni de proteste și aplauze, dar nimeni nu i-ar fi putut rezuma cuvântarea.

Numai în dezbaterile care se adresau, în fond, „factorului constituțional“, apăreau în arenă, din partea opoziției, Clemente Arnăutu, violent și pompos,

Todiriță Canta, meticulos și prolix, Aurel Crăsnianu, cochet și abil, sub masca de indolență aproape feminină. Iar din partea băncii guvernamentale – Toma Flor, fin și casant, sau Aristide Critos, fugos și declamator.

Și deodată, în această atmosferă de plictiseală și somnolență, izbucni o bombă rămasă cunoscută în analele politice sub titlul batjocoritor de „sârba popilor“.

În Adunările Legislative de sub regimul precedent fusese ales, ca episcop al eparhiei Ciubăreștilor, părintele Teofan Medelniceru, teolog savant, titrat de Academia din Kiev, bărbat frumos și om de lume, dar un temperament combativ și ambițios, pentru care episcopia provincială părea o arenă prea strâmtă.

Totdeauna bine îngrijit, având și un insinuant și cerasant talent de vorbă – ca și o mână albă, bine spălată și parfumată –, se bucura de multă popularitate în sânul doamnelor din elita ciubăreșteană.

Dar un conflict izvorât din administrația unor instituții filantropice, prezidate de episcop, ca și din niște mărunte chestiuni de protocol și preșeanță, dezlănțui pe neașteptate o furtună, care amenința prestigiul însuși al bisericii.

Într-o predică, episcopul Teofan nu-și pusese strajă gurii și atacase pe față pe prefectul Anatol Cernea și pe șeful organizației albaștrilor, Sorin Dogia-Ialpugeanu.

Aceștia ripostară, pe de o parte, printr-o violentă campanie de presă, iar pe de altă parte, cerând de la guvern o sancțiune exemplară, – sprijiniți în această privință de toată organizația partidului din Ciubărești.

Prea Sfinția Sa Teofan nu prea era agreat de clerul înalt, față de care adesea se afirma orgolios până la brutalitate și disprețuitor până la cruzime.

Guvernul fu ispitit să se folosească de această situație pentru a încerca „caterisirea“ prelatului ciubăreștean.

Astfel, ierarhia bisericească se trezi dintr-o zi într-alta sub un potop de ape murdare, care-i amenințau însăși temelii.

Se încrucișau învinuiri, denunțări și calomnii inimaginabile; se pusese în circulație o terminologie dezolantă: simonie, arghirofilie, preacurvie, sodomie, zavistie...

Vicii și chiar crime odioase erau imputate celor mai înalte fețe bisericești: nu lipseau acuzațiuni de delapidări, violuri, tâlhării la drumul mare și chiar asasinate.

La denunțarea, de către starețul unei mănăstiri din munții Moldovei, a abuzurilor episcopului Teofan față de călugărițele mănăstirilor de sub oblăduirea sa, episcopul produse un document din care ar rezulta că numitul stareț ar fi fost în tinereța lui șeful unei bande de tâlhari...

În acest moment, apărură la suprafață arhiman-dritul Paisie și marele geograf Christophor Arghir.

Consiliul de miniștri, hotărât să aducă rânduială în biserică, însărcină cu interimatul Ministerului de Culte pe Nitza Vasilescu, care își crease reputația de om abil și energic, cu multe resurse, *débrouillard*¹ – cum îl caracterizase Aristide Critos, om zgârcit la laude.

¹ *Débrouillard* (fr.) – descurcăreț (n. ed.)

Ministrul porni îndată la Ciubărești și chemă la el pe arhimandritul Paisie, cu care stătu închis mai multe ceasuri.

Peste puține zile, tot Ciubăreștiul a fost pus în mișcare de o noutate senzațională.

Terasa „Grütli“ era agitată ca în zile mari. De la o masă la alta se șoptea:

– Popa Oaie a ajuns în mare favoare... Nitza a venit expres din București să-i propuie Mitropolia...

10 Pentru ce?... Cum?... Nu se știe!... A fost chemat la București! A plecat în vagon ministerial!...

Serge Covorescu, jucându-și șoldurile rotunjite și săltându-și trupul grăsuliu cu picioarele scurte, se îndreptă cu dezinvoltură spre masa ocupată de
15 olimpul albaștrilor.

Cu un surâs de cocotă disprețuită, se aplecă în fața șefului Dogia-Ialpugeanu și a prefectului Anatol Cernea:

– Sărut mâna, boieri dumneavoastră! – se schimonosi el. De ce țineți norodul în agitație?... De ce a venit Nitza?... Și pentru ce s-a repezit la București Popa Oaie?...

– De! – începu „șeful“ – Biserica e turburată...

– Domnul ministru al Cultelor, – îl întrerupse
25 cu emfază prefectul – domnul ministru al Cultelor e natural ca, în trecere prin Ciubărești, să aibă o confătuire cu Prea Cuvioșia Sa Arhimandritul Paisie...

– Hi-hi-hi-hi! – Dar vagonul ministerial pentru Popa Oaie!...

30 La masa roșilor, domnul Anton Zori, cu timbrul lui strident, lămurea pe frunțașii opoziției:

– Biserica e temelia statului, e pârghia morală a societății; nu se poate tolera ca un guvern s-o clatine

din temelie, pentru ca să-și căpătuiască uneltele nevrednice, care necinstesc odăjdia preoțească.

Doamna general Vernea – coana Zulnia – își ținea și ea sfatul într-un cerc de matrone din elita
5 Ciubăreștilor:

– Un prelat cu darurile Înalt Prea Sfinției Sale Teofan, un sfânt și om civilizată, să fie împroșcat cu noroi de o scârnăvie ca Popa Oaie!... *C'est intolérable, mes dames! Monseigneur Theophan – je vous assure, mesdames – a toute la confiance*, crede că Dumnezeu nu-l va părăsi, *et sa juste cause*... Dar noi, ce facem noi? *Nous devons lui montrer notre dévouement, mesdames!*...

Cascadele de cărnuri veștede ale impunătoarei
15 generalese se agitau și ele ca valurile oceanului. Canapeaua trosnea sub voluminoasa ei statură:

– U-u-u! – izbucni coana Zulnia – nu pot vedea *ce poisson d'Anatole!*... Arthur, mergem acasă!...

Bietul general, și mai mult slăbit și mai înțepenit
20 sub corsetul lui, păși, supus, după respectabila lui „jumătate“, ca o umilă luntre în fâgașul pachebotului oceanic. Și convoiul, atât de familiar Ciubăreștilor, porni spre Dealul Ogarului: coana Zulnia, singură într-un „muscal“ luxos, iar domnul general, pentru
25 care – cu toată anatomia lui redusă – nu putea fi găsit locul alături, urma într-o birjă cu un cal, pentru ca la ușa locuinții să sară înainte și să ajute, ca un adevarat cavaler, pe generaleasa la descindere.

La masa tinerimii aurite, hohote de râs întretă-
30 iau anecdote netraductibile pe seama moravurilor

¹ E intolerabil, doamnelor! Monseniourul[?] Teofan – vă asigur, doamenlor – are totală încredere... Noi, doamnelor, trebuie să-i arătăm devotamentul nostru! (n. ed.)

² *Ce poisson d'Anatole* (fr.) – peștele ăsta de Anatol (n. ed.)

călugărești, în legătură cu isprăvile Înalt Prea Sfinției Sale.

Popilică Zernate, durduliu și roz, se îneca de detalii scabroase. Gheorghiadis Gură-Strâmbă și
5 Borcea cel cărn supralicitau.

Se auzeau, din când în când, și la mesele dimprejur, frânturi de frază:

– Să fie catifea! Mă înțelegeți? – zice Înalt Prea Sfântul Teofan Prea Cuvioasei Serafima, stăriță...

10 – Nu suntem cucoane mari, Înalt Prea Sfinte... Dar lucrăm șeiacul nostru numai lână-n lână...

– Ho-ho-ho! Ha-ha-ha!...

În timpul acesta, vagonul ministerial cu Popa Oaie purcedea spre București.

15 La fiecare stație mai mare, publicul era surprins la coborârea din acest vagon a figurii pipernicite și jerpelite, cu tot fastul odăjdiilor de mătase neagră ale arhimandritului Paisie.

20 Prea cuviosul părinte parcă într-adins se înfunda în grosul mulțimii și, cu capul, de sub potcapul enorm, ridicat în sus, șoptea pițigăiat el însuși:

– Mă rog, domnilor!... faceți loc... Arhimandritului Paisie!... faceți loc!... faceți loc... Arhimandritului Paisie!...

25 – Blagoslovit să fie cel mai vrednic fiu al neamului românesc! – cânta pe nas Arhimandritul Paisie, intrând cu gestul de binecuvântare în cabinetul savantului Christophor Arghir. Să ocrotească pronia cerească pe străjerul credinței noastre strămoșești,
30 pavăza bisericii pravoslavnice!...

Îeșind de după biroul său monumental, gloriosul geograful cu nu mai puțină solemnitate salută pe prelat:

– Dumnezeu să te aibă în sfânta lui pază, cucernice părinte!...

Stăteau față în față, ca două figurine de porțelan chinezesc, plecându-se unul în fața celuilalt.

5 Apoi, Arghir schiță un gest de umilință creștinească, spre mâna lui Popa Oaie. Dar acesta o retrase repede și se grăbi să-l sărute pe frunte.

10 După o lungă consfătuire tainică, Popa Oaie, mulțumit, părăsi pe savantul profesor, care, foarte agitat și prevenitor, îl petrecu până la ușă.

După o altă consfătuire tainică cu ministrul ad interim al Cultelor, Arhimandritul Paisie, chiar a doua zi dimineața, porni tot în vagonul ministerial spre Ciubărești.

15 Și, cu mai multă „demnitate“, se rățoia acum prin peroanele gărilor mai importante:

– Loc!... Dați loc, vă rog, Arhimandritului!...

– Să vie! – porunci *poslušnicului* episcopul Ciubăreștilor, ridicându-se în toată înălțimea lui sub candelarele colțului de icoane din „chilia“ sa vastă cât un salon de dans.

20 Pe ușă, pași smerit, cu plecăciuni umile, arhimandritul și, cucernic, sărută mâna episcopului.

30 Acesta îl fulgeră din ochii săi albaștri întunecați și, cu mânia abia stăpânită, îi indică fotoliul de alături, așezându-se în impunătorul său scaun episcopal, lângă perețele din fața icoanelor:

– Ia loc, Prea Cuvioase... Ce vânt te-a adus la noi?... Auzit-am că te-ai primblat pe la București...

30 în slavă și măririi... în vagonul regesc...

– Fusesem chemat, – răspunse celălalt în șoapta lui pițigăiată, cu ochii spășiți lăsați în jos – fusesem chemat la București de Excelența Sa ministrul

Cultelor... Excelența Sa trimite prin mine, nevrednicul, un cuvânt cătră... khă... khă... khă! – tuși cu sfială Prea Cuviosul Paisie – un cuvânt cătră Înalt Prea Sfinția Ta... Crede că ar fi mai priincios pentru Înalt Prea Sfinția Ta să te retragi la metanie... Guvernul ar face o lege cu o pensie cât leafa episcopală. Înalt Prea Sfinția Ta te-ai putea stabili și în străinătate, dacă ai avea dorința.

– Cum?... Să mă retrag?... Să dau tărie tuturor clevetirilor și vorbelor spurcate cu care sunt feștelit? – se ridică cu vehemență în picioare Prea Sfântul părinte, bocănind furios cu cârja-i apostolică. Nu mă retrag nici mort! Auzi? Spune-i nemernicului cela bastard că vreau să văd dacă o să aibă obrăznicia, el și șleahta lui, să-mi ceară caterisirea!...

– Sărut mâna, Înalt Prea Sfinte! – ripostă și Paisie în picioare, atingând smerit cu mâna dușumeaua. Să ai milă de mine, nevrednicul, Înalt Prea Sfinte!... Excelența Sa zice că a pus mâna... nu știu cum, pe scrisoarea aceea... știți, aceea după care v-a servit, la farmacie, Costăchel al meu...

– Aaa! – izbucni episcopul cu răgetul de leu. Șantaj?... Și tu te potrivești, scărnavie?... Crezi că nu-ți cunosc ticăloșiile? Afară, blăstămate!...

Prea Cuviosul Arhimandrit Paisie se șterse în văzduh, dar nu înainte de a fi primit totuși pe spate vreo două binecuvântări cu cârja apostolică...

Peste vreo trei zile, un jurnal popular publică facsimilele unei scrisori a prelatului ciubăreștean, cu introducerea și comentariile străjerului bisericii ortodoxe – ilustrul geograf și apostol Christophor Arghir.

În epistola episcopală, Prea Sfântul Teofan roagă pe un prieten (al cărui nume fusese șters în reproducere!) să-i procure tainic, „printr-o persoană sigură“, o seringă și o doctorie, care, de obicei, nu se prescrie fețelor bisericești.

Urmă explozia unui vulcan de murdării indescriptibile.

Popa Oaie se instalează la București și desfășură o neobosită activitate.

Șapte la ureche, demersuri subterane, amenințări, promisiuni, sume fabuloase din izvoare necurate, campanii de presă, întruniri publice, discursuri parlamentare...

O atmosferă asfixiantă învăluie toată viața publică.

– Să nu pustiiți sufletele! – tună de pe tribuna Camerei Clemente Arnăutu. Să nu aruncați în bezna ateismului norodul acesta credincios, pângărind templul, clătănând din temelie darul veacurilor, biserica părinților și a copiilor noștri, care a blagoslovit mormintele strămoșilor, care a chemat harul lui Dumnezeu asupra leagănului copiilor noștri, care a împreunat mâinile noastre cu mâinile soțiilor noastre!...

Un gest al lui T. T. Flor, caracteristic pentru temperamentul lui sardonice, ca și pentru morga lui de junker, a turnat încă ulei pe foc.

Pe vremea când perioadele oratorului grohoteau sub cupola Adunării ca stâncile răsturnate din vârful munților, „junkерul de pe Siret“ – cum era poreclit de adversari –, cu monoculul lui înșurubat, cu nasturii de jos ai vestei descheiați, se apropie de tribună, răsucindu-și țigareta.

Și, după ce îl privi surâzând pe furtunosul orator câteva clipe, îl întrebă „încetișor“, dar așa încât

vocea lui casantă răzbătu de la un capăt la celălalt al Adunării:

– Arnăutule dragă, n-ai un chibrit?...
 Hohotul, cum îl închipuise Homer la zeei din

5 Olimp, cutremură toate băncile Adunării.

Oratorul, zăpăcit o clipă, irupse ca un vulcan în valuri de lavă:

– Râdeți?... Râdeți!... Când inima națiunii sân-
 gerează, transformați forumul suprem al țării într-o
 10 arenă de circ, în care fac tumba bufonii Majestății
 Sale!... Râdeți, râdeți, domnii mei, ca să n-auziți trom-
 peta mâniei poporului!...

Din Dealul Mitropoliei, vijelia coborî spre perife-
 rie, unde Mircea Dinargeș răscolea plebea capitalei,
 15 denunțând un infernal complot împotriva bisericii
 strămoșești, pe temeiul faptelor că ministrul Instruc-
 țiunii Publice, un distins profesor de numismatică,
 ar fi ținut în tinerețea lui niște conferințe ateiste; și,
 în același timp, ar fi fost dovedit că, în calitatea lui de
 20 inspector al învățământului, ar fi desfrânat fete de
 pension; iar altui ministru – jurisconsult cu mare fa-
 imă – s-ar fi descoperit originea armenească.

Cu ochii ieșiți din orbite, cu gura în trompetă,
 cu părul încrețit ce se zburlea ca acele unui arici ghe-
 25 muit, cu o gesticulație vijelioasă, poetul întrunirilor
 de suburbie vocifera:

– Fraților! Guvernul ciocoiesc vrea să ne treacă
 la credința armenească!... Să-l sărutăm pe Arțivur...
 În capul școalelor a pus pe un păgân, care scupă în
 30 icoane și strică fetele nevinovate... Să murim, frați-
 lor! Dar să nu lăsăm să se săvârșească nelegiuirea...
 Vor să răstignească pe slujitorul cucernic al Domnului

nostru Iisus Christos, pentru că stă la straja credin-
 ței și a bisericii pravoslavnice...

O „gafă“ a ministrului de Finanțe Constantin
 Lascaride înțeți încă pojarul.

5 Spre a vădi patriotismul și ortodoxismul guver-
 nului, el comunică unui reporter indiscret numele
 ordonanțelor de plată date unor fruntași români
 din Ardeal, „în scopul întreținerii școalelor și a bise-
 ricilor de peste munți“.

10 Această *denunțare* dezlănțui un adevărat pan-
 demoniu.

În Parlament luară cuvântul însuși Todiriță Canta,
 șeful liberalilor din Moldova, și „Kronprințul“ Aurel
 Crăsneanu.

15 Bătrânul om de stat refăcu încă o dată istoria re-
 nașterii naționale, zugrăvi în culorile cele mai negre
 rolul nefast al „fanarioților“, ai căror descendenți dă-
 rămă acuma biserica și dau pe mâna călăilor din Viena
 și Budapesta pe vrednicii luptători ai neamului din
 20 Ardeal, și sfârși, pe neașteptate, cu o ieșire înveni-
 nată împotriva Habsburgilor!...

Aurel Crăsneanu interveni mai mult pentru a mai
 învâli vehemența neoportună a conului Todiriță:

– Domnilor deputați! – începu el cumpătat –
 25 departe de noi este gândul de a atinge cătuși de pu-
 țin glorioasa dinastie a Imperiului de care ne leagă
 o veche prietenie... Dimpotrivă, noi protestăm îm-
 potriva cuvintelor nesocotite ale unui membru al gu-
 vernului, care pot tulbura raporturile noastre de
 bună vecinătate. Un guvern românesc nu poate in-
 30 tervenii în chestiile interne ale statelor străine. Pretinsele
 destăinuiri ale domnului ministru de Finanțe, vădit nu
 pot avea decât o singură explicație: guvernul caută

o diversiune și, cu riscul de a compromite viitorul și de a duce victime pe altarul intereselor de partid, se încumetă de a inventa acuzațiuni false împotriva eroilor și martirilor neamului...

5 După acest incident, reînvieră mișcările studențești și reapărură în arenă cei unsprezece decemviri.

În nădejdea că închiderea sesiunii parlamentare, odată cu exodul elitei în stațiuni climaterice, va răcori și atmosfera politică, guvernul dădu zor acțiunii 10 represive împotriva episcopului Teofan.

Forul suprem bisericesc „caterisi“ pe prelatul recalcitrant și hotărî internarea lui la metanie – mănăstirea în care fusese călugărit.

15 Corpurile Legiuitoare, în ședința comună, îi aleseră ca succesor la eparhia Ciubăreștilor pe Arhimandritul Paisie.

Parlamentul intră în vacanță, dar atmosfera politică nu se răcori și liniștea nu reveni.

20 Episcopul Teofan declară dârz că nu recunoaște legalitatea hotărârii de caterisire, pentru că forul s-ar fi abătut de la prescripțiunile canonice.

În consecință, se crede încă episcop, refuză să părăsească palatul eparhial și nu îngăduie ca Paisie să intre în Catedrală.

25 Guvernul își pierdu cumpătul.

După ordinul din București, prefectul județului Ciubărești, Anatol Cernea, însoțit de cunoscutul „zbir“, polițaiul Costandache, năvăli noaptea în palatul episcopal – „prin escaladare și efracție“, cum 30 începu să urle îndată opoziția –, spre a cere „călugărului Teofan“ să-și evacueze locuința.

„Caterisitul“ îi primi în chilie sub icoane, în odăjdii sacerdotale, cu mitra în cap și cu cârja păstoraască în mână:

– Ce căutați aici, ca niște tâlhari de noapte, voi, fii nemernici? – le adresă năvălitorilor cuvântul aspru.

Prefectul se fâstâci; dar polițaiul Costandache se simți în elementul său:

– Tacă-ți fleanca, boaito! – răcni el, cum se răs-pândi îndată legenda înaripată, și apucându-l de barbă, 10 îl scoase în brânci pe scări afară, îl zvârli într-o trăsură închisă și, între doi agenți, îl porni spre mănăstire.

E greu de spus întru cât detaliile date de legendă corespond adevărului istoric.

15 Fapt însă este că răsăritul soarelui îl găsi instalat în palatul episcopal pe Înalt Prea Sfințitul Paisie, ex Popa Oaie, iar pe șoseaua națională înainta într-un nor de praf careta ce ducea în goana cailor spre poalele munților pe călugărul Teofan.

20 Bătrânul Tică Vasilescu află astfel încă un prilej de a păși cu răsunset pe arena vieții publice.

Un articol semnat de această autoritate, îndeobște recunoscută în dreptul canonic, produse senzație.

25 Citând hotărârile conciliilor ecumenice și scriptele părinților și ale marilor dascăli ai bisericii, fostul mare elector stabili că, nediscutabil, cu prilejul caterisirii episcopului Teofan, ar fi fost călcate nu mai puțin de treizeci și șase de canoane!...

Cu fiecare zi, agitația creștea în violență și se întindea în tot cuprinsul țării.

30 Conducerea acțiunii o luă asupra lui „tribunul poporului“, Filipache Dresu din București.

Cu înfățișarea și maniera lui de lăutar, cutreiera țara stârnind peste tot furiile populare.

În sfârșit, hotărî să organizeze un pelerinaj din Ciubărești spre mănăstirea în care a fost „încătușat“ episcopul caterisit.

În scopul acesta, porni din București „taraful“ său de agitatori.

Pe peronul gării din Ciubărești fu întâmpinat de frunțașii partidelor de opoziție și de cuconițele din elită, în frunte cu doamna Zulia general Vernea, care îi oferi un imens buchet de bujori albi.

De la gară până la squarul Atlantelui, aproape tot Bulevardul Unirii era ocupat de o mulțime clocotitoare.

La întrunirea publică organizată în fața administrației neputincioase, în square, sub cerul liber – întrucât nicio sală din Ciubărești nu putea cuprinde miile de credincioși adunați –, un entuziasm deosebit l-a provocat apariția bătrânului Tică Vasilescu, care, cu acest prilej, a ținut să se răfuiască și cu frunțașii albaștrilor din localitate și, îndeosebi, cu „șeful“ Sorin Dogia-Ialpugeanu, care îl atacase fără cruțare pentru articolul canonic:

– Domnul Sohrin Dogia-Ialpugeanu este un inghurat! – declară cu indignare bătrânul luptător ciubăreștean. Dumnealui se fălește cu titlul de doctohr în dhrept al Facultății din Pahrîs; dahr eu am dat toate examenele penthru dumnealui și eu i-am schris teza, pe cahre a semnat-o fähră s-o poată măcahr înțelege... Ehram băiat săhrac... buhrsa nu-mi ajungea... mai câștigam gologani phrezentându-mă la examene penthru pui de boiehri, la Dhrept și la Litehre... Pe câți doctohri și licențiați i-am fabhricat așa!... Să fie phrudenți, că-i am schriși pe toți la catastiful meu...

Ropote de aplauze subliniau fiecare pasagiu din această senzațională destăinuire.

Grandioasa demonstrație inspiră „tribunului“ Fili-pache Dresu metafora lui, rămasă celebră: „Școala și biserica sunt cele două coloane vertebrale, prin care respiră creierul și inima națiunii...“

Imediat după întrunire, mulțimea se încolonă și, urmată în trăsuri de frunțașii și doamnele din elită, porni, șerpuiind pe o lungime de mai mulți kilometri ai șoselei naționale, spre mănăstirea exilatului.

Tribunul, ca un iscusit regizor de scenă, rămase în urmă, pentru ca apoi, în trăsura domnului Zori, să parcurgă de la un capăt la celălalt al coloanei de pelerini, în picioare, mereu salutând și îmbărbătându-și oastea:

– Cetățeni!... Frați creștini! – striga el din toate puterile. Stăpânirea haină o să încerce să ne ațină calea, desigur... cu poliția, cu jandarmii, cu armata... Să nu ne lăsăm! Să opunem baionetelor fanariote piepturile noastre de oțel... virtutea românească! Ura! Să trăiască Înalț Prea Sfințitul Teofan, stâlpul bisericii! Ar fi să avem un sentiment de piatră, dacă nu aducem la picioarele sufletului său nobil prinosul evlaviei noastre... Să-i arătăm că turma de credincioși e demnă de păstorul ei!...

Când trăsura ajunsese în capul coloanei, tribunul, transpirat, aprins la față și ștergându-și fața și chelia de sudoare, urma, fără să-și dea seama, să declame și să gesticuleze, numai în fața domnului Zori, care, cam jenat, nu-i răspundea decât cu un surâs de îndoială:

– Ai să vezi, mizerabilii au să ne opună forța armată la podul de peste Neagra... Desigur... au și dărămat podul, vârcolacii... Birjar! Să dai zor cailor, să vedem cum stau lucrurile, să facem pe avangarda de recunoaștere...

Și trăsura dispăru într-un nor de praf din vederea pelerinilor.

„Avangarda“, ajungând la pod, constată că podul rămăsese intact și nu se găsea acolo nicio urmă de forță armată.

Tribunul se zăpăci și lăsă ca trăsura să treacă în trap podul, lovindu-și cu uimire șoldurile:

– Auzi, ce proști sunt!... Ce blegi sunt, frate, și ciocoiii ăștia!... Nici atâta lucru nu s-au priceput!...

Să dea jos podul, să puie măcar un pârlit de jandarm! Ce, să ne cărăm noi până la boaita aia, în arșița și în prăfăria asta?... Stai, birjar! – se învioră el îndată la o „idee genială“. Întoarce îndărăt caii și în galop!...

Peste puțin, pelerinii revăzură trăsura tribunului învălîtă de praful ridicat de goana cailor.

Tribunul, în picioare, cu pălăria în mână, urla și signala comanda:

– Fraților!... Îndărăt! Ciocoi au dărămat podurile, au pus strajă, nu lasă trecerea nici înot... Abia am scăpat teferi! Să mergem înapoi în oraș!... Să dăm scărmanală ticălosului de prefect... puturosului ciocoiăș... care crede că a căzut cu hârzobul din cer, cu zestrea țiganului...

În oraș, administrația fu, într-adevăr, silită să opună armata mulțimii înfuriate.

În învălmășeală au căzut mai mulți răniți, iar în toate mahalalele circulau vești fantastice de șiroaie de sânge și de sute și mii de morți tănuți.

Guvernul, după sugestuni înalte, fu silit să bată în retragere.

Semnalul fu dat chiar de interimarul de la Culte, Nitza Vasilescu, care avu o întrevedere nocturnă, pe un teren neutru, cu Aurel Crăsneanu.

Astfel fu convenit între „partidele istorice“ ca termenul de punerea în mișcare a „rotativei“ să fie mai apropiat.

Pe de altă parte, după un pact încheiat cu exilatul din Mitocul Scârnelui, o sesiune extraordinară a forului bisericesc printr-un „răsvot“ i-a ridicat ceterisirea. Înaltul prelat însă se retrase de bună voie pentru odihnă, cu o pensie mai ridicată, pentru serviciile aduse bisericii.

Popa Oaie rămase episcop al Ciubăreștilor.

Liniștea caniculară învălui, în sfârșit, toată viața publică din România.

Răutu, care stătuse străin de toată vijelia „clericală“, întrucât ambele lagăre îi inspirau deopotrivă de puțină simpatie, se hotărî să folosească vacanța pentru o călătorie în Apus.

Socotea necesar să cunoască, în sfârșit, această „Peste-graniță“, care îi sugera imaginației sale din copilărie icoane de mister și feerie.

Simțea și nevoia de a veni în contact personal cu frunzașii vieții publice și intelectuale din marile centre europene.

Se simți, ciudat, ca un vinovat, anunțând Elizei această călătorie.

Dar ea, cu calmul și simplitatea ei obișnuită, lău ca un lucru de sine înțeles atât călătoria, cât și ca Răutu s-o facă singur, ea neputând părăsi via, nici să se despartă de copii:

– Dar ai să-mi scrii din când în când câte o carte poștală! N-ai să mă uiți? – întrebă ea, roșindu-se până în vârful urechilor și până în rădăcina părului.

Răutu o îmbrățișă.

5 Îi fu recunoscător atât pentru devotamentul ei, cât și pentru sentimentul de liniște și de încredere în sine, pe care ea i-l inspira.

Cap. VI

DESCOPERIREA EUROPEI

Din prima clipă după trecerea graniței, Răutu se simțea sub o ciudată tensiune și veșnică așteptare.

5 Foarte emoționat, se întreba dacă e reală panorama ce se desfășura, prin fereastra vagonului, înaintea fostului locuitor al tundrelor și al taigalelor siberiene.

10 Lucrurile cele mai banale îl impresionau ca fenomene ciudate, extraordinare, pline de taine.

Părăsise țara la Predeal, cu vreo trei ceasuri înainte de apusul soarelui, și i se păru tot așa de anormal de a auzi prin gări sunetul graiului românesc și de a vedea aceleași tipuri și aceleași porturi ca dincolo de hotar, cât și a doua zi, după Budapesta, de a nu le mai auzi și de a nu le mai vedea.

Între Budapesta și Viena, Răutu „descoperi Europa“.

20 La dejun, în restaurantul gării din Budapesta, întâlni pe deputatul Grigore¹ Chebap din Iași.

La vederea lui Răutu, „colegul“ sări cu bucurie de la masa la care oficia cu solemnitatea cuvenită unui om cu barbete à la Franz Ioseph:

– Ești în trenul acesta?... Cum nu te-am văzut?...

25 În ce vagon ești? – aruncă el pripit întrebările.

¹ În textul de bază, greșit: Gheorghe. Vezi mai departe. (n. ed.)

– Sunt în clasa a doua, de la graniță, – răspunse Răutu.

– Bă-bă-bă-bă! – protestă Chebap cu silabele lui obișnuite, strângându-și buzele în semn de indignare și dispreț. Ce-i cârpanoșenia asta! Plătește diferența pentru clasa întâia și mergem împreună până la Paris! – declară hotărât deputatul din Iași, neîndoindu-se că un bun român nu trece granița decât pentru capitala Franței.

– Nu mă duc la Paris, – obiectă Răutu. Deocamdată mă opresc la Viena. Nu face...

– Bă-bă-bă-bă-bă! – își ridică de indignare șervetul cu amândouă mâinile în sus. Ce să cauți la Viena?... E un târg jidovesc. Un Podul Iloaei ceva mai mare!... Cunoști Parisul?... A!... N-ai fost încă?... Aaa!... Hai la Paris, frate! Ți-oi arăta eu toate locurile de petreceri; căci acolo oamenii știu să petreacă! Acolo e adevărata Europă.

Dezolat de îndărătnicia lui Răutu, deputatul ieșean, lăsându-și bagajul în paza însoțitorului, se hotărî să se urce în vagonul lui Răutu. Dar ca nimeni să nu se îndoiască de calitatea lui de călător distins, la fiecare trecere a conductorului, îi atrăgea atenția asupra biletului înfipt după panglica pălăriei, scâlcind frânturi de vorbe nemțești:

– *Ich bin... erste Klasse... aber... hier... mit der Herr...*¹

Răutu, cam enervat de această companie, ca să-și stăpânească iritarea, privi pe fereastră.

Spre sud, se întindea până la marginea orizontului, ca prelungire firească a *pusztei* ungare, câmpia vastă, întretăiată de fășiile negre ale arăturilor proaspete și de verdeța nuanțată a diferitelor culturi.

¹ Sunt... clasa I... dar... aici... cu domnul (n. ed.)

Pe Răutu îl impresionă însă mai cu deosebire niște iepuri grași, înșirați la distanțe mici, chiar lângă terasamentul căii ferate. Nu se sinchiseau de huruia trenului. Cel mult dacă se ridicau pe labele dindărăt și, liniștiți, cu urechile ridicate în sus, priveau curioși spre tren.

– Uite, domnule Chebap! – se întoarse el spre neașteptatul său tovarăș de drum. Vezi, aceasta e Europa!... Și iepurii știu că vânatul e acum oprit...

– Or fi poate iepuri domesticiți... iepuri de mosc... *Herr!* – se adresă el singurului călător ce mai era în compartiment, un domn bărbos, care, lăsând pe genunchi cartea ce o citise, se delecta vădit la eforturile „Tărtăcuței“ de a-și afirma distincțiunea de călător de clasa întâia. *Herr*, – îl interpelă Tărtăcuță – *warum diese... diese... sehen Sie... wie... sprechen... français?*¹...

– *A vous ordres, monsieur!*² – răspunse surâzând călătorul.

Domnul Chebap, bucurat, își relua însă aerul grav și solemn și, înainte de toate, se prezentă rostindu-și titlurile, cu conștiința importanței sale: *Grégoire Chebap, avocat à la Cour d'Appel de Iassy, député de la Chambre roumaine*, – apoi, cu o mișcare spre „coleg“, îl prezentă și pe dânsul: *monsieur Jean Rautu, professeur de Ciubaresti, député de la Chambre roumaine*³.

– *Hans Raabe, professeur à l'Université de Vienne*⁴, – se recomandă cu politeță și străinul.

¹ Domnule, de ce acești... acești... vedeți... cum... vorbiți... franțuzește? (n. ed.)

² La ordinele dumneavoastră, domnule! (n. ed.)

³ Grigore Chebap, avocat la curtea de Apel din Iași, deputat în Camera Română [...] domnul Ion Răutu, profesor din Ciubărești, deputat în Camera Română. (n. ed.)

⁴ Hans Raabe, profesor la Universitatea din Viena. (n. ed.)

Conversația foarte vie porni de la iepurii din șesul dunărean, spre a aluneca îndată asupra problemelor politice și sociale.

– Ați observat, – își desfășură un adevărat curs profesorul vienez – ați observat un fapt în adevăr caracteristic pentru Monarhia Habsburgică. E un stat stăpânit de funcționari, „*Beamteri*“, foarte conștiincioși și meticuloși, care au elaborat pentru toate detaliile vieții fel de fel de regulamente și au știut să le impună populațiunii... Iepurii au deplină siguranță, pentru... distracțiile magnaților, iar țăranii trebuie să se resemneze față de stricăciunile suferite pe ogoarele lor... Și așa în toate chestiunile. Avem minunate regulamente pentru întreținerea șoselelor sau curățitul străzilor, dar douăzeci de naționalități trăiesc în dușmănie veșnică și, cu prilejul deschiderii celei mai modeste școli, trebuie adesea să duci aproape un război civil pentru limba de predare sau pentru atribuțiile de control sau de administrație asupra ei. În administrație, în justiție, în armată, aceeași luptă pentru preșanța sau dozarea în întrebuintarea diferitelor limbi...

– Dar problema socială? – întrebă Răutu – problema care ridică peste tot proletariatul, pe temeiul luptei de clasă, fără să țină seamă de îngrădiri naționale?

– O! social-democrația noastră! – exclamă Hans Raabe cu melancolie. Trebuie să știți că eu însumi sunt membru al Partidului Social-Democrat. Nu vă puteți închipui în ce situație paradoxală ne zbatem. Ce atitudine trebuie să ia social-democrația față de revendicările naționale cele mai justificate? Echivocul e cu atât mai primejdios, încât Habsburgul, adesea, spre a lovi în burghezia recalcitrantă a diferitelor grupări etnice, sprijină mișcărilor muncitorești...

– Dar există o problemă care poate uni muncitorimea din imperiul dumneavoastră, fără deosebire de naționalitate, – interveni Răutu. Revendicările muncitorimii vor fi veșnic în primejdie de a fi strivite de un val de reacție mondială, pornit din Rusia. Nu se poate visa, după credința mea, revoluția socială câtă vreme va rămâne intact acest izvor de reacție mondială – Rusia țaristă.

– Revoluția socială? – întrebă cu tristeță Hans Raabe. Muncitorimea noastră îndeobște luptă să câștige un crâițar pe zi mai mult sau să scurteze cu un sfert de oră ziua de muncă. Revoluția socială este numai o formulă de retorică la întruniri publice...

Profesorul austriac surâse cam jenat. Situația fu salvată de „Tărtăcuță“, pe care, vădit, îl plectisea subiectul conversației:

– Mă rog, – interveni el cu o mișcare din sprâncene și din buze, cele mai expresive din rezervele lui de gesturi solemne – mă rog, dar moartea misterioasă a Kronprințului Rudolf n-a zdruncinat dinastia Habsburgilor?... Nu cunoașteți încă împrejurările și cauzele acestei catastrofe?...

Conversația deviind spre *mahalagisme* istorice, coborî diapazonul discuțiilor și scurtă plăcut călătoria până la Viena.

Răutu descinse la un vechi hotel din *Graben*, care-i plăcu cu aerul lui patriarhal, deși era lipsit de confortul modern.

După obiceiul lui constant în orașele vizitate pentru prima oară, luă o trăsură *Zweispänner*¹ și rugă pe birjar să-l ducă cum crede pe la toate *Denkwürdigkeiten*².

¹ *Zweispänner* (germ.) – trăsură, birjă cu doi cai (n. ed.)

² *Denkwürdigkeiten* (germ.) – lucrurile demne de văzut (n. ed.)

Birjarul făcu înconjurul *Ringului*, cu perspectivele lui pitorești, oprindu-se la toate grandioasele clădiri ce-l împodobesc. Apoi, de la Parcul orașenesc până la *Türkenschanz*, prin cartierul elegant, înecat
5 în flori și verdeață al *Cottage*-ului – trecu negreșit și prin curtea *Hofburgului* –, ajunse și la Schönbrunn, cutreierând superbul parc imperial.

Horbota imaculată a norilor albi, îmbrobodind azurul palid al cerului, accentua cochetăria veselei
10 capitale prin rotirea de lumini și umbre, împrăștiate de surâsul soarelui, care când țâșnea prin rupturile lor, în raze tremurate, asupra pietrelor înnegrite de vremuri, când aurea contururile elegante ale edificiilor moderne, când profila pe bolta cristalină silue-
15 tele aeriene ale catedralelor medievale, când scânteia în verdeața pomilor sau în simfonia de culori a florilor din parcuri și grădini.

Dar pe Răutu – după săgeata mistică a Sfântului Ștefan – îl reținu mai cu seamă o modestă clădire
20 dintr-o veche stradă, în care fusese sădit prin aceste meleaguri, aproape cu un mileniu în urmă, primul germene al mândrei Universități.

Înțelese cuvântul lui Metternich, că în suburbia răsăriteană a Vienei se află hotarul Asiei...

Roiuri de gânduri îl cuprindeau, privind căsuța
25 afumată din Schottengasse sau turnul ajurat al străvechii catedrale, simbolurile luminii ce de veacuri radia din Apus spre haosul și întunericul Răsăritului...

Dar mai impresionanți decât toate erau oamenii
30 înșiși, jovialitatea și bonomia populațiunii. Grupurile din stradă, masele de trecători vedeau atâta voce bună și atâta echilibru sufletesc !...

Toată Viena parcă dansa și cânta.

Când Răutu ceruse o informație primului cetățean întâlnit, acela parcă se și bucură că i se dă prilejul de a face un serviciu, îl petrecu până la un colț al
5 străzii – și încă multă vreme îl urmări cu privirea.

Cu vreo trei sferturi de veac în urmă, aceeași impresie făcuse asupra marelui boier Constantin Golescu „liniștita viețuire a vienezilor, căci acolo
10 cea dintâi grijă și datorie aceasta este – a nu aduce altuia cătuși de puțină supărare“.

Boierul muntean mereu revine la „obșteasca viețuire, veselă și fericită“ din capitala Habsburgilor.

Răutu își aduse aminte că aici e și cel mai muzical centru al Europei.

15 Cercetând afișele, află că, în acea seară chiar, se dădea la Opera Imperială *Rheingold*¹. Nu asistase încă la nicio operă de Wagner și se grăbi să-și ia un stal.

Prevenit de portarul hotelului, se instală în fotoliul lui cu zece minute înainte de ora fixată, când
20 ușile urmau să fie închise și nimeni nu mai putea nici să intre, nici să părăsească sala, până la sfârșitul dramei muzicale, neîmpărțită în acte.

Pe Răutu îl uimi tăcerea religioasă în care se
25 cufundă sala de la primele tacturi ale orchestrei. Alături de el, un tânăr ofițer de cavalerie, cu o mustăcioară subțire și cu obrazul parcă fardat, urmărea cu încordare uvertura, cu o partitură în mână...

Spectacolul era feeric, dar Răutu se simți grozav de oprimat: muzica îi făcea impresia unui amestec
30 de sunete discordante, unui zgomot insipid, huru-ielii lipsite de orice înțeles.

¹ *Rheingold* (germ.) – *Aurul Rinului* (n. ed.)

Nu era atât de prezumțios, ca să se erijeze în judecător și să ia o atitudine negativă față de această mulțime care asculta cu atâta pietate.

Constată mortificat o enormă lacună în cultura
5 lui, greu de umplut la vrâsta de peste treizeci de ani.

După trei ceasuri de mortală plictiseală, putu, în sfârșit, ieși, umilit și deprimat.

Urcând Kärtnerstrasse spre Graben, această stranie figură detona tragicomic cu atmosfera Vienei
10 nocturne:

Un om mic de statură, slăbuț, într-o redingotă lungă, cu un înalt guler alb, asupra căruia cădea o barbă stufoasă, prelungind parcă încă ovalul subțiat de sub pălăria de fetru rigid – „demi-jobin“.

15 Scufundat în gândurile lui, melancolic și distrat, Răutu nu-și prea dădea seama ce se petrecea în jurul lui. Și deodată dădu peste un grup de tineri, în mijlocul căruia înaintau doi drăcușori blonzi cu ochi albaștri.

20 – *Ach, Gott Allmächtigster!* – se opri o fetiță durdulie, apucându-se de picior. – *Erwachen Sie... Herr Pastor!*¹... Și, cu o ușoară lovitură apăsându-i pălăria pe ochi, în triluri de râs, blonda făptură, cu grupul ei, porniră fredonând în pas cadențat spre Ring...

25 Răutu știa de la Hans Raabe că, pentru a doua zi, duminică, se organiza o mare manifestație muncitorească, spre a cere reducerea orelor de muncă.

După ziare, se aștepta o grandioasă mobilizare a muncitorimii austriace, cu delegațiuni din toate cen-
30 trele industriale.

¹ Ah, Doamne Dumnezeule! [...] Treziți-vă, domnule pastor! (n. ed.)

Erau înțeleși cu Raabe să se întâlnească în fața Parlamentului, spre a lua parte la procesiune, – profesorul făgăduind și să-l prezinte fruntașilor din partid.

5 Răutu însă, obosit și enervat, după o noapte agitată, întârzie la locul de întâlnire.

Procesiunea pornise de mult, dar Răutu putu încă asista mai bine de o oră la marșul muncitorilor încolonați câte patru în șir, sub conducerea delegațiilor speciali, cu o bandă roșie la brațul stâng.

10 Deodată, se auzi interpelat în rusește, cu un accent polonez și un timbru al vocii familiar:

– Vania Răutu!... Dumneata ești?...

În fața lui stătea Boleslaw Stadnicki, de care se despărțise cu vro șase ani în urmă, la Minusinsk pe malurile Ieniseului, în apropiere de granița Mongoliei.

15 Era puțin schimbat. Tot așa de tânăr, frumușel, rotund și rumân la față, cu cărea impecabil tăiată în părul blond închis, tot așa elegant și corect îmbrăcat, spălățel și curățel, parcă abia scos din cutiuță. Numai că mustața îi devenise ceva mai groasă.

20 – Ce faci, pane Boleslaw? – se bucură Răutu scuturându-i mâna. Stai la Viena? Îmi pare foarte bine!

– Stau la Cracovia. Dar am venit aici ca reprezentant al Partidului Socialist Polonez din Rusia și
25 al fracțiunii poloneze a Partidului Social-Democrat din Galiția...

– Fracțiunea poloneză a partidului social democrat *austriac*? – îl întrebă mirat Răutu. Și partidul social polonez din *Rusia*? Și dumneata, internaționalist
30 feroce, care la Serghinsk nici nu voiai să auzi de probleme naționale?

Stadnicki se arătă cam jenat de această evocare a trecutului, relativ atât de recent, și îngăimă, îndreptându-și cu gestu-i obișnuit cravata:

– Partidul proletariatului din Polonia rusească a fost distrus și n-a mai putut renaște. Am ajuns la convingerea – și chiar Pilsudski – că muncitorimea din Polonia rusească nu poate ajunge la niciun rezultat până la emanciparea națională... Administrația austriacă e foarte tolerantă și nu ne face nicio dificultate... În Cracovia avem intenția... – adică Pilsudski are intenția, comitetul fiind de acord, – să creăm, în vederea inevitabilului război cu Rusia, o trupă revoluționară din dezertorii polonezi din armata rusească.

În Prater erau ridicate vro douăzeci de tribune prin tot parcul.

O mulțime compactă de peste douăzeci de mii de oameni se grămădea mai cu seamă unde vorbeau oratorii mai populari.

Sentimentele lui Răutu se dedublau. Pe de-o parte, îl impresiona această adevărată oaste muncitorească. Pe de altă parte, îl mira nebulozitatea ideologiei care răsărea din cuvântările șefilor.

După o reverență de politeță la adresa lui Karl Marx și Friedrich Engels, ca și după câteva exordii „revoluționare“, cu atât mai puțin precise cu cât erau mai bombastice, totul se reducea la chestiuni de organizație sau la interesele profesionale curente ale diferitelor ramuri de muncitori.

Răutu găsi aici și pe Hans Raabe.

Fruntașii cărora fusese recomandat, foarte binevoitori, îi oferiră o halbă de bere la masa lor – *Stammtisch*¹ al șefilor.

¹ *Stammtisch* (germ.) – masă a obișnuiților (într-un restaurant etc.) (n. ed.).

Îl interesa mai cu deosebire deputatul Rhein, autorul unui plan ingenios de reconstituire federativă a Împărăției Habsburgice, pe temeiul autonomiilor *personale* ale diferitelor naționalități.

Rhein îi vorbi cu multă simpatie de un alt plan de federalizare a Imperiului, datorit unui român din Banat, dr. Octavian Petrovici, dar, în deosebire de al lui, pe bază *teritorială*, nu personală. Se întinse apoi în planuri de combinare a acestor două concepții federaliste.

Îndeobște, cu acest prilej, Răutu putu constata, mai cu seamă la șefii de origine germană, un fel de patriotism habsburgian.

Muzeele vieneze puteau numai întări admirația pentru acest vechi focar de cultură.

Din secția preistorică, se putea constata cât de veche e așezarea omenească, aici, la poalele lui Wienerwald, – care începe cu primele vestigii ale culturii paleolitice.

Muzeul de pictură, unde păși pe urmele boierului Goleșcu, aruncă puțină lumină tremurătoare în trudnica cărare a destinului omenesc.

În fața portretelor de Velasquez, multe ceasuri a stat zguduită odrasla Răuteștilor din Năpădeni, de pe malul Nistrului, străini de veacuri acestui proces suprabiologic.

Pânzele înviate de geniu îi spuneau mai mult decât i-ar spune bibliotecile despre resorturile tainice, care duc la decădere împărățiile sau la înălțare popoarele.

Mai ales îl fascinasă portretul lui Filip al IV-lea. Numai un cap – un oval palid, cu reflexe sifedii, prelungit în jos! Dar ce suflet tulbure, ce vizuină de

patimi, de vicii, de slăbiciune și bestialitate trădau
acești ochi șterși și aceste trăsături supte!

Toată galeria Infanțelor ar putea ilustra un tratat special asupra degenerescenței și a nevrozelor.

- 5 Vezi întrupate în aceste figuri acele forțe întunecate, care pun stavilă cursului natural al istoriei mondiale.

Cap. VII

GENOSSE¹ PRUDENS

Primblarea de rigoare prin străzile Berlinului în-
vederă pentru Răutu deosebirea dintre Viena și în-
cruntata cetate a Hohenzollernilor.

5 Chiar aspectul exterior al străzilor era sugestiv.
Cercul capricios al Ringului, tăiat de-a lungul
fostului zid medieval al capitalei Habsburgilor, cu
clădirile lui, în care creațiunile moderne se perin-
10 dau cu rămășițele ruginite ale altor veacuri, – până
la temeliiile palatului lui Marc Aurel și până la bise-
rici crescute din templele romane; deschizături sur-
prinzătoare asupra ulicioarelor întortocheate, care
și-au păstrat până și parfumul lor milenar; cursul
15 majestos al Dunării; împrejurimile pitorești, care
dau puțința vienezului, într-o primblare de un sfert
de oră, să se găsească în mijlocul unei păduri secu-
lare, iar într-o jumătate de oră, la poalele munților
înalți, ale căror piscuri îi pot deschide orizontul
20 larg asupra întregului Wienerwald, de care s-au
zdrobit atâtea valuri de năvăliri barbare.

Din cea mai superficială explorare a Vienei, simți
că acest focar de viață s-a născut și a crescut spon-
tan, ca un fenomen al naturii.

¹ *Genosse* (germ.) – tovarăș (n. ed.)

Berlinul, dimpotrivă, de la prima vedere se afirmă ca o orgolioasă și îndărătnică creațiune a voinții omenеști.

Străzi drepte și largi se întretaie în unghi drept, împărțind orașul în pătrate regulate; *Unter den Linden*, parcă anume creată pentru parăzi militare; *Tiergartenul* cu acea *Siegesallee* – gloriificarea forței brutale pare a-și împrăstia în toate răspântiile capitalei statuiele de războinici –, din care parcă roiesc peste tot coloanele în marș, sfidând cerul cu coifurile lor ascuțite în vârfuri de lance.

Chiar și cârdurile de *rațe sălbatice*, cultivate în libertate în Spree, la doi pași de *Unter den Linden* și Palatul Imperial, se armonizează ciudat cu aspectul războiniceii capitale!...

Circulând însă prin muzeele berlineze, Răutu putu face o interesantă observație – cât de bogat e reprezentată aici arta modernă franceză!

Peste tot, se impuneau în evidență pânzele frumoase de Millet, Renoir, Claude Monet și Eduard Manet, Sisley, Courbet, Fantin Latour, Edgar Degas, Daubigny, Paul Cézanne, Daumier, Camille Pissarro, – fără să mai vorbim de *dii minore*¹...

În secția de sculptură, locul de cinste e dat lui Rodin.

Omagiu involuntar adus marelui învins?...

Răutu fu fericit să descopere la Berlin și pe un vechi prieten din Chișinău, fiul menajerei din „comuna“ de la bariera Buicanilor, Isaac Blumberg.

După vicisitudini nemaipomenite, el reuși, în sfârșit, să-și creeze o situație în Germania, ca publicist

¹ *Dii minore* (lat.) – zcii mai mici, mai puțin importanți (n. ed.)

și agitator, sub pseudonimul de *Prudens*, semnificativ și pentru evoluția ideologică pe care o parcursese.

Fostul „comunard“ din Chișinău, „narodovoleț“ și terorist înfocat, trecuse după despărțirea de Răutu în Siberia Orientală la social-democratism, sub înrăurirea lui Vasilie Vasilevici Vasilev.

Acum, Răutu îl găsi ca protagonist al marxismului german de dreapta.

Însuși exteriorul lui nu s-a schimbat mai puțin.

Cu greu se putea descoperi în acest domn spălat și pieptănat, îmbrăcat cu eleganță căutată, de la ghetă de lac până la un *jobin* bine lustruit, pe puiul dezmațat al Sarei Blumberg sau pe „siberianul“ tipic, cu ciubotele de iuft și bluza cu guler strâmb.

– Frate Isaac! – exclamă Răutu la intrarea în camera lui din Charlottenburg, confortabil și cu gust mobilată. Ești un adevărat Ahasver! Chișinău, Mezeni, Minusinsk și acuma te gălesc pe malurile germanicului Spree!...

Blumberg, surprins și foarte bucurat, o clipă apăru ca vechiul comunard de la bariera Buiucanilor.

După primele expansiuni prietenești, își reluă aerul de „civilizat“ și, așezat în fotoliu, cu o havană aprinsă, răspunse la interpelările lui Răutu:

– Da, dragă Vania! – aruncă el în aer o coloană de fum aromatic și, împrăștiind-o cu câteva gesturi, urmă cu melancolie: Nici nu știi cum mi se potrivește porecla de jidov rătăcitor. Am fost la Jitomir în timpul ultimului pogrom, la bunicii mei. Au fost ucși amândoi bătrânii în fața mea. Am văzut femei spintecate, fete fragede pângărite și sfâșiate, copiii cu capetele fărâmate... Roza, soră-mea, – o cunoști – abia a putut scăpa fugind noaptea numai în cămașă pe câmp, unde a rătăcit mai multe zile...

După câteva clipe de tăcere, în care căuta să-și ascundă emoțiunea, împrăștiind cu același gest masinal fumul de țigară, reluă:

– De atunci mă simt rupt de orice legătură cu pământul, ca acele buruiene numite de moldovenii din Basarabia pârpalac, care, toamna, smulse din rădăcină, sunt mânate de vânturi. Eu, ca și tot neamul meu, nu mai am patrie, nu mai am odihnă. Pentru tine, pentru ruși, distrugerea țarismului poate însemna progresul patriei, un pas de apropiere pentru realizarea unor forme sociale superioare. Pentru noi, e pur și simplu o chestie de apărare a însăși ființii noastre, a dreptului nostru la viață, care justifică toate mijloacele de luptă... Iată pentru ce mă vezi în ipostaza de cuminte social-democrat german.

– Te înțeleg, dragă Isaac! – abia își putu stăpâni emoțiunea Răutu, aducându-și cu gestul lui reflex degetul spre tâmplă – înțeleg. Dar tocmai pentru aceasta, ce poate servi mai bine cauza voastră decât lupta pentru acele forme sociale superioare?

– Dar sunt silit să lupt între nemți și cu nemți...

– Și? – îl apucă de mână Răutu. Și între nemți sunt fel de fel de oameni, diferite curente, din câte am putut constata.

– Ha-ha-ha-ha! Să nu te înșele aparențele. Un intelectual german, de orice obârșie ar fi, privește lumea la fel. Un umorist englez povestește o nostimă anecdotă în această privință. La un concurs internațional – pentru cea mai bună lucrare asupra elefanților –, un englez prezintă o mică plachetă, luxos editată, bogat ilustrată cu fotografii autentice, sub titlul: *The Elephant: How I shot my first*, adică „Cum am împușcat pe primul meu elefant”; francezul aduce, sub o obișnuită copertă galbenă, un

volum de 300 de pagini: *L'éléphant et ses amours*¹; irlandezul apare cu un pamflet înflăcărat și melodramatic: *L'éléphant et la question irlandaise*²; iar contribuția neamțului constituie un imens tratat de douăsprezece volume, intitulat: *Der Elephant wie er ist und wie er sein soll*³, – pentru a dovedi că nu poate fi o mai bună întrebuintare pentru elefant decât ca o vită de abator – pentru *beefsteak*!...

– Și care este morala povestii? – întrebă râzând Răutu.

– Foarte simplă! – răspunse cu gravitate Blumberg, luând înfățișarea lui *Prudens*. Muncitorul neamț ascultă cu multă atențiune disertațiunile asupra relelor sociale de azi și asupra societății viitoare – *Der Elephant wie er ist und wie er sein soll* –, dar nu-l interesează decât *beefsteakul* pe care-l poate avea *astăzi* și votează cu tenacitate pentru acei care-l ajută să-și mărească porția. Tactica social-democrației germane a fost foarte fericită, din acest punct de vedere. Dovada: milioane de voturi cu sute de mandate în Reichstag și mai multe milioane în sindicatele socialiste.

– Dar atunci? – întrebă dezolat Răutu. Ce folos găsești tu într-asta.

– Dacă pot convinge muncitorimea germană că *beefsteakul* ei e amenințat de Țarul tuturor Rusiilor, aș ajunge, la urma urmelor, la același rezultat pe care îl dorești și tu. De altfel, astă-seară avem o întrunire de cartier, la care o să iau parte și eu și unde te pot prezenta câtorva corifei.

¹ Elefantul și iubirile sale (n. ed.)

² Elefantul și chestiune irlandeză (n. ed.)

³ Elefantul cum este și cum ar trebui să fie (n. ed.)

După un dejun luat împreună cu Isaac Blumberg, Răutu se hotărî să-l viziteze și pe Miron Osmanli, care stătea tot în Charlottenburg, deși, înainte de plecarea lui din țară, raporturile lor se cam răciseră.

5 Îl găsi în dispozițiuni cam agresive, ceea ce totdeauna însemna că sacul cu grăunțe se apropia de fund. Pe vremea când coana Elena, gentilă și afabilă ca întotdeauna, servea ceaiul, Osmanli ataca cu vehemență pe un tânăr doctorand român din Berlin, care își consacrase teza de doctorat operelor sale.

10 – Vine la mine, frate, un mucos lung ca o girafă și subțire ca un limbric, se încolăcește în salutări, recomandându-se:

15 – Păuleanu... Pompeiu Păuleanu din Fălticeni... doctorand la Facultatea de Filosofie din Berlin.

Se răsucește ca o hienă în fața cadavrului, cu o broșură în mână, și cască râtul ca un crocodil:

20 – Onorate maestre! – se schimonosește aci Osmanli cu o voce nazală, presupusă ca o imitațiune a glasului doctorandului. Onorate maestre! Îndrăznesc să vă ofer teza mea, cu o umilă dedicație...

Aici, autorul omagiat sare în sus de furie:

25 – Auzi, domnule, m-a făcut măgarul de răs în fața Europei. Nici nu-ți poți închipui ce năzbătii a născocit pe seama mea, – bestia cretinizată! Am prietenii și la Universitate. Ce bou, domnule!

30 Răutu nu se putea ținea de răs, închipuindu-și cum o fi plecat de la „onoratul maestru“ sărmanul monstru combinat dintr-o inimă imaginabilă încrucișare de girafă, limbric, măgar hienă, crocodil, bou, – totul amalgamat într-o „bestie cretinizată“.

Răutu, cunoscând pasiunea lui Osmanli pentru muzica wagneriană, îi povesti jalnicul incident de la Opera din Viena, cu *Rheingold*.

Poetul se împlânzi îndată, mulțumit că-și poate afirma superioritatea.

După ce își reluă locul, începu, frecându-și cu gestu-i obișnuit bărbia pătrată:

5 – Ei, dragă Ionică, pe Wagner nu-l poate prinde orișicine, ca siropurile italiene. Se cere și inteligență, multă gândire, dar și cultură, studii serioase și nu numai muzicale. A!... și pentru dumneata îndeosebi, *Nibelungii* reprezintă un mare interes. E acolo o
10 adâncă concepție revoluționară; un protest împotriva capitalismului și împotriva robirii muncii. Ce sunt Karl Marx și Friedrich Engels ai dumitale în comparație!... Apropos, dacă-ți place marmelada italiană, mâne e ultima reprezentație a lui Caruso la
15 Operă. Se cântă *Rigoletto*. Eu nu mă duc, că m-apucă totdeauna pânticăraia când le-aud scâncetele. Dar grăbește-te, că n-ai să găsești loc. Stai, am să-ți procur eu un loc! Am oarecari legături. Altfel, n-ai să străbați. Are să fie o năvală nebună, că vine și Kaiserul.
20 La ce hotel stai?

Seara, Răutu fu introdus de *Genosse Prudens* în sala de întrunire social-democrată și așezat la un loc bun, în apropierea tribunei. Asistența nu avea aspectul pe care-l credea inevitabil la o mulțime de
25 muncitori. Domni într-o ținută ireproșabilă, mulți chiar în redingote foarte respectabile și cu jobene lustruite, matrone și tinere femei care, întâlnite în stradă, puteau ușor fi luate drept venerabile doamne din „societate“.

30 Într-o sală în care sute de „muncitori“ erau siliți să stea în picioare din lipsă de loc, abia dacă se auzea un murmur, ca la teatru înainte de ridicarea cortinei.

Oratorii, de cele mai multe ori, nu ocupau tribuna mai mult de zece-cincisprezece minute și se mențineau în cercul strâns al chestiunii de la ordinea zilei: dacă sindicatele trebuie să fie subordonate, coordonate sau cu desăvârșire independente față de partid.

Argumentele erau foarte utilitariste, pur practice, pentru a răspunde la o singură întrebare: ce e mai avantajos pentru muncitori.

După întrunire, Răutu fu invitat de tovarășul Prudens la o berărie din *Tiergarten*, făgăduind să-l introducă în cercurile fruntașilor socialiști din Berlin.

La masă, cu o enormă halbă de bere înaintea lui, așezat lângă tovarășul Wilhelm Breslauer, un vechi jurnalist și deputat în Reichstag, cu multă autoritate în partid, Răutu încercă cu timiditate să pună chestiunea care mereu îl preocupa de când venise în contact cu socialiștii din Apus:

– Dar țărănimea? – îndrăzni el să-l întrebe pe vecinul său. Ea reprezintă o masă, și o masă de muncitori, încă foarte puternică, chiar în Germania. Ce faceți cu ei? Pentru ce îi aruncați în lagărul inamic?... Ce perspective poate avea socialismul în țările agricole, înapoiate economicește și aproape fără industrie? Iată, la noi în România...

– O! *Das wird sich schon ordnen!*¹ – strecură printre dinți olimpiantul deputat al Reichstagului, vădit voind să pună capăt unei conversații ce nu-l interesa. De altfel, am aflat că socialiștii dumneavoastră au și trecut cu arme și bagaje la un partid burghez. Și... în fond, bine au făcut... he-he-he! Îi înțeleg pe sârmanii...

Răutu înțelese că discuția e inoportună...

Dimineața, la ușa odăii sale de la Hotel Central bătu Miron Osmanli.

– Iată! – abia pășind peste prag începu el să vorbească enervat. Iată biletul; abia am căpătat ca pe-o pomană un loc în picioare, sus la galerie, și încă mi-au luat zece prețuri, m-au jupuit de viu... Așa-i vita omenească peste tot. La Spree, ca și pe malul Dâmboviței.

Aruncându-și pălăria pe masă, îl apucă pe Răutu de umeri:

– Frate Ionică, ești băiat deștept și cu suflet, n-am nevoie să-ți vorbesc multe, mă înțelegi... Ascultă... M-am gândit să scot o ediție complectă a poeziilor și a schițelor mele... Dar ce editor ar fi atât de nebun sau atât de generos să arunce bani pe gârlă, pentru niște cărți pe care nimeni nu le citește în prăpădita aceea de țară, patria dumitale?... Ai putea vorbi cu cineva la Academie?... Ai ajuns om mare acum...

Răutu se simți tulburat de ceea ce respira de sub acest apel umil:

– Nu sunt tocmai prieten cu Jean Lascaride, – îngăimă el. Cred însă că poate face ceva... Are un cumnat la Academie. Am să-i vorbesc neapărat...

Osmanli se înveseli îndată.

– Știi, frate, și eu am să vin în țară, la toamnă. Să-mi telegrafiez, ca să ne întâlnim la Viena. Vom petrece minunat... Ei, dacă mai stai, să ne mai vedem aici. Astăzi sunt cam prins, dar am să-ți arăt împrejurimi frumoase. De altfel, astă-seară ești la Operă. Îți urez petrecere bună! – și începu să cânte, schimono-sindu-se în falset: „*La donna e mobile...*“

¹ O, asta se va aranja/se va reglementa (germ.)(n. ed.)

Cap. VIII

GENERALISIMUL REVOLUȚIEI
MONDIALE

Isaac Blumberg îl hotărî pe Răutu să-și schimbe
5 intrucâtva planul călătoriei.

Află de la dânsul că la Geneva se găsește un im-
portant centru al emigrației rusești, – între alții, și ve-
chii săi tovarăși din „secretul“ Tobolskului, Serghei
Alexandroviici Jaba și Mihail Suhanov, apoi însuși
10 „mahometul“ neomarxismului, Artamon Danilov
cu tovarășa Minscaia.

– Pe Dalai-Lama nu cred că ai să-l poți vedea, –
declară cu oarecare iritație Blumberg. Deși a rămas
aproape singur, cu Mihail Suhanov și schiloada lui
15 de Minscaia, e convins, mai mult ca oricând, de che-
marea lui providențială de a regenera omenirea, în
calitate de feldmareșal al revoluției mondiale. Deo-
camdată, s-a certat cu toată lumea și scoate o fițuică
pe care n-o citește nimeni, afară doar de Minscaia,
20 și în care împrășcă cu invectivele cele mai violente
și triviale pe toate căpeteniile revoluției noastre, din
trecut, prezent și viitor.

În nădejdea de a se putea orienta mai bine în acest
familiar mediu de revoluționari intransigenți, atât
25 despre ce se petrece în Rusia, cât și despre situația
generală a mișcării socialiste din Apus, Răutu preferi,

înainte de toate, să petreacă câțeva vreme în mijlo-
cul lor, în cetatea calvinismului.

Porni îndată, dar înadins cu un „Bummelzug“
și în clasa a treia: e contactul cel mai lesnicios cu
5 „poporul“.

Tipul călătorilor, înfățișarea lor exterioară, ac-
centul, tonul conversațiilor variau în gradațiuni nes-
fârșite din regiune în regiune – de la prusacul rigid
și rezervat, cu fondul brutal sub stăpânirea de sine,
10 până la voiosul și blajinul bavarez.

Îl impresionă totuși unanimitatea manifestărilor.

Ori de câte ori Răutu lega o conversație, fie cu
vreun muncitor, cu un mic negustor dintr-o văgăună
provincială, cu un intelectual încă neparvenit, chiar
15 cu o solidă mamă de familie, îi găsea familiarizați cu
lozincile social-democrației și, dacă nu direct membri
ai partidului sau simpatizanți, cel puțin *resemnați*,
crezând în triumful inevitabil al socialismului.

Îl miră mai cu deosebire un bătrân, ras cu îngri-
20 jire, nedespărțit de o lungă pipă, care impesta întreg
vagonul.

Era un mic funcționar, mare patriot și admirator
al Kaiserului, care, în același timp, jura în numele prin-
țului Bismark, ce-și sfârșea zilele la *Friedrichsruhe*.

Dar când Răutu începu discuția cu un grup de
muncitori asupra perspectivelor revoluției sociale,
observă uimit că, la optimismul acestora, care își afir-
mau convingerea că zilele regimului capitalist sunt nu-
mărate, bătrânul funcționar, pufăind tăcut din pipă,
25 se arăta totuși împărțășind această credință, clipind
cu simpatie din ochi și dând aprobativ din cap.

¹ *Bummelzug* (germ.) – tren local, care circulă cu viteză mică
(n. ed.)

Mai mult decât din conversațiile cu șefii și din întruniri publice sau din manifestațiile de stradă ale muncitorilor, Răutu simți, în această călătorie, că forțe elementare ridică un val irezistibil al istoriei mondiale.

5 În drum spre Friedrichshafen, pe țărmul Lacului Constanța, la hotarul Elveției, un mic și insignifiant episod se încrustă în memoria călătorului nostru.

Având să petreacă o noapte în tren, obosit, își luă un bilet de clasa a doua și, cu voluptate, se întinse pe canapea.

Frământat de gânduri, câtăva vreme nu putu adormi și-și rumega impresiile.

La intrarea conductorului, își întinse biletul cu un gest obosit, cu ochii pe jumătate închiși sub lumina bruscă a felinarului său.

Conductorul se uită la picioarele călătorului, îl privi în față și, fără un cuvânt, dispăru în coridor.

Abia ațipise când simți că cineva îi ridică picioarele. Tresări și porni să se scoale.

20 Era conductorul care încerca binișor să-i așterne un jurnal sub picioare.

– Nu-i nimic! – îi șopti el. Dormi în pace! Dar să nu vadă controlorul, că-i prusac! – îi clipi el șiret din ochi cu un „noapte bună!”

25 Răutu adormi cuprins de grațitudine și de voie bună, cu viziunea acestei fețe rotunde și blajine, prinse în cercul luminii de felinar.

*

Din scrisoarea lui Ion Răutu către Elisa Orleanu:
Geneva, Hotel Cornarvin, iulie 189...

30 ... Suhanov și Serghei Alexandrovici Jaba, în sfârșit, m-au lăsat singur.

Sunt istovit.

Nu oboseala fizică mă apasă. Dar mă cuprinde o tristeță stranie, o teamă nedeslușită, aproape o deznădejde.

5 Caut să-mi dau seama de procesul subconștient care m-a aruncat în această stare sufletească.

Pe nesimțite, treptat, în traversarea Elveției, sub mulțumirea și bucuria care o resimțeam aproape la fiecare cotitură a trenului și la fiecare popas prin capitalele și orașelele diferitelor cantoane, dedesubt, 10 din întunecimi insondabile, parcă se ridică și se furișă tâlhărește o ceață, ce se condensa tot mai mult într-un nor dușmănos și amenințător.

Îmi aduc aminte de dimineața zilei când mă imbarcasem la Friedrichshafen pe vaporușul cochet și alb, măturat și spălat cu îngrijire, care pornise vesel spre țărmul elvețian la Romanshorn.

15 Undele verzi ale lacului se încrețeau sub soarele care aducea mângâierea sa caldă în aerul răcoros.

20 Pe punte se formase îndată un cor de tineri, pe care l-ar putea invidia și sălile noastre de concert.

Coroana munților luminoși parcă mă saluta cu prietenie. Acest ceas și jumătate pe vaporușul Lacului Constanța îmi făcuse impresia unei plutiri pe 25 „alt tărâm”, în Edenul fericiților.

La Romanshorn, aproape mă tulbură de mulțumire salutul neașteptat al vameșului – un om scurt, cu toată talia lui lungă, cu fața rotundă și pânțelele tot așa de rotund, care pornea parcă imediat de 30 la gleznă:

– Bine ați venit!...

Când pusesem în față lui geamandanașul meu și m-apucam să-l deschid, mă privi drept în față și cu un surâs larg apăsa în jos capacul cu exclamația:

– O, desigur că n-ai dantele și mătăsuri... În regulă!... Făcu un semn cu creta pe învelitoarea geamandului: – Ha-ha-ha!... Petrecere bună!...

5 Acest incident fu începutul unei serii de mici detalii înregistrate în cursul peregrinărilor mele prin Elveția, prea neînsemnate fiecare în parte, dar care, acumulându-se, mă turburau tot mai mult.

10 La plecarea din Zürich, de pildă, apăru în fața vagonului meu de clasa treia o femeie, de mână cu un băiețuș de vreo trei patru ani:

– Pleacă cineva dintre dumneavoastră până la Berna?

Călătorii se uitară unul la altul, nu se găsi însă nimeni care să fi fost plecat la această destinație.

15 – Eu mă duc numai până la Olten, – spuse un domn încă tânăr, îmbrăcat într-un costum din *nankin*, aproape elegant.

20 – Și eu la Soloturn, – interveni o doamnă matură, după îmbrăcămintă și înfățișare, o mică burgheză din cine știe ce vizuină.

– Apoi, poate aveți să luați în grijă pe Fritzl al meu. Aveți să găsiți pe cineva la Olten să i-l predați; iar la Berna are să fie așteptat pe peron.

– Fii pe pace! avem să ne-ngrijim de el...

25 – Și eu!...

– Și eu!...

– Ce băiat drăguț... Fritzl!...

– Fritzl!... Vino-ncoace!...

– Dă mânuța, Fritzl!... Hopa!...

30 Băiețușul, liniștit și grav, se lăsă ridicat și îmbrățișat.

Tot drumul fu alintat nu numai de cei ce își luaseră sarcina lui, ci și personalul de tren și chiar călătorii din alte vagoane veneau să se informeze și să-și dea prinosul de îngrijiri.

Domnul elegant, cu costumul din nankin, mereu îi șoptea lui Fritzl la ureche: „Vrei ceva?“ Și, în sfârșit, conștient de importanța misiunii, îl duse de mână spre capătul vagonului.

*

5 La Lucerna n-am putut sta decât 24 de ceasuri, cum am prevenit și pe patrona micului hotel descoperit în Baedeker, sub firma Pensiunei „Diana“.

Am lăsat bagajele și am plecat pe jos cu Baedekerul meu în mână.

10 Fiind o zi senină și caldă, n-am vrut să mă mai îngreuez cu pardesiul sau pelerina. Am mers direct, prin strada Alpilor, spre celebrul leu de Torwaldsen. Aici însă am fost surprins de o ploaie torențială, venită ca din senin – o adevărată ruptură de nori. M-am adăpostit sub stâncă, așteptând să treacă potopul.

15 Peste puțin, mă trezesc cu o fetișcană de vreo doisprezece ani, care fuge spre mine zvârlindu-și picioarele în lături, cu umbrela și pelerina mea în brațe:

20 Patrona, îndată ce se stricase vremea, se suise în camera mea și constatase că am pornit fără umbrelă și pelerină.

N-am avut niciun drept să-i pretind această atențiune; nici ea nu avea vreun interes personal, întrucât știa că a doua zi plec și, după toate probabilitățile, n-are să mă mai vadă.

25 Ce dar o îndemna?

O împrejurare de altă natură, dar tot atât de puțin însemnată, îmi evocase amintirea unui predecesor – călător român prin aceste meleaguri.

30 La o mică gară în apropiere de Lausanne, un hamal se urcă pe scară spre tăblițele cu numele stației.

Smulse tăblița franceză de dedesubtul celei germane și o bătu deasupra: în cursul anului s-au născut în localitate mai mulți copii francezi, încât germanii au rămas în minoritate.

5 Hamalul coborî de pe scară, se așază pe ultima ei treaptă, scoase din buzunar o bucată de pâne cu brânză; și se apucă să mănânce, mestecând cu băgare de seamă.

10 O vagă amintire mă sili să scot din geamandan însemnările călătoriei lui Goleșcu.

Am găsit:

„Negreșit, acel Gulielm Tel carele au desrobot pe acest neam și i-au dat o așa începere de bună ocârmuire, sfânt nu va fi, iar într-acei mai mari făcători de bine din lume, trebuie a se număra. La cel mai de nimic sat, anume Grihdorf, înnoptând, am găzduit la birt, unde intrând un sătean în odaia ce eram, ne-au întreat de este priimit să stea cu noi de vorbă, *pentru petrecerea de vreme...* Apoi au venit 15 copila birtașului, ca de zece ani, și ne-au cântat cu clavierul și cu glasul, apoi și alții ce să *silea în tot chipul să ne odihneasă*. Și alte multe ce avea, și foarte rare le vede cinevaș în orașele noastre, le-am văzut întru acest sătucean, pe care harta nici că îl are, pentru micșorarea lui...”

Răsfoind acest document omenesc – în mijlocul unui peisagiu mohorât, de munți pleșuvi –, deodată am fost înecat în bezna opacă. Am intrat în tunelul de *Cornallaz*, care se lungește peste o jumătate de ki- 20 lometru, și peste câteva clipe, la ieșirea din tunel, mă trezii cu suflarea tăiată, ca într-o lume din basme.

Jos, la o vertiginosă adâncime, se întindea fața albastră a lacului, pe care lunecau alene pânzele umflate ale bărcilor – ca ușoare petece albe de nori.

Pe zidul fracturat al vârfurilor înzăpădite, cu bastionul grandios al *Mont-Blanc*-ului din fund, se rezima cupola de safir a cerului, pe care pluteau lin petecele albe de nori, – ca bărci ușoare cu pânzele lor umflate.

Mă simțeam aruncat cu violență în văzduh între două ceruri, în undularea lor luminoasă și eterică și în scânteierea virginală a ghetarelor ce se scurgeau printre piscurile tăiate în nemărginirea translucidă.

10 Nu-mi reveni încă suflul, când mă prăbușii într-un nou tunel, în care însă razele aurii din apus răzbăteau de la un cap până la altul, ducând impresia de irealitate până la o durere fizică, o strângere bruscă a tuturor fibrelor nervoase.

15 Pe peronul gării din Geneva, am fost întâmpinat nu numai de Serghei Alexandrovici Jaba, căruia îi telegrafiasem, dar, pe neașteptate, și de Mihail Suhanov.

Bietul Serghei Alexandrovici era tare îmbătrânit. Deși nu are nici cincizeci de ani, pare un moșneguț 20 prăpădit: s-a pipernicit și mai rău; fața-i mototolită e numai un dedal de zbârcituri; perii rari din barbă sunt albi, iar craniul, corogit de brăzdături și de nivelări ciudate, e luminat de o vastă chelie.

Ceea ce însă m-a înghimpat e privirea plină de melancolie și de oboseală a acestui incorigibil optimist.

Suhanov s-a schimbat însă puțin. E ceva mai încruntat, dar tot așa mereu pufăie din lulea și tot așa e tăcut și totuși în veșnică fierbere.

Am fost cu toții foarte emoționați – veneam 30 doar din lumi atât de îndepărtate!

Dar după saluturi rezervate și chiar în aparență reci, cum e obiceiul intelectualilor din Rusia – care

nu prea se pupă sau se îmbrățișează –, Serghei Alexandrovici își începu acțiunea pacificatoare:

– Iată, ți l-am adus și pe ursuzul ăsta de *Pui de lup*, poate îl vei mai îmblânzi puțin!

5 – Khe! – hârâi posomorât Suhanov. Sfânta Filofteia mironosița, care de obicei încearcă hibridări între porc și lebădă... Și se supără că nu iese nimic!...

– Mă rog! – zâmbii în silă, fiindcă înțelegeam tragedia ce se ascundea sub aceste glume. Mă rog, cine-i porc și cine-i lebădă?...

10 – Hm! – se strâmbă într-o încercare de surăș Serghei Alexandrovici. Lebăda bineînțeles că e Artamon Danilov, în marxismul lui imaculat, iar porcul e restul omenirii de pe toate cele cinci continente... Norocul lui Marx și al lui Engels că au murit, altfel ar fi și ei clasati între porci...

Grupul nostru straniu, oprit în discuție vie în mijlocul peronului, cu hamalul care se enerva în spațele meu, se vede că nu prea mira publicul dimprejur. M-am simțit cam rușinat la auzul exclamațiunii unei doamne, căreia îi stăteam în cale:

– *Ah, ces Russes!*

În camera micului hotel din strada Cornarvin, discuția a urmat după tipicul atât de bine cunoscut al „bunelor sfădălii“ dintre intelectualii ruși.

Dar ea îmi dezveli situația.

Emigranții ruși refugiați de sub teroarea țaristă, în urma prăbușirii vechei mișcări revoluționare, simțindu-se inutili, lipsiți de orice punct de reazăm în viață, s-au împărțit într-o mulțime de cercuri și cercelete, care se războiau crâncen între ele, formând totuși împreună un bloc impenetrabil din afară, izolat de restul lumii.

Ocupația principală consta în sfășieri intestine, în discuții acerbe, în plănuiri – adesea extravagante și necompatibile între ele – de reînviere a mișcării revoluționare. În centrul învâlmășelii se găsește, bineînțeles, Artamon Danilov, care atacă cu vehemență pe tovarășii de exil, pentru orice divergență de păreri, ca „decavați revoluționari“, „purcei hamletizați“ dacă nu și „social-trădători“ și „avortoni ai Ohranei“.

Totuși, mi se pare că el singur n-a pierdut cu totul contactul cu realitatea din Rusia și singur are o directivă limpede și neșovăitoare.

Ce atmosferă înciumată, ce grosieritate și adesea chiar ce josnicie!...

Am înțeles exclamația cucoanei de pe peron: „*Ah, ces Russes!*“ – și m-am mâhnit.

Desigur, sunt oameni de elită aceștia, intelectuali, cei mai mulți au o instrucție superioară și de un caracter moral nediscutabil.

Ce le lipsește dar?

20 Ceea ce lipsește, poate și în mai mare măsură, la intelectualii și la oamenii de elită la noi în România – în comparație cu un conductor de tren bavarez, cu călătorii anonimi dintr-un vagon de clasa a treia din Elveția, cu patrona unui mic hotel de suburbie sau cu țăraniii întâlniți la începutul veacului de Constantin Goleșcu...

A înțeles adevărul trist și l-a spus logofătul muntean: lipsește o *veche cultură obștească*.

30 Căci, pentru o adevărată *cultură sufletească*, nu ajunge o distincție *personală*, ci o *veche* cultură și o *cultură obștească*.

Vechimea e o condiție esențială. Ca și pentru un vin de calitate, ea nu poate fi înlocuită cu niciun meșteșug.

Mi-adusei aminte de cuvintele conductorului în trenul din Friedrichshafen, la adresa controlorului *prusac*.

5 Bavaria e o țară de cultură milenară, din vremea romanilor, – Prusia e, comparativ, de curând venită la civilizație...

Iar pentru ruși, abia Petru cel Mare a tăiat o primă „ferestruică” în zidul ce o despărțea de Apus.

10 Secolele de dominație mongolă se resimt și în acele manifestări chiar la rușii cei mai cultivați, care m-au torturat totdeauna în contactul cu ei.

Și pentru noi?...

15 Un cugetător și un sociolog va absolvi, desigur, și viața socială din România noastră, ținând seama că, de două milenii, pe teritoriul acesta, nicio generație n-a fost scutită de invaziuni, – cu tot cortegiul lor de devastări și ruini materiale, ca și de violențe și umiliri morale.

20 Nu e de mirare deci că orașele noastre – cum spune Miron Osmanli – sunt încă numai conglomerate fără coeziune organică.

Cugetător și sociolog?

25 Dar pentru un nenorocit, în al cărui suflet destinația a aruncat o rază cât de subțire din luminile Apusului, gândul acesta de mângâiere filosofică nu-i ușurează povara vieții zilnice...

*

Adormit târziu, cu scrisoarea lui încă deschisă pe masă, Răutu fu ridicat din pat de vizita lui Jaba cu Suhanov.

30 Serghei Alexandrovici exulta. Fiecare cută a obrazului său mototolit și pergamentat îi radia bucuria:

– Dragă Vania! – exclamă el. Ai să fii drăguț și cuminte! Artamon Dimitrievici Danilov, îmi spune Suhanov, vrea să te vadă. Poate să ai noroc să ajungi solul împăciuirii...

5 Suhanov mârâi înciudat:

– Mă rog, fără sentimente vițeleşti!... Artamon Dimitrievici e om serios și are ceva serios de vorbit cu Răutu...

10 Răutu nu-și putu stăpâni mulțumirea pe care i-a pricinuit-o această neașteptată anunțare:

– Foarte bine! – răspunse totuși cu o prefăcută indiferență. Sunt dispus să stau serios de vorbă cu oricine și oricând... Când și unde i-ar conveni lui Artamon Dimitrievici să ne întâlnim?...

15 – Ești un călător, dispui deci de mai puțin timp, – hârâi ca de obicei foarte posomorât Suhanov. Alege dumneata locul și fixează ora... Iar dacă vrei să mergi la el acasă, cum cred că e mai bine pentru o conversație discretă, poți veni și îndată.

20 Coborau în vale spre lac, pe *Rue du Mont-Blanc* – un bulevard larg și drept ca o săgeată, cu tramvaie electrice, tăiat între clădiri moderne, de tipul banal din orașele mari ale Apusului.

25 Răutu era fascinat de viziunea imaculată, fantastică, a uriașului Alpiilor, care domina tot peisajul, închizând orizontul spre sud, fulgerând sub razele soarelui din toate crestele sale înghețate.

– Uite, uite, dragă Vania! – îl apucă de mână tresăltând de bucurie Serghei Alexandrovici. Uite, 30 vezi, capul lui Napoleon!...

– Capul lui Napoleon? Unde-i? – întrebă Răutu, căutând împrejur, parcă revenit din lumea basmelor.

– Nu! Acolo, pe *Mont-Blanc*! Vezi? – și urmând cu degetul fațetele imensului cristal, insistă

cu entuziasm Serghei Alexandrovici: – Iată pălăria – bicornul; apoi, la stânga, – linia frunții, nasul, bărbia, pieptul...

– Unde? Nu văd nimic! – îngăimă uimit Răutu.

5 – Cum nu vezi? Iată! – își repetă desenul în văzduh Jaba. Iată, cu totul la dreapta, sus, pălăria, apoi fruntea, nasul...

Și deodată, parcă-i căzu lui Răutu o legătură de pe ochi.

10 Văzu limpede și precis toate liniile siluetei albe a împăratului, întins în zarea albastră.

Tot farmecul grandioasei viziuni dispăru...

Mont-Blanc-ul se topi, se dizolvă...

15 Au fost zadarnice toate eforturile lui Răutu de a-l mai vedea... Nu avea înaintea lui decât aceeași siluetă în bicorn, ce îndărătnic îi astupa orizontul...

O jalnică pildă de puterea sugestiunii.

Când în fața lui se deschise ușa casei modeste și întunecate din cartierul muncitoresc al Genevei, 20 Carouge, lui Răutu i se păru că, printr-o neînțeleasă putere magică, fu deodată aruncat cu ani în urmă în mahalaua Minusinskului, în fața locuinței tovarășului Artamon Danilov.

Ca și atunci, în prag îl întâmpină Lia Davidovna 25 Minscaia, palidă, cu ochii violent încrucișați, diformă și redusă.

Și tot așa, cu indiferență și răceală, îl întrebă:

– A! Ivan Gheorghievici Răutu?... Artamon Dimitrievici are mult de lucru, dar te așteaptă. Pof- 30 tim! – și se îndreptă, șchiopătând dizgrațios, spre ușa din fundul coridorului.

Întră într-o cămăruță scundă, mobilată – afară de un hârbuit pat de fier, cu o măsuță și cu două scaune

lustruite de uz peste vopseaua lor mâncată – numai de teancuri de cărți și hârtii împrăștiate.

Și peste Danilov vremurile au trecut parcă fără să-l atingă:

Se ridică în fața lui – în hainele lui roase și pă- 5 tate, cu saci la genunchi și la coate – tot așa de lung, slab și incolor, cu lâna vestedă de pe obraz parcă mâncată de molii și cu proeminentul cartilaj tiroidal, ce-i luneca la fiecare cuvânt de-a lungul gâtului, 10 sub pielea-i încrețită și gălbuie.

Și tot așa își încolăci picioarele așezându-se în scaun.

Dar spre mirarea lui Răutu, nu-l mai întâmpină, de data asta, cu răutățile și sarcasmele lui obișnuite:

15 – Îmi pare bine, Răutu, că te văd. De mult mă gândesc la dumneata! – îl uimi și mai mult. Vezi! – urmă gânditor, apucându-și mărul lui Adam și trecând apoi cu gestu-i mașinal spre perii aspri și incolori de pe bărbie – vezi, eu îți cunosc bine situația actuală. Te-am urmărit. Știi că ești pe cale să treci într-un 20 partid burghez de guvernământ... Îți cunosc de mult și ideologia... Cred că poți fi și de un oarecare folos... Dar trebuie să te pun în curent atât cu ce se petrece în Rusia, cât și cu situația mondială...

*

25 Părăsind cămăruța de lucru a lui Danilov, Răutu se simțea ridicat pe înălțimi vertiginoase, care dominau orizonturi nemărginite...

I se păru arogantă tentativa de a-l coborî spre realitatea mohorâtă din partea unui omuleț negricios și vioi, care-l întâmpină în scară cu surâsuri, in- 30 terpelări și gesturi de plebeiană familiaritate:

– Aaa!... Vii de la maestru!... Ești dar de-ai noștri, amic! – vorbea el cu volubilitate, strângând

cu putere mâna lui Răutu. Ce om, domnule, nu-i așa?... Fenomen! Geniu!... În zece mii de ani se poate naște o dată un tip ca acesta!... Ehehei! Ai să vezi cum are să răstoarne el toată lumea cu copitele
 5 în aer! Numai să trăiască! – își aruncă omulețul aceste exclamații admirative cu o expresie ciudată de extaz quasi-mistic, tot scuturând mâna lui Răutu. A! Am uitat să mă recomand... Hehehe, ce zăpăcit sunt! Mă bucură grozav fiecare amic nou. Nu sunteți mulți... Mă cheamă Dulac, George Dulac, lucrător strungar în metale, gazda maestrului. De când e
 10 la Geneva stă la mine... Ce om, domnule!... Erou!... Și sfânt... Ți închipui că trăiește cu un franc pe zi? El și doamna, adică tovarășa Lia... Alt înger!... Și tot ce câștigă amândoi, muncind ca ocnașii, dau pentru gazetă, pentru cauză... Dar pe dumneata cum te cheamă? Ah!... R... R... ca să poți spune numele
 15 voastre rusești trebuie întâi să-ți înghiți limba; dar bravi camarazi!... Încântat, încântat!... Ai să mai vii pe la noi, desigur. Ce om, domnule!... Geniu!... În-vățat mare!... Martir!...

În camera lui, Răutu încercă să rezume expunerea lui Danilov.

Parcă îl vedea.

25 Ședea rigid, cu picioarele împleticite și – monoton, sec, adesea încurcându-se în căutarea cuvântului potrivit, ciupindu-și lâna veștedă de pe obraz – scanda, subliniind din când în când pasagiul mai însemnat cu degetul adus la mărul lui Adam.

30 Fiecare teză o susținea cu un bogat material statistic și de cercetări economice.

Punctul dominant al disertației sale îl constituia afirmarea că evoluția capitalistă ar fi intrat în faza ei

finală, imediat premergătoare revoluției sociale – *faza imperialismului capitalist*.

Suntem, hotărât, în ajunul revoluției. Războiul inevitabil dintre Rusia și Japonia va duce la izbucnirea revoluției în Rusia.

Iar revoluția din Rusia va declanșa fatal revoluția mondială.

Se presupune însă o condițiune indispensabilă:

10 Organizarea acțiunii revoluționare. Crearea unui adevărat partid revoluționar.

Căci revoluția socială nu se va produce decât printr-o insurecție armată.

E un război ca toate războaiele.

15 Revoluția deci este o artă și o știință, ca și războiul. Iar comandamentul revoluționar presupune o pregătire profesională, ca și comandamentul militar.

Acest comandament suprem revoluționar îl organizează în momentul de față el, Danilov.

20 Fără voie, Răutu surâse ironic: „Cu Lia Minscaia, ca stat major, și Mihail Suhanov, ca toată oastea...”

Totuși, fanatismul rece și energia neînfrânată, cu care viitorul generalisim al revoluției își justifica, fără jenă și falsă modestie, ferocitatea față de „eretici“, biruiră repulsiunea pe care, de obicei, îi inspira Danilov.

25 – Nerevoluționarii nu mă interesează – șuiera din gura lui ca o glacială suflare a *hiusului* din tundrele polare –, dar semirevoluționarii trebuie să fie exterminați... Ei pot duce astăzi la devierea istoriei mondiale.

30 În fața lui Răutu, silueta deșelată, figura descarnată și incoloră, tonul sec și monoton al vorbitorului, ce stătea rigid, cu picioarele împleticite în scaunul său de lemn cu vopseaua dusă, toate se topiră...

Și parcă din depărtări răsuna un glas profetic, ridicând vălul negru deasupra tainelor viitorului.

Cap. IX

„ALPENGLÜHEN“

Această mărturisire de credință avea un scop practic imediat.

5 Spre a putea supraveghea mai de aproape organizarea noului partid al proletariatului revoluționar din Rusia, comandamentul suprem al revoluției avea nevoie de cât mai multe și mai regulate legături cu adepții din Împărăția Țarilor.

10 Răutu, prin situația lui în România, ar putea asigura câteva puncte de trecere pentru literatura de propagandă și pentru agenții partidului.

– Face apel acum la mine, – se gândi Răutu cu oarecare amărăciune – cum pe vremuri *utiliza* pe un Spirca Varnacu sau pe un Nitocichin sau un Crohmalov...

15 Totuși, nu fu în stare să-i opună nicio clipă de șovăire.

Își luă, hotărât și chiar cu o mare înălțare de cureget, o sarcină care concorda cu nădejtile și aspirațiile lui, oricâte îndoieli ar putea avea în ce privește concepțiunea de filosofie istorică, desfășurată de Artamon Danilov.

Dar simți trebuința de un sfat, de o confidență prietenească.

Știa că la St. Nicolas, de lângă Zermatt, de mai multe luni se găsește colaboratul „Farului“ Nicolae Soltuz, spre a îngriji pe sora lui bolnavă.

Se hotărî să-l viziteze fără întârziere.

5 Din Valea Rhonului, de lângă Viège, pornește o linie de cale ferată de munte, care șerpuiește de-a lungul coastelor abrupte ale unei văi înguste ca o crăpătură în scoarța pământului. La fundul ei, fuge un râuleț, când vijelios și năprasnic ca un torent, când
10 ca o suviță abia strecurată printre bolovani poleiți de veacuri.

Călătorul, părăsind Rhonul, se simte ca scufundat într-o lume de viziuni himerice.

Trenul, din vreo trei vagonete minuscule, funcționează numai vara, pentru turiști, și se târâie mai încet decât pasul omului în șes.

În strâmtoarea văii, care pornește drept spre nord de la ghețarii din jurul lui Monte-Rosa, soarele nu răzbate decât pentru puține clipe în mijlocul zilei.

20 Aspectul cenușiu al coastelor abrupte, prinse în veșnic amurg, abia dacă e relevat de brăul piscurilor înzăpezite.

Cu toate că erau prea puțini turiști în tren, autohtonii se îngrămădeau discret într-un colț al trenului, într-o ținută foarte rezervată față de musafiri,
25 vorbind aproape în șoaptă numai între ei.

E o stranie populație.

Oamenii aceștia, cu costumele lor originale, cu bonetele caracteristice și foarte urâte ale femeilor, ca aripile desfășurate ale liliecilor, fac impresia de umbre
30 sure, ce se șterg în amurgul văii.

Închiși în crăpătura lor strâmtă, ei formează o lume aparte. *Patois*-ul vorbit de ei nu-i înțeles nici în văile vecine. Sunt jalnice resturi de triburi germanice,

izolate de conaționalii lor, înconjurați din toate părțile de latini – dincolo de Monte-Rosa, de italieni, în celelalte părți, de romanzii Cantonului Valais, învadați prin strămoșii prin care Rhonul răzbate până la Léman.

Chiar linia ferată n-a fost construită decât cu un an înainte. Până atunci, nu erau alte căi de comunicație decât cărări greu accesibile chiar pentru cătări.

Și totuși, în văgăuna aceasta, Răutu putu constata un fenomen de culturalitate superioară.

Încercând să lege o conversație cu tovarășii săi de drum, înțelegea cu greutate nemțeasca lor. Atunci oamenii i-au răspuns în limba franceză.

Un bărbat – un blond năstrușnic – și o femeiușcă tânără – cu un nas pleoștit și cu mișcări de rățușcă ale gâtului – vorbeau, chiar dacă nu în perfecție, dar cu ușurință limba lui Racine. La mirarea lui Răutu, au răspuns cu simplitate că, în școala din cătunul lor de munte, n-au pentru copii decât o învățătoare franceză. Nemțește învață ei și acasă... Căci n-ar avea mijloace de a plăti și un învățător german; iar limba franceză e de mare trebuință pentru toată lumea...

În mica gară din St. Nicolas – localitatea principală a văii, cu cei vreo opt sute de locuitori ai ei –, la debarcader, aștepta doctorul Nicolae Soltuz, în portul localnic. Într-un grup de gospodine, care își fluturau aripile lor de lilieci în comerații pasionate, Răutu recunoscu, în poza matronelor din toată lumea în ceasul lor de recreație, cu mâinile subpuse pe pânze, și pe doamna Daranian, sora lui Soltuz.

Soltuz, angajat pentru sezon ca medic al cercului, silit, pentru a vizita cătunele de munte, să facă în fiecare zi ascensiuni de sute și de mii de metri, adoptase,

firește, costumul potrivit, iar doamna Daranian i-a urmat pilda prin mimetismul necesar pentru stabilirea raporturilor mai strânse în această lume claustrată în văgăuna ei îngustă.

Tăcutul Nicolae Soltuz părea adaptat la această schimnicie. Vorbea, în felul lui cumpănit și liniștit, despre toate interesele văii, ca și cum îl priveau de aproape, făcea socoteli despre rentabilitatea liniei ferate construită din resursele locuitorilor; despre mijloacele de a atrage mai mult pe vilegiaturistii străini, despre îmbunătățirea metodelor de fabricație a untului și a brânzeturilor – ocupațiunea principală a autohtonilor.

Doamna Daranian nu se pasiona mai puțin pentru interesele locale și vorbea cu plăcere despre încercările ei de a ameliora îngrijirea copiilor și de a răspândi avicultura.

Parcă s-ar fi născut în valea aceasta rătăcită între zăpezi și n-au mai văzut altă lume.

Dar când Răutu îi povesti despre întâlnirea cu Danilov, Soltuz se însenină, parcă emancipându-se de sub apăsarea veșnicului amurg din vale.

Totuși rămase cumpănit și liniștit ca întotdeauna.

– Atunci, – întrebă el – va trebui să organizăm din nou trecătorile peste Prut? Vasile Credință are experiență veche în această privință. Trebuie să aibă încă legături în satele de pe malul Prutului... Oamenii de nădejde, să nu prindă de veste poliția... O organizație clandestină...

– Desigur, – obiectă Răutu – avem să facem și o organizație clandestină, dacă n-om putea altfel; dar pentru o acțiune serioasă, în mare, ar trebui să lucrăm chiar prin poliție. Cred că n-are să fie greu,

când o să fie la guvern Aurel Crășneanu... Dar s-ar putea și înainte...

Ziua se petrecu în planuri pe care prietenii le făceau în timpul vizitelor medicale ale lui Soltuz, urcând și coborând prin piscurile și vâlcelele dimprejur.

Seara, doamna Daranian îi oferi lui Răutu un concert.

Ea îi cântă la pian melodiile lui Chopin și Schubert. Dar, spre rușinea lui Răutu, îl impresionează mai mult „iodelarea“ sălbatecă, cu care se produsese Minchen, fiica gazdei, o fată zdravănă, care, înainte de calea ferată, a putut aduce din Viège, în spate, pianul din „salon“, – cale de aproape douăzeci de kilometri.

După insistența lui Soltuz și mai cu seamă a surorii sale, Răutu se hotărî să se urce până la Gornergrat – unde duce din Zermatt o linie de cremalieră, la o înălțime de peste trei mii de metri, la care nu ajunge niciunul din munții românești.

În minuscula vagonetă, în afară de Răutu și o pereche de englezi glaciali, înarmați cu ocheane și Baedekeri, se găsea și un trib teutonic, în cap cu un tipic Herr Professor, cu barbă și ochelari, și Frau Professorin, voluminoasă, veștedă, guralivă și sentimentală.

Urmând să se ridice ca într-un zbor de pasăre, cu aproape o mie șase sute de metri deasupra Zermattului, vagoneta parcă era purtată în văzduh. Se învârtea mereu prin cotituri, trecând de pe un țârm pe altul pe niște poduri aeriene în horbote de oțel, dezvelind aspecte amețitoare deasupra coastelor de care erau lipite, ca niște cuiburi de vultur, cătune și șaleuri izolate pe terase cât o batistă și când aproape se izbea în piscuri ascuțite în conuri de cristal, când

plutea peste prăpastia fără fund a Viège-ului, care se tocea într-un fir de ață spre capătul care se înfișea în Valea Rhonului.

Răutu se simțea prins de amețeli, își reținea răsuflarea zguduit de emoții din ce în ce mai violente.

Englezii stăteau țepeni, cu ocheanele și Baedekerii lor. Tribul teutonic exploda în fiecă clipă de entuziasm.

– O, wie schön! Entzückend! Kolossal! Ausgezeichnet! Wunderschön! – ciripeau duduiile blonde agitându-și Kodakurile; nechezau cavalerii lor; gemea Frau Professorin; iar Herr Professor, cu picioarele învelite în pledul cald, ținea didactic, netezindu-și barba, un curs de orografie și geologie.

Ajuns în vârf, spre seară Răutu simți nevoia să se izoleze.

În circuit imens se întindea zidul dințat de munți înzăpeziți și de ghețare. Drept în față, spre sud, Monte-Rosa, ca într-o năprasnică sforțare de a se smulge din îmbrățișarea mortală a uriașului Gornergletscher, se zvârle spre albastrul aprins – ca să ridice hotarul nebiruit dintre Nordul mohorât și Italia însorită.

Ceva mai la dreapta, spre apus, conul fantastic al *Matterhorn*-ului, Mont-Cervin-ul francezilor, – cu silueta lui feciorelnică, eteree, grațioasă și orgolioasă, trezește nostalgia inaccesibilului.

Iar la spate, spre nord, se sting în zarea vântă-cenușie crestele mistice din Bernerland.

După un prânz sobru, în restaurantul plin de tăcâmurilor, de murmurul conversațiilor,

¹ O, ce frumos! Încântător! Colosal! Excelent! Minunat! (n. ed.)

de erupțiuni de răs, Răutu fugi spre Ghețarul Gorner-ului, ca să poată prinde din timp efectele vestitului *Alpenglûben*.

5 Soarele se apropia de crestele albe în dosul Matterhorn-ului, care se învelea cu încetul într-un vestmânt de aburi opalini.

10 Asupra oceanului de gheață din fața lui se aruncă o ceață zmeurie, care, furișându-se în sus pe coastele sidefate ale Muntelui Rosa, trecea, pe nesimțite în scânteieri roșii-săfranii, cu reflexe de purpură mereu mai intensă.

15 Și pe când, spre miazănoapte, se întindea lin cortina de catifea albastră, cu puține ținte argintii, – spre sud, se frământau încă neconținut tot mai aprinse volburi de jărătec, care – peste muchiile de cristal, înecate sub torente de aur incandescent – se înălțau până în pânza verzuie, mărginită de fulgii albi ai norilor, încingând și în aceștia pojarul de fantasmagorie.

20 Treptat, la temelia cupolei cerești, flăcările roșii se tot înviorau, dând norilor înfățișarea și mai lugubră de imense gheme de vată îmbibată de sânge închegat.

Iar spre poalele bastioanelor întunecate ale munților și, mai adânc, spre înfundăturile de ghețari, se cobora o rețea tremurată de raze tot mai asumbrite.

25 Și deodată, în ochii lui Răutu răsări o veche, dar neuitată viziune.

Se trezi brusc în câmpia înghețată a nopții polare, în fața ultimelor revărsări ale aurorei boreale.

30 Și iarăși singur, în vârtejul lui de gândiri și de simțiri – un germene de viață în mijlocul imensității reci –, fu prins de halucinante vedenii tănuite de sub zgura amintirilor.

Din nou, ca și în acel pustiu boreal, în zarea mistică a ghețurilor nesfârșite, din silueta zveltă și eteree

a Matterhornului, de sub cascada razelor viorii, reflectate în fața cristalină a Muntelui Rosa, se desfăceau chipuri grațioase și transparente, și totuși vii și vibrante încă în adâncimile inimii sale:

5 Ilenuța... Undina... Fanny... Tania... Maria Culiceeva... Elisa...

Și toate se șterg, se topesc, biruite de o singură icoană născută din veșnica nostalgie a idealului, estompată în plutirea de lumini opalizate...

10 Iată!...

În vestmântul străveziu, țesut din fire de mătăasă liliachie și din frunze pălite ale garoafelor, se desprinde din coloana Matterhornului un chip blond, grațios, etereu și totuși majestos, cu ochii verzi în aureola de păr auriu cu luciri trandafirii...

15 Coboară!...

– Ce surpriză, domnule Răutu! – vibră, venind parcă de peste culmi irizate, glasul argintiu al unei femei elegante și cochete, care, cu un surâs grațios, 20 îi întinse mâna. Ce surpriză!... Ai venit și dumneata să te închini Mont-Cervin-ului, în gloria lui pe apusul soarelui?... Am stat ceasuri întregi în fața lui, stăpânită de adorațiune – urmă melodia argintie. Am înghețat și, surprinsă de amurgul furișat cu perfidie, eram cât pe ce să cad într-o prăpastie...

Răutu se plecă, emoționat, sărutând mâna doamnei Yvonna Vasilescu.

30 Așezați pe terasa micului hotel, stăteau de multă vreme în tăcere sub bolta translucidă, care își depăna firele de argint asupra piscurilor vrăjite și ale văilor tănuite.

Dar Yvonne știu, printr-o singură întrebare, să rupă, în sfârșit, zăvorul gândurilor și nădejilor deștătate în Răutu prin contactul lui cu Apusul.

Vorbea din nou parcă sub o inspirație profetică, întrezărind perspectivele luminoase spre o altă lume, spre o altă omenire, ridicată din întuneric și robie, – spre triumful luminii, al dreptului, al libertății.

Și fără voie, trăda năzuința orgolioasă de a se afirma ca factor hotărâtor în marea operă de transformare...

Ivonna asculta cu aceeași atențiune afectuoasă:

– Ești fericit că poți înălța viața prin asemenea în-suflețiri... Dar vei avea oare puteri să duci lupta până la capăt, să înfrunți prigoana și hula, negreșit dezlănțuite?... Vei găsi tovarăși de credință?... Nu vei fi părăsit, lovit din spate cu armele otrăvite ale ponegririi, ale calomniei?... Ah! – se întrerupse ea brusc – dar ce înseamnă toate acestea?... Mai bine să cazii zdrobit din ceruri, ca eroul mitic ars de razele soarelui, decât să te bălăcești în mlaștina de nimicuri și de banalități ale societății noastre de elită...

După o pauză, înseninată, zâmbi lui Răutu:

– Ce planuri ai? – îi grăi cu familiaritatea de vechi prietenă. Unde te duci de aici?

– Mă ispitește Parisul, – zise încet, ca în mărturisire, Răutu, apăsându-și cu degetul tâmpla. Cred că tot acolo trebuie să fie focarul revoluției mondiale. Vreau să-i văd aieva pe intelectualii Franței, să cunosc și masele acestea veșnic răzvrătite, veșnic însetate de ideal... Apoi, mă voi grăbi spre țară... Suntem numai o mică ceată de prieteni... Dar nădăjduiesc că avem să găsim răsunset în țărâtime.

– Eu sunt invitată să stau la o familie de prieteni vreo 10-15 zile în munții Engadinei... Dar – strecură

ea în surdină – grozav mă atrage Florența. Aș vrea s-o văd încă o dată... Nu mă pot sătura de comorile ei de artă... Ador și peisajul acela blând și armonios... Poate am să reușesc să rup câteva zile înainte de a mă întoarce în țară, – aproape șopti ea.

O clipă au stat din nou în tăcere, privind-se drept în ochi.

În pieptul lui Răutu băntuia uraganul.

Luna plină, înălțată peste spinarea gârbovită a Muntelui Rosa, își întindea beteala argintie pe fruntea feciorelnică a Mont-Cervinului, – în mijlocul oastei lui de piscuri neprihănite, răsărite din zăpezi eterne, presărate de miriade de picături verzui.

Tăceau.

Dar lucirile aurii ale ochilor ei de smaragd, abia umbrite de gene, îi vesteau mărturie negrăită...

Cap. X

PARISUL

– Ah, Răutu! – îi strigă coborând scara locuinței sale din Passy Jean Lascaride, surâzând din toată fața lui largă de faun. Ești în Paris?... N-am știut... De mult? – și-și băgă din nou pipa fumegândă între buzele lui groase.

– De azi dimineată! – rosti cam intimidat Răutu. Mă simt puțin ca în pădure... sunt amețit. Mi-ai spus odată că ai să-mi arăți, că ai să-mi dai îndrumări... Am venit îndată la dumneata... Dacă nu te deranjează...

– Acum mă duc la Sorbona, – își luă îndată tonul de protector boierul de obârșie bizantină. Trebuie să caut acolo un răspuns. Haide cu mine!... Avem un tramvai până la poartă.

Pe imperiala vagonului se sui, cu un aer simplu, urmat de Răutu, un mic-burghez de suburbie pariziană.

Pe Răutu întotdeauna îl cam zăpăcea personalitatea aceasta complexă, cu aspecte veșnic lunecate, din clipă în clipă, de la „ciocioul“ român la intelectualul din cercurile literare pariziene, de la savantul de laborator la artistul din boema Montmartre-ului sau la un răzvrătit împotriva ordinii sociale.

Imperiala tramvaiului fugea de-a lungul bulevardelor noi și a vechilor străzi pitorești, atât de deosebite de cele ale Vienei, ca și de ale Berlinului.

Aici nu găseai nici jovialitatea bonomă și patriarhală a Vienei, nici rigiditatea rece și arogantă a prospectelor berlineze – periate și spălate ca parchetele saloanelor.

Dar fiecare stradă înfățișa un peisagiu deosebit, avea o fizionomie proprie și fiecare răspântie, o concepțiune artistică, fiecare palat, ca și fiecare casă bătrânească supraviețuită își afirmau o individualitate a lor specială – și totuși se armonizau ca în pânzele marilor pictori.

Iar perspectiva grandioasă din Champs Elysées, culminată atât de natural și de impunător în Arcul de Triumf, singură mărturisea sufletul acestei capitale mai elocvent ca cercetările istorice sau descripțiunile literare.

Însăși mulțimea de pe stradă – în contrast cu procesiunile căștilor ascuțite din Berlin, ca și cu grupurile greoaie de burghezi exhuberanți ai Vienei – părea ca o desfășurare debordantă de viață a aceluiași gând artistic, împietrit în frontoanele clădirilor și în contururile bulevardelor și ale străzilor.

Chiar mica midinetă, așezată în fața lui Răutu pe imperială – cu enorma ei cutie de carton –, răsărea ca un element necesar al peisagiului.

Slăbuță și palidă, îmbrăcată sărăcăcios, totuși, cu ochii ei vii și inteligenți și cu năsul ei în vânt, părea un prețios obiect de artă – numai mulțumită câtorva răsuciri date buclelor ei negre și combinațiunii neînțelese a peticelor înflorite ale rochiții cu pălăriuța de paie, îmbrobodită în cordeluțe ieftine.

Observând că doi domni străini – *des métèques*¹ – o privesc cu admirație, biata vrăbiuță a străzilor Parisului le dăruie un surâs, pe care i l-ar fi putut invidia

¹ *Métèque* (fr.) – străin stabilit într-o altă țară (n. ed.).

și Monna Lisa, și, cu o mișcare imperceptibilă a piciorului – vădind un desăvârșit simț artistic –, dezveli pentru o clipă liniile armonioase ale pulpei și ale atașelor.

5 Un episod simplu și insignifiant în sine luă în amintirile lui Răutu valoarea unui simbol.

În acea zi de sărbătoare, fațada largă a Sorbonei, abia relevată de vechea și eleganta ei capelă, părea adormită.

10 În hallul ei somptuos găsiră numai o matronă rotundă și veselă – soția portarului –, care, fredonând o șansonetă, își călca fusta de duminică pe o scândură răzemată de spetezele scaunelor.

Îi dădu cu bunăvoie informațiile de care avea nevoie Jean Lascaride, fără să-și înceteze lucrul, iar la cererea vizitatorilor de a le arăta celebra frescă a lui Puvis de Chavannes, răspunse între hohote de râs:

– Cum să nu!... Dar să mă iertați, să-mi sfârșesc călcatul... Altfel, se răcește fierul și după amiază ne ducem cu moșul pe iarbă verde la *Bois de Boulogne*... Acolo ne-am cunoscut și ne-am iubit pe vremuri, – adăugă ea cu o delicioasă familiaritate. *Les souvenirs de jeunesse, vous savez!*¹

După ce sfârși, se întoarse puțin cu spatele spre dânzii, scoase din buzunarul de sub mai multe straturi de fuste o cheie mare, artistic cizelată:

– Poftim, domnilor! – invită ea pe mosafiri în amfiteatru, tot râzând prietenos. În ceasul acesta e lumina cea mai bună.

10 În fața liniilor lucide și armonioase a marei picturi, stând cu mâinile încrucișate sub șort, comentă cu înțeles:

¹ Știți, amintirile din tinerețe! (n. ed.)

– Vedeți căzătura cea ce lacom își întinde cupa spre izvorul vieții? Ehehei!... Inima nu îmbătrânește!...

5 Mulțumită lui Jean Lascaride, Răutu căpătă ușor contactul cu frunțașii cercurilor socialiste și revoluționare din Paris.

Se apropie mai cu seamă de deputatul Ernest Lasource – om încă tânăr, nu tocmai versat în literatura marxistă, dar pasionat, energic și elocvent –, ca și de președintele sindicatului zidarilor, François Dupont – bărbat matur, simplu lucrător, care, cu tenacitatea lui de fier, reuși să câștige o considerabilă cultură economică și sociologică.

15 Răutu se simțea ca într-un labirint, între numeroasele ramificații din sânul mișcării muncitorești: curentul marxist guesdist, curentul anarhist, curentul sindicalist, curentul reformist, curentul posibilist, electoralist, jaurésist...

Organizația cea mai importantă părea confederațiunea socialiștilor independenți, din care făceau parte personalitățile cele mai impresionante ale socialismului francez de pe vremuri: Millerand, autorul programului din Saint-Mandé, Aristide Briand, preonizatorul grevei generale, Viviani, Jean Jaurès.

25 Cu tot acest furnicar clocotitor și instabil, răsărea un caracter comun, prea deosebit față de mișcarea muncitorească din Germania și Austria: idealismul și avântul revoluționar mult mai apropiat de mentalitatea intelectualilor din Rusia.

30 Nota aceasta se simțea și în masele întrunirilor publice, și în ideologia conducătorilor, și chiar în temperamentul lucrătorilor de rând.

Răutu descinse într-un mic hotel în fața Odeonului, o clădire îngustă ca un turn cu șase etaje, în care nu încăpeau mai mult de cinci șase camere de fiecare.

Din cămăruța lui din mansardă, se așternea o
5 largă priveliște până dincolo de *Bois de Boulogne* și de-a lungul mării artere care străbătea capitala de la Louvre până la Sena prin Champs Elysées, Avenue de la Grande Armée și Avenue de Neuilly.

Hotelul neavând ascensor, urcușul până la mansardă nu era ușor pentru un om trăit în case fără etaj. Tot personalul hotelului însă, în afară de patronă – o femeie foarte brună și parcă mumifiată –, se reducea la valetul Pierre și o „madamă“.

Răutu rămânea în stupoare mai cu seamă față de
15 acest valet, Pierre, – un flăcău abia de douăzeci și doi-douăzeci și trei de ani, cu mușchiulatură și cu tendoane de oțel – care, la fiecare sonerie, zbura din parter până la mansardă și îndărăt și totuși nu-și pierdea bunăvoia și chiar un fel de veselă familiaritate față de clienți.

Dar, într-un moment, îi surprinse o erupțiune mâniașă:

– *Ce vieux cochon!*¹ – scrâșni el din dinți, palid, lovind furios cu pumnii înceștați în balustrada
25 scării. A venit porcul abia în zori de zi, umflat ca un butoi de băutură și mâncări, acum îl doare burta și a șasea oară mă sună, bestia, pentru un pahar de apă sau o felie de lămâie!...

Din aceștia – se gândi Răutu –, dacă înainte nu
30 se zvârle cu capul în jos pe scară sau nu-i taie beregata vreunui client, se recrutează în vremuri de revoluție eroii feroci ai masacrelor din septembrie...

¹ „Porcul ăsta bătrân!“ (n. ed.)

Prietenia legată cu Lasource îi îngădui lui Răutu îndrăzneala să-i pună odată întrebarea:

– Știi că am luat parte la mișcarea revoluționară din Rusia, – începu el cu oarecare sfială. Atmosfera
5 din mișcarea voastră îmi aduce aminte de cercurile „subteranilor“ ruși... Dar nu înțeleg cum puteți tolera alianța Franței cu o despotie orientală... N-am în vedere numai tradițiile mării voastre revoluții, dar mai ales viitorul. Victoria Rusiei într-un eventual război poate întârzia cu secole revoluția socială... Poate fi justificat asemenea risc de conflictul relativ mărunț pentru Alsacia-Lorena?...

Lasource își trecu nervos degetele răsfirate prin coama lui ondulată:

– Bah! – izbucni el iritat – nu e vorba de Alsacia și Lorena... *Mais... faut-il leur donner une bonne raclée...*¹ ca să putem răsufla... Iar cu *batiușca* al vostru, țarul, ne vom socoti noi în urmă... Să n-ai grijă...

Răutu simțea aici punctul nevralgic, de care nu
20 este îngăduit să se atingă un străin.

Însă prietenul său sindicalist îl asigură categoric:

– Nu vom lăsa să izbucnească războiul! – sublinie el fiecare cuvânt cu pumnul în masă. Greva generală, cum o predică tovarășul Aristide Briand, va
25 face cu neputință mobilizarea... Numai camarazii din Germania să se țină, – încheie el pătimaș...

Pentru a-i face plăcere lui Răutu, Jean Lascaride adună într-o seară, la locuința lui din Passy, un grup interesant din elita intelectuală a Parisului, dintre
30 care se distingueau mai cu seamă Emil Vervier, un savant bacteriolog din Institutul Pasteur, cu capul de

¹ „Dar, trebuie să li se dea o chelfăneală bună...“ (n. ed.)

Beethoven, Constant Sauvage, autor dramatic; pictorul Jean Fournier; și un briliant *essayste*, Marc Reichenberg, cu un pronunțat caracter etnic al profilului; ca și mai mulți ziaristi, poeți, actori și chiar cântăreți de *variété*.

În fumul de havane și între pahare de șampanie, conversația animată și spirituală, pe cele mai variate subiecte de știință, literatură sau artă, cerea de la Răutu, amețit, o mare încordare a atențiunii, spre a nu se rătăci în cascada de sentințe filosofice, paradoxe, butade, glume, finaserii literare, aprecieri artistice.

Acest neîntrerupt și briliant foc de artificii îl orbi și-l ului.

Era deprins cu „sfădălii“ rusești, cu discuții pasionate și adânci pe toate temele de știință și filosofie, dar acest dans pe muchie de cuțit îi era inaccesibil.

Înțelese acum farmecul saloanelor franceze, ca și strălucirea cenacelor lor literare și științifice.

Cu aviditate, înregistra câte o gândire mai originală sau o formulă mai spirituală.

– Taina Giocondei, – declară, de pildă, Marc Reichenberg, a cărui ținută excesiv de elegantă îi inspiră o nuanță de aversiune – taina Giocondei nu este în surâsul ei abia tremurat, în curba buzelor sau în privire. E imponderabilul, insesizabilul efect ce produce o descendentă în generații nenumărate din femei de elită. Numai într-un șir de strămoașe, care începe cu peste două mii de ani în urmă, cu patricienele romane, s-a putut sublimiza o contracțiune musculară într-o vibrație intelectuală și sentimentală...

Un gest care parcă desena această vibrație se sfârși aducând țigareta spre colțul gurii...

– O! – exclamă Constant Sauvage, un blond de vrâstă indescifrabilă, cu barba mătăsoasă, care, în

tot timpul când vorbea, juca ușor din degetele împreunate într-un triunghi. Eternul feminin este același, în fond, de la păstorița de găște până la prințesă, aceeași manifestare a forțelor cosmice...

– Pardon! – își ridică cu o mișcare ondulată țigareta Marc Reichenberg. Nu vorbesc de carne, de procese fiziologice, de secrețiuni de glande. Atunci, de ce te-ai fi oprit în coborâre la păstorița de găște? Ai putea merge până la șimpanzei, pești sau molușce...

Peste o clipă, printr-o întorsătură neașteptată, discuția alunecă asupra artei în genere.

– Impresionismul? – exclamă Reichenberg, aruncându-și țigara stinsă în scumieră și mângâindu-și cu un gest ușor obrazul stâng. Impresionismul e însuși echivalentul artei. Nu forma sau culoarea, nici ritmul versului sau fraza muzicală au vreo importanță în sine... Totul e efectul produs, vibrațiunea intelectuală sau sentimentală născută în admiratorul unei opere de artă... Același tablou sau aceeași melodie înfățișează, în realitate, tot atâtea creațiuni artistice câți privitori sau ascultători îi au, și tot așa de deosebite cum sunt de deosebite structurile psihice ale acestora.

– Dar nu-i același lucru și cu realitatea, cu viața însăși? – obiectă cu surâsul lui de faun Jean Lascaride golindu-și cenușa din pipă. Același efect îl produce oare lupta de tauri asupra unui spaniol, francez, neamț sau englez? De aceea nu convenționalismul sau meșteșugul școalelor artistice poate produce acel efect în artă, ci realismul, oglindirea fidelă a vieții.

– Oglindirea?

– Să zicem: resfrângerea într-un suflet de artist...

– Sufletele sunt opace, – comprehensiunea e un dar divin rar...

– Dar a artistului e translucidă!...

– Vedeți pânza lui Jean Fouquet în muzeul din Berlin. Nemții au reparat-o, reproducându-i culorile cu o exactitate fotografică... și a ieșit un petec mângălit!...

Emil Vervier, bacteriologul cu capul de Beethoven, se dovedește în adevăr muzicant și pasionat wagnerian.

Dar amintirea acestui nume provocă o adevărată explozie.

– O cacofonie stilizată și idealizată! – declară unul.

– Pretențiuni de eunuc! – se auzi din altă parte.

– O sublimă poezie, – pardon!

– Pictură, nu muzică!

O conversație generală se pulveriză în zeci de discuții parțiale prin colțuri.

Răutu nu le mai putea urmări, abia dacă reușea să prindă câte o frântură, care Dumnezeu știe cum se lega cu subiectul dezbaterilor.

– Bucătăresele lui Rubens, deghizate în zânele Olimpului...

– Curtezanele venețiene prezentate de Tizian...

– Madonele lui Rafael...

– Michelangelo...

– Shakespeare...

– Goethe...

– Berkeley...

– Kant...

– Senzația...

– Procesul fiziologic...

– Spiritul...

– Materia...

– Dar unde e hotarul dintre spirit și materie? – se auzi, pe neașteptate, vorbind Răutu, apăsându-și până la durere pieptul cu ambele mâni.

Și în neștire, fără să se poată opri, revărsă ca într-o singură suflare toate gândurile ce se cristalizaseră în sufletul lui în anii de solitudine zbuciumată.

Vorbea greu, încurcându-se la fiecare pas în căutarea cuvântului just, se chinuia de greșelile de limbă pe care și le surprindea.

Se opri brusc, intimidat – sentiment ce nu-și prea cunoștea.

Din toate părțile se încrucișară asupra lui priviri mirate. Se simți în centrul atențiunii și simpatiei generale.

Pictorul Jean Fournier, îndărătnic tăcut, care nu încetă o clipă să pufăie din lulea și al cărui interes pentru conversație abia dacă-l trădau o strâmbătură din buză, o clipire din ochi sau o ușoară clătinare din cap, își schimbă locul și se așeză, interesat, mai aproape de neașteptatul *causeur*.

Dar Marc Reichenberg, care domina până în acel moment discuția, se irită și începu, în contrazicere cu tot ce afirmase înainte, să-și bată joc cu o ironie mușcătoare și chiar cu cruzime, într-o strălucitoare disertațiune, despre „alchimistii care încearcă să extragă din băligar quintesența de gândire și poezie“:

– Semiluna de pe cupola Sfintei Sofia din Stambul va fi înlocuită de cruce numai ca rezultat al jocului pur mecanic al atomilor de materie... Acest adevăr a pus de mult hotarul tuturor elucubrațiunilor metafizice...

Înainte de despărțire, Răutu, încântat, neștiind cum să-și exprime mulțumirea și recunoștința, dădu naștere unui incident penibil, care lăsă o cicatrice în sufletul lui:

– Sunt foarte fericit – mulțumi el strângând mâna lui Jean Lascaride. De când l-am citit pe Murger,

am visat să petrec, ca în această seară, între intelectualii Parisului...

– Cum? – sări ca mușcat de șarpe Reichenberg și parcă se zburli și păli chiar părul lui negru și lucios, tăiat de cărare la tâmpla sângă, adus sub un unghi de 45 de grade spre urechi. Ne compară cu vagabonzii nespălați din boema suburbiilor? – țipă el resfirat. Îți bați joc de noi sau vrei să ne jignești?...

Gâtul acestui om atât de corect și de elegant tremura acum de furie, aruncând sacadat cuvinte întretăiate.

Răutu se opri, neînțelegând nimic:

– De ce? – întrebă făsticit. Ce temei de supărare poți găsi într-un sentiment sincer, mărturisit cu francheță?...

– Frumoase maniere! – aruncă cu insolență rafinatul parizian de adineauri. Se vede că, pentru educația căpătată în pușcării, scapă nuanța dintre elita intelectuală a Parisului și mușteriii cârciumelor de mahala...

– *Voyons, voyons, Reichenberg!* – ieși în fața furibundului Constant Sauvage – mi se pare că altceva a vrut să spună domnul *Rautu*... Fii bun, domnule *Rautu*, să ne explici...

– Am crescut într-un colț foarte înapoiat al Orientului European... Mi-am petrecut viața în tundre siberiene și, cu adevărat, – cum spune domnul *Rei-chen-berg* – în pușcării. Dar pentru gândirea filosofică, ca și pentru adevărul științific sau sentimentul artistic, astăzi nu mai sunt hotare, nici ziduri. M-am deprins dar să fac abstracție de manierele frumoase, când apreciez manifestări intelectuale și artistice... Ați vorbit astă-seară atât despre spirit și materie... Cred că la francezi, cu toată deosebirea de maniere și de forme, se manifestă același simț artistic

și același fond sentimental la un Victor Hugo sau Rodin și la boemul de suburbii, ca și la o modestă midinetă... Meritul lui Murger este că a scos la iveală acest adevăr! N-am voit și n-am avut niciun motiv să jignesc pe cineva.

– Bravo, bravo, foarte bine spus! – exclamă Constant Sauvage.

Jean Fournier îl mângâie ușor pe umăr și chiar bacteriologul Vernier, care și înainte îl aproba cu efuziune, îi strânse cu multă căldură mâna.

Marc Reichenberg se mai potoli, dar totuși mârâi printre dinți:

– Orișicum, un mitocan rămâne mitocan și un aristocrat intelectual și om de lume rămân aristocrat și om de lume. Buna creștere și politeța sunt și ele elemente ale culturii...

„Buna creștere și politeța sunt și ele elemente ale culturii!“

Răutu își dădu seama pentru prima oară că i se poate reproșa și lui acel deficit de culturalitate, care-l revolta atât la intelectualii din Rusia și din România...

Se simți umilit și îndurerat.

Frecventând muzeele, teatrele, conferințele, concertele, Răutu sorbi cu aviditate comorile de cultură apuseană.

Asistă și la o ședință a Adunării Deputaților, în care luase cuvântul Jean Jaurès.

Rămase impresionat, însă nu atât de marele talent, cât de atitudinea sălei.

La început ostilă și furtunoasă – fusese atacat guvernul pentru represiunea violentă a mișcărilor greviste –, Camera se lăsă treptat cucerită de căldura cuvântării, de logica ei strânsă, de înălțarea gândirii.

Oratorul sfârși în aplauze quasi-unanime și guvernul fu silit să facă declarații conciliante.

Vreasăzică, – se gândi deputatul român – parlamentul nu e necesar un furnicar de intrigi, o arenă
5 de vanități dezlănțuite.

Forța de convingere și argumentul just pot constitui un imperativ categoric pentru conștiința auditoriului.

Și totuși, Răutu simțea germinând în el o nouă și
10 adâncă criză sufletească.

Nu era o prezumțiune de barbar naiv de a-și atribui o misiune istorică?...

Adesea i se părea că seamănă copilului, care-și întinde brațul să prindă luna din cer.

15 Mișcarea elementară a maselor din Germania sau Austria, clocotul revoluționar și eflorescența intelectuală din Franța, creșterea și dezvoltarea forțelor productive din întreg Apusul European croiesc fatal calea istoriei mondiale.

20 Ce poate el – o picătură de ploaie în care o clipă se oglindise soarele, picătură căzută pe pământul Năpădenilor, ca apoi, înghițită de apele măloase ale Nistrului, să fie topită în imensitatea oceanului?

25 Ce valoare poate avea flacăra plâpândă aprinsă din ea de oglindirea astrului solar?...

Strecurată în subsol, are să vadă oare această picătură vrodată din nou lumina?...

Cap. XI

VENUS DE URBINO

Tunelul nu se mai isprăvea.

5 De când trenul se înfundase în gura lui neagră, un bec răspândea lumină scundă în compartimentul în care o italiancă, toată în rotunjimi luxuriante, săgeta cu privirile-i asatine pe călătorul din fața ei.

10 Acesta – un englez înalt, ras, cu o bărbie lungă și lată, care îi ocupa o jumătate din fața pergamentată – o fixa cu indiferență, ca o insectă curioasă, prin monoculul lui înfipt în cavitatea ochiului stâng.

Răutu se întoarse spre fereastră și, mașinal, stăruint să prindă reflexele luminilor din vagoane asupra
15 păreților negri ai tunelului, rumega mereu aceeași întrebare: „A fost o vorbă fugară, fără rost, sau cuvântul dat înadins?...”

În sfârșit, lumina!...

20 O vale îngustă, între ziduri înalte, cu brazi cățărați printre stânci și întretesuți cu razele oblice, reflectate dintr-un petec albastru, care scânteia promisiunea altor zări.

Italianca se întoarse puțin și-și furișă o privire discretă spre o mică oglindă din *nécessaire*.

25 Englezul privea cu aceeași indiferență, ca la un gândac.

Un popas de câteva clipe la mica stație de munte.

„Nu se poate! Privirea ei spunea mai mult decât cuvântul!...”

Trenul porni și, parcă simbolizând zbuciumul lui Răutu, se rătăci într-un lung labirint de tuneluri, șerpuiind printr-un șirag de eclipse negre și resurrecții luminoase...

Domodossola!... Italia!!...

O feerie de lumini, raze de aur sub cupola de safir, într-un orizont care chema spre viață și nădejde.

Răutu nu mai avea îndoieli. Era numai cuprins de teamă că o fi în întârziere...

Nu se mai opri în drum nici măcar la Milano.

Florența!... Florența!... Îi zvâcneau toate arterele, care nu mai puteau reține fluxul fierbinte spre inimă.

Lăsându-și bagajele la hotel, făcu ocolul palace-lor de lux...

Nu venise!...

Printre alergături la gară la orele trenurilor de nord, Răutu rătăcea mereu ca un somnambul, singur, evitând orice contact cu lumea voioasă a turiștilor, între Palazzo Vecchio, Bargello, Academia, Domul și Baptisteriul, Galeria Oficiilor și Palazzo Pitti, Santa Maria Novella și Capela Medici.

Nu-și putea însă fixa atențiunea asupra tuturor minunilor acumulate aici de geniul omenesc.

Dar resimți o emoție vie în fața simplului rectunghi de pavaj, care indică locul rugului lui Savonarola.

Și acesta a fost un refractar, pornit să devieze cursul istoriei după idealul lui!...

În pojarul aprins de el pentru a arde viciile și crimele cetății lui natale, a pierit și el.

În zadar?...

În Mănăstirea San Marco, abia dacă își opri privirea asupra frescelor dulci ale lui Fra Angelico, grăbit să ajungă la celula călugărului răzvrătit.

A stat multă vreme neclintit în fața portretului, în care parcă ardea încă intens inima lui incandescentă: nas acvilin, bărbie formidabilă, colorit încins de aramă.

Nu! Nu poate fi zadarnică trecerea *duhului* prin tina vieții!

Indiferent de credința care l-a animat, indiferent de concepțiile și idealurile lui, indiferent de rezultatele imediate ale acțiunii lui: o afirmare a voinței supraomenești în răscoala conștiinței împotriva forțelor cosmice obscure e prin sine însăși zălogul triumfului final, – al biruinței duhului, al supremației conștiinței, al idealului.

Chiar de n-ar fi decât un izvor de îmbărbătare în clipele de scădere și de deznădejde, încă fie binecuvântată memoria tuturor acestor vestitori ai emancipării, de la Socrate până la Savonarola, de la Giordano Bruno până la Sofia Perovskaia...

Într-o zi, spre seară, porni la Fiesole.

Din piața străvechei cetăți etrusce, îmbrățișă cu o singură privire panorama unică a Florenței, cu cupolele, campanilele și palatele ei, cu șarpele verde al Arnului, furișat printre edificiile somptuoase spre colinele albastre, acoperite de grădini fermecate, presărate de obeliscurile întunecate ale chiparoșilor. Un simț mortal de singurătate îl cuprinsese. Dar o sfârlează de fetișcană, bronzată, cu dinți știrbi, buze însângerate, năsul provocator și ochi de jăratec, alergă spre el cu un buchet de goroafe în mână:

– *Per la vostra donna, signore!* – repetă ea, sărind într-un picior.

Răutu, fără voce, făcu un gest dezolat lăsându-și brațele în jos și plecând capul.

5 – *Nessuna donna?... Niente!... Il povero!* – cântă drăcușorul, lăsându-și jalnic capul pe umeri.
Răutu îi luă buchetul și fugi în vale...

A doua zi dimineată, când aproape disperase, primi un plic elegant, care, chiar fără inițialele împleticite, de Y și V, distila un parfum delicat ce nu putea fi uitat.

Pe un dreptunghi de carton, ce părea ca o plachetă fină de fildeș, – câteva rânduri în litere mari, rotunde, de o caligrafie impecabilă, sunau:

15 *Marți*

Scumpe domnule Răutu,

Am sosit abia aseară și am descins la hotelul – nu te indigna de acest lux extravagant – Palazzo del Domo.

20 *Și ce fericită întâmplare! Aflu că ești în Florența. Aveai doar de gând să fii la Paris. În orice caz, dacă mai stai puține zile, am să fiu fericită să am un ghid ca dumneata.*

25 *Dacă vrei, ne întâlnim în sala Tribunei din Oficii, la ora 11.*

Amiciții

Y

„Ce-i asta? – se gândi Răutu. Fățarnicie sau aprehensiune, ezitare?...“

O găsi în fața pânzei lui Tizian, *Venus de Urbino*.

Într-un tailleur sobru, castaniu deschis, care se armoniza cu părul ei de chihlimbar aprins și cu carnațiunea ei caldă, spre a da și mai multă viață și strălucire ochilor verzi cu picături de aur.

– A, leneșule! – îl înveli ea într-un surâs prietenos. De un ceas stau aici!

Răutu, speriat, se uită Dumnezeu știe a câta oară la ceas...

10 – Încă nu-i unsprezece... Mai e încă un sfert de oră, – bolborosi el, căutând să-și stăpânească emoția. Și de o oră stai aici, în fața acestei pânze?...

– E o veche prietenă... Ori de câte ori vin la Florența, cea dintâi vizită îi fac ei... Caut să-i ghicesc ta-
15 ina. În privirea aceasta dreaptă e concentrată atâta viață, atâta abandon și tristeță! Un contrast ciudat cu atitudinea și nuditatea ei. O prețuiesc mai mult decât pe Gioconda lui Leonardo da Vinci din Louvre.

Răutu se simți turburat: citise în privirea și în tonul glasului ei aceeași semnare și tristeță.

Începu să vorbească repede, înfrigurat, ca să-și regăsească cumpătul:

– Nu e Venus... N-are nimic din Venus... Nici din alte făpturi feminine ale mitologiei antice. E o biată femeie însetată de dragoste și robită de desti-
25 nel cel mai grozav pentru o femeie. După tradiție, e amanta lui Guidobaldo de Rovere, duce de Urbino, care, și pentru epoca lui, se distingea prin lașitate, desfrâu și cruzime... Chiar faptul că i-a comandat portre-
30 tul în acest decor e o dovadă: abia își luase baia; cu trupul moleșit, cu toți porii încă dilatați, stă întinsă în așteptarea... supliciiului de „amor“... Două femei forfotesc în fund, o gâtesc... Stăpânul vine îndată... Inima îi e îndurerată și simțurile îs rebegite... Finalul

îl putem vedea în altă pânză a lui Tizian... tot aici...
În Palazzo Pitti...

– Care?... – întrebă Ivonna cu viu interes, tulburată.

5 – Magdalena, din salonul lui Apollon. Dacă vrei, putem merge îndată acolo, ca impresia să nu fie împrăștiată.

Trecând prin galeria închisă, lungă de mai multe sute de metri, care duce, peste Arno, la Palazzo Pitti
10 prin Ponte Vecchio, Răutu o opri o clipă în fața unui portret de Andrea del Sarto:

– Să reții chipul acesta de femeie. E numai o schiță. Dar ea ne dă cheia pentru toată opera lui del Sarto.

Ivonna îl privi întrebătoare și puțin mirată.

15 – Regăsești chipul acesta în toate figurile lui de femei: zânele, madonele sau baccantele. Chiar în portretele patricienelor se furișează, ca o adevărată obsesiune, câte ceva din aceleași trăsături: în desenul frunții, în linia nasului, în curbele gurii... Evident, a
20 trăit numai pentru ea și numai prin ea, și numai grație ei a putut fi ceea ce a fost...

Spre cer privea exasperată o femeie, cu brațele încordate cruciș pe trup, cu degetele crispate asupra
25 părului blond-arămiu, căzut în cascadă tumultoasă, căutând să-și acopere nudul, în care fiecare fibră tremura de revoltă și dezgust... Și în disperarea ei, nici în ceruri nu găsea vreo mângâiere...

– Bagă de seamă... Și aceasta e tot așa de puțin Magdalena cum aceea era Venus. Ea nu se căiește.
30 Nu se roagă. Se răzvrătește, se răscoală. Privește bine chipul ei, care acolo aștepta, înainte de supliciu. Aici ea ne apare *după*... În aceste două picturi e condensată toată tragedia femeii robite.

– Robită? – șopti mai mult pentru ea însăși Ivonna. Nu a femeii pur și simplu... a oricărei femeii... de veci și pentru veci? Căci cu ce preț poate ea rupe jugul destinului?...

5 – Prin afirmarea demnității sale de om, sfărâ-mându-și cătușele...

– Cum?... Cu ce urmări? – răsună cu o nespusă tristețe glasul domol. Acum înțeleg și a treia pânză a lui Tizian – *Femeia adulteră*, din Viena... Cu tot capul ei plecat, surâsul ei dovedește tocmai că *și-a afirmat demnitatea de om... și și-a sfărâmat cătușele*...
10 Dar numai un Christ o poate înțelege... Poate nici el, ci numai o *iartă*... dar și în iertare e o umilire. Iar figurile celorlalte, de farisei și de călăi, din jurul ei!... Și nu e
15 singură în lume... Poate are părinți... surori... copii...

Răutu nu îndrăzni să adauge niciun cuvânt.

– A! destulă artă pentru astăzi! – se sili să râdă Ivonna. Și-i și tare cald. Nu e tocmai sezonul potrivit pentru Florența.

20 Își scoase un mic petec dantelat și-l flutură pe furiș, peste față, ca un evantaliu:

– Să ne primblam puțin chiar aici în dos, în *Giardino di Boboli*... E o splendoare... Ai fost?...

Răutu nu mai număra zilele. Trăia clipă cu clipă,
25 fără să se mai întrebe de clipa imediat următoare. Se simțea rupt din făgașul vieții, agitat și înfrigorat de așteptare, fără să-și dea seama ce așteaptă.

Și totuși, era fericit – fericit la fiecare respirație, la fiecare zvâcnire a inimii, la fiecare rază a soarelui, ca
30 și la fiecare pată de culoare și de umbră a peisagiului.

Ivonna era mai tulburată și mai agitată. În fiecare seară, la despărțire, în hallul hotelului ei, parcă se oprea înfricoșată și șovăitoare, dar cuvântul ce

era să-i fugă se stingea într-un râs și într-o licărire în ochi.

– Noapte bună, dragă domnule Răutu! – îi întinse ea grațios mâna. Unde ne întâlnim mâne dimineața?...

5 Erau nedespărțiți toată ziua: vizitele prin muze și biserici, primblări în trăsură prin colinele și văile vrăjite din împrejurimile Florenței; excursiuni pe jos și ascensiuni; dejunuri și prânzuri luate la întâmplare în diferite *locante* și *alberge*; teatrele și serbările populare...

10 Și peste tot, comentarii nesfârșite și expansiuni care sugerează mai mult decât spuneau.

 Verbea aproape exclusiv Răutu, revenind mereu asupra subiectului în aparență de pură teorie: 15 despre izvoarele sentimentului frumosului și ale creațiunii artistice.

 Dar, în realitate, nu se gândea decât la un singur subiect, pe care nu îndrăznea să-l abordeze direct.

20 Ivonna se complăcea în răspunsuri care lăsau câmp liber imaginației.

 – Vezi, și aici la Botticelli, ca și la Andrea del Sarto, – insistă el, de pildă, în fața *Primăverii* – aproape toate figurile feminine poartă aceleași trăsături, ca și chipurile din toate pânzele lui. Tot așa e și 25 la Filippo Lippi, Palma, Tizian, Correggio, Perugini sau Rubens... Unui ideal de frumusețe feminină consacrau ei toate puterile lor de creațiune. Pentru Rafael, nu e nevoie să studiem tainele vieții lui intime. În prima fază a vieții, din pânzele lui răsare, 30 idealizată și sublimizată, aceeași icoană care domină și opera maestrului său Perugini – e soția acestuia... În casa lor își petrecuse anii de ucenicie... Apoi, apare *Fornarina*: e curtezană, e sfântă, nimfă sau

madonă?... Să compari, chiar aici în Florența, Madonna della Sedia din Palazzo Pitti – să spunem – cu Madonna del Cardelino din Oficiu sau, și mai mult, cu „Fecioara Marelui Duce“, tot din Palazzo 5 Pitti – operele tineretii.

 – Nu știu – rosti gânditoare Ivonna –, dar în icoana *della Sedia* eu nu văd nimic din *Madonna*. Ea n-are nimbul de divinitate al celorlalte...

 – Madonele tineretii au ceva embrionar, – reflectă Răutu. Ele materializează un dor, o nostalgie negrăită, un vis imprecis, care abia își încearcă zămis- 10 lirea, realizarea... Pe când dincolo, se afirmă triumful energiei primordiale, care e la baza însăși a vieții și chiar a firii întregi... E taina creațiunii însăși; omul 15 tinde să se afirme ca un factor al evoluției cosmice... Uite! – se opri el înaintea nemuritorului *David* de la Academie. Iată, aici, în blocul acesta de marmoră albă, Michel Angelo a întrupat ideea aceasta grandioasă, a omului ca forță cosmică. Nu vezi cum 20 aceasta radiază misterios din complexul de sugestii palpabile, insondabile, imponderabile și imperceptibile mai mult decât din linii și forme materiale?...

 Ivonne opri o clipă privirea ochilor ei verzi asupra lui Răutu și, ezitând, își duse spre bărbie penele 25 albe de struț ale evantaliului, zămbind cu tristețe:

 – Dar pentru Michael Angelo, cel mai mare dintre creatori, – întrebă ea, coborându-și glasul – pentru el, ca și pentru Beethoven, a fost oare o femeie care le-a inspirat creațiunea?...

30 Răutu se simți doborât. O durere acută îl fulgeră: – Michel Angelo? – reluă el cu pasiune. Scrisorile lăsate de el ne destăinuiesc că și la dânsul, până la adânci bătrânețe, inima ardea de o dragoste nestinsă. Nu se poate vorbi despre Michel Angelo fără a avea

icoana Vittoriei Colonna... O superbă creatură feminină și o mare doamnă, ale cărei obârșii se urcă până la timpurile de glorie ale republicii romane...

– Ardea de dragoste sublimă? – zâmbi ea cu o intonație și mai adâncă și mai tristă. Dar... *triumful energiei* cosmice... i-a lipsit lui, ca și lui Beethoven... Ceea ce însă nu i-a împiedicat să fie mari creatori...

Răutu era frământat de o nebiruită trebuință de spovedanie.

În răstimpuri, își povestea copilăria și întregul martirolog al vieții, evoca icoanele trecutului și zburciunile sufletești...

Figura Undinei nu inspiră Ivonnei prea multă simpatie:

– Nu e femeie! – declară ea hotărât. E una din acele ființe neisprăvite, din care altădată se recrutau captivile mânăstirilor...

Povestea Fannyei o irită chiar. Răutu găsi, spre mirarea lui, în aprecierile ei, răsunetul indignării de pe vremuri a Mariei Culiceeva:

– Cu tot aerul ei de delicateță angelică, pe care-l evoci, – încheie ea tot așa de categoric – trebuie să fi fost lipsită de comprehensiune, de adâncime și de finețe, e, în fond, o fire egoistă... După contactul sufletesc pe care l-a putut avea cu dumneata, în ciuda zidurilor închisorii din Odessa, atitudinea ei în *pobodul* cu etapă este pur și simplu de neiertat, revoltătoare.

În schimb, Maria Culiceeva o interesează foarte mult și concentra toate simpatiile ei:

– Sărmana femeie!... Sărmana femeie! – repetă ea în șoapte și ochii i se abureau de lacrimi. Și unde

sunt ele acum? – întrebă ea într-o seară, în timpul primblării la *San Miniato* – știi ceva despre ele?...

– Fanny e măritată cu un prieten din copilărie și cred că e fericită, – răspunse Răutu cu o sforțare – probabil e eliberată din Siberia... Poate se găsește pe undeva în Apus, – se opri o clipă, apoi urmă îngândurat: Maria Culiceeva a dispărut pentru mine în deșerturile Mongoliei... N-am mai putut afla nimic despre ea... Ori nu mai este, ori se află în subsol revoluționar, sub un nume de împrumut.

Abia și-a putut stoarce, sufocat, apăsându-și până la durere tâmpla:

– Undina e în cazematele cetății din Schlüsselburg... Au trecut optsprezece ani de la arestarea ei... Gândul la ea, ca și gândul la Vasile Giurilă, înlănțuit în ocna din Kară, e o veșnică și amară muștrare de cuget pentru mine... Undina îmi spusese că-și pune nădejdea în mine... Are încredere în mine... Iar față de Vasile Giurilă am un legământ... Poate, în infernul lor, ultima licărire de nădejde e legată de amintirea mea... Și când mă gândesc...

Vocea lui Răutu se stinse.

Ivonna îl apucă de sub braț, alipindu-se de umărul lui:

– Și eu am toată încrederea în dumneata! – îi mângâie ea discret mâna. Ceasul dumitale are să vie încă... Eu nu uit perspectivele istoriei mondiale pe care mi le-ai desfășurat...

Dacă Răutu evoca mereu trecutul și parcă fugea să privească în fața viitorului, Ivonna revenea mereu asupra chemării lui, asupra nădejdilor ce sunt legate de acțiunea lui și asupra sarcinei ce aceste nădejdi i-o impun.

O stranie dramă se desfășura între ei.

Din ce în ce se simțeau mai apropiați sufletește. Parcă aceleași gânduri și aceleași sentimente vibrau în mintea și în inimile lor.

5 Și totuși, un veșnic zid se ridica între ei, peste care lui Răutu îi era prea greu să-și arunce privirea.

Incidente mici, fără însemnătate – inevitabile în felul de viață pe care-l duceau în doi, izolați în mijlocul mulțimii străine – adesea îi aruncau în confuziune.

10 – Curioasă impresie îmi face mulțimea italiană! – îi spuse odată Ivonna. Ca exterior, seamănă cu cea din România, poate, mai mult decât cu oricare alta... Dar e, nu știu cum, mai veselă, mai plină de bucuria vieții, cu mai multă rezonanță psihică...

15 – E o țară de soare, – întâmpina Răutu – de viață exuberantă, și nu numai arena unei eflorescențe de artă fără seamăn, dar și un refugiu pentru părechi îndrăgostite...

20 Se opri brusc, speriat. Dar Ivonna, parcă fără să-l observe, își ridică *face-à-main*-ul spre peisagiu.

În refectoriul Mănăstirii S. Salvi – situată în afară de bariera orașului –, vizitara *Cina* de Andrea del Sarto, pentru care Răutu avea o statornică predilecție.

25 La ieșire, Ivonna își exprimă admirația pentru superbii trandafiri grimpanți ce împodobeau toată fața mănăstirii:

– Ah, ce frumuseță! – exclamă ea entuziasmată.

30 Paznicul, un moșneguț foarte blajin și guraliv, tăie o splendidă ghirlandă înflorită și, cu un gest cavaleresc, o oferi:

– Frumuseță la frumuseță, doamnă! – și se îndreptă spre Răutu cu o prietenească familiaritate:

– Felicitările mele, domnule! Te-ar putea invidia și Andrea del Sarto pentru așa comoară de soție...

Ivonna roși puțin, dar salută și mulțumi cu un surâs grațios.

5 În trăsură, îi surprinse pe neașteptate o răpăială de ploaie. Cu tot coșul ridicat, picături reci săgetau până în fundul trăsorii.

Birjarul, nervos, se plecă de vreo două ori sub coș, apoi, luându-și de pe umeri pelerina, o aruncă pe genunchii Ivonnei. Și cu pumnii încleștați răcni spre cer:

10 – O, *Gesu berbante!* – își răsuflă el furia în blesteme, apoi se oțărî către Răutu: – Ești bărbat, signore? Meriți o așa minune de domniță?...

15 Răutu se încruntă, dar Ivonna numai râdea, cu toate că se simți și ea puțin stingherită.

Miezul zilei surprinse pe turiștii noștri la Fiesole. În Piața Catedralei, Răutu fu întâmpinat cu exclamația micuței floriste de dăunăzi:

20 – O, *bella donna!* – își ridică țigăncușa brațele cu două enorme jerbe de garoafe și de trandafiri. Ce frumoasă doamnă!... Mincinosule! – se adreseă drăcușorul bronzat către Răutu, plecându-și malițios și cochet căpșorul pe umărul drept. Apoi, aruncându-se spre Ivonna, îi lăsă jerbele pe brațe, 25 sărutându-i mâna.

– Ați venit pentru dejun?... Bravo, bravo! – își bătu ea în palme încântată de sărutul mișcat al frumoasei doamne. Am să vă arăt eu acolo, în boschet, o măsuță, în umbră, unde se retrag întotdeauna 30 *gl'inamorati*, – clipi ea șiret din ochi.

În timpul mesei, ori de câte ori chelnerul se îndepărta spre oficiu, cu chicotiri sugestive se precipita și ea în gambade îndrăcite spre un tufiș de unde striga:

– Momentul e prielnic! Sunteți singuri, – *inamorati!*...

Răutu se irită puțin de aceste manifestări indiscrete.
Dar Ivonna îl potolea, resemnată.

5 – Nu fi copil!... Așa e țara aceasta!...

– Cu-cu! – apăru printre crengi de jasmin capul buclat și, cu degetele resfirate în față, printre care luceau cărbunii aprinși ai ochilor, cântă: Nu vă văd!.. Nu vă văd!... Nu vă vede nimeni!

10 Apoi se răsti supărată către Răutu:

– U-u-u!... Ursuzule!... De ce n-o săruți? Așa fac *inamorati*. Nu e gentil să aștepti ca *bella donna* să-ți sară cea dintâi de gât... U-u-u! *Il nasone*, năso-sule! – își strâmbă cu dispreț buzișoarele roșii.

15 După masă, Răutu întrebă cam încurcat:

– Încotro vrei să mergem? La Settignano, spre muntele Semario sau spre Bagno a Ripoli?...

– Mă simt cam obosită, nu știu pentru ce, – declară după o pauză Ivonna. M-aș odihni puțin acasă... Știi ce? – adaogă hotărât, cu vocea ei adâncită și cu privirea îndreptată spre poarta Catedralei. Să vii spre seară la mine, avem să luăm ceaiul împreună și hotărâm cum să petrecem și seara...

25 Răutu se primbla singur prin străzile pline de culori și de viață exuberantă a mulțimii florentine.

I se părea însă că se mișcă într-un vid grozav.

Nu vedea și n-auzea nimic, nu știa nimic.

Sentimentele și gândurile refulate lăsau pustiul negru în sufletul său, de unde se revărsa asupra universului.

30 Nu se gândea la nimic, nu-și puna nicio întrebare. Trăia oare?...

O tensiune grozavă îl sfâșia, îl pulveriza, îl topea în neant.

Fără știre, se trezi în sala lui Saturn din Palazzo Pitti, în fața Madonei *della Sedia*.

5 N-o vedea și totuși nu-și lua ochii larg deschiși, nemișcați asupra acestui chip...

Câtă vreme?...

Apoi se văzu în grădina Boboli – cum ajunsese acolo? – înaintea grotei cu sclavii înlănțuiți de Michel

10 Angelo.

Se scurgeau eternități și totuși vremea era moartă...

La ora șase fără un sfert, în fața camerei no. 18 din *Palazzo del Domo* stătea un om înfrigurat, palid, cu buze arse și cu ochi aprinși.

15 Nu îndrăzne să bată...

... Ușa se deschise singură și surâsul luminat de ochii verzi înscânteiați de aur îi aduse îndată potolire în sufletul lui agonizant, ca o adiere a oazei asupra nisipurilor Saharei...

20 Ivonna, vădit și ea tulburată, se mișca, zveltă, lin și grațios.

Gesturile-i rămâneau tot așa armonioase și glasul tot așa argintiu și privirea luminoasă, când stăruia în jurul unui elegant serviciu de ceai, oferind oaspelui, cu un surâs, puțin intimidat, ceașca aburită.

25 Răutu observă că purta un fel de peignoir moale de culoare verzuie ștersă, care îi modela silueta, căzând de la umeri în cute largi asupra taliei libere...

Abia putu înghiți în silă lichidul aromatic și-și pironi privirea fascinată drept în fața ei.

30 Ochii Ivonnei se învăluiră de umbră, nu fugeau însă de privirea această păgână.

Palpita tăcută... Capul i se plecă într-o mișcare de abandon.

În pieptul lui Ion Răutu se trezi tatăl său, Iorgu Răutu din tinereță, stăpânul Năpădenilor – „omul de peșteră” în fața Smărăndiței...

Ivonna se zbătea lipită de pieptul lui, dar, îngrozită, ca o ultimă zvâcnire o inimei biruite, îi șopti printre lacrimi:

– *Pas ce soir!... Pas ce soir, mon chéri... Je t'aime, je t'aime. Mais... j'ai tellement peur!*¹

Brațele lui Răutu se descleștară.

În inima lui se coborî un val cald de negrăită tandreță, de abnegație, de jale:

Îi surprinse privirea aruncată spre fotografia încadrată pe birou: doi băiețași blonzi râdeau, nevinovați...

Copiii Ivonnei!...

– Să nu-ți fie teamă, draga mea! – o mângăia el peste căpșorul acesta ce se lăsase cu încredere pe umărul lui. Să nu-ți fie teamă! Nu sunt un *ogru*!... N-am să abuzez... Ești și vei rămâne liberă... Pot primi în dar un gest de grație... Nu vreau să-ți impun un sacrificiu... să-ți răpesc consimțământul într-o clipă de ameteire.

Ivonna își puse brațul în jurul gâtului iubitului, plângând.

Răutu îi sorbi lacrimile, o ridică de pe genunchii lui, îi sărută mâna cu pietate și admirație, părăsi camera, mândru de sine și... mai robit de dragoste nemistuită ca oricând...

S-au întâlnit ca de obicei, fără să facă vreo aluzie la seara din trecut.

¹ Nu în seara aceasta... Te iubesc... Dar mi-e așa de teamă! (n. ed.)

După o primblare în trăsură spre *Viale dei Colli*, se opriră pentru dejun la restaurantul din *Piazzale Michel Angelo*, în fața copiei în bronz a statuii lui David de la Academie.

Îi înconjură surâzătoare panorama dulce a Florenței, încinsă de cordeaua verde a Arnului, din mijlocul împrejurimilor ondulate de coline albastre, cu săgețile negre de chiparoși tăiați în cristalul diafan al bolții.

Ivonna menținea conversația în cadrul chemării lui Răutu – despre perspectivele viitorului, asupra destinului istorice ale omenirii, a rolului fiilor ei aleși de pretutindeni.

Niciodată nu părea mai entuziasmată, mai pătrunsă de învățăturile lui Răutu.

Acesta se sforța să intre în făgașul îndrumărilor ei, dar își simțea avântul îngreuiat și, mereu, stăpânit de gânduri nemărturisite, cădea spre pământ cu aripile rupte.

Un moment încercă să glumească:

– Vezi, la picioarele acestui David, – zise el cu un surâs de melancolie – sunt reproduse figurile alegorice din Capela Medici: aurora, dimineața, e întrupată de o femeie tânără, plină de viață, în liniile trupului ei palpita nădejdea; amurgul e un bărbat obosit cu fața învelită în trăsături imprecise...

– Dar David? – obiectă ea, privindu-l drept în față și în glasul ei tremurau note neobișnuit de calde. David, eroul nebiruit, plin de încredere, mândru se înalță deasupra tuturor, – e sigur de ceasul triumfului!...

Cap. XII

VALLOMBROSA

La plecarea de la restaurant, auziră o exclamație în românește:

5 – Sărut mâna, conică Ivonna!

De la o masă, se îndreptă spre ei un domn obez, îmbrăcat cu pretenții ridicole pentru făptura lui.

– Sărut mâna! – repetă el, ștergându-și buzele groase și grase cu dosul mâinii. Îmi pare bine că te
10 văd mai voinică și mai frumoasă ca oricând! – o străpunse el din ochii lui porcini, de sub genele-i scurte și incolore. He-he-he! La soare te mai poți uita, dar la ea, ba... He-he-he!... Și conu Nitza e aici? –
15 întrebă el, îndreptându-și, în același timp, imensu-i abdomen spre Răutu.

Ivonna îi grăi cu o indiferență rece și numai o torșiune imprimată nervos lăntșorului de la *face-à-main* îi putea trăda iritarea.

– De Nitza ne-am despărțit la Viena, de unde
20 plecase pentru o cură la Karlsbad... Eu n-am nevoie de cură... Acuma e la Londra... Cred că ne vom întâlni tot la Viena... Nu vă cunoașteți? Domnul Ion Răutu, deputat, prietenul domnului Aurel Crășneanu... Domnul Pamfil Toteanu, – aruncă ea,
25 parcă în treacăt, și lui Răutu.

– Îmi pare bine, îmi pare bine!... Am auzit! – își lipea el cu degetele-i unsuroase mustața de bucele umflate și veștede, care culminau în enormi „saci” zbârciți de sub ochi. Am auzit... am auzit! Cum de
5 nu! E, cum se zice, un nou luceafăr pe *pirgament*. Îmi împuiază urechile despre discursul dumitale și dumnealui! – se întoarse noul cunoscut către un tânăr înalt și subțirel, cu un cap tipic de mongol, cu obraji înșă încă rumeni și netezi, abia acoperiți de
10 un pufulșor albicios.

Stătea reverențios în picioare, nemișcat. Dar salutând, un gest al lui deschise din nou robinetul de vorbărie al domnului Toteanu:

– A! – porni el în hohot – ho-ho-ho!... Iar am
15 beștelit eticheta; recomand: domnul Vasile Iliescu, *sicritarul* meu, mare *farmazon* și doctor de la *Sarbonia*, dracu știe unde o fi și aceea... Mai stai multă vreme pe-aici, cuconiță?... E frumos, nu-i vorbă... Mai cu seamă că e *tutalegu*¹... Îmi place, –
20 își sărută el sonor în palmă – îmi place *tutalegu*!... Dar e cald, foarte cald... Și nu știi să mănânce, frate... Și *farmazonul* ăsta blăstămat mă duce pe la toate *lecantinele* și *albertinele* lor sau cum le mai zice... Și acum, parcă mi-s ciuruite toate mațele.
25 Vreau să mă duc la Paris... Acolo, nene, este, se zice, ce este!... Dar farmazonul zice ba, că nu-i încă *sizon*, mă face să gâfâi aici, prin toate magaziile lor de poze... De! sunt unele, n-am ce zice – pișcă-mă că dorm! –, dar mă târâie și prin hambarul ăla lung
30 cu un șirag de Papi... Ce de-a papi, ce de-a Papi au ei!... Dacă n-au, sărmanii, biserică *aftofecalică* ca a noastră! Sărut mâna, sărut mâna, conică!... *Alivoar*!...

¹ *Tout à l'égout* (fr.) – closet canalizat (n. ed.)

Să trăiești, să trăiești, *birbentule!* – trimise el bezele și lui Răutu.

Suindu-se în trăsură, Ivonna, puțin încruntată, se adresă hotărât către Răutu:

5 – La aer!... La aer! Să luăm trenul pentru *Saltino* și avem vreme până diseară să vizităm *Vallombrosa* și *Paradisino*.

10 În tren, tăcută, Ivonna nu se rupea de peisagiul împădurit, care la cotituri mereu dedea câte o nouă priveliște asupra văii Arnului.

Din când în când, însă, se întorcea, surâzând, spre Răutu cu o privire de mister, care-l înfrigura.

15 În singurătatea pădurilor seculare, pe coastele prăpăstioase ale muntelui Prato-Magno, se ridică sumbra clădire a străvechei mănăstiri, unde, în timp de zece secole, își căutau reculegerea atâtea generații de pustnici.

20 La o jumătate de oră de mers, se cuibărește pe o stâncă abruptă, suspendată deasupra conurilor uriașe de brazi, la o înălțime de peste o mie de metri, o pustnicie afiliată marelui abatei, *Paradisino*.

Ivonna, fără să se oprească, se îndreptă direct spre un mic pavilion pitoresc, care domina vastul orizont până la țărnul mării.

25 Era o pensiune ținută, pentru vilegiaturiști distinși, de o bătrână englezoaică scăpătată, *Mistress Sibylla Clarson*.

30 În birou, fără să dăruiască o privire lui Răutu, se adresă unei doamne venerabile cu bucle antice la tample:

– Aveți liber un apartament din două-trei camere, cu priveliștea spre apus? – întrebă ea în englezește.

– Doamnă, – se ridică patroana în picioare, fără să lase broderia ei din mână, și scrută prin ochelarii

ei rotunzi perechea necunoscută din fața ei. – Avem puțină lume acum, – se întinse, în sfârșit, un surâs afabil pe fața ei de fildeș vechi. Sezonul nostru e trecut. Au rămas numai vreo două părechi...

5 Puteți alege...

Ivonna angajă pentru cincisprezece zile două camere de dormit cu un salonaș la mijloc, care dădea asupra unui balcon, ce parcă plutea atârnat în văzduh.

10 La întoarcere, căutând să-și stăpânească emoțiunea, se mărgini numai să strecoare încetișor, răsucind lăntișorul *face-à-main-ului*:

– În oraș nu mai e de stat, dragul meu... N-am scăpa de asiduitățile domnului Pamfil... Riscăm să dăm și peste alți compatrioți de același fason... Și încă... e prea devreme să pornesc spre casă...

15 Apoi, trecu fără tranziție să vorbească despre romanele lui Turgheniev:

– Știi că prețuiești mai mult pe Tolstoi și pe Dostoievski dintre marii scriitori ruși. Însă favoritul meu e Turgheniev. Tolstoi e grandios, are ceva wagnerian, dar parcă se adresează cititorului din Olimp. Dostoievski a devenit scriitor, numai fiindcă și-a ră-tăcit secolul; altfel, ar fi un Torquemada, un mare inchizitor care, pentru mântuirea sufletelor păcătoșilor, cu deliciu îi duce în camera de tortură... Dar Turgheniev e un prieten care citește în inima unei femei, pătrunde în tainele ei cele mai ascunse și, cu o delicateță și caldă prietenie, caută s-o lămurească pe ea însăși de ce se petrece în sufletul ei, să-i vină în ajutor... Nu cunosc niciun alt poet care posedă atâtea farmec, pentru că știe să iubească o femeie pentru dânsa, nu pentru el.

30 În hallul hotelului, Ivonna îi declară pe neașteptate, biruindu-și emoțiunea:

– Mâne dimineată nu ne putem vedea. Trebuie să-mi aranjez bagajele, căci nu am să mă întorc pe aici... Am neglijat și corespondența mea... Plec de aici singură la Vallombrosa. Să vii spre seară direct acolo...

5 Răutu nu se gândea, nu voia să se gândească la înțelesul atitudinii și al cuvintelor Ivonnei.

Se simțea dedublat, rupt în două de un conflict acut între judecata și sentimentul lui.

10 Cu judecata lui lucidă – mai lucidă ca oricând –, își dădea seama unde îl duce destinul.

Dar inima nu credea... *Nu putea crede!*...

Stătea în fața unei cortine negre, care închidea orice cărare spre viitor.

15 Dis-de-dimineată își făcu bagajele, dar nu ieși din casă, ci, întins pe divan, răsfoia fără multă atenție un volumaș reținut printre cărțile lui de călătorie, *Wahlverwandtschaften*¹ de Goethe.

Un pasagiu din jurnalul Otiliei îl reținu:

20 „Niciodată nu suntem mai departe de dorințele noastre ca atunci când ne închipuim că posedăm ceea ce dorim...”

Nu! El *nu crede!*

Îl ușură acest gând superstițios.

25 Zâmbi cu tristeță cetind pe marginea acestei pagini două fragmente de poezii, tot din Goethe, scrise de dânsul încă la Serghinsk cu gândul la Maria Culiceeva:

Zum Tode betrübt,

Glücklick allein

30 Ist die Seele, die liebt...²

¹ Afinități electivă (n. ed.)

² „De moarte întristat,/Fericit este/Numai sufletul ce iubește.” (n. ed.)

Și altul:

Krone des Lebens,
Glück ohne Ruh,
Liebe, bist du!...¹

5 O năzuință în veci nesatisfăcută, o neliniște în veci nepotolită, și totuși e culmea fericirii, *Cumma vieții!*...

Ce deosebire e de ceea ce simțea el atunci, de ceea ce simte astăzi!...

După un dejun luat în silă la restaurantul hotelului, nu mai putu găsi liniște. Se hotărî să plece mai de timpuriu, ca să aștepte mai bine la Paradisino. La Saltino, unde se isprăvea linia de cremalieră, se hotărî să-și trimeată sacul lui de călătorie înainte și să urce pe jos. Astfel, drumul care ar putea fi parcurs ușor într-o
15 oră sau o oră și jumătate îi luă aproape trei ore.

Nu-l opreau punctele de vedere amenajate de-a lungul cărării întortocheate printre platanii palizi și brazii întunecați; nici adăposturile umbrite; dar parcă-i era teamă să ajungă, să se trezească în fața
20 cortinei negre care-i fura viziunea viitorului...

Înainte pavilionului lor, șovăi o clipă, apoi se întoarse și se așeză pe o bancă din pădure, spre a pândi trecerea Ivonnei.

25 Timpul picura ca grăunții ceasului de nisip; umbrele se lungeau; o ușoară adiere aducea din vale mângăierile aerului cald.

Se ridică și se îndreptă cu pași hotărâți spre pavilion.

30 Deschise ușa spre apartamentul lor și, în salonaș, în peignoirul ei de culoare verde stins, ce cădea

¹ „Coroana vieții/, Fericire neîntreruptă,/ iubire, ești tu.” (*Rastlose Liebe* [Iubire neconținută] (n. ed.)

în cute lungi, modelându-i liniile corpului de la umeri spre talia zveltă și liberă, stătea Ivonna, printre jerbele de flori pe care le așeza în vas.

5 Fără niciun cuvânt, se aruncă în brațele lui Răutu și se lipi de pieptul lui.

Dimineața, Ivonna nu mai lăsa să intre în apartamentul lor slujnicile pensiunii. Nu vroia să fie o clipă tulburat farmecul și bucuria intensă pe care le-o dădea intimitatea. Nici măcar splendorile natu-
10 rii nu-i atrăgeau în afară.

De atâta vreme își revărsau mărturii și amintiri din trecutul lor, dar abia acuma parcă s-au cunoscut cu adevărat.

15 Și chiar mai mult ca în exaltarea simțurilor, în abandonul de sine, în desăvârșita comuniune, în contopirea individualităților lor, retrăiau viața lor de până acum ca o tainică inițiere pentru clipele acestea.

Spre seară, tăcuți, mână în mână, s-au așezat în balconul lor, parcă plutind în văzduh.

20 Șerpele verde al Arnului se furișa spre apus, printre păduri și stânci, îmbrățișa Florența înecatată în ceață aburită de luciri sidefii, din care abia răzbăteau spre seninul cerului cupolele domoale și zveltele campanile și turnuri, – iar mai departe, își tăia
25 cărarea printre colinele stinse cu încetul în ondulațiuni dulci, pentru ca, la orizont, să se topească în întinsul albastru al Mediteranei.

30 Soarele cădea domol spre leagănul lui de odihnă; discul lui, scufundându-se cu încetul în atmosfera apăsată a pământului, creștea și, roșindu-se, își trimetea până la ei razele îmblânzite, spre a le împrăștia asupra coastelor frământate din Prato-Magno în luciri purpurii.

Ivonna ședea lipită de Răutu cu capul aplecat pe umărul lui.

În clipa în care și marginea de sus a discului înflăcărat se înecă de istov în mare, ea tresări la irupțiunea
5 bruscă prin văzduh a unui snop de raze verzi intense, ca ultimul suflu al focarului stins.

10 Florența se mistui în umbră. Siluetele înnegrite ale turnurilor abia dacă puteau fi ghicite, numai piscurile mai înalte din Prato-Magno mai ardeau în razele fugite de peste hotarul mării.

Răutu numai acuma înțelese mitul platonician.

Omul se zbate în goana năprasnică după plenitudinea vieții.

15 Dar aceasta nu poate fi găsită decât în fuziunea desăvârșită a două suflete, în armonioasa contopire într-o singură ființă a soților predestinați din veșnicie.

Trăiau în desăvârșită izolare.

Aproape nu vedeau pe ceilalți oaspeți ai pensiunii, nici pe decorativa ei patronă.

20 Rar coborau până la restaurantul din Vallombrosa, mulțumindu-se de cele mai multe ori cu o ceașcă de ceai și o porție de *ham-and-eggs*, servită în apartamentul lor.

25 Ziua când nu citeau sau nu discutau împreună, băteau toate cărările și drumurile din împrejurimi, în ascensiuni până în vârful muntelui *Secchieta* sau la *Prato-Magno*, cu opriri în delicioasele *alberge* rustice.

În discuțiunile lor, însă, pozițiunile s-au inversat.

30 Din prima zi, Răutu se gândi la viitor, la aranjarea vieții lor comune.

Pentru el, era de la sine înțeles că nu se mai pot despărți și deci urmează să fie lichidat trecutul și zidit din temelie căminul lor.

Însă Ivonna fugea cu îndărătnicie de orice proiecte sau chiar simple prevederi.

– Lasă, iubitul meu, mai avem vremea să discutăm și detaliile menajului. Pentru ce să ne tulburăm însă clipele acestea cu lucruri, poate importante din punct de vedere material, dar așa de mici în sine...

Și când, la încercările lui de a reveni, ea – învăluindu-l în surâsul ochilor ei verzi – îl îmbrățișa și-l săruta, se mistuia în el însăși noțiunea timpului ce se strecoară în nimicnicie, picătură cu picătură.

Simțea că infinitul nu se dăsfășoară numai în timp și spațiu, ci se adâncește în intensitatea vieții.

Nu avea dar tăria să insiste. Era și el așa de copleșit de farmecul și de poezia acestor zile, încât numai cu durere se putea rupe de sub stăpânirea lor, spre a se gândi la sarcinile existenței.

Când, mai târziu, Răutu retrăia această fază a vieții sale, ea se transfigura pentru el ca o fulgerare în noapte neagră, care, într-o clipă, dezvăluie vaste orizonturi, cu abia străvăzute contururi arhitectonice și cu nesfârșite peisagii, în aceeași clipă topite în adâncurile cerului.

Într-o dimineață timpurie, în tremurul primelor reflexe ale aurorei, în camera lor de culcare, Ivonna îngenunchie în fața lui Răutu și, mai multă vreme, îl privi drept în ochi cu o deosebită încordare, neantentă la cămașa ei dantelată, care lunecă dezgolindu-i, până mai jos de sân, carnația de persică aurie a blondelor de sud.

Ea nu cunoștea fățarnicele manevre de cochetărie și nu se jena să se arate în fața lui Răutu, cu o delicioasă impudicitate, în nuditatea ei sculpturală.

Nu arareori, în muzee, se oprea în fața marilor creațiuni, discutând liniile corpului uman.

Mai cu seamă, o entuziasma *David* de Michel Angelo.

Nu se sfia să facă comparațiuni îndrăznețe și sugestive.

Totuși, nu avea nimic de bacantă.

Și acum, îngenuncheată în fața iubitelui, ea evoca icoana duioaselor sfinte ale lui Rafael, care, și cuprinse de extazul religios, radiază de feminitate caldă, de blândă pietate și supremă armonie.

În dragostea ei, în adevăr, această radiere spiritualiza și înălța și cele mai păgâne debordări, transfigurând pasiunea ei ca o sublimizare a celor mai adânci porniri ale inimii omenești.

– Știi ce? – rosti ea în sfârșit, cu acel glas adânc, care-i trăda, întotdeauna, emoțiunile. Știi ce? Să rămânem astăzi acasă, ca atunci, în prima zi. Am citit în ziare că diseară, la Operă, se reprezintă *Parsifal*. Nu-ți place Wagner? Lasă, că ai să-l înțelegi și ai să-l trăiești împreună cu mine... Am avut totdeauna o slăbiciune pentru acest erou al lui Wagner... Și – să nu râzi, iubitul meu, nu este divagația unei femei îndrăgostite – revoluționarii tăi îmi evoacă acest simbol al idealismului eroic... Și tu... Nu atât prin trecutul tău revoluționar... Nu știi dacă vei cuceri vreodată sfântul Graal... Însă, prin drama ce veșnic se desfășoară în inima și creierul tău, desigur că faci parte din tribul acesta în veci însetat de ideal. Și sunt sigură că vei

triumfa ca și Parsifal asupra tuturor ispitelor și a scăderilor. Să mergem seara la Florența!...

– Dar după spectacol nu mai avem tren! Cremliera de la Saltino nu mai funcționează noaptea, – îi obiectă Răutu, ridicându-se într-un cot.

Rezemându-și capul de pieptul lui îi șopti:

– Ziua de azi ne va îndulci despărțirea pentru o noapte.

– Te vei opri la Palazzo del Domo? – se miră din ce în ce mai mult Răutu. Dar mi se pare că n-ai reținut camera acolo și că ți-ai ridicat bagajele?

Ivonna, în picioare, ridicându-și cămașa pe umăr, strecură cu oarecare jenă:

– Mă gândeam... Dar ar fi trebuit atunci să dau adresa mea de aici... pentru corespondență... Acum trebuie să reglez și chestia aceasta... Nu fi urâcios... Nu te încrunta așa!... Tu știi cât te iubesc... Ah, cât te iubesc!... N-am iubit așa pe nimeni altul și te voi iubi numai pe tine! – și se aruncă din nou în brațele lui.

În timpul spectacolului, atmosfera mistică de pe scenă invadează și loja lor, printre gratiile care îi fereau de privirile publicului.

După scena de triumf asupra magiilor lui Klingsor și după convertirea lui Kundri, Ivonna mângâindu-i genunchiul, îi grăi cu înțeleș:

– Nu castitatea lui Parsifal are importanță. E o simplă rătăcire a legendelor medievale. Dar sufletul unei femei, al unei adevărate femei, nu poate fi cucerit de un bărbat care o coboară, ci numai de acela care o înalță... Numai jertfa și lupta pentru un ideal comun, pentru o mare cauză, spiritualizează dragostea, o justifică și-i dă trăinicie...

Vocea ei vibra în toate fibrele lui Răutu.

Înainte de a ieși din cupeul lor în fața hotelului, Ivonna se alipi încă o dată de Răutu și-l sărută pe ochi și pe gură, printre îmbrățișări pasionate.

– Nu te supăra pentru această despărțire! – șopti ea sugrumându-și lacrimile. Rămâi în trăsura, nu mă însoți în hall...

Și, ușoară, dispăru după cristalul porții de fier bătut...

După un somn agitat, parcă împins de o presimțire, Răutu sări din pat.

Găsi sub ușă un mare plic cu inițialele împletite Y și V.

Din hârtia pergamentată, acoperită cu slove rotunde, mari, ca niște perle înșirate, îl învălui parfulul familiar.

Tremurând, trebui să recitească de mai multe ori aceste rânduri, pentru ca să poată înțelege și crede:

Sâmbătă

Dragul meu,

Mă doare acum nu numai durerea mea, dar mai cu seamă durerea ta.

De groaza acestui moment m-am luptat cu inima mea și am rezistat atâta vreme...

Dar când mi-ai vorbit despre Undina și Vasile Giurilă, mi-am dat seama de umbra ce o aruncă asupra vieții tale martiriul lor.

Și... am simțit că n-am dreptul, – din orice considerație – să-ți refuz, că îți datorez, cel puțin câteva clipe luminoase...

Ai înaintea ta lupte și nădejdi...

Dar eu?...

Și totuși!...

N-aș vrea să-ți las o icoană falsă despre mine.

Sunt femeie, – înainte de toate femeie...

Înțelegi?...

5 *M-ai făcut însă să cred în puterea idealului ca
bun suprem al vieții.*

Să rupem lanțurile care ne încătușează?...

*Să mă crezi, dragă, că nu mă înspăimântă latura ma-
terială, – declararea, ostracismul social sau mizeria.*

10 *Dar tu, – tu să fii supt de mlaștinile vieții de
toate zilele?...*

Am trăit o eternitate de așa înălțare!...

Nu poate dăinui!...

*Dar am închis în sufletul nostru pentru veci co-
moara acestor amintiri...*

15 *Ai să-ți aduci aminte mereu că o femeie, al cărei
suflet s-a topit odată într-al tău, rămâne – și în de-
părtare – nedespărțită de tine și trăiește clipă cu
clipă toate bucuriile, ca și toate mizeriile vieții tale.*

20 *Să-mi ierți numai ceasul acesta, – și să mă crezi
veșnic a ta, pe veci a ta, și aceeași*

YVONNE

Destinul...

Mistress Clarson îl primi cu o sugestivă mișcare
de buze.

25 Ce știe ea?... Jalnică epavă!...

Undina și Vasile Giurilă...

30 ... Aproape de țărături polare, pe o stâncă inos-
pitalieră în mijlocul unui lac cu ape plumburii, la
Schlüsselburg – mormântul celor învinși –, într-o ce-
lulă întunecoasă, goală și rece, podită cu lespezi muce-
găite, de opsprezece ani se ofilește, zi cu zi și ceas cu
ceas, aceea ce era Verocica Corceaghina – Undina...

A avut încredere în el...

Dacă ar ști?...

Dar își mai aduce oare aminte de el, în bezna
aceea fără luminiș?

5 O revăzu cum era la ultima lor întâlnire din
Odessa, pe țărmul mării, sub vraja nopții.

10 Reflexul razelor lunare tăia, prin undele mă-
runte ale mării, o cărare luminoasă în întinderea
sună, în care numai oglindirea stelelor aprindea
scânteiri misterioase, care luceau și în ochii ei lim-
pezi ca lacurile de munte.

Și contraltul adânc îi răsună și acuma:

15 „Un om cinstit e dator să-și facă examenul con-
științei și să nu-și puie pe umeri povara ce n-are pu-
tere s-o poarte... *În tine, Vania, eu am încredere!*“

Și Vasile...

20 În ocna din mijlocul pustiului dezolat al tundre-
lor siberiene, păstrează el oare încă scrisoarea cu le-
gământul lui solemn?...

În creierul lui sunt încă gravate slovele cele de foc:
„Jur că până la ultima suflare nu voi uita o clipă
sarcina pe care mi-o impun credința și nădejdea ce-
lor căzuți...“

25 Și dacă voi luneca, toate torturile iadului vor păli
față de blestemul conștiinței mele la gândul la voi, frați
de suferință și de nădejdi ai tinereții mele... Jur!...“

Noaptea îl cuprinse pe Răutu în balcon – în bal-
conul lor...

30 Sub bolta catifelată, stelele păleau în razele lunii,
care conturau, în vraja lor argintie, crestele și coas-
tele stâncoase ale munților, până în adâncimea nea-
gră, din care se ridicau, din fund, ca o mărturie a
neastâmpărului omenesc, mii de lumini ale cetății

lui Savonarola. În depărtare se ghicea nesfârșirea
mării, a cărei suflare îl învăluia și pe el în stinghera
lui plutire între nemărginirea înstelată și prăpastia
avidă de sub picioare.

5 Ah! bietul Heine!... Ce e evocarea lui în compa-
rație cu această năprasnică ruptură:

Ein Fichtenbaum steht einsam
Im Norden auf kahler Höh'.
Ihn schläfert; mit weisser Decke
10 Umhüllen ihn Eis und Schnee.

Er träumt von einer Palme,
Die fern im Morgenland
Einsam und schweigend trauert
Auf brennender Felsenwand...¹

15 Nostalgia inaccesibilului...

Destinul!...
Undina... Vasile Giurilă... au avut încredere în el.
Și Ivonna crede...
Dar Elisa?...

¹ „Un brad stă singuratic/ În nord cu vârful-n nori./ Adoarme-n
gluga albă/ De ghețuri și ninsori./ Visează că, departe,/ În orientul
clar,/ Un palmier stă singur/ Pe stâncile de jar.“ (*Intermezzo liric*, 33,
trad. Ștefan Aug. Doinaș, în Heinrich Heine, *Versuri*, ed. îngr. de
Alfred Margul Sperber, București, ESPLA, 1956, p. 52.)

Cap. XIII

COBORĂȘUL

De când descinse din tren la Florența, afară de te-
legrama care-i comunica adresa, Răutu nu mai scri-
5 sese Elisei și nici nu-și mai deschidea corespondența.

Acum numai, își luă cu sine de la hotel un teanc
de telegrame, scrisori, jurnale românești și diferite
pachete.

10 Cu o muștrare vie de cuget, începu să le desfacă.
O telegramă a lui Aurel Crăsnianu îl întreba când
se întoarce în țară.

Într-alta, Elisa îl asigura că poate sta fără griji,
Luța fiind în afară de primejdie.

15 Ciorbadgioglu îi aducea la cunoștință ultimele
evenimente din Ciubărești: un pogrom din Târgul
Pupăzei, datorit „băieților“ lui Arghir; agresiunea
împotriva lui Vasile Credință, săvârșită tot de această
„tinerime entuziastă“ și tot din îndemnul maestru-
lui, pentru motivul că „acest corupător al tinerimii“ a
20 dezvelit, într-o recenzie, o gafă a marelui savant, care a
tradus dintr-un vechi document grecesc cuvântul care
înseamnă orgie prin „congres“... Secretarul de redacție
al „Farului“ se interesa și de data pentru care trebuie să
prepare materialul numărului de septembrie al revistei.

25 O scrisoare a lui Osmanli, retransmisă de Elisa
din Ciubărești, în care poetul îi amintea întâlnirea
promisă la Viena.

Jurnalele vorbeau de agitația politică reîncepută după sfârșitul vacanței; prevesteau o iminentă campanie pentru răsturnarea guvernului.

5 Scrisorile Elisei – foarte simple, lipsite de orice pretenții literare, mărginindu-se la povestirea micilor întâmplări din vilegiatura lor în via din Dealul Recei – căutau înainte de toate să înlăture pentru Răutu orice motiv de tulburare.

10 Chiar despre scarlatina Luței se pomenea ca de un fapt divers, ce nu ar putea justifica vro îngrijorare.

Regulat, în fiecare duminică, câteva pagini de scris mărunț, dar foarte citeț, rezumau cu credință tot ce l-ar putea interesa din sfera preocupărilor ei.

15 Dar până în ultimele scrisori, după o îndelungată tăcere din partea lui, nu găsi niciun cuvânt de reproș, deși Elisa nu reușea întotdeauna să-și ascundă aprehensiunea.

Cugetul lui Răutu fu rănit de conștiința vinei sale.

Totuși, nu avu tăria să plece imediat spre țară.

20 Simțea nevoia de reculegere.

Se hotărî să se oprească pentru câteva zile la Viena. Acolo putea să-și pregătească și să-și sistematizeze materialul necesar pentru activitatea lui parlamentară – în special un proiect de organizare a creditului țărănesc.

În restaurantul hotelului său din *Graben*, Răutu avu prilejul de a întâlni un tip de român încă necunoscut lui.

30 Era doctorul Octavian Petrovici, unul din redactorii *Memorandumului* din Ardeal, refugiat în capitala Habsburgilor.

Om relativ tânăr, viguros, chiar puțin pornit spre obezitate, cumpătat la vorbă, el făcea impresia, la prima vedere, a unui banal *Gelehrter* neamț.

Dar când conversația atingea vreun punct nevralgic din psihicul lui, obrazul lui perfect ras se colora și ochii-i miopi fulgerau de sub lentilele convexe și groase ale ochelarilor. Și aceste puncte nevralgice erau mai cu deosebire: Monarhia Habsburgică și situația românilor din Ungaria.

5 Era naționalist feroce, îi ura pe unguri până la turbare, dar, în același timp, era și un fanatic habsburgian. Toată nădejdea, în ce privește viitorul românismului, o punea în reconstruirea monarhiei pe o temelie federalistă, care ar atrage în orbita ei și naționalitățile „fragmentare” de dincolo de Carpați și de peste Dunăre.

15 Și, totodată, se arăta foarte „occidental” : în federalizarea Imperiului Dunărean vedea o îndrumare spre Statele Unite ale Europei.

Pentru acest motiv, avea oroare de „tembelismul oriental” din Regat și stăruia, cu pasiune, asupra necesității urgente de *europenizare* a României.

20 Ca prim pas spre europenizare, socotea convertirea românilor la catolicism.

Printr-o curioasă contradicere însă, acest occidental era cu desăvârșire străin de curente sociale din Apus. Mișcarea muncitorimii îl lăsa indiferent. Se poate spune că o și ignora, cel puțin sub aspectul ei esențial.

25 Nu-l interesa decât doar prin repercusiunea ce putea avea asupra luptelor naționale din Austro-Ungaria.

30 Cât de departe erau concepțiunile acestea de ideile curente din Regat, ca și de năzuințele intelectualilor din Basarabia!

Răutu se putea astfel convinge aievea de toată complexitatea problemei puse națiunii românești de destinul istoric.

El luă hotărârea de a veni cât mai grabnic în contact cu conducătorii românilor din Ardeal.

Răutu nu-și isprăvi încă toaleta lui sumară, când apariția zgomotoasă a lui Miron Osmanli îl sili să se mai grăbească:

– Bine te-am găsit, în sfârșit! – se repezi acesta. Pe unde mi te-ai rătăcit atâta vreme? Mă oftigeam pe malurile Sprei, în așteptarea telegramei dumitale... Când plecăm?...

– Aveam de gând să mai stau aici o zi sau două, – abia putu să-i răspundă Răutu.

– Mofturi! – ripostă sec Miron. Toată lumea se întoarce acuma. Trenurile sunt pline de mastodontii și troglodiiții naționali... Se așteaptă schimbarea de regim... Pentru unii, cade mana din cer; pentru alții, încep anii vacilor slabe... Acuma e vremea de dat năvală asupra lăzii de fier... În epocile astea, toate inimile se moaie... Apoi, și dumneata ai ajuns bărbat de stat... N-ai grija destinelor naționale?... Hei?...

În tren se găseau, în adevăr, foarte mulți români – toți agitați și exuberanți, îngrijorați și oțeriți, se frământau în discuțiuni și polemici asupra evenimentelor din țară.

Osmanli, cu patima lui de mistificator incorrigibil, se găsea în elementul lui.

Mare actor, el se colora imediat, ca unameleon, în personagiul necesar pentru farsa jucată vremea din victimele sale.

Încă de pe peron, se aruncă în îmbrățișări și pupături asupra unui om înalt cât o clopotniță, cu un cap, în vârf, ca o pătlăgică roșie, împărecheată însă de o enormă pătlăgea vânătă în loc de nas.

Era vestitul șef al liberalilor dintr-un orașel de pe malul Dunării, cunoscut mai mult sub porecla „Țăcănel“ decât cu straniul său nume de Filip Cucurecani.

– Ce bine-mi pare! De unde vii, coane Pache?... Mergem să dăm de-a dura pe ciocoi... Ha?

– He-he-he! Ce să facem, domnule Osmanli? – scârțâi uriașul cu o stranie voce de cățeluș bolnav. Mergem la datorie... Ne cheamă șeful.

Bineînțeles că Osmanli se așeză în compartimentul victimei alese.

Și îndată ce bagajele au fost repartizate și trenul pornise, „teatrul“ reîncepu:

– Vasăzică, te cheamă șeful?... Conul Lache să trăiască! Ce om, frate!...

Și poetul, pentru a-și materializa superlativul, își închise un ochi, își strânse buzele și cu dreapta desena, de jos în sus, o spirală.

Filipache Cucurecani, muiat până în măduva oaselor de acest prinos de admirație pentru însușirile superioare ale conului Lache – „șeful“ sau „vulturul Olteniei“ –, căzu în capcană:

– Ehehei! – își țâșni el saliva de entuziasm – ăsta, domnule, îmi bun, zic eu, de prim-ministru! Zău! Ai fost în țară când i-a frecat el ridicheia îngâmfatului ăla de ciocoi Toma Flor!... Straaașnic, frate!... Frumos!...

– În ce chestie? – își arătă interesul Osmanli.

– În chestia națională, frate... când au spartără băieții noștri geamurile la consulatul ungar.

– Și cum, cum a fost, zi-i, coane Pache! – se apropie Osmanli de convorbitorul său. Zi-i!

– N-ai fost? Păcat! Frumos a fost... Tare frumos!...

– Aha!... Și unde?

– În Parlament!... Se ridică ciocoiul de pe banca ministerială – bine i-a zis tribunul nostru, domnul Dresu, că-i „bufonul regelui“ – și porni ca o morișcă stricată!

5 Aici povestitorul își subție încă vocea și, învârtind cu mâna ca și cu mânerul unei moriști, începu să toace:

– Dă-i, dă-i, dă-i, dă-i!... și dă-i, dă-i, dă-i, dă-i!...
de ni s-au străpezitără și dinții... Apoi, când se sculă
10 conu Lache al nostru! – și aici glasul i se îngrașă și se coborî la diapazonul cel mai jos la care putea ajunge – și când mi-l apucă, frate, ca-n chingi! – povestitorul își înconjură trupul cu brațele-i de orangutan și clătînându-se în dreapta și în stânga, hurui: – și dă-ă-i!... Și
15 dă-ă-i și dă-ă-i, și dă-ă-i! Marți îl făcu, frate!

– Și ce i-a zis?

– Apoi asta!... I-a turtit fesu, să nu fie obraznic ciocoiul... Strașnic a fost... Frumos!...

– Dar cu alegerile cum stați în județ? N-are să
20 facă domnul Panaite vreo învârtitură?

– Ce învârtitură, frate! – se supără domnul Filipache. Cum abia numai suflă națiunea, acuși și mănâncă ei ce nu le place!...

– Ce faci, Gogule? – interpelă Osmanli din coridor pe un călător de structură apoplectică, fără gât și cu abdomenul care începea de la bărbie. Ce-ai părăsit tocmai acum Parisul?... Acuma e acolo petrece-
25 rea în toi, când se întoarce *bomondul!*!... Stai să mă duc cu tine în compartimentul tău, să mai stăm de
30 vorbă, de mult nu te-am văzut!

Și răzământându-se de umărul noii victime, o urmă:

¹ *Beau monde* (fr.) – lumea bună (n. ed.)

– Încotro, Gogule, pe vremea asta?

– Păi, mon cher, merg (e) spre fieful (e) meu electoral (e), – răspunse așezându-se lângă fereastră domnul Gogu Orangiu, fruntașul conservator, care vorbea cu un accent francez atât de covârșitor, încât și în cele mai neaoșe cuvinte românești, chiar articulate, se auzea un *e mut*. – Avem (e) în (e) curând (e) *des élections générales*, – chiar (e) în (e) toamna asta...

– Aaa! Ai plecat, vrasăzică, pentru propagandă! –
10 își strâmbă disprețuitor buzele Osmanli. Te *ancanaiez!* cu plebea? Ha, *de-mo-cra-tu-le!*!

– Bah! – îi imită strâmbătura și domnul Orangiu, învârtindu-și capul cu îngâmfare, ca să-și mai scoată gâtul din burtă – nu sunt (e) *ajant* (e) electoral (e)...
15 Alegătorul (e) dacă are puțină băutură e ca o turmă de oi...

– Brava, Gogule, noi, elită, trebuie să ne străngem, *mon cher*, rândurile în fața puhoiului de mitocani... Hai, *mon cher*, la bufet să luăm un coniac.

20 În vagonul-restaurant, un colț întreg era ocupat de către călătorii români, care se adunaseră în jurul amicului nostru Pamfil Toteanu.

Acesta, revărsându-și burta pe masă, își povestea păteniile din Monte Carlo, grohăind de mulțumire pentru interesul obștesc pe care-l trezise:
25 – Așa tot a mers, domnule, cu blăstemata aia de *ruletă*: eu pe roșu, ea pe neagră... eu pe neagră, ea pe roșu... eu pe roșu, ea pe neagră... eu pe neagră, ea pe roșu!... ho-ho-ho-ho! M-au zdreliteră, blăstămații!...

30 – Strașnică ghină, *mon cher!* – întrerupse cu viu interes domnul Gogu Orangiu.

¹ *S'encanailler* (fr.) – a se îmhăita, a se strica, a se declasa (n. ed.)

– M-au prinsără toate năbădăile, – își reluă povestea Pamfil – îmi scotocesc buzunarele și pun o movilă de bumaște pe zărul. Dar *curierul* dracului se oțărăște la mine: *Rinieva, musiu!*¹!... Cum *rinieva*,
 5 mă, musiu! – mă îndrăcii și eu. Dar broscoiul nici nu se uită la mine. Dă cu mâna în lături teancul meu de *bumaște*. Și, când colo, iese ea tocmai pe zăr, domnule! Mi se făcu roșu înaintea ochilor... Și când
 10 l-am plesni-i-it!... s-a pleoștit la pământ. Și aci începe punctul!... Cum m-au apucatără, domnule, hai-dăii, cu genunchii la spate și cu pumnii la falcă... Nu dați, mă! sunt *sinator*, colegiul întâi!... M-au dusără mai mult în brânci și pe sus la *țugunderul* lor...
 15 Ho-ho-ho-ho!... Noroc de prințul Scarlat Sferțea și prințul Anton Vatași... Au hărharitără ceva ipistașilor franțuji în limba lor și m-au scosără la lumină. Dar în seara ceea nu m-au mai lăsatără să mă duc la *Casinul*... Ne-am pusără la *pocher*, la hotelul nostru... Și m-au curățatără și dumnealor de bănișorii
 20 ce-mi mai rămăsese. Ho-ho-ho-ho! A trebuit ca dumnealui, *sicritarul* meu, să *tăligrafieze* acasă. Așa *arivantură*, fraților, – își mângăie fudul domnul Pamfil mustățile pe bucle-i unsuroase.

– Ehei! Dacă n-ai știut să tai buricul norocului! –
 25 interveni aici Osmanli, care știu îndată să se pună în centrul atențiunii generale.

– I-hî!... Cum să tai buricul norocului? – își holbă ochii conul Pamfil.

– Să joci cu banii furați! – șopti sugestiv mistificatorul și își închise cu înțeleș un ochi.
 30

¹ *Rien ne va (plus), Monsieur!* (fr.) – nimic nu mai merge, domnule!; la ruletă, anunț de încetare a mizării pe un număr sau o culoare (n. ed.)

– Cum?... Cu banii furați?... exclamau uluiți călătorii din toate părțile.

– Să vedeți!... Mă duce odată la Viena contele de Monteverde la Clubul Magnașilor. Și așa, în
 5 glumă, cer carte, la baccara... Mă uit, șapte!... Bancherul – opt!... Altă carte! Mă uit – opt!... Bancherul – nouă!...

Poetul imită minunat limbajul și gesturile cartoforilor profesioniști.

– Trebuia să tragi, să schimbi șansa! – comentă cu vioiciune Gogu.

– Stai, frate!... Îmi dă cinci... Cer carte... Bac!... Și bancherul, – mânca-l-ar... avusese numai trei... Într-o jumătate de oră, duși au fost cele douăzeci
 15 mii de coroane pe care le-am avut cu mine... Atunci, șterg de pe tava chelnerului un pol... și în cinci minute câștig, fraților, o sută șase mii!...

– *Sapristi!* – trânti cu palma în masă Gogu.

– O-ho-ho! – nechezi de entuziasm Pamfil
 20 Toteanu. Băga-i-aș!... Și i-ai dat polul îndărăt chelnerului?

– Nu se poate!... că se duce toată bafta!...

– Fiu-fiu-fiu-fiu!... putu numai fluiera de groază bietul Cucurecani.

25 Tănărul Vasile Iliescu, lungul și sfrijitul *sicritar* al obezului domn Pamfil, ceru cu modestie lui Răutu voie să se așeze la măsuța lui.

După câteva momente de conversație, Răutu putu constata că e un băiat inteligent, cu studii serioase. Vorbea fluent într-o limbă colorată și elegantă, descriind cu mult humor funcțiunile sale de secretar pe lângă un patron vulgar și incult.
 30

– Dar n-ai putea dumneata – întrebă Răutu – să-ți găsești o ocupație mai demnă de cultura și inteligența dumitale?... Ce studii ai?

– Sunt doctor, și încă de două ori doctor: în
5 Drept și Științe economice, din Paris.

– Cum? – se miră Răutu. Dar ce vrâstă ai?!...
Eu nu-ți pot da mai mult de optsprezece ani!...

– Am douăzeci și șase, – se roși puțin tânărul
sub pufoșorul albicios de pe obrajii săi mongolici.
10 Domnul Pamfil Toteanu e șeful organizației liberale
din județul nostru. Nu pot fi decât liberal și – se pot-
ticni glasul lui o clipă – și tocmai în această privință,
am o mare rugămintă... Patronul, prin reflex de la
15 domnul Aurel Crăsneanu, simte o mare venerațiune
pentru dumneavoastră... Dacă ați putea să-i spuneți
un cuvânt, să-mi pună candidatura la Cameră în ale-
gerile ce vin... Dacă ați avea bunătatea să stăruiti și
pe lângă domnul Aurel Crăsneanu...

Răutu se simți cam stingherit de rolul nou pentru
20 el, de protector politic, ce cădea astfel asupra lui:

– Nu știu – îngăimă el – dacă poate avea tre-
cere cuvântul meu la domnul Pamfil Toteanu... În
orice caz, trebuie să vorbesc întâi cu Crăsneanu...
Dar am să-i vorbesc numaidecât, – reluă el cu căl-
25 dură – numaidecât... Sunt convins că poți avea un
rol însemnat în viața noastră publică...

Astfel începu, încă de peste hotar, să simtă
copleșindu-l cu încetul atmosfera din țară.

Îi telegrafie lui Aurel Crăsneanu că va trece prin
30 București, spre a fi pus în curent înainte de a pleca
acasă la Ciubărești.

De la Predeal, se urcă în „trenul bărbaților“, care,
în fiecare luni dimineată, readuce la București, după

vizita hebdomadară la căminul conjugal, pe soții ce
nu-și pot îngădui o vilegiatură mai îndelungată.

Răutu se trezi turtit între vreo zece călători și că-
lătoare într-un compartiment de șase.

5 Învăluie deodată atmosfera obișnuită a discuțiu-
nilor politice din țară.

În văzduh pluteau peste tot aceleași frânturi de
conversație: Pleacă... rămâne... vine... „Ai noștri“...
„ai voștri“... tâlharii... risipă... demagogie...

10 Dar dincolo de Ploiești, – în căldura sufocantă
și cu atât mai puțin tolerabilă, întrucât nu era îngădu-
ită nicio mișcare în vagoanele înghesuite, cu călătorii
presați într-o singură masă gelatinată și transpirată –,
se auzi o notă originală în dialogul dintre person-
15 gii invizibile din coridor:

– Aaa!... tu ești, mă, Costăchel!... Ce bine-mi
pare... Să trăiești!...

Pupături...

– De când nu ne-am văzut! – urmă același glas
20 de tenor spart. Voinic? sănătos?... Ce faceconița
Lina?... Hiiii!... Câtă vreme trecu!...

– Dă-o... încolo! – grohăi, ca din puțină, un
glas surd. E o... târfă... mă divorțez... Se întinde cu
toți haidăii...

25 Pentru o clipă, discuțiile politice se suspendară
în nădejde de cancan picant.

– Dulce țară! – mârâi pe nas Osmanli.

O cuconiță grasă, din fața lui, chicoti sub cascada
de sudori, aruncându-i o ispititoare privire printre
30 fluturările evantaliului „japonez“.

Aurel Crăsneanu se arătă preocupat: nu era si-
gur dacă angajamentul de a se grăbi întorsătura „ro-
tativei“ va fi ținut:

– Canalia ceea de Nitza Vasilescu, – izbucni el cu o violență neobișnuită – cu toate promisiunile solemne date când îl ajutasem să scape din *pétrin*¹, în chestia episcopului Teofan, acum bate lăturile...

5 Se angajase solemn să provoace, la nevoie, el cădere guvernului, dacă alți factori ar opune vreo rezistență. E din Ciubărești, măgarul, și mi se pare că sunteți bine. Am auzit ceva... Aș vrea să-i duci, confidențial, un cuvânt din parte-mi.

10 Inima lui Răutu se strănse.

– Nu, nu pot! – îngăimă speriat.

Crăsneanu se uită cu suspiciune, dar nu insistă.

Situația se înfățișa destul de tulbure.

După principiile *rotativei*, „guvernul boierilor“
15 ar mai putea sta la cârmă.

Dar ajunsese un secret de Polichinelle că „roșii“ au dreptul, pe temeiul convențiunii speciale, să revendice imediat puterea.

Întârzierea ar aduce o atingere prestigiului partidului și mai cu seamă ar compromite pe șefii vintovați de ușurință, neluând garanțiile necesare.
20

Dar și boierilor le venea greu să se despartă de avantajile guvernării, aruncând masele partidului într-o flămânzire prematură.

25 Astfel fu decretată „campania de răsturnare“, cu ritualul ei bine stabilit: întruniri și demonstrații pe județe, apoi pe regiuni și, în sfârșit, o mare desfășurare de forțe în capitală, cu asaltul decisiv.

– Situația dumitale politică va atârna mult de rolul
30 ce-l vei avea în această campanie, – spuse Crăsneanu apăsător lui Răutu. Ești orator, trebuie să iei parte la

cât mai multe întruniri. Și, în orice caz, la toate cele însemnate – la Iași, Galați, Brăila, Craiova –, fără să mai vorbim de București.

– Dar nu sunt încă formal înscris în partid, –
5 obiectă intimidat Răutu. Ar fi o situație dubioasă...

Crăsneanu surâse din ochii lui cei mai seducători:

– Dimpotrivă! Ai să ai mai multă libertate de acțiune. Nu ești legat de programul oficial al partidului. Poți să-ți afirmi cu energie ideile proprii...

10 Desigur, n-ai să angajezi partidul... Dar dacă ai să găsești o notă justă și ai să provoci un curent în opinia publică, te-ai afirma ca om de stat și *am putea* – sugera tentatorul – *am putea* da o nouă îndrumare partidului, în conformitate cu *ideile noastre*...

15 – Și când începe acțiunea? – întrebă, îngândurat, Răutu, apăsându-și tâmpla cu degetul. Lipsesc aproape de trei luni de acasă...

– O! datorită către țară primează, – surâse din nou Crăsneanu. Dar ai vreme. Are să se întârzie încă
20 vreo săptămână sau chiar zece zile... Dar să nu lipsești! Ai o chemare foarte însemnată: să atragi în făgașul politicii noastre pe intelectuali și tineretul.

¹ (*Être dans le) pétrin* (fr.) – (a fi în) încurcătură (n. ed.).

Cap. XIV

CRIZA

Niciodată încă Răutu nu se simțise atât de umilit, copleșit de dezgust pentru sine însuși, ca în faza
5 aceasta a vieții sale.

În primul rând, ce poate spune el Elisei? Cum are să-și justifice purtarea?

Să o tăinuiască? Să ducă viața în minciună? La fiecare cuvânt, la fiecare gest, să nu poată privi drept
10 în ochii aceștia leali și devotați?

Să-și mărturisească *păcatul*?

Dar nu-și recunoaște nicio vină!

Nu se poate căi de momentele cele mai înălțate ale vieții sale, când trăia din toate fibrele ființii sale,
15 când își simțea inima mai luminată, sufletul mai îmbogățit...

Dar să rupă?

Să arunce în disperare, în mizerie morală, o prietenă, o tovarășă credincioasă, care i-a dat atâta sprijin
20 în munca lui și, în lupta lui, atâta echilibru sufletesc?

Și, în fond, nu e pătruns numai de caldă prietenie și adâncă stimă pentru ea, dar simte că ea face parte din însuși sufletul lui, că ruptura îi va aduce poate mai multă durere și mizerie morală decât Elisei.

25 Ivonna, în scrisoarea ei, vorbește despre tragedia dragostei în condițiunile sociale actuale.

Desigur, marea emancipare – înălțând nu numai pe *muncitor*, dar și pe *om*, deopotrivă pe bărbat și pe femeie – va face cu puțință o legătură între ei, întemeiată numai pe dragoste pură și pe libertate
5 desăvârșită, înălțătoare și atotbiruitoare.

Tragedia eroinelor lui Turgheniev *atunci* – dar numai atunci – nu vai mai fi atât de ineluctabilă.

10 Astăzi, soluția cea mai bună – poate, unica posibilă – ar fi tocmai camaraderia afectuoasă, ca aceea care-l leagă, de ani, cu Elisa.

Dar fără minciună!...

Să hotărască însăși Elisa! – încheie în sfârșit Răutu gândurile lui grele.

15 Pe peronul gării din Ciubărești, în afară de Elisa și Antonel – Luța, încă în convalescență, rămăsese acasă –, îl așteptau Ciorbadgioglu, Ilie Turcu, Anton Vădrășcan și Nicolae Soltuz, întors de vreo două zile din Elveția.

20 Când Elisa, fără să țină seama de lumea ce mișuna împrejur, se aruncă înlăcrimată de bucurie în brațele lui Răutu și se lipi palpîtând pe pieptul lui, toate frământările dispărură din sufletul lui.

O mare liniște și siguranță îl cuprinseseră; simți că poate să-și încredințeze soarta Elisei.

25 Încă nu se despărțise de îmbrățișarea tovarășei, și începu un duet ciudat între Ciorbadgioglu și Vădrășcan, care literalmente îl trăgeau pe Răutu de poală, fiecare spre sine, primejduind integritatea vestonului său confecționat la Paris.

30 – Domnule Răutu! – îl atacă pe de o parte Ciorbadgioglu, deșurubându-și cu violență degetele. Ce facem cu *Farul*?... Nu poate ieși fără un articol al dumitale și așa mai departe...

– Domnule Răutu! Cum stăm cu politica? – exclamă Vădrășcan, învârtindu-și brațele lungi ca niște aripi de moară. Cade guvernul...

– Ai putea da impresii de călătorie și așa mai departe, – îl întrerupsese Ciorbadgioglu, fulgerându-l din ochii săi de circazian.

– Ce atitudine luăm? – nu se lăsa Vădrășcan. Fuzionăm, în sfârșit? – întreabă el, înlăturând cu un gest pe Ciorbadgioglu; obrazii săi palizi se roșiră sub perii țepoși și incolori și crăpăturile înguste ale ochilor se lărgiră spre a rivaliza cu „ferestrele asiatice” ale secretarului de redacție.

Apoi, ignorându-se, urmară amândoi în același timp:

– Curente intelektuale și literare din Paris și așa mai departe,... ar fi minunat!...

– Trebuie să ne punem candidaturile...

– Taci din gură, Vădrășcane, cu prostiile tale! – se răsti celălalt, aproape zgâriindu-și de furie pomeții mongolici. Revista are mai mare importanță și așa mai departe...

– Parlamentul ce păzește?... Auzi!...

– Domnule Răutu, doamna Orleanu ne-a citit unele fragmente din scrisorile dumitale și așa mai departe...

– N-avem multă vreme pentru campania electorală!

– Ai putea combina ceva în trei zile, din acele scrisori, și așa mai departe...

Ilie Turcu se strica de răs.

Dar Nicolae Soltuz, cumpănit și cuminte ca întotdeauna, interveni cu îndârjire:

– Lăsați omul în pace! Nu-l buimăciți din prag! Mai aveți vreme să-i bateți capul.

Elisa, cu pătrunderea ei psihologică și cu tactul ei rafinat, se adresă surâzând blajin beligeranților:

– Să veniți la noi. Avem să luăm ceaiul și dacă nu e prea obosit Vania... domnul Răutu – se corijă ea –, puteți să discutați până în zori de zi. Aici lumea începe să râdă de noi.

În drum, de-a lungul nesfârșitului Bulevard al Unirii – acum pavat cu piatră cubică și plantat cu tei tineri, care promiteau o superbă alee –, Elisa, ținându-și brațul pe talia lui Răutu, îl întreba afectuoasă și îngrijorată:

– De ce ești așa de palid, dragul meu?... Și slăbit, tare slăbit... Uite cum atârnă hainele pe tine!... Ai fost bolnav? – se sperie ea și, parcă consolată, adaogă: De aceea n-ai scris atâta vreme!...

Răutu simți o împunsătură de muștrare și dacă nu se afla pe banca din față Antonel, poate se ușura îndată în spovedanie, atât de intolerabilă pentru el erau conștiința de vină și minciuna.

Se hotărî să se descarce cât mai curând.

Dar nu apucă să intre în casă, când sosiră și cei patru *farishi* și, pe deasupra, cu Gheorghe Oanea, care întârziase pentru tren.

Între cești de ceai și, apoi, în timpul unui prânz modest, dar gătit cu talentul culinar excepțional al Elisei, discuția sârea de la povestirile de călătorie la situația revistei și la noutățile și prevederile politice.

Nota originală o aduse Gheorghe Oanea, care, la exuberanțele și expansiunile optimiste ale lui Vădrășcan, declară liniștit mângâindu-și mustața groasă cu dosul mâinii:

– Geaba trâncânești tu, măi, Vădrășcane, de cele ce nu știi... Nu putem măcar încerca să cucerim acuma

colegiul al treilea, oricare ar fi atitudinea roșilor. Ce-ai să le spui oamenilor? Dacă nu le spui ce trebuie, nu cucerești nimica, chiar dacă te votează; căci ar vota atunci numai ca pentru oricare candidat guvernamental. Iar dacă spui ce le trebuie – atunci, ori ai să arunci țara în foc, ori nu ți se mai pune candidatura.

– Dar cum s-a ales, la noi în județ, Răutu? – își strânse Vădrășcan crăpăturile ochilor, lovindu-se triumfător în șolduri cu brațele lui lungi.

– Apoi, frate, – ripostă liniștit Oanea – dacă-ți spun că lehaiеști degeaba despre ce nu știi... Aici, noi avem aproape în fieștecare sat oamenii noștri de nădejde, care duc tot satul după ei... Dar în celelalte părți, mai cu seamă când o fi vorba de alegeri generale, ce faci fără pregătire?...

– Asta-i. Trebuie pregătirea și-așa mai departe! – irupse, înfocat ca întotdeauna, Ciorbadgioglu. Pregătirea... Pregătirea ne-o dă revista... Primim o mulțime de scrisori de la învățători și popi și așa mai departe... Să vii la redacție...

Elisa, ocupată cu servitul, lua puțin parte la conversație.

Dar o preocupa și Răutu.

Pe furie, îl observa cu multă atenție. Îl simțea deprimat și îngrijorat. Nu numai că nu domina, ca de obicei, discuția, dar intervenea relativ rar și distrat, parcă fără multă tragere de inimă.

În noapte târziu, rămași singuri, după ce își petrecuseră prietenii, Elisa își puse cu afecțiune timidă mâinile pe umerii lui:

– Te-au obosit... Ești așa de palid... Ce ai, dragă Vania?... Spune mamei...

Răutu păli și mai tare. Inima lui se izbea nebună în piept:

– Avem mult de vorbit, – se sugrumă glasul lui – suntem, în sfârșit, singuri.

Bătăile inimei lui se repercutau, transmise prin degetele și brațele ei, lipite de umărul iubitului, în inima Elisei, gata să se sfășie.

Speriată, ea îi strânse capul între mâni și-l sărută pe frunte:

– Nu, iubitele, – șopti ea tremurând de emoție și dragoste – iartă-mă! Ar fi o sălbătăcie... Ești istovit... Călătoria... probabil, boala... Nu știi ce ai mai aflat și la București... Acum, și discuția aceasta prostească... Lasă pe altădată... Mai putem vorbi și mâne și poimâne... Acum, înainte de toate, să te odihnești... Să recapeți puterile... Ești ca o umbră...

Îl sărută încă o dată foarte mișcată și plecă repede în odaia copiilor.

Culcată, cum făcea după boala Luței, lângă copilă care răsufli liniștit, Elisa nu putea dormi.

O teroare nedeslușită, imprecisă, o cuprinse.

Își dădea seama – îl cunoștea prea bine – că se petrece ceva grav în sufletul lui Vania.

Ipotezele cele mai fantastice o torturau. Era gata la orice jertfă, numai să aducă liniște în acest suflet veșnic zbuciumat.

Era însă departe să bănuiască adevărul. Nici în gând nu-i putea veni că deprimarea și turburarea eroului ei ar avea un motiv personal.

Tot timpul trăgea cu urechea și simțea că nici Vania nu doarme și se zbuciumă.

De mai multe ori, se ridică să pornească spre el, dar se birui și rămase în patul ei, sfortându-se ca Vania să nu-i audă plânsul.

Nici nu știi cum adormi spre ziua.

Sculată de dimineață, se îngriji, înainte de toate, să-și șteargă ravagiile insomniei.

Îeșind în odăița care le servea de sufragerie, văzu urmele unui dejun pripit luat de Vania, care și plecase din casă.

În camera lui, găsi pe birou fotografia luxos încadrată a unei femei de o rară frumusețe și, răzemată de ea, în evidență, o scrisoare pe hârtie pergamentată, scrisă cu frumoase slove mari, rotunde.

Era vădit lăsată într-adins... E un mesagiu de la Vania?

Luă scrisoarea.

Un parfum delicat, exalat de foaia desfășurată, parcă-i răzbătea prin vine, până în spasmele îndurate ale inimei.

Citea și recitea rândurile caligrafice, care, în globule de plumb, zvâcneau în tâmpilele ei ca ciocănituri de mai. Și, printre rânduri, își ridica ochii asupra portretului.

Lupta nu e cu puțință.

Dar *aceea nu-l vrea!*... L-a părăsit, a fugit, lașă, după ce îl înnebunise, îl nenorocise...

Se sufoca de ura subită ce-i strănse gâtul la vederea acestui oval fin, cu privirea angelică, cu liniile delicate ale torsului.

Reciti încă o dată scrisoarea și se simți totuși bîruită de sufletul ce radia din aceste linii drepte și slove rotunde, de caligrafie impecabilă...

Se lăsă în scaun și, cu capul răzemat între mâni, plânse din plin. Dar acuma fără amărăciune, chiar cu un simț tănuit de bucurie adâncă: „E al meu, al meu, rămâne al meu... nu mi-l va lua nimeni!...“ – îi revenea mereu același gând...

La redacția „Farului“, Răutu găsi adunat complectul redacției.

De la ușă încă fu întâmpinat de exclamația lui Ciorbadgioglu:

– Bine că ai venit, în sfârșit! Ne dă peste cap... Iată, manuscrite, nuvele, poezii, polemici, scrisori și-așa mai departe... E mai cu seamă nuvela unui Niculae Pădureanu, o minune!...

Răutu se silea cinstit să intre în cursul intereselor revistei.

Dar nici perseverența diabolică, care-l caracteriza pe Ciorbadgioglu, nu-l putu distra de la gândul la Elisa.

Citind scrisorile sau ascultând aprecierile colaboratorilor asupra materialului adunat pentru numărul viitor al revistei, atențiunea lui se rătăcea mereu spre aceeași întrebare repetată sub diferite forme: Ce face?... Ce are să facă?... Ce avem să facem?... Cum mă primește?... Se împacă?...

În sfârșit, aproape de miezul zilei, porni spre casă.

Dar îndărătnicul Ciorbadgioglu se ținea scai după el:

– Ne dai ceva pentru numărul ista? – bodogănea el mereu, întinzându-și arătătorul stâng de-împlesneau încheieturile. Trebuie să dai ceva!... Impresii din călătorie și-așa mai departe... Și o cronică internă asupra problemelor zilei sau răspuns „Ogorului“ la măgăriile lui Arghir și-așa mai departe... Situația externă...

Răutu, în sfârșit, se enervă și, știind că de Ciorbadgioglu nu poți scăpa cu una cu două, se răsti:

– Destul! Nu-mi bate capul!... Lasă-mă în pace... Am să vin după masă la redacție... Acuma, halt!...

Ciorbadgioglu, deprins cu acest tratament din partea prietenilor, plecă fără supărare, dar nu fără a arunca îndărăt săgeata partului:

– Se întârzie numărul!... Avem obligațiuni față de cetitori și-așa mai departe...

Elisa îl întâmpină în biroul lui și, înlăcrămată, îi întinse fără niciun cuvânt scrisoarea Ivonnei.

Răutu abia își găsi puterea de a rosti:

– Și ce zici? – o fixă el cu o nespusă jale. Fac cum zici... draga mea... nu vreau minciuni între noi...

– Vania, Vaniușa, dragă Vanicica! – se aruncă ea în hohote de plâns la pieptul lui. Știu că nu-ți pot da multe... Dar îți dau tot ce am... Te iubesc, te iubesc până la mormânt... trăiesc numai pentru tine și am să fac cum *zici tu!*... Nu vreau să-ți stric viața... N-ai nicio vină!... Știu că altă femeie ar merita iubirea ta... Dar... câtă vreme ai nevoie de o tovarășă credincioasă... fără pretenții...

Vocea ei se înecă în plâns.

Vania se simți înălțat de o forță supraomenească, – dar și apăsător de greutatea răspunderii...

Un val cald îl cuprinsese, în care se topeau ca într-un torent de lavă mândria că a putut inspira acest sentiment, remușcări acute, iubirea fierbinte, devotamentul și abnegația smerită...

O strânse în brațe pe Elisa cu o înduioșare – mai mult părintească sau filială – și o ridică pe sus, palpitantă, fericită, înțelegând, fără cuvinte, ce se petrece în cugetul lui...

După amiază, la redacția „Farului“, Ciorbadgioglu se minuna de seninătatea și supunerea cu care „patronul“ accepta sugestiunile lui.

Acesta îi dictă, răsfoind scrisorile lui către Elisa, o corespondență despre mișcarea muncitorească din Austria, o cronică internă asupra urgenței de reforme, în primul rând a celei electorale și agrare, mai multe notițe pentru rubrica de „însemnări“ despre ultimele noutăți literare din Apus.

Zilele ce urmară au fost senine și calde.

De multă vreme, Răutu nu se simțea așa de liniștit, de hotărât și de stăpân pe sine.

În același timp, de multă vreme, viața lui intimă nu era mai plină și mai netulburată și mintea lui, mai lucidă, hotărârea, mai fermă de a-și consacra toate puterile chemării sale.

Se prepara cu stăruință pentru campania politică. Se hotărî „să apuce taurul de coarne“ și să pună neted problema sufragiului universal și a ridicării economice a țărănimii.

Elisa, duioasă și fermecătoare prin delicatețea atențiunilor ei, îi dădea multă reconfortare sufletească.

Nicio aluzie nu se mai făcu la trecutul recent.

Dar, prin înțelegere tacită, fotografia Ivonnei a fost așezată într-un loc de cinste în birou, dar în care să nu izbească din prag pe vreun vizitator nefamiliar.

Când, în sfârșit, Răutu primi telegrama lui Aurel Crăsneanu, care-l chema la București spre a porni campania de răsturnare, ce urma să înceapă printr-o mare întrunire la Craiova, despărțirea, caldă și drăgăstoasă, pecetlui legătura lor intimă.

Cap. XV

ROATA VIEȚII...

Îl prinse de îndată roata vieții...

La București, asistă mai întâi la o consfătuire a
5 lui Aurel Crăsneanu cu socialiștii, care urmau să ia
parte la campanie ca simpli aliați, înainte de înscrie-
rea lor în partidul roșilor.

Propuse ca socialiștii să susțină cu tărie un pro-
gram minimal de reforme și, în primul rând, introdu-
10 cerea sufragiului universal, pentru ca, astfel, intrarea
lor într-un partid de guvernământ să fie justificată
și să dea opiniei publice o indicațiune în ce privește
viitoarea îndrumare a partidului.

Constantin Dobrovici – cel mai tânăr dintre
15 frați – susținu cu energie teza lui Răutu.

Vasile Credință privi cu mirare cu ochii lui mi-
opi împrejur, exclamând:

– Altfel, ce să mai clămpănim degeaba... Să ba-
tem apa în piuă...

20 Celălalt Dobrovici, Atanasie – avocatul, ales
primar „independent“ în orașul lor, dar cu sprijinul
partidului liberal – se ținu în oarecare rezervă.

Însă Bran Caroți, spre marea mirare a lui Răutu,
protestă cu solemnitate:

25 – Nu putem pune bețe în roate *șefului*, de la în-
ceput... Trebuie să fim cumiți și disciplinați... să
urmăm indicațiunile *șefului*...

Aurel Crăsneanu, zâmbitor, îi îmbrățișă pe toți
în privirea ochilor lui dezmerdători, dar scrutându-i
cu multă pătrundere, și interveni domol, întins lan-
gulos cu capul pe speteaza fotoliului său englezesc:

5 – Desigur, amicul Răutu are dreptate, – tără-
gână vocea lui catifelată. Intrarea voastră în partid
trebuie să însemneze începutul unei noi, mai mult
sau mai puțin apropiate îndrumări a partidului nos-
tru... Dar, cum cu drept cuvânt observă amicul

10 Caroți, trebuie să fim cumiți și disciplinați... Nu
față de șef... Nu mă consider drept șef... Sunt nu-
mai un tovarăș cu mai multă experiență în politica
de guvernământ... Dar față de conștiința noastră și
față de interesul superior... al țării... și al partidu-
15 lui... să nu creăm dificultăți prea mari...

– Adică, carevasăzică, – surăse nedumerit Vasile
Credință – nici prea-prea, nici tocmai-tocmai... Cu
slănina în mâneacă și cu sufletul în rai...

Aurel Crăsneanu tot zâmbea cu langoare, dar
20 zise mai răspicat:

– Partea slăninei și a sufletului s-o rezolve con-
știința și judecata dumneavoastră... Eu vă pot da nu-
mai un sfat prietenesc... Consecințele le vom suporta
cu toții și... mai cu seamă dumneavoastră, – se auzi
25 aici nota mai metalică prin catifeaua glasului său.

Discuția dezordonată ce urmă n-a dus, spre
nemulțumirea lui Răutu, la niciun rezultat precis
și hotărât.

Dar numai Constantin Dobrovici se arătă
30 nesatisfăcut.

Întrunirea din Craiova se desfășură după tipic.

Todiriță Canta își înșiră pătrățelele de carton
vrăstate de rânduri în slove mărunțele.

Și începu, ca de obicei, veșnica lui disertație istorică de la 1848, încât un zurbagiu zeflemist din sală îi strigă plictisit:

– S-o începem de la Războiul Independenței, coane Todiriță, că-i târziu!...

Clemente Arnăutu a invocat din nou strălucirea coroanei de oțel și a făcut apel la suveranitatea Majestății Sale Poporul.

Nici Bran Caroti n-a adus o notă prea originală, perorând asupra vecinicei lui ghinde oratorice, din care ar fi crescut un stejar falnic, spre a adăposti sub umbra lui caravanele, de arșița soarelui și de crivățul polar, – numai că de astă dată stejarul nu simboliza socialismul internațional, ci partidul foarte național al roșilor din România.

Succesul culminant îl avu tot discursul „tribunului poporului“ Filip Dresu:

– În sala aceasta plină de aglomerație, – porni el cu emoția de lăutar când cântă „de inimă albatră“ – în fața cetățenilor luminați și cu inima patriotă, cu care mă simt mutual, voi spune tot ce cred, sincer și cu totul impersonal... Știți, domnilor, care este rădăcina răului? E foarte simplă, domnilor... O afli la minut, după cum Columb a descoperit America, punând oul său în picioare, prin spargerea dosului său la bază. O afli, când vorbea de pe banca ministerială ciocoiul înfumurat, domnul Toma Flor, ce este. Adevărul acesta este că ciocoi nu știe cum este în toate statele civilizate, că guvernul derivă din cetățeni...

– Bravo! Jos bonzii și mastodontii! – hurui, ca întotdeauna în întrunirile roșilor, nelipsitul „poloboc entuziast“, domnul Zamfir Peruzeanu din Buzău.

– Cetățeni! – reluă tribunul – să aveți dar în veci, pe steagul cu care mergeți în viață, devizul: jos ciocoiul, trăiască națiunea!

Tema generală a cuvântărilor era îngâmfarea și apăsarea ciocoiască, risipa, necinstea, violarea constituției, gloria partidului nostru, trăiască națiunea și poporul suveran...

Între aceste debordări oratorice și expresivele exploziuni ale domnului Zamfir Peruzeanu din Buzău, Răutu se simți stânjenit și rătăcit printre stâncile unui țarm bătut de fluxul mării și anevoie își strecură profesiunea de credință, rezumând în zece minute motivele revendicărilor sale:

– Domnilor, – insistă el – nu numărul, nici întinderea teritoriului determină mărirea unui stat, ci rolul pe care îl poate avea în istoria mondială, mulțumită energiei sale morale, culturii sale și idealurilor sale... România nu poate trăi, dacă majoritatea covârșitoare a populației sale – țărănimea – va fi lipsită de drepturi și de independență economică. Italia veche a pierit, fiindcă numărul de cetățeni liberi fusese coplesit de milioanele de robi și teritoriul ei, împărțit între puținii latifundiari.

De aici, urgența reformelor...

Cuvântarea fu primită de cetățenii din sală cu entuziasmul de rigoare al întrunirilor de partid.

Dar, pe scena ocupată de protipendada partidului, obraji se cam lungiră și chiar voluminosul și explozibilul domn Zamfir Peruzeanu din Buzău îi lăsă în pace pe bonzi și pe mastodonți.

„Șefii“ însă se crezură datori să felicite în surdină pe debutant, furișând câte o privire către Aurel Crăsneanu.

Iarăși, numai Constantin Dobrovici țin u să-și arate satisfacția cu multă căldură.

În tren, la întoarcere, Aurel Crăsneanu îl cuprinse prietenos pe Răutu peste umăr și-i vorbi domol, cu vocea lui mângâietoare:

– Ai fi fost bine, chiar foarte bine, dacă am judeca numai din punctul de vedere al succesului oratoric... Dar... în politică e un singur criteriu – scopul... Și aici trebuie să-ți dai seama că scopul *nostru* nu poate fi realizat, dacă avem să exasperăm *les gros bonnets*¹ ai partidului nostru... I-ai luat cam în răspăr... Trebuie însă educați, cu încetișorul. Aș fi de părere să încerci să mai torni apă în vin la Galați.

La întrunirea din Galați, deosebirea mai esențială de cea din Craiova, s-ar putea spune, se reducea la perorația lui Bran Carotei, care înlocui aici stejarul sahariano-polar cu fluviul înghețat, al cărui puhoi însă, bineînțeles, nu mai însemna triumful socialismului, ci venirea la cârmă a marelui partid de guvernământ.

Răutu însă, după un examen al conștiinței sale, nu crezu cu puțință „să-și toarne apă în vin“.

Insistă, de astă dată, asupra contrazicerii dintre o constituție democratică și lipsa oricărei vieți cetățenești în adâncimi – la sate.

– Regimul constituțional – afirmă el cu energie – e o odioasă minciună, dacă nu se reazimă pe focare de viață cetățenească până în cele mai mici centre de populație. În această privință, însă, situația din România este mai prejos chiar decât în Basarabia, cu obștile ei sătești, și ca în Ungaria, în care țărani iși pot alege până și pe preoții și pe învățătorii lor...

¹ *Les gros bonnets* (fr.) – (fam.) ștabi, granguri (n. ed.).

O adiere glacială trecu prin biroul și prin cadrele de pe scenă, de unde se răspândi și prin auditoriul din sală.

Cu acest prilej, Răutu constată că, în contrazicere cu întrunirile anterioare, atât la Craiova, cât și la Galați nu mai fusese rostit un cuvânt împotriva maghiarilor, pentru prigonirea românilor în Ardeal.

După sfârșitul cuvântării sale, îndreptându-se spre fundul scenei, văzu acolo într-un colț pe Todiriță Canta, mai desfigurat ca de obicei de asimetria feții, vorbind înfuriat cu Aurel Crăsneanu, izbind și mai violent cu pumnul prin văzduh, într-un adversar invizibil.

Clemente Arnăutu îl urmări pe oratorul nedibaci cu oarecare melancolie, iar Bran Carotei se dădu în lături din calea lui, șoptind într-un *aparte* sonor, ca la teatru:

– Ce gafă!...

La hotel, fu vizitat în camera lui de către Aurel Crăsneanu. Acesta îi strânse foarte călduros mâna și se aruncă pe divan cu un aer melancolic:

– N-am nevoie să te asigur, dragă Răutu, – începu el mișcat, strângând din nou mâna lui Răutu – că, în fond, împărtășesc și eu ideile dumitale. Cred chiar că n-ai făcut poate rău că le-ai afirmat cu atâta energie... Acum însă trebuie lăsat timp ca sămânța aruncată să germineze.

Răutu se irită și, încruntat, își duse degetul la tâmplă, gata să izbucnească.

– Nu, nu! Nu te supăra! – își puse Aurel mâna pe genunchiul lui Răutu, cu cel mai seducător zâmbet de langoare stăpănită. N-ai niciun motiv de supărare!... Rămân alături de dumneata, dar trebuie

să ne coordonăm eforturile. Suntem doar aliați!
Am venit tocmai să-ți fac o propunere... Poți aduce
un mare serviciu partidului – tocmai pentru că nu
ești încă în partid – și prin aceasta să-ți ridici acțiunile
5 dumitale în politica noastră...

Urmă o largă descriere a situației internaționale
și a raporturilor României cu Imperiul Austro-Un-
gar, din care rezulta că acțiunea partidului din tim-
pul opoziției îi poate acum aduce dificultăți și chiar
10 întârzia venirea lui la cârmă.

– Suntem aliați cu Puterile Centrale. Greu ar
putea să vie și să se mențină un guvern neagreat la
Viena sau la Berlin... Am putea însă să ne folosim
de conflictul de interese dintre Austria și Ungaria...
15 Mi-ai vorbit despre doctorul Octavian Petrovici. Îi
urăște pe maghiari, dar se bucură de oarecare tre-
cere la Viena. Ar putea acolo să dea acțiunii noastre
o interpretare favorabilă. Dar, bineînțeles, demersul
nu trebuie să aibă aerul că s-ar datori inițiativei
20 noastre... Dumneata, ca basarabean, neînregimentat
încă, ai fi în situația cea mai prielnică să sugerezi lui
Petrovici acțiunea necesară...

Răutu, în fundul inimei sale, se bucură chiar de
prilejul de a scăpa de promiscuitățile penibile ale
25 „campaniei de răsturnare.“

La locuința doctorului Octavian Petrovici, stă-
tea rigid în fotoliu un tânăr foarte subțire – cu fălci
masive și nas moale și lat –, a cărui privire voalată
făcu asupra lui Răutu o impresie ciudată și iritantă,
30 evocându-i amintiri vagi.

Sentimentul aproape de aversiune fu încă întărit de
portul său excesiv de îngrijit, de o eleganță suspectă,

a manechinelor din vitrinele magazinelor de haine
gata din Andrassy-ut¹.

– Doctorul Valer Timiș din Deva! – îl reco-
mandă Petrovici.

5 Tânăru! ciocni din călcâie și strânse mâna lui
Răutu cu un:

– Mă recomand frumos!

– Poți vorbi în liniște, – declară doctorul
Petrovici, observând oarecare șovăire din partea lui
10 Răutu. Dumnealui e încă tânăr, dar e un aprig luptă-
tor al nostru din Ardeal, de toată nădejdea.

Un zâmbet imprecis strâmbă buzele doctorului
Timiș, dar privirea lui își păstră vâlul enigmatic.

După ce oaspele își lămurii scopul venirii la Viena,
15 doctorul Petrovici se ridică și începu să se plimbe
greoi prin cameră, examinându-l cu suspiciune:

– Ești liberal? – îl întrebă brutal.

Înainte ca Răutu să fi găsit răspunsul potrivit,
care să explice situația lui politică, cam încurcată, in-
20 tervenii tânărul ardelean, cu același zâmbet și pri-
vire zăvorită:

– No, că domnul Reut este independente. Avem
noi relatări... dară e pe punctul de-a avea mare
rolă... cu sprijinul domnului Aurel Crăsneanu...

25 Vorbea mereu zâmbind și fixându-l pe Răutu.

Vocea lui pițigăiată și ștearsă, cu intonațiuni ciu-
date și cu un accent prea pronunțat ardelenesc, suna
foarte dezagreabil pentru Răutu:

Deodată, acesta rămase pironit pe loc, neputân-
30 du-și ridica ochii de pe fața doctorului Valer Timiș
din Deva.

Își aduse aminte!

¹ Andrassy-ut/[ka] (magh.) – strada Andrassy (n. ed.)

Avea întocmai privirea impenetrabilă a „chitaiului“ Fu-Yun-Ping din Serghinsk!...

Această amintire îi trecu ca un curent rece prin șira spinării. Din acest moment, evită privirea elegantului avocat din Deva.

– Desigur, ai dreptate! – declară doctorul Petrovici, aruncându-se în fotoliu. Ar fi criminal sau nebun acel guvern român care s-ar arunca în brațele Rusiei...

După o pauză, în care părea a căuta confirmarea din partea lui Răutu, își luă de pe nas ochelarii și, ștergându-i cu batista, urmă:

– Deci alianța cu Puterile Centrale și îndeosebi cu Monarhia Habsburgică e condițiune vitală... De asemeni, nu ne pot supăra atacurile împotriva maghiarilor... Ele ne pot chiar servi pe noi, românii de dincoace de Carpați, în acțiunea noastră pe lângă cercurile sus-puse din Viena. Dar trebuie să avem garanții și o înțelegere... Nu ajunge o intervenție particulară...

– Ce garanții? – întreabă Răutu.

Aici apăru din nou doctorul din Deva, ciocănind ușor cu degetele în masă și balansându-și ritmic piciorul pus peste picior.

– Avem lipsă de un pact officios cu onoratul guvern din București, spre a ne dirige respective mișcărilor... Apoi, nu ajunge... *Lejile* ungare nu îngăduie organizarea partidelor pe fundamentul național... Trebuie să fim *exonerati*...

Răutu se văzu luând asupra-și o mare răspundere.

– Nu știu câtă trecere am, – răspunse el cu francheță –, mă mișc încă într-o lume străină pentru mine... Dar am să depun toate stăruințele. Aș vrea însă să am un memoriu scris, cu formularea precisă

a cerințelor dumneavoastră, atât în ce privește demersurile de făcut la Viena, cât și pentru sprijinul așteptat... necesar acțiunii din Ardeal.

– Ce memoriu? – sări doctorul Petrovici.

Aceasta se poate spune în două cuvinte...

Cu o mișcare a pleoapelor, Valer Timiș îl opri. Apoi se întoarse spre Răutu:

– Vedeți, domnule Reut, – zise el cu multă suavitate, lăsându-și încă pe jumătate pleoapele asupra ochilor lui impenetrabili – noi musai trebuie să ne consultăm prietenii... să nu ne atragem acuza de prepotență... Nu vă conturbă prea mult să mai stați vreo două-trei zile la Viena?...

Deși cam contrariat, Răutu evident nu putea refuza o asemenea cerere.

Conveniră dar asupra întrevederii următoare, la hotelul lui din Graben, și se despărțiră.

Aflând din afișe că la Operă se reprezintă *Parsifal*, petrecu seara în emoțiuni violente și amintiri duioase.

Pentru prima oară, se coborî asupra lui și harul wagnerismului. Începu nu numai să simtă, dar și să înțeleagă grandiosul acestei inspirațiuni poetice.

A doua zi, porni prin muzee.

Mai multă vreme se opri înaintea portretului Elenei Fourment.

Urmări apoi chipul ei în celelalte pânze ale maestrului.

Adesea, exhibiționismul brutal, în care pictorul se zugrăvea în scene de dragoste cu tânăra lui soție, îl revolta.

Dar mult îl mișcă concepția tabloului quasi-religios, în care, spre Madona-Fourment, în toată gloria

tineretei, își întinde brațele tremurătoare, într-o mișcare de nespūsă venerațiune, adoratorul Rubens, gârbovit, cu fața-i zbârcită luminată de radiarea grației divine...

5 Se întoarse târziu la hotel, hotărât să caute după masă întrederea cu profesorul Hans Raabe, care fusese atât de prietenos față de el în prima lui trecere prin Viena.

Dar găsi la poartă o telegramă, care glăsuia:

10 „Prezența necesară. Rog vino urgent. Elisa“.

Răutu își dădu îndată seama că numai o împrejurare de o deosebită gravitate putea determina pe Elisa să expedieze asemenea telegramă.

15 Însăpăimântat, telegrafic îndată la Ciubărești, anunțând ora sosirii sale cu trenul prin Lemberg, apoi înștiinț pe doctorul Octavian Petrovici de rechemarea lui urgentă în țară și, cerându-i scuze, îl rugă: sau să-i expedieze memoriul la București cu un om sigur, sau să aștepte până ce are să poată reveni el
20 însuși la Viena.

Coborât în gara Ciubărești, după vreo treizeci de ore de zbucium, Răutu fu adânc tulburat negăsind pe peron nici pe Elisa, nici pe vreunul din prieteni.

25 Acasă, Elisa, palidă și plânsă, îl aștepta așezată în fotoliul din biroul său.

Se aruncă spre ea cu întrebare mută.

Elisa își întinse amândouă mânuțele:

– Sunt însărcinată! – îi șopti ea zâmbind printre lacrimi...

30 Invadat de un val covârșitor de iubire, compătimire, bucurie și mândrie, căzu la picioarele acesteia

fiiți înfricoșate și-și puse capul, într-o mișcare de devotament și îmbărbătare, pe genunchii ei.

5 Își dădea seama de ce chinuri, de ce furtună de aflare trebuie să fi fost bântuit un suflet atât de blând și echilibrat de obicei.

– Nu voiam să te deranjez, – își picura ea cuvintele printre plânsete. Nu mă gândesc la mine... la reputația mea... Acea... (își lăsă ea capul fără să-și mai încheie fraza)... dar la soarta ce ar avea copilul
10 acesta... și... ceilalți doi... nevinovații... Am rugat-o pe Caliopi Peters... și pe doctorul Nicolae Soltuz... să mă ajute... Au refuzat; spun că nu pot fără învoirea ta... De aceea te-am chemat... să le spui... să nu fie apoi prea târziu.

15 – Nu! Nu! – o întrerupse vehement Răutu și o strânse cu putere la pieptul lui. Nu! Aceasta nu pot îngădui... Ar fi o ticăloșie și o lașitate!... Și pentru ce?... Trebuie să punem odată capăt situațiunii noastre anormale! – exclamă el cu pasiune. De mult
20 sufăr de echivocul acesta... Pentru pensia aceea păcătoasă?... Nu sunt vrednic să câștig viața, ție și copiii?... Ne căsătorim! Ne căsătorim îndată!

Luminată de o bucurie intensă – că nu i se mai cere odioasa jertfă –, smerită și exaltată, îndurerată și fericită, Elisa căzu cu capul pe umărul lui Răutu, istovită
25 de zilele de îngrijorare și teroare prin care trecuse.

Formalitățile necesare fură îndeplinite cu repeziciune și, peste puține zile, la primăria din Ciubărești fu oficiată căsătoria civilă între Ion Răutu și
30 Elisa Orleanu, martori fiind doamna dr. Caliopi Candiani-Peters și profesorul Carol Peters, ca și toată redacția „Farului“ – în ciuda conțopistului stării civile, care murmură că i se strică registrul.

Omul cel mai fericit în acea zi de hotar în viața lui Răutu era Caliopi.

Micută și rotunjită, era transfigurată de bucurie și de un sentiment de triumf.

5 – N-am lăsat să se prăpădească un pui de-al lui Vania Răutu! – exclamă ea îmbrățișând și sărutând cu efuziune pe tinerii soți.

10 Astfel, începu o altă fază în viața lui Răutu, așezată și lipsită de episoade romantice, dar plină de muncă încordată și luptă dărză.

Amintirea Vallombrosei rămase în cutele cele mai tănuite și mai adânci ale inimii sale, – luminând și încălzind cotiturile cărării trudnice a vieții.

15 O scrisoare a doctorului Octavian Petrovici îi anunță lui Răutu data la care urma să sosească în București, cu memoriul cerut, doctorul Traian Cania din Târgul Mureșului.

20 În ziua indicată, în camera lui de la Hotelul Regal, intră un tânăr brun și vioi, cu trăsături de o corectitudine și chiar de o frumusețe impecabilă, îmbrăcat cu o austeră eleganță.

Îl dispuse foarte bine, din primul moment, impetuozitatea și francheța cu care-l abordă:

25 – Domnule Reut, să-mi spui drept! – începu el fără nicio tranziție. Au un gând serios domnii de-aci? Ce suntem noi? Niște sarantoci și milogi, de se poartă așa cu noi?... E voie de fumat? – întrebă el odată mai potolit, schimbându-și tonul și scoțând o havană dintr-un solid port-țigări de argint.

30 Își aprinse havana cu băgare de seamă, pufăi de mai multe ori și reluă îndată, în galop, cu aceeași vehemență:

– Ce?... Numai domniile lor sunt români? Suntem și noi români! Și dumnealor n-au fost ca noi: o sută cincizeci de ani sub turci și o mie de ani sub maghiari... Și nu ne-am turcit, nici nu ne-am uncurit, cum dumnealor au fost greciți și acum sunt franțuziți... Dumnealor au cel puțin tot atâta nevoie de lupta noastră ca și noi... La urma urmelor, noi nu ne prăpădim fără ei, cum nu ne-am prăpădit în o mie de ani. Dar unde ar ajunge țara aceasta fără noi, dacă maghiarilor nu le-ar mai fi frică să mărească numărul valahilor?... Apoi, noi am dat mai mult decât am luat de la ei!... Fără învățații noștri, nici n-ar fi aflat că sunt români... Ha-ha-ha-ha! – izbucni el pe neașteptate și întrebă tacticos: – Nu te superi?... Așa vorbește românul la năcaz...

Răutu, încântat de această spontaneitate juvenilă, îi strânse mâna și-i răspunse surâzând:

– N-ai teamă!... Apoi, sunt și eu un „frate subjugat“ din Basarabia.

20 – Știu! – râse și Cania – de aceea ți-am și vorbit fără perdea... Aflai că ești și din nobilimea basarabeană... Și eu sunt din *gentri* – nemeș... Neam de neamul meu n-a fost *iobaj*.

Răutu preferă să pună solul Ardealului în contact direct cu Aurel Crășneanu – cum, de altfel, era și dorința acestuia – și, din discrețiune, nici nu-l întrebă pe Cania despre *pertractările* lor; îl văzu însă plecând mulțumit de rezultatele conferinței.

30 Peste puțină vreme, la o întrunire în Iași, bătrânul Todiriță Canta citi o declarație, prin care afirmă prietenia tradițională a României cu Monarhia Habsburgică.

Declarația aceasta nemulțumi pe naționaliștii intransigenți și provocă protestări violente din partea partidului boieresc... după ce căzuse de la cârmă, bineînțeles.

5 Iar bietul Todiriță Canta se alese pe viață cu po-recla de Todiriță-Scandalul.

La începutul lui noiembrie, guvernul boieresc își dădu demisia.

10 În noul guvern intră și Bran Caroți, ministru al Cultelor – situație nu tocmai potrivită pentru un fost ateu și revoluționar.

15 În haosul premenirilor provocate de schimbarea de regim și în învălmășeala campaniei electorale, trecu aproape neobservată înscrierea formală a foștilor socialiști în partidul roșilor, unde ei fură gratificați cu titlul de „tinerimea idealistă“.

De drept, Răutu făcea acum parte din comitetul care conducea campania electorală din Ciubărești.

20 De la prima ședință, în care urmau să fie puse candidaturile, simți mașinațiunile subterane pentru înlăturare lui din colegiul al treilea: roșilor de baștină nu le convenea ca *un intrus* să fie „înșurubat“ în acest colegiu.

25 – Știți, domnilor, – zise președintele comitetului, profesorul Anton Zori, fără măcar să privească în direcția lui Răutu, lipindu-și cu stăruință capetele la țigaretă abia răscuită. Știți, domnilor, că ne trebuie un candidat tare la colegiul întâi, colegiul intelectualilor...

30 Privirile aruncate din toate părțile spre Răutu îi destăinuiră complotul. Dar aștepta liniștit lămuririle „șefului“.

– Domnule Răutu, trebuie să facem un apel la dumneata. Hi-hi-hi-hi! – șuieră râsul subțire, caracteristic pentru momentele critice ale domnului Zori. Trebuie să ne-aduci acest sacrificiu! Ești un intelectual, un om de litere, publicist apreciat de elita intelectuală... hi-hi-hi-hi!

Domnul Anton Zori privea în lături, îndreptându-și țigaretă în port-țigaretă de chihlimbar și căutând un chibrit în cutiuța de argint.

10 Lui Răutu însuși nu-i surâdea să apară în fața colegiului al treilea sub înfățișarea de candidat guvernamental.

15 Îl miră însă privirea ostilă cu care-l fixa, bățând nervos din genunchi, Serge Covorăscu, veșnicul candidat la portofoliul ministerial și proprietarul și directorul foitei sporadice „Alarma“ din Ciubărești.

20 – Domnul Zori! – răspuse Răutu zâmbind. Din registrele „Farului“ nu prea ar rezulta popularitatea mea în acest colegiu intelectual. Dar, bineînțeles, nu mă pot opune considerațiunilor dumneavoastră, oameni cu experiență.

Serge Covorăscu sări clocotind în sus și, stropind din gură de furie, țipă:

– Nu mai am ce căuta aici. Salutare, domnilor!

25 Un moment, clătînând amenințător din cap, se uită la Anton Zori, la Răutu și, pe rând, la ceilalți membri ai comitetului și porni spre ușă, jucând din soldurile lui impozante.

30 – Hi-hi-hi-hi-hi! – îl urmări șuierul domnului Zori.

Răutu fu mirat că, în aparență, comitetul n-a fost prea impresionat de această ieșire; dar fu lămurit că divertismentul Covorăscu face parte obligatorie din

moravurile politice din Ciubărești, ca și „inversiunea“ Atlantelui din squar la fiecare schimbare de regim.

Serge Covorăscu era mereu cel mai furibund membru al opoziției, fiind sigur că i se cuvine pentru aceasta un „portofoliaș“ la venirea la cârmă. Veșnic decepționat, căuta prilejul de a părăsi cu zgomot partidul de la guvern.

– Acuma să te ții, domnule Răutu! – cobi sumbru Gaston Zernate, „artistul“. Are să fie un puhoi de murdărie în „Alarma“!...

– Hi-hi-hi-hi! – îl acompanie răsul subțirel al domnului Zori, care tot timpul puflăia din țigaretă cu un zâmbet malițios:

– Acum, domnilor, să fixăm lista noastră de candidaturi.

Campania aceasta electorală, în ipostaza de candidat guvernamental, lăsă în amintirile lui Răutu un strat gros de mâl infestat.

Mai întâi, se simțea degradat de *pointajul* în care adesea, până noaptea târziu, se răscolea tot mucega-iul societății ciubăreștene, în discuțiuni „dacă trebuie adusă din Tecuci nepoata lui Lăzărescu spre a asigura votul lui Andreescu din Ciubotari“.

Apoi, tot felul de „informațiuni“; câte treizeci și patruzeci de vizite făcute pe zi; alte douăzeci sau treizeci primite; un caleidoscop de fizionomii; un haos de nume; i se părea că se înecă, că înoată până în gât într-un lichid vâscos și puțin odorant.

Răutu era silit să se intereseze și de colegiul al doilea, unde candida, din prietenii săi, Anton Vădrășcan – care nu prea avea tactul și răbdarea necesară unui candidat guvernamental.

Dar și colegiul întâi – socotit colegiul marilor proprietari, care trimetea în Adunarea Deputaților mai mult de jumătate din membrii ei – nu se dovedi cu mult mai presus, din punctul de vedere social și cultural, decât colegiul al doilea.

Din cei vreo optzeci de alegători înscrși în acest colegiu în județul Ciubărești, majoritatea covârșitoare nu posedă decât o prăpădită de căscioară la periferie, pentru care plăteau însă impozitul necesar, pentru a fi înscrși în colegiul *marii* proprietăți, numai pentru a-și specula votul.

În acest fapt simplu se oglindea întreaga situație politică și culturală a României din acea epocă.

Totuși, ciudat, sentimentul care-l coplesise pe Răutu nu era atât dezgustul, cât mila – o *milă* înspăimântată.

Vizită sute de case din colegiul al doilea și zeci din cel dintâi; a văzut „interiorul“, surprins de năvălirea „omului stăpânirii“, a „omului viitorului“, cătră care se puteau îndrepta toate năzuințele și nădejdiile și se puteau dezgoli toate bubele.

Îi era groază să se gândească câtă mizerie și joshnicie se ascundea după fațada „colegiului de elită“ – a *colegiului marii proprietăți*.

În starea lui sufletească, mereu își puna aceeași întrebare:

„Cum *iubesc* acești oameni? Cum pot *iubi* în acest cadru...“

Poate fi înțeleasă dragostea și în sărăcia cea mai neagră.

Despre lumea de la țară, nu e nici vorbă: acolo, câmpia verde, lanul de grâu, poiana din pădure pot da un decor în care să dispară degradările vieții de toate zilele.

Dar chiar pentru muncitorii de fabrică, în marile centre industriale, în mansarda lor poate fi aprinsă o scânteie de poezie, când oamenii trudiți își întind brațele către tovarășele lor de muncă.

5 Dar aici, în mahalaua Ciubăreștilor ?

Cucoanele, cu toată moda lor „pariziană“, furnizată de Ițic Leibovici, „croitor de dame“ din Târgul Pupăzei, nu puteau fi spălate la baie decât la zile mari.

Ah, veleitățile ofensatoare de seducțiune, când
10 surâsul dovedește că nu cunoaște alt dezinfectant decât fumul țigării!...

Iar „domnii“, care, pentru un os mizerabil ce li se aruncă sub masă, duc viața de Cain și de Iuda, preschimbați în monedă mărunță...

15 Și aerul impestat de copii zămislîți din plictiseală...
Ce ooare!...

Și nicăieri, nici licărire de preocupare intelectuală sau artistică – nicio carte, nicio gravură, nicio fotografie, alta decât nenumăratele „poze“ de militari sau magistrați, de toate gradele, începând cu tipurile clasice de sergent-major sau de ajutor de portărel...
20

– Au avut oare bipezii aceștia – se întreba Răutu – măcar o singură clipă, numai una singură, în care vorbește cel mai puternic instinct al firii – o iluzie romantică?... Trece peste ei, măcar atunci, suflul poeziei? Sau chiar și atunci sunt hipnotizați numai de gândul la... farmacie?
25

Ce mizerie!...

Un incident sili pe Răutu să întrerupă pentru douăzeci și patru de ore campania lui din Ciubărești – incident ce părea, pentru moment, fără mare interes, dar care avu în urmă consecințe neașteptate și nu fără importanță pentru viața noastră publică.
30

O scrisoare a lui Vasile Iliescu îi aduse aminte făgăduiala ce-i dăduse în tren la sosirea în țară: „patronul“ său, Pamfil Toteanu, nu-l trecuse pe lista de candidați.

5 Plecă îndată la București.

Cu toate rugămintele lui stăruitoare, Aurel Crăsnianu refuză să intervină – nu găsea oportun să-l supere pe Toteanu, nici nu-l cunoștea suficient pe Iliescu ca să poată spune că merită riscul.

10 Tânărul secretar, foarte mâhnit, privindu-l implorător pe Răutu, îl întrebă cu timiditate:

– N-ați voi să încercați o intervenție direct la domnul Toteanu ?

15 Îl găsi pe „pașaua“ județului X într-o cameră su-praîncălzită a Hotelului Bristol, suferind de un atac de gută. Culcat în fotoliu, cu piciorul stâng întins pe un scaun și învelit cu vată, din care ieșeau numai vârfuri de degete cu unghii galbene și îndoliate, el gemea mereu, ofta, se ștergea de sudoare și-și turna pe gât o halbă de bere după alta.

– Bună ziua, domnule Toteanu, – îl salută Răutu. Am aflat că ești cam indispus și am venit să te văd... Te doare, văd, piciorul. Nu te stânjenește în campania electorală ?

25 – Mulțumesc!... Să trăiești, coane Ionică! – scânci jalnic domnul Toteanu. Alegerile e un moft pentru mine... Eu le fac *mortamot*... așa, numai învârtind din deget! – mișcă el aici din vată degetul cel gros al piciorului bolnav. Dar mă săcăie doctorii cu *ighiana* lor... Ba nu mânca una, ba nu bea alta...
30 Dacă m-aș fi luat după capul lor, de mult aș fi dat ortul popii...

– Dar ai putea, domnule Toteanu, – îi sugeră diplomatic Răutu – să te folosești de domnul Vasile

Iliescu... E băiat deștept și cu mult talent. Desigur, îl faci deputat...

Toteanu se roși de furie subită:

– Hei! A și alergat cu jalba la dumneata, lich5cheaua dracului! – se oțări el gâfâind de necaz. Să mă ierți, coane Ionică, dar instantaneu nu aş putea face... Să vezi ce-mi făcu spânul... Chiar pe când ne întorceam din blăstămatul cela de Monte-Carol, eu puseam la cale să fiu primit cu alai la gară... Și mă gândeam să le spun ceva așa *spicial* la oameni... Și10 cum era înghesuială în vagon, l-am poftit pe el, că era *invers*, să vie alături de mine... Îi zic, fă, mă, așa ceva, mă-nțelegi, mai ardeiat, să le treacă prin inimă, până în ochi și până în spate, să plângă din amândouă capetele... Ne ducem în alt vagon, ne închidem15 *eremetic* și-mi mângălește el o foiță întreagă din *cornetul* lui... Un ceas întreg o bolboroseam ca s-o învăț pe de rost. Când am venitără, eu o dau aidoma... Și cu *pironia* și cu bucuria *maculată* și cu datoria20 *soacră*... Când colo, ce crezi? – hurui cu indignare „patronul“. Toată lumea de pe *piron* se strica de răs... Să-și bată așa joc de mine scapetul?... Nu te uita că pare un țânc, de nu i s-a uscat încă laptele pe buze... E o javră; să mă crezi... Vrea să mă *oflișcheze*... Să25 mai aștepte până ce o papa *diputația!*...

De patimă, uitase și de piciorul lui bolnav și, trântind cu el în scaun, începu să se bocească.

Răutu își dădu seama că orice insistență ar fi zadarnică.

Supărat, Vasile Iliescu părăsi partidul roșilor și se înscrise în Partidul Conservator, unde, în curând, se afirmă în cercul prietenilor intimi ai lui Nitza Vasilescu, ajunși cunoscuți în urmă sub numele de *nitziști*.

Cap. XVI

„FARIȘTI“ ȘI „CERCUIȘTI“

Alegerile s-au sfârșit cu triumful listelor guvernamentale pe toată linia. Numai într-un județ de5 munte din Oltenia se alesese un opozant cu numele simbolic de Stiglețeanu, ajuns celebru.

Până la convocarea Corpurilor Legiuitoare, Răutu se consacră mai cu deosebire „Farului“, spre a-și asigura un punct de sprijin pentru viitoarea lui10 activitate parlamentară.

Petrecea cea mai mare parte din zi și adesea chiar și din noapte la redacție.

Colaboratorii săi îi dădeau multă satisfacție morală.

15 Era un cerc de elită, în accepțiunea adevărată a cuvântului.

Elementul de nădejde al revistei era Spiridon Ciorbadgioglu: o inteligență pătrunzătoare, care căpătase o serioasă cultură literară și dovedise un rafinat simț artistic:

În același timp, un caracter, un idealist intransigent, lipsit de orice ambiție politică sau de preocupări materialiste.

25 Aceste rare însușiri se combinau însă straniu cu unele manii ridicole sau chiar odioase.

Cu toate că se vedeau regulat la revistă, el trebuia să vină cel puțin o dată sau chiar de două ori pe

zi la Răutu acasă. Și chiar când acesta, ocupat în biroul său, nu-l primea, se mulțumea cu societatea doamnei Elisa Răutu, pentru care avea o sinceră admirație și un adânc respect.

5 Pentru aceasta însă, era necesar să-și pună într-un anumit colț din coridor bastonul lui gros de cireși și să-și atârne pălăria într-un anumit cui. Dacă acestea erau cumva ocupate, se întorcea din prag și nimic nu-l mai putea reține.

10 Când se culca seara, nu putea adormi până ce nu se asigura că ghetetele, lipite una de alta, sunt așezate în unghi de patruzeci și cinci de grade cu marginea patului, la capătul de jos al acestuia.

De altfel, se plângea mereu că nu poate dormi din pricina zgomotului sau a luminii. Și chiar jocul șoarecilor i se părea ca un tropot de cai și cea mai ușoară subțiere de umbră din jurul ușiței de la sobă îl supăra ca un luminiș insuportabil.

Avea și veșnică teamă de microbi.

20 Microbii i se păreau ca o oaste de monștri ostili, care îl pândesc la orice pas, la orice suflare. Ajunse să nu deschidă clampa ușii decât cu cotul, deși era învelită în petice îmbibate cu acid fenic.

Era mare fumător, dar nu-și băga cartonul țigaretelor în gură până ce nu-l afuma.

25 O minte foarte logică și o imaginație vie dădeau naștere, la el, unui fel de perseverență diabolică – săcâitoare și exasperantă.

El însuși povestea cum, încă din copilărie, își manifesta această pornire bolnăvicioasă.

Dacă, de pildă, tatăl său îl trimetea să cumpere două „țigări de damă“ la debitul din colț, atunci se desfășura, numaidecât, o scenă tragicomică:

– Dar dacă nu sunt țigări de damă? – întreba Spiridonel.

– Să iai „intim-club“, – spunea tatăl.

– Dar dacă nu sunt intim-club?...

5 – Să iai „comerciale“...

– Dar dacă nu sunt comerciale?...

– Piei din ochii mei, scârnăvie! – se înfură în sfârșit bătrânul și cu aceasta se isprăvea misiunea lui Spiridonel.

10 Cu mult mai târziu, om însurat și părinte fericit, aceeași pornire luă la dânsul un caracter catastrofal.

Dacă, de pildă, trebuia să plece din Ciubărești – fie numai pentru douăzeci și patru de ceasuri – până la Iași, se credea dator să prevadă toate posibilitățile și toate imposibilitățile care ar putea copleși casa lui în acest răstimp. Și dădea, în consecință, toate instrucțiunile necesare neveste-si Măricica, o biată fată de popă, care lua drept literă de evanghelie tot ce spunea, crezând criminală orice abatere de la cuvântul său.

20 – Măricico! – îi înșira el eventualele prăpăstii – dacă se aprinde casa, s-o iai pe Sofica (copilul lor) și să o duci la Răutești; dacă focul se întinde până la casa lui Răutu, s-o duci până la popa Gheorghe, tată-tu: iar dacă se întinde incendiul și până acolo...

25 Și așa prevedea ipoteza că din Ciubărești n-ar rămânea decât cenușa.

Această manie exaspera și pe cei mai buni prieteni.

30 Pe toți *fariștii*, îndeobște, îi lega o prietenie din școală, pe care o restrânse încă adeziunea lor comună la mișcarea socialistă.

Dar, între toți, Ciorbadgioglu și defunctul Raicu Ionescu formau un grup deosebit, printr-un fel de intelectualism și idealism ireductibil, care veșnic

aprindea în ei entuziasmul covârșitor sau revolta nestăpânită.

Într-o dimineață, la începutul cunoștinții lor, intrând amândoi pe neașteptate în camera lui Răutu, au
5 căzut în genunchi în fața lui, cu priviri de adorație.

Abia putu înțelege din îngăimeli încurcate că nu se închină lui *personal*, ci ideii și suferinții pe care le intrupează.

Niciodată nu a putut afla cui dintre amândoi
10 aparținuse inițiativa acestei manifestări și se ferea chiar să le-o mai reamintească.

Dar se deprinsese să-i trateze, din cauza acestei legături sufletești dintre ei, aproape ca o singură ființă.

Și chiar după moartea prematură a lui Raicu,
15 Ciorbadgioglu mereu făcea să și-l readucă aminte.

Și totuși, chiar și Raicu Ionescu – copil blând, care nu putea obidi o muscă – ajungea din când în când să nu mai poată suporta un cuvânt din partea ancombrantului său prieten.

20 – Mă, Spiridoane! – exploda el atunci – trei zile nu vreau să aud un cuvânt de la tine; să taci din gură!...

– Dar pot să stau lângă tine? – întreba smerit Ciorbadgioglu.

– Poți! Dar dacă deschizi măcar gura, plec la
25 Tăcuta (satul lui natal din județul Vaslui) și n-ai să mă vezi o lună întreagă!...

După aceasta, trei zile pe străzile Ciubăreștilor, în orele de după masă, se desfășura o procesiune: unul după altul, tăcuți, purcedeau, întâi Raicu Ionescu
30 și, la un pas în urma lui, Spiridon Ciorbadgioglu, deșurupându-și degetele, cu ochii săi circazieni fixați neclintiți în ceafa prietenului.

Raporturile dintre Răutu și tânărul său secretar de redacție purtau, natural, pecetea acestei stranii personalități.

Cu toată considerația și afecțiunea care-i unea, deosebirea de vrastă, probabil și aureola care continua
5 să-l înconjoare pe Răutu în ochii lui Ciorbadgioglu dădea prieteniei lor o aparență de oarecare rigiditate sau răceală.

Ciorbadgioglu extirpa toate „rusismele“ din
10 proza lui Răutu, fără ca acesta să discute măcar corecturile lui.

Pe de altă parte, el însuși citea lui Răutu fiecare rând scris de dânsul pentru revistă și, cu multă bunăvoință, introducea toate îndreptările cerute de
15 „patron“, – însă în ce privește fondul. Și chiar dacă lucrarea era în totul dezaprobată, o arunca în coș fără nicio rezistență.

Dar, din când în când, se revolta, bodogănea, se plângea și-și susținea cu pasiune punctul său de vedere:
20

– Dacă ții atât de mult la această producție, dragă Ciorbadgioglu, – îi răspundea de obicei directorul „Farului“ – n-ai decât s-o dai la tipar. Semnătura dumitale, astăzi, justifică suficient publicarea. Dar
25 dacă îmi ceri părerea, trebuie să ți-o spun cinstit.

Atunci, circazianul, parcă apucat de turbare, urlând își rupea manuscrisul și-l arunca în foc.

Un ceas sau două ședea bosumflat, evitând privirea lui Răutu. În urmă însă, de obicei, se însenina și
30 râdea cel dintâi de accesul său de furie.

Ținea foarte mult la *patron* și chiar, prin toată atitudinea și felul de a vorbi cu acesta, era foarte respectuos.

Și totuși, îl considera ca un fel de proprietate personală. În orice caz, ca pe o ființă datoare să înlăture din calea lui toate neplăcerile și neajunsurile vieții.

Dacă în fața locuinței lui se strica trotuarul sau se spărgea canalul, se înfuria pentru ce Răutu nu se face primar, ca să pună capăt acestei neorânduiei!

În cazul unui scandal nocturn din apropiere, Răutu era dator, în calitate de himeric prefect de poliție, să-i asigure un somn liniștit.

La constatarea din ziare a vreunui defect al aparatului de stat, mai cu seamă dacă era atins un interes cât de depărtat al lui, îl trecea pe Răutu prin toate ministerele.

Nu admitea îndoiala că Răutu n-ar putea ajunge oriunde și face orice ar vrea.

Personal, însă, se consacră trup și suflet revistei. Nu avea alt interes în viață și era în stare, la nevoie, să stea și douăzeci și patru de ore la masa de scris, spre a asigura apariția regulată și cuprinsul interesant pentru „Farul“.

Pentru Răutu însuși, „Farul“ nu avea interes numai ca o arenă de activitate literară și științifică.

„Pentru dărâmarea citadelei privilegiilor învechite“, cum se exprimase Aurel Crăsnianu, el simțea nevoia unui sprijin în opinia publică mai largă, în afară de partidele de guvernământ și de cercurile politice îndeobște.

Echipa colaboratorilor „Farului“ – a vechilor „normaliști“, cum erau Ilie Turcu, Anton Vădrășcan, Gheorghe Oanea, Nicolae Soltuz, în cap cu Ciobadgioglu – era pătrunsă și ea de însemnătatea acțiunii publicistice.

În curând, redacția se completează și cu noi colaboratori interni: epigramistul și liricul Gheorghe din Suceava, literat cu reputație stabilită, mai în vârstă ca Răutu; mordantul și fantezistul Grigore Topologeanu, un băietan abia de vreo douăzeci de ani, dar plin de duh și de talent; și celălalt „Ajax“ al „Farului“, Dionisie Parteni, un stilist pătimaș și un gramatic stăruitor; ca și mai mulți tineri profesori din Ciubărești și din Iași, care dădeau contribuții prețioase din ramura cunoștințelor lor; și, în sfârșit, bătrânul institutor pensionar Mihai Nastia – *bonne à tout faire* –, care, din râvnă pentru revistă, rămânea adesea să doarmă pe masa de redacție.

În curând, a sporit și numărul „colaboratorilor externi“ – nuveliști, poeți, „essayiști“ și publiciști – din țară, ca și din Ardeal și Bucovina.

Basarabia însă era reprezentată, pentru moment, numai de însuși Răutu și încă de vreo alți doi sau trei refugiați de peste Prut.

Zidul ridicat de-a lungul Prutului rămânea încă intact.

Prestigiul revistei creștea mereu.

Ajunsesese un focar de propagandă a ideilor noi în literatură, în știință, în viața publică, peste care nu se mai trecea cu ușurință.

Răutu putea găsi dovada în această privință în atitudinea schimbată a „Cercului literar și artistic“ din Ciubărești, care, de la început, îi trata cam de sus pe „fariști“ și le boicota publicațiunea.

Acuma însă – mai cu seamă după insistențele lui Basile T. Vatați, care, cu dezinvoltura lui caracteristică, revenise la sentimente mai bune față de Răutu, și ale lui Paul Meșteru – cenaclul de la „Farul“ fusese chiar invitat să intre *in corpore* în vechea

asociație a intelectualilor și a literaților din Ciubărești, care agoniza după strămutarea la București a lui Ipolit Mircescu, – bătrânii băștinași ai „Cercului literar și artistic“ nefiind mulțumiți de adepții din generația mai tânără, recrutați dintre ucenicii și sectanții lui Ipolit Mircescu.

Răutu avea o deosebită stimă pentru profesorul Paul Meșteru.

După studii serioase făcute la Berlin, s-a afirmat ca erudit și gânditor la catedra lui de literatură germană, căreia a știut să-i dea amploarea adevăratei istorii a civilizațiunii europene. Dar, fire delicată și timidă, lipsit de mijloace și în curând căsătorit, fu copleșit de nevoile și micimile, – pe care le resimțea și mai acut în societatea ciubăreșteană, fiind armean de obârșie.

În goana după câștig, se apucă de avocatură, pentru care nu avea nicio vocațiune și, cu încetul, se îndepărtă tot mai mult de sfera preocupărilor științifice.

Cursul strălucit elaborat la începutul carierii sale profesionale nu mai fusese reînnoit, rămânând ca o piatră funerară a unei nădejdi prematur stinse.

În afară de tinerii săi colaboratori, Răutu nu avea un mai bun prieten printre intelectualii ciubăreșteni ca acest sacrificat al vieții de provincie, cu toată ideologia lui prea puțin conformă cu aspirațiunile democratice și sociale ale vechiului deportat siberian.

Din nenorocire, *faristii* găsiră atmosfera din „Cerc“ irespirabilă pentru ei.

Nu atât din cauza vechilor *cercuiști*, care mai supraviețuiau la Ciubărești.

Dimpotrivă. Blajinul Mitică Jonea – el însuși colaborator al „Farului“ – se bucura de multă considerație printre ei, atât pentru caracterul lui, cât și pentru ta-

lentul bătrânesc, care, prin el însuși, evoca vremurile de mult trecute.

Multă simpatie inspirau însă și alți doi corifei bătrâni ai „Cercului“ – *conu* Mitache Savici și *domnu* Andrei Razu.

Amândoi aparțineau unor familii boierești băștinașe din Moldova, amândoi pasionați patrioți ai Ciubăreștilor, amândoi stâlpi ai „Cercului“ de la întemeierea lui, amândoi cultivatori cu râvnă ai *zeflemelei* – condimentul indispensabil al tuturor întrunirilor și al conferințelor *cercuiste*.

Și totuși, nu se puteau închipui două temperamente mai deosebite.

Domnul Andrei Razu și-a petrecut tinerețea la Paris.

Și deși n-a făcut studii sistematice, a știut să-și însușească o rafinată cultură literară și artistică.

El însuși avea un remarcabil talent de desenator, mai cu seamă caricaturist, iar în momente de bună dispoziție, se dovedea un delicios și fin povestitor.

În politică, făcea parte, ca și majoritatea *cercuiștilor*, din grupul „rândunelilor“ partidului boieresc, adunat în jurul domnului T. T. Flor, care era și el unul din fondatorii „Cercului“ ciubăreștean. Însă, fire foarte delicată și timidă, Andrei Razu se arăta – spre exasperarea „șefului“ – inutilizabil pentru combinațiuni de guvernământ.

Ales vicepreședinte al Camerei, abia dacă era în stare să prezideze numai ședințele cele mai somnolente, – și totuși încurca toate formele și regulamentele, pentru că, fără să urmărească dezbaterile, se îndeletnicea, de plictiseală, cu schițarea, pe procesele verbale ale Adunării, a caricaturilor personajilor ei mai proeminente.

Iar dacă – ferească Dumnezeu! – izbucnea cumva vreun scandal, domnul Andrei Razu pur și simplu fugea din Cameră, fără altă formă, și se ascundea, de nu putea fi găsit nici cu poliția.

5 Conu Mitache Savici – și e semnificativ că toată lumea îi zicea *conu*, pe când nimeni nu îndrăznește să deposedeze pe volatilu vicepreședinte al Camerei de titlatura sa de *domnul* –, conu Mitache Savici numai de timiditate și modestie nu suferea.

10 Se producea și el cu mult duh în literatura *nescrisă* – sau, mai bine zis, *neimprimabilă*. Multe din epigramele sale au rămas celebre.

Nu îndrăznim să reproducem aici decât una din cele mai puțin „șocante“, la adresa prietenului său personal și adversar politic, gravul și solemnul domn Grigore Chebap din Iași, purtătorul barbetelor à la Franz Ioseph.

20 Domnul Grigore Chebap, poreclit *Tărtăcuță*, cu toată gravitatea și solemnitatea lui, avea o mică slăbiciune, anume, de a se crede cavaler irezistibil și, mai cu seamă, de a căuta să sugereze altora aceeași credință.

În acest scop, își povsea părul, se pomăduia cu niște alfii „orientale“, miraculoase și secrete, și duhnea în fiecare zi de alt parfum.

25 Avea și apucături misterioase. Purta, de pildă, întotdeauna un inel cu o piatră tănuită, întoarsă înăuntru spre palmă – și se prefăcea grozav de supărat, dacă cineva îi răsucea inelul cu piatra în sus.

30 Descins odată la Ostanda în cel mai luxos hotel (întotdeauna, de la gară, avea obiceiul de a comanda birjarului în gura mare: *le meilleur hôtel de la ville!*), găsi într-o comodă – așa îl paște pe om nenorocirea –

¹ *Le meilleur hôtel de la ville* (fr.) – cel mai bun hotel din oraș (n. ed.)

o veche cămașă feminină de linon fin, cu o coroană princiară.

De atunci, nu se mai despărțea de ea, o purta mereu în geamandanul lui și, din când în când, în fața vreunui vizitator, o scăpa – din „neghibăcie“ – cu coroana princiară în evidență.

– Ce-i asta, Grigore? – îl întreba negreșit prietenul, de mult în curent cu mitul princiar.

– Bă-bă-bă-bă! Ai să îmbătrânești, dacă ai să știi prea multe...

Această poveste îi inspiră conului Mitache Savici o usturătoare epigramă:

15 *Își pune multă alifie
Prințul nostru Tărtăcuță.
Dar când este ca să fie,
Geaba îi cauți... rimă în uță!...*

20 Talentul de umorist al conului Mitache Savici se învedera mai cu seamă din anecdotele pe care el le pune în circulație pe seama tuturor notabililor din Ciubărești.

25 Adeseori, erau numai o creațiune personală a zeflemistului – o pură *Dichtung*¹ –, dar aproape întotdeauna dezveleau fondul adevărat al personagiului și cuprindeau mai multă *Wahrheit*² decât chiar faptele reale.

Bineînțeles, anecdotele se dovedeau totdeauna mai mult sau mai puțin *pipărate*.

Și conu Mitache nu cruța, pentru un cuvânt de duh, nici pe prieteni – cum a putut să se convingă

¹ *Dichtung* (germ.) – poezie (n. ed.)

² *Wahrheit* (germ.) – adevăr (n. ed.)

însuși „șeful“ albaștrilor din Ciubărești, domnul Sorin Dogia-Ialpușeanu.

„Șeful“ – bărbat frumos, căsătorit cu una din văducele ilustrului Dușu Obedeianu –, spre a-și îndulci puțin povara conjugală, își instalase la o vilă din împrejurimi – pe dealul Ogarului – o consolatrice, femeie foarte frumoasă, dar cu un prea dezvoltat simț practic, – caracteristic rasei.

Dogia-Ialpușeanu însă era și econom; nu-i plăcea să risipească prea mult din zestrea căpătată și păstrată cu multă trudă.

Într-o zi, începu dar să facă socoteală frumoasei Eva cât îl costă fiecare vizită la vila de la bariera Ogarului.

– N-ai decât să mă vizitezi mai des! Aici nu-i cu contorul! – i-ar fi răspuns cu un zâmbet perfid consolatricea...

Și în Parlament, unde se alegea ori de câte ori „ai noștri“ veneau la cârmă, conu Mitache se ținea numai de *șotii* – chiar de la primul pas rezervându-și camera la hotel printr-o telegramă, care intrase în literatura clasică: „Rog rețineți camera șofată“!...

Era o iarnă friguroasă...

Tot lui i se datorește însăși porecla grupului de „rândunele“.

În vremuri de criză ministerială, provocată de grup, îi plăcea să fredoneze cu un glăsușor plăcut, deși cam nazal:

Vezi, rândunelele se duc!...

Cu bătrânii reprezentanți ai tradițiilor ceruiste, Ion Răutu și colaboratorii săi de la „Farul“ se înțelegeau destul de bine.

Ei întrupau, la urma urmelor, zorile mișcării literare din România.

Cu totul altfel se înfățișa generația mai tânără, care, prin ea însăși, putea caracteriza vremurile de decadentă ale Ciubăreștilor.

Se impuneau atențiunii obștești mai ca seamă „cei trei *ofi*“ – cum le spunea conu Mitache, care susținea că fiecăruia dintre ei, din „filosof“, îi rămăsese numai *oful* din coadă.

Tustrei, elevi favoriți ai profesorului Ipolit Mircescu, i-au studiat cu multă sârguință dicțiunea și gesticulația.

Pe acest teme, au ajuns tustrei profesori la Facultatea de Litere a Academiei Ciubărene.

Erau nedespărțiți și fuduli – „cu haz“ în înțelesul lui Osmanli –, disprețuind restul omenirii.

Pe trotuarele Ciubăreștilor, în orele de primblare, formau un grup care ațâța spiritul sarcastic al trecătorilor.

Era aproape singura lor contribuție la literatura națională.

La mijloc pășea privind drept înaintea D.D. Dinescu, profesor de logică, – lung, subțire, ținut rigid de un înalt guler amidonat, crescut parcă din glezne, din care abia se putea desprinde, sus, un căpșor de curcă.

La stânga lui, puțin adus din spate, bălăbănind din mânilor lungi și cu capul puțin plecat în jos și spre stânga, se clătina profesorul de istoria filosofiei Armand Damianovici.

Iar la dreapta, dintr-un guler tot amidonat până la petrificare, dar larg și îndoit ca un coș de cabrioletă, se îndreptau aproape drept spre zenit, dar cu o oarecare înclinare spre dreapta, enormii ochelari

rotunzi, încălecați pe un nas minuscul, ai profesorului de estetică Naum Călărașu.

Când îi văzuse pentru prima oară în această formație, Albrecht Knix se cruci:

5 – Aiștea vor ajunge departe! – se adresă el către Răutu. Nu vezi că tustrei împreună închipuie un sfredel... Vor borteli și cerul...

Cu cei trei *ofi* Ion Răutu se ciocni chiar de la prima ședință a „Cercului“ la care luase parte.

10 Focul îl deschise Naum Călărașu.

Domnul Mitică Jonea citise în acea ședință o nuveletă romantică, în care, în realitate, își povestea amintirile din tinerețe despre o excursiune în Valea Bistriței.

15 Bătrânul era foarte emoționat, încât mișcă pe toți *fariștii* prin sinceritatea lui, deși țărani și țărancele lui semănau mai mult cu *bergerii* francezi din veacul al optsprezecelea.

Naum Călărașu – un preot al „artei pure“ –,
20 fixând cu ochelarii săi colțul din dreapta al tavanului, declară:

– Nuvela e, din păcate, tendențioasă! – strecură el încet, apăsând asupra fiecărui cuvânt. E bună doar pentru „Farul“, care vede în țărani supraomeni...
25 pe când ei sunt, cel mult, elemente ale peisagiului – ca o turmă de oi sau chiar ca un boschet de arbori...

Răutu se înnegri:

– E un peisagiu văzut de pe înălțimile catedrei de estetică! – întrerupse el, stăpânindu-și cu greu
30 mânia. Dar văzuți mai de aproape, ei sunt temelia statului prin munca lor și, în același timp, rezerva morală a națiunii, fără de care la catedra de estetică

astăzi s-ar fi ținut cursurile în rusește, ungurește sau chiar în turcește, deși poate de aceleași personaje...

Profesorul de istoria filosofiei sări în ajutor:

– Elementul de valoare, nervul vital al unei națiuni îl constituie intelectualii ei, care extrag din sol și
5 sublimizează duhul ei!

Filosoful, cu o mișcare a degetelor de jos în sus, ilustră cum se extrage din sol și se sublimizează duhul.

– Iar gunoiul – urmă el –, gunoiul care se întinde pe jos poate fi util, dar numai după ce e mistuit și transformat în sucuri ce ar putea fi folosite!

Câteva cercuri descrise deasupra dușumelei cu degetele răsfirate închipuiau împrăștierea gunoiului, iar apoi, degetele împreunate pâlnie simbolizau
15 transformarea în sucuri.

Nu se lasă mai prejos nici profesorul de logică.

– Pentru ca să existe o conferință (conferința fu și descrisă cu o mișcare elegantă a brațului), pentru ca să existe o conferință, e necesar un centru! – arătătorul împins înainte indică centrul...
20

Ciorbadgioglu nu mai putu răbda și începu să găvâvescă de furie, dezarticulându-și toate degetele:

– În natură totul poate fi justificabil, dar numai parazitismul, nu!...

25 – Cum, parazitismul?... Nu înțeleg! – îngăimă domnul D. D. Dinescu.

Aici explodează însă și tarasconicul Vădrășcan:

– Nu-nțelegi?... Ha! – își rotea el furios brațele. Nu înțelegi estetica păduchelului ce iese pe
30 frunte?... Ha?...

Scena care urmă înveseli pe Mitache Savici; inspiră o caricatură și lui Andrei Razu; înspăimântă pe timidul și pudicul Mitică Jonea și, în același timp,

puse capăt încercărilor de a altoi mlădițele „Farului“ pe trunchiul bătrân al „Cercului“.

Iar pentru superlativul geograf Christophor Arghir fu asigurat concursul neclintit al celor trei *ofi*, în lupta
5 lui împotriva „acțiunii dizolvante“ a „Farului“...

Cap. XVII

DEBUTURI

Prima sesiune parlamentară, sub noua guvernare, prezentă prea puțin interes.

5 *Opoziția* Majestății Sale Regelui fiind reprezentată numai de domnul Stiglețeanu, care nu avea darul cuvântului, ședințele Adunării ar fi fost lipsite de orice animație, dacă profesorul Christophor Arghir, ales pe lista guvernamentală într-un județ din nordul Moldovei, nu și-ar fi luat sarcina de a înviora Adunarea.

10 În această situație, guvernul simți nevoia de a aplica cât mai curând dispozițiunile „Constituției nescrise“, necesare pentru funcționarea regulată a *rotativei*.

15 În vacanțele produse în Parlament prin deces sau numiri în funcțiuni, au fost aleși, pe rând, fără contracandidat guvernamental, domnii T. T. Flor, Calistrat Cazara, Nitza Vasilescu, Constantin Lascaride și vreo doi Vatați.

20 Domnul Arseni Sferțea-Izăreni, bineînțeles, își asigurase mandatul pe calea obișnuită.

Guvernul, fiind preocupat, ca întotdeauna la începuturile unui regim, cu primenirile de rigoare în aparatul administrativ, lăsa activitatea parlamentară să
25 să lanțezească.

Validările și discuția asupra Mesagiului s-au întins astfel până la vacanța Crăciunului.

Dar Răutu reuși, în acest răstimp, să intereseze pe un membru important al guvernului – ministrul Economiei Naționale, Hariton Spirescu –, la anteproiectul său de lege pentru organizarea unui credit țărănesc, asigurându-i și tot concursul lui Aurel Crăsneanu.

Hariton Spirescu, profesor de matematici la Universitatea din Iași, era, se poate spune, un fenomen anormal în viața noastră politică „antebelică“.

Cu desăvârșire străin de lumea politicianilor – pedagog pasionat, fire idealistă și naivă –, ajunsese pe banca ministerială numai mulțumită considerațiilor și încrederii pe care le inspirase personal lui Toderiță Canta, șeful roșilor din Moldova.

Când Răutu îi arată efectele catastrofale ale lipsei de credit țărănesc asupra economiei naționale, se îngrozi și făgădui să studieze chestiunea în cursul vacanței Crăciunului și, eventual, să-și însușească proiectul elaborat de Răutu.

Acesta ar fi putut dar fi mulțumit de începutul activității sale parlamentare, dacă prea curând nu s-ar fi dezvelit în fața lui neajunsurile și primejdiile „Constituției nescrise“.

Primul avertisment îi veni dintr-o direcție neașteptată.

Linia căii ferate care se termină la gara din Ciubărești trebuia, după planul inițial, să fie prelungită până la linia internațională Odessa-Lemberg, cu joncțiunea în punctul de hotar Noua Suliță.

Se ivi însă o mare dificultate.

Pe ce teritoriu urma să se facă joncțiunea?

Ambele împărății vecine, din considerațiuni strategice, ușor de înțeles, stăruiau pentru un traseu care le favoriza.

Până ce cancelariile respective să cadă de acord, linia rămăsese suspendată la Ciubărești. (Acesta și explica depărtarea gării cu aproape doi kilometri de la marginea orașului!)

Despre interesul României n-a fost pusă măcar întrebarea. Aceasta nici n-a fost reprezentată în comisiunea formată pentru rezolvirea diferendului.

Curând după instalarea noului guvern, Răutu, intrând în biroul lui Aurel Crăsneanu – ministrul Afacerilor Străine –, îl găsi, ca de obicei, întins indolent cu capul pe spetează, în comodul său fotoliu englezesc. Dar îl izbi expresia lui de bucurie contenită.

Răutu se opri în fața lui cu o privire întrebătoare:

– Am, dragă Răutu, să-ți comunic o veste plăcută! – încep îndată cu vocea lui cea mai languroasă Crăsneanu. E primul meu succes diplomatic! – trecu un zâmbet fericit prin ochii lui de *charmeur* de profesie. În comisiunea ruso-austriacă, pentru fixarea traseului definitiv al liniei Ciubărești-Noua Suliță, e admis și reprezentantul României!...

– Minunat! – se bucură și Răutu. Atunci chestiunea e ca și rezolvită. Reprezentantul nostru n-are decât să formeze majoritatea cu vreunul din ceilalți doi, pentru ca să fie impusă soluția care ne convine.

– Nuuu! – lungi Crăsneanu fugindu-l cu privirea. Nu suntem admiși cu vot deliberativ, ci numai consultativ...

Acest mic incident aruncă, pentru Răutu, o lumină vie nu numai asupra situației internaționale reale a României, după proclamarea Independenței,

dar și asupra mentalității bărbaților ei de stat – și nu numai a bărbaților de stat.

Formula plastică i-o dădu chiar în aceeași după-amiază Miron Osmanli.

5 Ieșind de la Hotelul Dacia, unde se instalase cartierul general al parlamentarilor din Ciubărești, îl găsi pe poet stând posomorât în piață, în fața unui chioșc cu fructe.

10 Abia își clătină din cap salutul, mârâind ceva nedeslușit.

Cu un aer de plictiseală și necaz, cerceta piramida de portocale expusă pe tejghea. Luă una, o învârti în palmă, o aduse la nas, apoi începu încet să-i desfacă coaja cu unghia. Și deodată, disperat, gemu surd:

15 – E veștedă!... Asta e norocul meu!... Pe ce pui mâna, se usucă. !...

Chioșcarul, prevenitor, îi propuse:

– Alegeți alta, domnule, se întâmplă...

20 – Nu, dragul meu! – urmă teatral mistificatorul. Asta-i soarta mea!... Așa mi-a mers toată viața... de mic copil!... Dacă luam o tartină cu dulceață în mână s-o duc la gură, o scăpăm numaidecât cu dulceața în jos...

25 – Nu, domnule!... Lăsați!... Să încercați... Luați alta!... Nu trebuie să plătiți nimic pentru aceea! – aproape plângea chioșcarul de milă.

– Ce vrei, frate, să-ți pierzi toată marfa? – întrebă cu aerul cel mai sumbru Osmanli. Îți zic, frate, pe orice pui mâna e prăpăd!... Mă logodisem cu o fată...
30 Un bujor de fată... Și-a rupt piciorul în ajunul nunții!... Asta e soarta mea!... Ia-ți gologanul! – îi aruncă o piesă de aramă pe tejghea și porni întunecat.

Bietul chioșcar alergă după mușteriu nenorocit, rugându-l cu lacrimi în ochi:

– Ia, domnule, ia o portocală, două, câte vrei, să vezi că nu se întâmplă nimic!...

5 Osmanli mergea înainte, clătinând numai din cap, ca tenorul disperat când primadona îi cântă aria refuzului.

Răutu îl urmă râzând.

10 – Ce râzi, Ionică? – exclamă tot așa de sumbru poetul. Ce, crezi că eu glumesc?... Uite!... Eram să plec la Charlottenburg, când, în ultimul moment, aflu că Academia îmi reduce avansul cu o jumătate, ca să verse mai întâi premiul lui Arghir, pentru opera lui monumentală în trei volume, intitulată, mi se pare, *Istoria bornelor kilometrice de la a patra dinastie a faraonilor până la Voltaire...*

15 Ca să-l mai distragă, Răutu îi povesti episodul cu comisiunea ruso-austriacă.

Osmanli se opri brusc pe trotuar, apucându-l de nasturele pardesiului:

20 – Vezi, Ionică dragă! – exclamă el luminându-se la față. Aici e toată filosofia istoriei ciubăreștene! Ciubărenia trăiește nu prin virtutea sau înțelepciunea bărbaților ei de stat, ci numai fiindcă nici vulpoiul din Viena, nici ursul din Petersburg nu vreau să lase bucățica celui alt... Atunci, marii noștri bărbați de stat își pot face de cap, fără teamă de sancțiuni...
25 Le-a pierit orice simț al răspunderii. Iar Ciubărenia a ajuns ca un loc viran, pentru care vecinii se judecă de generații, un depozit de murdării... Nu pot propăși acolo decât gândacii de gunoaie, ca ilustrul Arghir... Totul e o minciună!...

30 Sesiunea de după Crăciun, în afară de votul legii pentru organizarea creditului țărănesc, căreia îi servise de bază anteproiectul schilodit al lui Răutu, îi aduse acestuia prea puține satisfacțiuni.

Aurel Crăsneanu îi predica mereu răbdare:

– Omul de stat trebuie, înainte de toate, să știe să prindă momentul potrivit... Să stea la pândă, pregătit. Poți fi mulțumit cu debutul. În prima sesiune,
5 ai și putut realiza o inovațiune, oricât de modestă în aparență, dar bogată în urmări.

Pe Răutu îl descuraja însă mai cu deosebire atitudinea „tinerimii idealiste“.

În afară de Constantin Dobrovici, ceilalți din foștii „băieți buni“ ai lui Gheorghieș Război-Vrânceanu
10 s-au asimilat prea repede și prea desăvârșit.

Mai cu seamă îl enerva Bran Caroți, care, veșnic preocupat, ca ministru al Cultelor, de „propășirea și înălțarea bisericii noastre naționale“, se agita prin
15 incintă și prin culoarele Adunării, scufundat în gânduri și încărcat cu un enorm portofoliu.

În fiecare zi, Răutu își dădea tot mai mult seama că o acțiune politică mai intensă nu e cu putință fără un sprijin în afară de corpul electoral – în ma-
20 sele largi ale opiniei publice.

Nu avea însă un alt organ pentru câștigarea opiniei publice decât revista lui, care, evident, nu putea lupta cu presa zilnică, în care tocmai pe aceea vreme se produsese o mare schimbare.

Multă vreme, România nu cunoștea, în afară de fanteziile sporadice ale oamenilor cu avere, decât
25 presa de partid, care, de fapt, nu avea nicio răspândire în afară de cercul politicianilor profesioniști.

Primul ziar independent apărui în condițiuni
30 prea sugestive.

Cu decenii înainte, cu prilejul organizării în țară a primei orchestre militare, se rătăci în România un tânăr trombonist ceh, Bohumil Kropsa. După vreo

trei-patru ani de serviciu sânguinos, sănătatea nu-i mai îngădui să sufle din trombon.

Ca să-și câștige existența, încercă să dea lecții de vioară prin mahalalele Bucureștilor. Dar într-o țară
5 în care aproape nici într-o crâsmă nu lipsesc violoniști de talent, această meserie nu prea putea renta.

Atunci lui Bohumil îi veni o idee genială.

Se împrietenise cu un compatriot, calfă la o mică drogherie de suburbie, care lânzezea din lipsă de
10 mușterii, neputând rezista concurenței marilor drogherii din centru.

După mai multe conciliabule și „lucrări de laborator“, în străzile capitalei apărui un negustor ambulat, deșirat, firav, cu o enormă alună în vârful
15 nasului și cu o largă cutie atârnată de umeri, plină de borcănașe cu etichete colorate.

Era Bohumil Kropsa, care, reproducând aproape sunetul trombonului său, cânta cadentat la fiecare pas:

– Alifia de la fachir eghiptian!... *Miracuros!*...

20 Lexicul lui românesc fiind foarte mărginit, distribuia la toți trecătorii o foiță de reclamă, care vesteia minuni despre efectele „alifiei fachirului egiptean“: vindeca reumatismul, lua cu mâna durerea de dinți, făcea să crească părul pe cea mai recalcitrantă chelie
25 și extirpa de pe buza superioară a matronelor vestigiile supărătoare de mustață; reda forțele virile bărbaților; asigura funcționarea regulată a fiziologiei feminine; înlătura transpirația dezagreabilă a picioarelor etc... etc... etc...

30 Comerțul prospera de minune.

În curând, „alifiei fachirului“ se alăturară alte minuni din produsele drogheriei, iar foițele de reclamă luară cu încetul forma unei publicațiuni periodice, de anunțuri comerciale, sub titlul de „Vestea“.

Bohumil Kropsa se consacră atunci cu totul activității de editor și director de ziar.

La început, își instalează în cocioaba lui din Gropile lui Ouatu o mică presă, pe care o pune în mișcare aleasa inimii lui, Chiriachița Tămbălău – o țigancă, fostă florăreasă, dar care, desfigurată de o boală puțin recomandabilă, fusese silită să-și schimbe profesiunea.

„Vestea“ a fost foarte bine primită de lumea comercială, care, pe de o parte, evita să se coloreze politiceste publicându-și anunțurile în presa de partid, iar pe de altă parte, își dădea seama de puțina ei răspândire.

Cu timpul, treptat, anunțurilor comerciale se alătură informațiunii cu îngrijire *decolorate*, adică cumpănite cu băgare de seamă, ca să nu se supere niciun partid – deci mai mult sau mai puțin obiective, chiar dacă, natural, trădau oarecare atențiune pentru partidul de la cârmă.

Pentru marea masă a publicului, împovărată și necăjită în lupta pentru existență, ahtisită de „polemicile“ organelor de partid, această „obiectivitate“ apăru ca o adevărată mană cerească.

În curând, „Vestea“ ajunse cel mai răspândit ziar din capitală și domnul Bohumil Kropsa, care abia dacă putea ține în mână condeiul pentru iscălitură și care, până la sfârșit, nu reuși să vorbească inteligibil românește, deveni director și „publicist“, organizându-și o „redacție“ din trei-patru „intelectuali“ vagabonzi și înflămânziți.

Acum, fostul trombonist, ridicat întrucâtva până în vârful piramidei sociale, avea o casă frumoasă, bine mobilată, și el însuși se îmbrăca cu oarecare îngrijire.

Totuși, se simțea profund nenorocit.

Chiriachița Tămbălău, fosta florăreasă de stradă și tipografă improvizată a anunțurilor comerciale, se transformase și ea în Madame Chira Kropsa.

Dar în această situație, nu numai că nu înțelegea să-și pună vreun frâu, pe care nu-l cunoscuse ca florăreasă, ci utiliza veniturile lui Bohumil pentru împoțonări extravagante și întreținerea de admiratori ai frumuseței sale avariate.

Conflictele veșnice dintre soți se îndeseau din zi în zi, tot mai violente.

Bietul Bohumil, câteodată și maltratată de cavalerii doamnei Chira, începu chiar să se îngrijească de viața lui. Ajunse să evite orice consumație la căminul conjugal, de teama otrăvii.

Nu mai puțin fusese astfel pus începutul unei ere noi în publicistica românească.

Simplul fapt al apariției unui ziar zilnic – care se adresa maselor și putea trăi fără sprijin din partea fondurilor secrete și al altor contribuțiuni, mai mult sau mai puțin benevole – avea o enormă însemnătate pentru viața noastră publică.

Cel dintâi știu să profite de această conjunctură fericită Leon Berman, editorul și directorul „Secolului“ din Ciubărești.

Cu multă îndrăzneală și spirit de inițiativă, el se hotărî să-și riște peculiul moștenit pentru lansarea la București a unui mare cotidian independent, sub titlul „Globul“.

În serviciul acestei inițiative se puse un grup de tineri democrați sau chiar socializanti, în cap cu Tody Baclava, – ceea ce, de la început, a dat jurnalului o colorație simpatcă, asigurându-i o mare popularitate...

Înseși cronicile de reportaj ale lui Berman, cu comentariile asupra cancanurilor din culisele guvernamentale, avură un enorm succes și creară pentru jurnal o situație excepțională.

5 „Globul“, de la primul număr, susținea cu energie acțiunea „tinerimii idealiste“, aripa stângă a partidului roșilor.

10 Răutu găsi astfel o arenă în publicistica românească, unde își putea spune cuvântul asupra tuturor chestiilor la ordinea zilei, fie în formă de interview, fie chiar de articol sub semnătură proprie.

15 Această atitudine a ziarului, în chiar faza inițială a apariției sale, nu era însă lipsită de inconveniente pentru Berman, acuzat că își ia în spinare pe „aventurierul siberian“.

Își făcu chiar un titlu de glorie din această acuzare...

20 Vizitându-l în biroul său, Răutu zâmbi la o caricatură, atârnată la locul de cinste în fața mesei lui de lucru, în care directorul „Globului“ era înfățișat purtând în cărcă pe „aventurierul siberian“...

Cap. XVIII

LA CĂMIN

Căsătoria aduse pentru Ion Răutu nu atât o schimbare în condițiile și în formele exterioare, cât
5 o nouă tonalitate a vieții.

Elisa stăruia ca raporturile dintre ei să rămână
așezate pe aceeași temelie de bună camaraderie. Nici
măcar în ce privește distribuția camerelor n-a fost ni-
mic schimbat, doar că la căsuța din vie de pe Dealul
10 Recei se adăogară două odăițe, una pentru copii și
alta pentru vizitatorii prietenii. Dar Răutu rămase,
ca și înainte, cu camera lui de culcare deosebită.

Sarcina nu schimbă aproape nimic în felul de vi-
ață al Elisei.

15 Multă vreme ea nici nu vroia să angajeze vreo servitoare.

Ducea, ca și înainte, singură toată gospodăria,
ajutată puțin de copii, mai cu seamă de Antonel, bă-
iat liniștit și cuminte, care, la vârsta de zece-unspre-
zece ani, abia intrat în prima clasă de liceu, avea
20 rolul de prieten și confident al mamei sale.

Încă de mic, băiatul se atașase de Răutu și i se
adresa cu diminutivul lui de nume rusesc – *Vania*.

25 După căsătoria mamei, prietenia lor parcă crescuse
și mai mult, deși, în aparență, totul rămase și aici ca
și înainte.

Mai dificile fură raporturile cu Luța – copil nervos și foarte gelos din fire.

5 Caracter voluntar și temperament violent, copilă – care, de la primul contact cu Răutu, îi arătă o dragoste cu mult mai aprinsă și mai exigentă ca potolitul Antonel – manifesta acum oarecare ostilitate și chiar aversiune față de el, – din momentul în care începu să-i simtă apropierea de Elisa.

10 Palidă, cu ochii ei negri larg deschiși, adesea îl fixa cu o privire nedeslușită. O surprinsese într-o dimineață în sufragerie, desculță, numai în cămășuța de noapte, trăgând cu urechea spre dormitorul mamei.

Anunțarea unui frățior așteptat o zgudui și, vădit, o îndepărtă și mai mult de Răutu și chiar de mama.

15 Tensiunea astfel născută făcea pe Elisa să sufere, dar Răutu o liniști și întreprinse o adevărată acțiune de cucerire a acestei inimi recalcitrante.

Amintirile copilăriei erau încă prea vii în sufletul lui, pentru ca o biată fetiță, ce se simțea singuratică și poate chiar obidită de destin, să nu-i inspire compătimire și simpatie.

Elisa îi era foarte recunoscătoare pentru această atitudine.

25 În atmosfera vieții sale de familie, Răutu se putea mai ușor ridica deasupra mizeriilor suferite în mediul de politicieni.

Elisa găsea totdeauna cuvântul potrivit ca să-i potolească izbucnirile de revoltă.

30 Când, odată, Răutu îi povesti, indignat, manevrele lui Bran Caroi, ea, cu un zâmbet și o mișcare maternă, îl strânse de cap la pieptul ei:

– Dragul meu, – îl mângăie ea. Vrai să faci o adevărată revoluție în această țară... Dar când... și

unde... revoluțiile au fost primite cu voie bună de slugile vechiului regim?... Am auzit doar atâtea despre aceasta și de la tine, și am citit și în „Farul“. Să ajuungi o putere, – atunci îl vei avea și pe Bran Caroi!...

5 Acuma îl are Aurel Crăsneanu...

– Dar Aurel Crăsneanu e doar și el „revoluționar“, cum zici tu! – obiectă Răutu cu vehemență.

– Revoluționar... revoluționar... de! – îl sărută pe frunte Elisa. Dar cu moderațiune... văzând și făcând...

10 Luciditatea judecății la Elisa îl surprinsese adesea și înainte. Ea insista mereu să nu aibă prea multă nădejde în ce privește rezultatele imediate ale acțiunii sale politice.

15 De aceea, punea cu atât mai mult preț pe activitatea publicistică și își găsea, cu toate greutatele gospodăriei în starea ei, puterea de a ajuta la administrația revistei.

20 Ei i se datora și acea atmosferă de prietenie și de încredere din redacția „Farului“, care făcea din aceasta o falangă neînfricoșată și tenace.

Totuși, spre primăvară se simți în atitudinea ei o oboseală. Adesea rămânea gânditoare, cu privirea vagă, rătăcită în vid. Surprinsă, se roșea ca o copilă și-i zâmbea înlăcrimată.

– Ce ai, Lizi? – se îngrijoră Răutu.

– Nimic... Așa! – își sprijini ea capul de pieptul soțului. Îl ascult... Tare aș vrea să-ți semene... Și mi-e frică... Ar fi o prea mare fericire...

30 Cu începerea vacanței, familia se instalase la via din Dealul Recii.

De data asta însă, cămăruța pentru prieteni fu ocupată de doamna dr. Caliopi Candiani-Peters, care declară categoric că nu înțelege să lase pe altcineva să se îngrijească de primii pași în viață ai viitorului Răutu: nu admitea nicio discuție în ce privește sexul așteptatului!

Răutu se frământa agitat și înfrigorat. Cu greu se putea distra de la gândul primejdiilor la care expune maternitatea.

Stătea nelipsit acasă și o necăjea pe Caliopi cu veșnicile-i întrebări asupra rezultatului examinărilor, încât, exasperată, acesta îi declară, în sfârșit, la începutul lui iulie, cu accentul ei moldovenesc:

– Dragă domnule Răutu, n-ai să scoți lumea din țâțâni, pentru că ai făcut un copil! M-ați ametit!... O înnebunești și pe coana Elisa... Lasă, nu ne mai bate capul atâta... Mai avem încă cel puțin o lună, în august, până la soroc... Ai face bine să te mai duci pe undeva pentru primblare... Are să se mai hodi-nească și sărmana coana Elisa.

Spre a-l mai potoli, Caliopi o convinse și pe Elisa să angajeze o slujnică, cel puțin până la dezlegarea și întremarea ei, – cu condiția ca și Răutu să plece, pentru câteva zile, într-o excursiune, de mult proiectată, în munții Moldovei.

Răutu însă nu voi să se depărteze pentru prea multă vreme de acasă.

Se hotărî să se folosească de „concediu” pentru a vizita un nou colaborator al „Farului”, novelistul Nicolae Pădureanu, pe care încă nu-l văzuse și al cărui mare talent îl interesa.

În nuvelele scurte ale acestuia era impresionantă mai cu seamă o sensibilitate acută pentru frumusețile

naturii, cât și o intuiție devinatoare în ce privește stările sufletești primordiale, – legătura organică adâncă a omului cu Cosmosul.

Poezia naturii din cele mai bune pagini ale lui Nicolae Pădureanu ar fi putut ocupa un loc de cinste în literatura mondială.

Răutu fu mai cu seamă fermecat la citirea manuscrisului de nuvelă, primit pentru numărul de toamnă al revistei.

Nuveleta purta titlul enigmatic de *Zâna Morii de vânt*.

Un boierinaș din Moldova, vânător pasionat și aprig gospodar – în fond, lipsit de orice rafinare intelectuală, mai mult primitiv și brutal în raporturile lui cu țărani – se rătăcise într-o seară, cu pușca în spinare, pe o coastă de deal, pe al cărui vârf se profilau, în cerul roșit, aripile unei vechi mori de vânt, locuită numai de morar, un om îmbătrânit înainte de vreme, ursuz și tăcut.

Se hotărî să-i ceară un pahar cu apă.

La strigătul lui însă, din moară ieși o femeie a cărei existență nici nu o bănuise.

Era încă tânără, însă dezmațată, desculță, cu cămașa ruptă, prin care se ajurau sânii bronzăți, despletită și cu fața vădit de mult nespălată.

Se opri în deal, bătută din spate de razele apusului, care aprindeau în părul ei roșcat, fluturat de o adiere ușoară, flăcări intense.

Cască scărpinându-se la sân și frecându-și podul piciorului stâng cu călcărul drept, îl întrebă posomorât:

– Ce poștești, cucoane?

Boierinașul rămase un timp mut.

Această icoană îi trezise, din adâncurile obârșii-lor preomenești, pornirea nebiruită a masculului:

– Îmi poți da un ulcior cu apă?

Femeia îl privi tăcută, zâmbi și, într-o clipă transfigurată, se întoarse și porni spre moară în ritmul ondulat al pașilor Evei nemuritoare...

După ulciorul cu apă rece – întins de „zâna morii de vânt“, care avuse timp să-și lege pe cap un tulpă roșu și să-și încheie, cămașa pe piept –, boierinașul, întorcându-i cu o mână tremurătoare ulciorul gol, plecă mai însetat de cum venise, urmat de zâmbetul triumfător și enigmatic al sirenei rustice.

Și atât...

Răutu știa despre autor că este un băiat încă foarte tânăr, cu liceul abia isprăvit. Și-l închipui un copilandru visător și palid, cu sănătatea delicată, cu o sensibilitate aproape maladivă pentru poezia vieții și a naturii.

Mai știa numai că trăia, aproape nelipsit, într-un târgușor evreiesc din nordul Moldovei, în apropiere de poalele munților.

Se opri cu multă emoțiune în fața unei căsuțe curățate, numai cu trei ferestre spre fațadă, alb văruiată, încercuită de o prispă țărănească, cu ușa și pervazele ferestruicilor vopsite în verde.

Câteva ghivece de geranii dădeau acestui lăcaș al poeziei aspectul căsuțelor mai curățate din periferiile orașelor, aspectul pe care încă îl accentua o întinsă grădinărie de zarzavat din dostul casei.

Prin grădinărie robotea o namilă de om numai într-o cămașă suflecată și cu o imensă pălărie din paie de grâu, cum și le împletesc singuri țărani din Moldova.

– E acasă domnul Nicolae Pădureanu? – îl întrebă Răutu.

Namila se răzema în coada sapei.

– E acasă! – răspunse el cu o voce surprinzător de subțire pentru această corpulentă. Dar ce doriți?...
5

– Aș vrea să-l văd...

– Eu sunt! – fu răspunsul neașteptat.

În fața lui Răutu stătea un om foarte brun, cu fața arămie, cu o frunte bombată, cu un nas puternic și o barbă lungă – un cap care-i aduse aminte portretul lui Aretino de Tizian în Palazzo Pitti din Florența.
10

Uriașul spătos și înclinat spre obezitate se potrivea așa de puțin cu icoana închipuită de Răutu, încât acesta amuțise.

Numai expresia ochilor și fața netedă și juvenilă trădau extrema tinerețe a colosului.
15

– Sunt Ion Răutu, directorul „Farului“, – se recomandă intrusul.

– A! Dumneata ești! – se bucură grădinarul și chipul lui luă îndată o înfățișare înseninată, de copil fericit; aruncă în lături sapa și-și întinse labele enorme spre Răutu. A, ce bine îmi pare!... Când ați venit? Pofțiți în casă!... Să mă iertați, m-ați prins cu grădinăria... Pofțiți! – și se aruncă spre căsuță, strigând:
25

– Pia, Pia! Vino încoace!

În pervazul verde al ușii, pe fondul întunecat al tindei, apăru o siluetă scundă a unei femei încă foarte tinere, dar slăbită și ofilită.

– Soția mea!... Domnul Ion Răutu!... Știi, de la „Farul“... Să ne dai un pahar de apă și dulceață... Aveți să stați, desigur, la masă cu noi! – se întoarse el din nou către Răutu...
30

Înspăimântată, îi șopti sinistru:

– Ai căpchiat, frate?... Ce dai năvală aici, ca la iarmaroc!... Nici spălat măcar nu ești!... Și plin de praf!... Șterge-o de-aici!...

5 Ușa se închise.

Răutu abia putu zări o ureche palidă și linia delicată spre bărbie; și auzi un plânset ușor, care îi trecu ca o muche de cuțit din gât până în lingurea.

10 Mașinal, parcă urmărind o sugestivă hipnotică, se îndreptă spre odăița lui, ca să se spele și să-și schimbe hainele.

În cameră reapăru peste puțin și Caliopi, urmată de Carol Peters.

15 – Cere să te vadă, – rosti Caliopi înlăcrămată. E minunată!... Pentru dumneata, e gata să-și dea și sufletul... Își biruie durerea... Fii cuminte!... Să stai puțin, ca să nu-i stânjenești truda...

Carol Peters începu iar să-și scoată bolovanii din gât:

20 – Nu-i nimic! – șopti el, căutând să-l îmbărbăteze pe Răutu cu privirea. Prezența dumitale are să-i dea mai mult curaj, mai multă tărie... Numai să-ți stăpânești și dumneata emoțiile.

25 Și, îmbrățișându-l pe Răutu peste umeri, îl petrecu până la ușa dormitorului, urmând pe Caliopi.

Răutu se apropie de căpătâiul înălțat al patului.

De pe perina albă răsări, aproape tot așa de alb, ovalul străin, de nerecunoscut, cu ochii negri, înfrigurați și cu niște sprincene care delimitau marmora frunții, ciudat îngroșate și crescute ca două enorme, 30 largi și lungi dungi negre.

– Nu e nimic, Vaniușa! – mai mult ghici el din zâmbetu-i palid și privirea-i înduioșată. E ușor!...

O mână străvezie se ridică cu o sfortare spre el; Răutu o prinse și nu mai putu s-o lase.

5 Caliopi îl fulgeră un moment, dar, prinzând privirea și surâsul Elisei, se potoli și urmă să manipuleze cu labele ei enorme de cauciuc roșu.

10 Moașa, o femeie în vrâstă, înaltă și uscată, cu buzele subțiri strânse și cu trăsături energice, tăcută, se apleca, din când în când, asupra patului ca să-l fe-rească pe Răutu de obsesiunea acestor manipulații lugubre, pune mâna pe fruntea Elisei și-i șoptea mângâietor:

– Încă! încă un efort, draguță, încă puțin, încă o dată!...

Ceasuri... ceasuri... ceasuri...

15 Răutu stătea nemișcat, fixând această față diafană, care, din când în când, îi trimetea un surâs de o mortală oboseală.

20 Abia își putea stăpâni revolta și durerea, – numai o slabă presiune a mânei, pe care o ținea mereu, îl readucea în fire.

Nu mai vedea pe Caliopi, care se transformase într-un monstru cu două rotocoale enorme de ochi, din care parcă ieșeau direct niște brațe lungi, sfârșite cu labe diforme de cauciuc roșu.

25 Iar moașa era toată numai o gură nesfârșită, din buze subțiri, întinse de la o ureche până la alta, prelungite și peste ceafă și despărțind capul în două, cu un șir de pleoape îngrozitoare, lăsate în jos sub frunte și împrejur pe gâtul deasupra spatelui...

30 Ceasuri... ceasuri... ceasuri...

Vidul nesfârșit, o tensiune negrăită, în adâncimi fără fund și în vremea moartă, totul cuprins numai într-un gemăt, care, grozav, învăluia imensitatea spațiului și umplea cursul picurat al clipelor...

Gemăt... gemăt... gemăt...

O durere neînchipuită... Numai durere... Dure-
rea întregului univers în zămislire și în facere...

Gemăt... gemăt... gemăt...

5 Întunerecul se lasă opac... Lucesc numai ca niște
făclii nebune ochii Caliopei și, tot mai rari, scânte-
ierile dragi ale lacrimilor cristaline, dintr-un chip
ireal, ce se topește în umbră...

Un țipăt!

10 O sfâșietoare tăietură ca un fulger însângerat
prin bolta neagră...

Un țipăt neomenesc, un țipăt de fiară, venit din
obârșia vremurilor, din jungla reînviată a altor epoci
geologice, la nașterea primei flăcări de conștiință și
15 a primei arsuri de durere...

Alt țipăt... Încă unul sfarmă globul în țândări...

Apoi tăcere...

Tăcere...

De pe perina albă, întunerecul se înseninează...

20 Un zâmbet!... O privire înduioșată...

Bezna se împrăștie, făcliile din ochii Caliopei se
umanizează; și, radioasă, ea întinde spre el un moto-
tol de carne însângerată, miolrăitoare, din care re-
iese numai un enorm nas umflat, subt crăpăturile
25 abia tăiate ale ochilor; șoptește:

– O fetiță!... Ce draguță!... Îți seamănă leit!...

Sfârșit de puteri, așezat într-un fotoliu la căpătâ-
iul Elisei, Răutu tot mai ținea strânsă mâna ei.

30 Încă palidă și transfigurată, părea luminată din
năuntru, de o flacără mistică, – ca primele madone
ale lui Rafael.

Razele ei tremurau când spre Răutu, când spre
ghemul de alături, înfășurat în pânze albe, din care
răsărea numai cerculețul de piele gălbuie.

Pe umerii lui Răutu căzu astfel acum o sarcină
pe care destinul o impune oricărei ființe omeneste,
în toate vremurile, în toate condițiunile și în toate
contingențele istorice...

5 Cu o deosebită acuitate, îl străpunse gândul că
nu este numai cetățean, luptător, revoluționar, ci,
înainte de toate, om – o verigă în lanțul nesfârșit
al generațiilor.

10 Se lăsă în genunchi sărutând cu pietate mâna ma-
mei...

Simți, înduioșat până în cutele cele mai adânci
ale firii sale, mișcarea mângâietoare, care-i netezea
fruntea...

15 Cu o uimitoare repeziciune, Elisa se întremă și-și
reluă sarcinile gospodăriei.

Alăptarea o întinerea și-i dădea în ochii lui Răutu
un farmec aproape mistic de feminitate și de grație.

20 Întelese acel instinct care a putut duce omenirea
la crearea tipului dominator al Maicii Domnului și
al Fecioarei Precurate...

Un moment emoționant se ivi la fixarea nume-
lui copilei.

– Nu știu de ce am fost așa de proastă, – îi surâse cu
melancolie Elisa. Eram sigură că va fi un băiat și atunci
25 aș fi voit să se numească tot Ion – *Vania* –, dacă tu
n-ai fi preferat numele tatălui tău Gheorghe, ca urmaș
al Răuteștilor din Năpădeni, la care ții atât de mult.

– Ar fi fost primul Răutu fără Năpădeni! – își
surprinse cu mirare Răutu o adâncă tristețe. Dar
30 acum, Lizi, fiind o fetiță, s-o numim tot Elisa?

– Nu! – își întoarse ea privirea într-altă parte.
Nu poate purta decât unul din aceste trei nume:
după tine – Ioana...

Răutu tresări...

Dar fu îndată învăluit de o privire candidă și luminoasă, atât de plină de încredere și resemnare, încât își pierdu cumpătul...

5 – Mie mi-ar plăcea mai mult acest nume, Ioana! –
reluă Elisa cu același surâs melancolic. E numele
tău... Și nu știi dacă mai putem avea un băiat... Sunt
prea bătrână... Ori poate ai prefera numele mamei
tale Smaranda – sau după tată: Georgetta?...

10 Se opriră la un nume dublu: Ioana-Georgetta.

Spre exasperarea conștientului de la starea civilă,
martori au fost, iarăși, toată redacția „Farului“!

Caliopei Peters, – mândră și exuberantă – oficia
ca maistră de ceremonii.

15 Răutu era cam îngrijorat de primirea micii su-
rioare de către ceilalți copii.

De Antonel era mai liniștit.

20 Acesta își luă cu gravitate sarcina de „mână dreaptă“
și confident al mamei; o ajuta la scăldatul „Ginettei“,
o desfășă, o primenea și o reînfașa, o purta în brațe și
o legăna ca să o adoarmă.

Mai multă îngrijorare îi inspira Luța.

25 În prezența lui Răutu și chiar a mamei sau a lui
Antonel, în primele zile, nici nu se atingea de leagă-
nul copilului.

Ochii ei negri însă mereu scrutau fața mamei și o
urmăreau în toate mișcărilor, când îngrijea pe Ginetta.

Odată, când Elisa sărutase, după baie, trupșorul
roșu și cald al copilășului, ea se repezi din cameră.

30 Răutu o găsi în colțul cel mai înalt al vicii, gemând
de plâns și lovind furioasă de un bolovan capul
păpușei sale „Marița“.

Văzându-l, porni să fugă scâncind.

Răutu însă o prinse în brațe.

Se zbătea să scape. Și deodată, cu un țipăt sălbatec,
îl lovi cu pumnul drept în față.

5 Liniștit, fără măcar să clipească din ochi, o în-
trebă domol:

– De ce ai obijduit pe Marița? Ce ți-a făcut?

– Lasă-mă, pleacă! – izbucni ea în hohote – nu
te iubesc!... Nimeni nu mă iubește!... Vrau să mor!...

10 – Uite! – urmă domol Răutu mângâind-o peste
buclele negre – și biata Marița plânge... Crede că ni-
meni nu o iubește... I-ai mânjit și obrăjorii cu praf...

Fetița se uită la păpușă, o ridică și, mai potolită,
își lipi, sughițând de plâns, căpșorul de pieptul
lui Răutu.

15 – Vezi! – îi zise seducătorul sărutându-i ochi-
șorii – am știut totdeauna că ești o fetiță bună și
cuminte – de aceea toți te iubesc... Numai că ești
prea iute...

20 Luța, oftând printre lacrimi, îi puse mânuțele după
gât, cu păpușa rămasă strânsă între piepturile lor.

Seara, o surprinse aplecată asupra leagănului, să-
rutând, extaziată și înduioșată, pe Ginetta adormită.
Straniu copil!

25 A doua zi, Răutu îi aduse, ca simbol al împăcării,
o frumoasă păpușă blondă.

– Cum s-o numim? – întrebă el.

– Ginetta? – îi răspunse copila printr-o altă
întrebare.

30 – Atunci, ar trebui să-i schimbi numele și Mă-
riții, să-i zici Luța...

Și așa a rămas.

Momentul de criză acută trecuse.

Cap. XIX

ÎN ARDEAL

Flacăra lămpii păli și abia palpita ca o petală de floare galbenă-trandafirie.

5 Răutu lăsă manuscrisul pe biurou și se apropie de fereastra deschisă spre apus.

Se luminase bine de ziuă, deși, pentru coasta Recii, soarele încă nu se ridicase peste linia orizontului.

10 În adierea dimineții peste coamele dealurilor, ceața albăstrie se condensa spre poalele Ceahlăului, mistuind sub vâlul ei vârful – care se topea în azurul verzui al cerului – și prelungindu-i silueta uriașă până la turmele albe de nori...

15 Grămezi ca de ninsoare, rotunjite spre marginea lor de jos de umbre vinete, se aprindeau în sus de zările încă ascunse pentru văi.

Răutu stinse lampa și așteptă până ce flăcările din nori se coborâră, adâncind, până la spinarea gârbovită a muntelui, cerul translucid, de un verde intens, și gonind ceața de la poală într-o fumegare ușoară, topită pe nesimțite în văzduh.

20 Când globul de aramă incandescentă, ridicat, în sfârșit, deasupra orizontului, – tremurându-și purpura peste țarină –, izbi cu săgețile-i înflăcărate drept în fața uriașului și-l aruncă în centrul cercului de viziune al lui Răutu, directorul „Farului“ se

întoarce de la fereastră, reluând manuscrisul ce-i venise numai în ajun din Sibiu, de la un necunoscut, semnat Petre Rășinar.

5 Începuse să-l răsfoiască aseară, cu plictiseala caracteristică pentru directorii revistelor literare, mereu inundate de manuscrisele talentelor problematice.

De la primele pagini însă, fermecat, nu mai lăsă carnetul gros până în zori de ziuă.

10 Cuprindea o serie de nuvele din viața Ardealului, care îi amintea pe *narodnicii* din literatura rusească.

15 Coșul în redacția „Farului“ se umplea și se golea aproape în fiecare seară de teancuri de lepădături literare din viața țăranilor, care se reduceau la veșnica poveste a Rodicăi, cu cosița ei bălaie și cu cofița în mână, și a românașului verde ca stejarul, care-i iese în cale, sfârșindu-se cu punctele de suspensiune, ca preludiv indispensabil la cununie și la hora strașnică de nuntă.

20 Aceste dulcęgării dezveleau, în realitate, de sub aparența de idealizare a țăranimii, o complectă ignorare a vieții reale și un dispreț tănuuit pentru „muncitorii gliiei“, considerați – după cuvântul lui Naum Călărășu – numai ca „un element al peisagiului“.

25 Obosit de mult și dezgustat de această marmeladă quasi-patriotică, Răutu fu răpit de narațiunea simplă și realistă a lui Petre Rășinar.

I se păru că, înaintea lui, se ridică năprasnic imensul vâl opac, care îi masca, până atunci, o lume de basme.

30 Chiar de la cea dintâi nuveletă, intitulată *Alegerea*, rămase sub stăpânirea acestui talent viguros și, în același timp, foarte subtil.

Retraia parcă el însuși viața condensată în rândurile mărunte.

Într-un sat de dincolo de Arad, la marginea teritoriului etnografic românesc, urma să aibă loc alegerea pentru locul vacant de învățător la școala comunală.

Între concurenți, se prezintă și o fată de văduvă săracă, care cu greu își putuse câpăta diploma necesară și nu avea sprijin de nicăieri.

Fără crutare și fără romantism, autorul denunță toată glodăria răscolită de competițiune: intrigi, clevetiri, încercări de corupție sau de intimidare, cu tot cortegiul de infamii și de mizerii, a căror victimă urma să cadă o orfană lipsită de protecție – cu atât mai fatal, cu cât râvnea la un loc ce fusese ocupat înainte numai de bărbați.

Momentul culminant al concursului era un serviciu la biserică.

Din această pricină, candidatura Marilinei Bradu întâmpina opoziția și din partea bătrânilor dezinteresați, care nu-i erau personal ostili:

O fată să citească *Cazaniile* și *Apostolul* și să cânte la strună!...

I se ridica astfel în cale puterea tradiționalismului, obiceiurile străvechi, bariera neînfrântă a prejudecăților și a superstițiilor.

Dar când glasul dulce și cald duse tremurul cuvântului sfânt până la inimile cele mai recalcitrante și când cântul ei învăluit toată asistența, coborând vocea îngerilor și lumina cerului în zidurile întunecate ale vechii biserici, orice opoziție se toci – Marilina Bradu adună o majoritate încă necunoscută în sat.

Ceea ce impresionează în această povestire nu era episodul dramatic în sine, ci – *viața obștei*.

În mijlocul unui stat ostil, sub dominațiunea străină, un sat românesc apărea ca o comunitate organică, cu o viață, cu un suflet și cu o fizionomie proprie.

De la bătrânii gârboviți și gospodarii maturi, până la flăcăi, fete și chiar băieți și codane de școală, toți erau direct și personal interesați în rezultatele campaniei.

Și, la urma urmelor, n-a biruit Marilina Bradu, n-a triumfat ea asupra concurenților – băieți de proeți și de frunțași ai satului –, ci interesul obștesc a avut darul să împrăstie și să gonească toate micimile și patimile, toate duhurile rele, care amenințau să otrăvească viața comunității.

Să fie cu putință? – se întrebă Răutu...

Peripețiile altei campanii electorale ne sunt descrise într-un fel de epopee rustică, sub titlul de *Is-pita lui Moș Gheorghe*.

Corteșul pentru alegerea de deputat al Parlamentului din Budapesta, într-o circumscripție din valea Crișului Repede.

Autorul ne poartă din sat în sat, în caravana candidatului Octavian Lechința, un avocat tânăr și luptător neobosit.

În fața noastră, trece o galerie întreagă de chipuri din văgăunile cele mai oropsite ale Crișanei.

Votul nefiind secret, alegătorii sunt siliți să-și afirme pe față gândul.

Vasile Honțu, om întunecat, scurt de statură, dar spătos, – înainte, un statornic sprijinitor al candidaților români, acum, solicitator de slujbă – declară posomorât:

– Nu pot, domnule!... am dat cuvântul *grofului*...
 – Nu ți-e rușine? – izbucni Lechința. Ești român!... Ai fost om vrednic... gospodar!
 – Nu pot!... Am jurat *grofului*, – bubui surd Vasile Honțu.

Octavian Lechința își înăbuși explozia, observând pe nevasta lui Honțu, Lucia, – o femeie zdravănă ca o Junonă ruptă din pânzele lui Rubens –, care, înlăcrimată, îi făcea semne de după spatele lui Vasile.

5 După ieșire, o găsi lângă gardul dinspre uliță, în fundul grădinii.

– Să mă crezi, domnule Lechința! – șopti ea pătimașă, făcându-și cruce. N-are să-și dea glasul grofului... Zic, pe sufletul copiilor!... Să mă bata Dumnezeu!... Să nu mă poarte pământul, dacă groful o să se bucure de glasul lui...

10 Și iarăși se îngrămădesc și se desfășoară, printre fapte de omenie și bărbăție, turpitudinile și scăderile sărmanei vite omenesti...

15 În sfârșit, ziua de alegeri.

În fața localului de vot, se adună spre dreapta, grupați pe sate, alegătorii grofului – băiat tânăr și subțirel, cu mici barbete în lăbuțe de iepure, care le vorbește curățel românește –, iar spre stânga, oamenii lui Octavian Lechința, care-i numără înfrigurat.

20 Lagărele se cam cumpănesc.

– Axinte! – cheamă Lechința pe un flăcăuan mićuț și sfrijit, dar cu ochii de jărătic. Unde-i Iosif Pană? – îi aruncă mânios. Îmi spuseși că vine!...

25 Flăcăul îngălbeni:

– Îmi jurase, cănele! – i se sugrumă glasul de turbare. Vine mintenaș! – hârâi el răgușit.

30 Cu o mișcare bruscă își scoase din brâu cuțitul, îi luă lama între dinți și, clătănându-și fioros capul, șopti ceva cu năcaz.

Apoi, în fuga mare, dispăru după colțul de stradă.

În arestul jandarmeriei.

Bătrânul alegător român Gheorghe Hida, arestat de vreo trei zile și ținut în lanțuri, sub acuzația

nici el nu mai știe de ce crime, măcinat de gânduri negre, se trezește, pe neașteptate, cu *solgibirăul* Geza Nagy în fața lui.

– Moș Gheorghe! – i se adresă cu blândețe solgibirăul, – vorbea binișor românește. – Moș Gheorghe, ce năpastă e pe capul tău! Am grăit grofului nostru... E tare bun la inimă... Are milă de tine... Și-i om puternic... Are multă trecere la stăpânire... Îmi poruncește să-ți dau drumul, că are să aibă el grijă la domnie... Dar să-ți dai votul pentru el... Și îți dai și cinci sutușoare!...

Moș Gheorghe Hida îl sfredeli o vreme nemișcat de sub sprâncenele lui albe și stufoase.

15 Numai zornăitul ușor al lanțurilor arăta că nu-i de cremene.

Apoi își făcu cruce și zise înăbușit:

– Dă-mi banii!...

20 Trecu ca un val pe oglinda apelor prin amândouă lagărele din fața localului de vot, când Moș Gheorghe Hida se strecură printre rânduri, supravegheat din depărtare de solgibirău.

Dar moș Gheorghe pași cu fața împietrită peste prag, fără să se uite nici în dreapta, nici în stânga.

25 Ajuns înaintea biroului electoral, își făcu iarăși cruce, puse cinci hârtii de câte o sută de coroane pe masă, în fața prezidentului, și grăi apăsător:

– Luați banul stăpânirii, dat de solgibirău pentru glasul meu... Să mă scrieți pentru domnul Octavian Lechința... Mulțumim dumneavoastră!...

30 După o nouă cruce, ieși, tot cu fața împietrită.

Fără să privească în dreapta sau în stânga, porni fără ocol spre solgibirău:

– Acu, să mă duci din nou la popreală...

Octavian Lechința fu proclamat ales cu un singur glas de majoritate.

Vasile Honțu n-a luat parte la vot: nevastă-sa, noua Dalila, îl ameteșise de cu seară cu băutura și mai mult încă cu îndrăgostiri și-l legase, adormit și sfârșit de puteri, cu o groasă frânghie de cânepă de patul lor de fier...

A rămas omul de căruță, cu slujba făgăduită.

Nu a fost la vot nici Iosif Pană.

10 Dar în noaptea ce urmă zilei de alegeri, casa cu toată gospodăria lui fu arsă de istov de focul pus de o mână necunoscută.

Și în această povestire, centrul de gravitate, iarăși, nu se găsea în personagiile descrise, nici în incidentele variate, care se desfășurau în jurul lor, ci în *viața obștiei* mai largi, în *masa țărănească*, închegată într-o ființă de ordin superior – sub presiunea conștiinței de datorie cetățenească.

Și, de asemeni, nici aici n-au fost cruțate culorile 20 negre, pentru păcatele și josniciile omenești.

Fără voie, îi trecu prin amintirea lui Răutu scenele trăite în alegerile colegiului al treilea din România liberă și independentă...

Și mereu își punea aceeași îndurerată întrebare:

25 – Să fie oare cu puțință?

Schița *Zidul* ne introduce în altă lume, în mediul studenților români la Universitatea din Budapesta.

Cei mai mulți, copii de țărani, în dorul de cultură, fură siliți să treacă prin școlile maghiare.

30 Săraci, apăsați de fiecare ban cheltuit din munca părinților, duc ani de zile viața coborâtă de paria, prin mahalalele cele mai dosnice ale frumoasei cetăți dunărene.

Ani de zile, ruși din mijlocul patriarhal, dar sănătos al satelor, trăiesc ostracizați de elita socială și intelectuală a capitalei, mânjiți de scursorile trotuarelor, fără să poată veni în contact cu o singură femeie cinstită, cu o singură fecioară curată.

5 Nostalgia de aer și de soare, de surăs feciorelnic și de mângâiere dulce de mamă rătăcește un grup de studenți sărmani, în cap cu Sever Sirianu – în care putem ghici pe însuși autorul –, prin împrejurimile 10 Budapestei, la o casă de gospodari înstăriți.

Acolo, le iese înaintea un stol de fete drăgălașe și vesele, bucuroase, sub pretext de a servi câte un pahar de lapte pelerinilor însetați, de a petrece o după-amiază în cercul de tineri drăguți și zburdalnici.

15 O zi de veselie și de jocuri tinerești, de *flirt* nevinovat și de iluzii romantice, sub supravegherea unor matrone indulgente și binevoitoare.

Spre seară, se găsi și un lăutar, ca să arunce în vârtejul dansului părechi formate de subite *Wahlverwandtschaften*.

Dar, într-o clipă de repaos, Marghita, oacheșă, 20 prinzându-i o nuanță de accent străin, întrebă pe blondul Sever:

– Nu ești maghiar?...

25 Un roi de gânduri și simțiri furnică, din creier până la capetele nervilor, prin tot trupul lui Sever.

– Nu!... Suntem cu toții români...

Matronele se ridicară... Șoaptele între părechi amuțiră... Mânile se descleșară...

30 Un zid se ridică năprasnic, peste care nu mai putea trece decât suflul glacial al urilor acumulate de secole...

Ultima bucată a manuscrisului – *Pacea de la Villafranca* – simboliza puterea mistică, care ține

de veacuri, într-o singură organizație de stat, atâtea neamuri îndușmănite.

E povestirea lui moș Mitrea Oprișan, veteranul războiului italian, dintr-un sat de pe Mureș.

5 Își reînnoia, mândru și înduioșat, anii petrecuți în slujba „drăguțului de Împărat.“

– E-hei! – mestecă moșul din gura-i fără dinți. Pe unde nu ne-au mai purtat vânturile!... Tot războaie și bătălii... Am fost și la Villafranca, un târgușor italianesc de nimica toată... Nu-i mai mare ca Deva noastră... Am văzut ospătăria unde Împăratul nostru făcu pacea cu franțuzul... Îi ceruse pace Împăratul franțuz... Iar Împăratul nost – era tânăr pe atunci, cu inimă fragedă încă – stătea acolo, la o
15 masă mare de ștejar negru, se răzema cu capul în cot pe colțul mesei... Și se gândea!... Se tot gândea... Greu se gândea!... Am încă oaste multă – își zicea în sinea lui –, oaste multă și dornică de trântă... Dar norodul e trudit și năcăjit, sărăcit, cu multe neveste
20 văduvite și cu mulți orfani și mulți bătrâni fără cârjă... Și se gândea!... Se tot gândea, răzemat în cot... Greu se gândea!... Și gândul lui trăgea tare greu!... Se lăsa în jos și colțul mesei de stejar negru și gros – unde adică își răzima capul... Se lăsa, trecând piciorul mesei prin lespezi de piatră neagră...
25 Și-i se făcu milă Împăratului de norodul trudit, necăjit, sărăcit... Și de nevestele cele multe văduvite... Și de pruncii lăsați fără tată... Și de bătrânii fără feciori... I se făcu milă Împăratului!... Oftă din adânc...
30 Și o lacrimă fierbinte căzu pe tabla groasă de stejar negru și o sfredeli... O sfredeli din latură în latură!... Îi lăsa o gaură și mai neagră, ca arsă de jăratec... Și zise Împăratul nost franțuzului: „Fie pacea!“ Da!... Am văzut eu cu ochii mei masa grea de stejar negru

cu tabla ei arsă de lacrima împărătească, și cu colțul îndoit, și cu piciorul înfipt în lespedeaa neagră a podelei... Așa a fost, puiule!... Numai Împăratul nost, care șade acum, bătrân, la *Hofburul* lui împărătesc,
5 are durere în inimă pentru norod... Ach! – oftă moș Mitrea Oprișan făcându-și cruce și ațipi pe prispa lui deasupra apelor Mureșului, cu oasele lui bătrâne bătute de soare...

Răutu lăsa manuscrisul și, cu gândul dus spre marele logofăt Constantin Goleescu, își reaminti rândurile scrise cu trei sferturi de veac în urmă, după ce logofătul văzuse pe românii din Banat:

„Iar locuitorii neași români, fără de nicio deosebire, și în vorbă și în port, – ca ai noștri, – atâta numai căci se socotesc cu ai noștri care sunt în cea mai bună stare, și căci, după călărirea Ungariei, *cea mai bună și credincioasă oaste sunt românii*... Ce bucurie și întristare ne-au coprins! Bucurie, căci am văzut din neamul nostru așa voinici ostași, bine îmbrăcați, bine
15 învățați, și bine îndemnați în calea fericirii și a cinstei. Și întristare iarăși, căci văzând fericirea acestora, mândria naționalicească, *mi-am adus aminte și de vrednicii de milă ai noștrii frați români* (cei din țară)...“

Își răzema și Răutu capul în cot.

25 Îl ardea o vie muștrare de cuget.

Se simțea vinovat. De atâta vreme așezat la Ciubărești, nu se învrednicise încă să ia cunoștință mai de-aproape cu a treia parte a nației, cu o ramură a ei, care părea atât de osebită și de moldovenii din Basarabia, ca și de cetățenii Regatului „liber și independent“.

30 Și, desigur, românimea de peste Carpați e menită să cadă greu în cumpăna destinului național.

Masele țărănimii de peste munți zidesc și ele edificiul viitorului național.

Își aduse aminte că și literații ardeleni așezați în țară, pe care-i putuse cunoaște până atunci – Gheorghe Coșbuc și Ion Slavici –, aduceau și ei aceeași notă originală, *țărănească*, care răsună din manuscrisul novelistului sibian.

O anecdotă ce-i fusese povestită de însuși Gheorghe Coșbuc învedera originalitatea dureroasă a contribuțiunii literare a ardelenilor.

O poezie a lui, care cristaliza în versuri de aramă revolta țăranului, motivă invitarea poetului la un om al stăpânirii, a cărui ascensiune ministerială pornise de la reputația sa de literat și cugetător.

Poetul ardelean până la moarte nu putu uita, nici ierta amenințarea cu expulzarea, dacă nu-și încețază „propaganda subversivă“...

„I se ceru să scrie ode în loc de poeme!“

Nu reușise până la sfârșitul vieții, bietul om, să înțeleagă fenomenul de infantilism cârturar, specific epocii: un *paedagogus litterarius* care, deprins să pună elevilor săi note pentru „compoziție“, cere poetilor (sărmanii Juvenal și Swift!) să fie „senini“ și față de turpitudinile și ororile vieții, – să caute și în lupanare... centuri de castitate...

Răutu se hotărî dar să profite de sfârșitul vacanței pentru o călătorie peste munți.

Manuscrisul de nuvele din fața lui îi dădea un motiv prea justificat.

În scrisoarea care-l însoțea se găsea și adresa autorului: Petre Rășinar, Sibiu, Calea Morilor no. 12.

Comisionarul Hotelului „Römischer Kaiser“ – ultimul vestigiu al imperiului mondial al lui Carol-Quint –

aduse răspunsul lui Petre Rășinar la cartea de vizită trimisă la adresa dată:

– Vine peste un sfert de oră!

Nerăbdător, Răutu își măsură camera; urmărea pe trecătorii din stradă, încercând să ghicească printre ei pe autorul *Zidului*.

Ploua...

Rețeaua de picături irizate de razele oblice din colțul senin de la răsărit zebrelea acoperișurile ascuțite ale arhitecturii germanice de pe cele două mici platouri suprapuse ale capitalei săsești din Ardeal.

De la etajul al doilea, Răutu putea vedea numai șiruri de corteluri negre, muiate, ce se lungeau în direcții opuse pe ambele trotuare.

Din când în când numai, o mișcare imprudentă descoperea, peste o poală de fustă, un pumnișor înmănușat și o buclă blondă; ori peste pantalonul suflecat o lulea fumegând de sub o mustață groasă.

Trecu o jumătate de oră... un ceas... două...

Ploaia încetă.

Siluețele spălate și împrăpătate ale acoperișurilor se tăiau în albastrul adânc al cerului, printre fulgii de nori albi... Soarele, mai apropiat de zenit, se oglindea în mii de băltoace nescurse încă din străzi... Trotuarele se înfloriră de rochiile deschise ale femeilor, printre petele întunecate ale bărbaților...

În sfârșit!...

După două lovituri discrete în ușă, apare un prichindel blond, cu un nas acvilin, care îi umbrea fața aprinsă, luminată de doi ochi galbeni ca chihlimbarul baltic, în globuri ciudat ascuțite în două conuri, a căror fulgerare nu putea fi dosită de pleoapele prea înguste; o mustăcioară rară și subțire complectă această „simfonie în galben“ a juvenilului scriitor

ardelean. Nu avea mai mult de douăzeci-douăzeci și unu de ani.

Toată înfățișarea, ca și însăși vizita prea întârziată la „domnul director“ vesteau o speță rară printre românii de peste munți, de boem intelectual.

Se prezentă cu modestie și chiar cu timiditate, în ciuda fulgerărilor din conurile-i galbene.

Povestea unei vieți atât de tinere nu putea fi prea lungă.

Fecior de popă, dintr-un sat din Munții Abrudului, își începu învățătura în școala primară românească din localitate, a cărei directoare era chiar maică-sa; fu silit să-și urmeze studiile într-un liceu unguuresc; apoi, se înscrie la Universitatea din Budapesta.

Însă, – fire expansivă și însetată de bucuria vieții – nu putu suferi multă vreme ostracismul național, ca și degradarea socială, în care erau siliți să ducă viața studenții români în capitala Ungariei.

După un an, fără să-și dea măcar examenale, porni la Berlin.

Dar soarta îl prigonea.

Moartea prematură a preotului Zaharia, tatăl său, îl surpruse la grele încercări.

Fără avere moștenită, lipsit de energia feroce necesară în lupta pentru existență, – mai curând o fire de epicurean –, după un an de zbucium și mizerie se întoarse acasă.

Amărât și revoltat, mânat de porniri și năzuinți nedeslușite, în vecinică nostalgie a unor orizonturi mai largi, – lipsit chiar și de diploma care să-i fi putut asigura cel puțin o vegetare de medic sau de avocat în mediul provincial – ducea o viață de nomad prin târgurile și satele Ardealului, încercând meseriile mărunte de gazetar în foile locale, de meditator

la copiii de mici burghezi, de scriitor la bănci sau la cooperative sătești.

Multă vreme, însă, nu se putea menține nicăieri. Înăbușit în această viață redusă și apăsată, căuta ieșire în orgii și în desfătări de voluptate primitivă.

Dar peste puține zile, cuprins de căință, pătruns de simțul de vină față de masele „legate de glie“, încerca „să-și ispășească păcatul“ în altă parte a țării.

Astfel putu cunoaște direct condițiile de viață în toate straturile și în toate regiunile Ardealului și sufletul lui se deschise pentru durerile muncitorilor ogorului – temelia nației.

Nu se destăinuia ușor.

Răutu putu mai mult ghici, din frânturile lui de povestiri, Golgota acestui suflet.

Dar fu câștigat și biruit după o jumătate de oră de conversație prietenească, în sărituri de la o chestiune literară la o amintire personală sau la un episod din viața zilnică.

– Trebuie să-ți mărturisesc rușinea că sunt venit pentru prima oară în Ardeal, – îi declară zâmbind Răutu. Pentru un *basarabean*, acest lucru nu e de iertat. Din nenorocire, nu pot pierde acum multă vreme... Vacanța e pe sfârșite... Nuvelele dumitale, însă, m-au îndemnat să trec munții, iar pe de altă parte, îmi dădură nădejdea unui ghid sigur.

– Care însă, domnule director, se rătăcește el însuși prea ușor! – mărturisii cu fineță și Petre Rășinar, răsucindu-și stingherit nasturele vestonului.

– Nu face nimic! – răsă „domnul director“. Știi povestea – chiar colaborarea dintre un orb și un paralic poate da o combinațiune fericită.

Conveniră deocamdată să facă vizitele de rigoare la „protipendadă“ : la mitropolit și la domnul Ștefan Berca-Taruz de Stejăriște – patronul și președintele tuturor asociațiilor culturale și al organizațiilor politice din regiune.

Apoi, Rășinar se angajă să organizeze pentru după-amiază o întâlnire, pe terasa Cafenelei „Habermann“, cu intelectualii și fruntașii români, care se puteau găsi în oraș sau prin apropiere, întrucât numai în ajun se închisese congresul asociațiunii culturale și mulți dintre membrii ei nu apucară încă să plece pe la casele lor.

Vizita la mitropolit a fost acceptată de bătrânul blajin și cumpătat ca o politeță obligatorie pentru un călător din Regat; îl descarcă dar pe Răutu după puține cuvinte precaute, spuse cu înțeles, cu multă bunăvoie și afabilitate.

Mai mult interes înfățișă întrevederea cu domnul Ștefan Berca-Taruz de Stejăriște.

Era descendent dintr-una din puținele familii ale nobilimii românești din Ardeal, care rezistase deznaționalizării.

Un bătrân înalt, cu o coamă ondulată de argint vechi, cu trăsături fine și maniere de aristocrat, vorbea fluent și corect românește și nemțește, dar cu un ușor accent maghiar.

După câteva săgeți la adresa stăpânirii maghiare și după mai multe lămuriri asupra instituțiilor prezidate de dânsul, nobilul domn începu să stăruie cu emfază asupra marelui rol istoric al Monarhiei Habsburgice, repetând de mai multe ori cuvântul celebru: „No! Dacă Austria nu viețuia, ar fi trebuit musai născocită“.

Insistă însă mai cu deosebire asupra devotamentului și credinței către împărat, care ar fi însuflețit toate națiile din Monarhie.

Răutu aruncă o privire spre Rășinar, care ședea tăcut și încruntat: își aduse aminte de moș Mitrea Oprișan din *Pacea de la Villafranca*.

– Dar la dumneavoastră, domnule Răutu, – întrebă cu viu interes magnatul ardelean – la dumneavoastră în Regat, nația place tot așa pe *rejele* vost, ca nația noastră pe împărat?...

Răutu putu îngăima numai încurcat:

– Sunt prea de puțină vreme venit în țară... Iar în Ardeal sunt pentru întâia oară... Nu pot face comparații... Nu știu...

Fugarele scânteii de curiozitate se stinseră în ochii bătrânului, care, parcă puțin decepționat, rosti numai: – Așaa?... Da-da-da!

Pe terasa „Habermann“, după cinci ore spre seară, se adunase, înainte de venirea lui Răutu cu Rășinar, o societate destul de numeroasă de intelectuali și fruntași, în cap cu domnia dr. Valer Timiș și dr. Traian Cania.

Dintre celelalte personaje, Răutu putu reține numai pe cei mai simandicoși: protosingelul mitropoliei, dr. Lucian Zalău – bărbat încă tânăr și foarte frumos, călugăr cu un cap de artist, parfumat și prea îngrijit îmbrăcat, într-un antereu negru, dar căptușit cu mătase vișinie; deputatul Cesar Papiniu, violent și irascibil, un taur care tuna mereu împotriva maghiarilor, cu glasu-i de stentor; profesorul Aurel Zlătneanu, de la un liceu românesc; moșierul Vasile Ineu și mai mulți advocați, medici și directori de bancă.

În afară de puținii abonați ai „Farului“, cei mai mulți auzeau pentru prima oară numele lui Răutu, care era, pe atunci, abia la începutul carierei sale politice, și în afară de Valer Timiș, aproape că niciunul nu știa despre situația din Basarabia mai mult ca despre o insulă oarecare din Polinezia.

Era natural ca Răutu să se simtă incomodat de priviri scrutătoare și întrebări rezervate.

Îl irită puțin și aerul de protector pe care și-l luase Valer Timiș.

În schimb, era recunoscător lui Traian Cania pentru familiaritatea impulsivă cu care-l salutase.

Conversația se mărginea la observațiuni critice – prudente, din partea persoanelor cu oarecare situație socială, cum era protosingelul Zalău și profesorul Zlătneanu – și la atacuri violente împotriva stăpânirii maghiare, din partea deputaților și avocaților – și mai cu seamă a clocotitorului Cesar Papiniu, care ceru, pur și simplu, „rusului“ să-l învețe de a fabrica bombe cu dinamită...

Numai Valer Timiș își cântărea fiecare cuvânt, dar cuvântul lui cădea întotdeauna greu și just în cumpănă.

Tot timpul însă, se simțea în atmosferă oarecare tensiune și jenă.

De mai multe ori, Răutu îl surprinse pe Valer Timiș aruncând spre Rășinar privirea lui de „chitai“, de sub pleoapele lăsate pe jumătate.

Ceea ce îl mira mai cu seamă era lipsa totală de interes, din partea acestor aprigi luptători, pentru problemele sociale.

Pentru cei mai mulți, toată filosofia istoriei se reducea la o concepție extrem de simplistă:

În centrul de gravitate al istoriei mondiale se găsește conflictul dintre maghiari și români, cu un criteriu de judecată – pentru delimitarea binelui și a răului – limpede și hotărât: Răul – tot ce e maghiar, Binele – tot ce e românesc.

Nu poate fi interes mai arzător decât extinderea românismului și reducerea maghiarismului – în școli, în funcțiuni, în diferite ramuri de industrie sau de comerț.

Sinceritatea și candoarea acestor porniri puteau captiva câteodată, – dar incomprehensiunea și patima obtuză, de cele mai multe ori, deprimau și jig-neau bunul simț cel mai elementar.

Cu excepția lui Petre Rășinar, când Răutu încerca să înalțe discuția, – iarăși numai Valer Timiș putea dovedi oarecare pregătire în această privință:

– Mă rog frumos, domnule deputat! – observă el, bocănind ușor cu degetele în masă. Când o nație numai de șase milioane stoarce zeama din alte nații de douăzeci de milioane, musai folosește și proletariatul ei...

Și privirea „chitaiului“ lăsă neatinsă perdeaua impenetrabilă dintre ei...

Pe Răutu îl indispuinea mult atitudinea lui prea rezervată și chiar cu o nuanță de vădită ostilitate și față de Petre Rășinar.

Mai cu osebire că își dădu seama că Valer Timiș se bucură de o necontestată autoritate printre fruntașii adunați la „Habermann“.

Încercă deci să rupă gheța.

– Ați venit pentru multă vreme la noi, domnule deputat? – întrebă insinuant „chitaiul“. Domnii din Regat ne fac prea rar cinstea și plăcerea de a se afla în mijlocul nostru.

– Eu însumi, cum știți, domnule doctor, – prinse bucuros prilejul „domnul deputat“ – eu însumi nu sunt „domn din Regat“... Dar îmi pare grozav de rău că nu m-am învrednicit până acuma să stau mai multă vreme în Ardeal. Voi reveni, desigur, poate chiar în vacanța Crăciunului. Acuma am venit numai îmboldit de interesul pentru domnul Petre Rășinar... Îl socot un mare talent, de care poate fi mândru întreg neamul românesc...

Privirile mirate se încrucișară din toate părțile asupra figurii tânărului nuvelist, intimidat și roșit până la rădăcinile părului său galben.

Numai Valer Timiș își păstră zâmbetul enigmatic de sub pleoape și, înțepenit în fotoliul său, urma să ciocănească ușor cu degetele în masă, balansându-și piciorul peste picior.

Nicio cută din perdeaua „chitaiului“ nu se mișcă.

– Și încotro are de gând să plece de-aici domnul deputat? – rupse el tăcerea căzută după expansiunile lui Răutu, ostentativ, pentru a schimba tema. Direct în țară?... Dacă domnul deputat îmi permite, mi-aș lua îndrăzneala să vă dau un sfat... Ați vizitat aici pe Eminența Sa Monseniorul Z, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit al Bisericii greco-orientale... Noi avem însă două biserici naționale... Și e mare cinste pentru noi vizita unei persoane atât de onorate și distinse ca domnul deputat... Ar putea fi greșit interpretat faptul, dacă domnul deputat n-ar avea bunătatea să treacă și pe la Blaj, pentru a face cinstea și plăcerea Eminenței Sale, Monseniorul Y, Înalt Preasfințitul Mitropolit al Bisericii greco-catolice...

Blajul...

Mai puțin decât un sat:

Pe o mică înălțime, în mijlocul câmpului, aproape de confluența celor două Târnave, un palat și o catedrală, cărora li s-a alăturat o școală și mai multe căsuțe pentru canonici și profesori.

Și mai mult decât o capitală:

Un mare centru de cultură, din care au radiat peste toată românia primele înrâuriri de gândire și de știință occidentală.

Și totuși, pe Răutu îl tulbură adânc atmosfera intelectuală și morală a acestui cuibar de preoți și dascăli, atât de deosebită de cea din Basarabia și din Regat.

Chiar formele exterioare de politeță, obsequiozitatea cu care îți vorbesc membrii acestui mic cnaclu clerical – înșirându-și negreșit pompoasele titlaturi – puneau adesea pe fostul colon al tundrelor și taigalelor siberiene într-o situație penibilă.

Fu primit mai mult decât cu amabilitate.

Invitat la masă în palatul mitropolitan – cu impresionante ziduri de castel medieval –, fu așezat la dreapta Eminenței Sale Monseniorul Y. – prelat cult și rafinat, care evoca icoanele cardinalilor romani.

Bătrânul canonic Ilie Bolovănuț, cu toate hainele sale neîngrijite și înfățișarea rebarbativă, îi dădu cu bunăvoință toate lămuririle relativ la organizarea și administrarea Bisericii greco-catolice.

Colegul său mai tânăr, savantul Toma Tertulian, elegant și manierat, îl conduse prin vechiul seminar, care a dat neamului atâtea nume ilustre, și-i puse la dispoziție comorile *Bibliotecii Centrale*, întemeiate aproape cu două veacuri în urmă, cu neprețuitele ei colecțiuni de manuscrise și de publicațiuni rare.

Răutu se simțea însă ca un pelerin rătăcit prin lumi străine: aproape nu putea da de un subiect de conversație, care să găsească răsunset la domni din Capital;

trebuia, în același timp, să-și supravegheze fiecare cuvânt și fiecare gest, ca să nu calce eticheta riguroasă, observată cu sfințenie de amfitrionii săi.

5 Avu aici și mai puternic impresia că problema românismului nu poate fi măcar pusă – și cu atât mai puțin rezolvită – fără un contact intim cu Ardealul și fără o colaborare strânsă cu conducătorii săi.

10 Din nenorocire, fu silit să se mărginească, pentru moment, la o scurtă vizită de politeță, nemaiputând întârzia întoarcerea în țară.

Cap. XX

ARGHIR PARLAMENTARUL

Cronica din „Farul“, în care directorul revistei își așternuse impresiile călătoriei peste munți, stârni
5 o mare vâlvă.

România din Imperiul Habsburgic – scria Răutu – are o istorie milenară distinctă. Nu numai
10 mentalitatea, caracterul moral și aspirațiunile culturale și politice sunt divergente, dar însăși structura economică și socială este fundamental deosebită de cea din Regat.

Această situație impune o grea sarcină oamenilor de stat și publiciștilor din Regat, întrucât e necesar
15 ca Regatul să ajungă centrul de gravitate pentru românii de pretutindeni.

Însă starea țărânimii noastre poate inspira oroare nu numai vajnicilor plugari de peste munți, dar și
obidiților de peste Prut.

20 Avem de ales: cotropire – mai mult: sfărâmare, desăvârșită dezintegrare sub puhoiul moscovit;

Sau *occidentalizare*, legătură organică a destinului nostru național cu lumea apuseană.

Soluția cea mai perfectă ar consta – indiferent de
25 forma constituțională – în crearea unei confederațiuni carpato-balcanice, din toate naționalitățile așezate în bazinul Dunării.

Cea mai fugară privire aruncată pe harta Europei ne învederează că acest bazin constituie o unitate geografică bine delimitată.

Dar sub orice formă s-ar realiza acest organism politic, nu ne este indiferent dacă românii – grupul etnic cel mai numeros din întreaga Europă de Sud-Est, stăpân pe gurile marelui fluviu, canalul respirator al întregului bazin, și pe citadela lui, zidul Carpaților – vor forma o masă compactă și o unitate vie sau vor fi sfâșiiați între grupuri și grupulețe răzlețe și înstrăinate sufletește.

Prima întrevedere, după apariția cronicei, cu Aurel Crăsneanu – încă ministru de Afaceri Străine în acel moment –, îi arată lui Răutu cât de izolat este în sfera politice românești.

– Nu pot spune nimic din punctul de vedere al concepției filosofice – îi zise conducătorul și inspiratorul „tinerimii idealiste“, zâmbind aproape cu compătimire, din fundul fotoliului său englezesc. E foarte frumos ce spui, bine scris, viguros argumentat... Dar, pentru un om de stat român, chestiunea nu se pune ca o problemă actuală... Și pe un bărbat de stat nu-l pot interesa decât chestiuni actuale.

– Și pentru ce – se stropși Răutu apăsându-și nervos tâmplele cu degetul – pentru ce o problemă de la a cărei soluție atârnă însăși ființa noastră de stat și de neam nu este actuală?...

– Cum vrei – întrebă la rândul lui cu jale Crăsneanu – cum vrei ca un ministru al Majestății Sale Regelui României să considere ca o problemă actuală transformarea României într-o republică, care să poată face parte dintr-un stat federal, în felul Elveției sau al Statelor Unite? Ori să propună

subordonarea regelui nostru vreunui alt suveran, ca în Imperiul confederativ german?... Care ministru, oricine ar fi el, poate propune Regelui vreuna din aceste formule?... Atunci?... Revoluția?... Poți chiar dumneata considera revoluția ca o chestiune de actualitate în România?

– Nu „bărbații de stat“ – izbucni cu ironie Răutu, sărind în picioare – nu bărbații de stat fac din revoluție o problemă de actualitate, ci Istoria...

Crăsneanu se sculă și el și-și puse cu mișcările lui indolente mâinile pe umerii lui Răutu, privindu-l drept în ochi:

– A pus-o *astăzi* Istoria? – și în timbrul vocii sale vibrau multe subînțelesuri. Eu nu sunt *Istoria*... Nici dumneata...

Bineînțeles, Christophor Arghir a tras toate clopotele, denunțând pe trădătorul Răutu – destinul! – că ar năzui să răstoarne dinastia, pentru ca să robească maghiarilor pe toți românii.

Și, de asemeni, bineînțeles, găsi un răsunător ecou la cei trei „Ofi“ ai Ciubăreștilor.

Încercă să atace chiar în Cameră guvernul, făcându-l solidar responsabil pentru publicistica deputatului de Ciubărești.

Dădu însă cu acest prilej naștere unui incident penibil pentru dânsul și care făcu inutil orice răspuns.

Marele geograf, ales în Parlament cu sprijinul stăpânirii, știu să-și creeze o situație specială.

Lua cuvântul cu orice prilej și chiar fără niciun prilej.

Dar nu ținea decât același discurs, care se reducea, cu mici variante și înflorituri, la două teme invariabile și ireductibile.

Prima: Românul are șapte vieți în pieptu-i de aramă...

A doua: Unul este Christophor Arghir și ingrată este țara, când cruță pentru dânsul tămâia, ghirlandele de flori și paragrafele budgetare.

De aceste teme, Adunarea era suprasaturată: la discuția Mesagiului sau a budgetului; la vro interpelare despre reparația unui pod de cale ferată; în dezbaterea legii pentru crearea unui post de consul în Abisinia, pentru organizarea drogheriilor sau reforma pompierilor.

Prima temă mai putea fi acoperită sau mototolită.

Dar pentru a doua, Arghir era în stare să facă și moarte de om.

Pentru că atât temele înseși, cât mai cu seamă variantele și înfloriturile lor urmăreau un scop precis.

Profesorul de geografie de la Universitatea din București – în deosebire de personagiul lui Chamisso, care-și pierduse reflexul din oglindă – nu avea ființă decât în fața oglinzii.

Fără oglindă, în adevăr, chiar pentru el însuși nu rămânea decât vidul, neantul.

Dacă găsea în opinia publică reflexul cât de fugar, fie măcar o vedetă de muzic-hall și cu atât mai mult un om politic, un literat, savant sau publicist, marele sorbonian nu-și putea stăpâni exploziuni de ură și-și acoperea „rivalii” cu invective și clevetiri.

Câtă vreme opoziția nu era reprezentată, totul a mers „strună”.

Stenogramele înregistrau nesmintit – „aplauzele furtunoase și îndelung repetate”.

Ministerul de Finanțe se îngrijea de paragrafele cuvenite.

Ministerul de Justiție, de decorațiuni aborigene.

Iar cel de Afaceri Străine, de cordoane, cruci, doctorate onorifice și titluri academice, chiar din văgăunile de nimeni cunoscute ale celor cinci continente.

Ițele însă se încurcă îndată ce pe băncile Adunării începură să apară și membrii opoziției. Oricât de puțin numeroși ar fi fost aceștia, panegiristul unicolor putea provoca „întreruperi”, „murmure” și – vai! – chiar „vociferări”!...

Atunci, fu încercat sistemul dușului scoțian, pentru ca stenogramele să poată înregistra cel puțin alternativ: „aplauzele furtunoase și îndelung repetate” pe băncile majorității sau ale opoziției.

De la o vreme însă, sistemul „ecosez” începu să-l „agaseze” pe bătrânul Todiriță Canta.

Soarta a voit ca, tocmai cu prilejul interpelării asupra „cazului Răutu”, irascibilul bătrân, cu deosebire enervat, să-i arunce de pe banca ministerială, huruind și învărtind din mână:

– Hrrr!... Moară stricată! – încheind cu celebrele versuri din Faust:

*Mir wird von alle dem so dumm,
Als ging mir ein Mühlrad im Kopf herum...¹*

N-au lipsit și clasicele trei izbituri cu pumnul în văzduh.

Oratorul se fâstăci.

În zadar încercă să provoace o contra-demonstrație din partea opoziției.

Mulțumită „complotului” organizat de cătră hazliul deputat al Oltului, Numa Rumeștean, de

¹ Faust (trad. Ștefan Aug. Doinaș, ed. cit., p. 98: „Dar toate-acea-n mintea mea încap ?/ Parcă mi-ar hurui o moară-n cap.” (n. ed.)

data aceasta, și băncile opoziției – excedate și ele de „sistem“ – au stat indiferente.

Nedeprins să vorbească în fața unei Adunări mute și chiar ostile, Apostolul își pierdu șirul, își încurcă temele și după două-trei perioade neisprăvite, izbucni în hohote de plâns:

– De ce mă urâți! – se milogea el întinzându-și brațele lungi spre Adunarea implacabil tăcută. De ce nu mă aplaudați? Ce v-am făcut?...

Și cu mânele atârinate până mai jos de genunchi, porni spre banca lui, sughițind printre lacrimile picurate de pe vârful nasului pe bărbia ascuțită.

Răutu fu mulțumit că nu mai avea nevoie să-și schimbe atitudinea.

Îndărătnic, nu răspundea niciodată la ieșirile chiar cele mai înveninate ale lui Arghir.

Abia dacă foarte rar îi pomenea sau îi scria numele.

Ca director al unei reviste răspândite, nu putea desigur înlătura recenziile asupra nenumăratelor tipărituri semnate de un profesor universitar, – bineînțeles, însă, fără excesul de superlative.

Nu se abătuse de la această normă nici atunci când doctorul celor cinci continente fusese acuzat de plagiat.

După jalnicul sfârșit al interpelării, Răutu putu trece și acum în tăcere „la ordinea zilei“.

Veni însă, peste puțină vreme, un atac și din altă parte.

Deputatul Ciubăreștilor lua rar cuvântul în Adunare.

Bucătăria zilnică, parlamentară și legislativă, îl interesa puțin.

Nu apărea la tribună decât dacă i se dădea un nou prilej de a revendica marile reforme politice și sociale, preconizate mereu de la apariția „Farului“.

Cuvântările pe această temă dezlănțuiau nelipsit o furtună în Parlament și o campanie de presă, care reveneau din an în an, odată cu „perioadele critice ale lui Răutu“.

Cap. XXI

SED INTEREA FUGIT IRREPARABILE
TEMPUS...

Fug ani, după ani...

5 „Rotativa constituțională“ făcea și desfăcea guvernele cu regularitatea fenomenelor astronomice.

Bran Caroi, în opoziție, își mai golește portofoliu și-l reumple la guvern, – dar în opoziție, e tot așa de grav și tot atât de preocupat de interesul cultului, ca și la guvern. Atât numai că, în opoziție, cultivă cu predilecție stejarul saharo-polar, iar la guvern, veghează mai mult la dezghețul fluviului.

15 Constantin Dobrovici ciocotește în opoziție, ca și la guvern, împotriva tuturor „*crapules féroces*“. Pe-tele suspecte de obraz îi tot cresc și pieptul i se înfundă tot mai mult.

Fratele său Atanasie se rotunjește ceva mai mult la guvern și ceva mai puțin în opoziție.

20 Răutu, odată ales, aproape nu-și mai dădea seama dacă își desfășoară programul de pe tribună în calitate de reprezentant al opoziției sau ca membru refractar al partidului de la guvern.

25 Iar Nazarie Mreană – șeful „Fracțiunii democratice și liber cugetătoare“ – nu mai cădea niciodată în opoziție, susținând pe rând toate guvernele.

Aurel Crăsneanu încerca, din când în când, să preconizeze lui Răutu moderațiunea „de adevărat om de stat“, asigurându-l însă de concursul său „în momentul oportun“, care mereu însă se lăsa așteptat.

5 După oferta nereușită a unui portofoliu, se resemnă și el la această veșnică „frondă“, socotind-o chiar utilă pentru „rezerva energetică a partidului“.

10 „În jungla capilară“ a lui Răutu – în barbă și în coama ondulată – apărură primii „soli ai morții“ – perii albi...

Dar în inima lui rămânea tănuț focarul aprins la Vallombrosa.

15 Rar întrezărea pe Ivonna, din depărtare, în vreo lojă de teatru sau la vreo recepție oficială; îi răspundea grațios la salutul lui; și mai rar puteau schimba în vrun salon câteva politețe banale, ca între cunoscuți distanți.

Dar privirea și surâsul ei îi dădeau mereu sentimentul de *prezența ei nestrămutată*.

20 Știa că urmărește de aproape, cu credință și nădejde, lupta lui și, în ceasurile de criză, icoana aceasta evocată îi înzecea puterile.

25 Silueta Elisei se mai îngreueie, deși mișcărilor-i rămăneau tot așa de sprintene și privirea ochilor tot așa de vioaie și înduioșată, și sub stratul mat al ovalului abia dacă se intensifica abureala coralină.

Copiii creșteau.

Antonel se apropia de pragul adolescenței, tot așa băiat cuminte, liniștit și sârguitor.

30 Luța, deși departe de a fi frumoasă, se transforma pe nesimțite, din codana palidă și cu trăsături neregulate, într-o prevestire de femeie plină de farmec,

dar și de o individualitate tot mai voluntară, mai energetică și mai tenace. Între ea și Răutu se stabiliră raporturile de caldă și afectuoasă prietenie, care îi dădeau lui multă bucurie și satisfacțiune morală.

5 S-a ridicat și Ginetta – un copil drăgălaș, cu bucle negre, ochi căprui înduioșați și năsucul obraznic, ovalul delicat și mat, sub o aburire coralină, sămănând foarte mult cu mama.

10 Copiii nu-i prea recunoșteau autoritatea. Cu toții i se adresau – chiar și micuța Ginetta – cu diminutivul rusesc al numelui său – *Vania*.

Răutu avea o deosebită plăcere să se odihnească, din când în când, în mijlocul jocurilor lor, prinzând între două ațipiri câte o frântură de dialog:

15 – Antonel, – auzi odată întrebarea Ginettei – Trezor tot mai e bolnav ?

– Tușește și-i curge din ochi... Are temperatură, – răspunse Antonel cu seriozitatea lui obișnuită.

20 – Dar Vania a spus să chemi pe doctorul cânilor... De ce nu-l chemi ?

– L-am chemat...

25 – Aș vrea să-l văd... Când vine?... E mai mare și tot așa de negru și păros ca Ursu al coanei Sica?... Și poartă ochelari mari, rotunzi, ca domnul doctor Tomescu?...

– Dar e domnul doctor veterinar Georgescu, militarul, pe care-l cunoști...

– Cum?... Doctorul cânilor nu este tot un câne? – sună o mare decepțiune în glasul Ginettei.

30 Altădată, Luța, supărată pentru nu știu ce ispravă a Ginettei, o acoperea cu o grindină de invective:

– Ești o cioară jumulită!...

– ?!...

– Ești o țigancă mucoasă!...

– ?!...

– Ești o oală spartă!

Urmă o scurtă pauză pentru a găsi un epitet mai original.

5 – Și mai ce? – insistă însă Ginetta nerăbdătoare.

– Ești... încă... încă... o purcea muiată!...

O nouă pauză...

– Dar n-ai spus încă morișcă, – îi aminti cealaltă.

– Ești o morișcă!...

10 – E-e-e-e! – urlă Ginetta. Mamă, mamă!... Luța mă ocărește!... E-e-e-e!

Răutu tresări în fotoliul său, unde ațipise:

– Ce s-a întâmplat Ginuțo, dragă?... Cine te-a obijduit?...

15 Dar ea nu-i dăruiește măcar o privire – nu-l recunoaște ca mare justiciar.

Odată, fusese chiar întrebare de Ginetta:

– Vania! Când ai fost mic, mama te bătea și pe tine?... Și te punea în colț?...

20 Mama a fost întotdeauna mama; iar Vania a putut fi odată mic și, în orice caz, autoritatea supremă a mamei se întindea și asupra lui.

Fug anii...

Rar primește Răutu vești de peste Prut.

25 Icoanele și peisagiile Basarabiei se estompează în negura amintirilor copilăriei și ale adolescenței.

Din Năpădeni, vin scrisori *rusești* de două-trei ori pe an – cu prilejul zilelor onomastice, de Anul Nou sau în caz de boală, semnate după tipic:

30 „Îmbrățișări de la a ta mamă
Smaragda Răutu...”

Lui Răutu îi venea tot mai greu să răspundă la aceste misive rebegite, lipsite de sentiment și spontaneitate.

În anii din urmă, însă, în dosul înghețatelor formule de stil epistolar, parcă se simțea o îngrijorare tănuită, o adiere de suferință.

De la *tiotia* Natalița Varnavin – care, credincioasă, îi trimitea regulat, cel puțin de două ori pe an, pentru ziua numelui și pentru ziua nașterii, rapoarte detaliate despre tot ce se petrece în cercul ei de viziune – știa că mama e nenorocită din pricina Mașei, pe care soțul ei, Colea Berezovschi, o neglija și o ducea spre ruină.

Tot Natalița îl vestise despre moartea mamei Irina.

Numele Năpădenilor tot mai mult evoca lui Răutu imaginea unui vid negru.

Se stinse Caterina Matveevna – mama Taniei – tot așa de dulce și discret, aproape neobservată de nimeni, cum și trăise...

Din când în când, îi scriau și bătrânul Porfir Gavrilovici Gheorghită, care se plângea mereu de indiferența Regatului, și directorul „Gândului Basarabiei“, Vasile Vasilievici Saharov, pe care îl speria tot mai mult atmosfera creată de agitația dezmățată împotriva „liberalilor vânduți jidanilor sau a moldovenizanților“, dusă de „adevărații ruși“ Pavel Brașevan și Andrei Matu, mai cu seamă prin ziarul lor „Ruscaia Pravda“.

Din „Foaia poporului“ din Odessa, care avea un bun serviciu de corespondențe din Basarabia, Răutu știa că și cercurile liberale din Rusia socotesc provincia lui natală – adormită și uitată de Dumnezeu, aproape necunoscută peste hotar – nu numai ca un rezervor de reacționarism panmoscovit și țarist, dar și ca un cazan sub suprapresiune de patimi clocotitoare.

Dar își zicea, după proverbul rus, că „frica are ochi mari“.

Cenzura nu îngăduia o informațiune mai documentată, iar contactul direct dintre Chișinău și Ciubărești – deși îi despărțeau numai vro cinci-șase ore de tren – era atât de îngreuiat, încât vești mai importante nu puteau fi cunoscute, într-o parte sau într-alta, decât din telegramele corespondenților ziarelor străine – *via* Petersburg, Paris, Viena, București.

Și deodată, mucegăitul Chișinău ajunse în centrul atențiunii mondiale.

În dimineața de 8 aprilie 1903 – a treia zi de Paști –, în locuința lui Răutu din strada Sărată făcu irupție – de mână cu doi copilași aproape morți de spaimă și inaniție – o femeie încă tânără, dar cu desăvârșire descompusă, prinsă de un atac violent de isterie, cu haine sfâșiate și fața însângerată.

Era Corina Schwartz, cea mai mică din surorile Ghitis, pe care „comunardul“ Vania Răutu le „salvase“ pe vremuri, pe fereastră, de sub „despotismul părintesc“.

De două zile bântuie la Chișinău, sub conducerea personală a patrioților Pavel Brașevan și Andrei Matu – și în indiferența autorităților – un groaznic pogrom...

– Soțul meu, doctorul Schwartz, – vorbea nenorocita ca în aiurări – ridicat de la masă, fu spintecat în fața noastră... sunt bucuroasă... *pentru copii...* că am scăpat... pentru ei... *cel puțin...* cu viață.

– Dar Bella? – întrebă Răutu înspăimântat.

– Bella?... Bella, – îi aruncă ea o privire ciudată și parcă speriată – Bella e nemăritată... are o școală... a rămas... n-a vrut să vie cu noi... Nu știu... Am stat o noapte ascunsă cu copiii într-o *piuniță creștină*... Apoi am putut fugi la tine...

Pe când cuvintele mamei cădeau insonore ca picături din stalactite în bezna peșterilor pregeologice, Myra, fetița ei de vro cincini ani, se așeză pe vine și rotindu-și, cu spaimă, enormii ochi negri, supraviețuțiți din atavismul deșerturilor Arabiei, își trăgea în neștire rochița scurtă peste genunchi...

Numai peste vro trei zile ziarele franceze aduseră la Ciubărești primele vești de viziuni coșmarice – desfășurând ritualul pogromurilor organizate de poliție:

10 Peste o mie de case și magazine distruse sau devastate, în indiferența autorităților. Sute de morți și răniți... Muribunzi lăsați în agonie în stradă... Altorali se băteau cu ciocanul cuie în cap... sau li se scoteau ochii... Copiii aruncați pe fereastră și zdrobiți de granitul pavajului... Babe bătrâne și mame de familie, ca și fecioare nevrâstnice, violate... nenumărate...

„Times“ publică facsimilele ordinelor secrete ale ministrului de Interne Plehwe către guvernatori, care, cu două săptămâni înainte, pregăteau pogromul...

20 În consecință, guvernatorul Basarabiei, von Raaben, căruia o delegație îi implora protecția, în *a doua zi a pogromului*, răspunse că *este dator să aștepte ordinerile din Petersburg...*

25 Leon Tolstoi se crezu îndreptățit să lanseze un grozav rechizitoriu, răspândit clandestin în sute de mii de exemplare:

„Sunt creștini aceștia? – se întreabă apostolul din *Iasnaia Poliana*. Am simțit cu deosebire o adâncă oroare pentru vinovatul principal, pentru guvernul nostru și pentru clerul lui, care întrețin în popor – prin intermediul unor funcționari bandiți – instincte de bestialitate... Crima din Chișinău e consecința directă a acestei propagande de minciună și violență, la care guvernul rus se dedă cu atâta energie...”

Guvernatorul de Mohilev răspunse, după instrucțiunile ministrului, notabililor din Gomel:

– *Evreii sunt inițiatorii și conducătorii mișcării revoluționare...* Voi înșivă sunteți vinovați de tot ce se petrece...

Plehwe însuși grăi și cu mai multă francheță:

– Încetați revoluția, și eu *voi înceta pogromul...*

5 Răutu își dădu seamă că, dacă guvernul din Petersburg s-a hotărât să turbure apele stagnante ale vieții obștești din Basarabia și apoi încă să glăsuiască astfel prin oamenii săi, situația trebuia să fie prea gravă în toată Împărăția...

Și, într-adevăr, atentatele și asasinatele împotriva marilor demnitari ai statului se înșirau în serii...

15 Ceasul de cumpănă se apropia...

Dar putu face și o amară constatare, prevestitoare de rău augur:

20 Pe când lumea civilizată întregă se ridica înspăimântată și revoltată de măcelul din Chișinău, numai în țara românească se găsi apostolul Christophor Arghir, cu acoliții săi, proclamând ca naționaliști *români* pe uneltele ministrului Plehwe, deghizați în „adevărații ruși“ – Pavel Brașevan și Andrei Matu –, care nu făceau măcar deosebire între „jidoviții“ și „moldovenizanții“!...

25 Pentru ei, antisemitismul de orice colorațiune se confunda cu *naționalismul român!*...

Fug anii.

30 Și în ceata colaboratorilor „Farului“ vremea aduse premeniri.

Sărmanul Gheorghe din Suceava muri prematur de ftizie, lăsând un mare gol în camera de redacție și doliu în sufletul tovarășilor de luptă.

Spiritul lui caustic și sufletul lui duios, cu toată aparența de rezervă, ca și simțul de măsură îmbinat cu idealismul neînfrânt, lipseau dureros pentru atmosfera unui organ de luptă încordată, cum era „Farul“.

5 Pe de altă parte, revista ciubăreșteană câștigă și mai mulți colaboratori externi prețioși, în frunte cu scânteietorul Tody Baclava, de la „Globul“, ale cărui cronici parlamentare făceau deliciul cititorilor, și tânărul M. N. Dacian, tot de la „Globul“, cronicar teatral de multă fineță și stilist de prima ordine.

10 Dar mai ales fu apreciată colaborarea constantă a Sidoniei Alexe, ale cărei recenzii din literatura modernă franceză dovedeau un necontestabil dar critic și o judecată dreaptă.

15 Micuță și vioaie ca o sfârlează, negricioasă și veșnic animată, ea se căsătorise cu o namilă blondă, colonelul Zavereanu, pe care îl târa mereu după dânsa, supus și tăcut, prin redacțiile tuturor publicațiilor periodice la care colabora sau unde era numai prietenă.

20 La „Globul“, Todi Baclava le saluta apariția cu exclamația devenită tradiție:

– Iată și arabul cu cămila lui...

„Arabul“ era Sidonia...

25 O inovație senzațională în viața literară a țării a constituit-o faptul că răspândirea revistei a îngăduit oarecare remunerare a muncii literare.

Cei trei „Ofi“ tunau și fulgerau împotriva „mercantilizării“ și a „americanizării literaturii“.

30 Dar pentru publicul cel mare era astfel numai învederat și mai bine succesul publicației.

Revista și-a putut asigura pe această cale și colaborarea mai asiduă a lui Miron Osmanli, care – ca o

cometă cu o orbită de excesivă excentricitate – tot mai reapărea din când în când la Ciubărești, între două moșteniri mistuite.

5 „Băstinașii“ „Farului“, vechii „normaliști“, în măsura în care înaintau în vrâstă și se „maturizau“, pe rând se căsătoreau și ei și ajungeau părinți de familie.

După Ilie Turcu, Giorbadgioglu și Anton Vădrășcan, urmară Gheorghe Oanea, care se însură cu o verișoară a Elisei, căutând „o soție tot așa de ideală“,

10 apoi, dintre recruții mai noi, Dionisie Parteni.

Răutu și Elisa cununau și botezau acum mereu.

15 Casa lor – Elisa având o mare slăbiciune pentru copii mici – ajunsese acum vecinic plină de un zumzet și gângăviri de prunci, – un adevărat „Kindergarten“ pentru progeniturile tuturor *farșiților*.

Numai doctorul Nicolae Soltuz și bătrânul Mihai Nastia, burlaci ireductibili, nu manifestau nicio înclinare pentru a întemeia o altă familie decât complexul de redacție.

20 Își instalară chiar un menaj idilic, în doi, într-o cămăruță deasupra sălii de redacție și nu aveau și nici nu vroiau să aibă alte interese și preocupări decât propășirea și răspândirea revistei.

25 Combinațiunile matrimoniale au fost înlesnite de o excursiune în Bucovina și Valea Bistriței rămasă de pomină între *farști*.

30 „Expediția“ fusese anume organizată de Răutu pentru membrii redacției și pentru tineretul familiilor împrietenite, – pentru ca să-l poată invita și pe Niculae Pădureanu.

De mult dorea să-l apropie de grupul „Farului“ și să-l scoată din mediul de mahala provincială în care lăncezea.

Itinerarul și condițiunile excursiunii au fost pe larg dezbătute în cursul iernii.

La schitul Durău se prevăzuse „joncțiunea“ cu Elisa și cei doi copii mai mărișori, pentru ascensiunea pe Ceahlău.

În ajunul plecării, o întâmplare neașteptată a introdus un element tulburător în atmosfera excursiunii.

Un tânăr posomorât și taciturn, cu înfățișarea și tot fasonul sau, mai bine zis, „sans-fasonul“ atât de bine cunoscut lui Răutu, îi înmână un plic, fără adresă, mârâind numai în rusește:

– De la tovarășul Pui de lup.

Plicul cuprindea un comunicat nedatat și nesemnat, dar scris de mâna tovarășei Minscaia, care suna, de asemeni în rusește:

În ziua de 2 iulie se va înfățișa la locul convenit tovarășul Pui de lup (Volcionoc). Exactitatea riguros cerută. Prezenta, încredințată curierului special, va fi imediat distrusă în fața lui...

Plecarea n-a fost contramandată, Răutu însă era atât de preocupat și îngrijorat de nota provenită evident de la însuși Danilov, încât excursiunea pierdu pentru dânsul aproape tot farmecul și interesul.

Cunoscând bine pe autorul ei, își dădea seama că numai un motiv serios, împrejurări grave îl puteau îndemna la un asemenea demers.

Măcinat de tot felul de ipoteze, Răutu aproape că nu mai acorda atențiune peisagiilor și își păstră numai amintiri puțin precise din primul lui contact cu românimea din Bucovina.

Își dădu însă seama că avea în fața lui iarăși o lume prea deosebită, puțin asemănătoare cu celelalte provincii românești.

Prefectul de Câmpulung, Rudolf cavaler de Tamba, și mareșalul țării, Iancu baron de Candrea, apăreau înaintea de toate ca înalți demnitari ai Imperiului, vorbeau curent românește, deși se simțea că graiul lor obișnuit e altul, – manifestau oarecare interes și chiar simpatie pentru țară.

Îl primiră amândoi pe Răutu cu afabilitate, totuși parcă priveau oarecum de sus la tot ce se petrecea dincolo de graniță.

E caracteristic că niciunul dintre ei, cu toate că au călătorit prin toată Europa, n-au găsit până atunci imboldul de a trece hotarul și spre România și nici nu prea căutau să se informeze pe vreo altă cale despre „treburile țării *dumneavoastră*“.

– Ceea ce nu-mi place, să mă ierți, domnule deputat, – spuse baronul Iancu, mângâindu-și superbii favoriți albi, formați după modelul Împăratului Franz Ioseph – ceea ce nu-mi place în țara dumneavoastră e că nu aveți judecători statorniți, care să nu fie primeniți cu fiecare cabinet nou. *Justitia est regnorum fundamentum* – scrie la noi pe poarta Hofburgului din Viena... Și ce justiție poate fi când judele tremură pentru bucata lui de pâine. Un văr al meu a purtat un proces la tribunalul din Dorohoi și la Curtea din Iași... Vai de capul lui ce a pățit!...

Și prefectul, cavalerul de Tamba – care purta același fason de favoriți, numai că erau negri și că, în loc ca să-i mângâie cu gestul elegant al mareșalului țării, îi trăgea mereu în dreapta și în stânga –, parcă se înțeleșese cu dânsul în critici asupra țării:

– Să mă iertați, domnule deputat, dar aveți prea puțină orânduială în administrația dumneavoastră... Ce treabă se poate face când toate primăriile și consiliile sunt reînnoite mereu odată cu cabinetul guvernial?...

În biroul prefecturii, unde avea loc întrevederea, intră în acel moment un preot înalt între două vrâste, îmbrăcat nu fără oarecare pretenții de eleganță, cu un *jobin* bine lustruit în mână.

5 Prefectul se ridică în picioare și-l recomandă:

– Domnul *Hofrat* Athanasie Seletin, profesor în *teologie*; domnul deputat Ion Răutu din Ciubărești...

– Domnul director al „Farului“?... Am auzit!... Am auzit!... Da, da!... Îmi pare bine, domnule director!

10 – Să luați loc, domnule *Hofrat*! – îl invită prefectul.

Se reșează el însuși la birou și, după ce își șterse cu o batistă parfumată sudoarea de pe chelie, se adresă către Răutu:

15 – Domnul *Hofrat* este un mare *românofil*... Citește orice tipăritură românească.

– *Mulțumim* frumos, domnule Cavaler! – salută cu un zâmbet de satisfacțiune domnul *Hofrat*.

20 Își puse *jobinul* jos pe covor, la picioarele fotoliului; își scoase un impunător port-țigări de argint; oferi câte o țigaretă domnului Cavaler și domnului Director; și bătând cartonul țigaretelor sale de capacul port-țigaretelor, urmă și el pe calea criticilor:

25 – De!... *Românofil*... *Românofil* – aș fi eu... Suntem cu toți *românofili* în Împărăția noastră... Suntem doar *verbündet*¹!... Dar rău stă preoțimea în țara dumneavoastră! I-am avut mai mulți la *teologie*. Sunt fără învățătură... și, să mă iertați, domnule Director, prea rău năraviți... Se plâng că-s flămânziți. N-au *congruă* ca oamenii... Și sunt mânați în alegeri ca o turmă de oi...

¹ *Verbündet* (germ.) – aliat/aliați (n. ed.)

– *Was wünscht denn Herr Hofrat?*¹ – se adresă brusc prefectul către preotul Seletin.

5 Răutu înțelese semnul și, luând rămas-bun, plecă puțin amărât de acest concert de critici, deși le găsea îndreptățite.

Ziarele locale românești nu-i puteau inspira dorința de a lega o cunoștință mai apropiată cu oamenii politici din provincie.

10 Ele vădeau împărțirea stratului superior al populației românești din Bucovina într-o mulțime de grupulețe mărunte, care se războiau crâncen pentru... favorurile stăpânirii.

Ziarele lor nu cuprindeau decât polemici urâte, invective grosolane, acuzări de necinste, nepermise

15 incursiuni în viața privată, calomni nerușinate.

Pentru politica serioasă de informațiuni din Apus, se citeau jurnalele germane.

Iar de informațiuni din țară, publicul cel „mare“, evident, nu avea nevoie.

20 Un tânăr student al Universității din Cernăuți, Gheorghe Movilă, constant colaborator și corespondent al „Farului“, explica această tristă stare de lucruri prin faptul că guvernul din Viena prefera elementul românesc din provincie celui ucrainean, ale cărui simpatii pentru Rusia puteau deveni primejdioase.

În deosebire dar de celelalte provincii subjugate, românii bucovineni apăreau ca o *minoritate proteguită* de stăpânire împotriva *majorității* ucrainiene prigonite.

Această situație falsifica toate raporturile.

30 Intervenea însă și un factor de altă natură, care înstrăina sufletește pe românii din Bucovina.

¹ Ce dorește, așadar, domnul consilier? (germ.) (n. ed.)

Mulțumită lui Movilă, Răutu făcu cunoștință cu Ștefan Gloată, conducătorul mișcării cooperatiste printre țărănimea românească a provinciei.

El însuși țăran, cu un frumos cap cu plete lungi, împărțite ca în portretele vechi ale lui Ștefan cel Mare – un gospodar fruntaș, deși trecut numai prin școala primară, un autodidact cultivat, care-și păstrase însă frumosul grai moldovenesc, ca și costumul național.

Și el însă a ținut să-și formuleze criticile în ce privește starea de lucruri din țară, – și chiar cele mai grele, precum și cele mai justificate:

– Mișcare cooperativă adevărată, domnule director, – îi zise acest vechi abonat al „Farului“, mângâindu-și mustața – mișcare cooperativă nu aveți, nici nu o puteți avea câtă vreme țăranii dumneavoastră sunt niște robi... Avem rude prin satele de la hotar... Ne fac milă și groază... Mare păcat!... Mare păcat!...

Răutu își aduse aminte de povestirile lui Grigore Dobrea din Vaideei...

Numai un grup de studenți, cititori ai „Farului“, îi puteau da oarecare mângâiere: idealști și entuziaști, trecând peste mizeriile prezentului, erau gata de luptă pentru nădejdiile viitorului.

Astfel, problema națională se dovedea tot mai complicată.

După primul contact cu Ardealul, Răutu își îndesi vizitele peste munți.

Își creă acolo multe legături și legă prietenii.

Petre Rășinar îi dădu chiar titlul de „ambasador al Ardealului în România“.

Cu mai multă dreptate ar fi putut revendica titlul de reprezentant al României în Ardeal.

În adevăr, nu numai că expansivul Traian Cania îl onora cu încrederea sa, ci și glacialul și „butonatul“ Valer Timiș rar întreprindea vreun demers în România, fără o prealabilă *consultare* a lui Răutu, care adesea era chiar invitat în Ardeal, să ia parte la consfăturile fruntașilor în chestiuni politice mai importante.

În Bucovina însă, acțiunea lui nu putea inspira prea multe nădejdi.

Din Câmpulung, după o ascensiune pe muntele Răvăului, excursiunea porni prin Gura Humorului până la Vatra Dornei, urmând ca de la Șarul Dornei să se lase pe plută în jos pe Bistrița.

În vârful Răvăului, le-a fost dat să întrezărească o idilă puțin comună.

În vechea mânăstire părăsită, izolată între păduri și stânci de restul lumii, găsiră o păreche de bătrâni: un călugăr, Părintele Pimen, și o călugăriță, maica Eufrosina.

De mulți ani trăiau singuri în această sihăstrie, pentru a se îngriji atât de lăcașul Domnului, cât și de sufletul lor.

Nu-și ziceau decât Sfinția Ta sau Cuvioșia Ta...

Dar în glasurile și privirile lor vibra „amorul divin“ – oricât de mult ar fi putut fi bănuit că s-ar fi născut din „amorul profan“ al tinereții.

Această duioasă evocare poate să fi avut și ea partea ei – mai cu seamă în cursul feericei coborâri de-a lungul Bistriței pe plută – la închegarea părechilor dintre tinerii excursioniști.

Când „Toancele“ – rapidele înspumate ale Bistriței – fierbeau printre blocuri negre și pluta șubredă se îndrepta năprasnic spre vro stâncă colțuroasă,

spaima arunca fecioarele trepidante în brațele eroi-
cilor lor protectori...

Astfel excursiunea, natural, a putut duce, în urmă,
la seria de cununii și botezuri, sub patronajul soți-
lor Răutu.

Dacă această atmosferă de „amor divin“ și de poe-
zie îl însenina puțin pe comandantul excursiunii, în
mijlocul preocupărilor lui grave, atitudinea lui Nicolae
Pădureanu, în schimb, îl mira și chiar îl exaspera.

Acest gingaș și fin poet al naturii, în tot cursul
expedițiunii, parcă o clipă nu-și oprise privirea asu-
pra superbelor peisagii, încă nevăzute de dânsul.

Nu-l interesa decât organizarea popasurilor, apro-
vizionarea cu merinde și improvizarea menu-urilor
extravagante pentru vârfuri de munte sau pentru vă-
găuni umbrite de păduri seculare.

Chiar când ajunseră pe Ceahlău, el se căznea nu-
mai să fiarbă o șocolată cu lapte și o „cafeluță“ nea-
gră, „ca la Capșa“, – cu toate că de la Durău luase
asupra-și grijile gospodăriei doamna Elisa Răutu.

Iar solitarul nebiruit, Ceahlăul, de astă dată pă-
rea cu tot dinadinsul hotărât să-și desfășoare como-
rile, sfidând, hursuz și singuratec, cerul în mijlocul
oastei de piscuri mai mărunte, ce smerit se întin-
deau la picioarele lui.

Abia ajuns pe coamă, Răutu rămase ca țintuit
pe loc.

Era spre seară, când soarele se gătea să se afunde
în dosul brazilor șerpuiți de coastele mai joase din-
spre apus.

Spre răsărit însă, sub un cer fără niciun pic de
nor sau umbră, se și așternuse o nesfârșită simfonie
de tonuri albastre.

Dintre valuri de aburiri de ametist, care acope-
reau dealurile verzi-albăstriei, răsăreau încă, în pete
cenușii, siluetele orașelor ce se topeau în amurg, în-
cepând de la familiarul Ciubărești, până la Iași, spre
nord, și până la Galați, spre sud.

De sus, cu încetul, se lăsa draperia vânăță și înste-
lată, cu dunga ei de argint viu a căii lactee. Iar văile și
crestele înconjurătoare, căzute în fundul prăpăstiei
negre, se ștergeau sub un văl de nori fumeganți...

După o scurtă răsufflare a nopții de vară, spre di-
mineața, de pe un vârf de stâncă solitară, ca în mijlo-
cul unui pustiu vrăjit, se desfășură un spectacol și
mai groaznic prin măreția lui.

Soarele încă nu răsărise; dar, și invizibil încă, go-
nise umbra tremurată.

Sub picioare se întindea, până la zărilor cele mai în-
depărtate ale orizontului, oceanul spumos de nori
albi, pe care plutea numai spinarea întunecată a stră-
jerului sihastru al munților Moldovei.

Cu încetul, nemărginirea de spumă albă porni să
scânteieze dinspre răsărit în ușoare luciri, ce tot mai
viu se aprindeau și se colorau de tot mai calde re-
flexe de purpură.

Și deodată, brusc, ca dintr-un crater, din ruptura
pânzei imaculate țâșni în sus un snop de flăcări,
care-și revărsă jarul pe volburile ce intrară în clocot.

Apoi, un alt crater se mai deschise... și al treilea...
al patrulea... tot mai aproape și mai aproape...

Și iată!... Din volburi albe se naște un ocean de
sânge în flăcări...

Și o minune!

La marginea de răsărit, irupe un singur punct stră-
lucitor. Dar sub magia lui, flăcările pălesc, se lasă,
linse, spre întinderile tot mai limpezi... Se topesc...

Spuma imaculată se subție, se rupe... abia rămâne în fumuri străvezii printre văi mai întunecate. Și reappare ca prin farmec, în toată gloria ei, fața dulce a Moldovei, scâldată de lumină printre dealuri blânde și văi
5 line, tăiate de ape încânteiate...

Iar spre apus, stau în zările încă aprinse, ca licăriri de nădejde, siluetele Carpaților Ardealului.

Întors cu spatele spre această vrajă, Nicolae Pădureanu, în genunchi și încovoiat, ținându-și cu
10 mâna de piept barba lui Aretino – neagră, cu vârfurile încânteiate în roș – sufla în cărbuni din toracele lui de taur, pentru a încălzi cafeaua cu lapte și a pune de mămăligă, pentru „scrob“...

Îi este oare închis sufletul și în fața acestor efluvii
15 mistice și grandioase ale firii?...

E cu puțință?

Răspunsul a fost dat peste puține săptămâni...

La redacția „Farului“ fu primită o poveste fantastică, semnată de Nicolae Pădureanu, desfășurată
20 prin văile și munții Bucovinei și ai Moldovei, în care Răutu regăsi descrierea excursiunii lor îmbrăcată în culori vii și învăluită de toată vraja poeziei...

Misterele sufletului de poet rămân tot așa de nepătrunse ca și căile Domnului...

Cap. XXII

ÎNTRE FOCURI...

În camera lui Răutu, la Hotelul Regal din București, în ziua fixată, apăru Mihail Suhanov – „Pui de
5 lup“ –, pufăind din lulea și posomorât ca întotdeauna, dar mai rezervat și mai misterios ca oricând.

L-a adus la București o chestiune într-adevăr foarte gravă.

De ani de zile, funcționa la Prut serviciul de legătură al emigrației ruse din străinătate cu subsolurile
10 revoluționare din Imperiu.

Oamenii treceau granița, de cele mai multe ori, cu un pașaport semnat și vizat în regulă.

Iar pentru literatura de propagandă, fusese organizată o contrabandă sistematică cu ajutorul vameșilor
15 și al grănicerilor din țară.

La prima cerere a lui Răutu, Aurel Crăsneanu îi declarase că, în calitate de om de stat, el nu-și poate
20 îngădui manopere incorecte față de o țară cu care România se găsește în raporturi de bună vecinătate.

Totuși, îi recomandă să se adreseze unui funcționar superior de poliție, care – cum se exprimase el cu prudență – ar fi posibil să se preteze la această
25 cerere, „pe propria lui răspundere, întru cât nu ar socoti-o în contrazicere cu interesele țării...“

Răutu înțelese.

Era un procedeu caracteristic pentru Crăsneanu.

Acesta, întotdeauna, avea cea mai mare grijă să nu facă niciun gest și să nu spună niciun cuvânt care ar putea vreodată să dea o armă împotriva lui.

5 Când avea de făcut o comunicare identică la doi prieteni politici, oricât de „siguri“, nu le vorbea niciodată în prezența amândurora, ci îi chema pe fiecare în parte într-un colț și le șoptea la ureche, pentru ca niciunul să nu poată eventual servi ca martor pentru celălalt.

10 Și chiar când stătea de vorbă cu cineva între patru ochi, în aparență, fără nicio jenă, în realitate, își cântărea fiecare cuvânt, pentru ca, la nevoie, să-i poată da interpretarea ce i-ar conveni.

15 Răutu ajunsese mai târziu să creadă că niciun cuvânt nu i-a scăpat vreodată spontan, fără premeditare, cumpănire și combinațiune, probabil nici măcar în numeroasele lui aventuri romantice...

Mulți ani, se părea că-i lega o strânsă prietenie.

20 Totuși, Răutu n-a primit niciodată un rând scris de mână lui Aurel Crăsneanu.

Chiar pentru scrisori „personale“ și „confidențiale“, avea un secretar special, George Ciorescu, care știa de minune să-i contrafacă scrisul și iscălitura...

25 Scrisul propriu constituie o mărturie irevocabilă...

Fugea, îndeobște, de munca de birou. Era totuși în stare să-și aranjeze ceasuri întregi fișele, în care rezuma tot felul de informații despre oamenii politici.

Adesea, îl uimea pe Răutu prin bogăția și minuțiozitatea acestor informații.

30 Îi răspundea cu mândrie:

– Eu am la dispoziția mea nu numai experiența mea personală, ci și pe a tatălui meu! – și-i arăta

dulapurile cu o arhivă bogată și minunat clasată, de ale căror chei nu se despărțea niciodată.

Când Răutu se adresă inspectorului Pandelescu, își dădu imediat seama că are toate instrucțiunile necesare.

De data aceasta, însă, nu se cerea un pașaport sau transportul clandestin al vreunei lăzi cu tipărituri.

10 Mihail Suhanov trebuia să treacă personal peste graniță un bagaj misterios, pe care nu-l putea încredința contrabandiștilor ordinari.

Răutu înțelese că se apropie momentul critic în mișcarea revoluționară din Rusia și nu avea nevoie de confidențele lui Suhanov, pentru a ști de ce natură e bagajul acesta.

15 Transportul însă fu executat la timp și cu toate precauțiunile necesare.

Răutu se bucură:

– Aurel se ține bine! – se gândi el...

Fug anii...

20 Viața socială și intelectuală a Ciubăreștilor scade mereu. A fost transferat la Universitatea din București Paul Meșteru.

Dispărură unul după altul și cei trei „ofi“.

25 Vasile Credință, însărcinat cu redactarea oficiosului roșilor, se instalează în capitală cu toată familia. Se mutară și soții Peters.

Se stinse de istov „Cercul literar și artistic“...

Vechea Academie se vestejea și se desfrunzea...

30 Sala Teatrului Național, în cele două reprezentații pe săptămână, rămânea goală...

Trupele străine nu se mai abăteau pe la Ciubărești...

Saloanele elitei erau moarte...

Chiar pe terasa „Grütlı“ sufla a pustiu.

La jeunesse dorée se ofilea și se rărea, golurile rămânând neocupate, din... lipsă de debușeuri...

Rămase văduvă și canapeaua defunctei doamne
5 Zulnia Vernea, ce de mult se odihnește în umbra
platanilor din cimitir.

Numai bietul general Arthur Vernea, de mult
retras la pensie, albit și zgribulit, apare credincios
și tenace, ca în toată viața, la ora obișnuită la mă-
10 suța lui rezervată – ca și vechiul „elviran“, doctorul
Volbură...

Și nu lipsește zilnica partidă de table a veterani-
lor, Alexe Danciu și doctorul Bogza.

Dar aspectul exterior al cetății lui Ciubăr-Vodă
15 se modernizează tot mai mult.

Dispăru arcul care lega peste stradă cele două
corpuri ale Academiei.

Fură dărâmate vechile clădiri turcești, cu pito-
reștile lor arcade.

20 Pavajul cu piatra cubică al Bulevardului Unirii
avu vremea să se și deteriorezeze, făcându-i pe bir-
jari să regrete anticele lui prăfării și băltoace.

Dar, pe la margini, cresc o splendidă alee de tei,
în dosul căreia se adăposteau un șir de vile bariolate
25 și pretențioase, care puteau și mai mult să facă pe
amatorii pitorescului să regrete vechile maghernițe
dărăpănate.

În frazeologia întrunirilor publice, cetatea lui
Ciubăr-Vodă tot mai rămânea slăvită ca leagăn al Uni-
30 rii și focar al culturii naționale, deși nici autohtonii
nu mai credeau în aceste titluri onorifice.

Și dincolo de barierele cetății, premenirile nu
erau mai puțin însemnate.

Multe din vechile familii de moșieri se ruinară –
și între ele și Vasilică Gârlă din Vaideei și Flămânda.

Locul lor îl luau parveniții îmbogățiți și vastele
arendășii, ce se întindeau pe zeci și sute de mii de
5 hectare.

Generații de „robi ai gliiei“ se stingeau și se re-
nășteau.

Satele rămâneau însă în același întuneric, în aceeași
sărăcie, sub aceeași ocârmuire haină și neomenoasă.

10 La fiecare cinci sau zece ani, foamea lovea o regi-
une sau alta a țării și sporadicele izbucniri de revoltă
se reprimau cu aceeași ferocitate și aceeași orbire.

Răutu cobora aproape în fiecare vară, pentru câ-
teva zile, la Vaideei, mai cu seamă de când curtea lui
15 Vasile Gârlă rămase părginită și moșia intrase în
oblăduirea unui vast trust arendășesc.

Moș Spiridon Oanea și mama Gafița îi ofereau
ospitalitatea cu mulțumire.

20 Grigore Dobrea, mai albit, dar cu chimirul lui cu
ținte argintate mai lărgit, se plângea tot mai amar de
strâmtoare și își spunea fără teamă, în fața lui Răutu,
gândurile de răzvrătire.

Nichită Bardă, feciorul lui moș Sofronie, întors
de la oaste cu gradul de sergent, se arăta și mai amă-
25 rât, clocotind de ură.

În monotonia acestor mizerii fără leac și a dureri-
lor nealinate, în veșnicul cor de văitări fără răsunset
și fără urmări, se tocise parcă și simțul de revoltă al
lui Răutu, când un document oficial îi provocă o nă-
30 prasică explozie.

Birourile Ministerului de Finanțe publicară un ra-
port către ministru, asupra încasărilor din impozitul

funciar, din care, pentru prima oară, se puteau avea datele precise și în ce privește repartizarea proprietății funciare.

Ministerul probabil că nici nu-și dădu seama de
5 elocvența grozavă a acestor cifre.

Proprietatea țărănească nu atingează nici 30 la sută din întinderea țării.

Și totuși, impozitul funciar cădea de două ori mai greu asupra țărănimii decât asupra marelui proprietăți!...

10 În „Farul“ apăru un articol răsunător, sub titlul – *Latifundia perdidere Italiam...*

„Globul“ porni o campanie viguroasă.

În Parlament, revendicând pe temeiul acestor
15 documente oficiale din nou exproprierea și sufragiul universal, Răutu, timp de două ceasuri, încercă să demonstreze primejdiile ce decurg dintr-o asemenea stare de lucruri atât pentru pacea socială, cât și pentru siguranța externă a statului.

În culoarele Camerei, pe Răutu îl aștepta o surpriză din partea ministrului de Interne T. T. Flor, care, cu tot sarcasmul lui iremediabil, vorbea, de obicei, cu „ferocele siberian“ într-un ton afabil, ne-
20 lipsit chiar de oarecare simpatie.

Acum însă, după ce îl măsură prin monoculul lui,
25 îi aruncă cu sfidare:

– Îmi pare rău! – apăsă el fiecare silabă cu vocea-i casantă – îmi pare rău!... Pari un băiat inteligent... Crezi dumneata serios că sufragiul universal ar putea aduce o schimbare?

30 – Dar dumneata nu crezi? – ripostă Răutu nu mai puțin casant.

– Nuuu! – lungi cam pe nas, sardonice, „junkkerul din Valea Siretului“.

– Atunci, de ce vă opuneți cu atâta îndârjire? – îl întrebă și mai agresiv Răutu.

– Ha!... Presupun că nu ți-ai uitat încă manualele de istorie, – urcă diapazonul până la o notă stridentă și T.T. Flor. Din vremurile Eladei antice și chiar mai înainte, de la faraonii Egiptului, demagogii fac apel la patimile plebei și predică democrația și partajul averilor. De milenii, reforme democratice se grămădesc peste reforme sociale... Și de milenii, mulțimea și prostimea tot muncește, iar elita tot guvernează... Mulțumită acestei orânduiri neclintite s-au putut ridica piramidele, ca și templele din Karnak și din Luqsor, precum mai târziu au înflorit minunile arhitecturii și ale artei elene... De
15 atunci și până astăzi, nu s-a schimbat nimic în fond și nici nu se va schimba în vecii vecilor... Atâta numai că ne costă mai scump aparatul de guvernământ... Ești băiat deștept și talentat... Ai merita o soartă mai bună decât aceea care fatal te așteaptă,
20 dacă vei persevera...

În ultimile cuvinte răsună o amenințare.

La un gest de impaciță al lui Răutu, seniorul Mândreștilor îi trimise câteva bezele cu două degete, lăsă să-i cadă monoculul și – în pașii lui măsurăți – se îndreptă spre banca ministerială, cu
25 nasturii de jos ai vestei deschizați, fredonând și răsucind o țigaretă.

Mai originală și mai arogantă a fost ieșirea unui alt latifundiar.

30 Într-o după-amiază, la redacția „Farului“ alergă aprinsă și emoționată Luța, anunțându-i cu respirația întretăiată:

– Vania!... Vania! – abia putea vorbi ea trepidând pe loc. Vania, mama zice să vii îndată acasă! A venit un domn... Te așteaptă... numaidecât!

La ușa de intrare, îl întâmpină, nu mai puțin agitată și parcă și speriată, Eliza:

– E domnul Arsenie Sferțea-Izăreni! – șopti ea. E în birou. A spus că te așteaptă până ce vii.

În birou, răzemat cu dosul de masă, privind spre cărțile din bibliotecă, în redingota lui sură, înmănușat și fumegând din port-țigaretă de chihlimbar, stătea într-adevăr castelanul Izărenilor.

– Bună ziua, domnule Răutu! – îl salută el, trăgându-și ca de obicei puțin pe nas vorbele. Bună ziua! Am venit mai mult din cu-ri-o-zi-ta-te... Să văd cum stai... Dacă într-adevăr ești pri-me-jdi-os...

La privirea întrebătoare a lui Răutu, urmă, în același ton târăgănat de indolență arogantă, să-și însire lent, printre pufăituri de țigaretă, silabele sacadate:

– Am venit, zic, să văd dacă ești într-adevăr pri-mej-di-os, pentru că eu cred că fiecare om se vinde, poate fi cum-pă-rat... Unul, pentru un pol, altul, pentru un mi-li-on sau pentru mai multe... Primejdios adevărat ar fi numai cine nu poate fi cum-pă-rat...

Răutu, care se iritase la primele cuvinte, fu dezarmat de acest candid cinism:

– Și totuși, chiar în apropierea dumitale, – îi spuse surâzând, dar cu o nuanță de răutate – chiar în apropierea dumitale ai putea găsi pe cineva, care n-a vrut să se vândă.

Domnul Sferțea-Izăreni stătu puțin, cu sprânceana dreaptă ridicată în sus, ca într-un efort de reculegere; apoi, dând drumul unui nor albăstrui din țigaretă, rosti cu nedumerire:

– Cine-i?... Nu știu...

– Doamna Irina Pietreanu! – sublinie Răutu fiecare silabă a numelui.

Doamna Irina Pietreanu, născută prințesa Sferțea, nepoata arogantului său musafir – femeie tânără, frumoasă și bogată, solicitată în căsătorie de un duce francez, cu o genealogie de multe ori seculară și cu o avere fabuloasă –, a preferat o căsătorie din dragoste cu un tânăr pianist, sărac și de obârșie mai mult ca modestă.

– A! – își aduse parcă cu greu aminte magnatul român. Acea!... Phe!... S-a vândut și aceea!... Dar nu pentru parale... că le are multe... Ci pentru... hm... pentru... șa-le zdra-ve-ne... de ță-ră-noi intact...

– Nu prețuiești dar prea mult aristocrația noastră, domnule Sferțea! – îi aruncă și Răutu, cu o mișcare de dispreț a buzelor.

– Ce s-o prețuiesc!... Iată nepotul meu, Gică... Îl cunoști?... E el însuși foarte bogat... Eu n-am copii... Nu pot să-mi iau averea cu mine, în mormânt... Și totuși... se tâ-râ-ie ca o râ-mă...

Peste câteva clipe de tăcere, urmă ca pentru sine însuși:

– Pă-cat!... astăzi ai putea lua mult... Ar fa-ce!... hm!... Să trăiești! – porni el spre ușă cu un gest de salut din mâna lui înmănușată.

Răutu salută ușor în tăcere și-l petrecu până în scară, cu o privire care-l făcu pe nepoftitul numai să dea din cap cu o expresie de cinism franc și neduplecat.

Presa de guvernământ – în tăcerea de neutralitate răuvoitoare a celei liberale – dezlănțui o adevărată vijelie de proteste și invective.

O odraslă boierească din Oltenia, tânărul deputat și vechiul ministeriabil Gică Aureanu, într-un interview, a ținut să explice campania lui Răutu prin „nostalgia ocnei“:

5 – Domnul Ion Răutu – ricana el – nu poate uita vremurile când împletea coșurile în temnițele din Siberia... Acuma se vede că îl arde dorul de a tăia sare în ocnele noastre...

10 Domnul Gică Aureanu nu era un tip banal. Unic fiu al unei familii de boierinași îmbogățiți din Oltenia, succesor prezumtiv de latifundii nemăsurate, făcuse studii strălucite la *École Centrale* din Franța, căpătase chiar o diplomă de inginer.

15 Dar în loc să-și practice meseria, intră în serviciul diplomatic. Și după ce culesese, cu toată slujenia lui proverbială, flori în calitate de *jeune premier* în diferite capitale ale Europei, se plictisi și preferă cariera de ministeriabil, fără atașe precise cu vreun partid de guvernământ.

20 În Camera Deputaților dovedi un agreabil talent, elegant și spiritual, dar nelipsit de o notă pronunțată de *jemenfișism*.

Nazarie Mreană îl caracteriza printr-o frântură de frază:

25 – Va ajunge la sigur... Dar nu se știe numai *cu cine* va ajunge!...

Și, în adevăr, ajunsese în urmă cu *toți*, pe rând...

30 Față de Răutu manifesta oarecare simpatie, chiar după butada citată, prin care vroia mai mult să nu se singularizeze printr-o notă discordantă în corul „oamenilor de bine“.

În adevăr, Christophor Arghir și cei trei „ofi“, ca reprezentanți ai intelectualității bine gânditoare, porniră un concert asurzitor.

Dar în dosul lor se auzi de data aceasta glasul mai puternic și mai răsunător.

Bohumil Kropsa, întemeietorul „Vestei“, de mult își dăduse obștescul sfârșit.

5 Dar creațiunii lui i-a fost dat să joace în viața obștească a țării un rol neînchipuit altădată.

6 Neavând nicio rudă pe lângă dânsul și fiind în proces de divors cu nevastă-sa – fosta florăreasă, născută Chiriachița Tămbălău, de mult dată afară și bănuită de intenții criminale –, se gândi să-și lase toată averea Academiei, pentru bursele studenților români, care ar voi să studieze la Universitatea cehă din Praga.

15 Pe când sârmanul Bohumil Kropsa, părăsit de toți, trăgea de moarte într-o odăiță din fundul apartamentului său, își exprimă dorința primului său redactor și quasi-avocat, Irimia Georgescu, să-și facă testamentul.

20 Irimia Georgescu însă – care purta și porecla „Blană“, de când, din greșală, înlocuise pardesiul său zdrențuit cu o superbă blană a unui fericit cavaler de industrie, care avea motive de a menaja presa – Irimia Georgescu-Blană, de la începutul boalei patronului, puse la cale, de acord cu doamna Chira Kropsa, născută Tămbălău, o combinație genială.

25 Reuși să ție pe bolnav în suspensie, mai multe zile, sub diferite pretexte, până ce acesta nu mai avea puteri să se prezinte el însuși în fața justiției.

30 Pe acele vremuri, se găsea la Tribunalul din capitală un judecător de instrucție, Anibal Ionescu, nu tocmai apreciat de colegii săi din magistratură.

Băiat de sărac preot de țară, Anibal Ionescu numai grație unei fantezii de cucoană bătrână, moșieră din vecinătate, putuse răzbate până la o licență în drept și până la un locșor în magistratură...

Se dovedi însă un judecător de instrucție prea comod pentru stăpânire.

Reuși chiar să ajungă și la oarecare popularitate de scandal, prin procedee de clown în cercetarea cauzelor celebre.

Irimia Georgescu-Blană, când se hotărâse, în sfârșit, să ceară tribunalului delegarea unui judecător pentru redactarea testamentului lui Bohumil Kropsa, se nimeri că, la ora aceea târzie, *din întâmplare*, nu se mai putea da delegațiune decât singurului magistrat disponibil, judecătorul de instrucție Anibal Ionescu.

După înmormântarea proprietarului „Vestei“, se află că averea lui, inclusiv marele său organ de publicitate, e lăsată soției sale, doamna Chira Kropsa...

Apoi *filmul* se desfășoară vertiginos.

Anibal Ionescu, devenind director al „Vestei“ și consolator intim al văduvei nemângâiate, își dădu demisia din magistratură.

În curând, treapta de sus la scara de marmoră dintr-o vilă din Predeal, prăbușindu-se sub picioarele ei, pricinui moartea doamnei Chira Kropsa.

Dar soarta „Vestei“ fusese asigurată.

Țigăניהea din mahalalele Bucureștilor – printre care se găseau numeroșii moștenitori legali ai defunctei – se trezi în fața unui fapt împlinit.

Cu puține zile înainte, decedata vânduse „Vestea“, printr-un act în regulă, domnului Anibal Ionescu.

Succesorul defunctului Kropsa nu se mulțumi însă cu rolul modest al acestuia, ci intră în politica militantă, în noua grupare întemeiată de domnul Nitza Vasilescu după ruptura lui cu partidul boieresc.

Iar fosta foaie de anunțuri comerciale se afirma ca un organ popular și răspândit de propagandă conservatoare, ortodoxă și naționalistă.

Din aceste înălțimi porniră mai cu deosebire fulgerele împotriva acțiunii subversive și antipatriotice a lui Ion Răutu.

Cap. XXIII

ÎN FIERBERE...

Fug anii...

5 Norii se adună peste tot orizontul istoric, de la
țărurile bătute de furtuni ale Oceanului Pacific
până la undele albastre ale Mediteranei, până la ne-
gurile Mării Nordului și până la valurile Atlanticu-
lui, crestare de vasele tuturor continentelor.

10 Dar nimic nu tulbură seninătatea corifeilor politi-
cii românești, ca și a orchestrei de broaște, în băltoaca
imaginată de spiritul sarcastic al lui Miron Osmanli,
la răspântia marilor drumuri intercontinentale.

15 Mici intrigă, mici conspirații de culise, sfâșieri și
împăcări între stelele de diferite mărimi...

Presele *Monitorului Oficial* abia dovedesc cu ti-
părirea nenumăratelor legi, menite să aducă belșug
și orânduială în blagoslovita Ciubărenie.

20 Doar din când în când, rotativa constituțională
e puțin stânjenită în circuitele ei astronomice, mai
cu seamă sub înrăurirea dizlocărilor din sânul parti-
dului boieresc.

Ca moștenitori ai tradiției glorioase, boierii se
ceartă și se războiesc pentru șefie, veșnic se rup în
partide, grupuri și biserițe.

25 Un *adevărat* partid conservator se proclamă sub
șefia vreunui Dogia, Sferțea sau Vatați...

Altul, și mai *adevărat*, își revendică supremația
sub conducerea eternului și a providențialului „șef“ –
care însă nici nu se „alege“ de nimeni, nici nu se
poate „impune“ nimănui –, superbul stăpân al
5 Mândreștilor, T. T. Flor.

Cu zgomot, irupe în arenă și un partid „boie-
resc popular“, sub șefia domnului Nitza Vasilescu
și, făgăduind cu candoare partizanilor „revărsarea
Nilului“, adună din naufragații tuturor partidelor
10 o clientelă numeroasă, în cap cu un strălucit parla-
mentar ca prea talentatul și subtilul neofit Vasile
Ilescu, iar în coadă – cu obscurul și reptilianul
Anibal Ionescu...

15 Trecură printr-o criză acută și raporturile cu par-
tidul roșilor ale „tinerimii idealiste“ și, îndeosebi, ale
lui Ion Răutu. Doi tineri socialiști avură o inspirație
extravagantă de a scoate o ediție populară a Constitu-
ției, spre a o răspândi în masele țărănimii.

20 Dar autoritățile constituite porniră o acțiune pe-
nală împotriva editorilor îndrăzneți, considerând, cu
drept cuvânt, ca un act criminal contrabanda unei
asemenea tipărituri peste zidul chinezesc, care des-
părtea lumea satelor de orașe.

25 Tinerii propagandiști ai Constituției fură con-
damnați de ambele instanțe de fond la închisoare și
la pierderea drepturilor civile pentru escrocherie, în-
trucât popularizarea dispozițiilor constituționale
poate deștepta în masele țărănimii credința, neînte-
meiată și primejdioasă, în suveranitatea națională, în
30 garanția drepturilor și a libertăților cetățenești și în
alte himere analoage, precum și să le inspire năzu-
ința subversivă de a participa, prin reprezentanți li-
ber aleși, la legiferarea și ocârmuirea țării...

Toți oamenii de bine, oamenii de stat cu răspundere și patrioți luminați, făcură un front comun împotriva odioasei încercări.

Curtea de Casație respingând și ea recursul, rămase definitiv stabilit că legea supremă a țării constituie o literatură revoluționară, a cărei răspândire atrage o sancțiune fără cruțare...

Cei mai mulți dintre fruntașii partidului roșu au fost de perfect acord cu acțiunea represivă a guvernului și cu verdictul justiției.

Ion Răutu văzu o prăpastie deschisă la picioarele lui.

Aurel Crăsneanu nu-și mai putu menține atitudinea indolentă în fotoliul său englezesc.

Înfrigurat, în picioare, cu ochii mai îndurerăți și mai aprinși ca oricând, cu vocea-i catifelată, asigura pe Răutu de indignarea și de toată simpatia lui, dar predica răbdarea și încrederea în viitor...

Nu ochii lui languroși, nici vorbele dulci opriră gestul lui Răutu, pe care i-l dicta cugetul.

Dar avea privirea ațintită asupra orizontului înnorat; aștepta cu inima strânsă ceasul de hotărâre, de care era legat nu numai rostul vieții lui, ci și destinele istorice.

Avea oare dreptul, după o viață de abnegație și sacrificiu, să piardă, în adevăr, putința de a arunca în cumpănă toată greutatea cuvântului și a acțiunii sale politice?

Fug anii...

Lumea frământată ridica tot mai amenințătoare valurile oceanului istoric.

Războaiele coloniale se țin lanț, unul după altul, justificând concepția istorică a lui Danilov.

Republicile bure biruite, cucerite, restabilite în autonomia lor, deschiseră perspective vaste pentru imperialismul capitalist al Mării Britanii.

Războiul spano-american a aruncat în competițiunea imperialistă și formidabila putere a republicei americane, asigurându-i protectoratul asupra Cu-bei „independente“ și dominațiunea nemască asupra Filipinelor.

Alte războaie se schițau în zare.

Dar mai cu seamă în Extremul Orient, o întreprindere de piraterie politico-economică din partea unor aventurieri moscoviți, susținuți de Curte și de guvern, creă o tensiune bogată în primejdii, între țara Soarelui Răsărit și Împărăția Țarilor.

Pentru observatorii nepărtinitori nu mai era o taină unde poate duce această tensiune – mai cu seamă după ce ajunsese cunoscută declarația potentatului ocult al tuturor Rusiilor, atotputernicul Plehwe:

– Pentru a stăvili revoluția, avem nevoie de *un mic războiaș victorios...*

Homo diplomaticus al marilor Cancelarii – același peste tot, oricare ar fi titularul Ministerului respectiv de Afaceri Străine – se puse înfrigurat în mișcare.

Naționalitatea, titlul, numele, înfățișarea, vrâsta personagiilor care-l întrupau variau după timp și după țară.

Dar caracterul de fond, firea morală, ideologia de stat, ca și rostul politic și semnificarea istorică rămâneau mai imuabile ca lumina și cărările corpurilor cerești.

În Wilhelmstrasse din Berlin, un bătrân general, de obârșie junker din Pomerania, cu sprincene stufoase și trei peri recalcitranți pe chelie, cu fălci de bulldog de sub mustața lăsată în jos, întrupând duhul însuși al Prusiei războinice, vremelnic sub nume de Freiherr von Schönfeld, stătea adâncit în gânduri, în fața biroului încărcat de teancul de rapoarte de la ambasadele imperiale din toate colțurile lumii.

Războiul e inevitabil!...

Marea Britanie va trebui să-și concentreze forțele pentru a sprijini Japonia împotriva puterii veșnic amenințătoare pentru India...

Republica Franceză n-ar putea conta pe vreun ajutor din partea hordelor moscovite.

Calea Germaniei este liberă... Încotro să se îndrumeze lovitura pumnului de fier?...

În Balcani și Asia Minoră, spre Golful Persic?...

Spre teritoriile încă neîmpărțite în Africa?

Sau o poartă înfundată spre nemărginirea șesului rus?... Provinciile baltice?... Finlanda?...

Anexarea teritoriilor germanice din Austria?

Strivirea desăvârșită a Franței?

În Dawning Street din Londra, Sir Herbert Fairground, campion de golf, cu toate cele șase decenii scurse ale vieții, înalt și zvelt, cu o formidabilă bărbie pătrată, purtându-și cu eleganță jacheta împodobită de o enormă orhidee la butonieră, primește pe rând în audiență pe directorii diferitelor departamente, privindu-i atent prin monoculul atârnat de o largă cordea neagră.

Războiul e inevitabil!...

Interesul Mării Britanii e limpede.

Rusia trebuie să rămână pe teren, sleită, paralizată...

Dar în ce măsură și în ce formă trebuie îndreptată acțiunea proprie a Mării Britanii?...

Și parcă prin telepatie, citind gândurile ce se strecurau în acel moment la *Homo diplomaticus* din Berlin, Sir Herbert Fairground cântărea fiecare din ipotezele întrevăzute în biroul din Wilhelmstrasse.

Ce are de făcut Marea Britanie, în fiecare din aceste eventualități?

Va dezlănțui furoarea galică, pentru a ține în frâu Imperiul Hohenzollernilor?

Se va folosi de efortul penibil al aliatai japoneze, ca să-și croiască un imperiu în China?...

Își va întinde hotarul Indiei prin Persia, până în Caucazia și Marea Caspică?...

Va transforma continentul negru într-o anexă a Sudanului și a Egiptului?...

La Quai d'Orsay, monsieur de Beauchamp – mic, negricios, coleric – citește comunicarea secretă a Ministerului Afacerilor Străine din Petersburg.

Războiul e inevitabil!...

Care este calea Franței?

Despărțirea de destinul Moscovei?...

Încercarea de conciliațiune cu Berlinul? Cu ce jertfe și ce concesiuni?...

Acomodarea cu Imperiul Mării Britanii?... Pentru ce compensații?...

Expansiunea din Cochinchina?... În Siria?... În Africa?...

Sau o mare lovitură în Mediterană?... Spania?... Italia?...

În Ballplatz din Viena, prințul de Bella-Campagna di Valladoid y Aranjuez, duce de Valdoré, conte

de Lescowatz, baron von Grünwald – alt reziduu al imperiului lui Carol-Quint, întruparea vechei nobilimi habsburgice încorcite din toate neamurile, – după audiența ambasadurului german se încrunță și el în gânduri, resfirându-și barbetele parfumate și urmărind inelele albăstriei ale havanei.

Războiul e inevitabil!...

Ce va face Imperiul aliat și rival al Hohenzollernilor?...

10 Își va putea vechea monarhie dunăreană să-și reia strălucirea și grandoarea de altădată?

În ce direcție?...

Alianța cu Franța și poate cu Marea Britanie și reluarea locului în fruntea triburilor germanice?...

15 Întinderea peste Carpați, până la Marea Neagră, pe seama aliatei române?...

Sau peste Dunăre?... Serbia?... Bulgaria?...

Ori partajul Italiei?

Numai la Petersburg și la Tokio, *Homo diplomaticus* nu se pierde în gânduri.

Contele Crasno-Polevoi, convins că totul e gata, „până la ultimul nasture de la inexprimabili“, scontează stângerea mișcării revoluționare prin victoria asupra maimuțelor galbene și joacă bridge la Clubul Nobilimii.

25 Iar generalul marchiz Tahakashi împănează Mandgiuria și Siberia Orientală cu spioni și adaogă mereu o divizie galbenă la alta.

30 Și în toate capitalele, mari căpitani ai trusturilor și directorii suverani ai Băncilor naționale și internaționale, domnul Blumenthal din Berlin, domnul Rosenthal din Viena, domnul Valfleuri din Paris,

domnul Rosevalley din Londra, domnul Flowervalley din Wall Street din New York sunt și ei, peste tot, prinși de o intensă încordare de gândire și voință.

Războiul e inevitabil!...

5 Se deschid enorme posibilități pentru cucerirea noilor debușeuri și a izvoarelor de materii prime.

În ce măsură poate fi acordat sprijinul financiar guvernelor respective și în ce formă, cu ce îndrumare?

Peste Ocean, în America Centrală și de Sud?...

10 În Polinezia?

În Asia?... Africa?... Australia?

În Răsăritul Apropiat?

Și iarăși numai în Rusia și în Japonia marii financieri n-au grijă.

15 La Petersburg, domnul Rozovi are toată nădejde în domnul Valfleuri din Paris.

Iar în Tokio, toate băncile s-au transformat în simple sucursale ale Ministerului imperial de Finanțe...

20 Dar în Carouge, cartierul muncitoresc al Genevei, un om lung și uscățiv, trecându-și mâna de la lâna decolorată și mâncată de molii de pe bărbie spre enormu-i cartilaj tiroidal – „mărul lui Adam“ – ce-i joacă sub pielea gâtului, dictează pripit și sacadat – unei femei palide, scunde și schilodite, cu ochi încrușițați – ordine și instrucțiuni pentru organizațiile subterane de pe întinsul Împărăției moscovite...

Războiul e inevitabil!...

Să fie întetită propaganda în cazărmi...

Campania prin presă...

30 Greva generală...

Mobilizarea punctelor de trecere peste graniță...

Răutu în România.

Krzycinski în Galiția.

Contactul cu Motta-Mura din Japonia... Cu
Lin-Yung-Chang din China...

Cu Persia... Cu Armenia turcească...

5 Și dincolo de bariera Uralului, într-un sat din
tundra Tobolskului, un țăran desfrânat și iluminat,
între orgii și pelerinagii la locurile sfinte, își începe
ascensiunea până la treptele tronului Romanovilor,
spre dominațiunea spirituală a împărăției întinse între
10 Oceanul Pacific și Baltica și de la ghețurile po-
lare până la Marea Neagră.

Peste toată fața globului, un ocean din miriade și
miliarde de picături omenești – fiecare mână de
patimile, mizeriile, nădejile și aspirațiunile ei –, o
15 masă fără fund și margine se frământă și se răscoală – din
adâncimi nepătrunse până la înălțimi neatinse, – clo-
cotește de dragoste, de credință, de deznădejde, –
prinsă de truda cea mare a facerii unei lumi noi, ale
cărei zări, încă învelite în ceață, abia pot fi întrezărite
20 de puținele stropituri ale elitei umane – de drept-pre-
mergătorii veacurilor nezămislite...

Și una din aceste picături – căzută din strașina
conacului boieresc de la Năpădeni pe malul Nistru-
lui – se zbciumă fără odihnă.

25 În redacția „Farului“, în biroul său din strada Sărată
din Ciubărești... în Parlament... în cabinetul lui Aurel
Crășneanu... peste tot, Ion Răutu prevestește război-
ul și înfrângerea ineluctabilă a Împărăției Rusești.

30 Bărbații cu răspundere, apostolii neamului și pu-
bliciștii nu cred nici în război, nu cred nici în putința

înfrângerii colosului moscovit de către o mână de
mongoli de la marginea lumii; nici nu văd ce răsfrân-
gere ar putea avea eventual, în valea Dunării, un con-
flict de pe țărmurile Oceanului Pacific.

5 Rotativa ridică și prăbușește în același ritm gu-
verne efemere.

Își urmează cursul lor micile intrigi, conjurațiunile
de culise, serbările oficiale, parăzile, întrunirile pu-
blice, discursurile polemice și ditirambele pompoase.

10 10 februarie 1904.

O zi rece, dar senină.

Străzile capitalei, înzăpezite, sunt mai animate
ca de obicei, – în ciuda crivățului care vântură firele
de pulbere înghețată.

15 Din trăsurile închise, sar înaintea florărilor, a ate-
lierelor de croitorie, a magazinelor de parfumerie și
de obiecte de toaletă feminină siluete elegante de cu-
conițe înviorate de ger, învălitate în blănuri scumpe.

Seara e un mare bal la Palat, pentru care se pregă-
20 tesc nu numai frumusețile și elegantele Bucureștiului,
ci și miniștrii de astăzi și cei de mâne, generalii și
marii demnitari ai statului.

Peste tot se șoptește că e un moment hotărâtor
pentru întorsătura rotativei constituționale.

25 Jurnalul este plin de cancanuri asupra culise-
lor și anticamerelor în care se făurește destinul poli-
tic al țării.

În „Globul“, un articol de reportaj politic, foarte
documentat, semnat de însuși Leon Berman, anunță
30 evenimente apropiate, în care e probabil că toată si-
tuația guvernamentală va fi răsturnată, dar e posibil
că totul va rămâne fără nicio schimbare, dacă fac-
torii constituționali cumva nu se vor mărgini la o

remaniere mai mult sau mai puțin însemnată, în care domnii Y.X.Z. vor lua portofoliile domnilor A.B.C., dacă domnii A.B.C. nu vor fi handicapați de domnii M.N.O.; sau domnii X.Y.Z. nu se vor îndărătnici să rămână unde se găsesc.

Domnul colonel Tudor Barancea – având informația că riscă să fie șters de pe lista de înaintări – se primblă agitat în biroul său, așteptând autorizația de a intra în sanctuarul frumoasei Dolores.

În budoarul ei extravagant, înaintea tripticului de oglinzi, fără văluri inutile, „gitana“ tot încă tânără, frumoasă și „prerafaelită“, cu îngrijire își inspectează liniile trupului ei marmorean, încheieturile membrilor și cutele imperceptibile ale feței și ale torsului.

Are și ea informația de rău augur, care exasperează pe soțul ei, și se pregătește pentru o bătălie decisivă.

În casa lui Nitza Vasilescu sunt adunați fruntașii *nitziști* pentru a asculta raportul asupra demersurilor și a combinațiilor apropiate.

Aurel Crășneanu acordă pe rând audiențe băștinașilor din „cadrele vechi“ și reprezentanților „tinerimii idealiste“, șoptind fiecăruia, confidențial, aceeași instrucțiune și aceeași veste senzațională:

– Să fim gata!... Am cuvântul...

Și fiecare iese de la dânsul mândru de încrederea cu care fusese onorat, interpretând în felul său lozincă primită.

Și în alte sute de conciliabule în capitală și în orașele de provincie se discută aceeași temă palpitantă:

Dacă pleacă, când pleacă, cine vine, cum vine...

Numai în satele mohorâte, în toate Vaideelele și Flămândelee țării nu se discuta nimic.

După un an de recoltă deficitară, spre sfârșitul iernii, în așteptarea muncilor de primăvară, țăranii hămesiți își strâng brâurile și reduc rația de pai putred pentru vitele scheletice, ce abia se mai pot ține pe picioare...

Cap. XXIV

„TRĂSNETUL DIN SENIN“

Și după amiază, edițiunile speciale ale ziarelor vestesc:

5 *Torpilele japoneze, fără declarare prealabilă de război, au atacat în noaptea de 8 spre 9 februarie, în rada Port-Arturului, flota rusă de război și i-au scufundat șapte mari unități...*

10 Puțini și-au dat seama că astfel a fost pus hotărul unei noi și mari epoci în istoria omenirii.

Ion Răutu rătăcește îngândurat prin saloanele luminate *a giorno*.

Abia aruncă câte o privire asupra părechilor elegante, prinse în vârtejul valsului.

15 Într-un cerc, răpitoarea „gitana“ domină asupra galoanelor și epoletelor aurite și a piepturilor umflate de cordoane și cruci.

Trebuie să fie și *ea!*...

Iată, sub arcadă, singură!...

20 Cutremurat de... surpriza așteptată, salută mișcat o siluetă zveltă cu o figură blondă, luminată de ochi verzi, care îi trimite un surâs grațios...

Fără să-și vorbească, se înțelege:

– Ceasul de cumpănă sună!...

Într-o sală laterală s-au adunat, într-un cerc grav și respectuos, bărbații de stat de diferite culori și vrăste.

Nitza Vasilescu declară peremptoriu:

– E un război colonial fără importanță. Colosul
5 de la nord va risipi ca un snop de pai oastea mongolică și își va afirma dominațiunea în Extremul Orient. În ce privește România, pentru moment, nu e niciun motiv de îngrijorare.

Răutu se oprește și îndrăznește o observație:

10 – Rusia va fi înfrântă. Masele populare nu înțeleg rostul acestui război... Cercurile liberale, toți intelectualii doresc și așteaptă, pasionați, înfrângerea țarismului... Numeroase organizațiuni revoluționare sabotează mobilizarea și transportul trupelor...
15 Împărăția e în ajunul revoluției... Țarismul trece printr-un moment de criză mortală...

Nitza Vasilescu își ridică disprețuitor un umăr, ceilalți bărbați de stat își încrucișează privirile ironice...

20 Numai un bătrânel, încă verde, într-o uniformă de general, i se adresează cu bunăvoință graseind grozav:

– Trebuie să cunoști bine situația din Rrussia. Ai putea să scrrii pentrru mine un memorrriu documentându-ți parrrrrrrea?

Urmând invitații, Ion Răutu a elaborat un studiu.

25 Nu se mărgini să descrie situația internă a Rusiei, care evidentia atât imposibilitatea victoriei, cât și fatalitatea unei explozii revoluționare, dar mai cu seamă insista asupra covârșitorului interes european de a dărâma țarismul, pentru ca marea națiune rusă să poată intra în familia popoarelor civilizate și colab
30 bora la înălțarea și progresul umanității...

Vor înțelege Puterile Apusului, și în primul rând Germania, porunca destinului?...

Memoriul, copiat în mai multe exemplare, fu înmănat tuturor frunțașilor politici.

Aurel Crăsneanu se arată impresionat și promise să-l comunice, în traducere franceză, diplomaților străini din București.

Interesantă a fost atitudinea lui T. T. Flor.

Acesta, înșurubându-și monoclul, întrebă, zâmbind cu sarcasmul lui caracteristic, pe autorul memoriului:

– Ce?... Crezi dumneata că avem interesul ca Rusia să fie biruită? Victorioasă, se încurcă în Extremul Orient. Biruită, nu-i va rămânea alt mijloc de reabilitare și de expansiune decât într-o nouă acțiune pentru cucerirea Constantinopolului...

– Dar, odată Rusia înfrântă, – obiectă Răutu – va dispărea și țarismul... Iar Rusia democratică nu va constitui o primejdie pentru noi... Și va mai avea ea puterea de expansiune? – încheie și el tot printr-o întrebare.

– *Pârț!* – slobozi din buze „junknerul din valea Siretului“. Rusia democratică ar fi o și mai mare primejdie pentru noi... Apoi, un popor de peste o sută cincizeci de milioane o să-și găsească întotdeauna, mai curând sau mai târziu, puterea de expansiune... Într-un singur punct ai dreptate. Germania nu poate admite această expansiune. Hm!... Hm! – lansă el cu înțeles, fixând pe Răutu. O să știe ea să ridice aici o barieră... Hm!... Hm!... Dar tot sub Hohenzollerni, nu sub Habsburgi!... mă înțelegeți? Ha?...

Își lăasă în jos monoclul, închise cu îngrijire dosarul cu memoriul, îl vârî în sertarul din stânga biroului său și schimbă vorba:

– Am citit în ultimul număr al „Farului“ nuvela semnată de un oarecare Niculae Pădureanu... Să-i

spui să nu mai scrie despre boieri și cucoane... Se pricepe ca... în mărgăritare... Vacile pe pajiște descrise de el sunt cu mult mai poetice și mai distinse decât domnițele lui...

Un exemplar al memoriului, Răutu, care nu prea avea legături în cercurile militare, ținu să-l înmâneze și bătrânului general Arthur Vernea din Ciubărești.

Fostul protector al „gitanei“, retras în solitudinea de pensionar, purta totuși mult interes pentru problemele militare.

Citi elaboratul lui Răutu chiar în fața lui, cu multă băgare de seamă, și-i ceru mai multe lămuriri, care dovedeau o reală pricepere strategică.

Peste puține zile, bătrânul îi șopti:

– Șeful Statului nostru Major a comunicat memoriul dumatile, în traducere nemțească, la Berlin...

Răutu fu mișcat:

Oricare ar fi rezultatele imediate ale acțiunii sale, în arhivele Statului Major german va rămânea un vestigiu al luptei pe care o duce...

Vești din Extremul Orient înregistrau victoriile vertiginoase ale Japoniei.

Telegramele înșirau nume ciudate: Wa-Fang-Tcho, Da-Chi-Tchao, Kai-Tchen, Fei Chung-Lin, Liao-Yang, Mukden...

Fu distrusă, într-o jumătate de oră, la Tsu-Shima „formidabila armadă“ de galoși vechi – escadra amiralului Rojdestvenski.

După Liao-Yang, telegrama generalului Gripenberg către țar vorbea despre „avântul irezistibil“ al

diviziei moldovenilor basarabeni – care nu împiedică însă o nouă „retragere strategică“ ...

*

În toamnă, Răutu fu surprins și mișcat de o scrioare din Mandgiuria, – de la tovarășul jocurilor sale din copilărie la Năpădeni, Niculiță Morariu, fratele Ilenuței...

Împărăția fusese dar silită să mobilizeze și pe rezerviștii de peste patruzeci de ani!...

Scrisoarea era în moldovenește, dar cu slove rușești.

Începu fără obișnuitele formule epistolare:

Sărut mâna conașule Vania,

Chitesc că ai să poți mata să dai o vesti la Năpădeni. Căci la noi nu grăiești nemi pi rusești, iar muscalii nu înțeleg moldovinești.

Pi mini mă poartă încă Dumnezeu prin aiesti râpi și pârlaogi prăpăditi. Dar Costachi a mătușii Marghioala și Gheorghii Fedeleş, di la noi din mahalala, dacă și mata îi mai ții minti, Dumnezău să-i ierti, că ni-au lăsat sănătăți. Stăm amu la Leagăiancu (Liao-Yang) un târg a Chitaiului. Câtă vreme ni mai ții aici Dumnezău știi, că-i pojar mari. Și lanurili lor nu-s semănați cu pânelli noastre. Crești mai mult un fel de păpușoi, cari nu-i ca a nostru și-i înalt di poati dosi un om di-a călari, și-l cheamă chitaii Haiileană (gaolean), că chitaii is oameni tari di ispravă, deși Dumnezeu li-a dat ochii cruciși, și-i mari prăpăd pi capu lor, îi jupoai și-i pârlesc și a noștri și iaponții. Li necinstesc nevestili. Li strică fetili și dau foc la gospodării. Și iaponții, să grăiesc cu dreptăți, sânt oameni tari vrednici și învățați, deși is mai negricioși ca țigani și-s mici ca niști momiți, numa că n-au blană. Ne-au făcut și di rușini. Nu numa că-i

bat pe muscalii noștri di-i zmintesc, dar esti aici, lângă Leagăiancu, un delușor, e o nimica tătă. Dar când puni acolo iaponțu batieria lui, e mânia lui Dumnezău. Și-i mari bătălii pentru dânsu. Când noi îl luăm, când iaponțu se întoarnă. Și când noi ni ducem, lăsăm, să-mi fii cu iertari, numa scârnă și putoari piști tăt, iar când venim după ei tăt este curat ca la țintirim. Și m-a împuns la inimă, di ci ni batem noi aici ca chiorii. Și am și un gând pentru mata, pi cari am să-l spun matali, dacă oi fi vrednic să ti mai vad. Și să nu fii cu bănat, conașu Vania, să scrii pentru unterofițer Nicolai Morariu, din Polcu Volinski, roata a treia, în armia din Mangiuria, și sărut mâna, eu Niculiță.

5 Ce mărturie a destinului, – se gândi Răutu – care poartă pe flăcăii români de la Villafranca la Liao-Yang, de la porțile Stambulului la Tannenbergsau sau de la zidurile Vienei până la înălțimile Sebastopolului...

Și, paralel cu înfrângerile din Mandgiuria, vin vești tot mai senzaționale despre frământări revoluționare dinlăuntrul Imperiului, – de o anvergură necunoscută.

Rând pe rând, cad sub revolverele sau bombele teroriștilor ministrul de Interne Sipiaghin, guvernatorul general al Finlandei Bobricov, însuși teribilul Plehwe, în sfârșit, guvernatorul general al Moscovei, Marele Duce Serghei Alexandrovici – unchiul Țarului și cumnatul Împărătesei...

Și totuși, recrudescența acțiunii teroriste – simp-
30 tomatic! – nu împiedică alianța formală a revoluționarilor cu opoziția burgheză, încheiată la Paris!...

Apoi, prima erupțiune de masă: duminica sângeroasă din 9 ianuarie – nici un an după atacul din rada Portului Artur.

Și avalanșa porni, rostogolindu-se peste toată împărăția.

Zeci și sute de mii de muncitori, conduși de un popă – pe jumătate aventurier dezzechilibrat și pe jumătate agent de poliție –, porniră spre Palatul de Iarnă.

Întâmpinați de armată, rezistă... Salve și șarje... Mii de morți și răniți...

Acesta era semnalul care dezlănțui forțele elementare ale istoriei.

Universitățile stau închise, spre a pune capăt agitațiilor studențești.

Dar, spre sfârșitul lui ianuarie, membrii Academiei de Științe, prezidată de un Mare Duce, sute de profesori ai Universității din Petersburg, urmați de colegii lor de la universitățile provinciale, semnează o declarație, prin care afirmă că „libertatea științei e necompatibilă cu regimul social actual din Rusia“.

În februarie, o întrunire în sălile Universității, care adună laolaltă pe profesori și pe studenți, protestează atât împotriva „aventuri criminale a războiului japonez“, cât și împotriva „evenimentelor sângeroase din 9 ianuarie“; proclamă solidaritatea intelectualilor cu muncitorii; reclamă convocarea imediată a Adunării Constituante, aleasă prin vot universal, precum și amnistia generală; revendică dreptul minorităților naționale la autonomie și la dezvoltarea neîmpiedicată a culturii lor...

În martie, se organizează într-o uniune barourile din toată Rusia și-și însușesc aceleași revendicări.

Urmează corpurile de profesori, institutori și învățători, de la țară și din orașe – primari, secundari și universitari...

Apoi: administrațiile și adunările *zemstvelor*; muncitorii căilor ferate; muncitorii fabricilor; funcționarii

publici; în sfârșit, pornește în mișcări spontane, dezordonate, dar cu atât mai violente, țărâtimea din diferitele colțuri ale țării...

Din primăvară, trecură pe la Răutu, întâi singuratici, apoi în grupuri tot mai numeroase, sute de emigranți în drumul lor spre Rusia.

„Serviciul de pașapoarte“ abia putea satisface cererile ce i se adresau.

În mai, se prezentă însuși Artamon Danilov, însoțit de Lia Minscaia.

Mai rece și mai rezervat ca oricând, deși fiecare cuvânt, fiecare gest și fiecare privire trăda o imensă tensiune, îi spuse lui Răutu numai două cuvinte:

– Ceasul a sunat!...

Mai multă vreme au stat în tăcere unul în fața celuilalt, apoi se salutară ca și pentru o despărțire de câteva zile.

Lia Minscaia porni schiopătând cu o strămbătură care închipuia un surâs și cu ochii ei rătăciți în direcții opuse.

Răutu s-a închis pentru mai multe ceasuri, în odaia lor, cu Elisa.

Ea îl urmă apoi înlăcrămată, învăluindu-l cu priviri de admirație și adorație, până la redacția „Farului“.

Acolo, în fața complectului, Răutu declară:

– Am încredere în discreția voastră. Plec peste graniță. Ciorbadgioglu are să mă înlocuiască, ajutat de Elisa și de ceilalți prieteni.

O scenă mută.

Ciorbadgioglu își dezarticulă toate degetele.

Anton Vădrășcan își rotea aripile-i de moară și-și lărgea gămăliile ochilor, dar nu scoase niciun cuvânt.

Nicolae Soltuz stătea drept, înțepenit, cu pumnii răzemați de masă, cu ochii ațintiți asupra lui Răutu.

Ilie Turcu se lăsă palid în scaun, suflând greu.

5 Bătrânul Mihail Nastia plângea încetîșor, cu capul sprijinit în palmele răsfirate ale mâinilor.

În aceeași seară, Răutu porni spre București, unde ținu să-i puie în curent numai pe Aurel Crăsneanu și pe Constantin Dobrovici.

10 Crăsneanu, pentru prima oară de când îl cunoștea Răutu, se arătă tulburat, îl îmbrățișă însă fără să protesteze, dar și fără să-și manifesteze vreo aprobare.

Dobrovici, adânc mișcat, îi strânse mâna cu efuziune.

15 Seara îl petrecură amândoi până la gară, unde, pe neașteptate, fu întâmpinat și de Sașa Delescu.

Fugosul boier își pierduse cu desăvârșire cumpătul și, din când în când, trebui să-și rețină sughițul.

La urcarea lui Răutu în vagon, porni în plânsul franc, îl sărută sufocat pe Răutu, șoptind mereu:

20 – Fii sănătos!... Să te ție Dumnezeu!... Suntem păcătoși... ticăloși!...

Peste două zile, pe când vagonul lui intra pe podul de peste Prut, Răutu scoase o hârtie pergamentată ca o foiță de fildeș, care distila un parfum neuitat.

25 Citi cele patru rânduri nesemnate, – în slove rotunde, frumoase ca bobیțele de perle:

*Cuvine-se hirotonirea
Cu harul Cerurilor ție,
Drept vestitorule apostol
30 Al unei vremi ce va să vie...*

O rupse în bucăți mărunțele și le lăsă să cadă pe fereastră în apele galbene ale Prutului.

Aruncă o privire îndărăt.

5 Lunca Prutului – cu ochiuri de apă în care se oglindeau figurile de pescari cu ciorpacul în mână și vânători la pânda rațelor sălbatice – se întindea până în zare, iar în dreapta, învălit într-o rețea fumurie, Dealul Cristeștilor parcă îi trimitea ultimul salut al țării.

10 O nouă etapă a vieții lui Ion Răutu din Năpădeni se deschisese.

SFÂRȘITUL VOLUMULUI AL VII-LEA

VOLUMUL AL VIII-LEA

URAGANUL

Cap. I

AȘTEPTAREA...

Coborând din tren la Ungheni, un străin nici n-ar fi bănuț că trece într-o țară frământată de revoluție.

5 Dar pentru Răutu, singurul călător din clasa întâia, mici detalii, insignifiante în aparență, trădau o atmosferă neobișnuită.

Sergentul de jandarmi, cerându-i pașaportul, îl salută cu o extremă politeță și îi răspunde prevenitor la întrebarea dacă trebuie să-l urmeze la biroul căpitaniei.

10 – Vă aduc pașaportul la restaurant,... cât luați masa, – bătu el din călcăie.

Căpitanul, comandantul postului de frontieră, nici nu se arată.

15 Vameșii, cu aceeași politeță sublimizată, lichidară inspecția cu un gest, oprind deschiderea geamandelor:

– În regulă!... Desigur, nu aveți nimic de vămuit.

20 Chiar deosebita gravitate și solemnitate păstrate de toată surtucărimea și oficialitatea de pe peron și din restaurant, ca și privirile aruncate de sub sprincene de călătorii clasei a treia spuneau multe lui Răutu.

La plecare, în compartimentul lui irupse, cerând scuze, o doamnă cu un căpșor de „pichire“, încă tânără, cu abia perceptibile semne de vestejire, – foarte, 25 agitată și vorbăreață.

– *Permettez, monsieur?... Este-ce que monsieur parle français?* – porni ea din loc. Că eu grăiesc tare prost *pi moldovinești...* A... vorbiți rusește? Sunteți al nostru, basarabean din județul S***... Ră-u-tu? –
 5 cântă ea. Știu, știu! Cunosc și pe sora dumneavoastră, doamna Mașa Berezovschi... Am auzit mult și de mama dumneavoastră... Hamal! Ai răsturnat cutia de pălării cu fundul în sus... Ai să mi le prăpădești! Lădița asta s-o lași aici la mine!... Dar n-am
 10 avut cinstea și plăcerea să-i fac cunoștința... Dumneaei nu se prea arată acum în lume. Stă tot timpul la Năpădeni... Eu sunt Aglaia Tresnea, soția lui Vania Tresnea din Scorțeni... Ați auzit? A!... L-ați cunoscut din copilărie?... Da... E cam bătrâior...
 15 Șede și el mai mult la moșie...

Doamna își adună semnificativ buzele „în as de cupă“, aruncă o privire în oglindă, îndreptă voaleta, netezi o șuviță de păr recalcitrantă și continuă cu aceeași volubilitate, dar cu un aer de confidență și chiar
 20 de familiaritate, trecându-și vârful limbii peste buze:

– M-am măritat foarte tânără... Am fost fără mamă... Nu știam ce fac... Și acum mi-e frică să stau la moșie... E grozav, grozav, grozav, ce se face! – șopti ea – mojiicii sunt ca niște lupi. Mă tem că
 25 într-o zi ne omoară pe toți și ne pradă... Îi îndeamnă jidanii...

– Dar de ce vă temeți, coniață, ce fac oamenii?

– Nu fac nimica, încă... Dar se uită ca niște lupi... Ai auzit ce s-a întâmplat în Jitomirskaiia gubernie?... Și jidanii umblă peste tot, ca și cum ar fi
 30 la Ierusalim...

– Ce fac?

– Nu fac nimic, dar umblă ca la Ierusalim... În Mirskaia gubernia...

Acesta a fost primul ecou direct auzit de Răutu în Basarabia despre clocotul revoluționar din Rusia.

În Chișinău, la *Hotel Paris*, locul defunctului Gaspar Gasparovici Nazarian – ca focar de informațiuni – a rămas neocupat.

Iar din presa locală cu greu se putea reconstitui icoana adevărată a stărilor din Basarabia, deși și în democratica „Gândul Basarabiei“, ca și în huliganica „Russcaia Pravda“, se putea ușor constata o simțitoare schimbare de diapazon.

La citirea lor, Răutu fu silit să treacă peste textul articolelor și informațiilor, pentru ca să-și dea seama de ce cuprind ele *printre rânduri*.

Tonul „Gândului Basarabiei“ era moderat și cuminte ca întotdeauna. Dar în el răsună o *asteptare* –
 15 *asteptare* încordată, deși tănuită.

„Vigoarea unui organism – suna, de pildă, articolul de fond, pe la sfârșitul lui iunie – vigoarea unui organism se manifestă înainte de toate prin puterea
 20 reacțiunilor sale împotriva factorilor patogeni. Încercările prin care trece astăzi patria noastră ne dau nădejdea unei însănătoșiri *grabnice și desăvârșite...*“

Unui necunoscător al realităților i-ar fi putut părea că și „Russcaia Pravda“ spunea același lucru, în
 25 fond, deși într-un stil de pompoasă vulgaritate, obișnuit în foile de suburbie.

„Sfânta Rusie nu va pieri! – declara oficiosul *Adevăraților Ruși* din Basarabia, condus de moldovenii Brașevan și Matu. – Sfânta Rusie nu va pieri! Pomăzuitul lui Dumnezeu, în care se întrupează toate nădejtile pravoslavniciei noastre țări, va găsi în credința și devotamentul supușilor săi tot sprijinul necesar,

pentru a goni duhurile rele ce au pus stăpânire pe o infimă minoritate bolnavă a societății noastre...”

În comparație cu proza „normală” a *Adevăraților Ruși*, și „Russcaia Pravda” vădea așadară o extremă
5 moderațiune: și aici domina *așteptarea*.

Doctorul Roitman, bătrânul reprezentant al curentului liberal în viața publică a Basarabiei, *aștepta* și el.

Foarte redus, de o paloare străvezie, abia înviorată de pulsația vieții, neînvinșul idealist îi vorbea
10 lui Răutu cu o voce surdă, în care răsuna totuși siguranța triumfului:

– Sunt fericit că mi-a fost dat să trăiesc până în ziua de astăzi. Pot închide acum liniștit ochii. Sufărînta noastră și a... copiilor noștri n-a fost zadarnică.

15 Numai la ultimele cuvinte se putea percepe o ușoară tremurare a vocii.

Constantin Dimitrevici Chirilă se sufoca de bucurie, comunicând lui Răutu primele vești, cam fantastice, despre răzvrătirea flotei de război din Marea
20 Neagră, în cap cu cuirasatul „Potemkin”.

Încărligat aproape în covrig, tremurând din capul lui de Danton și din mâinile subțiate și brăzdate de vine noduroase, marele avocat moldovan al generațiilor stinse găsea în entuziasmul lui destule pu-
25 teri ca să-și stăpânească vestigiile decăderii.

Răutu uită și părul lui cănit, ajuns aproape verde, și contrastul dintre dantura strălucitoare și zbârciturile feții, când, alergând după obiceiul lui prin birou, Constantin Dimitrevici exclamă:

30 – Strașnic! Strașnic, măi frate!... Știi că „Potemkin” a fost cea mai grozavă corabie de război a țarului. Și cu muzică, ducând după dânsu toată flota, a intrat în Portu Constanța și au zis toți *matroșii*, cu toți ofițerii și comandantii în frunte: „Nu mai vrem să stăm

sub sălbătăcia Țarului, vrem să fim sub o țară slobodă, cum e România...” Dar ce face Regele nostru? Acuma să miște numai din deget și praf se alege din baratca aiasta aziatică!...

5 Și acesta *aștepta*.

Aceeași atmosferă Răutu o găsi și la *moldovenizantii* din generația mai tânără.

Porfir Gavrilovici Gheorghită, silit să se retragă din magistratură, practica acum ca avocat și se sim-
10 țe fericit că opinia publică și autoritățile vedeau într-însul reprezentantul autorizat al *moldovenismului* din Basarabia.

Era prea puțin schimbat de la întrevvedere lor de acum zece ani în urmă. Părea chiar ceva mai rumăn și
15 mai întinerit, mulțumită animației care îl stăpânea:

– Amu, Ivan Gheorghievici, – salută el pe Răutu din prag – amu, Ivan Gheorghievici, vine ziua noastră!... Să deie năvală armia românească!... Are să fie primită cu bucurie, cu pâne și sare, cu icoane și
20 prapuri...

După îndemnul lui Răutu, la Dașa Staroverov se adunară puținii membri ai „Cercului cultural moldovenesc” ce se mai găseau la Chișinău.

Dașa, tot nemăritată, se apropia acum de patruzeci de ani și luase proporții impunătoare, dar păstra același caracter prietenos și același surâs plăcut, deși puțin melancolic.

– Ah, cum te-ai schimbat, dragă Vania! – îi aruncă ea îmbrățișându-l. Ai și peri albi!... Se cunoaște că trăiești... Noi am stat acești zece ani pe loc... N-am
30 trăit... De aceea, poate, am mucegăit, dar n-am îmbătrânit.

În afară de președintele Porfir Gheorghiuță, dintre inițiatorii „Cercului“ veniră numai mocnitul Simion Brânzariu și doctorul Nicolae Pătrașcu, coleg de liceu al lui Răutu, pe care acesta nu-l mai văzuse de la
5 arestarea sa cu peste douăzeci de ani în urmă. Ajunsesese piftit de grăsime, bleg și incolor.

Părintele Găină, neputând fi prevenit din vreme, lipsea.

În schimb, erau de față trei prozeliți – tustrei „bogoslivi“ din Seminarul Chișinăului: Valenti Pohrib, fiu de diacon din nordul Basarabiei – foarte brun, foarte grav și chiar solemn și veșnic adormit; Grigorie Taur, băietul popii din Glodeni, sprinten și vioi; și
10 Constantin Hârlețel al pisaltului din Petrești – moșia Brezenilor din județul S*** – , înalt, voinic, cu un cap cât un bostan, contrastând ciudat cu ochii săi mici, șireți și neastâmpărați.

Membrii vechi erau vădit stingheriți.

Tinerii se produceau cu emfază.

20 Chiar și adormitul Pohrib, ca printre căscături, întrebă foarte grav pe Răutu:

– Dar cum, dacă ar fi să fie nevoie, avem să ridicăm noi baricadele?... Ne trebuie un inginer...

Așteptau și ei „tulburarea apelor“.

25 Pentru moment, apele nu se tulburau decât în afară de granițele Basarabiei.

În drumul spre Năpădeni, ocolind prin Chersonia și Podolia, până la mica stație Pârloaga, unde urma să-l aștepte trăsura, Răutu luă loc dinadins în
30 clasa a treia.

Până la Nistru, țărani ucrainieni se fereau mai puțin de călătorul „surtucar“ din mijlocul lor:

– Ce zici, *pane*, – întrebă un moșneag mucalit, surfâzând de sub sprincene stufoase și sub mustața groasă lăsată *pe oală* – mai ține mult războiul cela blăstămat?... Nu de alta, dar să știe baba mea, să gătească colțunași și sarmale pentru *iapontii*... Că feciorii
5 noștri – întorși pe acasă, care fără picior, care fără braț, care surd ori chior – zic că dacă o merge tot așa înainte, vin *iapontii* și până aici.

Dar, dincoace de Nistru, moldovenii priveau mohorâți pe „intrus“ și, aflând la cercare că vorbește moldovenește, se „încuiară“ și oftau numai, fără ca Răutu să le poată trage un cuvânt din gură.

Dar Dumitru – cu cascada-i albă așternută pe pântecul lui, lățit peste toată capra – îl și întrebă în
15 șoaptă, abia porniți din stație, plecându-se spre fundul trăsurii:

– Să vă întreb ceva, conașule Vania... Oari a fi adevărat? vin și la noi *studienții* di piști Nistru?...

20 O privire lacomă și plină de bănuială îl învăluie pe Răutu.

Doamna Aglaia Tresnea din Scorțeni avea dreptate să fie îngrijorată...

În vechea curte a Năpădenilor se simțea peste tot decăderea.

25 Un stâlp al porții stătea strâmb; din îngrădirea parchetului de trandafiri lipseau câteva gratii; o treaptă de granit roșu a scării se clătina; pe ziduri, în mai multe părți, tencuiala căzută rămânea nereparată; și chiar vreo două ochiuri de geam, la fațada principală,
30 se încruntau chioare; sub arcadele *flighelului* zăcea, răsturnată cu roțile în sus, o treierătoare stricată și

camerele de musafiri păreau degradate în depozite de dărămături și rebuturi...

Înfățișarea mamei îngrozi pe Răutu; nu atât prin îmbrăcămintea neglijată. Smaragda Theodorovna –
5 deși portul ei auster impunea întotdeauna – ostentativ se ținuse și înainte străină de cochetăria rochiilor. Dar expresia ei de deznădejde și de renunțare îi dădea acum o mască tragică.

– Bine ai venit, Vania! Nu ne-ai uitat vasăzică cu
10 totul! – îi spuse ea surd, după ce îl sărută pe frunte. E și Mașa aici, cu copiii.

Pe ușa din fundul hallului de intrare înainta spre ei, veștejită înainte de vreme, o femeie pe care Răutu o recunoscuse mai mult prin marea ei asemănare cu
15 Smaragda Theodorovna, așa cum aceasta era cu un sfert de veac înainte, – era numai cu mult mai înaltă și privirea ei părea mai voalată, ca și mișcările mai indolente.

Hainele negre îi accentuau încă paloarea feței.

20 Vania se uită mirat spre mamă:

– Șede cu mine la Năpădeni, singură, cu cei doi copii – răspunse la întrebarea lui mută Smaragda Theodorovna. Colea e trimes ca procuror tocmai la Saratov... unde sunt niște tulburări mari... Unul
25 a și tras cu pușca asupra lui... A scăpat ca prin minune... L-au lovit numai vreo două alice... Era pușcă de vânătoare.

Mama oftă, privind în lături.

30 Răutu înțelese cu mult mai mult decât cele ce au fost rostite.

Ultimul reprezentant al neamului Răuteștilor nu se mai regăsea în atmosfera cuibului strămoșesc.

Ciudat că și mama îi părea *străină* în conacul în care domnise aproape o jumătate de veac.

N-o mai interesa nici gospodăria, lăsată după moartea vechilului Alexandru pe sama unui tânăr administrator, cu un pronunțat tip armenesc; nici măcar orânduiala casei, căzută în întregime în sarcina surorii sale de lapte, Gafița, care, văduvită, se instalase în locul Margaretei Iozefovna ca menajeră și confidentă, cu puteri mai depline decât cele avute vreodată de predecesoarea ei.

10 Vania își dădu însă foarte curând sama că mama lui nu era străină numai de Năpădeni.

Cu toate că ajunsese abia la vrâsta de șaiszeci de ani și purta încă urme vădite din frumusețea ei de altădată, cu prea puțini peri albi și cu ochii negri încă arzători, ea se izolase evident de toată lumea din afară.

15 Obrazul slăbit, întotdeauna smead, căpătase acum o nuanță verzuie, cu pielea mai largă, strânsă în cute mărunte în jurul gâtului.

20 Se mișca încet, cu o deosebită precauțiune, și adesea se oprea parcă ascultând glasuri tainice. Atunci i se aprindeau în ochi luciri de extaz tragic, ca la martirii din picturile Renașterii italiene.

25 Chiar între dânsa și Mașa se simțea o îndepărtare. Aceasta umbla mereu cu un aer melancolic, oftând la fiecare pas, cu pleoapele lăsate în jos, evitând privirile mamei.

În fața scării, Răutu fu salutat, cu un gest stingher, de un flăcău înalt și zdravăn, cu fața arsă de soare, sta-cojie ca la toți blonzii. Părea foarte tânăr – abia dacă
30 avea optsprezece-nouăsprezece ani –, cu ochii lui nevinovați, albaștri închiși, ca de violetă.

Răutu rămase țintuit pe loc – era Ionică, băiatul Ilenuței!

– Sărut mâna, conașe Vania! – rosti vădit încurcat flăcăul. Am aflat de-abie amu că ați venit și am chitit să vă văd amuș, dis-diminează, că trebuie să merg cu caru după var, la Vârteja...

5 Băiatul se uita numai la bordurile largi ale pălăriei, împletită acasă din pai de grâu, pe care o tot învârtea în jurul pumnului stâng.

– Să trăiești, Ionică – se bucură Răutu, strângându-i și el stingherit mâna. Aveam de gând
10 să te caut chiar astăzi... să mai stăm de vorbă...

– Apoi, am să potrivesc eu să fiu spre seară slobod! – se însenină Ionică. Și viu la curte!

– Ba, vin eu la tine. Unde stai acuma?

– Amu stăm în casa mătușei Irina... Mi-a lăsat-o
15 cu limbă de moarte. Îi mai mare și tata mai are amu copii și cu Catinca a Mariei Vornicu... Dar putem ieși în țarină ori în păduricea dinspre Ciorneni, că nu-i departe...

Băietanul acesta apăru ca ultimul fir care îl mai
20 lega pe Răutu de cuibul părintesc.

Spovedaniile lui îl mișcau și, în același timp, îi trezeau o arzătoare muștrare de cuget.

Ioniță Cornea vădea o inteligență vie și o sete de cunoștință, ce trecea cu mult peste orizontul
25 Năpădenilor.

Dar, neștiind rusește – de altfel, la Năpădeni nu se găsea nici școală rusească –, a rămas fără știință de carte; abia dacă a putut, cu ajutorul feciorului popii, prinde câteva buchi, din peticele de gazete
30 ce-i cădeau în mână.

Ca fiu de clăcaș și băiat sărac, însă, pe care tată-său, împovărat de sarcinile noii căsnicii, îl mai ținea și

în obidă, de mic își simți încolțind duhul de răzvrătire în suflet.

Ca moldoveni, necunoscători ai limbii vorbite de stratul social superior, năpădenenii trăiau izolați
5 de frământările care bântuiau societatea rusă.

De peste Nistru, însă, pe vremea secerișului și a treierului, veneau în căutare de lucru ucrainenii. Apoi, și ei înșiși ajungeau, din când în când, până la iarmarocul din Balta, un centru moldovenesc din
10 Chersonia.

Veștile se răspândeau în sânul țăranimii nu prin ziare sau prin agitorii de profesie, ci din sat în sat, de la megieș la megieș – oameni cunoscuți între ei și
gospodari cinstiți.

15 Așa a venit vorba și până la Năpădeni că „din sus“ vin niște *studienți* și dau poruncă oamenilor să-și facă dreptate, să gonească pe boieri din conacele lor, să-și împartă moșiile lor, să le golească hambarele și să-și însușească vitele, ca și plugurile și
20 toate uneltele de muncă.

Așa asigura moș Agafon din Balta, om vrednic și gospodar cinstit, care aflase adevărul de la moș Pantelimon, din Camenița, hăt, taman lângă *Adies* (Odessa).

25 Acest lucru l-a auzit de la moș Agafon, chiar cu urechea lui, și moș Dumitru Morariu din Năpădeni, când își vânduse calul buiestraș la iarmaroc.

Și de la moș Dumitru Morariu i-a venit șoapta unui alt moș din Ciorneni, și încă altuia din Cucernica, și unui al treilea din Petrești – cu toții oameni de nădejde și gospodari cinstiți.

30 Și așa, toată lumea așteaptă acum numai cuvântul *studienților*.

Ioniță Cornea părea foarte aprins de toate aceste vești și trăgea nădejde că de la „conășul Vania“ are să găsească toate confirmările și lămuririle.

Da! Doamna Aglaia Tresnea avea cuvântul să fie îngrijorată...

La urma urmelor, – se gândi Răutu – așa au pornit întotdeauna – de la Jacqueriile franceze – valurile revoluțiilor țărănești.

La Onițcani, la curtea doamnei Natalia Varnavin, Răutu s-a putut convinge că nu lipsesc în Basarabia radieri revoluționare și de altă natură.

Tiotia Natalița, și la șaptezeci de ani, sub zăpada imaculată a părului și în ciuda formelor rubensiene exagerate, rămase tot *tiotia* Natalița, așa cum o cunoscu Vania din copilărie: ochii albaștri scânteietori, ca și obrajii trandafirii și fragezi afirmau aceeași nebiruită tinereță sufletească.

– A, urâciosule, în sfârșit te-ai îndurat să vii pe la noi! – se revârsa ea între îmbrățișări și sărutări. Dar Elisa!... Și Ginetta?... De ce nu le-ai adus?... Tare aș vrea s-o cunosc pe Elisa!... La urma urmelor, de la ea atârnă acum rostul vieții tale, de vei fi fericit sau nu... Am studiat mult fotografia ei... Uite, o am aici, cu a Ginettei, între portretele de familie. Bi-etul moș Iorgu, – începu să plângă *tiotia*, Dumnezeu știe dacă mai mult de bucurie sau de jale. Nu i-a fost dat să te vadă așezat, și acum ai și tu peri albi în barbă... Dar cum sameni cu moș Iorgu! Numai că ești prichindel, „Pimperlic“, și el era „varvar“, „zmău“!... Ha-ha-ha! – râdea ea acumă înduioșată, printre lacrimi, și scoțând un petec de linon dantelat, porni spre ușă, sprintenă și vioaie, chemând:

– Gionna! Gionna! Vino îndată! A sosit Vania Răutu!...

În ușă, apăru o siluetă suie și zveltă, în toată splendoarea celor douăzeci de ani ai unei *transteverine*.

– Ne recomandăm, dragă Vania! – făcu înaintea lui o reverență grațioasă tiotia Natalița. Suntem socialistă revoluționară, ne ridicăm împotriva țarismului și a burghezimii, într-un cuvânt, am moștenit, Dumnezeu știe pe ce cale, duhul de răzvrătire al lui Vania Răutu, pe care îl iubim din tot sufletul, deși nu l-am mai văzut din copilărie, dar avem în camera noastră un mare portret al lui, așezat între Leon Tolstoi și Nicolae Mihailovskii.

– Ah, mamă! – se roși fata. Tu nu poți fi niciodată serioasă...

– O, no, no, no, no! – exclamă tiotia Natalița, când o văzu strângând mâna lui Vania. Ce înseamnă fasoanele astea!... Sărută-l, sărută-l frumos... Știu că îți place... Și el e al dracului, deși și-a născocit din cochetație trei fire de peri albi în barbă. Și Elisa știu că nu se poate supăra, dacă are așa comoară... Ha-ha-ha-ha-ha!...

Acesta era darul cel mare al Nataliței. Ea impunea parcă atmosfera de voie bună și prietenie oricui cu cine venea în contact.

Lui Vania Răutu i se păru că niciodată nu ieșise din această atmosferă, atât de *acasă* se simțea aici.

Și cu amărăciune îi trecu prin gând: Mama s-a mărginit la întrebări pur formale despre sănătatea „nevetei tale“ și a „fetiței, – cum o cheamă“.

Natalița parcă îi ghici gândul și-l întrebă cu o voce mai coborâtă:

– Cum ai găsit-o pe mama?... Și pe Mașa?... Sunt foarte nenorocite... Mai cu seamă mama. Mă

duc acum rar pe la Năpădeni... Aș vrea să-i aduc vreo mângâiere... Dar mă primește cu răceală... Din mândrie... Nu vrea să-și recunoască înfrângerea... A sacrificat totul pentru Mașa... Se simte vinovată și față de bietul moș Iorgu, și față de Costea, răposatul, și mai cu seamă față de tine!... Mașa e în fața ei acum un fel de acuzare vie. E, de fapt, părăsită de bărbatu-su, cu cei doi copii. În orice caz, nu mai au nicio legătură sufletească... Și mă tem că și materialmente să nu fie cam încurcați... Bietul moș Iorgu!...

Natalița porni acuma să plângă în plin, ștergându-și ochii și suflându-și nasul fără preocupare de decor...

Gionna Varnavin era studentă și înfocată social-revoluționară.

Tiotia Natalița, în vederea situației tulbure, era silită să recurgă la tot felul de stratageme, ca să-i prelungască vacanța la Onițcani.

Ca toți neofiții, era fanatizată pentru doctrina partidului și-i ura din inimă pe social-democrați.

– Cum poate cineva, *oncle Vania*, – așa îl botezase ea din primul moment – cum poate cineva, oncle Vania, să fie așa de tâmpit, să creadă cu putință că, într-o țară de țărani cum este Rusia, poate fi o revoluție fără țărani?...

Plină de indignare, stătea dreaptă, cu sprincenele ridicate în sus sub o frunte bombată, și-și întindea înaintea ei mânilor încleștate, într-un gest de supremă revoltă.

– Dar și țărani singuri – ripostă Vania cu un surâs trist – nu pot face prea mult... Uite și acum... Numai orașenimea se agită. Țărani nu ies din toropeală.

– Nu, oncle Vania, se mișcă și țărani! – protestă Gionna descleștându-și mânilor, bătându-și palmele și aruncând cășorul îndărăt cu un aer *mutin*¹. Știi ce se face chiar aici, peste Nistru, în Chersonia?...

Vera Calistratovna Berciu din Cerleni spune că a copilărit cu dumneata. E măritată cu Nichifor Balma-jinschi, mare moșier din Chersonia. Au fugit de acolo și o poți vedea la Cerleni. E năcăjită, bineînțeles; dar povestește minuni. Țărani au pornit în coloană, sub o comandă în regulă și după un plan bine chibzuit, din conac în conac; făceau peste tot inventarul vitelor, a depozitelor de grâne, a întinderii moșiei, a culturilor, și puneau pe proprietari să iscălească, ca să răspundă pentru ceea ce nu puteau ridica cu ei. Minunat!...

– Iar dincoace de Nistru, la noi în Basarabia, cum au reacționat țărani la ceea ce se petrecea în vecini?...

– A! – își strâmbă disprețuitor gurița Gionna, descleștându-și mânilor, bătându-și palmele cu un ușor surâs. A! Moldovenii noștri!... Mămăligarii!... Șopotesc ceva între ei, dar nu se mișcă... Tare-s greoi... Degeaba le vorbești... Stau ca de lemn!

– Dar în ce limbă le vorbești? – întrebă Răutu.

– Mai pot îndruga puțin pe moldovenește. Când îmi lipsește vreun cuvânt, mai adaug și din rusește... Mai ales cu termenii tehnici mă zbucium... Cum să le spui pe moldovenește *evoluție, concentrarea capitalurilor, socializarea mijloacelor de producție*?... Ah, e foarte greu... Dar tot înțeleg și ei ceva rusește; mai ales flăcăii, după ce vin din armată...

– Am să te pun în contact, – îi propuse Răutu – ca o lecție practică, cu un flăcău din Năpădeni, Ioniță Cornea. Încă n-a făcut armata, nu știe carte, deși e grozav de dornic de învățătură și de o rară inteligență.

¹ *Mutin* (fr.) – vioi, inteligent, îndărătnic, provocator (n. ed.).

E, în același timp, și o fire idealistă. Îi poți ajuta mult cu cunoștințele dumitale. Dar el ți-ar putea fi și de mai mult folos: ai înțelege poate de la el despre ce șopotesc moldovenii noștri și de ce stau nemișcați.

5 Tiotia Natalița, preocupată cu pregătiri de ceai, nu luase parte la aceste dezbateri.

– A! – interveni însă aici din nou răsând. Ați și pus la cale un complot!... Tu, Vania, ești incorigibil! Și când vei ajunge la vrâsta mea, cred că ai să fii tot așa, umblând prin nori și privind numai la stele!...

10 – Dar și dumneata, tiotia Natalița, – îi sărută mâna zâmbind Vania – până la vrâsta dumitale, ai rămas tot dulce și romantică, înțelegătoare și generoasă...

15 – Ce vrei, dragă Vania, am trăit mult mai multe decât vă închipuiți voi, tinerii... Șeptezeci de ani nu e o scurtă poveste... Nu mă prea înțeleg în teoriile voastre, dar... iată, zilele acestea am citit istoria Cleopatrei... Doi oameni mari, care țineau în mâinile lor cumpăna lumii, au fost la picioarele ei. Și așa a fost de când este lumea și așa va fi cât va trăi omenirea.

20 – Dar vezi că un al treilea, dragă tiotia Natalița, nu s-a lăsat fermecat de Cleopatra... Și acela tocmai a stăpânit lumea cu adevărat!...

25 – Îmbătrânise Cleopatra! – erupse Natalița roșită de indignare. Și... de aceea s-a dat rânduiala asta proastă lumii...

30 Ieșirea fu primită cu un hohot de râs din partea tinerilor, la care se adăogă și basul profund, din prag, al unui bătrân înalt, cu părul creț, cu desăvârșire alb, care încadra o față foarte smeadă, de o slujenie inteligentă.

Natalița râse din toată inima.

– Am dat de veste despre sosirea ta, dragă Vania, lui Ivan Nicolaevici. Șede acum aici, în apropiere, la Zahrina, și a ținut foarte mult să te vadă... Foarte des vorbim cu dânsul despre tine. E dintre puținii care te înțeleg și care regretă pentru Basarabia noastră expatrierea ta – mai ales în zilele acestea...

Ivan Nicolaevici Telega, deși acum puțin adus din spate, își purta încă voios cel de al optulea deceniu al vieții.

10 – Trăim pe un vulcan, dar Natalia Chirilovna nu se lasă de ale ei, he-he-he! – râse Ivan Nicolaevici după ce salută cu o deosebită politeță bătrânească pe cei prezenți.

15 – Ce veste bună ne mai aduci, Ivan Gheorghievici? – se adresă el fără mult înconjur lui Răutu. Acum avem nădejde numai în dumneavoastră, cei de peste Prut... N-are doar să ne lase regele Carol să ne prăpădim aici... că rușii au turbat!... Și ce are să fie după ce se face pacea, Dumnezeu știe!...

20 – Dar până acum, Ivan Nicolaevici, – obiectă Răutu – slavă Domnului, e liniște. Nu știi de ce vă spăriați atâta cu toții. Sunt mici turburări inevitabile în momentele de criză... Doar toată viața ați așteptat revoluția... Și scrob fără ouă sparte nu se face...

25 – Revoluția!... Revoluția!... Înțeleg revoluția condusă de intelectualitatea țării. Dar cu energumenii aceștia, care fac apel la instinctele sălbatice ale plebei...

30 Gionna sări în sus, cu ochii fulgerători și cu mâinile ei încleștate întinse înainte, apostrofând pe Ivan Nicolaevici:

– Vezi, moș Ga! – așa îi zicea ea din copilărie – vezi, moș Ga, îți spuneam întotdeauna că ești un burjuj ruginit, un reacționar! Încă nu-i nimica și sunteți

gata să chemați și pe tătari!... Pe ciocoi de peste Prut!... cei mai odioși vampiri ai țărănimii!...

Răutu avu prilejul să afle cum gândesc aici și cei de jos la eventuala intervenție din partea României.

5 – Coane Vania! – îl întreabă într-o seară, timid, Ioniță Cornea. Îi adevărat ce spune Vasile Oancea dizirtirul, care s-o așezat aici la noi în sat, s-o însurat, are pământ și copii, dar tot trage cu urechea piști Prut, a fi adevărat că acolo, mai odinioară, iar o fost
10 foameti și oamenii au fost împușcați și căzniți? Că-s tare hăini boierii de peste Prut...

Nimic nu era mai dureros pentru Răutu decât dezacordul acesta dintre masa țărănească și stratul intelectualilor moldoveni, mai mult sau mai puțin
15 naționaliști.

Țăranilor, Prutul le inspira teamă și chiar ceva mai mult decât neîncredere: ostilitate fățișă.

Toate nădejtile lor se îndreptau spre răsărit.

Ziua de 9 ianuarie a fost împodobită în imaginația
20 țăranilor moldoveni cu detalii fantastice, prin care se trădau aspirațiile lor.

Dumitru Morariu – tatăl Ilenuței și al lui Niculiță, încă mobilizat în Mandgiuria –, un moș care de mulți ani nu-și mai rădea barba și ai cărui ochi înlăcrimați abia se puteau zări de sub sprincenele stufoase, spunea tacticos:

– Mi-o spus Zaharia cari ari un ficior, Tănasă, în
30 *gvardia* din *Piter*, că s-o grămădit acolo la *Dvoret* norod mult, di s-o făcut omātu negru. Și au strigat împăratului: dă-ni voi și dreptati și pământ!... Dar boierii l-au spăriet pi împărat și l-au ascuns în beci și au început să tragă în norod și cu puști și cu tunuri...

Prăpăd mare!... Și norodu s-o tulburat și nu mai știi paci și așteaptă numai cuvânt di la *studienți*, ca să-i răpună pi tăți boierii...

Moș Dumitru era aproape ultimul reprezentant
5 al generației mai bătrâne din Năpădeni, pe care Vania îl cunoscuse din copilăria lui.

Dispăruse de mult Alexandru vechilul, ca și dascălul Andronache, care n-a mai trăit mult după ce
10 torturatorul său, părintele Vasile Cociorva, fusese luat de Dumnezeu; Nicahe feciorul, mama Vasilica, Aizic cârciumarul, Leizăr „Architectul“ – cu toții erau duși în lumea celor drepți.

Și „părinții săi cumpărători“, bucătarul Vichentie Lisoschi, „leahul“, cu baba lui – mama Paraschiva –,
15 de asemeni, odihnesc în cimitirul Năpădenilor.

Dintre bătrânii servitori ai curții trăia numai vechiul bucătar din vremurile robiei, Costache Țiganul, care – surd și orb aproape – vegeta într-un
20 bordei la marginea satului, zăpăcit de vremurile noi, neînțelese:

– Ci mai esti la curti? – sâsâi el printre gingiile lui goale, privind spre Vania de sub mâna ridicată spre frunte, pentru a-și feri ochii bătrâni de soare.

– Ci nu mă iei la curti, *coane Iorgule*? Tot aş pute
25 să hiu di agiutor ceva pi la cuhnie. Că Gheorghiiță leahu îi încă țânc...

Uitase și de moartea bătrânului său stăpân; i se ștersese chiar și icoana lui într-atâta, încât o vagă
30 asemănare de trăsături îl readuse la vremuri de mult înmormântate...

Din generația lui Vania, tovarășii săi din copilărie, cei mai mulți, din câți trăiau, se găseau pe câmpiile Mandgiuriei. Numai schilozii erau reveniți – printre

ei, și cel amintit de Costache Țiganul, Gheorghită Lisoschi, care acum, schiopătând, cu adevărat înlocuia pe tatăl său în serviciul curții.

5 Scăpase și Tânăsică țiganul, care putea demonstra atmosfera morală în care se găsea armata din Mandgiuria.

Ajuns înainte de mobilizare fierar iscusit, acum fără un ochi și cu mâna dreaptă amputată, se trezi fără niciun rost în cocioaba lui, în care mișuna o droaie de copii goi și înflămânziți.

Clocotea de ura însămânțată de cuvintele rău digerare ale propagandei revoluționare.

Înalt, cu trăsături caracteristice și fine, privea firos cu singurul lui ochi de sub stogul cela de păr încrețit și unsuros, când îi vestea surd lui Vania:

15 – Lasă, conașule! – hârâia el, nu se știe pentru ce, într-o rusească stricată. Vine judecata!... Nu scapă ei!... Le întindem mațele pe stâlpii de telegraf, de la Mukden până la Moscova și până la Piter... Are să fie *respublica* socială... Să-mi pleznească și celălalt ochi, dacă nu spun adevărat... Așa zic *bulșicii dinacrați*...

20 Ioniță Cornea, numai el singur, servea drept verigă de legătură pentru Răutu, prin evocarea icoanelor trecutului, cu începuturile lui din Năpădeni.

25 El învia, în ceața amintirilor, chipul Ilenuței. Dar mai cu seamă, crescut de mama Irina, moștenitorul ei, el parcă făcea parte din adevărata familie a lui Vania.

Lipsa mamei Irina, fără Ioniță, ar fi transformat
30 Năpădenii într-un deșert.

Atmosfera de la curte îl înăbușea pe Vania, îi era cu neputință să-și prelungească șederea „acasă“.

– Ai să te duci și tu cu acei studenți răzvrățiți? – îl întrebă mama fixându-l cu ochii ei negri, nepătruși,

când își anunțase plecarea. Te duci cu acei care se ridică împotriva Țarului?... Care vor să ne prăpădească și pe noi? Să neucidă și să ne jăfuiască... pentru mojici și țigani?...

5 Vania își plecă în tăcere capul.

Tăcu și Smaragda Theodorovna privind în fața fiului rătăcit tot cu o mai vădită tensiune din ochii ei deschiși ca o prăpastie neagră...

10 Dar acesta văzu îndată, cu surprindere, că în bezna acestei priviri se aprinse o scânteie; apoi prin fața palidă trecu, în tremur nestăpânit, ca un val de deznădejde, care-i zgudui, în sfârșit, și trupul într-un spasm tănuț de plâns.

15 În sfârșit, parcă fără voie, orgolioasa suzerană a Năpădenilor își lipi pentru o clipă capul de pieptul lui Vania, apoi sărutându-l furiosat pe frunte, se întoarse și dispăru în buduar.

La plecarea lui nu asistă decât Mașa, care, cu indiferență adormită, îl sărută urându-i:

20 – Voiaj bun!...

Suna aproape ca o ironie.

Lui Vania nu-i mai era sortit să-și revadă mama...

Cap. II

GLOATA ȘI PONTIFII

La Chișinău, în redacția „Gândului Basarabiei“ Răutu găsi multă încordare și animație, care se tră-

5

dau prea puțin în coloanele ziarului.
Vasilie Vasilevici Saharov, directorul, care abia se mișca de grăsime și suferea și de astmă, aproape nu mai părăsea masa de redacție, urmărind informațiile ce-i parveneau de la corespondenții din regiune.

10

– Fierbe! Fierbe, dragă Vania! – repeta el sufo-cându-se aproape la fiecare cuvânt. Crapă catape-teasma!... Războiul nu mai poate fi dus mai departe... Iar pacea va aduce explozia.

15

Telegrama despre încheierea tratatului de pace din Portsmouth sosi încercată în vești fantastice, care dezveleau o situație încă necunoscută în istorie.

Armata din Mandgiuria nu mai voia să aștepte demobilizarea.

20

Unități întregi, rupând frânele disciplinei, atacau trenurile, în bande înarmate, și forțau personalul căilor ferate „să-i ducă acasă“.

25

Universitățile, închise pentru învățatură, își țineau porțile largi pentru întruniri publice, în care muncitorii din fabrici fraternizau cu studenții, cu profesorii și reprezentanții burgheziei liberale.

Din când în când, ca o explozie mai violentă, un conflict între poliție și muncitorimea orașenească ducea la vărsări de sânge, iar în adâncimea satelor turburările agrare izbucneau sporadic, când sub o

5

formă mai blândă, când până la „cucoșul roșu“ aruncat asupra conacelor și magaziilor boierești.

Dar Basarabia tot numai aștepta...

Neliniștea era adâncă, cum a putut-o constata Răutu în întrevederea scurtă cu octogenarul Chiril Chiriacovici Leon – vechiul conducător al boierimii moldovenizante, de pe la jumătatea secolului trecut, retras acum în casele lui din strada Grădinilor.

10

Bătrânul, gârbovit, cu o voce scăzută, impresionă încă prin înfățișarea lui demnă și îngrijită.

15

– Da-da-da!... Fecioru lui Iorgu, știi! – dădu el prietenos din cap la prezentarea lui Răutu. Știi, te-ai așezat în România... Și ce zici? Are să lase Europa să fim omorâți și prădați de tăți răii?... Și România?... Doar *români* suntem și noi... Și alt chip de mântuire, după a me socoteală, nu mai este... decât să vie o armie străină... Cât pentru a noastră!... Amu, Dumnezeu să aibă în grija lui pe Măria Sa Împăratu...

20

Nici vechiul boier moldovean, nici Răutu nu știau că, în momentul acela chiar, se și aduna la graniță o „armie străină“.

25

Cât de deosebit i-ar fi impresionat această veste!...

Răutu, nemaiputând rămâne în izolare și inacțiune, se hotărî să caute la Odessa legături cu „comandanții revoluției“.

30

Mișcarea haotică, ale cărei răsunete puteau trece peste Nistru, îi făcea impresia unei totale lipse de organizare.

Corina Schwarz – care o ducea greu, ca văduvă cu copiii, într-o mahala a Chișinăului – îi dădu adresa surorii sale Bella, stabilită de mai mulți ani la Odessa, unde-și câștiga acum existența în calitate de corec-
toare la un ziar; – bătrânii lor muriseră ruinați.

Apoi, avea și el „adrese conspirative“, pentru a putea, eventual, prinde contactul cu Serghei Alexandrovici Jaba, cu Mihail Suhanov și chiar cu Artamon Danilov.

Ținea să găsească și pe Ana Fedosievna, sora lui Grișa Goncev, ca să afle ceva despre acesta, căci nu mai avusese nicio veste despre el după fuga lui din Siberia.

În Odessa respira altă atmosferă.

În fața gării, jandarmii și polițiștii priveau posomorâți la un grup numeros, adunat în jurul unui orator imberb, care, urcat în spinarea a doi atleți dezarmați, ținea un discurs înflăcărat.

– Ce-i asta? – întrebă Răutu pe un domn pe scara din dos a gării.

– E un *meeting* al lucrătorilor din atelierele căilor ferate. Le vorbește un delegat al social-revoluționarilor...

Când se urcă în trăsură, două fete tinere, fără să se sinchisească de prezența poliției, îi aruncară la picioare teancuri de tipărituri: manifeste și apeluri imprimate fără indicarea tipografiei, din partea partidului social-democrat și a celui social-revoluționar.

Cuprindeau îndemnuri fățișe la răzvrătire, în termeni aproape identici, cu atâta deosebire că social-democrații apelau de preferință la „muncitori“ și „proletari“, iar social-revoluționarii se adresau și la „cetățeni“ îndeobște.

Pe străzi, foarte multă animație, dominau însă figuri de tineri studenți și studente, printre grupuri de muncitori, nepremeniți încă de hainele lor de atelier...

Ana Fedosievna, deși nu avea nici cincizeci de ani încă, părea o băbușcă cu totul albită și zbârcită.

Bella Ghitis îl prevenise că biata femeie e foarte năcăjită, întrucât nu numai soțul și un fiu se aflau pe câmpul de război, dar și fratele Grișa, angajat într-o acțiune primejdioasă, de mai multă vreme nu dădea nicio veste.

Pe Răutu, Ana Fedosievna îl întreținea tocmai mai mult despre Grișa.

– După ce se întorsese din a doua deportare, din Iacutia – căci nu știu dacă ești în curent că, după vreo trei ani de la evadarea din Berezov, prins la întoarcerea de peste graniță, fusese din nou deportat tocmai în Iacutia – și, după ispășirea pedepsei, reușise să-și creeze o frumoasă situație la căile ferate.

Vorbind, Ana Fedosievna tot timpul își desfăcea și încheia, mașinal, catarama curelei ce-i strângea bluza de talie.

– Acum organizează greva generală a muncitorilor și a funcționarilor la căile ferate... Pentru aceasta doar n-au să-l laude... Și nu mai e tânăr... Și Sonia e bolnavă... Au și doi copii...

Oprindu-se un moment, își suflă nasul și trecu celălalt capăt al batistei pe la ochi:

– Apoi, și de la Colea și Ghenea, din Mandgiuria, – urmă ea sughițând ușor – vin vești rele... Se agită soldații... Ofițerii trăiesc sub o veșnică amenințare de măcel... Dumnezeu știe ce are să mai fie... A înnebunit lumea peste tot...

Răutu socoti inutil să intre în discuție cu această soție, mamă și soră cuprinsă de groază pentru soarta ființelor celor mai dragi.

După ce obținut promisiunea ei că îl va înștiința de îndată ce va afla ceva despre Grișa, strânse mâna bieteii femei, sortită, fără vină, să fie măcinată toată viața de frământări revoluționare.

Bella Ghitis se înfățișă cu totul în altă lumină.

Desigur, doamna matură care sta în fața lui se deosebea mult de fetița de șaptesprezece ani, pe care o cunoscuse cu aproape un sfert de veac înainte.

Bărbia ei părea acum și mai lungă și mai ascuțită, iar pomeții obrazilor mai ieșiți și mai lărgiți ca atunci; pe *tenul* delicat al feței apăreau ușoare nuanțe verzui; buclele castanii, deși tot atât de recalcitrante ca și în tinerețe, păreau mai deschise și mai puțin strălucitoare; ochii-i suri nu erau mai puțin vii și lucitori de inteligentă, deși nelipsiți de un vâl de melancolie.

Răutu fusese surprins de fotografia lui recentă, frumos încadrată, ce se găsea singură pe măsuta de lucru.

– Am luat-o de la Corina, – lămuri liniștit Bella prinzând privirea lui mirată. I-a dat-o Elisa... („Îți ține minte și numele!“ se gândi Răutu)... I-a dat-o Elisa când a fost la voi, la Ciubărești, după pogromul din Chișinău.

Luă cu un gest măsurat fotografia, o șterse puțin de praf și o puse la o parte.

Aranjându-și serviciul de ceai, obligator pentru orice adevărat intelectual rus, se întoarse brusc, cu vioiciune, către Răutu:

– Știi, Vania, pe cine îl putem găsi acum la Odessa? – întrebă ea dorind vădit să schimbe subiectul conversației. Pe Avram Zalkind, „talmudistul“,

cum îl porecliseși tu în „comună“... E *bundist* intranșigent și, în același timp, înflăcărat naționalist judaic... Interesantă combinație!... Se află pentru moment aici și un alt vechi *comunard* de-ai noștri, de la bariera Buicanilor, – Isaac Blumberg, știi, fratele Rozzei?... A venit din Germania, unde e cunoscut sub pseudonimul de *Prudens*...

– L-am văzut acum câțiva ani la Berlin, – o întrerupse, interesat, Răutu. Ce face el aici? Aș vrea să-l văd... Îți cunoști adresa?

– Cum nu!... Organizează revoluția... E și el patriot ebraic și social-democrat – „menșevic“... Eu mă zbat aici într-un viespar de social-democrați... Să-ți mai dau un pahar de ceai?... Ce preferi, o tartină cu unt sau cu dulceață?... E din fabricațiunea Corinei, gospodina model.

– Dar cine mai este pe aici dintre social-democrați? – întrebă Răutu întinzând mașinal mâna spre tartina oferită.

– Mai întâi e Vasilie Vasilievici Vasiliev – acum capul menșevicilor... Îl cunoști. Mi-a spus că ați fost împreună în Siberia... Apoi, mai e și un Dalai-Lama din celălalt lagăr social-democrat – „bolșevic“. Nu știu cum îi e adevăratul nume. Își zice Minin, dar e *ilegal*, ca și tovarășa lui, o femeie șchioapă și sașie... Poate că îi cunoști... pentru că se pare că au fost în Minusinsk împreună cu Vasilie Vasilievici.

Bella însăși a rămas credincioasă tradițiilor *Narodovoliei* și acum se manifesta ca o statornică social-revoluționară.

– Dintre corifeii social-revoluționari nu aveți pe nimeni pe aici?

– Se poate să nu fie? – se supără parcă Bella răsucindu-și ușor capătul ascuțit al bărbiei. Mai întâi,

neprețuitul Serghei Alexandrovici Jaba, care moare de dorința să te vadă... Un moșneguț de aproape șaizeci de ani, pipernicit, uscat și zbârcit ca o ciupercă, dar clocotitor de viață... Mai e și un *illegal*... Unul căpățânos și energic, cam de vrâsta ta... foarte agitat... 5
Își petrece viața pe drumuri, dar cartierul lui general e aici... Apoi, mai avem și tineretul... Băieți foarte simpatici și fete minunate... Ai să fii mulțumit.

10 Răutu se scufunda până peste cap ca într-un cazan infernal de agitații și discuții violente.

Se află de îndată cu adevărat pe „celălalt tărâm“.

În primul rând, încercă să vadă pe Artamon Dimitrevici Danilov, care, după cum înțelesese el, se ascundea sub numele de război amintit de Bella.

15 De altfel, îi asigura mijlocul de întâlnire și o „adresă conspirativă“, dată de Danilov însuși și care îl duse direct la Mihail Suhanov, mai mohorât, mai scorogit și mai învăluit în fumăraia lulelei lui ca oricând.

20 Părea cam stânjenit de dorința lui Răutu de întrevedere imediată cu „Dalai-Lama“.

– E foarte ocupat, – hârâi el, aruncând un nor de fum. Și nici nu știi dacă pentru moment e în Odessa... Am să-ți dau de știre astă-seară, cel mai târziu mâne dimineată... Dar să te *conspiri* bine... Trebuie să se 25 păzească...

Serghei Alexandrovici Jaba, într-adevăr, nu era decât entuziasm și nădejde. Învelișul lui trupesc se redusese la atât de puțin și era atât de șubred, încât nici nu mai conta.

30 – Vezi, dragă Vania, – exclamă el ca și cum nu s-ar fi despărțit de Răutu decât cu câteva minute înainte –

vezi, dragă Vania, că tot în țopârlanii noștri e întregă nădejdea.

Înșirase pe masă un teanc de tăieturi din jurnale:

– Iată! – ridică el o colonetă – în gubernia Saratov, la Sosnovca, țărani au ocupat casa de administrație, lăsând conacul în folosința moșierului; dar au luat pe mâna lor toată gospodăria. Când au venit cazacii, i-au pus pe goană...

O serie de telegrame și corespondențe din toate regiunile marelui Imperiu învederau, într-adevăr, clocotul de patimi și de revoltă în masele țărănimii, dar, în același timp, dovedeau o lipsă totală de organizare și conducere – un haos de mișcări dezordonate, fără nicio legătură între ele.

15 Dar un optimist incurabil ca Serghei Alexandrovici nu se mai îndoia de triumful imediat al revoluției.

În cabinetul de lucru al lui Artamon Danilov, în fundul unei curți la marginea de nord a Odesei, Răutu avu un moment senzația că se află în aceeași cameră în care îl găsisese pe fiorosul revoluționar la Minusinsk, la poalele Saianilor sau în cartierul muncitoresc din Geneva.

20 Danilov era tot așa așezat, cu picioarele lui împleticite, la o masă simplă de brad, între tetravanghelele și hârțoagele lui, iar Lia Davidovna tot țacănea la mașina ei de scris, care se părea a face parte integrantă din trupul ei.

– A!... Ai venit? Ia loc! – îl primi iarăși ca totdeauna, fără fașoane, comandantul suprem al revoluției, indicându-i cu condeiul un scaun șchiop și ros de generațiile nenumărate ale zgârietorilor de hârtie. Ia loc!... Ce mai zici? – îl întrebă el pe Răutu,

sprijinind condeiul de sticla cu cerneală și ducând mâna la „mărul lui Adam“. Ai văzut pe cineva?

– Ce să zic, Artamon Dimitrievici? – răspunse Răutu, jenându-se să-l privească în față. Nu prea înțeleg ce se petrece în Sfânta Rusie... În Chișinău e liniște și pace, și... „așteptarea tulburării apelor“... Apele parcă se tulbură și se mișcă, dar nu le prea pot prinde direcția. Pare un haos... Am văzut încă puțină lume aici, dar îmi vuisse capul... Fiecare trage într-aiurea... Nu cred că acest „dans al Sfântului Gui“ să poată duce la revoluție...

Danilov îl sfredeli cu țintele ochilor săi mici și, răsucindu-și în smocuri mărunțele lâna veștedă de pe față, printre ciupiturile vărsatului, grăi surd, dar cu o vădită iritație:

– N-am putut încă prinde toate firele – căuta el să-și afirme siguranța printr-o atitudine rece și hotărâtă. N-am încă bine frânele în mână... Dumnealor... revoluționarii de salon din „burghezia democratică“, ca și socialiștii de mucava – social-revoluționarii, menșevicii, populiștii, idiotiștii sau cum îi mai cheamă, – vocea lui zângănea a dispreț nemăsurat – dumnealor cred că revoluția e un fel de onomastică a inimii și că se serbează cu *blamanjele* și parfum de lămâiță... Apropo! – se întrerupse el. Ce crezi că vor face nemții? Vor căuta să profite de paralizia Moscovei?...

Faimosul *little agreement* încheiat la Bjoerkoe nu era încă divulgat...

– Ascultă, Răutu! – se ridică Danilov în picioare, apăsându-l pe Vania pe umăr, cu un gest de neașteptată prietenie. Aici se pune la cale o consfătuire între pontifii revoluției... Am stat pe gânduri să mă duc sau nu. Mi s-a acrit sufletul de scâncetele tuturor

acestor Wertheri ai revoluției... Dar mă voi duce și voi face să fii invitat și dumneata. Au să te creadă, când vei vorbi despre mișcarea proletariatului din Apus. Lia!... Să-l petreci pe Răutu și să spui acolo că nu sunt acasă pentru nimeni.

Se așează la birou, își încolăci picioarele și își reluă condeiul, cu gândul transportat la mii de kilometri de prezența lui Răutu.

În tot cursul conversației, Lia Davidovna nu încetase să ciocănească pe clapele mașinii de scris, ridicând numai capul la câte un cuvânt sau gest mai expresiv.

Acum execută ordinul, șchiopătând spre ușă, și, cu ochii ei fugiți în lături, aruncă numai lui Răutu: – Sănătate, Răutu!

Răutu fu trezit de lovituri violente în ușă.

– Scoală-te, Vania! – răsună din coridor o voce neuitată, dar nerecunoscută încă de dânsul. Ești un adevărat „călător străin de distincțiune“! – îl apostrofă aceeași voce cu titulatura unui personaj din satirele lui Șcedrin. Scoală-te, că îți fac de rușine „distincțiunea“!

Netrezit bine, numai în cămașă de noapte și desculț, cel interpelat deschise ușa și abia avu vremea să se arunce sub plapumă, când în cameră irupse, urmat de Bella Ghitis, un om cu părul vâlvoi, cu barba de mult nerasă, într-o bluză încheiată pe de lături și încinsă de o cureauă neagră, în ciubote de iuft.

Isaac Blumberg, în vechea lui ipostază, dezbrăcat de gogoșa teutonică a lui *Prudens*!

– Ce gând fericit ai avut, dragă Vania, să vii aici! – exclamă el îmbrățișând energic pe Răutu în pat, fără să se îngrijească de decorul impus de prezența Bellei. Poate izbutim să mai dezmeticim pe posedatăii aceștia!

Gentilă domnișoară! – se adresă el, ceremonios, către Bella. Vă rog să întoarceți adorabila dumneavoastră mutră, pentru ca acest respectabil „călător de distincțiune“ să fie adus într-un fason arătabil. Ridică-te, frate! Una, două, trei!

După Isaac, situația se prezenta într-o schemă foarte simplă.

Războiul a dezvoltat putregaiul adânc al întregului organism de stat al Rusiei.

Dar el, Isaac Blumberg, personal, crede că, fără sprijinul burgheziei orășenești și al elementelor liberale din *zemstvo*, revoluția va fi înfrântă.

Prin urmare, acest sprijin trebuie asigurat, făcându-se toate concesionile necesare.

Dar căpățânoșii de aici au turbat. Cred că l-au apucat pe Dumnezeu de picior și vor să revoluționeze și Apusul.

Însă, după credința lui Blumberg, nu-i nimic de așteptat din Apus.

Proletariatul european nu crede în posibilitatea unei revoluții sociale într-o țară atât de înapoiată ca Rusia.

– Dar țărănimea? – izbucni deodată Bella, care nu-și găsea astâmpăr în tot timpul disertației lui Isaac. Țărănimea va trage ea degeaba clopotele pentru moșieri?... Se va mai interesa de revoluție, dacă boierii rămân cu moșiile?

Înciudată, Bella își smulse și pălăriuța de paie din cap, dând libertate undelor rebele ale părului ei castaniu.

– Țărănimea?... Hm! – surâse cu o infinită ironie Isaac. Țărănimea rusă, ca să poată ajunge un factor activ în viața publică, trebuie să învețe întâi să umble în două picioare și să se dezvețe de a mânca

paie. „Cucușul roșu“, schilodirea vitelor sau prădarea magaziiilor sunt bune, dar nu ajung: sunt bune pentru destrămarea aparatului, însă...

– Dar *mirul*? – răcni Bella.

– Mirul?... Hm! – nu contenea să ricaneze germanicul Prudens de sub învelișul nihilistului moscovit. Mirul e o capcană țaristă, pentru a asigura încasarea impozitelor... Și mirul nu-i împiedică pe țărani dimitale să alerge cu carul după pradă, ca să aibă partea lor din pogromuri... Ca evreică, n-ai trebui să uiți acest mic detaliu...

Era prea mult pentru Bella Ghitis.

Exasperată, își trânti strâmb pălăriuța pe buclele ei răzvrătite, fără să se uite măcar în oglindă, și declară solemn:

– Șovinismul mozaic mă interesează tot așa de puțin ca oricare alt șovinism... Am venit numai să spun lui Vania că, pentru moment, Zalkind, „Talmudistul“, nu e în oraș. A plecat pentru câteva zile în târgușoarele dimprejur pentru propagandă... Dar ține foarte mult să-l vadă pe Vania...

Și, furtunos, porni spre ușă, fără să-și mai ia rămas-bun.

Avram Zalkind intră grav și tihnit în camera lui Răutu.

Acesta îl recunoscuse din prima aruncătură de ochi, deși avea o stranie înfățișare.

Măruntel și rigid, în gabardina lui în „stil“ caracteristic, ca și pălăria, care lăsa în mare parte descoperit domul superb al frunții, – pentru un spectator neatenț, putea face impresia unei figuri rabinice banale.

După ce strânse cu căldură, dar în tăcere, mâna lui Răutu, se așeză pe scaun în fața lui, dând în

lături poalele gabardinei; își luă pălăria din cap și, ținând bordurile ei largi cu amândouă mâinile, o așeză tacticos pe genunchi.

Părul din cap aducea și mai mult cu nisipul, mulțumită firelor albe presărate prin el, iar tufițele incolore de pe obraz luaseră proporțiile unei respectabile bărbi inculte.

Ochii lui limpezi tot se deschideau, însă, ca niște ferestre, spre un suflet de copil naiv și spre o inteligență suplă și viguroasă.

La îmbrățișările lui Vania și la manifestările lui de bucurie, se roși ca o fetiță timidă de pension.

– Ce înseamnă fasonul acesta, frate Avramcic? – îl scutură Răutu de guler. Parcă te-ai lăsat de Karl Marx și ai revenit la *Talmud*!...

– Nu m-am lăsat de Karl Marx! – răspunse încet Zalkind. Nu m-am lăsat de Karl Marx, dar... am revenit la *Talmud*...

– Ha! – Răutu, uimit, putu scoate doar o interjecție.

– Am reușit, – urmă liniștit Avram Zalkind – am reușit să aduc pe mai mulți din coreligionarii mei la revoluție prin *Talmud* decât prin Karl Marx.

– Cum? – se miră Răutu plesnind din palme.

– Apoi, nu uita, dragă Vania, că, de două mii de ani, în poporul nostru nu se mai găsesc analfabeți, decât doar cei slabi de minte... Suntem un popor paradoxal... Din cartea *Esterei* poți afla că încă Haman zicea împăratului Ahașveroș: „În toate ținuturile Împărăției tale este un popor deosebit între popoare, care are legi deosebite de ale tuturor popoarelor și nu ține legile Împăratului. Nu este în folosul Împăratului să-l lase liniștit...” De milenii, acest popor de cărturari rumegă legile acelea despre care vorbește

Haman lui Ahașveroș... Acesta e *Talmudul*, care a format însăși structura noastră intelectuală...

– Dar cum ajungi la revoluție prin *Talmud*?

– La aceasta îți răspunde istoria! – rosti cu abia stăpânită mândrie Avramcic. În ce epocă, la ce popor și în ce țară nu dai peste evrei?... Aceasta este singura națiune din lume, care a luat parte la toate marile mișcări ale omenirii, de când aceasta s-a ridicat peste nivelul animalității. Evreii au jucat un rol însemnat în înălțarea și decăderea tuturor marilor imperii antice – Egiptul, Asiria, Babilonia, Persia; fără ei, nu se poate înțelege nici expansiunea elenismului după cuceririle lui Alexandru Macedoneanul, precum nici evoluția lumii romane spre triumful creștinismului...

– Nu te-am crezut așa de naționalist și habotnic! – declară Răutu din ce în ce mai mirat. Te-am cunoscut ca pe un internaționalist intransigent...

– Aceasta este caracteristica esențială a neamului meu, – obiectă hotărât „Talmudistul“, mângâind de jur împrejur bordurile pălăriei de pe genunchi. Nu există un popor mai internațional ca evreii. Din vremuri imemorabile, ei au fost intermediari indispensabili între toate țările și toate popoarele globului; prin ei se stabileau legături economice și se strecurau ideile de la răsărit spre apus, de la sud spre nord. Dar, în același timp, chiar în Evul Mediu, când omenirea se sfărâma în grupuri de state cu desăvârșire deznaționalizate – atât în Europa, cât și în Asia –, evreii au fost o singură grupare etnică, cu o vie conștiință națională... Vorbești despre revoluție? Dar numai această evreime, națională și internațională, poate asigura o legătură organică și morală între mișcarea revoluționară din Rusia și acțiunea proletariatului

mondial... Și fără asemenea legătură, destinul revoluției este pecetluit...

– Dar cu *Talmudul*? – nu mai putu răbda Răutu.

– *Talmudul*, – reluă liniștit celălalt – *Talmudul* este cartea care a concentrat în sine gândirile și simțirile, în timp de milenii, ale unui astfel de popor și cu astfel de istorie. Îți poți închipui ce poate cuprinde o asemenea carte?... S-au topit marile împărății antice, au pierit sau au degenerat națiunile care le-au creat: egiptenii, asirienii, persanii... Literatura elenă sau latină servește de mult numai pentru a tortura copiii de școală... Iar contemporanii lor evrei nu numai că și astăzi acopăr globul cu rețeaua comunităților lor, dar partea esențială a literaturii lor naționale formează de milenii baza morală a omenirii întregi. Creștinismul, la obârșia lui, ca și socialismul în zilele noastre nu se pot concepe fără colaborarea elitei intelectuale a evreilor. Și revoluția, atât cea rusească, cât și cea mondială, nu se poate lipsi de această colaborare...

– Un popor revoluționar din fire? Ha! – exclamă ironic Răutu.

– Din necesitate, dragul meu! De milenii, evreii trăiesc ca o minoritate etnică lipsită de drepturi și oprimată, – în sânul popoarelor ostile. Și tu ești un minoritar... Știi deci ce înseamnă aceasta... chiar în vremurile noastre!... De aceea, pe când încă toate popoarele își închipuiau că au lăsat în urmă o „vrâstă de aur“, evreii singuri credeau în progres, așteptau ca un Mesia să întemeieze cetatea viitoare, mai dreaptă și mai fericită. Pentru aceasta, ei, cum spune Heine, „*au luptat și au suferit pe orice câmp de bătălie al gândirii omenesti*“... Acum, dragul meu, cred că înțelegi pentru ce n-am avut nevoie să mă las de Karl Marx, ca să revin la *Talmud*...

Răutu înțelese un singur lucru, că față de acest haos în idei, sus, ca și de dezlănțuirea forțelor elementare, jos, nu mai poate fi vorba de o acțiune revoluționară organizată și plănuită.

Dacă ar mai fi avut vreo îndoială în această privință, consfătuirea „pontifilor“, la care fusese invitat mulțumită lui Artamon Danilov, ar fi împrăștiat-o.

Această consfătuire fusese precedată de o întâlnire, care îl zguduă adânc pe Răutu.

Invitația i-o adusesse Mihail Suhanov.

Acesta, privindu-l prin valurile de fum ale lulelei, adaogă mohorât, dar cu o ciudată nuanță de înduioșare:

– E acum și Maria Culiceeva în Odessa... S-a interesat de dumneata. Ai vrea s-o vezi?...

Un fior trecu prin tot trupul lui Răutu, din creștet până-n tălpi...

Trăiește!...

Revăzu noaptea de iarnă în taigaua Serghinskului; în poiana înzăpezită, lângă trunchiul de brad bătrân, culcat la pământ, o siluetă zveltă, în haine tătărești, îi șoptește, întinzându-i ambele mâni:

– Să trăiești, Vania! Să vedem zile mai senine!...

Troica cu clopoței legăți pornește din loc și se mistuie în beznă...

Nu fără greutate găsi Răutu, într-o ulicioară strâmtă și întortocheată, în cartierul lucrătorilor din port, maghernița dărăpănată, care adăpostea pe Maria Culiceeva.

În femeia palidă, cu ochii albaștri triști, îmbrăcată ca o lucrătoare, numai strungăreața lărgită dintre dinții strălucitori și vechea siluetă feciorelnică,

neatinsă de vremuri, puteau sugera icoana Mariei Culiceeva, gravată în amintirile lui Vania Răutu.

Se aruncă și-l îmbrățișă cu vechea ei impulsivitate:

– Vezi, Vania, dragul meu! – vorbea ea grăbită
5 să-și reverse bucuria. Tot ne-am întâlnit... Și, în ade-
văr, pe pragul zilelor mai senine... Câtă vreme s-a
scurs de atunci?... Stai!... În februarie, s-au împli-
nit tocmai treisprezece ani... treisprezece ani!...
10 Doamne!... Și parcă au trecut ca un vis!... Stai, să mă
uit puțin la tine, dacă ai îmbătrânit... Ți-ai găsit vreun
rost în viață?... Ai fost fericit?... Nu te-a decepționat
țara ta, la care ai visat atâta?... Ah!... Ce nebună sunt!
Îi cer de la prag o spovedanie pentru atâția ani...

15 Ea se întoarse brusc și, mișcată, apucă de mână
și trase spre ei pe un băietan șui și foarte blond:

– Uite! O altă mărturie a vremurilor scurse! –
roști ea foarte mișcată. E Fonia!... Cogeamite bărbat!
20 Poți ghici pe puiul pe care l-ai lăsat la Serghinsk? Te cunoaște foarte bine din povestirile mele... Stai!...
Ai și o altă veche cunoștință... Mai veche... Îl recunoști?... Spune că te cunoaște încă dinainte de de-
portarea ta în Siberia...

25 Fu salutat cu stinghereală de un uriaș roșcovan, ai cărui ochi cu luciri de oțel îl aruncară năprasnic cu un sfert de veac în urmă.

– Andrei Rechinul! – răcni Vania fără voie.

Era Iliușa Jucov, fratele martirului care, după ce îi ajutase fuga din Odessa, sfârși în spânzurătoarea
30 *Numărului Cinci*...

Conversația luă de îndată caracterul unei aprinse discuții politice, – ridicându-se aproape până la un duel între Maria și Răutu.

Chiar ritualul sacramental al ceaiului era lăsat în seama lui Fonia, care arăta îndemânarea obișnuinței. Iliușa căuta să-l ajute cu sprinteneală de elefant dansând printre ouă: vărsă mai multe pahare și sparse
5 vreo două în momentele când discuțiunea se ridica se la un diapazon mai dramatic.

Culiceeva evita cu stăruință vreo amintire din peripețiile vieții sale zbuciumate de după despărțire. Luneca, la încercările lui Răutu, peste toate întrebările
10 rile asupra lui Ipolit Culiceev, a celorlalți copii, a părinților ei și mai cu seamă asupra lui Sajin-Lohengrin, tatăl lui Fonia.

Răutu înțelese numai că reușise să-l vadă în condițiuni tragice; că e mort de mult; și că Maria –
15 „tovarășa Gioconda“ – nu mai trăiește decât pentru revoluție și... răzbunare!...

La Odessa, se consacrase propagandei pentru greva generală între muncitorii portului, era bolșevică ireductibilă.

20 Nu admitea alt scop revoluției decât dictatura proletariatului pentru socializarea imediată și desăvârșită a mijloacelor de producțiune.

– Dar cum, dragă Maria, – o întrebă Răutu intimidat de acest uragan – cum muncitorii industriali din
25 târguri – căci numai ei au dreptul la titlul de proletari –, o minoritate infimă a populației rusești, o mână de oameni, ar putea cuceri și păstra puterea într-un stat de o sută cincizeci de milioane de țărani?

– Trei sute de teroriști hotărâți, – răspuse Maria
30 cu o *incandescență înghețată*, numai așa putea fi numit tonul în care vorbea – trei sute de teroriști hotărâți au reușit să distrugă prestigiul secular al țarilor și să le dăstrame puterea... Ei au asigurat triumful revoluției... Și trei milioane de proletari nu

vor putea stăpâni o turmă de robi milenari, aproape necuvântători?...

– Cum, Maria? – se îngrozi vlăstarul boierilor din Năpădeni. Cum? Cu ce puteri? Cu dinamită?

– La nevoie și cu dinamită! – căzură cuvintele „Giocondei” ca niște imenși *Eisbergi* din Groenlanda...

– Dar sunt milioane și milioane! – abia se auzi ca răspuns o șoptă înspăimântată.

– Zeci de milioane de vieți nu au mai mare valoare morală ca una singură... Și pot cântări chiar mai puțin, în economia mondială, decât o scântiere de geniu și o singură respirație de erou și martir al revoluției...

– Milioane sau una singură, – răsună răspunsul trist, mai mult pentru sine însuși, al lui Răutu. Milioane sau una singură, dar o risipă inutilă de vieți nu poate fi justificată...

Sub masca „Giocondei” nu dispăru încă cu desăvârșire Maria Ivanovna Culiceeva din Serghinsk. Ea tăcu mai multă vreme, privindu-l cu înfinită jale, în atitudinea ei favorită, cu mâinile împreunate pe genunchiul pus peste genunchi și puțin aplecată spre convorbitor.

Tăcerea ținu un timp penibil de lung pentru Răutu.

– Ce burjuii ai ajuns!... Sau... ai rămas! – sublinie Gioconda.

Răutu simți, până la durere, că între ei se ridică un zid înghețat.

Maria Culiceeva se îndreptă în scaun. Ochii i se stinseră și fața i se împietri, când, ridicându-se, se scuză, ca din depărtare:

– Să mă ierți!... Dar am treabă cu Iliușa... Fii sănătos!

Iliușa, încrunțat și cu obrazul din dreapta deformat de un tic, bufni și el:

– Sănătate!...

Bietul Fonia, mai sensibil, zgribulit și aprins până la rădăcina părului, încercă un salut mai prietenos:

– La revedere, Ivan Gheorghievici!...

Ruptura era definitivă și ireparabilă.

Tâmplesle lui Vania zvâcneau.

Oprimat, fără să vadă ce se petrece împrejur, urca, ținându-și ambele mâni lipite de piept, scara nesfârșită ce ducea din port spre Bulevardul Nicolae.

La stânga de la statuia Ecaterinei, spre clădirea Bursei, bulevardul gemea de mulțime.

Pe trotuare, curiosii, în rânduri dese, priveau la o stranie învâlmășală din fața lor.

Un grup de vreo două-trei mii de manifestanți insistă să treacă în fața palatului guvernatorului general. Cordoane de poliție și infanterie îi barau calea.

Cu vreo cincizeci de metri în urma acestora, se vedea nemișcat un escadron de cazaci, pe căluții lor păroși, gata de atac.

În primele rânduri ale manifestanților se zburcuma un tip de om-girafă. Cu ochii holbați, pornea mereu în zbierete nearticulate, rotindu-și brațele asupra unuia sau altuia dintre soldații din față, dar, primind câte o lovitură cu patul puștei în piept, se îndoia ca un briceag și cădea îndărăt, pentru ca de îndată să-și reînceapă manevra.

Îi ținea isonul o față îmbrobodită cu un tulpăna roșu. Înaltă și pieptoasă, cu nas cărnos și buze groase, râzând provocător din ochii ei bulbucăți și răzimându-și pumnii în șoldurile-i puternice, ea arunca niște măscări, făcând să necheze în extaz nu numai publicul de pe trotuar, dar și pe soldați.

Ceva mai în dos, un vlăjgan hirsut, în bluza și ciubotele sacramentale, se sui pe o bancă și, fluturând o basma roșie, adresă un apel înflăcărat soldaților:

– Cetățeni soldați! – urla el cât îl ținea gura. Cetățeni soldați! Sunteți fii și frați ai robilor muncii, robi și voi ai călăilor galonați!... Noi luptăm pentru dezrobirea voastră, a fraților și copiilor voștri!... Nu vă lăsați amăgiți sau ademeniți de dușmanii poporului!...

O duduiță de șaisprezece-șaptesprezece ani, despletită, sărise alături pe bancă, fără să țină seamă că vântul dinspre mare îi sălta indiscret poalele fustei. Luptând cu părul care îi cădea mereu peste ochi și-i acoperea gura, țipa ca prinsă de isterie, întrecându-se cu răgetele vlăjganului, agitându-și părăriuța.

– Frați proletari! – tăia văzduhul vocea ei stridentă. Căci sunteți proletari, cu toată livreaua pe care o purtați... Frați proletari!... Marele Karl Marx ne-a lăsat lozincă mântuirii! Frați proletari! El a zis: „*Proletari din toate țările, uniți-vă!*”... Să ne unim, frați proletari!... Frați ofițeri! Aveți și voi mame!... Nu puteți ridica sabia împotriva fraților!...

În urma cordonului, un comisar de poliție, enorm cât un poloboc, clocotea de furia neputinței. Cu ochii injectați de sânge, șoptea mereu unui căpitan tânăr, mic de statură și strâns în uniformă lui într-o talie de viespe. Alb ca varul, acesta privea hipnotizat spre batista roșie a vlăjganului și la părăriuța de paie a nevrâstnicei oratoare.

– Domnule căpitan! – răcni exasperat polobocul. Comandați atacul! Altfel, ne potopesc!

Căpitanul, după o pauză, numai pe jumătate trezit din hipnoză, se apropie de ultimul rând al soldaților și, în silă, porunci strangulat:

– Înaintați!... Înaintați, băieți!... dar... domol... domol, băieți!...

Soldații, mișcându-se anevoie, au ajuns în atingere, piept la piept și burtă la burtă, cu primul rând al demonstranților. Atunci începu un straniu „dans al urșilor”: și unii, și ceilalți țopăiau pe loc, parcă ar frământa aluatul.

De pe trotuar porniră râsete și exclamații batjocoritoare:

– Nu pot merge, fraților... Nu li s-a dezlegat încă buricul!... Feriți-vă, băieți!... Îs umflați de fasole... Să nu vă prăpădească!

Demonstranții deveniră mai îndrăzneți. În primele rânduri, Dumnezeu știe cum, au răzbătut acum mai multe femei și fete, care își izbeau înfuriate sânii de piepturile soldaților.

– He-he! Ce-i, răcane! – răcnea fata cu tulpanul. Ai să bagi baioneta în mine?... Bagă, mă...

– N-are puterintă! Ho-ho-ho-ho! – hurui de pe trotuar. Nu le țin balamalele!... Ho-ho-ho-ho!...

Soldații tăceau posomorâți, frământând mereu pe loc picioarele.

Dar mijlocul cedă puțin, rândul se încovoie, dădură apoi încă înapoi și capetele.

Un răget de fiară se auzi din mijlocul asaltanților.

– Dați năvală, fraților! Înainte! Călcați peste ei... Mânca-i-ar ciorile!

Vlăjganul de pe bancă se repezi ca un taur în mulțime, ridicându-și basmaua roșie într-un băț.

Duduița despletită tropăia, fluturându-și fusta în bătaia vântului, gesticulând cu ambele mâni și țipând întruna în neștire: a-a-a-a-a!

Fătoiuul cu tulpanul roșu prinse de guler pe un caporal pipernicit, îi plecă în jos capul, i-l strânse

între genunchii ei zdraveni și-i dădea cu nemiluita în moalele spatelui, chiuind nebunește.

Trotuarele aplaudau în strigăte de „*ura*“.

5 Girafa cu ochii holbați sărise peste rândul de soldați și dansa în vârtej printre baionete.

Căpitanul-viespe, înțepenit, cu gura căscată și ochii țintiți acuma numai spre duduița despletită, stătea nemișcat.

10 Comisarul-butoi, aruncându-i o privire furioasă, porni cu pași apăsați spre palatul guvernatorului general și fu lăsat de sentinele să intre prin curte.

Guvernatorul general – vechea noastră cunoștință, amiralul Diomid Antonovici Siniavin –, ajuns mai mult lat decât înalt, părea un sac de grăsime, prăfuit de făină.

15 Pe fața acoperită de slănină, care lucea de sudoare printre perii albi și țepoși, nu se putea citi nimic cât dura raportul comisarului.

Apoi își ridică puțin pleoapele grele deasupra pupilelor mici și incolore și întrebă răgușit:

– Sunt mulți?...

– Vreo două-trei mii, Excelență! – se sili din toate puterile să se subțieze comisarul.

– Și ce vreau?

25 – Zic să treacă înainte, prin fața palatului, Excelență!...

– Tunurile sunt gata?...

– Încărcate! Două drept în fața porții și alte două după colț, spre stradă, Excelență!...

30 – Închideți porțile și lăsați-i să treacă...

Comisarul cu fața apoplectică, scuturându-și abdomenul, alergă cu pași ușori de balerină spre mulțime strigând și agitând semnalul păcii, batista albă:

– Ura!... Excelența Sa guvernatorul general, amiralul Siniavin, dă voie să treacă poporul... Ura!...

– Ura!... Ura!... Ura!... – răsună de pe trotuar și din grosul demonstranților.

5 Curioșii de pe trotuar și mulțimea manifestanților din stradă și din bulevard – contopiți într-o singură masă de gemete și urlete – porniră, puhoi, mistuind pe soldați ca pe niște pietricele în revărsarea de lavă.

10 Căpitanul-viespe, ținând rigid mâna la cozoroc, fu ridicat pe umeri cu de-a sila de doi haidăi.

Un băietan, ucenic de lăcătuș, entuziasmat, sări călare pe spatele comisarului-butoi, îi smulse șapca din cap și o aruncă în sus.

Zăpăcit, comisarul găsi o ieșire ingenioasă:

15 – Să trăiască amiralul Siniavin! – hurui el disperat. Să trăiască părintele norodului!...

Strigătele de „*ura*“ din sânul mulțimii susținură această aclamație neașteptată.

20 Răutu, de pe stâlpul de trotuar, putu zări cum vlăjganul, oratorul de adineaori, se aruncă furios pe scară în jos spre port.

Pe balconul palatului apăru sacul făinos, încununat acum de galoane strălucitoare, cu laba păroasă lipită de cozoroc.

25 Oratoarea despletită sări turbată pe banca de lângă statuia Ecaterinei – banca Undinei! – și, ca într-un acces de demență, țipa întinzându-și pumnii spre balcon:

– A-a-a-a!...

30 – Asta-i revoluție? – se gândi amărât Răutu.

Intră foarte deprimat, aproape deznădăjduit la „gazda conspirativă“ unde urma să aibă loc consfătuirea „pontifilor“ revoluției.

A avut însă un moment de plăcere, descoperind în persoana gazdei tot pe „tovarășul Pudel“ de altădată, cu fața puțin mai trasă și mai înnegrită, dar tot subțirică și vioaie și cu ochii negri scânteietori, sub

5 părul scurt tăiat, căruia își datora porecla.
Se găseau de față reprezentanții partidelor revoluționare mai importante din sud-vestul Imperiului, – și chiar ai diferitelor nuanțe din sânul lor, a căror dușmănie nu era mai puțin acută ca cea dintre

10 partidele înseși.
O nouă surpriză pricinui lui Răutu delegatul social-revoluționar extremist – „maximalistul“.

Descoperi în el pe „Mânzul“ – Costea Fomin!
– Vasăzică, tot a scăpat! – se bucură el.

15 Cu profilul lui în triunghi, cu liniile adânci brăzdate de la ochi spre nări și de la acestea în jos spre fălci, părea și mai mult ca o lance aruncată de mâni vrăjmașe în adversari.

Clocotea și se năpustea pătimaș, mai cu deosebire

20 asupra lui Artamon Danilov, deși se părea că nu se deosebesc prea mult în ce privește soluțiile imediate.
Danilov se afirma ca purtătorul de cuvânt al fracțiunii intransigente din partidul social-democrat, în care încă nu se produsese pe atunci ruptura formală

25 dintre „bolșevici“ și „menșevici“.
Ca al treilea personajiu mai răsărit al dramei apăru Isaac Blumberg-Prudens, care se războia în numele „menșevicilor“, deși era de față și un fruntaș mai autorizat al acestora, Vasilie Vasilievici Vasiliev,

30 care însă, cu mai multă sfială, „se menaja“, – pentru că reprezenta o altă nuanță a menșevismului.
Artamon Danilov se menținea într-un ton de superbă răceală.

Vorbea încet, răsucind mereu un creionaș, rostind răspicat fiecare cuvânt, fără altă mișcare decât o privire înghețată aruncată în răstimpuri asupra oponentului. Doar din când în când, își scârpina cu creionul

5 bărbia sau își netezea enormul cartilaj tiroidal.
După o ieșire fugoasă a lui Costea Fomin împotriva „tovarășului“ său de partid Serghei Alexandrovici Jaba, care se socotea tot printre social-revoluționari, dar predica mijloace de acțiune mai blânde, interveni și „Dalai-Lama“:

– Înainte de toate, domnilor, – scandă Danilov cuvintele, agresiv și rece, subliniind fiecare vorbă printr-o ciocănitură cu creionul în masă – înainte de toate, trebuie să ne înțelegem asupra caracterului

15 acestei revoluții, să fixăm scopul pe care-l urmărim... De aici va rezulta de la sine planul general de acțiune și metoda de luptă – tehnica și strategia revoluționară.
– Ce tehnică și strategie! – sări în sus Costea

20 Fomin, răsturnându-și în furie scaunul. Tovarășul Minin își lustruiește veșnic galoanele de mareșal al revoluției, fiindcă, în lipsă de armată, n-are treabă mai utilă.
– Ce înțelege tovarășul Mânzul sub ar-ma-ta? –

25 suflă crivățul printre dinții abia întredeschiși ai tovarășului Minin.
Tovarășul Mânzul își vârî mânilor după cureaua care îi încingea bluza, încercă să imite stilul oponentului, dar reuși numai să huruie sacadat ca un car pe

30 o șosea dărăpănată:
– În Rusia, poate fi numai o singură *ar-ma-tă re-vo-lu-țio-na-ră*, – zvârli el în sus vârful triunghiului său, evitând ochii lui Danilov. O singură *ar-ma-tă, ță-ră-ni-mea*, care chiar și da acum dracului toate

tac-ti-ce-le și stra-te-gi-i-le, împreună cu comandanții supremi și statele lor majore... Ea apucă pur și simplu toponul și slobode „cucușul roșu“, ca să curețe țara de toate verminele, inclusiv *ver-mi-na te-o-re-ti-zan-tă...*

– Orice revoluție – încercă tovarășul Prudens, cu tot *fasonul* lui nihilist, să readucă discuția la forme mai civilizate –, orice revoluție e rezultatul coaliției intereselor răzvrătite împotriva vechiului regim... Revoluția engleză din veacul al 17-lea, ca și cea franceză din veacul al 18-lea, ca și toate revoluțiile din secolul trecut...

– Cunoaștem, tovarășe Prudens, – îl întrerupse tovarășul Minin – cunoaștem aceste adevăruri sacrosancte, din toate manualele de școală. Dar întrebarea se pune: ce reprezintă actuala mișcare din Rusia?... E un episod al revoluției sociale mondiale?... Sau este ea numai o ceartă de familie între birocrăția țaristă și birocrăția *zemstvelor*, care, în cazul cel mai bun, se poate sfârși prin organizarea vreunui *picnic* parlamentar, cum nădăjduiește tovarășul Prudens?... Ori, în sfârșit, suntem în fața unei simple *pugacevșcină*¹, care nu poate duce, în cazul cel mai bun, decât la câteva conace arse, vite schilodite și moșieri ciopârțiți, spre a se sfârși cu întronarea și mai statornicită a țarismului?... La această întrebare aș dori răspunsul dumneavoastră.

– Țărănimea noastră – declară hotărât Costea Fomin –, țărănimea noastră n-are nevoie de formule și decretele marxiste, pentru ca, plecând de la *mirul* ei străvechi, să realizeze socialismul. Acesta este rostul mișcării de astăzi.

¹ Răscoală țărănească, de felul celei conduse de Emilian Pugaciov, din anii 1773-1774 (n. ed.).

– Buun! – își strâmbă gura Danilov. Și tovarășul Prudens ce spune la aceasta?

– Nu cred în generația spontană! – răspunse sumbru Isaac Blumberg. Nici în salturi mortale în evoluția socială și politică... În Rusia, burghezia încă nu și-a spus cuvântul. E ceasul ei...

– Și pe ce forță materială se poate răzema burghezia rusească? – își strecura cuvintele corosive Danilov. Pe țărani tovarășului Mânzul, care spânzură pe moșieri și le pradă hambarele?... Pe proletariatul industrial care reclamă întreg produsul muncii sale?... Sau poate ea va convinge țarismul să se castreze, de dragul ei, el însuși?

– Dar poate tovarășul Minin, – întrebă încet privind în lături Vasilie Vasilievič – poate tovarășul Minin ne va spune cum înțelege el că s-o săvârși revoluția împotriva țarismului, fără țărani și fără burghezie, afirmându-și caracterul social...

– Toată arta politică, ca și arta inginerului, se reduce la dominarea forțelor elementare! – rosti tot așa de răspicat Danilov. Premisele sunt următoarele: *Prima* – aparatul de producție și schimb nu mai poate funcționa în formele și condițiunile vechi; do-vada – imperialismul economic, care nu e decât finalul, spasmele de agonie ale capitalismului mondial; *secunda* – revoluția socială nu se poate produce decât în cadrul mondial; *tertia* – revoluția noastră constituie numai preludiul celei mondiale, pentru că revoluția nu începe acolo unde proletariatul e mai tare, ci acolo unde burghezia e mai slabă; *în sfârșit* – elementul activ și conducător al revoluției nu poate fi decât proletariatul: *Ergo...*

– *Ergo*, – surâse timid *Talmudistul*, care, de când se așezase în scaun, înlăturându-și poalele gabardinei,

stătea tăcut, cu pălăria rabinică pe genunchi, urmărind cu ochii săi candizi pe beligeranți – *Ergo*, revoluția se va săvârși fără țărani, fără burghezi și chiar fără proletari, care în Rusia abia dacă sunt de sămânță...

5 Credeți că vor avea bunăvoința să facă pentru noi revoluția nemții sau franțuzii?...

Pe neașteptate, această timidă intervențiune aduse puțină roșată pe obrazul veșted al tovarășului Minin.

10 – Și nemții, și franțuzii, și englezii vor face revoluția nu pentru noi și nu la noi, ci pentru ei și la ei! – obiectă Danilov tot cu răceală, dar sub care se auzea un tremur de iritație. Capitalismul apusean moare; noi, înainte de toate, trebuie să împiedicăm reconstituirea țarismului, care ar putea să-i sară în ajutor...

– Cum? – aruncă un singur cuvânt Talmudistul.

– Stihia revoluționară bănuie! – își reluă tonul glacial mareșalul revoluției. Să ațâțăm încă guerila! Încăierări la țară, tulburări agrare, lupte de baricade
20 în orașe. Care stat ar putea suporta multă vreme o asemenea anarhie generală?

– Dar atunci, care e deosebirea între concepția dumitale și cea a tovarășului Mânzul? – întrebă, cu aceeași placiditate neclintită, Avram Zalkind.

25 – Scopul meu final e cucerirea imediată și directă a puterii de către proletariat și dictatura acestuia *împotriva tuturor*, nu dulcegărie narodnică, – fu răspunsul sec.

Urmă o explozie a lui Costea Fomin.

30 Susținut aici și de Serghei Alexandrovici Jaba, care, revoltat până în adâncul sufletului, începu să bată cu pumnii în masă:

– Ce-i asta, tovarășilor?... Nebunie?... Coșmar?... Dar cum rămâne intelectualitatea noastră?...

Cultura noastră?... Întreaga noastră literatură, atât de originală și bogată?...

– Înțelege-te întâi, dragă Jaba, cu copartizanul dumitale social-revoluționar, Mânzul! – declară cu
5 un surâs disprețuitor Danilov și se ridică să plece.

Dar aici, Maria Culiceeva îl opri cu un gest.

Tăcută și sumbră, ea asistase la discuție, urmărind cu iritație și malițiozitate toate mișcărilor lui Răutu.

10 Acesta ședea tăcut și adânc întristat. Îi era silă să se amestece în discuție.

Ce perspective putea avea, în condițiunile date, „răzvrătirea stihilor”?...

15 Îi era chiar milă de Danilov, care, cu visurile lui grandioase de comandant al revoluției, se trezi redus la rolul acesta jalnic de predicator în pustiu, purtat ca o surcică pe valurile oceanului răscolit.

– Dar să auzim ce spune și tovarășul Pimperlic! – răsună deodată vocea adâncă și tremurată de revoltă a „tovarășei Gioconda“.

20 Îl privea drept în ochi cu sfidare.

– Am tăcut, tovarășă Gioconda, – declară el cu tristetă – nu pentru că nu aș avea ce spune, dar pentru că mă îndoiesc de utilitatea intervenției mele... Socot că toată situația este văzută de voi în lumină
25 falsă și, din această pricină, însăși problema e pusă greșit. Rădăcina răului e adâncă. Marxismul ortodox ignorează țărănimea ca factor al muncii...

– Karl Marx corectat pentru dudu de pension! – strecură cu un nemăsurat sarcasm Danilov...

30 Maria Culiceeva îl opri cu un gest.

– Nu există niciun gânditor, oricât de genial, și niciun savant, oricât de profund, care să nu fi fost corijată de vreme, tovarășe Minin! – ripostă cu energie Răutu. Fondul marxismului constituie concepția

societății ca o organizație a muncii. Dar țărănimea formează *majoritatea* covârșitoare a omenirii; cu pâinea produsă din munca ei trăiește *toată* omenirea... Întreg progresul social atâră de solidarizarea
5 țărănimii cu proletariatul industrial. Fără această solidarizare, și revoluția în Rusia e de mai înainte condamnată, precum – dacă lucrurile nu se vor schimba – va fi zdrobită în momentul critic și toată mișcarea proletariatului apusean.

10 Răutu nici nu putea ghici pe atunci cât de profetice erau cuvintele lui.

– Adio și n-am cuvinte! Nu ne rămâne decât să ridicăm scara, – își descolăci picioarele lungi Danilov și porni clătănându-se spre ușă.

15 Maria Culiceeva rămase un moment cu mâinile încheștate pe genunchi, privind spre Răutu, tulburată de viforul de amintiri și regrete.

Nu putea uita, – dar nici ierta...

Apoi se ridică și ea și, strângând mâna lui Răutu,
20 îi spuse încet:

– Să trăiești, *Vania!*... Cred... *sper* că n-avem să ne mai vedem...

Discuția urmă înainte și după exodul lui Danilov.

Dar pe Răutu nu-l mai interesa finalul. Știa
25 prea bine că fiecare beligerant va rămâne pe poziția proprie.

Cap. III

„SVOBODA!...”

Răutu își stabili cartierul general la Odessa, de unde însă făcea dese incursiuni în diferitele regiuni
5 ale Basarabiei, încercând să coordoneze toate elementele opoziției.

Spre a-i asigura mai multă libertate de acțiune, Constantin Dimitrievici Chirilă și doctorul Roitman au obținut pentru el de la *zemstva* liberală, care abia se
10 instalase la Chișinău, o procură generală, bineînțeles fictivă, pentru toate interesele *zemstvei* din România.

Raporturi mai cordiale avea cu social-revoluționarii moderați, deși îl despărțeau și de ei puncte însemnate de doctrină.

15 Nu putea crede nici în panaceul *mirului*, în rezultatele miraculoase ale mișcărilor țărănești spontane.

Se putu, în sfârșit, întâlni și cu Grișa Goncev și chiar să întreprindă o acțiune comună.

Grișa se schimbase foarte puțin.

20 Își tăiase ceva mai scurt părul, care tot stătea în jurul capului său ca o aureolă de fire țapene, și nasul i se mai ascuțise puțin, dominând o mustăcioară subțire și un barbișon de țap.

Vorbea tot așa de autoritar și sigur de sine și,
25 fără multă vorbă, îl *rechiziționează* pe Răutu.

Crezând necesar să câștige pentru greva generală ce se anunța și pe funcționarii și lucrătorii căilor ferate din Basarabia, ceru ajutorul lui Răutu, întrucât majoritatea acestora erau moldoveni și, în orice caz, *basarabeni* de diferite neamuri.

Chiar în centru, în atelierile Chișinăului, găsi însă o atmosferă prea deosebită de restul imperiului.

Grișa se afirmă ca un social-democrat extremist – „bolșevic” –, de nuanță apropiată de cea a lui Artamon Danilov.

Răutu prinse prilejul să pună problema *moldovenească*:

– Vezi, dragă Grișa, – îi spuse el, când se întorceau la Odessa, singuri într-un compartiment pe care Grișa îl rezervase ca funcționar superior al căilor ferate. Vezi, dragă Grișa, Basarabia, gubernia cea mai apuseană a Rusiei, pare ca un bloc eratic rămas din Evul Mediu... Pentru ce? E clar: pentru un popor, civilizația omenirii rămâne o comoară tănuțită, nedescoperită, câtă vreme ea nu-i este accesibilă în forma culturii lui naționale... Social-democrații voștri ignorează problema națională, precum ignorează și problema țărănească... Își încarcă – fiindcă e vorba de cai ferate –, își încarcă trenul cu atâtea bagaje moarte, în loc să dezlănțuie energii vii, încât nu-l mai pot urni din loc...

Grișa, plictisit, abia dacă nu căsca răspunzându-i, pe când își aranja pe bancă perinuța de călătorie și un pled pentru odihnă:

– Tu știi, dragă Vania, că teoria n-a fost niciodată punctul meu tare... Știu numai un singur lucru, că mașina de abur a trebuit să elimine multe inutilități, oricâte suferinți ar fi fost pricinuite de aceasta... Căruța de poștă nu poate lupta cu trenul de lux...

Moară toți poștalionii din lume!... Și proletariatul conștient și organizat va trece peste toate supraviețuirile barbare, fie țărani, fie tot felul de lifte, care nu se pot acomoda cu acțiunea proletariatului...

Așa-a! – căscă el culcându-se și trăgându-și pledul.

– Să stingi lumina, când te vei sătura de filosofie! – porunci el cu tonul lui obișnuit, din copilărie, în raporturile cu Vania.

Încă o ruptură! – se gândi acesta îndurerat.

Din zi în zi, paralizia aparatului de stat se dovedea mai desăvârșită.

Anarhia creștea.

Țarul părea un prizonier sub paza cazacilor și a gărzii sale.

Armata din Mandgiuria nu inspira nicio încredere.

Generalul Linevici, care înlocuise la comanda-mentul suprem pe Kuropatkin, își pierduse într-atâta capul, încât telegrafice țarului:

„*Patrusprezece anarhiști revoluționari au venit din Rusia spre a provoca răscoala armatei!*”...

Împăratul se mulțumi numai să noteze pe margine:

„*Sper că vor fi cu toții spânzurați!*”...

Unitățile aduse sau, mai bine-zis, năvălite de pe câmpul de război apăreau ca cel mai corosiv dizolvant al ordinii de stat.

Toată Rusia fierbea năstrușnic, dar, ca și clocoltul într-un cazan deschis, nu dădea naștere unei energii vii.

Un observator atent își putea da seama că masele țărănești, în afară de mici și sporadice focare de turburări agrare, rămăneau îndeobște inerte.

În orașe, unde agitația părea cu mult mai violentă, izbucnirile de revoltă erau spontane și lipsite de orice coordonare și nu creșteau până la o acțiune care să fi putut fi canalizată și diriguată ca o forță constructivă.

Stăpânirea se arăta mai mult impresionată de manifestările burghezimii și ale nobilimii liberale – organizate, extralegal, într-o „Uniune a consiliilor orașenești și a zemstvelor județene și provinciale“.

Când „Uniunea“ își ridică diapazonul, se adunau comisii extraordinare pentru elaborarea proiectelor de reformă.

Aproape în fiecare seară, țarul iscălea un decret octroind diferite concesiuni, pentru ca dimineața să le revoace printr-un alt decret, ordonând „represiune fără cruțare“.

Răutu pierduse aproape orice nădejde, când, spre sfârșitul toamnei, brusc, fața Rusiei fu schimbată.

La 25 septembrie, tipografii din Moscova se pușeră în grevă.

Urmă imediat, tot în Moscova, greva brutarilor.

La 2 octombrie, tipografii din Petersburg se solidarizează cu camarazii din Moscova.

Fulgerător, valul de greve se revarsă la diferitele ramuri de industrie și din alte centre: Smolensk, Kirsanov, Tula, Luhoianov, Odessa.

La 7 octombrie, trenurile nu mai pleacă din Moscova.

Și îndată, avalanșa de telegrame anunță că locomotivele se stâng unele după altele, la Nijni-Novgorod, Reazan, Kazan, Kiev, Voronej, Odessa.

La 10 octombrie, lucrătorii căilor ferate se adună pentru un meeting în sălile Universității și proclamă

greva generală „până la complectă satisfacție a revendicărilor poporului“.

La 12 octombrie, îngheață toate liniile ce pornesc din Petrograd.

Urmează greva telegrafiștilor, a factorilor poștali, a tramvaielor, chiar a birjarilor, a funcționarilor comerciali.

Se închid restaurantele, cafenelele, băncile.

Și, din primele zile, mișcarea luase un caracter fățiș politic.

Chiar de la 10 octombrie, se proclamă greva politică generală în Moscova, în Harkov, în Reval.

A doua zi, ea se întinde în Smolensk, Koslov, Ecaterinoslav și Lodz.

Urmează, apoi, ceas cu ceas, la Petersburg și în extremul sud la Tiflis, ca și la marginea Siberiei în Irkutsk, în Odessa, Batum, Orenburg, Tomsk, Riga, Varșovia, Poltava, Nicolaev...

Timp de trei săptămâni, nu se mișcă la nord de Nistru nicio locomotivă. N-a fost transmisă nicio telegramă. N-a fost expediată nicio scrisoare.

Ziarele nu mai apăreau. Lumina electrică nu se mai aprindea. Porțile fabricelor și ușile magazinelor nu se mai deschideau. Chiar cancelariile birocrăției imperiale stăteau în mare parte pustii.

Țarul, care se găsea la reședința imperială din Peterhof, pe țărmul mării, nu mai putea veni în capitală și fu silit să telegrafieze în Crimeea familiei:

„Nu mai sunt comunicații cu Petersburgul decât în luntre, pe mare“.

Dar telegrama nu ajunsese la destinație...

Apoi, au început în centrele mari să se ridice și baricadele: în Harkov, în Ecaterinoslav, apoi și în Odessa.

La 13 octombrie, se nascu, spontan, un „colec-
 tiv“ – cum se zicea atunci – care se instală în Aula
Institutului Tehnologic din Petersburg sub numele
 de „Soviet al deputaților muncitorești“, și, în câteva
 5 zile, se afirmă ca un organ al supremului comandament
 revoluționar, așa cum îl visase Danilov, dar...
 fără Danilov!

Țarul fu constrâns, în sfârșit, să cedeze.

Apăru Manifestul din 17 octombrie, care promi-
 10 tea octroiarea unei constituții.

Contele Witte fu chemat să realizeze promisiunea.

Pe Ion Răutu, valul grevelor îl surprinse la Odessa.

Nu putea avea nicio veste despre ce se petrece
 în Basarabia și conștiința nu-i ierta să rămână de-
 15 parte de „moldovenii“ lui.

Dar niciun tren nu mai pleca!

Îi veni în ajutor Avram Talmudistul care găsi o
 „*balahulă*“ antică, care restabilise comunicațiile cu
 lumea din afară.

20 În toată Rusia, în acele zile, reapărură „troicile“,
 ca singur mijloc de locomoțiune.

– Vezi, Vania! – zâmbi Talmudistul, netezin-
 du-și cu cotul bordurile pălăriei. N-am avut drep-
 tate?... Fără jidani nu se face revoluție! Fără
 25 *balahulele* noastre, ar fi dat greș și greva... pentru
 că nici greviștii n-ar fi avut ce mânca...

Balahulistul, un evreu roșcovan, șiret și jovial, se
 angaja să facă suta de kilometri care desparte Odessa
 de Benderi într-o singură zi, cu condiția să poată
 30 pleca chiar înainte de răsăritul soarelui.

După ce convenția fusese încheiată, Aron bala-
 hulistul își deschise deodată gura într-un surâs beat
 și, cu ochi implorători, se adresă lui Răutu:

– Mare închinăciune, domnule... Am și eu un
 prieten, un om foarte bun, are și el nevoie până la
 Tiraspol... Îmi dați voie să-l iau pe capră?

– Nu se poate! – protestă cu vehemență neobiș-
 5 nuită Avramcic Talmudistul. Știu eu ce înseamnă
 acel „prieten pe capră“! Ai să umpli balahulă și dom-
 nul n-are să aibă loc nici pe capră. Nu se poate!

Răutu se lăsă însă mai moale. Nu-i dispăcea să
 aibă tovarăși de călătorie pe un drum ca acesta, și încă
 10 oameni din alte straturi sociale.

– Pentru ce? – întrebă el râzând. Un om-doi
 mai mult în trăsură, nu m-ar jena.

– Sărut mâna! Numai doi! – se bucură balahu-
 15 listul, sărind ciudat numai cu jumătatea corpului
 din dreapta în sus.

– Ascultă, Aron! – porunci morocănos Talmu-
 distul. Să fii de treabă!...

La răsărit, abia se luminase o îngustă dungă ro-
 șie, vestind zorile, când, în dimineața rece din oc-
 20 tombrie, Ion Răutu, însoțit de Avramcic, coborî în
 stradă, unde îl aștepta *balahula* lui Aron.

Aproape toată banca din fund era ocupată de un
 pasager corpulent, îngroșat încă de o blană de lup cu
 un guler lat, care se contopea cu mustața lui groasă și
 25 părul vălătucit de sub căciula trasă pe ochi.

Pe banca din față stăteau încă doi călători, după
 gesturi și intonație mici negustorași evrei. Iar pe ca-
 pră, lângă Aron, un tipic *colonist* neamț – om între
 două vrăste – mai ținea pe genunchi pe un băietan
 30 de vreo paisprezece ani.

Adică, cei „unul-doi“ călători îngăduiți de Răutu
 se prăsiseră până la cinci!...

Avramcic se înfurie:

– Ascultă, Aron! – se răsti el aproape înăbușindu-se de ciudă. Așa ne-a fost vorba?... Nu-l las să plece pe dumnealui... Du-te cu pasagerii tăi unde vrei!... Găsesc pe altul...

5 Aron începu să tresalte pe capră:

– Ce-i, dacă am luat unul-doi mai mult?... Nu merg ei departe!... Rămân în drum... Și cât e noaptea, e mai vesel în grămadă și mai cald... Iar pe Herr Franz din Strassburg – dădu el cu capul spre colonistul neamț –, pe dumnealui l-am luat de pază, că cine știe cum are să fie în drum... Și vă duc într-un „*dub*” până la *Bender*... Vio! – strânse el hățurile strigând la cele patru mârțoage scheletice, care urmau să ducă balahula „într-un duh”.

15 Răutu îl potoli pe Avramcic:

– Lasă, frate, am pierde mai multă vreme căutând un alt mijloc de locomoțiune... Poate are și dreptate... Mai bine să fim mai mulți.

20 Talmudistul, de năcăz, își trase numai pălăria rabinică peste urechi.

Balahula porni, gemând din toate încheieturile.

25 Cu toată vremea timpurie, străzile orașului respirau de viață. Treceau în pâlcuri grupuri de muncitori, discutând și gesticulând; mult tineret, studenți și studente, în procesiuni voioase, în cântece și dans, de-a valma cu muncitorii, improvizau câte un meeting, la colț de stradă.

30 Și ca din pământ, răsărea un auditor heterogen: oameni din popor, femei, servitori, negustori, funcționari comerciali...

Poliția nu se vedea nicăieri.

Negustorașii evrei din balahulă se agitau și ei, salutau și aplaudau zgomotos pe oratori și auditori, gata să sară de bucurie din trăsură.

Voluminosul purtător al blăunii de lup se înfunda tot mai adânc în gulerul său și-și trăgea tot mai jos căciula peste ochi.

5 Colonistul stătea rigid pe capră și căuta să astâmpere, strângându-l între genunchi, pe băietanul care se aprindea de clocotul de viață dimprejur.

Aron făcea minuni de tactică și strategie spre a evita cu balahula lui aglomerațiunile mai dense.

– Vio! – își hârțuia el mârțoagele.

10 La ieșirea din oraș, Răutu fu surprins de o zare intensă, care lumina... *apusul!*

Nu se vedea niciun nor în acea direcție, pentru ca roșul cerului să poată fi interpretat drept reflex al soarelui înainte de răsărit.

15 Aron se aplecă spre colonistul de pe capră, schimbând cu el mai multe șoapte. Apoi se întoarse spre fundul trăsurii, tot șoptind, cu biciul îndreptat spre zare.

20 – Egorovca!... Au dat foc la conacul boierului Cusimin...

Capul vecinului din fundul balahulei dispăru cu totul sub gulerul de lup.

Puțin câte puțin, se însenină.

25 Și în lumina cenușie, înainte de apariția astrului luminos, în vastul orizont al stepei chersoniene, întretăiate de drumuri nisipoase, se deschise înaintea călătorilor o praveliște tulburătoare: pe toate drumurile trăgeau spre zarea din apus „harabale” și căruțe, cu țărani și femei, purtând saci goi în spinare.

30 Vecinul îmblănit slobozi primul cuvânt de la plecare:

– Ca o haită de lupi! – hurui el răgușit. Aleargă să-l prade pe bietul Cusimin...

În apropierea satului Fomino, după vrun ceas și jumătate de mers, balahula fu oprită de un om dez-
mățat și cu capul gol, călare fără șea.

Palid, cu obrazul însângerat de câteva zgârieturi
5 largi, el ridică ambele brațe în sus, strigând:
– De unde veniți, domnilor?... Din Odessa?...
E liniște pe acolo?...

Din gulerul de lup se arătă capul mustăcios cu
ochi spărieți:

10 – Feodor Petrovici! – exclamă pasagerul din
balahulă. Ce s-a întâmplat?

– Mi-au jefuit magaziiile și au dat foc la conacul
meu din Vasilievca... Abia am scăpat cu viață... Noroc
că în ajun îmi trimiseseam familia la Odessa! – lășă
15 acela abătut frâul pe gâtul calului, bălăbănind mașin-
al din picioare. Dar dumneata, Anton Nicolaevici,
tocmai acum ai găsit cu cale să pornești într-aici, în
gura iadului?...

– Ce să fac, dragă Feodor Petrovici? – scânci
20 plângător mustăciosul. Venisem numai pentru o zi
la Odessa, lăsându-mi nevasta cu copiii la țară... Și
blăstămata lor grevă m-a ținut pe loc... Nu știu ce-i
cu ei... Dacă Marfa Timofeevna a avut măcar minte
să tragă la Tiraspol! – sughiță el, apucându-și căci-
25 ula de pe cap.

Negustorașii de pe banca din față stăteau sme-
riți și tăcuți, fugind de privirile „boierilor“.

Neamțul de pe capră spuse ceva hotărât lui Aron.
Acesta se întoarse spre Răutu:

30 – Domnule, drumul nostru trece tocmai prin
Vasilievca... E primejdios... Herr Franz spune să
mergem prin Johannistal și apoi prin colonii nem-
țești până la Tiraspol. E mai cuminte... Și dumnea-
lui, care e din Strassburg, ne ia sub paza dumisale...

Și are peste tot neamuri și prieteni... La Mannheim,
la Elsass, la Salz, la Baden... Și, la noapte, avem să fa-
cem popas la Strassburg și dumnealui ne poate da
adăpost... E gospodar bun...

5 În memoria lui Răutu, călătoria aceasta pe dru-
muri lăturalnice și întortocheate, de la o colonie nem-
țească la alta, cu înconjurarea satelor rusești și
ucrainiene, a rămas ca o viziune de aiurări.

Peste tot, caravane de care goale vesteau începu-
10 tul unei expedițiuni de pradă, după cum carele cu
saci de cereale și cu mobile variate încununau sfârși-
tul unei campanii reușite.

Printre caravanele țărănești se furișau, din vreme
în vreme, niște vehicule antediluviene, încărcate cu
15 fugarii de prin conace – bărbați, femei și copii, pe ju-
mătate morți de groază, îmbrăcați cu ce au apucat,
printre jalnice și disperate mărunțișuri de menaj.

Călare pe o „bieguncă“ – o trăsurică pentru *course*
de trăpași –, un om desculț se căznea să țină înain-
20 tea lui o baie de zinc, în care era așezată o băbușcă,
purtând o pălărie cu pene de struț...

Țăranii întâmpinau pe acești naufragiați cu hui-
duieli, cu hohote de râs și sudălmi...

În „colonii“ se simțea îndârjire și hotărâre.

25 Bătrânii, încruntați, se adunau în grupuri la sfat,
comentând veștile din vecini.

Tineretul înarmat stătea de pază la toate intră-
rile pe teritoriul coloniei, neîngăduind trecerea cara-
vanelor de pradă, trăgând din când în când salve de
30 prevenire în aer.

Spre noapte, cerul se roși din nou jur împrejur
de incendiu. Salvele se auzeau mai dese și mai bine
hrănite.

Călătorii fură bucuroși să ajungă la popasul din Strassburg – sat mare, bogat și orânduit, păzit de o strajă bine înarmată.

5 Trecând a doua zi pe podul Nistrului la Bender, singur cu Aron balahulistul – ceilalți tovarăși de călătorie fiind semănați în drum –, Răutu nu-și putea crede ochilor.

Găsi aceeași atmosferă adormită a Basarabiei!

10 Cel puțin la suprafață, totul părea în liniște și bună pace.

Trenurile plecau la ore reglementare, deși nu aveau nicio legătură cu rețeaua din restul Rusiei.

15 La telegraf, îi fu primită fără nicio obiecțiune telegrama adresată Gionnei din Onițcani, în care o ruga să expedieze pe Ioniță Cornea la Chișinău.

Jandarmii, pe peronul gării, se retușau discret în umbră; iar conductorii din tren se arătau mai prevenitori și mai politicoși ca oricând.

Era o altă lume!...

20 – Ivan Gheorghievici! Ivan Gheorghievici! – năvăli în cameră Porfir Gavrilovici Gheorghită, trepidând și exaltând de bucurie, agitând o coală de hârtie, împodobită cu tot felul de timbre și stampile colorate și cu „anteturi“ oficiale. Am căpătat!... Am
25 căpătat *pozvolenia* de la domnul *gubernator* să întemeiem „Cercul pentru învățatura și propășirea națională a moldovenilor“... Putem amu lucra pe față... Au și intrat la noi Constantin Dimitrievici Chirilă și Chiril Chiriacovici Leon, și doctoru Lavinschi –
30 „cadetu“... Vine și Ivan Nicolaevici Telega, care făgăduiește să-l aducă și pe Constantin Petrovici Cașmir, tot din ținutu dumneavoastră... Am avut și

adunarea de înființare. Băieții iștea – arată el spre Valenti Pohrib și Grigorie Taur, care-l însoțeau – au strâns o grămadă de tineret, mai cu seamă din seminar... Și am fost ales prezident...

5 Noul „prezident“ nu mai putea sta locului de entuziasm. Când se arunca să-l îmbrățișeze pe Răutu, când îl bătea peste umăr pe Grigorie Taur, când îl apuca de bărbie pe Valenti Pohrib.

10 Acesta se înviorase puțin și-și luase un fason mai „revoluționar“, își lăsase plete mai lungi, care îi cădeau drept pe guler, își pusese pe cap o pălărie „studentească“, cu borduri largi, și își legase o fulminantă cravată roșie la gât.

Grigorie Taur se ținea grav și dârz:

15 – Amu avem să avem alegeri de deputați, – apăsa el. Ne trebuie negreșit o gazetă... Poate mata, Ivan Gheorghievici, îi vorbi cu doctoru Roitman, să ne primească până una alta la tipografia „Gândului Basarabiei“... Să fim gata când ne-a veni *pozvolenia*...
20 Am și pus pe tată-meu să facă *proșenia*.

În bătaia uraganului, care mâna Împărăția spre orizonturi necunoscute, basarabienii tot nu își puteau închipui că se pot face lucruri fără *proșenie* și fără *pozvolenie*.

25 Dar o aripă a uraganului s-a abătut și peste târgurile și satele amortite ale Basarabiei, cu urmări neașteptate pentru mișcarea moldovenilor.

În ziua de nouăsprezece octombrie, *Sovietul Deputaților Muncitorești* din Petersburg – care își luase
30 în serios rolul de guvernământ revoluționar panrus – decretă libertatea desăvârșită a presei, fără să mai aștepte constituția sau vrun ucaz imperial.

„*Sovietul Deputaților* – suna moțiunea votată în acea zi – Sovietul Deputaților hotărăște că vor

putea de azi înainte apare numai jurnalele care își vor afirma desăvârșita lor independență față de cenzură și nu vor mai supune publicațiunea lor aprobării... În consecință, zețarii și ceilalți camarazi tipografi nu se vor pune la lucru decât după ce vor fi obținut de la directorii jurnalelor lor promisiunea categorică de a realiza libertatea tiparului. Până atunci, lucrătorii tipografi de la acele jurnale vor stăru în grevă; iar *Sovietul Deputaților* va lua toate măsurile necesare, pentru ca tovarășii greviști să-și păstreze salariul întreg. Jurnalele care nu se vor supune deciziei prezente vor fi confiscate și distruse, iar mașinile lor tipografice sabotate...”

În același timp, *Sovietul* își institui o cenzură proprie, declarând că manifestele partidelor de dreapta „nu vor fi imprimate decât dacă textul nu cuprinde vreun apel la violență și pogrom”.

Consemnul a fost respectat cu atâta rigoare, încât chiar *Manifestul Constituțional* din 17 octombrie n-a putut apare în *Monitorul Oficial* decât zețuit de soldați. Iar pentru că jurnalul reacționar „Raza” a găsit mijlocul să imprime clandestin proclamația țarului, dosindu-se de propriii săi zețari, redacția și tipografia lui au fost devastate de muncitori.

Nu mai putea vedea lumina zilei niciun petec de hârtie, tipărită fără voia *Sovietului*.

Numai *Departamentul Poliției* și Comandamentul Jandarmeriei puteau, trăgând obloanele în jos și baricadând ușile, să-și publice apelurile la pogromuri, utilizând mașinile de mână, confiscate pe vremuri de la revoluționari...

Repercusiunea pe care o avu „decretul” sovietic din nouăsprezece octombrie a creat o situație paradoxală.

Directorii celor mai reacționare jurnale nu îndrăzneau să-și supună foaia cenzurii și cereau și în provincie de la sovietele locale și de la diferitele comitete revoluționare certificate, precum că numai *silite* apar *liber!*...

Pe de altă parte, comitetele și sovietele revoluționare se credeau în drept să rechiziționeze orice tipografie pentru publicațiunile lor.

Bella Ghitis povestea în urmă, cu mult haz, un episod melodramatic din aceste „zile ale libertății” – *dni svobodî*, cum au rămas cunoscute în istorie primele trei săptămâni după publicarea *Manifestului Constituțional*.

De mai mulți ani, Bella făcea serviciul de noapte, ca primă corectoare, la unul din cele mai răspândite ziare din Odessa – „Foaia poporului”. Și când era încă foarte tânără, nu se sfia să străbată străzile pustii ale orașului, în toiul nopții, de la redacție până la ea acasă, într-un cartier mărginaș, știind să-și impună respectul celor mai îndrăzneți și întreprinzători vânători de pe trotuare.

În redacțiile Odesei circula pe seama ei o anecdotă caracteristică.

Într-o seară, o urmărea un fante cam matur, în joben și cu un monoclu arogant, care nu se lăsa descurajat de nicio reprimandă.

Bella, plictisită de această urmărire, se opri și aruncă sec inoportunului:

– Domnule, oprește o trăsură!... Nu merg pe jos!

Bucuros, Don Juanul trotuarului făcu semn unui birjar cu bastonașul lui încârligat, cu mâner de aur; ajută pe captiva lui să urce în trăsură, șoptindu-i la ureche:

– Poftim, poftim, frumoasa mea!...

Abia așezați, Bella îl apucă strâns de braț și își scoase revolverul:

– Nu te mișca, că trag! – declară ea ferm, fără să-și ridice vocea. Apoi strigă spre capră: – Birjar!
 5 Îți cunosc numărul. Să ne duci drept la poliție, să predau pe ticălosul acesta.

– Hi-hi-hi-hi! – izbucni mulțumit birjarul. Ține-l bine pe scârnavia asta, duduie!... Să nu cumva, mă!... că îți turtesc jobenul! – rânji el din tot obrazul lui larg și roșu și pocni din bici spre cal: Hai,
 10 înaintea, porumbelule, că e nuntă!...

Povestea făcuse ocolul întregii prese. Bella era de atunci sigură să potolească ardoarea oricărui asaltant nocturn, numai scoțând revolverul.

15 În acea noapte a libertății însă, atitudinea „cavalierilor“ o surprinse.

Întâi, o opri un băietan rotofei, cu gene albicioase, care luceau sub razele lunii pline, – uzina electrică nefuncționând din cauza grevei.

20 – Încotro, tovarășă? – își întinse el brațele în fața ei.

Bella nu apucă să scoată revolverul, când, la răspunsul ei – „La treabă!... La redacția «Foi Poporului»“... – el se și dădu în lături, aruncând numai:
 25 „Mergi sănătoasă, tovarășă!...“ și dispăru în umbră.

Peste vreo cincizeci de metri, fata fu oprită de o altă figură – tipică de muncitor „subțire“, om în vârstă, sumbru și cu barbă incultă.

30 La declarația corectoarei, se topi și el în noapte, fără niciun cuvânt.

Aproape la fiecare cincizeci de metri, scena se repetă cu același rezultat.

În jurul clădirii impunătoare a ziarului, acum întunecate, se deslușeau mai multe pete mari, umbroase, împrăștiate în puncte strategice.

Bella se crezu datoare să-și raporteze impresiile
 5 directorului, gârbovit în fața biroului lui, la lumina scundă a lumânării de stearină.

Nu își isprăvi încă povestirea, când în birou apărură trei indivizi; unul dintre ei, cu înfățișare și port de intelectual, anunță apăsător:

10 – Suntem delegați ai *Sovietului*. Am venit să ne tipărim manifestele. Declarăm tipografia voastră rechiziționată.

Directorul, om bătrân, un vechi deportat în Siberia, surâse blajin mângâindu-și bărbuța albă:

15 – Eu nu sunt stăpân aici. Îmi dați voie să telefoniez proprietarului, cum este datoria mea?

Șeful delegației declară scurt:

– Telefonul nu merge! Și nu puteți ieși din cameră să-i comunicați pe altă cale... Tomca, Tomca!
 20 Scoate revolverul și stai la ușă... Poate intra aici oricine, dar să nu lași pe nimeni să iasă!...

Directorul tot surâdea:

– Dar nu avem lumină!... Nici gaz pentru stereotipie... Cum aveți să lucrați?...

25 – Care sunt secțiile de unde vă vine curentul electric și gazul? Avem să avem de toate.

– Dar dacă vine proprietarul sau altcineva și ne surprinde?...

– Să chemați pe portarii voștri! – fu răspunsul.

30 Portarii în Rusia țaristă erau, în același timp, și agenți ai poliției, chiar purtau un fel de uniformă.

– Dați-vă jos chojoacele! – le porunci șeful. Câți sunteți? Cinci?... Să vie cinci tovarășii!... Iar voi, n-aveți dreptul să ieșiți de aici...

– Însă de unde veți lua hârtie? – puse ultima întrebare directorul.

– Unde e depozitul vostru?

– Dar!...

5 – Fără vorbă!... Îți liberăm un bon de rechiziție!...

Într-un sfert de oră, tipografia mergea în plin, chiar cu lucrătorii ei, sub paza „portarilor” improvizati, care ocupaseră toate intrările.

10 Peste vreo două ore, năvăliră în atelier un detașament de poliție și soldați, sub comanda amicului nostru comisarul-poloboc, pus în mișcare de iluminarea neașteptată a clădirii.

Găsiră un tablou pașnic, cu zețarii la mesele lor și cu toate mașinile în mers.

15 – Ce înseamnă aceasta? – urlă comisarul, la spațele căruia se zări și un omuleț speriat, cu o bonetă de noapte în cap și cu un pardesiu aruncat pe un costum sumar.

20 – Ce însemnează aceasta? – se răzoi comisarul. Cine sunteți voi!... Vă arestez!

Zeci de revolvere sclipiră sub lumina becurilor.

– Ești arestat! – tună delegatul comitetului.

25 Lucrătorii se amestecară printre soldați, propaganda lor găsi imediat răsunet, peste câteva momente n-au mai rămas în atelier decât comisarul și proprietarul cu boneta de noapte, sub straja muncitorilor înarmați.

30 Spre dimineață, manifestul fu tipărit în sute de mii de exemplare; mașinile oprite, aduse în ordine; imprimarele transportate în enorme camioane rechiziționate de la o fabrică de bere din vecinătate.

Peste două zile, un alt „decret” tulbură și mai adânc clasele diriguitoare: Sovietul hotărî ca ziua de

muncă în fabrici să fie mărginită la opt ore; numi niște comisii care să elaboreze proiecte pentru stabilirea unui salariu minimal, ca și pentru exproprierea moșiilor!...

5 Aceasta dădu semnalul unei neînchipuite saturnalii. Răutu nu mai știa ce să facă din materialul ce se îngrămădea zilnic pentru corespondențele lui.

10 În provincie, nu numai că se creau peste tot soviete, care își asumau puterea supremă, dar se proclamau și republici independente: la Krasnoiarsk, la Cita, în Caucazia de Nord, în Soci...

Organele administrative, de cele mai multe ori, erau reduse la neputință și silite să privească impasibile cum până și soldații peste tot se revoltă, constituie și ei „soviete” sau proclamă „Republici”: la 15 Kiev, Ekaterinodar, Elisavetpol, Proskurov, Kursk, Lomja, Irkutsk.

20 La Sebastopol, locotenentul Schmidt se îmbarcă pe crucișătorul „Oceakov”, se proclamă comandant al flotei din Marea Neagră și trimite Țarului telegrama:

25 „*Glorioasa flotă a Mării Negre, păstrându-și cu sfințenie credința către poporul nostru, îți ordonă, domnule, convocarea imediată a Adunării Constituante și încetează de a se supune miniștrilor tăi...*”

Comandant al flotei:

Cetățeanul Schmidt.“

30 Contra-amiralul Pisarevski în zadar încercă să reprime această rebeliune a marinarilor, publicând o ordonanță prin care oprea toate întrunirile publice și meetingurile în Sebastopol.

Un martor ne lăsă o descriere pitorească a incidentului.

Contra-amiralul conduse personal până la porțile căzărării marinariilor o companie a regimentului de Brest și porunci cu glas tare:

– Să nu lăsați pe nimeni să iasă din cazarmă! În
5 caz de nesupunere, să trageți!...

Din rânduri ieși însă un soldat; își încarcă metodic carabina; și cu primul foc omorî pe locotenent-colonelul Stein, iar cu al doilea îl rani pe însuși contra-amiralul Pisarevski.

10 Un ofițer sări înaintea și comandă:

– Arestați-l!

Nimeni nu se mișcă.

Soldatul – pe care îl chema Petrov – lăsa patul puștii în jos și exclamă:

15 – Ei, arestați-mă!...

Ofițerul, căutând să iasă cumva din această situație penibilă, îl întrebă:

– Petrov, tu n-ai făcut această grozăvie înadins?

– Cum n-am făcut înadins? Am ieșit din rân-
20 duri, mi-am încărcat carabina, am ochit... Dacă aceasta nu mai e înadins!...

Petrov rămase liber. Iar ofițerii de serviciu au fost dezarmați și arestați...

25 Dezordinele soldățești se înșirau: în Rostov pe Don, în Sormov, Harkov, Nikolaev, Piatigorsk, Sveaborg, Kronstadt, Novorosiisk, în centrele industriale din Ural...

Dar, în toate aceste explozii, nu se vedea nicio le-
gătură, nicio coordonare.

30 Adesea unitățile abia răzvrăcite puteau fi întrebuințate împotriva altora ce le urmau.

Se întâmpla și mai rău.

La Deșlagar, în Caucazia, răsculații, după ce au împușcat pe toți ofițerii garnizoanei, afară de unul singur, cad în genunchi înaintea acestuia, implorându-l să-i ierte!...

5 Marinarii de pe crucișătorul „Azov“ întâi fugăresc pe ofițeri, împușcând pe mai mulți dintre ei.

Apoi pleacă la Riga, unde predau autorităților pe instigatori!

Reacția nu putea întârzia.

10 Din „zilele libertății“, în măsura în care *Sovietul* din Petersburg se afirma ca organ suprem de comandă revoluționară cu decretul său, iar, de altă parte, cum pojarul se întindea până în văgăunele cele mai înapoiate ale împărăției, atitudinea burghezimii și a nobilimii liberale se schimbă treptat.

Cei dintâi „își veniră în fire“ căpitaniii industriei.

Democrația burgheză se declară „obosită“ de greve și de decrete sovietice.

Însetată de liniște și de „pace socială“, ea se organiza pentru o rezistență energică și se puse la dispoziția guvernului.

Își „veniră în fire“ foarte curând și *zemstvele*.

25 La șase noiembrie, Congresul „Uniunii consiliilor orășenești și a *zemstvelor*“ – atât de bătaioase odinioară – votează o moțiune, în care exprimă, cu oarecare modeste rezerve, încrederea în guvern și alege o delegație, care s-o comunice primului ministru.

Contele Witte însă refuză s-o primească.

30 Cu toată această aroganță, guvernul nu prea avea mijloace directe de represiune.

Încurajat însă de defectiunea claselor avute, pe de o parte, căuta să le mențină în bunele lor sentimente, prin elaborarea zgomotoasă a „legilor fundamentale“,

pe de altă parte, recurse la arma tradițională a pogromurilor, care au bântuit prin toată întinderea împărăției, chiar din primele „zile ale libertății“, paralel cu răscoalele din orașe și jacqueriile din sate.

5 La Odessa, spre sfârșitul lui octombrie, în cârciumile, tripourile și lupanarele din cartierele cele mai rău famate ale suburbiilor se observă, noaptea și ziua, o rară animație.

Vestitele „catacombe“, pe care se ridică cetatea
10 Mării Negre, au revărsat clientela lor de figuri patibulare – drojdia porturilor, vagabonzi și declasați, certați cei mai mulți cu justiția.

În cârciuma lui Petca „Rânjitul“ – cu dinții go-liți de sub buza rătezată –, e mare chef.

15 Basamacul curge în pâraie.

Un uriaș desfigurat, „însemnat de Dumnezeu“ – cu nările rupte și cu o grozavă cicatrice, care îi trece peste nas de la o ureche la alta –, un fel de gorilă păroasă, saltă cu o nimfă de cloacă într-o îndrăcită
20 „camarinsca“ chiuind:

– Hei, turturico! E ceasul nostru!... *Caznaua!* plătește!... Scoatem mațele la jidani... și jupuim de viu pe *libelari*... cei cu burta lată și punga groasă!... Mâna mea e stăpână!... Să trăiască amiralul nostru!...

25 Și în toate speluncile, cântecul de lăutari, tropotul de dans, între bătaii, chiote și sudălmi ale masculilor avinați², țipete și scâncete de femele dezmațate.

Și pâraie, pâraie de basamac...

30 Agenții de poliție, abia dacă deghizați, emit bonuri de plată.

– E ceasul nostru!...

¹ *Kazna* (rus.) – tezaurul public, vistierie (n.ed.)

² *Aviné* (fr.) – beat (de vin) (n. ed.)

Duminică – soare mult.

Abia dacă puține rupturi imaculate de nori albi aruncă o horbotă subțire de umbre pe acoperișurile și zidurile strălucitoare, ca și pe pavajele din sfărâmături
5 de granit și pe trotuarele sumbre, din plăci de lavă.

La catedrală – un serviciu cu deosebire solemn.

Arhiepiscopul Hermogen, în odăjdii aurite, presărate de nestemate, ține o predică, binecuvântează pe Țar, familia imperială și „tot norodul pravoslavnic și credincios“.
10

După sfințirea prapurelor și a icoanelor, le încredințează „norodului“ cucernic – alcătuit ca înadins din tipuri de ocași evadați, asasini, incendiari și tâlhari de drumul mare.

15 „Arhangheli împărătești“ stau înșirați – sub comanda indispensabilului comisar-butoi – înaintea Înalț Preasfințitului, în brațe cu portretele Țarului, împrumutate de la prefectură.

20 Procesiunea pornește, în frunte cu clerul în vestminte sacerdotale, cântând imnul imperial, în acordurile muzicii militare.

25 Agenții de poliție, doșiți în bluze și rupturi de haine, de sub care însă apar pantalonii și cizmele de uniformă, încadrează această gloată „pravoslavnică“ și „credincioasă“.

30 Comisarul-poloboc, comandantul, pe trotuar, cu pumnul în șold, lasă să treacă în fața lui toată coloana, apoi luând loc în „troica“ lui de „șic“, iese încă o dată înaintea oastei sale, înconjurând pe străzi lăturalnice.

Avram Zalkind, privind de sus, din ferestruica mansardei sale, bagă de seamă că în mai multe ferestre apărură icoane, iar pe uși se zugrăveau în grabă cruci...

Rostul demonstrației nu-i mai putea da vro iluzie.
Casa lui, o clădire întunecată de cinci etaje, era locuită aproape exclusiv de sărăcimea evreiască.

Deodată, pe balconul din față, apărură o mână slobozind un foc de revolver în aer...

Din fund se auzi un răget de fiară.

Avram Talmudistul cunoștea, din experiență, ritualul pogromurilor.

Își lepădă repede gabardina, își scoase din pantaloni poalele cămășii colorate, o încinse cu o curea și, aruncându-și o caschetă ruptă în cap, care-i dădea un aer de calfă de meseriaș, porni pe scara din dos.

– Fraților! – se adresă dintr-o nișă de intrare comisarul-comandant către mulțime. Fraților! Jidani ne omoară, cu studenții și cu gazetarii!... Pe ei și pe gazetarii criminali, răzvrățiți împotriva Țarului, unsul lui Dumnezeu! Pe ei! Sunteți și voi slobozi trei zile!...

Slobozi pentru trei zile!

Nimic nu e mai grozav ca bestia omenească, care se simte slobodă, știe că *totul îi este iertat*, – după ce a trăit o viață de paria, sub veșnica amenințare a legei, în așteptarea călăului, în fața gurii deschise a ocnei, târându-se din zi în zi, flămânzită, bătută de vreme, fără adăpost, fără o clipă de răgaz și de odihnă.

Țarismul muribund își găsise oștirea...

Pandemoniul dezlănțuit de apelul comisarului-butoi, în acea zi memorabilă în Odessa, înghețea de groază și inimile cele mai neîndurate.

Muzica militară nu contenea să trâmbițeze imnul imperial; popii îndreptau rugi spre jidovul răstignit de milenii, iar prin clamorile bestiale ale haitei

asmuțite străbăteau gemetele și țipetele victimelor masacrate în numele lui.

Vrăbiile ce ciripeau în razele soarelui, pe acoperișuri și balcoane, se risipiră ca prin farmec...

Avram Zalkind fugea înainte, fără să știe încotro, când, dintr-o ulicioară, se revărsă o ceată de pogromiști, sub comanda unui ofițer de poliție – în civil –, așa de șters și incolor, încât părea un smoc de aburi, dacă, din când în când, o privire fioroasă ori un pumn izbîit în dreapta și stînga nu-i dădea o consistență.

În frunte, înainta gorila cu nările rupte și nasul sfărâmat, alături de însuși Petca Rânjitul.

Beat, clientul, la braț cu patronul, agita o enormă sticlă de rom, din care sugea în urlete:

– Biiine, domle comsar! – se împleticea el. Mergem... sși la „Foaia Poporului“... hi-hi-hi!... Vvzut... ffețițele... sși în față băcănia... Rrotche. Te procopsești, Rânjitule...

„Foaia Poporului“!... Bella! – i se strânse inima lui Avramcic.

– Ppretine! – se opri îndată, gorila, în fața lui, lăsând brațul Rânjitului.

Surzând cu generozitatea ultimului grad de beție, îi întinse sticla cu rom:

– Ia... uun... gât... haai... grămadă... la Rrotchi... găsim maai bun ca la Rânjitul... și ffețițe...

– Ce stai la taifas, mă Dronca! Marș înainte! – comandă posomorât polițistul, materializându-se într-un brânci trântit gorilei generoase în ceafă.

Omul-gorilă se clătina și, ca să nu cadă, îmbrățișă după gât pe Zalkind, lovindu-l cu sticla în spate...

– Hâc! – sughiți el și, cu un rânjet de beatitudine, care îi despică obrazul ca o altă tăietură, de la

ureche la ureche, bolborosi, căscându-și cloaca gurii: – Mmerg... mmerg... domle comsar!... hhai... prretene!...

Un vifor trecu prin gândul lui Avram Zalkind: Să fugă?... Ar fi moarte imediată... Să-i urmeze?...

5 Poate ar găsi mijlocul să previe redacția „Foaiei Poporului“ și să salveze pe Bella.

– Hă! – se înfurie ofițerul comandant. Vă dezmierdați acum! Să dezmierdați la noapte târfele voastre!...

10 Zalkind simți un pumn în spate.

Nu mai avea de ales...

Dinapoi venea o altă coloană din oastea dezământată, gonind în fața ei femei zdrențuite, copii – fantome de groază, oameni fără chip și asemănare...

15 Unii, rupti și însângerați, adunându-și ultimele puteri, căutau să fugă și, căzând, rămâneau striviți sub călcăie sau mistuiți într-o masă amorfă sub lovituri de ciomag.

Alții, prinși de nebulie, se aruncau ei înșiși sub

20 topoare.

Toată strada părea ninsă de puful perinilor desfundate, care își împrăștiu în văzduh fulgii albi... Din ferestre zburau în stradă mobile, vase de porțelan, oglinzi, ghiveciuri de flori și trupuri de femei și

25 copii, aruncați pe pavajul de granit din etajele superioare și din mansarde.

Popii și muzica dispărură, ca și ofițerii în uniformă.

Orașul fu lăsat jertfă bandelor de ucigași și jefuitori, care nu prea se sinchiseau să deosebească pe „jidani“ și „liberali“ de pravoslavnicii smeriți și supuși.

30 Nici agenții deghezizați nu se arătau prea scrupuloși.

La vreo cincisprezece pași de Avram, o fetiță încă fragedă, cu părul blond muiat în sânge, se zbătea între patru pogromiști, care, nechezând, îi dezgoliră

trupul și trăgându-i în lături de-a surda brațele și piciorușele subțiri, o întindeau în văzduh, pe când alți doi se îndesau spre „trufanda“...

5 Copila, suspendată în aer ca o jalnică otreapă, fără conștiință, cu ochi sticloși, nu mai scâncea; și, inert, capul buclat lovea trotuarul sub smunciturile călăilor...

Avram se dedublă.

Se văzu rupându-se din brațele gorilei și cu un geamăt aruncându-se în neștire cu capul înainte, izbind în piept pe fiara îmbălată în spasmul ei bestial.

10 Gorila, în primul moment, nu înțelese și rămase cu gura căscată; apoi obrazul i se desfigură într-o hidoasă strâmbătură:

– Hăăă! – ricană el. Ești vvaszcă *libelar*... jidan?...

15 Se repezi și, cu sticla lui groasă, pe jumătate încă plină, lovi cu furie pe Avram în cap, până ce se sfărâmă în țandări...

Eroul necunoscut căzu în nesimțire la pământ și, după câteva contracțiuni de scurtă agonie, rămase nemișcat.

20 Din capul spart, un șiroi de sânge, cu bucățele trandafirii de creier, stropi asfaltul, în aureolă roșie...

În cartierul portului, în căsuța ei dărăpănată, Maria Culiceeva, îngrijorată de întârzierea lui Fonia, trimis în oraș cu un mesagiu, ieși în prag.

25 Din partea de sus, venea un zgomot surd, ca un grohot îndepărtat de stânci prăvălite sau ca un ropot de valuri ale mării bătute de furtună.

De după colț, se zări alergând spre ea Iliușa Jucov.

30 – Tovarășă Gioconda! – abia putu răsufla el, ținându-și mâna stângă lipită de piept, deschizând cu cealaltă portița. Tovarășă Gioconda!... Pogromul... Și la noi, în port, se ridică huligăniea... Li s-au dat

bani și băutură din belșug... Îs turbați... Caută pe studenți și pe evrei. Să fugim cât este vreme sau să facem semnul crucii pe porțiță și pe pereți.

Gioconda pâli, dar rămase nemișcată.

5 – Nu pot fugi, trebuie să aștept pe Fonia... Semnul nu-l fac... Ar fi ca un denunț împotriva vecinilor.

Din ușile și ferestrele dimprejur, se arătară figuri îngălbenite de spaimă, tăcute.

10 Iliușa, fără să mai spună un cuvânt, se așeză pe treptele scării și, răzemat în cot, își puse un revolver de calibru mare pe genunchi.

Din sus se auziră bubuituri.

Iliușa ridică încet capul:

– Tunuri! – aruncă el un singur cuvânt.

15 – Trag în pogromiști? – se întoarse repede spre dânsul Gioconda.

20 – Aș! – numai gemu cu năcaz Iliușa. O fi asupra unei case cunoscute și însemnate dinainte... Sau bat chiar în clădirea „Foaiei Poporului“... sub pretext că s-ar fi tras focuri...

Pe scara dinspre Boulevardul Nicolae, în toată lărgimea ei, se iviră primele rânduri ale „oastei credincioase“, cu icoanele, prapurile și portretele Țarului.

25 Gloata cobora cântând imnul imperial. Imensa scară se scurgea ca un puhoi de lavă, – neagră de oameni. Cântul se întretăia de chiote, șuierături și sudălmi.

30 Iată că și din altă parte, dinspre Fontanca, se arată, de-a lungul țărmului mării, capul unei alte cete de asasini.

Aceasta pierduse de mult orice urmă de disciplină și orice frâu, revărsându-se în valuri tulburi

prin ulicioarele întortocheate ale cartierului, unde mătura și mistuia tot ce găsea în cale.

5 În urma ei se înălțau, drepte, coloanele subțiri de fum, întreșându-și firele negre cu horbota spumoasă de nori ușori, prin care surâdeau, senine, ochiurile de azur delicat al cerului.

Iar fața mării, scânteind în mii de ace aurite, sub pânjinișul de catarguri și odgoane ale vaselor adormite, se legăna de voluptate în pacea ei maiestuoasă.

10 Stoluri vesele de pescăruși înfloreau zarea și spârgeau luciul apei.

Dar apelurile lor stridente se amestecau cu mugetul fiarelor avinate, cu bocetele și blăstemele victimelor.

15 Pe dinaintea Giocondei – împietrite pe prag –, femei fugărite se repeziră în desperare, spre țărm și, din luntrele înlănțuite la debarcader, se aruncară peste bord, dispărând în centrul cercurilor tremurate ce se întindeau în luciri ușoare spre larg...

20 Iliușa, strângând cu putere mânerul revolverului, porunci surd Giocondei:

– Intră în casă!... Acuma e prea târziu!...

Dar, în răspuns, auzi numai un țipăt de leoaică rănită.

25 – Fonia!... Fonia!...

Băiatul, despuiat, însângerat, cu capul gol, gonea spre casă, urmărit de o bandă înarmată cu ciomege și topoare.

30 Iliușa, nebun de mânie și spaimă, scoase și el un răcnet huruit și, cu revolverul întins, se aruncă după mama hotărâtă să-și acopere puiul cu trupul ei.

Gioconda se împiedică și căzu fără simțire în praful străzii.

Fonia abia apucă să se aplece deasupra ei; Iliușa nu avu nici vreme să tragă mai mult de două gloanțe înspre năvălitori și, deodată, totul dispăru sub o movilă de trupuri, care se zvârcoleau, grămadă peste cei căzuți, zbierând și lovind orbește fără deosebire, care

5 încotro apuca, cu ciomege, topoare și drugi de fier... Când incendiul trecu dincolo de căsuța Giocondei, mânănd ceata de pogromiști, în stradă rămase doar o pastă de carne omenească, înecată în noroiul diluat de șiroaiele de sânge...

10 Chișinăul află despre grozăviile pogromului din Odessa cu mult mai târziu.

Un bilețel zgriptănat pe un petec de hârtie îl ridică pe Răutu de la masa lui de lucru:

15 „Pentru Dumnezeu, dragă Văniușa, – citi el îngrozit. Vino îndată! A sosit Bella, nu știu cum și nu știu de unde. Nu mă taie capul ce să fac. E o grozăvie. Corina.“

Corina îl aștepta în prag.

20 Palidă, tremurând din tot trupul fără să spună un cuvânt, îl apucă de mână și îl trase în coridor.

Din fund, se auzea un gemăt continuu, înfiorător prin monotonia lui:

– Ai-ai, ai-ai, ai-ai! – gemeau parcă înșiși păreții.

25 În prima cameră, în colțul divanului, Myra, crescută, ședea pe vine, trăgându-și, cu un gest mașinal, rochița scurtă peste picioarele ei subțiri, lungite.

Își rotea ochii ei larg deschiși, strângând la piept capul frățiorului, al cărui plâns se asocia cu gemătul prelung și monoton, ce se prelingea de după părete:

– Ai-ai, ai-ai, ai-ai!...

La deschiderea uși, Bella sări și, trântindu-se cu tot trupul de părete, parcă vroind să se strecoare

prin pietrele lui, scoase un țipăt sfâșietor, cu ochi nebuni de spaimă, fără să recunoască pe Răutu.

5 Părea o fantomă, cu părul ei *alb* ca neaua, cu bărbia mai ascuțită și mai lungită, cu fața torturată de tremurul neconținut al tuturor mușchilor.

Răutu, îndurerat, se repezi spre ea, o cuprinse în brațe și, mângâind-o peste sârmanele ei bucle, îi grăi cu înduioșare.

10 – Bella!... Bella!... Drăguță... liniștește-te! Eu sunt, Vania... Vania Răutu!

Bella se zbătea urmându-și scâncetul monoton:

– Ai-ai, ai-ai, ai-ai!...

15 Prins de deznădejde, Răutu nu mai știa ce să întreprindă, când simți că nenorocita, fără să-l privească măcar, se lipi de dânsul, schimbându-și vaietele într-un apel tot așa de turburător:

– Vania!... Vania!... Vania!...

20 Îl recunoscuse!... Bucurat de această licărire a conștiinței, Vania o îmbrățișă mai strâns de piept, o sărută pe frunte, urmând s-o mângâie în tăcere.

Mai potolită, Bella plângea acum încet, șoptind numai mereu:

– Vania... Vania... Vania!...

25 Cu greu și-a putut da seama cu timpul Ion Răutu despre cele suferite de biata femeie, din frânturile de fraze, incoherente și întrerupte de bocete.

În ziua pogromului, lucra la masa ei de corectoare în redacția „Foaiei Poporului“.

30 După primele vești despre manifestația pornită de la Catedrală, cu prapure și cu portretele Țarului, se simți o oarecare nervozitate printre colaboratorii din redacție și lucrătorii din tipografie.

Dar nimeni nu se aștepta la proporțiile apocaliptice la care ajunsese măcelul.

Peste puțină vreme, se apropie de masa ei Serghei Alexandrovici Jaba, care prinsese o deosebită simpatie pentru biata fată, în temeiul povestirilor și al amintirilor ei din vremurile adolescenței – din zilele *Comunei* de la bariera Buiucanilor –, asupra cărora adesea revenea și Răutu.

Bătrânul și blajinul revoluționar părea liniștit și chiar zâmbi prietenos adresându-se Bellei:

– Știi, tovarășă Bella, ar fi mai bine s-o ștergem... „Foaia Poporului“ e un fel de paratoner¹... Își poate concentra asupra ei toate fulgerele din vecinătate...

– Cum să-mi părăsesc tovarășii? – întrebă Bella tulburată. Apoi... încotro să fug?... Stau într-un cartier evreiesc... Aici suntem la etajul al patrulea... Poate...

– Și cartierul meu e cam tot așa, – rosti gânditor Serghei Alexandrovici, strângându-și în pumn perii rari din bărbuță.

Deschise fereastra și se plecă în afară.

Toată strada dinspre Catedrală furnica sub un torent negru, care se revărsa spre clădirea „Foaiei Poporului“.

– E poate și prea târziu! – se gândi bătrânul.

Dar se așeză liniștit la masă și, luând în mână tamponul cu hârtie sugativă, îl aplică pe foaia de corectură din fața Bellei, întrebând-o în același timp:

– Îl cunoști de mult pe Răutu?... Mi-a vorbit mult bine despre dumneata... Ține la dumneata...

Bella se îmbujoră ca o copilă.

– Nu ne-am văzut, pot spune, din copilărie, – îngăimă ea privind într-o parte – cred că și uitase de existența mea.

¹ *Paratonerre* (fr.)- paratrăsnet (n. ed.).

Din stradă, prin fereastra rămasă deschisă, răzbăteau, tot mai apropiate și mai puternice, accentele imnului imperial.

Brusc detunară mai multe focuri de revolver sau de pușcă, înecate numaidecât într-o explozie de răgete bestiale.

Păreții vibrau până sus de izbiturile în ușile de intrare.

Zăngănit de geamuri sparte, trosnet de obiecte grele trântite de trotuar... Vaiete... Blesteme... Sudălmi... Bocete... Urlete... Plânsete și gemete... tot mai grozave și mai apropiate.

Tropote de pași grei pe scări... Mai sus... mai sus... tot mai aproape!

Serghei Alexandrovici porni încetșor de la masă, tot cu tamponul de hârtie sugativă în mână, și se postă în fața ușii

– Încotro duce uscioara ceea din colț? – întrebă el încet, indicând-o cu o mișcare din bărbie, și porunci scurt și sec: Caută să scapi pe acolo... Eu îi rețin aici, cât oi putea...

În pervaz apăru un gligan fioros, cu nări rupte, cu obrazul tăiat peste nas de o cicatrice de la o ureche la alta, înnegrit de funingine și de sânge coagulat...

Jaba ridică tamponul și din răspuțeri izbi cu el în nasul diform al fiarei.

Era prima și ultima lovitură dată de dânsul unei făpturi omeneste, în lunga lui carieră de revoluționar...

Namila se clătină ușor, dar Bella, fugind, putu încă întrezări lovitura de topor, care rostogoli la pământ pe apărătorul ei.

Mașinal, se aruncă prin uscioara din dos și trase zăvorul.

Se găsi într-un mic depozit de chitanțiere și registre vechi, din care o ferăstrucă, ce părea prea strâmtă și pentru un copil, dădea pe o scară întune-coasă din dos.

5 Ultimele licăriri de conștiință ale Bellei putură numai înregistra zbieretele nearticulate și năprasnicele izbitori în uscioara ei.

10 Nu-și mai putea da seama, în urmă, cum de se trezise în zori de dimineață, sfâșiată și desculță, la mai mulți kilometri de Odessa, unde fu ridicată în căruță de un colonist german.

15 Pogromul din Odessa, anunțat de ziarele din străinătate cu două ore înainte de izbucnire, fu oprit numai a patra zi spre seară, ca prin minune, de către ordinul scurt al guvernatorului general, afișat de poliție pe ziduri și redactat cu o francheță și cu o candoare demne de admirație:

20 „Cetățeni ai Odesei! – glăsuia manifestul amiralului Siniavin. Înțeleg revolta supușilor credincioși ai M. S. Împăratului împotriva *cramolei* jidovești, înfrățite cu pleava degenerată și necunoscutoare de Dumnezeu. Dar ajunge! Ordon liniște! Voi aduce la cunoștința Majestății Sale devotamentul și credința poporului. Autoritățile vor reprima, din momentul de față, orice nesubordonare și tulburare a
25 ordinii obștești...”

30 Bilanțul celor patru zile de pogromuri, după datele oficiale, suspecte prin rotunjimea lor: trei mii morți, zece mii răniți, două mii de locuințe și magazine devastate, zece clădiri dărâmate de tunuri, dintre care din imensul edificiu al „Foaiei Poporului” au rămas numai pivnițele...

Cap. IV

MOLDOVENII

În Chișinău, valul de reacțiune se resimți în primele zile numai în atitudinea mai arogantă și
5 provocătoare a celor doi lideri ai „adevăraților ruși” – Pavlușa Brașevan și Andrei Matu –, ca și a organului lor oficios, „Russcaia Pravda”.

10 „Patrioții” își pierduseră pudoarea și cumpătul de la primele manifestări mai îndrăznețe ale „Cercului pentru învățătura și propășirea moldovenilor” – și, mai cu seamă, după apariția primului ziar din Basarabia în limba națională, intitulat „Nistrul”, care, mulțumită bunăvoinței doctorului Roitman, se
15 tipărea, după *Manifestul Constituțional* din 17 octombrie, în tipografia „Gândului Basarabiei”, cu slove rusești, atât pentru că alfabetul latin încă nu era cunoscut în provincie, cât și din lipsa materialului.

20 Această relativă libertate a cuvântului și a acțiunii culturale a moldovenilor a primit, pe neașteptate, loviturile cele mai sensibile de la huliganii localnici.

Moldovenii Brașevan și Matu, e adevărat, în zelul lor polițist, nu lăsau nici mai înainte nimic de dorit.

25 Imediat după întemeierea „Cercului” pentru cultură moldovenească, „Russcaia Pravda” publică, sub iscălitura însăși a directorului P. Brașevan, un atac

furibund, sub titlul sugestiv: „*Noi nu-i vom trăda, nici nu-i vom vinde!*“...

Și acest produs literar al moldovanului pan-moscovit suna textual:

5 „Zilele acestea am aflat că se și fac la noi încercări, care, treptat, pot să provoace în sufletele basarabenilor înstrăinarea și uitarea datoriei lor față de Rusia... Am aflat că s-a format nu știu ce cerc, al cărui scop tinde la deschiderea de școli românești în

10 Basarabia, predarea limbii românești moldovenilor, dezvoltarea gustului pentru literatura românească etc... Într-un cuvânt, s-a făcut primul pas, care fatal va duce la *antagonism și separatism*.“

După acest denunț formal, fostul pupil al bucătăriilor și al scârilor de serviciu din Năpădeni nu se sfia să mai insinueze:

15 „Nu știu dacă acest «Cerc» s-a format sincer și numai din lipsă de judecată sau el s-a întemeiat sub înfrâurirea discursurilor seductive ale unui *emisar românesc sau ale unui agent secret venit de peste Prut*...“

Autorul ținea cu tot înadinsul să se știe că el nu din ușurință, ci cu bună știință își pornește atacul, subliniind anume primejdia moldovenismului:

25 „Poporul – scria el mai jos – are prea puțin timp ca să poată învăța deodată carte rusească și românească. Și desigur că *majoritatea va preferi să învețe în limba maternă, în cea românească*...“

Îngrozit de această perspectivă, adevăratul rus născut la Cucernica, în hotarul Năpădenilor, fiul mașter al coanei Anica Mesnicu, nașa lui Vania Răutu, își încheie patetic pamfletul:

„Nu! Nu vor trăda basarabeni pe urmașii liberatorilor lor și nu-i vor vinde. Și nu vor jertfi, pentru foloase josnice și calcule meschine și vulgare, ceea ce

este darul suprem al tuturor sufletelor nobile: fiindcă nimic nu e mai grav decât pecetea de trădător...“

În „zilele libertății“, pentru prima oară peste bariera Prutului, au putut trece și ziarele românești.

5 Basarabeni s-au aruncat cu lăcomie asupra lor. Efectul însă al acestui prim contact cu opinia publică românească a fost dezastruos.

Chiar „Ogorul“, monitorul „Apostolului neamului“, profesorul Christophor Arghir, proslăvea pe

10 Paul Brașevan și Andrei Matu ca „naționaliști înfocați“, care luptă împotriva jidanilor și a anarhiștilor, pentru credința strămoșească și națiune!...

Răutu nu citise încă „Ogorul“, când în camera lui năvăli tremurând și vânat de mânie președintele „Cercului moldovenesc“ Porfir Gavrilovici Gheorghită.

15 – Ce-i aiasta, frate, ce-i aiasta? – strigă el zvârlind în fața lui Răutu un număr al „Ogorului“. Ce-i aiasta? Prostie sau măgărie?... Și cine-i cela, directoru, profesorul?... Ce fel de profesor?... Christophor Arghir!... Trebuie să fie cumpărat de ruși... de jandarmi...

Răutu parcuse în grabă articolul încriminat.

– Nu, Porfir Gavrilovici! – rosti el cu un surâs trist. Profesorul Arghir e considerat în țară ca un mare patriot, apostol al neamului... Dar e rău informat. Basarabia a stat până acuma prea izolată...

25 – Ce informație, frate! – se indignă bătrânul moldovan. Nu vede el că aiștia ne fac vânduți, pentru că ne ridicăm împotriva stăpânirii rusești?... Cică rușii ne-au *liberat* și le suntem datornici! Și că primejdia cea mare ar fi învățătura în graiul nostru...

– Brașevan și Matu – obiectă Răutu – se ridică împotriva evreilor... Și, în țară, mulți confundă antisemitismul cu naționalismul...

– Ce antisemitism? – se înfurie și mai tare candidatul desemnat al moldovenilor pentru Duma imperială. Nu știe Arghir aista al dumitale că ei se ridică împotriva jidanilor, ca și împotriva noastră a moldovenilor, *ca adevărați ruși* și ne porcăresc, pentru că ținem la nația noastră? Și nu înțelege el că numai cu ajutoru evreilor am putut începe gazeta noastră?...

În zadar încercă Răutu să deschidă ochii naționaliștilor de profesie din Regat, prin corespondențele sale, publicate sub diferite pseudonime în „Farul” și în presa zilnică.

15 Lucrurile mergeau din rău în mai rău.

Chiar atunci când Brașevan denunța fățiș gazeta „Nistrul” ca „vândută guvernului român” și amenința pe basarabeni cu „vărsarea unui ocean de sânge”, organul profesorului Arghir nu înceta cu osanalele la adresa acestui „naționalist” care, pentru ca să-și justifice atacurile împotriva „moldovenizanților”, ajunse până chiar să conteste caracterul etnic al Basarabiei, afirmând, sub semnătura sa, că Moldova între Prut și Nistru era „aproape pustie” când rușii „au scăpat-o de jugul turcesc” și că, astăzi, populația moldovenească, de altfel, credincioasă în masă țărilor, abia dacă se ridică la „vreo opt sute de mii de suflete”.

25 Mai târziu, directorul „Nistrului”, punându-și candidatura pentru Dumă, primi o lovitură care îl jigni atât de adânc, încât Răutu nu mai știa cum să-l ogoiască.

„Russcaia Pravda”, publicând lista candidaților, însoțea numele protagoniștilor huligani, ca o supremă recomandare, cu titulatura de *adevărat rus*.

Iar pe candidații moldovenilor nu-i mai scotea din jidoviți, trădători și vânduți, de nu găsea alte cuvinte mai grele de ocară...

În ce privește personal pe Gheorghită, monitorul brașevanist nu se dădu în lături de la un denunț în toată regula:

„În persoana lui P. G. Gheorghită, Duma imperială ar căpăta pe un românofil aprins, care, desigur, va susține foarte energic toate autonomiile, începând cu autonomia Basarabiei, deși, credem că ar fi mai *loial* din partea lui să ridice, fățiș, pur și simplu chestiunea anexării Basarabiei către România...”

Iar „Ogorul” totuși îi ținea isonul, ponegrind pe candidatul moldovenilor ca *filosemit și slugă a guvernatorului*...

Mai mult răsunet găsea acțiunea lui Răutu la reprezentanții familiilor boierești, care aveau ramificații în Basarabia, cum sunt Cazareștii Vatațeștii și Sferțenii.

20 Aceștia au venit în ajutorul primei tipografii românești din Basarabia, cu toate că nici persoana, nici ideile lui Răutu nu le puteau inspira vro simpatie.

Ioniță Cornea intră sfios în biroul „Nistrului” în care lucra Răutu.

25 – Sărut mâna, conașe Vania! – salută el tușind ușor.

– Să trăiești, Ionică! – îi răspunse Răutu, punându-și condeiul pe masă și aprinzându-și țigareta. Ia loc și spune cum mai merge treaba!... Nu te-am mai văzut, cred, mai bine de o săptămână.

30 Băiatul însă rămase în picioare, frământându-se pe loc și schimbându-și stinger piciorul de reazăm, cu privirea fixată în căciula lui, pe care o răsuca când într-un pumn, când într-altul.

Vădit, era tare tulburat de ceva.

De când apăruse „Nistrul“, făcea mari servicii de colportor și agent de propagandă în sânul unei populații care nu văzuse încă un cuvânt tipărit în graiul ei.

Era și el însuși un cititor pasionat al „Nistrului“, după ce învățase alfabetul rusesc cu o repeziciune vertiginoasă, mulțumită Gionnei Varnavin, și acum era pe cale să învețe și pe cel latin.

– Ia loc, dragă Ionică! – insistă cu blândeță Răutu.

Poftim și o țigarcă! Și zi, ce ai pe suflet?

Se așeză anevoie pe un colț de scaun și, oftând greu, își ridică spre Răutu ochii lui de violetă, întu-necați de deznădejde.

– Conașe Vania! – îndrăzni el în sfârșit să-și înceapă spovedania. Conașe Vania!... Ci facem cu *dizirtirii*?... Nevoi mari!... Să scriiți ceva la gazetă...

Răutu înțelese îndată ce nor îl amenință.

Totuși, căutând să nu-și piardă cumpătul, întrebă cu aparentă liniște, urmărind inelele de fum ale țigării:

– Și ce-i cu ei, Ionică?...

– Îi mari nevoi! – repetă tulburat Ionică. Amu, norodu piști tăt îi tare bucurosi di gazetă. Fieșticari, cari știi olecuță di slovă îi ahotnic s-o citească... Dar *dizirtirii* iștia strică tătă treaba... Spării norodu... Sunt grămadă în fieșticari sat... și grăiesc di prăpădenii că piști Prut îi mai rău ca la noi... Că țărani mor di foami... și sunt jupuiți di *naloguri*¹... și-s căzniți mai rău ca în iad... N-au nici legi, nici dreptăți... *Nadel*² puținel și la muncă... duși cu sila, pentru ti miri ci... A fi adevărat, conașe Vania?... Ci să zic eu oamenilor?

¹ *Nalog* (rus) – impozit (n. ed.).

² *Nadel* (rus) – lot de pământ dat în folosință, lot de împroprietărire (n. ed.).

Era un orator născut.

Accentele acestei vorbiri nemeșteugite mișcă rădăcinile pe Răutu.

Ochii albaștri, ațintiți asupra lui, implorau, și mai elocvent, un cuvânt de mângăiere.

Rareori în viața lui, Ion Răutu s-a simțit într-o situație mai penibilă.

Cugetul nu-i îngăduia vreo rețușare a adevărului.

În același timp, își dădea seama că numai câștigând sufletul țaranului din Basarabia își poate îndeplini sarcina.

I se înfățișa primul prilej de a-și încerca puterea de convingere, fără să se abată din calea adevărului.

O seară întreagă, în camera lui de hotel, încercă să-și spună întreg gândul, fără niciun înconjur, să se spovedească față de acest simplu țaran necărturar, dar cu suflet curat – *fiul Ilenuței*...

Birui.

Înainte de despărțire, noaptea târziu, Ionică repeta trist, dar resemnat:

– Așa-i... Dezrobiri pentru norod nu poți să fii fără di lumină... Iar lumina vini numai din învățătură, din carti... în graiu lui... Așa-i. Amu suntem mai rău ca cei calici di la iarmarocaci, la cari Dumnezeu li-o luat lumina ochilor... Și norodu tăt moldovenesc, grămadit, laolaltă, mai ușor poți dovedi pe boierii hrăpăreți și pi nacialnicii haini... Așa-i... Amu, aici, ti bati rusu, dincolo, îmi zici mata, unguru ori neamtu... Și piști Prut își pot faci di cap boierii și nacialnicii cei răi... Așa-i...

Vorbea încet, revenind mereu la același gând, ca și cum vroia să-și întipărească bine în minte ce are de spus norodului.

Se ridică oftând în picioare și, răsucindu-și din nou căciula, se rugă:

– Să scrii și la gazetă, conașe Vania!... Am să li talmăcesc eu la oameni...

5 Uraganul revoluției, care arunca din făgaș milioane de vieți, bântuia înainte cu o furie neînfrântă.

Valurile pogromurilor se încrucișau cu răzvrătirile orașelor și cu tulburările agrare.

Adunându-și notele, zi cu zi, pentru corespondențele destinate „Farului“, Răutu era adesea prins de ameteți, căutând o imagine expresivă, care să facă inteligibilă în țară vijelia ce zguduia din temelii o împărăție milenară.

15 Rusia apărea ca imensul crater hawaian Kilauéa, sublimizat, în care veșnic clocotește lava incandescentă, revărsându-se în răstimpuri peste margini, spre a arunca apoi în văzduh flăcări cu gaze otrăvite și blocuri fumegânde, – și, înainte de a fi stins și încheșat, un strat este înecat sub altă cascadă de minerale liquefiate.

20 Altădată, împărăția țărilor mai curând evoca o menagerie, din care fiarele, scăpate din cuștile lor, răspândesc moarte și spaimă împrejur, sau o casă de nebuni furioși, evadați, pe care nicio putere de
25 persuasiune și nicio constrângere fizică nu-i mai poate stăpâni.

În fața acestei erupțiuni de stihii, Basarabia părea cu adevărat o țară adormită.

30 Ca răsplată pentru purtarea ei „cuminte“, autoritățile au ferit Chișinăul de un pogrom general.

Însuși Răutu se deprinsese să nu dea prea mare atenție micilor distracții ale „adevăraților ruși“, ca

devastarea locuinței doctorului Roitman și a redacției „Gândului Basarabiei“, deși suferise atunci și modesta instalație a „Nistrului“.

5 Chiar „execuțiunile“ pe care, din vreme în vreme, și le îngăduiau huliganii autohtoni păreau fapte diverse, uitate în momentul chiar când erau aflate.

I-a fost sortit însă să asiste la asasinatul vechiului tovarăș din „cercul de autoinstrucție“ al elevilor Chișinăului, preotul Andrei Găină din Perieni, –
10 pentru care simțea și muștrări de cuget.

Andrei, deși rămăsese bun moldovan și nu-și refuza contribuția pentru „Cercul de cultură națională“, cu vrâsta, se moleși și căzu sub dominația mamei-preotese, Anisia Ivanovna, care, odată cu
15 contururi mai debordante, câștigase mult și în autoritate conjugală.

Răutu îi transmise prin Ioniță Cornea o scrisoare de reproșuri amare pentru atitudinea lui rezervată într-un moment atât de hotărâtor pentru
20 Basarabia, – cu injoncțiunea de a se prezenta fără întârziere la Chișinău.

Peste puține zile după pogromul din Odessa, într-o dimineață rece dar senină de noiembrie, Andrei apăru la „cartierul general“ de la Hotelul Paris.

25 Timid, aproape rușinat, își lăsă jos giubeaua blănută, cu guler de astrahan și, după o salutare nedelușită, se așeză cu aer vinovat în fața mesei ovale la care scria Răutu și începu să-și frece mâinile ca să și le încălzească puțin.

30 – Îmi pare bine că te văd, dragă Vania, – începu el cam încurcat – că te gălesc sănătos și în voci bună... Iaca, am venit! Abie am putut scăpa de năcazuri... Ce poruncă?

Răutu se încruntă și strâmbă puțin din nas.

Bietul Andrei se rotunji. Obrajii plini și rumeni îi atestau buna sănătate, dar totuși lui Răutu i se păru că împrăstia în jurul său niște exhalățiuni delectere, în care se amestecau mirosurile de tămâie, de pomadă răncedă, de trup rar spălat, de copii neîngrijii și de saltea de puf neprimentă.

– Ascultă, Andrei! – îl interpelă Răutu cu oarecare asprime. Știi că Vasile Giurilă e pe lista amnistiaților?... Trebuie să fie pe drum, din Siberia... E în drept să ne ceară socoteală – și mie și... ție!... Conștiința nu-ți spune nimic?... Trecutul nu ne leagă?...

Andrei păli și, lăsându-și capul în jos și răsuflând greu, își freca mereu mâinile în tăcere, neîndrăzind să privească în față.

Tăcerea ținu mai multe minute.

Răutu, emoționat el însuși, se ridică în picioare și se apropie de fereastră.

În fața hotelului, în aleea largă a „Bulevardului“ se desfășura o scenă obișnuită în „zilele libertății“.

Un auditor se strânsese în jurul unei tribune improvizate.

Pe banca de grădină, un adolescent, în pălărie cu borduri largi și cu un pled în spate, cu gesturi de orator popular, ținea, desigur, un discurs de propagandă.

Răutu nu putea auzi cuvântarea lui, nici aplauzele auditoriului, destul de vii, judecând după mișcarea palmelor.

Tabloul se estompa pașnic în simfonia de toamnă, cu frunzele aurite ale copacilor din „Bulevard“, cu flăcările aprinse de apus în crucea de pe cupola Catedralei, ce se tăia maiestuoasă în cerul palid deasupra obeliscurilor de plopi.

Răutu auzi deodată, la spatele lui, sufocări de plâns.

Andrei, cu fața lăsată pe masă, strânsă între degetele lui crispate, se cutremura în hohote. Pletele lui pomăduite și îngrijit ondulate se răsfireau într-o stranie aureolă.

Răutu se aruncă spre el, încercând să-i ridice capul:

– Andrei!... Andrei!... Ce faci? Fii bărbat!...

– Ah, Vania! Vania! – sughițea bietul om. Sunt un păcătos... tare păcătos! Diavolu e tare... Ne suge în tină... Ce să fac?... Ce să fac?... Cum să dau ochii cu Vasile?... Am crescut de mici împreună... Am stat la seminar tăta vremea pe aceeași bancă... Și amu!...

Răutu, ca să-și stăpânească emoția și să-l îmbărbăteze și pe el, luă un ton hotărât și sec:

– Dragă Andrei! – grăi el încet, oprindu-se aproape la fiecare cuvânt – dragă Andrei, cu toții avem păcate. Omul e slab... și e grea povara vieții. Dar un bărbat nu se bocește... trăim astăzi vremuri mari... Se hotărăște nu numai soarta Basarabiei sau a Rusiei... Purtăm o grea răspundere... Vasile trebuie să ne găsească gata de luptă și de jertfă, vrednici de dânsul...

Conversația fu îndrumată, cu încetul, în făgașul unei discuții liniștite asupra metodelor de luptă și îndeosebi în ce privește pregătirea campaniei electorale pentru Dumă.

Andrei își lua sarcina pentru răspândirea „Nistrului“ și pentru propaganda în mijlocul preoțimii.

Prietenii se despărțiră împăcați, strângându-și mâna cu căldură și amândoi, cu nădejdea reînviată în viitor.

O bucată de vreme, Răutu se primblă gânditor prin odaie.

Un zgomot din ce în ce mai puternic îi atrase însă atenția spre stradă.

Deschise fereastra și deodată văzduhul se umplu de vuiet.

Un spectacol de altă natură se dezveli înaintea lui.

În stradă și pe trotuar, două detașamente de cazaci, iar dinspre „Bulevard“, două cordoane de poliție prinseră la mijloc auditoriul improvizat și inofensiv, care se strânsese cu câteva clipe înainte în jurul adolescentului cu pledul.

O bandă de ciomăgași opera în libertate.

De sub banca ce-i servise de tribună, se întindeau picioarele rigide ale oratorului. Un tip de bețivan se trudea să-l descalțe, iar altul trăgea de sub trupul inert pledul studentesc.

Încercările de fugă erau zădărnice; oamenii dezarmați primeau loviturile de ciomege și de „harapnice“ căzăcești ca o turmă de vite, fără împotrivire, umplând numai văzduhul de bocete și strigăte disperate.

La stânga terasei de intrare a hotelului, stătea căruciorul cu un cal al preotului din Perieni, pe lângă care se ținea, paralizat de groază, un flăcăuan, atârnat de căpăstrul calului, ce se ridica spăriet în două picioare.

– Ce-i cu Andrei? – fulgeră prin gândul lui Răutu, care se și aruncă în jos pe scări.

În clipa în care apărură pe terasă, văzu pe Andrei, în cărucior, cu hățurile calului strânse în mână, adresându-se către mulțime:

– Fraților! – striga el amestecând cuvintele rușești și moldovenești. Fraților, să fie pace și voie bună între voi! Fraților, așa a lăsat cuvântul Domnului nostru, Mântuitorul nostru.

Predica însă îi fu tăiată aici.

O stârpitură hidoasă și dezmațată, cu un cap turtit de degenerat, punându-și piciorul în scara trăsuriceii,

își înfundă cuțitul în coasta preotului, sub giubeaua lui blănită întredeschisă la piept.

Nenorocitul căzu cu fața drept înainte peste capră, cu brațele în cruce.

Gulerul de astrahan îi acoperi capul, trecând dincolo de marginea de sub capră.

Calul se smulse; flăcăuanul căzu răsturnat pe spate; trăsurica porni în goană furtunoasă pe bolovanii de granit, răzbi printre caii cazacilor și se șterse după colț.

Răutu putu numai zări mototolul negru săltând de-a curmezișul căruciorului.

În stradă și în aleea Bulevardului zăceau mai multe trupuri, din care unele încă se zbăteau scaldate în sânge.

După un semn dat de un polițist, cazacii din partea de jos a străzii cârmiră caii și plecară, lăsând loc liber mulțimii, mânată din urmă de șarjele de infanterie și poliție.

Cap. V

ÎN RĂZMERIȚĂ

Două săptămâni, Răutu urmărea înfrigurat telegramele și corespondențele din Moscova, unde fusese atins momentul culminant al revoluției în lupta de baricade.

De la șase până la douăzeci decembrie, răsculații – cei mai mulți muncitori industriali și lucrători din atelierele căilor ferate – au ținut piept bombardamentului și salvelor de mitraliere.

Înfrângerea puse o mare creștătură pe răbojul istoriei.

Imediat, *Institutul Tehnologic*, în care își ținea ședințele Sovietul, fu înconjurat de trupe și toți deputații arestați.

Fluxul revoluției se tot retrăgea.

Defecțiunea burghezimii și a nobilimii liberale și, mai cu seamă, întârzierea satelor lăsară stăpânirii câmpul liber pentru o feroce represiune.

Orice șef militar fu autorizat să proclame, după libera lui apreciere, starea de asediu și să se declare „guvernator general“, ceea ce îi dădea, prin simpla ordonanță semnată de el însuși, puteri discreționare, până la dreptul de viață și de moarte asupra întregii populații, lăsată adesea pradă unei fantezii morbide.

Zilnic, colecția de informațiuni din ziare a lui Răutu se îmbogățea cu documente din ce în ce mai îngrozitoare.

O adevărată saturnală de sadism și de cruzime sălbatecă se revărsă pe toată întinderea împărăției.

Țarismul, prins în spasme mortale, năpusti asupra „țării răzvrătite“, ca pacificatori, pe *căciularii albi* – aghiotanții din suita Majestății Sale Imperiale.

Veni vremea când unul din acești pacificatori putu decreta, fără să se sinchisească de legi, că „satele ai căror locuitori nu vor să execute angajamentele de muncă, vor fi bombardate...“

Iar altul, și mai scurt: „În cazul vreunei nesubordonări față de autoritățile militare, toți cei reținuți ca ostateci (*sic!*) vor fi împușcați, peste un ceas, fără judecată!...“

Și regimul de ocnă putea fi invidiat ca un model de ordine legală...

Dispăru și orice orânduială socială.

Pe de o parte, țăranii devastau și incendiau regiuni întregi, omorau peste tot pe proprietari și pe arendași, violau pe soțiile și pe fiicele lor, schilodeau vitele.

Pe de altă parte, „bandele negre“ schingiuiu și măcelăreau, în numele țarului, populația târgurilor, prefăcute în grămezi fumegânde de moloz, – adesea sub comanda reprezentanților autorităților militare, cum era acel căpitan Bieloruțev, care se proclamă „guvernator general“ în tângușorul Greazi și amenința toată populația cu exterminarea!...

Asemenea vești reproduse, din grămadă, într-o singură corespondență a „Farului“ din ianuarie, după înfrângerea răscoalei din Moscova, Răutu le

înregistra zilnic, alături de știri care semnalau degenerarea acțiunii revoluționare până la acte individuale de banditism și de tâlhării la drumul mare împotriva particularilor, sub denumirea pompoasă de „expropriieri revoluționare“.

Un ziar îi aduse la cunoștință că și vechiul „prietenuș“ din Serghinsk, Spirca Varnac, surprins la jaful unei bănci private – în numele partidului social-democrat! –, fu grav rănit și, înainte de moarte, denunță pe instigatorul său – „șeful“ Artamon Danilov...

Și un alt vechi tovarăș din deportațiunea siberiana se distinse pe această arenă: în Polonia operau cu mult răsunet bandele de „expropriatori“ conduse de fostul social-democrat și membru activ al partidului polonez „Proletariatul“ – Ioseph Pilsudski, care făcea incursiuni îndrăznețe din Galiția.

Făcea concurență, în această privință, celuiilalt Ioseph – Joso Djugașvili din Caucazia...

Rusia, cu adevărat, nu mai părea un stat – nici măcar o societate –, ci o junglă din epoci preistorice!...

În această răzmeriță, se elaborau de către miniștrii țarului, pentru a hrăni nădejile clătinate ale liberalilor, „legile fundamentale“ și se pregăteau alegerile pentru Duma imperială.

Pe Răutu îl exaspera mai cu deosebire proclamația grupărilor revoluționare, care au decretat boicotul Dumii și abținerea de la alegeri.

Prin aceasta se pierdea ultima nădejde în înfrângerea imediată a țarismului.

Ziarele anunțau că, printre alți prizonieri ai Schluesburgului, fusese eliberată și Vera Nicolaevna Corceaghina.

– Undina!...

Pe la sfârșitul lui ianuarie, Răutu luă trenul spre capitala Rusiei de sud-vest, în nădejdea de a afla ceva despre soarta ei.

Ocupă în trenul de sară un loc din clasa întâia, pe care îl preferi din considerații de „siguranță“.

Vagonul era aproape gol – afară de vreo doi funcționari superiori, care mergeau numai până la Benderi.

Peste Nistru, în Chersonia, reîncepură tulburările agrare și, chiar prin gări, mai multe depozite de grâne ale căilor ferate fură devastate.

Era natural dar ca „lumea bună“ să se ferească de călătorii.

De la Tiraspol, reînvieră privescările din octombrie: zărilor aprinse de incendii, conacuri și magazinele mâncate de flăcări; salve de puști și chiar bubuit de tunuri.

Spre dimineață, pe drumuri, caravane de care țărănești șerpuiau iarăși în toate direcțiile, când goale, când încărcate.

Cu o variantă însă sugestivă: peste tot mișunau acum și detașamente de infanterie, escadroane de cazaci și chiar baterii de tunuri, care urmăreau cetele înarmate numai cu coase, topoare și ciomege.

Înainte de stația Rasdielnaia – punctul de joncțiune cu linia Kievului –, trenul fu o vreme chiar reținut din cauza încăierării ce avea loc tocmai în excavațiunea căii ferate.

Când trenul putu porni, de-a lungul șinelor se înșirau cadavre lungite pe taluzul terasamentului, iar pe șoseaua Odessei șerpuia un convoi de prizonieri cu carele lor.

În stație, intră în vagon un om înalt, cu un „tulup“ gros, negru, cu o enormă „papaha“ albă în cap, de sub care răsăreau ciudat niște ochelari rotunzi, afumați și o față zbârcită și ciupită de vărsat, complect rasă.

5 Călătorul aruncă o privire asupra lui Răutu, trecu prin coridorul vagonului până la capăt, apoi alese totuși compartimentul lui Răutu, unicul călător.

Își scoase tacticos „tulupul“, de sub care apărură un trup slab și deșirat; își puse „papaha“ în cui și
10 geamandanașul în rețeaua de bagaje; își netezi în fața oglinzii un păr negru stufos și lucios ca o coamă de cal și se așeză pe banca din față, încolăcindu-și picioarele lungi și subțiri, cu un gest care îl făcu pe Răutu să tresară.

15 După pornirea din Rasdielnaia, călătorul zâmbi și, apucându-și „mărul lui Adam“ între degetele drepte, se adresă pe neașteptate tovarășului de compartiment:

– Sunt, vasăzică, bine mascat, tovarășe Pimperlic?...
20

Era însuși Artamon Dimitrievici Danilov.

Peruca și dispariția bărbii îl transfigurară desăvârșit. Discuția se aprinse îndată pe tema zilei – boicotul alegerilor de către revoluționari.

– Nu putem adera nici într-un chip, – reluă
25 Danilov maniera lui scadată de vorbire, căutându-și mașinal tufițele de lână recent mistuite de pe obrazul lui ras. Nu putem adera la această minciună... Ar fi și în zadar. Țarismul e un cadavru... Și cu el e mort și regimul capitalist, care nu trăiește în Rusia decât
30 din grația Țarului.

– Dar mișcarea revoluționară e înfrântă! – obiectă Răutu, aducându-și de emoție mânilor la piept. Proletariatul industrial, singura forță revoluționară mai conștientă, e obosit, extenuat, demoralizat, iar țăranii...

– Țăranii dumitale, – porni Danilov cu vehemența lui rece – țăranii ne-au înșelat... Sunt niște brute, o turmă fără nicio coeziune, incapabilă de organizație și inițiativă... N-au jefuit și n-au distrus
5 nici a douăzecea parte din moșiile și conacurile boieresti, nici a douăzecea parte din ceea ce erau *datori* să distrugă, pentru a suprima pe teritoriul Rusiei rușinea feudalismului asiatic... Degeaba le-am aruncat lozinca: *Să jefuiți pe jefuitori!*

10 – Dar aceasta învederează numai și mai bine înfrângerea revoluției!

– Sunt înfrângeri, dragul meu, care înseamnă mai mult ca o victorie! – fu răspunsul dârz. Dezvoltarea reală a evenimentelor e totdeauna încurcată...
15 Poți întrezări în fășii epilogul, înainte chiar de a vedea prologul...

– Nu e mai bine să fie utilizată Duma? – încercă să obiecteze Răutu. Cel puțin ca un popas, să fie evitată o zadarnică vărsare de sânge...

20 – Hm! – surâse feroce vechiul tovarăș din *Nu-mărul Cinci*. Tot ești prinț bizantin și umbli cu migdale zaharisite. Duma e o jucărie a burjuilor... Mai mult folos, pentru revoluție, aduce o bandă bună de expropriatori!...

25 – Dar – încercă încă o dată „prințul bizantin“ – mi se pare că ultimul congres al social-democrațiilor – al partidului dumitale! – a condamnat aceste operațiuni?...
30

– Momâi osificate! – hârâi disprețuitor ireductibilul comandant al revoluției. Îmi ajunge o mână de revoluționari profesionali, îndrăzneți și disciplinați, ca să întreținem haosul, până ce clasa muncitorească se va reculege și va veni momentul oportun pentru o

singură acțiune rațională – insurecția. Lozinca zilei este: Insurecția este înfrântă, trăiască insurecția!...

Răutu simți zădărnicia discuției și căută să schimbe subiectul:

5 – N-ai auzit cumva dumneata, Artamon Dimitrevici, ceva despre Undina, Vera Nicolaevna Corceaghina, eliberată din Schluesselburg?...

– A! Narodovolca? – sună în răspuns un glas indiferent. Împușcată la Moscova... de un glonte ră-tăcit. A găsit cu cale să se primble la Presnea, între baricade și trupele de presiune...

Danilov aproape căscă.

Un zid negru se ridică în fața lui Răutu și-l izolă de restul lumii.

15 În apropiere de gara Odesei, mai că nu-și mai auzea pe tovarășul de călătorie, care, îmbrăcându-se, îi arunca porunci:

– Să ieși înainte și să treci de la un capăt la celălalt al peronului. Dacă vei vedea ceva suspect, să fluieri melodia imnului imperial. Eu, pentru orice ocazie, am să stau pe scara din dosul vagonului.

Din nou, ca și cu un sfert de veac înainte, străzile marelui oraș i se păreau lui Răutu pustii și mute.

Moartea rupea toate firele ce-l legau de trecut...

25 Numai cadavre...

Deodată, i se ridică în față viziunea deșertului polar, după suflarea *hiusului*.

Nesfârșirea albă și moartă, presărată de pete negre ale vietăților distruse și înghețate sub suflul ucigător, – ca o imensă manta de hermină...

30 Moarte se ridicau, ca enorme mausolee, edificii-ile cu patru și cinci etaje...

Moarte stăteau tramvaiele, cu pasagerii morți și înțepenii înăuntru și cu caii morți și nemișcați înaintea lor, morți, – ca și trecătorii de pe trotuar...

Toți: morți, muți, negri și înghețați...

5 Porni ca în somn spre Bulevardul Nicolae.

Vastă se întindea, sub aerul înghețat, fără nicio creștătură, oglinda *albă* a mării, punctată de siluetele negre ale marilor pacheboturi și ale luntrilor de pescar, deopotrivă moarte și tăcute.

10 Între țărm și poalele podișului pe care se înalță bulevardul, mohorât se așternea cartierul portului, parcă fumegând încă sub jocul de umbre ușoare, printre cadavrele calcinate ale căsuțelor pierite în pojarul pogromului din octombrie.

15 Răutu nu îndrăzni să se apropie de banca de lângă statuia Ecaterinei...

Mașinal, se îndreptă spre cartierul în care se înalța sumbra clădire a cazărzii *Numărul Cinci*.

20 Închisoarea politică fusese transferată într-o altă clădire, special construită, și vechea ei încăpere restituită cazărzii.

În curte fu totuși întâmpinat de un caporal mărunțel și agil, care îl întrebă cu siguranța unui ghid experimentat:

25 – Ați venit să vedeți *politica*?

Și porni spre colțul unde, pe vremuri, se ridicau *promenadele*.

30 Răutu urcă în urma lui treptele roase și, din coridor, se îndreptă spre ultima cameră ce o ocupase – camera Fanyei Perlov.

Același tavan jos, ce te apasă, îți cade în cap.

Tot drept de la podea, se ridică ogiva retezată a ferestrei, dar acum lumina pătrunde neîmpiedicată de scutul de tinichea și de gemurile mate.

De-a lungul păreților, cu îngrijire neteziți și văruți, se întind *narele* de scânduri, cu așternutul soldaților, în parte ocupate.

5 Nicio urmă de sufletele zbuciumate, care visau aici triumful revoluției...

Iată și camera lui Andrei Rechinul...

Alături, a lui Artamon Danilov...

Dincolo, a sârmanului Maroghin – „tovarășul Maurul“.

10 Mai trăiește oare?...

Într-una din aceste încăperi joase și mohorâte a stat Undina, înainte de transferare la Cetatea „Petru și Paul“ din Petersburg și la Schluesselburg.

15 Pe aceste ziduri se opreau privirile ochilor aceia senini ca lacuri de munte...

Dar nimic nu mai reflectează chipul cristalin și eroic al fecioarei jertfite, care a sfințit pe veci pietrele acoperite acum cu *graffiti* obscene...

20 Și totul e înecat în duhoarea de iuft, de picioare nespălate, într-un amestec răscolitor de aer acru, de pâne rău dospită și de *ști'* soldățești.

Câți au mai rămas dintre tovarășii zilelor acelea?...

– Vine Vasile Giurilă! – își aduse subit aminte Răutu.

25 Nu mai avea tăria să caute pe altcineva la Odessa și, cu cel mai apropiat tren, se întoarse la Chișinău.

O căsuță modestă pe țărmul Volgei, într-o suburbie a Saratovului, în mijlocul unei vaste curții pustii, aproape înmormântată sub zăpadă.

30 În ușa abia crăpată, la sunetul clopoțelului, se văzură un ochi gălbui și un colț al gurii lăsată în jos:

¹ *Ști[bleti]* (rus.) – bocanci, ghete, pantofi (n. ed.)

– Pe cine căutați, maică? – se auzi o voce stânsă.

– Ecaterina Efimovna?... Eu sunt Minscaia...

Ușa se deschise și se reînchise imediat, înghițind figura palidă a călugăriței sașii și șchioape.

5 În cabinetul lui de lucru, Simion Vichentievici Polieschi, fost deportat politic în Turinsk, cunoscut sub porecla de „Patriarh“, își clasifica vastul material, adunat chiar de dânsul, despre grupările etnice – epave din secularele migrațiuni ale hoardelor asiatice – împrăștiate între Volga și Ural.

Se schimbase relativ puțin din vremurile când organiza muzeul din Minusinsk sau de când își ținea cursurile la „Academia“ din Turinsk.

15 După două decenii scurse, părul, ceva mai rar, îi descoperi creștetul cu perfidie și-i lărgea fruntea; barba de patriarh, ceva mai lungită, se împetrișase și mai mult de fire albe.

20 Obrajii însă rumeni și netezi, privirea senină, judecata cumpănită, ca și pasiunea nestăpănită pentru știința pozitivă îi dădeau, ca și în trecut, aerul de vecinic adolescent blajin și naiv.

25 Chiar destinul paradoxal de martir al revoluției, fără pic de patimă și interes pentru politică, îl urmărea mereu – „din greșală de tipar rămasă *fără errata*“, cum râdea defunctul Țicorschi.

În zadar, după întoarcerea din Siberia, căuta să se consacre exclusiv unei mari opere de preistorie și protoistorie, menită să dovedească, pe temeiul documentelor nediscutabile, că leagănul omenirii ar fi fost în taigaua Minusinskului, la poalele Saianilor.

30 Ori de câte ori un vechi tovarăș din deportație avea nevoie de o „adresă conspirativă“ sau de un adăpost, nici Simeon Vichentievici, nici Ecaterina Efimovna nu aveau inimă să-l refuze.

Astfel, sârmanul „Patriarh“, regulat, aproape în fiecare an, trebuia să-și părăsească biroul pentru o celulă de închisoare, până ce jandarmii, convinși pentru nu se mai știe a câta oară că e un suflet nevinovat și incapabil de vreo acțiune subversivă, îl restituiau preistoriei și protoistoriei.

În mijlocul pojarului încins în toată regiunea Volgei și îndeosebi la Saratov, *Patriarhul* se căznea să diferențieze un trib mongolic, din grupul de sate de pe malul Turgunului, de înrudiții voguli, mordvini și ciuvași.

– Intră! – strigă el, recunoscând bătaia discretă în ușă a Ecaterinei Efimovna.

Aceasta, dimpotrivă, era greu de recunoscut.

Din tinereță puțin adusă din spate și veștejită înaintea de vreme, acumă părea o bunicuță gârbovită, fără pic de sânge în față și fără un fir de păr negru în cap.

După pierderea unicului lor copil și după anii de zbucium și de grijă pentru soarta unui alt copil – mai nevinovat –, „Patriarhul“ însuși, biata femeie parcă adăogase anii care îl cruțau pe dânsul la cele peste cinci decenii trăite din greu de ea însăși.

– Senia! – i se adresă încet Ecaterina Efimovna.

Lia Davidovna e aici.

Patriarhul, care, în așteptare, își schimba pumn peste pumn pe masă, scufundat în gânduri, își trecu mașinal degetele respirate pe dedesuptul bărbii, apoi, lăsând tot neamul vogulilor și al ciuvașilor în plata Domnului, se ridică în picioare.

Înțelese că îl chema iară destinul lui paradoxal.

Lia Davidovna fu dosită chiar la ei – în ipostază de „bucătăreasă din Astrahan“.

Cu îngrijirile Ecaterinei Efimovna, și pentru Danilov cu Suhanov – veniți mai târziu cu trenuri și din direcții deosebite – se găsiră adăposturi „sigure“.

Astfel, „comandamentul revoluționar“ își stabilii cartierul general la Saratov.

Toată „volgătimea“ trăia sub teroarea „expedițiilor punitive“ a generalului-aghiotant din suita Majestății Sale Țarului, Fridrich Carlovici Bruenn.

Născut dintr-o familie de baroni balți scăpătați, fu din copilărie oploșit din milă în casa unui magnat polonez, care cu greu reuși să-l plaseze într-o școală privilegiată de cadeți.

Protestant, ca să-și asigure bunăvoința patronului, apucase să treacă, în adolescență, la catolicism. Dar înainte de terminarea școlii, după ce-și denunțase binefăcătorul ca „separatist“ și „austrofil“, fu primit în sânul bisericii pravoslavnice.

Darurile de această natură îi asigurară o carieră strălucită.

La vrâsta de cincizeci de ani, ajunsese general-aghiotant în suita țarului și unul din favoriții și oamenii săi de încredere cei mai apropiați.

Înalt și elastic, numai din oase și tendoane – o răsucire de cabluri de oțel abia învelite într-o piele respingător de albă –, de la prima vedere inspira aprehensiune și neliniște.

Îl caracteriza o ferocitate rece, care îngheța de teoroare pe subalternii săi, mai cu seamă fiind mascată de priviri dulci, de o voce catifelată și de graiul spășit, ce parcă duhnea a tămâie și aghiastă.

Încă simplu căpitan, înspăimânta pe soldații companiei sale până la leșin numai trecând de-a lungul frontului.

– Cum te cheamă, băiete? – întreba cu blândețe, oprindu-se brusc în fața vreunei „cătane“. Anton?... Anton!... Așa! – îi punea prietenește mâna pe umăr. Din Cobâlca, Pskov?... Nu știi să coși, puiule?...
 5 Vezi, îți cade al treilea nasture... He-he-he! – râdea el subțire... Te-ai deprins să-l coase mama?... Hai!... Feldwebel, – se întorcea el dulce la acest important personaj din companie, corespunzător gradului de sergent major în alte armate – Feldwebel! Ia, să-i
 10 dai puiului ăstuia douăzeci și cinci de cingători, unde-l mângâie mama, și trei zile de carceră.

Nu se sfia să practice și personal „arta dentară“.

Inspectând cazarma încremenită în tăcere mormântală – „să se audă, mă, și musca! –, se oprea,
 15 deodată, în fața ușii de ieșire, parcă aducându-și ceva aminte:

– A!... *Efreitor* (fruntaș) Andreev... Ai fost întârziat, drăguță, la rugăciune! Ei, l-ai făcut pe Dumnezeu să te aștepte!... Ha! Ai un *cin* mai mare, băiete,
 20 decât Dumnezeu?... Dumnezeu, în toată slava lui, cu arhangheli și heruvimi, e mai puțin decât un efreitor?... Ia, vino încoace, puiule... Mai aproape... mai aproape... Așaa!...

Brusc, pumnul, ca aruncat de un resort, lovește
 25 sec în gura *efreitorului* care, însângerat, se clatină, dar cu o sfortare supraomenească se ține „în front“, cu toate că vreo doi dinți îi săriră din gură și i se prelingeau suvițe de sânge.

– Feldwebel! Ia să strângi dinții băiatului, să-i
 30 semene la mama acasă și să mi-l pui pentru o săptămână la carceră, cu dieta numărul doi.

Dieta numărul doi era pâne cu apă goală; dieta numărul unu – pâne și numai un pahar cu apă, pe jumătate cu sare.

Soldații îl porecliră „Încuiatul“, pentru că nu puteai ști ce dă dintr-însul, ca și dintr-o ladă încuiată: voie bună sau mânia lui Dumnezeu.

Acestui om a fost încredințată comanda expediției punitive din regiunea Volgei.

Din prima zi, a căutat să arate „ce poate“.

În Kamâșin – orașel tihnit de pe Volga –, nu se știe de cine, nu se știe în ce împrejurări, nu se știe de unde, nici în ce direcție, se trage un foc de pușcă.

10 Dar în apropiere trecuse tocmai în acel moment o patrulă militară.

Încuiatul chemă la dânsul pe primarul orașelului cu porunca de a comunica numele „agresorului“, sub amenințarea de grave sancțiuni.

15 Deputăția cetățenilor ce i se prezentase îi aduse la cunoștință că focul ar fi fost tras, din greșală, chiar de un soldat, o ordonanță beată.

Ordonanța însă tăgădui.

În consecință, *Încuiatul* afișă un manifest, prin
 20 care vestea că, în cazul când, în trei ore, „vinovatul“ nu va fi predat, vor fi împușcați trei cetățeni ai Kamâșinului, aleși la întâmplare.

Și au fost împușcați.

Și alt manifest preveni târgușorul îngrozit că, de
 25 „nu va prinde minte“, vor mai fi împușcați, tot luați la întâmplare, alți nouă din concetățeni, peste alte trei ore – încă douăzeci și șapte și așa mai departe, în aceeași progresie; iar după douăzeci și patru de ore, se va începe bombardarea Kamâșinului însuși.

30 „Vinovatul“ neexistând, catastrofa nu putea fi prevenită decât doar prin jertfa de sine a unui martir care s-ar fi hotărât, ca o nouă *Mona Vanna*, să-și salveze concetățenii cu prețul vieții.

Eroii nu s-au găsit și programul fu realizat până la capăt.

Încuiatul a asistat în persoană la progresia de execuțiunii.

5 – Ei, fraților! – își adresă el predica pe rând condamnaților. Acum aveți să vă înfățișați înaintea lui Dumnezeu atotputernicul. Pe Dumnezeu nu-l înșeală nimeni, fraților!... Și pe cei nevinovați îi va pune la dreapta lui, în toată slava... V-ați spovă-
10 duit?... V-ați împărtășit?... Să nu mă uitați înaintea tronului celui Prea Înalt...

– Foc!...

După douăzeci și patru de ceasuri, orașelul întreg fu trecut prin foc și sabie: bombardare, salve de puști
15 și mitraliere, incendiarea caselor și a prăvăliilor.

Încuiatul sili pe preotul bisericii, „cu tot soborul“, să officieze prohodul.

În uniformă de paradă, pravoslavnicul călău își făcea cruci largi, în rugăciune pentru odihnirea răposaților – și ținea isonul în falset la „veșnica pomenire“...
20

Baronul căuta cu tot înadinsul să-și afirme în adevăr ortodoxia.

Proceda la „pacificare“ după un plan bine chibzuit în toate detaliile, cu meticulozitatea și temeinicia caracteristică rasei.
25

Avea însemnate pe hartă, cu diferite semne cabalistice, toate localitățile unde urma să restabilească „ordinea“.

Serviciul divin era un element apreciat în tac-
30 tica lui.

Pentru „loviturile mari“, alegea chiar duminicile și zilele de sărbătoare.

Marele sat Lesnoie, lăsat în pace două săptămâni după ce-și gonise moșierul și-i devastase conacul, aproape nădăjduia să scape de urgență.

Totuși, la biserică, în acea duminică de pomină,
5 se strânsese puțină lume: mai mult babe uitate de moarte și câțiva fruntași, „gospodari cinstiți“, cam burtoși – tipuri clasice de *culac*.

În timpul serviciului, năvăli deodată în biserică Carpușca – un băietan cu capul galben ca morcovul – și se repezi pe nerăsuflăte spre Ereimei Titici
10 Suchin, primarul.

– Moș Titici!... Armata... Soldați... Ghenerali... Strașnici!...

Primarul se înverzi, – chiar părul lui, împărțit în
15 două, ca la icoanele bizantine, se zburli și clinul de barbă începu să tremure ca o coadă de codobatură.

Carpușca nu apucă să-și steargă nasul cu dosul mânei, când, în tropotul de cai, dintr-o „troică“ cu zurgălăi, escortată de cazaci, sări în strălucirea ga-
20 loanelor și a decorațiilor *Încuiatul*.

Intră în biserică, cu o cravașă subsuoară, brăzdând de la prag văzduhul cu cruci largi de neîndoielnică pravoslavnicie.

Preotul rămase stâlp pe loc, cu gura căscată și cu
25 crucea înțepenită în mână.

Generalul sărută crucea, simulă o mișcare spre mâna popii, care, ca lovit de curent electric, sări îndărăt.

– Sărut mâna, părinte! – îi zise cucernic și smerit neașteptatul „fiu duhovnicesc“, cu cel mai dulce
30 glas din rezervele lui de dicție artistică. Glăsuiți înainte, părinte... Dumnezeu e mai mare ca generalii...

Bietul popă abia își putu sfârși liturghia, behăind ca o capră gutunărită.

După slujbă, enoriașul de ocazie adună în jurul său pe primar și pe fruntașii satului, pe învățător, ținând pe popă la dreapta lui.

Babele, care împreună agoniseau vreo două milenii, înlemniră în grămadă. Cea mai bătrână, cu capul tremurat și ochii înlăcrămați, se uita evlavios la „Măria Sa“, ținându-și mâna pâlnie la ureche.

Copiii se strecurau peste tot, în cap cu Carpușca, care, cu morcovii săi din vârful și cu părâul din nas, își holba ochișorii de cicoare.

Apărură puțin câte puțin și țărani mai zdrențuroși, mai supți la față și la trup și cu opinci de rogojină, scâlciate.

– A... domnule primar! – începu cu glas mai subțiat solul împărătesc. Cum te cheamă?... Bun!... Ia să-mi spui, cinstite domnule primar, cum de ai scăpat *cucoșul* roșu de odinioară?... Ha?...

– Să trăiți, Măria Voastră, e mare năpastă, – porni plângător primarul; și ochii lui mici și sireți căutau să pătrundă taina *Încuiatului*. După miezul nopții!... Abia adormisem tocmai, când dumneai îmi spune: „Ereimei Titici, arde ceva“!.. N-am știut nimica, Măria Voastră!

– Ha?... Vasăzică, Ereimei Titici, – întrerupse generalul – numai când dumneai te-a sculat ai aflat?... Mmda!.. Poate ți-a stricat și pofta?... Păcat!... N-a fost, se vede, într-un ceas bun... He-he-he! – râse Măria Sa mai gras.

– Hi-hi-hi-hi – îl urmă și primarul, bucurat de voia bună a Măriei Sale.

– Dar bine, domnule primar, cum de n-ai oprit tâlhăria?... Ești doar autoritate!... Ai jurat!...

Și în mierea glasului său picură un iz de amăreală.

– Să mor pe loc, Măria Voastră! – se revărsă grăbit primarul și burta începu să-i scadă. M-am căznit!... Erau ca de piatră!...

– Așa? Hm! Așa?... Te-ai căznit? – lungi și mai mios generalul și deodată, brusc: – Cine-s instigatorii?...

Primarul căzu în genunchi, își lovi fruntea de pământ și – cu cărarea bizantină încâlcită, cu clinul de barbă muiat în zăpada murdară – exclamă crucindu-se:

– Măria Voastră!... Pe sufletul părinților!... Tot *mirul*... Nu știi!... Pe viața copiilor...

– Și dumneata, domnule învățător? – se întoarse subit, *Încuiatul*. Dus cu arcanul?... Da?... Ai măsurat și ai împărțit pământul?... Da?... Nu știi?... *Mirul*?...

Și fără să mai asculte bolborosirile nenorocitului, care stătea în fața lui cu brațele lungite de-a lungul picioarelor, cu fața crispată și ochii ieșiți din orbite, comandantul expedițiunii se apropie de preot, vorbindu-i cu o blândețe și dulceață atât de exagerate, încât sârmanului i se părea că e prins într-un nor de gaze otrăvite:

– Sărut mâna, părinte!... I-ai pus să jure în biserică pe Sfânta Evanghelie și pe Cruce?... I-ai dat zălog bunului Dumnezeu?... Ha?... Nu știi? *Mirul*!... Da, da!...

Își ridică încet cravașa și privind cu zâmbete drept în ochii preotului, îl creștă de două ori peste obraz.

Cu același zâmbet, repetă apoi gestul cu învățătorul și primarul.

– Părinte! – răsună o comandă – cântă veșnica pomenire!...

Popa scâncea numai, respirând greu, gata să leșine.
Între bocetele și văitările izbucnite din mulțime,
porni și o tropotire de neliniște a cailor escortei.

Generalul se întoarse scurt spre cazaci și parcă
5 lungindu-se și mai mult, trecând privirea lui, fioros
de blajină, din dreapta spre stânga frontului.

Tropotirea încetă.

– Feldwebel! – răsună din nou comanda. Ai
frânghii? Să mi-i spânzuri pe aceștia! – arătă spre
10 grupul cu fețele însângerate de cravașa lui. Să mi-i
spânzuri pe aceștia însemnați, pe fiecare în fața por-
ții lui!... Căpitane Perțov!...

– La poruncă, Excelență!

– Să stai cu compania. Dacă, până la ora trei,
15 instigatorii nu vor fi predați, ai să împuști zece din
acești burtoși și zece din opincari; să bombardezi
satul o jumătate de oră – îți las două tunuri; apoi
să-i dai foc și până în seară să fii la Gribnoie...

La Gribnoie, expediția n-a găsit nicio țipenie de
20 om. Nu se auzea niciun lătrat de câne.

În afară de fumul care se răsuca din câteva co-
șuri și de două trei mârțoage rătăcite, nimic nu dă-
dea de bănuit că, în acea dimineață încă, în sat bătea
viața din plin.

25 Urmă o judecată scurtă.

Satul fu distrus în flăcări, cu tot jalnicul avut ce-l
mai adăposteau casuțele rebegite și cu tot rodul
unui an de muncă.

Compania căpitanului Perțov rămase în sat încă
30 pentru douăzeci și patru de ore, cu ordinul de a îm-
pușca pe oricine se va apropia de vatra văduvită.

Era o muncă de Sisif.

Abia prefăcut într-o pată neagră un sat pacificat,
că și venea vestea că în alte patru-cinci sate, la cinci-
zeci sau o sută de kilometri și adesea în direcțiuni di-
ametral opuse, s-au aprins noi focare de revoltă.

5 Toate saturnaliile represive păreau zadarnice.

Numele neînfricoșatului aghiotant al țarului
ajunsesse în puține zile să semene groaza într-o rază
de trei sau patru sute de verste.

Din șoaptă în șoaptă, în sătulețele cele mai ui-
10 tate de Dumnezeu, se răspândise povestea cum *În-*
cuiatul ridică din patul nupțial pe tinerii căsătoriți,
îi dezbracă până la piele, îi culcă cu fața în jos pe ză-
padă, pune să-i bată cu cingătoarea în cântecul
„Isaia dănțuiește“ până leșină amândoi.

15 – Asta-i nuntă împărâtească, fraților!... Hi-hi-hi!...

Față de adâncurile răscolite în sufletul colectiv
al țărănimii, teroarea rămânea însă fără răsunet.

Din sat în sat, de la moș Feodorovici la moș
20 Ivanovici sau la moș Antonovici vine cuvântul: *Por-*
runca de la studienți – să fie curății boierii! Se
orânduiește *împărțeala neagră*... *Mirul* rămâne sin-
gurul stăpân al pământului! Cine nu ascultă po-
runca nu are parte!...

Împărțeala neagră!...

25 Și *mirul* avea o singură grijă: să asigure, pentru
orice întâmplare, răspunderea solidară a obștiei.

De aici, și normele bine stabilite de procedură:

Focul e pus de *obștie*, cu ajutorul unui șomoioi
de paie, prins în vârful unei prăjini pe care ține
30 mâna tot obșteanul.

Vitele sunt cotonogite, în grămadă, orice obștean
fiind dator să dea la comandă, cu toporul sau cu
cuțitul!...

Represiunea putea, în aceste condițiuni, distruge fizicește pe unii răzvrătiți, putea opri temporar manifestarea forțelor elementare care mânau țărănimea, dar nu ducea la pacificare – nu stângea
5 pojarul, ci-l gonea în subsol.

În urma coloanelor expediției rămânea pustiul; dar nici generalul Bruenn nu își făcea iluzii asupra realității: răzvrătirea mocnea, se prelingea în adânc, sub temelile edificiului social, pentru ca să reizbucnească, cu și o mai mare furie, ca și incendiul rău
10 stâns, la cea dintâi adiere de vânt.

Însăși temelia împărăției – credința țărănimii în *Țarul alb* – se surpa.

„Căciularii albi“ se însărcinară să-i desăvârșească educația politică.
15

Dar rezultatul imediat nu lăsa nicio îndoială: țărănimea se pusese în mișcare prea târziu, după ce intelectualitatea și proletariatul orașelor erau doborâte de reacție.

Pacificatorul cu căciula albă cu o deosebită ferocitate urmărea pe *studienții* care, după glasul norodului, erau agenții principali ai acțiunii subversive – ai *cramolei*, în limbajul oficial –, ca și pe slujbașii și lucrătorii căilor ferate, în care vedea armatura revoluției.
20

În stația Gniliie, reușise să capteze¹, dosit în depou, pe Grigore Goncev, inspectorul regiunii Volga-Kama, urmărit ca unul din organizatorii și conducătorii grevei din octombrie.
25

Scoase îndată pe bătătură, în fața gării, tot personalul stației, al depoului și al atelierului.
30

¹ Evident, termenul propriu aici e *să captureze*. E dificil însă de spus dacă avem o simplă greșeală de tipar sau un *lapsus calami* (n. ed.).

– Domnul șef al gării? – aduse generalul cravașa lui în semn de salut la căciulă. Am onoarea... Îmi pare bine de cunoștință!... Dumnealui? Domnul inspector Goncev? – și parcă cuprins de o adâncă
5 tristețe și obosit, întrebă domol, ca un murmur de șipot: – Sunteți șef aici, domnule Goncev?... Mai aveți musafiri?... Nu e cumva pe aici pe la dumneavoastră și domnul Artamon Dimitrevici Danilov, „tovarășul Minin“ sau cum îl mai cheamă?...
10 *Voievodul studenților*, într-un cuvânt...

Dar nu sfârși fraza și își îndreptă cu vioiciune privirea spre grupul de clădiri de dincolo de linie.

Între mai mulți agenți de poliție se zbătea un bărbat înalt, deșirat, cu o față nerasă de mai multe
15 zile, cu o coamă de peri negri strălucitori, care îi cădea ciudat peste ochi. Târât în fața comandantului, își pierdu coama, de sub care apărură un păr cenușiu, însurit încă de vrâstă.

– Să trăiți, Excelență, salută militărește șeful escuadei. L-am găsit pitit într-o ladă, în pivnița de cărbuni...

La un semn al căpitanului jandarmeriei din județ, generalul surâse cu beatitudine și reveni la inspectorul Goncev:

25 – Îmi pare rău, domnule inspector, nu sunteți un amfitrion amabil! Apoi, sec:

– Cine-i domnul?...

Inspectorul Goncev, cu obraji supti sub pomeți și cu ochii mici, suri, de sub un stog de păr rigid ca acele de arici, îl privea tăcut, cu buzele strânse.
30

– A?... Nu vrei să vorbești?... Ia, băieți, alegeți o frânghie mai subțire și să mi-l trageți pe dumnealui până în vârful stălpului ăstuia de telegraf...

Pe când se executa ordinul, în fața frontului de luctători și funcționari, generalul urmărea operațiunea bătăndu-și ușor poalele mantalei cu vârful cravașei.

Și chiar înainte de încetarea convulsiiunilor executatului, se întoarse către celălalt captiv de distincție.

Se apropie lent, cu pași mărunți.

O clipă statură față în față, tăcuți, fără nicio mișcare – numai enormul cartilaj tiroidal luneca pe gâtul lui Artamon încet în sus și în jos.

Privirile reci se încrucișară ca două lame de oțel.

Apoi, în ochii și glasul generalului reapăru mierea:

– Ce zici, Artamon Dimitrievici? – surâse el cu o supremă amabilitate. Ți place dansul?... Hm!...

Într-o fulgerare ca de resort încordat, brațul captivului se ridică și ca o pocnitură de tobă răsună palma pe obrazul neted al călăului.

Acesta clipi din ochi.

Pe fața-i albită se tăia, în dungii viorii, palma răsfirată.

Un pumn osos se ridică apoi încet spre obrazul palid al agresorului și, cu mișcări măsurate, monotone, porni să-l izbească drept în gură: o dată, de două ori, de trei ori...

În aerul rece, loviturile răsunau nenumărate, ca tic-tacul de pendulă, regulat și implacabil.

Cu toată sfortărea lui supraomenească, capul executatului, la fiecare izbitură, se clătina în tact, dar gura lui rămânea încheștată.

Prizonierii, soldații și chiar jandarmii și agenții de poliție stăteau fără suflare, capetele lor urmând oscilărilor pendulei.

Șeful gării se zvârcolea în noroi într-un atac de epilepsie.

În sfârșit, pumnul însângerat se lăsă în jos.

– Băieți! – porunci răgușit „căciularul alb“ – ia să-i dați nădragii jos și să mi-l culcați la pământ... Pfu!... De când n-ai fost la baie, frățioare? Ai nevoie de spălătură... Pisica!... Dați băieți, până ce nu
5 rage de iertare... He-he!... Un creștin trebuie să știe să ierte... Dați-i!... Dați-i!... Unul... doi... trei...

Cinci soldați din echipă se așezară pe gât, brațe și picioare, al șaselea mânuia „pisica“ – un bici cu nouă împletituri plumbuite la capăt.

Și fiecare săltătură a „pisiceii“ era însoțită, în
10 tact, de o lovitură ușoară a cravașei pe poala mantalei cu vipușca roșie.

Pravoslavnicul baron balt, Fridrich Carlovici Bruenn, general-aghiotant din suita Majestății Sale
15 Împăratul Tuturor Rusiilor, stătea cu ochii pironiți în carnea sfâșiată la picioarele lui, urmărind cu voluptate fiecare țâșnitură de sânge, fiecare petec de piele zdrențuită.

În van! Nu putea smulge torturatului niciun strigăt de durere, niciun gemăt.

Numai mușchii încordați i se contractau la atingerea plumburilor biciului.

În cerul albicios pluteau peteci de nori prin care, pe întinsul înzăpezit dimprejur, nemaculat încă de
25 apropierea omului, cădea în ușoare scânteieri pulberea aurită.

– V-ați oboșit, băieți?... Altă echipă!... Antonov, ia tu pisicuța, ești mai zdravăn...

În răstimpul de schimb al echipei, Danilov nu
30 încercă măcar să ridice capul. Se vedea numai o abia perceptibilă tremurare a mușchilor.

Pe bătătură, luceau în reflexele soarelui mici băltoage de sânge, pe care, cu încetul, le sorbea zăpada murdărită de cizmele executanților.

– Dă-i, băiete!... Unu... doi... trei!...

Și iarăși, fiecărui zbor al „pisicuței“ îi urma, în tact, câte o ciocănitură de cravașa pe poala mantalei de general.

5 Echipa urma după echipă, cu același ritual.

După un timp, contracțiunilor mai violente ale trupului victimei le urma o ușoară horcăială.

Amuți și aceasta; nicio fibră a masei informe de carne nu se mai mișca...

10 Dar loviturile cravașei de poala mantalei cu vi- pușca roșie, inexorabil, dictau sărituri neîncetate ale pisicii plumbuite.

Soldatul care o punea în mișcare leșină și căzu peste trupul întins la picioarele lui.

15 Între prizonieri se auziră țipete isterice.

Șeful gării, cu fața cadaverică, se târa în ge- nunchi spre general.

În zăpada murdară, se zbăteau în spasme mai mulți dintre spectatorii nevolnici.

20 Și între cazaci, ușoare murmure semnalau mo- mentul critic.

Căpitanul de jandami, galben, se aplecă asupra trupului inert:

– E mort, Excelență! – zise el strangulat.

25 – Căpitane Perțov! Să fie împușcat șeful de gară și, dintre ceilalți, câte unul din zece! – comandă șe- ful expedițiunii.

30 Și urmând mașinal să lovească cu cravașa în poala mantalei, se așeză în troică și, furtunos, porni din loc.

Răutu citi în jurnal o telegramă din Saratov:

„Ieri după amiază, în fața trăsorii Excelenții Sale, F.C. von Bruenn, aghiotant din suita Majestății Sale

Imperiale, fu surprinsă schiopătând de-a curmezi- șul străzii o femeie deghizată în călugăriță.

Înainte ca vizitiul să fi putut cârmi, ea se aruncă sub picioarele cailor și, în același moment, se auzi o detunătură.

Generalul, ofițerul său de ordonanță, vizitiul și doi cazaci din escortă au fost uciși de o bombă as- cunsă în haina pretinsei călugărițe.

10 Capul criminalei fu regăsit pe trotuar. E o fe- meie în vrâstă, cu ochi încrucișați, cu doi dinți au- riți în stânga fălcii inferioare.

Persoana ei n-a putut fi încă identificată...“

15 Simion Vichentievici Polieschi, așezat în fața lui Răutu în redacția „Nistrului“, își schimba pumnii răzimați de genunchi, unul peste altul, și vorbea cu caracteristica-i blândeță candidă:

20 – Înțelegi, Ivan Gheorghevici, că nu era de glu- mit! Ar fi ajuns ei, în cele din urmă, a dibui ultimul domiciliu al Liei Davidovna. Apoi, afară de asta, toată regiunea Turgunului e devastată și populația ei decimată și împrăștiată... M-am gândit că mai ușor îmi pot isprăvi lucrarea în străinătate... Cât ne trebuie pentru mine și Ecaterina Efimovna pot câș- tiga eu la revistele de specialitate. Ca să ne strecurăm mai discret, Ecaterina Efimovna a pornit spre Riga, iar eu am socotit că ai să mă poți trece peste Prut... Numai de nu s-ar pierde materialul meu...

25 Iarăși *Patriarbul* – vorba răposatului Țicorschi – „din eroare de tipar fără *errata*“, revoluționar și martir, ajunse și un emigrant politic.

30 Răutu abia își putut stăpâni emoțiunea; dar Simion Vichentievici, blajin și senin ca întotdeauna, aștepta cu încredere răspunsul, pieptănându-și barba dedesubt cu degetele dreptei răsfirete.

Cap. VI

ANTRACTUL

Cu toată nemaivăzuta dezlănțuire de energii – față de care și Marea Revoluție Franceză părea un
5 joc de copii –, pojarul din 1905–1906 se stângea, lăsând, în aparență, numai ruini și deznădejdi.

Pentru ce?

Pentru Răutu nu putea fi îndoială:

10 Lipsa de coordonare în acțiunea orașelor și a satelor a dat țarismului puțința de rezistență.

Dezacordul între muncitorimea industrială și cea agricolă a fost fatal pentru revoluție.

Țărănimea nu-și dăduse încă avântul, pe când orașele erau în plină răscoală.

15 Proletariatul industrial *nu mai putea face vreo sforțare*, când țărănimea se puse în mișcare.

E semnificativ că, în aceeași zi de șase noiembrie, când se adunase la Moscova congresul zemstvelor, pentru a mărturisi capitularea democrației burgheze –
20 ceea ce dădu semnalul *sfârșitului* revoluției orășenești –, tot în Moscova semnala *începutul* revoluției agrare congresul „Uniunii Țărănești“, în care însă abia dacă era reprezentată – și încă adesea prin uzurpare – țărănimea numai din douăzeci și șapte
25 gubernii, din cele peste o sută, în care era împărțit teritoriul Imperiului.

Și totuși, în credința lui Răutu, revoluția înfrântă în 1905 deschidea – tocmai mulțumită acestui *început* de mișcare țărănească – o nouă eră în istoria mondială.

9 Rusia, ca izvor al reacțiunii mondiale, trăise.

Pe câmpiile Mandgiuriei se aprinseră zorile unei lumi noi.

„Ce ne așteaptă pe ziua de mâne? – se întreba Răutu în *Cronica* de februarie a «Farului».

10 E probabil – urma el –, cum recunoaște și un publicist conservator, că revoluția, ca și boala în căutarea unui medic prost, va fi gonită înăuntrul organismului.

15 Vor dispărea bubele de pe piele, dar otrava va roade țesuturile, pregătind ruina nu numai a edificiului de stat, dar și prăbușirea ordinii sociale.

Concluzia?

20 Nimeni nu poate prevedea peripecii prin care va trece tragedia mondială – căci nu e în joc numai țarismul.

Dar e sigur că, din cataclismul acesta epic între forțele trecutului și aspirațiunile viitorului, nu mai poate rezulta restaurația trainică a Rusiei țariste –
25 *în condițiunile ei politice și sociale tradiționale și nici chiar în configurația ei geografică de astăzi* –, deși poate numai în deceniile viitoare vom putea spune: *consumatum est...*

În orice caz, de pe acum putem trage un învățământ neîndoielnic:

30 *Destinul omenirii întregi atârnă de soluția problemei țărănești, în Rusia – și pretutindeni...*“

Campania electorală pentru Duma se desfășura – între „expediții punitive“ și răscoale agrare, spânzurători

și lupte de baricade, pogromuri și răzvrătiri de soldați și marinari – într-o atmosferă neînchipuită.

Boicotul decretat de partidele revoluționare, pe de o parte, și abuzurile administrației, pe de altă parte, se puneau în calea unei sincere reprezentări a curentelor de opinie publică.

În Basarabia, situația era cu deosebire dezastruoasă.

Burghezimea orășenească, în întregime străină de masele populare, politicește nu avea nicio însemnătate.

Nobilimea, străină sau înstrăinată în majoritate covârșitoare, forma rezerva reacționară a țarismului.

Intelighenția națională lipsea aproape cu desăvârșire.

Tot stratul social superior nu avea astfel niciun contact mai intim cu masele moldovenești.

Țărănimea, lipsită de școli, claustrată în satele ei – adevărate lagăre de concentrare –, zăcea ca o masă amorfă și inertă față de marile evenimente care zguduiau împărăția, fără să le poată înțelege și, adesea, chiar fără să le poată cunoaște.

Lumea satelor fatal orbăcea numai între șoaptele, venite din moș în moș, despre *studienții* mântuitori și între defăimările pătimase ale *dizirtirilor* de peste Prut.

În afară de puținii seminariști grupați la „Nistrul“, „partidul social-țărănesc“ din Basarabia, pentru care Răutu redactase și un program, nu găsea aproape de nicăieri niciun sprijin.

Tineretul ieșit din „tagma duhovnicească“ adesea dădea dovadă de mult zel și devotament, dar îndeobște era lipsit de pregătire.

Nu putea da cadrele unei mișcări populare și mai cu seamă pentru a duce cu perspective de

biruință lupta neîndurată împotriva țarismului, cum o visa Răutu.

Adesea cădea el aproape în deznădejde: care mai putea fi acum rostul lui și ca moldovan, și ca revoluționar?

În rarele și scurtele incursiuni în țară, aproape clandestine, pe care și le-a putut îngădui, spre a mai vedea familia și prietenii, puse la cale crearea la Ciubărești a unui cămin pentru studenții moldoveni din Basarabia, care, cu timpul, să poată îndeplini misiunea de conducători luminați ai poporului lor.

Într-un moment de depresiune, în care îi era silă să se prezinte până și la redacția „Nistrului“, Răutu scria în camera lui de hotel un articol destinat „Farului“ despre poezia ardelenească, cu multe înțelesuri și subînțelesuri, mai cu seamă pentru intelectuali din Regat.

Lăsă condeiul. Din coridor se auzi o voce care făcu ca inima să-i sară în zvâcniri de nădejde și spaimă:

– Zici, camera numărul paisprezece?...

Fără să mai aștepte, se repezi spre ușă.

În fața lui stătea un moșneag uscățiv și gârbovit, cu o chelie peste tot craniul și o barbă mototolită, mai mult gălbuie decât albă.

Și totuși era el, tovarășul lui din vremurile de ucenicie, Vasile Giurilă – depozitarul legământului său solemn!

Nimeni altul nu putea avea acești doi ochi suri, cu luciri de oțel.

– De ce ai întârziat atâta, dragă Vasile? – găsi numai să spună prostește Răutu, ținându-l pe Vasile în prag, sub privirile curioase ale „madamei“ și ale unui

ochi de proveniență necunoscută, ce se zărea din crăpătura ușii din față.

– Lasă-mă întâi, măi Vania, să intru în odaie!... Tot ești picat din nouri ca și pe atunci! – zâmbi cu vechea lui ironie Vasile Giurilă.

Două decenii strecurate de la ultima lor întrevvedere în Turinsk!...

S-au despărțit doi adolescenți, abia la pragul vieții, plini de nădejdi...

Și acum?...

S-au scurs numai două decenii?...

Cum poate o conversație să umple golul imens dintre această zi și aceea în care Răutu atacase cu pumnii lui încheștați poarta penitenciarului din Turinsk?

Simțea nevoia să spună *totul* într-o singură clipă – și nu găsea niciun cuvânt.

Orice încercare ducea numai la o divagație, la o sarabandă de idei, de fapte, de exclamații, de amintiri și destăinuri, asupra vremurilor moarte sau a celor nenăscute încă.

Cel dintâi își veni în fire Vasile Giurilă:

– Stai, ciocoiășule! – zâmbi el din nou. Ai să mă înnebunești așa... Nu încăleca vremea!... Hai să facem legământ: două zile să nu vorbim nimic... Să ne uităm numai unu la altu, să mâncăm, să bem, să ne primblăm, să dormim... până ce se mai astâmpără duhurile... Ori, știi ce? Să mergem la Andrei Găină... Trebuie să știi unde a fi așezat... A fi popă pe undeva, cu o mamă preoteasă groasă pe lângă dânsu. Totdeauna îi plăceau „prepeșițele grăsuțe“, cum zicea el...

– E mort! – își lăsă Răutu capul în jos.

Vasile Giurilă era plin de impresiile culese în cursul călătoriei de aproape patru luni, de la hotarele

Chinei pân' la Nistru, prin imensul crater în ebuliție, cum se înfățișa Rusia în anul de revoluție.

– N-a sunat încă, dragă Vania, ceasu pentru zidire în Rusia! – grăi el cu convingere și fermitate, după ce „duhurile s-au mai astâmpărat“. Trebuie întâi rânită vatra de toate necurățeniile, de toate scârnelor, îngrămădite de atâta amar de vreme. Aiasta este amu treaba pe care o fac toate noroadele Împărăției și pe care trebuie să fim vrednici să o facem și noi, moldovenii din Basarabia noastră.

Pe Răutu îl chinuia ticul care îi desfigura mereu fața și chiar toată făptura.

La cea mai mică emoție, partea din stânga a trupului, din tâmplă până în călcâi, întâi se zmucea în sacade în sus, spre a se prăvăli brusc îndărăt.

– Dar, Vasile, campania electorală și Duma... fac parte, cred, din opera constructivă?...

– Nici din campania ceea electorală a ta, nici din Duma n-are să iasă mare scofală, dragu meu. Cu norodu întunecat, fără închegare și fără îndrumare, și cu *intelighenția bezmetică* sau ticăloșită, ce campanie ai să faci?... Și ce Dumă să fie întocmită? Are să curgă încă multă apă pe Nistru, până ce moldovenii noștri au să închege o partidă politică de temeiu... Degeaba te năcăjești... Rostu tău este altu.

– Care? – întrebă Răutu înfrigurat, simțind că Vasile Giurilă îi ghicește sentimentele, pe care lui însuși îi era teamă să și le mărturisească.

– Apoi ce crezi, frate Vania, că s-o isprăvit? Că Țaru scapă din nevoi? Amu începe greu, frate!... Împărăția lui trăiește numai câtă vreme nu-i dă cineva un genunchi... Atunci se prăvăli ca o movilă di băligar sub ploai... Norodu di aici însă n-are putere să-i dei cu genunchiu. E nevoie tot di o măciucă din

afară. Și ari să vii negreșit!... Și... noi, moldovenii, trebui să folosim popasu ista pi cari ni-l dă istoria – că poate n-ari să ni-l mai dei, ca să fim vrednici să ni durăm țara, cum mi-ai vorbit tu... Și aici, și piști
 5 Prut, și piști munți! Aista-i rostu tău!... Și poati ai să ajuți tu și cu genunchiu...

– Dar am pornit aici o acțiune. Am întemeiat o gazetă... Organizăm alegerile...

– Gazetă? – se ridică Vasile în picioare și, după
 10 felul lui de altădată, deși zmuncit de tic, își puse mâinile pe umerii lui Răutu. Pentru gazetă?... Pentru alegeri? Lasă-le în seama noastră, care nu mai suntem vrednici di altă treabă... Altminteri, tari mi-i teamă că, taman când ari să ni ardă mai tari și avem
 15 să avem mai multă nevoi de tini, ai să fii undeva prin pustietățile tundrei sau chiar în fundu ocnei...

Răutu nu se lăsă însă convins.

Moldovenii încheiară în Basarabia un cartel electoral cu *cadeții*, partidul constituțional-democrat,
 20 și erau plini de nădejde și încredere în realitatea regimului constituțional.

Constituționalii-democrați, în urma boicotului partidelor revoluționare, se afirmau ca o forță politică de primă ordine.

25 Dar, la începutul lui aprilie, tuturor nădejzilor și iluziilor le fu dată lovitura de grație.

Democrația franceză, cu toate insistențele întregii opinii publice din Rusia, acordă guvernului țarist, cu trei săptămâni înainte de constituirea Dumei,
 30 un împrumut de mai multe miliarde.

Acesta nu mai avea dar nevoie de sprijinul reprezentanții naționale pentru a-și asigura mijloacele financiare.

În consecință, se găsi în măsură de a-și impune atotputernicia.

Cu o singură trăsătură de condei, bancherii francezi, sprijiniți de guvernul lor, transformară Duma –
 5 după cuvântul unui publicist popular – în „cimitirul de nădejdi“.

Răutu, în adevăr, nu mai avea ce căuta în Basarabia.

Un „fapt nou“ puse capăt tuturor șovăielilor lui.

Într-o seară, pe la mijlocul lui aprilie, află că
 10 Bella Ghitis îl căutase și la hotel, și la redacție, și-i lăsase cuvânt să vie negreșit la ea, „pentru o chestie foarte gravă“.

O găsi foarte agitată.

După tragedia din Odessa, capul îi tremura mereu și biata femeie nu mai putu reveni din melancolia ei neagră.
 15

Răutu o vedea rar, parcă se ferea și ea însăși de întâlnire.

Acum, până și bărbia ei ascuțită, atât de provocatoare altădată, făcea o impresie jalnică.
 20

– Dragă Vania! – se repezi ea îndată. A fost la mine Simion Brânzariu... Știi că nu se emoționează și nu se mișcă ușor... Dar acum părea înspăimântat. Spune că trebuie numaidecât să vă întâlniți, pentru o
 25 chestie foarte gravă... Se teme să vie la hotel. Și nici nu vrea să te duci la dânsul. Ne-am înțeles să vă întâlniți chiar astă-noapte la vărul meu Kleiman, pălărierul...

Brânzariu, pe care Răutu îl cunoștea întotdeauna ca om masiv, serios, tăcut și șters, se arătă la întâlnire neastâmpărat și nervos până la isterie.
 30

După ce inspectă toate ferestrele și ușile, îl trase într-un colț și-i șopti tremurând:

– Nu știu dacă îți aduci aminte... de Șleapchin...
tovarășu nostru de gimnaziu... rus... amu slujește
în cancelaria guvernatorului... are legături tainice
cu cadeții... Mi-o spus că este hotărâtă arestarea ta...

5 Ca dovadă mi-o dat copia acestui *țircular*.

În mâna lui tremura o fițuică patrată, scrisă la
mașină și împodobită cu fel de fel de „anteturi“ ofi-
ciale, peceți și semnături.

Răutu citi:

10 MINISTERUL DE INTERNE

Guvernatorul Basarabiei

No. 531 – 3 aprilie 1906

Chișinău

Absolut secret

15 *D-lui*

Ispravnic al Județului Chișinău

Sunteți invitat de a avea cea mai stăruitoare su-
praveghere asupra agitațiunii în mijlocul țăranilor.

20 Agitația este organizată din România pentru a
aprinde în această gubernie o răscoală generală a ță-
ranilor, întrucât, în calitate de conducător al agitați-
unii, apare publicistul și profesorul de liceu din
Ciubărești, Ion Răutu.

25 Încordați toate puterile și recurgeți la toate mij-
loacele necesare pentru a nu îngădui întinderea tul-
burărilor în județul ce vă este încredințat.

În caz de veți constata prezența în mijlocul țara-
nilor a agitatorului numit, îl veți aresta și îl veți ex-
pedia imediat sub o escortă sigură la Chișinău.

30 GUVERNATOR,

Sambelan al Curții Imperiale:

A. Harzinschi

Director al Cancelariei: Iv. Covata

Răutu nu putea bănuî pe atunci că îi va fi sortit
să mai fie o dată denunțat de același Ivan Ivanovici
Covată, ajuns inspector administrativ în Basarabia
românească, că ar fi organizat agitația între țăranii
5 basarabeni spre a aprinde răscoala generală ca agent
al bolșevismului...

Consiliul de război – adunat la Corina Schwartz
și la care, în afară de aceasta și Răutu însuși, nu fură
admiși decât Bella Ghitis și Vasile Giurilă – stabili
10 un plan de acțiune.

Răutu dispare imediat, fără să mai treacă la ho-
tel, adăpostit în sânul unei familii evreiești sărace
din mahala.

25 Secretul absolut va fi păstrat față și de cei mai
buni prieteni, pe care mai târziu se însărcinează să-i
înștiințeze Giurilă, după ce va fi primit vestea că fu-
garul este în siguranță.

Ca punct de evadare, calea Unghenilor, ca prea
primejdioasă, e respinsă.

20 E de preferit Odessa, unde tocmai atunci izbuc-
niră tulburări grave. Și tocmai pentru aceasta: auto-
ritățile aveau acolo altă treabă decât să caute pe un
ipotețic agitator din Basarabia.

25 Bella Ghitis și Vasile Giurilă pleacă de a doua zi,
cu trenuri deosebite, la Odessa: Bella, pentru a-i găsi
o gazdă sigură, iar Vasile, pentru a se pune în contact
cu cercurile revoluționare și a obține, prin ele, ospita-
litate pe bordul vreunui vas comercial străin.

30 La un semnal convenit din partea Bellei, urma să
plece și Răutu, însoțit, pentru orice eventualitate, de
Corina, deghizați ca mici negustorași de provincie.

Odessa apărui lui Răutu ca un microcosm în haos.

Orașul era împărțit, ca o tablă de șah, pe cartiere, între trupele guvernamentale și insurgenți.

Un cartier trecea – dintr-o zi într-alta și adesea chiar de mai multe ori pe zi – de sub oblăduirea administrației sub puterea revoluționarilor.

Locuitorii puteau afla dimineața că, peste noapte, din supuși credincioși ai Țarului Tuturor Rusiilor au devenit cetățeni liberi ai unei republici socialiste și să constate că foaia din cartier, din monitor al bandelor negre, se transformase într-un organ de propagandă subversivă.

La fiecare pas, trecătorul era oprit de o patrule, cu strigătul de:

– Mânile sus!

Și trebuia astfel „să se legitimeze“ când față de poliția țaristă, când față de oastea revoluționară.

Chiar Vasile Giurilă se putea orienta cu greu în această topografie de război civil.

Răutu fu întâmpinat în gară, din prudență, numai de Bella Ghitis, spre a fi condus până la gazda ce i se rezervase.

Corina se întoarse imediat la Chișinău.

Bella se mai putea ușor strecura mulțumită chipului ei bătrânesc și a portului de femeie simplă din popor.

Răutu trebuia să-i urmeze numai de la oarecare distanță.

Îl ajuta însă, la patrulele militare, pașaportul lui de „călător străin de distincțiune“, iar la echipele revoluționare, procura zemstvei democratice din Chișinău.

Fuga îl aruncă pe Răutu într-o stare de marasm moral. Se simțea apăsător de o greutate aproape peste măsura puterilor lui.

Își dădea seama că o acțiune directă în Basarabia, pe viitor, multă vreme nu-i mai poate fi îngăduită.

În așteptarea vasului mântuitor, melancolia lui se agrava prin izolarea desăvârșită de lumea din afară în care trăia.

Pitit în vizuina lui între Giurilă și Bella Ghitis – tovarăși de copilărie, de aceeași vârstă cu dânsul, ajunși însă dezolante ruine –, era exasperat de ticurile lor.

Fără de veste, se surprindea clătînându-și capul sau săltându-și sacadat partea stângă a trupului.

În sfârșit, într-o seară, peste vreo patru zile, Vasile Giurilă îi aduse pe Isaac Blumberg, *alias* tovarășul Prudens.

Acesta îl bucură cu vestea că, în calitatea lui de membru al partidului social-democrat german, reușise să-i asigure un loc pe bordul unui vas comercial, pe care partidul are oarecari aderenți printre marinari.

Înfățișarea lui vădea un început de „europenizare“.

În loc de bluză și curea de „nihilist“, purta o vestă și un veston de croială simplă și, în loc de ciubote de iuft, ghete de aspect solid, încât, la Berlin, ar fi putut trece drept un contramaistru după ieșirea din atelier.

Părea mai puțin jovial și expansiv.

– Trebuie să fii dis-de-dimineață la crâșma lui Petca Rânjitul. De acolo ai să te strecorei până la vaporul tău cu un grup de marinari... Ți-am adus o bluză și o șapcă de ale lor. Dar unde stai până atunci? Aici e departe... Iar noi avem treabă aiurea... Chiar și Bella trebuie să vie la consfătuire, în numele social-revoluționarilor.

– Ce fel de consfătuire? – întrebă Răutu.

Isaac Blumberg, cu manierele lui Prudens din Berlin, își scoase tabachera – numai că era din piele „imitație de crocodil“ – și începu să-și răsucescă cu îngrijire o țigaretă.

5 – Conferința interfracționistă! – își zvârli umărul stâng în sus Giurilă, pierzând răbdarea. Umblă acuma după potcoave de cai morți, caută cum să lățească și să adâncească revoluția... *în Europa...*

10 – Știi ce? reluă liniștit Isaac. Ar putea veni și el... Ar fi chiar de folos. E la doi pași de Petca Rânjitul. Pentru fațada cuvenită, îi dăm o manta peste odăjdiiile de marinar... Ne adunăm, de altfel, în cartierul nostru cel mai sigur, sub paza lucrătorilor din port, bine înarmați...

15 În odaia ale cărei dimensiuni erau mistificate de umbră, stăteau – în pâlпăirile unei singure lumânări de parafină înfiptă într-un gât de sticlă – vreo două duzini din vechii luptători din Odessa și împrejurimi.

20 Cei mai mulți erau cunoscuți lui Răutu.

Corifeii lipseau: arestați, deportați în Siberia, înfundați în ocnă sau distruși, – arena a fost lăsată mai mult pentru personaje din subordine.

25 Aspectul general nu semăna cu adunările intelectualilor și ale revoluționarilor ruși din alte vremuri.

Mobilierul se reducea la vreo trei scaune schiloade cu o măsuță șchioapă, pe care stătea sticla cu lumânare.

Nici paharele sacramentale de ceai nu se vedeau.

30 Dar fumul țigărilor și al lulelelor îngroșa umbrele unui tablou demn de penelul lui Rembrandt.

În cercul mai luminat din jurul măsuții, după mersul discuțiilor, răsăreau din umbră chipurile

familiale și mai agresive ale lui Costea Fomin, Mihail Suhanov, Vasile Giurilă și Isaac Blumberg.

5 În dosul personajilor de avanscenă, se estompa alte figuri agitate, degradându-se treptat până în colțurile mai obscure.

La intrarea lui Răutu, vorbea Mihail Suhanov.

10 Era luminat numai în profil, din stânga, vorbea, întrerupându-și mereu cuvântarea pentru a trage vreo două pufuri din lulea și atunci se aprindeau reflexele roșii și pe cealaltă parte a feței.

Răutu înregistra sunetele, dar înțelesul nu mai răzbătea până la focarele conștiinții...

15 Profilul lui Suhanov se șterse în umbră și, din fundul obscur, se zămislî, din dreapta, triumphiul agresiv al lui Costea Fomin, cu ochiul prins de flăcări roșii.

Se topi și acesta...

În cercul luminos se desemnă ovalul lui Isaac Blumberg.

20 Lui Răutu i se părea de la o vreme că se găsește în afară de spațiu și de vreme.

Și, cu tot haosul de păreri și doctrine, din adâncimi abismale bubuie același tainic glas de cavernă, care vestește – Moarte?... Resurrecție?... Viață vecinică?...

25 Și la doi pași, se concentrează cazacii.

Nu mai putu răbda și se apropie de masă, în zadar Giurilă îl trage de poală.

30 – Să-mi fie iertată, tovarășilor, francheta cu care mă simt dator să vorbesc! – începu Răutu, emoționat, dar hotărât să meargă până la capăt. Mi se pare că plutiți în nori... Nu vă dați seama nici de caracterul adevărat al cataclismului care zguduie Rusia, nici de semnificarea lui istorică... Nici boicotul Dumei, nici mișcarea spontană a *mirului*, nici cucoșul

roșu, nici bomba și dinamita și mai puțin încă așa numita „expropriere revoluționară“: nimic din toate acestea, în condițiunile date, nu poate duce la revoluția mondială. Chiar numai pentru Rusia, aceste expediente nu pot înlocui coordonarea acțiunii muncitorimii industriale și agricole – care presupune o educație politică, imposibilă fără regim democratic și cultura maselor și, deci, pentru fiecare neam, cultura lui națională. Aveți dovada: Basarabia cu populația ei românească, care, cum știți, a ajuns pepiniera reacționarismului panmoscovit...

Sfârșitul fu înecat în protestări vehemente:

– Burjui!... Șovinist!... Reacționar!...

Nu se știe de unde se năpusti asupra vorbitorului „tovarășul“ Pudel, care – drăguță, dar clocotitoare –, apucându-l de piept, încerca să-l scuture, țipând:

– Pimperlic!... Tovarășe Pimperlic!... Dragă Vania! – scânteia ea din ochi, săltându-și „bretoul“ de pe frunte. Ești drăguț... ești deștept... De ce ții întotdeauna să te singularizezi?

Bella o înlătură cu o mișcare de umăr și, toată în lacrimi, îmbrățișă și îl sărută pe Răutu:

– Dragul meu! – îi șoptea ea luminată de bucurie. Nu-i asculta! Ai vorbit foarte bine!... Ai toată dreptatea!... Lasă-i în pace!... Adevărul își va face drumul...

Vasile Giurilă, care tot timpul nu contenea să-l tragă de poală și să-i dea cu cotul la pasagiile mai provocatoare, îl apucă de braț și-l scoase din cameră.

Îi urmară pe scări și Isaac Blumberg cu Bella.

Spre răsărit, abia se rărise marginea întunecată, când cei patru vechi „cercurști“ din Chișinău apărură în stradă.

Răutu se răsti cu năcaz la Isaac:

– Nu înțeleg de ce mai discutați atâta?... În fond, sunteți cu toții de acord: boicotați Duma și mântuiți toate Europiile cu „cucosușul roșu“ de dincolo de Volga și cu „expropriere revoluționare“ la Salvâcegodsk!...

– Nu te supăra! – îi puse Giurilă mâinile pe umăr, luptându-se cu ticul lui. Ai vorbit foarte bine... Dar, la adicăte, tot ei au dreptate!

– Și tu? – gemu Vania, lovindu-se peste șolduri de exasperare.

– Nu pentru mântuirea Europiilor! – își urmă gândul Giurilă, repunându-și liniștit mâinile pe umerii tovarășului. Dar cum vrei să fii darâmat țarismu?... Și aiașta e amu de zor... Apoi, urma a alege!...

– Tu, Vania, nu ești realist! – declară doctoral Isaac Blumberg. Nu poate fi vorba ca nespălații noștri să civilizeze Europiile, dar dacă țarismul nu va fi prăbușit sau sleit de ultima picătură de sânge, capitalismul din Occident va avea la dispoziție un teribil jandarm. În orice caz, naționalitățile de la marginea apuseană vor profita de această anarhie eternizată și poate chiar – *last, not least!* – se vor rupe de Imperiu... Ești doar român, ce dracu!... Acesta e rostul lozincei de „revoluție permanentă“, ca o condiție a revoluției mondiale... Dar e vreme de pornire! Să iei rămas-bun de la Vasile și Bella. N-avem să mergem doar în picnic... Lasă-le și mantaua...

Bella sughița de plâns:

– Avem să ne mai vedem în viață? – abia avu ea putere să șoptească.

Foarte emoționat, Giurilă și Răutu își strânseseră numai cu tărie mâinile:

– Fii liniștit, Vania! – asigură grav Vasile. Am să îngrijesc eu de alegeri... Și-i ieu în chingă pe moldovenii

noștri. Ionică a tău din Năpădeni e un băiet de aur. S-o întors, zice el, și moșu-său Niculiță... Lasă că avem să pornim jocu...

5 Îmbarcarea se făcu mult mai ușor de cum își închipuiseră Răutu.

În fața crășmei lui Petca Rânjitul îi aștepta un grup de marinari.

– *Genosse Hans!* – apelă încet Isaac. Iată tovarășul român despre care îți vorbisem.

10 – *All right!* – fu răspunsul scurt în englezește.

Silueta albă a imensului „Hamburg“ se legăna în port în apropierea „zonei de influență“ a cartierului revoluționar.

15 În debandada luptelor de stradă, nimeni nu se sinchisi de luntrea cu marinari, care se îndreptă spre vasul ancorat.

20 Puținele ceasuri în care Răutu stătu dosit în fund, între baloturi de marfă, până la ieșirea din apele teritoriale, abia-i putură da senzația că a părăsit și el apele tulburi ale revoluției.

Vântul de sud aducea în fața „Hamburgului“ adierea primăverii.

25 La dreapta, dispărea linia de țărm, în care primele fire de vegetație nu dovedeau a mistui aspectul cărămiziu al stepei, abia trezită la viață.

Dispărură pescărușii. În calea vasului, săltau delfinii.

30 Răutu, răzimat de bord, privea gânditor spre apus, unde se întindea în depărtare țara menită să-i servească de arenă pentru o nouă și grea luptă.

Iar un hotar!...

Se simțea, ca și cu paisprezece ani în urmă – după pustuitățile și grozăviile siberiene, în trenul de Zlataust –, aruncat năprasnic pe „alt tărâm“.

5 Trecură numai zece luni de când sfâșiase pe podul de peste Prut foile cu slove rotunde, care îi hărăzeau chemarea de „drept vestitor apostol al unei vremi ce va să vie“...

Ce spații intersiderale îl despart acuma de aceea clipă?

10 Și unde îl duce orbita vieții?

Câtă vreme va dura acest „antract al istoriei mondiale“?...

15 – *Genosse Răutu!* – îl întrebă, răgușit, *Genosse Hans*, pufăind din lulea. Crezi că se sfârșește revoluția în Rusia?... *Die russischen Kerle sind so dumm!*!...

Nasul lui mototol era aproape invadat de sprincenele roșcate, groase, prin care ochii lui deschiși, naivi și gravi, așteptau răspunsul lui Răutu.

20 – *Genosse Hans!* – ripostă puțin înciudat Răutu. Ce crezi, *se începe* revoluția din Germania?... *Die deutschen Kameraden sind zu gescheit!*...

Genosse Hans, învăluit în fumul lulelei, îi rumega răspunsul, *gründlich*³, mai multă vreme.

Apoi cu un:

25 – *All right!* – schimbă vorba. Mergem fără escală la Constantinopol. Te oprești acolo? Să nu avem plictiseli... Desigur, n-ai hârtii în regulă...

– Am pașaportul meu românesc... Mă grăbesc... Poate găsim în Bosfor vreun vapor român. M-aș urca pe bord îndată, fără să mă cobor pe țărm.

30 – *All right!* – hârăi din nou *Genosse Hans* și plecă legănându-se cu pas de marinar.

¹ Tovarășii ruși sunt așa de proști! (germ.) (n. ed.).

² Tovarășii germani sunt așa de deștepti... (germ.) (n. ed.).

³ *Gründlich* (germ.) – temeinic, profund, aprofundat (n. ed.).

Cap. VII

ÎN APE LINE

Căpitanul „Reginei Elisabeta“ se nimeri să fie un vechi și asiduu abonat al „Farului“, Ștefan Iacobescu, cunoscut mai mult sub porecla Iacobson.

Plin de atenție pentru Răutu, îi puse la dispoziție chiar cabina lui.

Fără aproape să arunce o privire asupra peisagiului în care se îmbrățișau anticele civilizații ale celor două continente, Răutu își părăsi cabina numai pentru dejun, la invitația căpitanului Iacobescu, care îi oferise un loc de cinste lângă dânsul.

Pe bord – în afară de unii străini, pentru care tranzitul prin România reprezenta o prescurtare de călătorie –, se găseau mai multe persoane cunoscute: o păreche de însurăței, care petrecuse iarna la Cairo, și doamna se întorcea plină de conștiința misiunii îndeplinite, de clientă credincioasă a marilor croitori din Paris; un grup de excursioniști care vizitase Atena, pe seama statului, în cap cu unul din cei trei „Ofi“, Naum Călărășu, profesorul de estetică, extaziat de comorile Acropolei; vreo doi-trei oameni de afaceri și bărbați politici – între ei și un deputat –, exaltați de „o strașnică lovitură“ pe care ar fi reușit-o în capitala padișahului.

Îndată după schimbul de saluturi de rigoare, Răutu se simți în atmosfera „de acasă“.

Se puse chiar de la *hors d'oeuvres* problema palpitantă: dacă guvernul „stă“ sau „se duce“ și cine, cum și când „vine“, dacă pleacă, și cum rămâne, dacă nu pleacă...

– I-am spus lui Sașa, – declară cu autoritate unul din oamenii de afaceri, etalând o eleganță atât de excesivă, încât comensii își păzeau buzunarele – i-am spus lui Sașa că dacă se împacă cu Nitza, atunci conu Iorgu va da peste cap pe conu Toma și, împreună cu Ipolit Mircescu, ar putea sta până ce îi crește părul prin căciulă lui Aurel...

– Nu poate, domnule, să se împace Nitza cu Sașa! – rosti cu vocea grasă și tărăgănată a omului pentru care nu există misterele culiselor domnului Panait Șarivaricescu, deputat din Oltenia. Nu se poate ca Nitza să se împace cu Sașa. Sașa râvnește să fie *Kronprințul* partidului... Dar Nitza nu-i așa de prost, ca să se lase încălecat de Sașa... Apoi, nu vine Maharadjaua, pentru că ar însemna ruptura definitivă cu Toma Flor... Și nici Mircescu nu intră dacă Toma Flor iese...

În altă parte, Naum Călărășu întreținea pe pelearinii din luna de miere despre arta ateniană.

Ținându-și capul răsturnat pe spate – încât profilul lui concav, cu ochelarii rotunzi încălecați pe rudimentul de nas, nu păresea linia orizontală –, scanda inspirat, cu gesturi studiate după Ipolit Mircescu:

– Ah! Când m-am apropiat de pietrele sfinte ale Partenonului, mi-am pus fruntea pe sârmanele lui coloane mutilate... și am stat așa – mânele lui, puse pe inimă și pe frunte, închipuiau peste plinul entuziasmului și al pietății estetice – am stat așa ziua întreagă de dimineață până în noapte târziu... Am stat

așa... simțeam cum fluidul geniului elen se filtrează în toate fibrele ființii mele...

– *Ah! charmant!... Ah!... sublime!* – murmură duduia din Cairo – și-și furișă mâna sub masă pe genunchiul exuberantului ei însurățel...

Ce lumi îl despart de Bulevardul Nicolae sau de cartierul portului din Odessa!...

În țară, Răutu se simțea tot mai mult ca eroul din romanele utopice, care peste noapte se trezește pe altă planetă.

În afară de cercul intim din jurul „Farului“, care se ținuse întrucâtva în curent cu evenimentele din Rusia, opinia publică din România ignora ciclul istoriei mondiale pornit din șesurile Volgei și care amenința fatal și România.

Răutu nu-și mai credea simțurilor.

Cum oare, în vecinătatea imediată a unei erupțiuni cosmice, o țară își poate păstra, în dosul unui pârâiaș mâlos, seninătatea apelor de baltă, neîncrețite de nicio adiere?

Nici măcar instinctul de conservare nu o prevestește că, pentru torentul de lavă incandescentă, Prutul nu ar putea fi o stavilă?

Pentru cei mai mulți din cetățenii acestei fericite țări, Duma din Petersburg părea un fel de copie a clubului din Dealul Mitropoliei, în care, natural, politicianii și bărbații de stat, în cazul cel mai bun, se interesează dacă „stă“ Witte și cine vine, dacă pleacă.

Oamenii mai subțiri chiar doreau numai să se înformeze ce înseamnă „cadet“, „octobrist“ sau „adevărat rus“ și dacă sunt „mai tari“ la Curte „octobriștii“ sau „adevărații ruși“.

Însuși Aurel Crăsneanu se îngrijea numai dacă „regimul constituțional“ nu cumva are să schimbe directivele politice internaționale a Imperiului.

Numai T. T. Flor se arătă ceva mai original.

– He! – ricana el sarcastic. Ce zici acum despre memoriul dumitale! Ți-am spus eu!... Nemții îi țin pe Romanovii!... Le convin mai bine în capul mojićimii pravoslavnice... aceștia decât nihilisții dumitale atei.

Fugit la Ciubărești, Răutu avu nevoie de mai multă vreme pentru a-și recâștiga simțul realității.

Simțindu-se îmbătrânit de masa vieții trăite, el nu-și dădea seama de scurtimea reală a timpului trecut în craterul revoluției.

Se mira că și aspectul exterior, și „timbrul“ sufletesc din Ciubărești nu părea să fi suferit vreo schimbare.

Elisa rămase aceeași tovarășă afectuoasă și devotată, colaboratorii „Farului“ nu pierdură nimic din entuziasmul și din combativitatea lor; chiar copiii crescuseră prea puțin – afară de Luța; nu se arătau cu mult schimbați nici sufletește – iarăși afară de Luța; chiar Antonel, ajuns la pragul universității, rămase tot un adolescent timid și cuminte.

Luța, însă, – acum un delicios *Backfisch*¹ – nu numai că prevestea, cu silueta ei zveltă, liniile grațioase ale unui corp de fecioară triumfătoare, dar și, moralmente, se afirma ca un temperament dominator.

De altfel, părea și mai prietenoasă față de Răutu, dar cu o notă de cochetărie capricioasă.

Nervoasă, întotdeauna puțin agitată, nesatisfăcută de studiile sale de liceu, cerea mereu îndrumări

¹ *Backfisch* (germ.) – (fig.) tânără fată, fetișcană, codană (n. ed.)

lui Răutu asupra lecturilor ei – și, cu pasiune și insistență, aborda problemele pe care acestea i le sugerau –, revoltându-se dacă i se părea că el nu-i acordă destulă atențiune.

5 Prima grijă a lui Răutu fu să organizeze la Ciubărești căminul pentru studenții moldoveni de peste Prut, care să deie Basarabiei un mănunchi de intelectuali adăpați la cultura națională.

10 Cu ajutorul și sfaturile lui Hariton Spirescu și cu fondurile acordate de bătrânul Iorgu Vatatzî – pe atunci ministru al Economiei Naționale –, reușise să închirieze o casă spațioasă în strada Sărată și s-o mobilizeze simplu, dar cuviincios.

15 Elisa se consacră, cu energia și cu simțul ei practic, amenajării căminului și se însărcină și cu conducerea gospodăriei lui.

Astfel, în curând, pe străzile Ciubăreștilor apărră figuri insolite: tineri imberbi sau, dimpotrivă, cu aspect de patriarhi – dar toți pletoși, cu ciubote de iuft, bluze cu guler încheiat pe lături, încinși de curele negre, cu bastoane noduroase și în pălării enorme, dacă nu – ceea ce producea o deosebită senzație – cu șepci „căzăcești“ pe cap.

25 Și cu toții vorbeau într-un savuros *patois* moldovenesc, împestrită de expresiuni rusești și influențat de fonetica slavă.

Numai Valentie Pohrib aducea o notă ceva mai distinctă.

30 Se purta și el tot cu plete, dar acestea nu se zburleau în volbure revoluționare, ci, smerit, se prelingeau în jos, împărțite călugărește de o cărare trasă cu îngrijire.

Barba lui creștea, de asemeni, în voie, dar i-ar fi dat mai curând chipul uleios de Crist al iconarilor

ruși decât aerul auster de patriarh biblic, dacă ochii lui nu priveau cu aceeași platitudine de nasture de mătășă neagră și nu ar fi fost zăvoriți – acum, ce-i dreptul, nu de un *pince-nez* bătaios ca odinioară, ci de niște ochelari mari și rotunzi, de bonz chinez.

O transfigurare analoagă în vestminte: în loc de bluză nihilistă, purta acum un fel de anterior popesc și, în loc de ciubote de iuft, galoși de cauciuc, legați cu sfoară de cânepă.

10 Din social-revoluționar ajunsese tolstoian și, ca atare, nu-și putea îngădui încălțăminte de piele, care presupuneau uciderea de animale!

15 Veniseră și vreo patru fete, care nu mai puțin impresiona cu pălăriile lor demodate și cu siluetele lor severe, în fuste negre și bluze de *cit* ieftin, strânse în curea.

20 Individualitățile mai proeminente dintre ei păreau a fi: Alecu Cristea din Cahul, fiu de *pisalt*, băiețel încă foarte fraged, timid și susceptibil, pe care, cu spiritul lui analist și logic, îl răzvrătise teologia, cu inconsecvențele și inconsistențele ei metafizice. Ochii lui negri și melancolici își puneau veșnic parcă întrebarea asupra rostului lumii.

25 Sârghie Ion, al optulea copil al unui preot sărac din județul Orhei, – temperament de agitator, – fusese exclus din Seminarul din Chișinău și lipsit de dreptul de a mai intra în vreo școală publică din Rusia.

30 Furtună Mihail, băiat de țăran din județul Ismail, arestat în timpul campaniei electorale pentru Dumă „ca agitator al moldovenilor“, – tânăr tăcut și posomorât, dar foarte tenace.

Gheorghe Motanu din Soroca, student al Universității din Dorpat, prins cu arma în mână pe o baricadă

a Moscovei, scăpat de moarte sigură numai prin fuga senzațională de sub escortă.

Dintre foștii colaboratori ai „Nistrului“, în afară de Valenti Pohrib, se înfățișă și Grigorie Taur, ca întotdeauna corect, stăpân pe sine și hotărât.

Mulțumită intervenției lui Iorgu Vatatzî – ministrul de Economie Națională, din guvernul de pe vremuri –, tinerii moldoveni fură înscriși la Academia Ciubăreană fără să li se ceară condițiunile riguroase prescrise de regulament.

Nu fără repulsiune tănuită pășise Răutu peste pragul păzit de leii heraldici ai palatului din „Podul Mogoșoaiei“, cum se îndărătnicea boierul să-și numească strada, și intrase în vastul birou – o adevărată galerie a portretelor de strămoși, care se înșirau, peste domniile Moldovei și ai Munteniei, dincolo de împărații bizantini.

Fu întâmpinat cu afabilitate și bunăvoință de un om de statură mijlocie, dar cu multă prestanță, care parcă cobora linia portretelor de strămoși până la fotoliul lui de stejar, sculptat și aurit în stilul bizantin.

– Domnule Vatatzî, – începu Răutu cam încurcat – nu v-am cerut întrevederea din vreun interes personal...

– Ia loc, domnule Răutu! – îl întrerupse domol bătrânul. Fumezi? – îi întinse el o havană, care, chiar neaprinșă, emoționă pe pătimașul fumător, îi oferî o mică dar complicată mașinărie, un fel de ghilotină de aur, care putea da țigării o tăietură de orice formă și adâncime dorită, apoi îi servi și un chibrit.

– Mulțumesc! – îngăimă Răutu puțin jenat de acest exces de amabilitate și încercă să ia un ton cât mai rece, menținându-se strict la obiectul intervenției

sale. Domnule Vatatzî, Basarabia, cu desăvârșire lipsită de școli românești, are mare nevoie de conducători... de – se grăbi să se corecteze – de cadre de intelectuali cu cultură națională...; dar, – căuta o expresie cât mai ternă – dar cei mai mulți dintre tineri, care ar dori să se înscrie la universitățile din țară, sunt de obârșie modestă și n-au pregătirea cerută de regulamentele noastre...

– Sunt revoluționari? – nu se putu reține marile boier și latifundiar.

– Da... revoluționari! – îi cam sări țandăra lui Răutu. Dar conservatorii și în genere... cei din elita socială, chiar când sunt de obârșie românească, n-au, cum puteți ști, – își sublinie el agresiv aluzia – n-au conștiința națională...

– Domnule Răutu, – relevă atacul descendentul Capetingilor cu o politeță subtilă, care sună pentru Răutu și mai agresiv – domnule Răutu, înainte de a fi conservator sau, cum zici dumneata boier, sunt român... și dumneata însuși poți dovedi că, și în Basarabia, nu toți boierii sunt deznaționalizați... Ești nepotul defunctului Mihălache Răutu... dacă nu mă înșel?... Și, după cum îmi spune vărul meu Cazara, suntem chiar puțin cimitii?...

Răutu, puțin rușinat, aruncă o privire fugară spre galeria de portrete până la Capetingii legendari, cu care, pe neașteptate, îi găsi astfel încrucișăți cu șirul rezeșesc de urmași ai nu mai puțin legendarului „bătrân“, Ștefanache Răutu din Năpădeni...

– Ai dreptate, domnule Răutu! – auzi el vocea gravă și solemnă ca întotdeauna a „Maharadjalei“. Formalismul excesiv ar fi o ineptie... Nu bacalaureatul are importanță în asemenea caz... Cei vrednici își vor complecta ei înșiși studiile indispensabile.

Isaac Blumberg căzu ca din cer în Ciubărești – sub ipostaza elegantului Prudens din Berlin, intelectual rafinat și jurnalist de renume.

5 Chiar în dimineața zilei în care Răutu se imbarcase pe bordul „Hamburgului“, cartierul portului fu cucerit de trupele guvernamentale.

10 Casa – în care se prelungise discuțiunea, dacă revoluția trebuie mărginită la hotarul Rusiei sau să se reverse și în Europa – fu înconjurată de cazaci și toți debaterii arestați, fără considerație pentru nuanțe și divergențe de păreri.

Acuma îi așteaptă judecata sumară – cu scara tradițională de sancțiuni: închisoarea, Siberia, ocna, spânzurătoarea.

15 – Vasile Giurilă? – abia putu să întrebe Răutu, apăsându-și cu putere pieptul în dreptul inimei.

20 – Cofrat! – căuta să-și ascundă emoțiunea Isaac prin minuțiozitatea obișnuită a operațiunilor cu havana scoasă cu precipitare din port-țigarul de argint. Dar are șanse să se aleagă *numai* cu ocna, pentru că nu luase cuvântul la consfătuire... Fusesse un simplu spectator... Dacă n-ar fi fost vechi ocnaș, abia amnistiat, poate scăpa și mai ușor.

25 Răutu se îndreptă spre fereastră și se lipi cu fruntea de geam, fără să-și oprească privirea asupra Ceahlăului îmbrăcat în toată splendoarea apusului de primăvară.

– Bella, – începu Isaac...

– Și ea? – se repezi Răutu.

30 – A avut noroc din pricina nenorocirii! – se lili să glumească Isaac. I-a servit delicatetea sentimentelor... După despărțire, nu s-a mai dus la consfătuire,

¹ *Coffrer* (fr.) – a aresta, a închide, a băga la zdup (n. ed.)

ci a șters-o cu primul tren la Chișinău. Și eu îmi datoresc norocul tot ție... N-am apucat să plec de la țărniș, după ce te-am văzut urcat pe bord, când aflai despre începutul atacului oastei pravoslavnice...

5 Nici gând nu mai putea fi de întoarcerea la consfătuire... Cu chiu și vai, sub înfățișarea de aspirant rabinic – îmi potrivisem și o perucă perciunată –, cu ajutorul lui Aron Balahulă și cu coreligionarii săi habotnici m-am strecurat până la Prut. Și iată-mă...
10 Dar n-am pașaport și arginții mi-s pe sfârșite...

Rezultatul alegerilor în Rusia a fost o surpriză și pentru guvern, și pentru opoziție.

15 Cu tot boicotul din partea revoluționarilor și cu toată anarhia, opoziția cucerise majoritatea covârșitoare a mandatelor.

Guvernul nu putea conta sigur decât pe vreo paisprezece deputați din prima serie de trei sute optzeci și doi aleși.

20 Din acești paisprezece făcea parte și Andrei Matu din Basarabia; Pavel Brașevan căzuse rușinos.

Răutu avea puține motive de a se bucura: dintre moldovenii n-a pătruns în prima Dumă decât Porfir Gavrilovici Gheorghită, directorul „Nistrului“.

25 E adevărat că moldovenii se puteau bizui și pe alesul colegiului țărănesc Boris Serov, învățătorul din sudul „guberniei“, care, deși bulgar de origine, își însușise programul partidului social-țărănesc, ce fusese publicat în „Nistrul“.

30 Restul reprezentanților Basarabiei aparțineau partidului constituțional-democrat – un partid burghez de stânga, tolerant pentru „alogeni“, dar totuși panrus.

Acest rezultat avu o caracteristică repercusiune în România – pe cât de neașteptată, pe atât de

dureroasă pentru studenții moldoveni la Academia Ciubăreană.

Christophor Arghir fu nemângâiat de înfrângerea lui Pavel Brașevan.

5 Urmând să țină o conferință în aula Academiei Ciubărene, și-a răsufat rancuna..

Recunoscând în coridor, după odăjdiile lor pitorești, un grup de basarabeni, care venise pentru conferință, se opri în fața lui Alecu Cristea și, agresiv, cu capul aruncat cu „grandetă“ îndărăt, scârtâi provocător:

– Sunteți basarabeni?... Moldoveni... Pentru cine ați votat... He!...

15 – Pentru partidul nostru... moldovenesc... social-tărănesc, – răspunse fâstâcit Cristea, care nici nu avea încă vrâsta de alegător.

– De ce n-ați votat pe Pavel Brașevan? He!... își ridică tonul „apostolul neamului“.

20 – Noi nu suntem antisemiți! – îndrăzni să-i obiecteze timidul Cristea și adaogă, cu pronunțarea rusească a neologismelor: Noi suntem *gumanitari* (humanitari)...

25 – Ba sunteți *gugumanitari!* – îl apostrofă dușmănos supernaționalistul român și, bălăbănindu-și brațele lungi, purcese în slavă înainte.

În cursul conferinței, intitulată *Națiune și popor* – plină de aluziuni răutăcioase la adresa *poporanismului* și a social-tărănismului –, găsi prilejul pentru un „excurs“ violent împotriva „pletoșilor nihiliști jidoviți“, care „vor să aducă raiul pe pământ în ciubote de iuft“...

Grigorie Taur se ridică din bancă și porni spre ușă, urmat și de ceilalți basarabeni.

Eruptivul conferențiar dădu el însuși semnalul huiduielilor.

5 Încurajați, „băieții“ săi – pe care irascibilul dascăl îi poreclise el însuși, într-un moment de luciditate, „secături înflăcărate“ – nu aveau nevoie de alt îndemn pentru a-și manifesta entuziasmul.

Se repeziră cu urlate și sudălmii după „demonstrații“.

10 În coridor se încinse o strașnică bătaie. Numărul asigurat „băieților“ o victorie ușoară. Basarabeni, crunt bătuți, fură aruncați pe scări afară.

Blândul și visătorul Alecu Cristea încercă un apel *gumanitar*.

– *Pentru di ci*, fraților, aiastă obidă?...

15 Primul ucenic al apostolului, Lascar Trântorel, un flăcău zdravăn, cu figura asimetrică de ocaș, puse capăt expansiunilor cu o formidabilă lovitură drept în față:

20 – Obida mă-tii, jidan parșiv! – rosti el triumfător văzând pe Cristea răsturnat pe spate.

Băiatul se trezi cu nasul turtit și un dinte rupt.

25 În apropiatul număr al „Ogorului“, o notiță redacțională – după ce descria demonstrația „unor neobrazăți“ împotriva „marelui nostru savant și îndrumător“ – încheie cu următoarele cuvinte:

„Acest incident, fără importanță în aparență, e în legătură cu venirea a vreo zece studenți *jidano-ruși*, studenți care au început în diferite cercuri o vie propagandă de socialism jidovesc. Lucrurile se încurcă rău și o lămurire *demonstrativă* va avea loc cu siguranță în curând...“

30 Răutu nu mai știa cum să mai liniștească pe bieții pelerini de peste Prut, nu numai ofenșați, dar și direct amenințați.

Încercă să-i convingă că incidentul nu are importanță, că amenințarea nu e decât un exercițiu stilistic și că interesul superior și datorია lor față de neam trebuie să precumpânească în sufletul lor asemenea
5 incidente, desigur penibile, dar care, în fond, nu merită decât disprețul.

Totuși, se crezu dator să publice și în „Farul“ o lămurire pentru opinia publică, în care – după ce relevă tragedia istorică, rezultată din înstrăinarea se-
10 culară și din lipsa de contact a Basarabiei cu cultura națională – insistă asupra interesului covârșitor de a asigura acestui băștinaș pământ românesc un contingent de intelectuali trecuți prin școlile țării.

Urmă și un apel direct către studenții înșiși, invocând misiunea istorică a intelectualilor de peste Prut.
15

„Să nu luați dar – sfârșea apelul –, să nu luați dar în nume de rău chiar cuvintele domnului Arghir: un temperament de profet e pornit să exagereze însem-
nătatea persoanei sale și greutatea cuvintelor, însă
20 nu e un neam mai puțin impresionabil de aerele profetice decât neamul nostru.

Aceste mici incidente vor trece și peste puțin timp ne veți putea judeca mai bine decât acum, prin
prisma primelor impresiuni neplăcute, și veți duce
25 de aici în sânul poporului, pentru care voiți să lup-
tați, un dar neprețuit: sămânța culturii naționale...”

Notița citată a „Ogorului“ trecea cu prudență asupra faptului că lămurirea demonstrativă și apucase a fi
pornită pe coridoarele Academiei.

30 Ea însă servise „băieților“ drept un nou îndemn la o glorioasă campanie împotriva jidano-rușilor.

A și fost pus îndată la cale un adevărat pogrom al căminului basarabean.

Până și studentele nu fură cruțate de maltratare.

Sosind de la redacție, Răutu fu întâmpinat de Elisa, care, tulburată, îl trase în odăița copiilor.

– Dragă Vania! – șopti ea emoționată. În birou e delegația basarabenilor... Vor să plece din țară...
5 Ce-i de făcut?

Răutu se repezi în birou.

Găsi stând în picioare pe Alecu Cristea, micuț și zgribulit, cu nasul încă umflat, și pe Gheorghe Mo-
tan, țeapăn și clocotitor în același timp, cu o enormă
10 vânătaie peste un ochi și cu craniul zdrelit de la ure-
che aproape până în creștet.

– Ivan Gheorghievici! – începu acesta ostentativ în rusește, abia stăpânindu-și mânia. Vă mulțumim
pentru bunăvoința pe care ne-ați arătat-o... Ne-am
15 simțit datori să vă aducem la cunoștință că suntem
hotărâți să plecăm. Nu avem nevoie de cultura ce în-
florește aici... Eu voi încerca să mă stabilesc undeva
în Apus, căci peste Prut mă așteaptă ștreangul... Cei-
lalți – arată el cu un gest spre Cristea – ceilalți se vor
20 întoarce acasă... În închisoare sau în Siberia, la care
unii din ei sunt poate expuși, își vor complecta studii-
le universitare inaugurate la Ciubărești.

– Amu, domnule profesor, – interveni în românește, timid, Cristea, ca să mai slăbească efectul
25 declarațiilor ritoase ale lui Motan – amu, dom-
nule profesor, să ne iertați, dar nu mai putem răbda...
Am înghițit multe, dar amu s-a trecut cu șaga... Și-au
bătut joc și de bietele fete... Le-au suduit cu vorbe
scârnave, ba le-au și palmuit și ghiontit... Le-au rupt
30 bluzele și fustele...

Glasul lui tremura de plânsul oprit în gâtlej.

Ca sub apăsarea unui coșmar, Răutu nici nu mai știa ce să spună și ce să facă pentru a-i abate de la

funesta lor hotărâre, care ar fi avut urmări catastrofale nu numai pentru ei personal, dar ar compromite chiar și acțiunea în Basarabia: *dizirtirii* făceau des-
tulă propagandă pentru „cultura națională“.

5 Cu ajutorul talentului deosebit al Elisei de a mângâia sufletele obidite și a simpatiei calde a colaboratorilor „Farului“, reuși să-i mai potolească – afară de Gheorghe Motan, pe care nici nu-l mai văzu înainte de plecarea lui în Elveția, și de Grigore Taur
10 și Alecu Cristea, care trecură peste Prut și, arestați de îndată, ispășiră cu ani de închisoare și deportare dorul lor de învățatură românească.

Soarta lui Gheorghe Motan fu mai tragică.

15 Neavând mijloace și necunoscând nicio limbă străină, încercă să se furișeze sub un nume fals în Rusia.

Fu însă prins, judecat, condamnat la moarte și-și sfârși, cum prevăzuse, tânăra lui viață în furci.

Uraganul rusesc vâjâia cu o furie neînfrănată. Aripile lui începură să bată și peste Nistru, semă-
20 nând ruine peste ruine, fără să poată da nădejdea unei noi vieți și ordine.

Din când în când, Răutu primea vești dintr-un colț sau altul al Basarabiei despre o răscoală, un conac incendiat, magazinele prădate, o represiune sângeroasă.

25 Ducea o viață dedublată.

Își făcea datoria la catedra lui de liceu, diriguia „Farul“, lua parte, din când în când, la ședințele Parlamentului, discuta cu „amicii“ și cu „adversarii“ politici – deopotrivă străini de evenimentele care
30 prevedeau o nouă fază a istoriei mondiale.

El însuși, însă, fascinat de grandoarea și grozăvia acestor evenimente, trăia toate peripețiile cataclismului.

Îl îngrozea cu atât mai mult indolența și lipsa de pătrundere a elitei sociale din România, cu cât sim-
țea o mare tensiune în straturile de jos.

5 Se credea adesea un naufragiat aruncat pe un țărnm ostil.

Amintirea tovarășilor pieriți în ultima rafală a uraganului nu-i îngăduia niciun răgaz.

Veșnic avea înaintea lui pe Vasile Giurilă, așa cum îl văzuse în momentul despărțirii.

10 Îi era intolerabil gândul că e din nou înghițit de ocnă.

Și icoanele morților: Andrei Găină, asasinat sub ochii lui; apoi Undina; Serghei Alexandrovici Jaba; Avram Talmudistul; Grișa Goncev; Artamon
15 Danilov; Lia Minscaia.

Și cei de demult, în cortegiu nesfârșit, se înșirau în zvâcnirile inimei lui, în arsurile nemiloase ale conștiinței...

20 Încă fiind în Basarabia, primise o înștiințare de la Gheorghe Oanea despre agitațiunea între consă-
tenui săi din Vaideei, provocată de veștile răspândite, de la moș la moș, asupra revoluției din Rusia.

În țară, ori de câte ori putea veni în contact cu țărani, găsea o atmosferă morală schimbată.

25 Într-o zi, trecând din întâmplare prin „medean“ – piața în care se vindeau de predilecție produsele gospodăriei țărănești –, dădu peste Grigore Dobrea din Vaideei, tot așa de rumân și de spătos, cu brâul lui de piele și ținte de alamă argintate.

30 Dar nu mai fu oprit cu jovialitatea expansivă de altădată.

Foarte rezervat, cu priviri împrăștiate, îl salută cu oarecare răceală:

– Să trăiești, domnule Răutu!... De mult n-ați mai fost pe la noi.

– N-am fost în țară. Am stat aproape un an mai mult prin Basarabia.

5 Dobrea își întoarse și mai mult capul și-și concentrează atenția asupra vârfului de bici, cu care își netezea ciubota.

– Am auzit! – tuși el surd. Și ce-i pe acolo?... La noi, de!... satul... ca oamenii... zic prostii... că ar umbla *studienții*...

10 O privire furișată din coada ochiului trăda atențiunea încordată cu care aștepta răspunsul.

– Nu știi la ce studienți se gândește lumea – răspunse grăbit Răutu –, dar e tulburare mare...
15 mai mult dincolo de Nistru și mai departe, în fundul Rusiei...

– Dar moș Eftimie din Zădăreni – zise încet Dobrea, plecându-se cu totul spre capătul de ciubote și înăbușindu-se de burtă – moș Eftimie din
20 Zădăreni are un băiat fugit din armată, într-un sat din ținutul Bălților... zice că *studienții* ar fi trecut Nistru și ar fi ajuns și până la ei...

– Și ce mai zice?

– De! – oftă frunzașul vaideean îndreptându-se,
25 dar tot ferindu-se de privirile lui Răutu și găurind pământul cu coada biciului. Prostii!... Ca oameni întunecați... Cică împărțesc moșiile boierești... cu vite, cu pluguri, cu tot... Boierului îi lasă numai un lot, să-l muncească ca toată lumea... și de nu vrea, îl gonesc...
30 Prostii!... Oameni fără judecată. Ce ziceți, domnule Răutu? – pentru prima oară se întoarse drept spre convorbitor și-l fixă cu o privire lacomă și ostilă.

– Mult sânge țărănesc s-a vărsat, domnule Dobrea, – răspunse cu tristeță Răutu – pentru vorbele

acestea de la moși pentru studienți... Să ne ferească Dumnezeu de năpastă! V-am vorbit eu de atâtea ori despre rostul luptei politice... Cum se poate cuceri dreptatea...

5 – De! – căzu vocea lui Dobrea și privirile îi alergau din nou – îs oameni fără minte, fără învățătură... Să trăiți, domnule Răutu, se face târziu... am venit cu carul...

10 Aceleași priviri chiorâșe, aceleași glasuri zăvornice și ostile, aceleași aluzii misterioase la „ceasul studienților“ îl întâmpinau ori de câte ori încerca să steie de vorbă cu vreun țăran cunoscut.

Se bucură la vizita tânărului învățător Costache Ștefănescu din județul Ciubărești, cu care menținea
15 contactul de la prima lui campanie electorală.

Deși oscila mai mult între Christophor Arghir și Hariton Spirescu, rămase abonat neclintit al „Farului“.

20 Ambițios și energic, își căuta drumul, dar „complexul de inferioritate“ îl făcea răzvrătit împotriva ordinii actuale.

Întotdeauna serios, acum părea grav și îngrijorat.

– Domnule Răutu, – interpelă el, pe când se așeza în scaun, aranjându-și poalele cămășii țărănești – domnule Răutu, știu că ați venit din Rusia,
25 mi-a spus domnul Gheorghe Oanea... Ce credeți? Biruiește democrația? Și – adaogă el cu oarecare șovăire – are să aibă aceasta oarecare înrăurire și asupra României?

30 Răutu îi expuse cu toată sinceritatea observațiile și impresiunile sale.

Ștefănescu, o clipă gânditor, își mângăia mașinal părul la ceafă de jos în sus.

– Atunci, nu poate fi nădejde – rosti el în sfârșit iritat –, nu putem avea nădejde la vreo schimbare,

în curând... Țăranii se agită și tare mi-i teamă că, spre iarnă, după culesul păpușoiului, să nu avem o mare zarvă...

Răutu se înțelese prin scrisori cu Gheorghe Oanea pentru o călătorie la Vaideei, în două zile consecutive de sărbători.

Oanea, în tren, în chipul lui măsurat și cumpănit, îi confirmă toate temerile.

– De multă vreme fierbe cazanul țărănesc! – grația acest licențiat al Academiei Ciubărene, rămas cu sufletul țărănesc intact. Fierbe mereu, clocotește, chiar când pare că fața-i abia aburită... Cum știi și dumneata... numai în foamete și răscoale o duce... Dar acum, veștile despre revoluție, care Dumnezeu știe cum pătrund, prin scrisori și dezertori, prin cumetriile satelor vecine de peste Prut, trezesc nădejtile și aprind poftetele mai dihai ca oricând... Acum au oamenii de lucru și recolta pare să fie bogată... Poate ne va înconjura furtuna... Altfel, orice vorbă e zadarnică... După culesul păpușoiului, vine prăpădul...

În gară la Perieni îi aștepta moș Spiridon cu căruța lui.

Dar și el, cu toată prezența lui Gheorghe, se ținea mai rezervat, tăcut și zgribulit pe capră.

Pe Răutu nu-l putea prinde nici peisagiul familiar al plaiurilor ondulate, îngrădite de creasta posomorâtă a Ceahlăului, în ceasul apusului de soare.

Pe cea dintâi coamă de deal, Spiridon nu mai putu răbda și, întinzându-și biciul spre un grup de clădiri ce se ridicau pe coasta din dreapta, rosti mârșnit:

– Iaca și aiașta îi stodola Froimeștilor, arendași de la noi, la Vaideei, după ce o scăpătat conu Vasilică

Gârlă... S-o întins hăt, până în munți – arătă el cu biciul spre Ceahlău – și în sus până la Botoșeni și mai departe...

– E un nou fenomen, trusturi atendășești! – comentă Gheorghe. Aici, în nordul Moldovei, familia Froim stăpânește aproape trei sute de mii de hectare... Trei mii de kilometri pătrați... cât un mic regat nemțesc... Dincolo, se pleoștește cam tot pe atâta Tache Alenei... Țăranul legat de peticul lui de pământ n-are încotro. Trebuie să primească orice tocmeli pentru muncă sau pentru o bucațică de ogor arendat...

Oamenii din Vaideei și din Flămânda erau de nerecunoscut.

Prietenoși și expansivi înainte, acum priveau mohorâți de sub sprincene și vorbeau ca și cum ar fi răsturnat pietre de moară.

Chiar Gheorghe Oanea, întotdeauna, cu toate hainele lui nemțești, privit în sat ca al lor, acum fu întâmpinat cu neîncredere și chiar cu o surdă ostilitate, care se răsfrângea întrucâtva și asupra părinților săi, pentru că „mâncau de dulce“ de la *lefegiul* lor de fecior. Iar „lefegiii“ erau, în principiu, dușmani, aliați ai ciocoilor...

Era inutilă orice încercare de a împrăștia această atmosferă de neîncredere și ostilitate.

Zidul care despărțea mereu satele de oraș se ridicase acum ca o barieră și mai impenetrabilă între țărâtime și surtucărime.

Atitudinea lui moș Spiridon și, poate și mai mult, a mamei Gafița erau pecetluite de situația lor de „iepuri de două hotare“.

Moș Spiridon, fire sentimentală și visătoare, însă cu multă putere de comprehensiune, greu suferă personal această ruptură morală.

Se simțea *vinovat* și față de obștia satului, a cărei durere o împărtășea, a cărei dreptate o recunoștea și a cărei răzvrătire o înțelegea și o justifica.

Se trezea, totuși, vinovat și față de fiul său, în a
5 cărui bună credință nu se îndoia și ale cărui aspirațiuni și le însușise, ca și toată ideologia lui, rumegată și asimilată pentru mintea țărănească.

– Ce vrei, domnule Răutu, – grăi el cu stăru-
ință, dregându-și năvodul, fără să ridice capul – du-
10 rerea e oarbă și nedreptatea înăcrește și otrăvește sufletul fiicui... Și norodu de amar de vreme nu mai știe mângăiere și nu găsește dreptate...

După o pauză, reîncepu încurcat, plecându-se și mai jos asupra năvodului:

15 – De! Dumneavoastră, ca și bietu de Gheorghe, aveți inimă bună, milă pentru norod... Dumnezeu să vă răsplătească!... De!... Dar o rândunică nu face primăvara... Și norodului îi lehamite de vorbe dulci...

Mama Gafița, mai înnegrită și mai jigărită ca ori-
20 când, umbla și cu buzele și mai subțiate și mai strânse.

În fond, ea împărtășea pe deplin năcazurile și urile consătenilor. Le recunoștea toată dreptatea. Dar îi era ciudă împotriva lor, tocmai pentru că aveau dreptate și pentru că era silită să le-o recunoască.

25 Pe de altă parte, se revolta și împotriva lui Gheorghe.

Din vina lui ajunsese „iepure de două hotare“.

O indigna că vestonul lui și ghețele lui galbene
30 înstrăinează inima norodului de ea și de moș Spiridon.

Ghețele galbene!...

Nichita lui moș Sofronie – în care, când venea cu coasa sau cu hârlețul de la muncă, nimeni n-ar mai recunoaște pe fercheșul sergent de odinioară –, trecând

pe lângă portiță, tocmai pe când Răutu cu Gheorghe erau gata să iasă, se opri și, șuierând de mirare și de admirație ironică, exclamă:

– Bre-bre-bre!... Ce ciuboțele!... Adevărat boierești... ca la don general Freacă-Dosu a nostru, când se pune în țivil pentru madame... Fiu-fiu-fiu! – șuieră el, scuipe și porni înainte, cu năcaz și dușmănos.

– He!... Râiosule! – îi aruncă din urmă clocotind Gafița. Dar când te lafăiai cu *apaleturi*, cu zorzoane și galoane și bumbi aurii, de nu puteai încape în uliță, umblai mai dihai cu coada în vânt ca toți ghegeneralii, pârilitule!... Dar tu ce te fudulești prin glodurile noastre cu papucii tăi galbeni! – se năpusti ea și asupra lui Gheorghe. Poți zvârli parale cu lopata?
15 Hei?... Cât am flămâzid cu tat-tu, până ce te-am scos la lumină... Scoate îndată papucii, trăsnițule!

Și, furioasă, aruncă o buturugă în purcelul care guița prietenos apropiindu-se de poala ei și fugi fumeșând spre casă.

20 Năcazul cel mare al mamei Gafița era că în rup-tul capului nu s-ar despărți de foloasele și avantajele care dădură familiei învățătura lui Gheorghe, deși vedea un păcat în această diferențiere de gloata satului, o dezsolidarizare pe care inima ei de țărancă n-ar putea-o ierta nici sieși, nici satului, nici mai cu seamă lui Gheorghe.

Și ca țărancă, simțind freamătul surd al furtunii îndepărtate, se exaspera în sfâșieri sufletești.

Lui Răutu i se părea că până și căsuțele țărănești
30 din Vaideei îl priveau dușmănește, cu ochii lor încrunțați și fațada crispată.

Se grăbi să plece.

Sub impresiunea catastrofei pe care o vedea cu ochii venind, Răutu întreprinse, pe de o parte, o serie

de articole teoretice, în „Farul“, sub titlul de *Marxismul și țărănimia*, în care supunea unei aspre critici doctrina marxistă „ortodoxă“, în ce privește rolul social al țărănimii.

5 Încerca astfel să câștige elementele democratice și revoluționare ale societății românești și, în primul rând, pe socialiști.

Iar pe de altă parte, o serie de „cronici interne“ era menită să lumineze judecata și să trezească conștiința clasei diriguitoare.

10 Una din aceste cronici se rezuma într-o grozavă constatare:

„Așadar, *peste un milion* de țărani, cu mai puțin de *trei milioane hectare*, și în fața lor o *mie* de latifundieri cu *peste patru milioane* de hectare!...”

15 În același timp, țărănimia formează 96% din numărul total al contribuabililor; iar cei o *mie* nu reprezintă decât 0,09% (*nouă sutimi la sută – nouă la 10.000!*) din totalitatea contribuabililor.

20 0,09 LA SUTĂ!...

Și, pentru această doză farmaceutică a poporului nostru, nu se poate reforma măcar legea tocmelilor agricole; pentru a asigura dominația politică a acestor 0,09%, se menține sistemul privilegiilor electorale, care aruncă țara într-o groaznică corupțiune; pentru 25 a nu se atinge această homeopatie națională, Regatul României a ajuns să inspire românilor de peste hotare groaza prin mulțimea lui horopsită de iloți, scufundată în întuneric și mizerie... *Pentru 0,09%!...*“

30 Studiul *Marxismul și țărănimia*, în care fu rezumată teoria lui asupra rostului social al țărănimii, n-avu un efect mai puțin senzațional.

Dar, pe când cronicile au atârnat patimile celor 0,09%, studiul a ridicat împotriva „Farului“ și a

directorului său pe socialiștii de diferite nuanțe și mai cu seamă pe conducătorii și teoreticienii lor.

Concluziile studiului se rezumau în puține propoziții.

5 Veacul al XX-lea e veacul țărănimii, precum cel al XIX-lea a fost veacul proletariatului industrial.

A apărut pe arena istoriei mondiale moșicul.

Îi va întinde proletariatul mâna?

Răspunsul va hotărî destinul lumii...

Cap. VIII

DOUĂ LUMI

Vacanța, petrecută, ca de obicei, în via de pe Dealul Recii, fu consacrată acestor lucrări publicistice.

5 Tot „clanul“ era pătruns de importanța lor, și chiar copiii: tihnitul Antonel – acum bacalaureat, la pragul templului universitar – arăta nu mai puțin interes decât neastâmpărata și vecinic clocoti-

10 Elisa își dădea toată silința nu numai să împiedice vizitele inoportune, dar să-l ferească pe Răutu de ziare ostile, cu „Vestea“ în cap, ca să nu fie inutil turburat de polemicile plumitivilor *mercenari*, ca și de atacurile vehemente ale droaiei de politicieni de

15 toate culorile și de toate calibrele.

Chiar pe colaboratorii „Farului“ adesea nu-i lăsa să ajungă până la biroul lui Răutu.

– Dragă Ciorbadgioglu, – surprindea Răutu câteodată glasul ei implorator – a scris toată noaptea... Abia acum a ațipit puțin... Nu te supăra... dar e slăbit și foarte nervos...

20

Ciorbadgioglu, cu fanatismul lui, se mulțumea de multe ori să privească numai din depărtare la Răutu, când se așeza cu vreun tratat voluminos –

25 necesar pentru *Marxismul și țărănimea* –, sub nucul bătrân.

O surpriză pândea pe Răutu.

Avea o oarecare considerație pentru lucrările speciale de la începutul carierei profesoriale ale lui Christophor Arghir.

5 Și, chiar în urmă, „Farul“ releva cu plăcere orice contribuție reală a lui la știință.

Dar de când Arghir își luă în serios rolul de profet, declarând că prin glasul lui „nu vorbește limba lui de lut“, ci însuși Duhul Sfânt, un raționalist și un

10 spirit critic putea zâmbi numai la pretențiile lui de îndrumător politic sau literar.

Pe Răutu îl iritau și vanitatea lui maladivă, ca și lipsa de orice consistență în idei și de orice coeziune în acțiunea lui politică.

15 Când declara că țărănimea se confundă cu însăși națiunea românească, că orașele sunt cuiburi de corupțiune, în care se zbate „pleava din toate națiile“, – și apoi se înregimenta sub steagul celui mai reacționar bărbat din România, T. T. Flor, și ataca

20 pe „demagogii care vor să dea țara, prin votul universal, analfabeților“, – lăsând astfel țărănimea pradă „pleavei din toate națiile“; când împeștrița paginile „Ogorului“ cu perle stilistice ca: „harhat“, „puchinos“, „perciunat parșiv“, „zic zou“ și „Adivor“, și

25 apoi se proclama singurul european și umanitar din România; când înființa o asociație din care excludea politica și politicienii; – și apoi o transforma într-un partid politic, care colecta toate elementele șoviniste, oricât de reacționare, ale societății românești.

30 Nu era greu de înțeles că, în fond, pentru Arghir, țărănii aveau un interes mai mult ca un obiect de studii etnografice și folclorice.

„Datinile lor străvechi“ – o supraviețuire a obiceiurilor și tradițiilor trecutului îndepărtat – erau

apreciate mai cu seamă ca un element pitoresc în arta română.

Față de aceste veșnice fluctuațiuni și învârtituri, Răutu de multă vreme nu se mai interesa de exploziunile publicistice și agitațiunile politice ale savantului geograf.

În timpul din urmă, Christophor Arghir desena însă din nou un pronunțat viraj spre stânga.

Tot mai des lua atitudini de campion al intereselor țărănimii, – bineînțeles, cu o violentă aromă antisemită.

Pe Răutu, chiar acum când simțea atât de mult nevoie de sprijin în opinia publică, aceste fluctuațiuni nu-l impresionau și cu atât mai puțin cu cât Arghir, la fiecare pas, scotea la iveală o desăvârșită ignoranță în problemele sociale și economice, ca și o lipsă neînchipuită de comprehensiune în ce privește realitățile românești.

În toamnă, Răutu se hotărî să plece la București, ca, înainte de sesiunea parlamentară, să-și spună impresiile și aprehensiunile lui Aurel Crăsneanu și să mai stea la sfat eu Constantin Dobrovici, pe care îl ținușe în curent cu toate vicisitudinile și experiențele sale.

În compartimentul lui nu se mai găsea decât un singur călător, un om încă relativ tânăr, care răsfoia un teanc de jurnale.

Din privirile și gesturile lui, Răutu își dădu seama că fusese recunoscut.

Și ca să evite o conversație, se întoarse spre fe-reastră.

Trenul fugea printre dealurile line ale Moldovei, brazdate de fășii înguste și disparate – ogoarele țărănești, cu păpușoiul încă necules, cu semănături de

toamnă și arături încă negre, care păreau niște rup-turi împeticite între lanurile nesfârșite de mătăasă verde ale latifundiilor.

În melancolia apusului de toamnă, părea că în-suși pământul respiră răzvrătirea împotriva inegalităților și nedreptăților sociale.

Într-o gară, Răutu auzi din coridor un glas strident, bine cunoscut:

– Conducător, ai un loc, he, într-un compartiment mai liber, he?

– Compartimentul din mijloc.

Și în ușă apărură cocoșele lui Christophor Arghir.

Ochii lui ascuțiți, de sub pleșuvia prematură, se pironiră asupra lui Răutu, – grozav surprins de salutul lui aproape prietenos.

– A!... Domnule Răutu! îmi pare bine că te gă-sesc, he... Am vrut chiar să-ți scriu, he... Nu împărtășesc, he, internaționalismul dumitale... Dar chestiunea țărănească, he, ne apropie... Ai dreptate!... E o rușine, he...

Expansiunile urmau intercalate de considerațiuni teoretice, de observațiuni politice, de izbucniri de indignare.

– Numai, de ce mă prigonești, he, în „Farul“? – exclamă el, în sfârșit. Nu e număr, he, în care să nu te anini de mine cu critici, ironii și insinuări, he... Dar cel puțin, în ce privește chestia țărănească, suntem de acord, he... Și aceasta e chestia cea mare, he... Trebuie să ne înțelegem, he...

– Ce e asta? – se gândi Răutu – o încercare de *captatio benevolentiae* sau e o pornire sinceră în fața primejdiei de care își dă seama?

Al treilea călător se arată impresionat de societatea acestor tovarăși de drum, ale căror fotografii le putea vedea reproduse chiar în ziarele ce le avea pe genunchi.

5 Arghir și Răutu!...

Asculta lacom expansiunile lui Arghir și scurtele răspunsuri ale lui Răutu și nu-și lua ochii deasupra lor.

Deodată, formidabilul geograf se întoarse către dânsul și îl interpelă în scârțaituri vehemente:

10 – Ce mă fixezi, domnule, he? Ce holbezi ochii la mine, he, ca la un urs? he...

Călătorul, intimidat, începu să îngăime:

– Să mă scuzați, domnule profesor, eu am vrut... numai... eu, domnule profesor... nu știu... cu tot respectul... cu toată inima...

15 Față de această derută a inamicului, eroul prudent, mereu în dosul „băieților“ săi, prinse curaj:

– Eu, pentru obraznici, am două părechi de palme, he! – scârțâi el jupiterian. Ieși afară, măgarule, he!

20 Bietul om își strânse cu mâinile tremurate jurnalele și țâșni pe ușă, uitându-și hainele și bagajele.

Academicul *Jupiter tonans* se potoli ca prin minune și, triumfător, se adresă lui Răutu:

25 – Acum putem vorbi mai liniștit, he!...

Și cu un aer jovial și prietenesc, în dorința vădită de a fi agreabil și amuzant, începu o serie de anecdote scabroase, de obscenitate crudă și grosieră.

30 – O senilitate precoce sau o tară congenitală? – se întreba Răutu, neștiind ce atitudine să ia. Îi este îngăduit să-și dea la iveală dezgustul pe care îi inspirau aceste divagări? Are dreptul, în aceste momente critice, să respingă concursul eventual ce-l poate da un om cu o nediscutată înrâurire asupra opiniei publice?...

– Nu vă cunoașteți? – întrebă Aurel Crășneanu, încă tolănit pe fotoliul său, după primele salutări cu bătrânul decorativ, cu capul de doge venețian. Domnul Ion Răutu, despre care v-am vorbit mult și pe care, desigur, îl cunoașteți din auzite și din scrieri; domnul Leonida Ciupagea.

Bătrânul rămase în picioare, foarte țeapăn și parcă îl sfredeli pe Răutu cu ochii săi negri.

– Dragă Răutu, putem vorbi liniștit. Domnul Ciupagea e, cum desigur ai auzit, un vechi și bun prieten, un om cu judecată luminoasă și cu multă experiență, care ne poate fi de folos cu sfaturile dumisale; domnul Răutu – se adresă el către bătrân – mi-a comunicat lucruri extrem de interesante despre cele văzute de dânsul în Rusia și în Basarabia în timpul revoluției, cât a stat acolo... Cât ai stat, Răutu?...

– Aproape un an...

– Și acum îl îngrijorează situația de la noi. Crede că focul poate fi aruncat și în țară de peste Prut.

20 – Nu *poate* numai – întrerupse cu vioiciune Răutu –, se aprinde sigur. Prea multe materii inflamabile și explozibile s-au îngrămădit aici... Ajunge o scânteie! De data asta, însă, mulțumită vulcanului rusesc, nu se va mărgini la vreuna din răscoalele noastre periodice... Primejdia este mare și din punct de vedere național și internațional, nu numai social...

– Eu îi spuneam tocmai lui Răutu, domnule Ciupagea, când ați venit, – interveni Aurel Crășneanu – că, după părerea mea, are dreptate. Primejdia e mare, mai cu seamă fiind dat guvernul de astăzi, incapabil, lipsit de sentiment național, despot, fiind izvorât dintr-o clasă care de veacuri trăiește din exploatarea și opresiunea țărănimii... Ce putem face, dragă, Răutu? – se adresă el direct către acesta. Nu

suntem la guvern și prea de curând au venit boierii, ca să putem spera la o grabnică schimbare de regim...

– Rotativa! – aruncă sarcastic Răutu.

– Normele de regim parlamentar! – obiectă apăsat bărbatul de stat. Un guvern nu cade câtă vreme are încrederea Parlamentului și a Coroanei. Până la sfârșitul legislaturii e încă multă vreme; și, pentru Coroană, care ar fi motivul de a-și retrage încrederea în acest guvern, după scurtul timp de când i-a acordat-o?... Să sperăm că ochii factorilor răspunzători se vor deschide, cât nu e încă prea târziu.

Răutu înțelese că lui Aurel, renumitul strateg de partid, nu i-ar dispăcea o mică agitație printre țărani.

Leonida Ciupagea, care, rigid, în redingota lui originală – un fel de levită lungă, albastră închisă –, stătuse atent la conversație, spuse lui Răutu când acesta se ridică să-și ia rămas-bun:

– Mi-ar părea bine să te cunosc mai de aproape, domnule Răutu. Și așa avea ceva de spus, relativ la cele povestite de dumneata... Unde stai la București?... A! Vrai să-mi faci cinstea să vii la mine? – rosti el, la gestul lui Răutu, cu o eschiză¹ politeță bătrânească. Ai să-mi faci mare plăcere. Sunt totdeauna acasă, între trei și patru după amiază.

Leonida Ciupagea era, în toată puterea cuvântului, un personaj mitic în viața obștească a României.

Unul dintre puținii supraviețuitori ai generației romantice de la 1848, ca fost tovarăș de arme al defunctului Dumitru Crăsneanu, tatăl lui Aurel, l-a urmat în toate aventurile de revoluționar și a suferit împreună cu el toate prigonirile, au împărțit și amarăciunile exilului.

¹ *Exquis*, -e (fr.) – încântător, fin, delicat, distins (n. ed.)

Rămas credincios tradițiilor liberalismului integral de la jumătatea veacului trecut, a trăit toată viața cu sentimentul de adâncă și caldă pietate pentru memoria lui Dumitru Crăsneanu.

Auster și inflexibil, nu s-a putut acomoda cu elasticitatea morală a generațiilor mai noi – și mai cu seamă nu le putea ierta „felonia“ față de Dumitru Crăsneanu, împiedicat, în credința lui, numai de lașitatea politicianilor să-și dea toată măsura la cârma țării.

Abia dacă trecea cu vederea succesul politic al lui Aurel, întru cât acesta presupunea adaptarea la moravurile vremii.

Personal, refuza orice demnitate și situație în stat, nu accepta nici măcar un mandat de deputat sau senator, ca să nu vie în contact cu oficialitatea.

Acțiunea lui politică din trecut ar putea da însă un material bogat pentru o epopee.

Carbonar și conspirator cu ultimii ucenici ai lui Buonarotti în Franța, agentul lui Mazzini în Italia, naționalist și unionist feroce în România, știu să aducă țării, în momentele tragice ale istoriei ei, servicii neprețuite grație energiei sale indomptabile, unită cu o rară ingeniozitate.

După răsturnarea lui Cuza-Vodă, la hotărârea de a așeza pe tronul României un Domn dintr-o dinastie străină, Sultanul – suzeranul – concentrase pe țărutul drept al Dunării o oaste de invaziune, pentru a restabili „ordinea în Principatele vasale“.

Armata țării se reducea la vreo cinci mii de oameni, prost înarmați, lipsiți și de muniții.

Dumitru Crăsneanu porunci scurt tovarășului său încercat:

– Leonida, ne trebuiesc arme și munițiuni, cu orice preț!...

Peste trei zile, locotenența domnească avu din belșug pentru oastea ei tunuri, puști și munițiuni.

5 Ciupagea trecuse noaptea peste Dunăre; prin intermediari abili, se puse în contact cu pașaua care comanda armata turcească, cumpără de la dânsul materialul de război necesar, încarcă mai multe șle-

10 După Războiul Independenței, în epoca de renovare a vieții noastre obștești, Ciupagea, impresionat de nivelul agriculturii noastre, înființase „Creditul Ameliorativ“, pe temeiul de mutualitate și coopera-

15 tion, în care rolul statului se mărginea la dreptul de control și supraveghere, printr-un guvernator numit de guvern.

Sieși, Ciupagea își rezervase numai un loc în consiliul de administrație.

20 De fapt, însă, știu să-și asigure o adevărată dictatură în instituția menită să joace un rol însemnat în economia națională.

Guvernele, fără deosebire de partid, nu mai îndrăzneau să numească un guvernator, fără avizul prealabil și adeziunea lui formală.

25 Un incident învederă caracterul implacabil al creatorului „Creditului Ameliorativ“.

Printre corifeii de primul rang ai partidului roșilor se număra și domnul Arhimed Psellos, ministru în repetate rânduri și mulți ani ambasador la Paris.

30 Un om cu o serioasă cultură literară, care citea în original pe Homer și pe Platon, talentat, de o inteligență subtilă și de gusturi rafinate.

Originalitatea acestei figuri politice românești o accentua mândria lui de descendent din ilustrul om de stat și scriitor bizantin din veacul al XI-lea, cu afișarea de neprihănit naționalism românesc.

5 Aceste însușiri, ca și prestanța, eleganța de stil și spiritualitatea scânteietoare a cuvântărilor lui parlamentare impuneau tuturoara considerație, deși excesiva lui elasticitate morală nu era o taină pentru nimeni.

Felul lui de a fi pusese în circulație multe anecdote picante în cercurile politice.

10 Pe când încă se găsea ca ministru plenipotențiar al țării la Paris, primul ministru de pe vremuri primi telegrama cifrată cu cuprinsul alarmant:

15 „*Expediați de urgență treizeci mii lei. Chestie importantă. Psellos*“.

Pe atunci, însă, miniștrii noștri plenipotențiar din străinătate erau ținuți cam la strâmtoare.

Primul ministru întrebă despre destinația unei sume extrabugetare atât de însemnate.

20 Peste patru zile, Psellos, abia coborât din tren, se înfățișă la ședința consiliului de miniștri.

Premierul întârziase.

Psellos, indignat, se adresă înaltului colegiu:

25 – Ce știe dumnealui? – se referi el la cunoscuta austeritate de moravuri a premierului. Cere justificare!... Uitați-vă!... Face aceasta treizeci de mii de lei? – scoase el din portofoliu fotografia unei celebre și prea decoltate demimondene din Paris.

30 În timpul ministeriatelor sale, erau vestite partidele lui de *écarté*, cu rezultate fatale pentru solicitatorii de favoruri guvernamentale.

La o vacanță a postului de guvernator la „Creditul Ameliorativ“, Psellos își puse candidatura, care aruncă în mare perplexitate guvernul din care el însuși

făcea parte; nu putea fi refuzat, însă i se ceru adeziunea de rigoare din partea lui Leonida Ciupagea.

În consecință, „Calabrezul“ – cum îl porecleau și amicii politiciii, și adversarii – se înfățișă la biroul atotputernicului dirigitor al „Creditului Ameliorativ“.

Trăsăturile fine ale obrazului lui supt și ochii scânteietori de sub sprincenele stufoase exprimau cea mai desăvârșită siguranță de sine, când se așeză cu dezinvoltură în fotoliul indicat.

– Calabrezule, dragă! – îl interpelă fără înconjur Leonida Ciupagea. Ai iar nevoie de parale?

Și tamburinând sugestiv cu degetele-i fine pe coperța carnetului de cecuri, scos din sertar, adăogă:

– Cât?...

Interpelatul respinse oferta cu o mișcare plină de demnitate:

– N-am venit pentru aceasta, bădiță Leonida. Dar guvernul mi-a propus postul de guvernator. Nu vreau însă să-l accept fără adeziunea ta...

– Dragă Medică, eu țin la tine! – afirmă cu seninătate și hotărâre dictatorul „Creditului Ameliorativ“. Tu ești băiat capabil („băiatul“ nu era cu prea mult mai tânăr decât vorbitorul), ai făcut mari servicii partidului și ai să mai faci; dar nu poți fi guvernatorul „Creditului Ameliorativ“...

– De ce, bădiță Leonida? – ripostă Calabrezul tot țanțos, dar cu o voce mai scăzută. Nu sunt capabil?...

– Ești prea capabil, dar nu poți fi, dragă Medică, guvernator la „Creditul Ameliorativ“, – insistă neînduplecatul carbonar de altădată și ovalul lui fin, cu barba albă îngrijit tăiată, ca și perii răsăriți în jurul cheliei discrete, se înăspri. Nu poți, dragă Medică, nu poți, nu te-supăra, pentru că ești tâlhar... Banul ispitește și ametește... Nu se poate apropia

oricine de el... Ai să compromiți Creditul și ai să te nenorocești și pe tine... De câte parale ai nevoie?...

A rămas o taină între ei doi valoarea cecului semnat de Leonida Ciupagea.

Acesta era omul care îl invitase pe Răutu la el acasă.

De mult îl cunoștea din reputație. Îl intriga chiar prin felul său de a fi.

Ducea o viață atât de regulată, încât, ca și Immanuel Kant, ar fi putut servi pentru verificarea cearsornicelor în zilnicul lui circuit de acasă până la Credit și îndărăt.

Iarna și vara, fără pardesiu, în aceeași levită albastră-închisă, precedea întotdeauna pe jos pe aceleași străzi dosnice.

Niciodată n-a fost văzut în trăsură și nici în Calea Victoriei.

Nu avea relații sociale, nu se ducea nicăieri în vizite, nu frecventa reprezentății teatrale sau concerte. Rar acorda audiențe la el acasă, între ora trei și patru după amiază.

O singură excepție își îngăduia, în amintirea defunctului Dumitru Crăsneanu, față de fiul său Aurel, care putea oricând să-l caute și pe care îl vizita și el însuși regulat, o dată pe săptămână, în aceeași zi și la aceeași oră.

Numai o dată circuitul zilnic a fost turburat.

Cu prilejul înaltei vizite anunțate la Credit, se eschivă și-și părăsi biroul, lăsând pe alt membru al consiliului de administrație să facă onorurile instituției.

Nu putea face nicio concesiune organelor de autoritate ale statului, care se făcură vinovate de lipsă de considerație pentru marele Dumitru Crăsneanu.

Și totuși, Leonida Ciupagea avea, de fapt, o atât de mare înrâurire asupra afacerilor publice, încât adversarii politici ai „roșilor“ susțineau că ar fi șeful lor „ocult“.

5 La ora fixată, Răutu intră în biroului lui Leonida Ciupagea.

Drept în față, îi opri un moment privirea o minunată copie a *Viziunii lui Ezechiel* de Rafael, din Palazzo Pitti.

10 – Ai fost la Florența? – îl întrebă bătrânul revoluționar. E frumos, nu-i așa? – și adaogă cu evlavie, arătând figura lui Sabaot: E întocmai capul domnului Crăsneanu...

15 Niciodată, desigur, nici cu sine însuși, nu-l numea altfel pe defunctul său tovarăș.

– Domnule Răutu, – apucă el taurul de coarne, abia că se așeză în față în față – domnule Răutu, să ascultți un sfat bătrânesc... Să nu vorbești niciodată despre eventualitatea unei revoluții în România... Poporul nostru e un popor cuminte... El nu face revoluții!...

20 – Dar răscoalele țărănești? – ripostă surprins Răutu de această declarație a vechiului carbonar.

– Incidente fără importanță... Mici *escarmușe*¹ ațâțate de jugănarii ruși și de jidanii.

25 Capul lui de doge venețian se întunecă și ochii lui se ațintiră asupra lui Răutu, în timp ce tamburina mereu cu degetele pe placa biuroului.

– Dar nu despre aceasta vreau să-ți vorbesc, – reluă el. Știu că ai înființat un jurnal românesc la Chișinău...

– Un jurnal revoluționar! – insinuă Răutu.

¹ *Escarmouche* (fr.) – hărțuială, luptă ușoară (n. ed.).

– E altă chestie! – tăie sec bătrânul *pașoptist*. O națiune subjugată trebuie să se ridice împotriva opresorilor, dacă are sânge în vine și e vrednică să trăiască... Aveți tipografie și fondurile necesare? – schimbă el brusc vorba. O gazetă nu se ține numai cu entuziasm! Cine e responsabil pentru conducerea ei și pentru toată acțiunea românilor din Basarabia?... Porfir Gheorghită?... Deputat?... Om de nădejde?

10 Fiecare cuvânt aruncat de el, măsurat, dar cu o neînduplecată hotărâre, parcă despica neîndurat, ca o pană de oțel, obstacolele ce i s-ar ridica în cale.

15 Numai cu mult mai târziu, Răutu află suma care fusese pe atunci transmisă printr-un mecanism complicat de virimente lui Porfir Gavrilovici Gheorghită.

Constantin Dobrovici nu mai găsea cuvinte de indignare, în urma povestirilor lui Răutu.

20 Confundă într-o pastă de dispreț și batjocură: țarismul; pe revoluționarii ruși nedestoinici; tembelismul moldovenilor din Basarabia; pe latifundiarii și arendașii din Regat; pe socialiștii români pentru „revoluționarismul lor trandafiriu“; guvernul hain al ciocoilor; ca și opoziția anemică a roșilor:

– *Des cochons, des brutes, des crapules féroces!*¹ – clocotea el. Lasă că avem să-i punem noi pe toți la punct după deschiderea sesiunii de astă iarnă!...

Ochii lui fulgerau și pe fața palidă și asimetrică se tăiau sinistru mari pete roșii.

30 Răutu se simți reconfortat de această atitudine fermă și energie nebiruită, deși nu mai punea mare preț pe acțiunea parlamentară.

¹ Porci, brute, desfrânați crunți (fr.) (n. ed.)

Toată nădejdea își punea în acțiunea publicistică pentru deșteptarea opiniei publice și pentru solidarizarea elementelor democratice.

5 O recoltă îmbleșugată aduse, în aparență, oarecare potolire în sate.

Răutu urmărea cu atenție procesul molecular în psihica țărănimii.

Îl îngrozea atmosfera de frivolitate și inconștiență, care domina în straturile suprapuse ale societății.

10 Lua rar parte chiar la ședințele Camerei.

Saloanele capitalei erau, în iarna aceea fatidică, mai cu deosebire preocupate de aventurile doamnei Dolores Barancea.

15 Trecută de mulțișor peste pragul fatal al celor treizeci de ani, ajunsă la o deplină eflorescență a frumuseții feminine, Dolores făcea acum deliciile generației mai tinere din vârful piramidei sociale.

Își lua din când în când chiar sarcina de inițitoare în arta amorului, sărind încă peste o generație.

20 Elaborase chiar o tactică irezistibilă, pentru curcuberea adolescenților.

Priviri languroase, undularea sugestivă a liniilor; atingeri iscusite, șoapte sacadate și gesturi de abandon aprindeau simțurile cele mai adormite.

25 Leoaicele mai coapte din Citera mondenă se revoltau de concurența neleală și limbile se ascuteau în ace otrăvite; mamele înduioșate și mândre de proba de virilitate a puilor lor, – recunoscătoare –, o învăluiau în măguliri și mângăieri; masculii din generațiile ascendente, izgoniți din „edenul doloresian“, erau nemângăiați sau ricanau sardonice, dacă pe vremuri bătuseră zadarnic la poarta lui fermecată.

Dar „Gitana“ triumfătoare, ca soarele, lumina cu razele ei verzi și pe cei drekți, și pe cei vinovați.

Ultima ei ispravă aruncă în fierbere toate budua-rele și toate saloanele.

5 Odrasla unui ilustru neam, un băietan zdravăn și precoce, abia în vrăstă de vreo paisprezece ani, cu ochii îndrăzneți și gura senzuală, descoperi, sub îndrumarea seducătoarei călăuze, împărăția fermecată a Afroditei.

10 Zumzetul albinelor de salon se subție în șuier de șarpe...

Dar colonelul Tudor Barancea își asigură galioanele de general...

15 Și nimeni din această lume frivolă, prinsă în vârtejul veșnicului carnaval, nu-și pleca urechea spre grohotul surd al adâncimilor.

Nici în sfera bărbaților de stat, cărmuitori ai țării, nu se putea găsi îndeobște mai multă judecată și pătrundere.

20 Discursul fulminant în discuția la Mesaj al lui Constantin Dobrovici creă în Cameră o atmosferă de înalt furnal și fu înăbușit de vociferări, invective, în tropot de picioare și în zgomot de pupitre.

25 În zadar încercă Răutu să-i vie în ajutor cu un material de statistici și de rapoarte oficiale.

Abia își putu sfârși cuvântarea în mijlocul întreruperilor și al huiduielilor majorității, ațâțate de apostrofele lui Nitza Vasilescu, de pe banca ministerială.

30 Pe culoar fu însă surprins de surâsul afabil al acestuia, care, luându-l prietenește sub braț, îl trase în nișa unei ferestre:

– De ce luați voi „idealiști“ atitudinea aceasta agresivă? – întrebă el cu curiozitate, fără nicio umbră de supărare. Nu ți-a asigurat Aurel un portofoliu la venirea roșilor la guvern?

5 Nicio clipă nu se oprise la gândul că poate fi vreun alt motiv al atitudinii politice...

– Domnule Vasilescu!...

10 Fața lui Nitza se crispa, ca întotdeauna când vreun convorbitor îi omitea prenumele, care îi singulariza banalitatea *Vasilescului*...

Observând mișcarea, Răutu reluă cam iritat:

15 – Domnule Nitza Vasilescu! Nu sunt copil, îmi dau seama de greutatea cuvintelor. Ascultă: situația nu mai poate fi tolerată... Explozia se va produce și chiar foarte curând. Și, în conjunctura actuală, constituie o primejdie de moarte...

20 – He-he-he! – rase subțire ilustrul bărbat de stat. Suntem auguri, nu-i așa?... Românul n-are misticismul slav, cu care te deprinseși dincolo... Sau tot încă privești lumea prin cețurile Siberiei? Ei? Ești prea deștept!... He-he-he!

Răutu, resemnat, renunță la o discuție zadarnică.

Nu mai puțin caracteristică a fost conversația lui cu Nazarie Mreană.

25 Răutu întotdeauna își cam pierdea cumpătul când se gândea măcar la acest corifeu al lumii politice.

Publicist de mare talent, cu o serioasă cultură istorică și economică, era unul dintre puținii *debateri* parlamentari, pe care îi asculta cu atenție și plăcere.

30 Vorbea foarte greu, nu-și găsea cuvântul; reîncepea aceeași frază de patru și de cinci ori; fața lui smeadă se încrunta și se crispa; ochii se injectau; gâfâia; gema; dar când, în sfârșit, prindea cuvântul,

acesta era atât de *pregnant*, caracteriza atât de minunat și puternic o situație; formulele greu ferecate erau atât de spirituale și totodată răsunătoare ca un clopot de aramă, încât auditorul stătea fascinat, se trudea parcă, împreună cu dânsul, la această penibilă elaborare oratorică.

10 Cugetător original și îndrăzneț, spirit critic și caustic, ca și în articolele lui, despica întotdeauna cu luciditate o situație politică, delectând pe prieteni și exasperând pe adversari.

Numai atât că prietenii și adversarii se schimbau într-un neconținut *chassé-croisé*¹.

15 În tinereță, pornise o campanie fugoasă contra „partidelor istorice“ și întemeiase, chiar la Ciubărești, de unde era originar, un partid radicalizant sub denumirea „Frațiunea democratică și liber-cugetătoare“, care adunase în jurul lui un grup entuziast de intelectuali.

20 „Frațiunea“, sub conducerea, ca *elector*, a unui profesor de gimnaziu din localitate, celebrul „răzeș“ Gherasie Bivolaru, porni cu mult avânt în arena politică și-i asigură lui Mreană, aproape nestrămutat, un mandat în colegiul al doilea din Cameră.

25 Pe vremuri, în întrunirile publice din Ciubărești, aprindea entuziasmul obștesc însăși figura lui, de urâtenie impresionantă: toată în lățime, cu pomeții ieșiți și prelungiți de arpile urechilor, cu nasul pleoștit, despărțit de o gură – cu buze groase, întinsă de la o ureche la alta – de barba scurtă, crescută în lături ca o cetină neagră.

30 În momentul când apărea astfel pe avanscenă și – aruncându-și ochii mici ca grăunți de piper asupra asistenței – pornea, ca un taur, cu craniul lui brăzdat

¹ Pas de dans; (fig.) schimb reciproc de locuri, situații etc. (n. ed.).

și scorojit în tot felul, plecat în căutarea cuvântului, tot auditoriul rămânea fără suflare, suspendat de fiecare cuvânt, de fiecare gest.

Mreană inaugurase, pe atunci, la Ciubărești, chiar
5 întruniri contradictorii, în care, de cele mai dese ori, rupea lăncile și împărțea succesele cu Tică Vasilescu.

O serie de articole de o îndrăzneală neobișnuită, sub titlul general de *Șacalul teutonic*, îi dădu și aureola de martiraj politic.

10 Condamnat la închisoare, se refugiase în străinătate, unde îl urmase simpatia ciubăreștenilor.

Amnistiat, se întoarse cu glorie și cu cununa de martir politic.

15 Se părea că îl așteaptă o carieră politică excepțională.

Din nenorocire, apetiturile necompatibile cu mijloacele lui l-au dus pe căi de rătăcire și înjosire.

Treptat, ajunsese gladiatorul parlamentar utilizat de toate guvernele.

20 Partidele istorice se făceau pe rând ținta atacurilor lui corosive, în opoziție, și se bucurau de tămâie și osanale, la guvern.

25 Numai o țintă săgeților lui cu statornicie nu o cruțau – Christophor Arghir, a cărui emfază și lipsă de consistență îi inspirau un dispreț nemăsurat.

„Cap de curcă“, „profet de suburbie“, „doctrinar de cașcaval“, „geniu acefal“ erau epitetele care însoțeau mereu numele lui Christophor Arghir, ori de câte ori îi cădea sub condei.

30 De altfel, și Arghir nu era de o mai mare distincție literară, când polemiza cu dânsul.

În fluctuațiunile lui, Nazarie Mreană era o bucată de vreme urmat și de „Fracțiunea democratică“. Gurile rele spuneau că își vindea partidul cu toptanul.

Spre sfârșit, însă, „electorul“ său din Ciubărești, Gherasie Bivolaru, „răzeșul“ nelipsit de fineță, cu tot aerul lui din topor, se obosi de a fi tratat ca o marfă veșnic de vânzare.

5 Și după un nou „pact“ al șefului, își încruntă cele două perii negre ale sprincenelor sale, își trase și pe cea de a treia, a mustății de cazac zaporojan, declarând cu brutalitate:

10 – Dacă e vorba, șefule, de comerț, îl fac pe seamă proprie!

Și se fixă definitiv în gloata rapace a lui Nitza Vasilescu.

15 Acum, eroul Ciubăreștilor de altădată, părăsit de toți entuziaștii săi prozeliți, muștrat poate și de cuget pentru atâtea iluzii risipite, coborât la rolul de mercenar al condeifului și al tribunei, îl intrigă pe Răutu cu masca lui tragică: inteligența și cultura lui îl atrăgeau, dar atitudinea politică îl dezgusta și îl revolta.

20 După o cuvântare a lui Răutu, când acesta, cam obosit și enervat, se așezase pe o bancă în Sala pașilor pierduți, Mreană luă un loc alături și, răzimat cu mânele de tapițeria băncii, îl privi cu o ciudată expresie, de melancolie și, în același timp, de ironie:

25 – Ei, și unde vrei să ajungi, siberianule? – îl întrebă clipind din ochi, cu mușchii feței crispați ca în momentele de elaborare a cuvântărilor sale de pe tribună. Crezi să întorci țara pe dos?... Hai?...

30 – Mă lupt! – răspunse cam sec Răutu. E singurul lucru care mi se poate cere... Chiar un Napoleon poate numai fi silit să accepte o bătălie, nu poate însă fi sigur și de victorie.

– Hm!... Poți lupta, – rosti mai mult cu tristeță ex-șeful „Fracțiunii democratice și liber-cugetătoare“

– poți lupta împotriva stâncilor de granit, împotriva cuiraselor de oțel... împotriva tuturor trăsnetelor și fulgerelor... Dar... Am cetit undeva că în tundrele siberiene sunt niște băltoage fără fund, de mâl cleios – se numesc mi se pare *sorburi*... Le-ai văzut?...
 5 Cu acele nu poți lupta. Dacă ai avut nenorocul sau ai făcut prostia să cazi peste ele, te sugă până la fund. Zadarnice sunt toate zvârcolirile... Țara noastră, dragul meu, este un sorb de acestea. Țară păcătoasă!...
 10 Cum ai să lupți?...

Răutu fu prins de această „confesiune a unui rătăcit“ ...

– Ah, domnule Mreană! – îi ripostă el. Omul nicăieri nu e înger. Și nu găsiți raiu nici într-o țară...
 15 Zici „Țară păcătoasă“?... Care popor nu-i încărcat de păcate?... În aceasta tocmai, pentru unii, e un îndemn de luptă, pentru alții, la desemnare sau la adaptare, cum spunea marele satiric rus Șcedrin – *adaptare la mârșăvie*...

– Hm! – surâse din nou Mreană cu melancolie îmbinată cu ironie. Am înțeles... Nu e greu să iai această atitudine de predicator puritan... Dar te cred mai cu stofă și te poți ridica și la o judecată mai obiectivă... Ești în oarecare măsură marxist?... Care este
 25 clasa socială pe care ai să te razimi în România?...

– Desigur, nu pe boierii noștri, nici pe burghezii ticăloși din orașe!...

– Dacă erai marxist cu adevărat – reluă ricănând Nazarie Mreană –, dacă erai marxist cu adevărat, te-ai fi bucurat să avem o adevărată nobilime și
 30 o adevărată burghezime ca în Apus... Ar fi fost un punct de reazim, orișicum... Boierimea noastră?... Emanațiile deletere ale Fanarului... Lăcustele venite cu vrun pezevenghi din Constantinopol, care plătiese

vizirului dreptul să-și stoarcă îndărăt bacșișul ca Domn al țării... Descendenții acestora... Ce conștiință de demnitate pot avea, ce mândrie de privilegiile lor de clasă? Au fost, sunt și vor fi ca niște tenii, limbrici sau alte varietăți de faună intestinală parazitara...

– Dar burghezimea?... Intelectualii?...

– Burghezimea! Burghezimea occidentală are veacuri de tradiții, de demnitate profesională, de muncă, de corectitudine, – în comerț, în meserie sau în industrie... La noi? Comerțul și industria nu s-au putut naște, cu adevărat, decât după Tratatul din Adrianopol... Mahalaua lui Caragiale... Nici tradiții... nici muncă... nici cinste... Acestea ar fi doar cauze de inferioritate în lupta pentru existență... Iar
 15 intelectualii?... Ha-ha-ha! – izbucni el în răs amar. Uite, avortonul acesta!...

Cu o mișcare din cap spre Arghir, care tocmai pășea spre incintă, etalându-și cu solemnitate cocoșa, exclamă cu răutate:

– Acesta este omul reprezentativ al intelectualilor noștri! Arivist și demagog... lipsit de orice convingere, cu tot exhibiționismul lui șovinist; lipsit de orice cinste intelectuală... Intelectualul, dragă Doamne, nu este orice biped înarmat cu diplome, care își roade fundul pantalonilor la o catedră sau într-o cancelarie!
 25 Intelectualul este un om care s-a putut ridica până la o concepție generală asupra lumii și a vieții, până la o *Weltanschauung*, și e gata să-și jertfească viața pentru idealul izvorât din această concepție... Nici nu poate vedea realitatea decât prin prizma idealului...
 30 Unde, frate, sunt acești intelectuali? Bran Carotși?...

La un gest al lui Răutu, îl apucă de braț:

– Stai!... Să nu-mi începi numărătoarea!... Ar fi un dezastru! Apoi, o rândunică nu face primăvară!...

– Dar țăranii? – izbucni cu vehemență Răutu. Nu trăim cu toții din munca lor? Și munca nu este o justificare prin sine însăși?... Un izvor de energie, ca și de demnitate?...

5 – Mai ai puținică răbdare, vorba ceea, – își coborî glasul briliantul polemist, clătînându-se nervos pe locul lui. De când omul s-a desprins din restul regnului animal, el muncește... A muncit în Egipt, a muncit în Indii cu castele lor nenumărate, muncește
10 și astăzi, și în Africa, și în Polinesia, și în Asia... Dar muncitorii din India – să spunem – sau din Anam, pot ei servi de temei pentru o acțiune politică...? Se pot răscula din când în când, dar nu știu să ducă lupta politică. Energia creatoare n-a produs-o decât un mic colțisor al globului, o extremitate a unei
15 mici peninsule. Din ce sferă face parte robul acela, desigur, nenorocit, care îți inspiră milă... Din sfera Apusului european sau din Asia?

– Și atunci?

20 – Și atunci!...

Nazarie Mreană își plecă și mai jos capul și îi foarte încet repetă de mai multe ori:

– Și atunci... Și atunci...

Răutu fu prins de milă și de oroare.

25 Văzu beznele sufletești, care încă așteaptă pe un Shakespeare oriental să le dea expresie și plasticitate...

Urmărind „de pe alt tărâm“, tragedia ce se desfășura în Împărăția Țarului, Răutu înțelese sentimentul pe care l-ar avea un spectator de pe Marte, privind
30 prin obiectivul lunetei astronomice evenimentele de pe planeta vecină.

În răstimp, prima Dumă fusese dizolvată.

Stăpân pe situație, mulțumită miliardelor francheze, guvernul prezidat de un bătrân birocrat reacționar din prima zi a ignorat cu desăvârșire acest „parlament“ *sui generis*.

5 *Spiritus rector* al guvernului era ministrul de Interne – poreclit „fabricantul de cravate“ și „sugrumătorul tuturor Rusiilor“, pentru că „ar fi despădurit țara și ar fi istovit toate depozitele de frânghii pentru spânzurători“.

10 Numai după vreo două luni de la inaugurarea ei, Duma a fost, în realitate, nu dizolvată, ci, cum se exprimă un istoric, „împrăștiată de forțe armate ca o bandă de tâlhari, nu numai fără decret de dizolvare, dar și fără simplă înștiințare prealabilă a
15 președintelui“.

A urmat o „campanie“ care nu poate găsi analogie decât în viziunile Apocalipsului.

Majoritatea opozantă lansează un apel, prin care popoarele Rusiei sunt îndemnate de a refuza
20 plata impozitelor și contingentul de recruți.

Semnatarii sunt pe dată arestați, în cap cu președintele Dumei, ilustrul profesor Muromțev.

Tulburările agrare recapătă o recrudescență la Voronej, în Caucazia, în Chersonia.

25 Odessa apare, din nou, un vulcan în erupțiune.

Se semnalează noi răscoale militare în Poltava, în Brest-Litovsk, în Sveaborg, în flota de război din Marea Baltică.

„Fabrica de cravate“ abia poate satisface cerințele
30 de material lemnos și de cânepă pentru spânzurătorile care ajung un element constant al peisagiului pe toată suprafața Imperiului, de la Marea Baltică până la Oceanul Pacific și de la ghețurile subpolare până

la stepele toride ale Asiei Centrale și până la țărnu-
rile Mării Negre...

Pe la jumătatea lui august, coborând strada Oga-
rului, Răutu văzu pe țișănușii „gazetari“ strigând
5 în fuga mare ca de obicei la acea oră:

– „Secolul *spicial* de mâne!...

Și tot ca întotdeauna, oftând de inutilitatea ges-
tului, luă un exemplar și îl desfăcu pe loc la coloana:
Ultima oră.

10 Prima telegramă tipărită cu aldine vestea:

„*Petersburg, 13 august.* Vila ministrului de In-
terne Stolâpin a fost distrusă de bombe aruncate de
mâni criminale. Aproape cincizeci de persoane au
fost omorâte. Înșuși ministrul și câțiva membri de
15 familie sunt grav răniți. Amănunte lipsesc“.

Abia se putu ține pe picioare.

Fu silit să închidă ochii, răzimându-se cu mâna de
felinar. Totul se rotește în jurul lui și casa cu două
etaje în care se găsea „Clubul Vânătorilor“ și cofetă-
20 ria „Grütli“ încet-încet se pleca să se culce în curtea
Hotelului „Ciubăr-Vodă“...

...Începutul sfârșitului?...

Aproape leșinat, abia îndrăzni să-și redeschidă
ochii.

25 Și deodată se liniști:

... Totul stă pe loc!...

Terasa „Grütli“ e populată de aceeași consuma-
tori, care stau la măsuțele lor umbrite.

30 Veteranul Ciubăreștilor, conul Alexe Danciu, ca
întotdeauna, cu pălăriuța lui cât un cap de ciupercă
mică, lăsată pe sprincene, joacă table cu partenerul lui
nestrămutat, doctorul Bogza, vecinic transpirat, iarna
și vara, și cu legendarul lui fluture de cravată alb.

Și generalul pensionar Artur Vernea, ca întot-
deauna, expunându-și spatele la soare, dormitează
în fața aperitivului.

Și, ca și el, șade singur ultimul supraviețuitor din
5 „senatul elvirian“, doctorul Volbură.

Tineretul aurit însă e, ca întotdeauna, în com-
plect – afară de Boris Cerbini, înălțat în alte sfere, și
alți vro doi, care au găsit un debușeu mai rentabil.

Și tot capul de condotier italian al lui Raul
10 Rinetta – cu nasul lui acvilin și cu ochii înflăcărați –
răsare cuceritor, abia dacă puține fire albe denotă
cursul vremii; și din cei doi Zernate, Popilică e tot
durduliu și roz, în contrast cu Gaston, „artistul“,
mai sumbru, mai tras la față și cu coama pe jumătate
15 înșurită; și părechea Borcea – cel obez și cel cârn –,
ca și părechea Gheorghiiades – Gură strâmbă și
Gheorghiiades-Sportsmanul –, cu toții sfidau per-
turbările istorice...

La ora fixă, conul Alexe Danciu, cu nasul ce se
20 scurgea deasupra gurii fără dinți, se certă la table cu
doctorul Bogza, care, nervos, își răsfiga favoritele.

Lângă trotuar, în fața terasei, vestita lui mâr-
țoagă roaibă, jigărită și cu picioarele ei lungi nodu-
roase, stătea ca întotdeauna adormită, cu capul
25 plecat până la nivelul trotuarului.

Pe capra *faetonului* antediluvian dormita, iarăși ca
întotdeauna, antediluvianul lui vizitiu, moș Pintilie.

– Doftor ești, măi, tu, sau bojogar din medean!
Ptiu! – scuipe conul Alexe, cum își încheia zilnic,
30 de vreo jumătate de veac, partida de table cu docto-
rul Bogza.

Se ridică și porni spre „caleașca lui Tata Noe“, cris-
talizată în amintirile atâtor generații de ciubăreșteni.

– Aa! – exclamă el observând pe Răutu, tot nemîșcat lângă felinar, cu greu revenit în fire. Avem cinstea, coane Ionică!... Vii din București?... Zi, coane: când pică hoțomanii de ciocoi și vin ai noștri?...

5 Conul Alexe Danciu era, imuabil, președintele consiliului județean din Ciubărești, sub toate guvernele.

Și acum avu darul să-l readucă pe Răutu la realitate.

10 – Bine, coane Alexe, – îi spuse acesta cu oarecare bruschetă – dar ești, mi se pare, conservator?...

– He-he-hei! – sâsâi cu bonomie din gura lui fără dinți antediluvianul președinte. Păi... am fost cu ei! Doar cu cine să guverneze ei?... Să aducă pe englezi?... Dar acum am să merg cu conu Todiriță

15 al nostru... Suntem prieteni din copilărie...

– Ar trebui să facem o lege, ca hodorogii de peste șazeci de ani să nu mai aibă dreptul să facă politică! – izbucni Răutu, căutând o diversiune pe seama inofensivului conu Alexe.

20 – E-he-hei! – își deschise netulburat caverna fără dinți fosila județeană. Eu am trei certificate de la Episcopie. Am să-mi potrivesc eu unul... He-he-he!...

25 Își ridică încetișor piciorul pe scara caleștii, se așeză în fund și căzu pe loc în somnolență.

La zdruncinătura *faetonului*, scheletica roaibă începu să piseze pe loc, ridicându-și sus de tot picioarele noduroase, fără să se deștepte; și tot parcă fără să-și revie din lumea visurilor, moș Pintilie abia întinse hăturile și întreg echipajul, ca fantasma-
30 goria de mișcare și de curgerea vremii, porni – himeră adormită – în jos spre strada Moțoc...

... Și la depărtare de câteva ceasuri de mers, se zămislea, în spasme catastrofice, o lume nouă...

În tot cursul iernii, Răutu, în fața ciclonului de peste hotare, trăind la fiecare veste nouă toată grandoarea tragică a acestei ciocniri de uriașe forțe elementare, se simțea copleșit de duhoarea stagnației
5 palustre în viața publică a țării.

Insensibilitatea clasei noastre diriguitoare, în fața primejdiei, părea o adevărată narcoză, neexplicabilă pentru un om „treaz“.

10 Cu prilejul expoziției din vara aceea, Răutu organizase excursia în țară a unui grup de țărani basarabeni, între care erau și Niculiță Morariu și Ioniță Cornea din Năpădeni.

Înainte de întoarcere, Niculiță, scărpinându-și ceafa și privind-și vârful ciubotelor, îi zise:

15 – Amu, conașe Vania, am grăit și în *poiezd*¹, și aicea cu oamenii – și cu cei di piști munți, și cu cei din Bucovina –, și chitesc că nu-s boieri mai haini și mai hrăpăreți ca cei de aici... Au dreptati *dizer-tirii*... Numai di la *studienți* a da Dumnezeu să vie
20 mântuirea!...

Răutu putu numai să ofteze de rezultatele acestei manifestări patriotice...

O clipă de tresărire îi dădu o neașteptată „escapadă“ a lui Hariton Spirescu.

25 Ministrul Economiei Naționale de sub trecuta guvernare a roșilor, om modest, tăcut și blând, publică un articol vehement, denunțând mizeriile, opresiunea și exploatarea rușinoasă a țărănimii.

30 După puținele manifestări de rigoare în presa de partid – atacul și ironia, pe de o parte, apărări stinghere, pe de altă parte –, acalmia reveni.

¹ Tren (n. aut.).

Roata istoriei își urma cursul.

Campania electorală din Rusia se desfășura în același haos de anarhie.

5 Zilnic, în jurnalele străine apăreau vești despre noi turburări agrare, pogromuri, asasinat de demnitari ai statului, execuțiuni, bombe, expedițiuni punitive.

10 La începutul lui februarie, un atentat împotriva Marelui Duce Nicolae Nicolaevici a sugerat guvernatorului general din Tambov un proiect, prea caracteristic pentru situația din Imperiu.

Ingeniosul „pacificator“, speculând asupra simțului moral al revoluționarilor, propusese ca fiecă act terorist să fie urmat, imediat, de execuțiunea unui număr de cetățeni, *trași la sorți*, după un tarif general de „compensațiuni“, care, plecând de la două vieți pentru „compensația“ unui simplu polițist, se urca până la douăzeci pentru un ministru și lăsa să se întrevadă o progresiune astronomică pentru membrii 20 familiei imperiale...

În ziua în care Răutu află din „Times“ acest proiect, ziarele din București erau pline de tot felul de versiuni asupra remanierii guvernului, necesitate de decesul unuia din membrii cabinetului.

25 Partidul albaștrilor fiind pe vremuri fracționat în vreo cinci sau șase grupulețe disidente, fiecare vacanță ministerială deschidea perspective nesfârșite pentru speculațiuni asupra celor ce ar putea „intra“ sau „ieși“.

30 Imaginația reporterilor avea cariera cu atât mai liberă, cu cât, mereu în cursul acestei legislaturi, combinațiunile consecutive, dacă reușeau să reunească

pe banca ministerială vreo două sau trei fragmente de partid, prin însuși acest fapt, le aruncau pe celelalte în opoziție. Pe deasupra, fracțiunile din „opoziție“ mereu pactizau pe sub mână cu cele din guvern, 5 pe seama „aliaților“ de moment.

Cap. IX

METEORUL

În avalanșa de pronosticuri, de revelațiuni, de comunicate oficiale sau oficioase, trecu, pentru cei mai mulți, neobservată o notă prezărită despre un „fapt divers“, care, pentru cei inițiați, prevestea prin sine însăși o catastrofă ineluctabilă.

De ani îndelungați, primar în Vaideei rămâne, neclintit sub toate guvernele, Costache Eremia, fostul vechil al lui Vasilică Gârlă, care, după arendarea moșiei, intrase și în slujba Froimeștilor.

Faptul revolta pe săteni, care, în ciuda presiunilor administrative, de șase ori pe rând au „trântit“ în alegeri lista lui Costache Eremia, dând majorități covârșitoare listei cu Nichita lui moș Sofronie în cap.

Însă după ultima zădărnire a sufragiului sătenilor, pe la mijlocul lui ianuarie, Costache Eremia fu găsit înjunghiat și cu capul spart, în zăpadă, la marginea satului.

Totul indica complicitatea unei cete întregi.

Bănuielile au căzut imediat asupra rivalului.

Nichita lui moș Sofronie însă dovedi un *alibi* nediscutabil; în noaptea crimei se găsea la subprefectură, văzut de însuși domnul subprefect.

Urmară arestări de-a valma, – cu procedeele tradiționale ale „instrucției“ polițienești.

Instructorilor le păru însă suspectă dispariția lui moș Sofronie, deși toate mărturiile afirmau că ar fi lipsit din sat cu mai multe zile dinainte de crimă.

Un reporter al „Globului“ publică o conversație pe care o avuse în curtea prefecturii din Ciubărești cu unul din bănuși – un gospodar matur, cu o vorbă cumpănită și priviri îndrăznețe.

– Ei, bădiță, – stăruia ziaristul – cine atunci l-a omorât?... A fost trăsmit din cer?...

– Nu știm, boierule! – îl privi fără clipire, gospodarul. Se poate și aiasta... L-ar fi osândit Dumnezeu, că era tare hain.

– Pentru ce zici că era hain?...

– Nu puteam răsufla de răul lui. Din pricina lui, nu mai puteam căpăta o *firtă* de pământ...

– Ei, și acum aveți s-aveți pământ?...

Țăranul își întoarse puțin capul și aruncă în silă:

– Are să ni-l deie stăpânirea. N-are încotro... Altfel, nu e chip de trai...

– Dar dacă nu vi-l dă?... Faceți răscoală?...

– Nuuu! – lungi țăranul parcă și mai în silă...

Noi nu facem huiet... Dar plecăm cu Dumnezeu...

Ne lăsăm de țara aiasta... Ne ducem peste Prut! – răcni el deodată.

Și fixând acum îndrăzneț drept în ochi pe interpelator, porni într-un torent:

– Ne ducem și peste zece hotare!... Cine îmi dă să mă hrănesc, acolo mă duc! –...Facem la ruși armată?...

Dar parcă aici nu facem?... Și rușii nu-s așa de haini ca aiștea de aici... Acolo, nu ține pe flăcăi flămânzi și goi în cazarmă!... Nu-i căznește!... Nu-i bate!...

– Dar cine v-a spus, – se grăbi reporterul – cine v-a spus că rușii au să vă dea pământ? A fost cineva în sat la dumneavoastră?...

– N-a fost! – își coborî omul îndată glasul și se întoarse iar mohorât în lături. N-a fost nimeni... Dar parcă nu vorbesc oamenii?... Nu se aude?...

Notița din „Globul“ făcu ocolul presei, dar
5 Răutu putu constata cu durere că nimeni n-a prins rostul revelațiunii...

De la culesul păpușoiului, în iarna aceea prelungită peste măsură, fluidul de răzvrătire radia de peste hotarele împărăției rusești, din sat în sat, de la moș
10 la moș, pe căi obișnuite în lumea satelor.

Prutul înghețat nu mai putea stăvilii revărsările uraganului.

În Vaideei și în Flămânda – răscolite și din pricina
15 asasinatului președintelui comisiei interimare –, lumea aștepta cu încordare „semnul“.

Cei mai agitați se arătau Grigore Dobrea și Nichita lui Sofronie.

Acesta era foarte năcăjit de lipsa bătrânului.

Moș Sofronie, de teama „caznelor“, se refugiase
20 la niște neamuri din județul Botoșani, tocmai pe malul Prutului, gata la bătrânețe de pribegie.

Din când în când, Nichita se furișă să-l vadă.

Și, de fiecare dată, revenea tot mai frământat și mai
25 învrăjbit.

Pe la începutul lui februarie, Grigore Dobrea, trecând pe lângă ograda lui Nichita, îndată după întoarcerea acestuia din tainica lui călătorie spre malul Prutului, îl întrebă de la porțiță:

– Ce veste ne mai aduci, bre Nichita? – se opri
30 el răzimându-și coatele de gard.

Nichita aruncă barda cu care robotea pe lângă car și veni și el la gard.

– Se apropie, bădiță Grigore! – șopti el cu înțeleles. Se apropie!... Moș Nichifor din Șerbenii de peste Prut a zis tătucăi așa: Îs trecuți în ținutul nostru, adică în județul Bălților, – îs acum la Sinești,
5 numai vreo cinci sau șasă poște de la Prut...

Grigore Dobrea își scoase căciula, se uită cu multă băgare de samă în fundul ei și o puse din nou în cap, o trase puțin pe sprincene și, privind în lături, întrebă și el tot în șoaptă:

10 – Studienții?...

– Îhâm, făcu Nichita. Studienții!... Zice așa: Vin negreșit și la voi, – adică dincoace... Zice așa: Așteptați *semnul!*... Vin până nu se desprimăvărează, ca să intrăm cu plugul... Zice să dăm cu badanaua: cu
15 roșu pentru foc, cu negru unde-i să nu rămâie piatră pe piatră... Cu alb pentru cei care-s mai bunisori, de numai să li se spargă câte ceva...

– Hei! Să rămână cui săruta mâna? – rânji supărat Grigore Dobrea.

20 – Ba nu! – se încruntă Nichita. Să nu rămână nici stăpân și nici arendaș!... Pe toți să-i alungăm!... Să slobozim vitele, pentru împărțeală cu dreptate... Grânele să le încercăm, lemnele iară și toate a gospodăriei, cu dreptate... Cică să ne legăm cu jurământ...
25 Cine stă acasă, la dosu muierii, să nu aibă parte...

Grigore Dobrea doar croncăni cu mulțumire, își împinse căciula pe ceafă și o porni la vale.

– Bună sară, moș Gavrilă! – opri el în drum pe un ghiuj gârbovit, care, ajutându-se cu un toiag înalt,
30 pisa zăpada, urcând în susul uliței. Ei, moșule, vine ceasul! A trimes vorba de dincolo moș Sofronie... Vin studienții... Cică să așteptăm semnul... Să facem, ca și dincolo, împărțeală pe dreptate!... Dar, de!...

Oamenii pe la noi sunt buni numai de gură... Pupă și caftanul jidanului...

– Mamă Ilinca, mamă Ilinca, deschide! – strigă mai pe înserate la ușa unei căsuțe de la cellalt capăt al satului o femeie zdravănă, stăruind să-și bage mâna dreaptă pe mâneca cojocului aruncat din grabă numai pe spate.

Și abia se crăpase ușa, că se și aruncă în tindă spre baba care își ițise din umbră, luminate de opaiț, doar nasul și bărbia ascuțită...

– Mamă Ilinca, moș Gavrilă zice că vin studienții... Începe împărțea pân' nu desprimăvărează... Și slobod hoțomanii și pe moș Axinte a mnetale din temniță!...

Și satul se încordă de ură și de nădejde, mai cu seamă prin casele unde gospodarul sau feciorul erau duși la temniță pentru pricina lui Eremia.

Grigore Dobrea ațâța patimile mai mult prin interjecții, exprimând scepticism și neîncredere în vrednicia consătenilor.

Și peste tot, din sat în sat, prinseră a se furișa șopotirile. Răzbăteau sub toate acoperișurile. Tresăltau toate inimile la pândă *semnului*.

Părea că pământul însuși tremură sub tensiunea așteptării.

Cafeneaua „Capșa” spuma în fierbere.

Interesul tuturor cercurilor din capitală era concentrat asupra luptei homerice dintre Sașa Delescu și Nitza Vasilescu.

Sașa Delescu se găsea în grupul disident al lui T.T. Flor.

Nitza Vasilescu făcea parte, cu „Maharadjaua”, din constelația guvernamentală.

Dar Sașa Delescu mina pe tovarășul său de opoziție, T. T. Flor, în înțelegere cu partizanii intimi ai Maharadjalei, în favoarea șefiei acestuia în partidul albaștrilor fuzionați, cu condiția să fie aruncat peste bord Nitza Vasilescu.

Spre a „contracara” mașinațiunile lui Sașa Delescu, *nitziștii* tratau în taină cu Aurel Crăsneanu.

Nitza Vasilescu s-ar fi angajat față de Aurel Crăsneanu să răstoarne „o oră înainte” guvernul, cu condiția ca, în parlamentul viitor, al roșilor, fracțiunea lui să fie mai bine reprezentată decât celelalte nuanțe conservatoare.

– Domnilor, – exclamă în pragul cafenelei Traian Zelegeanu, prim redactor al „Conservatorului” – știu de la cineva din culisele albaștrilor, care e totdeauna bine informat, că Sașa l-a convins pe Toma să accepte pentru moment portofoliul Domeniilor în cabinetul Maharadjalei, debarcându-l pe Nitza.

– He-he-he! – strecură odată cu fumul havanei între buzele lui groase, ștergându-și chelia ascuțită în căpățână de zahăr, domnul Versata, cronicarul politic al „Progresistului”. E răsuflată... Ți-o spun eu, – n-am nevoie de izvoare tainice de culise – Sașa și Nitza s-au întâlnit pe teren neutru la generalul Orfescu și s-au împăcat... Conul Toma va fi proclamat șef al partidului și va forma guvernul cu excluderea Maharadjalei.

– A! Iată, Berman!... Vino încoace, Bermă-nache!... Berman o să ne spună!... Berman știe!... – se auzi dintr-odată din toate părțile.

Directorul „Globului”, zâmbind misterios, rosti:

– Mofturi!... Zvonuri de mahala!... Nu se schimbă nimic, pentru că Vodă nu primește pe Toma ca prim-ministru... Nici nu înțelege un guvern al

albaștrilor fără Nitza. Doar dacă Nitza primește
 Legațiunea din Paris, atunci, în locul lui Nitza, trece
 Toma, iar Critos iese, ca să intre Sașa, dacă cumva
 Vodă nu e hotărât să cheme pe roșii sau să țină pe al-
 5 baștri sub președinția neutră a generalului Orfescu...

Manșetele tuturor ziarelor purtau, în litere de o
 șchioapă, toate zvonurile din parlamentul „Capșa“:

„Criza de guvern“;

„Fuziunea conservatoare“;

10 „Probabila schimbare de regim“;

„Guvernul stăpân pe situație“...

În saturnalele acestea de zvonuri de cafea, atențiunea opiniei publice românești abia dacă se
 putea opri asupra telegramelor din Petersburg ves-
 15 tind constituirea celei de a doua Dume.

Deși numărul mandatelor din extrema dreaptă,
 pe care se putea răzima guvernul imperial, crescuse
 ceva, această creștere avusese loc pe sama burgheziei
 moderate: iar, în total, opoziția era acum și mai pu-
 20 ternică încă și alcătuită din elemente mai extremiste.

Înfrângerea guvernului nu putea fi tăgăduită,
 deși, spre bucuria „naționaliștilor“ din Regat, fusese,
 în sfârșit, ales Pavel Brașevan.

Deschiderea sesiunii dădu semnalul unei fermenta-
 25 țiuni revoluționare și mai violente, cu cortegiul ei
 sacramental: greve, conflicte cu poliția, atentate și,
 mai cu seamă, tulburări agrare.

Aproape odată cu aceste vești, apărură în ziare,
 printre informațiuni tipărite cu cele mai mărunte li-
 30 tere, și primele știri despre agitațiile agrare din țară.

În poarta bisericii din Vaideei se opriră, înainte
 de a merge la slujbă, mai mulți gospodari.

Moș Spiridon Oanea, tacticos și cuminte, în co-
 joc alb cu cusuturi frumoase, grăi cu rost, ca întot-
 deauna, către gârbovitul moș Gavrilă:

– Bădiță Gavrilă, amu ne cheamă după slujbă la
 5 curte Froim, ca să ne învoim pentru pământ și pen-
 tru munci... Cum socoți, bădiță?...

– Păi ce să socotim, frate? – își mestecă greu cu-
 vintele moș Gavrilă, răzimându-se în bâta lui groasă.
 Amu se topește omātu!... S-a isprăvi și iarna aiasta
 10 odată... Amuș... amuș... trebuie să ieșim cu plugu...

– De ieșit, ieșim noi... dar nu după socoteala și
 voia jupânului Froim, – se răsti mohorât Nichita
 lui moș Sofronie și scuipă în lături.

– Păi, măi băiete, – mestecă iarăși moș Gavrilă –
 15 dacă nu facem învoială la vreme...

– N-avem încă *semnu!* – aruncă dârz Nichita.
 Să nu ne stricăm rostu, moșule, – intrăm, așa, fără
 învoială...

– Bine, bre Nichita, – interveni moș Spiridon
 20 cu oarecare fereală – îți cunoaștem gându... Toată
 iarna am așteptat... Eu chitesc, dacă n-o venit semnu
 până amu... cine știe...

În capul uliței apăru silueta robustă a lui Grigore
 Dobrea, în blana lui acoperită cu șeiac închis.

25 Mergea cu pași mari și rezezi, cu căciula lăsată
 pe ceafă și făcând semne cu mâna, ca să oprească pe
 oameni în pragul bisericii.

– Ia mai stați, oameni buni! – strigă el încă din
 mers, suflând greu. Stați!... Viu de la curte... Am stat
 30 de vorbă cu jupânu Froim... Zice, să-i plătim șeizeci
 și cinci de lei pe falce și pe deasupra pânză, și pui, și
 ouă, și lână – cine are oi –, și miere – cine are știu-
 beie... Și nu ne dă nici imas, nici fâneată... N-avem

s-avem unde să lăsăm un mînz să pască, niciun braț de fân pentru o vită...

Ca un suflu trecu prin piepturile gospodarilor adunați în fața bisericii. Se priveau în tăcere, parcă de teamă să scape o vorbă.

– Vai de mine și de mine! – izbucni deodată, din grupul femeilor ce ieșiseră din biserică, bocetul babei Ilinca. Toată iarna am chiorât la război și amu, taman înainte de Paști, când să prind și eu un gologan, să-i dau parșivului pânza mea?... Și omul meu e la gros!... Sărăcan de mine și de mine!...

Și, deodată, mierile se năpustiră asupra bărbaților.

Țipetele și ocările lor stridente se încrucișau:

– Găinușile mele!... Înaintea Paștilor, să-mi ieie spurcatu ouăle!... Măi, Ioane, să mor dacă le dau!... Iaca, dacă ni-s becisnici bărbații!... Să ne jăfuiască?!...

Moș Gavrilă, mestecând, fără nicio vorbă, din gura lui neagră, se întoarse și porni de la biserică în jos pe uliță, spre crășma lui Petrea Groapă.

Gospodarii îl urmară încruntați, ferindu-și privirile.

Muierile amuțiră ca la comandă și apucară după dâșii, cu mama Gafița Oanea și mama Ilinca în frunte.

Gospodarii și femeile întâlnite în drum și aceia care se mai găseau pe acasă se luară cu cărdul, fără să mai întrebe.

Bătătura din fața crășmei lui Petrea Groapă furnica neagră de norod.

Gospodarii, câți mai putură încăpea, intrară în crășmă, cei mai tineri rămaseră să aștepte afară, femeile se adunară grămadă mai la o parte, copiii se cățărau prin garduri...

Toată lumea aștepta parcă un cuvânt de ordine...

Înlăuntru, Petrea Groapă, un roșcovan burtos, fără să mai aștepte comanda, împărțea la „gospodari cinstiți“ ulcioare cu vin.

Grigore Dobrea, tactician iscusit al sfaturilor de obștie, tăcea sfredelind provocător, între pahare, cu ochii lui vii, pe moș Spiridon Oanea.

Acesta, luptând cu sine însuși și parcă în dorința de a ține în loc destinul, împotriva obiceiului, trase de dușcă mai multe pahare.

Tuși în sfârșit și, ștergându-și gura pe sub mustață, întrebă iscodind cu priviri furișe pe Grigore Dobrea:

– Amu, oameni buni, ce facem? Ca mâne trebuie să ieșim la plug... Amu, iaca șezeci și cinci de lei falcea. Nu-i chip... Nu avem putere!...

– Apoi, moș Spiridoane, – îl întrerupse rânjind Grigore Dobrea – să ne rugăm de jupănu Froim să ne miluiască, să-i sărutăm mâna să ne mai scadă!... Iar mneata... poți plăti și o sută de lei pe falce... din leafa lui Gheorghe...

Moș Spiridon Oanea își strânse umerii, ca ferindu-se de lovituri.

Moș Gavrilă încercă să mai potolească spiritele:

– Păi, oameni buni – mestecă el sâsăind – șezeci și cinci de lei falcea nu se poate, chiar de ne juchește... Să ne ducem grămadă la curte, să ne scadă...

– Ai să te milogești degeaba! – se strâmbă, ca în durere de dinți, Grigore Dobrea. Doar toată dimineața m-am ținut de capu lui. Îi cunosc buba... Cică nu plătește el arenda stăpânului, ca să ne deie pământu nouă...

– Lasă că-l legăm pe târtan, cot la cot cu stăpănu, – izbucni Nichita învinețit de mânie. Îi ducem burduf

afară din sat și le luăm noi pământu... Noi, înde noi, cât ne trebuie, ca cei de peste Prut...

Strigătul lui Nichita sfărâmă zăgazurile.

Gospodarii, care până acum stăteau de vorbă
5 mai mult sau mai puțin liniștiți, porniră să zbiere cu toții odată:

– Să legi pe mă-ta!... Vrai să mergem cu toții la
10 teniță?! – răcnea dintr-un colț un prichindel, cu un cojoc larg în spate și cu o enormă căciulă brumărie în cap, bocănind furios cu toiașul în podea. Tot din pricina ta sunt căzniți la Ciubărești atâția gospodari cinstiți...

– Tacă-ți fleanca!... Iudă... Du-te de-l pupă pe
Froim! – se auzi, în același timp, din alt colț.

15 – Stați, oameni buni, la ce să facem degeaba atâta huiet!...

– Ba îl legăm și pe dânsul cu târtanu și ciociu!...
L-a uns!... Îl cinstește cu rachiu!... Da ce, bre, iar
vrai să te omenești în bernevici?...

20 Nu se mai auzeau decât sudălmi și urlete.

Cei de afară căutau să dea năvală înăuntru.

Oamenii mai bătrâiori și mai cumiți se strecurau
afară, unii chiar porniră spre casă.

Dintre aceștia era și moș Spiridon Oanea, pe care
25 îl urmă, de îndată, desprinzându-se din grămada femeilor, și mama Gafița.

Nu-și vorbeau, dar mama Gafița, tot îndreptându-și
nervos tulpanul pe cap, arunca din când în când
căutături năcăjite spre moș Spiridon.

30 Soarele cobora în apus; apropiat de coama Ceahlăului, înviora în reflexe roșiatice zăpada din uliță, în care se tăiau umbrele nemăsurat de lungi ale bătrânilor.

– Mă duc la curte! – zise domol moș Spiridon,
ca pentru sine. Să grăiesc cu jupânu Froim... Poate

l-a mai lumina și împlânzi Dumnezău... Să nu iasă
vrun păcat.

Mama Gafița se opri o clipă, măsurându-l din
cap până în picioare.

5 Apoi dârz:

– Hai întâi acasă! – rosti ea poruncitor. Să
îmbucăm ceva. De dimineață n-am pus nimic la inimă,
cu prostiile voastre...

10 Intrat pe poarta vechii curți boierești, moș Spiridon se îndreptă spre un tânăr roșcat, în haine nemțești, care se frământa lângă trăsura arendașului vorbind cu vizitiul cinchit să deretice ceva la roată.

– Domnule Iosel, am avea de grăit cu dumnealui,
cu domnu Duvid Froim.

15 – Și ce treabă ai cu dumnealui? – întrebă cu arțag roșcatul.

– Păi... chitesc să vorbim pentru învoieli...

– Atunci, așteaptă aici... Dumnealui stă la
masă... E gata de plecare la Ciubărești...

20 Moș Spiridon oftă, se trase mai la o parte și, răzimat în bătă, se puse pe așteptare.

Cu încetul, se întunecă de-a binelea. Coama
Ceahlăului se mistui în zare, pierzându-și coroana de
săgeți roșcate. Se aprinseră primele stele...

25 Suflări ușoare de vânt aduceau din depărtare zgomotul surd al mulțimei de la crășma lui Petrache Groapă.

Moș Spiridon tresări și cu spaimă își făcu cruce.

30 Spre răsărit, foarte jos, se aprinse dintr-odată o stea căzătoare și fugind pieziș spre dreapta, aproape paralel cu linia orizontului, lăsă în urma ei o dâră largă de scântei:

– A fi un semn de la Dumnezău... pentru păcatele noastre! – gândi moș Spiridon.

– Vino încoace, moș Spiridoane! – fu el, în sfârșit, deșteptat din gândurile lui de vocea domnului Froim din cerdac.

Era un om înalt, burtos, buzat ca un negroid, cu ochii bulbucăți:

– Ce treabă ai cu mine, moș Spiridoane? – se răsti el, agresiv din capul locului.

– Păi, domnule Duvid, – începu cumpătat moș Spiridon – am venit să grăim pentru învoieli... Să nu fie cu bănat, Jupâne Duvid... Dar satu-i tare amărât... Să nu iasă vrun păcat...

– Ce păcat?... N-avem poliție?... Nu este temniță? Eu nu plătesc arendă?... Să vă dau degeaba pământul?... Nu vă place?... Nu luați!... Am numai pagubă cu voi!... Nu sunt destui golani în Galiția? Îs bucuroși să muncească pentru o bucată de pâine... Nu-i pot aduce cu miile?... Să umplu țara!...

Deodată, din sat, dinspre crâșma lui Petrea Groapă, se auzi ca o prăbușire năprasnică de stânci.

Strigăte și chiote, care parcă nici nu se nășteau din gâtlejuri omenești, se succedau în valuri, rostogolindu-se în ecouri prin toate vâlcelele înconjurătoare, ca însăși clamoarea pământului răzvrătit.

Jupânul Duvid Froim păli:

– Ce-o fi aiasta, moș Spiridoane?...

Bătrânul oftă, își făcu cruce și rosti resemnat:

– A fi ce-a fi voia lui Dumnezeu ca să fie, Jupâne Duvid...

După plecarea lui moș Spiridon și altor gospodari mai cumpătați, rămăseseră la crâșma lui Petrea Groapă mai mult zurbagiii, care, după un număr mai mărișor de pahare, nu mai țineau sama de ierarhia tradițională a obștiei.

Tinerii de afară năvăliră și ei în crâșmă. Glasurile lor covârșiră, în curând, vorbele bătrânilor.

Cuvintele de ură ale lui Nichita, ca și „șfichiurile“ insinuante ale lui Grigore Dobrea stârneau din minut în minut tot mai mult răsunete în obștie.

În curând, nu mai putea fi vorbă de vreo discuție. Nu era nici măcar o sfadălie. Exclamațiunile, interpelările, incriminările și sudălmile, din ce în ce mai neînfrânate, se contopiră într-o învălmășală de zgomote nearticulate, din care rar se mai putea desprinde vreun cuvânt deslușit.

Prichindelul în cojocul larg și cu căciula brumărie lăsată pe ceafă, peste urechea dreaptă, țopăia acuma în fața lui moș Gavrilă, zbierând de-a surda:

– Ce?... Să-l pupăm la spate pe puchinos?... Băgare-aș clopotnița bisericii din Zădăreni în balabusta lui.

Trecuse în răstimp de la extrema dreaptă la extrema stângă!

În ciuda larmei haotice, pe căi neînțelese pentru parlamentarismul occidental, discuția de la crâșma lui Petrache Groapă reuși să realizeze consensul aproape unanim al obștiei.

Era căutată doar „formula“ practică pentru acțiune.

Spre sară, cei de lângă teighea auziră deodată mai multe strigăte de bucurie din afară:

– Au venit!... Au venit!... Fraților!... Studienții!... Ieșiți încoace oameni buni!... Bădiță Nichita!...

Moș Grigore!...

Gloata din crâșmă dădu buluc pe ușă.

În bătătură, lângă carul lui cu caii înspumați de goană, stătea Chiriac Brânză, un flăcăuan de vreo

șaptesprezece-optsprezece ani, cunoscut ca fire romantică și visătoare.

Îngălbenit la față, abia putea grăi de emoție:

– Au venit!... I-am văzut... Am grăit cu ei!

– Cine, bre?...

– Pe cine, măi?...

– Cu cine, frate?...

– Vorbește odată, diavole!...

Băietanul, înăbușit, își desfăcea suflând greu cocelul la piept.

– Studienții! – îi scăpă în sfârșit cuvântul fatal.

– Studienții?...

– Studienții!...

– Unde, mă?...

– Spune, frate! – hurui grămada.

Femeile își făceau cruce. Se auziră sughițe și plânsete reținute.

– Potoliți-vă, oameni buni!... Lăsați flăcău să vorbească! – porunci cu gravitate Grigore Dobrea.

– Taci din gură, măi!...

– Ce te îndesi peste mine, fa!... Unde te vâri?...

– Dă-te la o parte, păduchiosule!...

În sfârșit, cu greu se făcu liniște și Chiriac putu vorbi:

– Veneam cu caru... cu lemne... din codru Zărnenilor... M-a trimes mâca... Zice că are nevoie pentru Paști... cozonaci...

– Dă-o pe mă-ta încolo, mă! – izbucni Zaharia, prichindelul cu căciula brumărie. Vorbește odată de studienți!...

– După păduricea Scăioasei, – se repezi Chiriac – înainte de răscrucea dintre Perieni și Izvoreni, mă ajunge din urmă o sanie... strașnică!... cu doi harnasari... negri... straș-nici!... cu *zurgălăii legați*...

– Hei?...

– Ei... he?...

– Tsss!...

– Vizitiu cu barbă, lu-ungă!.. Mai lungă ca a lipovanului din Cărnăeni. Și doi boieri... tineri... cu blănuri mari... straș-nice!... Și cu gulere cât un urs... Straș-nice...

– Ei?!... Spune odată, măi, băga-te-aș în oală!...

– S-a oprit lângă mine, – se zori și mai mult băietanul – și un boier... negricios – roșu la față... cu ochii ca de jărătic... îmi zice așa: Măi, flăcăule, care-i drumul la Izvoreni?... Aista-i – zic – și cărmeste la dreapta... Și cel mai bălai zice așa: Îi departe până la Izvoreni?... Cam o poștie, zic... Dar dumneavoastră cine sunteți?... Și cel negricios zice așa: Studienți!... – A-a-a-a! – răsufală ca dintr-un singur piept grămada.

– Și negriciosu zice așa: Ai foc, băiete?... *Foc și lumină să fie!*... Și când a pornit să bată cremenea cu amnaru meu, așa săreau scânteile mari ca fulgerele, de s-a luminat jur împrejur ca ziua. Și cum a apucat iasca, a prins s-o învârtească așa, iaca așa s-o învârtească – băiatul descria un cerc mare, cât își putea lungi brațul. Așa învârtea... așa tot învârtea... de se făcuse ca o roată mare de foc... mai mare ca roata morii lui moș Tănăsă!... Și când mi-a aruncat înapoi amnaru și cremenea, roata de foc o rămas în cer...! M-a-a-re... acolo, dinspre Prut!... Și apoi s-o prăvălit cu încetu la noi, în țarină... Și negriciosu se uită încolo și ochii îi ard ca jăratecu, și-mi zice așa: Aista-i semnu cel bun, băiete!... Ești din Vaideei?... Să spui așa la oameni, să știe de la studienți: Foc și lumină să fie! Și... dreptate!... Și... pământ!... Ca dincolo...

Și s-au făcut nevăzuți: nici sanie, nici cai, nici studienți!... Numai vântu sufla dinspre Prut...

Băiatul sfârși. Oamenii din jurul lui, bătrâni și tineri, bărbați și femei, și chiar copiii tăcură o clipă.

5 Apoi, după muieri, urmând pilda lui moș Gavrilă, își scoaseră căciulele din cap și-și făcură cruci largi, apăsate.

– A dat Dumnezeu!...

Nici îndoială nu mai putea fi.

10 Cu toții văzuseră doar meteorul! – semnul cel bun, roata de foc, aprinsă dinspre Prut și prăvălită în țarina Vaideeilor...

Foc și lumină să fie!...

Și dreptate!...

15 Și pământ!...

Nichita lui moș Sofronie luă comanda:

– Oameni buni, mergem grămadă la curte!...

Măi, Chiriac! – porunci el vestitorului – să dai fuga pe la mine, să iei din tindă trei tinichele cu boie...

20 roșă, neagră și albă... cu badanale... Cu Dumnezeu înaintea, oameni buni!

În băătură era adunat acum tot satul.

Ca prin farmec, aflară vestea bună și cei din Flămânda.

25 Și grămada porni spre curte.

În cap mergeau bătrânii cu gospodarii mai cu greutate, – numai Grigore Dobrea o ștersese pe nesimțite.

30 Urmau tinerii și apoi femeile; copiii țopăiau pe de lături ca niște stoluri de vrăbiuțe.

În drum, întâlniră pe moș Spiridon Oanea, care, cu mama Gafița în urma lui, se grăbea, cu pașii lui mărunți, spre vârtoarea satului.

– De unde îmi vii, bădiță Spiridoane? – îl interpelă prichindelul cu căciula brumărie. Nu cumva ai fost la Jupânu Froim?... Hei, hei!... Ai făcut tocmeala?...

5 Moș Spiridon făcu un gest deznădăjduit din cap, încât căciula îi căzu pe ceafă, și, pe nevrute, stârni furtuna:

– Degeaba! – exclamă el cu năcaz. Acum pleacă de acasă... se duce la târg...

10 – Băieți! – răsună glasul de comandă al sergentului Nichita Bardă. Să nu lăsăm pe tântan să fugă cu condicele moșiei!... După mine!... Pas alergător... Marș!...

15 Pământul înghețat durui în tropot de picioare grele și, în goană furtunatecă, grămada urni spre curte, în cap cu sergentul Bardă, urmat de tineri cu picioarele mai sprintene.

La scara vechiului conac boieresc, dărăpănat de vremuri, dar impunător încă, aștepta trăsura uzată, dar spațioasă, încărcată de bagaje.

20 Aredașul Duvid Froim, cu blana de *ianot* în spate, pornea să se coboare din cerdac, când un argat, trimis anume de iscoadă, veni în fugă, fără suflare.

– Coane Duvide, vine satu grămadă... tot norodu... porunca studienților... roata de foc!...

25 Duvid Froim stătu o clipă ca trăsnit.

Apoi se repezi spre casă, strigând porunci contrazicătoare:

– Să vieconița... fa, Catinca!... așa cum este... cu copilul... plecăm îndată... Măi, Nicolai, închide

30 poarta... Unde-i Iosel?... Să vie Iosel!...

Bărbia îi tremura, fața smadă i se acoperi de o paloare cenușie și chiar buzele-i groase albiră, parcă.

Era prea târziu!

În poartă apăru Nichita Bardă, în frunte cu primele rânduri ale năvălitorilor.

Alergară cu toții drept spre cerdac, unde apăruse și jupâneasa, cu un șal aruncat pe cap, vârnându-și grăbită brațele într-o blană de samur.

– Vrai s-o ștergi, târtane? – se repezi prichindelul cu căciula brumărie.

Și cojocul lui parcă se lățea de furie împrejur, ca o fustanelă de balerină.

– Vrai să fugi, hei! – zbieră el. Destul ne-ai supt sângele... Vascesul tău de târtan râios, parșivule!

Duvid Froim doar clipea din ochi la fiecare insultă și se trase înapoi, ca și cum ar fi vrut să-și acopere nevasta.

Nichita Bardă dădu de umeri îndărăt pe agresivul prichindel și luând un ton rece și poruncitor se adresă arendașului:

– Jupâne Duvid, să ne dai condicele moșiei și contractele de învoieli... Și... cheile!...

– Ce condici, bade Nichita? – mai prinse parcă puțin curaj arendașul. Ce contracte?... Ce chei?... Ai înnebunit, bre Nichita?... Ce, suntem în pădure? L-or găsi la o adică și pe tat-tu!...

Nichita îngălbeni și, fără niciun cuvânt, îl apucă de blană, sub guler, și-l izbi de vreo trei ori cu spinarea de stâlpul cerdacului, de bietul om numai icnea la fiecare izbitură.

Jupâneasa prinse a țipa de spaimă, cu o mâneacă a blânii căzută de pe umăr:

– Ce faci, măi Nichita?... Vrai să-l omori, tâlhărule?... Cum l-ai omorât și pe sârmanul Eremia?...

Prichindelul, suduind în superlative răsunătoare, sări înainte, îi smulse șalul din cap cu o smucitură care-i desfăcu din creștet conciu de păr roșcat.

– Taci din gură, căță râioasă! Amuș îți ridic poalele să văd de-ți este peste tot păru roșu.

Frânele se tociră brusc.

Într-o clipă, mulțimea năvăli în cerdac. Un flăcău prinse pe contabilul Iosel, care se furișase pe o ușă lăturalnică, și-l trânti jos.

Până și bătrânul moș Gavrilă, cu gura strâmbată și ochii holbați, guițând ciudat, dădu cu bâta în capul jupânului Duvid.

În clipa aceasta critică, răsări în pervazul ușii Catinca, doica, o fată zdravănă, chiar din sat, ținând în brațe un copil.

– Stați, oameni bun! – își ridică brațele în sus moș Spiridon. Să nu puneți care cumva mâna pe prunc... Că el, ce-i vinovat, sărăcuțu!... Să nu ne luăm mare păcat pe suflet înaintea lui Dumnezeu!

Zgomotul se potoli ca prin minune. Oamenii se dădură toți la o parte, pe două rânduri, să poată trece doica.

Sergentul Nichita Bardă prinse din nou cărma în mână.

– Domnule Froim! – se răsti el hotărât și rece – fii bun... condicele moșiei... învoielile... cheile!...

– Care chei? – îl întrebă mai domol arendașul.

– De la hambare... pivniță... Și de la... lada de fier.

Nichita surprinse ca un gest de ușurare din partea jupânului Duvid și o privire a jupânesei aruncată spre bagajele din trăsură.

– Și de la toate dulapurile! – adăugă Nichita.

De la toate sertarele și lăzile...

Jupâneasa începu a se boci.

– Ce, vrai să ne dezbraci?... Să umblăm goi? – țipă ea, de furie, improșcându-și scuipatul din gură.

Nichita nici nu se uită la dânsa și, chiar cu un gest, opri mișcarea din grămadă. Dar nu slăbea din ochi pe jupânul Duvid.

– Iosel! – porunci acesta plângător roșcatului.

5 Să dai cheile de la hambare și pivniță... Iată și pe ceelelalte! – scoase el din buzunar două legături cu tot felul de chei; întinse și una anume: Aiasta-i de la lada de fier... Găsești acolo și cele ce mai lipsesc...

– Condicele și învoielile?...

10 – În dulapul cel mare din birou...

– Băieți! – comandă șeful recunoscut al expediției – amu, să descărcați trăsura jupânului... Să lăsați numai boarfele!

Lui Duvid Froim i se umflă și mai mult capul de sângele ce-i înecă obrazul. Abia putu vorbi, cu buzele-i tremurate, sugrumat de spaimă și mânie:

– Bădiță Nichita! – scânci el. Mă omorâți... mă caliciți... mă prădați... de toată munca mea... Nu vă temeți... de Dumnezeu?... Rămân pe drumuri!...

20 Jupâneasa se aruncă, schelălăind, spre trăsura.

Nichita o opri, punându-și brațul greu pe umerii ei lunecați.

Ea se smunci, șalul îi căzu jos, părul roșu, muiat în plâns, îi acoperi fața. Migdalele ochilor ei negri răsfrângeau în cristalul lacrimelor mari scânteierile lunei pline, ce împrăștiu lumina rece asupra peisagiului feeric al plaiurilor Moldovei și al păcatelor bieței vermine omenești...

În grămadă se auziră murmure de mânie.

30 Prichindelul cu căciula brumărie se trezi iarăși în vârful scării zbierând:

– Să le scoatem matele la spurcăciuni!... Dați năvală, băieți! Destul ne-au supt sângele din vine lipitorile jidovești!...

– Stați! Dă-te jos, bade Zaharia! – opri tumultul Nichita cu un gest de comandă, apoi se adresă hotărât către Duvid:

– Domnule Froim, e munca noastră... nu-i a dumitale... Munca noastră ce n-a fost răsplătită... Amu vine ceasu de răsplată... Hai, suiți-vă în trăsura și plecați cu Domnu... Nu puneți la cercare norodu!...

De jos, din jurul trăsorii, izbucniră clamori de bucurie:

10 – Iacătă-o fraților!... Iacătă!... Bre-bre-bre-bre!... Grea e, măi!... Greul pământului!...

Dintr-o cergă, fu dezvălită o lădiță dreptunghiulară de fier, pe care de-abia o putură ridica doi flăcăi voinici.

15 Trăsura porni cu Duvid Froim în fund, care își ascunsese capul în gulerul lui de *ianot*; cu jupâneasa alături, despletită, bocindu-se neconținut; cu Iosel pe capră, lângă vizitiu, și încă cu vreo doi lefegii tineri cățarați pe scări.

20 Grămada îi petrecu chiuind, huiduind, șuierând, aruncând vorbe tari de batjocură, dar acum fără răutate, mai mult pentru a da expresiune sentimentului de triumf și bucurie.

– Măi, Chiriac! – porunci sergentul. Dă încoace 25 boielele, cu badanale cu tăt... Să facem, fraților, după porunca studienților!... Să deschidem grajdurile și ocolu... să dăm drumu la cai și la vite... pentru împărțeala, după dreptate... Hambarele le golim... Să știe norodu că-i zi mare astăzi!...

30 – Dar lemnele din pădure pe care le-am tăiat noi! – îl întrebă cam cu hârțag Zaharia, prichindelul cu căciula brumărie, răzimându-se în vârful băteii sale lungi.

– Avem să ridicăm și lemnele... Pornim dis-de-dimineată cu carele... să ridice fiecare după dreptate!...

Aici, moș Gavrilă ieși înainte și sâsâi cu înțelese...

– Oameni buni, întâi să ridicăm grânele din hambare!... Lemnele nu fug din pădure...

– Așa este!...

– Așa este!...

– Grăiește drept moș Gavrilă!...

– Întâi hambarele!... – hurui grămada.

– Ba eu zic să desfundăm întâi poloboacele din pivniță... să ne încălzim inima! – exclamă jovial căciula brumărie.

– Stați, oameni buni! – se grăbi să intervină Nichita, de teamă să nu scape el cârma. Întâi să împlinim porunca studienților!... Să punem semnele... pe casa boierească... Iaca! – muie el badanaua în tinicheaua cu boia neagră: Pun crucea neagră... O desfacem bucățele... să nu mai aibă unde sta boierii și arendașii... Pe grajduri și pe hambare, cruce albă!... Le golim, dar le lăsăm, să fie de folos obștiei... Iar roșu să punem – se uită el împrejur – iaca, roșu să punem pe umblătoare... să-i dăm foc... să nu rămâie în sat putoare boierească și jidovească.

Toată noaptea și toată ziua următoare, obștia din Vaideei și din Flămânda nu mai știu odihna, aducând la îndeplinire cu meticulozitate „porunca studienților“.

Din conacul boieresc n-a rămas un par: două rânduri de care circulau mereu, goale spre curte și pline spre sat.

Bătrânii vegheau, ca împărțeala să fie pe sfânta dreptate. La gura pivniței stătea, în cap cu lunganul

Tănasă Ciuntu și cu Chiriac „Vestitorul“, o strajă de flăcăi puși de Nichita.

Dar prichindelul de Zaharia găsi soluția:

– Bădiță Petrea, – apelă el cu energie la cârciumarul Petrache Groapă – să cinstești amu norodu... pentru ziua aiasta mare... Și pentru fieșticare polobocel pe care avem să ți-l bem, avem să-ți dăm două, din pivnița jupânului, când a veni la împărțeală...

Voia bună nu lipsi, așadar, spre năcazul lui Nichita al lui moș Sofronie.

Satul înflori pe dată de podoabele și comorile din garderoba bogată lăsată de jupâneasa lui Duvid Froim, pe care muierile și fetele le și împărțiră, sub supravegherea mamei Ilinca.

Însăși natura parcă lua parte la sărbătoare.

Un vânt cald, din sud, vesti, în sfârșit, primăvara întârziată.

Zăpada muiată se zdrențuia sub arșița subită; șuvoaie vesele și mărunte șipotau prin uliți și chiar pe poalele Ceahlăului apărură pete mari, negre.

Ziua plugului nu mai părea departe pentru țarina dezrobotă.

Spre sară, Petrea Groapă sugeră norodului un gând nou, pentru împlinirea poruncii studienților:

– Dar cu Ițic, cârciumaru arendașului, ce faceți? – întrebă el, cinstind pe Zaharia. E tot o cârciumă boierească... dată cu chirie numai de ochii lumei!... Dar folosul îl trage tot jupânu Froim... Stă acolo Ițic, drept la mijloc, între Vaideei și Flămânda, pe șleahu cel mare... Suge ca lipitoarea... cămătar... S-a tuchilat acum încuiat... Dar în pivniță are și el vin boieresc și rachiu de cel bun...

– Așa este!...

– Așa este!...

– Cuvânt drept!

– Bine ai zis, bre Petrea!...

5 buni!...

– Hai!... Să-l scoatem!...

– Mergem!...

– Mergem, oameni buni!...

10 Grămada de vreo trei sute de oameni aprinși și zgomotoși, sub comanda lui Zaharia, care se cam împletecea, și cu moș Gavrilă, care se ținea dârz, porni spre Flămânda.

15 În gazdă la Ițic, crâșmarul, stătea medicul de plasă Iacob Herzenstein, un om palid și slăbuț, harnic și conștiincios, care știuse să inspire țăranilor încredere și considerație.

În fața mulțimei zgomotoase, care înconjură locuința lui alipită de crâșma de la șleah, bietul om ieși speriat în ușă, mai mult mort de spaimă.

20 – Oameni buni! – apelă el. Moș Gavrilă!... Nichita!... Bade Zaharia!... De ce v-ați grămădit așa?... Ce doriți?...

25 – Domnule doftor! – îi răspunse măsurat și cu toată cuviința moș Gavrilă. Să nu vă fie teamă... că nu vă facem nimica... Sunteți cel mai bun student!... N-are să vă miște nimenea un fir de păr în cap... Iaca, stăm cu toții grămadă, tăta obștia, cu piepturile noastre, de pază, măcar că sunteți de legea lui Ițic... Dar, să nu fie cu bănat!... pe *jidan* îl scoatem din sat!...

Cap. X

POJARUL

Prefectul județului Ciubărești, Andrei Coteanu, cunoscut prin temperamentul lui violent și caracterul autoritar, se afla, în acele zile de criză guvernamentală, la București, în așteptarea deznodământului, ca și cei mai mulți prefecti din țară.

Întrebat de un ziarist, răspunse cu indiferență:

5 – Nu e nimica, frate!... O mică scărământală nu strică jupânului Froim. S-a cam prea obrăznicit...

Multe ziare nici nu găsiră loc, printre interminabilele cancanuri din „culisele“ partidului conservator, pentru o notiță care să înregistreze „turburările“ din Vaideei.

15 Chiar foile antisemite, în frunte cu „Vestea“ lui Anibal Ionescu, s-au folosit de acest prilej, mai mult pentru „a mai trage de perciuni trusturile jidovești“.

20 Scene analoage, repetate în împrejurimile Vaideicilor, pe moșiile arendate tot Froimeștilor, aproape că nici n-au fost pomenite în foile bucureștene, care tocmai atunci erau preocupate de noutatea senzațională despre „ruptura definitivă dintre *Maharadjana* și Nitza Vasilescu“.

25 Coloane întregi erau rezervate pentru titluri și subtitluri ca:

„T. T. Flor izolat...“

„Întrevederea lui Sașa Delescu cu domnul Iorgu Vatatzî...”

„Demersul domnului Ipolit Mircescu...”

„Domnul Todiriță Canta chemat la Palat...”

5 „Nitza Vasilescu văzut intrând pe porțița din dos la Aurel Crăsneanu.”

„Oculă trage din nou sforile!”...

„Leonida Ciupagea nu admite niciun compromis...”

10 Aproape că n-a produs impresie mai mare nici chiar devastarea orașelului Răzoaia – un cuib evreiesc din județul Ciubărești, cu o populație mărginașă de țărani agricultori.

15 Peste vreo trei zile după „praznicul” din Vaideei, în târgușor se adunaseră țărani de prin împrejurimi pentru recrutare.

De data aceasta, animația mulțimei îngrămădite – întotdeauna vie în zilele de recrutare – era mai febrilă și chiar amenințătoare.

20 Peste tot se puteau vedea grupuri de săteni discutând ceva cu foc și gesticulând cu disperare.

Și mai impresionantă încă părea tăcerea care survenea subit la apropierea vreunui „surtucar”.

25 Cu toate măsurile luate pentru închiderea crâșmelor, nu erau puține figuri turmentate, mai ales printre tineri.

Flăcării din satele Froimeștilor – care împliniseră „porunca studenților” – fură peste tot sărbătorite ca eroi.

30 Dintre toți, se distingea Tănasă Ciuntu din Vaideei, lung cât o clopotniță, dar cam strâmt în spate, ca predestinat pentru coiful escortei regale.

În jurul lui se strânsese, în băătură, drept în fața crâșmei lui Moșcu Goldner – parcă adormită, cu

geamurile împainjenite și ușile zăvorite –, grupul cel mai numeros: recruți, părinți, bunici, mătușe, surori...

– Și zi, măi Tănasă! – îl întrebă un gospodar bătrân de la Izvoare, cu ochii șireți și bănuitori – zi, 5 măi, i-ai văzut chiar tu, cu ochii tăi, măi Tănasă?...

– Păi! – se făli lunganul.

– Și ai graț tu cu ei, din gura ta, măi Tănasă?...

– Păi!...

– Și ce spuneau, măi, Tănasă?...

10 – Cine, moșule?...

– Studenții, măi!

– Au fost și pe la voi, măi!...

– Au fost și la noi, la Izăreni!...

– Și ce-au făcut, măi Tănasă?...

15 – Și ce spuneau, măi, Tănasă?...

– Tăceți din gură, oameni buni, să grăiască flăcăul!...

Oamenii se tot grămădeau.

20 Gospodarul de la Izvoare se găsea aproape înăbușit între o muiere pieptoasă și un moșneguț sprinten, care dădea cu furie din coate.

Gături sucite, ochi țintuiți asupra flăcăului, mâni trase la ureche, îmbulzeală care dovedea interesul acut până la uitarea de sine, strânsă un cerc enorm 25 de căciuli și tulpane împeștritate în jurul lui Tănasă Ciuntu.

Măgulit de atenția obștească, lunganul, care întrecea cu un cap pe cei mai înalți din auditorul lui, își trase căciula pe o ureche și începu, nu fără oarecare artă declamatorie:

30 – Când au aprins, bre, studenții ceia o roată de foc mare cât căsoiu ista și-au slobozit-o în cer, roata ceia porni de la noi din țarină spre Izvorenii și spre Izărenii și încoace spre Răzoaia și mai departe, hăt...

hăt, până la Ciubărești și Botoșani și Iași și în jos, spre Bacău și mai încolo... și în urmă lăsa ca răzoare de foc, care se împrăștia ca la *luminația* de Zece Mai, la Ciubărești...

5 – Și la Răzoaia, măi?...

– Și pe la târguri, măi?

– Păi?... Târgurile nu-s boierești?... Jidovii nu sunt și ei în slujba ciocoilor?...

10 – Și ce spuneau studienții, măi, băiete? – insistă bătrânelul sprinten, răsturnându-și capul pe spate, ca să prindă mai bine răspunsul din gura flăcăului.

– Păi, spuneau așa: amu o venit ceasu țăranilor!...

15 Ei sunt mai mari ca boierii și negustorii!... Nu muncesc ei țarina?... Nu dau ei pâne la toată lumea?... A lor să fie tot dreptu!... A lor să fie tot pământu!... Să și-l împartă pe dreptate... Iar boierilor și jidanilor să le lege talanga de gât și să-i gonească!...

20 Tocmai în momentul când interesul deșteptat de povestirile lui ajunsese la apogeu, Tănăsă pierdu brusc favoarea atențiunii obștești.

Din jos, dinspre primărie, înainta chiuind un grup de recruți în cap cu Vasile Bălan din Pârjolești, care abia se ținea pe picioare de emoție întărită de băutura.

25 Vasile își dădea mai cu samă „coraj“ față de mamică-să, mama Tinca – femeie mai mult trecută de muncă și năcazuri decât de vrăstă –, care, puțin amețită și ea, trăgea mereu pe băiat de mânecă:

30 – Măi, Vasilică, puiu mamei, cu cine mă lași, drăguțu mamei?!... Vădană și cu casa plină de copii!... Se poate să te ieie taman pe tine?...

Vasilică se opri și, holbându-și ochii sticloși spre mama Tinca, începu să zbiere clătînându-se:

– Dar pe cine, pe cine să ieie, mamă?... Hhc! – ici el, duhnind, vinul otrăvit. Pe cine să ieie?... Pe harhații care plătesc pe doftori și *afiteri*?... Eu de unde să-i plătesc?...

5 Împiedicându-se de un bolovan, Vasilică Bălan era cât pe ce să cadă, dacă nu-l sprijinea mama Tinca; dar îi și veni o inspirație subită, care îl înălță numai-decât ca adevărat erou al zilei.

10 Înciudat, se aplecă, apucă cu ambele mâni bolovanul cu pricina și din răspuțeri îl trânti în geamul posomorât, învinetțit de praf, al cârciumei lui Moșcu Goldner.

Tot norodul strâns în uliță răsufflă ca o singură ființă.

15 Tănăsă Ciuntu zvârli cu un alt pietroi.

Chiar moșneguțul sprinten, cu gura dusă de furie spre ureche, trânti cu băta.

20 În câteva clipe, n-a rămas în crâșma lui Moșcu Goldner, cu fereștile și ușile scoase din țățâni, decât rafturile goale.

Strada era plină de cioburi de sticlă sparte și de doage de poloboace sfărâmate.

Fu ca un semnal așteptat de toată mulțimea.

Puhoiul porni prin strada Regală.

25 Din scuniele ei prăvălii, într-o jumătate de oră, nu mai rămăseseră decât jalnice mărturii de mizerie și sălbătăcie.

Autoritățile au fost surprinse.

30 La vestea despre prăpădul din strada Regală, adusă la primărie de sergentul Plămădeală, al cărui nas de bețiv, strâmb și vânăt, se făcuse portocaliu de frică, maiorul păli și întreabă surd pe domnul subprefect:

– De ce forțe polițienești poți dispune, domnule?

– Afară de acesta – indică domnul subprefect pe Plămădeală –, mai am un hodorog șchiop și astmatic...

– Atunci ce așteptăm aici? Să ne omoare pe toți? – scârțâi jalnic maiorul și se rezezi în jos pe scări.

5 În trăsura la care fură înhămate mărtoagele primăriei abia putu încâpea onorata comisiune, care – suspendând operațiunile de recrutare – se și topi pe dată, ca prin farmec...

10 Pogromul de la Răzoaia a dat un motiv mai mult pentru rătăcirea opiniei publice.

Presa și oficialitatea, cu o unanimitate mișcătoare, relevau caracterul mișcării pornite din Vaideei și Flămânda, ca o răzvrătire a sentimentului național împotriva exploatareilor străini.

15 „Vestea“ înregistra cu deosebită mulțumire devastările și izgonirile de arendași evrei, care se succedau vertiginos în toată Moldova de nord: la Pârliți, la Izvoreni, la Prăpădiți, la Dumbrăveni...

20 Christophor Anghir, după primele vești asupra acestei mișcări naționale, s-a și rezezit la Ciubărești.

O mare întrunire publică, convocată în grabă, asigura pe țărani de sprijinul „bunilor români“, pentru marea operă de emancipare a neamului românesc de jugul păgân.

25 Dintre locușnici, oratorul de frunte al acestei întruniri a fost un înfocat naționalist român, avocat fără procese, Garabet Chebap.

Pe neașteptate, sună și pentru el ceasul de glorie.

30 Era cunoscut mai mult ca un intransigent rival al doctorului Leveieux – unul din veteranii Războiului Independenței, naturalizat ca răsplată pentru că „luase parte la asaltul Griviței“.

Doctorul suferea, spre nenorocirea sa, de o manie nevinovată: își punea candidatura la toate alegerile din Ciubărești: pentru Cameră, pentru Senat, pentru consiliul comunal, pentru cel județean, pentru Camera de Comerț.

Nu reușea niciodată.

Dar de ani de zile, în nenumăratele lui campanii electorale, se izbea de același adversar implacabil: Garabet Chebap!

10 Putea totuși înregistra cel puțin un „succes moral“ față de acesta: aduna întotdeauna ceva mai multe voturi.

Amorul propriu jignit îi insuflase lui Garabet Chebap confesiunea de credință antisemită.

15 Ajunsesese nici să nu mai aibă altă ocupație decât „polemica“ zilnică, la toate răspântiile, împotriva doctorului Leveieux.

Negricios, foarte creț, buzat, cu ochii săriți din orbite – poreclit pentru această figură de etiopian „Faraon“ –, clocotea veșnic – în coridoarele Palatului de Justiție, la restaurant, în antractele spectacolelor pe terasa „Grütli“ sau pe „promenada“ Moțoc –, gesticulând cu violență și „abimând“¹ pe odiosul său rival.

20 Acestei uri îi datora singurul cuvânt de duh pe care l-a putut zămisli în toată viața lui.

După proclamarea rezultatului unor alegeri pentru consiliul comunal, unde reușise să fie distanțat de doctorul Leveieux numai cu două voturi, perora chiar în localul de vot:

30 – Auzi, domnule!... Parșivul de jidan! Să aibă și acum mai multe voturi ca mine!... Bețiv!... Carto-for!... Curvar... Gheșefar!... Pleșcar!

¹ *Abimer* (fr.) – a nimici, a distruge (n. ed.).

Aici, după o oprire de o clipă, o inspirație genială:
– S-a românizat, moașă-sa pe ghiață de puchinos!...

De la începuturile apostolatului lui Christophor Arghir, *Faraonul* îl urmase cu credință, dar fără să iasă din obscuritate, până la faimoasa întrunire din Ciubărești.

De astă dată însă, cuvântul lui găsi, în sfârșit, răsunet în conștiința publică.

– Frați români! – exclamă el cu o însuflețire atotbiruitoare. Să nu lăsați un pui de jidan pe pământul sfânt al țării noastre!... România e pentru români, pentru jidani e Palestina!...

După întrunire, „băieții“, entuziasmați, porniră sub conducerea lui Garabet Chebap și a vechiului lor șef de echipă Lascar Trântorel drept în Târgul Pupăzei, unde bătură vreo trei jidani și sparseră câteva geamuri de prăvălii și locuințe jidovești.

Din nenorocire pentru Christophor Arghir, îi scăpară și lui la acea întrunire câteva cuvinte, pe care avu motivul să le regrete amar în urmă și care au dat o altă semnificație și demonstrației patriotice din Târgul Pupăzei.

Răpit de atmosfera sălii – în care, prin excepție, se găseau în afară de „băieți“ și câțiva cetățeni vrăstnici, curioși să afle ceva despre tulburări –, glasul lui găsi accente care depășiră cu mult gândul vorbitorului:

– Țerna aceasta, – vestea înfăcăratul apostol – țerna aceasta, frământată de veacuri de strămoșii noștri, udată de sudoarea lor, stropită de sângele lor, este astăzi robită lipitorilor păgâne, care trăiesc din munca țărănimii noastre! Dar munca, *numai munca sfintește pământul!* Dumnezeu a dat ogorul

aceluia care-i ridică greul, care îi răstoarnă brazda neagră, o îmbracă primăvara cu mătasa verde și o acopere cu aurul de toamnă! *Nimeni altul n-are dreptul să stăpânească pământul!*...

Sărmanul geograf, aruncând acest cuvânt, nu-și dădea sama că nu e decât un ecou șters, o copie palidă și diformată, un reflector inconștient al patimilor răscolite de o năprasnică erupțiune a istoriei mondiale sub alte ceruri...

Fatalitatea voi ca această lozincă să răsună într-un moment critic al mișcării maselor țărănești.

Efectul fu grandios și fulgerător...

Până și după pogromul din Răzoaia, cercurile guvernamentale, clubul parlamentar din Dealul Mitropoliei, ca și redacțiile ziarelor primeau cu placiditate veștile despre turburările țărănești din Moldova.

Anibal Ionescu, proprietarul și directorul „Ves-tei“, găsi chiar prilejul binevenit să speculeze flăcările conacelor din Moldova, pentru a învălui în fumărie operațiile sale, cam nedelicate, cu listele de subscripțiuni, care concentraseră, pentru un moment, atențiunea obștească asupra filantropiei sale îndoielnice.

Începuturile relativ blajine ale mișcării, ca și caracterul etnic al primelor victime ale ei puteau oricum explica orbirea.

A doua zi după pogromul din Răzoaia, când procurorul și prefectul au apărut în târgușor, în dosul unor însemnate forțe polițienești, ei fură mirați constatând că pogromiștii de ieri dădeau adăpost în casele lor familiilor devastate!...

– Ce înseamnă asta, măi? – întrebă procurorul pe un țaran mai bătrâior, care fusese denunțat ca unul dintre „instigatori“.

– Păi, ne-a fost milă, cucoane, de dânșii... că au neveste și copii, săracii!...

Procurorul, exasperat, începu să zbiere:

– Dar nu v-a fost milă, ticăloșilor, când le-ați spart casele și le-ați prăpădit avutul?...

Omul, cu obrazul ca împietrit pe loc, tăcu, răsucindu-și numai căciula, cu privirile îndreptate în pământ.

– Vorbește, măi! – se răsti și prefectul, vestitul

10 Andrei Coteanu – că acuși îți mut fălcile!

– Păi, cucoane, așa a fost cuvântul!... Aista-i semn!...

Cuvântul! Semnul!

15 Cercetarea n-a putut scoate nimic mai mult de la făptuitori.

Cuvântul! Semnul!

În aceste lozinci era concentrată o putere magică, care ducea masele, fără ca stratul dominant al societății să le poată înțelege rostul.

20 În satul Cepurile, ducea singură gospodăria moșiei doamna Elena Cristide, rămasă de tânără văduvă, după un soț bătrân, care i-a lăsat uzufuctul averei, cu condiția să nu se mai mărite.

Femeia își ducea cu sfințenie sarcina, se îngrijea de moșie și își creștea copiii, trăind în bună înțelegere cu sătenii, care nu aveau nimic de împărțit cu o stăpână prevenitoare pentru nevoile lor și darnică în zilele de năcaz.

Dar, totuși!...

30 O delegație de fruntași ai satului, aducându-i primii miei născuți din oile lor, îi declară pe neașteptate:

– Sărutăm mâna, conită!... Să nu-ți fie cu bănat matale că am venit să te înștiințăm că ne răsculăm și noi... facem revoluție...

– De ce, oameni buni?

– Apoi, ne e rușine, cuconiță, de gospodarii din celelalte sate...

– Și cum voiți să vă răsculați?

5 – Apoi, iaca așa... Să spargem măcar fereastra aiasta!...

– Nu se poate, oameni buni, e fereastra din sufragerie! Cum am să stau cu copiii la masă?...

– Apoi, că așa este cuvântu și semnu, cuconiță!...

10 După o târguială, oamenii căzură de acord să spargă numai o ferestruică chioară la cămăruța din dos.

– Apoi, să nu te superi, cuconiță! – urmă tacticos „instigatorul“, moș Eftimie, omul de încredere și favoritul curții. Trebuie să mai facem ceva...

15 – Ce să mai faceți, moș Eftimie?

– Apoi, iaca, așa... Adică, după cuvânt și semn...

Să luăm pe jupânul crâșmar și să-i legăm o talangă de gât și să-l purtăm prin sat...

– Voi aveți să-l bateți, bre!... E păcat, moș Eftimie!

20 – Ferească Sfântu, nu-l batem, cuconiță!... Dar așa e cuvântu...

„Răsculații“, grămadă, îl purtară pe crâșmar, cu talanga de gât, pe ulițele satului, apoi îl duseră neatinți înapoi la casa lui.

25 Jupânul, mulțumit că scăpase cu atâta, i-a și cinstit cu câte un păhăruț de rachiu...

Astfel, „cuvântul“ a fost socotit ca împlinit...

Dar peste noaptea care urmă întrunirii lui Christophor Arghir din Ciubărești, mișcarea luă altă înfățișare.

30 Telegraful aduse la București ecouri despre tulburări cu mult mai grave și mai primejdioase, izbucnite deodată în mai multe focare îndepărtate și fără

nicio legătură între ele: Dorohoi, Botoșani, Hârlău, Iași, Pașcani, Bacău, Covurlui, Brăila...

Cititorii de jurnale fură copleșiți de o avalanșă de vești fantastice.

5 În Bacău, s-au format cete care cutreierau județul din sat în sat, pe căprarii și cu trompete...

Un colonel, încercând să împiedice devastarea unui conac, fusese bătut și silit să comande „foc“!...

10 Târgușorul Mihăileni a fost luat cu asalt și devastat...

Iașul ar fi fost amenințat...

... Patruzeci de mii de țărani, respinși la barieră, stau ascunși prin văi și păduri...

Un tren cu răzvrățiții arestați, atacat de mulțime...

15 Arestații liberați...

Gloatele înarmate par stăpâne pe situație: în Botoșani, Tutova, Putna, Vaslui, Covurlui...

Asupra caracterului mișcării nu se mai putea hrăni nicio iluzie.

20 Mai mulți proprietari, români băștinași și mari boieri din Moldova, fugiți de pe moșii, bombardează guvernul cu telegrame desperate...

La Izvoreni, în județul Ciubărești, grandiosul palat al lui Alexandru Vatazzi-Izvoreanu nu e decât
25 o ruină fumegândă.

Castelanul, un degenerat și un detractat, era urât de săteni, atât din cauza învoielilor nemiloase, cât și din pricina orgiilor neînchipte, care pângăreau
30 cuibul acesta vechi boieresc, în văzul și cunoștința obștească.

Boierul putuse scăpa numai deghizat în haine femeiești, din mila uneia din victimele sale...

Indolența sferelor înalte cedă locul panicei.

Culoarele Parlamentului, ca și redacțiile jurnalelor erau acum preocupate de descoperirea „instigatorilor“, ca singură cauză a dezastrului...

5 Câtă vreme se credea că țărani se ridică numai împotriva „trusturilor jidovești“, chiar și „bărbații de stat cei mai bine gânditori“ erau dispuși să caute un remediu.

10 Până și Nitza Vasilescu – reprezentant prin excelență al ideii de ordine și conservare socială – recunoștea necesitatea unor măsuri de ocrotire a țăranilor, bineînțeles, cu „respectul drepturilor câștigate“.

Ceea ce a sugerat lui Hariton Spirescu replica lui vehementă:

15 „Despre ce drepturi câștigate este vorba? – întrebă într-un fulminant articol fostul ministru al Economiei Naționale. Despre dreptul de a extermina pe țărani noștri?... Cine-și poate aroga acest drept monstruos?... Dacă l-am recunoaște, s-ar ridica împotriva noastră, singure, și pietrele stropite de sângele țăranilor...“

Acuma însă, nu mai era vorba decât despre presiune și fulgere împotriva instigatorilor.

25 În Camera Deputaților, T. T. Flor, cu tonul lui hotărât și casant, își condensă concepția într-o formulă răsunătoare:

„Întâi represiune, apoi vom aviza!“

„Instigatori“ nu era greu de găsit.

30 În primul rând, instigator a fost declarat, bineînțeles, Ion Răutu, cu întreaga redacție a „Farului“.

Nitza Vasilescu putu aduce mărturie în Parlament că acesta îi prevestise, chiar lui personal, răscoala țăranilor!...

Instigator a fost declarat și Hariton Spirescu, pentru protestul împotriva „dreptului câștigat de a extermina țăranimea“.

Vai! Instigator s-a dovedit și Christophor Arghir, prin discursul la întrunirea din Ciubărești!...

Bietul om, deprins numai cu aplauze și cadelnităre, s-a trezit amenințat de furia proprietarilor și arendașilor.

Clamorile acestora îndemnară chiar pe guvern să ordone o percheziție la casa profetului naționalist!

Dar instigatorii cei mai nediscutabili fură proclamați învățătorii sătești în masă.

În limbajul politic din acele vremuri, cuvântul de „învățător“ ajunsese aproape sinonim cu „instigator“.

Confuziune, care – durere! – nu se mărginea la o simplă greșală de stil.

Răutu citi cu emoțiune protestul tânărului învățător din Stăuceni – Costache Ștefănescu –, care, cu mult curaj, aruncă în fața stăpânilor o mărturie semnată, sub titlul: „*Suntem instigatori!*“

„Da, suntem instigatori! – suna articolul lui din «Globul». Dacă a organiza pe țărani, pentru ca din munca lor să le rămâie cât mai mult pentru ei și cât mai puțin pentru punga altora, prin tovărășii de arendare – în ciuda cui? –, de grădinărit, de brutării, în seamnă *instigație*: noi suntem instigatori!...“

Dacă înlăturarea intermediarilor în desfacerea produselor țărănești înseamnă *instigație*: suntem instigatori!...

Dacă a arăta țăranului nostru cum trăiesc plugarii în alte părți se cheamă *instigație*; dacă, mai ales,

a-l povățui să nu mai aleagă ca deputați pe toți vântură-țară, ci pe oamenii de nădejde ai satelor; dacă a răspândi printre țărani cunoștința drepturilor ce le garantează Constituția e o și mai mare *instigație*: da, noi suntem instigatori!...“

Goana după instigatori a creat pentru Răutu – el însuși acuzat și amenințat cu ocna și chiar cu spânzurătoarea – o situație dificilă.

Fuseră, între alții, arestați fostul normalist, profesorul Anton Vădrășcan și un alt colaborator al „Farului“, tânărul avocat Panaite Gloabă, dintr-un județ de pe Prut.

Aduși între baionete la București, ei fură închiși la Văcărești, fără ca lui Răutu să-i fie măcar îngăduit să-i vadă.

Guvernul boieresc, sfâșiat de disidențe, subminat de intrigi, scăpase de fapt cârma din mână, mai cu seamă după ce răscoalele trecură și în Muntenia, coborându-se până în județele Buzău și Prahova.

A fost pusă chiar problema „apărării Capitalei“.

La „Capșa“ circulau informații „din cel mai sigur izvor“ despre mii de țărani, care, după ce ar fi devastat capitalele județelor limitrofe, ar fi pornit și asupra Bucureștiului.

Răutu a stat neclintit în capitală, așteptând desfășurarea fatală a evenimentelor.

Nu putea avea nicio îndoială asupra caracterului real al mișcării.

Îndurerat, aștepta semne de trezire a conștiinții publice.

Cap. XI

„APĂRĂTORUL ORDINEI!...”

Și nu trecură decât vreo zece zile de la răscoala din Vaideei, când până și la periferia Bucureștiului se putură constata aglomerări suspecte.

Cel mai bătaios dintre membrii guvernului, Nitza Vasilescu, determină, în sfârșit, prin demisia lui, retragerea cabinetului, implorând ajutorul adversarilor politici.

Noul guvern, după insistența lui Aurel Crăsneanu, făcu apel la „tinerimea idealistă”, ca membrii ei să ia sarcina de potolire a spiritelor în sânul țărănimii, – în calitate de perfecți în județele răscolate ale Moldovei.

Ion Răutu fu și el solicitat pentru prefectura Ciubăreștilor.

Un examen al conștiinței nu-i îngădui refuzul, – lui, mai puțin ca oricui.

După experiența trăită în timpul revoluției rușești, el făcea parte dintre puținii oameni politici din România, care își dădeau seama de adâncă semnificație istorică a mișcării țărănești.

Pentru el, nu puteau fi iertate decât una din cele două atitudini posibile:

Să se pună în fruntea răsculaților, ca să ducă până la capăt revoluția politică și socială;

Sau să încerce pacificarea – fără jertfe omenești –, pentru ca să impună, în urmă, un minimum de reforme.

De fapt, nu exista nicio alegere.

Revoluția – în dezorientarea și lipsa totală de organizare a maselor și față de inexistența cadrelor – nu putea fi încercată.

Mai mult.

Aurel Crăsneanu îi comunică în taină, ca și celorlalți candidați la prefectură, că atât Rusia, cât și Austro-Ungaria concentrează trupe la granițele țării.

Guvernul român fusese înștiințat din ambele părți că împărățiile vecine nu pot tolera focare de revoluție la hotarele lor.

Aceasta ar fi fost chiar cauza decisivă a căderii guvernului conservator.

Cel puțin în ce privește Rusia – unde focarele de răzvrătire nu fuseseră încă toate stinse –, înștiințarea nu putea fi pusă la îndoială. Răutu primi, deci, însărcinarea cu o adâncă turburare sufletească.

Pentru un vechi revoluționar, după ani petrecuți în închisoare și în deșerturile Siberiei, situația, care eventual îl putea împinge la o represiune sângeroasă, punea în joc însăși problema ființei lui morale și chiar a vieții.

În trenul pentru Moldova, nu se găseau în vagonul de clasa întâi decât cei patru perfecți dintre „tinerii idealști” – în afară de Ion Răutu: Constantin Dobrovici și cei doi „instigatori”, Anton Vădrășcan și Panaite Gloabă.

Aceștia trecuseră la Ministerul de Interne – pentru prestarea jurământului – direct de la Văcărești.

Călătorii se luptau să-și stăpânească emoțiunea și preocupările.

Constantin Dobrovici nu-și găsea astâmpăr.

Cu paloarea lui străvezie, tăiată de largi pete roșii, alerga prin coridorul vagonului și, izbindu-se la fiecare pas de pereți, strecura printre dinți, la adresa Dumnezeu știe cui, înjurăturile sale sacramentale:

– *Des crapules! Des brutes féroces!*

Panaite Gloabă, cel mai tânăr dintre noii prefecți, părea la marginea nebuniei: ba nu-și putea stăpâni accese de plâns, ba râdea sau, molipsindu-se de exemplul lui Dobrovici, înjura printre căscături nervoase, dar cu sudălmii neaoșe românești.

Cu fața aprinsă, cu ochi injectați, își ștergea mereu sudoarea de pe fruntea deprimată, care fugea îndărăt, subt părul rărit înainte de vreme.

Chiar giumbușelul neînvins Anton Vădrășcan în zadar încerca să-și ascundă nervozitatea prin gesticulații exagerate și povestirea hazlie a vizitei încercate la Christophor Arghir.

Apostolul, de teama proprietarilor și a arendașilor, se baricadase în locuința lui, nu primea pe nimeni, punând de strajă la ușa din față – în afară de sergentul cerut de el – și pe fata din casă, înarmată cu o mătură, iar la ușa din dos pe bucătăreasa, cu o enormă cociorbă de fier...

Dispoziția călătorilor era gravă și chiar solemnă.

Până și conductorii vorbeau pe șoptite.

În noapte, sub cerul roșit de flăcările conacurilor aprinse, trenul fantomă înainta încet; în timpul opririlor prelungite în gări și pe linie, se deslușeau din depărtare împușcături de armă și sunetul clopotelor

de alarmă; puținii înși rătăciți de pe peroane povesteau grozăvii...

De odihnă sau măcar de oarecare liniște nu putea fi vorba.

După o scurtă consfătuire, cei patru prefecți se înțeleseseră asupra acțiunii lor de prim moment în județele respective.

Înainte de toate, se impunea ca țărani să capete puțină nădejde și încredere.

În scopul acesta, argonauții prefectorali au și elaborat condițiunile care urmau să fie dictate proprietarilor și arendașilor, pentru învoielii de arendă și de muncă pentru anul în curs.

Din cea dintâi gară unde trenul stătuse mai îndelungat, au și fost expediate directorilor de prefectură telegramele necesare, pentru ca proprietarii și arendașii – peste tot, de altfel, refugiați în capitalele de județ – să fie convocați pentru consfătuire.

În zori de zi, același spectacol se înfățișa pe drumurile ce convergeau spre orașele de-a lungul căii ferate.

Prin văi și lunci, la margini de pădure, se zăreau cete de țărani, ținuți în afară de barieră de forțe militare și polițienești, ca niște „haite de lupi“.

Scene care îi treziră lui Răutu amintirile din călătoria cu „balahula“ lui Aron prin Chersonia...

Pe peronul gării din Ciubărești, prefectul fu întâmpinat de un grup compact de proprietari și arendași, care-i așteptau sosirea.

Chiar la scara vagonului, îi ieșiră înainte Alexandru Vatatzî-Izvoreanu și Duvid Froim, care – unul mai smerit și mai supus decât altul – se informară despre ora conferinței plănuită la prefectură.

– Domnule prefect!... Domnule prefect! – implora Duvid Froim, atingând cu un gest oriental poala paltonului lui Răutu. Aveți milă de noi!... Vi-așa noastră e în mâinile dumneavoastră...

5 – *Nous sommes tout à fait ruinés, monsieur le préfet!*¹ – se scâncea icnind Alexandru Vatatzî, cu fața schimonosită de ticuri violente. *Notre vie même est en danger, monsieur!*²...

10 – Vă rog să veniți cu toții, la ora patru după amiază, la prefectură, – încercă să-i liniștească Răutu. Trebuie mai întâi să mă informez mai de-aproape asupra situației.

La prefectură îl aștepta o surpriză.

O găsi ocupată de militari.

15 Prin coridoare, prin birouri, se agitau, foarte afe-rați, ofițeri de diferite grade.

Iar în cabinetul prefectului, între doi aghiotanți, generalul Tudor Barancea, în fața hărților județului întinse pe masă, stătea cu un enorm creion albastru
20 în mână, cu care împărțea județul în „sectoare“.

Îl primi pe Răutu foarte de sus.

Obrazul lui fleșcăit și incolor se umflă parcă de conștiința importanței sale:

25 – Domnule prefect, – se recomandă el îngâmfat – sunt generalul Tudor Barancea, numit comandant al trupelor din județ. Nu știu dacă ați luat cunoș-tință de faptul că, în cursul nopții, a fost decretată mobilizarea. Am și luat măsurile necesare pentru res-tabilirea ordinii. Județul e împărțit în cinci sectoare,
30 în primul sector, cartierul e fixat la Vaideei, de unde a pornit mișcarea. Comandant este domnul maior

Bălteanu. Trupele se vor mișca în evantaliu... În sec-torul al doilea...

5 – Domnule general! – îl întrerupse cu răceală Răutu. Nu găesc necesară această desfășurare de forțe. Vă rog, până la noi dispoziții, pe care le voi găsi necesare după informații, să retrageți imediat trupele din județ.

Un moment, generalul rămase cu gura căscată, holbând de uimire ochii lui șterși.

10 – Domnule prefect! – izbucni el în sfârșit, bi-ruindu-și firea, prea puțin combativă. Eu n-aș putea lua răspunderea pentru retragerea trupelor... Nu pot garanta altfel ordinea...

15 – Domnule general, răspunderea e a mea, ca re-prezentant al guvernului! În calitate de comandant al trupelor, trebuie să așteptați, pentru intervenția forței armate, cererea mea. Pentru moment, vă rog să dați imediat ordin pentru retragerea trupelor.

20 – Nu pot da acest ordin, domnule prefect! – bolborosi posomorât generalul – fără înștiințarea prealabilă a șefilor mei...

Răutu simți atins punctul critic de la primul pas al carierei sale prefectoriale.

25 Dacă scăpa acum cârma din mână, evenimentele l-ar duce fatal spre prăpastie.

Fără să mai urmeze discuția cu Barancea, luă re-ceptorul telefonului și ceru legătura urgentă cu Mi-nisterul de Interne.

30 Aproape imediat auzi glasul ministrului din ca-binetul său din București.

– Domnule ministru! – i se adresă Răutu în tonul cel mai oficios și casant. Aici vorbește prefectul de Ciubărești, din cabinetul prefecturii. Am găsit prefectura ocupată de domnul general Barancea,

¹ Suntem cu desăvârșire ruinați, domnule prefect! (fr.) (n. ed.).

² Viața chiar ne e în primejdie, domnule! (fr.) (n. ed.).

care înțelege să-și exercite autoritatea, fără să țină seama de dispozițiile mele. Vă rog, domnule ministru, să dispuneți rechemarea imediată a domnului general Barancea sau să primiți demisia mea...

5 – Ce te-a apucat tocmai acum hărtașagul, dragă Răutu? – se auzi glasul al cărui timbru catifelat nu-l putea înăbuși nici firul telefonului. Am destule pe capul meu! Caută să vă împăcați!...

10 – Domnule ministru! – obiectă și cu mai multă răceală Răutu – nu pot purta răspunderea fără să am toată autoritatea. Rog să dispuneți revocarea imediată a domnului general Barancea, cu instrucțiunile necesare asupra rolului de comandant pentru succesul său, sau să mă considerați demisionat chiar din momentul acesta...

15 – Așteaptă un pic, frate, să găsec la telefon pe ministrul de Război.

Răutu lăsă receptorul pe aparat și rămase în fotoliul său, sprijinit în cot de masă.

20 Generalul, cu creionul lui albastru cât o lance, înțepeni, învinețit de furie și de frică, în fața hărților sale, între cei doi aghiotanți lungiți în fire de ață.

O tăcere penibilă de peste un sfert de oră.

În sfârșit, telefonul zbârână.

25 O voce necunoscută întrebă:

– Allo, allo!... Prefectura Ciubărești?... Generalul Tudor Barancea e acolo?...

Răutu întinse fără nicio vorbă, receptorul generalului.

30 – Allo, allo!... Aici e generalul Tudor Barancea, comandantul din Ciubărești... La ordin, domnule ministru!...

Receptorul îi căzu din mână.

Comandantul forțelor din cele cinci sectoare ale județului Ciubărești porni, fără să salute măcar, pe ușă, urmat de aghiotanții săi, care se grăbiră să strângă hărțile.

5 Cu primul tren, soțul frumoasei Dolores dispăru din cetatea lui Ciubăr-Vodă.

Lui Răutu nu i-a mai fost dat să-l revadă de-aproape.

10 Dar, după mulți ani, amintirea conflictului de autoritate din cabinetul prefecturii din Ciubărești fu reînviată, în alte împrejurări, pentru cei doi parteneri.

După masă, hotărât să plece a doua zi prin județ, prefectul Răutu luă măsurile pregătitoare necesare, pentru a se putea consacra în liniște operei de pacificare.

15 Cu moșierii și arendașii n-au fost multe discuții.

20 Bieții oameni, terorizați de urgia stihiiilor, bucură că au putut scăpa cu viață, se arătau recunoscători pentru orice cuvânt de nădejde în ce privește vreo fărâmbă din avutul lor.

Dar Arsenie Sferțea-Izăreni se singularizase și de data aceasta.

25 Cele mai multe din moșiile sale se găseau în afară de județul Ciubărești.

30 Dar Răutu avu motivul să creadă că orgoliosul descendent din Domnia Moldovei apărură în cabinetul său mai mult din sadism: să vadă pe Răutu în rolul de reprezentant al autorității și, eventual, ca un organ al represiunii.

Era caracteristic însuși felul cum întâmpină el răscoala la reședința lui „domnească” din Izăreni.

Aflând despre agitația țăranilor, încercă să-și mobilizeze argații, ca să opună răzvrătiților o rezistență armată.

Dar slugile s-au împrăștiat, fără să-i asculte poruncile.

Până și vechilul Ion Buestru, om sumbru și crunt, dispăruse fără veste.

Rămas singur în castel, indomptabilul aristocrat își aprinse țigăreta în vestitul său chilimbar și așteptă în cerdac pe musafirii nepoștiți.

Când oamenii năvăliră în curte, boierul apăru, puffând, în scară și, liniștit, se adresă căprarului rezervist Andrei Biciușcă, care se agita în fruntea răsculaților:

– Ați venit pentru răscoa-a-ală??... Hei?...

Andrei, care vociferase grozav tot drumul, din bătătura primăriei până în curte, se fâstâci și luându-și căciula din cap îngăimă:

– Apoi, cucoane, suntem și noi ca lumea... Aista-i cuvântu și semnu...

– Ca lu-mea... Sem-nul și cu-vântul... Bi-i-i-ne! – lungi stăpânul pe nas. Dar să știți, măi Andrei, că veți plăti pentru fiecare fir de ață!... Și îndeosebi tu, măi Andrei!... Ne cunoaștem, hei?...

Nu dărui nicio privire mulțimii, care asista înlemnită la dialog.

– Ai uitat papara pe care ai mâncat-o acum cinci ani? Hei?... Nu e niciun vizitiu la grajd?... Au fugit, ticăloșii!... Adu tu, măi Andrei, pe Dragonu și pune-i șeaua!... N-ai uitat de când ai ieșit din cavalerie?... Las totul descuiat, măi Andrei!... Ai să-mi dai socoteala de toate, măi Andrei!...

Încalecă harmăsarul său negru și porni, prin grosul mulțimii, care, tăcută și smerită, se dădu în lături, ca să lase trecătoare...

Se dovedi mare psiholog: în adevăr, nu i-a fost atins în conac niciun fir de ață, punându-se de strajă însuși căprarul Andrei Biciușcă, capul răscoalei...

Nu luase parte la consfătuirea cu moșierii și arendașii. Dar se înfățișă mai târziu la prefectură și, fără să țină seamă de consemn, intră în biroul lui Răutu, cu chilimbarul fumegând, înmănușat, cu redingota lui sură, încheiată până în gât.

Așezat în fotoliu, picior peste picior, mai multă vreme scrută pe Răutu în grandoarea lui prefectorială cu o indescritibilă malițiozitate.

– Ei, acuma pe unde scoți cămașa, re-vo-lu-țio-na-ru-le?...

Prefectul, cu ochelarii pe nas, îi evita privirile, prefăcându-se preocupat cu răsfoirea unor dosare.

– Și ce greutate în această privință vezi dumneata, domnule Sferțea? – strecură el ca în treacăt, cu indiferență, între două foițe de manuscris oficial.

– He! Pentru mine n-ar fi nicio gre-u-ta-te!

Hm!... Dar mi-ar plăcea să văd pe un com-pa-ni-on si-be-ri-an îm-puș-când pe ță-rani! Hm! – își strâmbă el cu voluptate buzele.

– Sper că nu voi avea nevoie să-i împușc. Proprietarii și arendașii se arată deocamdată rezonabili. Mâne dimineață plec în județ și cred să mă înțeleg și cu țăranii, ca muncile să înceapă în condițiuni convenabile.

Stăpânul Izărenilor, slobozind un nor des de fum, cu un rictus nestăpânit, aruncă pe nas și exclamația:

– Rezo-na-bili? Hm?... Eu zic: *lași!*... Pe mine n-ai să mă învârtești, domnule ni-hi-list!... Nu recunosc unui pre-fect dreptul să-mi dicteze condițiile de muncă!... Hm?...

Un nou nor de fum abia permise lui Răutu să-i întrezărească ochii mici scânteind răutăcios.

„Nihilistul“, abia stăpânindu-se, apucă nervos un creion și, lunecându-l printre degete de la un capăt la altul, sublinie cu răceală:

– Domnule Sferțea, înțeleg gluma, căci cred că nu voiți să luați o atitudine de provocațiune. În momentele libere, sunt la dispoziția dumneavoastră pentru orice *causerie* de salon. Acum însă, ca reprezentant al autorității, aș vrea să știu de la dumneavoastră, ca moșier, numai dacă acceptați, în aceste vremuri tulbure, condițiunile de muncă stabilite cu ceilalți proprietari. Iată lista...

Boierul, cu același rictus, luă între două degete colțul foaiei ce-i fusese întinsă și, fără să arunce ochii pe ea, o puse în lături.

– He-he-he! Aș dori, domnule pre-fect, să știu și eu care este textul legii care vă în-gă-du-ie acest in-i-ma-gi-na-bil a-mes-tec în raporturile pri-va-te?...

Răutu se ridică în picioare.

– Domnule Sferțea, legea prevede sancțiuni pentru actele de provocațiune! Socot inutilă orice discuție în această privință și fiți sigur că-mi voi face datoria, menținând liniștea și ordinea *împotriva tuturor*...

– He-he-he-he-he! – se revărsă mândrul urmaș de Domni într-un râs de o veselă și prietenească familiaritate.

Toată expresia i se transfigură, când, cu aceeași familiaritate prietenească, rosti printre răsete:

– Bravo! Bravo! He-he-he!... Ai fost bine! He-he-he!... Ai reușit la examen!... Știam bine că ai stofă... De altfel, experiența tuturor vremurilor

dovedește că guvernării cei mai autoritari și inflexibili se recrutează tocmai dintre re-vo-lu-țio-narii ajunși!... He-he-he-he-he!... Dă-mi foița ceea în-coace... Ai copie. ?... He-he-he!...

Pături cu îngrijire lista de condițiuni, o așeză cu băgare de seamă în portofoliu, printre alte hârtiuțe, păturite tot cu aceeași îngrijire, vârî portofoliul în buzunarul dinăuntru al redingotei și își întinse mâna, mereu înmănușată, salutând, cu o politeță ironică și totuși cu o nuanță de considerație:

– La revedere, tiranule siberian... Dar tot se vede că ești un pui de „ciocoi“ din Năpădeni... he-he-he!... Scuză-mă, dar eu nu scot mânușa... mă tem de in-fe-ctie!...

Răutu, bucurat de această biruință, îi strânse mâna, nu fără căldură, trecând peste aroganța tonului.

Împotriva obiceiului pământului la orice schimbare de regim, Răutu menținu pe vechiul prefect de poliție și înștiință pe primarul orașului că nu înțelege să ceară dizolvarea consiliului comunal.

Conul Alexe Danciu, tot în virtutea obiceiului, era inamovibil de la sine în consiliul județean.

Dar, în aceeași seară, pentru ca să poată pleca liniștit în județ, numi provizor ca director al prefecturii pe bătrânul Mihai Nastia, administratorul „Farului“, și ca subprefect pe Gheorghe Oanea, Ilie Turcu, Nicolae Soltuz și încă vreo doi tineri profesori dintre vechii colaboratori ai „Farului“.

Toată redacția rămase iarăși în sarcina indispensabilului Spiridon Ciorbadgioglu.

Cu toată oboseala zilei și după noaptea petrecută în tren, Răutu nu putu închide ochii.

După prima zi „în exercițiul funcțiunii“, era frământat de gânduri și apăsător de simțul răspunderii.

Conversația cu Arsenie Sferțea-Izăreni puse în fața lui cu o luminoasă cruzime eventualitatea unei represiuni sângeroase.

Conștiința nu i-ar fi îngăduit să se sustragă de la niciuna dintre obligațiunile pe care le implica sarcina asumată.

Dar își dădea seama, în același timp, că i-ar fi imposibilă viața, dacă s-ar face responsabil pentru o singură picătură de sânge țărănesc.

Elisa, observând și înțelegând tulburarea lui, sub diferite pretexte, se ținea pe lângă dânsul și căuta să-l liniștească, discutând diferite chestiuni indiferente.

– Să mă ierți, dragă Lizi, – îi tăie cuvântul Răutu enervat – dar mai am puțin de lucru, pentru ca să pot pleca mâine dis-de-dimineată.

Elisa șovăi o clipă, dar se supuse. Îl sărută cu un surâs trist și dispăru în camera de culcare.

Răutu, nu fără remușcare, o lăsă să plece.

Se așeză la birou și luă condeiul ca să-și justifice purtarea.

Numai atunci îi veni gândul de ce avea de făcut.

Cine știe pe ce tainice căi de asociație își aduse aminte de povestirea umoristică a lui Anton Vădrășcan, despre vizita lui zadarnică la Christophor Arghir.

Nu avea nici considerație, nici simpatie pentru omul care, acum înfricoșat, stătea baricadat în casa lui, torturat de fantasmagoriile atroce ale unei răz-bunări mereu așteptate, pentru cuvântarea lui din Ciubărești, din partea moșierilor și a arendașilor.

Orișicum, însă, acea cuvântare, chiar dacă debordase intențiile lui și nu se potrivea cu adevărata

lui mentalitate, merita o încurajare în aceste clipe de panică și de nebulă obștească.

Nu sunt mulți dintre intelectualii români, în afară de socialiști, care, fie chiar dintr-un *lapsus linguae*, ar fi fost în stare să declare că Dumnezeu a dat pământul numai aceluia care îi ridică greul și că nimeni în România, afară de țărani, n-are dreptul să-l stăpânească.

Astfel, pe neașteptate pentru el, primul act semnat de noul prefect al Ciubăreștilor a fost o scrisoare de simpatie și îmbărbătare adresată lui Christophor Arghir!...

A doua zi, după dejunul de dimineată, când Antoșca Scapetul, angajat pentru județ, trase la scară, Răutu, vroind să-și ia rămas-bun de la membrii familiei, se trezi cu Luța, îmbrăcată, gata și ea pentru plecare.

– Încotro ai pornit așa de dimineată? – o întrebă mirat Răutu. Vrai să te las undeva în drum? Eu merg spre bariera Vaideelor...

– Mă duc cu tine, *papi!* – îl luminează ea din ochii ei scânteietori.

O scrută intrigat.

Copila, de obicei, nu înlocuia deminutivul rusesc al numelui său „*Vania*“ cu alintatul „*papi*“ decât când încerca să-l seducă, pentru vreo rugămintă dificilă.

Acum, sub căciulița ei „căzăcească“, trasă cochete pe ureche, răpitoare de eflorescența celor șeptesprezece ani, ea îl fulgera, surâzătoare, prin ochiurile rare ale voaletei, calină și încăpățanată, ca întotdeauna în momentele ei „războinice“ sau, cum se exprima brutal Răutu, când „își ciulește urechile“.

– Încotro, fetițo? – o întrebă îngrijorat.

– În județ, *papi*, cu tine!...

Reprezentantului autorității îi căzură brațele:

– Cum, dragă? – îngăimă el speriat. Am să cutreier toate văgăunele prăpădite... mai multe zile... în condițiuni imposibile, adesea fără alt loc pentru odihnă decât primăria...

– Tocmai de aceea!... Singur, după douăzeci și patru de ore, vei fi intoxicat de cine știe ce infamie și nu ai să te odihnești măcar!... Eu pot pregăti un dejun delicios cu o ceapă și o bucățică de slănină; și să transform într-un dormitor minunat, cu două etaje, și o masă de biurou...

– Dar e răscoală!... Primejdie!...

– Ah! Nu vrei să ieși niciun străjer cu tine!... Vezi ce revolver am? – scoase aici din poșetă o armă de călătorie, foarte elegantă, dar de mare precizie. Știi că sunt țintașă foarte bună...

Răutu se supără:

– Asta mai trebuie!... Să împuști oamenii!...

– Tare ești comic, papi! – surâse Luța, totuși blajină. Acum mă iai drept un canibal! Uite-te la mama!... Tremură săraca!... Nu vrei să fie mai liniștită?... Papi! – își lipi ea de barba lui hirsută obrăzorului rumenit de emoție. Ce fericită am să fiu lângă tine... puternic și blând... aducător de dreptate și lumină! – se lingusea ea, radiind de frescheță și duioșie.

Elisa stătea tăcută la o parte, întoarsă spre fereastră. Răutu îi surprinse numai mișcarea cu care își șterse o lacrimă trădătoare.

Nu se crezu în drept să stăvilească această pornire.

Se gândi apoi că, poate, tocmai dovada, astfel dată, de încredere și de siguranță de sine îi va înlesni sarcina de pacificare.

Dacă rizicul nu se putea tăgădui, nu trebuia însă nici exagerat.

– Bine, drăcușorule! – râse „papi“ acum înseninat. Nu e tocmai măgulitor pentru mine, dacă mama are mai multă încredere în revolverul matală decât în judecata mea.

– Nu ești în stare să dai atenție nimicurilor vieții zilnice, – se roși până în creștet Elisa. Nici nu e bine ca ele să te distragă de la acțiunea ta... Să-ți bați acum capul cu tot felul de fleacuri!... Dar de ele atârână adesea nu numai sănătatea omului, ci și echilibrul sufletească... Apoi, și ca siguranță... Fata are multă prezență de spirit și energie... Mergă și în foc pentru tine... Face pentru pază mai mult ca zece jandarmi!...

– Hai, *Miss Revolver!*... Nu pierde vremea! – se lasă definitiv învins potolitorul *ex officio* al răscoalelor. Suie-te repede în trăsură!...

Luța țupăi de vreo trei ori, își sărută mama, îi zbrârli părul din capul lui *papi* și, după mai multe pieruete, se aruncă în sfârșit, triumfătoare, spre ieșire.

Dincolo de barieră, sub adierea dulce de sud, mureau, în depresiunile câmpului și în șanțurile șoselei, ultimele pete de zăpadă.

Viața biruia.

Prin vegetația moartă, răzbătea verdeața plăpândă încă. Și chiar bulgării de glod, aruncați de copitele harmăsarilor lui Antoșca, exalau mirosul stimulent al pământului prins de taina germinației.

Luța, așezată, bineînțeles, la dreapta – „femeie“! –, răsuflea cu voluptate, din toți plămâinii, aroma înviorătoare.

Cu toate trăsăturile ei neregulate și asimetrice, figura aceasta feciorelnică desăvârșea peisagiul de primăvară.

Vibrarea de energie vitală părea să armonizeze întreaga fire într-o singură erupțiune trepidantă de viață.

5 Chiar bătrânul Ceahlău, sub săgețile dimineții, frământa orizontul prin contrastul violent de lumini și de umbre de pe coastele lui, trezite sub învelișul zdrențelor strălucitoare de zăpadă.

Răutu prinse mânuța Luții, – caldă sub mătasea ei neagră.

10 Se simțea mulțumit și liniștit, plin de încredere în sine și de hotărâre.

Chiar scapetul de pe capră își întoarse voios strachina feții, despicată de surâs din margină în margină.

– Domnișoara vrut primblat cu *tratori* frumos!...

15 He-ei, vulturașilor! – își îndemnă el țacăind caii, care, sprinteni, mistuiau șoseaua scorojită de iarnă.

Țăranii, întâmpinați în drum, își ridicau, mașinal, căciulile.

Aer dulce, soare, liniște și pace...

20 Unde e răscoala?

La Pârjolești, de care ținea și cătunul Perieni, cu halta căilor ferate din drumul spre Vaideei, Răutu avu primul contact cu răsculații de pe moșiile Froimeștilor.

25 Cu toate că oamenii fuseseră preveniți, în fața primăriei se adunase numai un mic grup de gospodari, tăcuți și posomorâți.

Mai la o parte, se strânseseră într-un număr mai mare femeile, mai agitate și mai zgomotoase.

30 În scara primăriei, prefectul fu întâmpinat de primar – un om în vârstă, dar voinic și cu o privire cruntă de sub sprincene groase – și de Leiba Froim, cel mai căpățânos membru al trustului Froimeștilor – un

bătrân chel, dar cu o barbă deasă, de un alb neprihănit, care închipuia un fel de aureolă în jurul trăsăturilor lui fine și expresive.

5 Lupta sări sprintenă din trăsură și se îndreptă pușcă spre grupul femeilor.

Ochii de cunoscător ai lui Leiba Froim urmăreau cu vădită mulțumire mersul lunecat al acestei figuri „prerafaelite“.

6 – E fiica dumnevoastră? – întâmpină moșneagul cu familiaritate pe Răutu, pe când acesta urca scările.

– Da! – tăie scurt prefectul.

– Mm! – replică el cu un sunet nearticulat, dar admirativ...

15 – Domnul doctor Nicolae Soltuz e aici? – se adresă Răutu către primar.

Drept, în poza militară, cu brațele lungite în jos, primarul răspunse răspicat:

20 – Să trăiți, domnule prefect!... Domnul subprefect a trecut pe la primărie aseară târziu... Dar, după o convorbire la telefon cu primăria din Vaideei, a și plecat de cu noapte... Mi se pare că a fost din nou o mică tulburare pe acolo...

25 – Cât va fi Grigore Dobrea în capul obștiei, nu va fi liniște în Vaideei! – interveni în surdină Leiba Froim.

Prefectul, fără să ție seamă de insinuare, ordonă primarului:

– Să ceri legătura cu primăria Vaideei și să mă chemi îndată ce are să răspundă.

30 Reuși cu ușurință să capete lămuririle doctorului Nicolae Soltuz.

Aseară, după consfătuirea de la prefectură, și sosiră de îndată la Vaideei Duvid Froim cu Iosel, aducând condițiile de muncă și arendă stabilite de prefect.

Dar condițiunile nu precizau nimic în ce privește imaşul.

De aici – o gâlceavă.

Duvid Froim, care nu vroia să cedeze nimic din
5 imaş, fusese pus pe goană, iar primarul, adică preşedintele comisiei interimare, Daniil Gâscă, omul arendaşului, fusese arestat de săteni, ca şi contabilul Iosel şi bătrânul învăţător Ion Andronache.

Acesta din urmă, pentru motivul că ar fi refuzat
10 să măsoare „imaşul obşteii“.

Nicolae Soltuz îi găsisse închişi în şura de lemne a primăriei.

Ajunse să-i elibereze, dar satul rămase tot agitat şi aştepta cu nerăbdare sosirea anunţată a prefectului.

15 Lăsând receptorul telefonului, după o fugară răsfoire a însemnărilor sale, Răutu se adresă brusc primarului:

– Te cheamă Gheorghe Gâscă?... Eşti rudă cu Daniil Gâscă din Vaideei?

20 – Frate... să trăiţi, domnule prefect! – se întinse şi mai rigid primarul în poziţia lui „de front“.

– Eşti vechilul domnului Leiba Froim? – urmă interogatoriul.

Primarul numai icni la această insidioasă întrebare.

25 – *A fost*, domnule prefect! – se grăbi să intervină capul Froimeştilor, cu un surâs blajin, dar plin cu subînţelesuri. Dar *acum* nu mai este, domnule prefect...

30 Răutu lăsa fără nicio observaţie această intervenţie şi-şi continuă interogatoriul:

– Domnule primar! Văd că s-a adunat prea puţină lume... Ai vestit oamenilor, conform cu ordinul de aseară, sosirea mea?...

– Vestit, domnule prefect! Dar – se zgribuli primarul după o privire furişată spre Leiba Froim – dar domnul arendaş le făcuse cunoscute învoielile, după cum au fost ordonate de dumneavoastră... Şi
5 oamenii, mulţumiţi, au pornit la muncă, că vremea e târzie...

– Dar cei ce stau în faţa primăriei?...

10 – Aiştea... aiştea, domnule prefect, – fugea primarul cu ochii de la Leiba Froim la Răutu – aiştea, domnule prefect, nu primesc învoielile...

– Pentru ce?...

15 – Domnule prefect! – i se adresă aici stăruitor arendaşul. Aiştea nu sunt muncitori la mine... sunt bogătaşi... Dar îmi cer pământul în arendă pe preţul din învoielii, fără să se îndatorească şi la muncă... De ce aş mai ţine eu moşia, dacă aş fi dator s-o împart cu o arendă chiar mai mică decât cea plătită de mine... Nu este drept, domnule prefect!... Atunci, mai bine mă las de moşie... Dar dacă proprietarul
20 nu va voi să rezilieze contractul?...

– Domnule primar, fii bun să pofteşti pe gospodari, să mai stăm aici de vorbă...

În momentul acesta, un intermezzo neaşteptat înseamnă birourile mohorâte ale primăriei din Pârjoleşti.

25 De afară, urmată de mai multe femei, năvăli, înăbuşindu-se de râs, îmbujorată de aerul primăvăratec, sclipitoare de tinereţă, Luţa, în braţe cu doi copilaşi bucălaţi, rumâni şi cu ochii veseli.

30 – Papi, papi, – chemă ea înduioşată – uite ce *buburuji* nostimi!...

„Buburuji“, în adevăr foarte drăguţi, nu aveau mai mult de doi-trei ani.

Punându-i în fața „domnului prefect“, pe masa pătată peste tot de cerneală, între registre mototolite, cu colțuri murdărite, Luța, bineînțeles, nu își dădea seama în ce măsură contribuie la rezolvirea unei grave probleme de stat.

– Piti, Miți! – exclamă ea, îndreptând hăinuțele copiilor. Ia să jucați frumos „bătuta“ pentru moșu ista.

Copilașii surâdeau cam intimidăți, scrutând fețele străine dimprejur. Dar, îndemnați de zburdalnica lor protectoare, se apucară de mâni și începură cu gravitate să tropotească printre condici și călimări, în tactul cântecului și bătăilor în palme ale Luței.

Cu toată bunăvoința, Răutu nu-și putu păstra aerul solemn cerut unui reprezentant al autorității, în împrejurări atât de grave.

Domnul primar nu știa, vădit, dacă mai este la locul ei atitudinea lui „de front“.

Gospodarii, în frunte cu pântecosul și hărățgosul Alecu Ceapă, rămaseră zăpăciți.

Desigur, nu se așteptau la o scenă de balet, când fuseseră chemați înaintea domnului prefect, pe care îl cunoșteau bine – ca om auster – încă din prima lui campanie electorală.

Numai Leiba Froim știu să prindă avantajele situației: scoase din buzunar câteva monezi strălucitoare, pe care, râzând seducător, le întinse dansatorilor.

Răutu fu silit să recurgă la un act de autoritate.

– Luța dragă, fii bună, – i se adresa cu severitate „domnul prefect“ – peste puține momente sunt la dispoziția ta...

Luța își prinse „buburuții“ și dispăru în hohote de râs pe ușă, cu femeile după ea, fulgerând totuși din ochi:

– Hai la sfatul nostru femeiesc!... Facem mai bună treabă ca dumnealor aici!...

Conferința solemnă urmă.

Atmosfera însă a rămas schimbată.

Din atitudinea lagărelor adverse din Pârjolești, de la primul pas al acțiunii sale, Răutu desluși că, în dosul maselor răscolite, stau frunțașii satelor, cărora regimul latifundiar le răpea posibilitățile de ascensiune economică.

Alecu Ceapă, roșcovan și irascibil, trepidant, cu toate proporțiile impunătoare ale abdomenului său, puse neted toată problema:

– Domnule prefect! – răcni el din „fundul rărunchilor“, răsucind cu violență în mâni căciula, ca și cum ar gătui un pui de găină. Domnule prefect!... Să aibă dreptul la pământ numai un betivan și un becisnic, pe care dumnealui îl cumpără cu un pahar de rachiu?... Dar un gospodar vrednic și cinstit unde să-și găsească un petec de ogor, dacă nimeni nu vrea să i-l vândă?...

Soluțiunea conflictului, evident, necesită o revizuire din temelie a întregii legislații agrare.

În atmosfera potolită în urma exhibiției de balet, fu mai ușor găsit un compromis provizoriu, până la necesarele reforme constituționale mai adânci.

Părțile căzură de acord asupra unui maximum de întindere, ce putea cere în arendă un țăran și a unui minimum de obligațiuni de muncă, la care se angaja prin faptul arendării.

O comisiune, prezidată de subprefect și înjghebată din reprezentanții țăranilor și ai administrației moșiilor, urma să rezolve conflictele ivite la aplicare – sub rezerva apelului la prefectură.

După încheierea procesului verbal în care se formulau aceste condiții, Răutu puse ritos întrebarea lui Leiba Froim:

– Unde e fratele dumitale Duvid?...
5

– Aici, la mine, la Pârjolești...
5

– Să vie cu mine la Vaideei!...

– Vin și eu, domnule prefect!... Vă urmăm în trăsură... Dar nu stați întâi la dejun, domnule prefect?... Duduița...

10 – Mulțumesc! – tăie scurt Răutu. Mă grăbesc... Dar dumneavoastră puteți dejuna. Să nu pierdeți însă prea multă vreme, pentru că în astă seară chiar, după Vaideei, trebuie să trec la Izvorenii.

15 Lupta fu condusă până la trăsură în ovațiunile femeilor și ale copiilor.

Până și colericul Alecu Ceapă o urmărea cu ochii înveseliți, lățindu-și gura peste tot obrazul lui rotund.

20 – Ei, papi, – fulgeră ea din ochii ei surzători, ocupând locul din dreapta – îți pare rău că m-ai luat cu tine?...
20

Răutu o mângăie peste obrăjorii ei aprinși.

– Dar revolverul? – o ațâța el cu sarcasm. Ce-ai făcu cu el?...
25

– La nevoie, voi scoate și revolverul! – își aruncă ea căpșorul cu sfidare îndărăt. Dar acum... Ce ai fi făcut fără mine?... Am înțeles din vorba cu femeile că Alecu Ceapă este capul răutăților... și că ține grozav la progenitura lui... Copilașii pe care ți i-am prezentat sunt ai lui!... Ai văzut cum s-a mu-
30 iat îndată ce s-a trezit cu ei în brațele mele în fața lui? Ha-ha-ha-ha! – răsună însăși primăvara în trirlurile răsului ei.

– Acum să trecem la lucruri mai serioase! – reluă ea schimbând tonul. Mi-am dat seama de acasă că nu poți primi invitațiile din partea proprietarilor și a arendașilor; te-ar jena chiar un *Festîn de Sardanapal* în văzul țăranilor!... M-am îngrijit de toate... Anton Vasilievici! – apelă ea la Antoșca Scapetul. Fii bun!... Coșul cu mâncare!... Să ne oprim undeva într-un colțișor mai pitoresc. Avem carne rece, tartine cu icre, cu brânză și unt, portocale... Am luat și o sticlută cu vin... Știu că nu-ți place... Am și *șvarț*, dar e greu de încălzit în drum... La Vaideei am să-ți pregătesc un ceai „ca la mama acasă“...

15 Vorbind, acoperi îndemânatecă, cu un șervet, capacul coșului așezat pe băncuța din față și etală proviziunile, ale căror „articole“ îl făcea...

În Vaideei, de la prima vedere, situația se înfățișă cu mai multă gravitate.

20 În băătătură și în ulițele dimprejurul primăriei, se îngrămădisă țăranimea nu numai din Vaideei și Flămânda, dar și din satele vecine.

La intrarea în ograda primăriei, unde îl așteptau la scară Nicolae Soltuz cu primarul și notarul, Răutu fu surprins de manevra lui Grigore Dobrea, care se furișă spre fundul ogrăzii în opinci scâlciate și în
25 haine rupte, care detonau atât cu volumul, cât și cu obrazul lui plin de sănătate.

Doctorul Nicolae Soltuz zugrăvi situația în două cuvinte.

30 Luând atitudinea de vechi ofițer în fața șefului, el „raporta“ în fraze scurte și substanțiale.

Pe moșiile de sub administrația lui Duvid Froim, gospodăria se făcea după sistemul „muntenesc“, în „rușvet“.

Pământ era muncit, chipurile, în „dijmă“ cu vitele oamenilor.

Dar arendașul nu înțelegea să rezerve pentru săteni îmașul necesar, ca și o cât de mică fâneată.

5 – Domnule prefect! – încercă să se justifice Duvid Froim, sosit între timp – condițiile stabilite de dumneavoastră nu mă obligă să le dau îmaș și fâneată pentru vitele lor... Dacă ei muncesc pământul pentru mine, eu le plătesc munca cum porunciți
10 dumneavoastră... Dacă muncesc pământul în dijmă, îmi iau partea ce mi se cuvine... Îmaș și fâneată eu nu țin nici pentru mine...

Această declarație provocă o erupțiune în grămadă.

15 Cu greu se putea desluși între vociferări câte un cuvânt:

– Dar parcă ai vite, jupâne?... Ce-ți trebuie îmaș sau fâneată pentru capra ta râioasă și măgărușu cel jerpelit, pe care îi ții în grajdii gol... Dar ce, jivinele noastre să crape?... Cu ce să-ți muncim?...

20 – Vrai să ne sugi și măduva din oase, măi, jidane? – se aruncă în sus pe scări mărunțelul Zaharia, cu căciula lui brumărie căzută pe ceafă. Și cu mneata, domnule prefect, așa ne-a fost vorba, când ni te-ai ploconit ca un mieluşel, pentru voturi?...

25 Din grămadă se auziră grohote surde ca de furtună ce se apropie.

Venise momentul critic.

30 Dar, deodată, în calea furibundului prichindel, apărură silueta înaltă și șuie a Luței, care, înarmată numai cu farmecul surâsului feminin, aproape îl aruncă în lături pe Zaharia, repezindu-se cu salutări gentile spre grupul de femei și copii din fundul ogrăzii.

Zaharia, fâstâcit, își luă căciula din cap și deodată, potolită, îi urmă fuga zâmbind cu beatitudine.

Clătinând din cap și icnind de admirație, își repuse căciula pe ceafă, dar își pierdu avântul.

În josul scării apărură Grigore Dobrea, care, dând la o parte cu o mișcare de mână pe Zaharia, grăi hotărât, apăsător, cu mânie stăpânită:

– Domnule prefect! Oamenii n-ar avea nevoie de atâtea vite pentru gospodăria lor... Le țin pentru a munci moșia dumnealui... Cum vine dar treaba?...
10 Omu e silit să-și dea banu pentru vitele ce nu-i trebuie, să le poarte grija, să aibă paguba, dacă pierde... Toate numai pentru folosul arendașului, care n-are nicio grijă. Și măcar îmaș și fâneată să nu deie?...
15 Cu plată?... Iar în primăvară, când ridicăm de coadă bietele dobitoace înflămânzite, încă face gură că arătura nu-i bună!...

Duvid Froim sări ca ars.

Toate fibrele obrazului lui de negroid tresăltau, buzele îi tremurau, când abia putu îngâma plângător:

20 – Domnule prefect! – scânci el. Să întrebați pe dumnealui câte fâlcă mi-a arat de când sunt pe moșie?... Să nu vă uitați că și-a pus de ieri opinci în picioare și rupturi în spate, pentru ochii domnului suprefect... Întrebați-l câte sute de oi are?...

25 – Dar ce treabă ai să-mi numeri oile, târtane? – se răsti Dobrea cu o neobișnuită vehemență pentru el. Și ce-mi socoți priminele?...

– Domnule prefect! – se căina acum jupân Duvid Froim. Auziți cum mă batjocorește?... Nu oamenii au nevoie de îmaș și fâneată pentru muncă! Dumnealui se îngrijește de oile dumnealui... Dumnealui
30 buntuluiește tot satul! – își scuipă el năcazul.

Leiba Froim îl apucă de braț și îi șuieră o singură silabă:

– Șșș!

Aceeași problemă a frunțașilor se ridică dar și aicea. Răutu se hotărăște „să apuce taurul de coarne“, apeland direct la „gloată“.

5 Norodul era îngrămădit acum în masă compactă și în afară de curtea primăriei și de bătătura din fața ei, prin ogrăzile vecine și prin uliți mărginașe.

– Oameni buni! – ridică el glasul, care, în aerul răcoros al amurgului apropiat, răsuna limpede deasupra mulțimii. Oameni buni! Bădița Zaharia m-a
10 întrebat dacă așa mi-a fost vorba pe vremea alegerilor... Vă întreb și eu pe dumneavoastră: așa ne-a fost vorba?... V-am grăit atunci de lupta pe care trebuie s-o ducem pentru pământ și pentru dreptate. Dar v-am vorbit oare să dați cu toporul, cu țăpoiul, cu
15 șomoiagul aprins?... Ca să vie armata, să fie vărsare de sânge și temnițele pline de țărani? Căci altceva nu poate veni din răscoală decât prăpădul și robia și mai grea. Robul întunecat n-are altă armă decât toporul și țăpoiul... Dar cetățeanul are votul, el luptă
20 cu glasul, cu orânduială, cu înțelegere și închegare obștească între frați de suferință... Sunteți mare putere! Sunteți mulți!... Din munca dumneavoastră se hrănește țara. Cu flăcâii dumneavoastră se apără... Să nu risipiți această putere!... La dreptate deplină
25 nu putem ajunge fără primenirea legilor. În curând au să vie alegerile. Băgați de seamă acuma, în ceasul din urmă, pe cine să trimeteți în Sfatul țării, pentru acea mare primenire a legilor... Dar pământul trebuie muncit, căci altfel vine asupra norodului întreg
30 prăpădul și foametea. Voi căuta să întocmim o învoială vremelnică mai dreaptă, să se facă arăturile și semănăturile la vreme... Dar lupta adevărată, lupta cea grea abia acum începe. Și aveți să mă găsiți mereu alături de dumneavoastră. Jur că îmi voi da toate puterile,

toată vloga, tot sufletul meu pentru izbânda dreptății! Mă cunoașteți de mult... Am căutat să vă slujesc și să vă luminez. Dați acum crezare cuvântului meu, oameni buni?... Aveți încredere în mine?...

5 – Avem!...

– Avem!...

– Să trăiți! – ropoti grămada.

Moș Gavrilă își ridică de pe cap căciula și-și făcu o largă cruce, mistuind o rugăciune.

10 Biruință!...

Amurgul, învălind în vraja flăcărilor sale toată zarea din care se înălța numai spinarea neagră a Ceahlăului, aduse potolire în sufletele răscolite.

15 Învoiala vremelnică fu acceptată fără rezistență și de arendași, și de săteni.

Se constituie și aici o comisiune pentru supravegherea de aplicare.

Numai în momentul acesta apărură și Gheorghe Oanea, care nu primise subprefectura în plasa aceasta
20 și găsisese chiar de bună strategie să stea în rezervă în clipele de încordare.

Acum însă, cu toată firea lui domoală, nu-și putu stăpâni bucuria.

25 – Ai să vezi, frate! – își netezea el mustățile dedesubt cu dosul mâinii. Ai să vezi!... S-a sfârșit cu ciocoimea și arendașimea!... Zilele lor sunt numărate!

Era prea târziu pentru a mai merge la Izvoreni.

30 Doctorul Nicolae Soltuz și Gheorghe Oanea, subprefecții improvizați, fură expediați, ca să pregătească adunările de a doua zi, rămânând ca Răutu și Luța să înnopteze singuri la Vaideci.

Cu toții se puseră de acord ca prefectul să nu accepte găzduirea nici măcar la moș Spiridon Oanea, pentru ca să nu stârnească susceptibilitățile și bănuielile obștei.

5 Luța, cu ajutorul mamei Gafița, reuși să improvizeze pe o lampă de spirit un ospăț cu adevărat savuros.

Răutu își găsi apoi un culcuș minunat pe masa primăriei, sub care, după o draperie improvizată din șaluri și scoarțe, Luța își aranjase un „buduar pe care
10 l-ar fi putut invidia și Cleopatra“, cum declarase ea cu mândrie.

Muncit de gânduri, Răutu așteptă multă vreme în zadar somnul.

15 Ghicea aceeași frământare și dedesubtul mesei, de unde târziu, după miezul nopții, îi parveni o șoptă:
– Papi, papi! Ești mândru de fata ta?... Eu sunt mândră de papi al meu!...

Era parcă semnalul așteptat. Răutu fu de îndată
20 cufundat în neant.

Scenele din Pârjolești și Vaideei se repetau cu puține variante aproape în toate satele județului.

Răutu ar fi putut socoti misiunea sa îndeplinită: răscoala din județ se potoli fără vărsare de sânge,
25 muncile începură peste tot și se desfășurau ca în vremuri de liniște.

Dar colindând prin județ, în lung și în lat, Răutu se putea convinge aieva cât de mult izolată trăia lumea satelor.

30 Poșta rurală era o minciună. Jurnalele, chiar și fără măsurile excepționale, motivate de răscoală, nu răzbăteau. Primăvara, în afară de cele câteva șosele,

transforma toate drumurile în impracticabile pâraie de noroi.

Numai prin telefon – accesibil, în regulă normală, doar oficialității –, chiar Răutu, în calitatea
5 lui de prefect, putea cu greu menține oarecare contact cu „cealaltă lume“.

Mihai Nastia, lăsat ca director de prefectură la Ciubărești, îi comunica în fiecare seară, cu multe re-
ticențe, vești îngrijorătoare.

10 Se părea că centrul de gravitate al tulburărilor se mutase în Muntenia, unde însă, de la început, ele lu-
ară un caracter cu mult mai violent și mai primejdios.

N-ar fi lipsit ciocniri sângeroase nici în Moldova și chiar într-un județ vecin cu Ciubăreștii.

15 O convorbire impresionantă, pe care multă vreme n-o putu uita Răutu, avu loc la Stăuceni cu vechea noastră cunoștință – învățătorul Costache Ștefănescu.

Acesta, Dumnezeu știe pe ce cale, ajunsese în pose-
20 siunea unui număr nu prea întârziat al „Globului“.

O corespondență vorbea acolo despre „lupte“ între armată și țărani răsculați în județul Teleorman.

În lipsa însă a informațiilor inițiale asupra acestor grozăvii, ca și asupra sfârșitului lor, nu se putea
25 căpăta o icoană justă a evenimentelor.

Costache Ștefănescu se arăta foarte deprimat și tulburat.

Dar se părea că nu grozăvia represiunilor deter-
mină în primul rând această stare sufletească.

30 După o conversație mai îndelungată și mai prietenească în cursul nopții – Răutu se crezu îndreptățit, pentru biata Luța, să accepte ospitalitatea școalei –, Costache Ștefănescu se destăinuie.

Era un reprezentant tipic al ideologiei „albăstri-
mii“ sătești.

– Nimic! Nimic n-are să iasă din afacerea
aceasta! – exclamă el trăgându-și nervos în jos poa-
5 lele cămășii. Cel mult o nouă lege de învoielii agri-
cole, care, în situația de fapt, va rămânea o literă
moartă... Și învoielile impuse de dumneata, dom-
nule Răutu, nici nu ating buba...

– Și care este buba? – întrebă Răutu umplân-
10 du-și stăruitor luleaua ca să-și mai ascundă emoția.

– Buba? – aproape răcni învățătorul. E imposi-
bilitatea de selecționare a unei elite în sate!... Ce
cale poate găsi un țăran vrednic, inteligent și ener-
15 gic, care nu se resemnează cu orice învoieli, la rolul
de ilot al proprietarului sau al arendașului?... Nu
poate fi decât cârciumar sau cămătar!

– Adică, dumneata crezi, domnule Ștefănescu,
că rezolvirea problemei agrare necesită crearea unei
20 clase de țărani bogătași?

– Desigur – se repezi Ștefănescu. Și aceasta nu
numai pentru problema agrară propriu-zisă, dar și
pentru toată problema socială și politică... Cred că
și în Rusia, în capul țăranimii revoluționare stau tot
frunțașii satelor... Dacă aceștia sunt înfrânți și dez-
25 nădăjduiți, e moarte.

– În Rusia, dragă domnule Ștefănescu, norodul
numește pe acești frunțași *culaci*. Și acolo *mirul* îi
poate oricând înfrâna. La noi, a înlocui mia de lati-
fundiar de astăzi cu zece sau douăzeci de mii de
30 proprietari mai mărunței ar însemna a duce opresi-
nea și împilarea țăranimii muncitoare la o potență
fantastică... Nu, domnule Ștefănescu, orice soluție
adevărată trebuie să ducă la asigurarea folosinții pă-
mântului celor ce-l muncesc cu brațele lor... Ar fi o

crimă și o nebulie să compromitem viitorul, creând
în fiecare sat un grup de aprigi, lacomi și puternici
exploatatori ai muncii țărănești. Peste puține dece-
nii, ar fi nevoie de un groaznic măcel pentru eman-
5 ciparea acesteia.

Cap. XII

FĂRĂ CĂRMĂ

Vestea telefonată de Nastia, despre o ciocnire
cu armata în satul în care se retrăsese moș Sofronie
5 Bardă, îi sugerează lui Răutu presimțiri sumbre.

Tot timpul cât se afla la Vaideei se simțea neli-
niștit din pricina lipsei lui Nichita Bardă, care fusese
mobilizat.

Unde o fi acum? Și ce o fi făcând moș Sofronie?

10 La Ciubărești, Răutu se trezi în situația unui om
aruncat în neștire în mijlocul unui uragan.

Nu lipsise nicio săptămână și, deodată, ca printr-un
geam spart într-o casă tihnită, năvăliră vești gro-
zave din fiecare coloană a ziarelor adunate cu îngri-
15 jire pe biroul lui de lucru.

O scrisoare recomandată a lui Christophor Arghir
îl făcu să se cutremure de revelațiuni amenințătoare.

Chiar plicul scrisorii era sugestiv.

Adresa era de mână autorului scrisorii însuși și
20 purta indicațiunea „personală”.

Dar ca expeditor figura un oarecare „Radu I. Mari-
nescu, student, strada Salvator, 19”.

Geograful încerca, vădit, să-și tăinuiască cores-
pondența.

Misiva însăși, ca răspuns la scrisoarea de îmbăr-
bătare a lui Răutu, suna, în slovele ei prizărite și în-
câlcite, și mai semnificativ:

20 martie, 1907

5 *Dragă domnule Răutu*

Toată viața dumitale vei avea mulțumirea că ai
scăpat viața multor oameni și că ai putut face puțină
dreptate în această țară a celor mai mari nedreptăți.

Dacă ar fi fost ca dumneata și mulți alți perfecți!

10 Aici, în Muntenia, e grozav. Cea mai grozavă te-
roare militară se desfășură cinic.

În «Globul», un inginer de la căile ferate, întors
de la înmormântarea tatălui său împușcat, arată ce
neomenii păgâne s-au săvârșit, după răscoale sau și
15 fără răscoale, de reprezentanții în uniformă ai celei
mai triste clase dominante.

Sunt vremuri de cumplită reacțiune.

Și suntem osândiți a vedea cum limba ceasorni-
cului politic bate între autoritarismul farizaic al lui
20 Todiriță Canta și încăpățânatul reacționarism al lui
T. T. Flor.

Nu cred să rămâi mult timp acolo unde te-aș dori
cât mai îndelungat.

25 N-ai grijă, vor veni în curând *Camerile intru-va-
bile*, – și legi ideale...

E greu până începe urgia egoismului cinic de clasă.

Atunci, ce vei face?

Vei răbda, vei tăcea?

Nu cred, după inima ce-ți cunosc.

30 Vei rupe cu partidul exploatorilor fără milă.

Și vom putea face ceva, noi de noi, atunci când
toți oamenii cu milă de popor și cu sete de dreptate
vom sta umăr la umăr.

Să ajungem ziua aceea!

Până atunci, îți mulțumesc pentru încrederea ce mi-ai arătat și te rog a crede că, de azi înainte – de la ce se petrece de azi înainte –, nu putem fi decât frați de luptă, pentru binele *adevăratalui* popor românesc.

Prietenul dumitale,
CHR. ARGHIR

Cu un zâmbet de melancolie, Răutu lăsa scrisoarea pe masă.

10 Naționalistul intransigent, pentru care nu existau îngrădiri în sânul națiunii, baricadat acum în biblioteca lui, de teama proprietarilor și a arendașilor, *acceptă și doctrina luptei de clasă!*...

15 Doar cuvântul subliniat, singurul subliniat în toată scrisoarea, de „*adevăratalui* popor românesc”, mai făcea o aluzie discretă la antisemitismul său profesional...

Cu mulți ani mai târziu, când Christophor Arghir reclama să fie „pus la zid” „prietenul și fratele său de luptă” din 20 martie 1907, Răutu dădu, din întâmplare, peste acest document omenesc, rătăcit printre hârtiile sale.

Cu același zâmbet de melancolie îl puse la o parte.

25 Nicio clipă nu avu ispita să-l publice în facsimile. Îi era milă de sârmanul apostol!

Ce-i de vină el?

30 Un biet primitiv, spăriat de diplomele sale, osândit la rolul de purtător al făcliei într-o țară de recentă cultură, care nu putea avea încă o măsură justă pentru oamenii săi...

Documentul nu are valoare decât doar ca o mărturie a vremurilor.

Dacă istoria se va interesa odată de trecerea printrina acestui glob a unui oarecare Ion Răutu, va regăsi și mărturia aceasta între filele îngălbenite ale arhivei sale.

5 Din notele și articolele ditirambice, împănate printre descrierile grozăviilor represiunii, Răutu cu greu putu reconstitui tragedia – care așteaptă încă pe un Shakespeare sau chiar pe un Dante – desfășurată la marginea Stufeștilor de pe malul Prutului.

10 Stufeștenii, după ce goniră din sat pe arendaș, siliură pe preotul lor să ia jurământul fiecărui satean, că nu se vor abate de la „porunca studienților”.

Apoi intrară cu plugul și traseră brazda împărțind moșia „după dreptate”!

15 Au rămas surzi la toate îndemnurile autorităților și au pus strajă, ca nu cumva proprietarul, arendașul sau oamenii lor să intre în sat.

Pentru mai multă siguranță, au dat foc nu numai la conac, ci și la toate acareturile din curte.

20 Din compania trimisă pentru restabilirea ordinii făcea parte și sergentul mobilizat Nichita Bardă din Vaideei.

25 Ce se frământa în sufletul acestui om care, încă ieri, înainte de a-și pune uniforma, se găsea el însuși în fruntea răsculaților?...

Acum însă destinul a voit ca gloata răzvrătită din Stufești să urmeze tocmai pe tatăl său, moș Sofronie!...

30 Apropiat la mai puțin de o sută de metri, Nichita îl putea vedea bine.

Slab și lung, întrecând cu un cap pe cei mai mulți din gloată, moș Sofronie își rotea brațele lungi, strigând din răspuseri:

– Să nu ne lăsăm, oameni buni!... A nostru-i pământu... Amuș vin studienții!... Să ne facă dreptate... Au să se risipească păgânii ca pleava!...

Barba lui albă, bătută de vânt, părea un simbol de ocrotire pentru ostașii „dreptății“.

Zadarnice fură intervenția subprefectului, ca și somația procurorului.

Căpitanul Feștilă, scurt, gras, roșcovan, ca omul deprins de dulce la mâncare și băutură, închise ochii și comandă răgușit:

– Foc!...

O clipă de tăcere moartă.

Ambele lagăre, împietrite de spaimă, nu puteau reveni parcă la odioasa realitate. Din primele rânduri ale răsculaților, moșneagul înalt, mai lungit încă de brațele încordate drept în sus, cu steagul alb al bărbii înflorit de pete roșii, căzu drept pe față în băltoaga din fâgașul șoselei...

Urmară încă trei trupuri...

Apoi, vaietele și blăstămele femeilor; mulțimea se risipi cuprinsă de groază, lăsând în urmă, zvârcolindu-se încă, zdrențe omenești, sfâșiate și scaldate în sânge...

Procurorul fără față, sughițând ca în agonie, cu obrazul acoperit în mâni, se piti în dosul soldaților.

Căpitanul Feștilă se clătina de pe un picior pe altul, în afara rândurilor, învinețit, cu ochii înfipti în pământ, de spaima faptei sale...

Numai subprefectul, Onisifor Blajinu, un vechi slujbaş, care trăise și văzuse multe, sub toate guvernele, păstră destul cumpăt pentru a porunci vătăjelului să cheme din sat oameni, care să ridice pe rânțiți și să aducă rogojini sau scoarțe pentru a acoperi cadavrele.

– Domnule căpitan, vă rog să-mi dați o permisie! – tresări brusc căpitanul Feștilă la un apel răgușit.

În fața lui stătea în poziția reglementară, dar fără pic de sânge în față și cu ochii săriți, sergentul Nichita Bardă.

– Ce permisie?... Cum permisie? Pentru ce permisie?... Acum? – hârăi buimăcit căpitanul.

– Să trăiți, domnule căpitan! – urmă sacadat și încă mai sugrumat sergentul Nichita Bardă. Să îngrop pe tata!...

– Să îngropi?... Pe tata?... Cum să îngropi?... Pentru ce să-l îngropi? – bolborosea căpitanul fără să-și deie seama de ce vorbește.

– Să trăiți, domnule căpitan, e mort...

– Cum mort?... De ce e mort?... Unde e mort? – se sperie căpitanul și fața-i, acoperită subit de o paloare cadaverică, fu inundată de sudori reci.

Sergentul Nichita Bardă stătea rigid, cu mâna la cozoroc, fixând drept în ochi pe căpitan.

O ușoară mișcare a ochiului spre stânga îngrozi pe comandantul de companie. Abia avu tăria să-și ridice o clipă privirea spre cei căzuți, întrevăzând un braț lung și uscat, ridicat spre cer, cu un obraz livid și o lungă barbă albă, muiată în băltoaga însângerată...

Răutu se simțea înghețat de abisul pe care îl dezvălea grozăvia din Stufеști.

Ce secole de opresiune și împilare, ce milenii de întuneric și anarhie morală presupunea însăși fapta lui Nichita Bardă?

Ieri încă, conducătorul sătenilor din Vaideei, capul răscoalei împertiva boierilor și arendașilor din întreg *Froimland*, era destul ca, mobilizat, să-și

pună uniforma de sergent și, la comandă, să-și împuște tatăl!...

Pentru Răutu, și mai groaznic fu răsunetul pe care îl găsi tragedia în opinia publică.

5 Coloanele ziarelor, declarațiile și discursurile bărbaților de stat exultau de entuziasm și admirație în fața neomeniei.

10 Nichita Bardă, ucigătorul bătrânului său părinte, moș Sofronie, reverat și adorat de dânsul, fu glorificat ca erou, ca martir al simțului de datorie, pentru credința lui în jurământul dat, pentru spiritul de disciplină și de ordine...

Fu citat în ordinul de zi pe armată, decorat, înaintat în grad; ziarele îi publicau portretul...

15 Și, pentru ca nemernicia să fie dusă până la capăt, mai târziu, când sergentul-major Nichita Bardă, demobilizat, primit cu oroare în satul său, chinuit de cuget, își puse capăt zilelor în ștreang, finalul glorioasei isprăvi din Stufești nu fu pomenit nici cu un cuvânt...

20 Fapt divers!...

Pentru Răutu însă, incidentul de la Stufești și mai cu seamă reacțiunea opiniei publice față de el constituiau mai mult decât un simbol.

25 Ele învederau acea lipsă de consistență a statului și de coeziune socială, care îndreptătea pe Miron Osmanli să tăgăduiască „Ciubăreniei“ caracterul de societate și să ponegrească statul român ca o „invenție rusească“.

30 „Faptul divers“ din Stufești dădea un adânc, un apocaliptic înțeles coloanelor ziarelor bucureștene, care reflectau cataclismul războaielor țărănești.

În cele cinci-șase zile în care mișcarea din Moldova de nord s-a întins în Muntenia și Oltenia, se părea că statul, în disoluție desăvârșită, s-a prăvălit în anarhie, societatea a degenerat până a ajunge junglă primitivă.

Cărma părea ruptă și orice simț de solidaritate socială sau națională stins de istov.

10 Fără ziare, fără legături poștale sau telegrafice, fără alte mijloace de comunicație decât șopotiri de la moș la moș, în mai puțin de o săptămână, țara întreagă, străbătută de curenți tainici, se ridicase ca o singură suflare la porunca misterioasă a *studienților*.

Zilnic se aprindeau zeci de focare noi la distanțe mari, fără nicio legătură aparentă între ele.

15 Ca într-o imensă pădure cuprinsă de flăcări, orașele aveau aspectul unor rare și mizerabile adăposturi de biete fiare îngrozite.

20 Veștile cele mai fantastice țineau încordate, de așteptare și nădejde, mahalalele și paralizate de spaimă saloanele.

Articolele din ziare făceau impresia unor divagațiuni ale clienților din casele de sănătate.

Și totuși, fantasmagoriile cele mai deșănțate găseau crezare imediat.

25 Înfrigurat, Răutu parcurea titlurile ziarelor:

„Alexandria devastată“.

„Roșiorii de Vede o grămadă de ruini fumegânde...“

„Giurgiu asediat de patruzeci de mii de răzvrățiți...“

30 „Cincizeci de mii de țărani înaintază asupra Bucureștiului...“

„Țăranii înconjurați...“

„Lupta de la Stănești...“

„Bombardarea Băileștilor...”

„Patru sate distruse până în temelie de armată...”

„Sătenii răzvrățiți ascunși prin păduri...”

„Se așteaptă bătălia decisivă în Vlașca...”

5 În cadrul acestor reportajii senzaționale, imaginația țatelor de mahala și de saloane găsea un câmp liber.

– Ai auzit, dragă? – șoptea cu spaimă doamna Lucreția Popândău la urechea doamnei Lăptucescu.

10 Ai auzit, dragă, ce au făcut sărmanei Ilenuța Grămățescu? ... După ce... hm!... cu toții pe rând... au băgat fierul roșu în ea, de au străpuns-o până în gât...

– *Ce pauvre Manole de Prapornicescu* – se plângea madame Renée Coadălnicescu. – *Quel mort cruelle!*... L-au tăiat cu fierăstrăul de-a lungul, drept,

15 drept pe jumătate!... Drept, drept – *vous comprenez. Mesdames, juste, juste, par milieu!*... *Affreux!*... *Affreux!*¹ – repeta ea în șoaptă, cu ochii întorși, de nu li se mai vedea decât albul.

20 Spaima societății era provocată de sporadicele cruzimi și acte de sălbătăcie săvârșite pe alocurea de răsculați.

Totuși, cercetând ziarele, pornite mai curând să exagereze atrocitățile mișcării țărănești, Răutu – chiar pentru Muntenia și Oltenia, unde răscoala de la început 25 avu un caracter mai violent – nu putu culege informații mai precise și mai demne de crezare decât despre vreo patru-cinci omoruri de arendași și despre vreo zece-douăsprezece excese mai impresionante.

¹ Bietul Manole Prapornicescu! [...] Ce moarte crudă! [...] înțelegeți, doamnelor, drept prin mijloc! [...] Cumplit, cumplit! (fr.) (n. ed.)

Ceea ce însă cu adevărat putea inspira groază era o vădită carență a autorității de stat.

5 În dosul coloanelor sure ale ziarelor, viziunile realității înviau în fața lui Răutu și îmbrăcau culori și forme plastice.

Autoritățile și clasele stăpânitoare îndeobște nu înțelegeau nimic în spasmele care, ca prin farmec, cuprindeau în aceeași clipă zeci și sute de sate, în regiunile cele mai depărtate una de alta.

10 Aceeași scenă se repeta peste tot până la nesfârșire. Într-un sat, care părea liniștit, viața curgea în monotonia ei de toate zilele.

Și deodată, se auzeau vorbele sacramentale: *studienții, semnul, cuvântul*.

15 Zămislirea lor putea fi motivată, în aparență, de niște „călăreți” apocrifi, pe care nu-i văzuse nimeni, dar de a căror trecere iarăși nimeni nu se îndoia; de șoapta unui moș, care ar fi primit, Dumnezeu știe de la cine, o veste; de o frântură de conversație prinsă la telefon; sau de întoarcerea din oaste a unui flăcău, – și toată obștia clocotea, cuprinsă deodată de furie.

20 În Moldova, lucrurile nu se petrecuseră altfel: proprietari și arendași goniți, conace incendiate, ogoare ocupate cu silnicie, târgușoare devastate.

25 Totuși în Moldova, mai cu seamă unde erau numiți prefectii dintre „tinerii idealști”, nu era nevoie de vărsare de sânge pentru potolire.

Ajungea puțină încredere și nădejde însuflete în inima țaranului.

30 Deosebirea mare însă consta în faptul că, majoritatea arendașilor din Moldova fiind evrei, agitațiile țărănești de la început n-au tulburat prea mult cugețul guvernanților.

Dar când pojarul trecu peste Milcov, clamorile alegătorilor colegiului întâi, din care făceau parte proprietarii și arendașii din Muntenia și Oltenia, au găsit un alt răsunset în sfaturile ocârmuirii.

5 Guvernanții cuprinși de panică, după ce au decretat starea de asediu și mobilizarea și au transmis prin telefon prefecturilor ordine și apeluri disperate, au scăpat cârma din mână, dusă pe valuri zbcucumate și tulburate prin însuși falimentul autorității de stat.

10 Nu e o recomandăție pentru „burghezimea națională“...

Ca moment critic în desfășurarea evenimentelor apare tocmai decretul de mobilizare.

15 Răutu vedea ca aieva „cartierele generale“, instalate în diferite centre ale țării – fusese doar numit un comandament suprem și pentru apărarea capitalei! –, după chipul și asemănarea celui ce fusese găsit de dânsul la prefectura din Ciubărești, subt înalta conducere a domnului general Tudor Baranca.

20 Hărți impunătoare întinse pe mese; creioane de diferite culori, grosimi și lungimi; aghiotanți și ofițeri de ordonanțe; „sectoare“ și „centre“ însemnate pe hartă...

25 Dar acțiunea efectivă a fost, de fapt, lăsată pe seama căpitanilor și a maiorilor, pe care instrucțiunile „clare și precise“ primite, prea puțin însă potrivite cu realitatea, puteau numai și mai rău rătăci în lumea misterioasă a satelor.

30 Bieții căpitani se treziră astfel cu o grozavă sarcină și răspundere în fața unor autorități civile dezorientate și terorizate, ca într-o pădure dintr-un continent necunoscut, fără vreun plan statornicit, fără ordine

articulate, fără îndrumări și adesea chiar fără arme și munițiuni.

Sub zvârcolirile neputincioase ale unui căpitan Ionescu sau Popescu, s-a și declanșat întâi catastrofa din gara unui orașel din Oltenia.

Îndeobște, rezerviștii au răspuns la apel dacă nu cu voie bună, dar cu resemnare și fără rezistență.

Prima manifestare de insubordonare avu loc în gara din Alexeni.

10 Sub supravegherea câtorva agenți subalterni și ofițeri inferiori, un tren pe jumătate gol, cu rezerviști din oraș, aștepta pentru complectare sosirea contingentelor din împrejurimi, care veneau treptat în grupuri mici, adesea numai sub supravegherea unui vătășel.

15 Oamenii păreau morocănoși, dar supuși.

O ploaie mărunță învăluia tot peisagiul într-o rețea rece și sumbră.

20 Târgoveții, rupți de la afacerile lor, porniți împotriva țărănilor, pe care îi făceau răspunzători pentru *deranj*, după câteva ceasuri de așteptare, deveniră mai agresivi și primeau pe flăcăii de la țară – adesea însoțiți de părinți și neamuri – cu glume și observații răutăcioase.

25 – Măi, opincarilor! – rânjea Niță Pârvolescu, cizmarul năcăjit că trebuie să-și părăsească nevasta în ajun de dezlegare și să lase prăvălia plină cu comenzi neisprăvite. Mă, opincarilor, zburdați de dulce?... v-ați săturat de bine?...

30 – Au stat toată iarna pe cuptor cu muierile și acuma le fierbe sângele! – aruncă posomorât un om mai bătrâior, grăsuliu, tip de cârciumar prosper. Lasă că le dau jos prisosul... cingătorile; are să se scurgă pe dinapoi ca să se mai dezumfle din față...

Țăranii tăceau, mohorâți, cu sacii în spinare, așteptând ordinul de imbarcare...

Funcționarii de la mișcare, surprinși de decretul de mobilizare, uluiți, excedați de ordine și contraordine contradictorii, după o noapte de nesomn, nu mai știau încotro să deie cu capul: vagoanele lipseau, erau greșit atașate, rămăneau cu locomotivele fără presiune; oamenii erau urcați într-un vagon de peron, pentru ca să fie îndată coborâți pe cealaltă parte, duși la o altă garnitură, a cărei mașină, răătăcită Dumnezeu știe unde, era în zadar așteptată.

Un căpitan apoplectic, cu ochii bulbucați și injecțiați, sub pretext de comandă, se exercita în citații folclorice la adresa funcționarilor, a rezerviștilor, a soldaților, a superiorilor, a cerului, a lumii întregi.

– Mă, măngositule! – zbigera el răgușit – încotro alergi, mă? Te-a apucat pânticăraia?... Mâncați-ar șobolanii ficăței!... Stai, mă!... Nădragii Sfintei Căterina de pe muntele Sinai!... Nu vezi unde-i vagonul, mă?... Vagonul bunică-tii!... Dar dumneata, domnule, paști găștele aici? – se năpusti el asupra șefului de gară, un om ftizic și diformat de rahitism, care, nici el nu mai știa pentru ce, alerga fără suflut de la locomotivă spre birou, de la telegraf până la garnitura văduvită de pe linia de garaj.

– Câtă vreme ai să ne ții aici, domnule?... Asta-i mobilizație?... Pasca și pogrebania!... Mă, domnule! Ți tai curele din pielea spinării, te fac piftie cu vanilie, domnule!...

– Fss... fss... n-am fsss... locomotive... fs... domnule căpitan! – făsâi jalnic șeful.

Căpitanul, în disperare, ridică brațele în sus, apoi scoase repezit ceasul din buzunar și cu un gest dez-nădăjduit mârâi:

– I vremea mesei!... Magii și Faraonii și candela din Ierusalim! – își încheie în pripă mantaua și se repezi spre ieșire, lăsând totul în plata Domnului.

Dispăru și șeful de gară.

O ploaie mărunță și deasă, ploaie ciobănească, îngroșa pâcla ce parcă se lăsa până în inima pământului, izolând sub clopotul ei umed gara oropsită și uitată de Dumnezeu și... de autorități...

Rezerviștii, grămădiți treptat până la două-trei mii de suflete, neputând încăpea în vagoanele trase lângă peron, se revărsau dincolo de peron, pe șinele ce se lungeau ca un balaur din povești spre un destin necunoscut.

Oamenii enervați, frământați de gândurile de acasă, flămânziți și înrâiți, se simțeau cuprinși de o clocotire surdă, care căuta o ieșire din situația aceasta penibilă și absurdă.

Sudălmi, mârâieli, priviri dușmănoase arătau niște suflete răătăcite în vrajba care ridica pe fiecare împotriva fiecăruia.

Dar sub clocotul acesta de patimi mărunte, un proces molecular și tainic ducea mulțimea disperată la închegarea unui singur duh de răzvrătire.

Niță Pârvulescu, cizmarul din târg, se manifesta cel mai zgomotos și cel mai dușmănos față de „opinarii” care îi jigneau și conștiința profesională.

– Mă, țopârlanilor, mă! Dacă v-a bătut Dumnezeu la cap, vreți să vă juipoaie și pielea din spate?... Ia atunci să vii, moșule, la mine... Să-ți torn o păreche de cizme *faine*!... Ha-ha-ha-ha!... Vite *descălțate*!... Și omul trebuie să-și lase treburile și prăvălia din pricina voastră...

Simion Moțătoiu din Căprești, tăcut și posomorât, stătea printre șine cu umărul răzimat de fierul

rece și ud al felinarului. Cu o ciudată îndărătnicie, fără să se uite împrejur, se căznea să prindă cu două degete o bucată mare de cremene, ridicată de sub picioare cu care mereu jongla.

5 Pâcla stropită de burniță, ridicând o perdea impenetrabilă spre satul lui, pătrundea și în suflul lui și-i muia, rece și grea, ciolanele până în măduva spinării.

10 Nu era un suflet de erou; căprar în rezervă, întors de mai mulți ani la vatră, uitase de cazarmă și, trăind toată viața obștei, aștepta și el cu înfrigurare „semnul“ și „cuvântul“ despre care auzise de la moși.

15 Muncitor și sobru, foarte sărac, purtând povara mamei văduve și a fraților orfani, simțea de mult încolțind în inima lui germeii răzvrătirii.

Dar, blând și supus din fire, și-ar fi dus poate jugul până la mormânt, dacă inadvertența administrativă nu l-ar fi ținut ceasuri întregi subț ceapă și bura din gara orașelului oltenesc.

20 I se părea acum ca și cum l-ar fi supt o lipitoare la lingurea, mai cu seamă când oamenii începură să scoată merindele din traistă.

25 Nu luase nimic cu dânsul de acasă, socotind că, din momentul mobilizării, stăpânirea trebuie să-l aibă în grijă.

De o statură mijlocie, fără niciun semn mai distinct în înfățișare și în figură decât doar nările puțin prea deschise, el atrase pe neașteptate asupra sa privirile lui Niță Pârvulescu.

30 – Mă, gușatule! – îl apostrofă acesta din fereastra vagonului. Uite că ai strâmbat felinarul, de când îl tot împingi cu dosul.

Lipitoarea de sub lingurea își vărsă deodată veninul în sângele lui Simion.

În ochii lui se aprinseră flăcări galbene și, spre surprindere pentru el însuși, răcni:

– Dă-te jos, mă, cioflingarule!... Dă-te jos îndată!... Dați-vă jos cu toții!... Ce?... Cristelnița și Soborul arhanghelilor! Aveți să ne mâncați rărunchi, vârcolacilor? – și-și aruncă cu violență piatra pe fereastra vagonului.

Niță Pârvulescu se feri, dar, după sudălmi și strigăte, se putea ghici că piatra își găsisese totuși o țintă.

10 – Fraților! – cresc subit pe peron în Simion Moțațoiu din Căprești un orator popular... Fraților! – gesticula el înăbușindu-se de mânie. Fraților!... Ce stăm noi aici?... Să ne omoare ca pe niște câni?... Au să vie și la noi studienții ca în Moldova!... Să-i dăm
15 numai pe putorile de târgoveți jos din tren!...

Rezerviștii săteni, ca după comandă, se repeziră spre pietrișul de pe linie și acoperiră trenul cu o ploaie de grindină.

20 Dar în ciuda vaietelor și sudălmilor celor loviți, bombardamentul avu un efect miraculos: înfrățirea rezerviștilor țărani cu cei din oraș!

Cel dintâi își manifestă „transubstanțierea“ tocmai cizmarul Niță Pârvulescu:

25 – Stați... stați... fraților! Nu dați! – strigă el întinzându-și brațele spre peron. Ce suntem noi, păgâni?... Avem și noi o cruce!... Eu sunt socialist, – mă înțelegi? – mă, tu ăl cu nasul în vânt?...

Bombardarea încetă în hohote de râs. Târgoveții săreau voioși din vagoane amestecându-se printre sucmanele sure, îmbobițate de burniță, ale sătenilor.

30 Abia dacă „intelectualii“, în frunte cu avocatul Lache Forfotescu și cu farmacistul Rudolf Șain, se jernară de a se asocia la această spontană manifestare.

Avocatul închipui chiar un discurs patriotic:

– Oameni buni!... Cetățeni!... Ostași! – încerca în zadar vocea lui de clopot să răzbată prin zgomotul mulțimii. Ne cheamă țara!... Drapelul!... Jurământul!...

5 – Așa-a-a! – mugii printre dinții strânși Niță Pârvulescu și apucându-l de mustața groasă îi smunci capul în jos.

Intelectualii fură bătuci crunt și nu se știe ce soartă ar fi avut, dacă în acel moment nu s-ar fi auzit un flui-
10 er de locomotivă și nu s-ar fi întrezărit prin pâcla burnițată enorma omidă sumbră și muiată a unui tren, ce se apropia găfâind.

Pe peron apăru, cu părul vâlvoi, rahiticul șef de gară, cu doi trei hamali, care jalnic apelau la mulțime.

15 – Oameni buni!... Oameni buni! – aproape plângea nenorocitul. Dați-vă la o parte!... Dați-vă la o parte!... Dați-vă la o parte!... Nu se oprește aici!... E tren cu rezerviști. Trece mai departe!...

20 – Hă!... Cu rezerviști? – mugii cizmarul. Fluieră, ofticosule, să se oprească!... Nu dăm voie!... Fluieră, jerpelitule, că acuși scot măruntaiele din tine!... Nu-l lăsăm, fraților!... Hai, grămadă în fața mașinii!...

Trenul își încetineă mersul. Din vagoane începură să sară, cu chiote, flăcâii de țărani. Sub grindina de
25 pietre mașinistul opri locomotiva...

Și, spontan, toată gloata de mii de oameni porni în frunte cu Niță Pârvulescu și Simion Moțățoiu spre oraș...

30 Orașelului oltenesc i-a fost dat să trăiască grozăviile unui adevărat pogrom.

Și, prin ironia soartei, prăvălioara singurului evreu din Alexeni, Moise Grinfeld tinichigiul, a rămas neatinsă, ca, de altfel, și alte locuințe ale sărăcimii...

Când, peste noapte, fu adus în grabă pentru re-
presiune un batalion de infanterie, „râsculații“ nu se mai vedeau.

Târgoveții se pitiră, iar sătenii se și risipiră pe dată.

5 Numai geamurile sparte și zăpada de puf din perinele sfâșiate dădeau Alexenilor aspectul jalnic de oraș prin care ar fi trecut o oaste inamică.

Groază și haos.

10 La ordinea zilei: „distrugerea cetelor de răzvrătiți și stângerea focarelor de răscoală“.

De aci: acea fantasmagorie tragică a jocului de-a baba oarbă între detașamentele militare și gloatele de țărani, care băjbăiau pe întinsul mai multor județe.

15 Respinsă din oraș, oprite la marginea satului lor, vânată ca fiare din pădure, acestea erau silite să se dea la prădăciuni, cruzimi și sălbătăcii.

Iar trupele, ca vestiții carabinieri ai lui Offenbach, veneau prea târziu sau se dovedeau neputincioase.

20 Ordinele „cele mai energice“ transmise de ștafete speciale sau prin telefon sunau cu adevărat solemn:

„Bande de răzvrătiți, care cutreieră județul... să fie oprite, înconjurate și distruse fără cruțare... Focarele de răscoale să fie stinse cu orice preț... Satele în care răzvrățiții au devastat... au gonit... au omorât...
25 să fie supuse... bombardate... incendiate... Instigato-rii să fie prinși și exterminați...“

Coloana căpitanului Ionescu-Popescu – o companie de infanterie – apare pe colina deasupra satului răsculat Golășești.

30 Căpitanul privește prin binoclu.

Conacul ars fumează încă, hambarele sunt goale, în bătătura primăriei, în vatra satului și lângă crășmă se văd mici grupuri, prin curți și uliți gospodine

afarate și copiii zburdalnici: un tablou de liniște și pace – cel mult, animația unei zile de sărbătoare.

Sună goarna.

5 Coloana intră în sat, căpitanul – călare lângă o trăsură hodorogită, în care șade pleoștit un om burtos și unsuros – arendașul ce fusese gonit din sat.

În fața primăriei.

10 Primarul spăriat și obsecvios, secretarul comunei, jerpelit, învălit doar în duhoarea de basamac, un vătășel în opinci și ȋtari – toate autoritățile satului de pe vremurile uitate, când nu se născuseră încă șefii de post și de secție.

La sunetul trâmbiței, se adună obștia: două, trei mii de oameni posomorâți și îndârjiți, dar tăcuți.

15 În cercul mai larg din dosul lor: femeile și copiii pe garduri, pe prispe, printre picioarele oamenilor.

Tăcere.

După câteva clipe de șovăire și priviri rătăcite împrejur, căpitanul Ionescu-Popescu își găsește o

20 voce răgușită:
– Domnule primar, care sunt instigatorii? – puse el întrebarea sacramentală, prima întrebare a tuturor „restauratorilor ordinii“.

25 Primarul spăriat își întinde în jos cămașa de sub vestă, își trage nădragii în sus, apoi, lăsându-și brațele în poziție reglementară, sub săgetarea a mii de ochi, mârâie ceva nedeslușit:

– Domle... cptan!... Oameni... străini... Cete... N-am fost... nu știu... mm... nn... nm! – isprăvi el

30 cu scânceli nearticulate.
Arendașul nea Niță Ciurciucurescu se plecă pe scara trăsorii spre urechea căpitanului, vârându-i în mână o fițuică motolită și murdară.

Căpitanul Ionescu-Popescu începu „apelul nominal“:

– Nae Stănoiu!

Tăcere.

5 Dar printr-o mișcare spăriată a mulțimii, se formă ca un gol în jurul unui gospodar sătul și spătos, cu chimir impunător, care mai mult mirat interpelă pe arendaș:

10 – Păi, coane Niță, știi bine că am avut nunta nepotului la Vorniceni...

La un semn al căpitanului, omul fu înșfăcat și tras la o parte de sergentul Vrăbioară și alți doi soldați și imediat luat între baionete.

– Andrei Veverițeanu!...

15 – Petre Cârjolescu!...

– Ion Brăbețeanu!...

Doi flăcăi, duși în brânci, opuseră oarecare rezistență, provocând murmure în grămadă.

20 Un moș gârbovit, acoperit peste tot cu un fel de puf alb-gălbui și cu ochi înlăcrămați, se aruncă la pământ vaitându-se:

– Ce vreți cu mine, păgânilor?... Lăsați-mă, lăsați-mă! Vai de mine!... Sunt cu un picior în groapă!...

25 Mulțimea începu să se îndese. Din ultimele rânduri se auziră bocetele femeilor.

Sublocotenentul Puiculescu, îngălbenit de un acces de furie isterică, se repezi spre moșul care urma să țipe scârțâiat și plângăreț, îl izbi cu cizma, ca să-l silească să se ridice.

30 Tremura ca varga și, din gât, îi ieșea în zvâcnituri, ca nechezul unui hărmăsar apucat de turbare:

– Hn... hn... hn... hn!

Mai la o parte de grosul obștiei, sâtea răzimat în băta lui enormă ciobanul, *baciul* Costache Ungureanu.

Om închis și hursuz, trăit toată viața cu turmele de oi prin văgăunele și platourile munților, el nu prea lua parte la frământările satului.

5 Era doar plictisit că primăvara întârziată a depășit toate soroacele de pornirea oilor din șes.

Venise spre primărie la sunetul goarnei mai mult pentru că nu avea altă treabă.

Asista de la început posomorât, dar aproape cu indiferență, la primele scene.

10 Când însă văzu pe moșul Ion Brăbețeanu călcat de cizmele sublocotenentului Puiculescu, pe neașteptate chiar pentru el însuși, se năpusti cu un răcnet sălbatec asupra ofițerului și cu o lovitură de bătă îl culcă la pământ cu țeasta crăpată.

15 Într-o clipă, toată grămada, cu femei și copii, acoperi ca o avalanșă scunda coloană a expediției, din care răsăreau răzlețe numai câteva baionete ca vâruri de copaci părăduiți.

20 Câteva detunături spasmodice, necomandate, mai multe lovituri de baionetă, puținii morți și răniți căzuți și călcați în picioare nu mai putură opri puhoiul.

25 Ca prin farmec, apărură oameni înarmați cu topoare, țăpoaie, lanțuri, oiști de car și drugi de fier, cu vreo două puști ruginite de vânatoare.

Prinsă de psihoza răzvrătirii, mulțimea se încheagă într-o singură fiară, pentru care nu se mai găsea frâu, care nu știa de frică, nu mai avea judecată, pierduse până și urma instinctului de conservare.

30 O femeie îmbrobodită cu un tulpan verde, fără altă armă decât un copil în brațe, se aruncă și ea vrăjmașă și căzu, înecându-și pruncul în sângele ei de mamă în fața executantului îngrozit.

Împușcăturile, gemetele, strigătele de mânie, bocetele și plânsetele nu mai puteau răzbate peste mugetul acestei Niagare omenești.

5 Căpitanul Ionescu-Popescu de mult o rupsesse de fugă, călare.

Arendașul Niță Ciurciucurescu îl urmă.

10 Stând în picioare în fundul trăsorei, dădea în neștire cu biciul în mârtoagele sale, abia reușind să prindă cu stânga crispată un hăț, – vizitiul se mistuise în mulțime.

15 Iepele scheletice, înspăimântate de împușcături și de urlete, sub mușcăturile biciului și sub ploaia de pietre, porniră în vifor, izbind vehiculul hodorigit de buturuge și bolovani, peste trupurile oamenilor surprinși de goană.

Soldații fugeau împrăștiați peste câmp, mulți fără armă.

La apel n-au răspuns vreo șaisprezece din companie.

20 Morți? Răniți? Prizonieri? Rătăciți printre cetele răzvrătite?

La raport, căpitanul Ionescu-Popescu își justifică... retragerea strategică, prin faptul că nu avea cartușe!...

25 Încrederea în obediența tradițională a țărânimii era atât de înrădăcinată, încât nimeni de la cartierul general nu se gândise la necesitatea acestui accesoriu...

30 Peste patruzeci și opt de ore, porni spre Golăsești, sub comanda maiorului Popescu-Ionescu, o expediție punitivă de altă anvergură – o adevărată armată: cavalerie, infanterie, artilerie..

Ordinul dat fu și mai aspru și nu admitea nicio interpretare:

„Satul răsculat urmează să fie nimicit, șters de pe fața pământului...”

5 Așadar, spre amiază, coloana maiorului Popescu-Ionescu se desfășură pe colinele din jurul Golășeștilor în formațiune tactică de rigoare: în prima linie, infanteria, în urmă, artileria cu șrapnele și obuze de incendiere, și la aripi – cavaleria, spre a împiedica,
10 eventual, fuga inamicului.

Comandantul își lăsă mirat ocheanul jos.

Epoletii înzorzonați și cingătoarea aurită nu reușeau să deie un aer marțial staturii lui grele – alcătuită ca dintr-un butoi de bere, așezat pe două butoiașe
15 mai mici ale picioarelor.

Dar prin ochii săi mici și galbeni, parcă morți, care abia puteau fi ghiciți prin crăpăturile feței inundate de grăsime, el părea totuși un simbol al destinului orb.

20 – Căpitane! – grohăi el către ajutorul său, căpitanul Ionescu-Dion. Satul e pustiu!...

În adevăr, pe uliți și prin ogrăzi nu se vedea nicio făptură omenească.

Câteva umbre rătăcite de vite, de cai răpciugoși și
25 de porci răpănoși, printre care mișunau, în căutarea zadarnică a gospodinelor, găinile și rațele înflămâzite, rămăneau ca singurul vestigiu de viață al unei mari așezări țărănești.

30 Maiorul Popescu-Ionescu, încurcat, își netezi câteva momente, în tăcere, burta sub cingătoare.

Dar ordinul era „clar și strict“...

– Șrapnele și bombe de incendiu! – răsună în sfârșit comanda răgușită.

Dansul infernal ținu aproape două ceasuri.

Dintr-un sat mare și bogat nu rămaseră decât grămezi de cenușă fumegândă și cadavre carbonizate de dobitoace.

5 Tunarii rivalizau cu salvele de puști ale infanteriei, alegând drept țintă pentru tirul lor vacile și porcii, câți se mai mișcau în urâciunea pustiirii.

– Să trăiți, domnule maior! – se lungi în fața șefului figura spilkuită a sergentului-major, reangajat,
10 Costache Pătlăgică. Să trăiți! Peste deal se văd fugind răsculații...

Maiorul Popescu-Ionescu își îndreaptă ocheanul în direcția arătată.

În zare, se profilau cete de fugari: în căruțe, călări; cei mai mulți pe jos; femei însărcinate sau cu
15 prunci în brațe; copiii de toate mărimile și culorile.

Comandantul își bombă cât putu pieptul:

– Căpitanul Ionescu-Dion! Cavaleria în galop!... Mișcare de învăluire, din ambele laturi... Să fie
20 opriti pe loc!... Căpitane Popescu-Pion! Artileria de pe șosea paralelă ajunsă în dreptul coloanei – șrapnele!... Căpitane Ionescu-Mizil! Infanteria în marș forțat... Foc de la 500 metri!... Salve susținute!...

În capul fugarilor, goneau spre Țuicari, satul vecin, pe care de generații îl legau cu Golășeștii raporturi de prietenie și de rudenie, – într-un cărucior, ferecat și ghintuit, cu o păreche de roibi zdraveni –
25 primarul, notarul și Nae Stănoiu.

Prăpăstii abrupte despărțeau sufletește pe cei
30 trei membri ai *protipendadei* Golășeștilor.

Nae Stănoiu era unul din acei fruntași ai satelor care stăteau în dosul mișcării țărănești și căutau să profite de exasperarea sărăcimii, pentru a-și asigura propășirea gospodăriei și un rang social superior.

Cu toată dorința de a nu veni în conflict fățiș cu autoritățile, el nu înțelegea că răscoalele au pus, pentru dânsul, ca și pentru toți sătenii săi din *elita sate-*lor, problema existenței însăși.

5 Primarul făcea parte din același strat social. Dar, aflându-se de ani în serviciul arendașului, își datorea situația privilegiată mai mult favoarei acestuia decât voturilor consătenilor. Neștind cum se vor isprăvi răscoalele, era stăpânit de un singur gând: să nu se compromită nici într-o direcție...

10 Ca și notarului, îi părea grozav de rău că nu reușiseră să dispară din sat înainte de ciocnirea ireparabilă.

Acesta din urmă însă avea lămurit psihologia de *prizonier* al obștei.

15 Silit să-și ducă viața în josnicii și slugărnicii abjecte, el, în tainițele sale sufletești, acumulasă împotriva „ciocoilor“, în fond, mai mult venin ca înșiși țărani de rând.

20 Totuși se simțea mortal ofensat, dacă era confundat în masa „prostimii“ de la țară.

Acuma o ura, pentru că îl silise, prin teroare, să-și asume riscuri grozave.

25 Neavând nicio încredere în rezultatele mișcării, ar fi fost fericit să poată, chiar cu prețul a mii de vieți, să-și recapete încrederea și bunăvoința stăpânirii.

Acest microcosm de patimi din căruciorul ferecat al lui Nae Stănoiu fu întâmpinat, la marginea țării Țucarilor, de o ceată de oameni înarmați cu topoare, țapoae și coase.

30 Din rânduri păși primarul, om înalt și vânjos, cu o enormă căciulă târcată – un tip de „argat boieresc“.

– Ce căutați pe aici, oameni buni? – grăi el, rătăcindu-și privirile. Vreți să fim prăpădiți laolaltă și noi?...

Nae Stănoiu se sculă, uluit, în picioare și, fără să lase hăturile din mână, își ridică brațele spre cer:

– Bine, mă Guță, așa ne primiți? – în glasul lui sună o notă înecată. Nu putem găsi la voi adăpost la vreme de urgență?... Când satul vostru a fost ars acum patru ani...

– De, cumetre Nae! – interveni un fruntaș al Țucarilor, care, prin volum și înfățișare, părea o copie fidelă a fruntașului Golășeștilor. Ce folos aveți s-aveți dacă ne omoară laolaltă?

10 Omul era vădit rușinat de acest refuz de ospitalitate, dar spaima îi ucisese toate scrupulele.

– Nu e glumă! – îngăimă el – ciocoiî is haini și și-au pierdut mințile... La noi a mers treaba mai domol...

– Ce atâta vorbă! – izbucni un bătrânel coleric – au să ne jefuiască și golaniî lor, cum au făcut la Andieșeni, de au dat foc la case și au pustii și gospodăriile...

20 Cu apropierea primelor gloate de fugari, mulțimea începu să murmure și devenea mai amenințătoare:

– Hai! Cărați-vă cu Dumnezău! – săriră în față mai mulți flăcăi. Că vă luăm în țapoae și coase!... N-avem să plătim pentru voi cu pielea noastră...

25 Legendele despre ororile execuțiunii, ca și despre devastările „bandelor“, spaima în fața exemplului din vecini, ferocele instinct de conservare stingeau orice urmă de omenie.

Mai îndârjite se arătau femeile.

30 Îngrozite de gândul primejdiei pentru progenitura lor și pentru gospodărie, ele împroșcau cu sudălmi pe bărbații lor ca niște „papă-lapte“, pentru că nu pot veni de hac haimanalelor și hoțomanilor, care fac pe grozavii, dar se slobod în ȋtari când vine armata și bat câmpii jăcmănind și nenorocind lumea...

O matronă voluminoasă și împopoțonată, puțin băută – după toate aparențele cârciumăreasă –, porni aiurită să taie văzduhul cu chelălăieli stridente.

– Ha! Puturoșilor!... Mangosiților!... Pierde-vară!... Mânca-v-ar orbeții buricul!... Să le rupem noi, femeile... mațele! Să-i jugănim... Hărmăsari răioși!...

Istovindu-și înfloriturile de stil, întoarse brusc spatele și, ridicându-și mai multe straturi de fuste de diverse colorațiuni și frăgezimi, expuse inamicului rotunjimi agresive.

Situația deveni extrem de încordată, când ajunse din urmă o gloată și mai numeroasă de golășeșteni, sub comanda baciului Costache Ungureanu.

Acesta, odată înfierbântat până la incandescență, prins de ardoarea mistică acumulată pe înălțimi solitare, nu mai putea reveni la o temperatură normală.

Nu mai știa nimic, nu mai vedea nimic, nu mai auzea nimic.

Fără niciun cuvânt, își puse în mișcare formidabila lui bătă și intră în grosul țuicărenilor, culcând la pământ deodată vreo doi-trei din cei ce îi stăteau în cale.

O încăierare și o învălmășeală groaznică amestecă ambele lagăre într-un furnicar pătimaș de ființi înrăite și ieșite din minți.

Un țuicărean, lung și sfrijit, încreștă cu o învărtitură de coasă picioarele lui Nae Stănoiu, tot încă în căruciorul lui, și-l rostogoli ca pe un buștean sub copitele roibilor înspăimântați, care și porniră furtonos drept peste grămadă.

Și deodată: șrapnele!...

Precum un suflu de uragan așterne o fâșie dintr-un lan de grâu, chiar prima salvă deschise un drum larg printre beligeranți.

Într-o fulgerare, ambele lagăre se topiră într-un gemăt și o apucară în goană spre sat.

O salvă a escadronului descălecat, sub comanda căpitanului Ionescu-Dion, le tăie calea.

Apoi, focul de infanterie...

Salve...

Ploaie de gloanțe...

Numai găurile în strategia și tactica maiorului Popescu-Ionescu au mai îngăduit grupurilor răzlețe de fugari să răzbată până la văgăunele pădurii sau să se risipească prin râpile din câmp...

Spre seară, coloana de expediție putu lăsa în urmă spectacolul grandios al unui sat în flăcări uriașe, care se prelingeau în degradări pe vânățul mai întunecat al cerului.

Și astfel țuicărenii se treziră și ei, fără voie, hoinărind cu „cete de răzvrățiți“, pe coclauri și prin păduri.

Vreo trei zile după victoriile maiorului Popescu-Ionescu, căutau spre seară, în Valea Spinilor, un adăpost sub tufe de mărcini niște turme nemernice, alcătuite din sfărămiturile fugarilor din Golășești și Țuicari, amestecate cu drojdia orașelor, prinsă de vârtej – tot felul de oameni fără căpătâi, derbedei, țigani, dezertori și pușcăriași evadați.

Baciul Costache Ungureanu se simțea doborât de această promiscuitate, ca și de jalnica și absurda peregrinare printre ponoare și părloage.

Dintre oamenii mai răsăriți, nu se mai aflau în jurul lui decât moșul Ion Brăbețeanu din Golășești și cumătrul lui Nae Stănoiu, Gheorghe Albinaru din Țuicari.

Nae rămăsese pe câmpul de bătălie, iar primarul și notarul probabil reușiră să o șteargă.

Se alipise de gloata rătăcitoare și dascălul Axinte, de la biserica unui alt sat oropsit, om slăbuț și galben, ros de o boală ascunsă.

– Nu mai merge, moșule, – se adresă baciul către moș Ion Brăbețeanu, uitându-se în lături. Trebuie să isprăvim odată!...

Moșul își suflă doar nasul, ștergându-l cu dosul palmei.

Tabăra se împrăstie prin toată întinderea văii în mici grupuri răzlețe, strânse în jurul ceaunelor suspendate deasupra focurilor ce aruncau spre cer panașe subțiri de fum cenușiu.

Într-un colț, se auzeau sunetele preistorice ale „drâmbii“.

În altă parte, se certau, mai mult spre a-și descărca nervii, două femei dezmațate.

Baciul mai găsi în fundul traistei un pumn de mălai și-l aruncă în ceain. Dascălul Axinte adaogă dintr-un nod al basmalei un ardei roșu și câteva fire de sare...

Și peste tot, prin tufiș, foșnea invincibilul Eros, sub complicitatea imensului cort de catifea vânătă, cu poalele înciucurate de aur și de foc.

Un pașnic „Apus de soare în câmpie“ – sub care abia dacă se putea ghici freamătul de negrăită obo-seală și deznădejde...

Noaptea nu-și lăsase încă vâlul proteguitor asupra Văii Spinilor când, în zare, se arată coloana maiorului Popescu-Plantagenet.

Rugurile aprinse ofereau o minunată țintă pentru tunuri și „manlicheri“.

O tăcere mortală cuprinse întreaga tabără.

Până și femeile păreau figuri simbolice, împietrite de spaimă.

Și deodată, apărură linia de demarcație dintre elementele disparate ale taberei.

Derbedeii orașelor și țiganii, pitindu-se în orice crăpătură, în dosul dâmburilor și al tufișelor, se furișau afară din vale și se topeau în amurg.

Plugarii își ațintiră ochii asupra baciului Costache Ungureanu, șeful nediscutat din clipele de cumpănă.

Acesta, răzimat în bâta lui, se ridică în toată înălțimea și glasul lui crescut pe platourile munților grăi ca din adâncimi nescrutate:

– Fraților! Ce să mai cercăm degeaba pe Dumnezeu? Să stăm locului!... Facă-se voia lui... Acum și pururea și în vecii vecilor... Amin!...

– Amin!...

– Amin!...

– Amin! – rocoli ca un ecou din toate colțurile văii.

Dascălul Axinte începu să cânte, pe nas, ca la biserică, cu un tenor subțire, dogit.

– Doamne miluiește, Doamne miluiește, Doaaamne mi-lu-ieș-te-ne pre noi!...

I se adăogară basul nestăpănit al cumătrului Gheorghe Albinaru, sopranel scârțâit al lui moș Ioan Brăbețeanu și isonul răgușit al baciului.

Cârciumăreasa masivă din Țuicari – din ale cărei zorzoane rămaseră numai niște rupturi jalnice și murdare – sfredeli, în cor, cerul cu plânsetul ei ascuțit, căzând în genunchi.

Toată gloata îi urmă pilda.

Și Valea Spinilor se înalță într-o rugă extatică:

– Doamne miluiește, Doamne miluiește...
Doaaamne mi-lu-ieș-te-ne pre noi!...

Maiorul Ionescu-Plantagenet, călare, de la dis-
tanță de cinci sute pași, ordonă:

5 – Foc!...

Șrapnele...

Salve de „manliheri“...

Ploaie de gloanțe...

Zeci de morți... sute de răniți.

10 Gemete... Bocete...

Și ruga Văii crește și mai fierbinte spre cer:

– Doamne miluiește, Doamne miluiește, Doaaam-
ne miluiește-ne pre noi!...

– Foc! Șrapnele...

15 Salve...

Obuze și gloanțe risipite...

Morți... răniți...

Gemete... răcnete... bocete... blăsteme...

Ruga încă tremură:

20 – Doamne miluiește, Doamne miluiește, Doaaam-
ne miluiește-ne pre noi!...

Foc!...

– Fie voia lui Dumnezeu!... Acum și pururea și
în vecii vecilor... Amin!

25 – Amin!...

– Amin!...

– Amin!

– Doamne miluiește, Doamne miluiește, Doaaam-
ne mi-lu-ieș-te-ne pre noi!

30 – Tatăl nostru carele ești în cer...

– Amin!...

– Amin!...

– Amin!

– Foc!

5 Execuția a bătuit toată noaptea.

Și în grohotul tunurilor, în vâjăitul salvelor, în
tocatul dușmănos al gloanțelor împrăștiate printre
horcăitul muribunzilor, gemetele răniților, bocetele
femeilor și vaietele copiilor, se stingea cu încetul, ca
10 răsufierea cea din urmă, și ruga apocaliptică, sorbită
de constelațiile aprinse ale cerului de primăvară...

În zori de zi, maiorul Popescu-Plantagenet or-
donă înhumarea grabnică a celor căzuți pe câmpul
de... glorie...

15 Nimeni nu cerceta dacă mai zvâcnește o inimă
printre aceste otrepe omenești.

Sergentul Buruiiană, zorind operația, deodată în-
trevăzu o grozavă vedenie ridicându-se în fața ma-
iorului la picioarele calului său negru.

20 Un om sfâșiat în ciosvârte, cu un ochi scurs, cu
țeasta crăpată, cu tot obrazul stâng retezat de pe oase,
cu dinții rânjiți, se răzîmă trudnic în bâta lui nodu-
roasă și-și întinse tremurat brațul ciopârțit către co-
mandantul expedițiunii – și o voce grozavă, ca
25 dangătul unui clopot crăpat, întretăiat de șuierul de
șarpe, rupse văzduhul:

– Blăstămat să fie, în vecii vecilor, tot neamul
vostru păgân, din spiță în spiță... Amin!...

Încheierea rugilor din noapte...

30 Maiorul Popescu-Plantagenet, un om încă tânăr,
cu obrazul mat și net, înflorit de o mustață creață și
de ochi de smoală, îngălbeni.

Sergentul Buruiană puse mâna pe revolver.

Dar vedenia se prăbuși și se întinse ca o masă de carne însângerată, lățită sub crengile recalcitrante ale mărăcinilor...

5 Și prin râpile și părloagele țării, miile de morți tăinuți lăsară sămânță de revoltă și de ură, al cărei răsad își așteaptă încă ceasul.

Cap. XIII

POVARA...

Răutu își lăsa jurnalele jos.

Apoi, după un moment de reculegere, tăie din
5 „Globul“ pasagiile mai impresionante – care, de altfel, fiind dintr-o sursă oficioasă, se găseau reproduse în toate jurnalele –, le dată și le lipi, înconjurându-le cu un chenar negru, pe harta României atârnată în fața biroului său.

10 Aproape zilnic revedea în urmă acest lugubru *Memento*:

„Globul“, 11 martie 1907, corespondență din târ-
gușorul Băcești:

15 „Sătenii, în număr de două mii, au înconjurat armata și au atacat-o cu pietre...

Soldații s-au așezat în careu și au tras prima salvă, care a culcat la pământ zece morți și mai mulți răniți...

20 Sătenii, *speriați*, s-au retras ca să se reformeze! (*sic!*) – atunci compania s-a așezat pe linie și s-a retras trăgând focuri...

Nu se cunoaște numărul celor care au căzut.

Armata s-a retras din lipsă de muniții, lăsând târ-
gul pradă răsculaților, până vor sosi noi forțe...

25 Firele telefonice și telegrafice sunt rupte, iar telegrafistul a fugit rănit...”

Peste două zile, 13 martie, corespondența din județul Vlașca:

„O bandă de peste două mii de răsculați a trecut prin comuna *Arsache*, a luat cu asalt primăria, a gonit telefonista, a devastat primăria și a dat foc caselor proprietarilor. Arendașul I. a fugit. A sosit compania (*sic!*) 10 din cavalerie...
5

S-a încins o luptă crâncenă. Două mii de oameni într-o furie nebună au înaintat asupra armatei lovind în soldați cu *topoare și ciomege*. Armata a tras salve...
10

Armata *terminându-și cartușele* s-a retras.“

În același număr, mai la vale:

„O altă bandă a venit la Cacaletți. Aci a avut loc o luptă grozavă cu compania de infanterie de sub comanda domnului căpitan M.
15

Răsculații dădeau cu topoarele. Locotenentul D. a fost rănit. Armata a tras salve. Numărul morților nu se cunoaște...

Armata s-a retras la *Putinei*...“

20 Corespondența din Vlașca în numărul din 16 martie e de o candoare care atinge eroismul:

„Astăzi – scrie ziarul –, pe la douăsprezece și jumătate, au plecat din Giurgiu spre satele răsculate o secție de artilerie cu șase tunuri și șase chesoane sub comanda d-lui căpitan P., precum și două escadroane de cavalerie și un batalion de infanterie sub comanda domnului maior O...
25

A avut loc o luptă înverșunată. Numărul morților nu se cunoaște, dar e de prevăzut că e foarte mare...
30

Cetățenii stau grupuri-grupuri așteptând *știri de pe locul luptei*...

Din oraș se vede focul din comunele bombardate, care sunt probabil în flăcări.“

Iar mai la vale, corespondența precizează ce fel de luptă a fost aceea:

„Trupele se îndreptară spre Vieru, pe care începură a-l bombarda cu șrapnele de la o distanță de o mie cinci sute de metri...
5

Soldații și ofițerii povestesc că, la apropierea trupelor, apărură pe dealuri bărbați, femei și copii, care văzând că sosește armata o *luară la fugă*...

Trupele aveau însă ordin... să tragă fără cruțare...
10

După prima lovitură de tun, sătenii, cuprinși de panică, încercară să fugă spre stânga. Cavaleria o luă însă în galop spre partea opusă, iar infanteria înconjură satul, *împiedicând* astfel, după cum povestesc însăși soldații, *refugierea țăranilor răzvrățiți (!)*...
15

Populația comunei fiind foarte mare, șrapnelele trebuie să fi produs un adevărat dezastru. Numărul morților și al răniților nu se poate însă preciza.

Țipetele femeilor și ale copiilor, cum *povestesc martorii*, se amestecau cu mugetele vitelor și nechezatul cailor...“
20

Corespondența se încheie cu rezumatul victoriei-lor în acel joc sinistru de-a baba oarbă, care a tras hotar în istoria socială a țării:

Patru „bande de răzvrățiți“, fugind în neștire și căutând în zadar vreun adăpost, au fost distruse de istov în diferite părți ale regiunii...
25

În ediția de dimineață a „Globului“ din 18 martie, e rezumată după cum urmează „Bătălia de la Stănești“.

„Deși Stăneștii sunt o comună foarte mare, nu sunt de înregistrat nici morți, nici răniți, *fiindcă satul a fost cu desăvârșire pustiu*. Prin bombardare au
30

fost ucise numai cincisprezece vite mari și douăzeci și două vite mici...

Liniște complectă...“

Apoi:

5 „Au fost distruse și incendiate peste două sute de case. Au mai fost omorâte și *aruncate în foc* încă peste cincizeci capete de vite mari și o sută cincizeci și două vite mici...

10 Pe la orele două după prânz artileria văzu (?) pe oameni fugind pe deal. Se respiră pe câmp și începe să tragă...

Țăranii spăriați, desculți, cu capul gol au rupt-o la fugă peste câmp, îndreptându-se spre Slobozia...

15 Țăranii din Slobozia, de spaimă, le opun rezistență și-i gonesc înapoi...

Batalionul de infanterie pus sub comanda maiorului O. se respiră și el în tiraliori și începe să tragă *în cei care fugeau. (!)*

A fost ucisă și învățătoarea comunei...

20 O echipă de soldați lucrează să înmormânteze pentru veci în tainele pământului cadavrele...“

S-ar părea că proprietarii nu ar mai fi avut nimic de dorit...

25 Totuși, la 19 martie, un deputat destăinuiește că în cercurile lor se discută ajutorul eventual al armatei austro-ungare, pentru înăbușirea răscoalelor, după cererea guvernului român...

Singur faptul acesta putea arăta în adevărata lor lumină comunicările oficioase despre urgența răscoalelor...

30 Și brusc, „Globul“, ca și celelalte jurnale, în numărul din 21 martie – apărut în ziua de 20 martie –, după coloanele de orori din zilele imediat premergătoare, într-o manșetă de peste toată pagina, anunță:

„ÎNCETAREA RĂSCOALELOR ȚĂRĂNEȘTI!“ ...

De la primele tulburări din 28 februarie, la Vaideei, nu trecură decât douăzeci și una de zile – just numai trei săptămâni!

5 Trei săptămâni!...

Dar în aceste douăzeci și una de zile, toată problema vieții luă pentru Răutu altă înfățișare.

Întotdeauna s-a simțit român sau, mai bine zis, moldovan.

10 Dar acest sentiment avea pentru el mai mult caracterul unei legături organice cu solul *din care crescuse*.

Se știa urmaș al unor generații nesfârșite, care se trag din legendarul Ștefanache Răutu, zămisliți și crescuți în timp de veacuri din țerna Năpădenilor.

15 Cultura primitivă în școlile rușilor, ideologia însușită de la intelectualii și revoluționarii lor pe vremea cât a stat în Siberia nu putură șterge în conștiința lui faptul că e considerat și că este realmente *străin* în mediul acela.

20 Datoria de revoluționar nu i se impunea ca tovarășilor săi – cu tot doctrinarismul lor socialist, luptători, în primul rând, pentru emanciparea și înălțarea țării lor, a poporului lor.

În revoluția, la care lua cu ardoare parte, pentru 25 răsturnarea țarismului vedea înainte de toate dărâmarea barierei ce se ridica în calea *progresului mondial*, împotriva realizării și a dezvoltării formelor sociale superioare, *pentru omenirea întregă*, împotriva libertății și a propășirii *tuturor popoarelor*.

30 Se credea dar dator să ducă războiul acesta nu ca oricare intelectual din Rusia, nici măcar numai ca un român, ci, în primul rând, ca *cetățean al lumii*.

După ce trecuse Prutul, neputându-se adapta la atmosfera din țară, simți această stare sufletească 35 mai curând ridicată și la o mai înaltă potență.

România apărea mai mult ca un centru nou de acțiune revoluționară împotriva țarismului.

Desigur că era convins că astfel își servește și neamul, că, fără prăbușirea țarismului, statul și poporul român nu au viitor, nu au viață, pentru că, vorba lui Nitza Vasilescu, „Rusia și România sunt două vieți care se exclud“.

Aceasta însă era numai o consecință, un rezultat – fie chiar un rezultat necesar, dar un rezultat numai. Scopul esențial rămase dărâmarea țarismului.

Și iată că acum, prin acceptarea prefecturii de Ciubărești, el și-a asumat răspunderea personală – directă și ineluctabilă – pentru toate victimele expedițiilor punitive, pentru miile de morminte tănuite prin câmpiile îndoliate ale țării.

N-a curs sânge la Ciubărești, sub prefectura lui ?

Dar, prin fiecare picătură de sânge țărănesc care a stropit țarina Munteniei sau a Olteniei, el, Ion Răutu, prefect, *reprezentant al puterii de stat*, nu a contractat mai puțin față de poporul român – indiferent de orice considerații revoluționare – o datorie tragică, pe care nicio sofisticare nu o poate eluda.

Mai mult.

Chiar vechea lui luptă se impune acum, mai ales din punctul de vedere al acestei datorii.

Fiindcă numai după prăbușirea țarismului poate fi înfrântă și „cea mai tristă clasă dominantă“, „în această țară a celor mai mari nedreptăți“ – cum spune în scrisoarea lui Christophor Arghir.

Urgia ce a urmat după comunicatul despre „*incetarea răscoalelor*“ a putut numai îngreua și mai mult povara pe conștiința lui Răutu.

Și după zece zile de la acest comunicat, barca statului tot era purtată încă fără cârmă pe valurile însângerate ale anarhiei represive.

Carența autorității și a *ordinei* de stat, chiar în capitală, luă forme monstruoase.

De îndată ce nu se mai semnalau noi „focare de răscoală“ la sate și ultimele „cete de răzvrățiți“ fuseseră nimicite, se anunță cu zgomot înființarea „partidului marilor proprietari“.

În salonul celui mai luxos club al capitalei – cu pereții tapisați de portrete în uniforme strălucite și în fracuri încărcate cu decorații –, se adunară câteva zeci de latifundiari, care, de fapt, din vechi țineau în mâinile lor destinele țării.

Era caracteristic pentru conjunctura momentului că se găseau față nu numai amicul nostru Pamfil Toteanu – șeful unei organizații județene a roșilor –, ci și un prefect al regimului – ilustrul domn Izidor Ilarian, un bărbat foarte decorativ: cascada lui de păr mătăsos – pornită de la bărbie și sprincene stufoase – îi justifica chiar pretențiunile la rolul de om de stat, împreună cu marea lui avere, câștigată îndeosebi prin fraudă fiscală la fabrica lui de spirt.

Ca președinte fu aclamat T. T. Flor.

Cu un ton solemn, neobișnuit la el, acesta denunță „*politica de desperados*“ a guvernului, care sapă temeliile unei vieți de stat orânduite.

Protestând împotriva abuzurilor de autoritate ale „prefecților revoluționari“, care se încumetă să intervină în jocul liber al forțelor economice, îndemnă pe marii proprietari să nu accepte învoielile impuse de aceștia, ca fiind ilegale.

– Trebuie să înceteze odată demagogia guvernamentală – încheie *junkerul de pe Siret*. Nu sărăcia a

fost cauza răscoalelor. Niciodată țărănimea noastră n-a fost mai prosperă. Dar dacă guvernul va substitui legii, în raporturile dintre țărani și proprietari, bunul plac al prefectilor, – căci muncile nu mai pot fi întârziate și trebuiesc îndeplinite, până la o eventuală nouă legislație, după legile în vigoare –, odată cu ruina marelui proprietăți va cădea în mizerie și țărănimea...

Un entuziasm eruptiv cuprinse adunarea.

În asistență, cu toată uniformitatea portului, care vădea o tinereță trecută pe bulevardele Parisului, se puteau distinge două tipuri predominante: oameni de peșteră, cu falci viguroase, obrazuri apoplectice și ochi bulbucați, ca două bule injectate de sânge, și germinația Levantului, cu pielea măslinie și chiar cu ochi gata să se scurgă ca untdelemnul rănced – „bulgăroi cu ceafa groasă, grecotei cu nas subțire“, după inspirația poetului...

Spre tribună se strecură Nitza Vasilescu.

Subțirel, cu păr lucios, lipit cu îngrijire de craniu, el, evident, ca om căruia numai faconda lui excepțională și cel mult nenumăratele jetoane de prezență în consiliile de administrație ale băncilor și altor întreprinderi capitaliste îi puteau da ideologia de latifundiar, se simțea cam stânjenit în acest mediu.

Pripit, netezindu-și mustața și trăgându-și în jos cravata elegantă, nepotul popii Vasile din Ciubărești încercă să supraliciteze asupra declarațiilor lui T.T. Flor.

– Onoratul domn T. T. Flor are perfectă dreptate! – exclamă el cu un salut reverențios la adresa omului pe care, cu puține zile înainte, îl caracteriza ca înfumurat și maniac. Perfectă dreptate! Dovada e că țărani au fost acolo mai fioroși unde nevoia și suferința au fost mai mici. Nu de nevoie și nu de

disperare s-au răzvrătit, ci spiritul de răzvrătire s-a servit de întunericul mulțimii. Fără spiritul general anarhic, nici complotul n-ar fi putut transforma dintr-o lovitură țara întreagă într-o mare de foc. Cuvântul complot vă surprinde, domnii mei. Desigur, agitația demagogilor – à la domnul Christophor Arghir – a pus țara într-o stare de febrilitate.

– La ocnă, la spânzurătoare cu el! – urlară într-o duioasă armonie levantinii și troglodiții de pe bulevardele Parisului.

– Las' că-i fac eu, neică, de petrecanie! – sughiță cu furie d. Pamfil Toteanu, lipindu-și sfârcurile mustății pe obrajii unsuroși.

– Dar, domnii mei, – reluă cu și mai multă siguranță oratorul – cu toate aceste agitațiuni, n-am fi avut o asemenea manifestare uniformă, dacă n-am fi avut o tainică organizație. Care a fost scopul complotului, nu se poate încă stabili. Totul arată numai că centrul a fost aici la București. Bănuiesc că mișcarea a izbucnit prea devreme, înainte de a fi fost complot organizată. Se plănuise, probabil, o mare răscoală pe vremea secerișului, când s-ar fi distrus toată recolta...

În mijlocul răgetelor de menajerie, sări spre masa biroului antagonistul cel mai feroce al „bastardului din Cazacinci, cu urechile veștede și obraji de Ițic“ – aristocraticul Sașa Delescu.

– Domnilor! – irupse jubilând fugosul protector al frumoasei Dolores. Domnilor, afirm că guvernul compromite raporturile noastre de bună prietenie cu împărățiile vecine! Guvernul din Petersburg a protestat, pentru că la granițele Imperiului fuseseră numiți ca prefecti niște anarhiști primejdioși!...

Chiar și bătrânul cuminte și atât de cumpănit, de obicei, ca Iorgu Vatatzi – „Maharadjaua“ – găsi o formulă mușcătoare și, din nenorocire, prea justă la adresa anarhiei represive:

5 – Acum două săptămâni – spuse el cu amărăciune –, oficiosul roșilor tuna și fulgera, când, sub guvernul nostru, trupa a ucis patru țărani la Botoșani. Noi însă nu spunem nimic despre dragonadele și execuțiile în masă ale țăranilor din câmpiile Vlașcei și
10 ale Doljului, deși cel mai elementar simț de umanitate ar fi putut să ne îndemne a lua o altă atitudine...

Presa a putut, cu drept cuvânt, înregistra, în sfârșit, cu acest prilej, „perfectul acord“ și chiar vestita „fuziune“ a tuturor grupărilor și a nuanțelor partidului boieresc...

După această manifestare, goana după instigatori ajunse la paroxism.

Zilnic se arestau profesori, învățători, studenți, medici, avocați – destul să fi fost cunoscuți prin
20 ideile lor de avangardă.

Chiar și paginile de sentimentalism literar și umanitar, semnate de *Carmen Sylva*, găsite la vreo percheziție, serveau drept dovadă de intenții subversive...

La Christophor Arghir și la ucenicii lui, perchezițiile se țineau lanț și voci tot mai stridente reclamau arestarea ilustrului geograf.

Acesta fu silit să-și dezgolească bronzul, rene-
gând – și tocmai în „Vestea“, organul lui Anibal Ionescu! – cuvântarea din Ciubărești: el, Christo-
30 phor Arghir, cel mai român, cel mai bun român, n-ar fi fost niciodată antisemit și nici mort nu admite lupta de clasă...

Dar mai cu seamă la țară, chiar în satele în care nu se constatase nicio mișcare de răzvrătire, a fost dezlănțuită o prigoană fără nume.

A fost găsit prilejul binevenit de a încheia vechile
5 socoteli.

Cuvântul de „dragonadă“, lansat de Iorgu Vatatzi, dădea caracteristica cea mai adecvată acestei orgii bestiale.

Mașetele „Globului“ purtau acum:

10 „Înfiorătoare execuții de țărani nerăsculați“;

„Liste de proscriși întocmite de proprietari și arendași“;

„Orori inutile“;

„Împușcați fără judecată“;

15 „Țărani fugiți în pădure și în baltă...“

Erau zilele de mărire și de glorie ale lui Pamfil Toteanu.

În domeniul lui, Urlățeni, cu țăranii căzuți de mult în robie necuvântătoare, n-a fost nicio agitație.

20 Dar jovialul client al Cazinoului din Monte Carlo păștea de mult pe unii frunțași ai satului. Și, în primul rând, pe octogenarul Dinu Ionițescu, fost învățător, primar, perceptor, judecător comunal și acum proprietarul unei mori, care făcea concurență stăpânului.

25 Apoi, și obraznicul Ghiță Nițulescu, care reuși să abată la crâșma lui cea mai bună clientelă din sat și acum îndrăzneă să-și pună și candidatura la primărie, împotriva vechilului Petrăchel.

Luând ca pretext trei hambare părăsite, de la marginea satului, arse cine știe din care cauză, stăpânul Urlățenilor apără în sat însoțit de un escadron de
30 șiori, sub comanda căpitanului Ionescu-Fumul.

Comandantul fu bine ales.

Porecla „Fumul“ i-a fost dată pentru că aproape niciodată nu putea fi găsit teafăr: se culca totdeauna „afumat“ și când se ridica din pat, părea „aburit“; iar pentru „a-și veni în fire“, se și apuca pe dată „să se afume“.

După două-trei pahare, se puna la „punct“ și dădea o reprezentatie, care făcea deliciae lui Pamfil Toteanu și-i asigura patronajul acestuia: ronțăia între dinți marginile paharului și înghițea pulberea de sticlă astfel măcinată.

Din pricina aceasta, probabil, era verde la față și vesnic furibund.

După o masă copioasă, amfitrionul șopti la urechea căpitanului, „afumat“ la potența necesară:

– Hei, căpitane, acum să-mi curăți satul de derbedei, *supresivi*, mă-nțelegi?... Să am liniște în sat... mă-nțelegi?... Să fii și tu mulțumit, mă! Mă-nțelegi?
– Care-s?... Unde-s?... hârâi „Fumul“, holbând ochii și scrâșnind din dinți.

– Iată lista, frate... Strașnic *arnabiști!*... Să mi-i *natomizezi*... he-he-he-he!

Și-i întinse un petec de hârtie cu vreo șaptesprezece nume, în cap cu Dinu Ionițescu și Ghiță Nițulescu.

– De unde să-i iau? – mârâi, încruntându-se, căpitanul.

– Să-i chemi la primărie!...

„Condamnații“ fiind adunați la scara primăriei, bătrânul Ionițescu, îmbrăcat curățel „nemțește“ și cu o vorbă măsurată, care vădea oarecare cultură, impresionă și pe „afumatul“.

– Nu înțeleg, domnule căpitan, – grăi el potolit – pentru ce sunt arestat și adus aici. Am fost învățator, primar, funcționar la stat, acuma sunt pensionar. N-am nimic cu proprietarul moșiei: nu muncesc și

n-am muncit niciodată la dânsul... Nu țin și n-am ținut vreodată pământ în arendă de la dânsul. Am copii învățați prin școli la București și la Paris – unul e inginer la Căile Ferate, altul e profesor la Ploești, al treilea e preot...

Căpitanul se încruntă și râgâi:

– Taci din gură, căne bătrân! – și-i trânti doi pumni sub fălci.

Totuși, după câteva momente de reculegere apăsată, clătănându-se, porunci:

– Să-i legați cot la cot, mă, să-i ducem la regiment!

Dinu Ionițescu, legat cot la cot cu fiul său Tudose, învățătorul, urmați de șiragul jalnic de oameni încătușați, în coadă cu cărciumarul și candidatul la primărie Ghiță Nițulescu, fură târâți printre cai, pe jos prin noroiul drumurilor desfundate.

La marginea satului, înaintea calului căpitanului, se aruncă în genunchi Lina, fiica lui Dinu Ionițescu:

– Domnule căpitan, domnule căpitan, aveți milă de tata! Nu e vinovat de nimic, ca și Tudose!...

Era o femeie tânără și frumoasă.

Printr-o ruptură de nori, soarele își aruncă poleiala aurie pe fața ei smadă și îmbujorată de goană, ca și pe sânul robust, care, în fuga-i peste câmp, rupsesese zăgazușul cămeșii înflorite.

– Mn! – rânji căpitanul și pe pielea lui verzuie și ochii-i sticloși scânteiară, de asemeni, picături de soare. Nu se poate... ffețito! – abia putu bolborosi el. Nu se ppoate... amândoi... sunt anarhiști... primejdioși... răzvrățiți... ssssubverssivi!... Dacă îi fi drăguță, îți dăruiesc pe unul... Ppe care-l vrei?

O clipă – o eternitate! –, bătrânul și cei doi copii se priviră în tăcere drept în ochi.

Apoi, băiatul și fata lăsară capul în jos.

– Domnule căpitan! – rosti bătrânul. Mi-am trăit traiul. Lăsați-l pe băiat...

Lina abia putu trage pe fratele ei dezlegat la capătul coloanei, când, din sat, răsări în goana mare trăsura lui Pamfil Toteanu.

În picioare, congestionat, stăpânul Urlășenilor răcnea cât îl ținea suflarea:

– Ce faci?... Ai înnebunit, bețivule?... Vrei să-mi dea foc satului?... Am să te spun ministrului... că mi-i prieten!... Și pentru târfa asta?... Dar ți-o aduc, mă, pe tavă, și cu altele mai spălatele...

Lina, târând pe fratele ei de braț, apucă peste câmp. Căpitanul porunci escadronului să descalece...

Să lăsăm cortina asupra scenelor ce urmară înainte de a se fi ridicat la marginea drumului movila ce înghițise cele șasesprezece cadavre...

„Afumatul“ își dădu astfel sufletul zălog. Ajunse unealtă oarbă în mâinile lui Pamfil Toteanu și nu mai putea îndrăzni niciun cuvânt.

În aceeași seară, fură executați încă doisprezece „răzvrățiți“.

Petrăchel vechilul lăsase apoi șoapta prin sat că boierul *are să ierte* pe cei care *au să-l despăgubească*.

Chior, bețiv și astmatic, acesta știu să servească pe stăpânul său, fără a se uita pe sine.

Nici fantezia unui Edgar Poe nu poate întrece simpla narație a corespondentului din „Globul“ cu data din 31 martie.

„În urma acestor executări, intrase așa groază printre țaranii rămași și cei fugiți din sat, încât au consimțit să plătească sume enorme proprietarului, ca să-i șteargă de pe lista de *condamnați*.

Consilierii, șeful de garnizoană și alți frunțași au plătit de la douăzeci până la o sută de napoleoni de

cap, iar o femeie, nevasta lui Tănase al Popii, a dat salba ei de galbeni, în valoare de douăzeci și cinci de napoleoni, pentru a scăpa pe bărbatul ei.

Au mai dat Floarea al Predei optzeci de napoleoni, Niță al Firii patruzeci de napoleoni, Ghiță Niculescu, Ion Niculescu și alți mulți – care patruzeci, care optzeci, care o sută de napoleoni.

Văzând teroarea și supunerea țăranilor, castelanelul Urlășenilor i-a asigurat că satul lor e pe lista celor ce urmează să fie distruse prin bombardare și le făgădui mântuirea, dacă are să plătească fiecare cap de familie câte patruzeci și șase de franci sau o chilă de porumb, iar dacă n-au, să dea în loc câte o vacă sau un bou, porc ori alte animale, – cei ce n-au nici atâta să se angajeze pentru muncă.

Sub impresiunea executării în masă din satul lor și știind că satele Oprișor, Izemșa și altele din jurul lor au fost cu desăvârșire distruse de artilerie, bieții oameni se supuneau tuturor injoncțiunilor și se robeau.

Pentru ca trupele să fie imediat retrase din comună, ei au semnat chiar un contract, prin care fiecare cap de familie se obliga să dea cinci ani de-a rândul câte optzeci și cinci de franci ca despăgubire...

Domnul Izidor Ilarian, prefect, om de lege și bărbat de stat, a procedat mai sistematic și cu un aparat mai impunător.

Înființase un „tribunal“ din doi cârciumari, doi isprăvnici ai moșiei și cinci chiaburi din „partidul boierului“.

Prezida unul din cârciumari – om somnoros, cu ochii veșnic pe jumătate închiși –, care părea că nu înțelege nimic și nici nu vrea să înțeleagă nimic.

Când trebuia să se adreseze vreunui membru al „tribunalului“ sau să-i ceară votul, mârâia numai ceva nedeslușit și îl izbea cu cizma sub genunchi.

Procedura era de o simplitate genială.

5 Unul din cei doi isprăvniceii, Simion Cașcavali-
ceanu – pripit și bâlăbâit–, lătra câte un nume de
„inculpat“.

Membrii „votau“ dând din cap.

10 Dacă, din când în când, vreunul scotea din gât
vreo silabă răgușită, care putea să închipuie o întrebare sau o obiecțiune, era destul ca bâlăbâitul să se
oțărească, pentru ca votul să și fie dat.

15 Secretarul comunei, un cocoșat degenerat, se
grăbea, sufocându-se și el însuși tremurând de frică,
să înșire numele „condamnaților“ pe o foaie cu „an-
tetul“ primăriei.

În răstimpuri, de trei sau patru ori pe zi, lista ast-
fel întocmită era comunicată de Simion Cașcavali-
ceanu boierului.

20 Satul risca astfel să fie golit de locuitori.

Dar nu degeaba Izidor Ilarian era bărbat de stat.

Încruntat, trecându-și mâna răsfirată prin cascada
mătăsoasă a bărbii, se oprea cu băgare de seamă asu-
pra fiecărui nume în parte și ștergea din ele câteodată
25 și nouă din zece, strecurând numai printre dinți:

– Să-i ceri... zile... Să adaoge... pentru arendă...

Se întâmpla, rar însă, ce e drept, să se înscrie câte
un nume nou, îngăimând:

30 – E becisnic și-i bețiv... Nu-i mare scofală de
el... Dar fiu-su, sergent, e cam obraznic...

„Sentința“, fiind definitiv stabilită de instanța su-
perioară, *prefectul*, fără s-o mai treacă prin tribunal,
o preda comandanților trupei „spre executare“.

„Pentru exemplu“, osândiții erau în prealabil bă-
tuți cu vergi „până ce se moaie“, apoi puși la zid și
împușcați, adesea fără să-și mai vie în fire.

Se mai întâmplau și mici „greșeli“.

5 Un deputat din Mehedinți denunță în numărul
din 1 aprilie al „Globului“ o asemenea „mică gre-
șală“ – care se dovedi, din nenorocire, a nu fi *un*
*poisson d'Avril*¹.

10 Preotul din Corcova și secretarul comunei,
aduși la prefectură, fură găsiți nevinovați chiar de te-
ribilul Izidor Ilarian și eliberați.

Și totuși, în urmă, printr-o *confuziune*, fură puși
la zid și împușcați...

15 Această lugubră poveste nu era lipsită și de ele-
mente romantice.

Doamna Lucreția Popândău – zână răscoaptă a
vreo trei generații de *gigolo* din Capitală – nu voi să
se întoarcă în conacul moșiei fără să-i fi fost pus la
dispoziție de „comandantul sectorului“ – un stră-
vechi adorator și acesta – un pluton de infanterie,
sub comanda tânărului și vigosului sublocotenent
Popescu-Hiperion.

De aci se închegă o duioasă idilă.

25 Sublocotenentul Popescu-Hiperion, băiat de
cârciumar rural, se înălțase cu multă trudă la epole-
ții de ofițer.

Arta lui de conversație nu trecea peste monosi-
labe și un fel de nechez, prin care dădea expresie sen-
timentelor celor mai poetice.

30 În *acțiune* însă era neîntrecut.

Până la omagiile pe care le putuse aduce la picioa-
rele doamnei Popândău, el nu cunoscuse femei cu

¹ Păcăleală de 1 aprilie (fr.) (n. ed.).

ciorapi de mătasă, precum și alte parfumuri decât cele naturale.

De astă dată însă, destinul îi hărăzi o aventură cu „o doamnă din elita socială“.

5 El nu-i vedea părul vopsit, nici dantura falsă sau stridentă pictură și sculptură facială.

Era însă transportat de „manierele ei aristocrate“ și amețit de rafinările artei amoroase, pe care nici nu le putuse bănuși.

10 Chiar în prima seară petrecută după un supeu „arozat“ de șampanie, băiatul cârciumarului își dădu seama de înalta lui misiune.

– Ah, domnule Hiperion! – își ridică ochii spre cer timida doamnă. Mi-e așa de frică... mi-e așa de
15 frică!... Oamenii sunt așa de răi... așa de răi! – gângurea Julietta sexagenară. Și sunt așa de singură... așa de singură!... Nu mă părăși... nu mă părăși, Hiperion!...

Și *peignoarul* elegant descoperi un petec de carnație roză și parfumată.

20 – N-ai să mă părăsești, nu-i așa, Hiperion?... N-ai să mă părăsești!

– Hă... hă... hă! – își zgâi Hiperion ochii spre tainițele *peignoarului*.

– Ah! – și căpșorul oxigenat se plecă spre pieptul eroului...
25

A doua zi dimineța, la cafea, între dezmierdări și șoapte înflăcărate, doamna Lucreția Popândău îi vâri sublocotenentului Popescu-Hiperion, printre nasturii uniformei, o listă ce-i fusese adusă de logofătul Ifrim:

– Ah, dragă Gini, aceștia sunt tâlharii, bandiții, care m-au jefuit și vor să mă omoare!... Ah!...

Și astfel se desfășură în conacul sirenei olteneste o feerie, în care sublocotenentul Popescu-Hiperion

apărea noaptea în cununa de trubadur, pentru ca ziua să-și reia funcțiunile de „executor al înaltelor opere“...

Nimic nu poate învedera mai bine destrămarea și degradarea vieții de stat în acele triste vremuri decât rezultatul reclamației profesorului C. Andreescu
5 din Mehedinți, care aducea la cunoștința opiniei publice, printr-o scrisoare deschisă adresată autorităților, asasinarea fără judecată a tatălui său, la simpla stăruință a arendașului, într-un sat în care ordinea
10 nu fusese tulburată.

Ziarele au publicat următoarea telegramă a ministrului de frunte al cabinetului:

„Domnului C. Andreescu,
profesor de matematici
15 Liceul Turnu Severin.

Am luat cunoștință cu durere de reclamația dumneavoastră și am comunicat-o celor în drept. Vă încredințez încă o dată în aceste împrejurări de sentimentele
20 mele întristate și vă rog a primi expresiunea considerațiunii mele...“

Profesorul din Turnu Severin trebui, la sfârșit, să se mulțumească numai cu „sentimentele întristate“ și cu considerația ministerială...

Răutu se hotărî să nu-și mai întârzie călătoria la
25 București, spre a-și prezenta demisia și pentru a avea lămuriri de la Aurel Crăsneanu.

Pe fereastra deschisă a vagonului intrau razele calde ale soarelui și aroma pământului răscolit de primăvară.

30 Câmpii nesfârșite mătureau munca pașnică prin fășiile negre brăzdate de plug, printre verdeța lacomă și însetată de soare și aer.

Numai din când în când, linia orizontului era frântă, ca de o enormă măsea cariată, de ruinele unui conac.

Și peroanele tuturilor gărilor erau pline, printre
5 baionete, de mii de țărani încătușați și însângerați.

Constantin Dobrovici îl primi în biroul său, mai palid încă și mai slăbit ca înainte, cu pete roșii și mai violent tăiate pe obrazul scofălcit – campania de prefect în Moldova în timpul răscoalei nu-l costase puțin.

10 – *Ces crapules immondes, ces brutes féroces!* – explodă el alergând prin cameră. Mizerabilii cred că se pot mulțumi, după toate aceste orori, turnând apă zaharată pe racilele putrede ale corpului social.

15 Răutu preferă să se prezinte lui Aurel Crăsneanu împreună cu Dobrovici, deși acesta își și dăduse demisia.

Nici pe Aurel Crăsneanu nu l-au costat puțin răscoalele și represiunea.

20 În ochii lui, de obicei, parcă crescuți pentru dezmierdări feminine, acum ardeau mici flăcări sumbre, când îl întrebă surd pe Răutu:

– Ai venit să-ți dai demisia?... Știu... Am avut mari năcazuri cu rușii din cauza dumitale...

Răutu trecu de îndată la „ordinea zilei“:

25 – Când se va pune capăt acestui coșmar sângeros? – întrebă fixând pe Aurel drept în ochi.

– Unde suntem, – izbucni și Dobrovici – în pădurea africană sau într-un stat european?...

30 O grozavă „chintă“ de tusă îl prinse și batista dusă în grabă la gură fu într-o clipă însângeraată.

Crăsneanu păli și flăcăările negre din ochii lui se condensară încă și mai mult, când își stoarse sacadat răspunsul:

– Acuma de-abia prindem cârma... Pentru un vas purtat *à la dérive* de furtună, nu era ușor...

– Și ce aveți să faceți, când o să puneți mâna pe cârmă? – insistă Răutu. Au să rămână neispășite
5 aceste crime odioase?

Crăsneanu, nădejdea generației sale, își deturnă ochii, îndurerat în amorul lui propriu:

– Nu putem distruge toată armatura statului! – aruncă el cu o abia stăpânită iritație.

10 – Armatură?... Proprietarii și arendașii sunt armatura statului în România?... Nu țărănimea – peste optzeci la sută din națiune?...

– Nu! – apăsă descendentul „carbonarului“ din 1848, ridicându-se brusc în picioare. Țărănimea e protoplasma care, dacă vrei, asigură viața și dezvoltarea organismului național... Ea nu poate însă constitui încă armatura statului. Apoi, ce are mai multă importanță: răzburarea sau reformele, la care nu putem ajunge împotriva clasei dominante
20 întregi?

– Dar atunci, – ripostă foarte emoționat prefectul demisionat al Ciubăreștilor – noi am servit numai pentru a acoperi răzburarea împotriva victimelor, care sunt torturate cu miile în beciurile prefecturilor, ale polițiilor și ale primăriilor de la țară?...

25 – *Cochons!... Brutes!... Crapules!* – clocoti Dobrovici, scuipându-și sângele în batistă. Pornim o campanie, să rămână de pomină armatura dumitale în toată lumea!

30 Aurel Crăsneanu se așeză din nou și-și sprijini capul de speteaza fotoliului său englezesc.

Și în vocea lui tremura parcă emoțiunea, când își lungi acum vorba cu langoarea lui obișnuită:

– Nu știu dacă nu e mai greu să smulgi clasei noastre dirigiuitoare amnistia generală decât chiar și reforma agrară...

– Dreptul de amnistie e o prerogativă a Coroanei! – obiectă Răutu. Nu intră în atribuțiunile parlamentului...

– Încercați o campanie în acest sens! – își închise ochii Crăsneanu, lunecându-și pe rând vârful degetelor pe sub unghia celui gros.

Înainte de Răutu fu din nou pusă ispitoarea întrebare: dacă, în locul zvârcolirilor într-un partid de guvernământ, nu e mai preferabil un gest frumos, oricare ar fi consecințele lui imediate?...

– Nu! – exclamă cu violență Constantin Dobrovici. Să murim pe baricadă!... Odată ajunși aci, să vindem scump fiecare centimetru pătrat de teren...

În numărul apropiat al „Farului“ apărură sub semnătura lui Răutu o cronică intitulată *Amnistia*:

„Faptele, oricât de reprobate de ordinea de stat, nu pot atrage nicio pedeapsă, atunci când însăși această ordine e suspendată sau desființată.

Mișcările revoluționare, când cuprind masele populare adânci, sunt caracterizate tocmai prin suspendarea ordinii stabilite: am putea spune, în limbajul lui Hobbes, că atunci e denunțat însuși *contractul social* în virtutea căruia fusese încetat *bellum omnium contra omnes*...

Aci e izvorul grozăviilor din războaiele civile.

Într-un război civil, ca în toate războaiele, nu sunt față în față criminalii și reprezentanții autorității de stat, ci două tabere dușmane.

Și am trecut printr-un adevărat război civil.

În adevăr, atunci când artileria bombarda satele, adesea chiar pustii, eram în fața unui act de reprimare a crimelor sau a unui *act de război*?...

Sau atunci când se împușcau, cu zecile, la marginea satului, fără cercetare și judecată, după ordinul unui ofițer sau sergent-major, cei denumiți de către... *învingători*?...

Destule victime!

Să întorcem mai curând această tristă pagină a istoriei noastre, de care suntem responsabili, în primul rând, *noi*, cei care ne bucurăm de toate privilegiile, *noi* care am lăsat ca durerile nealinate să deie naștere la atâtea patimi și la atâtea ură, *noi*, – nu cei orbiți de suferință în satele oropsite.

Să întorcem această pagină *cu totul* și pentru ei, și pentru ceilalți nenorociți, care au dezlănțuit urgia chiar peste măsura iertată de împrejurări.

Vor scăpa câțiva făptuitori de rele, care s-au folosit, poate, de vremuri tulburi, pentru a-și da drumul pornirilor spre pradă și omor?

Vor scăpa câțiva amețiți de atotputernicie, de biruință, care nu și-au putut stăpâni instinctele sânguinare ale bestiei trezite?...

Cine poate găsi cumpăna dreaptă?... Cine poate măsura marginele răspunderii?...

Să întorcem pagina!...

Îmi dau bine seama cât pot trage în cumpănă pentru oameni de guvernământ aceste șiruri căzute din fuga condeiului...

Îmi fac însă datoria, numai în nădejdea că, *după amnistie*, se va deschide în adevăr o *nouă* pagină a istoriei naționale, prin realizarea reformelor *făgăduite*... “

Aproape în același moment, pe neașteptate, Miron Osmanli adresă un patetic apel la conștiința publică.

Peste puține zile, apăru decretul regal care acorda o largă amnistie.

5 Și abia vreo lună după *ororile inutile*, colegiile țărănești au votat, conform tradiției, după porunca subprefecților...

Dar fostul prefect al Ciubăreștilor înțelegea că ura din inimile mulțimii în satele întunecate își împlânta rădăcinile otrăvite tot mai adânc.

Și... se îngrozi de povara ce-i căzu pe umeri...

SFÂRȘITUL VOLUMULUI AL VIII-LEA

VARIANTE

- A – Text de bază: *În preajma revoluției*, vol. I-IV, ed. a IV-a, revizuită și corectată, [1934-1935]; vol. V, ed. I-III, [1935]; vol. VI, ed. a II-a, [1935]; vol. VII-VIII, ed. I, [1935-1936]
- B – *În preajma revoluției*, vol. I-IV și VI, ed. I, 1932-1935
- C – *În voia valurilor*, București, Editura librăriei H. Steinberg, [1916]

Observație: Pentru a nu „încărca” prea mult această secțiune (și cu secvențe de o relevanță mult diminuată!), nu am reținut acele corecturi pe care autorul a mărturisit (în conferința *Întâlniri fortuite, vezi infra*) că le-a operat încontinuu, cu tenacitate, în ciuda opoziției și a inerției zețarilor. Este vorba mai cu seamă de *vrâstă* (în loc de *vârstă*), *mâne* (mâine), *câne* (câine), *pâne* (*pâine*).

VOLUMUL I al ediției de față

VOL. I

PROLOG. SMARAGDA THEODOROVNA

4

- r. 1 – A: se dezvăluiește – B: se dezvălește
r. 11 – A: ale stejarilor – B: ale fagilor

6

- r. 10-11 – A: ai să te îmbeți – B: o să te îmbeți
r. 11 – A: ai să faci – B: o să faci

r. 16 – A: amuş – B: acuş

r. 23 – A: năcăjit – B: necăjit

7

r. 13 – A: festival – B: praznic

8

r. 16 – A: năcăjit – B: necăjit

9

r. 31 – A: petrecerea – B: praznicul

10

r. 19 – A: sălbătăciunii – B: sălbătiunii

15

r. 1 – încercă – B: încerca

16

r. 12 – A: Aici a stat un pic îngândurat, a oftat... – B: Conu Iorgu a oftat...

17

r. 2 – A: IORGU ȘI MIGNONETTA – B: ROMANUL LUI IORGU RĂUTU

19

r. 11-13 – A: festivitățile de la nunți și de la botezuri sau praznicele de la înmormântări – B: praznicele de la nunți sau de la botezuri...

r. 16-17 – A: și reduse și ele – în afară de alegerea mareașalului nobilimii – tot numai la un praznic – B: și – în afară de alegerea mareașalilor nobilimii – reduse și ele tot numai la un „praznic“ ...

r. 33 – A: de peste doi metri – B: de aproape doi metri

22

r. 16 – A: amuş, amuş – B: acuş, acuş

24

r. 1 – A: Dar pentru Smărăndița... B: *incipit* Cap. III MIGNONETTA

25

r. 4 – A: ar fi fost ea – B: era ea

26

r. 1 – A: Cap. III – B: Cap. IV

31

r. 1 – A: Cap. IV – B: Cap. V

r. 2 – A: PĂSTORUL – B: ALEXANDRU MACHEDON ÎN VATRA NĂPĂDENILOR

36

r. 26 – A: Figura părintelui Vasile... – B: *incipit* Cap. VI PĂSTORUL ȘI TURMA

40

r. 1 – A: Cap. V – B: Cap. VII

45

r. 2 – A: EXPERTUL ȘI AIZIC – B: EXPERTUL

48

r. 25-26 – A: banchetelor și balurilor – B: pentru banchete și baluri

49

r. 1 – A: Așadar... – B: *incipit* Cap. IX AIZIC CÂRCIUMARUL

51

- r. 2 – A: fi la... – B: O fi la...
 r. 10 – A: petrecere – B: praznic
 r. 11 – A: unde a fi – B: unde o fi

53

- r. 1 – A: Cap. VII – B: Cap. X

56

- r. 29 – A: de așa stâlp – B: de un stâlp

57

- r. 17 – A: După patru-cinci ceasuri... – B: *incipit* Cap. XI
 DUCELE DE MORNÝ ŞI AGRICULTURA MODERNĂ

58

- r. 22 – A: neglijent – B: neglijent

60

- r. 25 – A: reputația – B: – o reputație

63

- r. 31 – A: Vasile Petrovici Bartic mârâia... – B: *incipit*
 Cap. XII UN LATIFUNDIAR

66

- r. 1 – A: Cap. VIII – B: Cap. XIII
 r. 3 – A: de soarele – B: de un soare
 r. 22 – A: obișnuitele – B: obicinuitele

72

- r. 2 – A: celălalt – B: cellalt

74

- r. 1 – A: Cap. IX – B: Cap. XIV

r. 2 – A: NUNTA – B: ALEXANDRU IVANOVICI
 ÎN ACȚIUNE

76

- r. 32 – A: Nunta a putut fi serbată... – B: *incipit* Cap.
 XV NUNTA

78

- r. 13 – A: mireasa – B: pe mireasă
 r. 19-20 – A: ca floarea de crin alb – B: ca un calice de
 crin alb

79

- r. 4 – A: majestuos – B: maiestos
 r. 11 – A: camee – B: camee antică

81

- r. 1 – A: Cap. X – B: Cap. XVI
 r. 3 – A: cu cât el nu înțelegea – B: că el nu înțelegea

82

- r. 4 – A: supusă. Sentimentul... – B: supusă, senti-
 mentul...

83

- r. 23 – A: într-însul – B: în el

87

- r. 32 – A: pensionatului – B: pensionului

88

- r. 7 – A: pensionat – B: pension

90

- r. 1 – A: Cap. XI – B: Cap. XVII
 r. 2 – A: NATALIȚA – B: DIOGENUL JUDEȚULUI

S***

92

r. 19 – A: între elementele – B: dintre elementele

93

r. 17 – A: răspunse – B: răspunde

r. 27 – A: Conu Iorgu... – B: *incipit* Cap. XVIII
PATRONAJUL NATALIȚEI

98

r. 1 – A: Cap. XII – B: Cap. XIX

r. 4-5 – A: distracții – B: distracțiile

99

r. 27-28 – A: are să vie – B: va veni

r. 29 – A: olecuță – B: puțin

103

r. 12 – A: După facere... – B: *incipit* Cap. XX SONIA
ȘI TOSIA

106

r. 26 – A: Ea se ofilea... – B: *incipit* Cap. XXI
VICTORIA NATALIȚII

107

r. 1 – A: concedierea – B: concediarea

r. 26 – A: a scăpat de dânsa – B: a scăpat de ea și-i slobod
să se țină de nebunii și ticăloșii.

108

r. 6 – A: ... moș Iorgule!... O fată... – B: moș Iorgule!...
Ești om bun, dar, în adevăr, nu te pricepi la nimic. O fată...r. 19-20 – A: netezindu-i acum favoriții. – trăgându-l de
favoriți.

109

r. 1 – A: Cap. XIII – B: Cap. XXII

r. 2 – A: „CAVALERII“ – B: VANIA TRESNEA ȘI
NEGRUL SĂU

113

r. 9 – A: imaginația. – B: imaginația de „cimpanzeu“.

114

r. 10 – A: Natalia Chirilovna ajunsese... – B: *incipit* Cap.
XXIII ... ȘI „CAVALERII DE CAZARMĂ“r. 26-27 – A: miroasă acum tămâie – B: miroasă acum a
tămâie

118

r. 1 – A: Cap. XIV – B: Cap. XXIV

124

r. 1 – A: Smărăndița, așezată... – B: *incipit* Cap. XXV
PRIMUL DUETr. 7-8 – A: sunteți din Basarabia? – B: sunteți născută în
Basarabia?

127

r. 3 – A: Din fericire, în momentul acela... – B: *incipit*
Cap. XXVI „SPICIURI“

128

r. 17-18 – A: în majoritate, pe atunci, încă moldove-
nească – B: în majoritate încă moldovenească

129

r. 1 – A: Smărăndița, eschivându-se... – B: *incipit* Cap.
XXVII VĂRTEJUL

r. 4 – A: fusese prinsă – B: a fost prinsă

130

r. 22 – A: plecară – B: au plecat

r. 29 – A: insistă – B: a insistat

132

- r. 1 – A: Cap. XV – B: Cap. XXVIII
 r. 10 – A: închisese – B: a închis
 r. 11 – A: aruncase – B: aruncase
 r. 14 – A: fusese dosit – B: a fost dosit
 r. 15 – A: surâse – B: a surâs
 r. 20-21 – A: se trădase – B: s-a trădat
 r. 22 – A: ea nu lăasă nicio îndoială că înțelese – B: ea n-a lăsat nicio îndoială că a înțeles
 r. 24 – A: abia putu – B: abia a putut

133

- r. 3 – A: apucă pe „tușica“ și începu – B: a apucat pe „tușica“ și a început

136

- r. 15 – A: La începutul lui mai ... – B: *incipit* Cap. XXIX SCRISOAREA

137

- r. 18 – A: E un miragiu, o realitate? – B: E un miragiu sau o realitate?
 r. 23 – A: o izbucnire – B: izbucnirea

139

- r. 3 – A: reuși – B: a reușit

140

- r. 1 – A: Cap. XVI – B: Cap. XXX
 r. 2 – A: „DVORENII“ – B: „GAZETA“
 r. 3 – A: fusese – B: era
 r. 17 – A: nobleță – B: nobleța

141

- r. 6 – A: sălbătăcită – B: sălbăticită
 r. 29 – A: rămășițe – B: rămășițele

143

- r. 19 – A: Iorgu Răutu a putut fi – B: *incipit* Cap. XXXI
 DOUĂ CONCILIABULE
 r. 25 – A: chemase – B: a chemat

144

- r. 7 – A: Somov, cum... – B: Somov (Document real!), cum...

145

- r. 11 – 12 – A: Acești carbonari... – B: Acești nihilști
 r. 30 – A: Nicolaevici. Dar – B: Nicolaevici, dar...

146

- r. 23-25 – A: societatea din imperiu, se deprinseră să vorbească și între ei mai mult rusește, fără să piardă... – B: societatea din imperiu, fără să piardă...

148

- r. 19 – A: sălbătăcire – B: sălbătēcire

149

- r. 1 – A: Cap. XVII – B: Cap. XXXII
 r. 2 – A: „SOBRANIA“ – B: PRELIMINARII
 r. 9 – A: lagăre – B: partide
 r. 14 – A: ambele cartiere generale – B: ambele lagăre

150

- r. 20 – A: primi și ea – B: a primit și ea

151

- r. 5 – A: mâna – B: mânille

152

- r. 20 – A: abia îl putuse – B: abia-l putuse

153

r. 2-3 – A: pentru ca, fără să-i ceară – B: pentru ca, fără să atingă amorul propriu al soțului și fără să-i ceară

r. 9 – A: știuse să insinueze – B: știuse insinua

153

r. 32 – A: În ziua de deschidere – B: *incipit* Cap. XXXIII
HABEMUS PAPAM!

161

r. 1 – A: întrerupe nervos – B: îl întrerupe nervos

163

r. 1 – A: Cap XVIII – B: Cap. XXXIV

166

r. 15-16 – A: au să te deie – B: au să te dea

r. 20 – A: tovarășă – B: tovarăș

167

r. 11 – A: n-are să isprăvească – B: n-o să isprăvească

169

r. 15 – A: plimbare – B: primblare

170

r. 12 – A: fascinată – B: cu fascinație

171

r. 1 – A: Cap. XIX – B: Cap. XXXV

172

r. 10 – A: primble – B: plimbe

174

r. 4 – A: ... și împotriva – B: ... împotriva

r. 5 – A: *celălalt* – B: *cellalt*

176

r. 26 – A: de cuvinte dulci – B: și cuvinte dulci

178

r. 32 – A: pornită – B: dusă

179

r. 1 – A: Cap. XX – B: Cap. XXXVI

r. 2 – A: PECETEA DESTINULUI – B: UN
INDEZIRABIL

189

r. 5-6 – A: cu oroare și... cu voluptate – B: cu oroare și
voluptate

184

r. 23 – A: Din primul moment... – B: *incipit* Cap.
XXXVII PECETEA DESTINULUI

188

r. 13 – A: am să mă mărit... – B: am să mă mărit cu el...

r. 22 – A: Ea nu adresă – B: Ea n-adresa

189

r. 13 – A: declară – B: aruncă

191

r. 1 – A: Cap. XXI – B: Cap. XXXVIII

192

r. 2-3 – A: amu a da Domnu și are să fie bine – B: va da
Domnul și va fi bine

r. 6 – A: mâna – mânuța

193

r. 9 – A: năcazuri – B: necazuri

198

r. 16 – A: festival – B: praznic

199

r. 12 – A: Dar primăvara, cu începutul... – B: *incipit*
 Cap. XXXIX MĂNĂSTIREA

205

r. 19 – A: un ospăț să meargă pomina – B: un ospăț de
 Sardanapal

r. 23 – A: Zeflemele, hohote – B: Veselie, hohote

207

r. 1 – A: Cap. XXII – B: Cap. XL

r. 2 – A: STRATEGIE... – B: ÎN CUMPĂNĂ

r. 7 – A: căpșor – B: căpușor

208

r. 32-33 – A: se îndreptă – B: s-a îndreptat

209

r. 16-17 – A: a întreprins – B: a și întreprins

210

r. 7 – A: Realizarea hotărârii... – B: *incipit* Cap. XLI
 STRATAGEME CONJUGALE

213

r. 2-3 – A: dacă te-ar obosi – B: dacă nu te va obosi

r. 12 – A: și luăm – B: vom lua

214

r. 1 – A: Cap. XXIII – B: Cap. XLII

216

r. 31 – A: clocotitor de viață – B: care clocotea de viață

217

r. 13 – A: cu dânsul – B: cu el

r. 22 – A: frumuseță – B: frumusețe

221

r. 17 – A: Apogeul a fost atins – B: *incipit* Cap. XLIII
 POVEȘTEA GITANEI

223

r. 5 – A: Șeherezadei – B: Scheherazadei

226

r. 6 – A: se zmucea – B: se zmuncea

229

r. 16 – A: Smărăndița se îmbujoră – B: Smărăndița plecă
 capul

r. 17 – A: s-a strecurat – B: s-au strecurat

230

r. 1 – A: până în – B: până-n

235

r. 1 – A: Cap. XXIV – B: Cap. XLIV

239

r. 25 – A: ai să te duci – B: atunci te vei duce

r. 26 – A: În tot timpul acesta – B: *incipit* Cap. XLV
 AUTODAFE

240

r. 5 – A: tinereța – B: tinerețea

244

r. 16-17 A: – oricine a fi are să te ieie – B: oricine o fi te
 va lua

r. 22 – A: oricine a fi n-are să poată să se deie în lături când îi va vorbi boierul – B: oricine o fi n-o îndrăzni să se deie în lături, când îi va vorbi boierul

245

r. 5 – A: șopti – B: șopti ea

248

r. 6 – A: Numai amintirea... – B: *incipit* Cap. XLVI
GRAȚIA DIVINĂ

VOLUMUL AL II-LEA
COPILĂRIA ȘI ADOLESCENȚA
LUI VANIA RĂUTU

253

r. 12 – A: să se fi desprins – B: să se fi fost desprins

254

r. 8 – A: despre împlânzirea – B: asupra împlânzirii

r. 12 – A: le-ar fi găsit – B: le-ar fi fost găsit

r. 25 – A: intercala, din când în când – B: din când în când, intercala

r. 30-31 – A: mai mult – B: și mai mult

r. 32 – A: În anii care au precedat nașterea Mașei.... – B: Extensiunea marilor reforme asupra Basarabiei a întărit încă această hegemonie conjugală.

Împroprietărirea țăranilor pe moșiile lui Răutu îi reducea întinderea proprietăților la o treime.

Cinci mii de fâlcii nu însemnau încă o ruină, dar se cerea acomodarea gospodăriei la noile condițiuni.

Apoi, răzășii din Năpădeni, rămași în afară de dispozițiunile legii, și-au reinviat vechile revendicări. Țăranii clăcași care

urmau să fie emancipați de „boieresc“, și-au ridicat pretențiunile asupra terenurilor celor mai fertile și mai bine situate.

Peste tot se simțea o neliniște mare, o încordare, o luptă surdă.

Mare rol în aplicarea reformelor juca – în calitate de mijlocitor legal între proprietari și țărani – Ivan Nicolaevici Telega, ales „mirovoi“.

Iorgu Răutu, cu desăvârșire dezarmat în fața arcanelor legale, găsea mare sprijin în judecata solidă și mintea limpede a Smaragdei Theodorovna, – care în apărarea intereselor familiei știa să țină piept lui Ivan Nicolaevici Telega, și altor organe ale autorității.

Ivan Nicolaevici, care, în fața Smaragdei Theodorovna, cu mirare își aducea aminte de incidentul de la balul mascat din Odessa, se arăta întotdeauna impresionat de energia și inteligența ei.

Iorgu Răutu, apreciind concursul pe care i-l dădea astfel Smaragda Theodorovna, accepta fără împotrivire autoritatea ei și în raporturile de familie, – și mai cu seamă în ce privește educația copiilor, – ceea ce a avut o înrâurire hotărâtoare asupra închegării sufletești a lui Vania.

În anii care au precedat nașterea Mașei....

255

r. 17 – A: Vania creștea astfel – B: Vania astfel creștea

r. 30 – A: Așa, de pildă, când... – B: Un incident întâmplat la pragul vieții sale conștiente poate de minune caracteriza reacțiunile lui față de orice suferință. Când odată un pui...

256

r. 1 – A: celălalt – B: cellalt

r. 20 – A: știau – B: au știut

r. 26-27 – A: se înduioșa întotdeauna – B: întotdeauna se înduioșa

257

r. 6-8 – A: marea reformă agrară, abia introdusă pe atunci în Basarabia, toate celulele... – B: marea reformă agrară, toate celulele...

r. 17 – A: lăsa – B: își lăsa

259

r. 2 – A: TOVARĂȘI DIN SAT – B: PRIMELE AMINTIRI

r. 24 – A: de cealaltă parte – B: din cealaltă parte

261

r. 22 – A: După măritișul Irinei – B: *incipit* Cap. III TÂNĂSICĂ

r. 33 – A: imaginației sale. – B: imaginației sale bogate.

262

r. 11 – A: excursiile – B: excursiunile

263

r. 11 – A: verzi încă – B: încă verzi

r. 24 – A: Într-o clipă – B: Într-un moment

264

r. 3 – A: Pre legea ta – B: Pe legea ta

r. 4 – A: Pre legea me – B: Pe legea mea

r. 8 – A: sau a unui copil – B: sau copil

r. 14 – A: de-a lungul satului – B: lungind satul

r. 31 – A: la dânsul – B: la el

275

r. 7 – A: găsi – B: el găsi

r. 20 – A: șede. Stă toată vremea... – B: șede. Stă tot timpul...

266

r. 16 – A: Avem să ne jucăm – B: O să ne jucăm

r. 18-19 – A: mi-i și amu hârjenit – B: îmi este încă hârjenit

r. 20 – A: cămeșei – B: cămășei

267

r. 4 – A: nu mă mai doare – B: nu mă doare

r. 7 – A: Măă-ăi! – B: Măă-ă!

268

r. 17 – A: Urcându-se pe marginea râpei... – B: *incipit* Cap. IV ILENUȚA

r. 24 – A: brațele amândouă – B: ambele brațe

269

r. 22 – A: Morariu – B: Moraru

r. 24 – A: cu un mic nas – B: c-un mic nas

271

r. 14-15 – A: Nu ne dă Dumnezeu copii; pe-al meu mi l-a luat Dumnezeu; și tare... – B: Nu ne dă Dumnezeu copii; și tare...

r. 16 – A: sărmănelul – B: sărmănelul de el

272

r. 1 – A: Cap. III – B: Cap. V

r. 2 – A: ALTE AMINTIRI – B: NUNTA LA CORBENI

r. 3 – A: Coana Anica Mesnicu... – B: Căsătoria coanei Anica Mesnicu din Corbeni a fost iarăși un fapt reținut de memoria lui Vania. Coana Anica Mesnicu...

r. 12 – A: celălalt – B: cellalt

r. 17 – A: cunoștințele – B: și cunoștințele

r. 20 – A: n-a fost lipsită de solemnitare – B: n-a lipsit de solemnitare

274

r. 14 – A: povestirile sale. – B: povestirile sale cinice.

r. 19 – A: „tineri“ – B: „tinerii“

275

r. 19 – A: a pleca – B: o pleca

276

r. 8 – A: La Năpădeni... – B: *incipit* Cap. VI PRISACA

r. 30 – A: câteva – B: puține

277

r. 2 – A: celălalt – B: cellalt

r. 20 – A: țărănuții – B: țărănușii

278

r. 8 – A: sfâșie – B: sfâșia

280

r. 1 – A: Cap. IV – B: Cap. VII

r. 2 – A: SPRE PRIMA MIGRAȚIUNE – B:
PRECEPTORUL

r. 19 – A: el – B: dânsul

r. 22 – A: dădea – B: el dădea

281

r. 14-15 – A: ci, sub scutul lui, Vania... – B: dar Vania,
sub scutul lui...

282

r. 32 – A: nesupunere la injoncțiunile – B: nesupunere
injoncțiunilor

283

r. 13 – A: el îmbrățișa – B: dânsul îmbrățișa

r. 15 – A: de dânsul – B: de el

284

r. 11-13 – A: dar căruia totuși atmosfera de izolare și în-
străinare în care creștea Vania parcă îi apăsa conștiința – B:
dar căruia totuși parcă îi apăsa conștiința atmosfera de izo-
lare și înstrăinare în care creștea Vania

285

r. 1 – A: În curând... – B: *incipit* Cap. VIII
BOMBARDAREAr. 13-14 – A: El cunoștea aici fiecare tufă sau copac. – B:
El cunoștea aici fiecare undulațiune de teren, fiecare piatră, fi-
ccare tufă sau copac.

286

r. 5 – A: să se învârtă – B: să se învârte

r. 13 – A: năcaz – B: necaz

287

r. 3 – A: Am să spun – B: Voi spune

r. 9 – A: că știa – B: că dânsul știa

r. 28 – A: îl deprinsese – B: l-a deprins

288

r. 1 – A: jicnit – B: jignit

r. 7 – A: amândoi frații – B: ambii frați

r. 16 – A: să asculte – B: să obtempereze

290

r. 1 – A: În fața dezastrului... – B: *incipit* Cap. IX
PASTORUL FALTIN

r. 19 – A: se feri – B: se derobă

292

r. 4-5 – A: are să uite și are să te ierte – B: va uita și te
va ierta

r. 24 – A: După multe chibzuieli... – B:

Pe neașteptate, soluțiunea a fost găsită de la sine.

Într-o zi, în lipsa părinților, în curtea din Năpădeni trase
la scară un faeton, din care coborî un om cu părul de argint și
ochi albaștri, cu fața tânără, care radia multă blândețe.Vania îl privea cu multă curiozitate, întrucât acest bărbat
nu numai că avea mustața rasă, dar purta peste pălărie un
voal verde, ca să fie ferit de praf și de arșița soarelui.

Musafirul a declarat Margaretei Jozefovna, ieșită întru în-tâmpinare, că e pastorul luteran din Chișinău, doctor Faltin, care, plecând în inspecția lui prin coloniile germane din regiune, e silit, în drum spre Camenca, să ceară ospitalitate peste noapte la Năpădeni, trăsura lui având nevoie de mici reparații.

– Desigur, aveți aici meșteri – se adresă el către Margareta Jozefovna – care vor putea, până mâine dimineată, să-mi facă acest serviciu ?

Vania, cu mâinile la spate, nu-l slăbea din ochi pe acest domn cu înfățișare și maniere neobicinuite:

– Bună ziua, tinere! Mergi la școală ? – îl întreabă musafirul pe rusește cu un accent străin.

Vania se simți bucuros că-i poate răspunde în aceeași limbă, cu alt accent:

– Nu merg la școală. Învăț acasă cu Vasile Vasilevici. Dar mata cine ești ? – îndrăzni el să întrebe față de gestul de mângâiere al pastorului Faltin.

– Eu ? Eu sunt pastor, adică popă nemțesc.

– He-he-he! – răsă neîncrăzător Vania. Popă fără barbă ? Și în haine albe, fără antereu și potcap ? Să creadă cine o vrea !

Pastorul Faltin îl ridică și îl așează pe genunchi:

– Apoi eu ți-am spus că-s popă nemțesc. Noi nu purtăm nici barbă, nici potcap, nici antereu.

Vania trase cu nasul:

– Și miroși ca parfumul, nu ca popa Vasile, care duminică în biserică miroase a tămâie, iar în celelalte zile...

– Ei, vezi că eu mă spăl bine și săpunul meu, apa de colonie, – toate acestea miroasă.

– Dar nemții nu sunt creștini ? Nemții din Camenca, pe care i-am văzut, sunt oameni foarte buni ! Și Mina noastră este și ea nemțoaică, dar ea vorbește și rusește, și moldovenește, și merge la biserică la noi în sat.

– Apoi suntem și noi creștini. Dar fiecare neam se roagă lui Dumnezeu în felul și limba lui. Totul este să ascuți poruncile lui Dumnezeu. Tu știi poruncile lui Dumnezeu ? Ia să le spui !

Vania se simți foarte mândru că poate repede, într-o răsuflare, să-i recite cele zece porunci.

Pastorul însă, cu câteva întrebări, îl aduse în mare confuziune, dovedindu-i că nu prea înțelege ce recită.

– Vezi, dragă ! – spuse pastorul, hâțându-l puțin pe genunchi. Nu trebuie să zici numai din gură, trebuie să ai poruncile și în inimă și să le ții în viață ; – atunci numai ești creștin.

Vania, gânditor, își puse degetul pe bărbie și deodată declară :

– Dar popa Vasile, când se îmbată, merge călare ca Alexandru Machedon și ca Suvorov ...

Pastorul Faltin se grăbi să schimbe vorba și puse pe băiat în picioare. Ridicându-se și el salută pe Vasile Vasilevici Saharov, care se ivise în salon.

Vania, expediat să se joace afară, plecă nu fără regret : pentru prima oară un musafir „mare“ binevoia să stea de vorbă, interesat, cu el.

Musafirul, până la sosirea stăpânilor, se întreținu multă vreme prietenește cu preceptorul.

În urma acestei conversațiuni, între patru ochi, cu Vasile Vasilevici, seara, după masă, pastorul Faltin întreabă pe Smaragda Theodorovna :

– Aud că voiți să trimiteți pe băiat la școală. Aveți pe cineva la Chișinău, care să se îngrijească de el, că e cam delicat din fire ?

Astfel a fost hotărât ca Vania să-și urmeze studiile la pastorul Faltin, care avea un fel de mic pensionat

292

r. 31 – A: Pregătirile pentru școală... – B: *incipit* Cap. X LEIZĂR „ARHITECTUL“

293

r. 2 – A: cu un cap gros – B: cu un enorm cap

r. 3 – A: abia se putea desluși – B: se putea abia desluși

r. 4 – A: și buza – B: și o buză

- r. 5 – A: spre deosebire – B: în deosebire
 r. 6-7 – A: cu voie bună – B: în voie bună
 r. 8 – A: edificatoare – evlavioase

295

- r. 3 – A: Cap. V – B: Cap. XI

297

- r. 10 – A: bine aerată – B: luminoasă
 r. 24 – A: Vasilie Vasilevici; – în urmă, cursa în trăsură
 părea nesfârșită ... – B: Vasilie Vasilevici Saharov; – în sfârșit,
 drumul care părea nesfârșit...

298

- r. 29 – A: pian – B: piano

300

- r. 12 – A: de amândoi obrajii – B: de la ambii obraji
 r. 27 – A: În curând... – B: *incipit* Cap. XII ANDRIUȘA
 MATU

301

- r. 17-18 – A: Frumosul chip al bătrânului, încărcat de o
 coamă albă, se întunecă; totuși încercă... – B: Bătrânul a în-
 cercat totuși...

302

- r. 9 – A: sau de legătură de sânge – B: nici de legătură
 de sânge

303

- r. 3 – A: În urma disparițiunii... – B: *incipit* Cap. XIII
 PRIMELE LECTURI

305

- r. 1 – A: Cap. VI – B: Cap. XIV
 r. 23-24 – A: Nu suferea, din cauza aceasta, numai amo-
 rul propriu al lui Tosia. – B: Nu numai amorul propriu al lui
 Tosia suferea din cauza aceasta.

306

- r. 14 – A: lacrimi – B: lacrimile

307

- r. 21 – A: În vacanța aceasta... – B: *incipit* Cap. XV
 CAZUL MĂRIEI VORNICU

- r. 31 – A: cu amândouă mâinile – B: cu ambele mâni

308

- r. 16 – A: Vechilul Alexandru rămânea... – B: Vechilul
 Alexandru se opri și-l privi curios în tăcere, parcă mestecând
 ceva. Vechilul Alexandru rămânea...

309

- r. 13 – A: să ierte – B: de a ierta

310

- r. 5 – A: nu a mai munci nime – B: nu va mai munci
 nimeni

- r. 10 – A: de la nime – B: de la nimeni

- r. 20 – A: Asemenea intervenții... – B: *incipit* Cap. XVI
 ÎNTRE PĂRINȚI

- r. 26 – A: băietul – B: băiatul

- r. 27 – A: Dacă a trăi, are să adune – B: Dacă va trăi, va
 aduna

311

- r. 7 – A: i se înăspriră – B: i se înăspriseră

- r. 11 – A: stăteau – B: stau

- r. 18-19 – A: observate cu cea mai mare strictetă – B: cu
 cea mai mare strictete observate

- r. 21 – A: a lunii – B: ale lunii

- r. 30 – A: bătrâneță – B: bătrânețe

312

- r. 1 – A: feroce – B: feroci

313

- r. 1 – A: Cap. VII – B: Cap. XVII
 r. 2 – A: „GIMNAZIUL NOBILIMII“ – B: ÎN
 „GIMNAZIUL NOBILIMII“

315

- r. 18 – A: fâlfâiau – B: fâlfâiau

316

- r. 3 – A: obișnuit – B: obicinuit

318

- r. 20 – A: Această inițiere ... – B: *incipit* Cap. XVIII
 NOI PRIETENII

322

- r. 4 – A: Ai să mai rabzi... – B: Vei mai răbda
 r. 20 – A: greu ca de plumb. – B: greu.

323

- r. 1 – A: Cap. VIII – B: Cap. XIX
 r. 2 – A: FAMILIA LUNGU – B: TOSIA
 PEDAGOGUL
 r. 20 – A: Era... – B: Dânsul era...
 r. 24 – A: cu o barbă rară – B: cu o barbă albă rară

324

- r. 16 – A: veșnic – B: vecinic
 r. 25 – A: Vania îi arăta – B: dânsul îi arăta

325

- r. 1 – A: Singura scăpare... – B: *incipit* Cap. XX
 FAMILIA LUNGU
 r. 11-12 – A: el le recomanda – B: le recomanda dânsul

327

- r. 1 – A: Cap. IX – B: Cap. XXI
 r. 7 – A: Vasilevici – B: Vasilevici

329

- r. 13-14 – A: trompetă – B: trompeta
 r. 34 – A: necaz – B: năcaz

330

- r. 10 – A: sălbătăcie – B: sălbăticie

332

- r. 11 – A: că erau prieteni – B: că au fost prieteni

334

- r. 1 – A: Cap. X – B: Cap. XXII
 r. 2 – A: „PUȘKIN“ – B: MOISE ROITMAN

336

- r. 6 – A: Revenit din sfera... – B: *incipit* Cap. XXIII
 CENZURA

338

- r. 5 – A: După vacanță... – *incipit* Cap. XXIV
 „PUȘKIN“

343

- r. 1 – A: Cap. XI – B: Cap. XXV
 r. 2 – A: EMANCIPAREA – B: TOPORUL

345

- r. 5 – A: la vremea mesei – B: pe vremea de masă
 r. 14 – A: era aruncat – B: e aruncat

346

- r. 19 – A: A doua zi, Vania... – B: *incipit* Cap. XXVI
 ÎNCEPUTUL EMANCIPĂRII

348

r. 7 – A: el însuși – B: dânsul

r. 21 – A: În iarna aceasta... – B: *incipit* Cap. XXVII
ROMANUL LUI „PUȘKIN“

349

r. 12-13 – A: votă în unanimitate pentru această candidată – B: votă pentru această candidată în unanimitate

r. 18 – A: Ca răspuns – B: În răspuns

360

r. 16 – A: el – B: dânsul

351

r. 1 – A: Cap. XII – B: Cap. XXVIII

r. 3-5 – A: o tragică întâmplare zgudui liceul din Chișinău și întreg orașul. – B: ... liceul din Chișinău și întreg orașul au fost zguduite de o tragică întâmplare.

r. 16 – A: el – B: dânsul

r. 23 – A: apăru pe neașteptate – B: pe neașteptate, apăru

351

r. 17 – A: la piept – B: de piept

352

r. 26 – A: ieși cu el pe ușă – B: ieși așa pe ușă

353

r. 28 – A: o ridică și o așeză – B: o ridică pe sus și o așeză

354

r. 8 – A: El își întorcea mereu – B: El mereu își întorcea

r. 26 – A: la dansa – B: la ea

355

r. 4 – A: aiasta – aceasta

r. 8 – A: El – B: Dânsul

r. 25 – A: își clătina ușor – B: ușor își clătina

r. 26 – A: salcâmi – B: fagi

r. 27 – A: a amurgului – B: spre amurg

357

r. 2 – A: INIȚIEREA – B: INIȚIAREA

r. 3 – A: Cap. XIII – B: Cap. XXIX

r. 4 – A: „DRACUL ARAB“ – B: ÎN „BROSCĂRIE“

359

r. 18-19 – A: cu un cap disproportionat față de un trup prea scurt – B: un cap enorm pentru un trup prea scurt

r. 20-21 – A: al bărbii și al capului – B: al capului și al bărbii

r. 27-28 – A: hârjenind nerăbdător pe scaun, cu creionul ridicat în sus – ciocănind nerăbdător cu creionul în masă

359-360

r. 31-32, r 1-2 – A: În fața unei asemenea primiri... – B: Glasul îi tremura și de-abia șoptea de emoției în fața unei asemenea primiri eroul nostru – căci el se ascundea...

361

r. 17 – A: Porfirie Nicolaevici Manin... – B: *incipit* Cap. XXX „DRACUL ARAB“

365

r. 1 – A: Cap. XIV – B: Cap. XXXI

r. 2 – A: RĂZBOIUL ȘI REVOLUȚIA – B: POCĂIȚI
ȘI RĂZVRĂȚIȚI

r. 23 – A: citite – B: cetite

366

r. 11 – A: de tradiție – B: de tradiții

367

r. 25 – A: Aceste discuțiuni... – B: *incipit* Cap. XXXII
RĂZBOIUL ȘI MIȘCAREA REVOLUȚIONARĂ

r. 27-28 – A: fură concentrate în Basarabia multe trupe – fură concentrate multe trupe în Basarabia

369

r. 4 – A: pentru emancipatori – B: pentru emancipare

r. 12 – A: creau – B: erau

372

r. 1 – A: Cap. XV – B: Cap. XXXIII

r. 2 – A: SEMINARIȘTI ȘI „ODESSIȚII“ – B: SEMINARIȘTII

r. 26-27 – A: cu furia neputinței. – B: cu turbarea și furia neputinței.

373

r. 30 – A: el – B: dânsul

r. 31 – A: muncitorii satelor – B: muncitorimea satelor

r. 32 – A: Dar cum aveți să mergeți... – B: Prietenii au și început atunci să facă planuri, cum ar putea și dânsii, „înarmați cu toată știința veacului“, să pornească în mijlocul țărăniimii basarabene și să se așeze în sate ca simpli muncitori. / – Dar cum aveți să mergeți...

374

r. 26 – A: Și în zadar citiți și discutați... – B: De aici și corupția, stricarea de moravuri, josnicia, servilismul, lipsa de orice rezistență față de împilare și opresiune. Și chiar dumeana, Roitman, trebuie să-ți dai seama că pe acest teren prinde aici cu atâta ușurință virusul antisemit. În această stare de lucruri, cultura nu poate pătrunde nici în popor, nici în clasele superioare, ai căror membri, dacă nu mai sunt moldoveni, nu sunt încă nici ruși; n-au învățat de la ruși decât să urle lozincile obscurantismului, ale intoleranței, ale urii. Civilizația omenească nu poate fi asimilată de un popor decât în forma culturii sale proprii, – altfel, ea rămâne ca o bibliotecă cu cărți frumoase, de la care cheile s-au pierdut. Și în zadar citiți și discutați...

375

r. 27 – A: O nouă împrejurare a lărgit... – B: *incipit* Cap. XXXIV „ODESSIȚII“

379

r. 1 – A: Cap. XVI – B: Cap. XXXV

r. 15 – A: era – B: el era

r. 20 – A: Se credea – B: El se credea

r. 21 – A: el însuși – B: el

380

r. 9 – A: propagandei – B: propagandei revoluționare

r. 15 – A: el – B: dânsul

r. 32 – A: dispozițiunile pentru – B: dispozițiunile spre

381

r. 5 – A: el – B: dânsul

383

r. 33 – A: În curând, funcționau... – *incipit* Cap. XXXVI „TOVARĂȘUL UNDINA“

385

r. 10 – A: În iarna aceasta... – B: *incipit* Cap. XXXVII CEASUL

385-386

r. 10-r 20 – A: În iarna aceasta [...] două brațe scheletice aruncate în lături. – C:

După vacanța Crăciunului, cu ranița plină de cărți, în mantua-i nouă cu bumbi de argint, se întoarce Răutu de la școală. E foarte fericit: mai întâi, de aseară, el face parte din „secția“ clasei a cincea a „Asociațiunii teroriste a liceștilor de sud-vest“ și conștiința misiunii sale istorice îi dă fiori de mândrie; în al doilea rând, el simte în buzunarul vestei ceasornicul mare de aur – întocmai ca al *grecului* Slovic! –, atârnat de un

șiret de mătasă, – e un dar de ziua Sf. Ioan, cea dintâi după trecerea lui în „clasele superioare“... Și omătul de ianuarie scârțâie vesel, și mii de scânteie sclipitoare i se aprind în cale. Răutu se oprește înaintea scârilor ce fug în subsol, în prăvălia din care toți liceiștii cartierului de sus se aprovizionează cu creioane, penițe, caiete și cu bomboane și prăjituri de o uimitoare icftinătate. Îi trebuie un caiet și apoi ar vrea să se uite și la ceas... „ce-au să zică ei?“... Dar după ușa, el rămâne înlemnit: aplecată peste teighea, o femeie slabă și palidă plânge ținându-și o batistă roșie la gură; ea îi aruncă o privire așa de moartă, când printre sughituri de plâns îl întreabă:

– Ce poftiți?...

Răutu îngheață și simte că toată bucuria de viață s-a stins în el.

– De ce plângi mata? – o întreabă el încet la rându-i.

Femeia își ascunde fața în batistă; se aud numai gemete înăbușite:

– Nenorociri, drăguță... Iarna-i grea... bărbatu mi-e bolnav... trei copii mici... școalele au fost închise... Nu merge... N-am putut plăti patruzeci... de ruble... Ne vinde... pe drumuri... Doamne!... Doamne!... De am muri cu toții... odată!...

Mâni tremurătoare descheie mantaua, trag șiretul de mătasă de după cap:

– Ia-l mata... face mai mult... mie nu-mi trebuie... am altul.

Doi ochi larg deschiși și aiuriți îl privesc țință... Apoi în ei se aprinde atâta recunoștință nesfârșită și bucurie nebună!...

386

r. 15 – A: Cu mâni tremurătoare... – B: El scoase ceasul din buzunar, îl aruncă...

387

r. 1 – 2 – A: Cap. XVII PAVLUȘA BRAȘEVAN – B: Cap. XXXVIII REMINISCENȚE

389

r. 15 – A: Lui Pavlușa Brașevan... – B: *incipit* Cap. XXXIX PAVLUȘA BRAȘEVAN

390

r. 9-10 – A: apoi nici mie nu-mi place să bâjbâi – B: apoi mie nu-mi place nici să bâjbâi

r. 10-11 – A: să stai dincolo de ușă – B: să stai chiar dincolo de ușă

391

r. 1-2 – A: Cap. XVIII IAR NATALIȚA – B: Cap. XL CALEA REVOLUȚIEI

r. 23 – A: o înzestra – B: pe ea o înzestra

394

r. 1 – A: În aceste condițiuni... – B: *incipit* Cap. XLI IAR NATALIȚA

r. 5 – A: el – B: dânsul

r. 20 – A: Ea însăși fiind refractară – B: Rămasă refractară

395

r. 14 – A: ea – B: dânsa

r. 18 – A: atunci – B: atunci

r. 27 – A: Și ea începu – B: Și ea și începu

397

r. 1 – A: Cap. XIX – B: Cap. XLII

r. 17 – A: aceștia – B: dânșii

398

r. 4 – A: mata – B: matale

r. 5 – A: spun – B: spui

r. 26-27 – A: tu să faci cu al tău, când a fi al tău, cum Ț-a fi pofta – B: tu vei face cu al tău, când va fi al tău, cum vei voi

399

r. 17 – A: dreptatea – B: dreptul

r. 21 – A: Dumnezeu știe ce iese – B: Dumnezeu știe ce va ieși

r. 30 – A: mancii – B: doicii

400

r. 7 – A: Vania plecă pe scări... – B: *incipit* Cap. XLIII
EXODUL

r. 20 – A: Ce-a fi? – B: Ce-o fi?

r. 24 – A: acum – B: și acum

r. 32 – A: Blăstămu – B: Blăstămul

401

r. 7 – A: în tihnă – B: liniștit

r. 14-15 – A: ne-a ajuta – B: ne va ajuta

r. 19 – A: Se trezi – B: El se trezi

r. 29 – A: te duce – B: te va duce

403

r. 3 – A: Cap. XX – B: Cap. XLIV

r. 4 – A: „COMUNA” – B: „TALMUDISTUL”

r. 22 – A: Dumnezeu știe... și biata Rosa – B: Dumnezeu știe. Și biata Rosa

404

r. 6 – A: lua parte – B: luau parte

r. 24-25 – A: – un văr al său, Avram Zalkind, venit... –
B: un văr al său, venit...

405

r. 21-21 – A: pâne *albă* – un lux extravagant. – B: pâne albă.

r. 26 – A: el – B: dânsul

408

r. 13 – A: Când în „Hanul Blumberg”... – B: *incipit*
Cap. XLV COMUNA

r. 19 – A: Nu numai că „hanul”... – B: Nu numai „hanul”...

r. 22 – A: gravitate – B: gravitație

413

r. 12 – A: ei – B: dâșii

414

r. 1 – A: Cap. XXI – B: Cap. XLVI

r. 2 – A: NOVICIATUL – B: PEDAGOGIA ȘI
REVOLUȚIA

r. 6 – A: ca la niște „troglodiți” – B: ca la „troglodiți”

419

r. 3 – A: În iarna 1880-1881 – B: *incipit* Cap. XLVII 1
MARTIE 1881

420

r. 20-22 – A: Deși „execuția” Împăratului Alexandru II
era așteptată de multă vreme, totuși vestea despre actul tero-
rist din 1 martie 1881... – B: Deși ziua de 1 martie 1881 era
așteptată, totuși vestea despre „execuția” Împăratului Alexan-
dru II a aruncat...

422

r. 6 – A: se dădu – B: s-a dat

r. 24 – A: un chef – B: un praznic

423

r. 1 – A: Cap. XXII – B: Cap. XLVIII

424

r. 14 – A: zadarnic – B: năprasnic

r. 21 – A: s-a mai potoli – B: s-o mai potoli

r. 29 – A: de la mata – B: de la matala

r. 31 – A: am să fiu mare – B: voi fi mare

427

r. 2-3 – A: dovada unui păcat, a unei dragoste – B: dovada a unui păcat, unei dragoste

r. 23 – A: îi ceru – B: i-a cerut

r. 31 – A: se adună – B: s-a adunat

428

r. 1 – A: le ceru – B: le-a cerut

r. 2 – A: ținu – a ținut

429

r. 1 – A: Cap. XXIII – B: Cap. XLIX

431

r. 21 – A: cu revolverul – B: din revolver

r. 22 – A: cu pușca – B: din pușcă

r. 24 – A: Noaptea – B: La noapte

433

r. 2 – A: până în brâu – B: până-n brâu

434

r. 11 – A: colegul din loc – B: colegul de pe peron

435

r. 7 – A: se obișnuiește – B: se obicinuieste

r. 31 – A: Sta... – B: Dânsul sta...

436

r. 23 – A: pe urmă – B: în urmă

437

r. 1 – A: Cap. XXIV – B: Cap. L

r. 2 – A: VRAJA – B: „PACEA DE LA NĂPĂDENI“

439

r. 16 – A: aista – B: acesta

r. 30 – A: În zori de zi... – B: incipit Cap. LI VRAJA

r. 32 – A: Ea – B: Dânsa

440

r. 8 – A: dragu – B: dragul

r. 12 – A: de mamă. – B: de mamă, de care nu avusese parte în casa părintească.

r. 15 – trăise – B: a trăit

r. 29-30 – A: hăt în colțu ceta spre Cucernica, lângă stejărișu ceta bătrân – B: în clinul spre Cucernica, în colțul lângă stejărișul bătrân

r. 31 – A: a să fie gata – B: va fi gata

r. 32 – A: a veni rându pentru a nostru – B: va veni rândul pentru al nostru

443

r. 12 – A: dânsul – B: el

r. 16 – A: băiețelu – B: băiețelul

r. 27 – A: te-oi lua, când oi crește mare – B: te voi lua, când voi crește mare

r. 28 – A: mama nu mă poate opri – B: mama nu mă va putea opri

444

r. 18 – A: Am să te ieu – B: Am să te iau

r. 19 – A: Nu m-or putea opri – B: Nu mă vor putea opri

r. 26 – A: pârleazu cel din dos – B: pârleazul din dos

r. 27 – A: amândoi ochii – B: ambii ochi

r. 31 – A: ca o vedenie – B: ca o arătare

446

r. 4 – A: încă mai glacială – B: mai glacială

r. 25 – A: barba-i puțin albită – B: barba-i lată albită

447

- r. 1 – A: Cap. XXV – B: Cap. LII
r. 2 – A: „MATURITATEA“ – B: PLANURI

449

- r. 28-29 – A: fu introdus – B: a fost introdus

450

- r. 14 – A: își îndreptă – B: și-a îndreptat
r. 15 – A: se uită – B: s-a uitat
r. 26 – A: Această „opăreală“ ... – B: *incipit* Cap. LIII
EXAMENUL DE MATURITATE

453

- r. 1 – A: Cap. XXVI – B: Cap. LIV
r. 2 – A: INTELECTUALI ȘI MUNCITORI – B:
SPRE VÂRFURI

455

- r. 5 – A: organizațiile – B: organizații
r. 6 – A: și încolțiră din nou nădejile – B: și se începuse
din nou a nădăjdui
r. 19 – A: celălalt – B: cellalt

456

- r. 26 – A: Într-o seară... – B: *incipit* Cap. LV INTE-
LECTUALI ȘI MUNCITORI

457

- r. 19 – A: la capătul scării – B: la capul scării

458

- r. 17 – A: la inițiativa – B: în inițiativa

459

- r. 27 – A: *Bundschuh*-ul – B: *Bundschuh*

461

- r. 4 – A: de seu – B: de său

462

- r. 19 – A: devieri – B: deviări

463

- r. 1 – A: Cap. XXVII – B: Cap. LVI

464

- r. 20 – A: se apropie – B: se apropiă

465

- r. 20 – A: aceeași voce... Ea – B: aceeași voce ca tine; ea
r. 34 – A: aureolă. – B: aureolă de taină.

466

- r. 23 – A: Petersburg – B: Petrograd

468

- r. 9 – A: suferința – B: suferințele
r. 21 – A: dânsul – B: el

470

- r. 8 – A: Când dimineața Vania – B: Când Vania
dimineața

- r. 20-21 – A: plapoma pe jos – B: plapoma jos

471

- r. 1 – A: Cap. XXVIII – B: Cap. LVII

473

- r. 4 – A: confuzie – B: confuziune
r. 11 – A: atunci – B: atunci

476

- r. 2 – A: pe altă bancă – B: în altă bancă

478

- r. 14 – A: porni – B: el porni
 r. 20 – A: o dungă – B: o cărare
 r. 26 – A: A doua zi multă vreme el nu avu tăria – B: A
 doua zi el multă vreme nu a avut tăria

479

- r. 20 – A: Seara, Vania aștepta din nou, în zadar, pe Iliușa
 – B: Seara, Vania din nou aștepta în zadar pe Iliușa

480

- r. 31 – omul cu cozoroc – A: omul cu cozonac [*greșeală
 de tipar vădită!*] – B: omul cu cozoroc

481

- r. 12 – A: Găsi pe Ana... – B: Vania găsi pe Ana...

483

- r. 1 – A: Cap. XXIX – B: LVIII
 r. 2 – A: PESTE PRAG – B: ODISEEA

485

- r. 30 – A: La oarecare depărtare – B: La o oarecare
 depărtare

487

- r. 23-24 – A: dispăreau sub el, se arătau – B: dispăreau
 sub el și se arătau

488

- r. 7 – A: Pe spate, privea – B: Pe spate, el privea
 r. 10-11 – A: albastrul catifelat al noptilor de vară. – B:
 albastrul catifelat al bolții înstelate.

490

- r. 30 – A: pre legea me – B: pre legea mea

492

- r. 3 – A: Numai după trei zile... – B: *incipit* Cap. LIX
 PESTE PRAG

494

- r. 13 – A: un pardesiu peste cămașa – B: un pardesiu asu-
 pra cămășii

VOLUMUL AL III-LEA

LUTUL

499

- r. 23 – A: spăriați – B: speriați

500

- r. 14 – A: examină iar – iar examină
 r. 22 – A: Ion Răutu fu condus, prin curtea tot pustie, –
 B: prin curtea tot pustie, Ion Răutu fu condus
 r. 32 – A: zise el – B: spuse el

501

- r. 29 – A: se apropie – B: se apropia

503

- r. 23-24 – A: jidăncuțe – B: jidăcuțe

504

- r. 11 – A: Îl frământa o vijelie de gânduri și sentimente.
 B: O vijelie de gânduri și sentimente îl frământa.

505

- r. 12 – A: strânse – B: strânsese

506

- r. 6 – A: laturile – B: laturi

r. 19 – A: parcă stătea să crape – B: parcă era cât pe ce să crape

r. 23 – A: Un șir de zile monotone... – B: *incipit* Cap. II TELEGRAFUL DE LA BURDUJOAIA

507

r. 1 – A: barbă castanie, roșietică – B: barbă roșietică

r. 5-25 – C [V, p. 51-53]: Arestat la vârsta de 18 ani, pentru că ar fi înlesnit, ca locuitor al unei provincii mărginașe, un transport de cărți oprite și pentru că ar fi făcut parte, pe când învăța încă la Chișinău, din „Asociația teroristă a liceiștilor din sud-vest“, Răutu nu fusese intimidat de fulgerele „tiranilor“, – ba dimpotrivă, aproape copil, el era, la început cel puțin, nesimțitor la neajunsurile regimului de închisoare; și-l bucura chiar gândul că și el, în sfârșit, e un „martir al libertății“...

Și era foarte mândru de atitudinea lui „superbă“ în timpul interogatorului luat de căpitanul de jandarmi Cațevici, – un om gros, cu o față palidă și buhavă, cu ochii mici ascunși după pleoapele umflate și cu o impunătoare barbă roșie, bine îngrijită.

Refuzând să dea vreo lămurire asupra „activității sale revoluționare“, el era convins că dă fiori de groază „călăului“ în uniformă albastră prin răspunsurile lui „teribile“ la întrebările formale:

– Naționalitate?...

– Sunt român...

– Cum român? Sunteți supus al regatului vecin?...

– Nu sunt *supus* nimănui pe pământ, – sunt un cetățean liber...

– Dar, orișicum, din punctul de vedere *legal*...

– Disprețuiesc mascarada D-voastră legală și nu recunosc registrele în care ați binevoit să mă înscriți fără știrea și voia mea...

– Dar ce religii aveți?...

– N-am nicio religie inventată de popi...

– N-ați fost botezat?...

– Tăgăduiesc orice înțeles faptului că am fost supus acestor manipulații superstițioase, în copilăria mea... Sunt liber-cugetător!...

– Hm!... Atunci nu sunteți supus nimănui, nici în afară de pământ...

– Nimănui!...

Ochii reci ai „călăului“ nu spuneau nimic, dar în colțul gurii îi licărea un surâs... disprețuitor, când își nota în carnet: „neprimejdios, dar incomod“... (Administrația siberiană era mai simplistă!...)

Dar revoluționarul de 18 ani se plimba triumfător prin celulă, căutându-și mustața pe buză și așteptând judecata istoriei...

Și luni lungi se scurgeau după luni, și Răutu începea să-și simtă greutatea „coroanei de spini“... Dar și printre crize de apăsare sufletească, îl mângâia gândul că doi ochi albaștri adânci și plânși visează cu dragoste și mândrie la martirul întemnițat, și îi încălzea inima tănuita nădejde, că dintr-o zi într-alta poporul răsculat împotriva tiraniei va sparge porțile temniței...

Și atunci!...

511

r. 13 – A: întrerupse de mai multe ori – B: de mai multe ori a întrerupt

r. 18 – A: telegrafie – B: telegrafia

512

r. 3 – A: Am să viu aici – B: Voi veni aici

513

r. 1 – A: Cap. II – B: Cap. III

r. 10 – A: ne-ați dat – B: ne-ai dat

515

r. 1-3 – A: compartimentul special, cu ferestrele zăbre-lite, pentru transportul – B: compartimentul special, pentru transportul de arestați, cu ferestrele zăbre-lite

r. 4 – A: gratiile – B: gratii

r. 15-16 – A: îl zdruncină – B: l-a zdruncinat

516

r. 18 – A: își aruncă – B: își aruncau

r. 19 – A: își grăbesc – B: își grăbeau

518

r. 7 – A: În liniștea lugubră... – B: incipit Cap. IV ÎN
AFARĂ DE TIMP ȘI SPAȚIU

r. 8-9 – A: Vania Răutu se simți, pentru prima oară, – B:
Vania Răutu, pentru prima oară se simți

r. 12 – A: la parter, ca și la etajele – B: în parter, ca și în
etajele

r. 24 – A: chiar unii – B: unii chiar

r. 31 – A: rigoare – în toate edițiile: *vigoare*; fiind vădit
o greșeală de tipar, s-a corectat tacit.

519

r. 16 – A: La vreo jumătate de oră – B: Peste vreo jumă-
tate de oră

520

r. 5 – A: Îi era dat – B: I-a fost dat

r. 6-7 – A: nu răspundea la semnale, cu îndărătnicie – B:
cu îndărătnicie, nu răspundea la semnale

r. 9 – A: intervenția – B: intervențiunea

r. 10 – A: represiune. Dar – vai! – B: represiune, dar – vai!

r. 19 – A: Nu i se îngădui – B: Nu i s-a îngăduit

523

r. 1 – A: Cap. III – B: Cap. V

r. 9 – A: luau – B: au luat

524

r. 31 – A: locatarii – ed. IV: locatarul; B: locatarii (corect)

525

r. 7 – A: El simțise întotdeauna – B: El întotdeauna
simțise

r. 17 – A: acesta – B: dânsul

526

r. 6 – A: nu răspundea – B: nu răspunde

527

r. 1 – A: în tradiție – B: de tradiție

530

r. 6 – A: Acum când nu numai că... – B: *incipit* Cap. VI
CREIONUL

533

r. 4 – A: îi fură aduse – B: i-au fost aduse

534

r. 1 – A: Cap. IV – B: Cap. VII

r. 2 – A: ANDREI RECHINUL (Jurnalul lui Ion
Răutu) – B: JURNALUL LUI ION RĂUTU

537

r. 16 – A: nu se mai înalță – B: nu se mai înălța

538

r. 28 – A: alternând cu – B: perindându-se cu

539

r. 2 – A: și de delicate – B: și delicate

r. 10 – A: Grișa mi-a făgăduit – B: Dânsul mi-a făgăduit

r. 20 – A: obișnuită – B: obicinuită

540

r. 27-28 – A: cercul familiei și al prietenilor – B: cercul
de familie sau de prieteni

541

r. 4 – A: 1 ianuarie – B: *incipit* Cap. VIII ANDREI RECHINUL (Urmare la jurnalul lui Ion Răutu)

r. 24 – A: Maurul fu târât – B: Maurul, târât,

r. 28 – A: acum – B: acum

542

r. 7 – A: o pedeapsă – B: pedeapsa

543

r. 27 – A: mi le dă – B: îmi dă

544

r. 22 – A: îl asigurase – B: îl asigură

r. 29-30 – A: celorlalți tovarăși, pentru ca să nu audă și el, despre cele observate în curte – B: celorlalți tovarăși despre cele observate în curte, pentru ca să nu audă și el

545

r. 5 – A: Dacă am să mor – B: Dacă voi muri

546

r. 3 – A: spre închisoare – B: spre spânzurătoare

r. 6 – A: spre spânzurătoare – B: spre închisoare

r. 8 – A: capătul de frânghie atârnat în jos – B: capătul, atârnat în jos, de frânghie

r. 17-18 – ajungea până la mine – B: până la mine ajungea

r. 25 – A: se împrăștie – B: se împrăștiă

r. 28-29 – A: celălalt – B: cellalt

548

r. 1 – A: Cap. V – B: Cap. IX

r. 9 – A: *după dânsul* – B: *după el*

r. 10 – A: *pentru dânsul* – *pentru el*

549

r. 2 – A: O contracție – B: O contracțiune

551

r. 12 – A: Botchin – B: Botkin

r. 31 – A: primblare – B: preumblare

552

r. 2 – A: primblare – B: preumblare

r. 22 – A: la care Vania visase cu nesăț de atâta vreme – B: la care Vania, atâta vreme, visa cu nesăț

554

r. 9 – A: scrie el – B: scrie dânsul

555

r. 12 – A: într-o apăsare – B: în apăsarea

r. 13 – A: într-o vegetare – B: în vegetarea

556

r. 1 – A: Cap. VI – B: Cap. X

r. 12 – A: convorbirea cu care – B: convorbirea care

557

r. 21 – A: celălalt dreptunghi – B: cellalt dreptunghi

559

r. 9 – A: celălalt grilaj – B: cellalt grilaj

559

r. 5 – A: să-și biruie surpriza – B: de a-și birui surpriza

r. 24 – A: acum – B: acum

560

r. 30 – emoția – B: emoțiunea

561

- r. 12 – A: la dânsul – B: la el
 r. 14 – A: a rămas trăsniț – B: a fost trăsniț
 r. 30 – A: dacă am să-l mai văd – B: dacă-l voi mai vedea

562

- r. 10-11 – A: totuși se oprea foarte puțin cu gândul – B: dar, foarte puțin, totuși, se oprea cu gândul
 r. 14-15 – A: fu transferat – B: a fost mutat
 r. 18 – A: nu se stabilise – B: nu s-a putut stabili
 r. 21 – 22 – A: ea îi aducea totuși din prima zi merinde – B: ea totuși din prima zi aducea merinde
 r. 28 – A: siluetele – B: siluete

563

- r. 15 – A: nu trecuse – B: n-a trecut
 r. 16-17 – A: nu trăia decât cu gândul la dânsul – B: nu trăia decât cu și prin gândul la el

564

- r. 4 – A: delicatose – B: delicatesele
 r. 7 – A: „cuconășului de bani gata“, lui Vania – B: „cuconășului de bani gata“ de Vania

565

- r. 1 – A: Cap. VII – B: Cap. XI
 r. 3 – A: se primblă – B: se plimbă
 r. 15 – A: tenace, sub ștregăriile ei – B: tenace și sub ștregăriile ei
 r. 19 – A: o fi fost făcut – B: o fi făcut

567

- r. 1 – A: cam ciupită – B: ciupită
 r. 7 – A: se simți – B: s-a simțiț

568

- r. 7 – A: celălalt – B: cellalt
 r. 24 – A: Era ușor de stabilit – B: Ușor era de stabilit

571

- r. 6 – A: înstrăinate. – B: înstrăinate, îndușmănite.
 r. 7 – A: au să pornească – B: vor porni
 r. 24-25 – A: de ce s-a născut omenirea, de ce s-a dezvoltat și pentru ce trăiește – B: de ce s-a născut, de ce s-a dezvoltat și pentru ce trăiește omenirea
 r. 28 – A: Tania, care îl vizita regulat, își dădea seama – B: Tania Lungu venea regulat la întrevedere în zilele fixate o dată pe săptămână. Ea și-a dat seama

572

- r. 3 – A: să se intereseze de – B: să se intereseze pentru

573

- r. 1 – A: Cap. VIII – B: Cap. XII
 r. 2 – A: PROSOPUL – B: IORGU RĂUTU LA NUMĂRUL CINCI
 r. 10 – A: discuțiunile lui cu – B: discuțiunile cu

574

- r. 10 – A: tinereță – B: tinerețe

575

- r. 8 – A: dânsul – B: el
 r. 17 – A: tât – B: totul
 r. 21 – A: tăte cele câte a trebui – B: tot ce va trebui

576

- r. 4 – A: pătretu – B: pătretul

577

- r. 2 – A: mata – B: matala

578

- r. 26 – A: răzemat – B: rezemat
 r. 27-28 – A: celălalt – B: cellalt
 r. 34 – A: trebuie – B: va trebui

580

- r. 5 – A: A fi fata – B: O fi fata
 r. 6 – A: Lungu?... din zemstva din Bender? – B: Lungu
 din zemstva din Bender?
 r. 17 – A: Întrevederea cu tatăl... – B: *incipit* Cap. XIII
 PROSOPUL

581

- r. 4 – A: porumbei – B: porumbrei
 r. 30 – A: iluzie – B: iluziune

583

- r. 28 – A: *Să fie sfărâmat* – B: *Să fie sfărmat*

584

- r. 11-12 – A: *Și lumea nebună de vrajbă năprasnic tre-
 sare/În doru-i nestins de iubire, ea cheamă frăție și pace!* –
 B: *Și lumea nebună de vrajbă: – ea cheamă frăție și pace!*

586

- r. 1 – A: Cap. IX – B: Cap. XIV
 r. 2 – A: JURNALUL LUI ION RĂUTU – B: DIN
 NOU JURNALUL LUI ION RĂUTU

590

- r. 3 – A: sau a conștiinții – B: sau a cunoștinții

591

- r. 10 – A: în lipsă de – B: în lipsa de

592

- r. 11 – A: scânteiază – B: scânteia

594

- r. 17-18 – A: Am fixat și în camera mea nouă – numărul
 șeptesprezece (!) – fotografia Taniei la perete... – B: Am fi-
 xat fotografia Taniei la perete...

596

- r. 8 – A: M-am gândit acum la dânsul – B: M-am gândit
 acum la el
 r. 32-33 – A: numai ca o serie de ciocniri – B: ca o serie
 de ciocniri

598

- r. 18 – A: dintre – B: între

599

- r. 24 – A: categoric. – B: categoric. Moluz sentimental și
 lături filosofice!...

600

- r. 1 – A: Cap. X – B: Cap. XV
 r. 20 – A: obișnuită – B: obicinuită

601

- r. 1-2 – A: ceva mai planturoasă – B: ceva și mai
 planturoasă

602

- r. 15-16 – A: eu i-am servit ca logodnică – B: eu l-am ser-
 vit ca logodnică
 r. 20 – A: vărsând – B: și vărsă
 r. 33 – A: Nu mai știu pentru ce – B: Nu înțeleg pentru ce

603

- r. 23-24 – A: spre a-i îndulci viața puțin – B: spre a-i în-
 dulci viața puțin

604

- r. 29 – A: va fi o mântuire – B: va fi mântuitoare

606

- r. 1 – A: Cap. XI – B: Cap. XVI
 r. 5-6 – A: dânsul – B: el
 r. 12 – copil – B: copii

607

- r. 18 – A: are să-ți cumpere – B: îți va cumpăra
 r. 19 – A: încheie – B: încheiă

614

- r. 1 – A: Cap. XII – B: Cap. XVII

617

- r. 1 – A: Cap. XIII – B: Cap. XVIII
 r. 6 – A: de urletele – B: de către urletele
 r. 19 – A: De mai bine de două luni – B: Mai bine de
 două luni

618

- r. 7 – A: ca – B: că

624

- r. 13 – A: efluviile – B: efluvii
 r. 21 – A: primblare – B: plimbare
 r. 30 – A: primblare – B: plimbare

627

- r. 1 – A: Cap. XIV – B: Cap. XIX
 r. 25 – A: își tăie... spăriat – B: își tăiă... speriat

628

- r. 24 – A: trec cu bucurie – B: eu trec cu bucurie
 r. 25 – A: nu ai să mă simți – B: nu mă vei simți
 r. 27 – A: N-ai să găsești – B: Nu vei găsi

630

- r. 1 – A: Cap. XV – B: Cap. XX
 r. 7 – A: Pe un turn vechi – B: Pe un turn înalt

632

- r. 3 – A: vremurile când – B: vremurile pe când
 r. 26 – A: tusa – B: tusea
 r. 33 – A: Un pic de sentiment religios – B: Un pic de
 umanitate, dacă nu și de sentiment religios

637

- r. 1 – A: Cap. XVI – B: Cap. XXI
 r. 13 – A: scânteie – B: scânteiă
 r. 25 – A: în trap – B: în treapăd

638

- r. 1 – A: răsări de acolo – B: de acolo răsări
 r. 7 – A: Maiestuoasă – B: Maiestoasă

639

- r. 23 – A: Frumoși o să fiți – B: Frumoși veți fi

639-640

- r. 34, r 1 – A: ești ținut la răcoare – B: ești la răcoare

640

- r. 1 – A: are să meargă – B: va merge
 r. 6 – A: s-o isprăvi – B: se va isprăvi
 r. 33 – A: pe ușă – B: prin ușă

641

- r. 1 – A: Cap. XVII – B: Cap. XXII

644

- r. 26 – A: regulament – B: regulamentul

646

- r. 16 – A: tăiată cu îngrijire – B: cu îngrijire tăiată
 r. 24-25 – A: ce i s-ar ridica în cale – B: ce i se poate ri-
 dica în cale

r. 31 – A: Vara înainta... – B: *incipit* Cap. XXIII
VASCA DOS-GOL

647

r. 20 – A: făcea cu dânsul – B: făcea din el

649

r. 2 – A: tusa – B: tusea

659

r. 6 – A: Cu cât Vania studia... – B: *incipit* Cap. XXIV
CONCERTUL

651

r. 4 – A: al șaselea – B: al șaselea

r. 11-12 – A: pe șesul – B: prin șesul

652

r. 10 – A: și el – B: și dânsul

r. 11 – A: orașanul – B: orașeanul

r. 25-26 – A: care vibra, în concertul acesta improvizat al stepelor, de aceeași viață, animat de același gând, de același sentiment – B: care vibra de aceeași viață, animat de același gând, de același sentiment, în concertul acesta improvizat al stepelor

653

r. 3 – Cap. XVIII – B: Cap. XXV

r. 4 – CĂSĂTORIA – B: HOTĂRĂREA

654

r. 8 – A: analogă – B: analoagă

r. 22 – A: nici chiar în cursul zilelor – B: nici chiar cursul zilelor

655

r. 29 – A: decât el – B: decât dânsul

656

r. 8 – A: de menajamente – B: de vreun menajament

r. 11 – A: Plecarea a fost anunțată... – B: *incipit* Cap. XXVI PREGĂTIRI

658

r. 10 – nevinovată manie – A și B: vinovată manie [greșală evidentă de tipar, corectată tacit]

r. 15-16 – A: ciocănea el, fudul, cu două degete – B: ciocănea dânsul cu două degete

r. 29 – A: capătu – B: capătul

r. 32 – A: unde a fi – B: unde o fi

659

r. 1 – A: Căsătoria a fost oficiată – B: *incipit* Cap. XXVII
CĂSĂTORIA

r. 31-32 – A: asistența rămase – B: asistența a stat

661

r. 1 – Cap. XIX – B: Cap. XXVIII

662

r. 12 – A: din tavan – B: din plafon

r. 13 – A: buni prieteni – B: mari prieteni

r. 16 – A: pe dânsul nu-l petrecuse – B: pe el nu-l petrecea

r. 20 – A: ochii lui suri, clari și gravi – B: ochii lui clari și gravi

663

r. 24 – A: mai mari ca acelea dintre astrele – B: mai mari ca pe astrele

r. 27 – A: bieții aceștia de bulgări – B: bieții aceștia bulgări

r. 29 – A: se apropic – B: se apropiă

664

r. 26 – A: care astfel – B: ce astfel

r. 27 – A: Noaptea înainta. – B: *incipit* Cap. XXIX
VAGONUL PENITENCIAR

666

r. 24 – A: când, ca „secretnic“ – B: când, dânsul, ca „secretnic“

r. 31 – A: de tatăl său – B: de tata

667

r. 32 – A: răzema – B: rezemă

668

r. 9 – A: se răzema – se rezemă

669

r. 19 – A: tăie – B: tăiă

670

r. 20 – A: *șapte* – B: *șeapte*

r. 31 – A: ne apropiem – B: ne apropiăm

671

r. 1 – A: să cumpărați – B: să mai cumpărați

r. 18 – A: i se tăie – B: i se tăiă

674

r. 1 – A: Cap. XX – B: Cap XXX

r. 22 – A: stingheriți – B: stingheri

675

r. 2 – A: tremurătoare – B: tremurate

r. 22-24 A: – bisericilor ce se estompau pe cerul albicios, împroșcate de primele raze ale soarelui de dimineată. – B: bisericilor, împroșcate de primele raze ale soarelui de dimineață, ce se estompau pe cerul albicios.

676

r. 6 – A: Răzemată – B: Rezemată

r. 20 – A: să-și revină în fire – B: de a-și reveni în fire

r. 21 – A: Vania rămase o clipă – B: Vania o clipă rămase

r. 33 – A: se întorcea mereu – B: mereu se întorcea

677

r. 1 – A: tăie – B: tăiă

682

r. 1 – A: Cap. XXI – B: Cap. XXXI

r. 2 – A: VOLGA; VOLGA – B: PÂNĂ LA NIJNI

r. 13 – A: Răutu era – B: Răutu a fost

684

r. 16 – A: la capătul opus – B: în capătul opus

687

r. 1 – A: Barjaua – enorm vas – B: *incipit* Cap. XXXII
VOLGA, VOLGA

688

r. 8 – A: baroneasa – B: baronesa

689

r. 24 – A: majestuoasă – B: maiestuoasă

690

r. 9 – A: *Viforașul cel de sus/Tot în valuri este dus!... B: Viforașul cel de sus!*

r. 18 – A: contraltul – B: altul

r. 24 – A: și cu dinții parcă știrbiți de o strungăreață, ea... – B: și cu dinții știrbi, ea...

691

r. 20 – A: Îl cuprinse un sentiment ciudat. – B: Un sentiment ciudat îl cuprinse.

693

r. 1 – A: Cap. XXII – B: Cap. XXXIII

r. 19 – A: Erau, de altfel, reprezentate – B: Erau și reprezentate

694

r. 26 – A: dinamită – B: dinamita

r. 29 – A: va clădi spontan – B: spontan va clădi

696

r. 19-20 – A: cum era și el însuși – B: cum era și dânsul

r. 31 – A: sanguin – B: sanguin

698

r. 15 – A: de ei înșiși – B: de ei însăși

699

r. 12 – A: colțul lor de sub *nară*. – B: colțul lor sub *nară*.

700

r. 2 – A: expediată și ea – într-o regiune și mai îndepărtată –, după ce dăduse naștere unui copil. – B: expediată și ea – după ce dăduse naștere unui copil – într-o regiune și mai îndepărtată.

702

r. 4 – A: dânsul – B: el

703

r. 1 – Cap. XXIII – B: Cap. XXXIV

r. 2 – A: „ȘPANAUA” ȘI SOCIETATEA – B: „SIBERIA”

r. 3-10 – A: Fără voie, Răutu era mereu atras [...] din zgomotul surd... – C: Ion Răutu nu-și mai da seamă de ce se petrece cu el și în jurul lui.

După trei zile de goană ne bună în căruța poștei, l-au por nit din Tobolsk, cu destinație necunoscută, în jos pe Irtâș, pe *barjaua* de ocnași.

De-atunci el se zbate fără somn, întins pe lavița cămăruței „secrete” și mereu îi vin în minte, chinuitoare, aceleași întrebări: „Încotro?... Ce va fi?... Ce va face când nu mă va găsi?...”

Deodată el se ridică într-un cot și își încordă auzul.

De după peretele subțire de scânduri, din zgomotul surd al mulțimii, întretăiat de zornăitul lanțurilor, se deslușeau două voci.

r. 16 – roibul meu îi mai acătării – C: roibul meu mai acătării

r. 18-20 – Răutu se coborî [...] gratii de fier. – C: Răutu își lăsă picioarele jos de pe laviță, își opri ochii un moment asupra peretelui din față, căutând parcă să-și dea seamă unde se află, – și lunecându-și privirea peste câteva pete roșietice, care păreau urme lăsate de degete însângerate, peste arabescurile fantastice de inscripții făcute cu creionul sau crestare cu cuțitul, – cu o tresărire de dezgust, își întoarse capul spre ferestruica pătrată, tăiată în partea de sus a ușii și zăbre lită cruciș de două gratii de fier.

r. 19 – A: Răutu păși – C: Se ridică brusc și păși

r. 20 – A: Sentinela dinăuntru, un băietan... – C: Sentinela, un băietan...

704

r. 4 – A: împărțită, ca și caiuta politicilor, în două etaje... – C: împărțită în două etaje

r. 5 – A: nare lungi, rânduite – C: nare – lavițe largi ca niște podele, rânduite

r. 6 – A: nelăsând – C: care nu lăsau

r. 8 – A: o împrăștiau ochiurile chioare – C: o împrăștiau, la capătul celălalt al trecătorii, pătratul de lumină al ușii larg deschisă în afară, tăiat de silueta unei alte sentinele reze mate în țava puștii, și câteva ferestruici chioare

r. 11 – A: Zgomotul surd ce-l auzise de pe punte se desfăcu – C: Zgomotul surd, ce abia răzbătea până la conștiința lui cât timp stătuse întors cu fața spre peretele de scânduri, în cușca-i izolată, se desfăcu ...

r. 16 – A: zurzuitul – C: zuruital

r. 25 – A: și de rufe – C: și rufe

705

r. 15 – bugedă – C: bugetă

706

r. 21 – A: umăr, încântat – C: umăr, el, încântat

r. 34 – A: subțirel – C: subțire

707

r. 14 – A: aici toate ... – C: aici, și mai desăvârșit ca la politici, toate

r. 15-16 – A: Imperiu: toate semințiile – C: Imperiu: ruși, ruteni, poloneji, nemți, finlandezi, estoni, evrei, armeni, greci, țigani, circazieni, tătari, calmuci, laponi, osteaci, samoezi – toate semințiile

r. 33 – A: răzemându-se – C: rezemându-se

709

r. 1 – A: Phu! Ce oroare! Ce degradare – șopti el – C: Phu! Cimpanzei... cimpanzei! – șopti el

r. 6 – A: un politic – C: politicu

r. 8 – A: Stai – C: Stai

r. 10 – A: ușii – C: „secretului“

r. 13 – A: grimasă îndurerată – C: grimasă de scârbă

r. 14 – A: Ce infern, ce infern!... – C: Cimpanzei, cimpanzei! Bestii!...

r. 18 – A: Pleacă! – C: La loc!

r. 19-20 – A: Răutu, cu o tresărire nervoasă din umeri, își întoarse spatele – C: Răutu, cu o tresărire nervoasă din umeri,

își întoarse spatele și privirea îi alunecă din nou asupra paravanului de scânduri, împesit de pete roșietice și inscripții: eșafodul și locul de execuțiune al ... ploșnițelor, și anelele „secretului“.

Prin câmpul conștiinței sale, pe jumătate amorțită, se strecurau, printre cadavrele uscate ale ... execuțiilor, în împletire inextricabilă, date, nume, indicațiuni practice, sentințe filosofice, versuri din marii poeți ai tuturor literaturilor europene, alături de desene obscene, sudălmi și inscripțiuni de un cinism brutal și grosolan – imagina simbolică a promiscuității degradatoare, în care soarta îl aruncase pe el și pe predecesorii săi din acest „secret“ ... cu un gemăt printre dinții strănși, el se repezi spre singura fereastră a celulei, zăbreliță și aceasta, și, cu coatele rezemate de privaz, rămase în nemișcare.

Fereastra lumina o față tânără de băietan, de vreo 20-22 de ani, cu șuvițe de păr negru, căzute în unde pe o frunte îngustă, dar înaltă și albă. Sprincenele stufoase, curba exagerată a nasului fin, cu nări delicate, i-ar fi dat o expresiune de energie și mândrie, dacă tăietura gurii, aproape copilărească, cu buzele-i roșii întredeschise, linia moale a bărbiei, pe care nu o puteau ascunde cărlionții mici ai unui început de barbă mătăsoasă și privirea sfioasă a ochilor negri nu ar fi vădit mai curând o fire blândă și lipsită de voință.

Ținându-și capul între palme privea Răutu afară printre gratii, cu ochii larg deschiși și fixi, și lumina nu le însenina adâncul negru.

Nu auzea ropotul de valuri ce se izbeau de pereții de lemn; nu vedea pânda cenușie de apă, care, puțin agitată, cu luciri de oțel, se întuneca până în țărnul îndepărtat, colorat de verdeța deschisă a mestecănișului; nu vedea cum fugeau la dreapta trunchiurile-i albe și zvelte, lăsând din când în când să se întrezărească, printre ele, ochiuri limpezi de apă; nu vedea nici cerul senin și palid, cu fulgi de nori albi.

Istovit de nopți de insomnie, de revolta și ura ce clocoteau de atâtea zile în sufltu-i domol din fire, înăbușit de simțul

neputinței înjositoare, copleșit de dezgustul amaric de toți și de toate, de viață și de sine chiar, el se simți cuprins de o teroare ciudată.

Toată viața din juru-i părea cufundată ca într-o ceață, departe și redusă, străină și mută, – pe sine însuși se vedea, nu știu cum, din afară, mic și *străin*. – Și totuși, această amorțire a simțurilor se îmbina straniu cu o luciditate acută de gândire și imaginație.

Frânturi de icoane, în repezime fulgerătoare, într-un amestec haotic, dar cu vioiciunea colorată a realității, îi trec pe dinainte.

Iată, o vie pe coasta stâncoasă a Nistrului; în arșița soarelui de amiază, dorm plecate frunzele vițelor noduroase și ale nukului bătrân de lângă cramă; în vale, pe lama argintie a râului, fug în toate părțile, ca niște musculițe, luntri de pescari, și greoi se mișcă la vale, ca niște gândaci de apă, șlepurile negre; dincolo, joasă și netedă, se întinde miriștea galbenă a Podoliei, presurată de stogurile mișcătoare ale carelor încărcate cu snopi și se pierde în zarea adâncă... În umbra vânăta a cramei, Trezor, alb cu o pată neagră în stânga capului – *parcă-i un cap de ocaș* –, cu limba de un cot, suflă greu de căldură și din când în când își întoarce capul și mișcă în șagă – *el e bun!* – pe un băiețel prizărit, cu ochi negri și fața îmbujorată, care se saltă din picioare, încălecat pe spinarea lui – *merge călare la arie, ca tata*; este el, *Ionică*...

Clasă de latină; profesorul – un „frate slav“, lung, uscățiv, adus din spate, cu o barbă sură, neîngrijită, pe fața-i verzuie, din care sticlește ochii răutăcioși, șterși, – bate furios cu pumnii în masă:

– Rrromanilor!... *Maldaviniești, prindi popa piești*; ... Latin! Și nu știi să scandezi: *Sed interrea fugit irreparabile tempus!*...

Rrroman!... *Lapti dulși!*... he-he-he!... *Lac –lactis*, gogomanilor!... *Lac dulce*, mă!... Latini de... *mamaliga!*... *Lapti dulși?* Hei, năsosule?!...

În față-i, în uniformă de postav vânăt, cu bumbi albi, cu căpșorul tuns neted, stă palid Răutu, un elev al „Liceului

nobleții“ din Chișinău... și-n fereastră bate ploaia de toamnă și clasa parcă-i întunecată de negură...

Bulevardul Nicolae din Odessa; printre pădurea de catarguri din port, pe crestele de spumă ale valurilor mării, lunecă în zare stoluri albe de pânze nenumerate; lumina de mai, refrântă în miliarde de sfărâmături de oglindă, învalue cu razele-i tinere pe studentul Răutu. Pe-o bancă din fața portului, cu pletele-i negre căzute pe spete de sub pălăria cu borduri largi, el vorbește însuflețit; doi ochi albaștri, adânci îl privesc și îl înseninează surăsul feciorelnic al gurii roșii, cu un șir de dinți sclipitori de fildeș alb... Ce fericire-i să comentezi teoria plus-valoarei a lui Karl Marx...

Noaptea... zăngănit de pinteni... bătaie năprasnică în ușă... „În numele legii!“... tropot de pași... lumină subită... umbră albă a „nihilistului“ Răutu, cu picioarele desculțe, între doi oameni cu săbii și revolvere, care îl țin de brațe...

Golul fără sfârșit al celulei izolate, de șase metri pătrați; tăcerea grea, de cimitir. Întinsă pe un pat de fier, se proiectează silueta nedeslușită, inertă, a „deținutului No. 17“... Pași apăsați afară... și un strigăt prelung: „Ci...ne-i...i!“

Bordei întunecat la marginea unui sătucean prăpădit, îngropat sub zăpadă adâncă, între mlaștini înghețate și păduri de brazi nestrăbătute, cu crengile încărcate de povară albă... „Politicul“ Răutu, cu o scrisoare în mână, stă adâncit în gânduri lângă masă și sub firile subțiri ale mustății îi serpuiește o rază de zâmbet...

„Curajoasă!... Nu se teme... Spre vară, când se va topi zăpada și în mlaștinile dezghețate vor veni lebedele albe, va veni și ea!“

Apoi, ca un vifor... În troică, trei zile fără nici un popas... Apoi, aici... Coșmarul... cloaca aceasta... „Pentru ce? Încotro?... Ce va fi?“

Și același gând, cu puterea unei obsesiuni, îi sfredește creierii! „Ce va face, când nu mă va găsi?... Unde-i acum?“

Un muget de sirenă, jalnic și lung, străbătu văzduhul.

Răutu tresări...

r. 22-23 – A: Silueta elegantă a remorcherului fugea înainte, tăgăduind parcă orice legătură cu barjaua de ocnași. – C: [II, p. 19-24] În acest cadru, „Kurganul“ – întrupând parcă biruința geniului omenesc asupra firii inerte – își înălța vesel trupul azuriu peste valuri, aruncând cu sfidare în albastrul ofilit al cerului nori negri de fum; și între cele două dungi ce fugeau în urmă-i, se furișa, îndărătnică ca umbra, târându-s lin prin apa tulburată, carcasa neagră a *barjalei*, cu o enormă cușcă de fier, așezată aproape peste tot bordul ei, în care se zbăteau figuri sure de ocnași...

r. 24 – A: „Mininului“ – C: „Kurganului“

710

r. 10 – A: „stoss“ – C: „poker“

711

r. 3 – A: ale lemnelor sau ale gazului – C: lemnelor sau gazului

r. 8 – A: până la Perm ținea mai multe zile, cu prea puține primeniri în acest sezon – C: între Tiumen și Tomsk ținea vreo zece zile, în izolare desăvârșită

r. 24 – A: „Mininului“ – C: „Kurganului“

r. 25 – A: găsi chiar – C: chiar găsi

r. 29 – A: „Mininului“ – C: „Kurganului“

712

r. 16-18 – A: Și răsunetul [...] de lacrimi. – C: [lipsește]

r. 26 – A: „Mininului“ – C: „Kurganului“

r. 29 – A: în întinsul măreț al fluviului național – C: în sălbateca pustietate a tundrei

713

r. 1 – A: „Mininul“ – C: „Kurganul“

r. 2-3 – A: ducea tot mai departe spre hotarul asiatic efluviile morbide – C: târa tot mai aproape de deșerturile Oceanului Glacial drojdia și spuma

r. 6 – A: în fața grandorilor naturii – C: în fața naturii posomorâte

r. 9 – A: cortegiul lugubru al Eriniiilor – C: [lipsește; finalul pasajului de aici, inserat de autor în altă parte]

714

r. 1-2 – A: Cap. XXIV CENTRALA DIN TIUMEN – B: [continuă Cap. XXXIV „SIBERIA“]

716

r. 8 – A: Închisoarea de Deportatiune din Tiumen... – B: *incipit* Cap. XXXV ÎN CENTRALA DIN TIUMEN

r. 4 – A: împătrit – B: quadruplu

r. 16 – A: neînchipuită cloacă – B: cloacă otrăvită

719

r. 31 – A: Închisoarea din Tiumen ... – B: *incipit* Cap. XXXVI ABISUL

720

r. 2 – A: dizenterie – B: dizenterie

r. 10 – A: a închisorii – B: a pușcăriei

721

r. 21-21 – A: băuturile alcoolice – B: băuturi

722

r. 19 – A: Chiar în primele zile... – B: *incipit* Cap. XXXVII MAZURIN

723

r. 8 – A: zise el jucând ochii – B: își strânse el capricios buzele, jucând cu ochii

727

r. 14 – A: evadare – B: evaziune

r. 21 – A: evadări – B: evaziuni

r. 24 – A: veșnic – B: vecinic

r. 25 – A: fiare – B: fiară

r. 28 – A: Șaptesprezece – B: Șepthesprezece

729

r. 4 – A: sunetul – B: răsunsetul

r. 13 – A: Ion Răutu făcu cunoștință – B: *incipit* Cap.

XXXVIII ACULINA

731

r. 5 – A: robuști – B: rebeli

r. 8 – A: Răutu, stingherit, – B: Răutu, stingher,

733

r. 1 – A: Cap. XXV – B: Cap. XXXIX

734

r. 5 – A: celălalt – B: cellalt

735

r. 13 – A: putuse – B: putu

737

r. 14 – A: tinerreța – B: tinerrețea

738

r. 30 – A: sunete – B: sunetele

VOLUMUL AL IV-LEA

HOTARUL

743

r. 18-19 – A: apar ca răzlețe fire de mărgel, risipite – B:
apar ca rari fire de mărgel răzlețe

744

r. 6 – A: peste coroanele – B: pe coroanele

r. 17 – A: somn – B: somnul

745

r. 22 – A: nenumărate – B: nenumăratele

r. 23 – A: haina verde-albastră – B: haina lor verde-albastră

r. 24 – A: coloane – B: coloanele

r. 28 – A: în umbra – B: la umbra

746

r. 1 – A: vâlmășală: începând cu urșii [...] polare, renii...
– B: învâlmășeală: de la urșii [...] polare și de la renii...

r. 10 – A: vreun – B: pe un

r. 11 – A: vreun – B: pe un

r. 17 – A: Din fauna taigalei... – B: *incipit* Cap. II
„PÂNĂ UNDE AJUNGE TOPORUL, COASA ȘI
PLUGUL“

r. 17 – A: n-a lipsit – B: nu lipsește

r. 21 – A: de așezări – B: unor așezări

r. 25 – A: de omenire neastâmpărată – B: ale omenirii
neastâmpărate

r. 29 – A: val după val – B: în val după val

748

r. 25 – A: zgura – B: spuma

749

r. 5 – A: detaliat – B: detaliat

749

r. 18 – A: evadării – B: evaziunii

r. 22 – 23 – A: întru întâmpinarea – B: în față

750

r. 14 – A: vreun – B: un

751

r. 1-2 – A: și mai puțin răzbat – B: și mai puțin răzbat

753

r. 7 – A: stânjenite – B: împiedicate

755

r. 1 – A: Partea I – B: Partea II

r. 2 – A: ANTECEDENTELE „CAZULUI RĂUTU“ –
B: „CAZUL RĂUTU“

r. 3 – A: Cap. I – B: Cap. III

r. 4 – A: ZINAIDA NICOLAEVNA – B: „LIBER-
TATE“

r. 16 – A: îl făcu – B: îl făcea

758

r. 20 – A: nopții – B: unei nopți

r. 23 – dreptunghiurile – ed. I: pătratele

759

r. 15 – A: năvălirii – B: năvălirilor

760

r. 26 – A: care vădea – B: pe care se vedea

r. 33 – A: auzi – B: a auzit

761

r. 1 – A: prea multă – B: multă

763

r. 2 – A: pe jumătate dezbrăcat – B: pe jumătate încă
nedezbrăcatr. 24 – A: Ha, tovarășe... – B: *incipit* Cap. IV ZINAIDA
NICOLAEVNA

r. 27 – A: trezi – B: treziseră

r. 30 – A: Și-i păruse – B: Și i se pără

764

r. 11 – A: n-avu – B: n-a avut

r. 26 – A: iarmarocul – B: și iarmarocul

765

r. 19-20 – A: vorbește nemțește, franțuzește, toate lim-
bile – vorbește în nemțește, în franțuzește, în toate limbile

766

r. 21 – A: de un biet beteaș... orfan – B: cu un biet be-
teaș... Cu un orfan

r. 25 – A: chiscuia – B: hârâia

767

r. 2 – A: dădu – B: i-a dat

r. 3 – A: senzația vie – B: o vie senzație

r. 19 – A: pe lângă – B: printre

768

r. 6-7 – A: în poliție și a făcut carieră – B: la poliție și și-a
făcut cariera

r. 27 – A: în fața – B: înaintea

769

r. 14 – A: se apropie – B: se apropiă

r. 31 – A: interpelarea „Ei!“ – B: interpelarea de „Ei!“

r. 34 – A: un răspuns – B: în răspuns

771

r. 1 – A: Cap. II – B: Cap. V

r. 4 – A: puse – B: a pus

r. 5 – A: și inspiră – B: și i-a inspirat

r. 11 – A: condamnat – B: care fusese condamnat

773

r. 3 – A: căznea – B: se căznea

775

r. 8 – A: cu cârligul – B: într-un cârlig

r. 8-9 – A: păgânule – B: păgâne

776

r. 14 – A: Între munca la fierărie... – B: *incipit* Cap. VI
CORESPONDENȚA

780

r. 18 – A: acum – B: acum

781

r. 17 – A: din Moscova – B: de Moscova
r. 25 – A: hârtopurile – B: hopurile

783

r. 29 – A: Ajunul Crăciunului... – B: *incipit* Cap. VII
CONDOTIERII

784

r. 1 – A: ieși – B: a ieși
r. 27 – A: îl trece prin muștarul – B: îl moaie în muștarul

785

r. 2-3 – A: nu mai ieși – B: n-a mai ieșit
r. 8-9 – A: își explică scopul vizitei fără multe ocoluri: –
fără multe ocoluri, își explică scopul vizitei:
r. 27 – A: se dovediră – B: s-au dovedit

787

r. 1 – A: izbuti – B: a izbutit
r. 2 – A: îl ridica – B: l-a ridicat
r. 4 – A: Isidor – B: și Isidor
r. 20 – A: când – B: pe când
r. 22 – A: scoase – B: își scoase

788

r. 22 – A: până în – B: până-n
r. 32 – A: politeță – B: politețe

789

r. 6 – A: evadarea – B: evaziunea

790

r. 12 – A: nu făcu – B: n-a făcut

791

r. 1 – A: Cap. III – B: Cap. VIII
r. 18 – A: așa slab – B: așa de slab

792

r. 6 – A: discuții – B: discursuri
r. 31 – A: fu nevoie – B: a fost

793

r. 5 – A: până în zare – B: până-n
r. 7 – A: răzbat doar – B: abia răzbat
r. 8 – A: de-abia zgârâiat – B: abia zgârâiat
r. 11 – A: deopotrivă – B: tot așa
r. 18 – A: până în – B: până-n
r. 21 – A: săltat – B: ridicat
r. 21-22 – A: sfărâmat – B: sfărmat
r. 31 – A: a pornit război – B: a pornit în război

794

r. 1 – A: refuză – B: a refuzat
r. 7 – A: hotărî – B: a hotărât
r. 8 – A: declară – B: a declarat

795

r. 8 – A: rupse – B: a rupt
r. 9 – A: le aruncă – B: le-a aruncat
r. 11-12 – A: își lărgea doar – B: numai își lărgea

796

r. 2 – A: modelată – B: lipită
r. 3 – A: varia – B: modela
r. 16 – A: să te rrăsucescă – B: să te înddoaie

797

- r. 15 – A: se putuse – B: s-a putut
 r. 22 – A: lui pan – B: panului
 r. 23-24 – A: l-a atașat – B: și l-a atașat

798

r. 4 – A: În așteptarea răspunsului – B: *incipit* Cap. IX
 RUXANDA MOLDOVANCA

800

- r. 19 – A: după-amiază – B: după amiazi

802

- r. 28 – A: protecție – B: protecțiune
 r. 30 – A: voi însărcina – B: am să însărcinez

803

- r. 22-23 – A: cu mișcări – B: în mișcări

805

- r. 1 – A: Cap. IV – B: Cap. X
 r. 14 – A: În spatele său auzi – B: Din urmă se auzi
 r. 16-17 – A: Îl ajunseră din urmă doi țărani într-o căruță siberiană, împletită din nuiele. – B: Îl ajunse o căruță siberiană, împletită din nuiele, cu doi țărani înăuntru.

806

- r. 13-14 – A: ele ne țin mai sprintare muierile – B: ele ne înviorează și muieria...
 r. 15 – A: în căruță – B: chiar în căruță

807

- r. 11 – A: fața-i ciupită lucea – B: dar para cea de sus
 r. 27 – A: la închisoare – B: în închisoare
 r. 31 – A: asumând – B: luându-și

808

- r. 7 – A: doar scrâșnea – B: scrâșnea numai
 r. 8 – A: frânghia – B: o frânghie
 r. 30 – A: „cu etapa“ – B: „pe etapă“
 r. 33 – A: își exprimă – B: își exprima

809

r. 4-5 – A: această carte, în care a găsit multă consolare. Zinaida Nicolaevna ține mult la ea. – B: această carte. Zinaida Nicolaevna ține foarte mult la ea și a găsit multă consolare în ea...

- r. 8 – A: Încă – B: Iar

810

r. 3-4 – A: și la câte o întrebare din când în când – B: și din când în când la o întrebare

- r. 30 – A: ajunse – B: ieși

811

r. 13 – A: mii de lăcrămi ardeau scânteietoare – B: se aprindeau mii de lăcrămi înflorite

812

- r. 10 – A: vino cu noi – B: vino aici cu noi
 r. 13 – A: se fasoli – B: se fasonă

813

r. 15 – A: Iote – B: Iată
 r. 17 – A: După patru ceasuri... – B: *incipit* Cap. XI
 „JĂLANIA SURGHIUNIȚILOR“

- r. 22 – A: apucă – B: a apucat
 r. 33 – A: cinstirea – B: la cinstire

815

- r. 13 – A: resemnat – B: rezervat

817

r. 23 – A: Convoiuil ajunse la poarta „etapei“ ... – incipit
Cap. XII BESTIA ...

819

r. 10 – A: se întindea vădit dintr-adins – B: vădit se întin-
dea înadins

820

r. 19 – A: preferințe . B: preferință
r. 23 – A: haită de câni în vânt – B: haită de câni în rut

823

r. 1 – A: Cap. V – B: Cap. XIII
r. 25 – A: locurile – B: locuri

824

r. 15 – A: se lăsă jos – B: se lăsă în jos
r. 17 – A: fură – B: au fost
r. 30 – A: un chiscuit – B: un ciripit

825

r. 6 – A: sub lovituri cu patul puștii – B: cu lovituri de
patul puștii
r. 23 – A: E prea cu puțință – B: Se prea poate
r. 24-25 – A: Prea cu puțință – B: Se prea poate

828

r. 22 – A: Obștea din Turinsk ... – B: *incipit* Cap. XIV
TOVARĂȘUL ȚICORSCHI

829

r. 18 – A: Elaborând teorii – B: Elaborându-și teorii
r. 26 – A: pe vecine. – B: pe vecinele.

831

r. 1 – A: pentru isprava asta – B: pentru aceasta

832

r. 17 – A: Colonia din Turinsk ... – B: *incipit* Cap. XV
ÎN TUNDRĂ

833

r. 2 – A: fură ținuți sub supraveghere – B: au fost ținuți
sub o supraveghere
r. 3 – A: nu mai fură văzuți – B: n-au mai fost văzuți
r. 5 – A: evoluară – B: au evoluat
r. 27 – A: fonfănind – B: drângănind

835

r. 22 – A: pierduse – B: a pierdut

838

r. 4 – A: se îngrămădeau *smirna* într-un colț sau năpă-
deau ... – se îngrămădiră *smirna* într-un colț sau năpădiră
r. 10 – A: pe al mirului – B: al mirului
r. 21 – A: tăie – B: tăia

839

r. 8 – A: nu dădură – B: n-au dat
r. 20 – A: sau directivă de stat – B: și directivă de stat

841

r. 1 – A: Cap. VI – B: Cap. XVI
r. 2 – A: REDIVIVUS – B: SPITALUL
r. 20 – A: printre – B: prin rufe

842

r. 9 – A: deschise – B: își deschise

843

r. 21 – A: se apropie – B: se apropiă
r. 23 – A: Du-te – B: Să mergi

847

r. 16 – A: își pierdu – B: și-a pierdut

848

r. 13 – A: porni – B: a pornit

r. 16 – A: Ispravnicul Sverlov nu mai putea de bucurie –
B: *incipit* Cap. XVII REDIVIVUS!

851

r. 12 – A: de spate – B: din spate

r. 14 – A: ocazie a-și aplica – B: ocazie de a-și aplica

852

r. 22 – A: I-a fost dat astfel lui Răutu – B: *incipit* Cap. XVIII ÎN OBȘTIE; B: Cap. VII ÎN OBȘTIE [E o greșeală comisă fie de autor, fie de tipografi, greșeală corectată mai departe: titlul respectiv este dat unui alt capitol, iar numerotarea, reîntră în normal, cu prețul unei „duplicări“. Corectura s-a făcut și în sumarul volumului, unde capitolului REVIVUS îi urmează AVDOTIA.]

853

r. 34 – A: evaporările – B: evaporizările

854

r. 20 – A: fu – B: a fost

855

r. 30 – A: Popasul din Turinsk trecu... – B: *incipit* Cap. XIX SPASKOIE

858

r. 27 – A: al lui Obi – B: al Obiei

r. 31 – A: putu – B: a putut

859

r. 26 – A: împlinite – B: respectate

861

r. 1 – Cap. VII – A: Cap. VIII [numerotare greșită] – B: Cap. XX

862

r. 15 – A: de tufițe – B: a tufițelor

863

r. 1 – A: că cristalizează nedeslușitele-i sfâșieri – B: că-i cristalizează nesfârșitele sfâșieri

866

r. 31 – A: justițiar – B: justiciar

869

r. 27 – A: discutară – B: au discutat

871

r. 17 – A: După amiază sosi un poștalion... – B: *incipit* Cap. XXI TANIA CĂTRE ION RĂUTU

871

r. 1 – A: Cap. VIII – B: Cap. XXII

r. 2 – A: ÎN OBȘTIE – B: DEBUTUL

878

r. 20 – A: A: Toate planurile însă se risipiră... – B: *incipit* Cap. XXIII CRIMA TOVARĂȘULUI CEAVCEHIDZE

880

r. 26-27 – A: ca al lui Ceavcehidze – B: ca al tovarășului Ceavcehidze

881

r. 26-27 – A: i-a dezvoltat – B: i-a dezvoltat

882

r. 14 – A: asistă – B: asista

883

r. 5 – A: După evaziunea lui Ceavcehidze... – B: *incipit*
Cap. XXIV PRĂBUȘIREA

r. 5-6 – A: fură declanșate – B: au fost declanșate

r. 6 – A: duseră – B: au dus

884

r. 26 – A: comunicație – B: comunicațiune

888

r. 10-11 – A: la degradarea, gonirea din armată și închisoarea, care îl așteptau. – B: la închisoarea, gonirea din armată și degradarea, care-l așteptau.

891

r. 1 – A: Partea II – B: Partea III

r. 3 – A: Cap. IX – B: Cap. XXV

r. 4 – A: ÎN VOIA VALURILOR – B: SPRE CERCUL POLAR

r. 6 – A: Remorcherul „Kurgan“ – C ([cap.] II, p. 18-19): „Kurganul“

r. 7 – A: cobora pe Irtiș în jos – C: coboară la vale pe Irtiș

r. 8 – A: trăgând după sine o barja penitenciară. – C: trăgând la remorcă barjaua cu convoiul de deportați.

r. 9-10 – [numai în A și B] – C: Deși vaporul înaintează de două zile spre miazănoapte, peisagiul din jur-i rămâne aproape neschimbat.

Aceiași pustiu monoton de ape revărsate peste malurile mlăștinoase, însemnate de brăul tufișurilor sărace de sălcii, pe fondul pădurilor de mesteacăni sau de brazi; aceleași sate rare, cu casele lor de bârne înnegrite, înveselite numai de sclipirile acoperișurilor albe ale bisericilor. Sub aceleași plăgi de rugină ale *tundrei*, dispar pe alocurea malurile, când apele turburi ale râului se înfundă pe nesimțite în mlăștinile care se întind până la marginea zării...

Numai satele se întâlnesc tot mai rar, tot mai dese ajung tundrele ruginite și pădurile tot mai joase, iar în ele se tot ră-

resc petele albe de mesteacăniș și se închide tot mai negru codrul nepătruns de brazi, în nemărginirea lui întunecată.

Și apoi, și cea din urmă umbră a nopții a dispărut. Soarele alb se rotește neconținut deasupra pustiului și abia dacă s-a afundă o clipă în dosul codrului, flăcările apusului se confundă cu zorile dimineții, și – înainte de a se așeza amurgul peste tundra amorțită – răsare, aproape în locul unde apusese, pe seninul spălăcit al cerului de nord.

Și în neprimenita lui lumină, rece și fără scânteiere, numai stolurile de rațe și găște sălbatice, când se ridică în calea vaporului, în zborul lui tremurat, dau viață acestei naturi obidite, în vecinica-i tăcere mohorâtă. [*Urmează un pasaj mai amplu (p. 19-25), care completează Cap. XXIII „SPANAUA“ ȘI SOCIETATEA, din volumul al III-lea, LUTUL (vezi supra).]*

r. 11-12 – A: Soarele era încă la orizont, dar în aer se simțea suflul nopții. – C [III, p. 25-28]: În cușca de fier de pe bordul *barjalei* ocnașii aveau voie să iasă numai pe rând, în grupuri mari, „pentru aer“. La ora reglementară, după „apelul de noapte“, cușca fu golită și toată populația nevolnică a *barjalei* încuiată în „cămări“. Pe bord nu mai rămăseră decât santinelele și câțiva mateloți. Din sânul negru al *barjalei* nu se mai auzea în afară decât un clocot nedeslușit.

În cabina comandantului convoiului, așezată la proră și mobilată cu oarecare confort și pretenții estetice, căpitanul Polosoff ședea în fața biuroului său și cetea o gazetă. Pe biuro, lângă o sticlă pe jumătate goală, un păhăruț plin cu cognac. Căpitanul se uită la ceas, lăsă să-i cadă gazeta jos, cască, își întinse mâinile împreunate deasupra capului trosnind din degete; apoi sorbi din păhăruț, îl umplu din nou și se uită la plicul galben, cu peceti mari roșii, pe care era scris cu o caligrafie de cancelarie:

„Secret

Înalt născutului

D-lui Ispravnic al districtului Berezov

Cu o persoană anexată“

După două lovituri discrete în ușă, intră în cabină vagmistru-
trul convoiului, un soldat înalt, mustăcios, bărbos, cu părul
roș, cu fața aprinsă și cu ochii injectați.

– Ce-i, mă, Andreev?

– Să trăiți, Înălțimea Voastră! – salută militărește vagmistru-
trul și-și începu raportul, furișându-și privirea spre sticla cu
cognac. Totul e în bună rânduială; am făcut apelul; bărbați –
413, familiști, femei, copii – 267; politic – unu, în *secretul*
din secțiunea familiștilor; bolnavi – 14...

– A! politicul?... Ce-i?... hm! – urmă a lene căpitanul.

– Cam tulburat, Înălțimea Voastră, altfel – nimic...

Și vagmistru-
trul, strâmbându-și gura și privind într-o parte,
rânji discret:

– Khî-hî-hî...

– Ce-i?...?

– Zice: Unde mă duceți?... Khî-hî-hî!

– Ei?

– Zic: *secret*, domnule, nu se poate... ni-ni!

– Și?...?

– Zice: șump... șamp... șimpanii... khî-hî-hî!...

Căpitanul se lăsă, căscând, pe speteaza fotoliului.

– Du-te... spune jandarmilor să fie gata... Când vom
ajunge la Samarskoe, să-mi spui. Du-te...

Vagmistru-
trul salută, aruncând o privire la sticla de cognac,
și ieși.

Căpitanul se sculă în picioare, se uită încă o dată la ceas, se
întinse, sorbi păhăruțul, ridică gazeta de jos și, aprinzându-și
o țigară, se lungi pe canapea să-și urmeze cetirea...

Vagmistru-
trul Andreev se coborî în camera caraulei, unde cei
mai mulți dintre soldați dormeau îngrămădiți pe laviță, pe când
alții, în așteptarea rândului lor de strajă, stăteau în jurul unei
mese corogite și murdare, în capul căreia, la locul de cinste se gă-
seau doi sergenți de jandarmi. Tunica lor albastră și „eghiletele“
roșii impuneau vădit „răcanilor“ din caraulă și ei înșiși erau
plini de conștiința superiorității lor față de plebea cazarmii.

În vocea vagmistru-
trului însuși se auzi o notă de respect,
când le spuse:

– Cică să fiți gata.

– Ne scoborâm, se vede, la Samarskoe? – îl întrebă unul
din sergenți.

– Pesemne... O să primiți instrucția.

Sergentul – lung și deșirat, cu o stufoasă barbă căruntă și
cu urechile mari, clăpăuge, ca niște aripi păroase – își închise
ochiul stâng și se întoarse spre tovarășul său, suflând cu înțeleș
din nasu-i ascuțit și c o r o i a t ; apoi se ridică și, luându-și de pe
laviță mantaua și revolverul, începu să-și puie în regulă ținuta
de război.

Dar tovarășul lui, un om negricios, scurt și îndesat, cu o
mustață groasă ca o perie, rămase nemișcat.

– Îmbracă-te, mă-nțelegi! – se răsti atunci către el celă-
lalt, sâsâind puțin prin știrbăturile dinților de sus, dar cu toată
autoritatea ce i-o dădea un galon mai mult la mânecă.

– Ce te grăbești așa? – răspunse negriciosul, cu o nepăsare
în care se auzea însă o ușoară intonație de „insubordonare“.

Soarele era încă pe orizont, însă cu toată lumina lui opacă,
se simțea suflul nopții.

r. 15 – A: taigalei amuțeau. – C: codrului amuțeau./ Con-
voiu-
trul se apropia de căderea Irtășului în Obi, de unde urma să
pornească în sus pe Obi, spre răsărit.

r. 16-17 – A: Apele revărsate nu mai puteau trezi noțiu-
nea de fluviu. Dacă... – C: Râul se lăți. Dacă...

r. 18 – A: precizie – C: precizieune

r. 19 – A: dispăruse – C: dispăru

r. 20 – A: ci apa năvălise și taigaua – C: dar apa năvăli
codrul

r. 23 – A: toată zarea. – C: tot orizontul.

r. 26 – A: mesteceni – C: mestecăni

r. 28 – A: al taigalei – C: al codrului

r. 7 – A: pe loc – C: în loc

r. 9 – A: se ivi deodată – C: deodată se ivi

r. 13-15 – A: Ion Răutu fu debarcat [...] Sinenco. – C
[[sectiunea] IV, p. 30-34]:

Ion Răutu se trezi din reverie, își întoarse spatele spre fe-
reastră și, încovoiat, se apropie de lavița lustruită de trupurile
celor ce i-au permis [premers] în acest „secret“ și se culcă din
nou cu fața spre perete.

Tropotul de pași de pe bord nu-i atrase băgarea de seamă,
nici zuruiala zăvoarelor de la ușa din afară. Dar tăcerea subită
ce urmă în camera cea mare și zângănitul de puști îl făcu să se
așeze cu [în] capul oaselor lor pe laviță.

Sentinela de la ferestruie se dete în lături și, în ușa deschisă
cu zgomot, apăru statura înaltă a vagmistruului Andreev.

– Pofțiți! – îi zise acesta.

– Unde?...

Roșcovanul nu-i răspunse nimic, ci își răzîmă spinarea de
ușor, ca să-i facă loc. Răutu, dând din umeri, se îndreptă spre
ușă. Dar Andreev îl opri:

– Luați-vă lucrurile, Domnule!

Răutu se uită un moment la el, apoi ridică de pe laviță un
sucman galben, cum poartă țărani din Siberia, și-l puse peste
cămașa-i de pânză cu dungi roșii, luă subsuoară o legăturică
într-o batistă murdară și porni nervos prin trecătoare, urmat
de vagmistru și urmărit de priviri curioase de pe nare și de
desubtul lor. O băbușcă zbârcită, lăcrămând, își făcu cruce:

– Dumnezeu cu el, că-i copil crud încă... Unde-l duc?...

Răutu simți un fior, dar, fără să se oprească, urcă repede
scările.

În spațiul liber dinaintea cuștii de fier de la pupă – lângă
cei doi jandarmi, înarmați până în dinți și înțepeniți în fața su-
periorului – îl aștepta căpitanul Polosoff, ținând în mână un
plic galben cu o pecete mare, roșie.

Căpitanul se uită la „persoana anexată“ – el era! – de la
„pălăria „studentească“ cu borduri largi până la ciubotele ță-
rânești, aruncă o privire în jur, apoi întrebă scurt:

– Unde ți-s lucrurile?...

– Am fost arestat pe neașteptate... Nu mi s-a dat răgaz...
Iată... Atât am putut strânge, – și Răutu își arată legăturica.

Căpitanul își întoarse capul, își acoperi mustața gălbuie
cu buza de jos și-și adânci privirea în cer...

– Bani ai?

– N-am, – răspunse încruntat „political“.

Căpitanul tăcu o clipă, stăruind în cercetarea adâncimilor
cerești, – apoi tot scurt, fără a-și întoarce capul:

– Vei primi zilnic... rațiunile de nobil... de la șeful
escortei...

– Dar unde... mă duceți? – întrebă tânărul, înghițind
un nod.

Tăcere. Căpitanul scruta mereu cerul; apoi luându-și în
dintți buza de jos, începu să-și inspecteze vărfurile ghetelor...

– Nu știu... – îngăimă el în sfârșit. Atâta știu... vei fi pus
la dispoziția ispravnicului de Berezov.. Mai departe...

Apoi, întorcându-se brusc către sergenți:

– Sinenco! – se adresă el jandarmului celui scurt cu mus-
tața neagră. Iată plicul...Îl vei înmâna după adresă, împreună
cu... d-domnul Răutu... Vagmistru îl va preda îndată banii de
rațiune [rație]... pentru cincisprezece zile... Instrucția o știți...

Urmă o nouă tăcere.

– Mergeți cu Dumnezeu! – spuse după câteva clipe căpi-
tanul cu voce scăzută.

„Persoana anexată“ se întoarse spre bord și se îndreptă
spre scândura aruncată de pe barja în luntre, unde doi mate-
loți o țineau de capătul de jos.

– Stați!... – îl opri deodată căpitanul și răsucindu-și cam je-
nat un nasture de la tunică. Domnule Răutu... am o manta...
veche, dar călduroasă... n-am nevoie... o puteți înapoi cu ser-
genții... Poate o sticlură de cognac... e bine, știți... și zahăr...

– Nu-mi trebuie, nu-mi trebuie – îl fulgeră din ochi-i negri, cu o notă isterică în voce, Răutu și porni din nou spre bord.

Căpitanul roși:

– Stai! – răcni el deodată cu tonul de comandă, dar cu un tremur în voce.

Și, către sergenți:

– Sabia... afar'! Arestatul la mijloc!.. Ați uitat instrucția, go-go-manilor!...

Un zăngănit de fier, o fulgerare scurtă în aer, un tropot de pași...

– Feighin, înainte... Marș!...

Feighin – sergentul lung, cu urechile clăpăuge – ezită un moment, alunecând o privire spre galoanele lui Sinenco, dar îndată pași pe scândură și începu să se coboare cumpănindu-se din mâni, bălăbănind cu sabia în văzduh. După el, se aruncă orbiș în luntre Răutu. Sinenco, cu plicul galben băgat în îndoitura mânecii, coborî, cu pași mărunți, cel din urmă, reușind să țină sabia reglementar lipită de umăr.

Și luntrea o luă spre ridicătura malului.

La debarcare, o nouă ezitare din partea lui Feighin. Dar Sinenco ridică liniștit capul spre pupa barjalei și Feighin sări pe uscat, bodogănind ceva în barbă, urmat de Răutu și celalți și se înșirară tustrei – Răutu la mijloc – cu fața spre fluviu.

r. 16 – A: Luntrea care îi adusesese se dezlipi de țarm, ajunse – C: Luntrea ajunse

r. 21 – A: în urmă-i. – C: în urmă-i; pe bord nu se mai zăreau decât santinelele și cărmaciul...

r. 22-25 – C [sfârșitul secțiunii II, p. 25]: ... silueta cochetă a „Kurganului“ cu societatea lui elegantă și veselă.

892-893

r. 32–r. 7 – A și B: După trei zile de goană nebună [...] dispariția convoiului. – C:

Pe țarmul pustiu n-au mai rămas să reprezinte civilizația și ordinea în stat decât săbiile și revolverele jandarmilor și,

între ele, un băietan scund și palid, în sucman țărănesc, cu o legăturică subsuoară, – spuma și drojdia ei...

Trecură câteva clipe în nemișcare.

Răutu, cufundat un moment în gânduri, ridică deodată capul și se uită cu mirare la străjerii săi: Sinenco privea liniștit, cu îndărătnicie de adevărat hahol, drept înainte, numai sub mustața-i groasă tremura umbra unui surâs malițios; Feighin, nervos, își suceea gâtul lung, deschidea gura să spună parcă ceva, dar nu zicea nimic, ci, mândios, își smâncea cu mâna stângă teaca goală a săbiei. În sfârșit, strecurând printre dinți, cu jumătate de gură, o înjurătură, întrebă posomorât:

– Până când o să stăm aici? – și porni în sus pe țarm.

Pentru moment, el se lăsă învins în acest conflict ierarhic, provocat de gestul nesocotit al căpitanului, care – din nebagare de seamă sau din considerații de politică mai înaltă – încredințase plicul cu „persoana anexată“ și banii de rațiune lui Sinenco, ca „șeful escortei“, fără să țină seamă de numărul galoanelor!...

Răutu, neînțelegând nimic, îl urmă. Surâsul lui Sinenco se lărgi și în pașii lui îndesați se simțea triumful.

Până la satul Samarskoe, ascuns după o ridicătură, era de mers mai bine de doi kilometri.

r. 8 – A: se scufundă după – C: se scufundă pentru o clipă după

r. 11 – A: raze – C: razele

r. 12 – A: irizate – C: roșietice

r. 13 – A: roșietice – C: irizate

r. 15 – A: învăluit – C: învălit

893-894

r. 26–r. 12 – [numai în A și B] – C:

Și în mijlocul acestui decor, peste câteva clipe, primele lucriri ale răsăritului de soare, aprindeau scânteii tremurătoare pe săbiile goale ale jandarmilor, între care călca Ion Răutu, tăcut și cu capul plecat, de-a lungul țarmului pustiu.

Și după cum, conform cu legile la care se supun toate lumile bolții înstelate, orice părticică aruncată în spațiu de un astru urmează a se roti după impulsul inițial, tot așa, în această așchie ruptă din convoiul „Kurganului“, viața sufletească tindea să se așeze după chipul și asemănarea lui.

În lupta surdă dintre ei, în care nu s-a schimbat încă nicio vorbă, nici Feighin, care fugea înainte, fierbând de obida galoanelor sale, nici Sinenco, care închidea convoiul, radiind de mulțumire reținută, nu puteau slăbi rigurile „instrucțiunii“, – nici băietanul acela, cu pieptu-i apăsat de scârbă și revoltă, nu era în stare să sfarme, izbuclind într-un hohot de râs, fantasmagoria absurdă a acestei solemne procesiuni în golul nopții albe a pustietăților de miazănoapte...

După un marș de vreo jumătate de oră în pas cadentat, convoiul intră printre casele întunecate ale Samarskului. Pașii răsunau a gol: satul dormea și el cu obloanele închise de zăvoare groase și cu ulițele pustii, în care nu se zăreau nici câinii și niciun lătrat nu se auzea. Scăldat în lumina albă, el părea o icoadă din povești a somnului vrăjtit aruncat peste lume.

Convoiul trecu vreo două hudiți în tăcere, apoi, brusc, se opri.

Atmosfera de irealitate ce-i împresura deconcertase și pe realiștii cu săbii și revolve, impresionați de dezarmonia ce răsărea dintre desfășurarea aceasta de arme și zorzoane, în liniștea fermecată dimprejur...

La dreapta, la stânga – nicio țipenie de om și nici măcar o umbră de fum, ieșind dintr-un coș, nu le dădea nădejdea de a găsi vreo ființă trează.

După câteva clipe de nehotărâre, clocotitorul Feighin rupse farmecul, repezindu-se spre casa din față și – parcă întărâtat de cele patru ferestre astupate și de poarta înaltă zăvoară – începu să bată furios, cu mânerul săbiei, în obloane, în pereți, în poartă:

– Care-i acolo, mă!... Mânca-v-ar muștele!... Vă umflați de somn!... Deschide!... Izbi-v-ar stâlpii telegrafului!... Soarele îi aproape de amiază, mă!...

Tăcere. Doar un lătrat subțire, mai mult o scâncitură – câinii de nord nu știu să latre – îi răspunse din fundul curții, urmată de alte două-trei scâncituri ceva mai departe.

Numai după mai multe asalturi, repetate tot cu mai multă violență, care treziră toți câinii din sat, se auzi din casă un glas plângător:

– Îndată, îndată, ce dați ca orbii, mă!

Ușa se deschise și pe ceardacul înalt, numai în cămașă și în niște nădragi largi albaștri, desculț, apăru, somnoros, un țăran bătrân, chel și scurt, cu o bărbuță gălbuie de țap:

– Ce-i războiul asta? asta-ceia, vin tătarii? – începu el repede, parcă tocând, tremurându-și bărbuța ca o coadă de codobatură.

Dar văzând impozanta apariție din fața porții, glasul i se tăia îndată:

– Ce doriți, oameni buni? – își reluă el tocătura repede, dar cu alt ton.

– Unde-i starostele, moșule, sau casa de obștie? – îl întrebă Sinenco așezat.

– Ce staroste, ce casă de obștie? – îl întrerupse spumând Feighin. Ce să ne batem picioarele prin deșertul ăsta afurisit, ducă-se în fundul iadului! Des-chi-de, javră bătrână! Suntem oameni împărătești, mă înțelegi, – să stăm la adăpost până ce vom regula daraverile!...

Sinenco tăcu.

– Îndată, îndată, preacinstiților domni, asta-ceia... eu... acuș – și bătrânul se repezi în pași mărunți pe scări în jos, ținându-și nădragii.

Deschise poarta, sprijinind-o să treacă musafirii nepoftiți în ogradă și tocând mereu și repede, fluturându-și bărbuța de țap:

– Pofțiți, pofțiți, prea cinstiților domni, pofțiți scumpi musafiri!...

Și după ce închise din nou poarta, moșneguțul îi urmă pe scări, cu pași mărunți.

Cortegiul intră în tinda îmbăcsită de miros de pește.

– Aici, aici, la stânga, prea cinștiilor domni. Dincolo nu-i grijit, poftiți... asta-ceia!...

În odaia mare, pătrată, îi salută o bătrânică, cu tulpă neagră, străns legat în jurul capului, cu ochii stânși și blajini:

– Poftiți, vă rugăm de cinste, boieri d-voastră, să ne fiți musafiri...

Odaia o împrejmuiau din toate părțile laviți de brad, acoperite cu pâsle și rogojini; în colț, sub icoane, înaintea cărora ardea o candelă, stătea o masă albă de tei; peretele din dreapta ușii era aproape întreg ocupat de o enormă sobă cu cuptor, deasupra căreia pornea, la vreun metru mai jos de tavan, și se întindea peste mai bine de jumătate din odaie un fel de al doilea tavan, o podină largă de scânduri – „polate“, locul de culcare al familiei întregi în casele țărănești.

Pe aceste *polate*, în spațiul dintre cele două tavanuri, se zărea o femeie tânără, ce-și îmbrobodea grăbit capul cu un tulpă înflorit, și la marginea polatelor se înșira un rând de ochișori limpezi – albaștri, verzui, suri, care, curioși și puțin speriați, priveau de acolo această năvălire năprasnică.

Răutu se așeză pe lavița din față, – ochii îi erau învăliți de o ceață, urechile îi văjăiau, – și rămase în nemișcare cu capul răzimat de perete, cu privirea îndreptată în neștire în văzduh.

Feighin luă, cu toată siguranța, în stăpânire teritoriul cucerit.

– Hei, moșule! – comandă el – să mi-l târâi aici îndată de urechi pe dracul ăla de staroste al vostru, la minut!... Mă înțelegi... Un picior aici, celălalt dincolo!... Priceput-ai?... Și un samovar, iute!... Și celelalte... Suntem oameni împărătești, mă înțelegi?... Ha?... Ai adormit?...

– Eu... asta-ceia... acușica, – începu zorit să toace din nou bătrânul, tremurându-și țacălia la fiecare cuvânt. Matriono! – ridică el capul către femeia de pe *polate* – ia să vezi de samovar, asta-ceia... Și tu, mamă, îngrijeste!... – aruncă el câtră babă și țășni afară din odaie scuturându-se în pași mărunței.

– Ia nu te prea întinde la comandă!... – zise atunci posomorât Sinenco tovarășului său de arme.

– Ba am să dorm aici cu tine... până... și pe nemânca-tele!... Ghi-ne-ra-rule!... – se oțărî acesta.

Și băgându-și sabia în teacă, Feighin își scoase de la gât o gentuliță neagră și o aruncă cu ciudă pe laviță – fusese pregătită – vai! în zadar – pentru hârtii și bani –, se descinse de sabie și revolver și începu să se dezbrace de manta.

Anevoie îi urmă pilda și celalt.

Femeia de pe *polate* lăsă în jos picioarele-i goale și, ținându-se cu mâinile de podină, se coborî cu tact, punându-și un picior pe laviță; apoi începu să umble prin odaie și prin tindă, cu surcele, cu jăratec, cu samovarul, cu străchini, umplând toată casa de zgomotul unei gospodării întemeiate; naltă și pieptoasă, cu șolduri puternice, peste care cădea în jos, în cute dese, o fustă vânăță de pânză groasă de casă, ea lumina parcă și încălzea totul în juru-i, cu privirea ochilor ei suri, puțin bulbucăți, și cu brațele ei harnice și sănătoase, goale până dincolo de coate.

Unul câte unul se coborâră și copiii; un buburuz bălan își întinse sfios mâna la o sabie; fetele mai mari, cu codițe subțiri legate dinapoi, ajutau pe mama lor; cei mici se strânseseră în jurul babei și se uitau, serioși și tăcuți, la lumea străină din jurul lor.

Într-o clipă, pe fața roșie întinsă pe masă, începu a cânta samovarul; lângă el fură așezate străchini cu murături, plăcinte cu hribi și un „pirog“ cu pește.

Stăpânul, încins și cu ciubote de păslă în picioare, se întoarse și puse pe masă o sticlă mare cu lichid sugestiv de culoare verzuie.

– Vine, vine îndată... asta-ceia! Abia l-am putut scula, dormea, trudit; poftiți, luați loc, prea cinștiilor domni! – se zorea el să tragă lavițele în jurul mesei, mișcându-și codița de codobatură.

Jandarmii aruncară câte-o privire întrebătoare către Răutu, care nu se mișcase din locu-i de pe lavița de lângă pereți. Baba, care se așezase lângă el și-l privea cu obrazul în palma dreptei rezimată în cot de cealaltă, îl întrebă încetișor:

– Tu, dragă, – ce?... nu vrei să guști ceva?... Hai, să îmbuci puțin, ai fi obosit de drum...

Răutu clătină din cap, dar nu putu spune nicio vorbă; toate lucrurile îi păreau într-o depărtare ciudată, și mici, mici...

Feighin și Sinenco luară loc la masă și, cu toată încordarea dintre ei – dâșii vădit evitau să-și vorbească –, ospățul se începu cu destulă animație, mulțumită bătrânului, căruia nu-i mai tăcea gura și care primi cu toată filozofia smerită a țaranului invaziunea locuinței sale de cătră „oamenii împărătești“.

– Bun, bun, rachiutul, prea cinstiților domni, – clem-pănea el întruna – nu-i ca la D-voastră, asta-ceia, prin târguri, numai apă goală, – și turnă grăbit câte un păhăruț precinstiților domni și sieși, furișă o privire cătră babă, care nu-și lua ochii de la Răutu, și – șoptind „sănătate!“ – răsturnă iute păhăruțul pe gât.

Un zâmbet sclipi ușor în ochii bulbucăți ai tinerei, care stătea lângă sobă, liniștită, cu mâinile subpuse sub sânu-i înalt, frecându-și cu podul piciorului drept pulpa celuiilalt.

Pe guralivul bătrân nu-l descuraja faptul că numai Sinenco, tacticos, îi mai ținea isonul la vorbă; el turna cu găleata întrebările și-și răsuflea necazurile și, după fiecare nou rând de păhăruțe, parcă toca tot mai repede, fluturându-și tăcălia gălbie.

– D-voastră de unde sunteți, precinstiților domni? Așa... asta-ceia... din Tobolsk?... Și unde-l duceți pe *alistant*?... La Berezov?... Îi greu... asta-ceia, apă multă... Am și eu un băiat la Tobolsk, *sirgent*, – Terentiev, Vasile Terentiev... Îi cunoașteți, precinstiților domni? Așa... asta-ceia.. E... un netrebnic! – răcni el deodată și vocea i se mai ascuți încă, ochi-i sticliră răutăcioși. Scrie: mă însor. Ia pe una din cele de la târg, care mătură podeaua cu coada... *șur-șur*... cu *galuș* și cu *cotrel*, iar în

pună – tufă... Trăsni-le-ar ciuma în măruntaie!.. Nu vreau, asta-ceia, *galuș* și *cotrel*... Eu sunt stăpânul... da!.. asta-ceia..

În odaie plutea mirosul tare al basamacului.

Bătrânul țipa, scuturându-și bărbuța și bătând cu pumnul în masă; chelia aprinsă, perlată de bobite de sudoare, îi luca...

Feighin mânca și bea zdravăn; urechile-i mari și păroase se mișcau în tact cu fălcile; el se agita nervos pe laviță, dar tăcea aruncând din când în când lui Sinenco câte o privire mânioasă. Acesta, îndărătnic, nu-l băga în seamă.

Nevasta cea tânără de lângă sobă, senină, cu pieptu-i monumental ieșit înainte, își îndreptă părul dinapoi, sub tulpan, ridicând în sus coatele goale și pline.

Copiii se jucau, neștiutori – piciful cel bălan își pusese șapca de jandarm, care îi cădea pe umeri și, încins cu sabia, umbla de colo până colo, mulțumit de sine.

Baba își întoarse o clipă capul spre stăpânul mânios, apoi se plecă din nou spre Răutu:

– Ai tu, puiule, părinți, mamă? – îl întrebă ea iar în șoaptă.

Acesta din nou clătină numai din cap.

– Orfan, sărmănelul! – oftă ea. Dar ai poate vreo drăguță ori ai lăsat chiar o nevestică acasă?...

Răutu înghiți numai nodul care, greoi, i se ridicase din piept și-i străngea gâtul.

– Ești de departe, puiule? – nu-l slăbea bătrâna.

– Departe... din Basarabia, – se sili el să răspundă. Îl înăbușea duhoarea rachiului; capul îi vuia.

Baba, nedumerită, își ridică sprincenele rare în sus...

– La dracu – *cotrelu* și *galuși*!... Am eu o noră, cea de la sobă, și ea cât o sobă caldă... gospodină!... Bărbatu-su îi dus după treburile gospodăriei... Băiat bun... Muierea ceea, – zvârlindu-și bărbuța spre babă, răcnea amărătul părinte de familie – ea-i capul răutăților, cu afurisitele ei de alintări... Eu sunt stăpânul, asta-ceia... *Cotrel* îmi trebuie mie?... ha?... *galuși*?...

Feighin care, agitat, tot mânca și bea în tăcere, deodată se opri; sângele i se sui la cap – până și enormele aripi ale urechilor sale clăpăuge i se roșise; cu ochii injectați, el își aținti privirea feroasă asupra lui Sinenco și, răsuflând greu, îi șuiera printre dinții știrbi:

– Mă, Sinencule, știi tu, țâncule – că ești, mă-nțelegi, încă un țânc –, știi tu *reglementul*? Cine e mai mare dintre noi, mă? Cine e șef de escortă? Cine are mai multe galoane, mă?

– Cui i s-a încredințat plicul și *persoana*? hei? Cine are hărțile și banii? – îi răspunse măsurat și apăsător celălalt. Atunci, cine *răspunde* mă?

– Plicul...persoana – se strâmbă Feighin după o clipă de ezitare, privindu-l țintă, întunecat. Da ești tu, mă-nțelegi, *dator* să mă saluți, mă? Poți tu să-mi comanzi mie, că eu am *trei* galoane? Cine *are drept* să comande, ăla îi mai mare, ăla trebuie să fie șef, hahol afurisit ce ești!...

Acum îi veni vremea și lui Sinenco să i se înfunde: conflictul ierarhic, vădit, nu avea nicio ieșire.

– Ce te stropșești așa la mine, – aruncă el ciudos – j-jidan parșiv!...

Feighin sări în picioare și, apucând de pe masă un cuțit, îl vântura în față-i:

– Ha!... Eu, jidan... jidan?... îs creștin, creștin, ca și tine, mă, căne spurcat...

– Creștin, creștin, dar... nu tot, – rânji celălalt...

– Am să-ți bag limba pe gât, fecior de lele!

Capul lui Feighin tremura, ochii îi ieșeau din orbite și glasul i se stângea.

Sinenco se îngălbeni și se ridică și el în picioare:

– Ia ascultă, mă! – zise el răspicat. Lasă cuțitul! Uite colo, cine are să răspundă pentru acela? Te-ai îmbătat ca un porc...

– Eu... eu, eu m-am îmbătat, ha?..

În acest moment, întră pe ușă un țăran spătos, cu un sucman lung până la glezne, încins cu un brâu; peste tot capul, până la sprincene, îi creștea un păr negru, des și țepos, și barba

i se începea de sub ochi, lăsând în afară numai un nas larg ce fugea în jos pe deasupra mustății, să atingă buza.

– Iată starostele, preacinstiților domni! – se grăbi să zică stăpânul casei, dezmetecit și speriat de întorsătura pe care o luase conflictul.

Feighin deodată se repezi la cel intrat:

– Pe unde-mi umbli, pui de cătea? Crăpi de somn? ha? Noi avem *orden*... urgent... Până când să stăm aci? Trebuie să plecăm în grabă... îndată să-mi fie aci luntrea cu vâslașii, dobitocule!...

Starostele își îndreptă ochii, din pădurea-i de păr negru, spre pământ și răspunse mohorât, cu o voce înăbușită, ce parcă îi ieșea din pântece:

– Mai degrabă decât grabnic nu vei pleca, domnule... Vezi bine, oamenii îs duși cam departe... cu vitele., vezi ce apăraie-i împrejur... mai că numai femeile și copiii au rămas... Trebuie îngrijită și luntrea...

– Taci din gură, tâlharule, – și turbatul, înăbușindu-se, îl apucă pe staroste de guler, – au să-ți putrezească oasele în pușcărie!...

Răutu sări plin de groază în picioare și se repezi să despartă pe cei încăierați, dar deodată simți că odaia se învârte cu tot ce-i în ea și tavanul se răstoarnă în jos. „Ce-i asta? – se gândi el speriat. Cine urlă așa de prelung și sălbatec, încât acoperă tot zgomotul?“ ... Și într-o clipă văzu ochii plini de spaimă și larg deschiși ai babei, care, în picioare, îndrepta spre el mânilor-i tremurătoare; copiii împrăștiați ca un stol de păsăruici speriate; o mișcare protectoare a brațelor goale și rotunde, lângă sobă; pe Feighin în picioare, îndoit de mijloc, cu mânilor-i lungi în aer; starostele, Sinenco, stăpânul – toți încremeniți la locurile lor și ochii ațintiți spre fața lui; și *auzi* limpede urletul acela groaznic răsunând în pustiul unei tăceri subite...

„Dar acesta eu, *eu sunt*? – îi fulgeră prin gând – O, Doamne!“ ...

Și întuneric.

Răutu se zbătea în neștire pe laviță, într-o violentă criză de nervi; baba, grăbită, îi deschia gulerul cămășii și îl stropea cu apă rece, îi freca tâmplele cu un ștergar muiat, șoptind încetișor: „sărmașelul de el, îi orfan și străin“...

Când Răutu își reveni puțin în fire, în odaie nu mai era decât Sinenco, care stătea tăcut lângă ușă, cu o lulea în gură, și bătrâna, care umbla, cu pași liniștiți străngând prin casă.:

Capătul [Capul] parcă îi e strâns într-un cerc de fier și tâmplele îi zvâcnesc. Culcat pe laviță spre părete și învâlit într-un șal gros, el nu-și poate stăpâni plânsul; în luptă cu hotele ce-l înăbușă, umerii i se cutremură spasmodic și gânduri amare îi trec prin cugetul apăsat: „Ce rușine, ce rușine... ca o muiere isterică... în fața lor... cimpanzei... cimpanzei“...

Prin fereastra deschisă, în odaie intră în valuri reci aerul din afară și zgomotele satului deșteptat; la ușă, Sinenco, tăcut, tot pufăie liniștit din pipă și baba tot încetișor robotește prin casă...

Cu încetul, Răutu se potoli; gândurile i se amestecară și se întunecară; și întâia oară, după atâta turburare sufletească și nopți lungi nedormite, îl birui un somn greu...

V

Sufletul nestatornicit al lui Răutu a fost pus la o cumplită încercare.

Fiu de boierinaș de pe malul Nistrului, Ion Răutu, prins încă din școală de curentul mișcării revoluționare, își închease o concepție asupra vieții, din toate ideile disparate care frământau deosebitele straturi ale „inteligenții“ ruse de pe vremuri – „poporanism“, marxism, anarhism – într-un amestec haotic de teorii contradictorii.

„Poporanismul“ îl împingea „în popor“, dar el nu cunoștea decât pe țăranul moldovan din Basarabia, cu cămeșă-i de pânză albă încinsă de brăul larg, cu ițari de lână și cu opinci, –

și cu inerția-i seculară, ce l-a dus de la năvălirile tătărești și turcești, prin domniile fanariote, până la stăpânirea rusească... Dacă astfel în inima lui Răutu încolțea un fel de naționalism confuz, el nu putea să nu-și dea seamă că acest țăran seamănă prea puțin cu filosoful și sociologul rustic al „narodnicilor“ ruși, care ar fi adus la îndeplinire, în întunericul satelor din Împărăția Țarilor, toate visurile omenirii civilizate.

Pe de altă parte, marxismul îl făcea să creadă că țăranimea însăși e o forță reacționară, menită să dispară în „societatea viitoare“, iar anarhismul îi sugera zădărnicia tuturor eforturilor de propășire în cadrul vieții de stat.

În fond, totul se reducea la un vag umanitarism sentimental, cu o notă violentă de revoltă...

Arestat la vrâsta de 18 ani, pentru că ar fi înlesnit, ca locuitor al unei provincii mărginașe, un transport de cărți oprite și pentru că ar fi făcut parte, pe când învăța încă la Chișinău, din „Asociația teroristă a liceiștilor din sud-vest“, Răutu nu fusese intimidat de fulgerele „tiranilor“, – ba dimpotrivă, aproape copil, el era, la început cel puțin, nesimțitor la neajunsurile regimului de închisoare; și-l bucura chiar gândul că și el, în sfârșit, e un „martir al libertății“...

Și era foarte mândru de atitudinea lui „superbă“ în timpul interogatorului luat de căpitanul de jandarmi Cațevici, – un om gros, cu o față palidă și buhavă, cu ochii mici ascunși după pleoapele umflate și cu o impunătoare barbă roșie, bine îngrijită.

Refuzând să dea vreo lămurire asupra „activității sale revoluționare“, el era convins că dă fiori de groază „călăului“ în uniformă albastră prin răspunsurile lui „teribile“ la întrebările formale:

- Naționalitate ?...
- Sunt român...
- Cum român ? Sunteți supus al regatului vecin ?...
- Nu sunt *supus* nimănu pe pământ, – sunt un cetățean liber...

– Dar, orîșicum, din punctul de vedere *legal*...
 – Disprețuiesc mascarada D-voastră legală și nu recunosc registrele în care ați binevoit să mă înscriți fără știrea și voia mea...

– Dar ce religii aveți?...

– N-am nicio religie inventată de popi...

– N-ați fost botezat?...

– Tăgăduiesc orice înțeles faptului că am fost supus acestor manipulații superstițioase, în copilăria mea... Sunt liber-cugetător!...

– Hm!... Atunci nu sunteți supus nimănui, nici în afară de pământ...

– Nimănui!...

Ochii reci ai „călăului“ nu spuneau nimic, dar în colțul gurii îi licărea un surâs... disprețuitor, când își nota în carnet: „neprimejdios, dar incomod“... (Administrația siberiană era mai simplistă!...)

Dar revoluționarul de 18 ani se plimba triumfător prin celulă, căutându-și mustața pe buză și așteptând judecata istoriei...

Și luni lungi se scurgeau după luni, și Răutu începea să-și simtă greutatea „coroanei de spini“... Dar și printre crize de apăsare sufletească, îl mângâia gândul că doi ochi albaștri adânci și plânși visează cu dragoste și mândrie la martirul întemnițat, și îi încălzea inima tănuita nădejde, că dintr-o zi într-alta poporul răscolat împotriva tiraniei va sparge porțile temniței...

Și atunci!...

Trecuseră doi ani, poporul nu dădea semne de viață... Și Răutu se trezi, „pe cale administrativă“ într-un sat din districtul Turinsk, în Siberia Apuseană, pentru prima oară față în față cu „țăranul rus“, pe care îl cunoștea atât de bine din literatura poporanistă...

Și aci îl așteptau cele dintâi și crude dezamăgiri.

Țăranul siberian, rece și neîncrezător, îl ținea cam la distanță, cu toate avansurile ce i se făceau.

Încercările de a-i dovedi, în tundrele Siberiei, datoria de a lupta pentru emanciparea de sub jugul țarismului și de sub exploatarea capitalismului s-au isprăvit... în așa chip încât amintirea lor provoca totdeauna roșeață pe obraji încă copilărești ai lui Răutu...

Pentru țărani, acest teribil revoluționar, împotriva căruia statul, spre a-și apăra existența, a fost silit să ia măsuri năstrușnice, era mai întâi un... „mucos“, care ar fi trebuit „să-și șteargă cașul de la gură“ înainte de a căuta să-i învețe minte, pentru că „oul nu-i mai cuminte decât găina“... Apoi, el era un „cuconaș“ care, „zburdând de bine“, s-a stricat cu stăpânirea... În sfârșit, un om care nici cruce nu-și face, nici la biserică nu se duce și vorbește în bobote – un om de nimic, bun numai să-i ceri un gologan-doi mai mult pentru un ulcior de lapte sau pentru un săculeț de cartofi...

Viața apărea mai complexă și realitatea nemiloasă tot mai mult îi îngheța inima... El începuse să aibă presimțirea că pot trece mulți ani încă până ce poporul emancipat de robia „politic-economico-socială“ îi va sfărma lanțurile și îl va chema la glorie din ghețurile Siberiei...

Dar la douăzeci de ani e greu să te împaci cu imaginea anilor fără sfârșit, îngropați sub zăpadă...

Și numai nădejdea pe care i-o dădea dragostea lui tânără îl făcea să simtă încă tot farmecul și bucuria vieții.

Și iată, aproape în ajunul sosirii logodnicei lui, o arestare neașteptată și expediția aceasta spre cercul polar, „la dispoziția ispravnicului de Berezov“... „în cel mai strict secret... sub pază severă... zi și noapte“... și cu toate accesoriile cu care înțelepciunea administrativă a Siberiei știe să-și agrementeze măsurile în interesul ordinii de stat.

Și deodată în fața lui Răutu s-a ridicat parcă un zid, care l-a despărțit de tot trecutul lui, atât de apropiat totuși – un zid peste care nu mai putea trece îndărăt.

Dar este oare ceva, fost-a vrodată ceva în dosul acestui zid?...

În jur, numai cruzime, brutalitate, sălbăticie abjectă...
Nicio licărire de omenie...

VI

Când, plecând din sat, convoiul ajunse la mal – jandarmii, în ciuda „instrucțiunii“, acum nu-și mai scoaseră săbiile și nu se mai înșirară în procesiune –, acolo, lângă o luntre mică și neagră, cu numeroase crăpături astupate cu călți smoțiți, îl aștepta starostele înconjurat de țărani.

– Ei, unde ni-s vâslașii? – întrebă Feighin.

– Vâslașii, s-au găsit ei, cu chiu cu vai, – îi răspunse posomorât starostele cu vocea-i din pânțele – se codesc oamenii... nu-i rândul lor... lumea-i împrăștiată... cu vite, cu treburi... Sunt cam multe angarale... Umblăm mai mult pe drumuri... Două zile cel puțin pentru dus și întors, la Troițkoe... Faceți socoteală... tot câte trei oameni, cel puțin... alte dați cinci și șapte. Satu-i mic... Iată, nu găsesc cărmaci... Nu-i greu să stai la cărmă, – zise el, în sfârșit cu sfială – nu ar putea cineva dintre boieri d-voastră să țină cărmă?... Nu-i greu.

– Ce? – zberă pe dată ca mușcat de șarpe Feighin. Ai căpchiat?... Să mă pun eu?... Noi suntem oameni împărătești, mă! Să-mi scoți din pământ, mă-nțelegi, încă un om!... Altfel, te fac sa vezi îndată stele verzi!... Fără cărmaci, ha?... Da' ăștia ce sunt?...

– Țștia acum au căzut de la drum, au dus pe *ispectur*... Nu-i pot sili, nu-i pentru bani, știți d-voastră...

– Să te pui chiar tu la cărmă, diavol păros, doar nu ești cine știe ce boier mare... Destulă vreme am pierdut aici! Ai să răspunzi pentru toate! – amenință „omul împărătesc“.

– M-aș duce și eu... dar ai să răspunzi pentru mine, dacă vine în sat vrun *nacialnic*?...

Feighin înghiți în sec...

– Am să stau eu la cărmă... numai să pornim odată! – interveni deodată, cu o tremurătură nervoasă în voce, Răutu.

Starostele nici că se uită la el.

– Du-te tu încă o dată Fiodore... ce să faci? – se adresă el către un țăran voinic, cu pistriul pe fața-i roșcată, care rodea niște alune de codru.

– Cum să mă duc? – zise acesta stupind coji de alune – după trei zile, alte trei?... Vezi ce apă-i... meargă, iaca, Mașca, – arată el spre o fată zdravănă, cu un tulpan roș, legat după gât, cu colțurile lăsate în jos; ea stătea cam la o parte cu mâinile după spate și cămașa îi desina sânii tineri.

– Dar să nu stea boierește numai la cărmă, și noi tot să vâslim, – se amestecă în vorbă un flăcău cu brațe și picioare lungi ca niște aripi de moară de vânt.

– Nu mă duc! – își zvârli fata capul în sus. Taica n-a fost săptămâna trecută? – și porni spre sat, săltându-și șoldurile.

Dar Feighin se repezi după el:

– Stai tulpan roș – spinare lată, stai!

Și apucând-o de mânecă o îmbrânci spre luntre.

– N-am să mă murez aici cu voi, mânca-v-ar ciorile!

– Du-te, fă, Mario, – îi zise nehotărât și starostele – are să se socotească lui tat-tu...

– Dar n-am măcar sucmanul cu mine ...

– Lasă, că ți-a da careva...

– Marș în luntre!... – o îmbrânci încă o dată Feighin, care nu o mai slăbea din mâni. Scoateți sucmanul, tărcațule! – porunci el țăranului pistriuat și-acesta și începu să se descingă, – iar războinicul sergent, trecând pe lângă Sinenco, bodogăni printre dinți: „Plicul... persoana... Am putezi aici“...

– Ce să-mi rup degeaba gâtlejul zbierând!... Pentru atâta treabă ești și tu bun! – îl înțepă acesta.

În sfârșit, după ce în luntre fură așternute niște poclăzi și puse sub bănci coșulețe de merinde, toate rechiziționate de „oamenii împărătești“ cu aceleași proceduri sumare, se așezară și călătorii, grămădiți în strâmtoarea ei: fata cu tulpanul roș la cărmă, lângă ea Feighin, apoi Răutu cu legătura ei la subsuoară, Sinenco și vâslașii – flăcăul cu picioarele lungi și

un țăran cărunt și tăcut; și luntrea porni în larg, urmărită de privirile dușmănoase ale celor de pe mal, care învăluiau deopotrivă în ura lor pe „oamenii împărătești“ și pe slăbuțul *alistant*, zgribulit între ei, pricina nevinovată a năpastelor lor...

Dar gazda lui bătrână plângea, făcând semnul crucii în urma luntrei, și gospodina cea tânără, înaltă și pieptoasă, cu mâinile subpuse sub sân, învăli încă o dată pe Răutu în lumina ochilor ei bulbucăți și limpezi...

...Îndepărtându-se de malul pustiu al Samarskului, Răutu pierdea cel din urmă contact cu „civilizația“, reprezentată fie și numai prin coșul fumegând al vaporului, care, o dată pe săptămână, în cele trei sau patru luni de navigație țara la remorcă spre răsărit câte o barja de ocnași. Oricât de subțire și șubredă era această legătură, ruperea ei parcă îl scotea cu totul din sfera morală a lumii de azi și-l arunca, cu milenii în urmă, în starea unui primitiv care, în fața naturii nepăsătoare, nu mai poate găsi resursele pe care le dă omului civilizată munca acumulată a generațiilor dispărute.

Și chiar noțiunile lui geografice asupra naturii și a aspectului exterior al râurilor, aci parcă erau răsturnate.

Primind în apele sale Irtâșul – acest „afluent“ el însuși mai mare decât Volga – Obi descrie aci aproape un unghi drept și curge apoi, larg și pustiu, peste o mie de kilometri, drept spre miazănoapte, spre țărmurile înghețate al oceanului boreal, ajungând nu arareori, chiar în scăderile cele mai mari ale apelor sale, până la o lățime de 8-10 kilometri, în afară de nenumăratele brațe lăturalnice, despărțite prin șuvițe înguste și mlăștinoase. Dar când, odată cu primăvara, din sus, dinspre miazăzi – de la obârșiile depărtate la peste trei mii de kilometri, pierdute în stepele arse de soare ale Asiei Centrale sau în munții Mongoliei – toate zăpezile adânci, de pe câmpiile întinse cât Europa întregă, topindu-se, se revarsă până în punctul acesta de împreunare a Irtâșului cu Obi și mai la vale, spre miazănoapte, unde dezghețul întârzie cu mai multe săptămâni, – întâmpină în calea lor stavila neclintită încă a ghețurilor:

atunci nu numai că toate brațele cursului de jos al uriașului fluviu se împreunează într-un singur canal fantastic, care pe alocurea poate atinge o lărgime de peste 100 kilometri, ci toată această enormă masă de apă trece peste zăgazurile țărmurilor, rupe din când în când chiar păreții malului înalt din dreapta și se întinde în lacuri și mlaștini nețărmurite, iar înspre tundrele din stânga, însăși ideea hotarului între apă și uscat dispăre – „uscatul“, pe întinderi de zeci și zeci de mii de kilometri pătrați, nu mai e reprezentat decât de puține suprafețe mai înalte și de vârfulurile codrilor înecați. Tot pământul pare un burete neînchipuit, care din toți porii săi scoate valuri de apă tulbure, ce izbutind în sfârșit să frângă stavila de ghețuri, se scurg, cu înțet, cât ține vara scurtă a acestor latitudini, spre Ocean...

894

r. 13-15 – A: A doua zi [...] în depărtare. – C: În această Sahară de apă se înfundă luntrea care purta convoiul lui Răutu, după ce clopotnița albă a Samarskului se șterse în depărtare.

r. 21 – A: inundate – C: scufundate

r. 23 – A: în jos, ca o abureală sură – C: ca o manta de ocnaș

894-895

r. 31 – r. 19 – [numai în A și B] – C:

Sufletul lui Răutu, înghețat de mărăția moartă a acestei pustietăți sălbatece, era apăsător și de atmosfera morală ce domnea în luntre: între cei șase oameni așa de deosebiți, aruncați în coaja cea de nucă între valuri, viața sufletească se desfășura tot după impulsul primit pe puntea barjalei de ocnași, accentuat încă de „culoarea locală“.

Fata cu tulpanul roș de la cârmă se hărțuia întruna cu flăcăul cu picioare lungi:

– Se mai vâra și el, cu jalbele lui la staroste! – bombănea ea, uitându-se chiorăș – erai lipsă la sfat! Mai bine îți căutai de treabă, decât să te ții numai de pozne!...

– Hodoronc-tronc!... Nu te rățoi degeaba! Acu grija mea o ai? Ai uitat, se vede, cum te-ai băgat pe fereastră la tătărul cela cu testemele?...

– Nu-mi ești duhovnic și nici nu-ți sunt datoare cu nimica, mangositule...

Și, dând din umeri, provocatoare, își repezi în sus capul. Cârma șovăi în mâna ei și luntrea se îndreptă brusc la stânga, spre tufele înecate, culcându-se puțin pe coastă.

– Ce faci, fă?... Ai turbat? Încotro dai? – începu să zbiere speriat Feighin speriat și sări în picioare; dar repezindu-și cumpăna și imprimând luntrei oscilări violente, căzu îndată și mai speriat la fund, peste Răutu; acesta, cu necaz, se dete la o parte.

– Ascultă, fă! – se stropși și mai tare atunci Feighin – vacă de Holmogori... Ce-ți scoți ugerul?... Bagă-ți mințile în cap, mă-nțelegi, că acuș te apuc de un picior și te arunc în mijlocul apei!...

– Ia-a-a! – făcu fata, fără să se înfricoșeze. Singur erai cât pe ce să ne răstorni luntrea!... Nu te strămba așa la mine... mă rog... Făt Frumos!...

– Și ce tot te ții pe lângă tufele astea blăstămate – nu se potolea celălalt –, cârmește mai la dreapta, mă-nțelegi, fă, unde-i cursul mai repede... Așa nu ajungem la Berezov nici la a două înviere!

– Fata aruncă o privire întrebătoare spre țăranul cel tăcut dintre vâslaşi. Acesta clătină din cap fumându-și luleaua.

– Da' astâmpără-te odată, mă Feighin! – interveni plictisit și Sinenco. Mă doare și capul de atâta huiet zădarnic!... Ptiu!...

...Și luntrea luneca încet tot la vale, în voia valurilor, și ceas după ceas, vremea era măsurată numai de loviturile domoale ale vâslelor...

Toate raporturile s-au împletit într-un ghem, în care nu li se mai putea da de capăt.

Cei doi jandarmi, conștienți de dorul [?] lor de reprezentanți ai ordinii în stat față de Răutu, se războiau încă și împotriva

vâslaşilor – un trib cucerit, care nu avea altă menire decât să le procure rechizițiuni de merinde și să-și îndeplinească „prestățiunea naturală” de transport; dar, în același timp, chiar între „oamenii împărătești” se ridica vecinica problemă ierarhică, care le punea otravă în fiecare cuvânt. Vâslaşii, dacă rămăneau uniți în ostilitatea lor surdă, în care cuprindeau fără deosebire pe Răutu cu paznicii lui, atribuindu-le o răspundere solidară pentru toată cazna acestei munci grele și nerăsplătite, totuși nici ei nu se înfățișau ca un grup omogen, ci duceau cu ei toate zizaniile de acasă.

Dacă Răutu se simțea jignit de absurditatea crudă a acesteia neîncetate clocotiri de mici patimi și dușmăniei, în strămtărea luntrei purtate pe valuri în imensitatea pustie a Obiului, el însuși la fiecare pas nu-și putea stăpâni izbucniurile de revoltă împotriva sălbăticiiei și a ineptiei unora sau împotriva grosolaniei și a răutății altora.

Rupți de oboseală, argonauții noștri ajunseră, în sfârșit, la prima „stațiune”, după o zi întreagă de drum, care părea cu atât mai lungă și mai istovitoare, cu cât în monotonia ei fumurie, pierdeau parcă orice înțeles chiar cuvintele de „zi” și „noapte”.

Satul Troițkoe avea înfățișarea locuințelor lacustre: pe malul stâng, cu totul năvălit de apă, se ridicau deasupra ei pe stâlpi, în jurul bisericii, câteva căscioare; numai temelile bisericii se înălțau pe o dungă îngustă de pământ mlăștinos.

– La staroste! – comandă Feighin.

Și luntrea, evoluând printre clădirile de bârne ale acestei Veneții septentrionale, trecu vreo două ulicioare și abordă drept la cerdacul înalt al unei case mai răsărite.

Neastâmpăratul Feighin sări îndată pe scări și, întinzându-și picioarele amortite, începu să tune:

– Hei, staroste! Unde te dosești, mă? La minut să fie aici trei vâslaşi! Noi suntem oameni împărătești, mă înțelegi, și trebuie să plecăm îndată...

– Dar ce? Nu ne-om odihni aici puțin de luntrea asta, fire-ar a dracului? – întreabă Sinenco.

– Ai uitat instrucția ? – se răsti Feighin. *Fără zăbavă zi și noapte?*.. Hei ? Cu odihnitul tău, avem să ne înăcram prin pustietățile astea !...

Răutu se surprinse simpatizând cu Feighin : această primă etapă îl deprimase atâta, încât gândul că ei nu făcuseră încă nici a zecea parte din cale până la Berezov îl îngrozea ; apoi, numai acolo, la Berezov, putea el să afle definitiv de la ispravnic – la „dispoziția“ căruia plicul cel galben pune „persoana anexată“ – soarta ce-l aștepta. El era gata să îndure orice, numai să se isprăvească odată promiscuitatea aceasta dezgustătoare și tortura necunoscutului – „cu orice preț, numai să se isprăvească“ !...

Sinenco dete resemnat din umeri și urmă pe scări pe Răutu.

Vocea răgușită a lui Feighin răsuna din casă :

– Samovar !... Și ceva de îmbucat ! Iute ! Rachi u ? Și merinde pentru drum ! Prin sălbăticiimea aceea de osteaci, mă-nțelegi, n-avem să mai găsim nimic !... Vorrba ! – răcni el deodată la cineva, ale cărui cuvinte nu fuseră auzite de cei de afară. Ce ?... Avem să crăpăm de foame, de hatârul vostru, mă ?... Noi suntem oameni împărătești, mă-nțelegi... Dacă nu colaci, s-or găsi ele turte !... Și trebuie să ai ceva morun afumat și niște hribi murați... ouă răscoapte... Numai ouă de rață sălbatecă, zici ? Îs bune și ouăle de rață !...

Răutu se întoarce cu sfială spre Sinenco :

– Să-mi dați... banii de rațiune... să-mi cumpăr și eu ceva...

Acesta îl privi lung, apoi întoarce poala mantalei, scoase o mare pungă soioasă și-i întinse doi gologani de câte cinci copeici, – cu o strâmbătură de zâmbet sub mustața-i groasă :

– Numai să nu încarci prea mult luntrea cu cumpărăturile d-tale... boierule !...

Răutu se roși și, stingherit, se uită la cei doi gologani – „rațiunea lui de nobil“. Și toată grozăvia și josnicia situațiunii sale îi apărură într-o lumină nouă : ce putea cumpăra cu acești bani în locurile astea, la mii de kilometri de cele mai apropiate vestigii de cultură și unde numai prin îngrijirea stăpânirii vine o dată

pe an, lăsată pe apă, o plută, care aduce puțină făină, sare și praf de pușcă, pentru cele câteva sate prăpădite de pescari și vânători, împrăștiate printre tundre de-a lungul apei ?...

Cu voie sau fără voie, el trebuie, deci, să trăiască din rechizițiunile „oamenilor împărătești“, dacă... dacă nu vrea să moară de foame... Dar nu e stăpân nici măcar pe viața lui...

El simțea cum tundra parcă îl soarbe, puțin câte puțin, în bezna-i mlăștinoasă...

Întrând în casă, Răutu se simți vinovat și se rușină la salutul posomorât al starostelui, un bătrân zdravăn și rumân, cu o lată barbă albă, – dar fu și jignit : „Ce sunt eu de vină – se gândi el – doar n-am venit cu voia mea !... Oameni fără milă !... Sufăr *pentru ei, pentru ei* !... Fiare !“ ...

Și pe când jandarmii ospătau cu chef, fără a se sinchisi de nimic, Răutu, stând alături cu ei la masă, se simțea *complice* la extorsionile lor nerușinate și mâncarea i se oprea în gât.

La plecare, el puse stângaci în mâna starostelui cei doi gologani :

– *Toată* rațiunea mea... n-am mai mult... – zise el înăbușindu-se.

Starostește se opri o clipă cu mirare parcă ; se scarpină în cap, apoi îi întinse nenorociții de *pitaci* de aramă – „cu dispreț“ se gândi Răutu :

– Ia-i, Domnule, o să ai mai multă nevoie de bani acolo, în jos...

Dar Răutu se repezi în luntre, cu dinții strânși și cu lacrimi de rușine în ochi.

VII

...Iarăși în luntre, între valul întunecat al cerului și nesfârșita pânză de apă...

r. 24 – A : pierduse de mult socoteala – C : s-a încurcat în socoteala

r. 28 – A: vâslaşii se schimbă, jandarmii se ceartă; Feighin se năpustește ca o fiară asupra obidiților fii ai tundrei; – C: [lipsește]

r. 33 – A: O lume – C: lumea

896

r. 3 – A: își duc – C: își duceau

r. 4 – A: necompatibilă nici cu – C: necompatibile cu

r. 6 – A: puțința – C: posibilitatea

r. 8-14 – A: Tundra [...] cu fală. – C: Încordarea dintre Răutu și paznicii săi ajunse să stingă în el ultima licărire de simpatie omenească; fiecare cuvânt, fiecare gest putea să provoace izbucniri sălbatece.

Tundra îl sorbi pe Răutu tot mai adânc...

Istovit, flămând și nedormit, lipsit de toate aceste îngrijiri de sine ale omului deprinderi culturale, care leagă regulile igienei de respectul de sine; strivit moralmente și scârbit de el însuși, tânărul își simțea sufletul pustii și sălbăticit, – tot stratul de cultură, toate percepțele morale umanitariste parcă se topiseră pe valuri; și apărură sărmana fiară omenească în exasperarea instinctului animalic de conservare.

El pierdu până și puterea de a simți oroarea isprăvilor lui Feighin, care mai ales de când luntrea se îmfundase printre satele osteacilor, ajunsese la adevărate saturnalii de cruzime și sadism față de inofensivii fii ai tundrei, cu totul dezarmați înaintea strălucirii și atotputerniciei „omului împărătesc“...

...Numai să se sfârșească, să se sfârșească odată acest drum!...

Prin ceața conștiinței, ca și pe dinaintea ochilor păinjeniți, treceau una după alta scene de groază și de scârbă...

r. 15 – A: ...Șatlimsk... – B: *incipit* Cap. XXVI PRIN-
TRE OSTEACI

r. 16-17 – C: Șatlimsk, pe țărmul drept al fluviului, vreo zece bordeie...

r. 21 – A: se observă – C: se observase

r. 21-22 – A: o larmă nedeslușită – C: un zgomot nedeslușit

897

r. 1 – A: nici nu se mai putea – C: nu se mai putea

r. 3 – A: zvârcolirea trupurilor – C: zvârcoleala de trupuri

r. 5 – A: glod, care, abia – C: glod și, abia

r. 6 – A: scurtătură de lemn – C: scurtătură

r. 7 – A: deasupra ei – C: asupra ei

r. 9-10 – A: piramidei de trupuri omenești – C: piramide omenești

r. 13 – A: Fiecare lovea – C: ci fiecare îndeosebi lovea

r. 19 – A: înainte de a fi ieși – C: înainte de a ieși

r. 20 – A: ghici numaidecât – C: numaidecât găci

r. 24 – A: nu băgase – C: nu băgă

r. 26 – A: își simți, bineînțeles, cel dintâi – C: bineînțeles, cel dintâi își simți

898

r. 7 – A: ghemul de trupuri – B: ghemul acela de trupuri

r. 12 – A: în luntre... – C: în luntre; căzu ca un sac și ră-mase, mototol de peteci murdare, în nemișcare; peste puțin, nenorocitul se îndreptă pe bancă și începu să se scuture de noroiul ce-i curgea din călții negri ai capului, peste ochi, pe nas, pe obraji, peste gură, – stropind în toate părțile... Răutu se feri la o parte...

r. 14 – A: de pe mal, puțin după aceea – C: de pe mal:

r. 16 – A: ea nu se lăsa... – C: – Dar voi ce-mi stați acolo boierește, usca-vi-s-ar picioarele! Ia puneți mâna și voi pe scârba asta de muieră!...

Vâslaşii osteaci din sus, care coborâseră luntrea până la Șatlimsk, se aruncară, supuși și parcă speriați, la femeie și izbutiră să o smulgă; ea căzu la pământ; numai capul cu gâtul lungit...

r. 18-20 – A: acesta, după ce o smulse din grămadă, o târa spre mal, zdrențele cămășii ei fâlfâiau prin aer, lăsându-i aproape gol trupul slab, plin de noroi și de sânge... – C: acesta o târa spre mal, împinsă de vâslaşi, ea se zbătea ca o pisică turbată, îmfundându-și picioarele în mătza lunecoasă; zdrențele

cămășii falfăiau prin aer, lăsând aproape gol trupu-i slab, plin de noroi și de sânge. Odată ce se văzu în luntre, această caricatură de femeie se liniști și, tăcută, începu să privească în lături, potrivit-și zdrențele...

r. 26 – A: tovarășilor... – C: tovarășilor... Numai cei trei vâslași din sus se proiectau impasibili pe țarm: ei nu avuseseră parte de „instrumentul de schimb“...

r. 28 – A: Mici de statură, cu spetele – C: Mici, cu spetele

899

r. 1-2 – A: nu se interesase dacă – C: nu s-a interesat de

r. 4 – A: de pe Obi – B: ai Obiei; C: ai Obiului

r. 8 – A: despicau valurile... – frângeau valurile... „Oamenii sunt aștia?“...

r. 10 – A: gălbui – C: gălbii

r. 16 – A: într-un suman – C: în sucmanu-i

r. 17 – A: a răzbit – C: l-a răzbit

r. 18 – A: Chiar și – C: Și chiar

r. 19 – A: îi zorește întruna pe vâslași să dea mai repede... – C: tot zorește pe vâslași;

r. 24 – A: Norinsk – C: Sosinsk [?]

r. 27 – A: adăpost de apă. – C: adăpost de apă.

– Aici avem să ne odihnim, să ne uscăm puțin ciolanele – zice apăsat Sinenco.

Însuși Feighin parcă e bucuros că li se impune această înfrângere a „instrucțiunii“.

Satul ar părea pustiu, dacă prin acoperișul iurtelor tăcute nu ar ieși valuri de fum gros, ce se așterne alene pe pământ. Oamenii s-or fi adăpostind de ploaie sau poate e *noapte* și dorm...

Feighin se îndreaptă...

r. 29 – A: se strecură – C: se strecoară

900

r. 1 – A: sărise din iurtă parcă ars – C: sări parcă ars din iurtă

r. 3 – A: Parcă-s câni! – C: ca câni!...

r. 5 – A: Parc-ai fi – C: Să crezi că-i

r. 9 – A: ardea în mijloc – C: la mijloc ardea

r. 15 – A: pe rug – C: în rug

r. 21 – A: în iurtă – C: prin iurtă

r. 22 – A: un miros – C: miros

r. 28 – A: îl azvârli – C: îl aruncă

r. 29 – A: clătina... – C: clătina.

– Acoperă-ți pielea, mă pocitură scârboasă“ – îl îmbrânci în rug pudicul jandarm.

Pocitura sări în lături de la foc, își puse o cămașă în spinare, stătu puțin ca să-și mai vie în fire, apoi cinchit lângă rug, începu liniștit să-și umple luleaua de rădăcină de mesteacăn.

Nevasta, – numai în cămașă, dezbumbată, cu o tăietură largă de la guler în jos, încât pânza soioasă îi servea mai mult ca ornament decât ca apărare de priviri indiscrete, – rămase întâi răzimată cu nepăsare în cot; peste o clipă veni și ea spre rug cu o lulea în colțul gurii...

901

r. 2 – A: apoi se așeză – C: și se așeză

r. 9 – A: Feighin. – C: Feighin, lăsându-se greu alături ceilalți și lăsându-și [luându-și?] genunchiul între brațe, cu un aer de deznădejde.

r. 12 – A: cu ce mai avem noi – B: cu ce avem și noi – C: cu ce avem și noi

r. 12-13 – A: la tine acasă – C: la mama acasă

r. 13 – A: Ia, fă-ne rost de ceva – C: Ia, îngrijește-te, gospodino!

r. 14-15 – A: care își lega, într-un colț, capul despletit cu o petică. – C: ce stătea în colț, legându-și capul despletit cu o petică.

Bătrâna se repezi să ia dintr-un cui de lemn un mic ceavn, care purta încă urme de oase de pește și solzi din ciorbele anterioare, aruncă în el niște peștișori mărunți dintr-un coșuleț de coajă de mesteacăn, îl umplu cu apă și îl puse, fără sare, într-un cârlig de lemn deasupra rugului...

„Poate omul sta mai jos? – se întrebă Răutu, urmărindu-i aproape cu spaimă mișcările. Ceaunul acesta e, fără îndoială, singurul obiect de cultură, cu care s-au îmbogățit gospodăriile lor în timp de trei sau patru milenii“.

r. 16 – A: Răutu nu avu – C: El nu avu

r. 20 – A: ca un adevărat stoic, mânca în liniște și cu poftă... – C: ca un adevărat stoic, vorbea măsurat:

– E bună udătura caldă pentru stomac... Dacă faci pe du-
duca delicată, n-ai ce căuta prin locurile astea... Doamne,
Doamne, sunt neamuri care, cică, mănâncă și broaște și vi-
ermi, – și mulțumesc lui Dumnezeu că au și atâta. Mai rău e
când omul n-are ce pune în pânțele...

Osteacii, cu ochii mici și stânși, stăteau pe vine în cerc
și-și făceau în tăcere lulelele, din care ieșeau inelușe vinete ce
se topeau în valurile întunecate ale fumului de rug...

r. 24 – A: întinsese Sinenco... – C: întinsese Sinenco...
După jandarmi, cu toții se aruncară la ceaun, strângând cu lă-
comie fărâmurile de pâne lăsate de străini... Iar ce mai ră-
mase după ei, cu oase și solzi, baba puse, în același ceaun, la
ușă – pentru câni...

r. 26 – A: ...Apă și cer plumburiu... – B: *incipit* Cap.
XXVII ÎN VOIA VALURILOR; C: [cap.] VIII

r. 31 – A: ațipise – C: ațipi

r. 32 – A: pe genunchi. – C: pe genunchi. Alături, la
spate, dormea Sinenco cu fruntea răzimată de spinarea lui; în
față, sta încolăcit Feighin cu ceafa pe banca cârmaciului și cu
genunchii aduși în sus peste pânțele. Deodată...

902

r. 1 – A: îl făcu – C: făcu pe Răutu

r. 4-5 – A: la obrazul – C: în obrazul

r. 7-8 – A: deodată, aruncă – C: deodată, scuturându-se
cu ciudă de capul lui Sinenco, aruncă

r. 9 – A: sări din somn și începu – C: sări din somn și,
dându-și seamă de gestul lui Răutu, se și înfuriă și începu

r. 10 – A: Să nu mă scoți din sărite – C: Ce izbești, dom-
nule? Nu mă scoate din sărite

r. 16 – A: chiar el – C: însuși Răutu

r. 17 – A: șuiera – C: șuieră

r. 21 – A: pusesese – C: puse

r. 22-23 – A: neună./ Și cine știe... – C: – neună./ Pe
nesimțite, visătorul blajin și delicat se urcă până la diapazo-
nul brutalului jandarm, mereu clocotind de ură; și chiar
Sinenco își pierdea calmul și-i dădea prilej de revolte, provo-
când ciocniri urâte, de care niciodată înainte nu s-ar fi crezut
capabil, el, om bine crescut și deprins să idealizeze firea ome-
nească./ Și cine știe...

r. 26 – A: Obiei – C: Obiului revărsat

r. 27 – A: să-i tulbure [...] sufletul. – C: să tulbure [...]
tot sufletul lui tânăr.

r. 32-33 – A: înclinate – C: plecate

903

r. 1-2 – A: Dar pe călători îi anima numai o dorință: să
scape cât mai grabnic de această caznă. – C: Dar micul con-
voi, care își pierduse prin tundre până și rândul zilelor, se exas-
pera la gândul că, în cazul cel mai bun, mai au încă de făcut
până la Berezov măcar cinci-șase zile, încât orice întârziere li
se părea o catastrofă. Pentru Răutu, sentimentul de degradare,
înjositoarea atârnare de capriciile și răutatea unor ființi grosolane
ori decăzute și, în același timp, grija chinuitoarea de
soarta ce-l aștepta la capătul drumului; pentru cei doi jan-
darmi – teama de răspundere și echivocul raporturilor dintre
ei; pentru toți – oboseala, greutatea și neajunsurile materiale,
cât și atmosfera de dușmănie și aversiune reciprocă ajunseră
intolerabile. Oamenii aceștia nu se mai puteau suferi, nu se
mai puteau privi fără iritație și pe toți îi stăpâna aceeași dor-
ință: să se despartă cât mai curând și pentru totdeauna...

r. 3 – A: ci chiar și – C: dar chiar și

r. 6 – A: zorit decât ceilalți. – C: De altfel, aspectul flui-
ului părea neschimbat. Sub cerul înnourat, o ușoară tălăzuire

a apei frângea lângă țarm valuri mici în spumă gălbuie. dar când luntrea ajunsese la mijlocul fluviului, apucând spre malul înecat din stânga, se simți că valurile încep să bată cam în coastă și cârmaciul, un osteac scund, cărunț și posomorât, cu peri rari și scurți în barbă, fu silit să îndrepte luntrea mai în cursul apei. Mai departe, pe toată întinderea revărsată printre păduri și tundre, unde apa nu avea multă adâncime, vârful de tufe și păduri ce răsăreau deasupra ei potoleau loviturile de vânt, cu toate că el bătea acum mai din jos.

Călătorii se liniștiră, dar cârmaciul arătă cu mâna spre adânc: acolo valurile brăzdau tot mai împotriva apei până în tunecată a Obiului și crestele galbene se sfărâmau din când în când până la mijlocul lui. Bătrânul osteac părea cam îngrijit și, ridicând mereu capul în sus, urmărea direcția norilor gri.

Vântul se tot întărea ...

r. 13-14 – A: un osteac [...] barbă – C [lipsește]

r. 19-20 – A: al vârfulor de copaci înecați – C: de vâruri înecate

r. 21 – A: încrestate acum – C: acum încrestate

r. 26 – A: valuri. – C: valuri.

– N-o fi mai bine să trecem dincolo și să așteptăm pe mal? – întrebă încet Feighin.

– Numai de-am avea vreme... Câte ceasuri ne trebuie până la țarm! – îi răspunse cârmaciul.

Dar altă cale nu mai era și bătrânul cârmi puțin la dreapta. Luntrea șubredă și veche nu se mai putea îndruma drept spre țarm, de-a lungul valurilor tot mai înalte; vâslaşii își încordau brațele și prin șuierul vântului și ropotul tot mai puternic al talazurilor nu se mai auzea decât scârțâitul sacadat al lopeților în cuiele lor... Botul subțire al luntrii tăia crestele spumegate și ea trecea peste valuri în salturi tremurate și repezi.

Cei dinăuntru tăceau... Din când în când, un val, zdrobindu-se de bord, îi împoșca cu spuma-i mărunță și rece....

Dar salturile luntrii ajung tot mai rari și mai lungi, mai înalte; în urletele uraganului, care se azvârle ca o fiară scăpată

din lanț, luntrea când se cățără spre creasta spumoasă a valurilor, când lunecă la picioarele lor; iar în față se ridică ziduri de apă tot mai amenințătoare... dunga înnegurată a țărmlui drept nu se mai zărește decât o clipă, pe coamă, și șubreda plută îndată se înfundă în adâncimile prăpăstiilor tot mai negre...

Mânilor bătrânului, înceștate pe brațul carmei, abia pot ține în sânul valurilor jalnică ruptură de scândură și lopețile tot mai des cad neputincioase prin văzduh...

Luntrea nu mai este decât o jucărie a stihiei întărită. Iată – un val se răstoarnă peste ea... al doilea... al treilea... Și la stânga, un munte negru și prăpăstios se rostogolește drept peste bord.

– Înapoi! – strigă cât îl ține gura Feighin, dar în vuietul furtunii se văd numai buzele lui albe tremurând peste dinții știrbi...

Însă nici într-acea parte nu e mai bine: o clipă pe coamă, Răutu

r. 32 – A: decât până la țarmul drept – C: [lipsește]

904

r. 3-4 – A: El se apleacă din nou – C: din nou s-apleacă

r. 7 – A: privirile./ Un val... – C: privirile./ A cârmit înăpoi./ Dar un val...

r. 13 – A: pălăria lui... – C: pălăria lui studentească...

r. 20 – A: plină de apă – C: plină cu apă

r. 30 – A: valuri – C: valul

905

r. 1 – A: Aici, în desiş – C: Bătrânul cârmaci, care singurul nu-și pierde cumpătul, apucă hotărât căușul și poruncește ceva vâslaşilor; aceștia ridică lopețile nefolositoare și iau coșulețele de coajă de mesteacăn, golite de merinde... Cu toții, în mișcări repezi, scot apa din fundul luntrii... Aici, în desiş...

r. 4 – A: se azvârle – C: se azvârle

r. 9 – A: a trecut – C: trece

r. 11 – A: cade gemând – gemând, cade
 r. 16-23 – A: Pentru Răutu [...] s-ar fi rugat acum!“ –
 C: Își îndoii genunchii de barca și Răutu, pentru care, aproape
 din copilărie, cerul era gol: ochii îi ard de extaz și... se roagă
 și el...

r. 25 – A: dacă v-am greșit... Ooo! – izbucni el... – C:
 Un nod îi înecă lui Răutu suflarea... El își întinse brațele:/ –
 Și d-ta iartă-mă... iartă-mă... și pe mine...

r. 26 – A: hohote – C: hohot

r. 26 – A: apoi îl sărută – C: el sărută

r. 27 – A: pe ochi, pe obraji – C: peste frunte, peste
 obraji

r. 27-28 – A: îi picurau – C: ce-i picurau

r. 28 – A: lui Răutu.../ Luntrea se afunda mereu: – C:
 lui Răutu, care îl strânse nervos în brațe peste umeri.

– O-o-o. Toată viața... Sufletul... Dumnezeu vede – se
 sugruma de plâns Feighin, cu capu-i cărunt pe umerii
 băiatului.

– Dumnezeu să ne ierte pe toți, să ne înfățișăm cu inima cu-
 rată, – rosti solemn și emoționat Sinenco, făcându-și cruce.

Grav și senin se sărută el de trei ori cu Răutu, apoi cu
 Feighin și cu cei doi vâslași, – până la cărmaci nu putu ajunge./
 Și Răutu se îmbrățișă cu bătrânul osteac și cu vâslașul ce era
 mai aproape, un băietan de vreo 18 ani... / Luntrea se tot
 lăsa, încet, în jos:

906

r. 5 – A: Răutu își văzu... – C: Și Răutu, tot ținând în
 brațe pe Feighin, care își reazimă urechea păroasă de obrazu-i
 tânăr, își văzu...

r. 7 – A: i se iveau – C: îi stăteau

r. 9-10 – A: o vedenie, din taințele nelămurite, îi prinse
 tot sufletul și, minunat, îl umplu... – C: o vedenie îi prinse
 tot sufletul și îl umplu

r. 12-16 – A: Femeia palidă [...] nebună. – C: ... După
 vacanța Crăciunului, cu ranița plină de cărți, în mantaua-i

noună cu bumbi de argint, se întoarce Răutu de la școală. E
 foarte fericit: mai întâi, de seară, el face parte din „secția“ cla-
 sei a cincea a „Asociațiunii teroriste a liceiştilor de sud-vest“
 și conștiința misiunii sale istorice îi dă fiori de mândrie; în al
 doilea rând, el simte în buzunarul vestei ceasornicul mare de
 aur – întocmai ca al *grecului* Slovic! –, atârnat de un șiret de
 mătăasă, – e un dar de ziua Sf. Ioan, cea dintâi după trecerea
 lui în „clasele superioare“ ... Și omătul de ianuarie scârțâie ves-
 sel, și mii de scânteie sclipitoare ei se aprind în cale. Răutu se
 oprește înaintea scârilor ce fug în subsol, în prăvălia din care
 toți liceiștii cartierului de sus se aprovizionează cu creioane,
 penițe, caiete și cu bomboane și prăjituri de o uimitoare iefti-
 nătate. Îi trebuie un caiet și apoi ar vrea să se uite și la ceas...
 „ce-au să zică ei?“ ... Dar după ușă, el rămâne înlemnit: aple-
 cată peste teighea, o femeie slabă și palidă plânge ținându-și o
 batistă roșie la gură; ea îi aruncă o privire așa de moartă, când
 printre sughituri de plâns îl întreabă:/ – Ce poștiți?...

Răutu îngheață și simte că toată bucuria de viață s-a stins
 în el.

– De ce plângi mata? – o întreabă el încet la rându-i.

Femeia își ascunde fața în batistă; se aud numai gemete
 înăbușite:

– Nenorociri, drăguță... Iarna-i grea... bărbatu mi-e bol-
 nav... trei copii mici... școalele au fost închise... Nu merge...
 N-am putut plăti patruzeci... de ruble... Ne vinde... pe dru-
 muri... Doamne!... Doamne!... De am muri cu toții... odată!...

Mâni tremurătoare descheie mantaua, trag șiretul de mă-
 tasă de după cap:

– Ia-l mata... face mai mult... mie nu-mi trebuie... am
 altul.

Doi ochi larg deschiși și aiuriți îl privesc ținând... Apoi în ei
 se aprinde atâta recunoștință nesfârșită și bucurie nebună!...

...Acești doi ochi îl luminează și acum din noaptea trecu-
 tului... Aceasta rămâne.

r. 17 – A: Cu aceiași ochi – C: Cu acești ochi...

r. 19 – A: Pentru ce?/ Fundul luntrii... – C: ...Luntrea e plecată spre proră; botul ei subțire se înfundă în apă, dar pupa e ridicată în sus și marginea ei e cu mult deasupra nivelului apei. Bătrânul se apleacă peste margine, apoi apucă înfrigurat o lopată și cearcă în adâncime... Fundul luntrii...

r. 20 – A: sau într-o ramură – C: sau o ramură

r. 22-23 – A: prăvălise.../ Aici era... – C: prăvălise.

Bătrânul se uită spre vâslași, dar aceiași gând fulgeră prin mintea tuturor și cu toții se apucă de crengile copacului și le trag spre sine... Feighin suflă greu; Sinenco e alb ca varul... Luntrea nu se mișcă... crengile rupte rămân în mâni... Dar bătrânul face un semn cu mâna... cu toți încearcă să se îngrămădească unul peste altul spre pupă... Aceasta, încetul cu încetul, se apleacă în jos, prora se ridică... atunci cârmaciul se întinde peste bord, apucă în mână chiar vârful, vâslașii ajută cu lopețile, ceilalți iar trag crengile. Luntrea lunecă încet, încet și se așează toată între crengile unui singur copac, din mijlocul tufișului de vârfuri... Aici era...

r. 31 – A: ...Osteacii, tăcuți și smeriți – B: *incipit* Cap. XXVIII ÎN FAȚA TAINEI...

907

r. 16 – A: s-a mai golit de apă – C: se mai goli

r. 16-17 – A: bătrânul cârmaci își umplu luleaua și se căzni – C: bătrânul cârmaci scoase din sân un pachet învălit într-o petică murdară și udă și începu să-l desfacă cu băgare de seamă, dezvălind o bucată de pește afumat și câteva ouă de rațe sălbatecă./ – Toate merindele s-au dus... eu pe ale mele le-am strâns în sân – zice el zâmbind. Ar trebui să luați ceva! – și întinde bogățiile acestea lui Răutu.

Dar nici acesta, nici ceilalți nu sunt în stare să ia nimic în gură. Bătrânul se gândește puțin, își strânge din nou legătura în sân, oftează, apoi își umple luleaua și se căznește...

r. 21 – A: de sine – C: în inimi

r. 29 – A: soldaților... Șaptespezece ani... – C: soldatului... Apoi în *cantonul* veteranilor... Deși nu știam,

mă-nțelegi, altă lege și limbă, tot *jidani parșiv* rămâneam... Numai în bătaii și ocări am fost crescut – pentru miliție... și la cazarmă – 17 ani – slujba nu ca acum...

r. 31 – A: se auzi – C: ne-a venit și vestea...

r. 32 – A: Unde era să mă duc? – C: Dar nu aveam, mă-nțelegi, pe nimeni pe lume

908

r. 1 – A: m-au botezat... Și, într-un rând... – C: m-au botezat... Unde să mă duc? Nici un meșteșug, decât cel soldătesc, nu cunoșteam... Și cu trupul rupt de bătaii și de trudă... Îmbătrânit fără vreme... Și cum stăteam așa odată...

r. 5 – A: și dă-i, și dă-i... Am fost găsit – C: și dă, și dă... Mi se făcuse negru înaintea ochilor. Am căzut leșinat la pământ... Se bătea groaznic pe vremea aceea în oștire... Atunci mi-au fost ruși și dinții ăștia din față... Am fost găsit

r. 8 – A: fugise... Vremurile se schimbaseră... Și mi-a venit așa o ciudă – fugise, văzând că nu mai ridic... M-am trezit la spital, în patul curat, alb... Mi s-a spus că de mai multe zile aiuram... că a fost orânduită ancheta, cine adică m-a stâlcit, așa, la post, ca santinelă... Vremurile se schimbaseră – ministrul cel nou și Împăratul Alexandru Nicolaevici, Dumnezeu să-l odihnească, nu mai iertau bătaile astea crunte – eram și de sentinelă, mă-nțelegi... Și se zice că, de frică, căpitanul nu mai ieșea și tot bea cumplit... Și că tot trimetea la spital să întrebe dacă n-am nevoie de ceva... Mi-a trimis și lapte și tutun... Și mi-a venit așa o ciudă...

r. 9 – A: Va vedea el – C: O să vadă el

r. 11 – A: numai ce văd – A, C: văd

r. 16 – A: găvănoșel... Mă uit – găvănoșel... Sărmana femeie, pătimea și ea atâta de năravul crunt al căpitanului... Dar îi era frică, rămânea cu copiii – fără sprijin, mă-nțelegi... Mă uit

r. 16 – A: ei – C: cei

r. 20 – A: atât./ O fi crescut mare – C: atât... Așa-a... Când a venit apoi comisarul – un colonel tânăr și chipeș – îi

zic: „Nu știu cum, ameițit, am căzut jos și am dat cu capul de un bolovan, nu m-a lovit nimeni“ ... Din asta nu m-au putu scoate... S-a uitat lung la mine și a zis: „Ești om milos, Feighin“ ... Și mi-a dat o hârtiuță verde – trei ruble...

O fi crescut mare

r. 24 – A: Simțise și acesta – C: Și acesta simțise

r. 28 – A: și numai în cămașă – C: și dedesubt ești numai în cămașă

r. 31-32 – A: Răutu [...] împăcat. – C: Și începu să se dezbrace, ajutat de Sinenco și de bătrânul de la cârmă. Apoi, cu toții dau să învelescă cu grijă pe Răutu, care zâmbi blajin și recunoscător, împăcat.

r. 33 – A: se clătina mereu – C: se tot clătina

909

r. 1 – A: un înțeles – C: vreun înțeles

r. 1-2 – A: din clipa când – C: de când

r. 3-4 – A: strânși în coaja lor de nucă, în mijlocul valurilor înfuriate – C: [lipsește]

r. 7 – A: sufletul lor era otrăvit – C: sufletul le era otrăvit

r. 8 – A: de scârbă. – C: de scârbă și existența le ajunsese de nesuferit.

r. 9 – A: rămas de trăit pe aceste scânduri – C: rămas pe aceste scânduri

r. 25 – A: față de semeni – C: pentru semeni

r. 27-28 – A: a plângerilor – C: de plângeri

910

r. 5 – A: vâjâia mereu – C: tot vâjâia

r. 15 – A: învăluind – C: învălind

r. 18 – A: sfărmate./ Peste mugetul apei – C: Pata neagră se înalța repede și se întindea tot spre miazănoapte, de-a curmezișul volburelor sure... La dreapta, munți de talazuri tot încă mugeau și se rostogoleau năprasnic, dar în aer se simțea parcă o stranie liniște nehotărâtă...

Peste mugetul apei

r. 20 – A: Mai tare, tot mai tare – C: Mai tare și mai tare

r. 28 – A: Luntrea e goliță – C: Calea valurilor ce se ridică de-a curmezișul fluviului e tăiată acum de altele care se îndreaptă din stânga spre țărmul drept – și bezna se zbate în furie neputincioasă...

Luntrea e goliță

r. 33 – A: asupra lui – C: asupra-i

911

r. 1 – A: scoasă acum dintre crengi – C: scoasă dintre crengi

r. 2 – A: pe apă. Oamenii își fac cruce – C: pe apă; toți își fac cruce

r. 5-6 – A: Despre această parte a drumului, până la Șarkalînc, Răutu își aducea aminte – C: ... Niciodată nu și-a putut apoi da seamă Răutu de partea aceasta a drumului până la Șarkalînsk. El își aducea aminte

r. 8-9 – A: vru să vâslească și el – C: voi și el să vâslească

r. 12-15 – A: Dar Răutu [...] râdea fericit. – C: Dar el nu se supără de acest ton aspru și râdea fericit.

Și cum apoi, mai târziu, după ce valurile se mai potoliră încă, iar bătrânul osteac își scoase din nou din sân bucațica de pește afumat și ouăle de rață, el, Răutu, le împărți cu sfințenie în șase și cum toți, fără să înceteze lucrul, mâncau și râdeau și ei, și chiar Sinenco; numai Feighin îi zise și mai aspru:

– Ce să fac eu cu fărâșura asta... Nu-s doar, ca d-ta, o păsăruică... ciugulește, te rog, acolo și lasă-mă în pace... să-mi zădăresc foamea?...

Și el iarăși nu se supără, ci râdea și... plângea fericit...

Și în tot drumul acela lung, lung, printre valuri, când îi venea leșin de oboseală și de frig, el își băga mâna sub sucman la jiletca lui Feighin, care îi mirosea a mahorcă și a sudoare, și se încălzea și se învesclea; și privea la Feighin lucind de fericire, deși acesta se încrunta tot mai urât... dar urechile lui clăpăuge, mari și păroase erau așa de bune!

r. 16 – A: Sleit de puteri, Răutu intră – C: Sleit intră Răutu

r. 20 – A: nu încă bătrână – nu bătrână încă

r. 23 – A: Încălzit, Răutu stătea lungit – C: Încălzit stătea Răutu lungit

r. 24 – A: în jurul lui. – C: în jurul lui; dar el tot zâmbea fericit, deși din când în când câte o lacrimă îi cădea fierbinte și plânsetele i se opreau în gât...

r. 25 – A: pe cuptor – C: de pe cuptor.

r. 29 – A: mai dați zor – C: mai zoriți

912

r. 1 – A: aia – C: asta

r. 10 – A: sclipiri – C: luciri

r. 14 – A: porni în larg – C: porni la larg

r. 19 – A: vâslașii – C: osteacii

r. 19-20 – A: posomorâți, trăgând la lopeți. – C: posomorâți

r. 22 – A: se gândi Răutu – B: se gândi și Răutu

r. 21 – 21 – A: Ar putea veni [...] se gândi Răutu. – C: Dar în sufletul lui Răutu, acolo, sub crengile înlăcrămate, în mijlocul valurilor răscolate, s-a aprins o flacără pe care nu o vor mai putea stinge nici ghețurile eterne ale oceanului mort.

913

r. 1 – A: Cap. X – B: Cap. XXIX

r. 2 – AURORA BOREALĂ – B: ION RĂUTU
CĂTRE TANIA

r. 3 – [numai în A și B]

915

r. 21 – A: acuma – B: acum

916

r. 6 – A: un rug – B: un foc de rug

918

r. 31 – A: Condițiunile în care... – B: *incipit* Cap. XXX
MEHMET

921

r. 19 – A: răzâmat – B: rezemat

923

r. 10 – A: Încă înainte de dispariția... – B: *incipit* Cap.
XXXI PRINȚESA LIRCA

925

r. 1 – A: niște saci îmblăniți – B: niște mari saci blăniți

929

r. 11 – A: Câtă vreme a mers... – B: *incipit* Cap. XXXII
AURORA BOREALĂ

933

r. 1 – A: Cap. XI – B: Cap. XXXIII

r. 3 – lagărul – A: largul [*vădit, greșeală de tipar*] –
B: lagărul

934

r. 28 – tărâm – B: țarm [*vădit, greșeală de tipar*] –
B: tărâm

938

r. 28 – A: sosiră – B: au sosit

939

r. 16 – A: se topi zăpada și porniră – B: s-a topit zăpada
și au pornit

940

r. 12 – A: Un străjer din Berezov... – B: *incipit* Cap.
XXXIV ÎN AȘTEPTARE

944

r. 26 – A: fură – B: au fost

947

r. 1 – A: PARTEA III – B: PARTEA IV

r. 2 – A: Cap. XII – B: Cap. XXXV

r. 3 – A: SUB CANDELA STINSĂ – B: TANIA LA
JERCINSK

952

r. 10 – A: vocea îi tremura – B: vocea ei tremura

953

r. 11 – A: Vania se trezi... – B: *incipit* Cap. XXXVI
SUB CANDELA STINSĂ

955

r. 11 – A: ei luară – B: ei au luat

r. 25 – A: Merseră – B: Au mers

r. 26 – A: se așezară acolo. – B: s-au așezat acolo, oglin-
diți în luciul ei negru

962

r. 1 – A: Cap. XIII – B: Cap. XXXVII

r. 2 – A: RĂTĂCIRI – B: SORBUL

r. 24 – A: ochii mici, negri – B: micii lui ochi negri

964

r. 31 – A: răzămat – B: rezemat

967

r. 12 – A: pusese – B: a pus

r. 18 – A: se goliră – B: s-au golit

r. 24 – A: Unul singur mârâia... – B: *incipit* Cap.
XXXVIII RĂTĂCIRI

969

r. 14 – A: în fundul junglelor – B: din fundul junglelor

970

r. 4 – A: răzămat – B: rezemat

973

r. 17 – În această atmosferă... – B: *incipit* Cap. XXXIX
GRIȘA GONCEV

975

r. 29 – A: Revenit acasă... – B: *incipit* CL „REPTILE
NEGRE“ ...

976

r. 13 – A: mângâie – B: mângâia

977

r. 1 – A: să aibă – B: să aibă

983

r. 1 – A: Cap. XIV – B: Cap. XLI

r. 2 – A: TOBOLSK – B: ÎN SUS; PE OBI

989

r. 22 – A: Închisoarea din Tobolsk... – B: *incipit* Cap.
XLII IARĂȘI SUB ZĂVOR

r. 31 – A: personajului – B: personajului

997

r. 19 – A: Cu toată lipsa de dovezi... – B: *incipit* Cap.
XLIII COSTEA

999

r. 1 – A: plătești – B: plătește

1001

r. 1 – A: Cap. XV – B: Cap. XLIV

1002

r. 2 – A: Tania – B: Tatiana

1003

r. 11 – A: iertat – B: iertată

1007

r. 18 – A: mult mai sumbru – B: mai mult sumbru

r. 31 – A: Răutu găsea... – B: *incipit* Cap. XLV FAUNA
PENITENCIARELOR

1011

r. 6 – A: niște nasturi vechi – B: niște vechi nasturi

r. 12 – A: pe banca – B: din banca

1012

r. 13 – A: Răutu căuta să câștige... – B: *incipit* Cap.
XLVI „ACTIVISMUL“

r. 23 – A: latura – B: laturea

1015

r. 7 – A: Viața curgea din nou... – B: *incipit* Cap. XLVII
MIRAJUL

1019

r. 5 – A: Răutu sări din pat... – B: *incipit* Cap. XLVIII
FLACĂRA SE STINGE...

1023

r. 1 – A: PARTEA IV – B: PARTEA V

r. 3 – A: Cap. XVI – B: XLIX

r. 14 – A: punea și el întrebări – B: și el punea întrebări

r. 15 – A: el era parcă – B: el parcă era

1028

r. 6 – A: Toamna era înaintată... – B: Cap. L LĂSAT
CU LIMBĂ DE MOARTE...

1031

r. 3 – A: Scrisoarea lui Ion Răutu: – B: *incipit* Cap. LXI
ION RĂUTU CĂTRE VASILE GIURILĂ

1033

r. 1 – A: dintre păcătoșii – B: dintre bieții

VOLUMUL AL V-LEA

NOSTALGII

[Edițiile a II-a și a III-a, apărute în timpul vieții autoru-
lui, nu diferă de cea dintâi.]VOLUMUL AL II-LEA
al ediției de față

VOLUMUL AL VI-LEA

CIUBĂREȘTI

11

r. 6 – A: pusese – B: puse

19

r. 22 – A: prin contrastul – B: prin contrast

40

r. 16-20 – A: Ca un paradox arhitectonic [...] aici, pe ma-
lurile – B: Ca un paradox arhitectonic, gara-terminus a ramu-
rii de cale ferată – despărțită la vro treizeci de kilometri din
magistrala Iași-București –, care servește exclusiv capitala lui
Ciubăr-Vodă, e așezată tocmai aici, pe malurile....

44

r. 25-28 – în șoapte agitate, făcând din când în când semne misterioase către doctorul Bogza, absorbit la o măsuță din fund în partida sa cotidiană de table cu conul Alexe Danciu... – B: în șoapte agitate...

50

r. 1-7 – A: Conu Alexe Danciu [...] vată albă. – B: [lipsește]

54

r. 3 – A: a isprăvit liceul jucându-se – B: a isprăvit jucându-se liceul

69

r. 3 – A: ar fi și un ajutor – B: ar fi și de ajutor

84

r. 29 – A: După tradiție, [...] existau și grupări – B: Apoi, avea și grupări

94

r. 16 – A: apariția la tribună a fiului. – B: apariția fiului.

106

r. 29 – A: Boris Cerbini fu proclamat – B: Boris Cernea fu proclamat

r. 30 – îl aduse pe Boris Cerbini acasă – B: îl aduse pe Boris Cernea acasă

107

r. 12 – A: Am venit, dragă, cu Borea Cerbini – B: Am venit, dragă, cu Borea Cernea

109

r. 2 – A: diferite manipulații dubioase – B: diferite expediente dubioase

182

r. 8 – A: pe învățatul arheolog – B: pe învățatul ciubărean

220

r. 12-13 – A: Sunt interesat și de ceea ce – B: Sunt și interesat și de ceea ce

230

r. 17 – A: Își dădeau prinosul lor Anton Vădrășcan și Nicolai Soltuz – B: Își dădeau prinosul lor Vădrășcan și Anton Soltuz

260

r. 30 – A: și-a pierdut o parte din lână – B: și-a pierdut lână

297

r. 24 – A: gestului de desperare al unei inimi zdrobite – B: unui gest de desperare al acestei inimi zdrobite

VOLUMUL AL VIII-LEA

URAGANUL

Un capitol „suprimat“ de autor

În „Adevărul literar și artistic“ din 12 aprilie 1936 (nr. 801, număr special de Paști, p. 3), se publică un text purtând semnătura lui C. Stere, cu următoarea precizare redacțională: „Dăm mai jos un capitol care – din diferite considerații – a fost suprimat de autor din Uraganul, vol. VIII a[l] romanului în preajma revoluției. «Ad. literar»“.

Capitolul respectiv, reprodus în continuare, ar fi trebuit, probabil, să-și găsească loc înainte sau după capitolul VI *Antractul*.

IVANUȘCA DURACIOC...

Apele adormite ale Golfului Botnic lucesc în încrețituri mărunte în fața țărmlui finlandez, lângă o mică insulă, al cărei nume era sortit să rămână în istorie.

În cerul palid de nord, se taie silueta de lebadă a superbului yacht imperial.

Pe bord, se agită un om blond, relativ tânăr, deși cam ofilit, cu fața subțiată în lamă de cuțit.

Uniforma de amiral rus nu reușește să-i disimuleze brațul stâng, atrofiat, pe când, înfrigurat, scrutează orizontul pustiu.

Enervat, omul își aruncă ocheanul ce este negreșit prins de un ofițer de ordonanță și pornește pe punte, fluturându-și în pași repezi iconostasul de decorațiuni, urmat în unduituri obsequioase ale unui personagiu în jachetă impecabilă de diplomat profesional.

Oprindu-se brusc, decorativul „amiral“ abordă furios pe acolitul său diplomatic:

– Ai să vezi! Avortonul acesta de Nicky, – Dumnezeu știe cum dintr-o lungă serie de strămoși uriași a putut ieși o asemenea stârpitură! – ai să vezi că avortonul acesta se lasă îmbrobodit de curtezanii săi vânduți unchiului Edy!...

În momentul acesta, comandantul yachtului anunță pomposului său pasager:

– Majestate! „Steaua Polară“ e la orizont!...

Kaiserul se potoli îndată și-și reluu poza de „Siegfried“, cu mâna stângă pe mânerul sabiei, aducând cu cealaltă ocheanul, apucat ca din văzduh, la ochi.

– E bun băiat! – strecură el printre dinți – dar e cam slab cu duhul...

Kaiserul aștepta pe vărul său „Nicky“ din Petrograd, care i se plânse cu amărăciune de indiferența aliatei sale franceze față de dezastrele din Mandciuria și îi sugerase chiar

necesitatea de a restrânge legăturile care din vechi unesc casele Hohenzollern și Romanov.

„Vărul Willy“ nu-și putu ascunde, în aceste condițiuni, părerea de rău că Țarul tuturor Rusiilor e redus la sprijinul unei republici, cu guvernele ei alcătuite din fel de fel de „*Clémenceau et toute cette autre vermine et racaille*“, – toți acești francezi, care „nefiind nici prinți, nici împărați, nu pot fi tratați pe același picior cu noi, care suntem veri și amici“.

Willy avu, în consecință, ideea genială să aranjeze o întâlnire secretă cu Nicky în apele finlandeze...

„Steaua Polară“ nici nu apucă să-și lase ancora, când imperialul văr sări într-o „Motor-Boot“ și în câteva minute, bietul Nicky, învinsul, fu fericit să-și poată răzima capul de un piept amical.

Pipernicit și șters, cu tot fastul decorațiilor care îi împodobeau uniforma de amiral german, Nicky, cu figura lui de vistavoii, își îndreptă ochii palizi spre tonitruantul Willy, care îi apără în splendoarea de *Kriegsberr* nebiruit.

Retrași în „cabina Împăratului Alexandru III“, – feriți de ochii indiscreți ai suitelor și ai echipagiilor, – verișorii își putură permite toate expansiunile.

Nicky, din primul cuvânt, își arată toată pica lui împotriva Franței – care ar fi refuzat „să-și tragă sabia pentru noi... pentru că nu vrea să se bată pentru un imperiu“...

Urmă un concert de invective, din ambele părți, la adresa unchiului comun Edy: „cel mai mare *mischiefmaker*, cel mai perfid și cel mai primejdios intrigant dintre purtătorii de coroană...“

Oferind mașinal o țigaretă vărului Willy, Nicky îl asigură cu o voce plângătoare în... *englezește*:

– N-am să-i iert niciodată unchiului Edy purtarea lui față de mine!

– Dacă aș putea să fiu sigur! – insinuă Willy, primind țigaretă.

– Să mă crezi: niciodată n-am să închei vreun tratat cu Anglia împotriva ta, Willy! – îi întinse Nicky un chibrit aprins.

Urmără: prezența; ceremonii; parazi; apoi un banchet pe „Hohenzollern“, care a ținut până a doua zi dimineața; un dejun „intim“, a doua zi pe „Steaua Polară“, – dejun pe care ambii verișori l-au și onorat pe dată cu titlul de „istoric“.

După mai multe pahare, Willy, cu gestul unui cavaler fără pată și frică, reveni asupra perfidiilor unchiului Edy, care ar fi pus la cale cu bădăranii francezi, fără știrea lui Nicky, unul din vestitele lui *little agreements*.

– Ce pot face eu în situațiunea asta dezagreabilă? – întrebă Țarul tuturor Rusiilor, plecându-și capul cu profundă tristețe.

– Dar odinioară te-ai gândit și tu – îi răspunse vărul cu un aer de „nonșalanță“ – la un *little agreement* și între noi. Eu îți schițasem atunci chiar un mic proiect.

– Da, da! Îmi aduc bine aminte! – se bucură un moment Nicky. Dar – adaugă el îndată cu o voce scăzută – am uitat ce cuprindea și nu-l am aici!... *What a pity!*...

Tot dialogul urmă în limba unchiului Edy, vorbită de ambii verișori, ca și, de altfel, de însuși unchiul lor, cu un pronunțat accent german.

– Din întâmplare, am la mine o copie, – strecură cu indiferență Willy.

Nicky sări în sus, îl apucă pe Willy de braț, îl trase în cabina defunctului Țar, închise cu îngrijire ușile el însuși și imploră:

– *Show it to me, please!* (Să mi-o arăți, fii bun!)...

Și în ochii lui se aprinseră luciri malițioase.

Luând o foiță în formatul obicinuit de scrisoare, Nicky îi reciti de mai multe ori textul așezându-se sub portretul sumbrului său părinte.

Apoi declară încântat:

– *That is quite excellent! I quite agree!* (E minunat. Sunt cu totul de acord)...

– Vrei să iscălești? – întrebă Willy cu oarecare răceală de neîncredere. Ar fi un prea frumos suvenir despre întrevederea noastră...

Un moment Nicky își aduse parcă timid aminte:

– Dar sunt aliat cu Franța?...

Willy îi puse mâna pe umăr și rosti cu fineța unui bun camarad de popotă:

– Iată! Fasoane!... Mariana trebuie să țină minte că e măritată cu tine și e datoare să se culce în patul tău... și ce are a face dacă, din când în când, cu voia ta, are să mă dezmierde și să mă îmbrățișeze și pe mine... Numai să se ferească ca intrigantul insular să nu-și vâre nasul unde nu trebuie!... Ha-ha-ha!... Iscălește.

Nicky reciti încă o dată foița și în sfârșit vesti:

– *Yes. I will!* (Da. Semnez.)

Willy observă însă că tratatul ar trebui și contra-semnat – „cum e obiceiul pentru asemenea dărăveri“.

Fură chemați însoțitorul Kaiserului, un delegat al Ministerului Afacerilor Străine și amiralul-comandant al „Stelei Polare“.

Acesta, un bătrând *lup de mare*, se uită cu mirare spre Țar, când Kaiserul îi puse înaintea sa acoperindu-i textul cu mâna.

– E secret! Iscălește! – se încruntă Nicky, reluându-și rolul de autocrat.

– La poruncă, Majestate!...

Astfel fu încheiat tratatul prin care Rusia se obliga „să sprijine Germania în caz de război cu toate forțele ei de mare și uscat“ – chiar împotriva aliatei franceze, față de care avea aceeași obligațiune împotriva Germaniei...

Folclorul rus cunoaște un delicios personaj – Ivanușca Duracioc – „Lonică prostuțul“, ale cărui năzbâții, fără duh și fără rost, se dovedesc întotdeauna, la urma urmelor, mai fericite și mai rodnice decât isprăvile fraților săi cumiști și vrednici.

Nimeni n-a putut bănui în iulie 1905 că opera *Nicky și Willy* din Björkö prelungește cu doisprezece ani agonia Romanovilor și pregătește prăbușirea Hohenzollernilor, – pentru că Willy va trage mereu nădejde, iar Mariana va stăruii să-și recâștige pe volatilul aliat...

Dar *Homines diplomatici* din cancelariile europene vegheau!

Freiherr von Schönfeld din Wilhelmstrasse își făcea socotelile că, pentru Reich, e mai preferabilă o Rusie țaristă decât o Rusie democratică; apoi, în interesul Imperiului ar fi ca Țarul să se încurce cât mai mult în Extremul Orient, pentru ca atenția lui să fie retrasă mai din Balcani și oștile lui să fie îndepărtate de la granițele germane și austriace.

De aici: cărbuni furnizați marinei ruse; – armate trimise la granițele provinciilor răscolate și zgomotoase asigurări de prietenie...

Sir Herbert Fairground din Dawning Street, liniștit acum în ceea ce privește granițele Indiei, începu să se ofuscheze de succesele prea eclatante ale Japoniei și de preponderența tot mai covârșitoare a Germaniei, – pe care i-o asigura și mai mult „vaudeville-ul“ din Björkö.

De aici: apropiere de Franța, ocheade dulci la adresa nepoțelului din Petrograd și sfaturi de moderație la Tokio.

Monsieur Beaucamp din Quai d'Orsay a fost nevoit să încheie o înțelegere cu „perfidul Albion“, prin care Franța renunță la drepturile și pretențiile ei în Egipt și în Sudan, spre a primi în schimb de la Marea Britanie ceea ce aceasta ea însăși nu avea – Marocul.

De aici și miliardele acordate Țarului spre a-l ajuta să strivească mișcarea revoluționară.

În schimb, contele Krasno-Polevoi de la Podul Cântăreților din Petrograd îl sili pe Nicky să-i scrie lui Willy că la semnarea foiiții din Björkö el „nu avusese la îndemână hârtiile sale“ și uitase că ar fi trebuit, pentru valabilitatea actului, un prealabil consimțământ al Franței.

Ca garanție pentru viitor primi pe lângă sine, ca dădacă, pe un general francez.

Însuși inflexibilul marchiz Tahakashi din Tokio a trebuit să trimită delegaților Japoniei la conferința de pace din Portsmouth instrucțiuni mai conciliante...

Numai mulțimile nenumărate, prinse de ciclonele Istoriei, nu puteau ști nimic din câte puneau pentru ele la cale capetele lor încoronate și magii cancelariilor...

Iar visătorii de pretutindeni nădăjduiau stângerea focarului de reacțiune mondială, prin lichidarea țarismului...
Și între ei și Ion Răutu din Ciubărești.

Sfârșitul romanului ÎN PRAJMA REVOLUȚIEI

Sub titlul de mai sus, revista „Viața românească“ insera în numărul omagial consacrat fostului său director (anul XXIX, nr. 1-3, ianuarie 1937) niște însemnări care-i poartă semnătura, precedate de o introducere iscălită de Roman C. Stere. La sfârșitul acesteia, fiul scriitorului preciza: „Pe măsură ce își scria, corecta și edita volumele apărute, pe măsură ce i se încheau imaginile și luau formă gândirile destinate volumelor următoare, își dădea seama cât de vertiginos i se scurtează numărul zilelor, numărul ceasurilor de care mai putea spera a dispune.

A socotit, mai întâi, că alegând, concentrând, reducând, suprimând, ar putea grămădi și coordona logic lucrurile cele mai de preț din tezaurul său interior în trei volume. Prea curând, însă, a trebuit să-și dea seama că... nu mai este vreme.

Atunci a prins o inspirație. Să părăsească orice coordonare în expunere: Răutu cade victimă unui atentat și, în agonie, într-un șir disparat de viziuni clare, de tulburi aiurări, de halucinații onirice, își vede fragmentar viața și își visează realizarea nădejdilor de viitor. Totul trebuia să alcătuiască cuprinsul unui singur volum ultim, al IX-lea.

Dar, în cursa de întrecere, moartea a sosit mai devreme; volumul al IX-lea nu a fost scris.

Din materialul destinat acestui ultim volum, n-a rămas, pus pe hârtie, decât o notiță de câteva rânduri scrise cu creionul.

Dar C. Stere a povestit câte ceva celor din jurul său. Și din aceasta am reușit a culege cele de mai jos.“

Redacția preciza într-o notă: „D. Roman C. Stere, care și-a luat înalta obligație de a desluși din manuscrisele rămase după moartea tatălui său sfârșitul marelui roman În preajma revoluției, comunică «Vieții românești» acest fragment de la început.“

În numărul următor al revistei (4-5, aprilie-mai 1937), Aurel Ștefanelli publica un text intitulat Epilogul romanului „În preajma revoluției“. Autorul mărturisea aici că, anul precedent, trimisese prietenului său Roman C. Stere o scrisoare de condoleanțe, în care, printre altele, „îl rug[am] să-și ia sarcina de a da o formă definitivă și de a publica manuscrisele romanului ce, desigur, au rămas pe urma lui C. Stere“; la aceasta, fiul scriitorului i-a răspuns, dând următoarele precizări: „Închipuiește-ți că patru zile înainte de moarte, bătrânul a avut același gând ca și Mata. A chemat pe doctorul care îl asista și l-a pus să scrie pe o bucată de hârtie, pentru că el nu mai putea mânuși condeii: «Manuscrisele mele să le iei băiatul meu cel mai mare și să vadă ce se poate scoate din ele.» Această încredere m-a mișcat, cum poți să-ți închipui, până într-adânc. După moarte, am căutat cu toții, cei de aproape, manuscrisele și, spre surprinderea tuturor celor pentru care voința lui a fost un lucru sfânt, nu am putu găsi nimic din materialul pregătit pentru ultimul volum, deși auzisem că avea un capitol în întregime scris, iar lui Jica, fratele al doilea [Gheorghe C. Stere] îi spusese că avea gata cam un sfert din volum.“

Ce s-a făcut cu acest material, până acum, rămâne un mister.

Cu vreo trei luni înainte de moarte, într-o zi când suferințele se arătau mai îndurătoare și bătrânul începuse a spera din nou că-și va putea termina volumul al nouălea, dar nu avea destulă speranță că va putea pune pe hârtie epilogul proiectat, m-a chemat și mi-a schițat planul acestuia.“

În continuarea epistolei, Roman C. Stere comunica prietenului Epilogul respectiv, conținând „aproape neschimbate, vorbele lui [ale lui C. Stere]“, Epilog, care, astfel, prin

intermediul textului semnat de Aurel Ștefanelli, ajunge la dispoziția publicului.

După trei decenii și jumătate, dr. Ion Căpreanu dă la lumină în paginile revistei „Cronica“ (anul VII, nr. 38/346, 22 septembrie 1972, p. 8-9) un text al lui Roman C. Stere, intitulat Amintiri despre C. Stere. În fapt, este reproducerea articolului din numărul omagial consacrat de „Viața românească“ lui C. Stere (reproducere cu minime modificări, cerute, negreșit, de cenzura vremii), la care se adaugă o continuare a celor „culese“ de fiu (redacția precizase atunci, reamintim, că e vorba doar de un „fragment de la început“), precum și Epilogul din scrisoarea adresată lui Aurel Ștefanelli.

Reproducem aici cele trei pasaje, marcând „începutul“, publicat în 1937, cu I, „continuarea“, publicată în 1972, cu II și cu III – Epilogul.

I

Ca o sângerare istovitoare a trecut războiul; ca un foc pe miriște a trecut, peste ogoarele basarabene, pârjolul revoluției ruse.

Unirea Basarabiei, a Transilvaniei, a Bucovinei erau înfăptuite.

Exproprierea și votul universal fuseseră legiferate.

În timpurile de neașzare din anii 1922-1923, Răutu împreună cu un tovarăș tânăr se străduia să mobilizeze bunăvoințele ferme, pentru ca printr-o acțiune energetică și hotărâtă să asigure o aplicare a reformelor, care să scape țărâșimea de opresiunea și exploatarea stăpânilor de până acum.

În parlament, în jurul lui Răutu și a [I] tovarășului său, se închegea un grup, puțin numeros, dar dinamic și curajos, de oameni care le împărțeau vederile și voința.

Pentru „clasele diriguitoare“ amenințarea era serioasă.

Exploatarea atitudinea neconformistă a lui Răutu din timpul neutralității și războiului, organele „presei de ordine“

prinseră subit a-l denunța cu perseverență vindictei publice ca „trădător“.

Christofor Arghir, în gazetă și în viu grai, nu-l mai numea decât printr-o vorbă: „neîmpușcatul“.

Ruptura cu Aurel Crăsneanu era definitivă și acesta, de la înălțimea tribunei ministeriale, rosti pe un ton ridicat sentința: „Non bis in idem!“

La vreo câteva zile după cuvântarea lui Răutu în Cameră, s-a produs atentatul.

Un student, dintre zelatorii fanatici ai „Apostolului“, sună la ușa casei modeste din strada Sărata, cerând să vorbească amfitrionului.

Luța, care-i deschisese, neliniștită de privirile fugare și nervozitatea acestuia, încercă să tăgăduiască prezența celui căutat. Dar, din cabinetul său de lucru, Răutu auzise zgomotul de glasuri și se arătă în prag.

După o secundă de frământare mută, tânărul ridică mâna înarmată... În fulgerarea unei clipe, Răutu zări golul negru al țevii, auzi o detunătură, simți o izbitoră formidabilă în piept și se prăbuși.

.....
Neant.

.....
Nici timp, nici spațiu, nici mișcare.

Beznă orbă – mută.

Și totuși – o imensă tensiune, o supremă încordare, un tainic și neînchipuit dor în zămislire, condensat ca o picurare din nesfârșirea hăului mort, – din care, subit, pornește o radare de durere surdă.

Cu o sfortare lungă, trudnică, Răutu izbutește să întredeschidă pleoapele.

Alb... Câmp de zăpadă?... Nu... Plafon înalt... perețe văruit... pervazuri albe... paturi... noptiere lăcuite...

O figură omenească, o femeie străină, înveșmântată în alb, îl privește atent...

Spital!

Ce s-a întâmplat?

Încearcă să se ridice. Din piept răspunde o durere ascuțită, ca un tăiș.

Infirmiera, cu un gest de spaimă conținută, îi impune nemîșcarea.

Resemnat, rănitul închide ochii și se lasă în perne.

.....
Ca revenită din depărtări pustii, conștiința istovită încearcă să se regăsească, să restabilească propria continuitate, să se reazeze în timp și spațiu. Se agață de imaginile răzlețe, purtate de valurile amintirii. Ca un naufragiat, se încleștează de epave.

Zadarnice silinți!... Rămășițele de energie – prind a se scurge, a se topi.

Adoarme, leșină?

Neant.

II

Cu pieptul îndesat de parapet, un tânăr subțirețec privește apa măloasă...

Pe unde mărunte joacă frânturi de crengi și frunze uscate, se înfundă sub podul plutitor, reapar apoi de cealaltă parte și se pierd în josul apeii...

Tânărul acela este... chiar el, Vania Răutu!...

Dar... așa departe!... Așa demult!...

De atunci?!...

Zădarnice silinți!... Rămășițe de energie – prind a se scurge, a se topi...

Adoarme, leșină?...

Neant

Din adânc, un val de căldură străbate tot trupul și răzbește în față. Răutu deschide ochii.

Pe marginea patului, o figură bărbătească străină, un bătrân cu comă alb, îi pipăie brațul. Alături, în picioare, o altă figură în halat alb, un tânăr ras ține, în mâna îndoită de la cot, o seringă îndreptată cu acul în sus.

– De ce ? întrebă rănitul.

– Domnule Răutu, graiește liniștit bătrânul, acumă vă este mai bine, dar nu zădărniciți silințele noastre. Nu trebuie să faceți niciun efort, nici chiar să vorbiți. Lăsați-vă cu încredere în grija noastră.

Și cei doi se îndepărtează pășind pe vârful degetelor.

Niciun efort ?! Dar gândurile nu stau locului, se frământă împotriva vrerii:

De ce?... Cum?... De unde?... De când?...

În noianul amintirilor prind să se precizeze imagini... Iată:

Din incintă, ochii mulțimei dușmănoase îndreaptă asupra-i săgeți de ură...

El face față cu îndărătnicie...

Apoi:

Istovit de încordare, înfundat în fotoliul din camera de lucru...

Gândește, se judecă pe sine, cercetează efectul și rostul propriei acțiuni...

Și mai apoi:

...zgomot de glasuri, glasul Luței și unul străin...

...un tânăr cu privirea rătăcită, parcă speriată, întinde brațul...

Da, iată legătura!

Dar cine a hotărât așa ? Pentru ce ?

Cugetul sleit refuză să adâncească puzderia întrebărilor.

Un cap pleșuv... În mijlocul feții buhave, buze late se frământă neoprite... o voce grasă înșiră vorbe:

– ... datorie penibilă... efort istovitor... atentator criminal... justiția cere... interogator... ispășirea culpabilului...

Iară interogator ? A ? Procurorul.

Răutu ar vrea să răspundă printr-un gest: mâna nu-l ascultă.

– Lasă... lăsați-l!... Și el e o victimă, inconștientă.

Treptat, figura din față se topește ca în ceață, rănitul și-a pierdut din nou conștiința.

Se înădușă, pieptul vătămat se umflă spasmodic, cu sforțări dureroase încearcă să prindă mai mult aer... Parcă ar purta o greutate apăsătoare...

Da... o mogâldeată păroasă, o făptură semiescă, stă chinată pe trupul lui, aplecând asupra-i o față aproape umană, cu nări largi, răsfrante, și o gură prognată ca un bot.

– Ce-i asta ? întrebă Răutu.

– Sunt Pitecademus – cel dintâi om, răspunde însăși urâciunea. Gura-i întredeschisă triunghiular behăie cuvintele de-abia deslușit.

– Ce vrei ?, întrebă cu groază Răutu.

– Eu nu vreau. Te țin locului. Tu vrei să te ridici. La ce ?

– Lasă-mă ! Mă așteaptă, ... mă cheamă...

– Cine, unde ?

– Înainte !

– Ești cu spinarea la pământ. Încotro înainte ?

– Sus... pe înălțimi... Vreau să respir alt aer !

– Sus !... Alt aer ?... La ce ? ... Hî-a-a-a-a, rânjește jigodia hădă. Te țin ! Te țin !... Te țin !... și prinde a țupăi jucăuș pe coșul îndurerat. Și la fiecare salt, trupul fărâmat se afundă tot mai adânc în clisa mazgoasă...

Rănitul găgăie [găfăie ?], geme înspăimântat și... se trezește scaldat în sudoare de gheață.

A fost un vis rău.

Dar durerea lancinantă persistă, respirația trudnică scapă șuiерând din piept. Inima se zbate, să țâșnească din trup...

Și iarăși strălucește acul de seringă în mâna tânărului cu halat alb. Bătrânul cu scufe [scufie ?] îi ține brațul și se apleacă încruntat asupra-i.

Tustrei, întovărășiți, luptă îndârjit, îndărătnic, îndelung până la ziuă...

Rănitul respiră greu, dar tot mai liniștit, din ce în ce mai liniștit.

Au biruit!

Dar din privirea tovarășilor de odinioară, din crâmpiele vorbelor schimbate, a înțeles adevărul: biruința este vremelnică, totul se va sfârși în curând.

Va muri.

Liniștea, o liniște desăvârșită, îl cuprinde, îl învăluie.

Câți tovarăși neprețuiți nu mai sunt în viață?!

Va fi și el acolo, cu ei, în neființă.

Va fi cu ei și cu alții mulți, cunoscuți lui și necunoscuți...

Cât de mulți?... Mii?... Milioane? ... Nu. Miliarde! Miliarde au trecut dincolo.

În perspectiva surie a vremilor, ce procesiune grandioasă!

Dar, pentru ce procesiunea multimilor?... Și cui slujesc pontifii, înaintașii, cei aleși?... Zădărnice totul?... Nu.

Generații după generații se trudesesc și pier în suferinți. Își lapidează înaintașii pentru ca totuși să-i urmeze.

Câte cetăți mărețe nu s-au ridicat și câte civilizații strălucitoare nu s-au clădit, pentru ca apoi să le îngroape, fără urmă, nisipurile pustiurilor, să le năpădească pădurile virgine sau să le acopere talazurile mării!?

Și, din nou, fără nicio legătură, în alt colț al planetei, cu totul răzlețit, reîncepe iarăși aceeași caznă. Generații după generații, alți oameni, se înalță tot mai sus, calcă pe drumul întrezărit de înaintașii pe care oamenii locului nu i-au înțeles, nu au apucat a-i urma.

Glasul proorocilor strigă în pustiu. Nu strigă în zadar!

Progresul definitiv este numai acela realizat de conștiința universală.

Dar el, Ion Răutu, pentru ce a trăit?... Ce a realizat?... Nimic?...

Și-a strigat crezul?... Cine l-a auzit? Cine l-a urmat?...

Puțini, grozav de puțini!!

Și, totuși, nu s-a chinuit, nu s-a zbuciumat și nu moare în zadar!

Pași... pași... pași... nemăsurată mulțime de pași...

Se prefac oare așa în auz zvâcnirile pulsului febril? Sau... inima prinde a bate în ritmul sacadat al puzderiei de pași? ...

O mulțime nesfârșită, în mers, frământă zăpada scrâșni-toare?...

Pe tot întinsul câmpiei fără limite, din dreapta, din stânga, din toate părțile nemărginirii albe, omenirea fără număr mărsăluiește... tot înainte, tot înainte...

Făptura întregă a lui Răutu este prinsă de acest elan...

În șiruri compacte, omenirea întregă pășește ferm, tot mai departe, tot înainte, spre inima țării...

Acolo, în depărtarea extremă, pe firmamentul înroșit de aurora nordică, se profilează un monument gigant, dominator. Un templu?...

Sure blocuri de piatră închipuiesc un șir de terase suprapuse în piramidă. Sus, pe creștetul clădirii masive, în slava de aur aprins, în tăria de lumină a cerului, se decupează un portic multiplu, o glorieta de marmură.

Într-acolo mărsăluiește, în cadență fermă, omenirea nesfârșită.

Rândurile convergente se strâng în perspectivă... urcă, terasă, după terasă, tot mai sus, se împreunează sub arcadele de portic și, printre coloane, trec dincolo...

Încotro? ... Încotro? ...

Spre alte zări... Spre alte zări!...

Inima, liniștită de înțelegere, a stat din zbucium... o prulgă oftare de ușurare... și spiritul lui Răutu s-a eliberat pentru totdeauna din lutul Omenesc.

În lipsa totală a oficialităților și în lipsa multora dintre foștii tovarăși și prieteni de zile bune, trupul lui Răutu, după dorința-i proprie, a fost incinerat fără cuvântări, fără solemnități.

O furtună cu averse izbučni în chiar ceasul ceremoniei funebre. Elementele dezlănțuite păreau a-și oferi și ele complicitatea, acoperind elocvența absențelor prudente.

Într-o iarnă, trei ani mai târziu, printre oamenii din Năpădeni intraseră a umbla vorbe ciudate.

Cică asupra toamnei ar fi venit într-o zi la curte o cucoană străină, o femeie bălaie cu ochii verzi. Cică a stat multe ceasuri de vorbă cu boierul, Colea Berezovschi: s-a rugat, s-ar fi tocmit, s-au certat...

Apoi a plecat iară și după un răstimp s-a întors din nou cu niște meșteri de aiurea și niște cotiugare din stanție, de la Florești.

În cele trei zile, cât a stat străina, s-a ridicat în parc, pe movița chioșcului de odinioară, un mormânt, ori un stâlp de pomenire răposatului, Vanea Răutu.

De când moșia rămăsese cu puțin pământ și mai ales de când se așezase la curte, să vadă de gospodărie, Domnul Colea Berezovschi, satul se ținea la o parte de viața de acolo. Apoi, după întâmplările din toamna aceea, trecerea prin parc era oprită și cu mai multă strășnicie și oamenii nu avuseseră cum să vadă sau să audă câte ar fi vrut să știe.

Atâta s-a mai putut afla, mai pe urmă, de la fetele din slujba curții: că pe movila din parc nu-i nici mormânt – că nu poartă cruce – și nici stâlp nu este, ci o cupă mare, ca un fel de potir de marmoră albă, pus pe două lespezi de piatră cioplită.

Grădinarul cel bătrân ar fi spus chiar că în potirul acela stă închisă inima lui bietul Conu Vanea. Dumnezeu să-l ierte!

Ion Cornea, care citise în gazetă că trupul lui Răutu fusese ars, și-a dat numaidecât cu socoteala că trebuie să fie vorba de vasul cu cenușa răposatului, însă nu avusese chip să vadă lucrul cu ochii.

Dar, în dimineața aceea de primăvară timpurie, după ce vărsase la cantora vechilului banii pentru pământul pe care îl ținea din moșie, își luă îndrăzneala să calce opreliștile și se abătu, la întoarcere, prin parc.

Stătea acum în fața monumentului.

Așa era, cum bănuise de la început. Numai asta îl nedumerea acum: de ce era așezată urna cu cenușă, așa, drept la mijloc, pe cele două pietroaie alăturate, așa desprecheate la vedere, unul vânat-auriu și celălalt nisipiu?

Apropiindu-se să cerceteze mai cu de-amănuntul, zări într-o margine o scrijilitură în chip de slovă.

Apucă de jos o uscătură mai groscoară și răzalui páslea de frunze moarte grămădite de cu toamnă. Cu colțul sumanului șterse hleiuil năclăit dedesubt și izbuti să descopere îndestulătoare cuvinte ca să înțeleagă nevăzuta înrudire dintre cele două pietre: pe una... din zidul... Văcărești... 192... pe alta închisoarea Tobolsk 188...

Cu trudnică opintire, Ion Cornea înghiți nodul de obidă îngrămădit în gâtlee, privi un răstimp cu îndărătnică încordare zarea, ca să nu lăcrimeze... apoi, își văzu de drum.

III

Epilog

Au trecut mulți ani de când nu mai exista Ion Răutu. A fost uitat de toți.

Numai ideile pe care le semănase și lozincele aruncate de el în lupte își croiseră drumuri cotite și, din când în când, izbucneau la lumină, în unghere răzlețe de țară. Dar de ființa lui fizică nu-și mai aducea nimeni aminte.

Dar, într-o sară de toamnă, nepoții lui Ion Cornea din Năpădeni, care își făcuseră obișnuința să urmărească pe bătrân tutindena prin gospodărie, cotrobăind printr-un colton, au scos la iveală un pietroi de formă ciudată și un hârb de mărime neobișnuită.

Nici Ion Cornea nu mai știa de unde le avea, dar, zgândărit de întrebările copiilor, se așeză pe prispă și privind asfințitul, prinse a descâlci firele amintirilor.

Își aduse aminte că pietroiul și hârbul acela nimeriseră la el de când cu vânzarea celui din urmă petec din pământul Răuteștilor.

Își mai aduse aminte că mai avea ceva...

Și, scociorând pe o grindă din casa veche, găsi o carte colbăită.

O scutură de stâlpul prispei și o deschise cu băgare de seamă.

Pe întâia pagină desluși o însemnare de mână cu slove spălăcite de vreme:

„*Nicio picătură de energie morală nu se pierde în zadar*“ și dedesubt o semnătură îndesată.

Moș Ion închise o clipă ochii și, dintr-odată, din străfundurile amintirii, i se infățișă, năvalnic, un chip aprig de luptător: *Ion Răutu*.

ADDENDA

„Nuveleta“ cu care C. Stere debutează ca prozator este inspirată vădit de experiența trăită de autor în Siberia, prefigurând astfel romanul *În preajma revoluției*. Pentru acest motiv, considerăm că nu este inutil a o reproduce aici.

SCRIPCA

Crăciunul unui uitat

Afară e frig și viscol; un cer sur, ca mantaua pușcăriașilor, apasă greu asupra pământului mort, învălit într-un giulgiu alb; îl simt deasupra mea, parcă vrea să-mi prăbușească locuința sărăcăcioasă; îmi strânge tâmplesle, îmi oprește răsufllarea...

Ah, bietul cap, mă doare rău, mă doare cumplit... și pieptul mi se rupe de scârbă și măhnire...

Singur, de mult sunt singur... Tovarășul meu de suferinți s-a dus acum o lună; slobod s-a întors acasă, e între ai săi... Eu însă sunt osândit să mă zbucium în singurătatea gândurilor negre...

Mă întind pe pat, sprijinindu-mi capul de pârtelele rece... Ce vânt! Mă pătrunde până în măduva oaselor... De s-ar ținea măcar căsuța-mi, să nu se prăbușească; mă-nfioară gândul acesta.

Crăciunul! Gânditu-v-ați, voi, ce-l petreceți în jurul unui copac luminat și împodobit cu mii de nimicuri scumpe, ascultând gângăvirea dulce și veselă a copiilor, – gânditu-v-ați măcar o clipă la acei cari în această zi n-au de la cine s-audă un cuvânt de mângăiere?

Mângăiere? ... O, nu-mi trebuie a voastră mângăiere. Mă doare această înjosire!...

Dar ce e? Până la auzul meu a străbătut un glas duios și tânguitor ca plânsul unui copil... De unde o fi venit?...

Mă scol, mă apropii de fereastră... nemic!... Afară e frig și viscol.

Nu-i nimene... Singur... iar mă culc, zdrobit și suferind, răsămându-mi capul de pârtelele rece și umed... mi-e frig și tot corpul mi se cutremură.

Omenirea întreagă un organism uriaș și oamenii nu-s decât celulele lui... Cât aș râde de nu mi-ar fi ochii plini de lacrimi și inima plină de jale!

Chiar după pârtelele acesta, a cărui răceală o simțesc la tâmplesle, o familie de țărani, dobitociți de mizerie și de muncă fără răgaz, sărbătorește în acest moment nașterea Omului-Dumnezeu răstignit, îndopându-se până la bestialitate cu rachiu. Pot ei înțelege chinul gândului și al sufletului meu bolnav, pot ei înțelege ce m-a adus pe mine aici? ... Pot eu împărtași bucuria lor, serbarea lor?...

Ce?! Iar același glas face să mi se cutremure toată firea, parcă plânge un copil sub fereastra mea, îl doare... i-i frig...

Prin ferestruică nu pot vedea nimic; afară e tot frig și viscol și un cer de plumb apasă greu asupra pământului mort.

Mă înșelat desigur închipuirea bolnăvicioasă!...

Iarăș în pat cu capul pe pârtelele rece.

O, cât de stupid și cât de mizerabil este acest verme, acest „rege al naturei“ ce se numește om!... Chiar atunci când n-are nimic: nici în trecut, nici în prezent, când nici nu poate aștepta ceva în viitor, decât aceeași vegetare păcătoasă fără înțâlesle, el nu îndrăznește să facă praf vasul putred al vieții sale!...

O! ... Nu, acum nu mai e o halucinație ... am auzit deslușit... plângă nu știi cine... acolo ... lângă fereastră... după oblonul pe care nu-l închid niciodată... Mă reped, dau în lături oblonul... O scripcă!...

A uitat-o, se vede, gătindu-se în pripă de drum, fericitul meu prieten... A mucezit de umezeală, a crăpat și s-a corogit de frig... trei strune au plesnit!

O ieu în mână, dzin... n... dz!... cu un sunet duios și jalnic – ca un gemăt dureros – a plesnit în mâinile mele și ultima strună...

Sărmană scripcă, sărmană! Și tu ești uitată de toți, părăsită frigului și întunericii singurătății... nimene n-are nevoie de tine... și pe câți, poate, tu i-ai făcut să plângă de jale și extaz sub farmecul strunelor tale!...

Am șters-o de mucezeală și am atârnat-o la căpătâi... Ea va înlocui pe tovarășul meu de suferință, necredinciosul care a părăsit la cel dintâi moment de fericire biata vioară, care i-a alungat atâtea momente negre.

Afară e frig și viscol, un cer sur, ca mantaua pușcăriașilor, apasă greu asupra pământului mort, învălit într-un giulgiu alb: îmi simt deasupra mea, parcă vra să-mi prăbușească locuința sărăcicioasă; îmi strânge tâmplele, îmi oprește răsufierea...

Ah, bietul cap, mă doare, mă doare cumplit... și peptul mi se rupe de scârbă și măhnire...

Dar acum nu mai sunt singur!... Cu mine am scripca!... În momentele visurilor grele, cu ochii deschiși, în nopțile de insomnii și dureri, acest tovarăș mut și devotat îmi șoptește atâtea cuvinte dulci, ca sărutatul mamei...

O, voi, fericitorilor, nu puteți înțelege cât farmec e în șoapta unei scripci fără strune, a unui prieten dus departe... Eu însă simt cum în răceala sufletului meu chinuit se ivește nu știu ce: cald, ca iertarea, fierbinte ca iubirea.

(„Evenimentul literar“, nr. 2, din 27 decembrie 1893;
semnată St. Bârză)

INTERVIURI, DECLARAȚII, CONFERINȚE

I

CÂTEVA ZILE ÎN INTIMITATEA D-LUI C.STERE¹ Note și impresii cu prilejul apariției volumului *Preludii*

L. LEONEANU

La Bucov

D. Stere și-a publicat, în volumul Preludiile, acele pagini de un aspru realism și de o verovă neîntrecută, menite să lămuirească istoria noastră politică din ultimele decenii.

Cum, în calitatea mea de fost secretar al d-lui Stere, am participat la confecționarea acestor pagini, pe care d-sa mi le-a dictat, în vremea când ele apăreau în ziarul „Adevărul“, găsesc că nu-i lipsit de interes să adaog câteva impresii asupra acestei personalități atât de hulită de unii, atât de frenetic adorată de alții, atât de misterioasă pentru toți, în intimitatea căreia am stat timp de mai bine de o lună – atâta cât i-a trebuit să-mi dicteze Preludiile – la conacul său de lângă Ploiești, Bucov.

¹ „Adevărul literar și artistic“, seria II, anul IX, nr. 512, din 28 septembrie 1930, p. 1-2; reprodus, cu mici modificări (fără ultimul paragraf îndeosebi), în volumul *Portrete literare și politice*, București, [Imprimeriile Independența], 1935, p. 7-17; reprodus în *Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică*, antologie, text îngrijit, sinteze biografice și indici de Aurel Sasu și Mariana Vartic, București, Editura Minerva, 1988, vol. III (R-S), partea II, p. 620-627.

Un colț de reflecție și de muncă

Viata d-lui Stere oscilează între scris, citit și grădina.

Conacu de la Bucov e o elegantă vilă, pierdută ca într-o insulă, în mijlocul unui parc, între alei de flori.

Etajele inferioare ale vilei au destule camere, biblioteca d-lui Stere ar interesa în mod palpitant pe orice om de cultură aleasă, cu toate acestea, d. Stere s-a refugiat în colțul cel mai de sus al vilei, într-o odaie, aș putea spune mansardă, al cărei mobilier mi-a deșteptat un interes deosebit.

Colțișorul acesta de reflecție și de muncă în tăcere impresionează de la prima vedere printr-o minunată dezordine de cărți deschise și închise, de notițe răvășite, de frânturi de manuscrise, risipite pe mese, pe sub mese, pe scrin, pe scaune și chiar pe divan, într-un adevărat beau desordre, cum zice Boileau. Ele îți dau dintr-odată măsura activității febrile a stăpânului.

O singură oglindă cu rama veche, expulzată, probabil, ca un copil vitreg, din etajele de jos, s-ar părea că aduce o notă discordantă, dar pare-se că și ea, prin soarta ei necăjită, și-a găsit un punct de contact cu cărțile și revistele din odaia, pentru că și măsura care-i servește de suport geme sub grămada de publicații risipite din belșug acolo, alături de tuburi cu drageuri de Trinitrine, cafeine Dubois, flacoane cu Passiflorină și tablete de bicarbonat de sodiu, menite să potolească unele crize care subminează sănătatea d-lui Stere.

Tablourile lipsesc din acest modest interior. Cred că intenționat. Două portrete, totuși, și-au cucerit dreptul de a figura în sanctuar: acela al Reginei Maria, mi se pare o ilustrată trimisă de la Balcic d-lui Stere, și fotografia criticului Ibrăileanu, tip socratic, rătăcit în lumea modernă, prieten vechi și bun al d-lui Stere, chemat acolo să asigure liniștea și să mărească adâncimile de cugetare ale celui care nu vrea să fie tulburat prin nimic când lucrează. D. Ibrăileanu aparține aceluiași gen de intelectuali ca și marele luptător basarabean.

Odaia d-lui Stere pare că a împrumutat ceva din personalitatea acestui gânditor original, pentru că, mărturisesc, ori

de câte ori intram în parcul conacului și-mi aruncam ochii spre clădire, pentru ochii mei restul întreg al vilei dispărea, rămânând pe ecran, ca un brillant pe inel, cuibul acesta în care un mare intelectual s-a putut izola pentru a fi singur cu gândurile sale.

În mijlocul florilor

D. Stere e autorul și regizorul arborilor și al florilor din parc. Parcul e o minune de artă grădinărească. Sunt acolo atâtea specii de flori minunate, atâtea copăcei exotici – japonezi și siberieni – că am amestecat auzindu-le numai numele latinesc cu care e botezat fiecare. D-l Stere știe cum îi cheamă, știe la ce epocă trece unul și vine rândul celui alt la înflorire. De la începutul verii până în toamna înaintată, parcul de la Bucov e o neîntrecută pâlpâire de culori în perpetuă mișcare.

Am văzut zgrăvindându-se pe chipul d-lui Stere, pe chipul pe care atâtea contrarietăți și decepții au imprimat o impresiune atât de imobilitate, o reală durere când a descoperit, într-o dimineață, petalele unei flori ofilindu-se înainte de vreme. A stat mult pe gânduri, apoi a făcut reflecția cu glas tare, ca și cum ar fi cerut ajutorul meu... tocmai al meu, care sunt un mare nepriceput în botanică...

– Nu știu ce are copăcelul acesta, că mă necăjesc de doi ani să-l scap de la pieire!

Era atâta grijă și mahnire părintească în aceste cuvinte, că m-am simțit profund rușinat de nepriceperea și incapacitatea mea de a-i da o mână de ajutor...

Părintele Galaction, care în ziua aceea era oaspetele d-lui Stere, s-a uitat la amândoi cu compătimire, dar cred că mai multă milă i-a fost de mine că nu pot scoate din încurcătură pe autorul Preludiilor.

Am surprins în acest moment duios toată bunătatea care alcătuiește substratul sufletesc al acestui om superior pe care intemperiele unei vieți excepțional de vijelioase l-au transformat, făcându-l să pară altfel de cum e.

Cum scrie D. Stere

D. Stere mi-a dictat Preludiile.

Plimbându-se prin casă, la început nervos, sub năvala ideilor, vedeam cum fața i se înseninează [cu] încetul, accentuând din ce în ce, în expresie, inspirația. Prima frază pornea mai greu, celelalte urmau apoi ca un cântec prins în siguranța glasului unui mare artist. Aveam impresia că d. Stere are viziunea materială a frazelor, ca și cum le-ar fi scris cu mâna d-sale. Paragrafe întregi se conturau singure, întocmai ca desenele unui peisagiu sub vraja penelului unui pictor mare. Simțeam că și sufletul îi e la unison cu ceea ce spune. Când am ajuns la capitoul grozav în care descrie tragedia poporului basarabean, într-o pauză mică, atât cât îngăduia iuțea dictatului, mi-am aruncat, nu știu cum, ochii spre d. Stere, care, întâmplător, tăcuse un moment; am simțit o zguduire în adâncul sufletului meu văzând cum ochii îi înotau în lacrimi. Suferea în clipa aceea alături de bătrânul fost mare proprietar, fiu de general, sau de intelectual, director al unei școli de agricultură, și unul, și celălalt victime ale regimului dictatorial stabili în Basarabia după alipire. Suferea alături de toată țărâniea basarabeană.

Pe Domnul Președinte mi l-a dictat cu precizie și autoritatea cu care un mare arhitect își trasează pe hârtie schițele.

Se vedea bine că e sigur pe materie și că fraza sa, chiar când pătrunde ca o săgeată de foc, se oprește bine mânuită de o voință conștientă că aprecierile, oricât de aspre, sunt totuși puternic stăpânite. Chiar violența sa nu era atât de săngeroasă, numai fiindcă era izvorâtă dintr-o voință bine chibzuită.

Și pe cât de vesel și ironic a fost artistul în tot decursul acestui articol, pe atât de impetuos și de energic l-am văzut când mi-a dictat Răzvrătirea. Era cu totul altul, complet transfigurat, făcând frazele să se plămădească și să tune ca niște asurzitoare izbucniri ale exploziei unui cazan în care au stat mult timp comprimate printr-o voință de fier. Astfel a fost făurit capitolul care, ca și celelalte, va fi un document pentru ilustrarea vremurilor.

Un lucru m-a impresionat mai mult decât toate în observațiile ce am putut face asupra personalității acestui mare om de stat: puterea de stăpânire.

Ca un vechi și abil cărmaci al unei mari nave, chiar sub presiunea uraganului celui mai violent, el nu și-a pierdut calmul fundamental și nu și-a îndepărtat dinaintea ochilor cântarul sfânt al obiectivității.

Iată un fapt care pune în evidență până la ce abnegație duce d. Stere obiectivitatea și care m-a impresionat adânc:

După portretul d-lui Maniu, d. Stere avea de gând să urmeze cu acela al d-lui Mihalache. Dar aci interveni o nehotărâre, a cărei explicație onestă d. Stere mi-o dădu îndată:

– Pe d. Maniu nu l-am considerat niciodată prieten. Pentru d-sa am avut totdeauna considerația pe care trebuia s-o am față de omul cu care împrejurările mă determinaseră să colaborez. L-am putut privi și studia cu toată obiectivitatea.

Față de d. Mihalache, lucrurile se schimbă. La d. Mihalache am ținut. D-sa izbutise să-mi inspire încredere și simpatie; atitudinea d-sale m-a dezamăgit. Sunt încă afectat de felul său de a se purta. Mă tem că, deocamdată, n-aș putea să fiu imparțial. Prefer să renunț la acest portret.

Și d. Stere a renunțat.

Om politic

De altfel, opinia d-lui Stere în fața decepțiilor ce a suferit din partea unora sau altora, precum și părerile d-sale asupra luptelor politice, în general, erau să apară în Preludii. D-sa hotărâse să mi le dicteze. A renunțat însă.

Mi-aduc aminte că-n convorbirea ce am avut atunci cu d-sa, d. Stere mi le-a formulat și, în esență, se rezumă la cele ce urmează:

– Sunt, probabil, îmi spunea d-sa, singurul român din generația actuală căruia i-a fost dat să vadă și valurile Oceanului Pacific, și ale celui Atlantic; și întinderea înghețată a mărilor polare, cât și azurul Mediteranei, și care a fost

coborât în cele mai adânci straturi ale societății, în lumea de crimă și de mizerie sufletească, și a putut totdeodată să se înalțe până la culmile piramidei sociale. Astfel, sufletul meu este pătruns de viziunea tragediei umane în mijlocul forțelor oarbe ale firii. Când îmi dau seama cât de plâpândă este flacăra conștiinței și cât de opac este întunericul care o învăluie și o amenință în înăbușire, biata creatură omenească, în cele mai mari scăderi și în cele mai grozave deformări, nu-mi mai poate inspira ură. M-am deprins să mă simt solidar cu mizeriile ei în fața crudului destin al existenței omenești. Și atunci când primesc loviturile, când patima aruncă asupra mea hula sau dezlănțuie prigonirea, în sufletul meu se naște nu reacțiunea care poate duce la răzbunare, ci viziunea blestemului omenesc care poate coborî până la asemenea degradări de simț și întunecări de cuget. În această stare sufletească, e evident că eu nu pot găsi resursele necesare pentru a lovi.

În al doilea rând, eu sunt adânc pătruns de ideologia democratică. După această ideologie, în societatea noastră, care nu este omogenă, ci diferențiată în grupuri și clase sociale cu interese, aspirațiuni și mentalități divergente, o viață sănătoasă, un progres pașnic care să înlăture conflicte violente, care s-ar putea naște ușor din interese și aspirațiuni contrare, este necesară o organizație care ar putea duce la stabilirea unui echilibru de forțe sociale și în luptă, potrivit cu împrejurările unui moment istoric dat și cu interesele superioare ale organismului social.

Structura democratică de stat asigură o asemenea organizație de echilibru. Într-un stat democrat, interesele și aspirațiunile diferitelor categorii sociale își găsesc expresiunea în diverse partide politice. Lupta dintre aceste partide, în cadrul aparatului democratic de stat, este singurul mijloc pentru descoperirea sau stabilirea echilibrului ce se impune într-o fază istorică determinată. Astfel, lupta politică nu este numai necesară, ea este garanția solidarității sociale adânci, cu toate aparențele ei de sfâșiere, pentru că lupta aici nu este

decât o formă de colaborare și singurul mijloc de a evita stabilirea echilibrului de forțe prin război civil.

Adaos la „Cazul Kristoffy-Goga“

D-l Stere se ferește pe cât poate să pună în evidență fie persoana sa, fie unele acte care i-ar releva vreun merit. De aici, unele reticențe care lasă fără explicație anumite fapte.

Astfel, în capitolul Domnul Președinte, acolo unde vorbește de „cazul Kristoffy-Goga“, d-sa se mulțumește să spună laconic că atât d. Goga, cât și d. Al. Vaida erau să fie victime ale unei intrigi fără seamăn, dacă d. Stere nu intervenea ca arbitru în această dramă, fără să dea la lumină amănunțele prețioase pe care mi le-a povestit mai târziu și a căror lipsa din text cred că lasă în nedumerire pe cititori.

Iată ce s-a petrecut:

Faimoasa telegramă trimisă de d. Goga d-lui Stere în anul 1912: „Vino imediat cu orice preț, e o chestie de viață și de moarte“, l-a făcut pe d. Stere să-și lase ocupațiile de la Iași și să alerge imediat la Budapesta, unde cunoștea personal pe ministrul de interne ungar Kristoffy. Se știa că d. Vaida acuzase prin publicitate pe d. Goga că a luat bani de la acest minister pentru a duce o campanie prin presă împotriva partidului național.

Cum a procedat d. Stere ca să facă dovada nevinovăției d-lui Goga, de care era absolut convins?

S-a dus mai întâi la ministrul de interne ungar și l-a întrebat:

– Cunoașteți pe d. Goga?

– Da.

– E adevărat că i-ați dat bani din fondurile secrete?

– Da.

– I-ați înmănat d-voastră personal acești bani?

– Da, răspunse ministrul ungar, c-un ton discret, în baza cunoștinței mai vechi ce avea cu d. Stere.

Uimit de aceste afirmări atât de categorice și mai ales atât de grave, d. Stere rugă pe interlocutorul său să accepte ca a

doua zi să facă aceste declarații, firește, tot cu discreția cuvenită, în fața a zece membri din comitetul național.

Ministrul Kristoffy consimți.

A doua zi, d. Stere se prezentă în audiență însoțit de cei zece membri.

Convorbirea fu repetată a doua zi ca în ajun:

– Ați înmănat d-voastră banii personali?

– Da.

Atunci d. Stere, punând mâna pe umărul primului dintre delegați, zise:

Nu cumva ați dat banii acestui domn?

– Nu.

Punând mâna pe al doilea, repetă întrebarea:

– Nici acestuia?

– Nici.

Apoi pe al treilea:

– Nici acestui domn?

– Nici acestui domn.

Atunci d. Stere sări revoltat:

– Dar bine, domnule ministru, acesta e chiar Octavian Goga, în carne și oase.

– Nu-l cunosc, nu l-am văzut niciodată, răspunse ministrul consternat.

Apoi adaose:

– E domnul Goga? Dar atunci n-am dat banii d-lui Goga. Sunt victima unei mistificări...

Iată procedeul cu care d. Stere a știut să salveze, într-un moment atât de important, situația d-lui Goga, exponentul nostru de căpetenie din Ardeal, de pe atunci.

Ne dăm seama cu toții ce compromitere teribilă ar fi fost pentru cauza noastră națională...

Mă întreb însă cum a putut d. Goga, după un așa imens serviciu, făcut cu jertfe reale, să răspundă mai târziu cu atitudinea atât de ingrată față de binefăcătorul nu numai al său, dar al unei mari cauze românești?

.....

D. Stere m-a făcut să petrec seri minunate, dându-mi mulțumirea pe care o simți numai în tovărășia oamenilor mari.

Prin asociații de idei, în timpul dictării sau în mod spontan, în momentele de recreație, d. Stere mi-a povestit amănunte foarte interesante din viața d-sale, încadrată între „temnița rusească din Chișinău și pușcăria românească de la Văcărești“, sau din viața unor oameni politici pe care i-a cunoscut de aproape.

Oricât de interesante ar fi însă toate acestea, mă întreb dacă am dreptul să le las să meargă mai departe, povestindu-le și altora?

Cred că nu am acest drept.

Ploiești, 15 septembrie 1930

II

O PAGINĂ SENTIMENTALĂ DIN VIAȚA
D-LUI C. STERE¹

L. LEONEANU

Ce admirabil povestitor e d. Stere în clipele de intimitate, când pauzele dintre orele de lucru îi încălzesc buna dispoziție și-i deșteaptă unele amintiri sentimentale!

Am avut norocul să gust aceste clipe cu prilejul scrierii memoriilor d-sale, când de la dictare treceam la repaosul fericit, în parcul de la Bucov, a cărui liniște de rai n-am s-o uit niciodată.

O zi frumoasă de aprilie, veselă și bine colorată de pajiștile care se pierdeau la orizont în Valea Teleajenului, ca niște covoare scumpe.

Coboram împreună cu d. Stere o potecă odihnitoare, mărginită de un șir de copăcei înfloriți. Deodată, solitarul de la Bucov se opri ca să mă întrebe, ca și cum ar fi urmat în gând șirul unei convorbiri, care nu avusese loc, dar la care, desigur, prin cine știe ce asociații de idei, d-sa reflectase în momentul acela:

– Dumneata crezi că eu am să mă limitez numai la amintiri politice?

– ?

– Am de gând să scriu și un roman. Pe câmpul larg al romanului meu, voi avea prilejul să-mi așez și amintirile din

¹ „Adevărul literar și artistic“, seria II, anul IX, nr. 521, din 30 noiembrie 1930, p. 3; reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, ed. cit., vol. cit., p. 627-631.

tinereță, care, fără îndoială, vor fi mai puțin rigide și vor avea în ele mai accentuat zbuciumul sufletului omenesc.

Și, din vorbă în vorbă, alunecărăm pe panta amintirilor sentimentale.

Nu-mi dau seama nici acum în ce fel am izbutit să-l fac pe d. Stere să ridice un colț de văl și să-mi povestească cu multă duioșie o pagină din trecutul său bogat în întâmplări.

*

– Acum trei ani – *începu să-mi spună d. Stere* – mi s-a întâmplat un lucru care m-a impresionat adânc.

Într-o dimineață, răsfoindu-mi corespondența, găsesc o scrisoare cu un conținut care m-a pus în nedumerire. O femeie, cu un nume care nu-mi reamintea nimic, mă invita cu o stăruință aproape disperată să vin îndată la Chișinău. „Sunt bolnavă grav, îmi scria ea. Simt că ultima mea zi se apropie. N-aș vrea să închid ochii fără să te văd și să-ți destăinuiesc un lucru care m-ar apăsa greu pe suflet dacă l-aș duce cu mine în mormânt. Te rog cu stăruință, vino!“

O curiozitate aproape femeiască m-a făcut să-i îndeplinesc dorința.

Am sosit la Chișinău într-o zi tristă de toamnă, făcută parcă anume să sporească melancolia uliței mărginașe cu clădiri mici și albe, în care trebuia să caut numărul casei însemnată în scrisoarea ce primisem.

O am și acum în minte: o casă umilă, cu storiurile lăsate, ascunzând lumina tristă a unei lămpi de petrol. Un singur lucru părea că mai surâde acolo: grădinița din față, unde crescuse o adevărată pădure de dalii, înalte până-n dreptul ferestrelor, cercetând și ele parcă să vadă ce se petrece înăuntru.

Am bătut sfios la ușă. M-a primit și m-a condus o bătrână îndoită de mijloc, plină totuși de viață și de multă bunăvoință.

Într-o odăiță în dreapta, o femeie cu părul alb sta bolnavă în pat, iar la o parte, pe câte un scaun, alte două femei, rude sau cunoștințe. Mă priviră drept în ochi, când intrai, așteptând parcă de la mine o ultimă nădejde.

Bolnava le făcu semn să treacă în altă cameră și, când rămăsei singur cu ea, făcu o sforțare să se ridice mai sus pe pernă și-mi zise:

– Iartă-mă că ți-am cerut o jertfă atât de mare. Altfel aș fi murit nemângâiată. Trebuie să mă spovedesc scurt, fără mult ocol, fiindcă mă silește boala și obolesc la fiecare vorbă.

Îți mai aduci aminte de mine? Am fost colegă cu d-ta pe băncile liceului¹. Aveai, mi-aduc bine aminte, o putere neînțeleasă de stăpânire asupra colegilor și mai ales asupra mea. Eram în fruntea celor care te admirau.

Mirât, am început să-i cercetez mai bine figura și îndeosebi ochii. Nu-mi aminteam nimic. Nicio urmă de legătură cu trecutul. Începusem să mă necăjesc pe memoria mea slabă.

Apoi urmă:

– Îmi făcusem un adevărat ideal din ființa d-tale. Și mai ales admirația mea a atins culmea în ziua fericită când, la o lucrare scrisă, mi-ai făcut teza și mi-ai dat-o pe ascuns ca unei bune surori. De-atunci mi-ai rămas în gând și în inimă și te-am urmărit din depărtare în tot timpul, în întreaga d-tale evoluție.

Eu mi-am continuat studiile. Am trecut bacalaureatul și universitatea. Părinții nu m-au lăsat să-mi fac carieră, fiind oameni bogați. Am stat acasă, pentru ca să refuz, pe rând, toate cererile de căsătorie ce-mi veneau, tot gândul fiindu-mi la d-ta.

Părinții, și îndeosebi mama, au murit cu mâhnirea că mă vor lăsa singură și hotărâtă cu atâta încăpățănare s-o duc și mai departe tot așa. Au trecut ani după ani și apoi a venit războiul cu tot cortegiul lui de nenorociri și pagube, care m-au lovit și pe mine.

Mi-am mutat singurătatea dintr-o casă mare într-una mai mică și poate că aș fi ajuns ca pelerinii din vechime, cu desaga la spinare și toiagul în mână, dacă boala nu s-ar fi grăbit să-mi scurteze drumul...

¹ „Liceul Nobilimii“ din Chișinău nu era atunci, precum nici mai târziu, până la Primul Război Mondial, liceu „mixt“. Prin urmare, e imposibil ca necunoscuta să-i fi fost „colegă pe băncile liceului“.

Am ținut să știi că ți-am fost credincioasă toată viața și că toate izbânzile d-tale au fost bucuriile mele cele mai mari din viață. Dar acum toate s-au sfârșit. S-au sfârșit destul de trist, precum vezi...

Firește, d-ta ești cu desăvârșire nevinovat. Ce vină poți avea că eu ți-am păstrat neclintit în suflet un sentiment pe care n-am îndrăznit să ți-l destăinuiesc, nici la început, când eram amândoi colegi pe băncile liceului, nici în urmă, când, după ce ai plecat din școală, eu am continuat să-ți păstrez în inimă aceeași dragoste nemărturisită.

Se împlinesc cincizeci de ani de atunci. Ia te uită ce am purtat la sân în tot acest timp!

Și, desfăcând un medalion pe care-l ținea atârnat la gât, mi-l dete să-l privesc de aproape.

Era fotografia mea la vârsta de șaptesprezece ani, în uni-forma de liceu, un chip pe care eu însumi aproape nu-l mai recunoșteam.

– Acum păstrează-l d-ta, îmi zise ea istovită de oboseală. M-ar fi durut rău să mor știind că duc cu mine această amuletă cu întreaga ei tăină dureroasă.

Apoi se lăsă iarăși pe pernă și închise ochii cu un fel de fericire care-i rumenise ușor obraji palizi.

M-am uitat din nou și cu mai multă stăruință la ea. Nu m-am simțit niciodată mai izolat și mai rătăcit în pustiul trecutului. Aș fi vrut s-o întreb, s-o descos, să-i cer un amănunt cât de mic care s-o facă să-mi răsară în minte, odată cu clipa în care-mi spunea că m-a cunoscut.

Mi-am dus mâna la tâmplă și am apăsat cu putere, căutând în figura ei îmbătrânită urme din vremea de altădată. Mi-a fost cu neputință. Figura ei îmi era absolut necunoscută. Nu-mi aminteam deloc de ea.

Era parcă pentru întâia oară când întâlneam această femeie. Mi-a trecut prin minte s-o rog să-mi dea o fotografie din copilăria ei, pentru ca, cercetând-o, să mi-o reamintesc.

Însă aceasta ar fi însemnat să-i deștept bănuiala că-mi e cu de-săvârșire străină...

M-am ridicat. La zgomotul pe care-l făcuse scaunul, cele două prietene intrară.

A doua zi, am părăsit Chișinăul cu multă tristețe în inimă.

După o săptămână, am aflat că a murit...

Nu-mi trece nici acum, după atâția ani, remușcarea că n-am putut s-o recunosc.

D. Stere tăcu câteva clipe. În lumina ochilor săi îngândurați măsuram parcă toată depărtarea trecutului peste care se așterne întunericul uitării.

Povestitorul părea profund impresionat, cu toată stăpânirea de sine pe care experiența unei vieți vijelioase știuse să i-o impună.

Simțeam că în clipa aceea realistul Stere duce o luptă grea, nu cu austerul autor al Preludiilor, ci cu sentimentul Stere pe care amintirea unei pagini mișcătoare din viață îl înduioșase.

III

D. C. STERE, ROMANCIER ¹

În preajma revoluției...
**Un roman cu cheie? Un document
 senzațional? Nu: o operă**

OMICRON

D. C. Stere este, fără îndoială, o figură paradoxală și singularică în politica românească. Inteligent și cultivat ca pentru a reprezenta și justifica privilegiul elitelor, el întruchipează provincia cea mai umilă și mai plebeiană, Basarabia. Energic și hotărât, el concretizează înfrângerea. Aspru la înfățișare și burzuluiit, el e, în realitate, sfătoșenia și delicatețea.

Reintră acum în literatură. E o reîntoarcere „la locul unde au fost jurămintele“, cum ar scrie Cezar Petrescu. Neînțeleș, d. C. Stere se readaptează vechiului cântec cu care a intrat în viața publică și prinde, ca dintr-o boare ce i-a mânat piroga între recife și nășipuri, un la din vechile melodii ale tinereții, trecute la „Viața românească“. E destul pentru o ispită. E destul pentru un roman.

Acest roman este scris. Adică el este mai întâi trăit. Nu rămânea decât să fie scris. Se intitulează: În preajma revoluției. Am văzut manuscrisul. O mână străină i-a desinat trăsăturile, cu creionul. D. Leoneanu, ziarist din Ploiești, a fixat pe hârtie o dictare vijelioasă și fără întreruperi, zeci de ceasuri de-a rândul. Și, cum îmi arăt mirarea pentru acest fel de a scrie o operă, d. C. Stere, în camera sa de la „Esplanade“, îmi explică răbdător față de nepriceperea mea:

¹ „Curentul“, anul IV, nr. 1388, din 7 decembrie 1931, p. 3-4; reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, ed. cit., vol. cit., p. 631-636.

– Bunăvoința celui ce a scris aici nu a fost însoțită și de curajul de a mă întrerupe. Și nici n-ar fi reușit nimeni să mă oprească. Îți spun însă numai ca să-nțelegi de ce mi-au trebuit douăzeci de zile pentru a dicta două volume și apoi trei luni pentru a corija și complecta numai unul din ele.

– *E romanul dv. autobiografic?*

– Nu. Și nici n-ar putea fi. Greșit s-a scris în presă despre acest roman. Eroul nu sunt eu, ci un personaj sintetic, în care, printr-un procedeu literar bine cunoscut și aplicat, se reflectă doi sau trei oameni întâlniți de mine. Fabula, întâmplările eroului nu sunt ale mele, dar am împletit, bineînțeles, unele episoade din zilele mele cele mai triste, așa cum face orice scriitor când scrie un roman.

– *Pentru „întâmplările“ dv. am fi așteptat câteva volume de Memorii.*

– Memoriile mele... Nu le pot face. Eu n-am jucat în viața publică un rol așa de însemnat, încât să merit a întreține publicul cu persoana mea. Apoi, mai cred că niște memorii cinstite nu pot fi decât acelea care se publică la cincizeci de ani de la moartea scriitorului și de la epoca la care ele se referă. Altfel, memoriile devin niște instrumente de jignire sau de lingușire, niște necuviințe pe care eu nu le pot comite. Chiar Jean-Jacques Rousseau, care spunea despre *Confesiunile* sale că sunt o carte cu care se va duce „înaintea lui Dumnezeu“, nu s-a putut sustrage de la unele aprecieri defavorabile. *Memoriile* lui Bülow? Multe necuviințe, la fiecare pas. Vorbește undeva de prințul. H...h...!...h..., care a fost prins de principesă, în palatul [patul?] său, cu o cucoană care-l consola... Ei bine, cucoana aceea trăiește. Nu e o mojiție? Mai scrie undeva că din patul Kaiserului s-a ridicat o subretă, care de asemenea trăiește și e o celebritate în teatru. Te întreb pe d-ta, pentru ce să fie pedepsite aceste persoane numai fiindcă au avut norocul de a fi întâlnit în calea lor personajii istorice? Așa că memorii eu nu voi scrie.

O parte din viața mea s-a desfășurat în condițiuni cu totul deosebite, incredibile, așa zice. Mă refer la episodul din Rusia.

Și, fiindcă nu pot spune lucrurilor pe nume, am recurs la procedeul următor: zugrăvesc tabloul Basarabiei, la mijlocul veacului trecut, și tot procesul de pustiire a sufletului basarabean.

În sânul acestei provincii se naște un copil, care e prins de vârtejul revoluției și trimis în Siberia. Evident, în toată evocarea vieții lui de acolo utilizez amintirile mele. Nu pot scoate un roman din deget, ci doar din inimă și din cap. Inima și corpul meu sunt pline de rănilor existenței aceleia, când aveam, în dreapta și în stânga mea, tovarăși de celulă, pe Pilsudski și pe Lenin.

– *Dar eroul romanului cine este?*

– Un publicist din Rusia a întrebuițat, pentru un personaj ca al meu, un termen caracteristic: nobilul pocăit... Așadar, e vorba de un boier pocăit, din Basarabia, care îmbrățișează apostolatul revoluționar.

Foarte ușor am scris acest roman. Am inventat cât se poate de puțin, mărgininu-mi cadrul la lucruri văzute.

– *Cum v-ați consacrat muncii de elaborare a unui roman ca acesta?*

– Povestind prietenilor mei crâmpie din viața mea, am ajuns să văd și eu că un imens capital de experiență s-ar pierde nescriind unele lucruri de un interes mai general. Am însărcinat pe eroul meu cu rolul de a le interpreta. Nu e posibil a scrie astfel [altfel?] o carte decât cu elemente din viața trăită.

– *Ați urmărit o teză politică în roman?*

– Niciuna. Doar atât cât poate să cuprindă pictura unei epoci, a unor oameni și evenimente, care în primul volum se opresc la anul 1905, la întâia mișcare cu caracter revoluționar în Basarabia. Am scris primul volum, ca și cum lucrurile s-ar fi petrecut ieri.

– *Curios!*

– Nu e deloc curios, pentru cine știe năpraznicia acelor vremi. Basarabia a fost un loc viran în Europa, unic, incomparabil. Personagiile romanului, întrucât sunt basarabeni, își trăiesc viața lor logică, fixată în cadrul lor istoric.

– *Romanul dv. se desfășoară și după unirea Basarabiei cu țara veche?*

– E marea dificultate, pe care nu știu cum o voi trece. Cât timp acțiunea se petrece în Rusia, ea este învăluită de anonimatul care era ambianța Rusiei. Am putut folosi nume inventate. Dar în țara veche? Cum voi putea oare vorbi de Mitiță Sturdza, de Ionel Brătianu, de Take Ionescu, fără să-i numesc? Nu știu. Nu am gata pentru tipar decât două volume.

Primul se cheamă: *În preajma revoluției. Prolog: Smaragda Theodorovna* (este mama eroului).

Al doilea: *Copilăria și adolescența lui Vania Răutu*.

Al treilea, pe care-l grifonez acum: *În închisoare* (va fi cel mai impresionant).

Și dacă nu-mi voi putea aduce eroul în Vechiul Regat, atunci voi fi nevoit să continuu în *Memorii* (bine sigilate și păstrate cincizeci de ani după moartea mea) partea cea mai dificilă a istorisirii unei vieți.

– *Care e subiectul, în linii generale, al romanului dv.?*

– Viața unui tânăr care la optsprezece ani intră în închisoare, stă acolo patru ani și iese un om format în închisoare: e un timid și un brutal. Cum a fost cu puțință ca un membru al claselor privilegiate, ca el, să fie prins de curentul revoluționar, se explică în nepotrivirea dintre părinții lui.

– *Ați portretizat, fără îndoială, pe Pilsudski și pe Lenin, lângă care a trăit Vania Răutu, cu nevasta lui, în Siberia.*

– Nu m-am atins de numele acestor personaje istorice. Dar ele sunt întrupate în unele caracteristici ale eroului meu.

– *Ce v-a îndemnat să scrieți în preajma revoluției?*

– Bătrânețea. Tinerii trăiesc cu nădejdea și bătrânii cu amintirile. Câteodată cu amarul acelor nădejdi. Eu am trăit și în subsolul vieții, și în vârful piramidei; și în Apusul civilizată și cald, și la marea înghețată; și lângă stăpâni, și lângă servitori. E o experiență. E o viață...

– *Sunteți mulțumit?*

– De viață mai puțin, de scrisul meu mai mult. Dar eu nu văd ceea ce am scris eu. Văd numai ceea ce am simțit eu.

– *Nu veți putea împiedica nici critica literară, nici cronică politică, de a vedea în romanul dv. o formă deghizată a Memoriilor de la care vă abțineți deocamdată...*

– Criticii cu perspicacitate văd totdeauna mai mult. Chiar și ceea ce nu văd eu. Dacă Leonardo da Vinci ar putea citi tot ceea ce s-a scris despre Mona Lisa lui, s-ar mira el însuși de câte au fost presupuse dedesubtul simplelor și artisticele lor în intenții.

– *Veți adăuga, cu acest roman, încă un mister vieții dv. de mister.*

– Dacă oamenii ar înțelege sau ar putea să înțeleagă ceea ce de atâtea ori am spus în Camera, n-ar mai fi niciun mister. Eu nu sunt decât reflexul unei mentalități basarabene, pe care încă o ignorează oamenii politici. Eu nu am avere și locuiesc la hotel. Nu cheltuiesc un ban pentru alegerea mea. Cu toate astea, Basarabia mă alege mereu. Și cu ce greutate lupt eu! Cu toate astea, doar Iuliu Maniu și Al. Vaida se mai aleg atât de ușor... Și cu ei guvernele nu-și permit teroarea, schingiuirile și arestarea pe care și-o permit ele cu mine.

– ?

– Totdeauna am scris cinstit gândul meu. Nu mi-e rușine de niciun cuvânt pe care l-am scris sau l-am spus. Că am scris sub cenzură? Eu sub cenzură sunt născut. Eu știu cum se scrie pentru a pune importantul printre rânduri și numai o aparență în slovă. Dar n-am nicio grijă. După moartea mea, se va găsi cineva care să restituie memoriei mele partea de dreptate răpită mie de cei ce m-au judecat în timpul vieții.

Ce exemple să mai dau? S-a serbat un pătrar de veac de la înființarea primei gazete românești în Basarabia. Eu am înființat-o și trei sferturi din cuprinsul ei, eu l-am scris. Dar numele meu n-a fost nici pomenit.

Procesul meu e procesul Basarabiei. Nu vă spune oare nimic faptul că Basarabia tot m-ar alege deputat, fie că m-ar pune guvernul în lanțuri, așa cum m-a ales, în 1920, eu fiind în Elveția, când alegătorii mi-au falsificat consimțământul?...

La frontierele literaturii, unde începea domeniul politic, ne-am despărțit cu afecțiune.

IV

D. C. STERE A SCRIS UN ROMAN¹
 CUM NE LĂMUREȘTE D-SA PROCESUL DINTRE
 LITERATURĂ ȘI VIAȚĂ, PRECIZĂND
 SIMULTAN CĂ NU A URMĂRIT O
 AUTOBIOGRAFIE

HORIA ROMAN

Cel ce semnează aceste rânduri a avut prilejul să cunoască pe d. Stere într-una din cele mai interesante epoci din viața sa.

Anume, după defecțiunea din Partidul Național-Tărănesc din 1930 și după celebra noapte de la Hotel Metropol, în zilele de reculegere și de primăvară, pe care d. Stere le-a petrecut la conacul d-sale de la Bucov.

Se hotărâse să-și scrie memoriile.

După atâtea zile de zbucium și după o activitate febrilă în guvern, d. Stere căuta în atmosfera izolată a Bucovului ceasurile de reculegere necesare unei întoarceri în desișul anilor.

Am avut fericita ocazie ca primele pagini ale Preludiilor să-mi fie dictate mie.

Revăd întreagă ziua și noaptea petrecută sus, în mansarda favorită.

În câteva ceasuri, d. Stere dictase aproape un capitol de carte și pornise în vizita obișnuită prin grădina pe care o cultiva cu mare pasiune.

Mi-a explicat, cu un lux de amănunte pe care numai un specialist îl cunoaște, cum se cultivă cireșii de Japonia și era preocupat îndeosebi de irigația parcului său.

¹ „Adevărul“, anul 44, nr. 14.721, 25 decembrie 1931, p. 3.

Înregistram o perioadă critică în politica românească. Se vorbea de o eventuală cădere a guvernului, după molestarea invalizilor pe străzile capitalei; evenimentele la ordinea zilei aveau darul să inspire lungi comentarii și să agite întreaga noastră presă.

Deși în centrul acestor evenimente și citat în toate împrejurările, d. Stere lipsea de la toată această agitație.

Îl preocupa mai mult cireșul de lângă fântână, care crescuse frumos și înalt în câteva luni, decât o criză de guvern care se anunța cu surle și zurgălăi.

Omul solicitat – altădată – în permanență se reculegea.

În izolarea de la Bucov, d. Stere avea dreapta perspectivă a stărilor de fapt, a oamenilor cu care colaborase, a evenimentelor care se desfășurau.

Și era calm.

Vremea ne-a arătat că a avut dreptate.

*

Cu „preludiile“ sale, d. Stere reintră în literatură. Pagini de înaltă inspirație se împletesc cu pagini de autentic pamflet. Stilul nervos și polemic al ziaristului se înfrățeste cu imaginea sugestivă a creatorului în artă.

C. Șărcăleanu, peste amintirea cărnii trecuseră decenii și pe care credeam că-l vom regăsi numai în colecția prăfuită a „Vieții românești“, a reînviat odată cu aceste Preludii.

A reînviat parțial.

Pentru că scriitorul Șărcăleanu a apărut în Documente și lămuriri politice dublat de un observator politic sever și scrisul său era mai degrabă o oglindă în care se răsfrângea – literaturizată – o perioadă determinată în viața României Mari.

Cu romanul În preajma revoluției, pe care-l anunță, d. Stere strânge mâna, camaraderește, ca la o revedere după ani de zile, vechiului scriitor care dăinuia într-însul.

Peste tinerețea lui C. Șărcăleanu, d. Stere adaugă experiența bogată a vremii care s-a scurs de la întâile manifestări ale sale în publicistică.

Oamenii, iluziile și deziluziile unei treceri vertiginoase prin viață constituie, desigur, un material inedit pentru un roman.

Ne-a interesat cadrul, concepția și vestmântul literar în care îl va scrie.

De aceea ne-am adresat autorului.

– *În întoarcerea dv. la literatură, după un răstimp de luptă politică exclusivă, noi vedem un simbol. Ne interesează lămurirea acestui proces...*

– Nu știu dacă am fost vreodată în literatură și nu știu dacă am plecat. Deci – nu știu dacă mă întorc.

Am fost întotdeauna un mânuitor al condeiului și am scris sub presiunea nu numai a împrejurărilor din afară, dar și sub presiunea cerințelor sufletești.

Eu nu cred că este o prea mare deosebire în faptul că am scris în afara romanului și, în genere, nu fac o prea mare demarcație între ziaristul, ideologul și romancierul din mine.

Lucrul acesta lămurește, cred, îndeajuns prima d-tale întrebare.

Un cadru vast

– *Până când vom citi romanul, ne puteți schița cadrul, concepția și vestmântul literar?*

– Mă apropiu de 70 de ani și am avut o viață bogată în tribulațiuni și experiență.

Nu știu dacă există vreun alt român – sau dacă a fost vreodată – căruia să-i fi fost dat să vadă și țărmul Oceanului Pacific, Atlantic și Oceanul Înghețat și Marea Mediterană, care a trăit viața și ca membru al clasei privilegiate – fac parte dintr-o bogată familie – și în subsolurile societății, care să fi cunoscut mari satisfacții morale și suferințe adânci.

Era natural, deci, ca să mă gândesc cum poate fi utilizat un material așa de bogat.

Prietenii cu care adesea am vorbit despre romanul meu și căroră le-am citit fragmente m-au sfătuit să-mi scriu *memoriile*.

Dar „memoriile“ sunt prea strâns legate de actualitate. Ele ar trebui publicate după jumătate de veac de la moartea scriitorului.

Altfel, ești expus sau la denaturare sau la indiscreție și chiar la neomenie.

Din această cauză, chiar Jean Jacques Rousseau, care intenționa ca din *Confesiunile* sale să facă o oglindă fidelă a realităților nu s-a putut ține până la sfârșit de promisiune.

Și – *afirmă d. Stere cu un vag surâs* – eu n-am jucat vreunul din rolurile care să intereseze lumea și după o jumătate de veac.

Afară de asta, publicarea unui manuscris după o jumătate de veac este în directă contradicție cu temperamentul meu înclinat spre cea mai vie actualitate.

Am găsit – deci – un singur mijloc de a utiliza experiența de care-ți vorbeam și pe care – în parte – am și realizat-o în nuvela *În voia valurilor*, care povestește un episod din viața în Siberia.

Așadar, m-am hotărât ca experiența mea s-o utilizez în forma unui roman și să-mi dau astfel puțința să fac o operă care poate că ar fi prin sine însăși mai adevărată decât orice memorii și biografii. Această operă zugrăvește o epocă, viața culturală și socială a unei regiuni și istoria unei generații.

Autobiografie sau creație literară

– *Dacă ne este permisă indiscreția aceasta, vă rugăm să ne spuneți dacă romanul dv. este totuși o autobiografie.*

– Îmi pare bine că-mi pui această întrebare. Ea are darul să lămurească o atmosferă creată cu anticipație romanului meu.

Personajul principal este un tip, o creație literară care, prin istoria lui intimă, n-are nimic comun cu viața mea.

Fabula romanului este pe de-a-ntregul inventată, cu foarte rare excepțiuni.

Am creat un tip de intelectual rus, de origină român din Basarabia, care, cu timpul, se dezlipște de sufletul Rusiei – și chiar ajunge să se simtă român.

M-am servit de acest prilej ca să fac un tablou al stării culturale din Basarabia de acum 70-80 de ani.

Ca un prolog al cărții am scris romanul părinților eroilor.

Deci Vania Răutu nu sunt eu, romanul lui nu este a[l] meu, dar l-am ales ca suport pentru reminiscențele mele...

Îl fac să trăiască multe evenimente și episoade din viața mea; dar și acestea sunt selectate, triate, condensate și adesea radical transformate. Nu există niciun roman care să fie scris altfel.

Un scriitor nu poate inventa. Dacă ar căuta să inventeze, ar da o operă moartă.

Dar în operația de condensare, triare, transformare, Vania Răutu va trece prin suferințele mele și prin aventurile mele – care însă n-au fost numai ale mele; cum, pe de altă parte, multe din experiențele mele nu vor fi legate de ale lui Vania Răutu.

Răspunsul la întrebarea d-tale rămâne, deci, clar:

Am scris un roman, așa cum se scriu toate romanele: cu elemente din viața de toate zilele, cu reminiscențe, cu o puternică doză de realism.

Va interesa sau nu?

Vom vedea.

După tipărirea lui, rolul cel mare va fi al genialilor noștri critici...

*

Intenționam să mai punem d-lui Stere o întrebare cu privire la literatura românească de azi.

Am renunțat.

Pentru că, de nu ne înșelăm, d-sa a dat răspunsul acesta de mult:

Când d. Garabet Ibrăileanu a fost numit profesor de istoria literaturii române la facultatea din Iași, se zice că d. Stere l-a felicitat spunându-i:

– Ești un om pentru care am multă admirație. Ai reușit să predați istoria unor lucruri inexistente.

V

ROMANUL D-LUI STERE: ÎN PREAJMA REVOLUȚIEI – SMARAGDA THEODOROVNA ATMOSFERA, PERSONAJELE, SUBIECTUL¹

L. LEONEANU

Roman sau memorii?

În 1930, atunci când am fost delegat din partea ziarului „Adevărul“ să plec la Bucov pentru ca d. C. Stere să-mi dicteze Preludiile sale, mi-am dat încă o dată seama că distinsul om politic, prin temperamentul și sensibilitatea sa, prin avântul tot mai accentuat ce pune în paginile ce mi le dicta, are un puternic și neîntrecut talent de scriitor.

După terminarea Preludiilor, d-l Stere mi-a declarat că are intenția să urmeze, în curând, cu scrierea Memoriilor.

Când am fost, apoi, trimis din nou la d-sa, în toamna aceasta, prin luna septembrie, am crezut că e hotărât să-și pună planul în executare. Dar d-sa mi-a declarat că s-a răzgândit.

– Memoriile, îmi spunea d-l Stere, cer o imperioasă condiție, aceea de a fi publicate după cel puțin douăzeci de ani de la dispariția autorului lor. Or, eu găsesem că e necesar să informez lumea românească chiar de pe acum asupra stării sociale și a moravurilor din Basarabia, din ultimele șase decenii, mai ales pentru edificarea românilor din celelalte provincii, unde

¹ „Adevărul literar și artistic“, seria II, anul X, nr. 579, 10 ianuarie 1932, p. 1-2; reprodus în *Portrete literare și politice*, 1935, p. 10-26; reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, ed. cit., vol. cit., p. 636-642.

fondul real al traiului românilor de peste Prut e cu desăvârșire necunoscut. Mi-am schimbat deci planul de lucru și vreau să-mi redau amintirile sub forma literară de roman.

Mărturisesc că am avut un moment de ezitare.

Cu toate convingerile ce-mi făcusem cu privire la talentul d-lui Stere, hotărârea de a recurge la cea mai grea formă de expunere literară mi-a inspirat îndoieli, fiindcă arta de a scrie un roman e înconjurată de o mulțime de greutate: plan amănunțit de lucru, conflicte sufletesti, analize psihologice și, mai ales, o dibăcie specială de a atrage pe cititori și de a le deștepta interesul cu fiecare pagină ce urmează.

Apreciam talentul d-lui Stere, dar nu uitam că, înainte de toate, d-sa, absorbit în frământări politice, nu putuse avea timpul să se preocupe de atâtea meșteșuguri, care intră numai în competența omului de literă.

La devotamentul meu afectuos de a-l servi, se adăuga acum și curiozitatea de a vedea cum poate scrie și, îndeosebi, cum va dicta d-sa capitolele unui roman!

Cum scrie d. Stere?

În mansarda conacului, mi-am reluat activitatea, așternând pe hârtie gândurile pe care Solitarul de la Bucov mi le dicta cu atâta artă.

Cu toate că rolul meu părea să fie redus la acela al unui simplu automat, inima, pe care nu aveam puterea s-o stăpânesc, vibra alături de autor, sub farmecul talentului său.

În aceeași mansardă liniștită din conacul de la Bucov, de unde de abia în timpul zilei găseam răgaz și aveam voie să gust câteva ceasuri frumusețea toamnei care se așternea melancolică pe deasupra minunatului parc înconjurător, am trăit noapți de lucru febril, cărora nu le-am simțit oboseala.

Nu le-am simțit nici că mă apasă și nici cum trec.

Zorii zilei ne surprindeau pe amândoi. D-l Stere în picioare, plimbându-se prin casă, dictând ca un adevărat inspirat, eu la masă, uimit că timpul trecuse pe nesimțite.

Surprinși de lumina zorilor, ne uitam unul la altul zâmbind. Mă așteptam ca d. Stere să mă întrebe dacă am oboseit și să-mi zică: „Du-te de te culcă“. Dar d-sa, abia trezit din visul inspirațiilor, găsea că e mai necesar să profite de aerul curat al parcului. Și găsea de cuviință că trebuie să mă asociez și pe mine, îmbindu-mă pe un ton hotărât:

– Hai să ne plimbăm prin grădină.

Și-l urmam.

Acolo continua să-mi povestească subiectul, făcând diferite combinații la planul de lucru, istorisindu-mi capitolele ce aveau să urmeze.

L-am întrebat dacă are vreun plan de mai înainte stabilit. Mi-a răspuns că nu, că are doar înaintea ochilor, în fiecare moment, viziunea personajelor și a expunerii faptelor, care decurg de la sine, în mod firesc, așa cum i se arată.

Iată-mă, dar, prins încă de la primul capitol în mrejele fermecătoare ale romanului, al cărui prim volum, ce va apărea în curând, poartă titlul Smaragda Theodorovna.

De a doua zi, începusem să trăiesc în lumea în care mă transportase imaginația autorului. Așteptam serile cu nerăbdare să văd continuarea, fiindcă în timpul zilei d. Stere întrepruiea lucrul intelectual, pentru a se ocupa cu cultura florilor și a arborilor exotici.

În mai puțin de douăzeci de zile – sau, mai exact, de nopți –, d. Stere mi-a dictat două volume. Au fost seri în care, fără exagerare, îmi dicta până la două sute de pagini de manuscris.

În primul volum, care e sub tipar, e cuprinsă partea întâi a romanului.

Basarabia

Cer iertare d-lui Stere, dacă dezvolt subiectul, descriind fapte și personaje care trebuiau, probabil, să fie trecute în Amintiri, dar care acum par atât de vii și colorate sub puterea vigurosului talent de scriitor al d-lui Stere.

Nu am pretenția să fac pronosticuri, dar, când e vorba de o operă de artă serioasă ca aceasta, am tot curajul s-o spun de mai dinainte că romanul d-lui Stere va îndeplini toate condițiunile grele, cerute de acest gen literar.

Acuma, după ce lucrul s-a desăvârșit, văd că, dacă d. Stere s-ar fi oprit la ideea de a-și scrie memoriile, o mulțime de figuri interesante din societatea atât de ciudată a Basarabiei ar fi rămas necunoscute și ar fi fost o pagubă pentru cunoașterea provinciei de peste Prut.

Ațiunea se desfășoară pe malul Nistrului, într-o poziție încântătoare, acolo unde fluviul face un ocol pronunțat, la conacul boierului Iorgu Răutu.

De la început, autorul ne face cunoscută atmosfera din Basarabia de acum vreo șase decenii, starea politică, starea socială, traiul familiilor românești, atât din clasa boierească, cât și țărănească, precum și întreaga operă de destrămare sufletească a fraților noștri de la Nistru.

Toate acestea, d. Stere ni le redă nu sub forma unor pagini rigide de sociologie, ci într-un chip colorat, sugestiv, atrăgător și interesant. D-sa ne face să asistăm la toată drama zguduitoare prin care trecea românismul pe acele vremuri.

Personajele prinse în vraja talentului autorului, cu o extraordinară dibăcie și finețe, ilustrează o întreagă epocă.

Aleg din memorie câteva din ele, la întâmplare, fiindcă m-a impresionat nu numai felul lor original de a fi, dar și darul ales cu care autorul le pune în relief.

Personajele

Lemeș Lăutarul prinde de la început atenția prin duioșia aventurilor prin care e silit să treacă.

Deși evreu de origine, e învinuit de exces de naționalism românesc. E unicul cântăreț popular care plimbă doina noastră prin satele basarabene, făcând să se păstreze o tradiție pe care opera de deznaționalizare rusească o înăbușea tot mai mult sub cenușa uitărilor forțate.

Din cauza aceasta, el a fost expulzat. Un alt Barbu Lăutaru, așezat însă în împrejurări care să facă din el un adevărat martir. D. Stere îl descrie impresionant.

Anica Mesnicu e tipul original al femeii care ține să fie prezentă la toate ocaziunile. Nu e botez, nuntă sau înmormântare de la care să lipsească. Ea își schimbă figura și se îmbracă după împrejurări. Prin perseverența ei, devine aproape o necesitate și când e absentă i se simte lipsa.

D. Stere o așază într-un cadru umoristic și o caracterizează de minune atunci când ne spune că această coană Anica conține în ea atâtea calități cât o întreagă instituție.

Popa Vasile învie, sub o formă adevărat artistică, toate daturile și cusururile unui popă de țară, din vremea mai mult sau mai puțin veche, așa cum i-au apucat și generațiile mai tinere și cum cred că există exemplare și astăzi. Insinuant, simpatice, foarte prietenoase, dar, în același timp, bețiv incorigibil, cu manifestațiuni care te pun în încurcătură în momente solemne și care scot din răbdare până și pe oamenii cei mai cu judecată, cum e Iorgu Răutu.

Cu toată ignoranța și ticăloșiile lui, își crease însă drepturi la simpatia și preferința sătenilor, prin faptul că făcea slujba în românește, pe câtă vreme preoții mai tineri, ieșiți din seminar, oficiau în limba rusească.

Felul cum îl descrie d. Stere constituie o puternică pagină de antologie.

Alexandru Ivanovici, prototipul parazitului social, baronul Bartic și boierul Ramati [?], doi desfrânați fără seamăn, reprezentanți clasici ai degenerescenței, jupâneasa Marghioala și vechilul Alexandru, servitorii vechi și credincioși ai casei, dar a căror tâmpenie scoate de multe ori din răbdări pe stăpân, Mama Irina a cărei bunătate dă ocazie autorului să scrie pagini mișcătoare, și alții.

Eroii principali ai romanului sunt însă Smaragda Theodorovna și soțul ei, Iorgu Răutu.

Iată acum și tema romanului.

Subiectul

Smaragda Theodorovna, fata unui boier scăpătat, se mărită la vârsta de cincisprezece ani cu boierul Iorgu Răutu, cu mult mai mare decât ea – avea patruzeci și cinci de ani.

Căsătoria aceasta nepotrivită e izvorul întregii drame ce avea să urmeze.

Smaragda își făcuse educația la Chișinău, în pensionul faimoasei doamne Carotte, fostă pe vremuri călăreată de circ.

Instrucția și educația insuficiente, pe care această fată le căpătase într-o școală a cărei superficialitate se vedea din reputația directoarei, s-au răsfrânt și asupra Smaragdei, mai ales în atitudinile ei față de soț, asupra căruia credea că are drepturi de superioritate intelectuală.

Încă de la început, din căsătorie, au rezultat un băiat și o fată.

Sentimentele ei față de soț fiind reci și perspectiva de a mai avea și alți copii nesurâzându-i, Smaragda se îndepărtează de Iorgu Răutu, pe încetul, căutând să recapete în interiorul căminului un fel de libertate, prin izolare, sub pretext că-și menajează sănătatea.

În acest timp, ea face, la un bal, cunoștința unui tânăr ofițer din armata rusă, contele Przewicki, tip elegant, frumos, distins și manierat, care începe să-i facă curte. Ea bagă de seamă, dar, prin educația ei austeră și, mai ales, prin bunul ei simț, își ia toate măsurile ca să evite asaltul ce i se dă. Apare atunci Natalia Chirilovna. Această femeie cochetă și cu moravuri destul de ușoare, vrând să-și facă din Smaragda o bună tovarășă, o împinge pe panta căderii...

Aici intervin câteva pagini de analiză sufletească în care se vede și mai pronunțat puterea de aprofundare a autorului.

Smaragda luptă din răsputeri atât cu sentimentul ei propriu, cât și cu îndemnurile din afară și rezistă cu prudență. Remușcarea de a-și înșela soțul, fie chiar în gând, face să devie mai tândră cu el. Și astfel relațiile dintre soți reîncep.

După câțiva timp rămâne însărcinată, fapt care o afectează profund, mai ales la gândul că aceasta ar putea s-o depărteze de conte, către care înclină cu o slăbiciune crescândă. De aici începe o nouă dramă: în sufletul ei porni să incolțască o ură ciudată împotriva copilului ce-avea să vie. Ura aceasta n-a încetat nici chiar după nașterea băiatului, care de la început fu abandonat pe mâinile slugilor și lipsit de afecțiunea maternă.

După un oarecare timp, aflându-se la Chișinău, cu prilejul unei serate de gală, Smaragda revăzu pe conte, care, cu asiduitate neobosită, continua să-i solicite grațiile. Aproape învinsă, ea acceptă propunerea unei întâlniri, când o împrejurarare neașteptată o sili să părăsească imediat orașul: o telegramă de la conacul din Năpădeni o chema urgent acasă, căci fetița, cel mai mare dintre copii, se îmbolnăvise grav.

Cu toate îngrijirile date, copila nu a putut să scape și, după câteva zile de la sosirea Smaragdei, încetă din viață, sfâșiind inima mamei.

Smaragda luă aceasta drept o pedeapsă cerească și când află, curând după aceea, că ofițerul căruia era gata să-i cedeze e un trișor și avusese relații cu fata din casă a lui Iorgu Răutu, lăsând-o gravidă, un profund dezgust o cuprinsese și, renunțând la petreceri, cade la un adânc bigotism religios și la o morală din cele mai austere.

Totuși, aversiunea față de Vania Răutu, băiatul cel mic, nu încetează nici acum și el continuă să fie crescut în acest sentiment.

Analiza sufletului Smaragdei constituie un mare episod dramatic, care emoționează adânc și se gravează în inimă.

Efectele educației băiatului nu întârzie să se producă. Copilul, bine înzestrat, natură sensibilă și fin observator, începe să simtă atmosfera. Astfel, cu încetul, incolțeste în el spiritul revoluționar. În contact des și intim cu copiii de țărani, prinde afecțiune de ei, începe să observe suferințele lor și să intervină la nevoie, luându-le apărarea.

Fiind în vârstă abia de șase ani, se întovărășește cu un țigănuș ca să fure mere dintr-un pom. Prins și dus acasă, e dezbrăcat și pus să umble gol ca țiganii. Pedepsa fu primită cu resemnare. Dar când micul Vania află că pentru aceeași faptă a fost bătut țigănușul, el protestă cu o tărie care-i atrase și mai mult ura mamei.

Spiritul de revoltă evolua în modul acesta, treptat, în inima lui. Astfel cresc băiatul acesta. El va deveni, în partea a doua a romanului, eroul care va lua apărarea tuturor obidiților, lup-tând pentru năpăstuiți și, în același timp, pentru românism, cu toate jertfele și cu tot curajul, expunându-se la tot felul de persecuții, condamnări și închisori, descrise în culorile cele mai vii în continuarea volumului Smaragda Theodorovna.

D. Stere și eroul romanului

N-am făcut aici nici recenzie, nici critică, ci o expunere incompletă și, mai ales, imperfectă, a impresiilor ce am putut să rețin în gând, din fuga condeiului, în timpul dictării.

Opera originală însă e atât de puternică și de vastă, atât de vie și de masivă, conflictele sufletești puse într-o succesiune atât de firească și de logică, descrierea naturii, precum și narațiunea faptelor, ca și dialogurile cu atât talent redade, încât rămân cu regretul de a mă înfățișa cu atâtea lacune, în așteptarea apariției romanului.

În dese mele plimbări prin parcul de la Bucov, însoțind pe d. Stere, discutând subiectul acestui roman, am emis, într-un rând, părerea că s-ar putea foarte bine bănuși că Vania Răutu, copilul năpăstuit, devenit mai târziu revoluționar, ar putea fi însuși autorul romanului, a cărui viață, se știe, e plină de zbu-cium și de atâtea încercări.

Dar d. Stere a protestat cu hotărâre, făcându-mi declarațiuni categorice din care rețin următoarele:

– Acest roman nu este o autobiografie și nici măcar biografia unui alter ego. Vania Răutu nu sunt eu, iar viața lui intimă nu are nimic comun cu a mea. Este adevărat că am utilizat

amintirile mele, cum ar face orice scriitor. Dar experiențele mele personale au fost selecționate, condensate, grupate și stilizate în jurul personajului principal numai în scop de a da o iconană a realității și fără nici un alt raport cu persoana mea.

Și cu toate acestea, eu rămân la părerea mea, acum, când scriu aceste rânduri, ca și în momentul când am discutat cu d-sa, și rog pe d. Stere să mă ierte că stăruiesc în convingerea că o dramă nu poate fi redată cu așa talent decât cu condițiunea ca autorul să fi fost el însuși părtaș la ea.

VI

D. CONST. STERE DESPRE VANIA RĂUTU
O DUPĂ-AMIAZĂ LA BUCOV¹

TUDOR TEODORESCU-BRANIȘTE

Bucov. Hazardul, regizorul tuturor destinelor, a creat în jurul lui C. Stere o perfectă armonie de asperități aparente. Sătul în care locuiește d. Stere nu se putea numi altfel – Bucov. Două silabe aspre, care au ceva din sonoritatea prăvălirilor de stânci. Cum ieși din Ploiești, pe bariera Buzăului, se abate din șosea un drumeag patriarhal, care serpuiește lin printre porumbii uscați, sub soarele splendidei după-amieze de toamnă. În aer, mireasmă puternică de iarbă cosită. Un pod. Și, în mijlocul parcului, vila își ascunde cu cochetărie femină albul zidurilor sub un magnific paravan de viță sălbatecă, deasă, impenetrabilă. Un paravan pe care toamna a scris flori de bronz și de argint.

D-na Stere ne întâmpină cu amabilitate:

– Ați venit tocmai acum, când nu mai avem flori în grădină... Păcat! Aș fi vrut să veniți vara...

D. C. Stere ne poștește prietenește să vedem parcul.

*

Sunt mulți ani de când n-am mai avut prilejul unei convorbiri pe îndelete cu d. Stere. Ultima oară l-am văzut în

¹ „Dimineața“, anul XXVIII, nr. 9285, 31 octombrie 1932, p. 3; reprodus în *Romanul românesc în interviuri*, ed. cit., vol. cit., p. 643-653.

biblioteca din strada Polonă. Trei camere scunde, arhaice, înțesate de cărți, de reviste, de jurnale, încadrau, în aceea noapte agitată, chipul hulitului om politic.

De-atunci au trecut ani. Oamenii și lucrurile s-au schimbat. D. Stere a rămas însă același.

Pe chipul d-sale vremea a încrustat adânc semnele zbuciumărilor sufletești. Cei mai mulți, cei care îl cunosc pe d. Stere din adunările populare și din tumultuoasele ședințe ale Camerei, îi știu numai chipul încrunțat. E masca durității. Dar d. Stere, povestind o întâmplare veselă, râde. Și râde cu nu știu ce seninătate de copil, cu nu știu ce limpezime de suflet, care vine din adâncuri nebănuite. E masca veseliei pure. Amândouă aceste măști, una lângă alta, alcătuiesc simbolul însuși al vieții, care este o stranie împletitură de veselie și durere, de zbucium și senin, de încrunțare și de limpezire.

D. Stere este – în micul salonaș al vieții noastre politice – un om supărător. Un om care deranjează calmul de totdeauna. D-sa nu îngăduie spectatorului indiferența. Trebuie să-l urăști sau să-l iubești. Și într-un caz, și în altul, îți impune un efort sufletesc.

D. Stere a furnizat programe și idei pentru trei partide, în mai puțin de trei decenii. Nu poți vorbi de problemele vieții românești de la 1905 încoace fără să nu te împiedici la tot pasul de o opinie lansată de d. Stere, de un curent creat de d-sa.

Când părea că ingratitudea pune punct unui zbucium de o viață și când d. Stere ieșea, cu trei devotați, din partidul național-tărănesc, cu o tenacitate neobicinuită nouă, cu o forță de viață mai puternică decât toate lașele lovituri ale contemporanilor, d. Stere s-a refugiat în literatură.

Un roman, din care au apărut primele trei volume, îl situează în galeria de sus a prozatorilor români de până acum.

D. Stere, cu bastonul în mână, merge sprinten pe alei și ne arată, la fiecare pas, o mînnune.

Un grădinar pasionat

– Vezi copacul acesta? E adus de la Sahalin. Acolo, s-a statornicit iarna de acum o lună jumătate. Și iată, copacul, deși trăiește aici, sub cerul cald, s-a desfrunzit și el, în puterea obișnuinții strămoșilor lui. Uite, alături, o speță rară. *Pawlonia imperialis*. Sunt numai două exemplare în țară: unul la București, în grădina Manu, și altul la Timișoara.

Și d. Stere adaugă cu mândrie:

– Eu am aici trei... Uite arbustul acesta. Se cheamă *Pirovskaia*. Îți amintești, desigur, de asasinarea lui Alexandru II. Sofia Pirovskaia [Perovskaia], fată tânără, făcând parte din aristocrație, a luat parte la atentat împreună cu logodnicul ei. Acesta a fost arestat înainte de săvârșirea crimei. Sofia nu s-a intimidat. A condus, mai departe, conspirația. După atentat, a fost și ea arestată și spânzurată împreună cu logodnicul ei. Aceasta le-a fost cununia... Vezi arbustul? E mic, dar energic și plin deviață, așa cum era Sofia Pirovskaia!

D. Stere se oprește. A zărit un boboc de trandafir. Scoate din buzunar un foarfec grădinaresc și taie cu grijă floarea...

Trecem podul – căci Bucovul este alcătuit din două insule între două canale derivate din Teleajen – și suntem în seră.

Palmieri. Mimoze. Plante rare. Unele în sera de multiplicare, altele în sera obicinuită. D. Stere ne dă toate lămuririle. Deși atât de bine îngrijite – fiecare plantă reprezintă ani de muncă – azi nu mai au niciun preț: criza, eterna criză!

Pornim pe o alee umbrită, pe malul apei. D. Stere se oprește:

– Vezi, apa curge de la apus la răsărit. Din pricina aceasta, un mal e totdeauna expus la soare, iar celălalt stă totdeauna în umbră. Ca să remediez răul, am luat plante, care n-au nevoie de prea multă lumină și altele care cer soare bogat. Unele pentru un mal; cele din urmă, pentru malul celălalt. N-am avut timp însă să le plantez, fiindcă s-a schimbat ministerul, a venit guvernul Iorga și a trebuit să plec în Basarabia, pentru

campania electorală. I-am lăsat grădinarului scris până în amănunte ce trebuie să facă. Ei bine, le-a plantat tocmai pe dos. Altminteri, ar fi fost aci o frumusețe!

Iazul cu cântec...

Acest nebănuit efect al alcătuirii ministerului Iorga îmi amintește o altă pățanie a d-lui Stere, despre care îi cer lămuriri:

– Am auzit că aveți și un iaz, dar un iaz în care mor peștii din pricina țiteiului adus de apă...

D. Stere surâde:

– Știu. S-a glumit mult pe seama iazului. Cu toate acestea, te asigur că tot voi izbuti să țin pește în iaz. E drept, apa aduce țitei, fiindcă suntem în miezul regiunii petrolifere. Dar voi face un canal de scurgere pentru apa de la suprafață – căci țiteiul se menține deasupra – așa încât în iaz nu va intra decât apa curată...

D. Stere e foarte convins că va izbuti. E în joc prestigiul d-sale de gospodar! Fiindcă parcul acesta minunat e opera d-sale: sunt aproape zece ani de muncă, de grijă, de atenție încordată asupra fiecărui arbust, asupra fiecărei flori...

– Am copilărit, cum știi, la țară. De totdeauna, pasiunea mea a fost cerul și pământul. Când stăteam la Iași, îmi făcusem un mic observator astronomic. Aveam o lunetă bună. În timpul războiului însă, mi s-au furat lentilele. A trebuit să renunț la astronomie și să mă mulțumesc cu grădinăria.

Mergând pe malul apei, facem înconjurul parcului.

D. Stere se oprește:

– Vezi banca aceasta? Aici îmi place să stau singur și să gândesc. Uite sălciile pletoase... Ascultă murmurul neîntrerupt al cascadei... Eu îi spun „banca meditațiunilor solitare“.

E, în adevăr, un colț fermecător, dominat de tumultul neîntrerupt al căderii de apă.

Pornim pe-o altă alee. Cărămizi orânduie la depărtare de un pas una de alta îți impun un anume ritm în mers și parcă un anume ritm în gândire.

Am ajuns la capătul parcului. O masă. Două bănci. De-o parte și de alta, brațele Teleajenului.

– Aici, *ne spune d. Stere*, vara, în toiul căldurilor, e totuși răcoare. Aici se sfârșește parcul. De aceea i-am zis locului acestuia *le bout du monde*.

Pe bancă, între ape, convorbirea urmează în tihnă. D. Stere a rămas același causeur variat, pitoresc, interesant.

– Aici, în colțul acesta, am conceput planul romanului meu...

Cum s-a născut Vania Răutu

– Vroiam de mult să-mi scriu memoriile. Nu-mi convenea însă genul acesta. Mai întâi, fiindcă eu n-am avut un rol de conducător în stat, așa încât mi s-ar fi părut cam prezumpțios să-mi public memoriile. În al doilea rând, pentru că știu și am trăit o sumă de lucruri, de evenimente pe care nu le puteam desțâlnui cu nume proprii, cu date precise, în forma prea brutală a memoriilor, decât dacă aș fi avut lașitatea de-a le lăsa să se publice după moartea mea. Între timp, am publicat *Preludiile*, seria de articole asupra crizei Partidului Național-Țărănesc. Văzând că pot scrie portrete, că pot reda figuri și caractere, am încercat să fac un roman – povestea lui Vania Răutu. Și așa s-a născut romanul pe care îl știți și care este în curs de publicare.

Pentru mine, romanul acesta nu este decât istoria unui suflet, în epoca de pregătire a revoluției mondiale, închegarea unei concepții de viață și de cugetare politică, pe care aș rezuma-o astfel: *lupta dintre Răsăritul în vecinică stagnațiune și Apusul continuu progresiv*. Vania Răutu aparține unui neam care se află între aceste două lumi diametral opuse. Român, el înțelege conflictul acesta, dar – din păcate – România nu-și putea îngădui, atunci, luxul unei politici proprii. Vania Răutu se simte izolat și ajunge la o concepție mesianistă asupra rosturilor lui în lume. De aceea, intră în conflict cu propria lui țară, cu lumea întreagă, cu cei mai de aproape ai lui. În același timp, plecând din mijlocul țăranilor din Năpădeni, intrând în mișcarea

revoluționară rusă, se pătrunde de adevărul că progresul istoric al țării lui și – în genere – al țărilor plugărești nu se poate întemeia decât pe pătura țărănească, ceea ce contrazice hotărât doctrina marxistă.

În conflict cu ideea revoluționară, așa cum este acceptată de habotnicii marxismului, în conflict cu ideea națională, așa cum este privită de patrioții de răspântie, viața lui Vania Răutu se desfășoară în zbcuimări grele, până când discipolul unui așa-zis „apostol al neamului” pune punct, cu două gloanțe de revolver, unei existențe frământate și chinuite.

Îngropat în Poiana Tudosiei, pe mormântul lui Vania Răutu sunt puse două pietre funerare: una, din zidul temniței ruse din Chișinău; cealaltă, din zidul Văcăreștilor.

A fost zbcuimul lui Vania de prisos? Nu. Fiindcă, după cum i-a scris odată Moise Roitman – care, după aceea, a murit sub gloanțele jandarmilor – lupta va continua, biruința va veni, „nicio picătură de forță morală nu se cheltuiește zadarnic în lume...”

Și anii trec, în adevăr! Peste cele două pietre de pe mormântul lui Vania Răutu au crescut buruienii și s-a așternut uitarea. Târziu, un om – băiatul Ilenutei, fetița de țăran care a fost prima iubire a lui Vania – un om vine și plivește buruienile de pe mormânt și alungă uitarea de pe viața eroului nostru...

Vorbind astfel, d. Stere privește undeva în depărtare, în trecut sau poate în viitor... Vocea îi tremură ușor înfiorată. În jurul nostru coboară lin umbrele înserării. Urmează o lungă clipă de tăcere, în care nu se aude decât huietul cascadei, neîntrerupt, același, mereu același ca însăși curgerea vieții.

În Siberia

D. Stere reia vorba:

– Lucrez acum la volumul al patrulea, *Siberia*.

... *Siberia!*

Să-l auziți pe d. Stere rostind cuvântul acesta: Siberia. Pentru noi toți este o vagă noțiune geografică. Pentru d. Stere

este o realitate. O realitate trăită, și încă trăită în suferință și în zbucium. Când spune „Siberia“, d. Stere privește în gol; chipul d-sale se crispează; glasul i se înăsprește... Ai impresia că acolo, în cochetul parc al Bucovului, apar – sub vraja cuvântului acesta magic: Siberia – fantome sinistre, peisagii sumbre, amintiri chinuitoare.

– Siberia – *continuu d. Stere* – are 18 milioane de kilometri pătrați. De 18 ori mai mare decât Franța și Germania laolaltă. Pe toată această întindere de pământ, locuiesc numai 4 milioane de locuitori – adică mai puțin decât populația României mici dinainte de război. Între un sat și altul, depărtarea este de 150 și chiar 200 de kilometri. Oamenii își au, acolo, obiceiurile și legile lor. Administrația țaristă nu izbutise să impună un ritm nou acestei vieți de independență totală. În ținutul acesta, veneau – în fiecare an, de mai multe ori pe an – două valuri de oameni: criminalii de rând și deportații politici. Aceste două valuri, atât de diferite ca esență sufletească, frământau împreună satele siberiene.

Singura nădejde a deportatului era evadarea. De altfel, întreg sistemul penitenciar – dacă se poate numi „sistem“ și încă „penitenciar“ – al Rusiei țariste se întemeia, în ceea ce privește deportarea în Siberia, pe evadare. Unul din eroii mei, Mazurin, a evadat de șapte ori și tot de atâtea ori a fost prins. Aceasta înseamnă că a făcut 6.000 de kilometri prin păduri, fugind și fugărit, și 6.000 de kilometri înapoi, cu lanțurile la picioare. Aceasta de șapte ori la rând! În lipsa unei orânduiri legale, s-a statornicit un *modus vivendi* între băștinași și deportați. În satele siberiene, fiecare colibă are, între ferestre, o policioară pe care, seara, gospodarul pune o bucată de slănină, o cană cu apă... Fugarul coboară în miez de noapte din pădure, din înfricoșătoarea taiga, și-și ia merindea pe care i-a lăsat-o băștinașul. E un tribut pe care, printr-o tacită învoială, țăranul siberian îl plătește osânditului evadat. Dacă însă fugarul nu se mulțumește cu acest tribut, dacă pe lângă merindea lăsată de cu seară afară, pe policioara dintre ferestre

– mai comite un jaf, un viol sau un incendiu, atunci băștinașii se organizează în putere, pornesc în pădure, pândesc pe fugar și, când îl prind, îlucid... În Siberia, poți uide un om, îi poți târi hoitul zece pași mai departe de șosea. Vor trece ani și ani, și abia dacă se va descoperi vreodată craniul celui omorât: atât de rară e circulația pe șosele și atât de anevoie îndrăznește călătorul să se abată din șosea...

Chipuri și suflete

D. C. Stere se oprește o clipă. Gândește. Sau poate visează. În înserarea limpede de toamnă, poate că au înviat în juru-i toate amintirile anilor petrecuți acolo, în taiga...

– Îmi trebuie cel puțin două volume ca să descriu Siberia. Și trebuie să renunț la multe scene trăite, la multe documente omenești, ca să închid acest vast material în cuprinsul a două volume. Iacă o pildă: între deportații politici, între noi, era un caucazian. Un bărbat tânăr, înalt, zdravăn, frumos... Nefiind însurat, a avut o idilă cu o femeie din partea locului. Idila s-a sfârșit printr-un scandal public. Omul nostru a fost dat în judecata tribunalului nostru revoluționar. Coborâse prestigiul ideii revoluționare. Intrase în legături cu băștinașii. A fost osândit la moarte prin sinucidere. Ei bine, dacă ar fi fost rus, s-ar fi sinucis. Nu era însă rus. Nu s-a sinucis. A găsit un mijloc de scăpare. Mai ales că eram și eu acolo, care – iarăși – nu eram rus! A spus tribunalului revoluționar: „Da, sunt un criminal, am greșit împotriva ideii revoluționare, am compromis «mișcarea»... Este adevărat. Dar sunt laș. Nu am curajul să mă sinucid. Rog pe unul din tovarăși să mă împuște!“ Pentru episodul acesta, atât de caracteristic, îmi trebuie cel puțin 50 de pagini de text...

D. C. Stere își deapănă amintirile. Chipuri ciudate, suflete neînțelese trec pe dinaintea noastră, rând pe rând, în decorul sumbru al pădurii siberiene.

Prietenul Leoneanu intervine:

– Domnule profesor, aveți în bibliotecă câteva cărți pe care le-ați citit în Siberia...

– Da, da... Să vi le arăt!

Ne întoarcem spre vilă. D. Stere povestește detalii din politica României mici. Scene picante. Caracterizări minunate. Păcat că, după fiecare detaliu, d. Stere subliniază:

– Aceasta, bineînțeles, pentru d-ta... Ca să știi de ce nu-mi scriu memoriile și de ce fac un roman în atâtea volume! Nimic însă pentru gazetă...

Am ajuns la vilă. Urcăm câteva scări. Suntem sus, în bibliotecă. Regăsim cărțile pe care le știam de mult, din strada Polonă...

– Iacă, volumul acesta l-am citit în Siberia. Adnotările, cu creionul, sunt de atunci. L-am legat în piele, acolo, eu singur, neavând ce face...

D. Stere îmi arată legătura, care se menține minunat în ciuda anilor. Volumul poartă titlul Critique des systèmes de morale contemporains de Al. Fouillée.

D. Stere deschide un atlas geografic. Caută la tabla de materie pagina ținuturilor polare:

– Aici am fost... Am descris momentul acesta din viața mea în Siberia, în nuvela *În voia valurilor*. Am coborât apoi la Șarcala...

– *Mi-a spus d. Ibrăileanu că de aceea ați scris multă vreme sub pseudonimul C. Șarcăleanu.*

– Exact...

D. C. Stere se ridică de la birou. Îmi arată, între două rafturi de cărți, o cadră. O femeie de o minunată și romantică fiनेțe în trăsături.

Este Smaragda Theodorovna la treizeci de ani...

Alături, un chip bărbătesc – plete întunecate, barbă neagră, ochi ageri:

– Este Iorgu Răutu, „ursul de la Năpădeni“, la șaptezeci și cinci de ani...

Un bărbat căruia nu i-ai fi dat mai mult de patruzeci de ani...

Între amândouă cadrele, în care sunt fixate profilurile autentice ale celor doi boieri, răsare chipul surzător al lui moș Ion Codreanu, minunatul plugar din ținutul Sorocăi, singurul suflet credincios lui Vania Răutu în cele mai grele clipe ale vieții lui zbuciumate...

Cum scrie d. Stere

Coborâm. D. Stere se oprește la fiecare treaptă, ca să ne explice că, la început, casa a avut câteva cusururi. D-sa însă le-a îndreptat. Aici, a făcut o ușă. Dincoace, o terasă...

Jos, în grădină, samovarul își deapănă torsul de pisică leneșă.

Luăm loc în jurul mesei.

– *Ați început volumul al patrulea din roman, d-le Stere?*

– *Da... în câteva zile îl termin!*

D. Stere ne citește primul capitol. E descriția pădurii sibiene iarna, când cerul de plumb cade, ca un tavan afumat, peste crengile singurate; vara, când, sub raza soarelui, gheața se topește și apele se umflă. Un capitol de roman? Nu. Un magnific poem în proză.

D-na Stere ne spune:

– *Are șansa de a scrie foarte ușor. Diktează și apoi revede. Mi s-a spus că X scrie foarte greu...*

D. Stere intervine:

– *Scrie greu, fiindcă îl preocupă fraza. Pentru el, fraza însăși e un scop. Pentru mine, fraza e un mijloc. Un mijloc de exprimare. Eu vreau să spun ceea ce văd, ceea ce observ. Nu mă interesează prea mult cum spun lucrurile acestea. Iacă, dacă m-ai pune să descriu priveliștea aceasta, aș căuta să descriu bordura de iarbă, copacii, apusul acesta, dunga aceea dintr-un roșu al apusului și albastrul cerului.*

În clipa în care aș vrea să redau lucrurile acestea în anume fraze, m-ar preocupa mai puțin ceea ce văd și m-ar obseda redarea celor văzute și observate... Iată, Ibrăileanu n-are nici el stil, cum n-am nici eu. Dar el ar vrea să aibă... Eu nu mă gândesc la

aceasta! Lui Ibrăileanu, de pildă, îi plăcea să citească gazetele din Iași, pe vremuri, fiindcă erau prost scrise și, astfel, putea să le descopere erorile de stil...

D. Stere istorisește amintiri despre începuturile „Vieții românești”. O lume întreagă revine în seara minunată de toamnă.

– Au fost numere întregi din „Viața românească” scrise de Ibrăileanu și de mine... Articole, studii, cronici, polemici...

– *E păcat, d-le Stere, că toată această epocă nu a fost fixată într-o pagină de amintiri...*

– Pentru noi – *spune d. Stere* – tot ce s-a petrecut la „Viața românească” este un lucru simplu și natural.

E seară.

Asupra parcului, prin care s-a plimbat începutul de toamnă, a răsărit luna – o lună rotundă, galbenă, romantică și tristă, în tăcerea deplină nu s-aude decât murmurul cascadei, un murmur neîntrerupt, monoton, ca și curgerea vieții.

Plecăm spre Ploiești.

Mașina pornește iarăși printre porumbii uscați. Undeva, în urma noastră, a rămas pe-o bancă solitară, între sălcii pletoase, un om singur... Și omul acesta stă de vorbă cu Mazurin, cel ce-a fugit de șapte ori din pădurea siberiana, cu Moise Roitman, cel care crede că în lume „nici o picătură de forță morală nu se cheltuiește în zadar”, și cu revoluționarul osândit la moarte prin sinucidere...

Lumini punctează noaptea. Ploieștii. Gara. Lume care forfotește. Accelerate și rapide își împletesc colacii de fum ai locomotivelor și scânteierile vagoanelor de lux. Copilandri țipă pe peron: „Ediție specială...” Călători cu mănuși și monoclu discută aprins: „Ai văzut ce-a făcut Titulescu?”

... Și Bucovul ți se pare departe, undeva în altă lume, acolo unde au trăit Mazurin, Moise Roitman și Vania Răutu...

VII

PATRU ORE CU D. CONST. STERE¹

G. CĂLINESCU

Ajuns la ultima pagină a romanului Lutul am simțit nevoia să văd pe autor, adică pe acel debutant de 70 de ani, care, în plină consolidare a unei străzi dosnice, ridică un turn al lui Babel, astupând totul și deschizând alte perspective. Energia prea mult apăsată a acestui Vulcan, după huruituri și clocote subterane, a rupt învelișul scoarței în altă parte, rămânând închegat într-un monument de lavă. O satisfacțiune malițioasă mă cuprinde ca cetățean al republicii abstracte a literilor. Decenii întregi d. Stere a mânuit sulita și pavăza în luptele politice, alături de atâtea ilustrități de o secundă în rotația roșului astru al gloriei, pentru care unicul sens al vieții e să fie urlați măcar o dată de mulțime. Pe șoseana prăfoasă pe care lunecă acum automobilul, trimis de d. Stere să ne ia din Ploiești, Lincolnuri masive au purtat fără îndoială mai înainte, către aceeași țintă din vale, pe plinele de destinele țării personagii, pentru doctrinizarea cărora o conștiință a vegheat cine știe câte nopți deasupra câmpurilor, împreună cu luna.

Dacă d. Stere ar fi mânuit numai sulita politică, pe drumul părăsit deodată de Lincolnuri ar fi crescut troscot. Cărările

¹ „Adevărul literar și artistic”, seria II, anul XI, nr. 622, 6 noiembrie 1932, p. 1; reprodus în *Constantin Stere. Victoria unui înfrânt*, ediție îngrijită și bibliografie de Maria Teodorovici, Chișinău, Editura Cartier, 1997, p. 21-27.

nebătute de nimeni s-ar fi pierdut sub bălării și înecat în sălbăticia câmpului, omul ostracizat ar fi rămas înspăimântat de singurătate ca un lup-garrou. D. Stere a găsit însă pe masă, între cărțile strânse încă din tinerețe, un condei uitat. Cu acela și-a pus pe hârtie tot ce clocotise în pieptul său ani de zile și nu-i ajunsese încă la ureche de alarma întrunirilor politice, devenind astfel marelui romancier de azi. Pe același drum prăfos de țară, venim acum noi, adepți mult mai fideli și mai sinceri în priviri decât cei de până ieri, fiindcă nu dorim să-i cerem decât cel mult un volum cu autograf.

Șoseaua se lasă în jos spre albia unei văi înconjurată de dealuri blânde, acoperite în pelerine verzi și crețe de culturi. Cețuri albe se târăsc pe deasupra altor văi ghicite în imensa perspectivă, confundându-se pe cer cu sclipirea munților sidefii. În apropierea geometriei unor straturi de zarzavat se zăresc grajduri sau hambare, semn de industrie rurală, și mai încolo, printre vârfulurile unei pădurici dese, un acoperiș de vilă în stil românesc. Ne apropiem de Bucov.

Deși l-am mai văzut și altădată pe d. Stere – fără să mă înfricoșez –, legenda sa îmi stăpânește imaginația. Îl vom găsi oare ascuns într-o izbă siberiană, înfășurat în chojace și dormitând în fum? Ne va scrâșni din dinți, de sila de a se vedea descoperit? Când mașina intră pârâind pe nisipul unei alei, o emoție absurdă îmi prezintă primejdiile inexistente și mă face să pândesc clanța ușii în fața căreia oprim, de teama marelui, singuratecului Lup al lui Vigny:

*Le Loup vient et s'assied, les deux jambes dressees,
Par leurs ongles crochus dans le sable enfoncées.
Il est jugé perdu, puisqu'il était surpris,
Sa retraite coupée et tous ses chemins pris.*

Deodată auzim din grădină un glas puternic și prietenos care ne strigă. Este d. Stere care ne aștepta zămbitor în ciuda legendei sale. Privindu-l, nu poți să nu rămâi surprins. Cum?

Acesta este omul socotit de atâția „sinistru“ și „revoltat“, om al teroarei, al cocotelor proletare și al mașinațiunilor? Dacă fizionomia unui om este floarea propriului suflet, atunci iată cea mai ciudată născocire. Înaintea noastră stă un bărbat în vârstă părând mult mai tânăr decât e în realitate, voinic și drept, autoritar în privire și blând totdeodată, de o rară frumusețe fizică, voivodală, leonină. Deși ras și cu părul cărunt, aruncat artistic pe spate, e boier vechi pământean în toate gesturile sale simple și sigure de sine, cu tresăriri de independență lipsite de plebeism. Pare un nobil de țară picat acum de la grajduri, de unde și-a văzut herghelia sau de pe lanurile însă-mânțate. Intuiția este cu atât mai firească, cu cât primul gest al d-lui Stere este acela de a ne arăta domeniul.

Ne ia prin grădină, sare peste tufe, ne trage după sine în boschete și ne arată rând pe rând spețele de plante, privind moșierește pe sub gene să vadă dată ne-a epatat. Ne duce întâi la piesele rare, la arborii japonezi sau siberieni, pe care a izbutit să-i aclimatizeze și fiindcă își dă seama de lipsa noastră de convingere, ne pune să luăm contact direct cu însușirile arbuștilor sau buruienilor. Rupe o gutuie mică și chircită, de proveniență asiatică și ne-o trece pe la nas, ne îndeamnă să frecăm în mână o floare albastră cu aromă de lămâiță și întinde crengile flexibile ale unui dud pletos spre a ne demonstra diametrul umbrelei sale. Trece apoi într-o livadă cu pomi aliniați și zvelți ca niște sulițe. Proprietarul ne destăinuiește că e nemulțumit de producție și de grădinari. Cu un deget ne delimitează zona unei culturi de căpșuni, care produce în medie – zice – cam o mie de kilograme de fructe, pe care, acum cu criza, e nevoit să le dea pe nimic, precum și straturile cu sparanghel. Aflăm că are camioneta cu care își trimite zarzavaturile la târg, recoltând accidente și procese. Pe măsură ce ne dovedim interesați, gazda se încălzește în vizita demonstrativă și ne ia să-i vedem sera. Frumoasă seră, într-adevăr, și cu mult mai mare decât ar cere-o nevoile unei grădini personale! Ea e împărțită în trei compartimente cu temperaturi

deosebite, dintre care cel mai încălzit e destinat multiplicării, și e plină de varietăți de flori rare și scumpe, printre care găsim câteva mimoze. D. Stere e supărat din cauza crizei, fiindcă nu mai poate vinde cu folos florile la oraș și întreținerea serei îl costă prea mult.

În tot acest răstimp, tovarășul meu de vizită, d. Leoneanu, apostrofează pe d. Stere cu „Domnule profesor, în sus“, „Domnule profesor, în jos“. – Ce profesor! cuget eu în mine. – „Boierule!“ – asta e cuvântul oportun, însoțit de învățirea căciulei în mână. Căci d. C. Stere e feciorul boierului Iorgu Răutu din Năpădeni, om cu moșie mare și țărani la curte, obișnuit să poruncească și să fie ascultat și incapabil de a trăi mult dincolo de hotarele țarinilor sale. Demonstrația care ne-o face, nu e o grație de intelectual sau de om politic, care vrea să pozeze față de eventualii reporteri, ci mândrie înnăscută de un om făcut să trăiască la moșie. Acesta este d. Stere și așa se explică siguranța voivodală de sine și independența sa. Vania Răutu se duce la închisoare și în Siberia, singuratec ca un boier. Prieten numai cu cărțile sale, el se vede disprețuit de proletari, care văd în el un „boier“, și are la rândul-i o oroare congenitală, igienică, de plebe. Ce caută el printre revoluționari? Reparațiunea drepturilor unei clase de care nu e legat? Nu. Ci realizarea unei aspirațiuni vagi de justiție socială – jumătate idealism tineresc, dar jumătate și produsul unei minți raționale de intelectual subțire. Iar în fundul acestei aspirațiuni mocnește fără îndoială instinctul național, cu totul opus revoltei plebee față de autoritate a tovarășilor de închisoare siberiană. Vania e un „bonjurist“, un liberal din boieria tânără de acum o sută de ani, devenit revoluționar împotriva propriei clase, din lipsa unei păături culte proletare. Încât toată rebeliunea lui Vania și „terorismul“ d-lui Stere se reduc la un idealism social și naționalist de elev al lui Rousseau și Montesquieu, ajutat de autoritatea reală dominatoare pe care i-o dă sângele boieresc. Când văd pe d. Stere călcând cu pas sprinten pe nisipul aleii, încă

scuturat de avânturile generoasei sale boierii și tinerețe, îmi vin în minte vorbele lui Iorgu Răutu:

„Ehei! Am fost varvar! Am fost zmau, am fost leu!“

Trecem cu „varvarul“ pe lângă un canal cu apă humoasă, ce înconjură insula grădinii, venind dinspre stăvilarul unei mori. Înceată și opacă printre malurile de clisă, el pare un Nistru în miniatură. Pe o bancă de lemn în fața lui, acolo unde ieșătura e mai mare, Vania contemplă scurgerea apei, cu gândul pierdut în pădurile Uralului.

„Varvarul“ ne invită să stăm la o masă de brad cu bănci, sub un copac cu frunze late ca de dafin.

– Ei, să te văd – zice – dacă ghicești ce e!

Slab la botanică, ezit. Dar mă hazardez. Salcâm, în niciun caz, nu e!

Ochii d-lui Stere zâmbesc cu maliție și de bucuria proprietarului de piese rare botanice:

– Ba e chiar salcâm!

Eram curios să știu ce este romanul în preajma revoluției în conștiința d-lui Stere. Ca mulți alții, înclinam către credința unei creațiuni instinctive din năvala amintirilor unei vieți de luptă, creațiune autobiografică, sublimată de un simț spontan de obiectivitate. Dar d. Stere stând pe bancă, sub salcâmul cu frunze late, se dovedește, stimulat de către noi, mult mai autocritic decât ne închipuiam. Întâi de toate, respinge cu energie identitatea Stere-Vania Răutu, ceea ce, gândii eu, este un lucru de tot interesul, pentru că într-adevăr Vania nu poate fi d. Stere; în el sunt analizate probleme sufletești pe care memoria nu le mai putea reține și care fac din Vania o construcție fictivă crescută din umbra de tinerețe a d-lui Stere. Autorul se arată îngrijorat mereu de probleme arhitectonice, de coerența fictivă a eroilor săi, de răsfrângerea faptelor în ochii cititorilor, de primejdia didactică și a descrițiilor abuzive, într-un cuvânt e chinuit de scrupule de artist care analizează conștiința universală spre a deduce din ea legile

interioare ale lumii sale. D. Stere nu știe bine câte volume va avea romanul și ce anume va cuprinde și aceasta mi-a dat iarăși de gândit. Și în vreme ce mă jucam cu un trandafir roșu dăruiat de d-sa, punând unele întrebări convenționale și fără miez, recunoșteam în sinea mea că d. Stere era mult mai literat decât bănuisem. Căci adevăratul creator așa face. Din înfrumusețarea unei experiențe interioare deduce fapte și atitudini ce-i sunt necunoscute până în momentul revelării lor, dar care sunt conforme cu legile proprii ale ficțiunilor. Bucuria, pasiunea cu care vorbește d. Stere despre eroii săi e un semn că, născuți din sine, ei au crescut în afara istoriei sale sufletești. Stând în fața pseudo-Nistrului, sau în odaia sa de lucru, ori plimbându-se pe aleile parcului, semnalat de țărâitul greierilor, d. Stere își pândeste eroii și-i surprinde asupra unor fapte pe care nu le prevăzuse.

În sfârșit, intrăm în casă și gazda ne duce în odaia de lucru, mică dar elegantă în austeritatea ei de celulă de meditație, îmbrăcată de jur împrejur cu rafturi de cărți. O beție mă cuprinde să văd laolaltă atâția autori buni în ediții clasice, Voltaire, Rousseau, Kant și în genere filozofie până în epoca lui Wundt. Am zărit însă pe câte o măsuță și lucruri foarte recente, ceea ce, dacă nu m-a surprins, m-a făcut să uit cu desăvârșire că proprietarul e și un om politic. Cărți clasice de domeniul juridic, foarte multe și bune de sociologie, atât de multe, în sfârșit, monumente de cultură generală, încât îți vine să ceri voie de a te așeza acolo pentru câteva luni lângă cotoarele de piele spre a răsfoi pe rând și pe îndelete fiecare volum. Fiindcă îmi plac edițiile vechi, d. Stere îmi caută câteva într-adevăr foarte frumoase, din secolul al XVIII-lea, dintre care mai ales J.-J. Rousseau. Îmi arată poeziile lui Guyau, din care a citat în Lutul, după însemnări cu creionul, făcute în chiar vremea captivității. Îmi scoate de asemenea câteva volume legate în piele, cu oarecare stângăcie, chiar de... d-sa, în Siberia. Și, lucru și mai impresionant, ne arată câteva caiete scorojite pline cu însemnări în rusește și cu extrase de lecturi,

datând din epoca închisorii. Zăresc acolo câte un citat din Victor Hugo, sau câte un extras în proză, din care se desprinde o neliniște asupra sensului lumii.

D. Stere ne duce apoi cu emoție în fața a două fotografii vechi reprezentând pe prototipii celor doi eroi din Prolog: Iorgu Răutu și Smaragda. Cea din urmă, la maturitate, are în jurul ochilor cearcăne de voluptate și gingășie, din care ghi-cești frumusețea fragilă de păpușă din tinerețe. Bărbatul însă nu seamănă suficient cu Iorgu Răutu, așa cum l-a creat romancierul. „Varvarul“ era un om bun, dar rudimentar, cu stângăcii de boier de țară. Fotografia înfățișează un bărbat elegant, cu favoriți Francisc-Iosif, e drept, energic în privire, cam zău, cam leu, asemănător cu d. Stere, dar cu aer de boier bucovinean dus pe la Viena și în străinătate, fără crâmpie de fân pe cizme.

Din acest colț de reculegere intelectuală, din bucuria copilărească a d-lui Stere de a-și arăta cărțile, din pasiunea cu care își cultivă eroii și-i prezintă pe hârtie, învărtindu-se până noaptea târziu spre a le dicta întâmplările¹, am înțeles de ce d. Stere e un respins al politicei. Mergând pe aleile pepinierii, povestea cu humor câteva indiscreții din lumea „oamenilor de stat“. I-a putut vedea de departe și scruta cu ironie, deși înfierbântat în vâltoarea luptei, cu acel curios amestec de bună-credință combativă și spirit critic. Dar un om născut să stea la moșie și atât de înclinat către contemplație nu putea fi decât un „agitator“, un realizator de idei, un alcătuitor de programe, consumându-se în gratuitate și fără năzuințe personale. Fanatic, năpraznic când e vorba de răspândirea ideii, el nu mai are ochi pentru a vedea mecanismul mărunț al oamenilor din jurul său, mișcați numai de interese personale. Incapabil de disimulație, câtă vreme e stăpânit de demonul ideii,

¹ D. Leoneanu a povestit cum lucrează d. Stere: dictându-i cu atâta năvală a inspirației, încât secretarul, devenit colaborator, trebuie să intuiască adevăratele intenții ale elocuției, pentru ca autorul să vrea să se recunoască. (n. G.C.)

d. Stere devine după inevitabilele „trădări“ ale foștilor tovarăși, lucid, amar și ironic, de adâncă ironie a marilor contemporatori, a căror inestingibilă sete de ideal e unită cu cel mai crunt dispreț de oameni.

D. Stere e acum învigorat de gândul romanului care îi zguduie ferestrele sufletului. Dacă însă amărăciunea l-ar pândi și aci, ar cultiva trandafiri, ar face recolonizări în Basarabia, și-ar converti în orice chip energia sufletească vulcanică ce-i gâlgăie în piept.

Rugat de noi să ne citească ceva din al patrulea volum, se așază pe scaun și cu glas profund, răscolorit, de o tristețe indicibilă, ne cântă, privind din în când câmpurile pe fereastră, cele mai frumoase pagini de descriție ale singurătății geologice pe care le-am citit vreodată: „Taigaua tace... De la brăul stâncos al Uralului până la țărnițele vijelioase ale Oceanului Pacific, își ondulează, mută, enormele ei obeliscuri negre, o pădure virgină de coniferi, care aproape nu cunoaște poporul.

Mărginită la nord de tundrele pustii ce se pierd în regiuni polare și la sud de platourile misterioase ale Mongoliei și de stepele și deșerturile aride ale Asiei Centrale, această întindere de verdeață sumbră, în care s-ar rătăci continentele, oferă imaginației icoanele altor epoci geologice.

Omul este aici încă un oaspe rar.

Așezările sale – minuscule mușuroaie ale satelor și orașelor și îndepărtate adesea, chiar în regiunile cele mai populate, la sute, iar în laturi și la mii și mii de kilometri – apar ca rari fire de mărgele răzlețe, întinse mai mult de-a lungul fluviilor și nu pot desigur schimba prea mult aspectul scoarței pământești, familiară încă antropopitecilor.“

Și peisajul se continuă astfel halucinant, rezolvându-se în viziunea apocaliptică a exploziei aurorei boreale.

Ascultându-l astfel în semiobscuritatea amurgului de toamnă, mi-am dat seama de extraordinara putere de exteriorizare a unei lirice și de dramatizare a d-lui Stere. Coborând în sufragerie, după câteva sorbituri dintr-un ceai fin,

translucid, d. Stere ne citește alte pasagii din roman, conținând groaznică delectare sexuală a deținuților, încheiate prin lovirea în frunte a lui Vania, precum și o stranie litanie de jale și urât. Citește? Nu. C. Stere joacă, mimează, ia pe rând diferite glasuri și expresii, aprizându-se succesiv de pasiuni diferite cu atâta mobilitate, încât părul îi cade în valuri peste ochi. D-na Stere i-l petrece ca unui copil peste urechi și dânsul continuă lectura, furat de jocul voluptuos al imaginației.

Construcția literară și adevărul istoric se pătrund la d. Stere într-un chip indestructibil și n-am fost deloc mirat când luându-mi mâna, a dus-o la fruntea sa spre a-mi arăta unde fusese lovit Vania în închisoarea siberiană.

Cu aceeași vioiciune mimică d. Stere ne povestește câteva anecdote, răsând sănătos și franc și trecând sprinten de pe un scaun în mijlocul odăii transformate în scenă și de acolo pe un alt scaun.

Ne ridicăm cu părerea de rău de a ne lipsi așa de curând de convorbirea acestui neașteptat, fabulos confrate întru literatură, în fața căruia ne simțim așa de săraci în experiență de viață și de oameni. D-na și d. Stere ne fac ocolul frumosului interior cu mobile confortabile și de-o prefăcută simplitate, lăsându-ne să admirăm artisticele sobe ardelenesti de faianță smălțuită. Am impresia că sunt încântați de purtările acestor musafiri literari, atrași de faima romancierului, care vin să admire cărțile în rafturi și ucelele rustice, dintr-un cuier, și se duc fericiți cu o gutuie asiatică în mână.

Această mică gutuie o am aci pe masă. Are un miros pătrunzător, o aromă de chitonog și portocală și din parfumul ei mi se desprind privescime imense albe: livezi de meri albi în floare, câmpuri întinse de crizanteme, pustiuri de zăpezi albe, sidefoase și în cercul fulgerător al aurorei boreale, un cap frumos, încruntat de melancolie, cu părul alb, dar vișoros, cu ochi fanatic de depărtări.

VIII

ÎNTÂLNIRI FORTUITE¹

C. STERE

În numărul trecut al „Adevărului literar“ am dat cuvântul introductiv pe care l-a rostit d. T. Arghezi în ziua de joi 8 decembrie [1932] la Cercul „Libertatea“ prezentându-l pe d. C. Stere, a cărui conferință o publicăm mai jos.

Sunt silit să iau cuvântul în condițiuni nu tocmai obicinuite. Am fost rugat să nu asist la conferința d-lui Arghezi, consacrată umilei mele persoane.

Vă închipuiți însă ce am putut simți în cămăruța unde eram închis între paltoanele din cuier și umbrelele din colțuri, când blăstămata și neastâmpărata mea imaginație îmi dezvălea orgia de superlative pe care talentul d-lui Arghezi o desfășura desigur aici.

Și cum să vă vorbesc acum, după un asemenea regal, fără să las o decepțiune?

Și pentru toate e de vină acest d. Scrutator!

Abia isprăvisem vol. IV din *În preajma revoluției* și-l dădusem la tipar.

Am răsuflat ușurat.

Scăpasem astfel, cel puțin pentru moment, de obsesia lumii acestea imaginare, – dar pentru mine mai reală ca toate realitățile, – de ființi bizare sau grozave și de puzderia existențelor

¹ „Adevărul literar și artistic“, seria II, anul XII, nr. 630, 1 ianuarie 1933, p. 2-4.

banale, care mișună și prin taiga, prin tundră, pe țărmurile Oceanului Înghețat sau în stepele Asiei Centrale – ca și în mahalalele Bucureștiului.

Lupta cu monștrii din cavernele tiparului

Se începuse însă altă caznă: căzusem pe mâna zețarilor.

Știți ce-i asta?

A! Și cea mai dantescă imaginație a camerelor de tortură din Evul Mediu nu se poate ridica desigur până la ingeniozitatea feroce cu care meșterii linotipului te întind pe patul de Procust al corecturilor.

Ce erau acei călăi?

Ce știau ei?

Să taie un picior sau un braț, să smulgă limba, să rupă cu cleștele sâniul sau să ardă tălpile cu fierul roș?

Copilării!...

Dar zețarul român?

Acesta îți toarnă venin în inimă, își bate joc de tot ce ai mai sacru, atentează chiar la integritatea ta sufletească.

Nu vorbesc numai de sadismul cu care stăruie să-ți impună limba literară din Delea Veche: *pâine, câine, mâine* în loc de *pâne, câne, mâne* sau *ușe, tuse, frumusețe* în loc de *ușă, tusă, frumuseță*, – sau chiar acest blăstămat *șease*, nu *șase*, cum spun muntenii, nici *șese* moldovenesc, ci *șease*, Dumnezeu știu de unde!

Astea n-ar fi încă mare lucru. Se atinge astfel numai lexicul – cetitorul se poate însă orienta.

Mai grave sânt accidentele care denaturează însuși textul, schilodesc ideea, când, de pildă, în loc de *spălăcit*, domnul zețar îți pune *strălucit*, sau în loc de *succes – exces*; unul a transformat *Revolta îngerilor* de Anatole France în *Revolta inginerilor*; iar altul când doi tineri îndrăgostiți se *imbrățișează*, găsește că e mai expresiv să culeagă se *încrucșează*!

Nici nu îndrăznesc să vă repet ce a înțeles domnul zețar dintr-o nevinovată *buclă* de păr de blond pe care o gentilă domnișoară a oferit-o unui tânăr admirator...

La urma urmelor, veți zice că greșelile sunt pentru oameni!
Dar e o adevăată catastrofă când zețarul e și dumnealui
om de litere și se crede în drept să-ți perfecționeze opera!

Așa, culegând un articol despre Marcel Proust, zețarul-literat se întreabă: *Proust*? Nu-l cunosc! Nu există astfel de scriitor.

Și corectează peste tot în manuscris: *Marcel Prévost*!

Aici mă opresc, e prea recentă tortura. Prefer să nu mai insist până la ce virtuozitate canibalică, până la ce tenacitate diabolică pot ajunge în profanarea sanctuarelor acești monștri din cavernele tiparului. Nu vreau să se producă aici o explozie primejdioasă...

Trebuie să stai mereu la veghe cu o atențiune încordată și cu o hotărâre neclintită de a restabili la nevoie de zece ori textul schilodit.

În mijlocul acestor cazne, vine d. Scrutator cu un aer de inocentă feciorelnică, – strecoară otrava: „Să ții o conferență la cercul «Libertatea»“...

– N-am vreme, domnule!...

– Ei! Așa ceva – câteva cuvinte despre cele văzute, trăite... Amintiri...

Și mă prinde pe nenorocitul de mine!

E ușor de spus: „*văzute și trăite*“!

Dar dacă așa trezești icoane și simțiri adormite în subconștient de șese decenii – și care deodată, descătușate, năvălesc năprasnic, rup toate zăgazurile, sparg ușile, escaladează zidurile, dau buzna pe fereastră – se încaieră pentru întâietate, pentru un loc sub soare!...

Amintiri răscolite din șese decenii, – și șese decenii petrecute între Mediterana și Oceanul Înghețat, și de la marginea Chinei până în inima Franței...

Cum să le selecționezi, cum să le clasezi?

Doar ca să le poți filtra și coordona trebuie să te regăsești pe tine însuți în acest Uragan dezlănțuit, – în această viscolire de întipăririi fugare, în care însă fiecare fulg trăiește, are suflet.

Să te regăsești în aceste mii de fragmente, așchii de amintiri, frânturi necoordonate?

„Văzute și trăite“?

Eu nu le-am văzut, eu le-am trăit!

Mânil

Dar cine sânt *eu*?

Altfel *vede* și *trăiește* un visător, altfel un luptător.

Cine sânt eu? Luptător, visător?

Nu știu cum m-a caracterizat astăzi aici d. Arghezi.

Un tânăr conferențiar însă, care v-a delectat aci acum o săptămână, m-a categorisit:

– Uitați-vă la mâinile lui – zicea – nu e om de acțiune...

Mâinile mele?

Dar ai văzut, domnule, mâinile lui Napoleon?

Acela a fost doar un om de acțiune...

Dar dacă, în loc să fi trăit în timpul Mării Revoluțiuni – la care, de altfel, nu luase parte activă, o petrecuse prin biurourile Ministerului de Război, ca un modest conștopist, – dacă în loc să fi ajuns – prin pur accident, la vârsta de 24 de ani – general comandant al armatei din Italia, să fi intrat la 18 ani la pușcărie, și apoi deportat pe vreo zece ani la Cayenne sau în Insula Dracului și apoi să fi fost primit în patrie, de la început, ca o emanație [?].

Cum ar putea fi categorisit?

Sau ați văzut mâinile lui Lenin?

Acesta, până la vrâsta de aproape 50 de ani, a trăit viața obscură de emigrant prin mahalalele diferitelor capitale europene, hrânindu-se din cozi de vacă și din carne de cal...

Dacă revoluția rusească ar mai fi întârziat vro zece ani?

Mâinile mele...

Dar cu mâinile acestea am fost și fierar...

Da, am învățat fierăria.

Am potcovit caii.

În Basarabia, și acum trebuie să fie la unele familii prietene ustensile de gospodărie făcute de mine.

Fierăria panului Siemaszko din Kurgan, la care am fost ucenic...

Ce viziune e și aceasta?

La marginea orașului, la răscrucea marilor drumuri de caravană, se găsea un pătrat de clădiri: în fund, fierăria panului Siemaszko și atelierul de lăcătușerie al panului Kuleszo; pe de lături, se întindeau locuințele lor; iar în mijloc, ca o trăsătură de unire, „stanocul” – un aparat primitiv pentru întinderea șinelor pe roți.

Amândoi, înfocați patrioți polonezi, deportați pentru participarea la revoluția din 1863, pan Siemaszko și pan Kuleszo au trăit lungi ani ca doi frați, cu toate că cel dintâi era nobil, – *zleantici*, iar cellalt un om din popor.

Chiar și meseria își exercitau frațește.

Fierarul Siemaszko avea adesea nevoie de arta lăcătușului Kuleszo pentru a *fini* și polei lucrările sale. Iar lăcătușul Kuleszo adesea era silit să ceară fierarului Siemaszko piesele brute, necesare pentru execuția comenzilor primite.

Iar *stanocul*, așezat la hotarul între cele două așezări, nici nu putea fi folosit decât cu ajutorul întregului personal al fierăriei și al atelierului de lăcătușerie.

Amândoi *pani* erau și muzicanți pătimași.

Pan Siemaszko cânta din flaut, iar pan Kuleszo îl acompania din vioară, – căci pan Siemaszko întotdeauna și în toate trebuia să aibă rolul principal.

Iarna, concertele se dădeau când în vrun atelier, când – în zilele de duminică și sărbători – la pan Siemaszko acasă. Iar vara, prietenii se întâlneau pe *stanocul* din mijlocul ogrăzii comune, spre delectarea întregii mahalale.

Chiar prin viața lor materială erau legați: pan Kuleszo era însurat cu o țărăncă siberiană, o femeie foarte de treabă și bună gospodină, dar prea simplă. Ea îngrijea și de gospodăria panului Siemaszko, celibatar înveterat.

Și astfel viața în colțul acela al Mahalalei Căruțașilor din Kurgan curgea liniștită și fericită ani îndelungați, fără evenimente, fără mari bucurii, dar și fără complicații dramatice.

O ceartă

Destinul a voit însă ca între doi prieteni să treacă într-o zi o picică neagră și să aducă adânci perturbări în viața lor tihnită.

Pan Siemaszko s-a căsătorit. Și s-a căsătorit cu o poloneză și fată de *șleahțici*.

Și *panea* Siemaszkowa, din prima zi, nu putea admite familiaritatea și chiar frecventarea pe picior de egalitate a moji-cei Kuleszowa.

Conflictul repede luase proporțiile unei tragedii antice și bărbații, îmbrățișând cauza soțiilor, s-au certat și ei, au ajuns chiar să nu-și mai vorbească.

Dar raporturile de meserie continuau înainte, trebuia nici nu putea merge altfel: pan Siemaszko își trimitea ca și mai înainte sculele de isprăvit la atelierul lui pan Kuleszo, iar acesta nu se putea lipsi de materia primă de la pan Siemaszko.

În ce privește stanocul, acela bineînțeles nici nu putea fi pus în mișcare decât de către complexul fierăriei și al atelierului de lăcătușerie. Când era nevoie de întins o șină, la o șuierătură a panului Siemaszko alergau ambele echipe.

Chiar concertele nu încetaseră cu totul.

Dar flautul și vioara se instalau la ferestrele celor două locuințe. Și vioara acompania flautul cu sârguință, fără ca un cuvânt sau chiar o privire să fie schimbată între dueliști.

Amândoi sufereau groaznic de această ruptură după decenii de prietenie strânsă, consacrată de suferințe comune.

Și nu sufereau numai ei, ci întreaga colonie, destul de numeroasă, a vechilor revoluționari polonezi, așezați în Kurgan.

Și mai cu seamă suferea preotul, *Ksiondzul*, – al cărui nume nici până astăzi nu-l cunosc, deoarece erau cu toții obi-cinuți de a-i spune simplu *pan Vicar*.

Era și el deportat pe urma revoluției din 1863.

Lung, slab, deșirat ca o girafă, cu un nas subțire și ascuțit în vârf, care prin aspectul lui trăda slăbiciunea omenească, era bun prieten cu amândoi panii din Mahalaua Căruțașilor și mai ales cu panul Siemaszko, de care îl lega și o bătrână adversitate de credință, – panul Siemaszko fiind un ireductibil și ostentativ – cu orice prilej și fără niciun prilej – ateu.

Ruptura cu panul Kuleszo disloca toată obștea și împiedica acea armonie stabilită prin care discuțiile teologice după ce duceau la o ceartă zdravănă, se sfârșeau numaidecât cu împăcare, bogat „stropită”: „vizinatul“ paniei Siemaszkowa era vestit prin toată leșimea din Siberia, deși se pregătea fără visine...

– Ei, dacă ar veni Ianchel Scripcarul, el ar drege pe toate. Dar cine știe pe unde umblă, – îmi spune mereu panul Vicar, oftând amar.

Și ceilalți membri ai coloniei poloneze veșnic pomeneau cu nădejde numele lui Ianchel Scripcarul.

În sfârșit, într-o zi frumoasă de primăvară am auzit în ogradă, de departe, glasul voios al panului Vicar și am zărit agitându-se în jurul făpturii înalte a Ksiondzului pe un omuleț voios, spaniolos, mic și sfrijit, cu nasul pe care-l puteți găsi și pe picturile egiptene, care reprezintă soliile orientale în fața faraonilor.

După acest nas, ca și după nume, ați putea deduce însă greșit naționalitatea lui Ianchel Scripcarul. Căci Ianchel Scripcarul era un înfocat naționalist polonez, prins la 1863 cu arma în mână, condamnat la moarte, grațiat și trimis la muncă silnică, și își ispășea acuma entuziasmul său patriotic ca scripcar la chefurile țărănești în Siberia Occidentală.

Asupra acestui om erau concentrate toate nădejtile obștiei pentru restabilirea păcii și armoniei de altădată în sânul ei.

Cum m-a văzut, Ksiondzul îmi strigă de departe:

– Mergem să împăcăm pe panul Siemaszko cu panul Kuleszo!...

E de necrezut, dar Ianchel Scripcarul a justificat toate nădejtile.

Pacea a fost restabilită și cu mijloace tot atât de simple, ca și ingenioase.

Ajuns în ograda panilor, Ianchel se îndreptă îndată spre stanocul din mijloc, cel pentru întins șine, și așezat pe acest simbol al vechii prietenii și începu să cânte o minunată arie, duioasă și patetică, la a cărei audiență nicio inimă de polonez nu putea rezista. (Am aflat în urmă că e un fel de doină națională poloneză, – cântec străvechi ce simbolizează unitatea neamului).

Și a cântat Ianchel Scripcarul, a cântat cu foc, până ce panul Vicar începu să plângă în hohote și până ce și pan Siemaszko și pan Kuleszo au ieșit din vizuinele lor, unul cu flautul și celălalt cu vioara și s-au prins și ei în cântec, așezându-se cu toții pe stanoc, – și inevitabilul s-a produs...

Panii s-au îmbrățișat, s-au sărutat și au pornit cu toții la pan Siemaszko; iar pania Siemaszkowa, din prima ochire, a înțeles că acuma „cântă cocoșul“ și trebuie să capituleze.

Și ca prin farmec s-a adunat aproape toată obștea și a pornit un chef ca acela. Entuziasmul eroului sărbătorit, Ianchel Scripcarul, nu putea avea nevoie de întărire cu „vizinatul“ paniei Siemaszkowa.

Când însă praznicul era în toi, Ianchel Scripcarul m-a luat la o parte și, în șoaptă, ferindu-se de pan Siemaszko, m-a întrebat:

– Cine crezi dumneata că ar fi mai bun pentru tronul Poloniei – ilustrisimul prinț Poniatowski sau serenissimul prinț Wiszniwecki?

Ianchel Scripcarul se ferea de panul Siemaszko, fiindcă acela era nu numai ateu, dar și republican.

Iar Ianchel Scripcarul, dacă nu putea fi catolic, nu era nici ateu, – dar mai cu seamă nu admitea ca tradiția națională a regelui polonez, pe care o întrupa cu ardoare, să fie profanată!

Bietul Ianchel!

Ce-i pentru el Hecuba? Ce-i pentru el regalitatea sau Riecz Pospolita poloneză? Poniatowski sau Wiszniwecki? Ce-i

pentru el chiar toată Polonia, – țara antisemitismului celui mai neînfrânat?

Sărmanul Ahasverus, rătăcitor în căutarea patriei!

Și nu-i ajungea numai patria poloneză, pentru care și-a petrecut viața în oceană și în surghiun.

Simțea nevoia să-și prindă rădăcinile și de solul inospita-liei al Siberiei.

– Auzi, pane, – îmi zise el într-un moment de expansi-une – prăpădita aceasta de țară nu cunoaște muzica.

E adevărat că, tot timpul cât am stat în Siberia, n-am au-zit un cântec, afară doar de urletele bețivilor și nici altă mu-zică decât trâncăneală de harmonică, tot la beție.

Și Ianchel Scripcarul își simți vocațiunea de a dezvolta și actul muzical la negustorașii și țăranii siberieni, care aveau ne-voie de serviciile lui.

Și colinda așadar toate târgurile și satele prăpădite din ta-iga și tundră cu scripca lui, – pentru ca, din când în când, să i se amintească, drept recunoștință, că nu e nici leah, nici rus, ci tot „jidov panio“ rămâne...

Chiar a doua zi după serbarea de împăciuire, dispăru din nou din Kurgan.

În curând, am plecat și eu de acolo și nu l-am mai întâlnit.

A apărut ca o umbră, ca o siluetă, care taie lumina unui geam pe lângă care ai trecut în goana cailor, în căruța de poștă...

Dar nu l-am mai putut uita, stă și acuma ca viu înaintea ochilor mei....

.....
Dar cum am ajuns aici?

M-am rătăcit, plecând de la mânilor mele! M-am rătăcit...

Dar ce să fac acuma? Trebuie să merg înainte, pe această parte tăiată.

Ați băgat de seamă că, oricât de târziu ai trece printr-un sat, întotdeauna cel puțin la o fereastră licărește o lumină misterioasă?

Ce-i acolo?

E o veghe la patul unui muribund?

E chinul unei lehuze, la pragul unei noi vieți?

Sau un arogant festival al dragostei?

Am făcut un drum de aproape șese săptămâni prin toată Siberia, după sfârșitul surghiunului.

Ghemuit în fundul tarantasului, nu puteam vedea decât spi-narea lată a căruțașului, – și între ea și marginea acoperișu-lui, – un triumphiu de cer sur, din când în când întretăiat de siluetele negre ale brazilor, apoi crupa calului mărginaș al troiciei și rar pătratele estompate ale carelor caravanei întrecute.

În plânsul clopoțelului, singur, porți o lume în sufletul tău zbuciumat, prin pustietățile întunecate.

Iată un sat...

Totul doarme... tropotul de cai stârnește câinii...

Cântecul clopoțelilor atrage o umbră în pătratul de lumină al unei case; abia poți desluși o siluetă fugară, – și poate, lumi de gânduri și simțiri înrudite trec la câțiva pași una de alta, – străine și îndepărtate ca și stelele ce clipeșc pe pânza întune-cată a bolții cerești.

Și cine știe ce posibilități sunt astfel întunecate în neant?

Viața mi-a dovedit de atâtea ori că, pe neașteptate, se pot încrușișa viforos două existențe care, ca două linii zămislite și pierdute în infinit, ce se pot întretăia – cum spun matema-ticienii – numai într-un singur punct, – îți lasă însă în suflet o urmă în veci neștearsă.

În mintea mea acum foiesc zeci și sute de asemenea întâl-niri fortuite, – neuitate.

Vi le voi povesti aici unele din ele, căci și aceste clipe fu-gare cuprind cele „văzute și trăite“, – și adesea intens trăite.

Iată, de pildă, „Născătoarea de Dumnezeu“.

O femeie în surghiun

Eram dus de jandarmi în altă parte a Siberiei Orientale, – căci nu ne ținea prea multă vreme pe loc, ca să nu prindem rădăcini.

Am tras la primăria unui sat pentru a rechiziționa cai de schimb.

De la poartă încă auzisem niște zbierete înfiorătoare, amenințări, sudălmi.

În sala de ședințe a primăriei, văzui pe Zasedatelul (subprefect), cu fața injectată, agitându-se violent și urlând năstrușnic la o femeie.

Aceasta, cu lanțuri la mâni și picioare, înaltă și zveltă ca un tânăr plop, nu era frumoasă, dar privirea pe care în tăcere mi-o aruncase la intrare mă înfioră: mândrie, revoltă, dispreț, decepțiune, disperare și parcă și îndoială de sine, – toate erau condensate ca într-o scânteiere de diamant în această privire grozavă.

În jur stăteau țărani zgribiliți, cu capetele lăsate în jos. Ei tăceau, lași, deși nu puteau să nu simtă apelul mut.

Femeia nu era din prima tinereță, avea poate, 34-35 de ani, dar radia vigoare trupească și tărie morală.

În clipa în care intrasem, zasedatelul se năpusti cu pumnii spre încâtușata și palmui o femeie, o femeie dezarmată, imobilizată de lanțuri, singură, părăsită, trădată de ai săi.

Sub o impulsivă irezistibilă, m-am aruncat asupra zasedatelului și l-am apucat de braț.

Abia am simțit că am fost fulgerat de niște ochi suri, înnegrii de emoție, în care se aprinse o clipă scânteia de bucurie și recunoștință...

Când mi-am revenit în simțire, silueta înaltă și mlădioasă se îndepărta, între baionete, pe jos, pe drumul de etapă.

Un cuvânt aruncat de zasedatelul, printre sudălmi, m-a luminat: „Născătoarea lui Dumnezeu!”. Este una din cele mai grozave creațiuni ale sufletului rus, care greu poate fi înțeleasă și mistuită de o minte europeană.

Povestea e veche și are adânci rădăcini în istoria poporului rus, – datează de aproape trei veacuri, de la „reforma niconiană“.

Patriarhul Nikon întreprinse pe vremuri corectarea greșelilor din cărțile sfinte, – zețarii de atunci erau strămoșii demni ai celor de astăzi.

Îndreptarea, în fond, era pe deplin justificată, se înlăturau greșeli strigătoare din textul autentic al sfintei scripturi.

Dar milioane de țărani ruși vedeau în aceste îndreptări o abatere de la legea pravoslavnică, o erezie și n-au acceptat corectura.

Astfel a fost pus începutul unei lungi și grozave tragedii. Tot clerul înalt a fost de partea Patriarhului Nikon, puținii preoți de țară care au rămas cu „credința veche“ – cu *starovieri* – s-au stins cu timpul și noi nu se puteau ivi pentru că la *hirotornirea* unui preot este necesar oficiul episcopal.

Dar pentru un pravoslavnic, preotul nu este un simplu oficiant sau predicator, ca la protestanți. El, ca purtătorul harului, transmis prin șirul neîntrerupt de episcopi, direct de la Crist, e un intermediar indispensabil între divinitate și omenire. Fără el nu se poate stabili contactul credincioșilor cu Dumnezeu. Numai el poate săvârși *taina împărtășeniei*, transformând pâinea și vinul în trupul și sângele Domnului.

Să vă închipuiți starea sufletească a unui credincios, convins desăvârșit de necesitatea harului preoțesc pentru mântuirea sufletului, convins că fără acest har el este condamnat la cazna veșnică din iad!

Atunci totul este în zadar, – viața cea mai desfrânată ca și cea mai curată – deopotrivă te aruncă în brațele satanei!...

Misticism și sexualitate

Ar fi un capitol interesant al istoriei sufletești a poporului rus descrierea tuturor chinurilor prin care a trecut în căutarea mântuirii.

Secta „Născătoarei lui Dumnezeu“ nu e decât una din deviațiunile în această trudnică căutare.

În Sfânta Scriptură se găsește cuvântul: „*acolo unde credinșii se adună în numele Domnului, se află și Dumnezeu*“.

Și iată, în satul ascuns în taiga, într-o casă de rugăciune se adună credincioșii. Dumnezeu e între ei.

Să vă gândiți la misticismul adânc al poporului rus; să vă gândiți la legătura strânsă, stabilită de medici – cu cruzimea și luciditatea lor nemărginită – între misticism și sexualitate...

Ușor se pot închipui scenele ce se desfășoară în aceste adunări, în entuziasmul morbid al ființelor ce se simt la pragul mântuirii, – orgiile nudice, menite să dea la sfârșit harul divin acestor suflete chinuite în căutarea contactului cu Dumnezeu...

Dumnezeu e în obștie. Din obștie poate fi zămislit pruncul, care este deci fiul lui Dumnezeu; trupul și sângele său pot servi pentru taina împărtășeniei...

Acea care a putut zămisli pruncul divin se înalță, ca o adevărată *născătoare a lui Dumnezeu*, în adorația nemărginită a credincioșilor...

Bineînțeles, autoritățile de stat și ierarhia bisericească se credeau în drept să lupte cu cea mai mare strășnicie împotriva acestor rătăciri.

Născătoarea de Dumnezeu, odată descoperită, nu putea găsi iertare și din înălțimile adorațiunii cădeau în abjecție, în prăpastia de hulă, sub pedepse grozave.

Bietei Născătoare de Dumnezeu, pomenite, nu i-a fost cruțat nici amarul părăsirii lașe de către vechii ei adoratori...

N-am schimbat niciun cuvânt cu ea. Numai o clipă privirea ei se oprise asupra mea. Dar și acum, această privire mă arde din bezna deceniilor înmormântate.

Pentru străini aceste debordări pot părea ca saturnalii abjecte de desfrâu.

Dar nu putem înțelege poporul rus, dacă nu vom căuta să pătrundem în taina acestui amalgam de misticism și senzualitate. Ce-a fost un Rasputin? Bețiv, hoț de cai, escroc, un desfrânat...

Rasputin

Da, a fost de toate aceste. Dar ar fi putut omul acesta să ajungă să stăpânească mii de suflete de la adâncimile cele mai întunecate ale maselor populare, până la treptele tronului, dacă nu era decât atâta?

Rasputin nu-și asundea păcatele. Credincioșii le cunoșteau foarte bine.

Dar el predica o doctrină pe care acești credincioși o înțelegeau și o acceptau din toată inima, – și inaccesibilă Apusului European.

Omul e slab, sufletul lui e plin de scârnă, el nu poate fi mântuit decât prin mila lui Dumnezeu. Dar pentru aceasta, el trebuie să ardă din inimă și din creierul său ultimul vestigiu de mândrie, de încredere în sine, de prezumțiune, trebuie să cadă până la fundul umilinții și al abjecțiunii, ca să simtă că numai în Dumnezeu și în mila lui nemărginită poate fi scăpare.

Astfel beția, saturnalii de desfrâu și toate păcatele sunt treptele care duc spre sânul lui Dumnezeu.

Un occidental privește, natural, cu multă suspiciune o asemenea doctrină.

Dar aceasta a fost și doctrina lui Dostoievski.

Ce este apologia suferinții și a umilinții pe care o găsiți în toate genialele lui creațiuni?

Și Dostoievski a fost primit de Rusia ca un vestitor al cuvântului sfânt.

Dar ce era chiar și marele antagonist al lui Dostoievski, Leon Tolstoi? Lumea apuseană îl cunoaște mai mult ca un mare creator.

Dar a fost și el un moralist, un predicator. Și era urmat de mulțimea captivată de sinceritatea lui adâncă, adâncă.

Doctrina lui Tolstoi

Și acest moralist și predicator se putea ridica împotriva „exceselor civilizației”, – și sub excesele civilizației, în realitate, să atace civilizația însăși.

Și în Apus e cunoscut apelul lui către intelectuali, pe care îi chema „să se așeze pe pământ“, – pentru că numai munca câmpului ar fi compatibilă cu idealul moral.

Mai puțin sunt cunoscute însă diatribele lui împotriva științei și mai ales împotriva învățământului feminin. Apostolul susținea însă pe vremuri că o femeie care-și pierde timpul în școli în loc să facă copii e ca și un pământ fertil păraginit, lăsat pradă buruienilor, – femeia având singura misiune ce i-a fost dată de însuși Dumnezeu – procreațiunea.

La glasul acesta inspirat au răspuns mii din tineretul de elită. Intelectualii „se așezau pe pământ“, fetele din înalta societate părăseau școlile și, însoțind pe cei „așezați“, se întreceau în maternități succesive.

Apostolul el însuși a avut ultimul copil la vârsta de șaptezeci de ani.

Dar, după acest fericit eveniment i-a venit o nouă revelațiune, cristalizată în vestita *Sonata Kreutzer*: nu poate fi păcat mai mare decât dragostea trupească.

Și din nou mii din tineretul de elită l-au urmat, lăsându-se de păcat, sfărâmându-și legăturile conjugale.

Pentru un apusean, e greu de admis sinceritatea unui om, pe care adevărul asupra vieții sexuale l-a înseninat numai după șaptezeci de ani, când pentru castitate nu mai era nevoie de predică.

Totuși Tolstoi a fost sincer.

A fost un moment, îmi mărturisesc păcatul, când l-am bănuțit și eu.

Dar o împrejurare mi-a dezvăluit caracterul lui real.

Un tânăr student al Universității din Moscova, – al cărui nume prefer să nu-l dau, pentru motivele pe care le veți înțelege îndată –, condamnat la ocnă pentru participarea la un act terorist, a lăsat în urmă o soție cu vreo patru copii mici.

Aceasta, urgisită de autorități și de cercurile monarhice, ca femeia unui criminal de stat, își găsea un sprijin în societatea liberală și putea să-și crească copiii, dând lecții de piano,

de desen, de limbi străine, traducând pentru reviste și case de editură.

Și dacă lupta cu greutățile vieții, trăia respectată de toată lumea.

Deodată se răspândi însă vestea grozavă că soțul ei, neputând rezista infernului din ocnă, se puse în serviciul poliției secrete, denunțându-și tovarășii.

Judecat de tribunalul revoluționar, fu condamnat la moarte și executat.

Atunci nenorocita femeie, pe care o avea în oroare elita socială, credincioasă împărăției, ca pe o femeie de terorist, căzu în dizgrația societății liberale ca femeia unui spion și denunțător.

Astfel, pe lângă disprețul obștesc care o învelise, secasera și izvoarele de venit, nu mai putea avea de nicăieri nici lecții, nici traduceri.

Sărmana mamă, ca să poată da o bucată de pâine uscată copiilor flămânzi, fusese silită să spele rufe pentru cazărmi și chiar pentru case mai puțin recomandabile.

Puterile n-o ajutau însă și cu groază vedea că și copiii sunt urgisiți și condamnați să rămâie chiar fără învățătură.

Agățându-se de ultima nădejde ce-i mai rămăsese, apucă drumul la *Iasnaia Poliana*, – reședința Apostolului.

Soția hulită și mama îndurerată își deschise acolo tot sufletul.

Contele Leon Tolstoi, marele scriitor și apostol, o ascultă cu multă atențiune, radiind de extaz:

– Cât de fericită ești! – exclamă el în sfârșit neputându-și stăpâni entuziasmul creștinesc. Cum te invidiez! Nimic din glodul patimilor omeștești, nimic din bucuriile vane și amăgi-toare ale vieții nu-ți mai stă în calea către Dumnezeu.

Aceasta era singurul ajutor care i-a fost dat în beznă-i de desperare, la Iasnaia Poliana.

Era sincer? Da, sincer.

Tot așa de sincer ca atunci când – pentru a ajuta pe o țărăncă bătrână – a încercat să-i dreagă soba cu mâinile lui, încercându-i numai cocioaba cu fumăraie, dar nu i-a dat o rublă ca să plătească un sobar de meserie, – pentru că „banul este ochiul dracului“...

A fost sincer contele Leon Tolstoi, cum a fost sincer și Dostoievski, cum a fost sincer Grigore Rasputin, cum a fost, desigur, sinceră și Născătoarea cea de Dumnezeu din Siberia.

Cu toții sunt fiii unui popor care, dacă citește în Evanghelie că membrul care te duce în ispită trebuie tăiat și aruncat în foc, se schilodește și care cu atâta ușurință e gata să renunțe și la viață, pentru o interpretare dată unui text din Apocalips.

Aproape nu este, în adevăr, sat în Rusia, în care să nu se găsească și un „cărturar“, care să-și petreacă toată viața numai în talmăcirea cărților sfinte, mai ales a Apocalipsului.

Numai la evrei găsești oameni care, renunțând la toate „vanitățile“ vieții, se consacră exclusiv studiului *Thorei* și al *Talmudului*.

Și un „cărturar“ rus găsește în Apocalips răspunsul chiar la toate problemele vieții curente: prezice rezultatul unui proces, indică pe hoțul calului dispărut sau prescrie medicamentul pentru o boală.

Unul din acești cărturari a descoperit, dintr-un paragraf al Apocalipsului, că la o dată fixată va veni sfârșitul lumii și că nu se poate mântui decât prin purificarea cu focul.

Și satul întreg, umplându-și casele cu paie și dându-le foc, a fost mistuit în flăcări, cu femei, cu copii, cu bătrâni!....

Sufletul rusesc și noi

Cum ar putea înțelege o mentalitate apuseană astfel de avânturi sufletești?

Îmi aduc aminte de o călătorie prin Dobrogea, pe care am făcut-o cu mai mulți ani în urmă, angajând pe un birjar român din Tulcea – om sociabil și foarte expansiv, care ținea să mă lumineze asupra tuturor satelor cutreierate.

– Vezi, domnule – îmi arată el cu biciul spre un grup de case din zare – acesta e un sat de scapeți. Afurisiți oameni, domnule! Zice că așa scrie la Sfânta Scriptură! Dar cristelnița și Pogribania ei de Scriptură! Până acolo, domnule!

Această izbucnire spontană a birjarului meu dezvălește enorma deosebire de structură psihică între cele două popoare. La români, doar nici preoții nu se jenează să pome-nească în asociații foarte păgâne crucea, evanghelia și cristelnița...

În Siberia mi-a fost dat să întâlnesc și pe unul din cei mai caracteristici „cărturari“ ruși, pe celebrul Isaiev, cu care însuși Leon Tolstoi a fost un timp în corespondență, consacându-i și mai multe articole în presa vremii.

Isaiev se adresase mie tocmai pentru a transmite contelui Leon Tolstoi, în siguranță, o voluminoasă scrisoare.

Era un om înalt, bătrân, frumos, cu o foarte decorativă barbă albă și cu ochi albaștri pătrunzători.

N-am să uit niciodată surâsul cu care primise întrebarea mea imprudentă, dacă el este *ucenicul* lui Tolstoi.

– Eu, ucenicul lui Tolstoi? Tolstoi e ucenicul meu și încă destul de prost, din păcate. Numai că pe Tolstoi îl vede toată lumea, cum vede mulțimea care merge pe un drum, după păstorul ei, pe unul care apucă razna peste câmp. Dar pe păstorul nu-l pot vedea din mulțimea care îl urmează pe același drum decât cei din primele rânduri. Eu sunt acela care merge în frunte...

Poate, am abuzat de atenția d-voastră, dar, ca vecini ai marelui popor de peste o sută cincizeci de milioane de suflete, care a îndrăznit cea mai formidabilă experiență socială din istoria lumii, avem datoria și interesul să-l înțelegem, mai mult ca oricare altă țară.

Și sufletul acesta mistic, eroic și extravagant, pentru mentalitatea europeană, se manifestă astăzi și în entuziasmul quasi-religios cu care milioanele de oameni flămânzi și goi se devotează pentru reușita unui plan economic, planul quinquinal, – celebra Platiletex [Piatiletka]!

Am plecat însă acum aproape 40 de ani din Siberia – unde în taiga se adăpostesc aproape toate variantele de disidență religioasă din Rusia – cu convingerea că acest popor, ținut în lanțuri și în întuneric, va avea încă de spus un cuvânt greu în istoria mondială.

Am plecat dar din Siberia... Și acum mă trezesc într-o mare perplexitate.

Ar trebui să vă întretin și asupra întâlnirilor mele și a icoanelor înregistrate de memoria mea, aici în țară.

Dar prefer, pentru moment, să sar peste faza aceasta a vieții mele.

Revoluționarul Wagner

Să trec peste graniță.

Mi-a fost dat numai târziu să trec hotarul spre Apus.

Aveam aproape patruzeci de ani.

Și țin minte cât de mult m-a impresionat chiar priveliștea pe fereastra vagonului, dincolo de Budapesta.

Era primăvară, pe vremea când vântul este oprit. Și peste tot, între brazde se puteau vedea niște iepuri grași, care priveau impasibili monstruosul balaur ce împrăștia scânteii și fum: știau că nu riscă nimic, că vântul e *verboten!*

Respectul legilor și al regulamentelor se vedea sădit până și în sufletul iepurilor!

Mă simțisem înduioșat de buna rânduială obștească și de vechea cultură pe care le dovedeau astfel și moravurile animalelor sălbatece.

În curând însă – vai! – această veche cultură mi se făcu dureros simțită.

Ajuns la Viena, încă din birjă, care mă ducea tacticos de la gară până la hotelul meu din Graden [Graben], băgasem de seamă afișele care anunțau reprezentarea unei opere de Wagner.

Wagner!...

Nu-l auzisem până atunci, deși de mult, încă din Siberia, am răvășit o bibliotecă în studiul acestui revoluționar în muzică și care, bineînțeles, ca orice *revoluționar*, în vremea ceea, îmi inspira o deosebită admirație.

De la hotel, nu fără dificultate și mari bacșișuri, mi-au asigurat un loc în stal.

Se dădea *Rheingold*.

După al treilea semnal de pe scenă, ușile fură închise, nimeni nu mai putea intra și ieși din sală până la sfârșitul spectacolului, – această operă fiind fără antracte.

Trei ore aproape, sala plină, nemișcată de extaz, în tăcere religioasă, privea și asculta cu atenție încordată toate peripețiile și toate modulațiile muzicale de pe scenă și din orchestră.

Alături de mine, un tânăr ofițeraș, spilcuit, cu o mustăcioară cu vârful subțiri, răsucite în sus, corsetat și parcă și suleminit, urmărea opera cu partitura ei în mână!

Iar eu, sărmanul de mine, mă plictiseam de moarte – nu înțelegeam nimic, dar absolut nimic, din muzica aceasta *revoluționară!*

Mi se părea că nu e alcătuită decât din niște sunete disparate, fără niciun rost: huruială, scârțâit, bubuitură, trăsnete, hohote și scărășniri...

Nici feeria scenariului nu putea compensa pentru mine lipsa de melodie și armonie, cu care mă deprinsese lăutarii noștri și bietul Ianche [sic] Scripcarul, cântecele de „inimă albastră“...

Am ieșit din teatru cu desăvârșire distrus. Mă simțeam aruncat afară din viață, neisprăvit.

Când și unde aș mai putea să-mi complectez cultura muzicală, spre a mă înălța până la înțelegerea muzicii wagneriene?

Ispitirea pastorului

Parcă mă văd cum mergeam pe Kärstnerstrasse spre Graben, unde se găsea hotelul meu.

În redingotă lungă până în talpi, cu un guler tare, înalt, strâns cu o cravată îngustă ca de ștreang – și în cap – cu un

semi-joben de fetru tare... Zece ani de închisoare și surghiun, începând de la vârsta de 18 ani, nu mă puteau face arbitrul elegantelor mondene...

Și, deodată, văd că mi se pune în cale un drăcușor blond, cu ochi albaștri, batjocoritori, care, cu capul aplecat spre umăr, îmi cânta cu un glas subțirel:

– *Lassen Sie sich verführen, Herr... Pastor!*

Mi-a trecut îndată tot năduful...

Dar și în acest incident de stradă, banal și puțin edificiant, tot se simte reflexul unei îndelungate vieți culturale...

Fără voie, amintirea mă îndreaptă spre o altă întâlnire, tot insignifiantă și fugară, dar pe care am găsit-o atunci de asemeni caracteristică pentru un popor de veche cultură.

În drum între Salzburg și Munchen îmi pierdusem papucii mei de voiaj.

Urăsc ghetele cu șnur sau cu nasturi! Mai cu seamă de când silueta mea a început să se rotunjească, mă exasperează de fiecare dată încălțatul și descălțatul ghetelor

Din cauza aceasta, cel puțin când sunt în călătorie, îmi place să am încălțăminte comodă, care mă scutește de această tortură.

O idilă la München

La München am tras la hotelul Banberger Hof. Prins de frumusețea peisajelor orășenești din această capitală artistică a Germaniei, de muzee, ca și de împrejurimile pitorești, uitasem despre pierderea mea.

Și numai spre seara ultimei zile, trecând pe lângă un mare magazin de încălțăminte, îmi adusei aminte.

După chemarea directorului, s-a prezentat să mă servească „Fraulein Else“ – o Valkyrie blondă și sculpturală, care parcă se cerea pe un soclu de statuie, cu o cască în cap și o lance în mână.

La explicările mele, zâna blondă foarte repede îmi aduse articolul cerut.

– Trebuie să încercăm, zise Valkiria.

Gâfâind, m-am aplecat să-mi dezleg blestematele șnururi. Și iată că văd, cu oroare, pe zâna blondă căzută în genunchi, apucând laba mea ca să mă descâlțe!

Sar în sus, ca ars, înspăimântat:

– Lăsați, domnișoară, am să mă descâlț eu însumi.

– O, pentru ce? Noi suntem obicinuite. Facem acest lucru pentru orișicine.

– Dar... dar... nu vreau să fiu *orișicine*, domnișoară.

Fața Valkyriei se luminează de un delicios surâs, dar cam malițios:

– Bine, domnule, n-am să te servesc ca pe orișicine, ci desebit, *personal*, pe dumneata. Dar ia loc pe scaun, că directorul se și uită urât la mine și are să-mi facă observații. Și ciorapul pe piciorul meu liberat de cătușe a fost îndreptat cu o mișcare mângâietoare.

– Ești străin, domnule? Din ce țară? De mult la München? Cât timp ai să mai stai? A, pleci astă seară! *Schade!*

Și pentru justificarea acestui prietenesc schimb de vorbe, am mai cumpărat o pereche de ghete cu nasturi, niște „jumătăți“, jambiere și nu știu ce-aș mai fi cumpărat, dacă Valkyria nu-mi declara cu același surâs delicios, nelipsit de malițiozitate:

– Destul, domnule! Prea ai să-ți încarci bagajele.

Petrecut până la ușă, învelit în razele albastre ale ochilor rătători, ne-am despărțit prietenește cu o călduroasă strângere de mână și cu și mai călduroase urări de bine...

În aceeași seară am plecat...

După un an, călătorind din nou prin străinătate, m-am abătut anume prin München. Am pierdut aproape o zi întreagă în căutarea neuitatei „Fraulein Else“. Dar – vai! – nu cunoașteam nici numele ei de familie, nici firma magazinului, – nici măcar strada în care se afla.

N-am mai revăzut-o. Dar, după treizeci de ani, stă, iarăși, ca vie în fața mea, silueta aceasta sculpturală și mă luminează privirea ei senină și surâsul malițios, – care însă nu ascundea

atenția delicată și compătimirea pentru solitarul rotund, ce putea fi un „Herr Pastor“...

Pentru ca să vă dați seama ce anume mă impresiona în aceste întâlniri fugare, după ani îndelungați trăiți în Siberia sau în atmosfera politicii orientale, mă voi opri încă asupra unui neînsemnat incident de călătorie.

Întorcându-mă acasă prin Elveția, o singură zi am putut sta la Lucerna, unde am descins la un mic hotel de pe țărmul lacului, prevenind că nu-mi rețin camera decât pentru douăzeci și patru de ore.

Și imediat am și pornit spre celebrul Leu din Lucerna al lui Thorvaldsen.

În fața acestui grandios monument, fui surprins de o urpere de nori, pe care nimic nu făcea s-o prevadă la plecarea din hotel.

Eram fără umbrelă și fără manta.

Cu greu m-am putut piti sub stâncă, ca să nu fiu udat leoarcă.

Și deodată văd alergând spre mine o copiliță de vreo doisprezece-treisprezece ani cu o umbrelă de prisos și cu o pelerină sub braț.

Patroana hotelului, la dezlănțuirea ploii, se îngrijise să afle dacă străinul vizitator n-a plecat cumva, neprevăzător, fără manta și umbrelă.

Femeia nu avea niciun interes personal să se îngrijească de mine.

Plecam a doua zi și probabil nu aveam să ne mai întâlnim. Și din pură omenie, știind încotro se duc de obicei călătorii la Lucerna mi-a trimis umbrela și pelerina, ca să nu-mi expun sănătatea.

Asemenea mici detalii ale vieții zilnice învederează mai mult decât monumentele de artă și institutele de știință, cultura defilează reală și adâncă a unui popor civilizată.

Pe mine cel puțin întotdeauna m-a mișcat puternic și mă mișcă și azi *omenia* în micile incidente ale vieții.

Soarta a voit ca trecând peste graniță la Predeal, să am, prin contrast, o tristă experiență.

Era o zi de sârbătoare și mare aglomerație de călători. Nu numai compartimentul vagonului meu, dar și culoarul erau înțesate de lume. Nimeni nu se putea mișca din loc.

Și în auzul întregului public răsună din coridor un dialog sugestiv între călătorii nevăzuți:

– Mă Gheorghiuță, mă! Ce faci, blăstămatule, bată-te să te bată!

Pupături.

– Ia. Ce să fac Vasilică? Cu slujba!

– Ești cu conia? Ce face, e bine, voinică?

– Dă-o încolo... E o târfă... Se dă cu toate haimanalele. Divorțez...

După acest salut al țării mele, m-am coborât din vagon, cam deprimat, în Ploiești, spre a mă urca în trenul spre Moldova, cu vagonul direct pentru Piatra Neamț.

Un bacșiș mi-a asigurat o bancă într-un compartiment, în care se mai afla numai un singur călător, spre mulțumirea mea, necunoscut mie. Încât puteam nădăjdui o noapte de odihnă.

Necunoscutul

Străinul citea.

Era un om înalt, uscățiv, cu o musteață căruntă și trăsături fine.

Mi-am scos și eu o carte, – o broșură al cărui autor se străduia să dovedească lumii că William Shakespeare era un cabotin ordinar, fără talent și că nu el a scris operele ce-i poartă numele.

E o curioasă manifestare a pesimismului înveterat și a mizantropiei adânc sădite în sufletul omenesc în îndoielile acesteia de existență reală a oamenilor mari.

Nu tocmai de mult un teolog protestant susținea că și Crist n-a existat. Prin ironia soartei, un profesor la universitatea ebraică din Ierusalim a consacrat un tratat voluminos și foarte

documentat pentru a dovedi existența istorică a lui Isus de Nazaret.

Companionul meu de drum furișă o privire spre cartea mea și surâse. Băgasem și eu de seamă că citește un volum nemțesc despre Renașterea italiană.

Aproape fără voie, se legă o conversație, care spre Buzău se ridicase la o discuție aprinsă asupra problemelor de estetică, de etică și de filosofie.

Mă simțeam fermecat. Necunoscutul dădea dovadă de un spirit fin și cultivat, care atribuia o mare însemnătate frumosului în viața omenirii.

Mărturisesc că și eu sunt un incorigibil admirator al frumosului.

De aceea am deosebită slăbiciune pentru Italia și pentru italieni, – unde am putut constata cât de adânc e sădit acolo cultul frumosului, chiar în straturile cele mai noi ale populației.

Să-mi fie iertată aici o digresiune – dar conferința aceasta nu e o digresiune ?

Am petrecut pe vremuri mai multe zile în Florența – e foarte mult de atunci. Găsiu acolo o doamnă la a cărei vedere inima mea se aprindea până la incandescență... pentru cultul frumosului.

Ne dusesem împreună la o mică biserică de suburbie – aproape afară din oraș, – unde se păstrează o minunată frescă de Andrea de Sarto...

Și acesta ardea pentru cultul frumosului, sărmanul... Mereu zugrăvea aceeași femeie sub toate chipurile și sub toate deghizările... și nu era frumoasă prin trăsăturile feței cât prin dragostea pe care a știut s-o condenseze în orice fibră a icoanei ei.

Bisericiuța veche era toată învăluită în trandafiri grimpanți înfloriți.

La plecare, gardianul, un moșneguț scund, rupse o ghirlandă de flori roșii și mi-o oferă:

– Per la vostra bella donna.

Doamna era „bella“, dar – vai! – nu era a mea...

La poartă ne aștepta un modest fiacru, care dacă putea servi pentru o călătorie sentimentală, nu era însă un refugiu îndestulător pentru ploaia torențială care se dezlănțuise și care inunda rochia artistică a doamnei.

Automedonul nostru ne dăruă o privire scrutătoare și după câteva clipe de ezitare își desfăcu pelerina și o aruncă pe genunchii doamnei.

Apoi cu pumnii înțeleștați spre cer, izbucni în imprecățiuni furibunde:

– O, *Gesu berbante!*...

Pot fi omagii mai elocvente aduse frumosului ?

Dar mă întorc la călătorul meu. N-am întâlnit în România mulți oameni de fineța intelectuală și cultura sufletească pe care le vădea în fiecare cuvânt.

Nu m-a întrebat despre numele meu.

Mă cunoștea sau era o discrețiune excesivă ?

Nu știu, dar nici eu n-am îndrăznit să-l întreb.

Toată noaptea n-am închis ochii, nici n-am băgat de seama, în discuții pasionante cum s-au aprins zorile dimineții.

Câteva stații înaintea de Piatra Neamț, călătorul se coborî din tren.

M-am despărțit simțind că am găsit un suflet înrudit – și nu puteam crede că un om de așa anvergură va putea rămâne necunoscut și că nu-l voi mai întâlni în țărișoara aceasta agricolă.

Dar nu l-am mai întâlnit. Și bănuiesc numai că era Ronetti Roman, unul din pușinii oamenii noștri de artă cu care nu mi-a fost dat să leg cunoștință personală.

Nu l-am întâlnit.

Ani de zile am trăit în nădejdea de a-l regăsi și cu gândul că orișicum se află undeva în țară, aici aproape de mine o inimă și o minte de frate...

Dar a dispărut pe veci...

Astfel dispar aceste vedenii, după ce ți-au aruncat în cale o țâșnire de lumină, când intensă și colorată, câns scundă și

abia tremurată, dar care ți-a încălzită și ea o clipă inima, – și se stâng, – mor...

Partir c'est mourir un peu...

Au murit?

Sau au dat naștere unei vieți mai adânci decât cea trăită?

De multe ori m-am gândit că dacă au putut aprinde în sufletul meu atâtea icoane vii aceste fugare întâlniri, – n-au lăsat oare ele și în atâtea suflete pe care le-am încrucișat în lunga cărare a vieții mele – amintirea – să mă ierte tânărul conferențiar din săptămâna trecută – viziunea unui luptător – poate învins, dar nedomesticit, și a unui *visător*, îndărătnic, nepocăit, vecinic gonit de nostalgia adâncimilor nepătrunse?

Și cine știe câte zeci, sute sau mii de flăcări plâpânde ard astfel și vor arde încă și atunci când focarul care le-a aprins va fi stâns de mult?

Și poate chiar astă seară va aprinde în câteva inimi o scundă scânteie tremurată de amintire care va licări și atunci când umbra masivă ce trecuse odată în fața lor se va fi împrăștiat!...

Și ce altă nemurire poate visa un biet călător prin această vale de plângeri?

IX

DE VORBĂ CU D. C. STERE¹

L.S. [L. SEBASTIAN?]

După ce am citit romanele d-lui Stere și după ce d. Stere mi-a vorbit mai bine de un ceas, versul lui Verlaine: Votre âme est un paysage choisi... ne-a venit fără voie în minte, spontan și logic.

Atât de complexă și atât de personală e viața interioară a d-lui Stere, încât din prima clipă apare ca un paysage choisi, unul din acele peisaje tumultuoase à la Van Gogh, cu huma grea și cerul răscolit și uneori, poate, un peisaj calm cu ape lucii și liniștite à la Vlaminck.

La prima vedere, d. Stere e înfricoșător. Pe masca d-sale stă săpata încruntarea. Între sprincenele sale trăiește o cută adâncă și vie. Ochii îi sunt de vultur și are pe creștet și pe ceafă o coamă de leu.

Dar, despărțindu-ne de d. Stere, mâna-i mică și subțire, acea mână pe care a elogiat-o cu atâta plasticitate d. Ionel Teodoreanu, mâna-i absolut feminină, în care abia a strâns-o pe a noastră, a risipit dintr-o dată frica și prudența cu care ne-am apropiat de d-sa.

Vorba d-lui Stere e molcomă uneori, dar adesea viforoasă. O singură întrebare dezlănțuie revărsări de gânduri și de fapte, care, cu o clipă înainte, au stat neturburate înlăuntrul

¹ „Adevărul literar și artistic”, seria II, anul XII, nr. 641, 19 martie 1933, p. 1-2; reproduș în *Romanul românesc în interviuri*, ed. cit., vol. cit., p. 653-660.

său. Poate că e greu de crezut, cunoscând încruntarea d-lui Stere, că d-sa își colorează vorba nu numai cu un vocabular viu, savuros și plin de humor, dar și cu o mimică potrivită, expresivă. Masca d-lui Stere este tot atât de mobilă, pe cât îi e sufletul de bogat în amintiri și gânduri.

Intrarea în literatură

Ceea ce este cu deosebire interesant la d. Stere e felul în care și-a făcut intrarea în literatura noastră. Înainte de război și imediat după, am avut o serie de scriitori care au dat literaturii românești trei-patru volume, epuizând în ele întreaga lor virtute literară.

D-l Stere n-a scris nimic – sau aproape nimic – vreme îndelungată și anul trecut a izbucnit pe neașteptate, asemenea unui vulcan uriaș, care a stat înăbușit un veac și a erupt azi cu cea mai fierbinte lavă.

L-am întrebat pe creatorul lui Vania Răutu cum își explică neașteptata d-sale irumpere literară. Un moment, d-l Stere a părut surprins, ca și cum d-sa însuși n-ar fi știut să se lămurească. Apoi:

– Prin firea mea, a început mărturisirea d. Stere, sunt un om activ. Dar tărâmul activității mele de până mai ieri a fost altul decât cel literar. Deși am fost prins și hărțuit de-a lungul vieții mele de atâtea întâmplări și ocupațiuni, adesea străine de mine, am rămas totuși obsedat întotdeauna de anumite idei și imagini.

Am știut oricând să observ apucăturile și psihologia lumii prin care am trecut. Și observările mele luau, în mintea mea, înlăuntrul meu și pentru mine, o formă de intimă exprimare artistică, literară. De multe ori mă simțeam chiar îmboldit să aștern pe hârtie toate aceste observații de esență estetică sau filosofică.

Acum patruzeci de ani, am început să public un tratat de filosofie. Dar numai am început, căci, în curând, silit de împrejurări, a trebuit să renunț.

La 1905¹, când mi-am dat licența, am scris, ca teză, o lucrare în care erau cuprinse toate ideile dezvoltate mai târziu de Durkheim.

După apariția *Neoibăgiei* lui Gherea, am început în „Viața românească” o polemică, neterminată și ea, fiindcă m-au chemat în Ardeal d-nii Goga și Maniu ca să împac unele diferețe politice.

Excursia pe care am făcut-o dincolo de munți, am început s-o aștern pe hârtie în cărticica *Patru zile în Ardeal*, dar n-am avut răgazul s-o scriu în întregime. Iar romanul *În preajma revoluției* a apărut, fragmentar și succint, în „Viața românească”, acum douăzeci și ceva de ani, sub titlul *În voia valurilor*, titlu pe care l-am păstrat pentru un capitol din *Hotarul*.

Cum vezi, legătura mea cu literatura este mai veche decât pare. Cu siguranță că numai vârtejul altei vieți m-a pus în imposibilitate să-mi transcriu gândurile și preocupările. Abia acum am găsit răgazul și liniștea prielnică scrisului literar. Și trebuie să mărturisesc că nu eu scriu. Aș scrie greu. Nu fac altceva decât să dictez. Am găsit oameni care să mă ajute și să mă înțeleagă.

Ficțiune și realitate

În romanele d-lui Stere viața este atât de intensă, întâmplările atât de veridice, încât poți avea impresia că realitatea este redată aici cu o absolută fidelitate. Țineam să aflăm din gura d-lui Stere ce este ficțiune și ce este realitate în romanele d-sale.

– Totul e ficțiune și totul e realitate, *ne-a răspuns d-sa*. Inventivitatea artistică este și ea în strânsă legătură cu experiența artistului. Ficțiune pură nu cred să existe. Totdeauna ficțiunea își are rădăcini în realitate și pornește de la datele reale, amplificându-le și depășindu-le.

¹ Inexplicabil lapsus calami! C. Stere și-a dat licența în 1897. (n. ed.)

O persoană care a crezut un moment că Vania Răutu așa fi eu a întreat pe cineva din preajma mea dacă sunt într-adevăr „atât de infam“ pe cât se arată Vania într-o pagină din roman. I s-a răspuns: „Stere se calomniază“.

Fie că apărarea care mi s-a luat e justă, fie că nu, se vede de aici că, împrumutând lui Vania mult din ceea ce este al meu, în măsura în care o face orice creator cu eroii săi, asta nu înseamnă cătuși de puțin că eu și Vania suntem aceeași persoană.

Într-o creație literară întâlnim personaje și fapte, desfășurate în cadrul a două evoluții: una psihică – pentru eroi, alta istorică – pentru fapte și pentru întreaga epocă descrisă. Din mintea unui scriitor se poate naște un personaj care să fie imposibil de identificat cu o persoană anumită. Dar psihologia personajului imaginat trebuie să fie reală, adică să amintească psihologia unui personaj asemănător din realitate, chiar atunci când nu poți face să coincidă starea lor civilă. Iar între acțiunea personajului și epoca și mediul înfățișat va exista totdeauna o relație de reciprocă explicare, pentru ca ficțiunea să se transforme în realitate. Sau, mai precis: pentru ca realitatea să existe în ficțiune.

Dualismul sufletului omenesc

– Fiecare operă de artă, *spune d. Stere*, presupune reflexul umanității. Față de un personaj, autorul poate avea simpatie sau antipatie. Și sentimentele și resentimentele sale le va comunica cititorului. Dar psihologia personajului, simpatie sau antipatie, el are datoria s-o înfățișeze în întregimea și complexitatea ei.

După mine, omul nu este niciodată numai rău sau numai bun. Mai mult: oamenii nu sunt atât de răi cum par. Fiecare om este un amestec, în doze variate, de defecte și de calități. Amintește-ți de Mazurin din *Lutul*, care-i un criminal ordinar, un invertit sexual și care are totuși o notă de umanitate în psihologia lui. Într-o operă literară nu se pot pune față în față două lumi tranșant deosebite, una rea și una bună, fiindcă lucrul acesta ar

suna fals. Tot așa, complexul unei psihologii reale nu-l poți împărți după pofta inimii, după tendințele și ideile tale.

Robespierre trimitea zeci de inși la eșafod, pe drept sau pe nedrept, dar cu multă cruzime, și cu toate acestea îi plăceau copiii, iar când i-a murit canarul a plâns. Lenin a fost un teaur identic. E drept că bolșevismul nu apare simpatie în România. În genere, bolșevismul nu e simpatie, cum nu sunt microbii într-un cadavru. Dar asta nu înseamnă că Lenin n-a avut în psihologia lui și o latură umanitară.

Bret Harte are o nvelă caracteristică în această privință. Două convoiuri deosebite pornesc spre California în căutarea minelor de aur. Într-unul din aceste convoiuri sunt adunați oameni din drojdia societății, printre care și o prostituată. În convoiul al doilea, ca un contrast întâmplător, se află o fată naivă, pură, târâtă de familie. Prin zăpezile înalte și frigul ascuțit, oamenii celor două caravane dispar cu încetul. În cele din urmă, au rămas singure fecioara și prostituata, care nu pot continua drumul. Pier și ele de frig și de foame, îngropate alături, în aceeași zăpadă.

Oamenii care au venit mai târziu ca să le salveze n-au putut ghici, pe fața lor pecetluită de moarte, care-i prostituata și care-i fecioara.

Sunt împrejurări în care oamenii, așa cum îi cunoaștem în fiecare zi, nu pot fi recunoscuți. Într-o împrejurare oarecare, mila unui om pentru o durere străină ne face să uităm că, în genere, omul acela e un hain și să înțelegem complexitatea sau cel puțin dualismul sufletului omenesc.

„A înțelege totul înseamnă a ierta totul“

– Într-adevăr, *continuă d. Stere*, a ști că psihologia umană se află în eterna luptă dintre bine și rău înseamnă a avea îngăduință, indulgență pentru faptele cele mai mârșave ale unui tip josnic. Trebuie tu însuși să fi trecut prin mari suferințe și să ai alte orizonturi decât cele obișnuite, pentru ca să poți fi înțelegător și generos.

Misticismul și religiozitatea n-au nicio legătura cu fondul umanitar al sufletului nostru, cum se presupune îndeobște. Iar înțelegerea acestui lucru și iertarea faptelor mărsave stă și mai departe de misticismul slav. Căci n-a fost slav acela care a spus: „A înțelege totul înseamnă a ierta totul“.

În ce mă privește, n-am fost niciodată și nu sunt deloc mistic, dar cred că înțeleg un suflet uman și știu să-i iert scăderile.

Mai multe feluri de a vedea și o poveste cu Gogol

– În literatură, e drept, atitudinea scriitorului face de multe ori ca simpatia să se îndrepte către cutare personaj și antipatia către un altul. Dar nu e mai puțin adevărat că există mai multe feluri de-a vedea și de-a reda literaricește același lucru.

În privința aceasta, este foarte concludentă o întâmplare din viața lui Gogol.

Marele scriitor rus avea obiceiul să meargă o dată pe săptămână, seara, la un fel de cenaclu literar, unde se adunau tot felul de scriitori. Într-una din aceste seri, Gogol întârziă, întrucât se abātu pe la un prieten pe care voia să-l aducă la cenaclu. Intrând în curte, prietenul care-l însoțea pe Gogol fu întâmpinat de un dulău ce-i sfășie pantalonii. Cu mare greutate, Gogol temperă furia cânelui și astfel putură să intre în casă.

La vederea lor, musafirii se grăbiră să le ceară socoteală pentru întârziere. Atunci Gogol se așternu pe povestit întâmplarea cu dulăul. Dar o povestit în așa fel, încât pur și simplu îngrozii pe ascultători. Făcu din căne o namilă fantastică, din noapte o beznă de infern, iar din bietul prieten o făptură înfrișoșată, dărdâind din dinți.

După ce însă povestea îngrozitoare își făcu efectul, Gogol liniști pe ascultători și le spuse că lucrurile nu stau chiar așa, luând povestea *da capo*. De data aceasta, dulăul deveni o potaie cu năbădăi, iar cel mușcat un om caraghios care s-a înfrișoșat degeaba. Povestea aceasta luă o turnură atât de ridiculă și de hazoasă, încât toți asistenții se stricară de râs.

Unde duce neînțelegerea unor psihologii

– După cum vezi, faptul în sine n-are nicio semnificație. Semnificația i-o dăm noi, i-o dau sentimentele noastre. Și, mai ales, voința noastră de a-l interpreta într-un fel sau altul, precum și puterea noastră de înțelegere a faptului.

Îți dau un exemplu mai apropiat de noi. S-a instituit starea de asediu. S-a întâmplat la Atelierele Grivița ceea ce știm cu toții că s-a întâmplat. Să luăm oamenii care par cei mai răspunzători de represiunea făcută: primul ministru și ministrul comunicațiilor. Dacă vrei, cu multă ușurință îi poți înfățișa ca niște tigri, ca mari băutorii de sânge. După mine, acest punct de vedere ar fi nedrept. Cine înțelege psihologia omească va înțelege că miniștrii nu sunt chiar atât de săngerosi, pe cât sunt de copleșiți de evenimentele pe care n-au fost în stare să le domine.

Lipsa de înțelegere a sufletului omenesc este mai vinovată și mai funestă decât un act cu consecințe grave. Când Vania Răutu a întâlnit oameni ai forței publice foarte umanitari, i-a întâlnit fiindcă a știut să-i înțeleagă. Și asta se explică prin viața agitată, complexă, dureroasă, pe care a dus-o.

Ca să vezi și mai bine unde poate duce neînțelegerea unor psihologii, am să-ți vorbesc despre soarta țării noastre.

Este incontestabil că de la hotarele Serbiei și până la Nistru trăiește același popor. Un popor absolut unitar. Mai unitar decât cel francez, german sau italian. Pune alături un breton cu un parizian, un berlinez cu un hamburghez, un napolitan cu un florentin și vei vedea că nu se înțeleg. Nu același lucru se întâmplă la noi. Deși avem dialecte în limba noastră, totuși înțelegerea nu este imposibilă în regiunile deosebite.

Dacă însă înțelegerea e ușoară din punctul de vedere al limbii, cealaltă înțelegere, a psihologiei și a mentalității fiecărui regional, este anevoioasă. Avem de-a face cu oameni care au trăit sute de ani despărțiți și sunt psihologicește deosebiți tranșant. Și dacă nu vrem să pierim, să nu ajungem la o despărțire pe care n-o dorește nimeni, trebuie să tindem spre

comprehenșiune. Trebuie să unificăm mentalitățile disparate, să încheșăm un tip de civilizație originală, specifică, din tenacitatea, vigoarea aproape zoologică a ardeleanului, din misticismul democratic al basarabeanului, din nota estetică, maleabilitatea și ușoara superficialitate a elementelor regățene.

Numai comprehenșiunea reciprocă va aduce adevărata și definitivă unitate națională.

Femeia în romanele d-lui Stere

– Întrebarea pe care mi-o pui în legătură cu personajele feminine din romanele mele mi-a mai fost pusă o dată. Trebuie să-ți răspund, deci, ceea ce am mai răspuns.

Experiențele amoroase sunt exclusiv ale lui Vania Răutu, și nu ale autorului. Tipurile de femei, așa cum sunt descrise în paginile mele, sunt întâlnite și văzute de eroii mei, nu de mine.

Un critic englez i-a reproșat lui Shaw că toate personajele din comediile sale nu sunt altceva decât diferite aspecte și ipostaze ale lui Shaw însuși. Critica aceasta cred că e valabilă pentru orice scriitor.

În toate personajele romanelor mele, deci și cele feminine, vei găsi puncte de comuniune cu autorul și uneori cu viața intimă a autorului. De pildă, Evdochia [?] din roman este mult mai vie și mai interesantă decât femeia reală care a declanșat această imagine.

Sunt puncte comune, sunt apropieri între creator și eroi, dar confundarea eroilor și a întâmplărilor dintr-o carte cu autorul lor – niciodată.

X

CONSTANTIN STERE IMPRESII¹

G. GH. BEZVICONI

În ajunul alegerilor parlamentare, din decembrie 1933, am avut fericita ocazie să stau de vorbă cu d-l Constantin Stere.

Rareori mi-a fost dat să observ împreunarea unei culturi atât de înălțătoare cu forța de personalitate a unui proeminent caracter politic. Cuvintele acestui mare basarabean mi-au fost niște icoane scumpe și, fără să expun căvrile luncoase ale întrebărilor mele, pășesc direct la răspunsuri – expunerii mai mult decât interesante ale venerabilului profesor.

Convorbirea noastră s-a început în jurul romanului d-sale...

– Fiecare autor ia din viață descrierile caracteristice, îmbinându-le cât mai artistic; în genere, însă, personajile nu sunt

¹ „Din trecutul nostru“ (periodic scris de Gheorghe G. Bezviconi), nr. 7-8, aprilie-mai 1934, p. 31-35. În revistă, interviul este urmat – p. 35-36 – de un scurt articol, referitor la anii de școală ai intervievatului. Mai târziu, G. Bezviconi publică în aceeași revistă (nr. 31-34, aprilie-iulie 1936, p. 97-118) articolul *Constantin Stere, romanul său și Unirea*. Într-o viață, vis și istorie. Aici (p. 100) preciza referitor la interviul său: „Doi ani în urmă, într-o cameră a Hotelului Londra din Chișinău, am avut o convorbire cu bătrânul Stere. Era prin decembrie 1933, când a venit în Basarabia în ajunul alegerilor parlamentare. N-am luat un interviu propriu-zis, însemnând orice cuvânt, dar în aceeași zi am înscris această convorbire, publicând-o sub formă de impresii [...] Vorbeam rusește, încât cuvintele puteau să fie altele, sensul însă: nu!“

produsul exclusiv al realității și, ca document istoric, romanul meu nu poate fi considerat. Vania Răutu, parțial, e luat din viața mea, dar și celelalte personaje au multe trăsături ale vieții mele...

Am fost arestați în ultimele zile ale examenelor de absolvire a Liceului Regional din Chișinău. Meritam aceasta: cercurile instructive, strâns legate de „Narodnaia Volia“...

Arestarea s-a produs, într-o oarecare măsură, în legătură cu o anecdotă, ce-o voi povesti într-un volum apropiat al romanului meu, la trecerea lui Răutu din Basarabia în România:

M-am întors din Siberia, când aci bântuia holera. A trebuit să stau câteva zile în carantină, căci mă temeam să rămân în așteptare în patria mea. Deodată a venit un individ:

– Bată-te Dumnezeu să te bată! – strigă el. Nici nu bănuiești c-am jucat un rol însemnat în viața dumitale. Țurcanovici! – se prezintă individul.

Era odinioară student, care, printr-un contrabandist, transmitemea în Basarabia literatura revoluționară. Odată, în lipsa contrabandistului, el se încurcă cu frumoasa soție a acestuia, iar bărbatul, înfuriat, descoperi autorităților, în Basarabia, „literatura“. Transportul a fost urmărit. Am fost îndelungat observați, până când toate firele nu s-au prins, și, în zilele examenelor, am fost distruși. Au găsit nu prea multe – broșuri, iar toate celelalte, cu ocazia examenelor, au fost ascunse.

Comandantul jandarmilor, Ianov, era un om de viață: știa să bea, juca cărți, iar „cramola“ o căuta ajutorul său, un căpitan.

Și totuși Răutu nu sunt eu!

N-am avut roman cu Ilenuța, nici soția mea n-a murit.

Vania Răutu era un revoluționar rus. La întoarcere din exil, în Basarabia găsește el decăderea gospodăriei moșierești și înlocuirea elementului dinainte cu elementul venetic, arden-daș-armeen...

El trece în România și parcă cade pe o nouă planetă: totul e altfel...

Va urma răscoala țăranilor în România, suprimarea ei... Războiul Mondial. După război Răutu moare, împușcat de patrioții români.

Dicez într-o lună un volum de roman. Dacă voi trăi, în trei-patru luni îl voi termina.

Rolul în Războiul Mondial era mult mai complicat...*
[Nota intervievatorului: Răspunsul la întrebarea: dacă rolul d-sale era o jertfă pentru salvarea României în caz dacă ar birui Puterile Centrale.]

– Eu sunt român; tatăl meu nici nu vorbea rusește. Răutu însă era revoluționar rus, se lupta împotriva imperialismului rusec și nici într-un caz nu vroia să meargă alături de Rusia țaristă, văzând în distrugerea ei victoria idealului său. Deși educat în Rusia, era cetățeanul lumii!

.....
Toate acestea au o parte a realității; iată însă un fapt, care dezmente documentarea:

Gherasim Lașcu – un moldovan, nu însă un alt profesor de limba greacă, originar din Galiția, – pune nota maximă: 5, pentru răspunsul fără răsufare a verbelor neregulate. Aveam în clasă un adevărat idiot: Darie; când închidea însă acesta ochii, așa, fără nicio răsufare rostea... și întotdeauna avea 5...

– Pavel Gore era un om excelent, ireproșabil, dar se credea boier, deși era descendent din simplii răzeși. Istoria României e bine cunoscută, ca să știm cine se coboară din boieri.

– Zamfir Arbore într-adevăr a scris năzbâti. Cartea sa – o arhivă întreagă de năzbâti – eu nici n-am citit-o până la sfârșit. Mi-a venit un dezgust!

– În prezent, noi supraviețuim un moment nemaipomenit în istoria omenirii. Nici ivirea creștinismului nu se poate compara cu el.

Luați, de ex., războaiele lui Napoleon: o fâșie de la Spania până la Moscova, iar la o sută de kilometri lumea trăia liniștită. În războiul din urmă nici nu era, în genere, „dosul frontului“.

– N-avem o mașină, care, după Gerbert Walles [Herbert Wells] ne-ar înapoia în spațiul vremei. Dar și noi însuși [sic] nu ne vom întoarce la bazele vieții din trecut. Multe se vor duce chiar acum în veșnicie.

Revoluția în Franța s-a „așezat“ în 25 ani, iar ceea ce s-a petrecut în prezent și peste o sută de ani poate să nu se refacă. Desigur are să fie o tindere spre masele poporane, ceea ce o vedem chiar la domni de felul lui Hitler sau Mussolini...

– Multe culturi au pierit și numai o urmă împietrită mărturisește despre patimile, luptele... din trecut. Însemnătatea omului este foarte relativă; dacă însă și eu voi lăsa... o urmă, atunci se vor găsi originalii ca Dvs., cari vor culege destule date despre viața mea. De aceea prefer să nu vorbesc despre mine însuși [sic]; de altfel, aceasta ar fi comentariile la viața lui Vania Răutu.

– La activitatea politică nu mă mai întorc. M-au chemat aci prietenii mei, dar încă în ultima campanie electorală mi-am sacrificat atâta energie, încât până în prezent nu pot să mă îndrept. 68 de ani, boalele... Sfârșesc veacul meu la țară...

...Doi țărani din Ialoveni veniră să vorbească d-lui Stere. Am plecat ca să înscruu aceste prețioase cuvinte, deși nici în parte ele nu reflectă spiritualitatea și răspunsurile, pline de adâncă critică, ale D-sale...

XI

VIZITÂND PE D. C. STERE LA BUCOV¹ Prepararea volumului V al romanului *În preajma revoluției*

C. VLAD

La o distanță de aproape jumătate de oră de Ploiești, cum treci podul Teleajenului, în câteva minute ești la poarta conacului Bucov al d-lui Const. Stere – poartă prietenos deschisă tuturor vizitatorilor, care se perindă zilnic să asculte cuvântul înțelept al mult încercatului profesor și om politic.

L-am găsit pe d. C. Stere în biroul său, stând de vorbă cu secretarul d-sale, d. L. Leoneanu, în legătură cu volumul al cincilea al romanului În preajma revoluției.

Volumul se va intitula Nostalgie.

– *Vă rog, d-le profesor – l-am întrerupt pe d. C. Stere – să-mi spuneți ce va cuprinde noul volum?*

– *Va cuprinde – mi-a răspuns d. Stere – întâmplările și viața dramatică a Mariei Culiewna [Culiceeva], o femeie cu un destin tragic, o revoluționară, al cărei sfârșit e foarte impresionant.*

Acțiunea se petrece tot în Siberia.

Va cuprinde, totodată, felul cum s-a născut și s-a întins bolșevismul. Figurile cele mai proeminente ale marilor revoluționari ca Lenin, Trotzki etc. vor ocupa un loc de căptenie.

¹ În „Opinia“, anul XXX, nr. 8.124, 23 mai 1934, p. 1. (Promisiunea făcută în final nu a fost ținută.)

În partea a doua și bineînțeles în legătură cu începutul – *ne spune d. Stere* – voi trece și în țara noastră și voi face să se cu-prindă în roman unele moravuri și caractere din zilele noastre.

.....
Se înserase bine și se apropia ora sosirii trenului cu care tre-buia să mă înapoiez la Iași.

În timp ce mă conducea spre poartă, d. Stere, cu talentul său captivant, ne-a povestit cum a întâlnit de curând la Athenée Palace pe profesorul vienez Neuman. D. Stere i s-a plâns că o eczemă la ureche îl făcea să sufere; și, în urma medicamentului ce i-a fost prescris de reputatul medic, a fost vindecat de o boală căreia de mai mulți ani nimeni nu-i găsea leacul.

Reflecții hazlii și câteva detalii picante pe care d. Stere le pronunța referitor la întâlnirea d-sale cu profesorul Neuman sunt silit să le trec sub tăcere, din spirit de colegialitate, fiindcă d. L. Leoneanu le va publica curând în „Adevărul literar“, cu o deosebită amploare.

Noi vom reveni însă asupra altor chestiuni – politice și li-terare – desprinse din aceeași convorbire avută la Bucov cu d. Const. Stere.

XII

O ZI PETRECUTĂ LA BUCOV¹

D. prof. C. Stere, gospodar și om de litere.

Departe de frământările politice.

Amintiri. Destinul tragic al lui Vania Răutu

PETRE MIHAIL

Departe de frământările vieții publice, străin oricărei pre-ocupări politice, d. prof. Stere trăiește retras la Bucov și voios, sub povara celor 70 de ani de crâncen zbucium, gustă satisfac-țiile adevărate ale omului împăcat cu sine și cu semenii săi. O viață de om care a însemnat o cumplită tragedie. Eroul ei pri-vește în trecut resemnat, cu sufletul senin, fără niciun regret. Tot ce-a fost n-a fost decât un coșmar. După furtuna cum-plită, soarele s-a urcat sus și lumina razelor lui înseamnă pa-cea și odihna, viața adevărată. Omul puternic este omul singur! Fericirea adevărată o găsim cuibărită în inima noas-tră. Nu trebuie s-o căutăm și s-o cerșim oamenilor. Ei nu ne-o vor da niciodată... și singur, în mijlocul familiei, profesorul Stere își gospodărește domeniul, citește și meditează asupra lungului calvar ce-a fost viața lui Vania Răutu.

Prima dată mi-a fost cunoscut d. profesor C. Stere în 1922, la liceul militar din Iași. Aveam profesor de filosofie pe d. Petre Andrei. D. Andrei ne vorbea, de pe catedra liceului

¹ „Curentul“, anul VIII, nr. 2497, 16 ianuarie 1935, p. 3; repro-dus în *Constantin Stere. Victoria unui înfrânt*, ediție îngrijită și bibliografie de Maria Teodorovici. Chișinău, Editura Cartier, 1997, p. 28-35.

militar, despre puternica personalitate a d-lui Stere. Era la un an după validarea alegerii de la Soroca, campania contra d-lui Stere era în plinul ei. Pe atunci, d. prof. Andrei era un discipol pasionat și curajos... De atunci a stăruit în mintea mea o întrebare: „Cum se explică faptul că un om politic, cu o atât de covârșitoare personalitate, n-a fost așezat la locul de frunte ce i se cuvenea?” Și răspunsul l-am căpătat, mult mai târziu, de la un prieten adevărat al d-lui Stere: „Știi de ce? ... Pentru că – după cum spunea d. Maniu – oriunde așezi la masă pe d. Stere, acolo este capul mesei...”

Înainte de război, d. Stere făcea politică în Partidul Liberal. Programul ce și l-a dat Partidul Liberal, după revoluția din 1907, a fost opera profesorului de drept constituțional de la Iași. Era un fruntaș politic de seamă. Cu toate acestea, chiar atunci când d. prof. nu era „trădător”, n-a avut altă demnitate politică, în afară de aceea de prefect al județului Iași, pe timpul răzcoalelor.

După război, fruntaș al Partidului Național-Țărănesc, profesor de doctrină țărănistă și democratică al d-lui Mihalache, d. C. Stere a fost scos din partidul al cărui părinte spiritual era.

Vizită la Bucov

În ziua de Bobotează, împreună cu d. Sevastos, am vizitat pe d. Stere la Bucov. Era un ger cumplit; un ger ca în Siberia, unde s-a desfășurat o parte din agitata viață a lui Vania Răutu. Pentru prima oară mă duceam la Bucov. În plină iarnă, n-am putut avea bucuria de a cunoaște minunatul parc înflorit. Vara, conacul de la Bucov se găsește în mijlocul unui mic paradis de flori și verdeată. În plină câmpie, conacul este acoperit de vegetația cea mai exotică. D. Stere a plantat arbori, exemplare rare, unele unice în România. Domeniul de la Bucov nu este o fermă, ci o grădină: pomi fructiferi, flori, zarzavat. Totul este condus cu chibzuială, recolta este desfăcută la Ploiești și București, iar venitul satisface pe gospodar. La 10 dimineața, când am ajuns la Bucov, d. Stere inspecta

gospodăria. Ne strânge mâinile cu voioșie: „Haideti să vizitați serele...”

Și d. Stere ne arată cu de-amănuntul cele șase sere moderne, încălzite cu gaz adus de la sondele din apropiere. Întregul proces de germinare al florilor din răsaduri ne este descris cu o adevărată competență. Grădinarul elvețian, care ne însoțește, n-are nicio obiecțiune de făcut. Sunt multe garoafe îmbobocite, care peste noapte vor înflori complet. Apoi legume care se dezvoltă anevoios și cer îngrijiri speciale. Primele truffandale vândute în marile băcănii din București vor fi aduse însă de la Bucov.

D. Stere este atent la toate. Administratorul moșiei dă explicații și primește ordine: – „Nicolae Andreevici, trebuie să faci așa...”

D. Stere vorbește cu Nicolae Andreevici în rusește, cu grădinarul în franțuzește, cu Mișu, tâmplarul, în românește. Dar observațiile sunt făcute prietenește și toată lumea este mulțumită.

Gerul ne mână, apoi, în casă.

Conacul de la Bucov, în stil românesc, este o minune de confort și bun gust. Interiorul este opera d-nei Stere. D. Stere nu uită să ne amintească acest lucru. Lumina electrică este adusă de la uzina proprie a domeniului; sobe mari de teracotă sunt încălzite cu gaz adus de la sonde. Este un sistem de încălzite extrem de practic și puțin costisitor.

Cărturarul

Este desigur plictisitoare meseria de reporter. Oamenii politici, cu puține excepții, nu sunt deloc interesați. Rareori vei întâlni un om politic care să-ți vorbească altceva decât despre politică, politica așa cum se face acum, când se confundă uneori cu interesul clubului, excluzând orice preocupări altruiste. Câți sunt oamenii politici care citesc, care atunci când îi ceretezi evadează din încăperea strâmtă a clubului, pentru a comenta o carte? D. Stere, care este un cărturar, o adevărată enciclopedie ambulantă, a fost desigur un rătăcit în câmpul

sterp al politicii. Și vasta D-sale personalitate l-a făcut inadaptabil. Originea decepțiilor aceasta este. Nu poți vorbi cu d. Stere fără să nu te simți strivit de covârșitoarea D-sale personalitate. Este o încântare să-l asculți pe d. Stere vorbind. În domeniile cele mai diferite, același nesecat izvor de cunoștințe. Și după câteva ore petrecute cu D-sa, te simți un altul, ești răzbuțat pentru toate torturile morale pe care ți le dă obligațiunea profesională de a te mișca printre oameni politici.

Așezat la birou, în biblioteca conacului de la Bucov – biblioteca se găsește în mai multe camere, cu pereții în întregime acoperiți de cărți – d. Stere vorbește. Vocea capătă modulări curioase: acum este aproape șoptită, uneori construcția frazei este greoaie, deodată vocea devine tunătoare. D. Stere vorbește cu pasiune. Despre toți și despre toate.

Anul acesta, d. Stere împlinește 70 de ani. L-am găsit întinerit, plin de viață, mulțumit.

Amintirile

M-am dus la d. Stere ca să-l rog să împărtășească cititorilor „Curentului” câteva din amintirile politice dinainte de război.

În ultima vreme s-a discutat mult atitudinea pe care au avut-o, în epoca neutralității, fruntașii politici ardeleni. Au fost acuzați, unii dintre ei, că au dovedit prea mult atașament pentru Monarhia Austro-Ungară, că nu s-au integrat acțiunii din vechiul Regat, care urmărea unirea Ardealului cu Patria mamă.

D. prof. Stere este unul dintre puținii bărbați politici care cunosc adevărul istoric. Pentru că, înainte de război, ca și în epoca neutralității, a fost mandatarul politicii vechiului Regat în Ardealul românesc. După cum în vechiul Regat era mandatarul Ardealului românesc. D. Stere a fost omul de legătură între Regele Carol, guvernul român și fruntașii Partidului Național din Ardeal. De aceea, destăinuirile D-sale sunt extrem de interesante și de prețioase restabilirii adevărului istoric.

Dar d. Stere, cu toate insistențele mele, nu vrea să alunece pe panta destăinuirilor politice.

– Nu vreau să polemizez cu nimeni – îmi spune D-sa. Stau retras la Bucov și-am renunțat la orice activitate politică. Eu nu mai sunt decât scriitor.

– Dar totuși, insistăm, aveți datoria de profesor de a vă aduce contribuția în restabilirea adevărului. Sunt evenimente covârșitor de importante pe care dv. le-ați trăit, desfășurând o bogată activitate...

– Te rog, nu te supăra!... Activitatea mea politică dinainte de război este cunoscută... Dacă aș vorbi de ea, ar trebui să vorbesc și de alții, ceea ce nu pot, nu vreau... Odată și odată, se va cunoaște adevărul. În arhivele cancelariilor din Berlin, Viena, Budapesta și Petrograd se găsesc documente de o extremă importanță, în legătură cu politica românească din preajma războiului mondial. Când aceste documente vor fi aduse la lumină, lucruri de o extremă gravitate vor fi cunoscute... Atunci contribuția, activitatea fiecărui bărbat politic vor fi puse în lumina adevărată.

D. prof Stere scoate dintr-un raft al bibliotecii o carte groasă, legată în piele...

– Adevărul?... – ne spune D-sa, cu vocea puternică – iată adevărul...

Cartea scrisă de Aurel Popovici în 1919, *Statele Unite ale Mării Austrii**. Este scrisă în nemțește și editată la Leipzig. Cu ce bani crezi că a fost editată această carte?... Cu banii siguranței românești... Ministru de interne pe atunci era Vasile Lascăr și ministru de finanțe, Emil Costinescu... Ea conține doctrina naționalismului român din Ardeal, care, în puține cuvinte, e aceasta: o monarhie austro-ungară mare, în care ar fi trebuit să intre și România mică...

D. Stere se înflăcărează, evocând trecutul...

– Adevărul! Adevărul! ... Pentru românii din Ardeal pericolul cel mare erau ungurii... Ei se găseau într-o luptă pe viață și pe moarte cu ungurii... Ei se găseau într-o luptă pe viață și pe moarte cu ungurii și în acest război căutau sprijinul Vienei... Când românii se închinau la Viena, însemna trădare

la Budapesta... *Memorandumul* ce-a însemnat altceva decât o declarație de supunere către Viena? De aceea la Budapesta a fost considerat ca un act de trădare și memorandumii au fost zvârliți în închisori... Și românii din Ardeal, în lupta lor națională, au găsit un sprijinitor: pe arhiducele Franz Ferdinand. D. Vaida Voevod era un intim al arhiducele Franz Ferdinand, iar Aurel Popovici, un sfătuitor. Când, cu câțiva ani mai înainte de război, s-a îmbolnăvit împăratul Franz Josef, urcarea pe tron a arhiducele Ferdinand părea iminentă. Arhiducele trebuia să inaugureze o nouă politică față de naționalitățile din monarhie și Aurel Popovici i-a redactat un manifest intitulat *Către popoarele mele*, în care era definită această politică nouă...

Take Ionescu, contra Rusiei și pentru monarhia austro-ungară

Facem o nouă încercare pentru a-l determina pe d. Stere să ne vorbească despre activitatea oamenilor politici români în epoca neutralității.

– D-le profesor, dar în vechiul Regat cum era privită această stare de spirit a frunțașilor ardeleni?

– Vechiul Regat? – d. profesor se repede într-o încăpere alăturată, de unde se întoarce cu o broșură. Poftim, cercețează această broșură... Ea conține articolele rostite de Take Ionescu, înainte de război...

Privesc broșura. Are ca titlu Politică națională română și ca subtitlu Articole publicate în „Românul” în anul 1891 de Take Ionescu. Răsfoind broșura, găsim interesantele pasagi de mai jos, subliniate: Articolul intitulat Neamul românesc are următoarele concluzii: „Departate de noi ideea că ar putea fi pericole pentru statul român, care să nu fie pericole și pentru ceilalți români. Neamul românesc, cu a lui unitate etnică și de destinate, nu are și nu poate avea decât un același vrăjmaș. Dar chiar dacă lucrul ar fi cu puțință, chiar dacă ar fi pericole care mai de aproape ar amenința statul român decât

neamul românesc în genere, totuși în interesul bineînțeles al neamului românesc acela ar fi pericolul cel de căpetenie, contra lui ar trebui ridicată toate puterile neamului românesc. A subordona existența statului român intereselor trecătoare ale românilor celorlalți, ar fi dar o politică cu desăvârșire greșită.”

Articolul intitulat Iredenta conține aceste pasagi: „Presupun însă că ar fi ca statul român să țintească la o iredentă, încotro ar trebui el să-și întoarcă privirile: peste Prut sau peste Carpați? TOTUL NE DOVEDEȘTE, PÂNĂ LA EVIDENȚĂ, CĂ PESTE PRUT (sublinierea nu ne aparține). Basarabia a fost parte din statul român, ea a fost însăși jumătatea unuia din statele române; Transilvania, afară de glorioasa, dar scurta domnie a lui Mihai, n-a avut cu noi legături de stat. Dinspre Basarabia nu aveam hotar, Nistrul singur poate fi o frontieră serioasă între statul român și vecinii săi; dinspre Transilvania, Carpații pun între cele două mari fracțiuni ale neamului românesc frontiera lor de granit”. Mai departe: „Nimic însă, decât capriciul cuceritorului, nu ne desparte de românii de peste Prut, de acei români, a căror rupere de noi este așa de recentă, încât, desigur, azi mai trăiesc acolo oameni care s-au născut dinaintea robirii. Mai ar fi o considerațiune care să ne conducă pașii. Din Transilvania ne vin gemetele fraților noștri. Din Basarabia nu se mai aude nimic. Când persecuțiunea ajunge să te facă să suferi și să taci, ea este în paroxismul ei. Durerile mute sunt cele mai adânci”. Mai departe: „Strânși la Sibiu ca să protesteze în contra situațiunii ce li se face, hotărâți să lupte bărbătește pentru limbă și naționalitate, ei nu au uitat să privească mai departe și ridicându-se cu inima și cu mintea peste nevoile și amărăciunile zilei, ei au văzut limpede în destinele neamului românesc, au arătat cu degetul pe vrăjmașul ereditar al neamului nostru și și-au încheiat conferința lor cu un dublu strigăt: «TRĂISCĂ PATRIA ȘI REGELE» adică în lături orice bănuială de urări iredentiste; «SĂ INTRE STATUL ROMÂN ÎN LIGA PUTERILOR CENTRALE, PENTRU CA CU PUTERI UNITE

SĂ PUTEAM REZISTA COTROPIRII RUSEȘTI». «(Sublinierile nu sunt ale noastre.)

În articolul intitulat *Mijloacele găsim aceste pasagii: „ADEVĂRUL, CRUDUL ADEVĂR ESTE CĂ AZI, ÎN NĂDEJDEA REVANȘEI, FRANȚA A PĂRĂSIT ORIENTUL, CĂ EA, DIN CONTRA, CURTENESTE O ALIANȚĂ, A CĂREI VICTORIE AR ÎNSEMNA NIMICIREA NOASTRĂ”*. Mai departe: *„Politica românească nu are și nu poate avea preferințe. Ea nu se poate înfeuda nici unei puteri, că totdeauna însă va urma pe acela care va desfășura în Europa steagul rezistenței în contra cotropirii Nordului. Acest steag glorios se află în mâinile Puterilor Centrale; este un fapt pe care noi nici nu l-am creat, nici nu-l putem schimba. Fideli politiciii noastre tradiționale, odată ce-am constatat faptul, nu avem decât să ne supunem la ale lui consecințe.”*

Spovedanie

Desigur că cele ce spunea Take Ionescu în 1891 nu sunt de natură a arunca o pată pe trecutul marelui patriot. Dar găsim o dovadă, dintre cele mai elocvente, că, înainte de război, politica externă a României era o politică de fidelitate față de Puterile Centrale și de monarhia austro-ungară.

Fruntașii români din Ardeal nu făceau o politică diferită de aceea ce se făcea la București. Teoriile lui Aurel Popovici găseau numeroși aderenți și printre bărbații politici din vechiul Regat.

– Ultima dată – *ne mai spune d. Stere* – tratatul de alianță al României cu Puterile Centrale a fost înnoit în 1913. Guvernul era prezidat de d. Titu Maiorescu, iar ministru de externe era Take Ionescu. Actul reînnoirii a avut loc la Palatul Regal, cu prilejul unei recepții. Tratatul se găsea pe o masă, într-o cămăruță. Take Ionescu și Maiorescu au intrat și au semnat. Politica aceasta, îndreptată împotriva Rusiei, era făcută cu consensul unanim al românilor de pretutindeni. Mulți au crezut ca mine, dar au tăcut și, de aceea, au fost așezați în

rândul patrioților. Eu, pentru că am avut curajul să spun cu glas tare ce gândesc, am fost trădător...

D. Stere se inflăcărează din ce în ce mai mult; glasul îi devine tunet. Scoate o nouă broșură din rafturile bibliotecii.

– Poftim!... Iată această broșură, „Krasnaia Bessarabia“, „Basarabia roșie“ – tipărită de bolșevici la Moscova. A fost răspândită în Basarabia, în mii de exemplare, de autoritățile române, cu toate că este o revistă de propagandă comunistă, îndreptată împotriva siguranței Statului român...

– *De cine și pentru ce?*

– De cine?... în 1932, erau național-tărăniștii la putere; foștii mei tovarăși făceau alegeri... Pentru ce? Pentru că acest exemplar din „Krasnaia Basarabia“ conține un articol de insulte la adresa mea... Rușii nu pot uita ce am însemnat eu pentru Basarabia... și ura de acolo se confundă cu ura de aici... Nu puteam vedea cu inimă ușoară că bărbații politici români renunță la Basarabia... Când în 1915, Nicolae Filipescu s-a dus să viziteze frontul rusesc, în gara Chișinău a fost întâmpinat de Pan Halippa, în fruntea unei delegații de români basarabeni... Baionetele soldaților ruși i-au împiedicat să ajungă la vagonul lui Nicolae Filipescu... Dar ei veniseră să spună: „Pe noi cui ne lăsați?... Nu mergeți alături de Rusia!...”

D. Stere în Ardeal

– *Domnule profesor, vă rog, spuneți-mi ceva și despre celebrele dv. călătorii în Ardeal în epoca neutralității.*

– Nimic! Dar dacă te interesează atât de mult, poftim această broșură: *Un caz de conștiință*. Conține discursul pronunțat de mine cu ocazia validării alegerii mele deputat de Soroca, în 1921. Am arătat cu acel prilej, cum, în 1913, am participat la conferința Partidului Național Român, la Budapesta. Poftim, citește: „Se prevedea eventualitatea războiului și atunci s-au pus la cale în comitetul Partidului Național din Ardeal așa-numitele tratări cu ungerii. Pentru a încheia pace între unguri și români. Dar, cum a spus așa de frumos, în

ședința aceea d. Maniu, în situația de atunci dintre unguri și români, pace nu putea să fie între ei, ci sau ei pe noi, sau noi pe ei trebuia să-i doborâm. S-a însărcinat să expună chestiunile acestea cel dintâi vorbitor în acea ședință; d. Octavian Goga a spus: trebuie găsit numai un *modus vivendi*, de stabilit o suspensiune de arme provizorie, pentru ca, în cazul conflictului așteptat, să se poată întâi salva Basarabia, care este mai oproșită decât suntem noi...”

– Eu n-am vrut să iau cuvântul la acea ședință. Am tăcut. Dar, la un moment dat, președintele consfătuirii, bătrânul Gheorghe Pop de Băsești mi se adresează: „Dar să vorbească și domnul din Regat.” Și atunci, eu m-am ridicat și am spus: Ca domn din Regat nu pot lua cuvântul; dar voi vorbi ca basarabean. Și-am vorbit ca basarabean și n-am putut vorbi decât cum am vorbit întotdeauna... Spunând acestea, am invocat mărturia d-lor Goga, Maniu și Ionel Brătianu. D. Goga a spus că va răspunde și n-a răspuns. D. Maniu a răspuns dar n-a spus nimic. Ionel Brătianu m-a dezmințit, dar nu în Cameră. La dezmințirea lui Ionel Brătianu, iată ce-am spus: „Am auzit că d. Brătianu a dezmințit în lipsa mea afirmările mele făcute prin publicitate. N-am controlat, dar dacă este exact, nu invidiez pe d. Brătianu. Nu l-aș invidia, chiar dacă n-ar fi știut niemi altul decât noi care este adevărul; nu l-aș fi invidiat chiar dacă lumea întreagă l-ar fi crezut pe el și nu pe mine, nu l-aș fi invidiat pentru mândria lui de om, când rămâne singur cu conștiința lui...”

Pentru că trebuie să știi – *imi mai spune d. Stere* – că m-am dus la Budapesta nu numai cu autorizația lui Ionel Brătianu, dar călătoria mea a fost urmarea intervenției lui Brătianu pe lângă Czernin. Dar, citește mai departe. „La începutul războiului am fost chemat de d. Iuliu Maniu la Brașov, unde m-am dus cu automobilul. Am discutat atunci împreună condițiile pe care ar trebui să le îndeplinească ungurii. N-a ieșit nimic din toate acestea decât ridicolul schimb de telegrame între contele Tisza și mitropolitul român. Cum vedeți, dar, în

ajunul războiului în Ardeal ca și în Basarabia, ca și aci în Regat, era credința că prin Basarabia trebuie să se înceapă lupta.”

Înapoi la Vania Răutu

D. Stere ne vorbește de mai multe ore. Și ar vorbi încă multă vreme, dacă după repetate insistențe, n-ar fi convins de d-na Stere să coboare în sufragerie. Coborâm cu toții și masa are loc într-o atmosferă de caldă intimitate familiară. D-na Silvia Radovici, fiica d-nei Stere, cu avântul și fermecătoarea tinerețe de pasionată sportivă ne face să comentăm dezastrul echipei naționale de fotbal, la Atena. Luăm parte cu toții la această discuție, fiul d-lui Stere, un tânăr licean ca și d. Stere, care, este drept, se arată surprins de excesiva aprindere a tineretului de astăzi pentru sport.

Dar arătăm cu toții că sportul nu este refractar cititului, că, după ce ai asistat la o partidă de fotbal sau hokey, te simți mai atras în lumea de fantasmă a unui volum de versuri. Vechii greci și romani iubeau, deopotrivă, cultura trupului și cultura minții. Mens sana in corpore sano trebuie să fie un îndreptar și al societății moderne.

D. Stere ne povestește apoi anecdotă ai căror eroi sunt, fi-rește, oameni politici. Sunt întâmplări autentice, povestite cu mult umor și cu vervă scânteietoare. Rădem cu toții și râde și d. Stere întrecându-se cu noi.

Dar când umbrele nopții se ridică și crivățul își reia aria melancolică, la fereastră, cu toții ne înapoiem la zbuciumata viață a lui Vania Răutu. Romanul d-lui Stere a fost un eveniment covârșitor în literatura românească. Omul politic s-a dovedit a fi un mare scriitor și astfel destinul a fost împlinit. Pentru că numai povestind existența tragică a lui Vania Răutu, d. Stere și-a găsit liniștea sufletească.

Ultimul volum – al cincilea – intitulat Nostalgii se încheie aducându-l pe Vania Răutu în Moldova, la Ungheni. D. Stere va mai scrie trei volume intitulate: Ciubărești, Ciclonul și Aurora. În aceste trei volume va fi descrisă viața lui

Vania Răutu în România. Toate principalele evenimente politice ale României din ultimii treizeci de ani, toate trăite de Vania Răutu – vor fi povestite cu lux de amănunte, în ultimele volume ale romanului d-lui Stere. Fapte necunoscute încă vor ieși la iveală și romanul d-lui Stere va fi o neașteptat de bogată contribuție la istoria politică a României moderne.

D. Stere ne povestește conținutul celor trei și ultime volume ale romanului D-sale: Ciubărești ne va reda societatea românească de după 1900 și va reactualiza răscoala din 1907; Ciclonul va conține epoca neutralității și războiul iar Aurora va fi sfârșitul tragic al povestei, când Vania Răutu este asasinat de un student, a cărui mână a fost condusă de un apostol al neamului. Deoarece numeroși bărbați politici se vor recunoaște în această ultimă parte a povestei lui Vania Răutu, romanul d-lui Stere va provoca polemici. Iată pentru ce autorul va da la tipar toate cele trei volume deodată.

Era târziu când m-am despărțit de d. Stere. Am plecat cu mintea plină, cu sufletul cald și cu regretul că întrevederea a durat atât de puțin. Omul politic cel mai hulit, cu capul cel mai luminat...

XIII

PERSONAGIILE DIN CIUBĂREȘTI

C. STERE

În preajma revoluției nu cuprinde nici fotografii, nici biografii. Nu e copiată, în întreg romanul, o singură personalitate reală. Bineînțeles, orice scriitor, oricâtă fantezie ar avea, utilizează experiența vieții sale pentru a crea *tipuri* și a descrie stări sufletești – precum poate atribui personagiilor sale fictive unele fapte ce au fost săvârșite de cineva în realitate. Dar, de aici, e departe fotografierea realității. E și mai curios când vreun critic, după ce dezvăluie un „pseudonim” din roman, apoi acuză pe autor că portretul închipuit de dânsul seamănă cu originalul! Atunci cu ce drept acest „portret” a fost identificat? Socotim că o operă literară, oricât de defectuoasă, nu poate legitima transformarea cititorilor și a criticilor în tot atâția Sherlock Holmes.

(În „Adevărul”, anul XLIX, nr. 15.746,
din 17 mai 1935.)

XIV

30.V. 1935

Stimate d-le Cioculescu,

Schița d-tale critică despre *Ciubărești* din „Adevărul“ de aseară îmi dovedește nu numai că și după patru decenii tot nu sunt asimilat, dar că trebuie să renunț la nădejdea de a fi înțeles de oamenii din țară chiar când au oarecari simpatii pentru mine, cum necontestabil le ai d-ta.

Simpatiile acestea mă îndreptățesc să-ți scriu nu în vederea zilei de astăzi, dar pentru vremuri când sper tot de a găsi mai multă comprehensiune.

Iată ce țin să relevez, deocamdată:

1. „Atmosfera morală“ a cărții e impusă de psihologia eroiului principal, – un tânăr intelectual rus care vrea să ajungă român.

2. Putea Vania Răutu să aibă alte impresii față de faptele povestite ?

3. Afirm că n-am inventat niciun fapt, numai le-am distribuit cum am crezut mai bine între personagiile romanului, iar în ce privește pe acestea:

4. Am căutat să le fac numai verosimile, luând din realitate numai elementele, – dar combinându-le adesea arbitrar...

5. D-ta spui că am dat portrete „asemănătoare din punctul de vedere moral“, – dar că totuși „sunt adevărați monștri morali“.

Dar atunci: ori seamănă și deci nu sunt monștri, – ori sunt monștri și atunci nu seamănă.

6. Un singur lucru se poate cere unui autor: să dea o povestire verosimilă, care să oglindească viața.

Dar povestirea mea e atâta de verosimilă, încât spuneți că vă dau portrete și fac istorie. Și totuși mă acuzați că sunt pățimaș!

Să-ți închipui pe-un cititor străin, care nu știe nimic din mahalaua noastră politică.

Va găsi el că ar fi imposibilă sau măcar neverosimilă viața descrisă ?

8. Sau să te gândești d-ta însuți la realitatea actuală, ar fi nevoie de o „șarjă“ sau de un „pamflet“ pentru a crea pe temeii ei un tablou foarte sumbru ?

Da ?

Fără supărare.

Al D-tale

C. Stere

P.S. a) „Caragiale nu e întreg“ ? Dar de unde dreptul de a cere să-l dau într-un roman, întreg ? Nu l-am dat deloc...

P.S. b) N-ar trebui mai bine să se fi gândit criticii la tragedia „Piemontului românesc“ față de provincia subjugată ? – Adevăratul *fond* al romanului.

(Scrisoare publicată în articolul lui Șerban Cioculescu, *În marginea unui răspuns al d-lui C. Stere, „Adevărul“, anul XLIX, nr. 15.769, din 16 iunie 1935, p. 1)*

XV

O ZI LA BUCOV CU D. CONST. STERE¹

MIHAIL SEBASTIAN

Am uitat să-l întreb pe d. Stere câți kilometri sunt de la Ploiești la Bucov, dar nu cred să fie mai mulți de șapte-opt, căci mașina care a venit să mă ia din centrul orașului, mă lăsa în mai puțin de un sfert de oră în fața conacului.

Este o glorioasă dimineață de toamnă, cu o profuziune de culori – și dacă n-ar fi nu știu ce vagă nuanță de oboesală în această lumină, care conturează fără fermitate munții violeți la orizont, dacă n-ar fi nu știu ce reflexe ostenite în lumina aceasta – n-aș spune că suntem în octombrie.

Mă sileam adineaori în tren și mă silesc și acum în automobil să nu mă gândesc la nimic altceva decât la acest câmp de toamnă, inundat de soare. Mai ales să nu mă gândesc la furtunoasa viață a omului pe care mă duc să-l văd. E o întreagă epocă, pe care o voi întâlni, sunt mai multe epoci, câteva vieți, câteva existențe strânse toate într-un singur destin – și dacă aș încerca acum, înainte de a-i trece pragul, dacă aș încerca să evoc jumătate de secol de victorii și înfrângeri, de atacuri și rezistențe, de iluzii și erori, pe care în singurătatea de la Bucov le rețrăiește sau le uită, dacă aș încerca să le cuprind într-o privire, mă tem că vastitatea lor m-ar intimida și n-aș mai găsi întrebările simple care să deschidă drumul convorbirii noastre.

¹ „Rampa“, anul XVIII, nr. 5320, din 7 octombrie 1935, p. 1, 4; reprodus în *Constantin Stere. Victoria unui înfrânt*, ediție îngrijită și bibliografie de Maria Teodorovici, Chișinău, Editura Cartier, 1997, p. 44-54.

Nu. Mă duc fără chestionar gata făcut, nu știu ce voi întreba, nu știu ce-mi va spune, căci vreau să păstrez intact misterul acestei întâlniri – și orice om întâlnim pentru întâia oară este un mister de descifrat, mai ales atunci când el se cheamă Constantin Stere.

Ziarele pe care le-am luat cu mine dimineața, în Gara de Nord, sunt pline de panică, teroare, catastrofe și masacre. Este în istoria lumii o zi atroce și tulbure. Dar bărbatul de 70 de ani, care îmi va deschide peste câteva minute ușa casei lui, este printre foarte pușinii oameni din Europa – cinci? șase? zece? – printre foarte pușinii singurateci, care pot privi fără spaimă acest timp, fără spaimă și cu luciditate.

– Vii tocmai bine, îmi spune d. Stere de la primele cuvinte. Uite, mă găsești în plin lucru. Îi dictam d-lui Bick un capitol din viitorul meu volum. Și pentru că d-ta tot ai venit să te uiți la urs, vei sta cu noi, până om termina capitolul.

Trecem prin câteva încăperi în care nu văd decât flori și cărți – foarte multe flori și foarte multe cărți – și ne oprim la etaj într-o mică odaie, care este odaia de lucru. Un fotoliu, o dormeuză, o masă simplă, câteva fotografii și în sfârșit o ușă ce se deschide spre o terasă, care este acum în plin soare.

Fotografiile sunt ale câtorva eroi din roman.

– Iată-l pe tata, Iorgu Răutu. La dreapta lui e Smaragda Theodorovna, mama. Aici, tânărul ăsta, e fratele meu mai mare. Vezi, dincolo, în grupul acela de trei e tata, cu doi prieteni. Cel din stânga se află și el undeva în roman, dar am uitat ce nume i-am dat. Uit repede numele eroilor mei. Le găsesc cu greu și le uit imediat.

*Dar, ia loc și înarmează-te cu răbdare. Trebuie să ne terminăm capitolul început și pe urmă om sta de vorbă. Suntem la volumul al optulea. Volumul șapte se află sub tipar și o să apară acuma, în toamnă. Se cheamă *În ajun*. Țsta pe care îl scriu acum e *Cicloul* și cuprinde revoluția rusească de la 1905. Îți voi ceti începutul capitolului, ca să poți urmări și*

apoi mergem mai departe. Este o convorbire între Răutu și un erou din Ciubărești, Nazarie Mreană. Ascultă...

Cum se scrie un roman

Asist pentru prima oară la scrierea unei cărți. Am destui prieteni și camarazi de literatură, dar pe niciunul nu l-am văzut lucrând. Îi înțeleg de altfel foarte bine, căci eu însumi nu pot începe să scriu înainte de a mă asigura că ușa camerei mele este bine închisă.

Am crezut întotdeauna că scrisul (cel literar, bineînțeles) este un fapt de taină, un fapt de singurătate. Nu numai singurătatea morală, dar și singurătatea fizică. O prezență străină este un obstacol. Îl simți pe intrus după respirație, după umbră, după nevăzuta lui privire.

Domnul Stere nu are asemenea reticențe.

Mi-a arătat un fotoliu și apoi a revenit fără tranziție la lucrul întrerupt, ducând mai departe fraza lăsată la jumătate.

Încerc să mă retrag într-un colț, să mă fac nevăzut, să ascund oarecum această grozavă indiscreție, care este prezența mea într-o cameră în care un om scrie o carte...

Scrupul inutil. Gazda mea nu mă vede. Am impresia că, în realitate, nu mai vede nimic și că e prins cu totul în jocul oamenilor pe care îi urmărește undeva, dincolo de timp...

Umblă cu pași mari prin odaie, dictează când rar și atent, când impetuos și năvalnic, lăsând în urmă cuvinte, propozițiuni, fraze pe care le lasă să alege libere, până ce cu un gest le strânge la un loc, ca și cum le-ar ține pe toate în mână.

Dictează mult mai repede decât poate fugi condeiul pe hârtie și nu o dată un semn al secretarului îl oprește pe romancier locului, lăsând suspendată în aer o prea clocotitoare frază.

Domnul Stere își „joacă” romanul, nu-l scrie. Are o altă voce pentru fiecare erou care vorbește. Ridică glasul până la strigăt, îl coboară până la șoaptă. E uneori blajin, este alteori tunător. Deschide brațele sau le lasă să cadă; îndreaptă brusc

degetul arătător spre nu știu ce nevăzută fantomă, sau strânge pumnul pentru nu știu ce revoltă.

E o voce cu modulații aspre, uneori guturale. Poate și din cauza accentului basarabean, pe care d. Stere îl păstrează încă. Răvoluție, băsărabean, răsămnare, năbilime. Pe urmă mai e – în afara acestui – caracteristic – un fel anumit de a scurta vocalele, de a le rosti numai pe jumătate, de a le sorbi parcă.

Dar nu am timp să remarc toate nuanțele – atât de pito-rești – ale limbajului său. Nu am timp, pentru că sunt și eu prins de fraza care crește, aleargă, se ramifică, se înalță, ne acoperă, ne duce cu ea... Și instinctiv, transcriu tot ce dictează, deși nu mie îmi dictează.

„Nobilimea din Apus a avut un rol social... Boierimea noastră? Emanatiile Fanarului... Lăcustele care veneau... Pezevenghi din Constantinopol... Ce conștiință pot avea de clasa lor?.. Ce mândrie?

Nici tradiții, nici muncă, nici cinste... Iar intelectualii? Ha, ha, ha...”

E în pragul terasei, în soare, cu spatele la noi, rămași în umbra odăii, unde vorbele vin acum violente și totuși parcă foarte de departe:

„Șarlatan, demagog, lipsit de orice convingere, cu tot exhibiționismul naționalist. Lipsit de orice cinste intelectuală”.

Și apoi, deodată potolit, grav, cu vocea scăzută, solemn:

„Intelectualul este un om care privește lumea prin prisma unui ideal, unei credinți, în al căror serviciu rămâne și e gata să-și jertfească viața”...

E un moment de tăcere, o pauză în care s-ar zice că gândurile se adună sau se despart... – și apoi glasul se ridică furtunos, răzbunător:

„Dar țărani? izbucni cu violență Răutu... Dar țărani?”

Întrebările se precipită, dialogul se frânge nervos, glasul romancierului trece de la un personaj la altul, îi ceartă, îi animă, îi zguduie...

Și pe urmă, când apele ni se par dezlănțuite, când romancierul nu mai pare a fi decât un om zbatându-se între câteva umbre, care s-au despărțit de el și își joacă eliberate destinul lor propriu, când vocile lui Vania Răutu și Nazarie Mreană – eroii capitolului – se lovesc în odaie, deasupra noastră, cu o halucinantă precizie materială, când mirajul e complect și „ficțiunea“ a devenit mai puternică decât realitatea... domnul Stere se oprește, își pune mâinile în buzunar și ne spune foarte simplu: „Capitolul s-a sfârșit. Acuma haideți afară, să ne plimbăm“.

Revoluție și țărănimie

Mergem să facem „le tour du propriétaire“. Amfitrionul a luat-o înainte, ca să ne arate drumul și să ne dea explicații, din când în când complectate de d. Bick, familiar al domeniului (și al cărui nume, desigur, vă e cunoscut din atâtea excelente traduceri și articole). Ne îndreptăm spre sere și între timp romancierul, întors la politică, ne vorbește.

– Vezi, în ultima vreme, ca să reconstitui pentru volumul al șaptelea atmosfera epocii, mi-am recitat felurite articole și studii din acea vreme... 1905... 1907... Sunt foarte multe. Le-am publicat sub tot felul de pseudonime, ba în „Viața românească“, ba în ziare, ba mai știu eu unde. Le semnam când Șarcăleanu, când Costea, când cum se nimerea.

Ei bine, recitindu-le, am avut o mare întristare și o mare satisfacție. Întristare, pentru că mi-am dat seama că eram mult mai inteligent pe atunci decât sunt acum. Și satisfacție, pentru că văd câtă dreptate am avut, cât de just vedeam lucrurile și cum tot ce s-a întâmplat de atunci mi-a confirmat prevederile. Spuneam atunci – și lumea râdea – spuneam că revoluția rusească de la 1905, departe de a fi terminată, nu este decât un început. Spuneam că 1905 însemnază intrarea țaranului în istorie și că de acolo nimeni n-o să-l mai scoată. Spuneam că va trebui să avem și noi revoluția noastră țărănească – și după cum știi, n-au trecut decât doi ani până la 1907... Mai spuneam că Rusia va trăi încă o mare revoluție și, vezi bine, a trăit-o...

Ca să vezi cât de mult erau pregătiți contimporanii mei pentru o gândire politică, e destul să-ți spun că într-o zi, după ce spusese aceste lucruri într-un discurs în Cameră, coborând de la tribună, mi-a ieșit înaintea Take Ionescu și m-a întrebat cu îngrijorare: „Dar ce, Brătianu nu ți-a asigurat un portofoliu în viitorul minister?“

Cred că întâmplarea asta spune foarte mult pentru întreaga mentalitate românească...

Dar revenind la țărani și țărănimie, eu cred că aici stă nodul crizei de azi. Cred, de asemeni, că dacă social-democrația s-a descompus, este tocmai fiindcă a refuzat să-și pună problema țărănimii.

Un cuvânt despre soviete

– Nu credeți, domnule profesor, că e o eroare pe care o repetați astăzi și sovietele? Proletarizarea țaranului nu calcă o lege organică de viață?

– Mi se pare că e prea devreme, pentru a formula o judecată. Politica revoluționară rusească este o politică de disperare. Să nu uităm însă că este numai un punct, numai un moment, în desfășurarea unui proces social mult mai vast.

Vezi, revoluția franceză s-a produs într-o țară omogenă, din toate privințele: limbă, structură socială, moravuri. Într-o țară cu 20 de milioane de locuitori – și într-un timp în care mișcările sociale erau de ordin local și limitat. Totuși, această revoluție franceză a durat cel puțin până la căderea lui Napoleon, adică cel puțin 25 de ani.

Ei bine, revoluția sovietică izbucnește în Rusia, adică într-o țară cu 180 de milioane de locuitori, cu 80 de lifte, vorbind 80 de limbi, ducând 80 de vieți sociale distincte – și asta într-o epocă în care nimic nu mai poate fi îngrădit, ci totul, dimpotrivă, este o comunicație cu lumea întreagă, cu universul întreg. Ei bine, dacă ții seama cât este de complexă, cât de imensă această dramă revoluționară, atunci nu 25 de ani, dar nici 50 nu vor ajunge, ca să o clarifice și să o cristalizeze.

Dar ceea ce este sigur, ceea ce este limpede este că lumea veche nu mai poate trăi. Suntem la un punct mort și de aici încolo totul e posibil: întunericul sau lumina.

Popas între garoafe

Am ajuns între timp la sere. Străbatem o lungă seră de iarnă, care tocmai se află în construcție și aici d. Stere abandonează pentru moment politica.

– Uite, sera asta am clădit-o cu banii de pe volumul al șaptelea. Toate drepturile mele de autor, tot ce am câștigat cu romanul meu s-a transformat în plante. E frumos poate, e oricum odihnitor ca spiritul să se întoarcă la pământ și să devină încă o dată roditor. Sunt un om care am crezut totdeauna că gândul nu e un lucru abstract și rece, ci dimpotrivă e ceva viu, care poate da viață.

Aici e sera garoafelor de iarnă, dincolo este sera „primeurelor“, a trufandelor de primăvară. Până acum, încălzeam serele vechi cu gunoi și pământ gras. Plantele treceau printr-o filieră destul de complicată. Sunt câteva trepte de selecție. Întâi pe câmpul deschis. Apoi în sera de multiplicare – uite-o acolo, în fund, spre grădină... Din sera de multiplicare, planta trece în răsadnițe, – și, în sfârșit, la urmă de tot, în sere.

– *Și este vreo schimbare, de când ați clădit sera nouă?*

– Numai în sistemul de încălzire. Vom încălzi acum cu apă caldă. Iată, aici e cazanul de unde pornesc țevile ramificate prin diverse sere.

Ce e mai emoționant poate pentru dumneata, care nu ești grădinar, e că toate lucrările pe care le vezi n-au pornit de la un plan preconceput, ci s-au împus cu încetul din înseși nevoile moșiei, după vânt, după soare, după apă...

O profeție

...Dar despre ce vorbeam? Ne-am luat cu vorba și am pierdut șirul...

Spun, așadar, că suntem la o răscruce decisivă. Poate cea mai cumplită răscruce istorică. De aici mai departe, se va alege între viață și moarte.

Câte lucruri întunecate, câte absurdități în ceasul ăsta... Vor învinge ele? Vom învinge noi? Nu știu. Poate că mai e timp. Nu prea mult însă. Dacă laburiștii vor veni la putere în Anglia, cât nu e prea târziu... Dacă socialiștii vor avea de spus în Franța un cuvânt hotărâtor, cât iarăși nu e prea târziu... Dacă, în sfârșit, Hitler se va prăbuși cu un moment mai devreme, atunci da, atunci cataclismul mai poate fi înlăturat...

Dacă nu? Război, moarte, prăvălire în întuneric...

După prăbușirea Imperiului Roman au fost 1.000 de ani de noapte. Nu știu câte mii de ani va dura noaptea ce va veni după căderea culturii noastre. Nimeni nu poate să știe.

Dar mergem vizibil spre descompunere. Treptele întoarcerii la întuneric sunt repezi. Îmi aduc aminte de istoria familiei Sidonius Apolinarius. El, filosof, iubitor de artă, inteligență colosală, sensibilitate plină de nuanțe. Băiatul lui, soldat în armata franceză. Nepotul lui, călău. Despre strănepotul lui nu se mai știe nimic. Pierdut în noapte. Și am impresia că astăzi, sub ochii noștri, se repetă această degingoladă tragică, de la cugetare la crimă, de la lumină la tenebre.

Și totuși Vania Răutu este un om care a crezut toată viața în biruința spiritului, crede și astăzi în aceeași biruință și va crede și mâine, de dincolo de mormânt...

Geografia și flora Bucovului

Îl urmăresc pe d. Stere, tăcuți. A vorbit de astă dată fără violență, cu o mare umbră de melancolie în tot ce spunea.

Și parcă din instinct, pentru a trece într-o regiune mai puțin sumbră, ne îndreptăm către aleile cu arbori și flori.

Vino să-ți explic geografia moșiei noastre. Sunt cu totul 240 de hectare arabile. Și mai sunt încolo, vreo 50-60 de hectare prăpădite, pe care aș vrea să le împăduresc, dacă aș mai trăi destul.

Vezi, sunt două insule de pământ pe care le desparte un canal, abătut din Teleajen. Când am venit noi aici, n-am găsit decât vreo cinci-șase sălcii bătrâne. Tot restul, l-am făcut noi, în 12 ani, de când ne-am așezat aici.

Bucata asta, pe care ne aflăm acum, are doar pomi fructiferi, pentru trebuințele casei. Dar mai încolo e un teren de agrement, cu plante mai mult decorative.

Copacul ăsta de aici – apropiie-te de el – este *Caragana Lorbergii*. Când înflorește, ai spune că face un singur și imens buchet. Uite un păr ciudat: *Pirhus salicifolium*, curioasă variantă între păr și salcâm.

Nucul din stânga e un nuc american. E încă foarte tânăr. A dat anul ăsta pentru prima oară fruct sau, ca să fiu exact, o nucă, o singură nucă. Uite-o colo, o vezi? Îmi place să viu în fiecare dimineață s-o privesc.

La dreapta se deschide prima alee de trandafiri grimpanți – o să le vezi mai încolo și pe celelalte două... Dumnealui de aici este un cireș japonez *Fuguiama*. Ce m-am trudit până l-am convins să crească... Am adus întâi două exemplare, comandate în Japonia: unul a murit, celălalt a rămas. Pe urmă, am adus din nou două exemplare, din care, de asemeni, mi-a murit unul. Face flori albe admirabile. În Japonia, când înflorește, este sărbătoare națională. Se închid birourile, se dă vacanță copiilor, toată lumea iese la câmp...

Cunoști poate acele minuscule poeme japoneze, de câte 32 de silabe... Există un poem pentru acest cireș. Stai să mi-l amintesc... „*Ninsoare de flori/ căzute... / Nădejdi moarte*“.

Nu am timp să-l întreb pe domnul Stere dacă trebuie să iau aceste trei versuri drept un poem al singurătății de la Bucov, nu am timp, căci a și trecut mai departe, să-mi facă cunoștință cu alte vietăți interesante.

Uite această *Paulownia imperialis*, frumos exemplar, nu-i așa? Unul la fel de frumos nu este nici la Cișmigiu, nici la grădina botanică. Ei bine, eu am unul și mai frumos: ai să-l vezi mai încolo.

Cât despre copacul ăsta de aici, un an întreg să te uiți la el, și n-ai să ghicești ce este. Află că e un plop! Așa-i că nu-ți vine a crede? Da, e singurul plop chinezesc aflător la noi în țară.

Ți-o arata acum o plantă cu caracter. Filodendum Sahalinensis. Este din insula Sahalin. L-am adus de vreo trei ani și încă n-a vrut să se învețe cu anotimpurile noastre. Rezistă. În Sahalin înverzea în mai și își scutura frunzele în august. Aici își conservă moravurile de acasă. Cât de cald să fi fost în august, la sfârșitul lunii nu mai avea o frunză. Dar nici eu n-am cedat și cred că voi fi biruitor. Anul ăsta, pentru prima oară, și-a păstrat frunzele. Se adaptează.

Și să nu uit să-ți arăt un compatriot al meu. (*Domnul Stere se apropie cu nu știu ce tresărire amicală de un copac cu frunză greu de identificat*). Iată, e un soi de salcâm, *Caragane siberica*, un salcâm din Siberia.

Nostalgia catedrei

A trecut de amiază. Soarele e cald și orbitor ca în plin iulie. Târgoveț lipsit de experiență, mi-am lăsat pălăria în casă și am ieșit cu capul gol. Încerc acum să mă apăr cum pot, ducând mereu mâna streazăină la ochi.

Domnul Stere, căruia îi ține umbră o imensă pălărie de pai alb („hartie japoneză“ imi explică cineva) mă ceartă:

Se poate, dragul meu, să faci asemenea imprudență? E adevărat că și eu sunt de vină. Trebuia să te previn. Dar, recunosc că n-am niciun talent pedagogic, măcar că am fost o viață întreagă profesor. Poate că de asta m-au dat afară.

Un moment de tăcere. Și pe urmă, închizând parcă ochii („ce-o fi, să fie...“) îndrăznesc să arunc întrebarea care știu că va deschide undeva poarta amintirilor dureroase:

– *Aveți nostalgie catedrei, domnule profesor?*

– *Știu eu? Nostalgie... poate da... Cred însă că e altceva... Mai ales regretul de a nu-mi fi putut duce la capăt lucrările mele de specialitate. Eu n-am încetat să gândesc, să elaborez, să construiesc în tot timpul acesta, de când prin voia patrioților*

noștri, a trebuit să mă întorc la o viață de răzeș, plecând din Universitate. Posteritatea va spune cine a pierdut mai mult: eu sau școala.

Dar așa fi vrut să lucrez pentru studenții mei și cred că concluziile la care personal am ajuns în domeniul științelor sociale le-ar fi fost utile.

– *Ar fi greu să vă cer un rezumat?*

– De! prea ușor n-ar fi. Vezi dumneata, gruparea socială, oricare ar fi ea, hoardă, trib, castă, națiune, clasă, i tac dalie...

– *Cum ați spus, domnule profesor?*

Domnul Stere nu vrea să repete.

– Ei, m-a luat gura pe dinainte. E un cuvânt rusesc. Vroiam să spun „și așa mai departe” – și, iaca, am spus pe rusește. Mi se mai întâmplă, uneori, dar foarte, foarte rar.

Pe vremuri, în tinerețe, când abia venisem în țară, era bucluc mare.

Să vezi ce mi s-a întâmplat odată. Pledam la tribunal într-un proces și la un moment dat adversarul meu îmi dă o replică enervantă. Eu, furios, mă ridic și izbucnesc într-o perorație grozavă – dar spre uimirea mea toată lumea începe să râdă. Râde tribunalul, râde avocații, râde publicul. Eu nu înțelegeam nimic și de ce vorbeam mai violent, de aceea se râdea mai tare.

Ei, ce crezi că se întâmplase? Vorbeam pe rusește! Fără să-mi dau seama, pornit cum eram, pledam de cinci minute în rusește spre hazul tuturor și spre stupefarea mea.

Dejun în familie

Se aude dinspre poartă automobilul care se întoarce de la Ploiești.

– Este băiatul meu, îmi explică d. Stere. Vine de la școală. E elev la liceul din Ploiești.

Tânărul domn Stere se apropie de noi și facem cunoștință. Se pare că e pasionat de diverse probleme tehnice, pe care d. Stere tatăl nu consimte să le ia în serios.

– Ce ai mai reparat pe ziua de azi? E teribil băiatul meu. Tot ce-i cade în mână, repară. Și tot ce repară distruge. E un adevărat talent, e o adevărată vocație.

Dar doamna Stere ne poștește la masă, într-un pavilion care este o veritabilă oază de răcoare și unde ne așteaptă, pe noi o masă opulentă, iar pe profesor, un dejun sever.

– Regimul meu alimentar nu e greu de definit. Din contră, e foarte simplu: am voie să mănânc tot ce nu-mi place. Restul e interzis.

Doamnă Stere face eforturi pentru a-l convinge pe soțul său să se odihnească. Profesorul vorbește enorm și ne e foarte greu nu numai să-i dăm replica, dar chiar să-l urmărim, atât de repede își schimbă subiectele de vorbă, atât de variată îi e conversația, atât de neașteptate izbucnirile. Când vrea să se odihnească puțin, polemizează cu d. Byck sau cu d. Stere cel tânăr, și pentru fiecare există o întreagă serie de procese întinse pe care voi avea discreția a le trece sub tăcere.

La cafea îmi reiau funcția de anchetator...

Romancierul despre eroii lui închipuiți și reali

– *Domnule profesor, din tot ce am văzut la Bucov, cred că ce m-a minunat mai mult a fost ușurința cu care scrieți.*

– E foarte simplu. Scriu ușor, pentru că eu nu sunt scriitor. Eu nu inventez nimic. Am o societate de personaje și merg după ele. Le las să vorbească, să umble, să gesticuleze. Îmi văd eroii cu așa de mare putere vizuală, încât nu fac altceva decât să-i privesc și apoi să scriu tot ce văd.

Am fost învinuit de a fi introdus în romanul meu o mulțime de personaje din viață.

E o învinuire injustă. Din viață am luat numai prototipuri, dar nu modele absolute. Fiecare personaj al meu este o fuziune de tipuri.

Chesterton a scris odată despre Bernard Shaw că nu se cunoaște decât pe sine însuși. Așa o fi, dar Chesterton nu ține seama că acest lucru se întâmplă cu fiecare. În fiecare om,

este o bucătică de Christ și o bucătică de Iuda. Evident în doze variabile. Și e, prin urmare, de ajuns să te cunoști foarte bine pe tine însuși, pentru ca să poți vorbi despre toți oamenii.

Eu n-am putut utiliza decât materialul meu. România e o țară mică, cu o societate infimă. Țărănimea la sate este izolată printr-o barieră orizontală, iar evreimea la orașe e izolată printr-o barieră verticală. Ne rămâne atunci un strat social așa de subțire, așa de redus, încât atunci când vorbesc de experiența mea personală, par a vorbi de experiența tuturor.

De ce scriu ?

Eu nu m-am gândit niciodată să scriu. Dar am îmbătrânit și de la o vreme n-am mai avut ce face. Am ajuns la un moment în care amintirile mele s-au cristalizat așa de precis, așa de consistent, că nu mai puteam trăi de răul lor.

Dar când am început să scriu aproape totul era gata în minte. Vezi, romanul meu are vreo 600 de persoane în avanscenă, eu n-am nicio notă, niciun plan – și totuși, dacă aș fi avut puterea de proiecțiune, toată opera ar fi fost gata în jumătate de oră.

Dar dacă scriți, domnule profesor, numai pentru a vă elibera de „răul amintirilor“, cum spuneți atât de frumos, de ce ați ales romanul și nu v-ați decis pentru memorii ?

– În primul rând, pentru că nu știu dacă peste 50 de ani voi mai fi un om care să intereseze publicul. Nu, nu protesta...

Iar înainte de 50 de ani, memoriile n-ar putea fi publicate, căci e o barbarie să spui cele mai crude și mai intime adevăruri despre niște oameni care încă sunt în viață... Mă gândesc la sălbătăcia memoriilor lui Bulow...

Am vrut să spun ce îmi stă pe suflet și să o spun acuma, astăzi, în clipa asta... Știu eu ce va fi mâine ?

Cred cu toată sinceritatea că suntem într-o epocă absolut unică în istorie! Cred că ziua de mâine va aduce răsturnări așa de profunde, așa de totale, încât nici praful, nici pulberea nu se va mai alege din tot trecutul. Va fi o lume nouă și,

desigur, pe nimeni n-o să-l mai intereseze ce s-a întâmplat în mlaștina asta.

În paleontologie joacă foarte mare rol anumite urme. Timpuri întregi se scufundă în uitare, dar rămâne undeva o labă de animal, imprimată pe o piatră și, pornind de la acest semn, se poate reconstrui o întreagă epocă.

Ei bine, mă întreb dacă din timpul nostru va rămâne măcar atâta în viitor : o labă.

Un cuvânt despre muzică

Mă tem, domnule profesor, că ne deschideți perspective prea sumbre. Aveți totuși aici la Bucov atâtea lucruri pe care le iubiți, în care credeți. Aveți cărți, aveți lecturile dvs., aveți acel aparat de radio, la care-l ascultați seară cu seară pe Beethoven și pe Wagner.

– Da, dar să nu crezi cumva că sunt un wagnerian. Wagner este pentru mine o problemă încă nerezolvată.

Țin minte cât eram de dezolat în tinerețe când am ascultat pentru întâia oară la Opera din Viena *Aurul Rhinului*. În jurul meu, numai oameni în extaz, care urmăreau cu partitura în mână, niște sunete ce pentru mine erau doar oribile scârțaituri și răgăituri. Am ieșit de acolo deprimat, buimăcit și cum umblam mohorât pe Kärntnerstrasse, cu redingota mea lungă, cu demi-jobenul și gulerul meu înalt, țin și astăzi minte, cum mi-a ieșit înaintea o drăcoaică blondă și mi-a strigat: „*Lassen sie sich verführen, Her Pastor!*“

E cea mai veche amintire muzicală a mea.

Dar nici eu nu m-am lăsat și ani de zile m-am ținut de Wagner până am început să pricep acele „scârțaituri“ și „vâjăituri“ din *Rheingold*.

Lecturi

– *Îmi pare rău, domnule profesor, că nu mai e vreme să vă cercetez biblioteca. Iată, se înserează și va trebui în curând*

să plec. Dar v-aș ruga să-mi vorbiți câte ceva despre lecturile dvs. preferate.

– Kant, Goethe... Din Goethe, mai ales *Faust*.

Pe urmă, să nu te miri, Dickens și încă să nu te miri, Brethardt [Bret Harte], un novelist de pe vremuri, din timpul emigrației în California.

Când sunt mai bătaios și mai dispus de hartag revin la Anatole France.

Îl citesc aproape cu emoție pe Jack London, pe mine m-a torturat ani de zile ipocrizia englezească și dacă îl iubesc pe London e tocmai fiindcă nu e ipocrit. Wells, de asemenea, acest Wells pe care îl prefer lui Aldous Huxley al vostru, al tinerilor; îl prefer fiindcă, o fi având mai puțin talent, dar are mai largă viziune și mai multă îndrăzneală.

Dintre rușii tineri nu cunosc prea mulți. Îmi place foarte mult Ehrenburg, care are norocul sau ghinionul de a nu fi arian – și tocmai de aceea, puțința de a înțelege Rusia. Cartea lui *A doua zi a creațiunii* – o cred esențială pentru cunoașterea Rusiei noi. Un rus n-ar fi putut s-o scrie, căci ar fi fost și el amețit ca toți ceilalți.

Literatura românească

Nu mă întreba despre literatura noastră. M-ai sili să spun lucruri penibile – și nu vreau.

Poetul român se sfârșește la 30 de ani, iar romancierul se înecă ori într-o lubricitate primitivă, ori într-un șovinism stupid. Ar fi timpul să ne saturăm de o asemenea literatură. Dar putem? Nu cred. În fond, literatura unei țări nu poate fi altceva decât ceea ce este viața țării. Și viața aceasta – o cunoști.

Nu voi osteni să spun și să repet că trăim o epocă grandioasă. Da, grandioasă, cu toate spasmele hitleriste sau musoliniene. Dar ce fel de literatură este aceea în care un asemenea măreț dezastru nu se resfrânge? Literatul trebuie să fie un ales... Unde simți asta în literatura noastră?

Eu am fost arestat la 18 ani și am stat ani de-a rândul în celulă separată. Ajunsesem să pun la îndoială existența zidurilor ce mă înconjurau și băteam întruna cu pumnul în ele, ca să mă conving că mai sunt acolo, că încă nu s-au năruit... Pentru mine acele ziduri nu existau. Eu mă simțeam în contact cu întreaga lume.

Asta socotesc că este chemarea scriitorului în lume. Eu am fost mereu un om care a crezut și nu mi-am îngăduit niciun scepticism. Când, pe vremuri, vechiul meu prieten Ibrăileanu, acest sceptic fără leac, îmi vorbea despre destinul pieritor al pământului și despre răcirea soarelui, îi răspundeam cu un strigăt, pe care ți-l repet și dumitale acum.

Se stinge soarele? Nu e nimic! *Aprindem alt soare!*

Testamentul unui înfrânt

– *Voi îndrăzni, înaintea de a pleca, să vă pun, domnule profesor, o întrebare pe care o simt indiscretă. Ce credeți despre criticile aduse cărților dvs.?*

– Îmi pui o întrebare indiscretă și îți voi da un răspuns orgolios. Îl meriți, de vreme ce întrebi. Am vorbit cu dumneata fără jenă până acum și tot fără jenă îți voi răspunde.

Cred că romanul acesta e o tragedie care încă n-a fost înțeleasă. Nu o tragedie individuală, ci una colectivă. E tragedia societății românești. Nimeni n-a observat acest lucru?

Se zice că am fost pătimaș, că n-am fost senin. Ca și cum Swift senin a fost, ca și cum Juvenal senin a fost.

Pentru mine, acesta nu e un roman, nu e o operă literară; este în schimb istoria unei epoci răsfrântă într-un suflet. Este testamentul unui înfrânt. Eu nu pot cere să fiu înțeles tocmai de cei care m-au înfrânt. Dar atâta pot spune: sunt astăzi un înfrânt, dar voi fi cândva un victorios și puțin îmi pasă dacă această victorie va veni când nu voi mai trăi. Eu cred în biruința finală, în flacăra spiritului, care a fost de multe ori stinsă, dar niciodată pentru totdeauna.

Mă rog, lupta dintre Hercule și Ahile este un lucru. Dar când șase milioane de vite cornute trec peste trupul lui Hercule nu înseamnă că l-au învins.

A înserat de-a binelea. Se lasă o vastă, o caldă, o binefăcătoare noapte de octombrie și umbrele ei ce cad deasupra acestui Bucov cu flori și copaci restabilesc calmul pe care indiscreția mea de o zi l-a tulburat.

Mâine în zori, profesorul Stere își va regăsi manuscrisele și cărțile, de la care l-am îndepărtat câteva ore.

XVI

PROFESORUL C. STERE VĂZUT DE APROAPE¹

N. CAR.[ANDINO]

O dimineată de octombrie, cu străfulgerări de soare, încă victorios prin răcoarea limpede.

Șaizeci de kilometri depănați în decor plat de un autobuz care a adunat pentru o oră o „mostră“ de „societate“...

Stațiile se ghicesc după potouri. Nu după neliniștea oamenilor. Otopeni, Săftica, Tâncăbești, Țigănești, Potigraful, Pucheni, Bărănești...

Vis à vis de mine, o fotă [fată?] cu buze prea roșii, cu ochii prea albaștri, semăna cu Vera Nicolaevna, cu „Undina“, cu Verocica.

Dar am observat repede că „nihilista rusă“ vorbea săsește și am așteptat din nou să se încheie drumul. Descurajat.

De la Ploiești, o mașină m-a strecurat printre hornuri, rafinerii, furnale și m-a trecut rapid prin aleea de tei a grădinii de la Bucov, ca să fiu în pragul casei spre care pleasem dezorientat și timid... ca întâia oară.

Convorbirea fusese aranjată în prealabil.

La telefon îmi răspunsese, cu o săptămână înainte, vocea molcomă și îngăduitoare a profesorului, fixând o întrevedere pregătitoare.

¹ În „Facla“, anul XV, nr. 1420, 21 octombrie 1935, p. 2.

Iar în camera de hotel, unde lumina amurgului umbrea note și manuscrise, amfitrionul a socotit, după un sumar examen, că acela care îi sta în față merita să-l asculte.

Timiditatea noastră își avea explicații, odinioară, în vremurile unei adolescențe incerte, revoluționarul basarabean semnifica, în imaginația romantică a vârstei, simbolul unui Adam fără coastă, ideea bărbatului din care nu se pot confecționa femeii. Anii și cunoașterea oamenilor au rectificat apoi ceea ce cunoașterea Omului avea definitiv să spulbere, dar noțiunea eroului de tragedie nu s-a șters nici până-n clipa de față, când Constantin Stere răsare drept și lemnos între furni; cineva altfel decât cei pe aproape, decât noi toți.

„Orașele mă enervează, mă obosesc“

Primirea d-lui Stere ne readuce însă la alte considerațiuni mai actuale. Ne vorbește simplu despre lucruri ale locului, reușind să creeze acea atmosferă umană, care pecetluiește educații și origini.

„Moșia asta a fost pe vremuri a mitropolitului Dosoftei. Adică, acum vreo 150 de ani, Vodă i-a dăruit în acea vreme apa din Teleajen; dreptul, într-un cuvânt, să poată prin canale să se bucure de prisosul ei...“

Construcția din față e un compromis între chalet-ul normand, vila elvețiană și... clădirea modernă. Rezultatul dă – fi-resc – ideea unui autentic stil românesc. Ceea ce, desigur, nu împiedică impresia de eleganță sobră, sportivă poate această impresie de contrastele de negru și alb.

Jur-împrejur, flori și animale. O grădină imensă ni se oferă ochilor, odihnitoare și îngrijită. Un colț de Occident campestru, cu toată bogăția locală a naturii, în plus; ai senzația că ești la țară și uneori că te afli în Cișmigiu, atât de corecte aleile atât de îmbietoare și cu știință așezate „băncile“ pe la răscrucile pitorești.

„Să vezi ce s-a întâmplat cu mine, domnule; ceva foarte interesant.

Sunt dintr-un neam de răzeși căftăniți acum peste o sută de ani.

Dar strămoșii mei au rămas cu toții pe la țară. S-au născut, au trăit, au murit acolo. Eu cel dintâi am plecat la oraș; dar până la urmă am revenit.

Orașele mă enervează, mă obosesc“ – și spunând acestea profesorul își apleacă ochii spre ceea ce îmi poate arăta drept opera lui, în vegetația care, de altfel, a suportat cu imens profit aplicațiile horticole ale omului de stat.

Suntem în apropierea „serei“: aproximativ un pogon, sub sticlă.

Înăuntru – flori tropicale, varietăți rare și cutii mari cu pământ, din care sămânța nu a zvâcnit încă la suprafață. Profesorul le cunoaște și le îngrijește pe toate; plante de astăzi sau de mâine. Fiecare cu povestea ei, cu numele ei latinesc, fiecare aducând parfumul unei țări depărtate...

„Toate astea le-am făcut cu condeiul...“

Aici e volumul al șaptelea“...

Și Constantin Stere calculează „volumele“ în metri de plantații, cuvintele în flori, cu mentalitatea omului care este în măsură să înțeleagă echivalențele și să aprecieze rostul muritor al tuturor rodurilor omenesti. Dar nu e deloc melancolică o plimbare cu părintele spiritual al lui Vania Răutu. Dimpotrivă. La 70 de ani, Constantin Stere continuă să fie o lecție de energie, de entuziasm.

„Vezi, noi nu ne dăm seama de adevăratul nostru rost economic. Țara noastră ar trebui să cultive intens fructe, flori și legume. Exportul în țările vecine ne-ar asigura un însemnat venit național. Statul, însă, departe de a încuraja asemenea inițiative, face tot posibilul ca să le paralizeze. Pe mine tracasieriile administrative de mai multe ori m-au descurajat.

Fiecare floare, fiecare pom de pe aceste locuri a avut conflictul lui cu statul.

DACĂ VOI MAI TRĂI DUPĂ CE VOI ÎNCHEIA SERIA ROMANELOR, VOI SCRIE POVESTEA ACESTUI ȚINUT

AȘA CUM A REUȘIT EL SĂ SE MENȚIE ȘI UNEORI SĂ CREASCĂ ÎMPOTRIVA AUTORITĂȚILOR.

Sunt dat mereu în judecată pentru contravenții imaginare, deși șoferul meu are la el o întregă arhivă de permise pe care o prezintă la cerere.

La vârsta mea sunt obligat să merg personal să mă apăr la diferite judecătorii rurale. Renunț.

Uite aveam aici o moară țărănească. Am desființat-o. Eu nu câștigam nimic de pe urma ei. Le era însă de folos țărănilor. Fiscul m-a obligat s-o desființez.

Trecem prin pepinieră. Plopi africani, cireși japonezi, nuci americani; fiecare pom cu biografia lui.

„Vezi acolo: lângă plopul acela înalt, o salcie plângătoare. I-am sădit dinadins așa. Pentru contrast. Stau uneori pe banca de aici și privesc la căderea apei.

Dar îți vorbeam de fisc, de stat, de administrație. Nu e nimic de făcut. Se încurajează parcă regresul, sălbăticia.

Și câte anomalii, cât ridicul.

Via mea e la 2 km. distanță. M-am trezit într-o bună zi că a fost totuși repartizată în altă comună. Ca să aduc mustul de acolo aici – 2 km., cum spusei, distanță, trebuie să am voie de la minister. Știi d-ta ce înseamnă asta, voie de la minister; cât tip pierdut, câtă alergătură...

Nu cu singurul am de suferit în urma neînțelegerii autorităților și în urma proastelor legi care s-au confecționat. E aici în sat un țăran tare deștept. Îi zice Mitu Lemnaru. E priceput la toate meseriile și le face pe toate ca să trăiască. Ajunge să câștige – satul e sărac – cinci sute de lei pe lună. Fiscul îi ia din aceștia trei sute; câte zece lei pe zi.

A venit zilele trecute omul la mine să se plângă. Ce să-i fac!“

Tot plimbându-ne, am ajuns la „Au bout du monde“: un loc răcoros unde apele canalului se încrucișează, unde un salcâm acoperă cerul și ferește de soare o masă și două bănci. Loc depărtat de casă și romantic și elegant.

Conversația noastră însă continuă.

Discutăm tot gospodărie; „discutăm“ e un fel de a spune. Mai precis, ascult LECȚIA DE GUVERNARE a unui om de stat pe care împrăjările furându-l de conducerea țării, el nu a putut face altfel decât să aducă la prosperitate un domeniu restrâns. Împotriva naturii și împotriva oamenilor.

Îmi reamintesc de activitatea lui Napoleon în insula Elba; tot atât de mare administrator în exil, la Moscova sau la Paris.

Ce extraordinar simț al concretului are profesorul Stere! Nu pierde niciodată legătura cu lucrurile, ferindu-se de a le înțelege static, le vrea mereu altfel, iar formidabila lui putere de acțiune, dinamismul acela care nu și-a putut afla obiect pe măsura lui; țări, popoare, dinastii se mărginesc să se aplice unui cotidian agreat.

„Am avut foarte mult de luptat, domnule, cu o boală a fructelor, foarte gravă. Adusă din străinătate de o insectă exotică San José. În Austria, în Ungaria, statul a luat de la început măsuri și ea a fost stârpită. La noi însă e mai greu. Am intervenit pe la minister, la Domenii, și am obținut ajutor.

Astăzi, după multe cheltuieli și străduințe, pot spune că am scăpat. Dar la 2-3 km. distanță sunt pomi contaminați. Se poate deci întâmpla ca insecta să revie. În această eventualitate, nu știu ce voi mai putea face. Ar trebui să cheltuiesc prea mulți bani și să risipesc din nou prea multă energie... La vârsta mea. Singur...“

Și profesorul Stere a continuat să-mi exemplifice contribuția statului la descurajarea inițiativei individuale. Toate serveau drept pretext: oamenii, animalele, plantele, apa.

„Când am făcut irigația în acest pământ secetos, după ce am cheltuit o grămadă de bani cu țevile, cu conductele, cu inginerii, cu căderile de apă, m-am trezit amendat cu o sută cincizeci de mii de lei de minister.

N-aveam vreo să fertilizez ținutul; n-aveam voie să uzez de drepturile mele câștigate.

Nu! Trebuie să scriu povestea acestui loc. Sunt prea multe lucruri care au sensul lor general, ca însemnarea să nu fie utilă.“

Aveam în fața mea pe răzeșul proprietar de pământ, individualist și tenace în apărarea drepturilor sale împotriva stăpânirii.

La 70 de ani, Constantin Stere nu a dezarmat. El duce lupta pe alte fronturi: acolo unde anii îi mai permit efortul și acolo unde – vai! – i se mai permite acest efort.

Fermentul revoluționar, neliniștea, înclinația spre activitate și spre comandă au rămas aceleași ca pe vremurile siberiene.

„Nicolai Alexandrovici, Nicolai Alexandrovici!”

Profesorul își cheamă administratorul. Un moldovean din Basarabia, care salută timid și primește ordine pe rusește.

„Vorbim rusește amândoi, de obicei, ca să nu ne înțeleagă oamenii.” (*Un fel de francmasonerie.*)

„E un om tare de treabă, dar are un cusur, pentru care îl schimb: bate pe țărani.

Înțelegi d-ta: merge treaba bine, foarte bine. Dar cum pot EU să-l las să-i bată?”

Am ajuns ocolind ținutul înapoi acasă. Odăi mici, dar elegante. Foarte mult lemn negru. Rafturi amenajate în zid adăpostesc poezi englezi. Pe pereți, tablouri de Grigorescu și portrete de familie. În odaia de lucru a profesorului – sus, la etaj – cărți, foarte multe cărți; un birou anodin și spre fund o ușă care dă într-o verandă.

O singură fotografie între două muchii de bibliotecă: Moș Ion Codreanu.

„Când e întuneric nu lucrez aici, am altă odaie” spune profesorul.

Și alături, un interior ceva mai „moale”, mai amabil, aduce pe lângă lumină surâsul unor copii fixați în chenare, o vagă idee despre „mareșalii nobilimii” din roman și atâtea alte fotografii din vremuri care au dispărut în carte.

Surprinzător, neașteptat, portretul... Gretei Garbo.

„Nu e frumoasă, nici nu îmi place prea mult ca artistă. Dar e desigur o puternică individualitate.”

Pronunță individualitate cu un foarte pronunțat accent rusesc; accent revelatoriu.

Planuri, proiecte, rezultate

Întrebările îmi vin toate în minte deodată. Cum să încep? Un interviu este o luptă cu un adversar care „nu primește fierul”. Și profesorul Stere nu pare dispus să facă excepție. Dimpotrivă. Așteaptă resemnat și puțin adus de spate. Ochii mici sclipesc ironic și voluntari; părul, vâlvoi, participă la „atmosfera”. Trăsăturile feții sunt toate tăiate în piatră. Din profil tăietura buzii, oblică, dă o teribilă impresie de voință.

Să începem cu literatura?

„Am scris istoria unei epoci, nu atât povestea unui om. Eu nu sunt, firește, Vania Răutu. Acest personaj are, firește, elemente din viața mea, dar are și elemente din viața altora.

Am scris romanele, fiindcă am socotit că nu am dreptul să lipsesc posteritatea de un document.

Planul meu de lucru s-a schimbat de când am început să scriu până astăzi. Vania Răutu vine în țară pe la 1892. Volumele 6, 7 și 8 din roman se petrec într-un interval de timp de aproximativ cincisprezece ani.

De la 1908 încoace aș mai avea nevoie, deci, de cel puțin trei volume.

Voi scrie însă unul singur.

Îl voi scrie însă în alt gen. Mai dificil.

O serie de viziuni apocaliptice care vor desfășura în ochiul cititorului cele trei etape ale vieții noastre moderne: 1) lupta pentru revizuirea constituției și reforma agrară; 2) neutralitatea și războiul; 3) vremea postbelică.

Scrisul este pentru mine fapta. E ultima armă care mi-a rămas; condeiul.

Nu fac literatură. Nici nu mă gândesc la așa ceva. Cu atât mai puțin însă aș polemiza. Nu fiindcă nu aș fi în stare. Cred că în *Preludii* am dovedit-o. NU POLEMIZEZ, FIINDCĂ M-AȘ SIMȚI COBORÂT, DACĂ AȘ RECURGE LA METODELE POLEMICE DIN ȚARA ASTA.

Ca să-mi explic punctul de vedere integral, ar trebui să scriu o vastă lucrare de psihologie și sociologie.

Memoriile pe care le-aș scrie, pe de altă parte, nu ar putea să apară decât peste cincizeci de ani, adică într-o vreme în care, socotesc, noi toți vom fi inutili.

Vin mari prefaceri sociale. Și vin pe nesimțite.

Un scriitor francez a văzut de curând pe Cehov jucat la Moscova și a avut impresia că asistă la o piesă istorică, la o reconstituire.

M-am resemnat deci la forma romanului. Nu e vina mea că nu scriu senin — așa cum ar dori unii critici.

Îmi amintesc cu acest prilej anecdota negrului care se plânge unui misionar că o soră i-a fost mâncată. În realitate, acel care plângea mâncase. Despre așa seninătate nu poate fi vorba.“

Capitolul amintirilor

Încurajat, am încercat să trec mai departe. La amintiri. Profesorul Stere m-a refuzat net. Nu pe mine. Pe d-tră. Mi-a spus, adică, o seamă de lucruri interesante despre alte vremi. Mi-a arătat scrisori, documente, fotografii, dedicații. Nu m-a autorizat însă să le povestesc.

„Lasă, după moartea mea. Nu am nevoie acuma de polemici. Am atâta treabă de făcut.“

Timpul neutralității: Take Ionescu, N. Iorga, Ionel Brătianu, Regina Maria, părintele Lucaci și toate personagiile unei epoci trecute în uitare au defilat înaintea mea animate de verva aceluia care n-a vrut să fie pamfletar, deși știa să judece pe oameni. El, profesorul Stere, n-a figurat în niciun dosar; numele său nu a fost aflat nici la Günther, nici în arhivele imperiale ruse. Asta o știm toți câți am trăit „cazul Stere“ de la război încoace; toți câți am asistat pasivi la săvârșirea asasinatului sau ne-am revoltat verbal.

O epocă de entuziasm și de rușine, a neutralității, când inconștiența unora friza demența, când naivitatea altora nu-și avea pereche decât în dezmațul moral al jucătorilor pe două tablouri.

Roata istoriei a trecut peste aceste noroaie. De ce să le mai scormonim?

De ce să cerem bronzurilor de la răspântii certificate?

Da! Constantin Stere are dreptate. E inutil.

„Îmi ceri amintiri despre cei dispăruți?

Prin educație, sunt un intelectual rus; duc deci punctul de vedere mondial până la naivitate.

Un grup de refugiați siberiani au hotărât să facă din cărțile pe care le primeau o bibliotecă obștească. Și au decis să alcătuiască un regulament care să asigure drepturile fiecăruia, ordinea lecturii etc. etc.

Discuția a început de la despărțirea sistemului solar din nebuloasă.

Râzi? AȘA TREBUIE.

Lavrov și ale sale *Scrisori istorice*, atât de citite în Rusia dinainte de război, pentru a ajunge la concluzia că orice rus trebuie să fie revoluționar, începe cu istoria pământului.

NOI avem nevoie de cadrul mondial.

De aceea, în preajma războiului, nu am fost hipnotizat de problema Alsaciei-Lorene, o biată chestiune de «murtoyen[?]».

Am înțeles că principal e țarismul, că importantă e Rusia. Acolo se ciocneau forțele revoluționare și cele statice într-o luptă de a cărei rezultat depindea fața lumii.

Ce să spun despre oamenii noștri de stat pe care i-am cunoscut. Nu vreau să dau cuvintelor mele un accent de animozitate personală. De aceea vreau să tac. Au fost toți oamenii țării și vremii lor. Nici ei nu sunt poate vinovați, nici țara.“

Un intermezzo și o poveste morală

Masa de prânz ne întrerupe conversația. Fac cunoștință cu „familia“ profesorului.

Insemn aici surâsul amabil al amfitrioanei, verva inteligentă a d-nei Radovici, modestia nejustificată a secretarului Byck etc. etc.

Discuția e de astădată quasi-mondenă.

Profesorul Stere are chef de glumă. Fiecare comesean încasează partea lui de ironie. Unii însă crâncnesc.

Rețin din cele ce s-au spus cu acest prilej povestirea unui fapt, cu câteva zile înainte întâmplat. Doi câini de forțe cu totul disproporționate se bătuseră până la sânge. Cel învins s-a retras cîmfuț și plin de răni în bârlogul lui.

„Suferințele lui morale îl împiedică să iasă la lumină“ a exclamat atunci profesorul în hazul celor prezenți, care au avut totuși prilejul să constate și posibilitatea unor suferințe FIZICE.

Dar auzind repovestită întâmplarea, profesorul nu se dă bătut. „Sigur că suferințele morale“...

Știa el ceva... Instinctul...

După masă au venit vizite; domni, cucoane. Un cadru în care profesorul afla un amuzament nu fără legătură cu tradiționala viață de societate din Basarabia.

Obosit, s-a culcat pentru a se trezi târziu spre seară, când soarele apusese și când, supărat în orgoliul lui de proprietar și ghid al meu că nu am văzut „fenomenul“, a încercat să repare tardiv ceea ce i s-a părut a fi efectul neglijenței altora.

Nu frumusețile naturale – extraordinare – ale Bucovului mă interesau însă.

De aceea, în drumul cel din urmă, prin alei și grădini, m-am apropiat de om cu gândul să-i pătrund în cuget și să aflu – așa cum obișnuim noi, gazetarii, mișelește – tot ce s-a obișnuit cu anii să tacă.

Oficiul Casandrei

„Ce să-ți spun despre situația politică de la noi. În măsura actualității ei stricte, nu mă interesează. Cine vine și cine pleacă nu prea are importanță.

Delabrarea aparatului politic și administrativ din Vechiul Regat, starea de spirit din Basarabia și din Ardeal îmi lasă o singură nădejde, una mistică.

Singură, vitalitatea – în sens zoologic – a poporului nostru ne-ar putea salva.

În politica externă? Noi puteam exista înainte de război doar în virtutea unui echilibru dintre Imperiul Moscovit și cel Austro-Ungar. Gurile Dunării erau pentru austriaci canalul respirator. Acestui interes se adăuga și planul german al drumului spre Bagdad. Rușii, pe de altă parte, urmăreau politica lor seculară spre Strâmțori.

Între aceste interese manevram noi. Astăzi echilibrul s-a rupt. Suntem față de ruși și nimeni nu ne poate apăra, nici Franța, nici Anglia, care sunt prea departe.

Trebuie să luăm o atitudine. Nu sunt decât două. Sau semnarea, asigurând rușilor gurile Dunării și drumul spre Strâmțori, sau rezistența, rezemată pe factorii învecinați, antiruși (Polonia, Ungaria, Bulgaria, Austria etc.).

Ambele atitudini presupun însă o politică de „longue haleine“. Ezitarea e însă mai primejdioasă decât, bunăoară, înghițirea de către ruși.

Adevărata primejdie e sfărâmarea prin împărțirea desăvârșită într-un timp care statul se află în descompunere.“

– Dar părerea d-tale? Cu rușii să mergem? Sau cu polonezii?

– Nu răspund... Cu oricare... Dar cu pregătire... Notează că nu mă sperie bolșevismul în sine. SOARTA REVOLUȚIEI DIN RUSIA CONTINUĂ SĂ DEPINDĂ DE VIITORUL ACESTEI REVOLUȚII ÎN LUME, DE VIITORUL EI INTERNAȚIONAL...

O politică externă depinde însă de politica internă care-i corespunde.

Și politica noastră internă mi se pare dezastruoasă. În asemenea condiții, poate că politica lui Titulescu e singura care se poate face astăzi.“

Mai mult nu a vrut să-mi spuie. A avut chiar retințe, regrete, reveniri. Constantin Stere e un om astăzi pe care gândirea ÎL DERANJEAZĂ. În liniștea florilor și urmărind

soarele, ar putea să spună într-o bună zi liniștit; dar nu e dată oricui pacea și liniștea și odihna. „Eu sunt prin educație un intelectual rus“.

Între negri și italieni

– Dar despre războiul italo-abisin ce părere aveți?

– Se plângea un englez într-o carte că Angliei îi revine sarcina de a îngriji de triumful civilizației și al libertății. Din care cauză, are mereu de a face cu popoarele sălbatice.

Mussolini a împrumutat oarecum astăzi acest limbaj.

Societatea Națiunilor a înlocuit sistemul echilibrului de odinioară prin mijlocul mai civilizată al discuțiilor... și al mandatorilor. Astăzi, Italia are gust să mănânce însă un membru al Ligii. Motivele? Are apetit, iar Abisinia e slabă și nu se poate apăra.

În aparență, deci, e vorba de viața Societății Națiunilor, de prestigiul ei. ÎN REALITATE, SE CAUTĂ FORMULA PENTRU A SE MÂNCA JUMĂRILE FĂRĂ SĂ FIE VIZIBILĂ SPARGEREA OUĂLOR.

Ce este, în fapt, Liga Națiunilor? Pentru Franța, o armă împotriva Germaniei, de teama căreia e mereu ipnotizată. Politică de la război încoace nu a reușit însă decât să-i exaspereze pe nemți. Azi, Franța manevrează între Anglia și Italia. Cu teama de a nu pierde un aliat.

Dar englezii nu se tem de germani. Ei susțin – tradițional – pe cel mai slab. Insularitatea a fost pentru englezi totdeauna principiu politic.

Astăzi însă sunt amenințați cu tăierea comunicațiilor. Și amenințarea aceasta a fost totdeauna gravă pentru Imperiu.

Rând pe rând, Spania, Olanda, Franța, Germania au periclitat căile coloniale. Și s-a întâmplat ceea ce se știe.

Anglia nu poate tolera ca Franța sau Italia să amenințe legătura ei cu India, calea imperială.

Ori prin Societatea Națiunilor, ori prin ea însăși, va riposta.

CRED CĂ PÂNĂ LA URMĂ MAREA BRITANIE VA OCUPA O PARTE DIN ABISINIA, ȘI ANUME REGIUNEA LACULUI TANA.

Unde ar duce acest gest?

Consider alianța germano-poloneză fapt îndeplinit. Ea nu s-a putut face decât prin renunțarea polonilor la coridor, renunțare care, firește, presupune în compensație altă ieșire la mare.

Două direcții se oferă ipotezei.

1) Prin Podolia la Marea Neagră.

2) Prin Lituania.

După cum, înainte de 1914, toată lumea știa că la un prielaj nimerit Franța ar ataca, astăzi se poate spune același lucru despre Germania. Primul atac va fi în direcția coridorului.

Vor reacționa francezii?

Rușii sunt în orice caz obligați să-și ia măsurile. Iar în momentul în care Rusia e încurcată pe continent, China rămâne deschisă expansiunii japoneze.

Firește, spun lucrurile în linii generale. Nu e vremea acum să intrăm în detalii.

În general, cred că structura politică actuală a globului nu e compatibilă cu structura lui economică.

Pe când din punct de vedere economic alcătuiește o unitate, politicește, lumea se află în plină anarhie. Trebuie o organizare economică mondială, altminteri mergem din rău în mai rău.

Societatea Națiunilor nu a putut îndeplini acest oficiu, victoria aliaților fiind prea eclatantă. A rămas deci ca cheltuielile militare să contribuie la dezorganizarea economiei. Dar momentul de față e critic.

Profesorul Cole de la cea mai reacționară universitate din lume – Oxford – a scris categoric într-o carte recentă că, fără o organizație mondială care să asigure schimbul aprovizionare cu materii prime și deșeurile, nu se poate afla soluția.

Și calea capitalistă, și cea comunistă permit, principial, – SOLUȚIA.

În primul caz, ar trebui creat un for care să impună reducerea frontierelor și al [sic] armamentelor. Dacă nu, eventualitatea a doua e... inevitabilă.

Dacă victoria stângii în lume nu va fi prea tardivă, e posibil să avem o evoluție pașnică.“

Altminteri... altminteri, război și revoluție sângeroasă

Ultimele cuvinte ale profesorului Stere se pierd în întunericul care se întinde peste gladiole, peste garoafe, peste trandafiri. – Vine ploaia.

Prevestirea se realizează, după cele câteva minute care ne despart pașii de casă...

Mașina va reface apoi drumul invers, ducându-mă spre orașul unde alți tovarăși de generație, refuzați ca și noi de Siberii și de închisori, ne vor întreba „cum a fost“, fără să le putem efectiv răspunde, fără să le putem explica...

XVII

C. STERE VĂZUT DE APROAPE¹

Un tiran

VALER DONEA

[PROFIRA SADOVEANU]

Ora zece.

– Aș vrea sa-l văd pe domnul Constantin Stere! spun cu răsuflarea tăiată, de grabă și emoție.

– Alo! Alo! sună telefonul, pe inima mea nerăbdătoare...

Da! Vă așteaptă.

– Camera 230, etajul 4.

Ascensorul s-a deschis, m-a înhățat în cușca lui și mă ridică în nouri.

– La domnul Stere! afirmă placid funcționarul, arătându-mi drumul.

Bat în ușă. Apoi intru.

În fața mea desigur trebuia să am imaginea austeră pe care mi-o făurisem după fotografii, după cele auzite și cetite. Înfațisarea unui tiran, înaintea căruia te simți stingherit și mic și față de care ți-e frică să nu apari stupid – ca la un examen de care depinde viitorul tău.

¹ „Adevărul literar și artistic“, seria II, anul XIV, nr. 784, 15 decembrie 1935, p. 3; reproduș în Profira Sadoveanu, *Domniile lor domnii și doamnele*, București, 1937 și în *Stele și luceferi. Reportaje 1936-1937*, București, 1969; reproduș în *Romanul românesc în interviuri*, ed. cit., vol. cit., p. 660-669; reproduș în *Constantin Stere. Victoria unui înfrânt*, ediție îngrijită și bibliografie de Maria Teodorovici. Chișinău, Editura Cartier, 1997, p. 36-43.

C. Stere vorbește

– Intră înăuntru. Dezbracă-te, să nu răcești, când vei ieși.

În mod cât se poate de natural, omul temut mă poștește să-mi vin în fire și să mă fac comod, în vreme ce mă privește cu ochi prietenoși nicidecum polari.

Același ca-n fotografii, cu trăsăturile sculptate puternic de un artist amator de capete eroice, cu ochii tăiați aspru de fruntea dreaptă, cu părul cărunt în plete romantice; decât, privit de aproape – ca și un munte impunător – totul se pierde într-o expresie apropiată, de bunătate, de amănunte mici care schimbă fizionomia, în mare. Și vorba e potolită și domoală, c-un nesimțit accent, uneori, de înmuiere basarabenească.

I-am spus de ce-am venit și care-mi sunt modestele pretenții.

– S-auzim, a zâmbit domnul Stere, binevoitor.

Autobiografie ?

S-a vorbit atât despre personalitatea domnului C. Stere și despre activitatea sa politică, încât eu îmi permit să alunec chestiunile pe-o latură mai „literară” – cu toate că cele ce-mi va răspunde cel întrebat nu se poate să nu bată în aceleași preocupări ale unui luptător de o viață întreagă.

– *Faptele din romanul dumneavoastră sunt trăite ? am început eu – aducând aminte autorului de câteva minunate pasagi din volumul întâi și al doilea, care prin căldura lor neobișnuită nu par a fi inventate.*

– E adevărat – *m-a lămurit domnul Stere* – că fragmentele de care vorbești sunt reale. Din copilăria mea bolnăvicioasă și tristă, numai câteva amintiri mi-au rămas și acelea, poate tocmai pentru că sunt puține, sunt încă în ființă, vii și fierbinți în sufletul meu. În general însă, evenimentele scrise, nu sunt luate direct din lumea înconjurătoare și din viața mea. Au fost numai inspirate și combinate.

– *Atunci, cartea dumneavoastră n-ar fi o autobiografie.*

– Nu, nu e o autobiografie – *m-a încredințat romancierul*. Se crede asta, se comentează, căutând să se descurce în trecut fazele vieții mele. Eu însă susțin că nu este adevărat. Cartea mea este mai puțin un roman al unei existențe și e mai mult decât o biografie.

– *Ce-ar fi atunci ?*

– E istoria unei epoci ce se răsfrânge în sufletul cuiva – *a răspuns la întrebarea mea fără glas C. Stere*. Am căutat să zugrăvesc o anumită perioadă, nu obiectiv, ci subiectiv, așa cum se reflectează în ochii și în conștiința unui om.

În preajma revoluției

– Am credința – *îmi spune exprimându-se clar și curgător reformatorul* – că trăim una din cele mai importante, poate cea mai importantă epocă istorică a omenirii. Treccm printr-o preface profundă, ale cărei fapte și reflexe vor fi de un capital interes în viitor.

Și după cum urmele lăsate de ghetarii preistorici servesc la stabilirea unei ere trecute, după cum ceea ce s-a întâmplat pe vremea când francii au năvălit în Franța de astăzi, trezește râvna istoricului, după cum memoriile Episcopului de Tours sunt un document important pentru omenire, tot așa și cartea mea vrea să fixeze zbaterile și frământările acestei epoci din preajma revoluției.

Dacă un Sidonius Apollinarius* – care a fost un poet, un filosof, un artist – în vila căruia înflorise un focar cultural și artistic – și-ar fi scris memoriile, ce prețios document ar fi pentru noi !

Sau epoca premergătoare revoluției; cred c-ar fi fost poate mai importante, pentru istoria omenirii, impresiile acestei plămăde clocotitoare, decât însuși vulcanul ce-a izbucnit apoi.

Întotdeauna, o transformare își are rădăcinile cu mult înainte, înfipte adânc în trecut. Vroiam pe vremuri să scriu o carte despre Leon Tolstoi; aș fi dezvoltat tocmai ideea aceasta,

care se concretiza în următoarea temă: în ziua în care a putut să se nască un Tolstoi, Rusia țaristă era condamnată, primise lovitura de grație.

Într-un roman de Dickens – îmi scapă titlul – i se spune unui lord englez că toată viața n-a făcut nimic.

– Da. De peste o mie de ani, strămoșii mei niciodată n-au făcut nimic, a răspuns cu mândrie nobilul. Și tocmai aici stă temelia constituției engleze.

Justifica, astfel, în mod foarte natural, o viață și-o stare de fapt a unei lungi epoci.

Nu știu dacă ai fost la Paris? Nu? Dac-ai fi vizitat galeriile de pictură, ai fi dat de două portrete: unul reprezentând un condotier* italian – pictură din vremea Renașterii; și altul mai modern, de Ingres, înfățișând un burghez: Bertin**.

Aceste două portrete caracterizează o epocă; te uiți la tipurile acelea așa de diferite: Condotierul e încredințat că el e sarea omenirii. Burghezul, de-asemeni, e convins că dânsul este stăpânul lumii.

Leon Tolstoi – cu toate că era un membru din înalta aristocrație rusească, mare latifundiar – a căutat cu putere să justifice dreptul lui la viața bogată și plină pe care o ducea. Nu numai atât; dar i se părea că e vinovat până și de faptul că există și se tortura în tot felul, ca să poată să nu-i fie rușine de dânsul. Tăgăduia până și dreptul de a avea copii la bătrânețe – lucru întâmplat lui.

Tolstoi, de și-ar fi dat seama că trăiește într-o epoca de prefacere atât de importantă, desigur că ceea ce ar fi scris ar fi fost încă mai interesant.

Eu, – aici domnul Stere se scoală și se plimbă prin cameră – am fost tot timpul conștient de vârtejul revoluției și-am crescut în conștiința aceasta: că trăiesc o epocă de mare prefacere.

Pentru a lăsa un document – ce cred eu că va fi extrem de prețios în viitor – m-am gândit să scriu acest roman, care – după cum ți-am spus – e reflexul unei epoci în sufletul unui intelectual conștient de vremurile în care trăiește.

Ciubăreștii

– *Vi s-a reproșat de către moldoveni că ați ponegрит Iașul, ascuns în volumul dumneavoastră de-al șaselea sub numele de Ciubărești.*

– Da. Am auzit acuzația asta ce mi s-a adus și care nu e deloc temeinică.

În primul rând, trebuie să știi că Ciubărești nu este Iașul. Tot așa după cum nu este nici Ploieștiul căruia i-a împrumutat în mare parte fizionomia, nici Romanul, căruia i-a luat poziția pitorească. Ciubăreștii concretizează orașul tipic românesc, deosebit așa de tare de sat, ca printr-un zid chinezesc; în Vaideei căutam să descriu starea mizerabilă a țăranilor; în Ciubărești atmosfera orașenească.

Evident că și din Iași am împrumutat multe tipuri, întâmplări și lucruri caracteristice, pe care le-am combinat și le-am amestecat cu altele, ale altor orașe; ceea ce este comun însă tuturor acestor târguri românești este starea de inferioritate culturală în care le găsește Vania Răutu, venind aici.

Gândește-te că așa-zișii intelectuali citeau abia pe Darwin și alți autori cunoscuți; că Nădejde se ocupa cu descoperirea plagiatelor; căci România pe-atunci era plină de savanți și filosofi ce maimuțureau fără rușine știința și literatura apuseană și ajungeau profesori universitari – de pe urma acestor opere furate.

Îți închipui cum Vania Răutu, care venea dintr-un mediu intelectual, unde Darwin era de mult citit și trecut între clasici, este lovit de nivelul scăzut al acestor oameni ce băjbăiau încă prin întuneric.

În al doilea rând – *urmează domnul Stere* – dacă e vorba să identific Ciubăreștii cu Iașii, apoi am flatat Iașul, nu l-am ponegрит.

Vania Răutu, care trăise tragedia din Iakutsk și Kara – unde femeile erau bătute cu vergile și oamenii n-aveau altă scăpare decât sinuciderea –, vine în orașul românesc, unde tinerii intelectuali abia ieșiți de pe băncile liceului erau imediat numiți profesori la catedre și trăiau o viață îmbelșugată și fără griji, și totuși se plângeau că sunt persecutați și făceau pe permiștii și socialiștii.

Tânărul acesta, care a venit – după omorul lui Alexandru al II-lea – de acolo unde aproape douăzeci de ani Rusia a fost un cimitir; unde faptul că oamenii se puteau menține cu energie și putere de nădejde apărea ca o adevărată minune; unde oamenii trăiau ca fiarele prigonite și nu știau de vor putea petrece două nopți în același adăpost, nu știau de vor avea ce mânca a doua zi... găsește în Iași Școala Normală, pe strada Golia, o clădire mare față în față cu Maternitatea. Aici, studenții de la „Paternitate” – cum era poreclită Universitatea – aveau asigurată masa și adăpostul, trăiau fără huzur și totuși se declarau socialiști și manifestau ca atare. Vorbind cu ei vedeai că se credeau cu sinceritate elita omenirii și eroi, ba chiar martiri.

Se înscrie la Universitatea din Iași, venind dintr-o sferă unde femeia se afirmase demult ca intelectuală și aici găsește numai două studente, care erau tratate cu multă ușurință și serveau ca punct de tir a tot felul de farse grosolane.

În atmosfera asta de mlaștină înapoiată, ce putea crede unul ca Răutu? De n-am fi avut atâta înțelegere pentru motivele ce făcuseră ca societatea românească să steie pe un plan așa de jos sub raportul cultural, ar fi trebuit să fie mult mai crud.

Așa, realitatea era crudă; iar Vania Răutu a flatat-o și a îndulcit-o.

Ioni

Pe când domnul Stere îmi vorbea așa de frumos, iar eu îmi însemnam de zor cu nasul în carnet, cineva a bătut la ușă.

La îndemnul gazdei: – Intră! și-a făcut apariția un tânăr înalt cu fața prelungă și palidă, un chip cu totul de altă structură plastică decât obiectul vizitei mele.

– Fiul meu, a prezentat, spre uimirea mea, C. Stere. Băiatul meu cel mai mic. Apoi i s-a adresat, numindu-l Ioni.

– Uite ce-i, domnule Stere – a zis tânărul, prezentând o afacere urgentă pe niște hârtii. Apoi l-a rugat nu știu ce, spunându-i „dumneata” și mulțumindu-i ceremonios.

Mai auzisem eu despre aceste raporturi puțin bizare dintre Constantin Stere și băieții lui. Totuși mi-a sunat curios. Dar „tiranul”

avea aceeași figură plină de bunătate, așa că n-am înțeles de unde venea acel ceremonial întâlnit în aristocrația engleză.

Fantezie și inspirație

– După cum ți-am spus – a continuat romancierul după plecarea vizitatorului – niciunul dintre personagiile mele nu sunt luate direct din natură. Natural, m-am inspirat; uneori am făcut din doi unul, sau am pretat altuia întâmplările unuia cu chip diferit.

Eu cred că orice scriitor face la fel. În decursul anilor, ce importanță mai are dacă cutare personajiu a existat ori e inventat? Tipul rămâne, reprezentând o epocă și o stare de lucruri și asta e singurul lucru important. ?

În Franța, acum se dezgroapă cine a fost M-me Bovary și Eugénie Grandet. Dar chiar când Anatole France, de pildă, descrie pe Bergeret, partea intimă nu e cunoscută lumii întregi. Personagiile, chiar când sunt copiate după natură, fiind trecute prin suflul și spiritul autorului, capătă o viață specială, a lor.

Peste o generație, pe cine are să mai intereseze dacă Vasile Gâlcă, de exemplu, a existat? De e un personajiu fictiv, ori real, n-are nicio importanță.

Tot așa și cu Ciubăreștii: că e Iașul, ori Ploieștiul, ori Romanul; sau toate la un loc, ce importă? E orașul și societatea orașenească română din epoca aceasta, premergătoare revoluției.

Precizarea viitorului

– Aș fi curios să știu, ce credeți despre viitorul țării noastre?

– Despre viitorul României? Eu nu pot despărți țara mea de destinul lumii. România, singură, nu poate declanșa o schimbare; ea e ca un vagon de bagaje, la coada unui tren împunător; e trasă și ea, după locomotivă.

– Ce preziceți pentru viitor?

– Nu sunt prezicător – a zămbit domnul Stere – dar pot spune totuși ceea ce cred. Am credința că până în cinci ani, cel mult, o transformare radicală se va opera. Dacă proletariatul apusean ajunge în acest răstimp să puie mâna pe cârmă, atunci

această prefacere se va face lent, blând. Dacă, însă, nu va izbuti, atunci va fi război sângeros.

– *Și dumneavoastră cum credeți că se va întâmpla?*

– Știu eu? – a oftat domnul Stere. În Franța, proletarii se zbat, dar nu cred că sunt destul de tari, în Anglia 5 ani de zile s-a amânat. Va răbda oare omenirea 5 ani de zile, până ce Hitler va provoca un scandal?

Eu știu un singur lucru: că așa da mult de tot să trăiesc două săptămâni, până după izbucnirea marelui revoluții. Fericesc pe tineret, care va trăi limpură așa de mari.

Roman Stere

Sună de zor telefonul.

– Cum? Cine-i? – a vorbit în aparat gazda – fiul meu? Care fiu? A! Da! Să poftescă.

– Apoi bine, domnule, vrei să clevetească întreg hall-ul de jos? Dorești să le dai material de discutat? a spus, râzând, Roman Stere. Care fiu? Auzi? Parcă ai avea mai mulți de doi.

Noul sosit era mai mult mic de statură, brun, cu ochii scăpărători de inteligență și vioiciune, c-o pornire nesilită și sigură în mișcări. Se dezbracă, apoi se așeză pe un scaun, liniștit.

– Plec la Chișinău – *spuse, scoțând ceasul și uitându-se* – stau numai câteva minute.

Tatăl și fiul nu se sărutaseră, nu-și strânseseră mâinile. Parcă se văzuseră acum o clipă și se despărțeau pentru o minută.

Un timid

– Am fost întotdeauna un timid – *mi-a spus Constantin Stere, arătând spre fiul său.* Copiii mei nu-mi dau respectul cuvenit și nici nu vor să mă recunoască.

– *Dar văd că fiul dumneavoastră cel mic vă spune „domnule Stere” și „dumneata”, am replicat eu uimit.*

– Ași, de unde – a râs mușcător Roman Stere; îi spunem pe nume.

– Veșnic mi s-a întâmplat așa, *spune gazda*; când am fost numit profesor universitar toată lumea tremura de frică că

vine un tiran. În prima zi de prelegere, mi-aduc aminte că auzeam tremurături și clătăneli de dinți. După câteva zile, era o debandadă: studenții nu veneau la cursuri, asistentul se plimba și mă lăsa pe mine să țin seminariile, în sfârșit, nu mai inspiram niciun respect.

– Când eram mici – *spune și Roman Stere* – ceream voie de la mama: Mamă, te rog dă-ne voie! – Duceți-vă, spunea domnul Stere, făcându-ne semn să plecăm. Ei! răspundeam noi, fără să-l luăm în seamă – ca și cum n-am fi avut ce face cu „voia” lui. Mamă, dă-ne te rog voie!

Roman Stere spune asta râzând, își îmbracă paltonul, sticlindu-și ochii și dinții.

– Am întârziat la gară – *zice.* Și pleacă repede și natural – tot cum intrase.

Bunătate

Vă mărturisesc, domnule Stere, că am venit cu mare emoție la dumneavoastră – am spus. Nici nu-mi închipuiam că mă voi simți atât de bine. Am impresia, ba chiar sunt sigur că sunteți un om de o bunătate rară.

– Bunătate? N-aș putea spune că-i bunătate – *zice pe gânduri, romancierul.* În adevăr, eu niciodată n-am făcut rău nimănu, n-am polemitizat cu nimeni, n-am urât pe nimeni. Totuși, am avut mulți dușmani, care m-au atacat cu înverșunare.

Eu așa zice, mai degrabă, că dintr-un sentiment de mare încredere în mine, am fost bun cu oamenii. Îi vedeam mici, mi-era milă de ei. Și-i lăsam în pace, în jonsnicia lor

– *Eu cred totuși că-i bunătate – m-am îndărătnicit eu.*

– Poate să fie și bunătate – *a zâmbit domnul Stere.* Nu știu.

Zimbrul rănit

– Încrederea asta oarbă în mine m-a susținut o viață întreagă, de-am putut rezista atâtor adversități și nenorociri. Știi, dumneata, că în convoiul spre Siberia din care făceam parte și eu, eram douăzeci și șapte și că n-am rămas decât șapte! Eu nu eram dintre constituțiile cele mai puternice, totuși am trăit și-am învins.

Însă efectul acestei stăpâniri de-o viață întreagă, acel calm pe care mi-l invidiau toți, îl plătesc acum cu vârf și îndesat: sunt bolnav de inimă și doctorii m-au condamnat. De aceea, pentru că nu mai am putere, materialul pentru cei șaptesprezece ani de sfârșit de viață ai lui Răutu îl voi concentra într-un singur volum, al optulea. Cu asta termin *În preajma revoluției*.

O prietenie înduioșătoare

– Din cauza bolii de inimă, mi-am pierdut și prietenii – *continuă domnul Stere*. Aveam un amic vechi, dintre aceia cu care rămâi legat până la moarte. Acum amândoi suntem bătrâni și bolnavi: el nu aude bine, eu nu mă pot forța să vorbesc tare. Rezultatul este că nu ne mai putem vedea și nu mai putem vorbi.

Și... *aici domnul Stere a scăzut glasul, ca pentru confidență...* știi dumneata ce face vechiul meu prieten pierdut?

Se închide în odaie, singur și cetește cu voce tare cărțile mele. Astfel, are impresia că stă de vorbă cu mine, prietenul lui.

Bucov

Domnul Stere avea ochii înduioșați. Părul sur se răsfrângea în jos, moale, pe capul lui de zimbriu rănit. Trupul încă voinic, ce mersese în lanțuri, în convoiurile spre Siberia, avea măreția simbolului vechii Moldove, pălit de venirea cețoasă a iernii.

– La Bucov – *spune glasul blând* – am grădină frumoasă. Și acum, pe frig, am flori în sera.

Din zi în zi, tot mai greu suport orașul. Natura ancestrală se deschide tot mai vie în mine chemându-mă spre frumusețile ei. Să vii odată la mine, să-ți arăt florile mele.

Luându-mi rămas bun, duceam în suflet părerea de rău pentru anii goi, în care nu-l cunoscusem pe Constantin Stere.

NOTE ȘI COMENTARII

I. Geneza romanului *În preajma revoluției*

Între toate romanele românești, de ieri și de astăzi, *În preajma revoluției* al lui C. Stere ocupă, neîndoielnic, un loc aparte în ceea ce privește geneza, procesul de elaborare al cărui rezultat este. Un proces insolit, care, sesizat ca atare, a determinat un interes deosebit în lumea literară și, implicit, încercări repetate de a-l urmări mai îndeaproape. Dar nici în momentul desfășurării lui, nici după încheierea lui, încercările efectuate nu au izbutit să progreseze satisfăcător.

Responsabil de această situație este, în ultimă instanță, faptul că, pe de o parte, declarațiile ocazionale și cele, să le spunem, „expres” (făcute de autor în cadrul interviurilor acordate), precum și mărturisirile celor care i-au stat în preajmă, relativ numeroase, sunt totuși departe de a fi congruente și că, pe de altă parte, posterității nu i s-a transmis aproape nimic din ceea ce putea fi și a fost „laboratorul de creație” al acestui roman: nici vreun „jurnal de creație”, concretizat în specia diaristică propriu-zisă ori în consemnări epistolare suficient de bogate, nici manuscrisul/manuscrisele operei, nici dactilograme sau șpalaturi cu corecturile de rigoare.

În aceste condiții, astăzi, numai procedând la un atent examen critic, se va putea contura, nu un tablou, dar o schiță a procesului de elaborare ce a condus la romanul *În preajma revoluției*, o schiță care, sperăm, va avea o suficientă relevanță, pentru a contribui la mai buna lui înțelegere și evaluare.

1. Intenția creării romanului. Momentul și factorii determinanți ai cristalizării ei

Cu privire la momentul în care C. Stere își formulează prima oră intenția de a scrie un roman există două versiuni, ambele puse în circulație de aceeași persoană, și anume de L. Leoneanu, ziarist și prozator (autor al unui roman, *Dorina*, [1932?], și al unei cărți cuprinzând „portrete literare și politice”), cel care a fost „delegat” de ziarul „Adevărul” pentru a înregistra „documentările și lămuririle politice”, dictate de solitarul de la Bucov în vederea publicării lor în cotidianul bucureștean (în luna mai 1930).

În articolul *O pagină sentimentală din viața d-lui C. Stere*, dat la iveală în „Adevărul literar și artistic” din 30 noiembrie 1930 (articol constituind în fond o continuare sau o completare a altuia, publicat puțin mai înainte sub titlul *Câteva zile în intimitatea d-lui C. Stere. Note și impresii cu prilejul apariției volumului Preludii*), drept preambul la episodul biografic anunțat, L. Leoneanu relatează că, atunci, în luna aprilie a aceluiași an, în cursul unei plimbări, C. Stere l-ar fi întrebat brusc: „Dumneata crezi că eu am să mă limitez numai la amintiri politice?”. Și la tăcerea ziaristului a adăugat: „Am de gând să scriu și un roman. Pe câmpul larg al romanului meu, voi avea prilejul să-mi așez și amintirile de tinerețe, care, fără îndoială, vor fi mai puțin rigide și vor avea în ele mai accentuat zbulciumul sufletesc.” (Pentru acesta și pentru toate interviurile citate mai departe, vezi *infra*, secțiunea coresponzătoare.)

Cea de-a doua versiune L. Leoneanu o dă la 10 ianuarie 1932, când, grăbindu-se să prezinte cititorilor aceleași reviste primele două volume ale romanului *În preajma revoluției*, aflate încă sub tipar, precizează:

„După terminarea *Preludiilor*, d-l Stere mi-a declarat că are intenția să urmeze, în curând, scrierea *Memoriilor*. Când am fost, apoi, trimis din nou la d-sa, în toamna aceasta, prin luna septembrie, am crezut că e hotărât să-și pună planul în executare. Dar d-sa mi-a declarat că s-a răzgândit.

– Memoriile, îmi spunea d-l Stere, cer o imperioasă condiție, aceea de a fi publicate după cel puțin douăzeci de ani de la dispariția autorului lor. Or, eu găesc necesar să informez lumea românească chiar de pe acum asupra stării sociale și a moravurilor din Basarabia, din ultimele șase decenii, mai ales pentru edificarea românilor din celelalte provincii, unde fondul real al traiului românilor de peste Prut e cu desăvârșire necunoscut. Mi-am schimbat deci planul de lucru și vreau să-mi redau amintirile sub formă de roman.“

În genere, intervalul ceva mai lung de un an, scurs între cele două momente prezumtive, nu are mare importanță. În cazul nostru, însă, lucrurile nu stau așa, încât e necesar să vedem care versiune e mai aproape de realitate.

În ambele articole avem, așadar, declarații ale scriitorului cuprinse în relatări întrucâtva întârziate (la câteva luni după formularea lor), relatări ce pot ambele implica o îndepărtare, cu voie sau fără voie, de adevăr. Și dacă prima poate pretinde creditare pe baza chiar a anteriorității sale cronologice, cea de-a doua o poate face, când e interpretată ca o retractare, ca o corijare tacită.

În favoarea primei versiuni vin însă precizările pe care C. Stere le face în alte interviuri, precizări care, punând accentul asupra modalității, implicit asupra factorilor activi în cristalizarea intenției, se referă în secundar și la momentul producerii ei. Expunându-le, vom reține și noi atât indiciile modale, cât și pe cele cronologice.

În ambele texte ale lui L. Leoneanu, „personajul” său își afirmă voința/dorința de a trece de la *memorii* la *roman*. E de reținut faptul că, în cel dintâi, specia secundă (țintă) e plasată axiologic pe o treaptă superioară, ea posedând un „câmp mai larg”, conotație care lipsește din cel de-al doilea text.

Ea lipsește și în interviul publicat la 7 decembrie 1931 (cu o lună, deci, mai înainte) în ziarul „Curentul”, unde, la observația redactorului (ce semna enigmatic Omicron), după care „pentru «întâmplările» dv. ne-am fi așteptat la câteva volume de *Memorii*”, interviuatul răspunde: „Memoriile mele... Nu

le pot face. Eu n-am jucat în viața publică un rol așa de însemnat, încât să merit a întreține publicul cu persoana mea. Apoi, mai cred că niște memorii cinstite nu pot fi decât acelea care se publică după cincizeci de ani de la moartea scriitorului. [...] Așa că memorii nu voi scrie.“ (Ultima afirmație, atât de tranșantă, e totuși, ceva mai târziu, parțial retrasă, supusă unei condiționări.)

Aprecierea în chip deosebit a speciei epice e prezentă însă în interviul acordat în aceeași lună lui Horia Roman. Acestuia C. Stere îi declară că optând pentru roman, s-a hotărât „să-și dea astfel puțința să facă o operă care poate că ar fi prin sine însăși mai adevărată decât orice memorii și biografii“.

Opțiunea nu e totuși determinată numai de **considerente rationale ce pledează împotriva genului memorialistic și în favoarea speciei romanului**. Alte motive intră imediat în conul de lumină aruncat asupra procesului.

Continuându-și răspunsul dat lui Omicron, C. Stere revine la „întâmplările [sale]“, pe care, neputându-le prezenta în registrul memorialistic – „spunând lucrurilor pe nume“ –, a recurs pentru a le comunica la „procedeu“ constând în „a zugrăvi tabloul Basarabiei la mijlocul veacului trecut“, utilizând propriile „amintiri“, extrem de vii, de vreme ce, adaugă el, „inima și corpul meu sunt pline de rănilor acelei existențe“.

Ceva mai târziu, interviueatul completează afirmația, la întrebarea „Cum v-ați consacrat muncii de elaborare a unui roman ca acesta?“ dând următorul răspuns: „Povestind prietenilor mei crâmpoșele din viața mea, am ajuns să văd și eu că un imens capital de experiență s-ar pierde nescriind unele lucruri de un interes mai general. Am însărcinat pe eroul meu de a le interpreta...“

Accentul cade, precum se vede, pe **conștientizarea semnificației majore, existente în „capitalul de experiență“**.

Dar când reporterul reia întrebarea într-o formă puțin deosebită („Ce v-a îndemnat să scrieți *În preajma revoluției*?“), C. Stere reliefează un alt aspect, răspunzând prompt: „Bătrânețea. Tinerii trăiesc cu nădejdea și bătrânii cu amintirile.

Câteodată cu amarul acelor nădejdi. Eu am trăit și în subsoțul vieții, și în vârful piramidei; și în Apusul civilizată și cald, și la marea înghețată; și lângă stăpâni, și lângă servitori. E o experiență. E o viață.“

„**Trăitul**“ (supraviețuitor în/prin memorie) e, așadar, perceput acum el însuși ca un factor dinamic, aflându-se la punctul critic, în urma acumulărilor succesive, dar și în fața perspectivei sfârșitului („bătrânețea“).

Într-o formă sau alta, mai larg sau mai succint, alternativ sau concomitent, C. Stere se referă și în alte interviuri la conștientizarea menționată și la presiunea exercitată asupra lui de către „masa trăită a vieții“.

Lui Horia Roman, la sfârșitul lunii decembrie 1931, îi spunea: „Mă apropiu de 70 de ani și am avut o viață bogată în tribulațiuni și experiență. [...] Era natural, deci, să mă gândesc cum poate fi utilizat un material așa de bogat.“

Iar într-unul din ultimele interviuri, acordat lui Mihail Sebastian și publicat în „Rampa“ din 7 decembrie 1935, cu referire la ancheta întreprinsă tocmai atunci, sub genericul *De ce scrieți?*, de ziarul „Facla“ (referire vizibilă doar în reluarea chestiunii ca subtitlu interior în interviu), C. Stere declara: „Eu nu m-am gândit niciodată să scriu [sic!]. Dar am îmbătrânit și de la o vreme n-am mai avut ce face. Am ajuns la un moment în care amintirile mele s-au cristalizat așa de precis, așa de consistent, că nu mai puteam trăi de răul lor.“

La cristalizarea intenției de a scrie un roman mai contribuie însă un element, pe care îl relevă inițial unul dintre interlocutorii lui C. Stere, și anume **experiența literară**.

Într-adevăr, Horia Roman, în preambulul interviului luat seniorului de la Bucov în decembrie 1931, avansează ideea că „odată cu *Preludiile* sale, d. Stere reintră în literatură“, întrucât acolo „pagini de înaltă inspirație se împletesc cu pagini de autentic pamflet“, iar „stilul nervos și polemic al ziaristului se înfrățeste cu imaginea sugestivă a creatorului de artă“. (Și se cuvine adăugat aici că toți cei care au scris despre lucrarea respectivă au relevat câteva portrete remarcabile – mai

cu seamă „domnul președinte“ – , dar și alte valențe artistice, totul scoțând-o de sub zodia efemeră a simplei publicistici politice.) Mergând mai departe, ziaristul afirma că odată „cu romanul *În preajma revoluției*, pe care îl anunță, d. Stere strânge mâna, camaraderește, ca la o revedere după ani de zile, vechiului scriitor care dănuia într-însul“.

Or, cerându-i intervievatului să „lămurească acest proces“ (întoarcerea la literatură), văzut ca „un simbol“, primește următorul răspuns: „Nu știi dacă am fost vreodată în literatură și nu știi dacă am plecat. Deci nu știi dacă mă întorc. Am fost întotdeauna un mânăitor al condeiului și am scris sub presiunea nu numai a împrejurărilor din afară, dar și sub presiunea cerințelor sufletesti. Eu nu cred că este o prea mare deosebire în faptul că am scris în afara romanului și, în genere, nu fac o prea mare demarcație între ziaristul, ideologul și romancierul din mine.“

Dacă mărturisirea inițială, a ignoranței în legătură cu „apartenența“ la literatură și – implicit – cu calitatea de scriitor, apare în lumina celei de-a doua fraze ca sunând mai mult în registrul ironiei socratice, în schimb, încheierea, în litera ei, răstoarnă totul. (E de luat în calcul atunci și o mai mare sau mai mică infidelitate a înregistrării.)

Dar, dezvăluind motivele ce l-au condus la scrierea romanului (așa cum am arătat mai sus), C. Stere adăuga: „Am găsit, deci, un singur mijloc de a utiliza experiența de care-ți vorbeam și pe care – în parte – am și realizat-o în nuvela *În voia valurilor*, care povestește un episod din viața în Siberia. Așadar, m-am hotărât ca experiența mea s-o utilizez în forma unui roman și să-mi dau astfel puțința să fac o operă care poate că ar fi prin sine însăși mai adevărată decât orice memorii și biografii. Această operă zugrăvește o epocă, viața culturală și socială a unei regiuni și istoria unei generații.“

Depășind, prin urmare, ezitățile și ocolișurile „tactice“, intervievatul confirma constatarea reporterului, îi furniza temeuri mai solide printr-o exemplificare.

În aceste context, cele spuse – la 31 octombrie 1932 – lui Tudor Teodorescu-Braniște de către C. Stere, care lăsa să se

înțeleagă că și-a descoperit „competența“ literară abia în aprilie 1930, pe când dicta „documentările și lămuririle politice“ („Vroiam de mult să-mi scriu memoriile. Nu-mi venia de genul acesta. [...] Între timp, am publicat *Preludiile*, seria de articole asupra crizei Partidului Național-Țărănesc. Văzând că pot pot scrie portrete, că pot reda figuri și caractere, am încercat să fac un roman – povestea lui Vania Răutu. Și așa s-a născut romanul pe care îl știi și care este în curs de publicare.“) sunt greu de explicat altfel decât printr-o neatenție, conjugată cu precipitarea în formulare.

Că e vorba de o momentană eclipsă, ne-o dovedește limpede o declarație ulterioară, făcută în martie 1933, în convorbirea cu L. S.[ebastian], publicată tot în „Adevărul literar și artistic“. De data aceasta, ziaristul numit, pentru a pune probabil mai frapant în valoare personalitatea intervievată, reliefa puternic modul excepțional în care intrase ea în literatură, „pe neașteptate, asemenea unui vulcan uriaș, care a stat înăbușit un veac și a erupt azi cu cea mai fierbinte lavă“. C. Stere aduce acum prompt corectarea de rigoare: „Prin firea mea [...] sunt un om activ. Dar tărâmul activității mele de până mai ieri a fost altul decât cel literar. Deși am fost prins și hărțuit de-a lungul vieții mele de atâtea întâmplări și ocupațiuni, adesea străine de mine, am rămas totuși obsedat întotdeauna de anumite idei și imagini. Am știut oricând să observ apucăturile și psihologia lumii prin care am trecut. Și observările mele luau în mintea mea, înlăuntrul meu și pentru mine, o formă de intimă exprimare artistică, literară. De multe ori mă simțeam chiar îmboldit să aștern pe hârtie toate aceste observații de esență estetică sau filosofică. [...] Excursia pe care am făcut-o dincolo de munți, am început s-o aștern pe hârtie în cărticica *Patru zile în Ardeal*, dar n-am avut răgazul s-o scriu în întregime. Iar romanul *În preajma revoluției* a apărut fragmentar și succint, în «Viața românească» acum douăzeci și ceva de ani, sub titlul *În voia valurilor*, titlu pe care l-am păstrat pentru un capitol din *Hotarul*. Cum vezi, legătura mea cu literatura este mai veche decât pare. Cu siguranță,

numai vârtejul vieții m-a pus în imposibilitatea să-mi transcriu gândurile și preocupările. Abia acum am găsit răgazul și liniștea prielnică scrisului literar. Și trebuie să mărturisesc că nu eu scriu. Aș scrie greu. Nu fac decât să dictez. Am găsit oamenii care să mă ajute și să mă înțeleagă.“

Făcând abstracție de o singură aserțiune, declarația aceasta are meritul de a pune **experiența literară** a lui C. Stere pe locul ce i se cuvine între factorii ce determină cristalizarea intenției.

Cât despre aserțiunea avută în vedere – considerarea nuvelei *În voia valurilor* drept însuși romanul *În preajma revoluției* apărut „fragmentar și succint“ –, ea este, iarăși, mai curând o formulare laconică și stângace a ideii unei legături genetice existente între nuvelă și roman.

Or, se cuvine a menționa aici faptul că, spre sfârșitul lunii aprilie 1930, ziarul ieșean „Avântul“ (al cărui director era Geri Spina), concomitent cu o largă prezentare a „știrii zilei“, referitoare la curânda publicare a memoriilor celui ce tocmai își dăduse demisia din Partidul Național-Țărănesc, începe să republice nuvela *În voia valurilor* (de la nr. 53, din 25 aprilie, până la nr. 72, din 20 mai). Printre colaboratorii sai, poate, chiar redactorii cotidianului respectiv se număra și L. Leoneanu. Acesta dădea (în nr. 52, din 23 aprilie) un interviu luat „solitarului de la Bucov“, axat precumpănitor pe chestiuni politice. Cu siguranță însă tot lui îi aparținea și articolul iscălit „Avântul“, intitulat *Dl. C. Stere își scrie memoriile* (în nr. 50 din 20 aprilie) în care, printre altele, se spune: „Memoriile d-lui Stere sunt bucăți din luminata sa activitate, sunt trăsături definitive ale uneia dintre cele mai proeminente personalități politice ale țării. [...] Memoriile celui care a suferit temnițele Siberiei și mizeria compatrioților vor spulbera inexactitățile debitate [...] Sunt pagini de viață, pagini de luptă crâncenă...“

Date fiind relațiile existente, putem infera fără teamă de a greși că inițiativa republicării nuvelei *În voia valurilor* pleacă de la C. Stere, fie direct, fie indirect. În speță, dacă totuși L. Leoneanu a sugerat redacției „Avântului“ readucerea în

actualitate a nuvelei, aceasta nu putea fi decât în urma convorbirilor cu amfitrionul său de la Bucov. Și, oricum, republicarea nu se putea face fără acceptul autorului.

Așa stând lucrurile, putem conchide că, într-adevăr, atunci când C. Stere își dicta „preludiile“, s-a înfiripat gândul de a scrie un roman pornind de la experiența literară precedentă, nuvela *În voia valurilor*.

Înainte însă de a trece la momentele următoare ale genezei romanului, e util, credem, să ne oprim puțin asupra aceluiași punct de pornire.

Ampla nuvelă *În voia valurilor* vede lumina zilei în numerele 5-6 din 1912 ale revistei „Viața românească“, sub semnătura C. Nistrul. Subtitlul ei, *Icoane din Siberia*, focalizează atenția asupra suitei de tablouri, unele de un exotism original, „întors“ – tărâmul explorat neavând nimic din farmecul obișnuit al „primitivității“ edenice –, altele de un adânc umanitarism, dezvăluind un univers concentraționar, de un realism halucinant.

În profunzime însă, nuvela, scrisă în registrul obiectiv (al naratorului deosebit de personajul principal, din afară, omniscient), posedă armătura robustă a unui subiect unitar – coborârea pe un uriaș fluviu siberian a basarabeanului Ion Răutu, surghiunit în Siberia Orientală pentru fapte de o gravitate minoră, coborâre „înteruptă“, nu fără abilitate tehnică, de câteva *flashbackuri*, ce îi largesc cuprinderea spațio-temporală cu trei momente – unul din prima copilărie a eroului, pe malul Nistrului, altul din vremea studiilor liceale din Chișinău și, în sfârșit, acela al confruntării adolescentului arestat cu anchetatorul său. Călătoria este, totodată, un veritabil itinerar inițiativ. La capătul ei, se produce revelația, iluminarea supremă: tânărul își vede semenii (jandarmii Feighin și Sinenco, mai mulți deținuți de drept comun, „șpanaua“ de pe barja „Kurganului“, apoi localnicii, ruși sau osteaci), dedați îndeobște celor mai josnice fapte, rămași, în fond, în stadiul primitivității („cimpanzei“), ajungând totuși în clipa maximei

primejdii la o deplină umanitate. Faptul, repede uitat de cei în cauză, reveniți după salvarea lor la comportamentul de dinainte, nu e mai puțin, pentru erou, dătător de speranță, el putând fi convertit în sens al propriei vieți, în ideal de luptă.

În *voia valurilor* era astfel mai mult decât o nuvelă, era un roman *in nuce*, condensat.

Remarcabilă, proza aceasta, apărută în circumstanțe speciale (când la Chișinău administrația rusească sărbătorea cu mult fast împlinirea unui secol de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist, ceea ce readucea în actualitate și dincoace de Prut chestiunea raptului și redeschidea, în fapt, rănilor, ale țării întregi, dar și cele personale), nu venea totuși din neant.

Preocupările literare ale lui C. Stere erau cu mult mai vechi. Nu este deloc exclus ca ele să dateze încă din vremea adolescenței, a studiilor liceale, atunci, desigur, având ca instrument limba rusă. În orice caz, existența lor e atestată încă din momentul sosirii fostului deportat siberian în România la sfârșitul anului 1892.

În arhiva lui G. Ibrăileanu s-a păstrat o poezie datată „31 decembrie 1892, Sinești“, o declarație de dragoste la adresa patriei de departe (*Într-o închisoare*, în *Scrisori către G. Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Viorica Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, prefață de N.I. Popa, București, Editura Minerva, 1971, vol. II, p. 381). Neîndoielnic, e o încercare tinerească, îndatorată liricii rusești (lui Lermontov, între alții), relevând, dincolo de sentimentul intens din care țâșnește, deficitara (încă) stăpânire a limbii române, o experiență redusă în domeniul versificării, dar mai cu seamă o relativ săracă înzestrare lirică. Aceasta din urmă va fi fost și conștientizată, determinându-l pe autor să nu persevereze pe această cale. Cu atât mai mult cu cât lucrurile stăteau altfel în domeniul prozei.

În primul an de ședere în România, C. Stere publică mai întâi (în „Munca“ anul IV, nr. 6, din 28 martie 1893, p. 2-3) un text, intitulat *O sinucidere*, evocare a tragediei unui tovarăș de deportare (vezi articolul nostru *Începuturile publicistice ale*

lui Constantin Stere, în „România literară“, anul XL, nr. 45, din 16 noiembrie 2007, p. 16-17), apoi, în paginile suplimentului literar al ziarului „Adevărul“, binecunoscutul „foileton social“ intitulat *Din notițele unui observator ipochondric* (iscălit Observator Ipochondric), text care, vădit, se află la granița dintre publicistică și literatură. În fapt, aici, patetica expunere a crezului democratic și naționalist e așezată în „rama“ unei scrisori de sinucigaș (un *topos* și, concomitent, o „specie“ literară), în care informațiile autoreferențiale incomplete, generând o aură de mister, alternează cu relatarea unor întâmplări cu personaje care se mișcă natural, ce-i drept, apăsat antitetice (meschini, duplicitari studenți, intelectuali și politicieni români, pe de o parte, generoși poporaniști englezi și ruși, pe de alta).

În sfârșit, vede lumina zilei, în „Evenimentul literar“ din Iași (nr 2, din 27 decembrie 1893), și textul aparținând exclusiv beletristicii, intitulat *Scripca. Crăciunul unui uitat*.

Textul constituie, așadar, debutul literar al lui C. Stere. (Astăzi, afirmația poate fi făcută cu toată certitudinea, însă drumul până aici a fost lung. Întrucât era semnat cu un pseudonim, St. Bârzu, iar autorul nu l-a menționat vreodată, istoria literară l-a ignorat multă vreme. El a rămas necunoscut și lui Z. Ornea. A fost însă descoperit de Florin Paraschiv – *Debuturile publicistico-literare ale lui Constantin Stere*, în „Ateneu“, anul XXVII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1990 –, apoi, în condițiile „pierderii“ acestei informații în avalanșa mediatică, el a fost „redescoperit“ de cercetătorul Pavel Balmuș, din Chișinău și, în sfârșit, de noi – vezi *Debutul literar al lui C. Stere*, în „Cultura“, anul III, nr. 48, din 6 decembrie 2007, p. 16-17.) Un debut demn de atenție, „nuveleta“ relevând, fără doar și poate, talent epic real, ce pune în registru confesiv-introspectiv o experiență deloc comună.

Era de așteptat ca, după începutul substanțial și concludent, tânărul prozator să persevereze pe drumul deschis. Acest lucru, se pare, nu l-au permis circumstanțele. Pe de-o parte, C. Stere nu a avut la dispoziție un periodic în care

creațiile de această natură să-și găsească loc, un periodic care să-l stimuleze, chiar „să-l oblighe“ la scris, pe de altă parte, preocupările sale ținând de cariera profesională și de cea politică au devenit absorbante.

Din când în când și parțial, totuși, el mai recurge la unele scriitorului.

Așa se întâmplă în 1900, când, proaspăt înregimentat în partidul liberal, având acces la coloanele oficiosului organizației din Iași, „Liberalul“, angajat într-o campanie de răsturnare a guvernului conservator, C. Stere furnizează respectivului ziar o serie de șase „caracteristici [caracterizări] literare“. Publicate fără semnătură, dar cu certitudine aparținându-i, așa cum am arătat într-un articol (*Redutabilul pamfletar C. Stere*, în „România literară“, anul XL, nr. 35, din 5 septembrie 2008, p. 16-18), „*Struggerforlifer*“. O caracteristică (2 martie), „*Homunculus*“ (8 martie), „*Bădăranul boierit*“ (20 martie), „*Geanabetul*“ (13 aprilie), *Tartarin din Delea Veche* (21 mai) și, în fine, *Giboyer de la Bolta Rece* (1 iunie 1900) sunt, după opinia noastră, printre cele mai virulente pamflete cu virtuți literare scrise de noi până atunci și chiar mai târziu.

Alizarea speciei nu era, desigur, întâmplătoare. Ea îngăduia „mistificarea“ țintei veritabile (care era de o talie impresionantă, în speță, personalități de vază ale vremii), mistificare constituind o pavăză bună contra oricăror acuzații de calomnie și asigurând, în același timp, maximum de contondentă loviturii. Pamfletarul conturează astfel un *tip*, amalgamând atribute ale persoanei vizate și ale altora, mai mult sau mai puțin apropiate. Sunt însă furnizate suficiente semnalmente ale celei dintâi, pentru ca majoritatea cititorilor să nu se poată înșela. De pildă, cel dintâi atacat, tânărul „*struggerforlifer*“, „de o inteligență clară, de un puternic talent oratoric, de o voință și energie fără smintire“, fost „ministru de instrucțiune publică și culte“, de o „îndrăzneală“ fără margini (cu exemplificarea neechivocă a „șantajului în contra suveranului său“), conducător, atunci, „în fapt“, al unui partid (cel conservator,

evident), nu putea fi decât Take Ionescu. Și, la fel, toată lumea vedea în „homunculus“ pe medicul și profesorul universitar Al. Culiianu, în „bădăranul boierit“ – pe „radicalul“ A. A. Bădărau, în „geanabetul“ – pe directorul ziarului ieșean „Evenimentul“ G. A. Scorțescu, în „Tartarin din Delea Veche“ – pe Barbu Delavrancea și în „Giboyer de la Bolta Rece“ – pe N. Filipescu sau/și pe N. Fleva.

La granița dintre publicistică și literatură se găsesc, de asemenea, însemnările de călătorie publicate în „Viața românească“ (nr. 4-6/1906, nr. 1/1907) sub titlul *Patru zile în Ardeal. Impresiuni fugitive*, în care relatarea negreșit „fuge“ către tipicul reportericesc, dar, pe alocuri, cedează totuși pasul unui impuls vizând interioritatea autorului, darului său de povestitor, plăcerii de a portretiza rapid, în câteva tușe, oamenii întâlniți și chiar unui umor amabil.

„Excursiunea“ în zonele frontaliere a rămas însă neîncheiată, semn că forța de gravitație a uneia dintre sferile de interes (politicul, ideologicul) devenise covârșitoare. Și într-adevăr, în anii următori, din ceea ce dă la lumină C. Stere fac parte, pe lângă textele social-politice, doar câteva, să le spunem, metaliterare (relative la creațiile lui Octavian Goga, Henrik Ibsen, Oscar Wilde, Lev Tolstoi ș. a).

Dar corespondența sa din această perioadă (atât cât a fost transmisă posterității) atestă o continuare a preocupărilor scriitoricești.

O scrisoare expedită lui G. Ibrăileanu la 25 august 1911 de la Mănăstirea Neamț sună astfel: „*Ilustrul meu furnizor de subiecte*,/ De altă dată să te înveți minte și să nu-ți întinzi taraba în fața unui talent; n-ai știut că ei fură tot ce găsesc, până și subiectele literare? Precum vezi, vina nu este a mea, ci a partidului, era încă [*cuvânt indescifrabil*] să mă abat de la obiceiul partidului și să nu fur de la tine decât vederea și recunoașterea după o trecere de vreo 23 de ani, și să mă opresc asupra luptei dintre prietenie și amor, și nu era, prin urmare, în niciun pericol viitoarea și marea ta operă literară; scrisoarea ta, însă, m-a încurcat puțin, deoarece vederea și recunoașterea

am scris-o și nu mă mai pot întoarce înapoi; trebuie să merg înainte; am ajuns la Ceahlău pe care îl voi păstra ca punct de razim al întregii bucăți și voi lăsa psihologia prieteniei și a amorului pe altă dată, și aceasta nu fiindcă îți îngădui, față de un bătrân respectabil, fel de fel de necuvinți, ci fiindcă bucata e prea lungă [?] și suverana mea lene nu se prea împacă cu astfel de lucruri [de prisos?]...“ (*lucrarea citată*, vol. II, p. 374; text completat după manuscrisul existent la B.C.U. Iași).

„Bucata“ pomenită nu a fost, totuși, nici așa, încheiată. Un an mai târziu, la 15 august 1912, C. Stere scria din Iași prietenului aflat la mănăstiri, în același ton glumeț, de vacanță, oferindu-se să-i trimită, dacă se simte istovit „din cauza excesivei munci intelectuale“, „ceva întăritoare din frasinul [său]“ și adăuga: „Și tot în legătură, poate, cu proprietățile miraculoase ale frasinului meu, parcă e un făcut: Scriu Ceahlăul... ei bine, e cu neputință să nu pângăresc privesțele mărețe ale naturii, amestecând în ele și vreo cucoană Liza cu botul ca o pătlăgică roșie...“ (*op. cit.*, II, p. 375).

„Ceahlăul“ a fost abandonat și de data aceasta. Într-o scrisoare ce poartă, în ediția citată, data de 3 martie 1906, dar care, în realitate, e din 18 februarie 1916 (ștampila poștei, aflată pe plic, indică 3 martie 1916, în stil nou), C. Stere mărturisea că „nu l-[a] reluat“ nici atunci. Dar, adăuga el, „...scriu amintiri *à la Creangă*; înțelegeți d-ta. Am scris o bună parte. Prin mart va trebui să vin la Iași; ne vom vedea.“

Declarația aceasta e făcută într-un moment în care expeditorul se afla într-o teribilă vâltoare, ceea ce, obișnuit, excludea totalmente fie și lăaturalnice preocupări literare. Într-adevăr, ca deputat, după rostirea celebrului discurs pe marginea adresei la mesaj (din 14-15 decembrie 1915), C. Stere era atacat din toate părțile, iar mișcările studențești și nu numai ele îl siliseră să demisioneze din funcția de rector, cu intenția fermă de a candida din nou la concursul deschis astfel. Dar, în aceeași perioadă și negreșit în legătură cu respectiva criză, el lucra intens la strângerea în volum și tipărirea (prin intermediul lui H. Sanielevici) a mai multor scrieri ale sale. În lunile următoare au

apărut *Patru zile în Ardeal și În voia valurilor*. Într-o fază avansată de pregătire erau alte două cărți, una cuprinzând studiul *Social-democratism sau poporanism?*, cealaltă – „criticele“. (Aceasta din urmă va fi tipărită, sub titlul *În literatură*, abia după război.)

În acest context, mărturisirea e perfect creditabilă și nu ne rămâne decât să regretăm lipsa oricărei alte urme (manuscris ori referire fie și în treacăt) a acelor „amintiri“, susceptibilă măcar să lămurească sensul atributului dat („à la Creangă“), anume, dacă e vorba de o evocare a copilăriei sau de memorii-alelistice în genere.

În tumultul ce a premers și a urmat Primul Război Mondial, C. Stere, implicat ca asupra de măsură, a părăsit complet, se pare, preocupările pur beletristice. Dar „competența“ dobândită e ușor decelabilă în părți ale publicisticii sale, mai ales în unele dintre „carnetele unui solitar“, în câteva discursuri parlamentare (îndeosebi în cel tipărit sub titlul *Un caz de conștiință*), dar și în eseu politico-istoriografic *Cauzele și perspectivele revoluției rusești* (1923-1924), în care documentarea bogată lasă loc, intermitent, portretizărilor fugare și națiunii pline de suspans a întâmplărilor.

Pe terenul acestor „antecedente“, cristalizarea intenției lui C. Stere de a scrie un roman s-a produs foarte firesc în momentul mărturisit, al dictării „preludiilor“. Și nu peste multă vreme a urmat punerea ei în aplicare. Dar aceasta s-a făcut astfel încât suntem obligați să distingem între scrierea romanului, în sensul propriu al termenului, și scrierea, în sensul larg, crearea lui. Din motive care se vor preciza definitiv pe parcurs, vom începe cu cea dintâi.

2. Scrierea (propriu-zisă) a romanului

În preajma revoluției

În lipsa altor documente, pentru fixarea momentului în care respectiva intenție este pusă în aplicare, trebuie să acceptăm cea de-a doua mărturie a lui L. Leoneanu, citată la început.

Ziaristul, cum s-a văzut, relatează, la 10 ianuarie 1932, că „a fost trimis din nou, toamna aceasta, prin septembrie“ la Bucov, unde „în mai puțin de douăzeci de zile – sau, mai exact, de nopți – d. Stere mi-a dictat două volume“. Ceea ce nu poate însemna decât septembrie 1931. (Pornind de la același text, Z. Ornea, în *Viața lui C. Stere* [ed. II], București, Compania, p. 779), plasa totuși evenimentul în septembrie 1930. Însă, în treacăt, ceva mai departe – p. 791 – fixa alt interval, credem, cel corect: „Era extraordinar. Într-un an – din septembrie–octombrie 1931 până în noiembrie 1932 – isprăvisse patru volume...“)

Mărturisirea ziaristului-„stenograf“ e în concordanță, în mare parte, cu cele comunicate cu o lună mai înainte de Omicron. Acesta depunea mărturie: „Am văzut manuscrisul. O mână străină i-a desenat trăsăturile cu creionul. D. Leoneanu, ziarist din Ploiești, a fixat pe hârtie o dictare vijelioasă și fără întreruperi, zeci de ceasuri de-a rândul.“ Și, cum își arăta mirarea, amfizionul său i-a furnizat următoarea explicație: „Bunăvoința celui ce a scris aici nu a fost însoțită și de curajul de a mă întrerupe. Și nici n-ar fi reușit nimeni să mă oprească. Îți spun însă numai ca să-nțelegi de ce mi-au trebuit douăzeci de zile pentru a dicta două volume și apoi trei luni pentru a corija și complecta numai unul dintre ele.“

În cursul aceleiași convorbiri, C. Stere declară totuși că „are gata pentru tipar două volume“, iar pe al treilea, cu titlul provizoriu *În închisoare*, „il grifonează“ tocmai atunci. Termenul francezesc folosit nu indică limpede dacă e vorba de „scriere“ (dictare) sau de revedere și corijare. Mai probabil, era în curs prima operație. Ceea ce înseamnă că lucrul la primele două volume era terminat. De altfel, acestea ies de sub tipar la mijlocul lunii februarie a anului următor, concomitent sau la distanță de câteva zile.

Conform, însă, unor amintiri ulterioare, manuscrisul romanului i-ar fi fost trimis lui Mihail Sevastos, rugat de autor, întrucât în tinerețe îi așternuse pe hârtie și el mai multe texte – printre care și studiul *H. Taine și Revoluția Franceză* (în

„Viața românească“, anul VI, nr. 7, iulie 1911, la rubrica „Note asupra cărților“, p. 92-102; semnat St.) –, să-l revadă și să-l corecteze. Și cum directorul „Adevărului literar și artistic“ era prea ocupat, textul ar fi parcurs apoi drumul până la Iași, la G. Ibrăileanu, care, bolnav de câțiva timp, nu a putut nici el împlini dorința prietenului. Sarcina ar fi revenit, în aceste condiții, lui G. Topîrceanu, apoi, cândva, lui Al. A. Philippide (Z. Ornea, *op. cit.*, p. 781 ș.u.).

Or, între scrisorile primite de criticul ieșean și editate în lucrarea pe care am mai citat-o (vol. II, p. 379), figurează și o carte poștală, datată greșit acolo „25.II.1931“, corect fiind „25.XII.1931“. Textul este următorul: „Dragă Ibrăilene,/ Fii bun să-mi scrii în două cuvinte:/ 1) Când se întrebuițează perfectul simplu și când cel compus (fu – a fost, avu – a avut)/ 2) Deosebirea între și dintre./ Ticălosul Topîrceanu nu vrea să vie pentru corectură.“

Pin urmare, nici Ibrăileanu și nici Topîrceanu nu au „stilizat“ primele volume ale romanului *În preajma revoluției*.

Concluzia e confirmată și de un alt fapt. În interviul acordat în aprilie 1932 lui Tudor Teodorescu-Braniște (*Cu d. G. Ibrăileanu despre romanul Adela*, în „Adevărul“, anul XLV, nr. 14.812, din 14 aprilie 1932), criticul ieșean se referea și la romanul prietenului său, pe care îl aprecia în chip deosebit („Are pagini care stau lângă cele mai bune pagini ale lui Tolstoi... Un mare suflu epic.“), dar arunca și o săgeată: „Cât despre stil, am spus că-i mulțumesc fiindcă am avut prilejul să cunosc toate subtilitățile limbii rusești.“

E neîndoielnic că, dacă manuscrisul ar fi trecut pe la el, Ibrăileanu n-ar mai fi fost îndreptățit să pomenească/să critice respectivele „subtilități“. Mai mult, însă, s-a păstrat și o scrisoare a celui elogiât/ironizat expediată atunci prietenului (datată 13.IV.1932), în care spunea: „Dragă Ibrăilene,/ Au ajuns până la mine răutățile d-tale relativ la «stilul meu rusesc». Pentru aceasta te pedepsesc. Pe temeiul unor observații ale d-tale parvenite indirect, am făcut corecturi pentru ediția a II-a. Dar cum merg lucrurile probabil nu se vor opri

la două ediții. Îți voi trimite dar coalele ediției a II-a, (corectate de mine) și te rog să însemni ce răutăți mai ai în rezerve, pentru ca să profit de ele cel puțin pentru edițiile următoare.“ (*Scrisori către Ibrăileanu*, ed. cit., vol. II, p. 380).

Despre volumul al III-lea, *Lutul*, dictat, cum s-a văzut, în decembrie 1931, nu se vorbește în scrisoarea de mai sus; probabil, el era sub tipar. (Ce-i drept, va apărea în librării abia în primele zile ale lunii octombrie 1932, dar în mod obișnuit editurile și tipografiile se concentrau în lunile iulie-septembrie pe manuale școlare.)

Volumul al IV-lea, *Hotarul*, conform declarațiilor făcute lui Tudor Teodorescu-Braniște, era în lucru la începutul lunii octombrie 1932. La convorbire fiind prezent și L. Leoneanu, înseamnă că se afla în faza dictării-înregistrării. Purta, acum, titlul provizoriu *Siberia* și primul capitol este citit oaspetelui în cauză, ca și celui ce va veni peste două-trei săptămâni la Bucov, G. Călinescu.

O scrisoare (datată 22.XI.1932) adresată de C. Stere lui Topîrceanu atestă inițierea în acest moment a colaborării între cei doi. Romancierul îl ruga pe poet să „corijeze“ mai întâi „începutul manuscrisului volumului al IV-lea“, precum și coli (tipografice) „răzlete“ din volumul al III-lea, totul trimis chiar atunci, urmând ca alte coli, conținând volumul I și al II-lea, să fie „ridicate“ de la G. Ibrăileanu, căruia, se spune într-un P.S., îi fuseseră trimise de mult. Corectarea colilor era în vederea tipării ediției a III-a (cf. *Din corespondența inedită a lui Const. Stere*, în Z. Ornea, *Comentarii*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 119).

O a două epistolă, cinci zile mai târziu, comunica trimiterea restului din manuscrisul volumului al IV-lea și cerea restituirea lui „vineri“ (deci, foarte repede).

În sfârșit, o a treia, din 2 februarie 1933, întreba de primirea volumului *Hotarul*, care tocmai ieșise de sub tipar, și cerea înapoi colile primelor volume, întrucât „nu mai are curajul să-i îngreuneze munca“. Între timp, poetul „corijase“ volumul al III-lea și i-l trimisese romancierului, care, răspunzând,

îi apreciază „gentilețea“ și declară că „ar fi o neomenie să insiste pentru vol. II“. Corecturile, de altfel, întârziind, nu au putut fi introduse în ediția a III-a, ci abia în cea de-a patra.

Examinând acum cele două versiuni – ediția I și ediția a IV-a a primelor patru volume – prezentate de noi *supra* (secțiunea *Variante*), constatăm ușor că „revizuirile și corectările“ operate se reduc la suprimarea unui capitol (*Pastorul Faltin*) din volumul al II-lea și a altor câteva pasaje, la reducerea numărului de capitole (prin comasarea a două-trei într-unul singur), la înlocuirea unor cuvinte cu altele îndeobște mai proprii și a unor forme literare cu cele regionale și populare (specifice autorului ori personajelor în a căror gură sunt puse), la schimbarea timpului mai multor verbe (în genere, imperfectul se modifică în perfect simplu), la împuținarea cazurilor (mult prea frecvente) de folosire a lui *și* adverbial și, în sfârșit, la câteva deplasări în sensul topicii românești. Toate aceste „revizui și corectări“ sunt într-o proporție nu foarte semnificativă raportat la totalitatea celor care ar fi fost necesare. Situația aceasta deloc fericită ridică, desigur, o întrebare sortită, din păcate, să rămână fără răspuns, anume dacă de ea este responsabilă superficialitatea corectorului/stilizatorului, obstinția autorului (ce n-ar fi acceptat anumite corecturi recomandate) ori graba impusă de editură.

Problematic este, de asemenea, rolul pe care l-a avut Al. A. Philippide, care, menționează Z. Ornea în ampla sa lucrare *Viața lui C. Stere* (ed. Compania, 2006, p. 789), a primit sume relativ importante de bani în intervalul octombrie – decembrie 1932. În cazul în care poetul „stâncilor fulgerate“ ar fi făcut totuși corijarea (și/sau stilizarea) primelor două volume din *În preajma revoluției* sau doar a unuia dintre ele în timpul extrem de scurt rămas (decembrie 1931-ianuarie 1932), e greu de crezut că romancierul ar mai fi apelat la foștii săi colaboratori ieșeni, fie și pentru a treia ediție. Dacă nu cumva e o greșală în datarea actelor invocate, singura ipoteză ce se poate formula este că Al. A. Philippide a alcătuit *Indicele alfabetic al personajilor*, care încheie primele trei

volume din *În preajma revoluției*, în toate cele patru ediții. (Indicele i-a fost, cu siguranță, foarte util lui C. Stere, întrucât cu ajutorul lui au putut fi evitate greșelile, cu atât mai mult posibilă cu cât numărul personajelor era deosebit de mare.)

Pentru volumul al V-lea, *Nostalgii*, nu avem până în prezent vreo mărturie directă privitoare la momentul așternerii lui pe hârtie și la cine face acest lucru. Putem doar presupune că el a fost dictat tot lui L. Leoneanu. Oricum, faza aceasta era terminată la începutul lui iulie 1934, căci într-o scrisoare pe care G. Topîrceanu o adresează Sandrei Cotovu la 15 iulie 1934 citim: „Foarte curând după primirea epistolei dv., a trebuit, natural, să-mi fac geamantanul și să plec. [...] M-a invitat domnul Stere prin două telegrame stăruitoare (imposibil de refuzat) pentru ceva asemănător cu chestiunile care vă interesează și pe dv. – adică are gata manuscrisul volumului V al romanelor sale, și-a ținut să mă consulte. (De unde D-zeu oi fi ieșit specialist în romane, nu pot să înțeleg...)...” (G. Topîrceanu, *Scrieri*, ediție îngrijită, prefață, note, comentarii, tabel cronologic și bibliografie de Al. Săndulescu, București, Editura Minerva, 1983, vol. II, p. 451.) „Consultarea” n-a durat mult, poetul anunțându-și plecarea de la Bucov, „peste două-trei zile”. Desigur, manuscrisul era așteptat în tipografie. De aici iese la mijloc luni octombrie, peste câteva zile apărând în presă și primele recenzii ce i se consacră.

Nostalgii a avut cel puțin o a II-a ediție, pe a cărei copertă nu se menționează însă efectuarea vreunei corecturi. (Și compararea celor două ediții relevă că, într-adevăr, nu s-au operat schimbări.)

Nici în cazul volumelor următoare, al VI-lea și al VII-lea, nu știm cu exactitate când și cui au fost dictate. Cel dintâi, *Ciubărești*, era în lucru în toamna anului 1934, precum reiese dintr-o scrisoare, din 6 septembrie 1934, adresată tot lui G. Topîrceanu, scrisoare prin care romancierul îl vestește că „pentru volumul VI, unde apare o cucoană din Ciubărești cu mult temperament care își betegește toți amanții [ii] trebuie o pastişare a lui Eminescu, cam scabroasă” și-l roagă „să[-i]

comunica observațiile” asupra „primei schițe” făcute de el. (Vezi Șerban Cioculescu, *G. Topîrceanu colaborator al lui C. Stere*, în „Gazeta literară”, anul XIV, nr. 47, din 23 noiembrie 1967, p. 1-2, precum și Z. Ornea, *Comentarii*, ed. cit.).

Informații interesante aduce ziaristul Petre Mihail (în actele de stare civilă – Mihăilescu), care vizitează Bucovul, împreună cu Mihail Sevastos, în ziua de Bobotează a anului 1935. El orientează convorbirea cu amfitrionul către chestiuni politice de actualitate atunci, abia în final, oprindu-se oarecum în grabă la activitatea romancierului. Aici, se face un rezumat al discuției – stângaci, obosit, recurgând frecvent la stereotipuri –, din care e de reținut pasajul următor: „D. Stere va mai scrie trei volume, intitulate: *Ciubărești*, *Cicloul* și *Aurora*. În aceste trei volume va fi descrisă viața lui Vania Răutu în România. Toate principalele evenimente politice ale României din ultimii treizeci de ani, toate trăite de Vania Răutu, vor fi povestite cu lux de amănunte în ultimele trei volume ale romanului d-lui Stere. Fapte necunoscute încă vor ieși la iveală și romanul d-lui Stere va fi o neașteptat de bogată contribuție la istoria politică a României moderne. D. Stere ne povestește conținutul celor trei și ultime volume ale romanului d-sale: *Ciubărești* ne va reda societatea românească de după 1900 și va reactualiza răscoala din 1907; *Cicloul* va conține epoca neutralității și războiul, iar *Aurora* va fi sfârșitul tragic al poveștii, când Vania Răutu este asasinat de un student, a cărui mână a fost condusă de un apostol al neamului. Deoarece numeroși bărbați politici se vor recunoaște în această ultimă parte va provoca polemici. Iată pentru ce autorul va da la tipar toate cele trei volume deodată.”

C. Stere și-a schimbat însă curând decizia. La sfârșitul lunii mai 1935, volumul *Ciubărești* este în vitrina librăriilor. Într-o scrisoare din 13 iulie 1935, trimisă lui Topîrceanu, romancierul se interesează dacă „boala... diplomatică” din cauza căreia poetul nu putuse corija volumul respectiv i-a trecut, caz în care i-ar fi trimis, spre corectare, manuscrisul volumului al VII-lea. Cum corespondența n-a mai continuat,

e de crezut că răspunsul a fost negativ. Să fi recurs C. Stere, pentru corijarea/stilizarea manuscrisului ambelor volume (*Ciubărești și În ajun*), la serviciile lui Al. A. Philippide?

Volumul *Ciubărești* cunoaște o ediție a II-a, în care, fără să se menționeze faptul pe copertă ori pe foaia de titlu, se operează câteva corectări de nume proprii și două-trei scurte adăugiri.

În ajun ieșea de sub tipar chiar înainte de Crăciun. Prezentă mai puține inadvertențe în raport cu limba autorului, ceea ce se putea datora și familiarizării zețarilor cu ea, nu unei mai atente corectări. Nu se decelează nici tușe stilistice „străine”. Dacă într-adevăr manuscrisul a trecut prin mâna lui Al. A. Philippide, acesta a fost extrem de discret.

Aceleași constatări sunt de făcut și cu privire la volumul al VIII-lea. În cazul lui, însă, se știe cine sunt stenograful și corectorul-stilizatorul. Mihail Sebastian, vizitând Bucovul în octombrie 1935, relatează că atunci amfitrionul lucra la *Uraganul* împreună cu un alt „delegat” al Editurii Adevărul, A. Byck. N-ar fi exclus ca acesta să fi pus pe hârtie și celelalte două volume precedente. În sfârșit, Mihail Sevastos mărturisește în ale sale *Amintiri de la „Viața românească”* (ediție în întregime refăcută, E.L., 1966, p. 106) că a stilizat numai ultimul volum, dar „în condiții neprielnice” și că n-au fost introduse toate corecturile sale.

În aceste condiții, concluzia trasă mai sus, anume că modificările aduse de corectori/„stilizatori” nu au fost substanțiale în primele patru volume, poate fi extinsă, credem, fără să greșim prea mult și la ultimele patru.

Odată cu această concluzie, putem trece la ceea ce, în fapt, a înglobat scrierea propriu-zisă.

3. Crearea romanului *În preajma revoluției*

Chiar în primul interviu acordat în legătură cu romanul, lui Omicron, la începutul lunii decembrie 1931, C. Stere se arăta exasperat de faptul că i-au trebuit trei luni „pentru a corija și completa” un volum, în condițiile în care dictase două

volum în douăzeci de zile. Spre sfârșitul convorbirii, însă, trăgând linie, conchidea: „Foarte ușor am scris acest roman.”

Și ziaristul „delegat” de editură să înregistreze dictarea, prezentând în avanpremieră primul volum, în ianuarie 1932, relatează că lucrul, desfășurat numai pe durata nopții, a fost „febril”, romancierul în devenire „în picioare, plimbându-se prin casă, dictând ca un adevărat inspirat”. Odihnei nu i se consacră în întregime nici ziua: în timpul plimbărilor, amfitrionul „continua să-[i] povestească subiectul, făcând diferite combinații la planul de lucru, istorisindu-[i] capitolele ce aveau să urmeze”.

Dar imediat, L. Leoneanu adaugă: „L-am întrebat dacă are vreun plan de mai înainte stabilit. Mi-a răspuns că nu...”

Totuși, lui Tudor Teodorescu-Braniște solitarul de Bucov îi arăta mai târziu, în parc, un loc retras, numit „Au bout du monde”, „colț în care [a] conceput planul romanului [său]”.

Aceluiași interlocutor, iarăși, i se schița un fel de plan – „subiectul” volumelor încă nescrise până în acel moment, de o atenție deosebită bucurându-se cel de-al patrulea, la care tocmai lucra, volum intitulat atunci *Siberia*. Și la fel se întâmpla în timpul vizitei la Bucov, în ianuarie 1935, a lui Petre Mihail, căruia îi era prezentat, cum s-a văzut deja, „conținutul ultimelor trei volume ale romanului”. În cadrul dat, al interviurilor, nici nu era nevoie de mai mult.

C. Stere nu spunea, totuși, un neadevăr când declara că „nu are un plan dinainte stabilit”: sub presiunea chestiunii puse de ziarist, va fi avut imediat în vedere un veritabil plan, elaborat în cele mai mici amănunte și fixat pe hârtie. Și e de observat, de asemenea, că pentru „conceperea planului”, în acel „bout du monde” din parcul Bucovului, a existat și răgazul necesar, în cele aproape 16 luni scurse între anunțarea intenției de a scrie un roman și punerea ei în aplicare.

Atât ușurința „scrierii”, cât și lipsa planului (detaliat) C. Stere le explică interlocutorului său prin faptul că „are [...] înaintea ochilor, în fiecare moment, viziunea personajelor și a

expunerii faptelor care decurg de la sine, în mod firesc, așa cum i se arată.“ În cursul aceleiași convorbiri, el mai adaugă totuși o explicație. Despre un coleg de breslă, îi spune lui Tudor Teodorescu-Braniște: „Scrie greu, fiindcă îl preocupă fraza. Pentru el, fraza e un scop. Pentru mine, fraza e un mijloc. Un mijloc de exprimare. Eu vreau să spun ceea ce văd, ceea ce observ. Nu mă interesează prea mult *cum* spun lucrurile acestea. [...] În clipa când aș vrea să redau lucrurile în anume fraze, m-ar preocupa mai puțin ceea ce văd și m-ar obseda redarea celor văzute și observate... Iată, Ibrăileanu n-are nici el stil, cum n-am nici eu. Dar el vrea să aibă... Eu nici nu mă gândesc la aceasta!”

Cât privește prima cauză a ușurinței scrierii, ea revine de mai multe ori în declarațiile lui C. Stere în forme ce variază ușor. Încă în primul interviu, acordat lui Omicron, el afirma: „Am inventat cât se poate de puțin, mărginindu-mi cadrul la lucruri văzute.“ La fel, după ce-i destăinuia lui Mihail Sebastian motivul care l-a determinat să intre pe terenul literaturii („nu mai puteam trăi de răul amintirilor“), adăuga: „Dar când am început să scriu, aproape totul era în minte. Vezi, romanul meu are vreo 600 de persoane în avanscenă, eu n-am nicio notă, nici un plan – și totuși, dacă aș avea puterea de proiecțiune, toată opera ar fi fost gata în jumătate de oră.“ Când redactorul „Rampei“, romancier și dramaturg el însuși, își exprima deschis uimirea în fața ușurinței cu care „scrie“ gazda sa, aceasta repeta explicația: „Eu nu inventez nimic. Am o societate de personaje și merg după ele. Le las să vorbească, să umble, să gesticuleze. Îmi văd eroii cu așa de mare putere vizuală, încât nu fac altceva decât să-i privesc și apoi să scriu tot ce văd.“ În mod straniu, însă, acum explicația debuta cu o afirmație absolut derutantă: „E foarte simplu. Eu nu sunt scriitor.“

Prin urmare, de la început și până la sfârșit, C. Stere menționează cu mare consecvență ca elemente fundamentale în crearea romanului *În preajma revoluției* invenția redusă la

minim și irezistibilă putere a „viziunii“ sale. Cu aceeași consecvență însă el respinge ideea ce se dezvoltă în chip firesc, anume că opera ar fi una autobiografică.

Încă lui Omicron, care, pornind de la mărturisirea sa că „a inventat foarte puțin“, îi pune întrebarea dacă, în aceste condiții, romanul e autobiografic, interviuul îi răspunde tranșant: „Nu. Și nici n-ar putea fi. Greșit s-a scris în presă despre acest roman. Eroul nu sunt eu, ci un personaj sintetic, în care, printr-un procedeu literar bine cunoscut și aplicat, se reflectă doi sau trei oameni întâlniți de mine. Fabula, întâmplările eroului nu sunt ale mele, dar am împletit, bineînțeles, unele episoade din zilele mele cele mai triste, așa cum face orice scriitor când scrie un roman.“

Declarația nu l-a convins deplin pe Horia Roman, care, trei săptămâni mai târziu, reia întrebarea dacă „romanul [...] este totuși o autobiografie“. Și de data aceasta, C. Stere răspunde afirmându-și bucuria că are prilejul „să lămurească o atmosferă creată cu anticipație romanului [său]“. Și „lămuririle“ încep cu negații absolute – „Personajul principal este un tip, o creație literară care, prin istoria lui intimă, n-are nimic comun cu viața mea. Fabula romanului este pe de-a-ntregul inventată, cu foarte rare excepțiuni. [...] Deci Vania Răutu nu sunt eu, romanul lui nu este a[l] meu...“ –, negații care, în continuare, sunt parțial contrazise: „[...] dar l-am ales [pe Vania Răutu] ca suport pentru reminiscențele mele. Îl fac să trăiască multe evenimente și episoade din viața mea; dar și acestea sunt selectate, triate, condensate și adesea radical transformate. Nu există niciun roman care să fie scris altfel. Un scriitor nu poate inventa. Dacă ar căuta să inventeze, ar da o operă moartă. Dar în operațiile de condensare, triare, transformare, Vania Răutu va trece prin suferințele mele și prin aventurile mele – care nu au fost numai ale mele [...] Am scris un roman așa cum se scriu toate romanele: cu elemente din viața de toate zilele, cu reminiscențe, cu o puternică doză de realism.“

L. Leoneanu, de asemenea, mărturisește că i-ar fi pus „într-un rând“ lui C. Stere problema identității dintre erou

și autor, la care gazda sa „a protestat cu hotărâre, făcându-[i] declarațiuni categorice“, similare celor comunicate de primii reporteri: „Acest roman nu este o autobiografie și nici măcar biografia unui *alter ego*. Vania Răutu nu sunt eu, iar viața lui intimă nu are nimic comun cu a mea. Este adevărat că am utilizat amintirile mele, cum ar face orice scriitor. Dar experiențele mele personale au fost selecționate, condensate, grupate și utilizate în jurul personajului principal numai în scop de a da o icoană a realității și fără niciun alt raport cu persoana mea.“

Comunicând declarația, Leoneanu nu se sfiește totuși să-și exprime propria rezervă: „Și cu toate acestea, eu rămân la părerea mea, acum când scriu aceste rânduri, ca și în momentul când am discutat cu d-sa și rog pe d. Stere să mă ierte că stăruiesc în convingerea că o dramă nu poate fi redată cu așa talent decât cu condițiunea ca autorul să fi fost el însuși părtaș la ea.“

Întru combaterea acestor rezerve, în fond, lui L. S. [ebastian], care totuși nu adusese problema în discuție, C. Stere îi dezvoltă o teorie dialectică a raportului dintre realitate și ficțiune (sau imaginație): „Totul e ficțiune și totul e realitate. Invenția artistică este și ea în strânsă legătură cu experiența artistului. Ficțiune pură nu cred să existe. Totdeauna ficțiunea își are rădăcini în realitate și pornește de la datele reale, amplificându-le și depășindu-le. [...] Într-o creație literară întâlnim personaje și fapte desfășurate în cadrul a două evoluții: una psihică – pentru eroi, alta istorică – pentru fapte și pentru întreaga epocă descrisă. Din mintea unui scriitor se poate naște un personaj care să fie imposibil de identificat cu o persoană anumită. Dar psihologia personajului imaginat trebuie să fie reală, adică să amintească psihologia unui personaj asemănător din realitate chiar atunci când nu poți face să coincidă starea lor civilă. Iar între acțiunea personajului și epocă și mediul înfățișat va exista întotdeauna o relație reciprocă de explicare, pentru ca ficțiunea să se transforme în realitate. Sau, mai precis: pentru ca realitatea să existe în ficțiune.“ Și mai de parte: „Fiecare operă de artă presupune reflexul umanității.

Față de un personaj, autorul poate avea simpatie sau antipatie. Și sentimentele, și resentimentele sale le va comunica cititorului. Dar psihologia personajului, simpatic sau antipatic, el are datoria s-o înfățișeze în întregimea și complexitatea ei. După mime, omul nu este niciodată numai rău sau numai bun. Mai mult: oamenii nu sunt atât de răi cum par. Fiecare om este un amestec, în doze variate, de defecte și de calități. [...] Într-o operă literară nu se pot pune față în față două lumi tranșant deosebite, una rea și una bună, fiindcă lucrul acesta ar suna fals. Tot așa complexul unei psihologii reale nu-l poți împărți după pofta inimii tale, după tendințele și ideile tale.“

Nici negațiile directe, nici declarațiile de principii și profesiunile de credință nu conving pe deplin pe următorii interlocutori ai scriitorului. Și dacă, în decembrie 1933, G. Bezviconi nu insistă când C. Stere îi povestește, pe de o parte, amintiri din liceu, majoritatea trecute în roman, pe de alta, subliniază că nu a trăit anumite episoade din viața lui Vania Răutu („n-am avut roman cu Ilenuța“), în schimb, Profira Sadoveanu (Valer Donea), în decembrie 1935, mai întâi, îi pomenește pasaje din volumul prim „care prin căldura lor neobișnuită nu par a fi inventate“, pentru ca, apoi, nemulțumită de explicație, să revină direct: „Atunci, cartea dv. n-ar fi o autobiografie?“ Și pe ea, C. Stere o „încredințează“ răspicată: „Nu, nu e o autobiografie [...] Se crede asta, se comentează, căutând să se descurce în trecut fazele vieții mele. Eu însă susțin că nu este adevărat.“

Recuzând neconținut încadrarea operei în curs de elaborare în categoria romanului autobiografic, C. Stere indică mereu ținta sa. Așa cum s-a văzut, chiar în momentul cristalizării intenției sale, al cărui martor era L. Leoneanu, pe „câmpul larg al romanului“ el voia „să-[și] așeze amintirile din tinerete care vor fi mai puțin rigide și vor avea în ele mai accentuat zbuciumul sufletului omenesc“. Ceva mai detaliat este fixat profilul operei viitoare în interviul acordat lui Omicron. În speță, se năzuia către „tabloul Basarabiei, la mijlocul veacului trecut, și tot procesul de pustiire a sufletului basarabean“,

tablou având drept canava „evocarea vieții unui copil născut în sânul acestei provincii, care e prins în vârtejul revoluției și e trimis în Siberia“.

Când lucrarea avansează suficient de mult (primele patru volume erau deja scrise), autorul vorbește (lui Tudor Teodorescu-Branște) despre roman îndeosebi ca despre „povestea vieții lui Vania Răutu“ și despre „istoria unui suflet în epoca de pregătire a revoluției mondiale, închegarea unei concepții de viață și de cugetare politică“, preponderență având, deci, interioritatea eroului, problemele de conștiință.

Dar trei ani mai târziu, accentele erau deplasate semnificativ. Lui Mihail Sebastian i se spunea că „romanul acesta e o tragedie care n-a fost înțeleasă, o tragedie a societății românești“, iar Profirei Sadoveanu i se declara fără ocolișuri: „Cartea mea este mai puțin un roman al unei existențe și e mai mult decât o biografie. [...] E istoria unei epoci ce se răsfrânge în sufletul cuiva.“ Același lucru („istoria unei epoci, nu atât povestea unui om“) i se repeta, în sfârșit, lui N. Carandino, cu un adaos semnificativ, și anume că e vorba de „un document“ pus la dispoziția posterității, document a cărui valoare e sporită de importanța crucială a epocii (o „cotitură“ în istoria omenirii), dar și de faptul că autorul însuși este perfect conștient de acest lucru, pe care, un Lev Tolstoi, de pildă, nici nu-l bănuia măcar.

De la început, așadar, proiectul adoptat este complex în relativa lui fluiditate, tinzând, pe de o parte, spre, am spune astăzi, un *Bildungsroman* și, pe de altă parte, spre unul la granița dintre romanul frescă și cel istoric.

În cazul acestora din urmă, pe lângă condiția obiectivității, înțeleasă de C. Stere, precum rezultă din cele declarate lui L. S.[ebastian] în martie 1933, ca obligatorie „înfățișare a psihologiei eroilor în întregimea și complexitatea ei“, mai exista una, cu ale cărei dificultăți de satisfacere romancierul în curs de afirmare se confruntă din primul moment. După ce relatează lui Omicron că a scris primele volume „ca și cum lucrurile s-ar

fi petrecut ieri“, la întrebarea ziaristului dacă „romanul [...] se va desfășura și după unirea Basarabiei cu țara veche“, scriitorul răspunde: „E marea dificultate, pe care nu știu cum o voi trece. Cât timp acțiunea se petrece în Rusia, ea este învăluită în anonimatul care era ambianta Rusiei. Am putut folosi nume inventate. Dar în țara veche? Cum voi putea vorbi de Mitiță Sturdza, de Ionel Brătianu, de Take Ionescu, fără să-i numesc? Nu știu?“

Mai departe, însă, la ipoteza ziaristului cum că „[a] portretizat fără îndoială pe Pilsudski și pe Lenin, lângă care a trăit Vania Răutu, cu nevasta lui, în Siberia“, C. Stere precizează fără ezitare: „Nu m-am atins de numele acestor personaje istorice. Dar ele sunt întrupate în unele caracteristici ale eroului meu.“

„Personajii istorice“ nu erau, totuși, doar cele menționate. Iar procedul mărturisit, în ultimă instanță, constând în „nume inventate“ și „întruparea [lor] în unele caracteristici ale eroului meu“ este tocmai cel folosit în cazul lui Vania Răutu însuși, definit, cum s-a văzut, de atâtea ori ca „personaj sintetic“. Și la el se recurge, de fapt, și în ultima parte a romanului, corespunzătoare „fazei românești“ a eroului.

Problema fundamentală este, se vede de departe, aceea a verosimilității speciale, pretinsă de opera care, prin subiectul său, tinde la o frescă a unei epoci. O asemenea operă nu se poate dispensa de personajele, locurile și acțiunile „istorice“. Nici „luarea din realitate“, direct și integral, a acestora, nici multiplicarea „documentelor“ nu garantează, precum se știe, totalmente și automat verosimilitatea unei creații. Și e posibilă inventarea, parțială sau totală, sancționată ca verosimilă de public.

În acest sens, cercetarea mai atentă a „prototipurilor“ personajelor și întâmpărilor din *În preajma revoluției*, stabilind traseul parcurs până la forma lor finală, a mai multor personaje și oricum nu limitate la cele secundare, va putea pregăti terenul pentru o mai adecvată judecată axiologică.

VOL. I. PROLOG

SMARAGDA THEODOROVNA

Locul natal al lui Vania Răutu

Așa cum am precizat mai sus, viitorul personaj principal al romanului *În preajma revoluției* își face apariția prima oară în ampla nuvelă din 1912, *În voia valurilor*. Semnarea ei cu un pseudonim nemaifolosit până atunci e un indiciu că autorul avea motive serioase pentru a-și disimula identitatea. Dacă așa au stat lucrurile într-adevăr, disimularea a mers firesc mai departe, preferându-se în locul prozei confesive, autoreferențiale, la persoana I, în care C. Stere mai exersase, proza obiectivă, la persoana a III-a, cu înfiriparea unui personaj diferit de naratorul-autor, căruia i se dă numele Ion Răutu.

Acelorași comandamente trebuie să le fi răspuns și schițarea peisajului (estompat de amintire) în care eroul nuvelei și-a petrecut primii ani de viață. El nu se află nici în satul Horodiște în care C. Stere s-a născut, nici în Cîrîpcău, unde s-a aflat conacul părintesc, ci pe malul Nistrului, un mal înalt și stâncos, așa cum e numai în nordul Basarabiei.

În incipitul romanului, locurile capătă un nume: Năpădeni, sat situat pe o buclă a Nistrului, în fața altuia, Cerleni, și învecinat cu Sănătoasa. Peste fluviu, la distanță relativ mică se află comuna Camenca, locuită de coloniști germani. Județul este S***.

Indiciile sunt suficiente pentru a plasa în spațiu locurile și a constata că toponimele au cunoscut numai ușoare modificări, cele reale fiind Năpadova, Cerlina și Sănătăuca. Iar județul nu poate fi decât Soroca.

Informația era comunicată, de altfel, încă acum șapte-opt decenii, de Gh. G. Bezviconi (semna atunci Bezveconnâi), într-un studiu publicat în revista pe care o scotea la Chișinău – „Din trecutul nostru“ (nr. 31-34, aprilie-iulie 1936). Publicistul, care luase cu doi ani mai înainte un interviu lui C. Stere (vezi *infra*, secțiunea respectivă) nu era un admirator al ace-

tuia. Ba chiar dimpotrivă. Studiul său, intitulat *Constantin Stere, romanul său și Unirea. Între istorie, vis și viață*, aruncă o lumină destulă de crudă asupra acțiunii celui despre care scrie, însă lăsând mereu impresia că o face dintr-un anume partizanat. În ciuda acestuia, o parte dintre informațiile oferite vin dintr-o cercetare meticuloasă a documentelor, încât nu pot fi omise.

O astfel de informație este cea după care Năpădenii sau Năpadova „a aparținut întotdeauna boierilor Ergiu (Hârjiu), nu însă Răuteștilor“. Aceasta n-ar exclude o arendare temporară a moșiei respective de către Gheorghe Stere, ceea ce ar explica pecetea de reminiscență vie în descrieri.

Chiar și așa, Năpădenii lui Vania Răutu nu se suprapun perfect Năpadovei. În fapt, ei relevă multe din Cîrîpcău.

Faptul a stat în atenția lui Alexandru Donos, care a publicat în revista „Literatura și arta“ din Chișinău, începând din 1988, mai multe articole, printre care *Familia Stere – la Cîrîpcău și Izvorul Tudosiei*, ambele reluate în volumul *Scriitori martiri* (Chișinău, Ed. Museum, 2000). Din ultimul reținem acest pasaj: „Vara trecută [...] am cutreierat pădurea Cîrîpcăului în căutarea izvorului respectiv. [...] Aici ni s-a deschis în față tabloul descris de C. Stere [...]: în stânga se vedea dealul Ciornița (numit în roman Ciorneni), iar în valea din partea dreapă – satul Coșerînița (Cucernica) și cupola bisericii. Nu se vedea desigur castelul lui Nicanor Miulescu pomenit de C. Stere. Întâlnind mai la vale pe un om ce păștea vitele și care era tocmai din Ciornița, l-am întrebat ce boier a fost înainte în satul lor și cum îl chema. Fără să stea pe gânduri, acela răspunse:

– Nicanor Măcărescu.

După cum vedeți, scriitorul i-a schimbat nițel doar numele de familie.“ (p. 112)

Întru demonstrarea faptului că sub Năpădenii Răuteștilor se află Cîrîpcăul lui C. Stere, Alexandru Donos aduce și mărturiile cerepovenilor din anii optzeci ai veacului trecut, care

își aduceau aminte de un Dumitru Moraru, vizitiu la curtea boierească, și o Irina Moraru, care fusese acolo dădăcă.

Familia lui Vania Răutu

În unicul *flashback* din nuvela *În voia valurilor* în care eroul se vede la vârsta fragedei copilării apar doar elemente vagi ce trimit la cadrul familial.

Decizia luată douăzeci de ani mai târziu de C. Stere de a pune în cheie romanescă „închegarea“ sufletească a eroului său, „boier pocăit“ sau „membru al claselor privilegiate prins de curentul revoluționar“, a implicat, dată fiind gândirea lui marxistă și pozitivistă, purcederea de la cauza primă. Iar aceasta, precum declară în interviul acordat lui Omicron, fusese „nepotrivirea dintre părinți“, cu consecințele ei imediate, întrunite sub ceea ce va numi „pecetea destinului“.

În mod necesar, deci, ia naștere „prologul“, în al cărui centru se găsește „romanul părinților eroului“ – Smaragda Theodorovna și Iorgu Răutu.

Stăpânul Năpădenilor și soția sa se încadrează, fără nicio îndoială, acelei părți din zestrea biografică a lui C. Stere „împrumutată“ lui Vania Răutu. Aproape tuturor vizitatorilor Bucovului amfitrionul le arată fotografiile părinților săi, desemnându-i cu numele personajelor din roman. Anumite diferențe îi frapază totuși pe Tudor Teodorescu-Braniște și îndeosebi pe G. Călinescu, acestuia din urmă observația confirmându-i concluzia pe care o trăsese din lectura volumelor apărute, relativă la „împlinirea adevărului istoric și a construcției literare“.

„Logica povestirii“, despre care vorbea criticul, a determinat, desigur, modificarea unor trăsături fizice ale personajelor în raport cu prototipul, inventarea unor întâmplări din viața lor sau dezvoltarea epică a altora, totul întru reliefa sentimentelor lor persistente față de cel de-al treilea născut, sentimentul mamei mai cu seamă, de aversiune irepresibilă, de respingere, care îi va determina decisiv evoluția.

Din aceeași cauză, de asemenea, numai unii dintre frații și surorile autorului se regăsesc printre cei ai lui Vania Răutu. În fapt, cele două surori mai mici ale lui C. Stere, Ecaterina și Elena, au fost „reunite“ în personajul Mașa Răutu, iar fratele mai mic, Victor, ia numele Costea. Victor – vezi *Tablelul cronologic* –, mai mic cu trei ani decât viitorul scriitor, a fost și el arestat, pe când era în clasa a V-a liceală, apoi eliberat după câteva luni. Târziu, în mai 1890, fratele deportat, completând o fișă personală cerută de poliție, declara că Victor studia la Academia Agricolă „Petrovskiaia“ din Moscova. Doi ani mai târziu, în aprilie 1892, nu-l mai menționa, semn că între timp decedase.

G. Călinescu, în *Material documentar* („Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, X, nr. 2, 1961, p. 363), afirmă, fără să indice sursa documentară, că romancierul avusese doi frați: Fonea și Victor, cel dintâi fiind prototipul lui Tosia Răutu. La rândul său, Z. Ornea mărturisește că după ce „multă vreme [a] crezut că acest frate detestat e un personaj fictiv al romanului [...] s-a convins, citind însemnările memorialistice ale Elenei Stere-Beldie, că acest frate a existat“ (*op. cit.* p. 27-28).

Totuși, seniorul de la Bucov arăta lui Mihail Sebastian fotografia unui singur frate, „cel mare“ (ceea ce poate fi doar o supoziție a vizitatorului). Iar basarabeanul Teodor Porucic pomenea în 1937 de un singur frate al lui C. Stere, Victor, înecat pe când era student (*Contribuțiuni nouă pentru istoria evoluției naționalismului între Prut și Nistru*, în „Viața Basarabiei“ VI, nr. 7-8, iulie-august 1937). Cercetările mai recente (ale lui Alexandru Donos, la Cîrșău), și ale lui Gheorghe Tulbure (la care vom reveni), în arhive, vorbesc, de asemenea, e drept, fără deplină siguranță, de un singur frate al lui C. Stere, înecat.

Așadar, până la o completă elucidare a problemei, se poate spune că, foarte probabil, personajul Tosia (Anton) Răutu e unul inventat de autor, verosimil, dar și cu o funcție epică majoră, inserând în canava conflicte altfel absente,

făcând posibil momentul de maxim dramatism al conștientizării de către cadet a lipsei de afecțiune pe care mama sa o manifestă față de el.

În afara nucleului familial, în „prolog“ un rol mai important îl au două rude ale lui Iorgu Răutu: nepoata de vară primară Natalia Chirilovna (născută Renea, căsătorită mai întâi Voronin, apoi Varnavin) și nașa lui Vania, Anica Mesnicu-Brașevan, „geniul de familie“. Ambele, cu siguranță, și-au avut modelul în realitate. Numele real al celei dintâi nu a ieșit până acum la lumină, însă cel al secunde e precizat în Condica metricală a Bisericii „Sf. Treime“ din Horodiște, unde e înregistrată nașterea lui C. Stere: „pomeșcița [moșierasă] vădova Ana Alexandrovna, din Boroseni, fiica lui Namesnicu“.

În „prolog“ mai apar fugitiv și alte rude ale „dvoreanului“ din Năpădeni, precum Caterina Chirilovna Berciu (sora Nataliei), Rosalia Bârsianu (nepoată de soră), Spiridon Vatazi (frate al bunicii?).

Boierii basarabeni

Întru realizarea doritei „icoane a societății basarabene“, romancierul alcătuiește și o galerie de portrete de boieri, motivate epic fie de episodul (ingenios montat) al expediției pentru aducerea „expertului“ Alexandru Brașevan, fie de petrecerile ocazionale și sezoniere (nunta și botezul de la Năpădeni, balul de la Vântura), fie, în sfârșit, de alegerea mareșalului nobilimii din gubernie („sobrania dvorenilor“). Cele mai multe și, oricum, cele mai importante dintre figuri au avut prototipuri reale. La acestea trimit numele și toponimele ce le însoțesc, modificate foarte puțin, precum și o seamă de indicii relative la demnități avute, la fapte și întâmplări notorii.

În articolul citat mai sus, G. Bezviconi precizează mai multe dintre prototipurile respective:

Petrache C. Brăescu din Corbula, mareșalul nobilimii din Soroca între 1881 și 1887, căsătorit cu Rosalia Stârce –

în roman, Petrache C. Bârsianu, din Boroseni, și soția sa Rozalia;

Constantin Russo din Macarovca – Costea Ursu, din Măcărenți;

Vasili Butmi de Kațman, moșier la Țau – August Milbrey von Phälzer-Gröner zu Holstorm; moșier la Țiuleni;

Surorile Stamati – surorile Ramani;

Aristide St. Casso, căsătorit cu Alexandra Spiridonovna – Aristide Nic. Brezo, căsătorit cu Cleopatra Constantinovna;

Vasile Constantinovici Vartic – Vasile Petrovici Bartic;

Ivan Egorovici Catargi, căsătorit cu Olga Nicolaevna, din Cobâlnea; mareșalul nobilimii din Basarabia – Stepan Gheorghievici Cazara, căsătorit cu Paulina Andreevna; din Vântura;

Kalmuțki din Sângereia – Vasile Carnoschi din Sângera;

Cotruță – Alexandru Matveievici Vătruță;

Chiriac – Const. Dim. Chirilă;

Muraciov de la Hotelul „Suisse“ – Gaspar Gasparovici Nazarian, patronul Hotelului „Paris“;

Krupenski – Feodor Feodorovici Carpinski;

Chiriac Vasilievici Leonard – Chiriac Chirilovici Leon.

În lungul său articol, G. Bezviconi se mărginează să dea doar exemple concludente pentru ceea ce el considera a fi „pognegrirea frunțașilor Basarabiei de odinioară, cari, batjocoriți în parte, creează o impresie, departe de realitate, despre clasa conducătoare a Basarabiei secolului trecut“ (p. 105). În afară de opinia sa formulată fără menajamente, e de reținut explicația dată lipsei de reacție a criticii și a publicului basarabean la imaginea societății înalte, zugrăvită în primele două volume ale romanului *În preajma revoluției*: „Dacă ar mai exista Basarabia *de altădată*, adică nu s-ar fi întâmplat distrugerea completă a clasei moșierilor, ce-o descrie C. Stere în primele două volume, apoi volumele acelea ar fi trebuit să aibă aici efectul *Ciubăreștilor* la Iași. [...] De aceea și lovitura, dată cu dispreț leului bătrân (dacă nu celui mort), n-a frapat prea

mult conștiința majorității basarabene, iar «oamenii noi» – *nici nu cunosc* ceea ce a fost Basarabia de pe vremuri. Și cu toate acestea, în bună parte, la început romanul s-a împrăștiat în Basarabia datorită faptului că atingea direct pe oamenii rămași încă în viață sau bine cunoscuți în trecut. Calitățile artistice rămăneau în planul al doilea, iar fondul de roman senzațional triumfa. A mai avut succes în Basarabia romanul lui C. Stere prin faptul că cititorul acestei provincii, obișnuit cu scrisul romanelor rusești, a găsit în volumele romanului *În preajma revoluției* un reflex exact al scrisului rusesc.“ (p. 101-102)

Pentru viața socială a Basarabiei din a doua jumătate a veacului al XIX-lea, cea pe care C. Stere voia s-o „zugrăvească“, mai mult să o „documenteze“ în prima parte a romanului său, fără să fi avut posibilitatea să o cunoască direct și fără să se informeze aprofundat, există astăzi o bibliografie istorică foarte bogată. O mențiune specială ar merita lucrările lui G. Bezviconi însuși (*Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, vol. I-II, București, 1940-1943; alte studii, rămase în paginile periodicelor), precum și aceea a lui A. Boldur, *Istoria Basarabiei, sub dominațiunea rusească* (Chișinău, 1940; repărită în *Istoria Basarabiei*, București, Editura Victor Frunză, 1992). De un real folos în orientare și nu numai este negreșit *Introducerea* și notele numeroase, dar mai cu seamă de o remarcabilă acribie, cu care Tiberiu Avramescu dotează ediția critică a *Scrisorilor din Basarabia*, publicate sub semnătura Basarab, în ziarul bucureștean „Telegraful“ între 1880 și 1891 (Chișinău, Știința; București, Ed. Fundației Culturale Române, vol. I, 1996; vol. II, 2001).

O „instituție“: Lemeș lăutarul

În „prolog“, un spațiu larg revine unor personaje, cu funcție de „instituții“ în viața boierimii sorocene, între care se numără „expertul“ Alexandru Brașevan, „geniul de familie“ Ana Mesnicu și lăutarul Lemeș. Dintre acestea, cum s-a văzut

deja, „geniul de familie“ a avut drept prototip pe nașa lui C. Stere. Și „expertul“ pare să-și fi avut un prototip real, dat fiind că fiul său, Pavlușa Brașevan, cu rol mai amplu în volumele următoare ale romanului, este o figură publică (istorică), numită în actele de stare civilă Pavel Crușevan.

Nu mai puțin, și lăutarul Lemeș e „luat direct din viață“. Cazul lui se distinge de celelalte, dezvăluind, după opinia noastră, un aspect interesant al procesului de elaborare a romanului.

În ziarul „Adevărul“ apare, la 18 mai 1930 (tocmai atunci când C. Stere își publica serialul „lămuririlor și documentărilor politice“, dar și când, după L. Leoneanu, își declara intenția de a scrie un roman), un „carnet“ semnat cu pseudonimul Hypocrates și intitulat *Lemiș lăutarul*. Publicistul (ieșean de origine, poate chiar Doctor Y, veche cunoștință a lui C. Stere din vremea „Evenimentului literar“) comenta în fapt un pasaj din lucrarea *Lăutarii noștri. Din trecutul lor*, a preotului C. Bobulescu, apărută cu mult înainte (București, 1922), care, la rândul ei, se mărginea să citeze un fragment din articolul *Teatrul românesc în Basarabia (Din trecutul cultural al Basarabiei)*, publicat de Ștefan Ciobanu în revista „Lamura“ (III, nr. 3-4, decembrie 1921-ianuarie 1922, p. 128). Textual, profesorul universitar de la Chișinău scria: „Tradiția ne-a păstrat numele vestitului lăutar Leniș de la Bălți, care era purtat de la un capăt la altul al Basarabiei pe la nunțile și petrecerile boierești. Vioara și vocea lui o făcea să plângă și să râdă. Se spune că acest Leniș a fost evreu, amoretat de cântecele și doinele românești, de *Steluța* lui Alecsandri, căror le dădea o interpretare ce stârnea admirația tuturor și punea în sufletele românilor doruri nu tocmai plăcute guvernului rus. Se știe că pe la 1870 și ceva guvernul rus s-a hotărât să ia măsuri împotriva acestui lăutar periculos și l-a expulzat din Basarabia.“

Hypocrates i-a înprospătat lui C. Stere memoria unei lecturi făcute altădată sau, dacă aceasta n-a avut loc, a unei figuri văzute eventual cu peste cinci decenii mai înainte; mai mult, însă, el i-a sugerat, prin comentariul său, reliefarea situației paradoxale: un evreu ce contribuie la menținerea conștiinței

naționale românești. De altfel, tot el este cel ce modifică numele Leniș în Lemiș, devenit în roman Lemeș.

Se relevă astfel că, atent la tot ce se publică, C. Stere ia de acolo detalii ce îmbogățesc țesătura romanului său.

VOL. II COPILĂRIA ȘI ADOLESCENȚA LUI VANIA RĂUTU

Pe coordonatele epice trasate cu fermitate în „prolog“, respectiv lipsa de afecțiune a Smaragdei Theodorovna față de cel de-al treilea născut al ei, cu consecința ei dramatică (marginalizarea, exilarea în odăile „domesticității“), narațiunea ce acoperă primii ani de viață ai lui Vania Răutu împletește firesc reminiscențele autorului, copilăria copilului universal și detaliile inventate cerute de „logica povestirii“ (precum întâmplările având ca eroi pe cei doi frați, dacă, precum am presupus, cel mai mare, Tosia, nu a avut corespondent în realitate).

Pentru perioada următoare, însă, evident, autorul era constrâns să împrumute personajului său mai mult din „masa trăită a vieții“.

Anii de școală ai lui Vania Răutu

C. Stere s-a referit de câteva ori în textele sale neliterare (avem în vedere aici și discursurile parlamentare) la școlile pe care le-a urmat, însă într-un chip foarte general, voalat, mai mult în aluzii discrete. Respingând, astfel, la 15 decembrie 1915, o interpelare a lui N. Iorga, el declara: „Eu am învățat într-un liceu din Chișinău, și chiar din liceul acela istoria expansiunii otomane o cunosc destul de bine.“ Survenită într-un cadru surprinzător era și o amintire despre un coleg de liceu evreu (vezi Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, ed. cit., p. 44). La un curs, pentru a dovedi studenților că „actele conștiințe care decurg dintr-o judecată formează o infimă minoritate

din actele omenești“, profesorul povestește cum colegul său, deși liber cugetător, „s-a înverzit“ brusc când și-a dat seama că a încălcat o prescripție religioasă. Interesante erau însă amănuntele pe care le dădea despre coleg, „un bun prietin, care în urmă a luat parte la multe tribulațiuni a vieții mele [...] apoi, s-a amoretat de o rusoaică și s-a botezat“ (*Drept constituțional*, curs stenografiat de studenți, [1911], p. 656-657).

Și în nuvela *În voia valurilor*, deportatul politic Ion Răutu retrăiește fulgurant două momente din epoca școlii: cel al umilitorului tratament suportat la orele de limba latină, precum și fapta sa generoasă, capabilă singură să justifice viața în momentul suprem, a dăruirii ceasului său de aur unei femei aflate în nevoie. (Episodul va fi preluat întocmai în roman, în cap. XVI „*Zwei Seelen wohnen, ach! in meiner Brust*“.)

Mărturii ale altora, ocazionale sau reflectând un interes special, referitoare la anii de școală ai lui C. Stere n-au apărut. Abia publicarea primelor volume din *În preajma revoluției* a determinat încercări de a lumina perioada respectivă din viața autorului.

Astfel, în 1934, G. Bezviconi dă la iveală în revista sa „Din trecutul nostru“, odată cu interviul luat romancierului (pomenit mai sus), un scurt articol intitulat *Vania Răutu la Liceul Regional. Un capitol descifrat*, în care preciza: „Educația sa, ca și a majorității copiilor boierinași de pe vremuri, se începe la pensionul pastorului R. Faltin, la care Răutu face cunoștință cu viitorii săi profesori liceali: Ivan Feodorovici Kemritz (l. franceză), Adolf Fridrihovici Wintzgerode (l. germană) și Ivan Semeonovici Levițki (la d-l Stere: Malcenco), cunoscut poet ucrainean, profesor de limba rusă.

La Liceul Regional («B. P. Hasdeu») d-l Stere studiază împreună cu regretatul Gh. Const. Grosu (Sașa Lungu), venerabilul notar, decedat în 1932, și pe a cărui soră autorul o ia de soție.

Petrea Stan este Petre Stanevici, fratele magistratului F. M. Stanevici. Stan, suferind de oftică, moare în 1886. Colegul lor mai era venerabilul Andrei Hrist. Gheorghiu, decanul baroului din Chișinău.

Directorul liceului între anii 1881 [și] 1904 era Vasile Lvovici Soloviev, care figurează sub numele de Orlov. Tipurile profesorilor negativi: Șimanski (l. rusă) – e Alexandru Nichiforovici Șimanovski, mai apoi vicedirector al Băncii Orașului din Chișinău. Scarnitz (l. latină) și Slovic (l. greacă) ar trebui să fie slavii din Austria Lavrentie Matveevici Lescovetz, licențiat la Viena, și Franz Iakovlevici Rebetz, supus austriac. Însă, după afirmația însăși a autorului, prototipul lui Slovic era profesorul Lașcu.

Foarte subiectiv și injust privește d-l Stere chestiunea evreiască în liceu. Nu exista nicio prigonire, dovadă fiind absolvirea liceului în 1884 (clasa d-lui Stere) de *cel puțin* 15 (!) elevi evrei, din numărul total de 39 de tineri.“

Articolul mai are un scurt paragraf, referitor la arestarea elevilor; asupra lui ne vom opri mai târziu. Deocamdată să reținem că la *Bibliografie* se specifică: „A 75-a aniversare a liceului I din Chișinău. De preot N. Lașcov, Chișinău, 1908; Amintirile d-lor: C. Stere, F. Stanevici, A. Gheorghiu, Gh. Grosu și ale altora.“ După aceasta, urmează o precizare: „Regretatul Gh. Grosu, după ce a citit romanul d-lui Stere, a declarat că numai țesutul se aseamănă cu viața, faptele însă s-au desfășurat altminteri.“

Lucrarea menționată, a preotului N. Lașcov, existentă și la Biblioteca Academiei Române, dă într-adevăr lista promoției 1884 (p. 107-109). Interesant este însă că lista cuprinde nu numai pe Gheorghe Grosu, ci și pe fratele său Alexandru, care va deveni medic militar și va muri prin 1919 în Turkestan. Maria Stere, care după război se întoarce la Chișinău și ține legătura cu fratele ei notar, despre care îi scrie uneori lui G. Ibrăileanu, îl pomenește și pe Alexandru. Niciodată nu a lăsat să se înțeleagă că frații erau gemeni. Poate că Alexandru va fi ajuns în aceeași clasă cu fratele său Gheorghe și cu C. Stere mai târziu, pierzând un an sau doi. Oricum, autorul romanului *În preajma revoluției* a făcut din cei doi frați (colegi amândoi cu el sau nu) un singur personaj, luând de la unul numele Sașa, de la celălalt trăsături fizice și morale.

În aceleași *Scrisori către G. Ibrăileanu* (ed. cit., vol. IV) Maria Stere menționează adesea pe surorile ei Elena (căsătorită cu Spiridon Popescu) și Nina, rămasă în Rusia, la Odessa. În roman (cap. VII și VIII – „*Gimnaziul Nobilimii*“ și *Familia Lungu*), Tania are o singură soră, Catia (Ecaterina), ambele fiind „în clasa întâia a gimnaziului de fete“.

Revenind la promoția 1884 a „Liceului Regional“, e de crezut că sub unele dintre cele 35 de nume rămase (dacă lăsam deoparte pe frații Grosu, pe Petre Stanevici și pe Andrei Gheorghiu, acesta fără corespondent în roman, după G. Bezviconi) se ascund personajele Simion Brânzariu și N. Pătrășcu. Cât privește pe Ion Prestea și Moise Roitman, și ei colegi de clasă cu Vania Răutu, numele lor reale ar putea figura într-o altă listă alcătuită de N. Lașcov, aceea a elevilor care nu și-au finalizat studiile liceale, listă ce cuprinde și pe frații Constantin și Victor Stere. (Nu însă și pe vreun alt Stere, corespunzător lui Tosia-Anton Răutu!)

Începuturile revoluționare ale lui Vania Răutu și arestarea lui

Și în ceea ce privește începuturile activității revoluționare ale personajului central din *În preajma revoluției* era de așteptat ca ele să fie preponderent împrumutate de autor din „masa trăită a vieții“ lui. S-a văzut chiar cât de rezistentă era convingerea tuturor, a multor critici, cât și a publicului larg, în caracterul precumpănit autobiografic al romanului. Și aceeași convingere l-a făcut pe cercetătorul altminteri atât de meticulos Z. Ornea, în biografia pe care i-a consacrat-o lui C. Stere, în condițiile în care a avut la dispoziție doar ceea ce ctitorul poporanismului a lăsat să se prelingă în publicistica sa, nu și documente ori depoziții ale altor martori, să urmeze fidel, pentru această perioadă, cursul epic al romanului.

În anii care s-au scurs de la redactarea respectivei biografii, prin deschiderea arhivelor de la Chișinău, dar nu numai de acolo, au ieșit la lumină mai multe documente, care ajută

la umplerea unora dintre lacunele existente în cunoașterea acestei etape din viața lui C. Stere, implicit la decelarea faptelor inventate în povestea vieții lui Vania Răutu.

Între zbateri și dezbateri pe marginea tezelor doctrinare, fondatorul celor 17 cercuri de autoinstrucție din Chișinău urcă o treaptă mai sus, concepând și punând la punct două acțiuni menite să procure banii atât de necesari mișcării revoluționare: un atac armat în codrii Orheiului, lângă Perseceni, asupra unui transport al colectei de impozite din județele nordice și jefuirea tezaurului vistieriei publice din Chișinău printr-un tunel săpat de la Hotelul „Elveția” din apropiere. Cel de-al doilea plan, adus la cunoștința conducerii odessite, este executat fără știrea și participarea celor ce l-au conceput, astfel „o sumă de peste trei milioane de ruble fiind sustrasă” (cap. XXV-XXVI).

Dar Alfons Thun, profesor la Universitatea din Freiburg, în a sa *Istoria mișcărilor revoluționare în Rusia*, carte pe care C. Stere o include în bibliografia „capitolului” al IV-lea al „notițelor observatorului ipochondric”, precizează (p. 238) că în septembrie 1880, o echipă de teroriști ai partidului „Narodnaia Volia”, instruită de binecunoscutul Nicolai Kibalcici și compusă din Frolenko, Lebedeva, Lissoskaia și Merkulov, au venit la Chișinău și au început să sape un tunel dintr-o cameră a Hotelului „Elveția” spre clădirea în care se păstra tezaurul vistieriei publice. În fapt, se repeta „lovitura” dată în anul precedent în orașul Herson, unde teroriștii izbutiseră să-și însușească 2.300.000 de ruble. Atacul de la Chișinău, însă, nu a reușit, echipa fiind arestată. Se pare că la originea căderii a fost trădarea lui Merkulov. (Acesta e, probabil, renegatul Merțalov, pomenit în volumele *Nostalgiu*, cap. XV *La Schlüsselburg*, și *Hotarul*, cap. V *Băltoaca*.)

Tentativa a ajuns pe prima pagină a ziarelor din Rusia, dar și de peste granițe. Despre ea informa publicul bucureștean, în „Telegraful” din 30 iunie 1881, o „corespondență” a lui Basarab (vezi *Scrisori din Basarabia*, ed. cit., vol. I, p. 82-84; editorul cărții, Tiberiu Avramescu, precizează detaliile operațiunii după

A. Boldur, *lucr. cit.*, p. 387, care la rândul lui citează lucrarea lui A. Thun.)

Dintr-o altă corespondență a aceluiași Basarab, publicată de ziarul bucureștean la 31 decembrie 1882, cititorii află și despre furtul casei de fier a societății rurale de credit din Persecina (Orhei), casă ce conținea circa 30.000 de ruble (*lucr. cit.*, p. 247).

Este evident că elevi de 15 ani, cât aveau atunci Vania Răutu, Vasile Giurilă și Moise Roitman, nu ar fi putut „concepe” asemenea planuri; de altfel, însăși mișcarea cercurilor de autoinstrucție s-a înfiripat ceva mai târziu.

La momentul acela, din ziare, sau, ulterior, din lucrări precum cea a lui A. Thun, C. Stere a aflat despre acțiunea care, chiar ratată, a intrat în legendă și, peste ani, a putut să îi atribuie ideea ei lui Vania Răutu, justificând astfel acceptarea adolescentului în cercurile „așilor” revoluționari din Rusia de sud-vest. Nu e mai puțin adevărat că prin aceasta erau săpate serios atât idealismul, cât și inocența organizațiilor liceenilor chișinăueni.

Un spațiu relativ larg îl au în roman alte „acțiuni revoluționare” ale lui Vania Răutu, din care multe l-au avut ca actor real pe C. Stere, așa cum rezultă din episodul arestării acestuia.

Asupra episodului respectiv aducea unele informații încă G. Bezviconi în articolul pe care îl publica în 1937 (citată mai sus). După menționarea mai multor foști elevi ai Liceului Regional din Chișinău, pe care i-a cunoscut personal, cercetătorul afirma: „... nu-mi rămâne nimic neclar în viața școlară și arestarea lui C. Stere. Primăvara 1884, când conșcolarii lor se prezentau la examenul de absolvire, C. Stere, Goroșenco, Rodkevici, fiul secretarului de consistor, și Samvelov din Grigoriopol au fost arestați în căsuța celui din urmă (str. Podolskaia, între str. Pușkin și Gogol).” Alte detalii cercetătorul nu mai dă, însă mai departe dezvăluie una din pricinile asprimii manifestate față de C. Stere: e un paseist, ce deplânge dispariția Rusiei vechi, țariste. Apărarea acesteia relevă idealizare peste măsură, însă unele argumente conțin un

grăunte de adevăr și merită reținute: „Abia astăzi trebuie să recunoaștem că persecutarea distrugătorilor statului în Rusia nu se exercita cu toată severitatea ce se impune de importanța momentului. Abia astăzi, deoarece elementele «revoluționare» din Rusia au dat pildă de conducerea în țara «eliberată» de sub despotismul Împăraților. Abia astăzi, deoarece dictatorii zilei în Europa se aseamănă mai mult cu colegii lor din America Sudică decât cu «ohranca» rusă. Un anarhist ca Bakunin (nobil ereditar) a îndurat mai mult temnița austriacă decât cea rusească, căci în Austria a stat doi ani legat în lanțuri de păreții cazematelor. Iar în Rusia zilnic cădea împușcată de revoluționari o jertfă a «liberalismului» [...] Totuși revoluționarii ruși dedică multe pagini teroarei ce se exercita împotriva lor (ce ar zice ei astăzi?) și printre aceștia desigur și basarabienii – Z. Arbore (*Temniță și exil*) și C. Stere, cu romanul său. Și unul și altul exagerează faptele și sună adesea cu lanțurile ce nici nu le-au purtat, arată semnele cătușelor pe care nici nu le-au văzut.“

Tot lui G. Bezviconi i se datorează o altă informație privitoare la arestarea lui C. Stere. În 1940, el publică în „Convorbiri literare“ (nr. 5, p. 531-560) fragmente din „jurnalul“ lui Matei Cornilie Zozulin, fost consilier de stat efectiv (general civil) la Chișinău în anii '80 ai veacului al XIX-lea. La 12 mai 1884, Zozulin nota printre altele: „Adineauri a fost la mine secretarul serviciului sanitar, Balabanov, care mi-a spus că știe de la comisarul-șef al circumscripției a II-a că numai în circumscripția lui au fost arestați astă-noapte 15 inși, seminariști, liceeni și chiar liceene. În total au fost arestați vreo 50 minori.“ Între seminariști se numărau trei bulgari.

Ziua următoare, diaristul consemna: „Din câte se știu până acum despre arestări, acestea au fost pricinuite de acțiunea de corupere a copiilor pusă la cale de niște ticăloși, cari au înființat o societate absurdă de «luptă a copiilor contra părinților lor» [...] În noaptea de 11 spre 12 mai au fost arestate 31 de persoane, printre care 8 fete. Trei fete evreice (o liceană și două care «făceau liceul în particular») au fost găsite dormind

cu șase liceeni evrei într-o casă din piața veche. [...] Acolo s-au găsit o mulțime de manifeste, broșuri și ștampile false (printre care și ștampila vămiei din Ungheni, pentru ce?). Tot acolo au fost arestați probabil conducătorii locali ai întregii mișcări: Rabinovici, Cogan și alții al căror nume l-am uitat. În altă parte au fost arestate două liceence evreice, anume Halețki, pe urmă Reveca Geiss sau Weiss, nu-mi aduc bine aminte... Au fost arestate cele două fete ale membrului administrației satești din Tighina, Grosu. Una dintre ele, cea mare, studentă venită de două zile de la Petersburg, a fost pusă în libertate după câteva ore. În timp ce jandarmii au încercat să deschidă ușa, ea dormea în odaia ei. Dar fata cea mică, elevă în clasa a V-a de liceu, citea în pat în odaia de alături. Văzând jandarmii, tatăl lor, buimăcit, s-a dus repede la fetele lui strigându-le: «Au venit jandarmii: Poate aveți ceva interzis?». Când jandarmii au intrat înăuntru, fata cea mică nu mai citea, iar cartea pe care o citise o băgase sub perna sorei sale [...] Când chestia s-a lămurit, ea [sora mai mare] a fost eliberată, iar pe fata cea mai mică, în vârstă de 16 ani și jumătate au dus-o deocamdată la polițaiul Savițchi acasă. [...] Asupra acestei fete foarte frumoase a făcut impresie tânărul Stere, elev în clasa a VI-a de liceu, fiu de moșier de origine greacă. Este unul din adepții înfocați ai ideilor «societății». Și el pozează. Își încrucișează brațele ca Napoleon și stă cu șapca în cap în timp ce vorbește cu oamenii mai mari decât el. Vorbește și el despre cultura generală. E deținut în carcera penitenciarului. Bunul director al penitenciarului, Zenkevici, a venit azi la el și l-a întrebat dacă vrea un ceai. Stere, încrucișându-și brațele la Napoleon și încruntându-și sprâncenele, i-a răspuns: «Sunt un deținut ca și toți ceilalți. Dv. nu trebuie să-mi faceți niciun privilegiu. Lăsați-mă în pace!» Spunând aceste cuvinte și-a tras șapca peste ochi...“ (p. 533-535)

Cum se vede, consilierul de stat reține o seamă de informații privitoare în special la fiica unui coleg și la fiul de moșier C. Stere, la care subliniază și condamnă comportamentul și limbajul provocator. Se pare că avea și motive intime de a

o face, întrucât chiar în familia sa tânăra generație manifesta tendințe similare.

Relativ recent, istoricul Valeriu Pasat a publicat în gazeta chișinăueană „Săptămâna“, din 18 martie până în 15 aprilie 2005, un serial sub genericul *Tineretea colosului*, în care prezintă desfășurarea anchetelor efectuate de poliție la Chișinău și Odessa în chestiunea „cercurilor de autoinstrucție“, reproducând ample fragmente relevante din rapoartele întocmite cu acest prilej. O parte dintre informațiile referitoare la C. Stere le-am folosit în alcătuirea *Tabelului cronologic* (vezi *supra*).

Vom reține aici câteva pasaje referitoare la persoanele implicate și la acuzațiile principale aduse. Astfel, șeful direcției guberniale de jandarmi din Basarabia raporta Departamentului de poliție la 22 iunie 1884: „În urma anchetei s-a constatat: În apartamentul comun al lui Ruvim Blank, Srul și Galilei Rabinovici și Boris (Berca) Zeidis au fost descoperite literatură cu conținut revoluționar, foi volante, ștampile false, un hectograf [șapirograf] cu rechizite, la care erau imprimate foi, broșuri etc. [...] La un alt apartament comun, întreținut de evreica Haia Ghinsburg, se aflau gimnaziștii Constantin Stere, Abram Sagaidakovski și Idel Guhman și mic burghezul Meer Sagaidakovski, Lev Hasilev, Solomon Klein, Kelman Galițki, Elisaveta și Maria Vitis [...] Asupra gimnazistului Victor Stere au fost găsite între altele: ziarul muncitoresc și o foaie volantă a Comitetului executiv. Aceste lucruri au fost luate din apartamentul lui Blank, însă Stere a refuzat să indice sursa de la care au fost ridicate [...] în total au fost acuzate 29 de persoane: 1) Blank, 2) Zeidis, 3) Srul Rabinovici, 4) Galilei Rabinovici, 5) Abram Sagaidakovski, 6) Victor Stere, 7) Gorodîștean, 8) Levin 9) Izabela Halețkaia, toți fiind acuzați conform art. 242 și 318 ale Codului penal și ținuți sub arest, cu excepția lui Halețkaia care în urma bolii confirmate de medici a fost eliberată pe cautiune de 4.000 de ruble; 10) Meer Sagaidakovski 11) Constantin Stere, 12) Kaumanski, 13) [Solomon] Klein, 14) Grosu, 15) Levit, 16) Hasilev, 17) [Tevan] Samvelov, 18) Maria

Vitis, 19) Elisaveta Vitis, 20) Șliain; sunt acuzați: Samvelov, în baza art. 245, Șliain în baza art. 318, restul în baza art. 242 și 318, fiind eliberați pe cautiune: primii cinci – câte 3.000 de ruble, Levit, Hasilev și Samvelov – câte 1.000 de ruble, surorile Vitis și Șliain – câte 500 de ruble; 21) Ivanov, 22) Stoicev, 23) Matveevici, 24) Guhman, 25) Grosman, 26) [Șulim] Cogan, 27) Peretiatko 28) Eva Halețkaia, sunt acuzați Ivanov, Stoicev, Grosman în baza art. 318, Matveevici și Peretiatko, în baza art. 245, Guhman și Halețkaia, în baza art. 245 și 318, fiind lăsați sub supravegherea specială a poliției, 29) Galițki nu a fost găsit [...] din toți cei anchetați au fost găsiți vinovați Blank, Srul și Galilei Rabinovici, Zeidis, Abram Sagaidakovski, Levin și Gorodîștean. Apartenența acestora la organizația subversivă a fost demonstrată. Pe lângă persoanele amintite sunt considerați ca ostili și periculoși în ce privește activitatea propagandistică: Constantin Stere, Izabela Halețkaia și Elena Grosu, toți trei cu calități intelectuale, caracter puternic și curaj [...] Din cei 29 de acuzați 8 sunt creștini, 21 sunt evrei. Inclusiv 6 elevi și de gimnaziu (3 evrei), elevs de gimnaziu 4 (3 evreice), 4 seminariști. Toți aceștia au fost exmatriculați.“ (N.B. Arestată, prin urmare, nu este Maria Grosu, ci sora ei, Elena!)

Un alt document, datat 10 noiembrie 1884, precizează că acuzatul C. Stere „prin dispoziția din 20 mai a fost pus în libertate cu responsabilitatea de 3 mii de ruble, sub supravegherea tatălui său Egor Stere“, în seama lui fiind reținută „vina dovedită prin faptul că a locuit în apartamentul Ghinsburg, a contribuit cu sume importante la bugetul acestei comune și a participat la seratele organizate la Stolearova, Vitis și Kreimer“. Victor Stere a rămas în arest până la 6 septembrie, când a fost eliberat și el cu plata unei cautiuni.

Mai multe rapoarte (îndeosebi cel cu nr. 7, datat 10 noiembrie 1884) dau o imagine destul de exactă a „comunei“ tinerilor, care evident e modelul celei de la bariera Buicanilor din romanul *În preajma revoluției*: Haia Ghinsburg va deveni Sarah Blumberg, fiica ei Pesea se va numi Rosa; surorile

Elisaveta și Maria Vitis, ambele în vârstă de 15 ani, fugite de la părinți, sunt prototipurile Bellei și Corinei Ghitis.

Cum documentele nu menționează vreun fiu al Haiei Ghinsburg, rezultă că Isaac Blumberg din roman este un personaj fictiv ori unei alte persoane reale i se dă starea civilă respectivă.

De asemenea, unul dintre cei patru seminariști anchetați ar trebui să fie prototipul lui Vasile Giurilă. (M. C. Zozulin știa că doi seminariști erau veniți din Bulgaria; ei trebuie să fie Ivanov și Stoicev, menționați în actele dresate de poliție.)

Alte trei documente se referă la o nouă arestare a lui C. Stere. În fapt, într-o altă anchetă având ca obiectiv un grup „subversiv” organizat în jurul lui Grigori Feodorovici Borzeakov, fost elev al liceului real din Odessa, poliția percheziționează și locuința din Herson (casa Mendengher din str. Iamskaia) a „dvoreanului” basarabean, suspectat a face parte din grup. Deși „nimic condamabil nu a fost de descoperit”, comisarul respectivului orașel „a hotărât să-l încarcereze pe Constantin Stere, nobil, la închisoarea din Odessa, până la indicația specială a șefului Direcției de jandarmi”.

Cu documentul privitor la această încarcerare (nr. 10, din 18 decembrie 1884) serialul din „Săptămâna” ia brusc sfârșit, într-o notă anunțându-se curând apariție „într-o carte anume” a „dosarului Stere”.

În textul ce prefațează documentele, Valeriu Pasat citează fragmente din răspunsurile lui C. Stere la interogatorii, precum și din raportul procurorului Curții de Apel din Odessa, ceea ce indică descoperirea și a acelor acte. Până la publicarea lor, cursul procesului intentat lui C. Stere rămâne în continuare destul de neclar.

Totuși, câteva indicii se găsesc în alte documente, publicate de Gheorghe D. Tulbure cu mai bine de un deceniu mai înainte sub titlul *Un exilat antițarist atent supravegheat*: C. Stere (în „Basarabia”, nr. 12, 1991, p. 117-143) În preambul, cercetătorul precizează: „Printr-o decizie a ministrului de justiție, D.N. Nabokov, din 1 noiembrie 1885, anchetările

cu privire la inculpatul Constantin Stere sunt temporar suspendate până la permiterea de a începe noi interogări asupra acuzatului. În urma dobândirii de noi dovezi privind implicarea în activitatea cercurilor revoluționare din Odessa, Excelența Sa [?] Împăratul Rusiei (Alexandru III – Red.) la 16 iunie 1886 acceptă arestarea lui C. Stere și exilarea în Siberia de Apus pe un termen de trei ani.”

Din text nu trebuie să se tragă concluzia că „dvoreanul” a stat în închisoarea din Odessa din 18 decembrie 1884 până la menționata suspendare a urmăririi (1 noiembrie 1885). În documentul nr. 6, reprodus de Gheorghe D. Tulbure, din 20 iulie 1885, ispravnicul județului Soroca informează pe „pristavul” celei de-a treia „stana” (diviziune a județului) că „dvoreanul Constantin Stere și soția sa Maria, născută Grosu, au mers de la Sculeani în județul Soroca la moșia părintelui primului dintre ei, Cerepcău”.

Prin urmare, C. Stere ieșise între timp din închisoare și se căsătorise cu Maria Grosu. Avea voie să circule, dar era supravegheat de jandarmerie.

Cât privește pronunțarea sentinței de exilare, Gheorghe Tulbure afirmă că ea a avut loc la 16 iunie 1886. Și într-adevăr, figurează în documentul 13 ș.u. Dar în *Introducerea* documentelor scoase la lumină în 2005, se spune că „decizia administrativă survine la 13 februarie 1886”.

Tot Valeriu Pasat precizează că, dintre chișinăueni, numai Heim Levin a mai fost deportat pe cinci ani în Siberia de Vest. Ruvim Blank, la care se găsisse totuși materialul subversiv, a fost pedepsit doar cu trei ani de „supraveghere a poliției”.

Conform rechizitoriului, citat de același istoric, C. Stere a avut cele mai strânse relații cu Ruvim Blank și Avram Sagaidakovski, „conducătorii” celor două cercuri *narodniciste*, cu care temporar a și conlocuit. Lipsesc însă alte indicii care să îngăduie identificarea vreunuia dintre cei doi cu *Moine* Roitman, colegul de clasă și prietenul lui Vania Răutu.

Necunoscută rămâne, de asemenea, *pedcapsa* data odessitului Grigori Borzeakov, care, neîndoielnic, este prototipul personajului Grișa Goncev din roman.

Cronologia adolescenței lui Vania Răutu

Prima copilărie a lui Vania Răutu se desfășoară într-un atemporal aproape desăvârșit. Nici măcar începutul studiilor cu preceptorul Saharov nu e marcat, fie și relaționat cu vârsta discipolului. Aceste studii sub acoperișul părintesc par să dureze doi ani, ele înglobând o vacanță școlară a fratelui mai mare Tosia. După începerea învățaturii la Chișinău, în chip necesar indiciile cronologice se înmulțesc. Naratorul precizează astfel că Vania petrece doi ani la pastoratul lui Faltin, după care este primit în clasa a II-a de liceu (cap. VII „*Gimnaziul Nobilimii*“); fratele mai mare, Tosia, e în clasa a V-a. (Totuși, la începutul capitolului precedent, în prima vacanță a lui Vania, Tosia trecuse în clasa a III-a și avea 12 ani!) Noua vacanță de vară, cei doi frați o petrec împreună la Năpădeni (cap. X „*Pușkin*“). În anul școlar următor, iarna, izbucnește conflictul dintre cei doi frați, încheiat cu izbucnirea violentă a lui Vania, apoi în luna mai are loc „disparația“ lui Tosia, care, deci, era în clasa a VI-a și avea 16 ani.

După absolvirea clasei a IV-a, Vania își petrece vacanța la Odessa, acolo făcând cunoștință cu Grișa Goncev și cu „Undina“, de la care primește sarcina înființării cercurilor de „autoinstrucție“; avea 14 ani și primea cadou de la tatăl său „Patekul cu certificatul fabricantului“ (cap. XVI).

Etapa următoare a adolescenței sale se suprapune celor patru clase liceale superioare (a V-a – a VIII-a). Sfârșitul ei, care coincide cu susținerea examenului de „maturitate“ și cu arestarea, este bine plasat în timp, anume în mai 1883, adică la doi ani după asasinarea lui Alexandru al II-lea, survenită la 1 martie 1881. (Doi ani, întrucât prima vacanță după atentat Vania o petrece la Odessa, de unde porcede și în „expediția“ sa la Harkov, iar în cea de-a doua are loc „pactul“ de la Năpădeni și se consumă episodul iubirii romantice a cărei eroină e Ilenuța.)

Arestarea lui Vania Răutu nu concordă temporal cu aceea a prototipului său, C. Stere și, probabil, nu fără motiv justificat epic și nu numai așa.

Însă chiar dacă ar fi coincis cu data reală, mai 1884, fixarea începutului „inițierii“ revoluționare „înainte de războiul ruso-turc“ e un anacronism vădit. În acel moment, Vania ar fi trebuit să aibă 10-11 ani și să se afle în clasa a II-a ori chiar încă sub aripa protectoare a pastorului Faltin!

VOL. III

LUTUL

„*Închisorile*“ lui Vania Răutu

Din documentele scoase la lumină de Gheorghe Tulbure și Valeriu Pasat, oricât de incomplete, se poate conchide că prototipul lui Vania Răutu a petrecut puțin timp în „castelul penitenciar“ din Chișinău și în temnițele din Odessa („Numărul Cinci“ și Închisoarea Centrală). Prin urmare, e probabil că, în volumul *Lutul*, autorul a transferat experiențe trăite mai târziu, îndeosebi frământările sufletești, și, totodată, a inventat figuri și episoade, inspirându-se și din bogata literatură consacrată temei în Rusia și în afara ei.

Încă în publicistica sa timpurie, cum s-a văzut, C. Stere cita *Istoria mișcărilor revoluționare în Rusia* a lui A. Thun, celebra *Rusia subterană* a lui Stepniak (cedat în 1896; pe numele real Serghei Mihailovici Kravcinski, autor și al unui roman, intitulat *Carierea unui nihilist*), precum și lucrarea – în parte reportericească, în parte sociologică – *Siberia and exile system*, 2 vol., a lui George Kennan (o traducere românească, prescurtată, de C.I. Bondescu, în 1905). Biografiile și portretele revoluționarelor Vera Zsulici și Sofia Perovskaia, din primele două lucrări, au contribuit desigur substanțial la conturarea personajului Undina; îndeosebi capitolul XV, *La Schlüsselburg*, îmbracă forma unei dramatizări a legendelor ce consacrau eroicele figuri feminine.

Iar în cartea lui George Kennan, care, de altfel, e transpus în roman (vol. V *Nostalgiu*; cap. XXI) sub înfățișarea reporterului american George Thomson, întâlnit de Răutu într-una

din „etapele“ sale, sunt prezentați mai mulți deportați, printre care și o Fanny Morenis, din Odessa, trăitoare atunci în Transbaikalia, care ar putea fi chiar modelul „tovarășului Fany“.

Creație literară, nu mai încape acum nicio îndoială, este acel fir al acțiunii ce are ca actant principal pe „logodnica fictivă“, sfârșit prin căsătoria, în închisoare, cu Vania Răutu. O creație literară necesară și de valoare, în măsura în care aduce mișcare într-un cadru prin firea lui static și care, în sine, se dezvoltă inedit, pe cărări puțin sau deloc bătute chiar în literatura rusă.

Procedeu românesc, cu rostul vizibil de a augmenta autenticitatea, este și „jurnalul“ lui Ion Răutu. Materia acestuia este formată de înregistrarea stărilor de spirit izvorâte din claustrare, a trăirilor provocate de incidentul ce-l are în centru pe Andrei Rechinul, trăiri culminând dramatic în apatia totală pe care o cauzează spânzurarea tovarășului odessit, precum și frământările sufletești și intelectuale legate de „blăstămatele chestiuni“, care, pornind de la cea fundamentală, a rostului vieții, ajung la definirea scopurilor și mijloacelor acțiunii, ale „luptei“. În această ordine de idei, jurnalul se îmbogățește cu comentarii critice pe marginea unor lucrări de filosofie și de sociologie, care se relevă a fi în legătură cu o altă perioadă din viața prototipului lui Vania Răutu, cu cea desfășurată în spațiul siberian.

Publicându-și în revista ieșeană „Arhiva“ din 1897 șirul de studii intitulat *Încercări filosofice*, C. Stere preciza în introducerea acestora (*O lămurire în loc de prefață*): „Ele au fost scrise în cea mai mare parte pe la 1888-1890, când am fost tânăr de tot, în închisoarea politică din Tobolsk, iar restul, în diferite localități mai mult sau mai puțin «uite de Dumnezeu», din Siberia Orientală, adică în condițiuni cât să poate de puțin priincioase pentru o muncă științifică. [...] Poate că interesul ce am pus în aceste studii să explică și prin psihologia specifică a «celulei izolate», prin nevoia de a străbate, măcar în gând, zidurile închisoarei și de a lumina singurătatea silită, prelungită atâția ani, prin visul unei «uniri

ideale a omenirii întregi». [...]. Dar mai ales asupra stilului au înrăurit defavorabil două împrejurări: mai întâi, fiecare coală scrisă trebuia să fie predată directorului închisorii, spre păstrare, până la liberarea... ipotetică din ea și pentru ca în locul acestei coale scrise să mi se deie cu număr o altă, albă. Oricât de ignoranți sunt directorii de închisori și în genere autoritățile din Siberia și oricât de neaccesibilă ar fi pentru ei o lucrare de asemenea natură, totuși am fost silit prea des să recurg la o terminologie difuză și nehotărâtă, la fraza evazivă în tot ce atinge vreo chestie socială, politică sau religioasă, ca să nu perd «favoarea extraordinară» în închisorile politice *rusăști*: permisiunea de a mă folosi de cărți, hârtie și cerneală și astfel să nu fiu expus la o inactivitate absolută, care putea să fie fatală în o izolare complectă de restul lumii, izolare fără putință de a prevedea sfârșitul ei și nici măcar dacă acest sfârșit va veni vrodată. Cu toate acestea, prin câte întreruperi silit și accidente n-a trecut lucrarea mea până să fie isprăvită! Pe urmă, în condițiunile atât de nenormale, când înțelegerea caracteristică, pusă ca titlu unui capitol «Pentru ce să mai trăim?», nu e numai o chestie pur teoretică, când «puterile oarbe ale Inconștientului» iau o formă așa de materială ca păreții groși, de piatră, și ușa ferecată, de stejar, cu zăvoru-i greu de fer, în momentele când «Omul în fața Naturei neîndurătoare și rece» e reprezentat numai de tine însuți în mijlocul acestui decor, iar ca manifestare de «relații inter-omenești... frățești» abia poate pătrunde din afară vuietul surd al pașilor sentinei – ușor să explică celalalt defect al stilului: tonul prea extatic și nepotrivit cu natura scrierilor pur teoretice și abstracte.“ („Arhiva“, anul VIII, nr. 3-4, 5-6, 7-8, martie-august 1897; reproduc în C. Stere, *Scrieri*, vol. V, *În viață, în literatură...*, ed. îngr. de Vasile Badiu, Chișinău, Editura Hyperion, 1991, p. 367).

Din păcate, capitolul citat, *Pentru ce să mai trăim?*, a rămas în cele din urmă nepublicat. Dar sfârșitul „încercărilor“ îl constituie o retorică refutare a punctului de vedere lirico-filosofic exprimat de M. Guyau: „Cum? Numai prin minciună,

prin amăgire de sine, prin un joc de noțiuni «închiphuite» se poate da o temelie neclintită idealurilor omenești? Dacă metafizicienilor le place să întrebe: «L'amour craint la clarté: pour que le coeur se donne/ Qui sait si l'oeil d'abord ne doit pas se fermer?», pricina e că dâșii nu cred în omnire, nu cred că *singurul și purul adevăr* să o poată duce spre ideal. Sau în idealismul lor nebulos se ascunde cel mai uricios pesimism, cel mai negru scepticism: *pesimismul și scepticismul moral*."

În chip vădit, „jurnalul“ odessit al lui Vania Răutu reia și dezvoltă disputa lui C. Stere cu filosoful-poet francez, pe care, altfel, îl utilizează mereu într-un combaterea teoriei artei pentru artă, în celebra polemică purtată împotriva revistei „Vieața“ a lui A. Vlahuță.

Diaristul din închisoarea „Numărul Cinci“ mai comentează cărți precum *Istoria materialismului* de F.A. Lange și *Proprietatea funciară și agricultura* a prințului Vasilcikov, pe care, iarăși, publicistul ieșean le va cita frecvent.

Mai revelatoare e reproducerea în cap. VIII *Prosopul* a unor versuri aparținând lui Nadson, „transcrise“ pe peretele celulei de Fany Perlov. Motivul transcrierii lor, destăinuit de eroină – „i-au dat putere și nădejde în clipele de îndoială“ –, este cu siguranță și cel al lui Vania Răutu, care recunoaște că ele sunt „inspirate“, dar adaugă parcă nu atât din spirit critic, cât pentru a sugera detașarea, că sunt „greoaie“. Autorul versurilor, Semen Iacovlevici Nadson, puțin cunoscut în spațiul românesc (numai două-trei poezii i-au fost traduse de Rodion), este în fapt poetul rus cu faima cea mai mare în rândul tineretului de la sfârșitul veacului al XIX-lea. Se născuse în decembrie 1862 și se stinge din viață, bolnav de ftizie, în ianuarie 1887, la nici 25 de ani. Unicul său volum (*Stihotvoreniiia*) apare în martie 1885 (deci, după arestarea lui C. Stere) și, până în 1896, cunoaște 14 ediții. Poezia reținută, cu titlul constituit de primul vers, fusese publicată într-un periodic în 1881 și a fost pusă curând pe muzică. La înmormântarea poetului, participanții au cântat-o în cor.

„Pohodul“ lui Vania Răutu

Partea a II-a volumului *Lutul*, intitulată *Spre alte zări*, revă în mai mare măsură efortul autorului de a da o structură romanescă experienței trăite de el însuși pe parcursul „pohodului na Sibir“. Nu se știe cum s-a desfășurat călătoria sa de la Odessa până la locul deportării, Kurgan, în Siberia de Vest.

Dar unul din capitole esențiale (XXIII, „Șpanaia“ și „societatea“) este preluat din nuvela *În voia valurilor* cu modificări minime. Acolo, eroul Vania Răutu, deportat în districtul Berezovo, parcurge prima parte a drumului coborând pe Irtâș și pe Gobi în barja penitenciară atașată la remorcherul „Kurgan“. Este singurul „politic“, izolat și opus celorlalți ocupanți ai barjei, „șpanalei“, deportaților de drept comun, dar și pasagerilor de pe „Kurgan“, reprezentând „societatea“.

„Icoana siberiană“ era poate și ea întrucâtva stilizată, însă fără îndoială era aproape de realitate, de ceea ce trăise autorul. Acesta, conștient de forța ei de revelare pentru cele două etaje ale umanității, a decis ca, în romanul său frescă, să o plaseze la începutul „pohodului“, în timpul coborârii pe Volga, completând-o cu un volet nou, al „obștei plutitoare“ constituită de „politici“.

Procedeele făcea posibilă configurarea rapidă a unei serii de portrete ale revoluționarilor, de o mare varietate, unele pitorești de-a dreptul, dar și o extindere a „frământărilor sufletești“ pe marginea problemelor diverse legate de teoria revoluției și practica ei, cu noi și puternice tensiuni.

„Siberia“

În interviurile acordate în toamna anului 1932 (lui Tudor Teodorescu-Braniște și lui G. Călinescu), C. Stere vorbea de următorul volum al romanului său fluviu, ce se intitula *Siberia*. Cum dimensiunile acestuia ar fi fost mult prea mari, la sugestia editurii probabil, autorul a decis în cele din urmă să formeze două volume, decizie care a implicat segmentarea

acțiunii, dar și structurarea adecvată, în sensul asigurării fiecărui segment dezvoltare epică proprie, cu intrigă, punct culminant și deznodământ.

Humusul hrănitor, evident, era constituit de experiența siberiană a prototipului lui Vania Răutu.

Experiența siberiană a lui C. Stere

Astăzi, aceasta poate fi reconstituită măcar în linii mari. Cum s-a văzut, dvoreanului implicat în afacerea cercurilor revoluționare din Odessa i se stabilise, prin „pedeapsă administrativă“ (însă trecută prin Curtea de Apel și „primită de Țar“, adică validată de ministerul imperial de justiție), ca destinație a „pohodului na Sibir“ orașul Kurgan, unde a ajuns la sfârșitul toamnei anului 1886. Soția sa nu-l va fi însoțit, ci i se va fi alăturat mai târziu, dar nu cu mult, căci la 31 mai 1887 dădea naștere în orașul siberian primului său copil, Roman. Valeriu Pasat, în articolul citat, extrăgea din documentele la care a avut acces informația că Maria, îmbolnăvindu-se, a plecat din orașul respectiv spre casă când copilul avea doi ani, deci în 1889. Mai probabil, însă, că a făcut-o în 1888. (Nu mai devreme, căci la o călătorie pe timp de toamnă-iarnă n-ar fi rezistat nici ea, nici copilul. Nici mai târziu, din motive ce se vor vedea.)

De la Kurgan, C. Stere a fost mutat nu se știe când la Turinsk. Despre șederea lui acolo depunea mărturie încă în 1907 un tovarăș de detenție, rusul S. A. Jebunev. Acesta preciza că „printre noi, exilații guberniei din Tobolsk, circula ideea de a uni pe toți exilații politici prin editarea unei reviste șapirografiate“, inițiatorul fiind C. Stere. În urma descoperirii de către poliție a câtorva numere, „C. Stere, împreună cu ceilalți făptași, a fost trimis în gubernia Enisei“ (apud Alex. Kidel, *Mărturii rusești despre Const. Stere*, în „Adevărul literar și artistic“, seria III, anul XVIII, nr. 876, din 19 septembrie 1937, p. 9; memoriile citate fuseseră publicate în revista „Bâlœe“ – „Trecutul“, nr. 5, din 1907). Tot Jebunev relatează

că, încă arestat fiind la Turinsk, procurorul gubernial i-a adus în celulă, cu perfidie, dovada trădării lui Lev Tihomirov și că articolul în cauză „l-a lovit pe Stere ca trăsnetul și fără să se gândească mult, după plecarea procurorului, se spânzură [dar] din fericire, frânghia nu rezistă trupului robust al lui Stere și el căzu jos, în nesimțire“.

Mărturia din urmă nu poate fi pusă la îndoială, însă informația privitoare la locul unde au fost trimiși cei care au scos gazeta exilaților nu e completă. Înainte de a ajunge în gubernia Eniseisk, C. Stere a fost mutat din Turinsk în nordul aceleiași gubernii, Tobolsk, către vărsarea fluviului Obi, fiind apoi adus, pentru a-și primi sentința, la închisoarea din orașul Tobolsk.

Nu se știe cât a durat șederea lui C. Stere dincolo de cercul polar, nici dacă soția sa Maria a revenit în Siberia și, eventual, i s-a alăturat acolo. Se știe, în schimb, când a intrat în închisoarea menționată: septembrie 1888. La sfârșitul lui noiembrie 1888 el trimitea Departamentului de poliție un memoriu, care s-a păstrat. La publicarea lui de către Gh. Lurie sub titlul *Razoblacennaia legenda [Legenda demascată]*, în gazeta sovietică (editată la Moscova) „Krasnaia Bessarabia“ (nr. 1/55, ianuarie 1932, p. 27-29), intervievat de ziarul „Dimineața“, C. Stere a declarat că articolul se încadrează denigrărilor permanente la care este supus de către oficialitățile sovietice, pentru atitudinea sa în favoarea Unirii Basarabiei cu România, în 1918, și, pe de altă parte, că memoriul, chiar așa cum a fost publicat, nu relevă renegarea de care era acuzat.

Autenticitatea memoriului a fost demonstrată de mai multe dintre documentele scoase la iveală de Gheorghe Tulbure și de Valeriu Pasat, iar conținutul său e cel arătat de Gh. Lurie. În el, semnatarul afirma că și-a format convingeri contrare celor revoluționare, că n-a fost și nu e dușman al ordinii stabilite (al puterii) și solicita, întrucât suferea de „neurastenie totală (*neurastenia universalis*)“, să fie eliberat din închisoare până la pronunțarea sentinței și trimis în orice regiune, bucurosi fiind dacă acolo nu s-ar găsi deloc sau cât mai puțini

deportați politici și dacă ar exista o instituție poștală, care să-i permită corespondența cu părinții.

Memoriul a avut efect, dar cu întârziere. Conform mai multora dintre documentele publicate de Gheorghe Tulbure, inițial, la 16 noiembrie 1889, C. Stere este pedepsit cu deportarea pe trei ani (începând din ziua pronunțării sentinței) în Iakuția, adică în extremul Siberiei Orientale. Nu a plecat totuși spre noua destinație de îndată, iar prin iunie-iulie 1890, locul de deportare i-a fost schimbat în gubernia Eniseisk. I s-a îngăduit totuși să se oprească o perioadă la Krasnoiarsk, după care a fost trimis într-un sat de lângă Minusinsk.

Aceiași set de documente indică faptul că în februarie 1892 ministerul de Justiție îi face lui C. Stere marea favoare de a-i aproba un concediu de patru luni, pentru a se duce să-și vadă părintele grav bolnav. La Chișinău a ajuns în aprilie; la împlinirea termenului, a făcut o nouă cerere, prin mareșalul guberniei basarabene, pentru alte patru luni, care în fapt acopereau restul de pedeapsă, ce se întindea până la 15 noiembrie 1892. Cererea i-a fost aprobată de ministerul de Interne, la data respectivă comunicându-i-se încetarea „exilului de la domiciliul din Cerepcău” și totodată anularea urmăririi publice administrative.

Experiența siberiană, copleșitoare, trebuia desigur să fie mereu vie în memoria celui care a trăit-o și să împingă la dezvoltarea ei celorlalți. Întâmplări din vremea aceea a povestit C. Stere mereu tuturor celor care i-au stat în preajmă (care au lăsat mărturie despre aceasta). La altele a făcut aluzii mai mult sau mai puțin limpezi, în publicistica și în discursurile sale. Câteva sunt transpuse, cum s-a arătat deja, în „nuveleta” *Scripca*, din 1893, și în ampla nuvelă *În voia valurilor*. În sfârșit, o seamă de întâmplări le-a relatat C. Stere chiar în timp ce-și scria romanul în conferința *Întâlniri fortuite*, ținută la cercul „Libertatea” (vezi *infra*).

Am relevat recent (în articolul *Începuturile publicistice ale lui Constantin Stere*, în „România literară”, anul XL, nr. 45, din 16 noiembrie 2007, p. 16-17) primul text dat la lumină de

foștul siberian îndată după sosirea lui în România, intitulat *O sinucidere*. Semnat C. Minuseanu, textul omagia un fost coleg de detenție, polonezul Ludwig A. Sawicki, caracterizat de înalte calități morale și de rigorism revoluționar, care se manifestase și după eliberarea lui, la Paris, unde își sfârșește tragic existența, atunci când buna credință i se pune la îndoială și astfel pedepsirea unui trădător nu mai era posibilă.

Dar în afară de „tribulațiile” siberiene ale lui C. Stere, sunt de consemnat și două întâmplări contemporane lor, petrecute în cadrul imensului penitenciar rusesc și care, ajunse la cunoștința lumii întregi, au devenit „istorie”.

În spațiul românesc, ele sunt făcute cunoscute opiniei publice printr-un text, tradus din germană, ce apare în „foiță” săptămânalului social-democrat „Munca”, în șase numere (16/19 iunie 1894 – 19-23/10 iulie-august 1894), sub titlul *Din viața osândiților politici ruși din Siberia*. (Traducătorul lui, A.L. pare să fi fost ieșean; anterior, mai prezentase în aceeași gazetă cazul celor „zece refugiați din Siberia”. Alte detalii în articolele noastre: *Realitate și ficțiune în romanul „În preajma revoluției”*. Două tragedii siberiene, în „Limba română”, Chișinău, nr. 10-12, octombrie-decembrie 2007, p. 79-83, și „*Nici o picătură de forță morală nu se pierde în zadar*”, în „Cultura”, anul III, nr. 20, din 22 mai 2008, p. 14-15. Semnalăm aici interesul mare pentru condamnății politici din Rusia în presa românească: ziarul „Evenimentul” din Iași publică în foileton în aprilie 1893 *Amintirile unui siberian* de Rufin Piotrowski, precum și articolul *Temnița centrală din Tiumen*, în mai 1894.)

Primul segment al „foiletonului” din „Munca” se intitulază *La Kara* și relatează o întâmplare petrecută în noiembrie-decembrie 1889 în minele-închisoare din regiunea respectivă, întâmplare comunicată de „o scrisoare primită în toamna anului 1890 la Zürich și în același timp la Paris”.

În mare, faptele sunt următoarele: o deținută (Kovalskaia) este maltrată, ceea ce declanșează o prelungită grevă a foamei, rămasă fără efect; în aceste condiții, o tovarășă de suferință

(Sigida) se decide să-l pălmuiască pe comandant pentru a provoca o anchetă, dar este pedepsită în chip brutal, cu flage-larea (o sută de lovituri de cnut); în semn de protest, are loc o otrăvire în masă, în urma căreia mor trei femei (Kovalskaia, Kaliușnaia și Smirnițkaia) și doi bărbați (Ivan Kaliușni și Bobuhoff).

Finalul acestei părți a „foiletonului“ informează despre răsunetul pe care „tragedia de la Kara“ îl are în Anglia, unde „a deșteptat conștiința liberalilor“, care au format „un comitet de supraveghere, adică o societate [în frunte cu Gladstone], care are de scop să aducă la cunoștința tuturor, atât a parlamentarilor, cât și prin jurnale și întruniri publice, faptele barbare ce descopăr că s-au făptuit în închisorile rusești“.

Ultimile cinci părți ale „foiței“ *„Din viața osândiților politici ruși din Siberia“* se referă la o altă „tragedie“ din același an 1889, anterioară. Aceasta, în rezumat, s-a petrecut astfel:

Locțiitorul guvernatorului din Iakuțk, pe nume Ostășkin, hotărăște să schimbe, pentru un grup de 16 deportați, regulile transportului în direcția Verhoiansk și Kolimsk, reguli care nu pot avea drept urmare decât exterminarea fizică a celor în cauză. Aceștia înaintează guvernatorului un memoriu în care cer restabilirea vechilor reguli, la care li se ordonă să se adune în ziua de 22 martie 1889 la casa unui deportat; sunt apoi convocați la poliție. Înainte de a se prezenta acolo, casa în care se aflau adunați, în număr de 28, este înconjurată de soldați, care, la ordinul ofițerului Karamzin, deschid focul și o iau cu asalt. Se pare că măcar un deținut ripostează cu un revolver, un polițist fiind ucis, iar locțiitorul guvernatorului rănit. Dintre deportați mor șase (Pick, Sofia Horoviț, Podbelski, Muhanoff, Șurr și Notkin), alții (Bernstein, Zotov, Minor, Hotz, Orlov, Fundaminski, Estroviț, Lopghir și Anna Zorostrova) sunt răniți grav. Urmează procesul „insurgenților“, verdictul dându-se în 13 iunie. Sunt condamnați la moarte Bernstein, Haussmann și Zotov, ceilalți – la muncă silnică în mine. O comisie „împărătească“ cercetează din nou faptele, schimbându-le încadrarea, dar întărind sentința.

Condamnații sunt executați la 7 august 1889; Bernstein, care zăcea în pat, este târat la spânzurătoare, i se fixează funia de gât și i se trage patul de sub el.

„Foița“ se încheie cu un elogiu cald al celui din urmă: „Dacă semnele adevăratului eroism sunt simplitatea și mărirea de suflet, atunci numele Leo Kogan Bernstein trebuie numit în primul loc. Scrisoarea, făcută câteva ore – poate numai minute – înaintea de a muri, către fiul său e un monument sublim al eroismului său.“ În continuare, se citează *in extenso*, „așa cum a fost publicată de către revista «Free Russia»,“ scrisoarea care, într-adevăr, este foarte mișcătoare.

Acesta este, prin urmare, materialul de viață care va fi organizat epic în cele două volume siberiene *Hotarul* și *Nostalgiu*.

Vol. IV HOTARUL

De la bun început se observă că primul volum înglobează partea cea mai mare și cea mai variată (episoadele Kurgan, Turinsk, cel boreal și Tobolsk), ultimului revenindu-i doar episodul Krasnoiarsk-Minusinsk.

Cele patru prime episoade, în plus, au o desfășurare ce se mulează bine dezvoltării epice către un punct culminant și, apoi, către un deznodământ. La aceasta se vor adăuga însă și roadele invenției și ale abilităților autorului în structurarea materialului.

Elementul esențial inventat este în starea civilă a eroului ajuns la Kurgan. Singurătatea, tot problematicul „căsătoriei fictive“, teama de vegetarea profilată amenințător dau substanță „frământărilor sufletești“ ale lui Vania Răutu.

În chip vădit, autorul îmbogățește destul de mult realitatea trăită de el, dar procedează și invers, ajustând-o, eliminând fapte, întâmplări și oameni. Lucrul iese în evidență comparând textul romanului cu amintirile pe care C. Stere le narează în conferința *Întâlniri fortuite*.

Din aceasta rezultă că prototipul lui pan Ianusz Semienski a fost pan Siemaszko, care într-un fel era mai epic decât personajul pe care l-a inspirat. Conferențiarul își aducea aminte cum, ucenic fiind în fierăria polonezului, a asistat la colaborarea nobilului pan Siemaszko și a prietenului său, plebeul Kuleszo, la „concertele“ date de ei, apoi la cearta lor, provocată de fumurile soției celui dintâi, și la împăcarea lor de către muzicantul evreu Ianchel, chemat special pentru aceasta. Și cum cearta era cât pe ce să înceapă din nou, de astădată pe tema formei de guvernământ a viitoarei Polonii – republică sau regat.

În treacăt, să mai notăm că, târziu, soția lui Ibrăileanu își amintea de excursia făcută în 1898 de grupul de studenți cu simpatii socialiste, majoritatea foști colaboratori ai „Evenimentului literar“ și viitori fondatori ai „Vieții românești“. Între două ascensiuni, Stere, numit „mareșal“ al excursioniștilor, „a început să istorisească lucruri frumoase și interesante de prin Siberia, ceva cu pan Simașcu și pani Simașcova. De la o vreme băieții toți se retrăsese, iar noi fetele în jurul lui Stere nu mai simțeam nici oboseală, nici somn, am stat așa ascultând până târziu în noapte.“ (Elena G. Ibrăileanu, *Din viața lui G. Ibrăileanu*, în *Amintiri despre Ibrăileanu*, antologie și bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, vol. II, Iași, Ed. Junimea, 1976, p. 191.)

O altă interesantă „întâlnire fortuită“ povestită de C. Stere în cadrul conferinței menționate este cea cu „născătoarea de Dumnezeu“. Nici ea nu apare ca atare în roman. Dar n-ar fi exclus să se afle, aglutinată cu altele similare, în episodul „etapei“ din Petrovskoie. Locul „născătoarei de Dumnezeu“, apărată cavalierește de brutalitatea unui „zasiedatel“ (subprefect), l-a luat o fetiță adusă cu forța în „etapă“ pentru a satisface poftele josnice ale jandarmilor îndobitociți de băutură. Însă lovitura cu patul puștii în cap, ale cărei urme amfitrionul de la Bucov le arăta patruzeci de ani mai târziu lui G. Călinescu, a rămas. Conferențiarul trecea cu mare discreție peste ea, spre deosebire de romancier, care îi va da

proporțiile unui eveniment („cazul Ion Răutu“), cu urmări în viața întregii deportațiuni siberiene și chiar a Imperiului Țarist.

Promotor fără voie și, concomitent, victimă inocentă este Ion Răutu și la Turinsk. El nu „inițiază“ gazeta și protestul, precum prototipul său, dar acțiunea lui în fața închisorii unde e încarcerat Ion Prestea are drept efect sinuciderea ofițerului Stepanov, de care se simte vinovat. Și vinovat se simte și când nu împărtășește soarta celorlalți tovarăși, care sunt expediți în Iakuția, constituind așa-numita „echipă a desperaților“.

Descoperirea „acțiunii“, mai mult proiectate decât realizate, își are sorginea, în roman, în episodul Ceavcehidze, a cărui evadare, după ce este ostracizat de obște pentru legăturile sale „imorale“ cu burgheza Safonova, determină percheziții ale poliției. Episodul și personajul „cunacului caucazian“ sunt reale, ele fiind rememorate și în interviul acordat lui Tudor Teodorescu-Braniște, însă acolo fără precizări geografice și cronologice. Altfel spus, e posibil ca întâmplarea să se fi petrecut într-o altă obște, nu la Turinsk.

Episodul boreal debutează cu coborârea cu barja penitenciară pe fluviul Irtâș și apoi pe Obi, coborâre care inspirase cu două decenii în urmă nuvela *În voia valurilor*, preluată aici cu relativ substanțiale amputări, motivate nu de calitatea literară a pasajelor lăsate deoparte, care este fără doar și poate superioară, ci de proporțiile lor, care ar fi dezechilibrat economia acestei secțiuni a volumului – partea a II-a (*Zori de miazănoapte*) și mai mult de jumătate din cea de-a III-a (*Tania*).

Nucleul central al acestui episod îl constituie sosirea Taniei, viața conjugală la Jercinsk, cu avatarurile ei, precum și urcarea fluviului, înapoi la Tobolsk, care ia aspectul unui deznodământ. Premeditat, acest sfârșit trebuia să fie evadarea lui Vania, pe urmele deschizătorului de drum Grișa Goncev. Înainte însă de a fi pusă în aplicare, după Vania vine jandarmul Sinenco pentru a-l duce la Tobolsk, unde e deîndată încarcerat, iar Tania, care l-a însoțit, se îmbolnăvește grav. Sfârșitul astfel prefigurat se amână din nou, căci, odată cu primăvara, se naște o dublă speranță, a eliberării lui Vania

din închisoare și a însănătoșirii Taniei. *Happy-end*-ul întrezărit lasă însă loc contrariului: moartea Taniei și prăbușirea nervoasă a lui Vania Răutu, intrarea într-o stare de depresie profundă, de vegetare totală, la marginea autonimicirii, accentuată și de vestea trădării unuia dintre conducătorii revoluționari, Lev Blagolievov (Lev Tihomirov). Romancierul a deplasat, așadar, ceea ce s-a întâmplat la Turinsk (conform mărturiei lui Jebunev) în episodul Tobolsk asigurând astfel progresul continuu al tensiunii.

Cu siguranță, partea finală, moartea Taniei, e inventată întru sporirea dramatismului narațiunii. E posibil ca și sosirea ei, implicit viața conjugală de la Jercinsk și, de asemenea, figura lui Mehmet (care se definește îndeosebi prin raportarea sa la eroină) să fie total sau parțial rodul fanteziei.

Nici moartea Taniei și depresia lui Vania nu constituie definitivul deznodământ. În fapt, capitolul ultim (*Chemarea morților*) debutează cu o remisie lentă a celui încarcerat, care în cele din urmă ajunge la o „înseninare“ ce se confundă cu hotărârea de a cere să rămână în închisoare, pentru a se dedica studiilor, cu scopul declarat de a „reapărea în arenă înarmat pentru lupta pe viață și pe moarte“.

„Tragedia din Iakutsk“, de care Vania Răutu află toamna târziu, pare să răstoarne planurile de viitor făcute, el simțind că „nu-i putea fi îngăduită decât o singură acțiune, acțiunea de solidarizare“. Modalitatea îi va fi impusă, spune eroul, de scrisoarea pe care o primește de la unul dintre cei spânzurați la Iakutsk, prietenul Moise Roitman, care, revoluționar ardent până la capăt, îl îndeamnă „să prindă făclia“ din mâna celor căzuți. Capitolul se încheie cu scrisoarea-jurământ pe care, „la un an de la tragedie“, Vania Răutu o trimite, tot din Tobolsk, supraviețuitorului ei, celălalt prieten din liceu, Vasile Giurilă.

În articolul său *Legenda demascată*, Gh. Lurie preciza că, dintre adevărații eroi ai „tragediei din Iakutsk“, Zotov fusese tovarăș de detenție cu C. Stere la Tobolsk și că Leon Kogan Bernstein „era basarabean, originar din Chișinău“.

De aici Z. Ornea a tras concluzia că ultimul era prototipul lui Moise Roitman.

Numele Kogan se regăsește și în „amintirile“ lui M.C. Zozulin publicate de G. Bezviconi în 1940, și în documentele scoase la lumină de Valeriu Pasat, aici însoțit de prenumele Șulim și Tovii (v. *supra*). În lucrarea consacrată de N. Lașcov Liceului Nr. 1 din Chișinău, lista elevilor ce au urmat instituția fără a o absolvi menționează pe Serghei Bernstein-Kogan și Matvei Bernstein-Kogan, fără să indice anii. Din păcate, deci, nu putem fi siguri de identitatea dintre Moise Roitman și Leon Kogan-Bernstein.

Chiar dacă această identitate s-ar confirma, introducerea între actanții „tragediei din Iakutsk“ a tovarășilor din Turinsk ai lui Vania Răutu, inclusiv vechii prieteni și colegi Ion Prestea și Vasile Giurilă, nu sporește nici verosimilitatea, nici dramatismul romanului.

Vol. V NOSTALGII

Așa cum am precizat mai sus, din experiența siberiană a autorului, îi rămânea volumului *Nostalgii* doar episodul Krasnoiarsk-Minusinsk. Un episod despre care se știe doar că a durat aproape doi ani, de la începutul verii anului 1890 până prin martie 1892, și că în cursul lui C. Stere a fost arestat o dată, „ca măsură preventivă în legătură cu trecerea Alteței Imperiale Prințul Moștenitor, între Irkutsk și Tomsk, în intervalul 23 iunie – 5 iulie 1891“, după cum afirmă în serialul său Valeriu Pasat, arestare abuzivă, repede anulată de la Petersburg. Se mai cunoaște numele unui coleg de detenție, polonezul Ludwig A. Sawicki, căruia, cum s-a văzut, C. Stere i-a adus un omagiu în articolul *O sinucidere*. De asemenea, conferința *Întâlniri fortuite* dă seamă despre cunoștința făcută cu „profetul“ din Lugansk, care susținea că Tolstoi e „ucenicul“ său.

Arestarea menționată mai sus și-a găsit reflectare în capitolul al XVIII-lea, *O lovitură de vânt*, sub o înfățișare întrucâtva deosebită, însă vădit tragicomică. Aici, ea este operată nu de corpul de jandarmi, ci de resortul administrativ (în fruntea căruia se afla guvernatorul), care, pentru a ieși în evidență și a primi onorurile de rigoare în asemenea ocazii, a pretins că a descoperit un atentat la viața Marelui Duce Alexandru Nicolaevici. Cum faptul ar fi descalificat corpul de jandarmi, acesta a acționat prompt pentru demonstrarea falsului, încât Ion Răutu iese după „numai vreo două săptămâni“ din închisoare.

Locul central în volum îl ocupă însă un alt incident ce survine exact în momentul eliberării celui pe nedrept arestat. Este „furtuna“ (așa se și intitulează capitolul) care pune pentru „elita deportațiunii“ problema „de la care atârână tot roștul ei și însuși viitorul renașterii revoluționare“ și care pe Ion Răutu îl zdruncină adânc „și din motive personale“. Ceea ce o declanșează însă nu este altceva decât „tragedia de la Kara“, petrecută în realitate, așa cum am arătat mai sus, cu câțiva ani mai înainte, în noiembrie-decembrie 1889; iar „motivele personale“ constau în cunoașterea îndeaproape a unora dintre eroii tragediei, anume a Aglaiei Peșehonova (din „obștea plutitoare“ de pe Volga) și îndeosebi a lui Vasile Giurilă.

Anacronismul e vădit, cum e și reluarea, în fond, a unui nex epic (adunarea obștei din Turinsk pentru a dezbate măsurile impuse de maltratarea din „etapa“ Petrovskoie, din volumul al IV-lea, cap. V *Zorile „cazului Răutu“*), cu câteva noi personaje-exponenți (Danilov, Suhanov, Vasiliev).

Nici anacronismul, nici reluarea, desigur, nu sunt pricinuite de vreun eventual lapsus. Autorul recurge la ele în vederea obținerii unui efect epic, anume realizarea unei imagini mai pregnante a disoluției deportațiunii și, de asemenea, o prezentare *in actu* a lui Artamon Danilov și a teoriei acestuia, relativă la revoluția pentru sine și în sine, condusă de profesioniști, instaurând o dictatură necruțătoare, chiar cu masacrarea în proporție covârșitoare a „poporului“ pentru a cărui fericire e

pornită. Pe acest fond se produce la Ion Răutu „înstrăinarea tot mai mult de tovarăși“, care nu sunt, cu vorbele unui alt personaj, decât „vulturii jumuliți ai deportațiunii“.

Nu este singura reluare. De-a lungul volumului revin și alte personaje deja întâlnite, precum Maria Culiceeva, Fany Perlov, Aculina, ceea ce atestă o dată în plus bogăția mai mică a „masei trăte a vieții“, în raport, firește, cu aceea transpusă în volumul precedent.

Notabilă însă este sporirea proporțională a efortului de pus de autor în domeniul construcției și al invenției, deși rezultatele nu sunt întotdeauna cele așteptate.

În noul volum, acțiunea debutează la patru ani „după părăsirea închisorii din Tobolsk“ (indiciu cronologic dat în cap. VI), implicit, după redactarea scrisorii-jurământ adresate lui Vasile Giurilă, care încheia volumul *Hotarul*. Și debutează cu o focalizare specială nu asupra lui Ion Răutu, ca până atunci, ci asupra Mariei Culiceeva. Ce-i drept, aceasta așteaptă un răspuns de la deportatul basarabean, întâlnit mai întâi în barja de pe Volga „în urmă cu șase ani“ și apoi „peste vreo trei ani“ în Krasnoiarșk și căruia îi ceruse ajutor în calitatea lui de „înțelept olimpien printre... vulturii jumuliți ai deportațiunii“. (Ar rezulta de aici că episoadele Kurgan-Turinsk-Iamalsk-Jercinsk-Tobolsk ale lui Vania Răutu au durat numai doi ani! Or, C. Stere a stat numai în Tobolsk aproape doi ani.)

E un incipit în miezul acțiunii, procedeu epic din vechi și mult întrebuițat. Urmează, mai curând sau mai târziu, narairea intrigii. În *Nostalgii*, urmează imediat după prezentarea scrisorii și începe de foarte departe. În fapt, laconica biografie a Mariei Culiceeva din volumul al III-lea e dezvoltată aici de-a lungul a cinci capitole, cu insistențe superflue (asupra copilăriei, de pildă, ori asupra mediului universitar din Harkov) și cu ușoare alunecări în senzațional și în locurile comune ale romanului rusesc. Primirea răspunsului încheie partea I și, totodată, reduce focalizarea asupra expeditorului, „moș Egorici“.

Într-un paralelism perfect, scrisoarea Mariei Culiceeva îl determină pe Ion Răutu să retrăiască un episod din cei patru

ani scurși, anume relația sa cu Varvara Liescova, în vremea sta-giului petrecut la Krasnoiarsk, în care prînd contur și câteva in-teresante figuri, precum aristocratele familiei Brencianinov și Ingelströhm, familia Kenik, familia căruțașului Policarp Cuznețov etc.

Revenirea în „prezent“ nu durează mult, căci un vizita-tor, Tartanov, îl face pe Ion Răutu să-și rememoreze întâlni-rea cu el chiar în momentul sosirii în satul Serghinsk, apoi eforturile îndelungate pentru reeducarea acestui Gaspard Hauser, fiu de amiral, deportat prăbușit într-o abulie la li-mita animalității. Narațiunea își va urma cursul normal adu-când la suprafață personaje și întâmplări de un inedit frapant: Spirca Varnacul, Lizaveta cu povestea iubirii ei de o elemen-taritate rareori întâlnită, Sarâm soyotul, „chitaiul“ impene-trabil, „profetul“ Eliseev din Lugansk.

Perindarea acestora lasă loc și unei noi recuperări a trecutu-lui, cu „inovația“ recursului la jurnal. E aici (cap. XXI *Fany*) o dublă reluare: pe de o parte, a „pohodului cu etapa“, cu aceleași oribile promiscuități și regresioni la bestialitate, cu o nouă intonare a *Imnului ocnașilor*, mai impresionantă, și, pe de altă parte, a solicitudinii lui Ion Răutu față de fosta loca-tară a celei vecine din Închisoarea „Numărul Cinci“, Fany Perlov. Este și cauza pentru care episodul mai degrabă dimi-nuează, prin aglomerare, impactul celui următor, *Luda*, nou și mult mai dramatic, culminând într-o verosimilă solidariz-are, pentru salvarea unui copil, a întregului convoi, numă-rând „politici“, intelectuali, dar și „lănturași“ criminali de speța cea mai joasă.

(Din același jurnal mai sunt reținute ulterior, cap. XX *Norii*, și pagini care atestă continuitatea preocupărilor intelec-tuale ale lui Ion Răutu, pagini reluate și ele din „încercările fi-losofice“, scrise de prototipul real la Tobolsk și publicate mai târziu la Iași.)

Fragmentele de jurnal referitoare la Fany și Luda sunt in-troduse sub pretextul solicitării Mariei Culiceeva, care, so-sită la Serghinsk, dorește să cunoască în detaliu întâmplările.

Judecata ei comprehensivă, viziunea în mare apropiată asu-pra deportațiunii, dar mai ales similaritatea dintre „nostal-gia“ ei (a împlinirii iubirii nutrite exilatului din Sahalin, Lohengrin) și cea a lui Ion Răutu (provocate de patria sa ne-cunoscută) dau substanță relației camaraderești, spirituale dintre ei. O anume fascinație erotică în fața Mariei Culiceeva, existentă dintru început la Ion Răutu, explică suficient faptul că un moment se lasă pradă atracției sexuale. Tot ce urmează însă ia un curs forțat, neverosimil. Și decizia de a-și schimba radical destinul, și renunțarea bruscă la țelul mesianic pe care cu atâta efort și l-a fixat, și „rușinea“, și remușcările profunde pe care le resimte, și febrilitatea ajutorului dat la evadarea Mariei denotă mai mult victoria unei funciare înclinații către melodramatic.

Odată cu organizarea evadării, Ion Răutu reintră pe făgășul firescului, lucru facilitat și de împlinirea sorocului de-portării sale și purcederea pe calea întoarcerii. Într-un ritm amețitor, în acord cu starea de spirit a eroului, narațiunea drumului către casă se salvează de monotonie prin câteva în-tâmplări și scene tari, halucinante, precum un asasinat, trece-rea prin satele bântuite de foamete, caravana tătărească etc.

Precipitată este și partea finală, tabloul provinciei și al ce-sei părintești regăsite, în care cel revenit de pe celălalt tărâm nu-și mai află locul. Mulți dintre vechii mari boieri moldo-veni, în ale căror palate se dădeau baluri somptuoase, cunosc acum mizeria și trăiesc din expediente, precum Petrache C. Bârsianu. Unii dintre foștii colegi ai lui Ion Răutu, prieteni și chiar rude (Serioja Biliu, „comunard“ pe vremuri, Sașa Lungu), ajunși oifeți ori slujbași, îl evită văzându-l supravegheat în con-tinuare. Alții (Andrei Găină, Semion Brânzariu, Dașa Staroverov, Porfir Gavrilovici Gheorghită), care și-au păstrat sentimentele de altădată față de el, ba chiar sunt dispuși să par-ticipie la formarea unui „cerc cultural moldovenesc“, merit să-țină legătura cu el peste Prut, îi dau impresia unei „gelatine“.

Dacă romancierul a comprimat vizibil intervalul trăit de prototipul eroului său, el însuși, la întoarcerea sa acasă, n-a

omis să pregătească într-o măsură terenul pentru continuarea operei. Stăpânul Năpădenilor dă la iveală tabloul întunecat al „țării noastre“, așa cum a cunoscut-o cu decenii în urmă, în timpul unei vizite la Iași, patrie ce i se pare „nepotrivită“ pentru fiul său venit din Siberia. În același sens sunt și informațiile pe care Ion Răutu le găsește în epistola primită de la Vasile Credință, precum și cele aflate de la dezertorii români, întâlniți în satele basarabene. E o anticipare a ceea ce va găsi după trecerea Prutului.

Vol. VI CIUBĂREȘTI

Așa cum s-a văzut, în primele cinci volume ale romanului *În preajma revoluției*, autorul a amalgamat materialul luat din realitate, „din viață“, cu cel furnizat de invenție, pentru a întrupa sensibil prima parte din „povestea vieții lui Vania Răutu“ (procesul de formare a acestuia, al trecerii lui prin stadii biologic-culturale și politico-ideologice succesive, până la asumarea „misiunii de importanță mondială“, de a declanșa din exterior prăbușirea Imperiului Țarist, piedică în calea progresului universal), și, concomitent, pentru a zugrăvi o frescă nu doar verosimilă, ci și „documentară“ în veracitatea ei, a „mediilor“ determinante, cel basarabean și cel siberian.

Continuarea operei pe aceleași coordonate, după încheierea procesului respectiv și părăsirea spațiului siberian, implica necesarmente deplasarea accentelor pe acțiunea plănuită, acțiune ce urma să se desfășoare, cu vorbele eroului, pe „șleahul intercontinental al istoriei“, nu în „băltoacele lăturalnice“, și în relație cu un nou mediu, ceea ce punea în calea autorului dificultăți deosebite. Șovăielile în fața lor nu au durat mult: socotind că le poate învinge, C. Stere și-a dus mai departe romanul, dând curând trei volume, care rămân totuși departe de finalul „poveștii“.

Dar acest final nu numai că era prezent prin anticipări multiple, presărate în partea realizată, ci și o structura evident.

„Povestea“ cuprinsă în ultimele trei volume tipărite din *În preajma revoluției* este, așadar, povestea începutului unei acțiuni terminate cu o înfrângere. (Ca dovezi și indicii suplimentare se constituie declarațiile, făcute de autor în cadrul mai multor interviuri, în legătură cu finalul romanului, precum și schița „epilogului“ transmisă posterității, schiță axată pe asasinarea eroului de către un student fanatic al „apostolului național“, vezi *supra*, secțiunea *Variante*.)

Mai exact spus, „povestea vieții lui Ion Răutu“ devine povestea înfrângerii unui exponent al spiritului de către forțele non-spirituale. O înfrângere, în ultimă instanță, temporară, căci biruința finală nu poate fi decât a celui dintâi. Este ceea ce îi declara autorul lui Mihail Sebastian într-o formulare plastică: „... lupta dintre Hercule și Ahile este un lucru; dar când șase milioane de vite cornute trec peste trupul lui Hercule nu înseamnă că l-au învins“.

Este „logica paraboliei“, latentă în prima parte a romanului, patentă în cea de-a doua. În acest sens, dacă în prima parte părea să existe un acord între opera creată și profesia de credință realistă (corelată cu relativismul viziunii asupra psihologiei umane), așa cum era formulată, de pildă, în interviurile acordate lui L. S.[ebastian] și Mihail Sebastian, în partea a doua acest acord se volatilizează.

Orașul Ciubărești

La apariția volumului al VI-lea, printre recenzii și cronici favorabile (precum aceea iscălită de G. Călinescu, în „Adevărul literar și artistic“ nr. 754, din 19 mai 1935), își fac loc unele care formulează obiecții. Astfel, Șerban Cioculescu își începe cronică sa din „Adevărul“ (nr. 17.756, din 31 mai 1935) cu o observație tranșantă: „Să fim lămuriiți din capul locului. D. C. Stere descrie în culori întunecate civilizația noastră, al cărei standard scăzut îi provoacă un nestăpânit dezgust [...] «Patria ideală» îi provoacă o adițiune de decepții. Cea mai de seamă îi este provocată emigrantului de viața publică

a țării. Pentru a deruta într-o oarecare măsură pe cetitori, d. C. Stere a fixat teatrul principal al sarabandei politice într-un oraș fictiv, la poalele Ceahlăului [...] Portretele sale au un caracter îndoielnic: neasemănătoare, voit, din punct de vedere al fizicului, asemănătoare însă din punctul de vedere moral. [...] Realismul teoretic al d-lui C. Stere capătă o înclinare practică spre șarjă și pamflet, de câte ori este însuflețit de o puternică revulsie față de materialul uman. [...] Luptător de rasă, autorul nu disjunge niciodată individul de ideea pe care o reprezintă. Ideea contra căreia pornește în cruciadă e înfățișată printr-o îngroșare imaginativă, în exponenții săi omenești, ce par a se încorpora unor adevărați monștri trupești și morali.“

Într-o scrisoare „particulară“, adresată lui Șerban Cioculescu în chiar ziua apariției cronicii (vezi infra, secțiunea *Interviuri*), romancierul respingea criticile, reafirmând din nou că „nu [a] inventat niciun fapt, numai le-[a] distribuit cum [a] crezut mai bine între personagiile romanului [și a căutat] să le facă numai verosimile“. Or, declara el, criticul s-ar fi contrazis, căci, mai întâi, constatare că „portretele sunt asemănătoare din punctul de vedere moral“, pentru ca apoi să afirme că „sunt adevărați monștri morali“. În sfârșit, într-un prim P.S., aborda și obiecția referitoare la personajul Miron Osmanli, pe care o respingea retoric: „«Caragiale nu e întreg»? Dar de unde dreptul de a cere să-l dau într-un roman, întreg? Nu l-am dat deloc.“

La obiecțiile aduse de scriitor, criticul a replicat în numărul 15.769 din 16 iunie 1935 al aceluiași cotidian („Adevărul“). El atrăgea astfel atenția: „Ciubăreștii descriu, firește, stările morale ale unui «tânăr intelectual rus care vrea să ajungă român». Dar «atmosfera morală» nu este aceea a unui jurnal. Adică a unei scrieri subiective, contemporane evenimentelor. [...] Un istoric de moravuri, fie științific, fie epic, se poate totuși obiectiva, ridicându-se deasupra unor impresii vechi, colorate individual.“

În ce privește veracitatea „faptelor“, care, susținea romancierul, „nu au fost inventate“, criticul observa că „aceasta nu

exclde o oarecare parțialitate de cronicar“ și că „prin omiterea sau ignorarea amănuntelor onorabile din viața politică, istoricul de moravuri a accentuat cu exclusivitate în direcția ignobilului“, viziunea fiind „pesimistă și mizantropică“. În fine, în legătură cu personajele, dacă străduința romancierului de a le face verosimile nu se poate nega, în același timp, „verismul d-sale, teoretic, e contrazis prin «înclinarea spre șarjă și pamflet»“.

Contrazicere, mai arată iarăși criticul, nu era în a afirma că portretele semănă cu modelul și, totodată, că „sunt monștri trupești și morali“, întrucât asemănarea se referă la elementele esențiale, iar deformarea extremă, ducând la „monștri morali“, nu exclude recunoașterea modelului.

C. Stere a revenit cu riposte și „lămuriri“ suplimentare în interviul acordat câteva luni mai târziu lui Mihail Sebastian, căruia îi spunea: „Am fost învinuit de a fi introdus în romanul meu o mulțime de personaje din viață. E o învinuire injustă. Din viață am luat numai prototipuri, dar nu modele absolute. Fiecare personaj al meu este o fuziune de tipuri.“ La aceasta adaugă și o explicație sociologică, din păcate, într-o expunere sau doar o consemnare nu tocmai limpede. În speță, interviueatul observa că „România e o țară mică, cu o societate infimă [...] un strat social așa de subțire, așa de redus, încât atunci când vorbesc de experiența mea personală, par a vorbi de experiența tuturor.“ (Dacă nu ne înșelăm, C. Stere voia să spună aici că, în situația dată, prototipurile sale par să fie, dar nu sunt, prototipurile din „experiența tuturor“.)

Obligat de ieșeanca Profira Sadoveanu, care aduce în discuție faptul că „[i] s-a reproșat de către moldoveni că [a] ponegriț Iașul, ascuns în volumul al VI-lea sub numele de Ciubărești“, romancierul procedea la o veritabilă pledoarie *pro domo*, pe care o începe cu o negație răspicată: „În primul rând, trebuie să știi că Ciubărești nu este Iașul. Tot așa cum nu este Ploieștiul, căruia i-a împrumutat în mare parte fizionomia, nici Romanul, căruia i-a luat poziția pitorească. Ciubăreștii concretizează orașul tipic românesc, deosebit așa

de tare de sat, ca printr-un zid chinezesc [...] Evident că și din Iași am împrumutat multe tipuri, întâmplări și lucruri caracteristice, pe care le-am combinat și le-am amestecat cu altele, ale altor orașe; ceea ce este comun tuturor acestor târguri românești este starea de inferioritate culturală în care le găsește Vania Răutu venind aici...“

Mai departe, romancierul precizează în ce consta menționata stare de inferioritate culturală: „... așa-ziii intelectuali citeau abia pe Darwin și alți autori cunoscuți; [...] Nădejde se ocupa cu descoperirea plagiatelor, căci România pe-atunci era plină de savanți și filosofi ce maimuțăreau fără rușine știința și literatura apuseană și ajungeau profesori universitari de pe urma operelor furate; [...] Vania Răutu este lovit de nivelul scăzut al acestor oameni ce băjbăiau încă prin întuneric. [...] Vania Răutu, care trăise tragedia din Yakutsk și Kara – unde femeile erau bătute cu vergile și oamenii n-aveau altă scăparea decât sinuciderea – vine în orașul românesc unde tinerii intelectuali abia ieșii de pe băncile liceului erau imediat numiți profesori la catedre și trăiau o viață îmbelșugată și fără griji și totuși se plângeau că sunt persecutați și făceau pe pesimiștii și socialiștii [...] vorbind cu ei vedeai că se credeau cu sinceritate elita omenirii și eroi, ba chiar martiri. Se înscrie la Universitatea din Iași, venind dintr-o sferă unde femeia se afirmase de mult ca intelectuală, și aici găsește numai două studente...“

„Realitatea era crudă, conchidea interviewatul, iar Vania Răutu a flatat-o și a îndulcit-o.“

Apărarea era de efect momentan, dar nu în marginile adevărului.

Fresca „băltoacei“ și cronică decăderii unui oraș

Compus „sintetic“ este într-o anumită măsură orașul Ciubărești, însă nu atât în sensul mărturisit de scriitor.

„Contribuția“ Romanului – „poziția pitorească“ – nu are aproape nicio însemnătate, iar aceea a Ploieștiului – „fizionomia“ – rămâne practic un termen fără referent.

De la Iași, recunoștea C. Stere, au fost „împrumutate“ „mai multe tipuri, întâmplări și lucruri caracteristice“. Cât privește ultimele pomenite, neîndoielnic ele sunt numeroase. Ca și Iașul, Ciubărești e așezat pe mai multe coline (pretins, în număr de șapte), dintre care una e Dealul Ogarului (Copou), unde e cartierul aristocratic, străbătut de strada cu același nume; un alt cartier al său (locuit în mare parte de evrei) e Târgul Pupaței (Târgu Cucului); o mahala se numește Cazacinci (Tătărași); alta e Glodăria (Broscăria); pâraiașul ce o mărginește e Calcarina (Calcaina); undeva, în centru, e Academia Ciubăreană (Academia Mihăileană), legată de liceu printr-un Arc, mutat nu peste mult de acolo; corsoul său e strada Moțoc (Lăpușneanu), pe care se află terasa Grütli (Tuffli) și Clubul Vânătorilor (Jockey Clubul); în apropiere de oraș se înalță Dealul Recci (Repedea) ș.a.m.d. Totul e transparent, toponimele, ca și înfățișarea cunosc modificări mici, care seamănă mai mult cu un machiaj ușor, parcă făcut cu grija să nu înșele pe nimeni.

Ieșene sunt, iarăși se recunoștea, unele „tipuri“ și „întâmplări“.

Sinteza, în fapt, se produce prin prelucrarea unora dintre aceste tipuri și întâmplări, prin omiterea altora legate strâns de capitala Moldovei și prin importarea câtorva din alte părți. Iar scopul întregii operații era conturarea unei fresce cât mai întinsecat posibil a acestui mediu în care Ion Răutu urmează să acționeze. Este „băltoaca“ liniștită, mlaștina în care mișună hidoase făpturi primare, într-un timp care stă pe loc.

Sumbru este peisajul văzut de Ion Răutu îndată ce pășește pragul „patriei ideale“. Punctul de trecere a frontierei (cu subofițerii bătărași și soldații neechipați, în opinci, cu vameșii și instalațiile carantinei primitive și neigienice, cu slujbașii dedați la hatâruri), apoi Iașul, cu impozantul său Hotel Traian, dar cu mirosuri pestilențiale, lipsit fiind de canalizare, cu medicul comunal ce nu-și face datoria, cu grupul de dezertori arestați văzut pe stradă, totul îl dezamăgește pe fostul deportat siberian și îl face să se simtă „rușinat și umilit“ în fața unui călător străin, spectator sarcastic.

Un portret în tușe acide este cel al primului cunoscut mai îndeaproape, vărul Zamfirache Zaima, judecător, care îl orpilează pe Ion Răutu prin fizicul său, prin contrastul dintre totala lipsă de finețe și îmbrăcămintea sa elegantă, prin sociabilitatea sa lăbărtată, dar îndeosebi prin felul cum înțelege să împartă dreptatea.

Alte portrete de același gen urmează în cascadă pe parcursul turului de orizont pe care Ion Răutu îl face în Ciubărești. Clasa aristocraților este reprezentată de mari latifundiari cu figuri antediluviene, exemple de degenerescență (beizadea Nicu Dogia-Misitu, Alecu Sferțea-Casta Diva, Virginia Canta, Mitea Vatatzî-Bârnoveanu, în capitolele *Terasa*, „Grütli“ și *Păcate vechi*). Mai numeroși sunt politicienii, recrutați din marea și mica boierime, dar și dintre universitari și avocați (Tică Vasilescu, „marele elector“, Sorin Dogia-Ialpușeanu, șeful albaștrilor, Anton Zori, cel al roșilor, Andrei Coteanu, Aurel Cernea, toți din localitate, sau cei de la „centru“, Nitză Vasilescu, Calistrat Cazara, Teodor Canta, Clemente Arnăutu, Filip Dresu, Sașa Delescu etc., în capitolele *Terasa*, „Grütli“, *Campania*, „Răsuflații“, *Marasmul*), niciunul atașat unor principii, unei doctrine, manifestându-se mai ales în campaniile electorale, care, în contextul „rotativei“, n-au însemnătate, guvernul mereu asigurându-și victoria.

Nulități sunt cei mai mulți profesori universitari – „augurii“ (Ion Petrescu, rectorul, G. Moțoc și Vespasian Sibianu, decanii de la Litere și Drept, Nifon Dimitrescu și îndeosebi „geograful“ Cristophor Arghir, la ale căror prime cursuri Ion Răutu asistă cu stupeoare, pentru a nu le mai frecventa vreodată. Fac excepție doar Alexe Themistoclide, profesor de arheologie, și Carol Peters, „fizicianul“ (mai apoi, doctorul), amândoi „putând face cinste oricărei universități apusene“, primul însă cu ciudățeni care nu îl fac util unei acțiuni sociale.

„Intelctualii“ ciubăreșteni numără pe Miron Osmanli, „genialul stâlp de cafenea“, de o luciditate rară, dar cu o mentalitate și comportamente reprobabile în familie, față de prieteni

și semeni (precum la „șezătoarea boemei literare“, la conferința dintr-un târg de provincie sau la cărciuma „Respectului general“), pe secundantul lui, Albrecht Knix, dar și pe „belferi“, caracterizați, toți, de incultură, „de primitivitate de gândire și vulgaritate de sentiment“.

Oarecare lumină aduce în tablou cercul socialist din casa lui Vasile Credință, la care se adaugă socialiști din alte părți, precum Gheorghieș Război-Vrânceanu, doctorul Alexandru ori frații Dobrovici. Fiecare din ei are totuși măcar o caracteristică inconvenabilă, rizibilă. Alți intelectuali socialiști, precum Jean Lascaride, Raul Dionide, superficiali, se dedau unor distracții dezonorante. Iar Bran Caroi, orator stereotip, fără pregătire serioasă, e înclinat din fire spre minciună și derapări în imoralitate. (În portretizarea tuturor figurilor, de altfel, un loc important îl joacă anecdota și „cronica scandaloasă“.)

Dintre studenți, majoritatea (o mostră, „la jeunesse dorée“, e prezentată pe terasa „Grütli“) anticipează încadrarea lor curândă în rândul maturilor dedicați menținerii sau cățărării pe treptele sociale de sus. Notă distinctă fac aici „normaliștii“ dimprejurul lui Vasile Credință – Spiridon Ciorbadgioglu, Raicu Ionescu, Gheorghe Oanea, Ilie Turcu, N. Soltuz, Anton Vădrășcan, Caliopi Candiani, care nici ei nu au o cultură întinsă, dar sunt onești și devotați idealurilor înalte, pe care se străduiesc a le sluji cum pot și după ce trec pragul tinereții înflăcărare.

Așa cum am afirmat, fresca întunecată a „băltoacei“, stătătoare în „tipicitatea“ ei, coexistă în *Ciubărești* cu o cronică a decăderii orașului. În explicațiile pe care i le dă proaspătului venit de peste Prut, Miron Osmanli îi atrage atenția asupra unei anumite „originalități“ a Ciubăreștilor, dată de existența aici a unor formațiuni politice cu veleități de independență față de guvern, precum „Cohorta“ lui Vespasian Sibianu, „Frația democrată și liber-cugetătoare“ și „Cercul literar“, acesta din urmă și cu o contribuție de seamă la viața culturală a urbei. Notă aparte avea Ciubăreștii și prin saloanele lui „strălucitoare“, în frunte cu cel al Elvirei Vasilescu.

Primele alegeri la care asistă Ion Răutu (cap. VII *Campa-nia*) consemnează, prin victoria guvernului, al cărei artizan este Tică Vasilescu, transfug de la „roșii“ la „albaștri“, începutul decăderii orașului; sfârșitul ei coincide cu ruptura dintre „marele elector“ și fiul său vitreg, Nitza Vasilescu. La următoarele alegeri, candidatul numit de centru câștigă împotriva coaliției formate în localitate de „guvernamentali“ și de cei din opoziție. Este și momentul dispariției Elvirei Vasilescu, în urma înfrângerii ei în duelul monden cu mai tânăra Dolores Barancea. „Cronicarul“ înregistrează astfel începutul „exodului“ ciubăreștenilor, între care se numără Ipolit Mircescu, Cristophor Arghir, Jean Lascaride.

Pe fondul „băltoacei“ și al decăderii treptate a orașului se desfășoară și acțiunea eroului principal.

Evoluția lui Ion Răutu

Început cu decepția provocată fostului deportat siberian de contactul cu „patria ideală“ și cu orașul ei „tipic“, Ciubărești, volumul al VI-lea din *În preajma revoluției* se încheie cu un eveniment care deschide perspective pentru împlinirea misiunii pe care și-o asumase, anume alianța cu cel care, atunci, se prefigurează ca viitor șef al partidului liberal, Aurel Crășneanu. Este o ascensiune certă, împotriva mediului mai mult inert decât ostil.

Nici începutul, nici sfârșitul acestei ascensiuni nu sunt în text limpede datate. În ceea ce privește pe cel din urmă, totuși, el poate fi plasat destul de exact în timp, întrucât în capitolul penultim, *Marasmul*, se precizează că „lumea era agitată de afacerea Dreyfus, care, pe vremuri, împărțise Universul întreg în două tabere învrăjbite“. Or, „afacerea“ în cauză atinge apogeul în 1899.

O altă trimitere, foarte semnificativă, la un eveniment istoric mondial se găsește în capitolul XVI *Doctorul Alexandru*, anume la primul război chino-japonez, din anii 1894-1895.

Aparent, aceeași valoare ar trebui să aibă și cele două campanii electorale menționate, în condițiile în care, în preajma acelor evenimente istorice, în România au avut loc alegeri parlamentare doar în octombrie 1895 și în aprilie-mai 1899. Dar prima campanie din roman e distanțată în timp față de reperul sigur (războiul chino-japonez); ea e, prin urmare, premeditat „antedatată“. În cazul congresului socialist, lucrurile sunt mai complicate, în interval Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România având astfel de întruniri anuale, cu o singură excepție (1896). Cu toate acestea cronologia se poate stabili în linii mari.

Ion Răutu sosește, așadar, în țară în luna mai a unui an neprecizat, probabil 1892. Toamna, se înscrie la facultățile de Litere și Drept. Anul următor, în săptămâna Paștilor, participă la congresul socialist. Prin luna noiembrie a aceluiași an, are loc un incident studentesc relatat în capitolul *Germanii*, incident cu implicații personale pentru Ion Răutu, el devenind, după ce fusese subiect de reportaje senzaționale, ținta a unor atacuri în presă. După acest incident ia ființă societatea studentească „Chemarea“, având drept scop organizarea de conferințe și cursuri pentru adulți la periferiile orașului.

În a treia primăvară, după numai doi ani de studii, Ion Răutu își ia cele două licențe, obținând și numirea la liceul din Ciubărești ca profesor de istorie; la începutul verii, moare Iorgu Răutu, stăpânul Năpădenilor, și fiul, obținând cu ajutorul lui Tică Vasilescu un pașaport românesc, se întoarce în Basarabia; la frontieră este însă arestat de un jandarm zelos, care îl cunoscuse în Siberia; este și motivul pentru care ajunge târziu la înmormântarea tatălui. Între această călătorie și cele două evenimente „care i-au impus cărarea în viață“ (cap. al XVI-lea, *Doctorul Alexandru*) nu poate fi o distanță prea mare. Cel dintâi este menționatul război chino-japonez, care îl face pe erou, clarvăzător ca nimeni altul, să „întrezărească vastele perspective ce se deschideau prin înălțarea unei mari puteri mondiale în Extremul Orient“, circumstanță în care „nu mai era vreme de pierdut“. În consecință, el se hotărăște să intre

în contact cu ministrul Nitza Vasilescu, acela care, în articolul său de odinioară, *Inamicul firesc*, părea să înțeleagă direcția în care trebuie să se îndrepte politica României. Un scop secundar al întrevederii îl constituie demersul, la rugămintea doctorului Alexandru Petrof, împotriva prefectului de Tulcea, care admisesse în județul său intervenții ale Ohranei împotriva unor refugiați ruși. Întrevederea, la Sinaia, în cursul verii, nu-și atinge scopul, căci Nitza Vasilescu, în noua sa postură, e mai circumspect în privința „inamicului firesc”. În casa ministrului, însă, Ion Răutu face cunoștință cu soția acestuia, Ivonna, de care se îndrăgostește fulgerător, dragostea sa fiind, la fel de fulgerător, împărtășită.

„Toamna” (1895 ? 1896 ?), apare la Ciubărești revista „Farul”, cu un „program țărănist, rezumat în patru cuvinte: pământul, votul, cartea și pușca”; în redacție găsindu-se mai toți „normaliștii” cunoscuți la Vasile Credeană. Revista îl izolează pe Răutu de „intelectuali” (socialiști); pentru a preveni „dizidența”, Bran Caroti se stabilește o vreme la Ciubărești.

„După doi ani de apariție” (1897 ? 1898 ?), „Farul” trece printr-o criză, fiindcă Răutu pierde temporar mai mulți colaboratori; revista găzduiește un studiu al lui Alexe Themistoclide ce demonstrează ignoranța și falsurile lui Cristophor Arghir, apoi un pamflet al lui Miron Osmanli contra aceluiași; în replică, geograful declanșează o polemică acerbă împotriva lui Ion Răutu, ce răspunde doar cu o nouă profesie de credință. Luând cunoștință de foametea ce bântuie la sate, în martie (1899 ?) publică articolul *Piemontul*, unul dintre cele care atrag atenția lui Aurel Crăsnanu asupra directorului „Farului”.

Ciubăreșteanul Ion Răutu și prototipul său

Comparând itinerariul temporal de mai sus cu biografia prototipului – a romancierului însuși (v. *supra Cronologia*; pentru mai multe detalii a se vedea studiile noastre: *Duelul lui C. Stere de la 1894*, în „România literară”, anul XL, nr. 1,

din 11 ianuarie 2008, p. 16-17, 18; C. Stere, colaborator al *junimistei* „Era nouă”, I-II, în „Cultura”, anul III, nr. 47, din 27 noiembrie 2008, p. 12-13; nr. 48, din 4 decembrie 2008, p. 14-15; C. Stere și „afacerea de onoare” de la 1894, în „Transilvania”, nr. 2, februarie 2009, p. 30-46; *De la polemică acerbă la pact de colaborare. C. Stere și A.A. Bădărău*, „Transilvania”, an. XXXVIII, nr. 9, 11, septembrie, noiembrie 2009, p. 44-55, 29-36), se constată lesne o seamă de diferențe deloc neglijabile.

Romanicerul nu „i-a împrumutat” lui Ion Răutu bogata sa activitate publicistică, desfășurată între 1893 și 1898 la „Munca”, „Evenimentul”, „Adevărul”, „Evenimentul literar”, „Lumea nouă”, „Arhiva” și „Era nouă”, preferând să reculeze, în timp, cu 10 ani, apariția revistei „Viața românească”, numită în roman „Farul”. (Mai sus citatul articol *Piemontul* e „cronica internă”, intitulată *Piemont românesc*, din primul număr al celui de-al doilea an de apariție a revistei ieșene, ianuarie 1907.) Neîndoielnic, eroul apare mai puțin activ decât prototipul său, dovedește mai puțin capacități excepționale, erudiție și combativitate, în schimb, câștigă în congruență, în consecvență spirituală și ideologică.

Incidentul studentesc din 1894, în care C. Stere convinge studențimea ieșeană să se desolidarizeze de colegii din capitală, porniți într-un amplu protest național, antigubernamental (anticonservator), e prezentat (în cap. XII *Germanii...*, consacrat „primului germen al «cazului» Răutu, sortit la o atât de exuberantă eflorescență”) cu o luminare favorabilă a rolului jucat și cu o caricaturizare a trimisului bucureștean T. Petrescu (numit în roman Mitiță Constantinii, „al unsprezecelea de-cemvir” și „polobocelul”).

În urma acestei acțiuni are C. Stere, de fapt, întrevederea cu ministrul Take Ionescu (modelul lui Nitza Vasilescu), cu scopul de a-i solicita eliberarea unui pașaport românesc și, de asemenea, înaintarea dosarului pentru obținerea cetățeniei române prin „recunoaștere”. Deși ministrul i-a satisfăcut cererile, pașaportul fiind acordat imediat, iar legea de recunoaștere

trecând, în Parlament, în primăvara următoare, la întrevvedere el i-a declarat textual vizitatorului: „... de vom vorbi zece ani împreună, tot nu ne înțelegem. D-ta mie îmi faci efectul unei organizațiuni cu totul străină minții mele și eu d-tale, desigur, tot așa efect trebuie să-ți fac. Și cei șapte ani pe care i-ai petrecut în Siberia nu pot singuri să explice această absolută imposibilitate, nu de-a fi de acord, dar măcar d-a ne înțelege unul pe altul. Este o lume întregă între un socialist adevărat și un nesocialist.“ (Take Ionescu făcea această mărturisire în Parlament, în 1899!)

În posesia pașaportului românesc, C. Stere își vizitează familia în noiembrie 1894, apoi în ianuarie 1895, precum atestă documentele publicate de Gh. Tulbure. La înmormântarea tatălui se duce având acte de cetățean român. Și ulterior merge în Basarabia aproape anual.

De altfel, incidentul care, în roman, îl determină pe erou să intervină la ministru, are loc în realitate, sub o altă formă, mai târziu. Prototipul doctorului Alexandru Petrof este Petru Alexandrof, fugit din Rusia și stabilit în Dobrogea înainte de 1877, când devine automat cetățean român. Cumnat al scriitorului Vladimir Korolenko, care îl vizitează frecvent, el găzduiește și ajută numeroși refugiați ruși. În aceste condiții, sub o administrație liberală, în 1898, i se aduce acuzația de spionaj în favoarea Rusiei și cunoaște o serie de prigoniri. Pentru a se disculpa, doctorul va solicita instituirea unui juriu de onoare, format din personalități de vază. Astfel, în fața juriului, prezidat de B.P. Hasdeu, s-a desfășurat un proces nonformal, „apărarea“ fiind susținută de C. Dobrogeanu-Gherea, iar „acuzarea“ de avocatul Leonida Stere, vărul lui C. Stere. Acesta a participat indirect la „proces“, semnând, alături de Zamfire C. Arbore, dr. Crăsescu, dr. F. Codreanu, C. Dobrogeanu-Gherea și prof. Axentie Frunză, un protest contra calomniilor aduse lui Petru Alexandrof. Juriul a încheiat un proces-verbal conchizând că „nimic nu atinge sub raportul acuzațiilor onoare [celui în cauză]“.

Nemotivată practic din punct de vedere epic, prezența pitoreștii figuri în roman se datorează probabil faptului că,

exact în momentul compunerii lui, ea fusese evocată în ziarul „Adevărul“ (nr. 15.030, din 31 decembrie 1932) de către I. C. Atanasiu, în articolul *D-rul Petru*, de fapt un capitol din lucrarea *Pagini din istoria contemporană a României. 1881-1916*. volumul I *Mișcarea socialistă 1881-1900*, tipărită în 1934 la Editura Adevărul.

Revenind la prototipul eroului principal, C. Stere absolvea o singură facultate, cea de Drept, în 1897 (patru ani după înscriere), după care se înscria în barou și pleda de câteva ori, dar își lua asupra-și, de asemenea, administrarea unor moșii.

Romancierul nu-i împrumută lui Ion Răutu nici începutul fericit al carierei politice – alegerea în funcția de ajutor primar al orașului Iași în octombrie 1898. Poate că ar fi fost o devalorare prea directă a identității lui reale. Dar va fi fost și un alt motiv: un merit în alegerea respectivă l-a avut profesorul universitar (în capitală, deși locuia în Iași) Gh. Mârzescu (marele elector Tică Vasilescu), revenit la liberali, care l-a și apărat în Parlament, întrucâtva împotriva șefului D.A. Sturdza, înclinat, sub atacurile opoziției, să se desolidarizeze de aliații ocazionali socialiști.

În sfârșit, relațiile lui C. Stere cu Ionel Brătianu s-au strâns probabil ceva mai târziu și numai după ce fostul ajutor de primar a acumulat suficient capital politic.

Totul demonstrează, așadar, că eforturile romancierului merg în direcția conturării unei figuri cât mai frumoase a eroului său, idealizate, simultan cu dezvoltarea unei imagini extrem de sumbre a mediului. E un tendenționism substanțial, care dăunează verosimilului și, în genere, literarității.

Ceea ce nu intră sub incidența ideii de demonstrat, precum relația lui Ion Răutu cu Elisa, episodul Ivonna, moartea tatălui, ia o defășurare firească și rezultatele în plan artistic sunt mai bune.

Vorbind mai sus despre personajele principale, am amintit în câteva rânduri modelele (prototipurile) lor. Adăugăm aici altele, sub forma unei liste mai cuprinzătoare, în care e

integrată contribuția mai multor publiciști și critici, între care merită să fie numiți C. Săteanu (*Cronica unui oraș*, în „Adevărul“, nr. 15.750, din 22 mai 1935) și Iuliu Pascu (*C. Stere în adevărata-i „lumină“*, „Revista critică“, anul X, nr. 1, ianuar-mart 1936, p. 1-29; lista la p. 13).

POLITICIENI: Tică Vasilescu – Gheorghe Mârzescu (în ipostaza de profesor universitar și „mare elector al Iașului“; în ipostaza de cap de familie, e tatăl lui Take Ionescu); Gherasie Bivolaru – Alexandru A. Bădărău; Aurel Cernea – D. Greceanu; Demetru Jonea – N. Gane; Aurel Crășneanu – Ionel Brătianu; Margot și Vasile Gârlă – Maria (născută Cerchez) și Gheorghe Baltă; Nitza Vasilescu – Take Ionescu; Nazarie Mreană – G. Panu; Achilică Epaminonda Porphirogenete – Sculy Logothetides; T.T. Flor – P.P. Carp; Anton Zori – Petru Poni; Basile T. Vatatzî – Matei B. Cantacuzino; Serge Covorâscu – G.A. Scorțescu; Filip Dresu – N. Fleva; Mircea (Ionescu) Dinargeș – Barbu Delavrancea; Calistrat Cazara – Lascăr Catargiu; Todiriță Canta – D.A. Sturdza; Iorgu Vatatzî „Maharadjaua“ – George Gr. Cantacuzino „Nababul“; Sașa Delescu – N. Filipescu; Leonida Ciupagea – E. Carada; Hariton Spirescu – Spiru Haret;

„**CERCUIȘTI**“ (JUNIMIȘTI): Ipolit Mircescu – Titu Maiorescu; Paul Meșteru – P. P. Missir;

UNIVERSITARI: Alexe Themistocle – A. Philippide; Vespasian Sibianu – Aron Densușianu; Giorgie P. Moțoc – G. A. Ureche; Nifon Dimitrescu – D. Alexandrescu; Carol Peters – Fr. Rainer; Christophor Arghir – N. Iorga;

INTELECTUALI SOCIALIȘTI: Vasile Credință – Ion Nădejde; Anastasia Credință („coana Pica“) – Sofia Nădejde; Gh. Război-Vrânceanu – C. Dobrogeanu-Gherea; Bran Caroiți – V. G. Mortun; Todi Baclava – Toni Bacalbașa; Jean Lascaride – Ion (Jean) Cantacuzino; Raul Dionide – George Diamandy; Atanasie Dobrovici – Al. Radovici; C. Dobrovici – Ion Radovici; Panaite Globă – I. C. Atanasiu; Petru Alexandrof – Alexandru Petrof; Avram Eisenstein – publicistul Edelștein; Gheorghe Chiricuță – N. Pițurcă; Costache Popovici – moș Ion Petrovici;

„**NORMALIȘTI**“ – „**FARIȘTI**“: Raicu Ionescu – Raicu Ionescu-Rion; Spiridon Ciorbadgioglu – G. Ibrăileanu; Anton Vădrășcan – D.D. Pătrășcanu; N. Soltuz – N. Quinezu; Mihai Nastia – Mihai Pastia; Gheorghe Oanea – Spiridon Popescu; Ilie Turcu – Iancu Botez; Caliopei Candiani, căsătorită Peters – Marta Trancu, căsătorită Rainer; Gheorghe Din Suceavă – Gheorghe Din Moldova (Kernbach); Sidonia Alexe – Izabela Sadoveanu;

SCRIITORI: Miron Osmanli – I. L. Caragiale; Nicolae Pădureanu – Mihail Sadoveanu; Petre Rășinar – Octavian Goga;

ZIARIȘTI: Leon Berman – E.D. Fagure sau/și Jacques Lewin; Anibal Ionescu – Stelian Popescu; Albrecht Knix – Leopold Hax.

Vol. VII ÎN AJUN

Ca și în cazul panoului siberian, structurarea celui românesc nu e una organică, impusă de materialul epic. Volumul al VII-lea extinde, în fond, fresca mediului stagnant, „ciubăreștean“, aducând mai multe detalii, nu de puține ori anecdotice, la portretele deja conturate (Raul Dionide, Bran Caroiți, Christophor Arghir, Partenie Aroneanu, Dolores Barancea), precum și câteva figuri noi (latifundiarul Arsenie Sferțea-Izăreni, deputatul Pamfil Toteanu, cei trei „ofi“ – profesorii universitari Naum Călărășu, D.D. Dinescu și Armand Damianovici –, Bohumil Kropsa și Anibal Ionescu, vechiul și noul patron al ziarului „Vestea“, scriitorii Petru Rășinar și Nicolae Pădureanu, ardeleni Octavian Petrovici, Valer Timiș și Traian Cania etc.).

Fără accidente, salturi sau căderi, este și ascensiunea, în plan social-politic, a eroului principal, desfășurată, de altfel, într-un interval relativ scurt, mărginit de trecerea „răspântiei“ (1899) și de intrarea în acțiune odată cu izbucnirea revoluției în Rusia (1905). Experiențe noi se produc doar la capitolul vieții spirituale și al celei erotic-sentimentale.

Ales deputat prin forțe proprii și cu ajutorul „fariștilor“, nu al lui Aurel Crăsnanu, care se limitează la un sprijin moral, Ion Răutu nu progresează prea mult în împlinirea misiunii pe care și-o asumase, parlamentul românesc fiind, își dă seama, o oglindă fidelă a societății, fără funcția ce îi revine prin definiție, ca arenă a luptelor politice, de programe și idei, decisive în luarea deciziilor majore. El ține un „*maiden speech*“ care îi aduce „un succes de tribună“, intră în partidul liberal odată cu o parte dintre intelectualii partidului socialist, care îl consultă asupra oportunității pasului, întocmește un proiect de lege în ajutorul țărănimii, proiect pe care și-l însușește, cu schimbări substanțiale, ministrul Hariton Spirescu.

Mai rodnice sunt demersurile făcute de Ion Răutu în vederea lărgirii orizonturilor sale. Călătoria pe care o întreprinde în Apus, în prima vacanță parlamentară, înainte de trecerea în noul secol (jurnalul său indică anul „189...“), înseamnă „descoperirea Europei“, în natura variată și în urbanistica ei, aici revelația absolută constituind-o importanța viețuirii îndelungate, secole de-a rândul, în și prin cultură. Concomitent, Ion Răutu ia pulsul mișcării socialiste din țările occidentale, interesându-se mereu de soluțiunile întrevăzute acolo la problemele care-l preocupă.

Alte călătorii face Ion Răutu în Ardeal și Bucovina, pentru a-și da seama de situația populației românești sub raport național, cultural și economic.

„Descoperirea Europei“ ocupă în roman un spațiu la prima vedere foarte larg – șapte capitole. În fapt, însă aici intră și revederile: cu neschimbatul Miron Osmanli ori cu vechi tovarăși din Siberia, în ipostaze noi (Boleslaw Stadnicki, fostul socialist internaționalist devenit socialist polonez, Isaac Blumberg, acum Genosse Prudens) sau în cele cunoscute (grupul de la Geneva, cu Minin-Danilov, Suhanov, Vasiliev și Jaba). Piese de rezistență se dovedesc tot descrierile – câteva picturi celebre, „Alpenglühen“, un apus de soare florentin, un răsărit de soare pe Ceahlău etc.

În două dintre cele șapte capitole, cele „florentine“, avanscena este ocupată de experiența intim sentimentală pe care o

trăiește Ion Răutu alături de Ivonna Vasilescu. „Povestea de dragoste“ e bine structurată, de la dubiile în privința caracterului, real ori iluzoriu, al promisiunii, la tensiunea așteptării înfrigurate, la scenele de comuniune carnală și spiritual-artistică (aici cu explicarea creației geniale prin „nostalgia inaccesibilului“), apoi la rezolvarea situației complicate, fără ciocnirea conveniențelor, dar și într-un chip plauzibil.

O altă experiență, foarte atent urmărită în narațiune, este aceea a „căminului“, marcată de „criza“ relației cu Elisa, căsătoria cu ea și nașterea fiicei Ginetta.

Încă o dată, „masa vieții trăite“ de autorul însuși este, pe de o parte, sărăcită și modificată prin intervertire, pe de altă parte, îmbogățită de ficțiune.

Alegerea lui C. Stere în parlament are loc în martie 1901, după intrarea în partidul liberal și datorită acesteia. (În 1904, după ce la guvernare ajuns conservatorii, nu mai este ales deputat, dar va câștiga din nou campania electorală organizată de liberali în 1907.) Primul discurs parlamentar („*maiden speech*“) l-a rostit la sfârșitul lunii noiembrie 1901.

Carierea de profesor universitar a prototipului nu e „împrumutată“ eroului, deși ea ar fi asigurat un temei solid în plan științific, publicistic și chiar politic. Prin absența ei, evoluția lui Ion Răutu alunecă ușor în neverosimil.

C. Stere întreprinde călătoria sa în Transilvania în mai 1906, adică într-un răgaz pe care i-l dă activitatea desfășurată la Chișinău. În roman sunt utilizate parțial „impresiunile“ publicate în „Viața românească“ (*Patru zile în Ardeal*), completate de o imaginară vizită la Blaj. Cât privește Bucovina, câteva sate de la graniță le văzuse în 1898, în timpul excursiei grupului de foști colaboratori ai „Evenimentului literar“, dar capitala provinciei, orașul Cernăuți, o vizitează abia în 1908, fiind invitat la „jubileul“ „Junimei literare“.

Există informații conform cărora C. Stere ar fi trecut prima dată granița apuseană a României prin 1901-1902, dar „descoperirea“ Europei a făcut-o cu certitudine în 1910-1911. Epistolarul său din 1910, cel păstrat, arată trecerea prin Austria

(Viena) și Elveția (Geneva). În octombrie același an el insera în „Viața românească“ un eseu despre cartea lui Dinicu Golescu *Însemnare a călătoriei mele*. Indiferent dacă a citit cartea boierului muntean înainte sau după călătorie, ca pregătire sau pentru compararea impresiilor, multe din observațiile făcute în eseu își găsesc utilizare în roman. La fel se întâmplă cu mai multe dintre întâmplările narate în conferința *Întâlniri fortuite*, din decembrie 1932 (audiția dramei wagneriene *Rheingold*, confundarea călătorului român cu un „Herr Pastor“, posibila „idilă“ cu vânzătoarea din München, înțelegerea conductorului bavarez, grija călătorilor elvețieni pentru un copil încredințat lor etc.), care atestă un itinerar Viena – München – Geneva. Iar la Geneva va sta mai îndelung după război.

În mai 1911, plecat într-o nouă călătorie în Apus, C. Stere trimitea la Iași cărți poștale ilustrate din nordul Italiei (Lacul Maggiore). Nu este exclus ca atunci să fi vizitat și Florența, al cărei peisaj este prezentat atât de detaliat în roman. În sfârșit, Berlinul l-a văzut cel puțin o dată, în 1917, însă nu există nicio informație pertinentă despre o vizită la Paris.

În cele șapte capitole consacrate „descoperirii“ Europei se aglutinează așadar impresii din mai multe călătorii, efectuate la date diferite.

Frapante sunt însă modificările pe care le cunosc în roman întâmplările majore, evenimente ce survin în viața societății românești. Înregimentarea „tinerimii generoase“ (a intelectualilor din PSDMR) în rândurile liberalilor, produsă în ultimele zile ale anului 1899 și făcută publică prin banchetul oferit în ianuarie 1900 președintelui partidului, D. A. Sturdza, e departe de a fi zugrăvită obiectiv. Rolul jucat de Ion Răutu e augmentat nu atât în sine, cât prin diminuarea rolului celorlalți, prin atribuirea lor a unei inconsistențe, a unui interes personal și îndeosebi lui Bran Caroiș (V. G. Morțun) a unei duplicități și servilism față de „șef“.

La fel, „sârba popilor“ e inspirată indubitabil din realitate, modelul fiind „afacerea mitropolitului primat Ghenadie“, din

anii 1897-1898, deplasată ad hoc cu peste un lustru mai târziu, „travestită“ firește, aici intrând și o schimbare a culorii politice a actanților. Tăria pamfletului, corosivitatea satirei și grotescul sunt incotestabile, însă obiectivitatea lipsește și cu atât mai mult valoarea „documentară“.

Cu un anacronism debutează și capitolul penultim: incidentul cu tinerii socialiști care răspândesc printre țărani constituția și sunt arestați ca instigatori nu este decât cel al „cluburilor“ socialiste la sate, întâmplat la începutul anului 1899, una dintre cauzele căderii guvernului liberal și, de asemenea, a dizolvării consiliului comunal în care C. Stere fusese ajutor de primar. „Mutat“ în timp, el trebuie să dea seama acum despre „fierberea“ din străfundurile societății, pe care, în ciuda rutinei („roata vieții“) și a „fugii“ anilor, Ion Răutu o percepe sensibil. La fel percepe și mișcările din „Europa subterană“ (deplasările clandestine ale revoluționarilor ruși spre patrie, deplasări izbutite, de altfel, și în urma intervenției sale la prietenul Crăsneanu), așa cum întrezărește (și datorită lămuririlor date de „generalisimul revoluției mondiale“ cu privire la faza în care se găsește lumea, a „imperialismului capitalist“) calculele făcute de „homus diplomaticus“ și de „mari căpitani ai trusturilor“. Este pregătirea noii etape în care va intra eroul. El „se zbugiumă fără odihnă“, „prevestește războiul și anunță înfrângerea [Rusiei]“, prevestește consecințele încă de la izbucnirea conflictului ruso-japonez, la „balul de la Curte“, în fața Regelui și a marilor demnitari, fără să fie crezut, ba chiar fiind ironizat, ca orice profet adevărat. Survenirea „trăsnetului din senin“, care era astfel doar pentru populația „băltoacei“ liniștite, înfripirea mișcărilor revoluționare în Rusia, în intervalul ianuarie – mai 1905, îl determină pe Ion Răutu să ia hotărârea de a purcede el însuși la acțiune în Basarabia natală.

Spre deosebire de plecarea la Chișinău a romancierului, cea a lui Ion Răutu relevă unele diferențe. Ea nu se face cu aprobarea și finanțarea prim-ministrului conservator, ci doar cu știrea lui Aurel Crăsneanu și a prietenului Constantin

Dobrovici, la gară totuși fiind prezent „fugosul boier“ Sașa Delescu, ce „plânge franc, îl sărută sufocat“ și deplânge „păcătoșenia“ clasei din care face parte.

Scena, la care se adaugă identificarea implicită a eroului cu „vestitorul apostol“ din poemul lui Octavian Goga, mărturisește înclinația autorului spre un romantism dus la marginea melodramaticului.

Și acest final, și anticipările anterioare, cu sublinierea apăsată a clarviziunii eroului, a „profetismului“ său intră întrucâtva în conflict cu așteptările implicite ale operei (dar și explicite, configurate în „epilogul“ făcut cunoscut de autor), conflict care, oricum ar fi fost soluționat, aducea o pierdere de credibilitate.

Vol. VIII URAGANUL

După traversarea evenimentului desemnat metaforic prin titlul volumului al VIII-lea, eroul și lumea întreagă se regăsesc tot „în preajma revoluției“, cu un pas mai aproape, dintr-un unghi de vedere, cu unul mai departe, din alt unghi de vedere.

Ajuns pe meleagurile natale prin iunie-iulie 1905 (după predarea răsculaților de pe crucișătorul Potemkin în portul Constanța, survenită la 25 iunie), Ion Răutu găsește toată populația „în așteptare“: pe țărani, ca și pe orașeni, pe intelectualii „moldovenizanți“ (Ivan Nicolaevici Telega, Chiril Chiriacovici Leon, Porfir Gheorghită), pe „liberali“ (dr. Roitman și Saharov), ca și pe cei atașați regimului (Pavel Brașevan și Andrei Matu). Nemaisuportând „izolarea și inacțiunea“, pleacă la Odessa, unde constată „haos sus, dezlănțuirea forțelor elementare jos“. „Gloata“ se dedă la manifestații care îl fac pe erou să se întrebe „Asta-i revoluție?“, în timp ce „pontifii“ (între care se numără mulți foști tovarăși de departare – Artamon Danilov, Mihail Suhanov, Serghei

Alexandrovici Jaba, Vasile Vasilevici Vasiliev, Isaac Blumberg, Avram Zalkind, Maria Culiceeva) se consumă în dispute asupra obiectivelor și mijloacelor de luptă. Și totuși „fluxul“ mai înaintează o vreme: sunt „zilele libertății“, cu promisiunea unei constituții, cu greve generale, cu înlăturarea cenzurii, cu „soviete“, cu pregătiri de alegeri pentru Duma. Acum Ion Răutu izbutește să înființeze la Chișinău gazeta „Nistrul“ în limba română, să pună bazele unui partid național-democrat și să înfiripeze un fel de campanie electorală. Vine însă imediat „refluxul“, cu „pogromuri organizate de poliție“, precum cel de proporții nemaivăzute de la Odessa, cu îngenuncherea burgheziei „liberale“, apoi cu sângheroase expediții de represalii în orașe și mai cu seamă în regiunile rurale. Refluxul se face simțit și la Chișinău, Ion Răutu fiind pus sub supraveghere, cu ordin de arestare în cazul când va fi surprins instigând pe săteni.

„La sfârșitul lui ianuarie [1906]“, eroul poate constata că „revoluția e înfrântă“ (cap. V *În răzmeriță*), iar „prin aprilie“, când trăsese deja, ca luptător implicat, dar și ca sociolog detașat, concluziile privitoare la cauzele înfrângerii, printre acestea numărându-se „defazarea“ în acțiunile proletariatului și ale țărănimii și îndeosebi neînțelegerea faptului că „de la soluționarea problemei țărănimii atârână tot viitorul revoluției și al omenirii în genere“, e îndemnat și de Vasile Giurilă să se întoarcă de unde a plecat, la „rostul său“, pentru că „n-a sunat ceasu pentru zidire în Rusia“, nici „din campania electorală n-are să iasă mare scofală“, „cu norodu întunecat, fără înche-gare și fără îndrumare și cu *intelighenția bezmetică* sau ticăloșită“ (cap. VI *Antractul*). Pentru dărâmarea țarismului, mai spune vechiul prieten, depozitarul jurământului făcut la Tobolsk, „e nevoi tot di o măciucă din afară“, iar moldovenii „trebuie să folosească popasu ista [...] ca să fim vrednici să ni durăm țara [...] și aici, și piști Prut, și piști munți“.

„Uraganul“ s-a dovedit a fi o stihie, dezlănțuind instincte primare, iar presiunea de o cruzime nemăsurată a făcut ca

ura tot mai puternică să se prelingă în adânc, de unde va izbucni cândva mai sălbatică.

Partea a doua a volumului are în centru o stihie similară, care survine acasă, în România. În fond, una din cele ce bântuiau periodic, provocate de „foamea constantă”, asupra căreia Ion Răutu atrăsese atenția. De data aceasta însă, ea este în viziunea eroului (și a romancierului) o „pală” a uraganului rusesc, care trece târziu și peste Prut.

Încă de la întoarcerea sa, Ion Răutu simte fierberea satelor, percepe circulația „de la moș la moș” a știrilor despre răzmerița din Rusia, receptează așteptarea înfrigurată a „studienților” care vor da „semnul”.

Și ca și mai înainte, prevestește izbucnirea „uraganului”, o anunță opiniei publice. Publică astfel, în „Farul”, studiul *Marxismul și țărănimia*, în care „fu rezumată teoria lui asupra rostului social al țărănimii”, studiu ce critică doctrina marxistă ortodoxă, arată tuturor, și celor de la cârma statului, calea de urmat pentru rezolvarea problemei.

Prevestirea neluată în seamă se confirmă și răscoala izbucnește mai întâi în satul Vaideei bine cunoscut lui Ion Răutu. Nemulțumirea, ura acumulată se precipită brusc la apariția „stelei de foc” și a „studienților” care dau „semnul” și satul îl alungă pe arendaș, împarte bunurile, dă foc conacului (cap. VIII *Meteorul*). Și „pojarul” se extinde, izbucnind aparent câteodată din nimic, precum în târgușorul Răzoaia, sau numai pentru că s-a dat „semnul”, pentru „a fi în rând cu lumea”, ca în satul Cepurile. Este momentul în care Ion Răutu este pus în fața unei probleme de conștiință, de a accepta sau nu postura de „apărător al ordinii”, ca prefect al județului în care locuiește, cu riscul de a pedepsi pe cei care au dreptate și de a apăra pe cei care nu au. Asumându-și împreună cu alți „tineri idealști” misiunea de a pacifica satele, el izbutește să o ducă la capăt arătând fermitate, impunând „învoielii” mai bune, provizorii până la legiuirile drepte ce trebuie să vină ca rezultat al luptei politice.

„Pojarul” continuă în alte părți, unde cunoaște o mai mare violență și unde, pe fondul unei țări „fără cârmă” (cap. XII), și represiunea e mai brutală, atingând culmile cruzimii și iraționalității (la Stufestii, la Golășești și Țuicari etc.). Asistând cu durere la aceste „orori inutile”, și la aceeași acumulare în adâncuri a urii feroce, Ion Răutu lansează o campanie pentru încetarea lor, propovăduind (cu succes) amnistia. Dar ajunge să constate și imensa inerție, „întunericul” ce domnește în lumea satelor nu de mult răsculate, care, la nici o lună, „au votat, conform tradiției, după porunca subprefecților”. Ion Răutu „se îngrozi de povara ce-i căzu pe umeri”, povara noii sale misiuni, care o înglobează și pe cea veche.

Observator al ambelor „uragane” și jucând un rol activ a fost și prototipul lui Ion Răutu. Ce-i drept, peste Prut, nu a stat „aproape un an”, ci doar patru-cinci luni, începând cu sfârșitul lui decembrie 1905, cu mai multe absențe (călătorii în țară și în Ardeal) și cu o „acoperire” bună, de avocat al zemstvei în procesul „Calmuschi”. Observațiile însă le-a comunicat direct opiniei publice. Începând din 6/19 ianuarie 1906, până la 26 ianuarie/8 februarie 1906, C. Stere publica în ziarul „L'Indépendance roumaine” un număr de șase „scrisori din Basarabia”, semnate C. Șărcăleano (vezi și [C. Stere] *Scrisori din Basarabia*, prezentate de noi, în „Limba română”, Chișinău, anul XVIII, nr. 9-10, septembrie-octombrie 2008, p. 47-54). După apariția revistei „Viața românească”, la începutul lunii martie, în ea dă la lumină o serie de „cronici externe” (*Urmările războiului ruso-japonez. Revoluția din Rusia*, nr. 1, martie 1906; *Alegerile din Rusia*, nr. 3, mai 1906; *Cum „pacifică” Stolâpin Rusia*, nr. 7, septembrie 1906; *Alegerile pentru Duma*, nr. 10, decembrie 1906), alte „scrisori”, semnate cu pseudonimul M. Costea (*Din Basarabia*, nr. 3, mai 1906; nr. 5, iulie 1906; nr. 7, septembrie 1906; nr. 10, decembrie 1906; *Din trecutul Basarabiei*, nr. 4, iunie 1906). Sunt de reținut, de asemenea, de la rubrica *Miscellanea*, mai multe note polemice la adresa lui N. Iorga și a revistei sale, „Sămănătorul”, care găzduise dezinformări cu privire la

situația din Basarabia sau jigniri și amenințări la adresa studenților basarabeni din Iași.

În același interval de timp, directorul „Vieții românești” publica o serie de „cronici interne”, relevând gravitatea situației din România și soluțiile întrevăzute („*Foametea constantă*” și *chestia agrară*, nr. 1, martie 1906; *Reforma morală și reforma electorală*, nr. 2, aprilie 1906; *Organizația locală*, nr. 3, mai 1906; *Fischerland*, nr. 6, august 1906, *Țară de latifundii*, nr. 10, decembrie 1906; *Formarea latifundiilor*, nr. 2, februarie 1907, *Cauzele mișcării agrare*, nr. 3, martie 1907).

Toate aceste texte (multe din ele fuseseră reproduse în alte ziare de mare tiraj, precum „Prezentul”, al Partidului Liberal) romancierul C. Stere le-a recitat pentru a reconstitui atmosfera epocii. (Operația fusese făcută, îi mărturisea el, în octombrie 1935, lui Mihail Sebastian, pentru volumul al VII-lea al romanului. Desigur, la fel a procedat și pentru volumul al VIII-lea. De altfel, între textele menționate reporterului figurau și cele semnate M. Costea, care nu aveau atingere cu întâmplările evocate în volumul *În ajun*.)

Mai mult, din publicistica pe tema revoluției rusești și a evenimentelor din Basarabia sunt reținute în partea primă a *Uraganului* numeroase documente: proclamații ale autorităților și ale revoluționarilor, telegrame, scrisori, știri și relații ale presei.

Toate acestea însă contribuie foarte puțin la fresca „revoluției”. Cu adevărat revelatoare sunt „detaliile” autobiografice și cele ficționale. În cea dintâi categorie se integrează, desigur, paginile din primul capitol, ce prind atmosfera casei părințești cu ruina ei cotropitoare, precum și portretul mamei la vârsta senectuții. Autenticitatea scenei trăite și întipărite pentru totdeauna în suflet o au apoi descrierile manifestației odessite din fața palatului guvernatorului din Odessa (cap. *Gloata și pontifii*), a morții preotului Andrei Găină (cap. *Moldovenii*) sau a călătoriei „cu balahula” de la Odessa până la Bender (cap. „*Svoboda*”). Poate și, într-o măsură, ultima consfătuire a șefilor revoluționari, din portul

Odessei, pe care C. Stere o pomenea, înainte de a fi început romanul, în *Preludii* (1930). Într-o măsură doar, pentru că mai mulți dintre participanți sunt personaje fictive.

În cea de-a doua categorie, a „detaliilor” ficționale intră fără doar și poate scena pogromului din Odessa (cap. „*Svoboda*”), cu teribila moarte a lui Avram Zalkind, a Mariei Culiceeva, a fiului ei Fonia și a lui Iliușa Jukov, cu devastarea clădirii „Foaii poporului”, de unde scapă, aproape pierzându-și mințile, Bella Ghitis. La aceasta se adaugă, desigur, „eposul” expediției punitive a generalului Bruenn în „volgănime”, culminând cu scena spânzurării lui Grișa Goncev și a flagelării cu biciul plumbuit, până la declararea morții, a lui Artamon Danilov (cap. *În răzmeriță*), scenă absolut memorabilă, care atestă talentul deosebit al autorului de a zugrăvi mase în mișcare, cu individualități schițate cât se poate de sugestiv.

Și pentru partea a doua, corespunzătoare „uraganului” românesc, autorul avea la dispoziție un bogat material documentar în propria sa publicistică, dar și în presa contemporană evenimentului. Din aceasta din urmă, se și extrag numeroase știri, „ultime informațiuni”, fragmente din reportaje.

„Fresca” însă relevă de la început o elaborare specială. Izbușnirea stihiei capătă o ramă ce o pregătește, cu recurs masiv la valențele contrastului. Odată cu părăsirea Rusiei, eroul intră în „ape line”, cum se intitulează capitolul al VII-lea. Titlul are, în fond, și o valoare ironică, căci liniștea e doar la suprafață. Pe puntea vaporului „Regina Elisabeta” sunt prezenți vechi „ciubăreșteni”, precum unul dintre „cei trei ofi”, o pereche revenită din voiaj de nuntă, alți membri ai societății înalte, ce nu bănuiesc nici furtuna ce bânuie în apropiere, nici fierberea din satele românești. Sunt „două lumi” (așa se intitulează capitolul al VIII-lea) diferite și tot mai mult în conflict, lucru de care Ion Răutu își dă seama limpede în convorbirile sale cu un T.T. Flor, cu un Arsenie Sferșea-Izăreni ori un Nazarie Mreană, ca și în disputa cu Cristophor Arghir, în legătură cu studenții basarabeni veniți la Ciubărești să se adape la izvoarele culturii naționale.

În „rama“ menționată sunt câteva elemente apăsate, nefirești, precum legătura strânsă dintre cele două maluri ale Prutulului (totuși, „râu blăstămat“, de netrecut), legătură asigurată de „multitudinea“ dezertorilor români fugiți în Basarabia (fapt dezmințit de statistici și de lucrările de istorie a armatei), precum și de „șoaptele de la moș la moș“, vestind „semnul“ dat de „studienți“ (care nu mai apar nicăieri altundeva în toată literatura istorică și epică consacrată răscoalei).

Ca și în celălalt tablou, al revoluției rusești, scenele de masă, ficționale, precum răscoala din Vaideei (cap. IX *Meteorul*), ca și cea din Cepurile, doar „pentru a fi în rând cu lumea“, devastarea târgușoarelor Răzoaia (cap. X *Pojarul*) și Alexeni (cap. XII *Fără cârmă*) sunt prinse cu talent descriptiv și înțelegere a psihologiei colective.

Nu în aceeași măsură sunt și unele dintre scenele represive, ale „ororilor inutile“. Câteva sunt „autentificate“ ca relatări decupate din ziare, dar, în parte sau integral, vădesc scriitura autorului. În scena represaliilor din Stufesti, conul de lumină cade pe cu totul neplauzibila împușcare de către soldatul Nichita Bardă a tatălui său răscolat, pentru a fi ridicată la rang de „simbol tragic al epocii“, iar în episodul expediției punitive din Golășești și Țuicari, neverosimila urmărire și bombardare de către armată a celor fugiți în văgăunile pădurilor e doar în vederea unui efect dramatic – rugăciunea muribunzilor. Generalizantă sau de-a dreptul caricaturală, onomastica ofițerilor însărcinați cu „pacificarea“ satelor (Ionescu-Popescu, Popescu-Ionescu, Ionescu-Fumul, Ionescu-Dion, Popescu-Hiperion, Popescu-Plantagenet), ca și aceea a autorităților și a proprietarilor sangvinari și ah-tiați de a-și mări averile (Manole de Prapornicesco, Renée Coadălnicescu, Niță Ciurciucurescu, Lucreția Popândău) mută cursul povestirii realiste direct în pamflet politic.

Deplasate sunt liniile și în episodul studenților basarabeni de la Ciubărești (cap. VII *În ape lime*). Din notița pe care prototipul eroului a dat-o la lumină, fără să semneze, în „Viața românească“ (nr. 1, ianuarie 1907, la *Miscellanea*), intitulată

D.N. Iorga și „jidano-ruși“, aflăm că în „Neamul românesc“ s-a comentat incidentul petrecut la un curs al profesorului A.C. Cuza, exact în forma arătată în roman, cu jignirea studenților basarabeni și amenințarea cu „lămurirea demonstrativă“. Notița „Vieții românești“ declara intenția de „a releva un «caz de conștiință»“ și condamna „instigarea“ de către un profesor universitar la violență contra celor veniți să studieze în limba națională. (N. Iorga, somat, va răspunde că respectivul comentariu nu-i aparținea lui, ci unui corespondent din Iași.) De reținut e faptul că studenților basarabeni li se dezvăluie numele – Alistar Cristea, Niță Sârghie [Serghei/Sergiu Niță], Ion Vântu (cu precizarea că a fost arestat în timpul campaniei electorale ca „agitator al țăranilor moldoveni“), Ioan Scobihorn, Ioan Mățu, Ulinici/Ștubeci, Prodan, Loghin, Pelivan, Șchiopu, Popovschi/Popescu. Se mai spune că ei reprezentau în adevăr „toate curente, bineînțeles înaintate, din țara din care au venit“, că o parte din ei „dezgustați și amărâți de primirea ce li s-a făcut, abia înscriși la Universitate, s-au retras“ și că alții au rămas. Nici „Viața românească“, nici ziarele ieșene nu amintesc despre „maltratări“, iar despre o „devastare“ a căminului basarabenilor nu putea fi vorba, întrucât nu exista. Un astfel de cămin s-a înființat abia după 1919. Ziaristul și omul politic Stere augmentase într-o măsură „cazul“, romancierul o face și mai mult, dramatizându-l în exces: unul dintre studenți fusese condamnat la moarte și evadase, iar după plecarea sa din România, va fi prins și „își va sfârși tânăra lui viață în furci“.

Alunecări în neverosimil se relevă și în capitoul „*Apărătorul ordinii!*“, care travestește experiența prototipului eroului, romancierul însuși. Dacă scena confruntării dintre Ion Răutu, numit prefect de Ciubărești, și generalul Tudor Barancea, comandantul trupelor din județ, în mare parte inventată, rămâne în cadrul plauzibilului, nu la fel se întâmplă cu episodul expediției în satele ce trecuseră prin părjol, având ca însoțitoare pe Luța, fiica vitregă de 17-18 ani. Episodul păstrează o anume tensiune, însă din acțiunile prefectului lipsește ceea

ce ar fi contravenit imaginii lui idealizate. El procedează la încheierea unor „învoieli“ mai drepte, dar nu ajunge să aplice legea în pedepsirea furturilor, a incendiilor și chiar a crimele comise în timpul revoltei. Cu conștiința că și-a făcut datoria, cu mulțumirea că în județul „său“ nu s-a tras în țărani, pe de o parte, îngrozit și revoltat de „ororile inutile“ din Muntenia, el își va da curând demisia, declanșând totodată, în presă, cu acceptul mai mult tacit al lui Aurel Crășneanu, o campanie pentru amnistie generală. Și aici Ion Răutu mergea pe urmele prototipului său, din al cărui articol intitulat *Amnistia* (în „Viața românească“, anul II, nr. 6, iunie 1907, p. 474-477) se reproduce un fragment esențial.

Ca și în cazul volumelor precedente, pasiunea nestinsă a autorului dăunează *Uraganului*, care, totuși, adaugă romanului ciclu *În preajma revoluției* destule pagini de memorabilă creație epică.

INDICE ALFABETIC AL PERSONAGIILOR¹

- ACULINA**, III 24, V 10,16; poreclită „Vârcolaca“, deținută de drept comun, spălătoreasă; Ion Răutu apelează la serviciile ei în închisoarea din Tiumen, apoi la Serghinsk;
- AFANASIEV**, IV 6; doctor la „spitalul“ din Ialutorovsk;
- AFONIN**, V 6; docilul însoțitor al Varvarei Liescova; când aceasta începe „să trăiască precum o călugăriță“, se sinucide în fața casei ei;
- AGAFONOV** Feofemp Inochentievici, IV 2; ispravnic în Kurgan; răspopit, căinos cu deportații; îi inspiră lui Răutu animozitate totală față de respectivul târg siberian;
- AGRAFENA IVANOVNA** – Grunea, II 13; consoarta lui Manin;
- AIZIC** cârciumarul, I 6; om bun la toate, în slujba lui Iorgu Răutu;

¹ În toate edițiile de până la Cel de-al Doilea Război Mondial ale romanului *În preajma revoluției*, primele trei volume dispuneau de un *Indice alfabetic al personajilor*, așezat înainte de *Cuprins*. Pentru fiecare nume se indicau paginile unde apărea, în cazul volumelor al II-lea și al III-lea, cumulativ (adăugate la cele din volumul/volumele precedent/e), precum și (nu întotdeauna) unele explicații, referitoare îndeosebi la relațiile de rudenie cu familia Răutu sau la profesie, rang ori funcție. Respectând hotărârea autorului, am considerat că e bine să continuăm *Indicele*, incluzând și personaje din ultimele cinci volume, dar am multiplicat informațiile despre ele și am renunțat a mai da paginile, mărginindu-ne la volum și capitol (primul indicat prin cifre romane, al doilea prin cifre arabe). (Nota ed.).

- ALBINARU Gheorghe, VIII 12; țăran din Țuicari, ucis de „expediția punitivă“;
- ALBOTĂ Ioniță, I 8; tatăl Agripinei Ivanovna Bonin;
- ALEXANDRESCU Tache, VI 2; din F***; în procesul său cu creditorii, judecătorul Zamfirache Zaima arată mare abilitate;
- ALEXANDRU, I 4, II 6; vechilul lui Iorgu Răutu;
- ALEXE Sidonia, VI 11, 21; participantă la congresul socialist, admiratoare a lui Ion Răutu; mai târziu e colaboratoare harnică a „Farului“;
- ANA Fedosievna, II 28, VIII 2; sora fraților Goncev; de la ea Răutu află vești despre prietenul său Grișa;
- ANDRONACHE, I 4; dascălul din Năpădeni;
- ANIUTINA Sonia, III 21, IV 10; deportată politică, de 16 ani; face parte din obștea formată pe barja de pe Volga; reîntâlnită de Răutu în Cemașa, districtul Berezov, unde nu are tovarăș decât pe alcoolicul Ozerov; devenită mamă, terorizată de posibila ereditate încărcată a copilului, evadează cu ajutorul lui Grișa Goncev;
- ANTONOV Anton, V 34; călătorește cu Răutu spre România; după trecerea graniței se arată a fi propagandist de secitanți extremiști;
- ANTON CĂRNĂȚARUL, III 17; delincvent de drept comun în Închisoarea Centrală din Odessa;
- ANTOȘCA SCAPETUL (Anton Vasilievici), VIII 11; viziutul primăriei din Ciubărești; îl duce pe prefectul Răutu și pe Luța prin sate pentru a liniști spiritele;
- ARBATOV, III 5, 16-17; căpitan de jandarmi, noul director al Închisorii „Numărul Cinci“ din Odessa;
- ARBUZOV Ghenia, V 2; tovarăș de joacă al Mariei (Maniei) Culiceeva;
- ARHIPOV, V 18; secretarul „zasiedatelui“ Sunducov, participant la arestarea lui Răutu în Serghinsk;
- ARGHIR Cristophor, VI 5, 22 și *passim*; cu o înfățișare hideasă – mic de stat și cu o dublă cocoasă –, doctor de la Sorbona, devine profesor universitar de geografie, ocupându-se însă și domenii vecine; totodată, e poet; știința sa e

- totuți foarte deficitară, uneori și pe alocuri dezvăluind cea mai mare ignoranță; pretențiile specialistului sunt dărâmate de profesorul Alexe Themistoclide în „Farul“, care găzduiește și pamfletul antiarhivist al lui Miron Osmanli; „apostolul neamului“ își face apariția și pe scena politică, cu o formațiune în esență de extrema dreaptă; și lui Nazarie Mreană îi inspiră „un dispreț nemăsurat“; acuzat, după răscoale, de instigare, e „îmbărbătat“ de Răutu și la rândul-i îi trimite o epistolă cu mulțumiri, propunându-i totodată „frăția de luptă“;
- ARNĂUTU Clemente, VI 7; figură marcantă a „roșilor“, după unii, cel mai mare orator din țară;
- ARON „balahulistul“, VIII 3; în timpul grevei generale, îl transportă cu „balahula“ sa pe Ion Răutu de la Odessa până Bender;
- ARONEANU Partenie, VI 5, VII 1, 5; fost tovarăș de joacă al lui Tică Vasilescu, ajunge preot în cea mai săracă parohie din Ciubărești; sărăcia, dar și resentimentele bine înrădăcinate îl duc la furt (de aici, porecla „Popa Oaie“), la asumarea condiției de agent electoral nu întotdeauna fidel celui care îl plătește și, mai târziu, devenit Arhimandritul Paisie, la șantajarea superiorului ierarhic, episcopul Teofan, al cărui scaun îl și ia;
- ARTEMIEV Arhip, IV 2; deportat politic; nu e un revoluționar, el luând asupra-și delictul stăpânului, un avocat din Petersburg; la Kurgan, unde își aduce și mama, are un atelier;
- ARTEMIEVA Prascovia Ivanovna, IV 2; mama lui Arhip, duce dorul meleagurilor natale (Simbirsk);
- ARUNCHIN Moritz Borisovici, III 20-22, IV 9, 11, V 12-14; student din Harkov, întâlnește de Răutu la „Butârka“, face parte din același convoi spre Siberia, inclusiv pe barja de pe Volga; reîntâlnește la Turinsk și la Jercinsk;
- ARUNCHIN Rosa Moiseevna, III 20-22, IV 9, 11, V 12-14; soția lui Moritz;
- AUREANU Gică, VII 22; deputat oltean, îl atacă pe Răutu, când acesta lansează campania sa contra latifundiarilor;

- AVDEEV Calistrat, V 17; „bicisnicul“ pretendent la mâna Lizavetei, îndeplinește condiția pusă de aceasta, omorându-l pe „varnacul“ Stepan, însă Lizaveta, schimbându-și radical atitudinea, îl alungă;
- AVDOTIA, v. LAZAREVA
- AXENTIEV, IV 10; paznicul lui Răutu la Iamalsk;
- AXINTE dascălul, VIII 12; dintr-un „alt sat oropsit“, moare amestecat din greșeală printre fugarii din Golășești și Țuicari, bombardat de „expediția punitivă“;
- BABARÉ**, V 32; moldovean get-beget, în ciuda numelui franțuzit; polițmaisterul Chișinăului; împreună cu avocatul Chirilă evită retrimiteră lui Răutu în Siberia, pentru o pedeapsă neexecutată;
- BACLAVA Todi, VI 11, VII 21; socialist, scriitor de mare talent, jurnalist caustic și bun orator; colaborator al „Farului“;
- BALANOVICI, VI 2; student din Iași, face parte din filiera ce introduce în Rusia literatură revoluționară; o aventură sentimentală a lui duce la descoperirea de către Ohrana a filierei, implicit la arestarea lui Răutu; medic la punctul de frontieră româno-rus;
- BALMAJINSCHI Nichifor, VIII 1; mare moșier din Chersonia, însurat cu Vera Calistratovna Berciu;
- BALMOJIN Stenca, IV 15; deținut de drept comun, în închisoarea din Tobolsk; face diverse servicii „politicilor“; eliberat, recidivează și e închis din nou;
- BARANCEA DOLORES, VI 4, 23, VII 1; fiică a unei dansatoare spaniole, pe care un accident o face să eșueze în Ciubărești, rămasă orfană în copilărie, conștientizându-și atuurile, cucrește mai întâi pe cărciumarul Procop Stângaciu, apoi pe generalul Vernea, care, mistificat cu venirea pe lume a unui copil, îi face o situație, căsătorind-o cu un locotenent de sub comanda sa; deschizându-și propriul salon, Dolores o concurează pe Elvira Vasilescu, pe care o și învinge și elimină; relațiile ei cu Sașa Delescu, cu un misterios personaj sus-pus și cu mulți alții aduc promovarea vertiginoasă a soțului în ierarhia militară;

- BARANCEA Tudor, VI 4, 23, VII 1, VIII 11; incapabil să învețe, a urmat școala militară, unde se face apreciat prin delatțiuni; promovează, foarte rapid, după căsătoria cu Dolores, care se bucură de favorurile generalului Vernea, apoi ale altor bărbați cu poziții sociale înalte; în timpul războaielor din 1907, între el și prefectul Ion Răutu izbucnește un conflict de autoritate, în care e silit să cedeze terenul;
- BARDĂ Sofronie, VI 24, VIII 9 ș.u.; țaran din Vaideei, clocontind de revoltă contra moșierilor și a autorităților; bănuiește de uciderea primarului Eremia, fuge într-un sat de pe malul Prutului; aflat în fruntea răsculațiilor de acolo, va fi împușcat de unitatea din care face parte și fiul său Nichita;
- BARDĂ Nichita, VI 24, VIII 9 ș.u.; fiul lui Simion Bardă; fost sergent în armată, se pune în fruntea consătenilor din Vaideei, care, împlinind „cuvântul studenților“, alungă pe arendașul Duvid Froim și împart tot ce adunase din munca lor; mobilizat, este dus la reprimarea revoltei într-un sat pe malul Prutului, revoltă în fruntea căreia este chiar tatăl său; din spirit de disciplină, fiul și-ar fi ucis tatăl, ceea ce îi aduce laude în ziare și chiar decorarea; întors acasă, e ostracizat de consăteni și, în urmă, se sinucide;
- BARSZEWICZ Waclaw, IV 7, V 6; tânăr polonez, de curând sosit în Turinsk; „arbitrator elegantiarum“; acuzator al lui Ceavcehidze în „tribunalul revoluționar“;
- BARTIC Vasile Petrovici, I 7, 14; mare latifundiar, cinic, avar, mergând până la falsificarea unor acte, fapt pentru care e deportat o vreme; trăiește din vânatoare și din mesele oferite de vecinii săi; la moarte, lasă o avere imensă, dar niciun testament, declanșând astfel numeroase procese;
- BARTIC Caterina Chirilovna, I 7 (?); nepoată de vară primară a lui Iorgu Răutu;
- BĂLAN Vasile, VIII 10; țaran din Pârjolești; fiind chemat la recrutare, participă la devastarea târgușorului Răzoaia;
- BĂRNAV Ștefan Andreevici, I 28; din Băbeni; ipohondricul văr al lui Iorgu Răutu, stabilit la Odessa;
- BÂRSIANU Petrache Constantinovici, I 1, 13, V 33; din Boroseni; mareșalul nobilimii din județul S***;

- BÂRSIANU Rosalia, I 1, 13; soția lui Petre Constantinovici; nepoata de soră a lui Iorgu Răutu;
- BERCA TARUZ de STEJĂRIȘTE Ștefan, VII 19; președintele și patronul asociațiilor culturale ardelene, cunoscut de Ion Răutu la Sibiu;
- BERCIU Calistrat Nicolaevici, I 1; din Cerleni;
- BERCIU Caterina Chirilovna, I 1; nepoată de vară primară a lui Iorgu Răutu, sora Natalei;
- BERCIU Nadia, I; fiica Caterinei și a lui Calistrat Berciu;
- BERCIU Vera Calistratovna (căsătorită Balmojinschi), I, VIII 1; tovarășă de joacă a lui Vania; nepoata Natalei Voronina;
- BERCIU Volodea, I; fiul Caterinei și al lui Calistrat Berciu;
- BEREGATĂ, VI 7; avocat, membru al „senatului elvirian“ (al foștilor amanți ai Elvirei Vasilescu);
- BEREZOVSKI Colea, V 28; din Răuleni, județul Bălți; magistrat, soțul Mașei Răutu; înclinat să profite în dauna cumnatului său; mai târziu, o „neglijază și o duce la ruină“ pe Mașa;
- BERMAN Leon, VI 10, 12, VII 17; ziarist, director al „Secolului“; când Răutu e acuzat a fi spion rus, e singurul care „rupe lăncile“ pentru acesta, căruia, mai mult, îi va fi „prietten credincios pe viață“; mai târziu, lansează în capitală ziarul „Globul“;
- BICIUSCĂ Andrei, VIII 11; pornit în fruntea consătenilor să devasteze curtea boierului Arsenie Sferțea-Izăreni, este făcut de acesta responsabil de „orice fir de ață“ și, în consecință, ajunge paznicul cel mai aprig al curții boierești;
- BIELOBRĂSOV, III 3-4; căpitan de jandarmi, directorul Închisorii „Numărul Cinci“ din Odessa; ucis de către deținutul politic Andrei Rechinul;
- BIELORUCEV, VIII 5; căpitan, se autoproclamă guvernator general al târgușorului Greazi în timpul reprimării mișcărilor revoluționare din 1906;
- BILII Serioja, II 20-21, V 33; fiul polițaiului din Akerman, „comunard“, salvat de Răutu de la sinucidere; ajuns ofițer de husari, îl evită pe fostul coleg, întors din Siberia;
- BIVOLARU Gherasie, VI 7; „răzeșul“, profesor și avocat, e „aghitantul“ lui Nazarie Mreană și liderul „Frației democratice

- și liber-cugetătoare“ în Ciubărești; în cele din urmă, văzând că șeful vinde partidul cu toptanul, se hotărăște să acționeze pe cont propriu, intrând la „nitziști“;
- BLAGEA Eleonora, I 9, V 33; nepoata coanei Profira Merea din Bărbăței;
- BLAGOLIEPOV Leon, IV 16; fruntaș al mișcării revoluționare, emigrant, trece de partea Ohranei, semnând articole în oficiosul „Glasul Moscovei“;
- BLAJINU Onisifor, VIII 12; subprefect într-un județ de pe Prut;
- BLUMBERG Isaac, II 20-21; VII 7, VIII 2, 6, 7; fiul Sarei Blumberg; „comunard“; arestat ca și Răutu, este deportat în părțile nordice ale Rusiei (nu în Siberia); Răutu îl reîntâlnește la Berlin, în ipostaza de jurnalist și fruntaș al socialiștilor germani (Genosse Prudens); devenit din nou revoluționar rus, Răutu îl regăsește la Odessa; participă la consfătuirea liderilor revoluționari, unde susține ideea unei alianțe între proletari și burghezia liberală; îl ajută pe Răutu să fugă din Odessa, pe un vapor german; va apela la Răutu când trece clandestin granița româno-rusă, în drum spre Germania;
- BLUMBERG Rosa, I 20-21; fiica Sarei și sora lui Isaac; nefrecventând vreo școală, „comunarzii“ îi predau „de omni re scibili“, mai mult sporindu-i neștiința și confuzia;
- BLUMBERG Sara; I 20; evreică săracă; în casa ei se organizează „comuna“ liceenilor chișinăueni;
- BOGDAN Ivan Vasilievici, I 1; din Căzănești; participant la botezul lui Vania Răutu;
- BOGOMOL Emelca, IV 5; țăran din Tabarsk, condamnat și executat de „mir“, pentru conlucrare cu „varnaci“;
- BOGZA dr., VI 4, mai cunoscut prin tabieturile sale, decât prin activitatea-i profesională;
- BOLOVĂNUȚ Ilie, VII 19; canonic cunoscut de Răutu la Blaj;
- BONIN Agripina Ivanovna, II 8; fiică de boier scăpătat (Albotă), căsătorită cu un căpitan rus în retragere, își întreține soțul și tatăl, găzduind elevi; la ea, locuiesc o vreme amândoi frații Răutu, Tosia și Vania;

- BONIN Mihail Mihailovici, II 8; căpitan în retragere, soțul Agripinei Ivanovna;
- BONIN Mișa, II 8; fiul Agripinei Ivanovna;
- BORCEA frații, VI 4; „cel cârn și cel obez“, fac parte din „tinerimea aurită“ a Ciubăreștilor;
- BRAȘEVAN, Alexandru Ivanovici, I 6, 8, 9; „expertul“; mare boier scăpătat, trăiește vizitând pe rând familiile aristocratice din nordul Basarabiei, făcându-se util prin sfaturi, legături în lumea comercianților sau chiar dresând câini; Iorgu Răutu apelează la el pentru amenajarea casei și pregătirea nunții;
- BRAȘEVAN Pavel, II 17, V 32, VIII 4. 6; fiul lui Alexandru Brașevan; întrucât cea de-a doua soție a expertului, Ana Mesnicu, nu vrea să țină la casa ei „doi trântori“, fiul își petrece vacanțele pe la cunoscuți, inclusiv la Năpădeni, unde amorulile sale ancilare îi provoacă oroare lui Vania; dezgustul acestuia se mărește, când, revenit din Siberia, îl găsește pe fiul vitreg al nașei sale asociat cu Andrei Matu, amândoi înscrși în societatea secretă a „adevăraților ruși“ și editori ai unei gazete antisemite; în 1905-1906, Pavel Brașevan propovăduiește moldovenilor fidelitatea față de „eliberatori“ și denunță autorităților demersurile unui „emisar“ român ce instigă la „separatism“;
- BRAȘEVAN-MESNICU Anica I 3; „geniul de familie“ în tot nordul Basarabiei; „maestru de ceremonii“ la nunți, botezuri și înmormântări; cronică nescrisă a boierimii din regiune, păstrătoare a tradițiilor și a rețetelor culinare din bătrâni; îndemnată de alții, se mărită a doua oară cu Alexandru Ivanovici Brașevan; refuză să primească în casa ei și un al doilea „trântor“, pe fiul soțului, Pavlușa;
- BRĂBEȚEANU Ion, VIII 12; moș din Golășești, maltratrat de soldați;
- BRÂNZARIU SIMION, II 7, V 32-33, VIII 1; coleg de clasă cu Vania; devine grefier de tribunal; membru al „cercului cultural moldovenesc“;
- BRÂNZĂ Chiriac, VIII 9; „Vestitorul“; flăcăuan din Vaideci, cunoscut cam visător, care stă de vorbă cu „studienții“ și le transmite consătenilor mesajul lor;

- BREANSKI, prințesa, I 23; spectatoare la Opera din Odessa;
- BRENCIANINOV Valentin Victorovici, V 5; aparținând unei familii din elită, deținut politic; casa sa din Krasnoiarsk e sediul unui salon sau cenaclu al obștei deportaților; „cam suferă de darul beției“;
- BRENCIANINOVA Matilda Rodionovna, V 5; soția lui Valentin Victorovici; căsătorită anterior cu teroristul Osip Pciolin, în casa lor descoperindu-se mari cantități de dinamită; în „salonul“ ei din Karsnoiarsk se discută mai mult chestiuni literare sau despre relațiile dintre sexe;
- BRESLAUER Wilhelm, VII 7; vechi jurnalist și deputat în Reichstag, întâlnit de Răutu în cursul excursiei sale în vestul Europei;
- BREZÒ Aristide Nicolaevici, I 7, *passim*; mare latifundiar, seniorul din Petrești; „prietenuel ducelui de Morny“;
- BREZÒ Cleopatra Constantinovna, I 7; soția lui Aristide Nicolaevici;
- BRUENN Fridrich Carlovici, VIII 5; general, aghiotant al țarului, poreclit „Încuiatul“, pentru impenetrabilitatea figurii sale; balt de origine, adoptă ortodoxia, pentru a parveni; e conducătorul expediției de represiune în regiunea Volgăi, remarcându-se printr-o cruzime extremă; el ordonă spânzurarea lui Grișa Goncev și uciderea prin biciuire a lui Danilov; e victima atentatului cu bombă pus în aplicare de Minscaia;
- BURLACU Aniuta, II 10; vară și colegă de clasă cu Tania; în urma deciziei liceenilor, ea trebuie să fie iubită noului „Pușkin“, al Chișinăului, Vania Răutu;
- CACIONI Elena Vasilievna, I 2; mama Smărăndiței;
- CACIONI (CĂȚĂOANU) Toader, I 2; tatăl Smărăndiței;
- CANDIANI Caliopi, VI 12; VII 15; studentă în medicină, cea mai activă în societatea „Chemarea“; păstrează bune relații cu familia Răutu și după ce se căsătorește cu profesorul Peters;
- CANDREA Iancu baron de, VII 21; „mareșalul țării“ (Bucovinei);

CANIA Traian dr., VII 15, 19; avocat din Târgu Mureș, descendent din „gentry“; între el și Răutu există de la început comunitate de idei și simpatie reciprocă;

CANIUȘIN Dionisie, IV 2; secretarul isprăvniceii din Kurgan;

CANTA Teodor, VI 7; șeful „roșiilor“ din Moldova;

CANTA Virginia, VI 19; prințesă, eroină a „cronicii scandaloase“ a Ciubăreștilor;

CARNOSCHI Vasile, I 9; bătrânul, din Sângera, din ținutul Iașilor de dincolo de Prut, participă la nunta lui Iorgu Răutu;

CAROTTE Amélie, I 2; fostă dansatoare, directoarea pensioanelui urmat de Smărăndița;

CAROȚI Bran, VI 11, 20; VII 15; boiernaș, cu studii la Paris, câștigat de concepția socialistă, pe care o cunoaște doar din publicistica franceză; orator cu resurse limitate, inițial, se opune alianței socialiștilor cu liberali, pentru ca apoi să „aranjeze“ lucrurile el însuși cu Aurel Crăsneanu; e ministru de Culte, în guvernele liberale, plin de sine și mereu afe rat, pune între paranteze toate idealurile tinereții;

CAROȚI Adina, VI 20; soția lui Bran Carotți, ale cărui carențe morale este cea dintâi care le pune în lumină;

CARPINSCHI Feodor Feodorovici, I 14, 16-17; mareșal gubernial, reprezentant al ideii panruse;

CARPOV, III 19; plutonier, șeful convoiului condus la „Butârka“ din Moscova;

CARTUZOV Falalei Falaleici, V 13; gospodar din Serghinsk; gazda lui Boleslaw Stadnicki;

CASIANOV V 12; învățător; sub „acoperirea“ lui, Polieschi organizează un muzeu la Minusinsk;

CAȘCAVALICEANU Simion, VIII 13; isprăvnicel pe moșia prefectului Izidor Ilarian;

CAȘMIR Constantin Petrovici, I 14, VIII, 3; din Țelina; la „sobrania“ pentru alegerea mareșalului Basarabiei, cere candidaților „declarații programatice“; intră în „cercul cultural moldovenesc“

CAZARA Calistrat, VII 3; șeful „albaștrilor“; cumnat cu Costea Ursu din Măcărenți (Basarabia); rudă cu Răutu, a cărui buinică e o Cazara;

CAZARA Stephan Gheorghevici, I 9, 14, 16-17, mareșal gubernial al boierimii basarabene;

CAZARA Paulina Andreevna, I 9, 14; soția mareșalului gubernial;

CĂLĂRAȘU Naum, VII 16, VIII 7; unul dintre „cei trei ofi“ discipoli ai lui Ipolit Mircescu; profesor de estetică;

CĂRMACIU Condurat, VI 23; mic funcționar la accize, se căsătorește cu „gitana“ Esmeralda, după accidentul ei; din căsătorie se naște Dolores;

CEAPĂ Alecu, VIII 11; țăran bogat din Pârjolești, „capul răutăților“, se „moaie“ când își vede copiii în centrul atenției tuturor;

CEAVCEHIDZE Visarion Gherasimici, III 20-24, IV 5-7, 9; cerchez, „cunac“ caucazian; deportat politic întâlnit în „Butârka“, apoi pe barja de pe Volga; regăsit de Răutu în obștea din Turinsk; temperament vulcanic, optează mereu pentru metode și măsuri radicale, violente; întrucât întreține relații extraconjugale cu Safonova, este condamnat la moarte de tribunalul revoluționar (al obștei); refuză să se sinucidă cerând judecătorilor să execute ei înșiși sentința; ostracizat, fuge din Turinsk, dar e prins și e deportat în Siberia Orientală (în „echipa disperaiților“) și moare în „tragedia din Yakutsk“;

CERBINI Boris, VI 4, 23; tânăr ce își face carieră politică prin relațiile cu Elvira Vasilescu (relații încurajate de soțul aceleia, Tică Vasilescu) și, apoi, cu Dolores Barancea;

CERNEA Anatol, VI 7, VII 1; căsătorit cu „una din văduvele vestitului Dușu Sferțea-Obedeanu“; nădejdea „albaștrilor“ din Ciubărești; mai târziu e prefect; ajunge în posesia unei scrisori compromițătoare atât pentru expedito – Sașa Delescu – cât și pentru destinatar – un misterios personaj sus-pus, „clăpăugul“ ce-și zice Bibi, cei doi trebuind, desigur, să contribuie, la ascensiunea lui politică;

CERVONIN Ivan Macarievici, V 1; tatăl Mariei Culiceeva; maior în retragere, trăiește pe micul său domeniu, Biyuk-Sarai, în Crimeea;

CERVONINA Macrina Marcovna, V 1; mama Mariei Culiceeva;

CHEBAP, VI 2; medicul comunei Iași;

CHEBAP Grigore, VII 3, 6, 13; avocat la Curtea de Apel din Iași; „oracolul“ din restaurantul Traian; poreclit „Tărtăcuță“, e ales mereu, dar în parlament nu intervine, nu ține discursuri, nici nu votează; e tovarăș de călătorie lui Răutu până la Viena;

CHETRIȚĂ Simion, VI 10; nuvelist, participă la ședința de cenaclu în care Critophor Arghir își citește pomele filosofice;

CHILIM Abdul, IV 11; „frate de cruce“ cu Mehmet, care îl ucide, întrucât își trădează neamul, „legea“ și rangul (de cunac) căsătorindu-se cu o rusoaică creștină;

CHIRILĂ Constantin Dimitrievici, I 16-17, V 32, VIII 1, 3; „marele avocat al Basarabiei“, și al Răuteștilor, reprezentant al moldovenismului basarabean;

CIORBADGIOGLU Spiridon, VI 6; VII 16 *passim*; „normalist“, student, discipol al lui Credință; împreună cu Raicu Ionescu îl întâmpină pe Răutu, în care ambii văd un simbol al martirajului revoluționar, demn de a i se închina; face parte din societatea „Chemarea“, precum și din echipa electorală a lui Răutu; când grupul înființează revista „Farul“, el își asumă secretariatul de redacție; inteligența, cultura, devotamentul pentru cauză, prietenia durabilă, rectitudinea morală se însoțesc la el cu o perseverență diabolică și o seamă de manii „ridicole sau chiar odioase“;

CIORESCU George, VII 22; secretarul lui Aurel Crăsneanu, al cărui scris (inclusiv semnătura) îl imită la perfecție, „pentru a nu îi angaja răspunderea“;

CIU-LI-SIANG, V 15; slujitorul „chitaiului“, în a cărui casă e găsit asasinat, prilej cu care se descoperă că e femeie;

CIUNTU Tănăsă, VIII 9; „lunganul“, țăran din Vaideei; fiind chemat la recrutare, participă la devastarea târgușorului Răzoaia;

CIUPAGEA Leonida, VIII 8; figură marcantă a partidului liberal, după unii – conducător al „oculței“; fost tovarăș de luptă al lui D. Crăsneanu, a creat „Creditul Ameliorativ“,

pe care îl conduce cu puteri depline; manifestă considerație și interes față de Răutu;

CIURCIUCURESCU Niță, VIII 12; arendaș în Golășești, aduce la cunoștința căpitanului însărcinat cu reprimarea răscoalei numele „instigatorilor“;

CLARSON Sibylla, VII 11; patroana pensiunii din Vallombrosa în care locuiesc Răutu și Yvonne Vasilescu;

COCIORVĂ Vasile, I 1, 4; preotul din Năpădeni;

COCOȘ Cosma, V 28; basarabean, inginer de căile ferate la Zlataust; îl omențește pe compatriotul Răutu la întoarcerea sa din Siberia;

COCOȘ Nadejda Petrovna, V 28; soția inginerului Cocoș îi face o bună primire lui Răutu;

COJOCĂRESCU, I 12 *passim*; doctorul Răuteștilor;

COLOREDO de, VI 23; consulul spaniol din Ciubărești;

COLOSOV Ivan, IV 2; fierar din Kurgan; vecin cu Răutu; își bate mereu soția, Maria, care procedează la fel, când vine „zodia“ ei;

COLOSOV Maria, IV 2; soția fierarului Ivan Colosov;

CONSTANTINIU Mitiță, VI 12; student bucureștean, „polobocelul“, „al unsprezecelea decemvir“, venit să câștige pe studenții ieșeni pentru campania antigubernamentală;

COPOIU Andrei, VII 3; deputat, „ilustrul întrerupător“;

CORNEA Ionică (Ioniță), V 29, VIII 1, 4; fiul Ilenuței; regăsit în 1906, inteligent, bun orator, devine un veritabil propagandist la sate al programului lansat de Răutu;

CORNEA Marița, I; sora lui Vasile Cornea;

CORNEA Vasile, II 29, III; soțul Ilenuței; cu căruța lui, Răutu fuge din Năpădeni unde îl căutau deja jandarmii;

COSTACHE „ODECOLONUL“, II 7; „rândașul“ (om de serviciu) la „gimnaziul nobilimii“;

COSTACHE țiganul, I 1 *passim*; ajutor de bucătar la curtea din Năpădeni;

COSTANDACHE, VII 5; polițai în Ciubărești, care, fără urmă de respect, îl înșfacă pe episcopul Teofan Medelniceru și îl expediază la „metanie“;

- COTEANU Andrei, VI 7, VIII 10; mare elector al „albaștrilor“, preferând acțiunile „în forță“; prefect;
- COVATĂ Ivan Ivanovici, I 16, VIII 6; consilier intim (secretar) al guvernatorului Basarabiei; semnează ordinul de urmărire și arestare a lui Răutu în 1906;
- COVORESCU (COVORĂSCU) Serge, VI 4, 12, VII 15; „tânăr prea agil“, director al ziarului „Alarma“, ginere al prințului Mitea Vatzzi-Bârnoveau; nemulțumit de faptul că „roșii“ nu-l înscriu în lista candidaților-viitori parlamentari, trece la partidul advers;
- CRAHMALOV Diomid Eraclici, V 12, 26; mare latifundiar, deportat pentru corupere de minore; preocupat doar de satisfacerea plăcerilor sale gastronomice și sexuale, îl secedează mereu pe Nitocichin, chiar și în relațiile cu Danilov;
- CRĂSNEANU Aurel, VI 26, VII 22, *passim*; moștenind de la tatăl său, marele Dumitru Crăsneanu, un mare capital politic, dar și o arhivă bogată în informații asupra oamenilor politici, inteligent, abil în relațiile cu oamenii, urcă relativ repede în ierarhia liberală; încheie o „alianță“ cu Răutu, care, prin radicalismul său, trebuie să pregătească terenul pentru reformele democratice, să determine retransarea refractarilor, dar și a posibililor contracandidați la șefie;
- CREDINȚĂ Vasile, VI 6, VII 4, *passim*; liderul socialiștilor din Ciubărești; bunicul, ucrainean, se numea Crinița („fântână“), transformat la școală în Credință;
- CREDINȚĂ Anastasia, VI 6, *passim*, „coana Sica“, soția lui Vasile Credință; deși cu aspect de „Junonă rubensiană“ și veșnic alăptând un copil, e și ea ferventă socialistă, cunoscând destul de bine textele doctrinare de bază, arătând, în plus față de soțul ei, un realism sănătos și pricepere a oamenilor;
- CRISTACHE conu, VI 2; primar al orașului Iași; „vecin și cam cimotie“ cu Ioniță Răutu din Botoșani;
- CRISTEA Alecu, VIII 7; student basarabean, care se întoarce acasă, în urma maltrărilor suferite din partea colegilor arghiriști;
- CRISTIDE Elena, VIII 10; văduvă, își administrează singură moșioara din Căpurile, fără să împileze excesiv pe țărani;

- aceștia, „ca să fie în rând cu lumea“, se răscoală și ei și sparg câteva geamuri dosnice;
- CRITOS Aristide, VII 5; fruntaș conservator;
- CUCURECANI Filipache, VII 13; deputat, șeful organizației liberale dintr-un orașel muntean; poreclit „Țăcănel“;
- CULICEEV Ipolit Calistratici, V 1; văr al Macrinei Cervonina; tatăl lui „Puntic“; posesor al unui domeniu vecin;
- CULICEEV Ipolit Ipolitovici, V 1 *passim*; văr al Mariei Cervonina, cu care, după ce-și ia doctoratul în filologie slavă, se căsătorește; profesor la Harkov; coleg de școală cu teroristul Nicolae Sajin, pe care-l admiră; întrucât participă la o întrunire studențească și semnează un manifest, e arestat și deportat; deși soția și alți „politici“ îl consideră „un molusc“, lui i se încredințează pedepsirea unui trădător; în Krasnoiarșk, gelos, o maltratează pe soția sa, determinând-o să evadeze, cu ajutorul lui Răutu;
- CULICEEVA Maria, III 20-24, V 1, 21-23, VIII 2-3; „Gioconda“; născută Cervonin; căsătorită cu vărul ei (Puntic), ajuns profesor la Universitatea din Harkov; îl cunoaște pe revoluționarul Sajin, de care se îndrăgostește; cu Sajin-Lohengrin comite mai multe acte teroriste, dar e deportată, în primul rând, ca soție a deținutului politic Culiceev; Răutu o întâlnește pe barja de pe Volga; familia Culiceev se va stabili la Serghinsk; în urma unei agresiuni a soțului, „Gioconda“ evadează, cu ajutorul lui Răutu, îndreptându-se prin Mongolia și China spre Sahalin, unde se află Sajin-Lohengrin; reîntâlnește de Răutu la Odessa în timpul revoluției din 1905-1906; după moartea lui Lohengrin, ea „trăiește pentru revoluție și răzbunare“, devenind adepta lui Danilov („bolșevică“); moare împreună cu fiul ei, Fonia, și cu Iliușa Jucov, în timpul pogromului din Odessa;
- CULINSKI Ștefan Ignatici, V 1; profesor de astronomie, rectorul universității din Harkov;
- CUSIMIN Feodor Petrovici, VIII 3; întâlnit, în 1906, de Răutu pe când fugea de pe moșia sa de peste Nistru, devastată de țărani răsculați;

- CUZNEȚOV Policarp Onufriți, V 7, 27; căruțaș din Krasno-iarsk, care îl găzduiește pe Răutu; acesta îi folosește, de asemenea, „frânghiuța“ când se întoarce acasă;
- CUZNEȚOVA Solomonida Prohorova, V 7; soția căruțașu-lui Policarp; gazda lui Răutu;
- DACIAN M. N., VII 21; nou colaborator al „Farului“, jurnalist la „Globul“, „cronicar teatral de multă fineță și stilist de prima ordine“;
- DAMIANOVICI Armand, VII 16; unul din „cei trei ofi“, discipoli ai lui Ipolit Mircescu, profesor de istorie;
- DANIL, IV 6; sătean din Spaskoe, ale cărui neînțelegeri familiale sunt judecate de primar;
- DANILOV Artamon Dimitrievici, III 7, 19-24, VII 8, VIII 2, 5; jurnalist, aflat în închisoarea din Odessa odată cu Răutu; apoi în „pohodul“, cu trenul și barja (pe Volga) până la Tiumen; adept al revoluției „în sine și pentru sine“, făcute de profesioniști, instauratoare a dictaturii „proletare“; Răutu îl regăsește în obștea din Minusinsk; mai târziu, îl vizitează la Geneva, prilej cu care „generalisimul revoluției mondiale“ îi ține o prelegere asupra situației politice și, în perspectiva viitoare revoluții, îi solicită să faciliteze transporturi clandestine peste granița româno-rusă; trece Prutul înapoi în Rusia cu ajutorul lui Răutu; sub numele Minin, este unul dintre organizatorii mișcării revoluționare; participă la consfăturile de la Odessa, unde din nou Răutu își exprimă deacordul cu teoria sa; după înfrângerea revoluției, se ascunde în regiunea Samara; prins în stația Gnilie, este biciuit până ce moare, din ordinul generalului Bruenn;
- DARANIAN doamna, VII 9; sora doctorului Soltuz, lucrează o vreme cu fratele ei într-un cătun elvețian, unde primesc vizita lui Răutu;
- DELESCU Alexandru (Sașa), VII 1, 24; boier, aspirant la șefia „albaștrilor“; în conflict cu un misterios personaj sus-pus, pentru grațiile lui Dolores; îl conduce la gară cu lacrimi în ochi pe Răutu, când acesta pleacă la Chișinău;

- DEMIDOV, IV 4; sergent, șef de convoi, în drumul „cu etapa“ până la Ialutorovsk; josiția lui determină intervenția lui Răutu, care, în urmă, este lovit brutal cu patul puștii în cap; fapitul are consecințe în lumea deportaților, evidențiind necesitatea solidarizării contra abuzurilor autorităților;
- DIAMANT, I 2; bancher, creditor al lui Toader Cacioni;
- DIMITRESCU Nifon, VI 10; profesor de drept penal la „Academia“ din Ciubărești;
- DIMU Ștefan, I, 1; din Solonți; participant la nunta lui Iorgu Răutu și la botezul lui Vania;
- DINARGEȘ Mircea (IONESCU DINARGEȘ), VII 5, deputat conservator, are reputația de artist (pe temeiul câtorva poezii din tinerețe) și orator parlamentar (deși „nu spune nimic“);
- DINESCU D. D., VII 16; unul din „cei trei ofi“, discipoli ai lui Ipolit Mircescu; profesor de logică;
- DINSUCEAVĂ Gheorghe, VII 16, 21; colaborator al „Farului“; moartea lui îndurerează toată redacția;
- DIONIDE Raul; VI 10, VII 4; fiu de politician (tatăl este un timp prefect la Ciubărești), face studii la Paris; membru al partidului socialist, optează pentru soluția trecerii la liberali („tinerimea idealistă“);
- DJUGAȘVILI Joso, VIII 5; conduce bande de „expropriatori“ în Caucazia;
- DOBREA Grigore, VI 8, VIII 7 ș.u.; țăran bogat din Vaideei, care îi urăște pe boieri și arendași mai mult decât cei săraci, din cauza lor el neputând să progreseze; veritabil instigator la răscoală;
- DOBROVICI Atanasie, VII 4; descendent dintr-o familie înstărită (tatăl e în mai multe rânduri primar într-un oraș din Muntenia); împreună cu fratele său Constantin, e socialist; consideră și el, ca și Răutu, că socialiștii, în România, trebuie să li se alăture liberalilor; după înregimentarea „tinerimii idealiste“ în partidul liberal, e ales primar;
- DOBROVICI Constantin, VII 4, 8; VIII *passim*; frate cu Atanasie, împărtaşind aceleași convingeri ca și Răutu, cu o pasiune dusă la incandescență, e măcinat de o boală fatală (tuberculoză);

- DOGIA Frosa, VI 21; prințesă, vară a lui Alecu Sfărțea-Casta-Diva;
- DOGIA-BISTRIȚENI Sergiu, VI 13; prefect într-un județ dobrogean, unde îngăduie consulului rus să aresteze refugiați din imperiul vecin;
- DOGIA-IALPUGEANU Sorin, VI 4; frate vitreg al „beizadelei” Misitu, căsătorit cu „una din văduvele vestitului Duțu Sfărțea-Obedeanu”; șef al „albaștrilor” din Ciubărești;
- DRESU Filip, VII 5, 15; „tribunul poporului”, în tabăra „roșiiilor”; organizează manifestațiile de susținere a episcopului ceterisit;
- DUBROVIN, I 14; comandant al diviziei basarabene;
- DULAC George, VII 8, muncitor genevez, îl găzduiește pe Danilov, față de care arată o admirație extraordinară;
- DUMITRU, I 1; *passim*; vizitiul lui Iorgu Răutu;
- DVORSKI, IV 11; guvernator în Tobolsk;
- EFTIMIE** moș, VIII 10; capul „răscoalei” de la Cepurile, făcută „ca să fie în rând cu lumea” și concretizată în spargerea unor geamuri dosnice;
- EISENSTEIN Avram, VI 11; participant la congresul socialist;
- EILISEEV Inochentie Fedulici, V 13-14, 26; „profetul”, din Lugansk, la poalele Saianilor; respinge titlul de discipol al lui Tolstoi, considerându-l, dimpotrivă, pe marele romancier ucenicul său; o admiră pe Maria Culiceeva, pentru a cărei evadare, la cererea lui Răutu, lasă „să-i fie furat” pașaportul finei sale;
- EMILIANOV Fedca, IV 4; „Cârmul”, deportat de drept comun, staroste și „maidanar” în convoiul cu etapa spre Ialutorovsk;
- ENEA Theodor, VII 5; deputat din Moldova;
- EREMA, IV 2; mic funcționar la isprăvnicia din Kurgan;
- EREMIA Costache, VI 8, VIII 9; primar în Vaideei și, în același timp, vechilul lui Vasile Gârlă, precum și al arendașului Duvid Froim; în plină campanie, e ucis în condiții rămase obscure;
- ERMOLOV Cassian, IV 5; țăran din satul siberian Tabarsk, gazda lui Prestea; ilustrează crâncenul război al „cealdonilor” cu „varnaci”;

- ESMERALDA, VI 23; dansatoare spaniolă, care, în urma unui accident, eșuează în Ciubărești; luată în căsătorie de un mic funcționar, Condurat Cârmaciu, este mama lui Dolores;
- FALTIN**, II 5, 11; pastor, directorul pensionatului din Chișinău;
- FALTIN Betty, II 5; fiica mai mare a pastorului;
- FALTIN Dudi, II 5, fiica a doua a pastorului;
- FALTIN Frau Pastorin, II 5, soția pastorului chișinăuean;
- FALTIN Herman, II 5, fiul pastorului; pasionat de lectură, ca și Vania Răutu;
- FĂNICĂ CRAIUL, III 15, delincent de drept comun în Închisoarea Centrală din Odessa;
- FECLA Ivanovna, I 12; moașa boierimii din S***;
- FEDOSIA, V 21; deținută care îl ajută pe Răutu să o îngrijească pe Claudia Samarin și pe fetița acesteia, Luda;
- FEDOTOV Ivan Ivanovici; III 15, general, directorul închisorii din Schlüsselburg;
- FEIGHIN, IV 9; jandarm cu grad de sergent, care are misiunea să-l ducă pe Răutu la noua destinație, în apropiere de vărsarea fluviului Obi;
- FEȘTILĂ căpitanul, VIII 12; conduce reprimarea răscoalei în satul Stufești, de pe malul Prutului;
- FILATCA, IV 13; osteac, vecinul lui Răutu la Jercinsk;
- FILCA, IV 3; ucenicul lui pan Semienski din Kurgan;
- FLOR T. [oma] T., VII 3, 22-23; figură marcantă a „albaștrilor”, lider al unei fracțiuni, aspirant la șefia partidului; „cel mai reacționar bărbat de stat” din România; respinge ideile lui Răutu asupra războiului ruso-japonez și a consecințelor lui;
- FOMIN Costea, III 20-24, V 12, VIII 2, 6; face parte din cei deportați odată cu Răutu cu barja pe Volga; reîntâlnit la Minusinsk, apoi, în 1906, la Odessa, la o consfătuire a liderilor revoluționari;
- FOMOV Gavril, V 28; agent de vânzări al unei blănării moscovite; un timp, tovarăș al lui Răutu în călătoria spre meleagurile natale; grăbit fiind, o va lua înainte, dar e ucis și jefuit la margine de codru;

- FONIA, V 4; fiul Mariei Culiceeva și al lui Sajin-Lohengrin; reîntâlnit de Răutu împreună cu mama sa la Odessa în 1906; moare în timpul pogromului;
- FORFOTESCU Lache, VIII 12; avocat, rezervist mobilizat; la Alexeni, încearcă să țină un discurs „patriotic“ camarazilor, care însă îl bat crunt;
- FOURNIER Jean, VII 10; pictor, participant la cenaclul ocazional din locuința pariziană a lui Jean Lascaride; manifestă interes față de opiniile exprimate de Răutu;
- FRANZ, I; grădinarul lui Iorgu Răutu;
- FRANZ herr, VIII 3; din Strassburg (Basarabia), tovarăș de călătorie al lui Răutu în „balahula“ lui Aron;
- FRIEDMAN doctorul, VI 19; îl îngrijește pe prințul Alecu Sferța-Casta Diva;
- FROIM Duvid, VIII 9; arendașul moșiei Vaideei; alungat de la curte și „expropriat“ de țărani răsculați;
- FROIM Leiba, VIII 11; capul „Froimeștilor“, al uriașului trust arendașesc; el însuși arendaș la Pârjolești;
- FRUNZĂ, VII 1; maior în regimentul „lui Dolores“;
- FRUNZĂREANU, VI 4; ofițer, unul dintre foștii amanți ai Elvirei Vasilescu;
- FURTUNĂ Mihail, VIII 7; student basarabean la Ciubărești;
- FU-YUN-PING, V 15, 27; „chitaiul“ din Serghinsk, politicoș în chip excesiv, dar în fond, impenetrabil și netrădând nicio urmă de înțelegere și simpatie față de cel cu care vorbește; după dispariția-i misterioasă, în casa lui e găsit cadavrul lui Ciu-Li-Sang, tânăra cu care trăise, precum și o „tiparniță“ de bani;
- GAFIȚA, I 10, 23, 25; VIII 1; slujnică, soră de lapte a Smărăndiței; e sedusă de graful Przewicki; pentru a i se acoperi „păcatul“, e măritată cu feciorul Nicache;
- GAVRILĂ moș, VIII 9; „ghiuș gârbovit“ din Vaideei, cu autoritate recunoscută de consătenii săi;
- GAVRILOV, V 7; străjerul lui Răutu în Serghinsk;
- GĂINĂ Andrei, I 16, V 32-33, VIII 1, 4; seminarist, coleg cu Vasile Giurilă, membru al „cercurile de autoinstrucție“,

- nu e printre cei arestați; regăsit de Răutu la întoarcerea din Siberia ca preot în Perieni; face parte din cercul cultural ce va ține legătura cu Răutu; reîntâlnit în 1906; plecând de la hotelul unde locuia Răutu, nimerește în plină confruntare între manifestanți și poliție și este înjunghiat;
- GĂINĂ Anisia Ivanovna, V 23, VIII 4; soția lui Andrei Găină;
- GĂRLĂ Margot, VI 8, soția lui Vasilică Gărlă; „bărbătoasă“, ea este cea care se ocupă de treburile moșiei;
- GĂRLĂ Vasile, VI 2, 8, VII 2, 22; „văr“ (de-al doilea?) al lui Răutu, avocat, proprietar al moșiei Vaideei, pe care o administrează soția sa; conservator, candidează de mai multe ori fără succes; ultima dată, are drept contracandidat la colegiul al III-lea pe Răutu; se ruinează, moșia lui încăpând pe mâna arendașului Duvid Froim;
- GÂSCĂ Daniil, VIII 11; primar în Vaideei și vechil pe moșie;
- GÂSCĂ Gheorghe, VIII 11; primar în Pârjolești și fost vechil al arendașului Froim;
- GEORGESCU-BLANĂ Irimia, VII 22; avocat veros; cu ajutorul lui, Anibal Ionescu își însușește ziarul „Vestea“;
- GHEORGHE moș, I, din Năpădeni;
- GHEORGHIADES frații, VI 4; Petrică (Gură-strâmbă) și Sportsmanul, fac parte din „tinerimea aurită“ din Ciubărești;
- GHEORGHIȚĂ Porfir Gavrilovici, VIII 1, 4; avocat, conducătorul cercului cultural moldovenesc; director al primului ziar în limba română la Chișinău, „Nistrul“, înființat la sugestia și cu ajutorul lui Răutu;
- GHITIS Bella, II 21, VIII 2, 3, 6; „comunarzii“ le ajută, pe ea și pe sora ei, „să evadeze“ din casa părintească; în urma unui armistițiu încheiat cu părinții, surorile obțin o mai mare libertate; urmează școala de moașe la Odessa, locuind împreună cu Tania; corectoare la „Foaia poporului“ din Odessa; scapă de pogrom, ajungând la sora sa, în Chișinău, într-o stare psihică dramatică; îl ajută pe Răutu să fugă din Basarabia, prin Odessa;
- GHITIS Corina, II 21, VII 21, VIII, 3, 6; sora Bellei; căsătorită Schwartz; în timpul pogromului din Chișinău, caută scăpare împreună cu fiica ei Mira, peste granița, la Răutu;

- acesta o regăsește la Chișinău în timpul mișcării revoluționare din 1905-1906;
- GHITIS mama, II 21; încheie cu Răutu „armistițiul“ în urma căruia fiicele ei vor reveni acasă, dar vor avea o mai mare libertate;
- GINSBERG Sașa, III 3, V 21, logodnicul „tovarășului“ Fany Perlov;
- GIONNIA, VIII 1; italiancă, fiica adoptivă a Nataliei Voronina; studentă, calcă pe urmele lui Răutu, mult admirat de ea, devenind „social-revoluționară“;
- GIURILĂ Vasile, II 15, 20-21, 25, 28 ș.u., IV 5, 9, 17, VI 19, VIII 6; seminarist, „comunard“ și membru al cercurilor de autoinstrucție; arestat odată cu Răutu, este încarcerat și el la Chișinău și Odessa, face „pohodul“ cu trenul și vaporul până la Tiumen; cei doi prieteni corespundea și câteodată se vizitează; după acțiunea din Turinsk, fostul seminarist este trimis în Iakutia; rănit în „tragedia din Iakutsk“ e condamnat la muncă silnică în ocnele din Kara, unde, în urma morții Aglaei Peșehonova, se număra printre cei care, în semn de solidarizare, se sinucid; supraviețuiește, după ce e în comă multă vreme; este depozitarul jurământului făcut de Răutu; revine din surghiun abia în 1906 și îl întâlnește pe Răutu, aflat la Chișinău; îl determină pe prietenul său să părăsească Basarabia, pentru a-și putea îndeplini misiunea sa; participă împreună la consfătuirea revoluționarilor odesești; arestat, e trimis din nou la ocnă;
- GLOBĂĂ Panaite; VIII 11; aparținând „tinerimii idealiste“, la declanșarea răscoalei e arestat ca instigator; noul guvern îl numește prefect; în consens cu Răutu și ceilalți foști socialiști, procedează cu tact pentru liniștirea satelor;
- GLOATĂ Ștefan, VII 21; conducătorul mișcării cooperatiste din Bucovina, foarte critic relativ la situația din țară;
- GONCEV Grișa, II 15, III *passim*, VIII 3, 15; licean odessit, implicat în mișcarea revoluționară, care îi face cunoștință lui Răutu cu Undina; arestat și el, e reîntâlnit în închisoarea din Odessa; se desparte de prietenul său în „Butârka“, el fiind deportat în regiunile nordice ale Rusiei europene; ajuns și el pe malul fluviului Obi, îl vizitează pe Răutu la Iamalsk;

- pentru a evada, împreună cu Sonia Aniutina, solicită și primește blănurile și banii lui Răutu; ajuns inspector la căile ferate, după înfrângerea în războiul ruso-japonez, e unul dintre organizatorii grevei generale; într-o discuție cu Răutu, se arată puțin impresionat de multitudinea victimelor posibile ale unci revoluții; prins în stația Gnilie, unde se ascunse și Danilov, e spânzurat de un stâlp de telegraf;
- GONCEV Polia, II 15, III 17; fratele lui Grișa, bolnav de plămâni, moare în deportare;
- GRĂDINĂRESCU Mache, VI 17; „proprietar“ din Popa Nan; Miron Osmanli îi joacă o farsă în timpul unei călătorii de la Buzău la Ploiești;
- GROAPĂ Petrea, VIII 9; cârciumar în Vaideci, instigă pe consăteni să devasteze cârciuma arendașului ținută de un evreu;
- HANS** Genosse, VIII 6; marinar german socialist, cu ajutorul căruia Răutu pleacă din Odessa;
- HANȚA Fräulein, II 5, menajera pastorului Faltin;
- HASENGRAS, IV 14; balt de origine, tânăr procuror în Tobosk, deosebit de zelos;
- HĂRLEȚEL Constantin, VIII 1; student basarabean înscris la Ciubărești, prin demersurile lui Răutu;
- HEINZE, II 5, servitorul pastorului Faltin;
- HERTZENSTEIN Iacob, VIII 9; doctor care locuiește în gazdă la Ițic cârciumarul; răsculații din Vaideci nu-i clintesc un fir de păr, în schimb devastează cârciuma și-l alungă pe Ițic;
- HERȚIANU Timotei, VI 13; bibliotecar la „Academia ciubăreșteană“;
- HOFMAN Boris, II 20; III 2; fiul unui bogat cerealist, „comunard“ și membru al cercului de autoinstrucție; e arestat, dar, vorbind în somn, își trădează tovarășii și e eliberat;
- HOJMA Veniamin, VI 11; basarabean, fost locotenent de husari în armata rusă, trece în România, unde, fără o pregătire științifică, ajunge profesor de limbi slave la Universitatea din București;
- HVOST-BEREZINSKI Apolon Apolonovici, I 14, 17; general, guvernator al Basarabiei;

- IACOBESCU Ștefan**, zis **JACOBSON**, VIII, 7; căpitanul va-
porului „Regina Elisabeta“, cu care Răutu se întoarce în
țară de la Odessa în 1906;
- IANOV**, III 1, colonel de jandarmi chișinăuean, ahtiat după
viața mondenă, cărți și băutură, lasă cercetarea „crahmolei“
subalternului său;
- IFRIM**, IV 3; ajutorul lui pan Semieski din Kurgan;
- ILARIAN** Izidor, VIII 13; prefect, „om de lege și bărbat de
stat“, pentru reprimarea răsculaților înființează un „tribuna-
l“ special, format din cărciumari, isprăvniceii și chiaburi;
- ILIESCU** Vasile, VII 12; un tânăr „înalt, subțirel, cu un cap tip-
ic de mongol“, cu două licențe, secretar al lui Pamfil
Toteanu; întrucât moșierul deputat refuză să-l înscrie pe
lista candidaților, îl roagă pe Răutu să intervină pe lângă cole-
gul de partid și chiar pe lângă Aurel Crăsneanu; rămas pe di-
nafară, se înscrie la „nitziști“, unde are o ascensiune rapidă;
- INEU** Vasile, VII 19; moșier ardelean, cunoscut de Răutu la
Sibiu;
- INGELSTRÖHM** Fridtjof von, III 21-23, V 7; baron scandi-
nav, deportat politic odată cu Răutu, pe barja de pe Volga;
reîntâlnit la Krasnoiarsk, unde deschisese un „salon“;
- INGELSTRÖHM** Gertruda von, III 21-23, V 7; soția baro-
nului Fridtjof;
- IONESCU** Anibal, VII 22; judecător de instrucție, care, prin
malversațiuni și, probabil, o crimă, devine patronul ziaru-
lui „Vestea“;
- IONESCU** Raicu, VI 6, student apoi profesor într-un târg
muntean; discipol al lui Credință, prieten cu Ciorbadgioglu,
ca și acesta îl admiră din primul moment pe Răutu; e, până
la moartea sa prematură, colaborator al „Farului“;
- IONESCU-DION**, VIII 12; căpitan, participă la „expediția
punitivă“ de la Golășești;
- IONESCU-FUMUL**, VIII 13; căpitan, comandant al escadro-
nului care, la cererea moșierului Pamfil Toteanu, „curăță de
subversivi“ satul Urlăteni;
- IONESCU-POPESCU**, VIII 12; căpitan însărcinat cu repri-
marea răscoalei la Golășești;

- IOSEL**, VIII 9, contabilul arendașului Duvid Froim, din Vaideei;
- IRIMESCU** Pandele, VII 22; inspector de poliție, organizator
(din ordinul secret și nescris al lui Crăsneanu) al contraban-
dei cu materiale subversive la frontiera româno-rusă;
- IVAN** Andronici, IV 6; primar în satul Spaskoe;
- IVANOV** Iacov Iacovlevici, IV 2; pristav în Kurgan;
- IVAȘCHIN**, I 1, 7, colonel de husari, prezent la petrecerile bo-
ierești din județul S***;
- JABA** Serghei Alexandrovici, IV 14, VII 8, VIII 2, 3; „bătrân“
(37 de ani), fiu de moșier; inițial narodnic, ajunge „evolu-
ționar“ (social-revoluționar), reîntâlnit în închisoarea din
Krasnoiarsk; mai târziu, regăsit la Geneva, în dispută me-
reu cu Danilov și adepții lui; reîntâlnit de Răutu la Odessa
în 1906; moare în redacția ziarului „Foaia poporului“ în
timpul unui pogrom;
- JBANOV** Anton Artemievici, III 24, IV 5; fost căpitan de cava-
lerie, deportat politic, întâlnit de Răutu la Tiumen; mem-
bru al obștei din Turinsk, expedit apoi în Siberia Orientală,
moare în „tragedia din Yakutsk“;
- JEAN**, IV 3; valetul francez al lui Ptaszinschi;
- „**JENY**“, III 24, băiatul sulemenit, însoțitorul lui Mazurin;
- JONEA** Dumitru, VI 11, 21; mic boiernaș, prozator, pictor, pi-
anist; membru al „cercului literar“ (al „răsuflaților“), cola-
borează totuși la „Farul“ lui Răutu, pentru care are multă
simpatie; în casa lui, Răutu se întâlnește prima dată cu Au-
rel Crăsneanu, cu care încheie o „alianță“ politică;
- JUCOV** Andrei, II 26-28, III 3; revoluționar odessit; cu ajuto-
rul lui, Ion Răutu fuge din Odessa; după arestare, îl regă-
sește în închisoarea din Odessa; exasperat de o criză a
Maurului, îl ucide pe directorul închisorii Bielobrâsov;
este condamnat la moarte prin spânzurătoare și executat
sub ochii lui Răutu;
- JUCOV** Iliușa, II 28, VIII 2; fratele lui Andrei Rechinul; reîn-
tâlnit la Odessa în 1906 în preajma Mariei Culiceeva; apă-
rând-o pe aceasta, moare în timpul pogromului;

- KATZ** Isidor, IV 2; „director“, deportat de drept comun; mâna dreaptă a lui pan Bronislaw Ptaszinski;
- KELLER**, mademoiselle, I 23; primadonă la opereta franceză din Odessa;
- KEMRITZ** Karl Karlovici, II 5; profesor la pensionatul pastorelului Faltin;
- KENIK** Iernst (KOENIG Ernst), V 7, VI 1; deportat, neamț de origine, nu cunoaște limba germană; este expulzat cu soția sa, iakută; Răutu îl reîntâlnește la Ungheni, unde e mecanicul etuvei;
- KENIK** Lucheria, V 7, VI 2; soția lui Iernst Kenik, iakută; nustrind nostalgia țărilor calde, își acompaniază soțul când este expulzat, aventură în care pierde cei patru copii; Răutu o regăsește la Iași suferind de o boală mortală;
- KIRKOR** Cartaniant, V 34; student armean, naționalist, se află în același tren cu Răutu la plecarea acestuia în țară;
- KNIX** Albrecht, VI 3, *passim*; licențiat al Facultății de Drept, renunță la avocatură, nefiind de acord cu procedurile neoneste; o vreme, profesor de gimnaziu, predând idiș în loc de germană; prietenul nedespărțit al lui Miron Osmanli; inteligent, manifestă un criticism total, fără a ieși din sterilitatea-i perpetuă;
- KRAUSE** Hermina, VI 13; arheolog cu preocupări apropiate de cele ale profesorului Themistoclide; la cererea acestuia, se căsătorește cu el, venind în Ciubărești; profesorul, deranjat de tabieturile ei, îi sparge pianul, îi omoară pisica și o expediază înapoi în Germania;
- KROPSA** Bohumil, VII 17, 22; ceh de origine, ajuns în țară, cântă la trombon în orchestra militară; bolnav, trebuie să abandoneze și înfiripă un fel de agenție de publicitate care, cu încetul, se dezvoltă într-un ziar independent, informativ, „Vestea“; după moartea sa, prin falsuri, ziarul ajunge în posesia avocatului Anibal Ionescu;
- KWIECZINSKI** Stanislaw, II, 23-24, III 3; „tovarășul Albinos“; student, delegat al comitetului pentru „cercurile de autoinstrucție“; îl însărcinează pe Vania să ducă la Harkov o inutilă ladă cu literatură revoluționară“; Răutu găsește în celula sa o inscripție ce-l denunță ca „agent provocator“;

- LAPTEV** Nicolae, IV 14; din Neremova; pe adresa acestuia, Grișa Goncev îi cere lui Ion Răutu să trimită blănurile și banii pentru evadare;
- LASCARIDE** Constantin, VII 5; ministru de Finanțe, face o gafă cu repercusiuni în politica externă a statului;
- LASCARIDE** Jean, VI 10, 11, 13, VII 10; profesor de fiziologie la Ciubărești; „franzuzit“, întrucât a făcut studiile la Paris; socialist, participă la congresul partidului, dar se arată mai interesat de Varieteul parizian; îi este ghid lui Răutu în capitala Franței; cu acest prilej, organizează în locuința sa un soi de cenaclu, la care participă artiștii și colegi de breaslă;
- LASOURCE** Ernest, VII 10, socialist francez, cunoscut de Răutu în timpul călătoriei pe care o face în Occident;
- LAZA** Ludmila Vladimirovna, III 6; directoarea liceului (?) de fete din Chișinău;
- LAZĂR** al Marghioliții, III 1; soldat din paza „castelului penitenciar“ din Chișinău; îi transmite lui Răutu scrisori de afară;
- LAZAREV** Sevastian, IV „zugravul“ din Spaskoe, care a deprins meșteșugul și câteva vorbe englezești de la „decembriști“; octogenar, este căsătorit cu o tânără de 24 de ani, pe care o maltratează; găzduiește pe Răutu; după ce soția sa se sinucide, va fi închis și judecat de „mir“;
- LAZAREVA** Avdotia Pantelevna, IV 6; maltrată de octogenarul ei soț, are o scurtă relație cu Ion Răutu; după plecarea acestuia se înecă în râul Pelim;
- LEIZĂR**, I, „arhitectul“, cumnatul lui Aizic;
- LEMES**, I 1, 7, II 3; vestit lăutar al Basarabiei de pe vremuri;
- LEON** Chiril Chiriacovici, I, VIII 2; vechiul conducător al boierimii moldovenizante; în 1906 – octogenar;
- LEVIEUX**, doctor, VIII 9; contracandidat perpetuu al lui Garabet Chebap în alegerile de la Ciubărești;
- LIESCOVA** Varvara Semionovna, V 5, 6, 27; femeie spirituală și sarcastică, figură de vază în obștea din Krasnoiarsk; mărturisește că, în relațiile cu Răutu, „s-a jucat cu focul“: simpla „gimnastică“ de la început face loc iubirii, fără sorți de împlinire; când Răutu trece, în drum spre casă, prin Krasnoiarsk, Varvara duce o viață de „călugăriță“;

- LIRCA, IV 10; prințesă samoedă, fiica cneazului Taimun; în „ulusul“ ei, Răutu vede aurora boreală;
- LISAVETA Onisimovna, V 7; gazda lui Răutu în Serghinsk; ostracizată de obștea satului, pentru crime făcute, din dragoste, în tinerețe;
- LISOSCHI Gheorghe, VIII 2; a preluat de la tatăl său Vichentie locul de bucătar la curtea din Năpădeni;
- LOSEV Nichita IV 5; bătrân din Novgorod, deportat „pentru interogator“, tovarăș de drum al lui Răutu în convoiul spre Ialutorovsc;
- LUCOVA Matriona, IV 4; deportată de drept comun, „angajată“ de Fedca cârnul, în convoiul spre Ialutorovsc;
- LUNGU Catia, II 7-8; sora Tatiane și a lui Sașa;
- LUNGU Ecaterina Matveevna, II, 8, III 18; soție consilierului agricol Lungu, născută Burlacu; mama Tatiane;
- LUNGU Gheorghe Gavrilovici, II 8; consilier agricol la zemstva din Bender (Tighina); tatăl Tatiane și al lui Sașa;
- LUNGU Sașa, II 8, *passim*, V 23; poreclit „Longinus“; coleg de clasă al lui Vania Răutu, fratele Tatiane;
- LUNGU Tatiana (Tania), II-V, soția lui Ion Răutu;
- LUȚA, VI 9, VII 18, 21, VIII 11; fiica Elisei Orleanu; la rugămintea ei insistată, îl va însoți pe prefectul Ion Răutu în drumurile sale pentru pacificarea satelor răscolite;
- MALCENKO** Ivan Semenovici, II 5; profesor (ucrainean) de limba rusă la pensionatul Faltin;
- MALINOVSKI** C. A., V 18; consilier intim de stat, guvernator; pare-se, de la el pornește înscenarea unui atentat contra Marelui Duce, cu rostul de a-i revela meritele, înscenare în urma căreia este arestat și Răutu;
- MANIN** Porfirie Nicolaevici, II 13, 14; „Bess-Arab“, „narodnic“, corespondent al ziarului „Foița poporului“ din Odessa;
- MANOILOVA**, V 12; logodnica, în tinerețe, a lui Danilov; condamnată pentru terorism, a fost spânzurată sub ochii logodnicului;
- MARAT**, II, 21, 23, 28; revoluționar, din Odeesa; e împușcat când locuința sa e asediată de poliție;

- MARDA**, IV 13; soția osteacului Filatca, din Jercinsk;
- MARFA**, IV 6; având neînțelegeri cu soțul ei Danil, e judecată de primarul din Spaskoe;
- MARGARETA** Josefovna, I-II *passim*, V 29; „madama“ Smaragdei;
- MARGHIOALA**, I; jupâneasă;
- MARIȚA**, I; femeie de serviciu;
- MARMAROV(A)** Vera Nicolaevna – **CORCEAGHINA** Vera Nicolaevna, II-V *passim*; fiica generalului Corceagin din Ohrana; poreclită „tovarășul Undina“;
- MATEI**, II; lăcătușul;
- MATU** Andrei, II 5, V 32, VI 21, VIII 4; fiul unui boier foarte bogat, dar imoral, coleg cu Răutu la pensionatul Faltin și, scurtă vreme, la liceu; face parte din organizația „adevăraților ruși“; scoate împreună cu Pavlușa Brașevan ziarul „Ruscaia Pravda“, propovăduind fidelitatea față de Imperiul Țarist „eliberator“;
- MAURUL** tovarășul, II 25, III 4, 19, 20; pe numele adevărat Maroghin; unul dintre conducătorii revoluționarilor odessiți; îl dojenește pe liceanul Răutu pentru planurile lui de a jefui vistieria publică din Chișinău, dar le pune în aplicare; e arestat și închis la „Numărul Cinci“, unde crizele sale demențiale provoacă uciderea directorului închisorii de către Andrei Rechinul și executarea acestuia; Răutu încearcă să se apropie de el în trenul ce-i transportă la Moscova, dar Maurul și-a pierdut mințile cu totul, crezându-se un Mavrocordat, moștenitor al tronului;
- MAZURIN** Efim Nicolaevici, III 24-25; deținut de drept comun în închisoarea din Tiumen, considerat „asul așilor“, datorită celor 17 crime comise și repetatelor evadări;
- MEDELNICERU** Teofan, VII 5; episcop în Ciubărești; pentru că a atacat guvernul („albastru“) e caterisit și trimis la „metanie“; se împotrivește, dar presa oficioasă („ajutată“ de arhimandritul Paisie) scoate la iveală documente ce îl compromit; „roșiil“ încearcă să utilizeze cazul pentru răsturnarea guvernului, dar manifestațiile, în organizarea lui Filipache Dresu, iau o turnură ridicolă;

- MEDVIEDEVA Uliana Alexandrovna, V 27; învățătoare, împreună cu care Răutu face, la întoarcerea spre casă, drumul până la Acinsk;
- MEHMET Şigau Oglî (Şahov Ivan Ivanovici) IV 10 passim; circazian; tovarăş al lui Răutu pe când se afla în judeţul Berezov; o aduce pe Tatiana de la Tobolsk; se sinucide, se pare, după moartea Tatianei;
- MELNICOV Procop, IV 14; muncitor, nutreşte o ură feroce contra „burjuilor“; misoghin; întâlnit de Ion Răutu în Tobolsk şi în Krasnoiarsk
- MEREA Profira, I 9, V 33; moşiereasa din Bărbătei;
- MERTALOV, V 5; fost revoluţionar, devine agent al Ohranei; condamnat de un tribunal revoluţionar la moarte, urmează să fie executat de Ipolit Culiceev; nemaitrecând prin Krasnoiarsk, scapă de atentat;
- MESNICU Anica, vezi BRAŞEVAN-MESNICU, Ana;
- MESNICU Ion, I; primul soţ al Anică Mesnicu;
- MEŞTERU Paul, VI 13, VII 3 16; tânăr profesor de limba şi literatura germană la universitatea ciubăreşteană; cult, talentat, din cauza situaţiei materiale, practică avocatura şi se plafonează; prieten cu Miron Osmanli;
- MILBREY von PHÄLZER-GRÖNER zu HOLSTORM August Ferdinandovici, I 7, 8, 17; balt de origine, dar „patriot moscovit“, fost stabscăpitan, e căsătorit cu fiica cavalerului Andrei Ramani din Țiuleni; poreclit „baronul Gulfstream“, „civilizatorul“; stâlp al puterii ruseşti în Basarabia;
- MILBREY von PHÄLZER-GRÖNER zu HOLSTORM Ecaterina Andreevna, I 7, 8; soţia baronului, născută Ramani;
- MINA, I, bona copiilor lui Iorgu Răutu;
- MINCHEN, VII 9; fiica gazdei elveţiene a lui Nicolae Soltuz, care îl impresionează prin „iodelarea“ ei;
- MINSCAIA Lia Davidovna, V 12, VIII 2; tovarăşa şi secretara lui Artamon Danilov; după moartea acestuia, se aruncă cu o bombă în braţe în faţa trăsorii generalului Bruenn, care comandase execuţia;
- MIULESCU Nicanor; I 1; mare boier, moşia sa din Ciorneni e în vecinătatea Năpădenilor;

- MORARIU Dumitru, I, II; fratele Irinei, reprezentant al sătenilor în zemstvă;
- MORARIU Irina, I; doica lui Vania Răutu;
- MORARIU Niculiţă, I *passim*, VII 1; fratele Ilenuţei; mobilizat, luptă în Manciuria, de unde îi trimite o scrisoare lui Răutu;
- MOTAN Gheorghe, VIII 7; student basarabean la Ciubăreşti; fost student la Dorpat; condamnat la moarte în Rusia; părăsind Ciubăreşti, pleacă în Apus, dar trebuind să se întoarcă în Rusia, „îşi sfârşeşte viaţa în furci“;
- MOŢĂŢOIU Simion; VIII 12; ţăran din Căpreşti; rezervist mobilizat, iniţiator fără voie al devastării târguşorului oltenesc Alexeni;
- MOTOC George P.[etrescu], VI 6, decanul Facultăţii de Drept din Ciubăreşti, văr cu istoricul I. P. Moţoc; cursul său de filosofia dreptului este o simplă compilaţie, pe deasupra, cu o ortografie vetustă, etimologică, cu elemente personale;
- MOVILĂ Gheorghe, VII 21; colaborator bucovinean al „Farului“;
- MRAJOVSCHI A.A., V 2; profesor universitar la Harkov, coleg cu Ipolit Culiceev;
- MREANĂ Nazarie, VI 7, VIII 8; iniţial, autorul unui fulminant atac antimonarhic, pentru care e condamnat în absenţă, apoi amnistiat, devine şeful „Fracţiei democratice şi liber-cugetătoare“; sfârşeşte prin a-şi „vinde cu toptanul“ formaţiunea pe rând marilor partide de guvernământ; se compromite total în afaceri veroase; corupţia sa, îi declară lui Răutu, e cauzată de mediu („ţară păcătoasă“);
- MUNTEANU Ruxanda, IV 3; Ruxanda Moldovanca, întâlnită de Ion Răutu la Kurgan; l-a însoţit acolo pe soţul ei, deportat; Ion Răutu, bucuros că şi-a găsit o compatrioată, o ajută să plece înapoi spre casă;
- MUNTEANU Vasile, IV 3; soţul Ruxandei Moldovanca, deportat în Siberia în urma conflictului cu obştea, provocat de firea sa arţăgoasă; mort acolo de „treapă cu sânge“;
- NAE GALIBARDIANUL, VI 5; directorul Băii Comunale din Ciubăreşti;

- NASTIA Mihai, VII 16; bătrân institutor, „bonne à tout faire“ în redacția „Farului“; Răutu îl numește director al prefecturii, când preia funcția de prefect;
- NAZARIAN Gaspar Gasparovici, I 15, III 1, V 32; proprietarul Hotelului „Paris“, poreclit „Gazeta Basarabiei“;
- NICACHE, I 25; feciorul de la curtea din Năpădeni; se însoară cu Gafița, pentru a-i acoperi „păcatul“;
- NITOCICHIN Alfons Mihailovici, V 12, 26; fost înalt funcționar la căile ferate; condamnat pentru o fraudă uriașă; deportat la Minusinsk, continuă să fie foarte bogat; Danilov recurge la serviciile sale; Răutu împrumută bani de la el pentru a organiza evadarea Mariei Culiceeva;
- OANCEA** Vasile, V 29; dezertor român stabilit la Năpădeni;
- OANEA Gafița, VI 8; țărancă din Vaideei, mama lui Gheorghe Oanea;
- OANEA, Gheorghe, VI 6, 8; născut la Vaideei, student la matematici în Ciubărești; președinte al societății studențești; se implică în campania electorală a lui Răutu, cu care ajunge rudă (prin soția acestuia, Eliza); bun cunoscător al problemelor țărănimii, îi pune la dispoziție lui Răutu material pentru studiile sale;
- OANEA Spiridon, VI 8; țăran din Vaideei, tatăl lui Gheorghe Oanea; e unul dintre cei care îi fac cunoscute lui Răutu starea de spirit și problemele țărănimii;
- OBIEDZINSCHI Boleslaw, III 22; IV 6; deportat politic întâlnit pe barja de pe Volga, apoi în obștea din Turinsk;
- OBIEDZINSKI, III 22, IV, 5, soția lui Boleslaw;
- ODETTE, IV 3; servitoare franceză a lui Ptaszinski;
- ONUCIN, IV 15; directorul închisorii din Tobolsk;
- ORANGIU Gogu, VII 13; fruntaș conservator, ahtiat de ruletă;
- ORLEANU Elisa, VI-VIII, *passim*; văduvă, cu doi copii, a unui funcționar socialist; la recomandarea Anastasiei Credință, Răutu stă la ea în gazdă; ulterior, cei doi vor conviețui, iar când se va anunța și un copil, se vor căsători;
- ORLOV Dimitrie Dimitrievici, II 7, 12; directorul liceului din Chișinău;

- OSMANLI Miron, VI 3, 22, 23, VII 7, 13, 17 *passim*, VIII 13; poet talentat, numit de Răutu „genial stâlp de cafenea“; analist pătrunzător al realităților social-politice, bun psiholog, dar egoist, înclinat permanent să-și bată joc de semenii; întâlnit de Răutu la Berlin, unde se relevă preferința lui pentru muzica germană;
- OSTAȘOV, IV 16; guvernatorul Iakuției; dispozițiile sale excesive provoacă „tragedia din Iakutsk“;
- OZEROV, IV 10; fost student din Kazan, deportat politic în Cemașa, județul Berezov, pe fluviul Obi; decăzut cu desăvârșire, alcoolic, o duce către aceeași stare și pe tânăra Sonia Aniutina, ajunsă pe aceleași meleaguri;
- PACIEWICI**, III 1, 2, 3; căpitan de jandarmi, anchetatorul lui Răutu și al colegilor săi;
- PALAUZOV, IV 2; băcan sau vecin al deportatului politic Popov în Kurgan;
- PAPAMIHALI Aristide, VI 11; profesor de greacă la un liceu din Ciubărești;
- PAPINIU Cesar, VII 19; avocat și deputat român în Dieta maghiară, cu temperament vulcanic;
- PARASCHIVA, I 24; soția lui Vichentie Leahul; îl „cumpără“ pe Vania de la părinți;
- PARFENIEV, V 11; învățător în Serghinsk; mizantrop; degustat de materialismul cras al consătenilor săi;
- PARTENIE Dionisie, VII 16, „celălalt Ajax“ din redacția „Farului“;
- PĂDUREANU Nicolae, VII 18; nuvelist de mare talent; dorind să-l cunoască, directorul „Farului“ îl vizitează în târgușorul său provincial; e deziluzionat și de aspectul omului, și de preocupările sale gospodărești, și de faptul că refuză să-l însoțească într-o ascensiune pe Ceahlău; în timpul excursiei pe care „fariștii“ o fac în munți, prozatorul nu pare impresionat de frumusețile naturii, dar câteva săp-tămâni mai târziu trimite revistei o creație ce relevă marea sensibilitate și comuniunea profundă cu natura;

- PĂTLĂGICĂ Costache, VIII 12; sergent-major reangajat, participant la „expediția punitivă“ de la Golăești;
- PĂTRAȘCU Nicolae, II 7, V 32, VIII 1; coleg de liceu al lui Răutu; medic la Akerman; membru al „cercului cultural moldovenesc“
- PĂULEANU Pompei, VII 7; autor al unei teze de doctorat asupra operei lui Osmanli, care-i displace mult poetului;
- PĂRVULESCU Niță, VIII 12; cizmar, socialist; rezervist mobilizat, așteptând îndelung un tren, în stația Alexeni, îi zeflemisește pe camarazii săi țărani; se alătură lor, totuși, participând la devastarea târgușorului;
- PEREPIOLCHIN, V 18; colonel de jandarmi; îl determină pe Răutu să înainteze, prin mareșalul nobilimii din Basarabia, un memoriu Țarului referitor la înscenarea de către administrația din Krasnoiarsk a unui atentat la viața Marelui Duce, în care ar fi fost implicat; tot el îi cere să retragă memoriul, întrucât forurile aflate în conflict au găsit o formulă de compromis;
- PERLOV Fany, III 3, 4, 19 ș.u., V 21; arestată, încarcerată în celula vecină cu aceea a lui Răutu, la Odessa; face parte din obștea din barja de pe Volga; Răutu o protejează și în *pobodul* „cu etapa“ de la Tomsk până la Kansk;
- PERUZEANU Zamfir, VII 15; deputat din Buzău, „polobocul entuziast“;
- PEȘEHONOVA Aglaia, III 21-22, V 19; una dintre deportatele din barja de pe Volga; eroină principală în „tragedia de la Kara“; deși liberă (ea își acompaniază soțul deportat) este supusă de directorul minelor, Cerneavin, pedepsei infamante a biciuirii, în urma căreia se sinucide; în semn de solidarizare, mai mulți deținuți se otrăvesc; dintre aceștia 13 mor, alții, printre care și Vasile Giurilă, se zbat îndelung în comă;
- PETCA „RÂNJITUL“, VIII 3; cărciumar într-o mahala odessită; unul dintre cei mai bestiali pogromiști;
- PETERS Carol, VI 10, 24; fizician, printre „puținii profesori ai Academiei care puteau face cinste oricărei universități occidentale“, ulterior e „doctorul“, cu „o inteligență adâncă, o vastă cultură și un caracter de mare nobleță“; se căsătorește

- cu Caliopi Candiani, ferventă membră a societății „Chema-rea“ înființate de Răutu;
- PETRESCU Petrea, VII 1; șeful haltei din Câmpeni și diriginte poștal, prezintă scrisoarea- provocare la duel a lui Sașa Delescu prefectului Anatol Cernea;
- PETROF Alexandru, VI 15; refugiat rus, medic în târgul dobrogean B***; deși nu are o știință deosebită, bunătatea sa îl face foarte iubit de concetățeni; apelează la Răutu, indignat de faptul că prefectul admite ingerințele consulului rus (arestarea unui refugiat pe teritoriul român);
- PETROV Demian, IV 10; agentul firmei „Frații Starițki“ la Iamalsk;
- PETROVICI Octavian dr., VII 13, 15; bănățean, este adeptul ideii „Marii Austrii“, organizate federativ (pe principiu etnic); prin el, contactat de Răutu, Crăsneanu vrea să transmită anumite mesaje puterii de la Viena;
- PILSUDSKI Ioseph, VIII 5; în 1905-1906, conduce bande de „expropriatori“ în Polonia
- PIMEN, VII 21; călugăr întâlnit de Răutu în călătoria făcută în munții Moldovei;
- PLĂCINTĂ Anton, III 1; directorul închisorii din Chișinău;
- POCROVSCHI, IV 14; colonel de jandarmi, bătrân, impresionat de Tania, e deosebit de îngăduitor cu Răutu;
- POHRIB Valenti(e), VIII 1, 7; seminarist, membru marcant al cercului cultural condus de Porfirie Gheorghită, colaborator la ziarul scos la Chișinău; în urma demersurilor lui Răutu, e înscris la universitatea din Ciubărești;
- POLEJNIEV Petre Axentievici, IV 5, 6, 8; fruntaș al obștei „politicilor“ din Turinsk;
- POLEJNIEVA Anna Afanasievna, IV 5, 8; soția lui Petre Axentievici; membră a obștei „politicilor“ din Turinsc;
- POLIESCHI Ecaterina Efimovna IV 5; soția lui Simion Vichentievici;
- POLIESCHI Simion Vichentievici, Patriarhul, IV 5 ș.u., 12; VIII 5; deportat politic, „dintr-o greșeală de tipar rămasă fără errata“, în obștea din Turinsk ține conferințe de geologie și mineralogie; reîntâlnit de Răutu la Minusinsk; adăpostește

pe Minscaia în locuința sa din Saratov în timpul represuniilor ce au succedat revoluției din 1905-1906;

POLOZOV, V 2; profesor universitar la Harkov, „elenistul“, coleg cu Ipolit Culiceev;

POPÂNDĂU Lucreția, VIII 13; moșiereasă, „zâna răscoaptă a vreo trei generații de gigolo“;

POPESCU-IONESCU, VIII 12; maior, comandant al „expediției punitive“ la Golășești;

POPESCU-HIPERION, VIII 13; sublocotenent, trimis să pacifice satele de pe moșia Lucreției Popândău;

POPOV Vasile Ivanovici, IV 2; deportat politic în Kurgan; lăcătuș „subțire“, care îl găzduiește pe Răutu la sosirea sa;

POPOVA Zinaida Nicolaevna, IV 2; soția lui Vasile Ivanovici; văduva lui Victor Lazinski, fruntaș al mișcării revoluționare, ajungă într-o stare de pură vegetare;

POPOVICI Costache, VI 11; participant la congresul socialist;

PRESTEA Ion, II 7 ș.u., IV 5-7, 9, 17; seminarist, membru al „cercurilor de autoinstrucție“ din Chișinău, adept al terorismului revoluționar; după despărțirea în Tiumen, Răutu îl reîntâlnește în Turinsk; deportat în Siberia Orientală, face parte din „echipa disperaților“, e condamnat la moarte prin spânzurătoare și este executat („tragedia din Iakutsk“);

PROHOROV IV 15; paznic la închisoarea din Tobolsk;

PRZEWICKI Wladislaw Stanislawowici, I *passim*; conte, cavalerul irezistibil, „rotmistrul“;

PSELLOS Arhimed, VIII 8; fost ministru și fost ambasador, căruia i se refuză de către Leonida Ciupagea șefia „Creditului Ameliorativ“, „pentru că e tâlhar“;

PTASZINSCHI Bronislaw, IV 2; „Condotierul“; deportat în urma răscoalei din 1863, organizează contrabanda de alcool și de aur în Siberia, ajungând extrem de bogat; autoritățile locale sunt la dispoziția lui; în Kurgan are un adevărat palat, cu comori de artă; îl stimează pe Răutu, ajutându-l să rezolve problemele Ruxandei Munteanu;

„PUDEL“ „tovarășul“, II 26; VIII 2; gazda unei întâlniri a revoluționarilor odessiți, la care participă liceanul Răutu; reîntâlnită de Răutu la Odessa în timpul revoluției din 1905;

PUICULESCU, sublocotenent, VIII 12; maltratarea de către el a unui moș din Golășești dezlănțuie revolta baciului Ungureanu, care îi crapă țeasta cu o lovitură de bătă;

RAABE Hans, VII 6; profesor la universitatea din Viena, socialist, care îl ajută pe Răutu să cunoască problemele și strategia localnicilor;

RAMANI Andrei, I 7, cavalerul;

RAMANI Anetta Andreevna, I 7;

RAZU Andrei, VII 16; membru al „cercului literar“ din Ciubărești, vicepreședinte al Camerei deputaților;

RĂȘINAR Petre, VII 19; tânăr ardelean a cărui proză îl entuziasmează pe Răutu, determinându-l să viziteze intempestiv provincia transcarpatină; tânărul, distonând între cei din jurul său printr-o ușoară boemă, este privit cu oarecare neîncredere de ai săi (îndeosebi de Valer Timiș);

RĂUTU Costea, I 25; II *passim*, IV 15; al treilea fiu al lui Iorgu Răutu;

RĂUTU Ioniță, I; fratele mai mare, din Botoșani, al lui Iorgu Răutu;

RĂUTU Iorgu-Egor Stepanovici, stăpânul Năpădenilor; I-III, *passim*; VI 14, moartea sa;

RĂUTU Lascăr, VI 11; fiu al lui Mihalache Răutu și, astfel, văr al lui Vania Răutu; avocat în Dobrogea (în T***) și deputat;

RĂUTU Mașa, I 25, II, V 29, VIII 1; a doua fiică a lui Iorgu Răutu; căsătorită cu judecătorul Colea Berezovschi; în 1906, fratele o regăsește cvasidespărțită de soț;

RĂUTU Smaragda Theodorovna (Mignonetta), *passim*; mama lui Vania Răutu;

RĂUTU Sonia, I *passim*; prima fiică a Smaragdei Theodorovna Răutu;

RĂUTU Vania/Ion, *Pimperlic*, al treilea copil al lui Iorgu Răutu;

RĂZBOI-VRÂNCEANU Gheorghe, VI 11, 17, 20, VII 4; originar din Bucovina, cu o bună situație materială, la care ajuns prin pricepere în afaceri, dar și prin căsătoria cu fiica minoră a proprietarului hotelului Binder din Iași; critic literar, prieten și admirator al lui Miron Osmanli, pe care-l

- ajută material; totodată, este liderul și teoreticianul marxist ortodox al socialiștilor;
- RECHINUL Andrei – vezi JUCOV Andrei
- REICHENBERG Marc, VII 10; eseist, participant la cenaclul ocazional din locuința pariziană a lui Jean Lascaride; agresiv față de Răutu, căruia îi reproșează lipsa de cultură;
- REVECA, VI 13; fiica „Respectului general“, talentată violonistă, apreciată de Miron Osmanli;
- RIEZANOV Carp, IV 4; țăran bogat din satul Săcevca, lângă Kurgan;
- RINETTA Raul, VI 4; nepot al colonelului Rinetta; aparține „tinerimii aurite“;
- RINETTA Scarlat, VI 4, 21; colonel în retragere; membru al „cercului literar“ („răsufiații“);
- RODOSI Grigore, VI 19; avocat ciubăreștan;
- ROITMAN dr., II 9, 28, V 34, VIII 1; medic, tatăl lui Moise; șeful „liberalilor“ basarabeni; directorul gazetei „Gândul Basarabiei“;
- ROITMAN Moise, II 9, 14, 20 ș.u., III 17, 19, 20, IV 15, 17; coleg de clasă și prieten cu Vania Răutu; implicat și el în activitatea „cercurilor de autoinstrucție“, e arestat și încarcerat în închisorile din Chișinău și Odessa; din „Butârka“, prietenii se despart, Moise fiind deportat în nordul Rusiei europene; mai târziu, ajunge și el în Siberia; face parte din „echipa disperaiților“, eroi ai „tragediei din Iakutsk“; rănit în confruntarea cu jandarmi, e condamnat la moarte prin spânzurare; înainte de a muri, îi trimite lui Răutu o scrisoare-testament conținând „deviza“: „Nicio picătură de energie morală nu se pierde în zadar“, pe care destinatarul și-o va însuși;
- ROSENTHAL Samuil, VI 25, șeful comunității israelite din Ciubărești, care solicită sprijinul lui Răutu împotriva abuzurilor administrației comunale;
- RUMEȘTEAN Numa, VII 20; „hazliul deputat al Oltului“;
- SAFONOV Procopie Agafonici, IV 5; burghez din Turinsk, antrenat de soția sa, frecventează cercurile „politicilor“;

- SAFONOVA Prascovia Chirilovna, IV 5; deși soție de burghez, frecventează cercurile „politicilor“ și îi ajută; întreține relații extraconjugale cu Ceavcehidze;
- SAHAROV Vasilie Vasilevici, II 4, 13, 15, V 34, VIII 2, preceptorul lui Vania; redactor la ziarul democrat „Gândul Basarabiei“;
- SAJIN Nicolae, V 2; cunoscut sub multe nume, printre care și Lohengrin; fruntaș al „Narodovoliei“, terorist; se lasă prins pentru a explica la proces acțiunea partidului său; condamnat la moarte, pedeapsa îi este comutată în muncă silnică pe viață în insula Sahalin, „locul de unde nimeni nu s-a întors“; iubita sa, Maria Culiceeva, după evadare, va merge la el; cei doi se vor revedea, dar Colea moare nu mult după aceea în circumstanțe nedezvăluite, misterioase;
- SAMARIN Claudia, V 5, 6, 21; deportată politică; trimisă cu etapa, deși abia a născut o fetiță, Luda; în ciuda îngrijirilor lui Răutu, moare; tot datorită lui Răutu, care izbutește să-și asocieze toți deținuții, fetița nu e abandonată, cum voiau jandarmii din escortă, fiind la capătul drumului încredințată tatălui ei, Ilia Samarin;
- SAPOJNICOV Ivan, IV 5, figură tipică pentru minierii siberieni, care își cheltuiesc câștigul unui sezon în petreceri și extravagante;
- SARANI Titi, VI 7; student, nepot al lui Calistrat Cazara; întrucât în societatea studențească existentă socialiștii dețin majoritatea, înființează o nouă societate, „Frăția“, al cărei președinte devine;
- SARÂM, V 11, 26; soyotul din Serghinsk, buddhist; apreciat pentru blândețea lui de Răutu, care îl ajută scriindu-i diverse petiții către ocârmuire; ajută la evadarea Mariei Culiceeva;
- SAUVAGE Constant, VII 10; dramaturg întâlnit de Răutu la cenaclul organizat ocazional de Jean Lascaride în capitala Franței;
- SAVICI Mitache „conu“, VII 16; membru al „cercului literar“, talentat epigramist;
- SÂRGHIE Ion, VIII 7; student basarabean la Ciubărești;

- SCARNITZ Marin Iosefovici, II 7, 25; poreclit Marinca Scârnavie, „frătuț“ (slav din Imperiul Habsburgic), obtuz profesor de latină;
- SCHWARTZMANN Arthur, III 20 22; „politic“ întâlnit la „Butârka“ și pe barja de pe Volga; cu apucături negustorești – estimând neîncetat calitatea și valoarea obiectelor de îmbrăcăminte;
- SELETIN Athanasie, VII 21, „Hofrath“ (consilier de stat) bucovinean;
- SEMIENSKI Ianusz, IV 2, 3; nobil polonez, condamnat la muncă silnică în urma răscoalei din 1863; deportat apoi în Kurgan, unde e fierar; ateist; singurul prieten respectat de Răutu în locul acela;
- SFERȚEA-„CASTA DIVA“ Alexandru, VI 4, 21; prinț cu o viață de Don Juan;
- SFERȚEA-IZĂRENI Arsenie, VII 3, VIII 10; mare latifundiar, tiran feroce pe moșia sa; statornic antimonarhic; e ales întotdeauna deputat, întrucât trimite șefului partidului guvernamental suma de 30.000 de lei; încearcă să-l „cumpere“ pe Răutu, „toți oamenii având prețul lor“; impune țărănilor răsculați, făcând responsabil de „orice fir de ață“ pe capul acestora, Andrei Biciușcă;
- SFERȚEA-OBEDEANU Dușu, VII 1, 16; mare latifundiar, ale cărui „văduve“ (foste soții) contribuie la ascensiunea politică a lui Sorin Dogia-Ialpugeanu și Anatol Cernea;
- SIBIANU Vespasian, VI 6, 10; decanul Facultății de Litere din Ciubărești și șeful „Cohortei libere și independente“; spirit închistat, în cursul său îngrămădește zeflemele la adresa lui Eminescu, poeziei acestuia opunându-i propriile sale versificări (rizibile);
- SILBERMANN Berl; V 34; călător ce trece granița ruso-română odată cu Răutu; medic evreu, în Rusia a făcut o anchetă din însărcinarea Alianței Israelite; extrem de critic și față de realitățile românești;
- SIMION, I 20, II 2, 19; ibovnicul, apoi soțul Irinei Morariu;
- SIMIONESCU Lache, VI 14; profesor de română, coleg cu Răutu, „belfer“ fără orizont, preocupat doar de bârfe;

- SINENCO, IV 9; jandarm (de origine ucraineană), care, împreună cu șeful său Feighin, îl duce pe Răutu la noul loc de deportare de la vărsarea fluviului Obi;
- SINGER domnișoara, VI 22; curtată concomitent de „normaliștii“ Vădrășcan și Soltuz, se mărită cu un al treilea;
- SINIAVIN Diomid Antonovici, III 16, VIII 2; general de cavalerie/amiral; guvernator general al Odesei, atât în timpul încarcerării lui Răutu (1883 ?), cât și în timpul mișcărilor revoluționare din 1905-1906;
- SOLTUZ [ȘOLTUZ] Nicolae, VI 12, 22, VII 9, VIII 11; ofițer, suferă un accident și părăsește armata; studiază medicina; „înalt, sprinten, numai nervi și mușchi“, dar „fire delicată și sentimentală“; socialist, prieten al lui Răutu și colaborator al „Farului“; Răutu îl vizitează în Elveția, unde practica temporar; îl numește subprefect în vremea răscoalei;
- SOMOV, I 16; consilier de curte, autor al unui raport asupra boierimii moldovene, oponente administrației rusești;
- SPIRESCU Niță, VI 5; băcan în Ciubărești;
- SPIRCA VARNACUL, V 11, 13, 26, VIII 5; deportat de drept comun; lider al „varnacilor“; căruțaș, contrabandist; face diverse servicii pentru „politici“ și îndeosebi pentru „prietenușul“ său Artamon Danilov; pe Răutu îl transportă la Krasnoiarsk, drum în timpul căruia încearcă să-l ucidă și să-l jefuiască; Răutu îi folosește „frânghiuța“, la început, în drum spre casă; în 1906, moare împușcat în timp ce jefuia o bancă; mărturisea că a făcut-o instigat de Artamon Danilov;
- SPIRESCU Hariton, VII 17; ministru liberal al economiei; convins de Răutu, încearcă să acționeze în direcția îmbunătățirii situației țărănimii;
- STADNICKI Boleslaw, V 6, 10, 16; VII 6; deportat politic din Serghinsk; marxist ortodox, internaționalist, tânărul polonez se remarcă prin excesiva sa eleganță; reîntâlnit de Răutu la Viena, acum adeptul politicii lui Pilsudski;
- STAROVEROV Dașa, II 25, VIII 1; fiica gazdei lui Răutu în Chișinău; membră a „cercului cultural moldovenesc“;
- STAROVEROV Fedosia Constantinovna, II 25; gazda lui Vania, după părăsirea „comunei“;

- STAROVEROV fetele (Vera, Ana, Sofia, Natalia, Jenia), II 25, fiicele Fedosiei Constantinovna;
- STĂNOIU Nae, VIII 12; frunțas din Golășești; fugind din fața „expediției punitive“, moare lovit cu o coasă de sătenii din Țuicari, unde căutase scăpare;
- STĂNGACIU Procop, VI 23; cârciumar, geambaș și agent electoral, primul amant „solid“ al adolescentei Dolores, căsătorită mai târziu cu Tudor Barancea;
- STEOPA, I 13; văr al Nataliei Chirilovna Voronin;
- STEPAN, V 17; „varnac“, iubitul, în tinerețe, al Lizavetei, care, aflând că e căsătorit, a cerut unui pretendent să-l ucidă;
- STEPANOV, IV 8, ofițer, comandant al gărzii la închisoarea din Turinsk; intimidat de năvălirea lui Răutu, fuge din fața lui; iminenta anchetă și implicit degradarea lui, în condițiile în care avea o soră deportată și ea în Siberia, îl fac să se sinucidă; Răutu se va simți vinovat de această moarte;
- STIGLEȚEANU, VII 16; singurul reprezentant al opoziției (conservator) în Parlament;
- SUHANOV Mihail, IV 14, V 4, 12, 19, VII 8, 22, VIII 2, 6; „Pui de lup“ (Volcionok), participă la atentatul organizat de Lohengrin și Maria Culiceeva; membru marcant al obștilor din Turinsk și Minusinsk, unde e adeptul lui Danilov; reîntâlnit la Geneva, în aceeași ipostază; cu ajutorul lui Răutu, se întoarce în Rusia pentru o misiune misterioasă; participă la consfătuirea liderilor revoluționari din Odessa în 1906;
- SUNDUCOV Achim, V 18; „zasiedatel“ de poliție în Karatuz; e însărcinat cu arestarea și aducerea la Minusinsk a lui Răutu;
- SVERLOV Mihail Filipovici, IV 5; ștabscăpitan în rezervă, fire blândă, „inertă“, este ispravnicul districtului Turinsk;
- ȘAIN Rudolf, VIII 12; farmacist, rezervist mobilizat, se alătură camarazilor la devastarea târgușorului Alexeni;
- ȘARIVARCESCU Panait, VIII 7; deputat de Oltenia; pasager pe vaporul „Regina Elisabeta“, cu care Ion Răutu se întoarce în țară în 1906;
- ȘIMANSCHI Andrei Vasilievici, II 7, 9; poreclit „Cal ideal“, profesor la liceul din Chișinău;

- ȘTEFAN chelarul, I 9; de la curtea din Năpădeni;
- ȘTEFĂNESCU Costache, VII 2, VIII, 9, 11; tânăr învățător, din Stăuceni, abonat al „Farului“; ezită între Hariton Spirescu și Arghir; „reprezentant tipic al albăstrimii sateelor“, crede că relele, la țară, vin din imposibilitatea unei naturale selecții a elitei sătești;
- TAIMUN, IV 10; cneaz samoed, al cărui „ulus“ se află pe malul lacului Carino; tatăl „prințesei“ Lirca;
- TAMBA Rudolf cavalier de, VII 21; prefect al Câmpulungului; „mareșalul țării“;
- TARASOV, IV 3; „străjerul“ lui Răutu în Kurgan;
- TARELCHIN, IV 14; doctorul închisorii din Tobolsk; o îngrijește și pe Tania;
- TARTANOV Arcadie Amedeici, V 5, 10; figură de vază în trecutul mișcării revoluționare, fiu de amiral și ministru al marinei, repudiat de familie și lăsat fără niciun sprijin, decade în ultimul grad; în această stare jalnică îl găsește în Spaskoe Răutu, care își asumă reeducarea „noului Gaspard Hauser“; tenacitatea „dvoreanului“ basarabean și sprijinul altora (Lisaveta, Stadnicki ș.a.) duc la o recuperare totală;
- TAUR Grigorie, VIII 1, 3, 7; fiul preotului din Glodeni, membru al cercului cultural moldovenesc din Chișinău; colaborator la ziarul condus de Porfir Gheorghită; vine la Ciubărești, înscriindu-se la universitate cu ajutorul lui Răutu; pleacă însă în urma maltratarilor suferite din partea colegilor arghiriști;
- TĂNĂSICĂ țigănușul, II 2, VIII 2; tovarăș de joacă al lui Vania; ajuns fierar, e mutilat în războiul ruso-japonez;
- TCACENCO, III 22, V 12; „hoholul“, întâlnit pe barja de pe Volga, apoi la Minusinsk;
- TELEGA Ivan Nicolaevici, I 9, V 30, VIII 1; din Cemeleuți; „Cap de negru“ și „Diogen al județului S****“; avocat, critic inclement al boierimii basarabene;
- TERTULIAN Toma, VII 19; canonic blăjean, întâlnit de Răutu în scurta sa călătorie făcută în Ardeal;

- THEMISTOCLIDE Alexe, VI 10, 13, 22; profesor de arheologie la Ciubărești; apreciat, pentru valoarea sa profesională, de talie europeană, de Răutu, cu toate ciudățeniile sale comportamentale; în „Farul“ relevă ignoranța și falsurile „grafomanului“ Arghir;
- THOMSON George, V 20; ziarist american care face o anchetă asupra regimului penitenciar din Siberia; întâlnit cu acest prilej de Răutu;
- TIMIȘ Valer, VII 15, 19; din Deva; Răutu îl întâlnește la Viena, în preajma lui Octavian Petrovici, apoi la Sibiu; îi face aceeași impresie ca și „chिताul“ din Serghinsk;
- TIMOHIN, IV 5; secretar la isprăvnicia din Tiumen;
- TOPOLOGEANU Grigore, VII 16; nouă achiziție a „Farului“, tânăr poet „mordant și fantezist“;
- TOTEANU Pamfil, VII 12, 14, VIII 12; latifundiar din Muntenia, deputat, de o crasă încultură, întâlnit la Florența; nu înțelege cuvântările pe care i le scrie secretarul, Vasile Iliescu, făcându-se de râs în fața publicului; pentru aceasta, refuză să-l înscrie pe lista candidaților, determinând înregimentarea aceleuia în partidul advers, în care va face carieră; deși pe moșia sa Urlăței nu au avut loc tulburări, aduce forțe de represiune, „eliminându-i“ pe cei care i se opun cătuși de puțin; cere tuturor sătenilor despăgubiri și contribuții pentru ca satul să nu fie bombardat;
- TRĂNTOREL Lascăr, VIII 7; „primul ucenic al apostolului [Cristophor Arghir]“; inițiază molestarea studenților basarabeni din Ciubărești;
- TRESNEA Aglaia, VIII 1; soția lui Vania Tresnea, cunoscut în copilărie; se întâlnește cu Răutu în trenul de Chișinău; înspăimântată de revolta mocnită a țăranilor;
- TRESNEA Vania, I 13; din Scorțeni; „cavalerul de cavernă“;
- TROFIM IV 6; caporalul gărzii în „etapa“ Petrovskoie;
- TROFIN Paul, VI 10; ciubăreștean, rus de origine, născut în țară, dar de cultură franceză;
- TURCU Ilie, VI 12; VII 15; „normalist“, membru al societății „Chemarea“, participă la campania pentru alegerea lui Răutu în parlament; e administrator al „Farului“;

- ȚIBULEAC, III 22; deportat politic, de origine ucrainean, în „obștea plutitoare“ de pe Volga;
- ȚICORSCHI Parfenie Onisimovici, IV 5, 6, 7, 17; provine dintr-o familie de nobili; profesor de istorie și sociologie; comportament original, având teorii personale în toate chestiunile; bombardează autoritățile cu memorii, cereri; deportat în Iakutsk, moare în „tragedia“ produsă acolo;
- ȚIGĂNAȘ, feldwebelul, III 2 ș.u., paznicul șef al închisorii „Numărul Cinci“ din Odessa; moldovean de origine;
- UNDREA Vincențiu, VI 10; boier scăpătat, funcționar la Regie, arată prietenie lui Jean Lascaride, care însă îi aplică tratamente umilitoare;
- UNGUREANU Costache, VIII 12; „baciul“ din Golășești; deși îndeobște nu ia parte la frământările satului, ajunge cap al răsculaților;
- URSU Costea, I, 1, 17, II 29, V 30; din Măcărenți; poreclit „geambașul“, patron al „poștelor cu cai“ din Basarabia, îl caută pe fugarul Vania Răutu, ca să-l treacă peste Prut; la întoarcerea din Siberia, Ion Răutu îl găsește ruinat de pasiunea sa pentru cai;
- URZICĂ Petre, III 24; plutaș bucovinean, din Boieni, întâlnit de Răutu la Tiumen;
- VARNAVIN Serghei Semeonovici, I, 23, II 18, III 10; căpitan, al doilea soț al Nataliei Chirilovna, camarad cu Przewicki Wladislaw;
- VASILCA baba, I 19, 22, 24; decântătoarea satului Năpădeni;
- VASILESCU Elvira, VI 4, 5, 23, soție a unui „mare elector ciubăreștean“, mamă a unui ministru și viitor șef de partid, centru al celui mai frecventat „salon“, ea este, după unii, adevăratul mânăitor al sforilor pe scena politică; ajunsă în pragul vârstei de 50 de ani, ea își vede concurată poziția de mai tânăra Dolores, „gitana“, care curând o și detronează, lucru pe care nu-l va suporta, dându-și, probabil, singură moartea;
- VASILESCU Ivonna (Yvonne), VI 16, 18; VII 9, 11; soția lui Nitzza Vasilescu; Ion Răutu se îndrăgostește de ea; povestea lor de dragoste începe și se termină la Florența;

VASILESCU Nitza, VI 6, 17, VII 5, VIII 12; este autorul articolului *Inamicul firesc*, pe care Răutu îl citește fiind încă în Basarabia, articol care exprima exact ceea ce credea și el; la sosirea „siberianului“ în țară, fiul vitreg al „marelui elector“ din Ciubărești este înregimentat la „albaștri“, care i-au încredințat și un minister; faptul nu-l împiedică pe Răutu să-l viziteze la Sinaia, pentru a-i semnala abuzurile unui prefect din Dobrogea; intențază un proces scandalos tatălui vitreg pentru risipirea parafernei mamei sale; joacă un rol dublu în „sârba popilor“, contribuind la înscăunarea Arhimandritului Paisie și apoi angajându-se să provoace o mai curândă demisie a guvernului din care face parte; după răcoale, face parte dintre fondatorii noului partid al latifundiarilor;

VASILESCU Tică, VI 5, 6, 17; VII 5; copil frumos și știind să se facă plăcut celor cu dare de mână, dar și inteligent, obține o licență în drept (scriind și altele pentru colegi bogați); practică avocatura și, concomitent, devine profesor universitar; intrat în politică la „roșii“, ajunge „mare elector“ al Ciubăreștilor, dar, nerăspălit pe măsura ambițiilor sale, îi va părăsi; nici „albaștrii“ nu-i împlinesc visul, mai ales după ce fiul său vitreg Nitza Vasilescu îl aduce în fața justiției pentru că i-ar fi risipit paraferna mamei; lui Răutu îi va face, în chip grațios, câteva servicii deloc neglijabile;

VASILIDE, VI 1; unul dintre consumatorii din restaurantul ieșean Traian;

VASILIEV, III 9; paznic al închisorii din Odessa;

VASILIEV Vasile Vasilevici, V 12, VIII 2; inițial „narodnic“, ajunge la Minusinsk social-democrat („evoluționar“), opunându-se astfel lui Danilov; în 1906 e „capul menșevicilor“;

VATATZI Basile T., VII 3; fiu al lui Timotei Vața, și-a schimbat numele cu unul mai „nobil“; profesor de drept comercial la universitatea ciubăreșteană, dar și avocat cu bună clientelă, intră și în politică, unde se manifestă ca „harpă eoliană“, trecând pe la mai multe partide, dar și dezinteresându-se de postulurile pe care le ocupă (primar, vicepreședinte al Camerei deputaților etc.); considerat de Răutu prieten al său, când el e ales pentru prima dată deputat, „Basile“ cere în Cameră să fie invalidat, fiindcă ar fi făcut „propagandă de război civil“;

VATATZI Iorgu, VIII 7; „Maharadjaua“; ministru al Economiei Naționale, „din guvernul de pe vremuri“; oferă sprijin material, pentru ca tinerii basarabeni să se înscrie la universitate;

VATATZI, Spiridon Spiridonovici, I 17; print, decanul de vârstă al „dvorenilor“ basarabeni;

VATATZI-IZVORENI Alexandru, VIII 10, 11; în timpul răcoalei, conacul său este ars de țărani; panicat, caută salvarea la prefectul Răutu;

VĂDRĂȘCAN Anton, VI 6, 18; 22; VIII 10; student cu vederi socialiste, intră în cercul apropiaților lui Răutu; agent electoral al candidatului Răutu; „farist“, „foarte exuberant și îndrăznet, din rasa nemuritorului tarasconez“, e totuși mai înclinat spre acțiunea politică directă; la declanșarea răcoalelor, e arestat ca instigator; ca și Răutu, e numit prefect de noul guvern, liberal, pentru a liniști satele răsculate;

VĂTRUȚĂ Alexandru Matveevici, I 16-17; reprezentant al moldovenismului basarabean;

VERNEA Artur, IV 4, general, comandant al Corpului de armată din Ciubărești; mistificat de Dolores, o căsătorește cu un ofițer de sub comanda sa și îi sprijină, de asemenea, ascensiunea socială, contribuind la victoria ei asupra Elvirei Vasilescu;

VERNEA Zulnia, IV 4, VII 5; obeza soție a generalului Vernea se implică în „sârba popilor“, sprijinindu-l pe episcopul Teofan;

VERSATA, VIII 9; cronicarul politic al ziarului „Progresistul“;

VERVIER Emil, VII 10; savant bacteriolog de la Institutul Pasteur, participant la întâlnirea oragnizată de Jean Lascaride în locuința sa pariziană;

VOLBURĂ dr., VI 7, face parte din „senatul elvirian“ (al foștilor amanți ai Elvirei Vasilescu);

VOLCOVA Maria, IV 11; prietena Taniei în Tobolsk; în casa ei moare Tania;

VOLJIN, I 1; ispravnicul județului S***;

VORNICU Maria, II, 6; țărancă din Năpădeni, pentru care Vania intervine la tatăl său;

VORONIN Anatol Vasilevici, I *passim*; căpitan, soțul N. a. a. lici Chirilovna;

VORONIN(A) Natalia Chirilovna, I – III, *passim*, V 30, VIII 1; „tioia“ Natalița; născută Renea, în a doua căsătorie Varnavin; nepoata (de soră) a lui Iorgu Răutu; soră cu Caterina Chirilovna Berciu;

WAGNER Hans, III 7, 9; caporal, unul din paznicii închisorii din Odessa;

WINZENGERODE, II 5; profesor la pensionul Faltin;

ZAHARIA, VIII 9; țăran din Vaideei, unul dintre cei mai activi participanți la răscoală;

ZAIMA Zamfirache, VI 2, văr al lui Răutu, președinte al tribunalului din F***; rudimentar, cu studii incerte, dar abil în lipsa-i de probitate profesională, îi trezește lui Răutu averșiune profundă;

ZALĂU Lucian, VII 19; doctor, călugăr, cunoscut de Răutu la Sibiu;

ZALKIND Avram, II 20, VIII 2, 3; „Talmudistul“; „comunard“ în Hanul Blumberg; reîntâlnit la Odessa în 1906; „bundist intransigent și, în același timp, înflăcărat naționalist judaic“; îl ajută pe Răutu să plece din Odessa cu „balahula“; moare într-un pogrom;

ZARZYCKI, IV 2; ksiondzul; vicar polonez, deportat în urma răscoalei din 1863; prieten cu pan Semienski;

ZELEGEANU Traian, VIII 9; redactor al ziarului „Conservatorul“;

ZERENSCHI Pavel Pavlovici, V 2; profesor de sanscrită la Harkov; coleg cu Ipolit Culiceev;

ZERNATE frații, VI 4, Popilică și Armand/Gaston, „artistul“, fac parte din „tinerimea aurită“ a Ciubăreștilor;

ZLĂTNEANU Aurel, VII 19; profesor la un liceu românesc, întâlnit de Răutu la Sibiu;

ZOIȚA, I 1, dădaca Smărăndiței;

ZORI Anton, VI 4, VII 15, profesor universitar, de mineralogie; șef al „roșiilor“; nu fără o anume duplicitate față de Răutu.

REPERE CRITICE

SMARAGDA THEODOROVNA
COPILĂRIA ȘI ADOLESCENȚA LUI VANIA RĂUTU

G. CĂLINESCU

[...] Până a nu-l vedea dar, d. Stere a trăit în închipuirea mea în aceste proporții de forță fizică sălbatecă, un leu cu mustață iritată și cu labă grea. Împrejurarea de a-l cunoaște mai de aproape, mai dăunăzi, n-a schimbat esențial această impresie dar i-a dat un contur mai uman și mai apropiat de peisajul nostru sufletesc. Închipuți-vă un boier de țară, năvălind pe toată ușa, odată cu ceața și mirosul de zăpadă într-o haină de moșie cu blană sură la gât, bună de vânatoare ca și la oraș, cu glasul și tusea, profunde, imperative. Vorba și mâna îi sunt prietenoase și egale pentru toată lumea în felul democrației rurale a unui fermier care dă bună ziua vecinului, trage copoiul de pielea cefei, bate vaca pe spinare și calul din grajd pe coamă. [...] Romanul românesc suferea în ultima vreme de o insuficiență care arunca multă umbră asupra putinței unei satisfăcătoare evoluții. Pentru un gen care presupune legături trainice cu viața, scriitorul român aduce o sărăcie de experiență cu atât mai evidentă cu cât caută a se ascunde în dosul unui academism psihologic și social. Și aceasta este explicabil. Scriitorul român aparține unei clase inerte, fără probleme, fără aventură și fără întinse legături sociale. Din paginile câtorva cărți, din banala perindare a unui număr restrâns de indivizi inexpressivi prin fața geamurilor unei cafenele, romancierul român a crezut că poate scoate simbolica vieții. În schimb, omul de acțiune, care trece frecându-se cu coatele prin mulțime, acela nu

are nici voința, nici talentul de a reprezenta o lume pe care o trăiește fără să o contemple.

D. C. Stere a făcut acest miracol. După o viață agitată și aventuroasă, spintecată, ca o noapte cu fulgere, de voluptatea acțiunii, întors pe drumul de țară al contemplației, își trăiește bătrânețea din amintiri și plâsmuire, creând, pe neașteptate, romanul cel mai îmbulzit de viață ce s-a putut închipui vreodată în literatura românească după *Ion* al d-lui Liviu Rebreanu.

Din cele trei volume intitulate *În preajma revoluției* am putut citi numai pe primele două, ce au apărut de curând. Deși legate între ele prin firul aceiași existențe, fiecare volum alcătuiește o construcție proprie, cu o finalitate în sine și ca atare inteligibilă fără a-i depăși granițele. [...]

În romanele d-lui Stere se poate bănui numai de câțiva urzeală autobiografică și pentru cine cunoaște mai de aproape viața povestitorului e cu puțință ca totul să ia tonul clar al memoriilor. Pentru noi însă care citim narațiunea cu interes estetic, verosimilitatea fictivă a scrierii este izbitoare. Puterea de replâsmuire a autorului este așa de mare, procesul de distrugere în ficțiune a izvoarelor așa de complet, încât niciun element nu mai păstrează caracterul informativ. De aceea pentru cine nădăjduiește să găsească în volumele acestea o simplă satisfacere a curiozității pentru viața omului, vestim o deziluzie. D. Stere a scris un roman și ca atare intră cu toate drepturile în zona de observație a criticii literare.

Remarcabilă din capul locului în romanele d-lui Stere este enormitatea materialului uman și puterea de a aduce pe scenă, fără confuzie, un număr incalculabil de persoane. Nu există un roman românesc în care să mișune atâta lume tipică și ai cărui pereți să fie acoperiți de un număr așa de copios de portrete. Galeria este imensă și arta pictorului magistrală prin simplitatea desenului și a culoarei. În câteva linii rezeși și gesturi fugitive, omul este prezentat în toată realitatea lui sufletească, spre a fi readus mereu cu aceleași atribute organice. [...]

Scriitorul dovedește de altminteri tot atâta acuitate în observația omului, ca și în descripția naturii înconjurătoare. Sobrietatea acestor tablouri scutește romanul de un exces de

literatură, dar izbutește să creeze repede o atmosferă, din câteva linii, suficiente spre a da o scenă mișcării eroilor. Foarte adesea peisagiul are o animație interioară, ce-i dă o participare psihologică la drama umană și în aceste împrejurări avem de a face cu adevărate portrete de natură moartă. [...]

Finetea descriptivă a d-lui Stere, cu atât mai evidentă cu cât apare fragmentar pe medii de indiferență narativă cursivă, revelă o subtilitate psihologică și o predispoziție poetică, nu rareori, suave, ca în imaginea de bal a d-nei Theodorovna [...]

Un asemenea talent ar fi, se înțelege, cu deosebire remarcabil la un om care debutează la vârsta de 60 de ani în literatura creatoare, dar n-ar desăvârși liniile programatice ale unui roman. Puterea de evocare, descripția constructivă, finele estompe stilistice în prezentarea lucrurilor și a oamenilor sunt însușiri ce pot să nu ne scoată din cărarea îngustă și monotona a memoriilor. Din punctul de vedere documentar, d. Stere a făcut o imensă, incomparabilă frescă boierimii basarabene de la sfârșitul secolului trecut, operă de romancier, sociolog și de istoric totdeodată. Nu mă îndoiesc că aceste merite îi vor fi arătate de cei în drept. Criticii literare îi revine favoarea de a prezenta pe creator.

Tema centrală a primului volum ar fi încurcat în stufurile sale pe un scriitor oricât de experimentat. D. Stere a ieșit la liman cu o lucrare magistrală prin densitatea problemei psihologice. Un boier bătrân, rustic, elementar sufletește, se căsătorește cu o fată de 15 ani, inexpertă și ea în complicațiile vieții erotice, dar vag aspirativă, chiar când o neînțeleasă oroare îi întunecă tabloul deliciilor casnice. A înfățișa un urs păduratec, pur la suflet, dar împiedicat în adorația sa grosolană de prejudecăți străvechi, de structura aproape animalică a sufletului său, boier de țară pentru care morala conjugală înseamnă copulație deasă și temerea orgolioasă ca în casă „să nu cânte găina“, aceasta este ceea ce d. Stere a plâsmuit cu măiestrie [...]

Cu aceeași magistrală elementaritate de linii și finețe a fost tras și portretul Smaragdei. [...]

Vania Răutu (vol. II) este exponentul revoltei jugurilor sociale și al reînțarcerii la un instinct mai sigur de omenie. Și în

romanul acestuia, abia început, enorma perindare de figuri vii și de priveliști este orientată în jurul unei drame sufletești: ura dintre doi frați, Vania și Tosia, sub ochii părinților și crunți ai unei mame înăcrite de bigotism, procesul de soluție și atracție a sufletelor după legi mai largi decât acelea ale sângelui. Dramă zguduitoare și simplă care ne face să alergăm găfâitori de curiozitate și simplitate, de-a lungul multelor pagini.

Pentru o experiență sufletească și istorică așa de întinsă d. Stere a ales singurul stil potrivit: alergarea călare, în tropot, pe drumul neted al observației și meditației clare, poposind cu ochiri scurte asupra câmpurilor de acțiune, biciuind cu analiză subtilitățile și oprind în frâu cu spume fraza în fața scenelor primordiale. Nici pedanterie verbală, nici descripție abuzivă, nici lirism inoportun: o aparentă rezervă de proces-verbal subțiată de inteligența și de latența subtilității psihologice, sub care se ascunde însă un rar simț de nuanțe și de ritmică a gândirii, ce revelă un artist desăvârșit.

Cu aceste merite, salutăm pe d. Stere ca pe unul din cei mai de seamă prozatori ai literaturii contemporane.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, X, nr. 585, 21 februarie 1932, p. 1-2, intitulat *Romanul lui C. Stere*; reprodus în G. Călinescu, *Opere. Publicistică*, I, ediție coord. de Nicolae Mecu, îngr., note și comentarii de Nicoale Mecu, Oana Soare, Pavel Țugui și Magdalena Dragu, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2006, p. 821-831 [în continuare, o vom indica prin: *Publicistică*].)

*

ȘERBAN CIOCULESCU

[...] Citind, dar și recitind, în întregime, la interval scurt, romanul d-lui Constantin Stere, cu o aviditate acumulată probabil din bărăganul epicii suportate înainte, am rămas cu o plenitudine rară și festivă. Iată romanul unui amator, sau al unui consumator de literatură, care a urmat unui impuls de

repetiție și a scris romanul său! Dar câtă deosebire între insul nostru și amatorul de pe stradă, care și-a simțit furnicarea vocației în vârful peniței neînceptute! D. Const. Stere nu e doar profesorul de drept constituțional recunoscut, sociologul știut și scriitorul politic autorizat. Este ceva mai mult: o experiență, vastă ca însăși viața. Un depozit personal și înzecit, ereditar, al puternicii sale personalități, peste care s-a greșat virtutea seculară, de simțire și răbdare a unei provincii. [...] Și romanul d-lui Const. Stere, din primele două volume pe care a binevoit a ni le da până acum, este mărturisirea experienței morale celei mai autentice, românești, din câte cunoaștem: individuală și socială.

Roman social? Da, în măsura în care insul, fără voie, este un exponent al colectivității din care purcede. Zămislit pe un punct geografic și moral, fierbinte de prefaceri ca și el însuși, de legile ființei sale, eroul d-lui Stere va fi individual și social, organic, potrivit destinelor sale misterioase, care l-au creat totodată excepțional și reprezentativ, monadă și serie. Dar, dacă prin roman social se înțelege din rutina literară o pastă plastică de teorii, care subordonează neprevăzutul fulgerător al vieții nu știu cărei demonstrații dinainte măsluite, *În preajma revoluției* nu este un roman social.

Și, mai ales, acest roman [...] nu are nimic a face cu melodramele defunctului Dim. C. Moruzi, ai cărui *Pribegi în țara răpită* au stors lacrimi concrete, copilăriei noastre, pentru nefericita provincie. Spirit lucid, constructiv și armonios, d. C. Stere a clădit cu o arhitectonică uimitoare un palat de echilibru moral desăvârșit. *În preajma revoluției* nu e o jeremiadă, nici o reconstrucție, întrucât modelul ideal nu există decât în lentilele de viziune ale creatorului, ci o construcție clasică. [...]

Cine e geometru nu poate să nu admire frumoasa geometrie spațială a romanului, care cristalizează cu sobrietate două soluții incandescente: sufletul lui Vania Răutu și sufletul Basarabiei. [...] Feciorul latifundiarului, din sentimentul nedreptății personale, va trage sensul in justiției sociale. O îndoită fatalitate îl determină: domestică și socială.

Autorul, implacabil, îi trasează liniile devenirii, în prelungirea mediului familial și social. Dacă misterul său e descifrat, din primele rânduri, reacțiunile sale vor fi personale, ale unei firi sensibile și nervoase. Temperament de artist, dar și de ideolog, tânărul Vania, precoce dezvoltat intelectualicește, în gimnaziul din Chișinău, devine „Pușkinul“ seriei, dar și primul inițiat al mișcărilor revoluționare. [...]

Se înțelege că un hățis de fapte și oameni – așa cum se prezintă *În preajma revoluției* – și desfășurat pe un spațiu temporal de douăzeci de ani, nu poate fi rezumat. De aceea nu ne-am încumetat a o face. Ar fi trebuit, întâi, să ritmăm întreprinderea noastră pe respirația largă a autorului, care se vedește un extraordinar pictor de fresco. Primul volum, consacrat Smaragdei, e o galerie de portrete a societății „s...ene“ (sorocene) între 186. și 187., investind din toate părțile drama eroinei. D. C. Stere nu se relevă numai, politicește, un cunoscător al Basarabiei, ca nimeni altul, între 1880 și 1930, dar romanul ni-l arată un desăvârșit portretist al generației care l-a precedat. [...]

Apoi, sociologul și politicianul, a căror valoare nimeni nu se gândește a o tăgădui, cred că va surprinde cu toate acestea cititorii prin sociologia și politica animată, a epocii, din primul volum. Niciun roman românesc nu e așa de bogat în portrete sociale și în scene politice. Un confrate a citat pe picior de egalitate *Ion* al lui Rebreanu, dar viața politică ardelenască aici e mult mai puțin intens redată decât aceea a Basarabiei nobiliare, în vol. I, și a Basarabiei revoluționare, în vol. II.

Acest miracol de creație vie nu se poate înțelege decât ca o gestație lungă și o maturare înceată, de decenii, precipitată astăzi în forme desăvârșite.

Siguranța portretisticii multiplicată până la belșug e egalizată, pe de altă parte, de analiza morală a „cazului“ Smaragdei Theodorovna, care vedește în autor un psiholog încercat, chiar în observația clinică de durată.

Un semn de maturitate supremă e poate și faptul că pictorul ulterior al lui Vania, feciorul persecutat al Smaragdei (până la blestemul care nu lipsește), a știut totuși să redea cu simpatie și înțelegere, repartizate egal, atât sufletul delicat al

Smaragdei și prefacerile sale, cât și sufletul rudimentar, dar nu insensibil, al răzeșului Iorgu Răutu.

Smaragda Theodorovna, ca volum individualizat, scăzându-i-se bogăția extraordinară a documentului social, contemporan, așadar în schema sa, raportată la eroină, e unul din cele mai bune romane psihologice ale noastre, schițând o existență originală, în tangență cu Anna Karenina și Doamna Bovary.

Copilăria și adolescența lui Vania Răutu atestă aceeași dualitate fertilă. Este, pe de o parte, monografia unui suflet, pe de altă parte, portretura socială a unei epoci sociale. Priorităta o confesiune obiectivă, – ceea ce realizează un ideal etic și estetic, – a doua parte a romanului continuă cu aceeași vigoare vâna de viață precedentă.

Acest Vania e un predestinat și un damnat.

Și aceste premise, nesuținute de o acțiune nervoasă, implacabilă, senzațională substanțial, ar fi dat eroului un gust mălăeț și trezit, de fals și convențional. Dar firele așa de fragile ale determinismului dămării nu se rup și acțiunea confirmă, prin detalii și fapte, caracterul aprioric al eroului.

Construcția în beton armat a biografiei morale a eroului e mult superioară, epic, evanescentului *Jean Cristophe*, pe care îl amintește Vania prin același simț ulcerat al nedreptății și prin aceeași aspirație pură către justiție. Se simte superioritatea experienței trăite asupra experienței închipuite, prioritatea realului asupra idealului.

De aceea, cu toată neintervenția povestitorului, cu toată discreția scripturii sale, poate însă tocmai pentru că autorul nu e un romancier profesionist, autenticitatea poveștii se dezvăluiește ca o indiscutabilă autobiografie. [...]

Așteptăm, de această dată, conștiinți în mijloacele scriitorului C. Stere, romancier memorialist de formulă obiectivă, desfășurarea sigură și liniștită a materialului său așa de bogat, pe care îl stăpânește ca un adevărat clasic.

(„Adevărul“, anul XLV, nr. 14788, 17 martie 1932, p. 1-2; intitulat *Romanul d-lui Stere.*)

MIHAI D. RALEA

Ca toate firile extrem de bogate, d. Stere e un om imprevizibil, un om cu surprize. O viață întreagă de acțiune socială și de meditație, un sistem de gândire și de unitate doctrinală se sfârșește cu un roman. [...] Nevoie de spovedanie și invitație la înțelegere, fără îndoială. Dar și ușurarea prin expresie a unei veritabile naturi de artist, comprimată o viață întreagă de alte tendințe mai urgente și mai actuale. [...]

D. C. Stere ar fi putut deveni orice: într-atâta sunt de infinite virtualitățile sale. Dar analizând bine, în el sălășluiesc trei calități caracteristice: un agitator social (în sensul bun al cuvântului), un ideolog, o fire de artist. Cele dintâi s-au bucurat de o „catarsis“ completă; o viață de zbucium și de gândire le-a purgat îndeajuns. Natura artistică nu și-a apucat niciodată rândul. Ea a fost „refulată“ mereu, mereu amânată în cerințele și nevoile ei.

Și iată că acum se răzbuună superb, oferind un roman, încredut în intensitate și virulență și îmbogățit în experiența de o întreagă viață de așteptare.

Acest roman e, după cum s-a spus, romanul Basarabiei, al Basarabiei patriarhale și revoluționare de acum cincizeci de ani. [...]

Pictura acestui mediu în volumul întâi al romanului d-lui Stere e fascinantă de adevăr și de culoare. Ea introduce în literatura română un inedit și necunoscut conținut de viață. Fără d. C. Stere, acest material și această temă, a unei părți din istoria unei provincii românești ar fi dispărut pentru totdeauna în neant. Astfel, primul volum, *Smaragda Theodorovna*, cu toată povestea tragică a mamei autorului, e un roman social. Cazul Smaragdei Theodorovna oferă scheletul afabulației. Dar ramificațiile laterale ale acestui caz înecă semnificația lui individuală.

Povestea acestei eroine e povestea unui membru al unei clase de oameni într-o anumită stare de lucruri. E un roman de mentalitate socială, de atmosferă. E descrierea unei stări de mulțime, a unui suflet colectiv. În acest gen, doi scriitori

au reușit mai ales: Zola și Tolstoi. Se poate spune că d. C. Stere nu rămâne inferior. E un dar eminent rusesc acela de a înțelege și reda mulțimile. Poate un reziduu al vechiului comunism agrar, al mirului rusesc. Simțul socialului în literatură e un simț rusesc. Trebuie mânuite o mulțime de tipuri, fiecare cu specificul său individual, găsind totuși și nota comună care-i leagă. Romanul d-lui Stere, întrebuintează din acest punct de vedere un „truc“ uzat și de Gogol în *Suflete moarte*. Iorgu Răutu, cel de al doilea protagonist al romanului, trebuie să facă o călătorie îndepărtată pentru a găsi un personaj care să-l ajute la nuntă. În drum el se oprește mereu la diferiți proprietari. Obține astfel o galerie întreagă de figuri extrem de impresionante. [...]

Figurile episodice din roman trec iute prin fața noastră exact atât cât trebuie, cu existența lor, cu dâra de viață care o lasă, să creeze o ambianță.

Luminate puternic de un reflector proiectat în față, sunt mai ales trei personaje: Iorgu Răutu, Smaragda Theodorovna și Natalița. Cele două tipuri dintâi sunt descrise cu reculere și cu o seriozitate oarecum tragică. Cea din urmă, schițată din frânturi de viață azvârlite parcă în treacăt și în glumă, trăiește cu o vioiciune și o potențialitate de viață absolut remarcabile. E, poate, unul din cele mai vii, mai verosimile, unul din cele mai reușite tipuri din tot romanul. Tovarășa Undina, obținută prin condensarea, desigur, a mai multor plăci fotografice, într-o imagine compozită, pare ceva mai convențională poate și din cauza generalității acestei figuri de adolescentă conspiratoare, fanatică și idealistă, exploataată de multe romane rusești din perioada revoluționară. [...]

D. C. Stere e un mare creator de viață. Un prim interes al romanului său constă din măiestria portretisticii sale bogate. Dar în bună parte acest roman e o autobiografie. Primul și al doilea volum sunt introduceri care tratează condițiile formațiunii unei conștiințe, pentru a ne prepara la viziunea unui destin. Desfășurarea acestei soarte patetice și tragice în același timp, uriașa ei experiență într-o viață excepțională, de zbucium, de

frământări, de urcușuri și coborâșuri, de triumfuri și de naufragii. O viață ca aceea a d-lui C. Stere, mai eroică și mai complexă ca o oricărei român, de o esență goetheană prin complexitatea și optimismul ei creator, merită o spovedanie. Accentele ei grave, tragice, se pregătesc în aceste două prime volume. [...]

Ne-am fi așteptat ca subtilii esteți, care taie în patru firul de păr al artei să nu găsească pe plac acest roman. Totuși, criticele care au comentat prima ediție, au fost toate mai mult sau mai puțin entuziaste. Romanul d-lui C. Stere e un bloc aspru, o faună de junglă care nu cunoaște meșteșuguri măestrite și farduri combinate. E un roman de fapte, de figuri vii, de viață trăită, în genul Balzac, Dickens ori Tolstoi. Firește, asemenea romane nu suportă excесе de stilistică. Se știe că, în sensul de rafinărie manierată, Balzac scria rău și că Tolstoi a nenorocit un candidat la bacalaureat care a copiat dintr-o operă a sa. Romanele care creează viața n-au datorita de a se împodobi prea mult. Chiar compoziția lor nu trebuie să fie prea simetrică. Criticul francez A. Thibaudet spune undeva că dacă nuvela are nevoie de o strictă compoziție, romanul trebuie să mimeze viața, fecund, irațional și dezordonat ca și aceasta.

Romanul d-lui C. Stere n-ar fi avut nevoie nici de compoziție, nici de stil. Și cu toate acestea, le are pe amândouă. Dacă limba (în sens gramatical) nu e de o desăvârșită puritate, stilul e dinamic, concentrat și foarte propriu. Iar compoziția și narația, desigur fără voia autorului, sunt perfecte. Toate acestea fiindcă viața trăită, ca și cea evocată veridic, au stilul și unitatea lor organică implicită. Talentul d-lui Stere, fără sforțări și fără elaborări, imită instinctul sigur și inconștient al vieții. De la primul volum d. C. Stere ocupă planul întâi al romanului românesc.

(C. Stere romancier. Cu ocazia ediției a doua a romanului său, „Dimineța“, XXVIII, nr. 9076, 1 aprilie 1932, p. 3.)

*

POMPILIU CONSTANTINESCU

Pentru lectorul generației prezente, contactul d-lui C. Stere cu literatura poate părea un debut din neant și un refugiu în lumea ficțiunii, din cercul dezamăgirilor politice. După apariția unor *Preludii*, la anunțatele sale memorii din viața publică, micul țar al Basarabiei pravoslavnice s-a răzgândit, convertindu-și memorialul într-o lungă povestire romanțată.

Istoria literară corectează însă mirarea neinițiaților [...] Recapitulăm acest trecut publicistic nu atât ca intenție de documentare, dar mai mult ca o încercare de a fixa pe romancierul de astăzi într-un strat bine definit de sensibilitate. Moldovean, cu originea la intersecția etnică a pasivității elegiace din vechiul Regat și a mesianismului slav, venit din stepa rusă pe apele Nistrului, d. C. Stere unește în temperamentul său pe povestitorul de drum lung cu ideologul activist, format în mediul revoluționarismului antițarist.

Dacă îi căutăm o linie de continuitate i-o găsim indubitabil în literatura memorialistă, ușor romanțată, a lui Dumitru C. Moruzi și în evocarea sfătoasă a istoricului Radu Rosetti. Romanul d-lui Stere completează harta psihologiei etnice a contribuției artistice a Basarabiei, cu unele note comune, iar altele diferențiate, față de prozatorii moldoveni, elevați de lirism și plini de culoare descriptivă. În comparație cu Sadoveanu și Hogaș – punctele cardinale de sensibilitate moldavă – evocatori de natură, în care omul se integrează ca un element indisolubil, proza d-lui Stere e deposedată de lirism și colorit; ea aglomerează fapte, cu asiduitate și împovărare, colecționează oameni, cu minuție realistă și pitoresc exterior sau moral, într-o acțiune complicată, cu episoade multiple, nu totdeauna semnificative, dar cu evidentă intenție documentară.

Autocratul agitator politic al presupusei „gubernii“ personale dintre Prut și Nistru e un pașnic povestaș moldovean, cu suflet de răzăs, iubitor al gleei și al țăranelui complicat numai cu o ideologie de fericire teoretică, venită din socialismul agrarian rus. E surprinzător însă că d. Stere, în ipostaza de romancier, și-a păstrat o obiectivitate de prezentare a

oamenilor și a problemelor sociale mai elocventă decât orice tendenționism direct și speculativ. [...] Totuși, d. Stere s-a lăsat stăpânit de fapte, pe care le-a înlănțuit într-o logică intrinsecă, deși a revărsat un corn de excesivă abundență, cu amintiri și tipuri, care n-au o necesitate suficientă în economia acțiunii principale. Din scrupul de documentare și ambiție de epopee tolstoiană, romancierul a pus să defileze peste o sută de figuri, cele mai multe secundare, în jurul eroilor de prim interes, dând operei un pitoresc aspect de statistică sociologică.

În primul volum, d. C. Stere îngrămădește într-o lungă prezentare și într-o compoziție prea dezlănătă câteva familii de boieri basarabeni, ca un istoric asaltat de un număr impunător de personaje, dar cărora nu le va da și un rol cu relief în drama principală. E prea multă monografie socială, care împotmolește acțiunea de prim-plan a romanului, conceput în cea dintâi secțiune pe un statism monoton. [...]

Tema centrală a celui dintâi roman se reduce la studiul a două temperamente opuse, soții Răutu, și la surda tragedie casnică a lor. [...] Smaragda e un fel de Ana Karenin, refulată prin misticism și instinct de moșierasă, iar Iorgu – un noduros răzăș moldovean, cu un robust simț al proprietății și cu o calmă vanitate de inexorabilă perpetuare a neamului.

Volumul al doilea din romanul d-lui Stere, cu aceeași pletorică încordare de personaje secundare, dar cu o dinamică mai accentuată și o compoziție mai puțin stufoasă, e consacrat biografiei sufletești a tânărului Vania, predestinat încă din faza uterină să fie revoluționar. [...] Cu toată complicația ultimelor întâmplări, aglomerate grabnic, Vania trăiește, circulă și evoluează sub ochii noștri, ca cea mai palpitantă existență din romanul d-lui C. Stere. Dacă Smaragda dispăre aproape complet din al doilea volum, dacă Iorgu Răutu se esotompează într-un plan fumuriu, cu destin de fanteze, tânărul revoluționar formează o amplă monografie morală, în mijlocul unor siluete mai dinamice și mai concentrate. Deși risipită printre peste 600 de pagini, Natalia conturează și ea un temperament și încheie o existență. Numai soții Răutu rămân într-un

mare hiat interior, părăsiți într-o căsnicie în care nu știm ce se mai întâmplă.

Romanul d-lui C. Stere este, desigur, contribuția cea mai însemnată a Basarabiei, în literatura noastră – și o vastă arhivă de tipuri sociale, exterior dar pitoresc portretizate, în limitele istorice ale unei epoci, în care se credea că provincia moldoveană, subjugată de țarism, era înțelenită în inerție. Scriitorul aliază însușirile unui stufos memorialist cu interesul narațiunii atrăgătoare, de o bogată substanță epică; în zona ficțiunii e stăpânit însă de o remarcabilă obiectivitate a evocării.

(„Vreamea“, V, nr. 235,1 mai 1932, p. 12; reprodus în *Scrieri*, ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, pref. de Victor Felea, București, Editura Minerva, 1971, vol. V, p. 5-10.)

*

PERPESICIUS

După Duiliu Zamfirescu cu *Viața la țară* și celelalte capitole ale istoriei Comăneștenilor și după d-l Liviu Rebreanu, cu *Ion* și ceea ce *Răscoala* (deocamdată) va mai povesti din biografia familiei Herdelea, d-l C. Stere este al treilea scriitor care întreprinde, în literatura noastră, romanul ciclic, social. Genealogia Răuteștilor din Basarabia și aventurile, îndeosebi, aceleia ce este predestinat să devie pivotul acestui roman, ale lui Vania Răutu, umplu de pe acum două tomuri și se opresc în pragul închisorii pe care revoluționarul nostru erau îl trece în anul 1881. Imagine a provinciei dintre Prut și Nistru, începând cam de la jumătatea veacului trecut, *În preajma revoluției* este totodată, dacă nu și mai mult, romanul formației sociale a lui Vania Răutu, moldoveanul cu predispoziții revoluționare, crescut în mediul mișcărilor rusești și care va avea să acorde, în desfășurarea evenimentelor, comandamentele revoluției universale cu cele ale poporului căruia aparține.

[...] să începem, cum e și firesc, cu obiectiile. Am amintit numele d-lui Liviu Rebreanu și cetitorul știe că autorul *Pădurii*

spânzuraților nu trece drept un scriitor cu stil. Cel puțin așa sună legenda care i s-a creat. Nu vom purcede la verificarea ei, nefiind acesta un subiect actual. Singurul stil ce interesează deocamdată este al d-lui C. Stere, față de care d-l Liviu Rebreanu trebuiește socotit, nici mai mult, nici mai puțin, un Flaubert sau, ca să întrebuițăm nume dintre hotarele noastre, un Odobescu. Scrisul d-lui C. Stere are, în primul rând, dezavantajul că-i inegal. Stângăcii de formă și curiozități pur gramaticale alternează cu scene fragede sau cu peisajii descriptive, în așa măsură că cetitorul are deseori impresia unui voiaj în căruță pe drumuri basarabene. De aici și aerul de traducere nerevizuită pe care îl ia de tot atâtea ori romanul d-sale. [...] Înfrânt pe frontul expresiei „crohmolite“, cum ar spune fără dreptate d-sa, ca și pe alte câteva fronturi secundare, d-l C. Stere își ia revanșa în alte puncte ale frontului epic, o revanșă cu atât mai favorabilă, cu cât e mai neașteptată. [...] Este, pentru a epuiza și al doilea capitol al obiectiilor, una mai importantă decât rezervele, oricât de legitime, pentru scrisul său. De e să credem curierului literar de pe vremuri, d-l C. Stere și-a transpus în romanul de astăzi memoriile sale autobiografice. Or, lupta aceasta și nehotărârea pentru care din genuri să se decidă s-a transmis și romanului. De-aceea, ce se poate obiecta celor două volume până azi apărute este caracterul prea schematic, tocmai al acelei perioade în care se făurește sufletul lui Vania Răutu. Pentru un jurnal sau chiar pentru niște memorii, informația este îndesulătoare. [...] Vania Răutu e mult prea familiar d-lui C. Stere, pentru ca să se fi ostenit să-l crească sub ochii noștri. Ceea ce lipsește acestui roman e densitatea. Și ne gândim mai puțin la densitatea romanelor rusești, cât la aceea a romanelor d-lui Liviu Rebreanu, singurul dintre romancierii noștri la care ficțiunea se confundă cu însăși viața. [...] Pornind să-și romanteze memoriile, d-l C. Stere n-a uitat îndeajuns că Vania Răutu este un erou altul decât d-sa. De aici acele complezențe ale memoriei. Dar dacă pentru d-sa spun de-ajuns, cetitorul ar vrea să afle și mai multe. [...] tot acest proces de filiație suferă de un schematism exagerat. Schematismul, drept e, constituie,

cu excepția figurii lui Iorgu Răutu, caracterul dominant al întregului roman al d-lui C. Stere. Sunt, spre pildă, nenumărate figuri episodice și de ansamblu, în cele două volume, figuri de boieri moldoveni rusofili și de seniori ai Imperiului, a căror mulțime ar putea da o veritabilă galerie de portrete ale Basarabiei secolului XIX, dacă n-ar fi prea sumar schițate. [...]

Și totuși, ca o dovadă că d-l C. Stere e predestinat romancier și că substanța umană îi e familiară, din chiar această galerie de siluete, în bună parte convenționale, se desprind câteva pentru care autorul întrebuițează o peniță animată. Așa e figura cucoanei Anica Mesnicu, [...] figura doicei lui Vania, planturoasa mamă adoptivă Irina, așa e zărghita, cum îi spune Iorgu Răutu, de Natalița Voronin, așa e Ilenuța, admirabilul tovarăș de joacă și de idilă, al lui Vania. [...] Cetitorul a putut să observe în felul nostru de a prezenta pe Vania Răutu, o ușoară iritare. Și n-a greșit, mai ales că la celelalte două pricini până acum presupuse, cată să adăogăm pe a treia: raportat la Iorgu Răutu, Vania e mult prea fantomatic. Ce va fi în decursul viitoarelor tomuri urmașul Năpădenilor vom vedea. Deocamdată eroul care domină, nu numai întâia parte, dar chiar și pe a doua, aceea în care prezumtivul Vania se formează, așa cum conacul Năpădenilor închis în cotul Nistrului domină șesurile Podoliei, eroul acesta este verdele moșneag, uriașul Iorgu Răutu. De n-ar fi scris nimic altceva în cele două tomuri ale romanului său, și *În preajma revoluției* tot ar fi fost acea carte minunată, cu toate păcatele ei, pentru că Iorgu Răutu suplinește totul. [...] În Iorgu Răutu d-l C. Stere a pus o mare pasiune, o mare înțelegere și a recoltat o și mai mare izbândă. [...] O profetie e nu numai prematură, dar total gratuită. Când în cele două volume de până acum, cu toate imperfecțiunile de stil și compoziție, d-l C. Stere a reușit să așeze în harta romanului românesc, ca Liviu Rebreanu pentru Armadia, odată cu Basarabia secolului al XIX-lea, conacul Năpădenilor, iar în mijlocul lui grandioasa piatră de hotar care este Iorgu Răutu, toate surprizele și reușitele sunt cu puțință. Și *În preajma revoluției* s-ar putea să fie după cele ale lui Duiliu Zamfirescu și Liviu Rebreanu, al treilea

roman ciclic social. (*Social*, pentru a preîntâmpina orice obișnucție. Romanele d-nei Hortensia Papadat-Bengescu și d-lui Ionel Teodoreanu, deși ciclice, fiind pe altă graniță.)

(„Cuvântul“, anul VIII, nr. 2577, 26 iunie 1932, p. 1-2, nr. 2591, 10 iulie 1932, p. 1-2; reprodus în *Opere*, vol. XII, București, Minerva, 1983, p. 397-407.)

*

MIHAIL SEBASTIAN

I

E prima oară când literatura românească îi datorează ceva politicii românești. D. C. Stere face un drum invers celui obișnuit [...]

Din această lume complexă a politicii, descinde d. C. Stere în literatură, înfruntând la 60 de ani sau poate la 70, căci nu-i știm vârsta, greutatea unui debut. Evident, d-sa a mai scris. Cronicarii literari au amintit despre articolele d-sale din junețe, despre activitatea critică la „Viața românească“, despre paginile semnate pe vremuri cu pseudonimul C. Șarcăleanu.

Toate acestea nu indicau însă o carieră literară și nu relevau un temperament de scriitor. Încercați să recitiți și veți vedea. Erau mici cochetării publicistice, făcute unele cu talent, cele mai multe cu naivitate. D. Stere este un intelectual din generația care a crezut în Henrik Ibsen: moralist, libertar, puțin anarhist, puțin revoluționar, burghez însă în fond, ca structură și temperament, în orice caz, un om dinainte de 1914. [...]

Când am aflat, mai târziu, că d-sa a renunțat la memorii și că le va transforma într-o serie de romane, am înțeles și mai bine. Am înțeles și m-am temut.

Am înțeles că încă o dată literatura va juca rolul ei de descărcător: că, după cum de atâtea ori, a mers pe urma unui amor defunct, a unei răni sufletești, a unei morți neuitate și le-a cicatrizat, le-a simplificat, le-a rezolvat dându-le puțința de a se exprima, tot astfel va merge de astă dată pe urma dramei lui

Constantin Stere și va liniști apele, îndreptându-le spre o albie ordonată, obiectivă.

Dar mă temeam că descălecând din politică pățimaș, înșangerat încă de lovituri recente, răzbunător, noul romancier să nu-și facă din literatură o nouă tribună și în locul unui roman să nu scrie o pledoarie. Genul literar cel mai firesc al politicianului este pamfletul și mă temeam că d. Stere nu-l va putea depăși. [...]

După această exagerat de lungă introducere, să spunem în sfârșit ceea ce trebuia spus poate din capul locului: d. Stere e un romancier și cele două volume ale d-sale sunt romane. [...] d. Stere are un dar viguros și obiectiv de a privi oamenii, de a-i realiza epic, de a desena un portret, de a studia un caracter, de a evoca o atmosferă. Mirarea mea cea mare e să văd un mediu sadovenist ca pitoresc și ca preocupare, realizat în trăsături puternice, deloc sămănătoriste, trăsături văzute obiectiv, critic, fără lirism, fără accente retorice, într-o lumină plină și sculpturală, care conturează și definește. Ar fi știut d. Sadoveanu să realizeze o figură atât de romantică și idilică pe cât este Smaragda Theodorovna cu mijloace atât de sobre, atât de „nepoetice“? Nu cred.

Asta măsoară cred uluitoarele calități de scriitor cu care, gonit din politică, d. Stere intră în literatură.

II

Primul volum al operei d-lui Stere aducea pe lângă un surprinzător dar de povestire și evocare, două figuri de roman, deplin realizate: Iorgu Răutu și Smaragda Theodorovna.

Pentru cel dintâi, lucrul nu era poate excepțional de greu. Personajul sadovenist – și prin psihologia lui simplă și prin pitorescul lui exterior – Iorgu Răutu, deși conturat și viu, este un tip pe care d. Stere l-ar fi putut împrumuta din orice povestire cu boieri moldoveni. [...] Cel mult dacă i se poate recunoaște d-lui Stere calitatea (mai mult de ordin documentar, decât artistic) de a-l fi evocat pe Iorgu Răutu în mijlocul unui decor și al unei societăți, mai puțin cunoscute nouă,

înlocuind cadrul, de care s-a abuzat atâta, al „Ieșilor“, cu decorațiunile Basarabiei de la jumătatea veacului trecut, o Basarabie pitorească descrisă, fie în tablourile monotone și patriarhale de la Năpădeni, fie în imaginile rezezi, vioaie și pregnante ale Chișinăului de atunci. Nu este desigur această evocare calitatea cea mai de seamă a romanului de față, dar printre detaliile lui prețioase, se cuvine să fie citată.

Ceea ce dovedește însă decisiv posibilitățile de romancier ale d-lui Stere este figura Smaragdei Theodorovna. Iată într-adevăr o eroină cu trăsături personale, cu o alcătuire sufletească subtilă și complexă, în ciuda simplității ei aparente, ascunzând o dramă puternică, ce depășește cu mult decorul gospodăresc al poveștii. Această Smaragda Theodorovna este în același timp candidă și practică, virtuoasă și senzuală, supusă și stăpânitoare, fragilă și atotputernică, un adevărat caracter, demn de studiul unui adevărat romancier. Îmi place deosebit de mult faptul că viața ei este povestită ascendent, în devenire, pe măsură ce faptele și anii o modelează și că nu este surprinsă *portretistic* la un moment dat, ca atâția alți eroi ai acestui roman, văzuți în trecere, din afară și prezentați după indiciile lor exterioare.

S-a făcut foarte mult caz, în cronicile scrise până azi despre cartea d-lui Stere, de calitatea d-sale de portretist, care mie mi se par obișnuite, uneori abia amuzante și întotdeauna statice, exterioare, lipsite de semnificație psihologică.

Dar Smaragda Theodorovna nu are nimic factice și destul de puțin se revelează direct, fără comentariile marginale ale autorului, prin simpla putere de sugestie a faptelor. Romanțioasa ei tragedie cu contele polonez este, cu toată atmosfera nebuloasă și „poetică“ a situației, de o frumusețe netrucată, iar episodul balului de la Odessa până la moartea Soniei, are un accent precipitat de deznădământ orb, fatidic.

Se pare însă că Smaragda Theodorovna nu este decât un personaj secundar în opera d-lui Stere, dedicată în realitate adevăratului erou, lui Vania Răutu, și că trecerea acestei ciudate femei prin carte nu are alt rost decât să-l arunce pe acest

Vania, din capul locului, în cercul lui predestinat de dizgrație și răzvrătire.

Mărturisesc că originea simbolică a lui Vania și caracterul mesianic pe care îl ia astfel viața lui îmi displac ca procedeu. După cum îmi displac toate scenele și detaliile „cu teză“, pe care autorul le acumulează în jurul eroului său preferat, pentru a-l transforma încă din copilărie într-un fel de martir social predestinat. Mi se pare că Vania putea să devină un revoluționar, chiar dacă măică-sa nu l-ar fi urât atât de crunt, chiar dacă fratele mai mare nu l-ar fi persecutat, chiar dacă nenorocirile țiganilor de pe moșia părintească nu l-ar fi făcut să plângă, la 7 ani, de compasiune. Nu spun că toate acestea nu sunt posibile. Dar ele mi se par excesive, de un simbolism prea facil și sentimentale fără de folos. Presimt, de la întâiele pagini ale romanului, nimbul ce încununează capul de martir al lui Vania Răutu și mă tem că acest bagaj precoce îl va împiedica să devină un om veridic, simplu, agitat și inegal, ca toți oamenii adevărați.

Este prea idilic construit eroul acesta, pentru ca până la urmă să nu fie prea convențional și livresc.

Spunem în cronică trecută că d. Stere face parte din generația intelectuală a lui Henrik Ibsen. Asta, nu numai pentru interesanta d-sale asemănare teatrală cu doctorul Stockman (și unul și altul fiind și acceptând să fie „dușmani ai poporului“), dar și pentru alte motive, nu de asemănare exterioară, ci de structură și formație. Mesianismul social al d-lui Stere, predilecția d-sale pentru atitudini de singurătate și răzvrătire, idealismul d-sale rece, abstract și impersonal, credința d-sale în valori cu majusculă (Bine, Frumos, Adevăr), inspirația d-sale aspră și naivă în același timp, toate acestea și multe altele fac un ansamblu moral, care a avut un moment de celebritate pe la 1900, sub masca doctorului Henrik Ibsen. Tot de la el va fi moștenit d. Stere gustul retoric pentru simboluri. Căci nu e deloc greu să descoperi în Vania Răutu un erou ibsenian și să bagi de seamă cum fiecare fapt ce i se întâmplă ascunde o „teză“, cum fiecare gest sau cuvânt constituie o alegorie și cum, în sfârșit, întreaga lui viață se pregătește să fie retorică,

demonstrativă și tezistă. Perfectia morală a lui Vania Răutu este iritantă. Milos, bun, generos, filosemit, antiburghez, dezinteresat, umil – toate acestea la zece ani – nu vi se pare că este puțin prea mult? E de mirare că romancierul Stere, care a pus atâta măsură și obiectivitate în prezentarea Smaragdei Theodorovna, nu a știut să repete aceeași experiență pentru Vania Răutu, care n-ar fi avut decât de câștigat dintr-o mare severitate a autorului său. Lucrul să fie ireparabil? Nu cred. Deocamdată rămâne al doilea volum al romanului mai puțin realizat decât primul, deși materialul îi este mai divers și, din punct de vedere documentar, mai interesant.

Vina cade toată în sarcina lui Vania. S-ar putea însă ca în viitoarele volume d. Stere să-și recâștige asprimea și luciditatea creatoare cu care ne-a făcut cunoscută figura Smaragdei și să tempereze astfel, printr-un control artistic, entuziasmul social al eroilor săi.

D. Stere va fi atunci definitiv răpit politicii și definitiv câștigat literaturii.

(„România literară“, I, nr. 27, 20 august 1932, p. 3; nr. 29, 3 septembrie 1932, p. 3.)

*

LUTUL

ȘERBAN CIOCULESCU

Două ediții în interval de o lună au consacrat succesul extraordinar al romanului d-lui C. Stere [...] Puțini scriitori, dintre profesioniștii romanului nostru, ne-au deprins cu construcții de un echilibru și o siguranță similare. Niciunul, însă, nu se poate învrednici de a fi concurat cu vastitatea planului și concepția de frescă a operei. [...]

Eșalonat cronologic, al treilea volum al romanului d-lui C. Stere descrie anii de detențiune ai eroului său, cam între 1883 și 1885, în închisorile din Chișinău și Odessa, precum și transportarea sa spre Siberia, după condamnarea la trei ani

de deportațiune în „părțile mai puțin îndepărtate“, adică ale Siberiei Occidentale. [...] Închis deci între patru ziduri, cu regimul treptat mai riguros, până la interdicția soarelui, Vania Răutu își revizuiște valorile.

De ordin sentimental.

Imaginile iubite, a Ilenuței, muza lui campestră, și a Undinei, egeria sa revoluționară, conviețuiesc cu alternație și, întreținute prin absență, sporesc. Intervenția îndulcitoare de regim, a Taniei, care se încheie cu o căsătorie fictivă, nu modifică dispoziția amoroasă a lui Vania.

Valorile etnice.

Nedesprins de legăturile afective cu pământul, dar cosmopolizat prin lecturi și relații, Vania se recunoaște definitiv moldovean, din rațiuni biologice și istorice. [...]

Aclimatarea sa revoluționară e dureroasă. [...]

Socialist revoluționar, este totuși covârșit de sentimentul înstrăinării sale de tovarășii ruși și de afirmarea conștiinței sale provinciale. [...]

O altă latură, de dramă morală, dezbătută în solitudine, e problema raporturilor dintre suflet și materie, stârnită de singura lectură autorizată la începutul detențiunii, *Biblia*.

Vania Răutu citește cu pasiune laică de cunoaștere ceea ce socotește un „bogat izvor de gândire“ și un „monument formidabil ce atestă solidaritatea umană, puterea morală a omului în fața misterelor naturii indiferente“. Crezul său filosofic este însă atomist și mecanicist, așadar materialist, și nu lasă loc sufletului sau conștiinței decât de prelungire a materiei, de epifenomen.

Totuși, între timp și complementul său reflexiv, conștiința, este un conflict, rezolvat prin mai marea forță a materiei.

Poziția problemei e rezolvată de d. C. Stere prin însuși titlul volumului: *Lutul*.

Metafora e veche, inspirată poate chiar din *Biblie*: *memento quia pulvis es* – adu-ți aminte că ești țărână. Ca un corolar al teoriilor naturaliste, darwiniene, se adaugă concepția pesimistă a omului, – „fiară abjectă și absurdă“, – cum o numește Vania în jurnalul său.

„Apăsarea lutului“ are semnificații felurite în conștiința lui Vania Răutu: precumpănirea instinctelor inferioare sau numai a instinctului de conservare, care explică inerția maselor gregare înaintea problemelor sociale. El însuși e hărțuit, indecis, în dezacordul dintre blajinătatea firii sale, dornice de viață și de iubire, între zărilor familiare ale Năpădenilor, și imperativul „de luptă, de jertfă, de eroism“ al conștiinței sale. [...]

O semnificație superioară se desprinde totuși din trecerea în revistă a experiențelor morale și ideologice ale lui Vania Răutu și anume aceea că substratul formației sufletești nu este și nu poate fi decât comandat de imperative ancestrale și tehnice. Omul este produsul timpului, dar mai ales al locului, o fărâmă de lut cu tendințe centripete, legat de lutul cel mare pe care a răsărit. În drama socială a generației sale, rolul său este dinainte scris de forțele mecanice a căror curbă o va urma într-o direcție dată.

Ca și în volumele precedente, d. C. Stere se afirmă un constructor desăvârșit în cadrul concepției sale.

Nimic nu se vădește șubred în materialul arhitectonic.

Personalitatea lui Vania Răutu se manifestă logic și viu, totodată, în toate actele sale. [...] *Lutul*, prin calitățile precedente de siguranță și stăpânire, manifestate egal, confirmă puternic impresia de soliditate și viabilitate a marelui roman în curs de apariție.

(„Adevărul“, anul XLVI, nr. 14960, din 12 octombrie 1932, p. 1, 2.)

*

G. CĂLINESCU

Deși interesul romanelor d-lui C. Stere a fost recunoscut de toată lumea, o conștiință clară a valorii lor artistice nu se vede încă. [...] toți își dau seama că autorul își descrie în această operă viața proprie, de unde un mic, dar pervers sofism. Romanul d-lui Stere este un jurnal autobiografic, deci un document. Romanul literar trebuie să fie însă fictiv, inventat. Prin urmare, romanul în chestiune prezintă un interes documentar, dar

chiar prin aceasta se elimină din adevărata literatură estetică. Și așa mai departe. [...]

Opera d-lui C. Stere nu este o autobiografie, ci un roman, iar autorul nu este numai romancier accidental, ci un mare scriitor. Ceea ce înseamnă că, ori de câte ori autorul s-ar încerca să dea expresie unui material indiferent, va fi în stare să creeze, cu condiția, bineînțeles, ca datele sufletești ale obiectului să fi fost ideal experimentate. Cu alte cuvinte, ceea ce este excepțional la d. Stere nu este materialul, ci *talentul*. Căci mulți au fost în Siberia și au stat la închisoare fără ca prin aceasta să scrie opere de valoarea celor ale d-lor Stere sau Arghezi.

Condițiunile preliminare pentru ca un scriitor să poată crea sunt intensitatea percepției și puterea de analiză a senzațiilor. Oricâte fapte ar conține o operă, nedescompuse în stări, ele rămân simple anecdote, adevărate, dar fără semnificație artistică. Din acest punct de vedere, luând ca bază de cercetare volumul recent *Lutul*, romanul d-lui Stere este operă de literat, fiindcă niciun moment faptul nu ne interesează ca atare, ci numai ca fundament al unor impresii și contemplații, idealmente experimentabile de către oricine. [...]

Când autorul e pus în necesitatea de a descrie, el nu face aceasta pentru a determina faptele, ci pentru a le simboliza substratul sufletesc, utilizând așadar nu datele pentru date, ci ritmica de imagini care actualizează emoția [...]

Cu cât ne urcăm în straturile mai de sus ale sufletului, remarcăm această predispoziție literară către analiza faptelor în ceea ce au ele semnificativ din punct de vedere interior. Autorul caută în fapte gândirea eroilor și acesta e întâiul pas către creație. Ca autobiograf, d. Stere era ținut să ne refere numai interogatoriul real ce i s-a luat de căpitanul de jandarmi, singurul valabil istoricește, în vreme ce d-sa ne relatează mai expresiv dialogul gândit de Vania, care devine caracteristic pentru recalitranta juvenilă a eroului [...]

Dacă autorul era tiranizat de propria viață, atunci ar fi trebuit să pornească totul din închisoarea în care sta Vania de-a lungul acestui volum și să-și trădeze reacțiunile proprii la o nefericire personală. Autorul nu reacționează deloc (ca și

Dostoievski în *Amintiri din Casa morților* sau ca și Silvio Pellico în *Le mie prigionie*). Obiectivitatea sa literară constă nu numai în permanenta stare de contemplație a faptelor, dar și în puterea de a fugi de sine și a se privi de sus într-un raport de echilibru perfect cu restul lumii. Dacă Vania ar fi d. Stere în închisoarea ru-sească, de unde ar ști autorul întâmplările sufletești ale Taniei? El însă, sublimându-și amintirile, lucrează cu ficțiuni, devenite toate importante, pentru că sunt numai verosimile.

Atât de *roman* este această carte, încât soarta lui Vania nu ne înduioșează deloc sub raportul moral. Ea ni se pare necesară pentru a defini un suflet chinuit de probleme, pe cale de a găsi o spărtură de lumină într-un nor des și, de altfel, nu accidentul lui Vania este esențialul, ci mentalitatea lui în anume determinațiuni. *Lutul* este romanul idealismului juvenil, făcut din revolte și devotamente, din pierderea simțului de conservare proprie în ciuda primelor instincte de familie. *Lutul* este un roman de dragoste: al lui Vania, îndrăgostit de idealuri utopice și de tovarășe suave de activitate revoluționară și al Taniei, exemplar sublim de devotament feminin și resemnare. Ființă de un idealism absolut, tulburător, această Tanie, din rasa marilor femei, ar părea o aspirațiune a sentimentalității virile, dacă talentul d-lui Stere nu ne-ar fi dovedit existența ei. [...]

Ca autobiograf de sensibilitate reținută, este egalată numai de talentul de a prezenta în câteva linii oameni organici. Niciun nume propriu nu se întâlnește în romanul d-lui Stere care să nu stea sub un portret de un creion desăvârșit. [...]

Având atâtea de spus, d. Stere nu are vreme să scrie, adică să facă fraze. Dar în ritmul paginilor sale, simți un *stil*, care nu e numai un conduct necesar al ideii, dar reprezintă minimum de piatră pentru dimensiunile statuii, produce satisfacțiunea completei consumări a cuvintelor. Aceasta se cheamă însă *artă* și e un proces devenit și mai evident în ultimul volum în care completa rațiune a expresiei atinge virtuozitatea. Ai impresia că dacă ai trage o mică prepoziție din zidăria ei, toată cartea s-ar prăbuși ca un moloz, lipsită de un element necesar. Cartea are nu douăsprezece aripi de sublimă artă, ci două aripi mari de adevărată viață și o alice cât de mică în vârful

unea o doboară la pământ. Această suprafață de minimă rezistență la aer a stilului constituie marele merit al d-lui Stere și se adaugă pe lângă acela indiscutabil de creator, făcând din domnia sa un prozator mare.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 620, 23 octombrie 1932, p. 1; reproduc în vol. *Publicistică*, I, p. 1277-1283.)

*

MIHAIL SEBASTIAN

[...] E plăcut prilejul de a relua ocupațiile noastre critice cu al treilea volum din romanul d-lui Stere. În *preajma revoluției* a fost incontestabil o revelație literară și la timp am spus tot binele ce se putea spune despre primele două tomuri ale acestui roman vioi și promițător. „Promițător“ pentru plăcerile viitoare de lectură, nu pentru calitățile autorului, ce se defineau cu precizie din capul locului. Într-adevăr nu știu ce ar mai putea promite d. Stere și, în afară de surprizele subiectului, *Lutul* nu aduce nimic mai mult sau mai puțin decât *Smaragda Theodorovna* sau *Vania Răutu*. [...]

D-sa mai este însă un intelectual de formație „idealistă“, un ins din familia sufletească a lui Ibsen și opera d-sale poartă insignele retorice și teziste ale acestuia. Pentru un om de astăzi, de după război, tot ce este „ideologic“ în romanul lui Stere, „datează“: e ceva perimat, naiv și sentimental în preocupările lui Vania Răutu.

Problemele sale ni se par de-a dreptul puerile, în luptele sale sufletești (care se învârtesc în bună credință și cu o sinceritate puțin comică în jurul „materiei și sufletului“, a „liberei cugetări“ și a „nobleței umane“) au ceva din înfățișarea unui automobil de la 1905, scos la expoziție retrospectivă. Lumea a depășit cu atâtea „problematica“ lui Vania Răutu și neliniștile noastre sunt cu atâtea dincolo de neliniștile acestui adolescent martir, încât deși d. Stere are mai mult de 60 de ani și eu nu mai puțin de 30, nu-mi pot opri un surâs înduioșat în fața acestor delicioase cugetări și răzvrătiri intime.

Nu spun că această latură a operei d-lui Stere nu ar fi interesantă. Este: însă numai ca document. În nici un caz ca element psihologic sau epic al poveștii lui Vania Răutu. Acest Vania Răutu continuă să fie în *Lutul* (cum am observat și în volumul precedent) prea programatic, prea retoric, prea simbolic, și acest exces de semnificații idealiste și filozofice fac din el un erou fals, convențional și lipsit de realitate. Cel puțin până acum, d. Stere a ținut să facă din eroul său principal „o inteligență superioară și un suflet nobil“ cum se exprimă cu admirație mica Tania (p. 150). E prea puțin pentru un om viu și este prea mult pentru un om artificial. [...]

Însăși tema volumului prezent, atât de ușor simbolizată în titlu („lutul“ reprezintă forțele noastre animalice, în opoziție cu aspirațiile noastre superioare) este de un idealism supărător și prea direct. Tot ce este gânditor social și profet în d. Stere s-a îndârjit să lupte cu tot ce este artist și romancier. Luptă din care, spre bucuria noastră, romancierul iese adesea biruitor, izbutind să desemneze, peste povara de discuții și teorii ale cărții, liniile agitate ale unei povești simple, frumoase, atrăgătoare. O seamă de eroi – cu deosebire cei de plan secund – sunt realizați precis, direct, fără comentarii și îi simți cât de natural trăiesc și se agită în jurul falsului erou din centru. [...]

Ne-am reîntâlnit cu plăcere cu silueta masivă a bătrânului Iorgu Răutu [...] Am revăzut-o de asemeni cu plăcere pe Natalița Varnavin, mătușa zburdalnică și cochetă, pe Tania Lungu (care făgăduiește să devină o complexă eroină de roman), pe toți tovarășii lui Vania în sfârșit, sumar descriși, dar pitorești și vii. Toate amănunțele *epice* ale vieții de închisoare sunt, fără excepție, izbutite și expresive. Tot ce este comentariu și filosofie însă îngreunează inutil pasagiile de roman adevărat. Și „roman adevărat“ descoperi în multe capitole ale acestei cărți atât de inegale.

[Dl] Stere [...] va fi în întregime un mare romancier, în ziua în care va înceta să fie un „cugetător social“.

(„România literară“, I, nr. 37, 29 octombrie 1932, p. 3.)

POMPILIU CONSTANTINESCU

[...] În *Lutul*, d. Stere completează formația teoretică a tânărului revoluționar Vania Răutu cu experiența aspră a regimului de închisoare. [...] Experiența lui Vania este comună tuturor intelectualilor ruși, crescuți în mentalitatea marxistă a veacului trecut, tulburați de mecanismul psihologic al doctrinei materialiste și înclinați spre un neliniștit nihilism intelectual. Problematika aceasta ne este familiară din romancierii ruși; nu prin ea se revelă originalitatea d-lui C. Stere. Noutatea epice sale e de a pune în circulație un tip de intelectual moldovean, format în atmosfera culturii ruse. Vania e determinat de originea lui etnică și este neîndoios că procesul lui moral e grefat pe datele simțirii lui individuale, dar și pe fibra lui de boier moldovean. El devine astfel simbolul intelectual al basarabeanului sortit să-și modeleze temperamentul etnic după ambianța culturii la care era obligat să se afilieze.

D. C. Stere e un îndemânatic regizor de personaje; lângă cele noi, izvorâte din împrejurările specifice tânărului întemnițat, reapar și câteva din volumele anterioare, printre care Iorgu Răutu, cu simplitatea lui rudimentară și onestă, stângăcia lui afectivă, ca și Natalița Chirilovna, jovială și îngrădită în egoismul ei de femeie cu simțuri robuste. Conturate cu o precizieune și o detașare lucidă, eroii și eroinele din *Lutul* alcătuiesc cadrul de viață amplă și variată în care evoluează psihologia lui Vania. Surprins în epoca de formație a personalității, impetuosul revoluționar își urmărește, cu inteligență introspectivă, îndoielile și nădejdiile, își definește caracterul și voința, își conturează sensibilitatea și modul de reacțiune la neprevăzutul faptelor ce se aglomerează prematur în existența lui. Voluntar, fanatic, cu o mândrie inflexibilă, Vania iradiază simpatie, sub nimbul lui de erou romantic. [...] Fragmentele de jurnal, intercalate între faptele externe și evenimentele din propriul lui eu, întregesc o psihologie și îi fixează fizionomia intelectuală. Vania își însemnează lecturile și le supune unui examen critic, își autoanalizează temperamentul alcătuit din vitalitate ereditară și subtilitate civilizată. Confuziile, îndoielile,

pesimismul și dezgustul nihilist alternează în spiritul lui, teren fertil de conflicte din care se plămădește un om. [...]

Paralel cu personalitatea lui intelectuală și de luptător social, d. Stere urmărește și formația personalității lui erotice. Experiența instinctului sincer o avusese cu Ileanuța, în cadrul naturii Năpădenilor; efuziunea romantică, de afinitate sufletească, îl legase de amintirea Undinei, victimă a aceleiași ideal social; afecțiunea burgheză, ocrotitoare și de generos sacrificiu, i-o oferă Tania Lungu, pentru care acceptă să fie recunoscutor, căsătorindu-se cu ea în închisoare, deși destinul lui era atât de opus unei burgheze căsnicii. Eroină de specifică psihologie rusă, reminiscență a Soniei din *Crimă și pedeapsă*, mai puțin declararea, Tania e îngerul păzitor al romanului slav, plecat peste neliniștea și vigoarea bărbatului înlănțuit de împrejurări. Dar Vania trăiește în formele sociale cu un dispreț atât de mare, încât o căsătorie nu-l poate împiedica din linia preocupărilor lui. O altă tânără, Fany Perlov, cucerită și ea de farmecul viril și delicatețea eroului, se-nfiorează într-o scurtă idilă pentru Răutu [...]

Lutul este în primul rând monografia morală a unui tânăr intelectual angajat în mișcarea revoluționară a generației de la 1880 și o puternică evocare a unui tip de energie și voință în care se cristalizează acțiunea și reflexia.

Romanul d-lui C. Stere, deși de suflu larg și alimentat din nenumărate fapte, dovedește un simț robust al peisagiului și mai ales surprinde prin intuiția ascuțită în care evocă feminitatea eroinelor. Dacă în primele volume portretul static era utilizat prea des, fiindcă ținta să prezinte un pitoresc social cât mai amplu, în *Lutul* portretul interior se adâncește, se nuanțează și se definește în contururi epice. Cel mai larg portret psihologic este însuși portretul lui Vania, scos în evidență cu un relief viguros; în jurul lui trăiesc variat și individual tovarășii de temniță și exil, funcționarii penitenciarului, de la doctor la director și până la servitor, iar ca o necesitate de pauză, în încordarea acestei atmosfere penibile, răsare la anume intervale și tipul pitoresc, într-o continuă circulație de sevă vitală.

D. C. Stere ne impune prin prestigiul unei nesecate evocări epice, cu o compoziție mai sobră de data aceasta, mai limpezită. Cel de-al treilea volum definitivează o carieră de romancier cu mari mijloace de a însufleți oameni și de a transpune în contemplație artistică un material incontestabil autobiografic.

(„Vremea“, V, nr. 262, 6 noiembrie 1932, p. 7; reprodus în *Scrieri*, vol. V, p. 11-14.)

*

PERPESSICIUS

[...] cetitorul își mai aduce aminte ușoara iritare cu care raportam despre cariera de erou de roman a lui Vania Răutu, de gradul lui de inconsistentă sufletească, precum și de alternativa în care d. C. Stere va fi pus, cu viitoarele volume: să autentifice sau să infirme drepturile de moștenire, literară, ale fiului lui Iorgu Răutu, admirabilul stăpân al Năpădenilor.

Lutul..., cel de al treilea volum din serie, câtă să ducă mai departe firul întâmplărilor lui Vania Răutu, grăbind acea încheiere epică lăsată, în celelalte două volume, la poarta închisorii. Reușește acest de al treilea cânt al poemului Răuteștilor să prezinte precipitatul sufletească al lui Vania? – iată, oricât de simplă în aparență, o întrebare cu două capete. Căci, pe de o parte, eroul *Lutului* seamănă, întru totul, aceluia pe care îl cunoaștem din trecut, pe urmele căruia merge și le și adâncește, ceea ce ar însemna că Vania Răutu își conturează un început de identitate, iar pe de altă parte, prin chiar această consecvență, caracterul acela larvar, pe care i l-am reproșat se agravează, ceea ce duce la încheierea că eroul nostru a crescut, în pas cu anemia lui epică. Dilemă sau nu, situația aceasta nu e făcută să favorizeze destinul unui erou ca Vania Răutu, pe care perspectivele romanului d-lui C. Stere l-au investit cu rolul de executor testamentar. [...]

Deocamdată, Vania Răutu își trece viața în închisorile din Chișinău, din Odessa, din Moscova, din Perm și din Tiumen,

într-o îndelungată și vastă anticameră a Siberiei, care pentru eroul nostru va fi departe, pare-se, să însemne acea „casă a morților“, a cărei viziune Dostoievski, gloriosul, pe drumurile pohoșului, înaintaș al d-lui C. Stere, a adus-o cu sine. [...] Nici Dostoievski, nici Ioan Slavici, nici d. Tudor Arghezi n-au dat înapoi de la nuda și oribila spintecare a pântecelor și sufletelor putrede, din închisori. Hidosul, ca materie de artă, nu intră însă între mijloacele d-lui C. Stere, înclinat ca și eroul său, să rezolve situațiile grele, cu un adjectiv sau cu o pagină din jurnal cuminte. Vania Răutu este un novice și un ucenic într-ale meditației, după cum a fost și un novice – argoțienii ar spune: un fraier – într-ale revoluționarismului. Drept este, acum, că și vârsta, și lipsa de experiență, și obsesia celor câteva cărți cetite, trebuiau să facă din Vania un timid și un inexpressiv. Confruntarea cu sine însuși, din închisoare, accentuează și mai mult această sărăcie sufletească. Hârtia nu este așa de supusă și fără de personalitate, cum s-a spus de către atâția dintre ponegriții ei. Jurnalul lui Vania Răutu este un biet maculator de școlar, sânguinos, desigur, dar atâta tot și în care tot ce-i mai bun nu e din lumea gândurilor. [...] jurnalul lui Vania Răutu nu aduce niciunul din acele fioruri și fulgere, proprii tuturor jurnalelor, de scriitori sau de eroi, drojdia dintr-însul este oarecum trezită, de aceea aluatul nu crește. La fel și cu clamările lui lirice, în care Undina este escortată între semne de exclamații și puncte de suspensiune, ca între baionete, la fel cu formularea telegrafică a marilor „de ce“-uri și „pentru ce“-uri metafizice, când nu le spune de-a dreptul și fără nici un menajament stilistic: *blăstămatele chestiuni*. Jurnalul lui Vania Răutu este mai suportabil când vorbește de preferințele lui gastronomice, de gesturile amarezului refulat, când adună firele de beteală ale multului păr căzut din pletele deținutei Fany Perlov și de-a dreptul emoționant, când își amintește de peisajul Năpădenilor [...] Tot atâtea pricini pentru care Vania Răutu nu ne mulțumește nici în acest al treilea volum, afară dacă adolescența lui continuată nu constituie o circumstanță atenuantă și un serios motiv de amânare. [...] d. C. Stere va trebui să se decidă să elibereze, nu numai din

Siberia, dar și din închisoarea cealaltă, a creației, pe embrionarul său erou, Vania Răutu. Până atunci ne vom mulțumi cu figurația și cu eroii de secund plan, în prezentarea cărora d. C. Stere se arată același iscusit regizor, pe care-l cunoaștem din primele două volume. [...] Silueta de serioase proporții a Taniei, logodnica și soția fictivă a lui Vania, discreția cu care se jertfește, cochetăria cu care își tănuiește iubirea, ne duc departe foarte de tovarășa de copilărie a Pușkinului basarabean. Tania e un suflet și d. C. Stere a pus în silueta aceasta mai multă umanitate decât în tot jurnalul și în toate pozele de „autofagie psihologică“ (*sic!*) ale lui Vania Răutu.

Și mai ales ne vom împlini foamea și setea de vechea noastră cunoștință, cu bunul și candidul Iorgu Răutu, ale cărui scurte aparițiuni aduc, în aceleași câteva fraze, mințite cu grijă, întreaga comoară a marelui său suflet. [...] Episodic, în acest volum al treilea, Iorgu Răutu aduce totuși destul din vechiul său prestigiu epic, pentru ca să poată suplini pe eroul *Lutului*, până ce acesta își va fi terminat stagiul siberian și va fi pornit din nou spre Năpădenii copilăriei. Dacă imaginea Revoluției și a penitenciarelor din romanul d-lui C. Stere are nu știu ce aer de baladă minoră din *Pohod na Sibir-ul* lui Alecsandri, s-ar putea ca întoarcerea la vatră să-l făurească, în sfârșit, pe de-a-ntregul.

(„Cuvântul“, VIII, nr. 2710, 6 noiembrie 1932, p. 1-2; reproduc în *Opere*, XII, p. 411-415.)

*

HOTARUL

G. CĂLINESCU

Aceia care încă mai cred că valoarea operei d-lui C. Stere provine mai puțin din puterea de ficțiune și de expresie și mai mult din interesul materialului memorialistic, vor găsi în volumul al patrulea din *În preajma revoluției* cea mai strălucită dezmințire, deoarece de la întâia pagină te izbesc *stilul* și puterea de exprimare a unei stări:

„Taigaua tace... De la brăul stâncos al Uralului [...]“

Cu asemenea cenușă începe descrierea pustiului siberian, a cărui evocare este de o vastitate geologică, de o tristeță preistorică incomparabile. Nu amănuntul, nu documentul impresionează aci în primul rând, ci marea solemnitate lirică, ascunsă sub zăpada albă a unei fraze reci și indiferente.

Descrierea lumilor moarte, sud-boreale, culminează în halucinanta viziune a aurorei boreale, care pare, în splendoarea ei mistică, roza îngerilor din *Paradisul* dantesc. [...]

Alături de sublimul feeric meteorologic, aflăm în paginile d-lui Stere spaima conștiinței umane în fața naturii sălbatice în care se pierde, spaima analizată în scene de diluviu și de apocalips geografic. Călătoria lui Vania în barcă, pe fluviul Obi, este un lung și magistral episod de infern, în care tristețea și solitudinea determină mai bine ca orice nimicnicia omului. [...] În mijlocul acestei privescături, prin care Răutu trece sumbru într-o luntre de Caron, se petrec scene de un tragic de epopee, ireal parcă, posibil numai artisticește. Aci stă marele merit al d-lui Stere. D-sa a intuit semnificația poetică a locurilor și faptelor și mai mult decât conturul imediat al lucrurilor, a redat în tonuri de smolă atmosfera, fugind de plata verosimilitate. Tablourile de greu dramatism sunt foarte numeroase. Iată bunăoară convoiul sordid al deportaților, milogindu-se prin sate cu jelanie, și groaznică de adevăr, și hidoasă de disimulație [...] Infernalul desfrâu din închisoarea de etapă, în care Vania era să-și piardă viața, grotescul praznic al minerilor, și executarea sălbatică a lui Emelka Bogomol. Ultimul episod pare o halucinație rea, o viziune de Judecată de apoi [...]

Am făcut atât de multe citate pentru a dovedi talentul cu care d. Stere a știut să aleagă pentru fondul de sălbăticiune telurică al Siberiei, scenele umane cele mai apte de a zugrăvi primitivitatea și fermitatea solemnă a oamenilor de structură preistorică.

Halucinant, dar pitoresc, ca o poveste fantastică cu zăpezi și reni, este episodul refugiului lui Vania în așezarea cneazului

samoed și a prințesei Lirca. Acolo stau față în față, inconciliabil, două civilizații, în ciuda chemării simțurilor. [...]

D. C. Stere s-a dovedit în acest volum pictor etnografic și autor de epopee a primitivității atât de puternic, încât dacă e să îi facem vreo vină este poate excesul de scene mari și zguduitoare. Sunt prea multe momente sublime, prea frecvente emoțiile tari, și cititorul pierde simțul comparației. Dar această vină devine un excepțional merit, deoarece autorul a tratat tot materialul și l-a însumat unui program sintetic narativ.

Departee de a fi o înlănțuire de scene pitorești, volumul acesta este un roman solid și de sine stătător. Este romanul luptei interioare a lui Vania între imposibilitatea organică de a iubi pe Tania și recunoștința pentru devotamentul ei, al sacrificiului sublim și simplu al Taniei care moare de tuberculoză îngrijind pe un bărbat care n-o iubește, și al dragostei absolute, orientale a lui Mehmet pentru Tania și tot ce o înconjoară.

Atât de mult este roman acest volum și atât de puțin memorial, încât, condus de logica firii furtunoase a lui Vania, d. Stere a făcut din el, pentru cititorul cu emoții morale, un personaj oarecum antipatic, pentru lipsa de stăpânire a repulsiilor afective în fața unui mare devotament. Vania apare pretutindeni individualist, cu o „personalitate“ experimentând și suferind spre a se realiza pe sine, în vreme ce Tania rămâne simbolul femeii-umbră, trăind prin altul.

Cu acest volum un ciclu al romanului d-lui Stere poate fi socotit finit. Cu el autorul a dăruit literaturii române unul din cele mai vaste monumente de proză pe care le avem și, fără îndoială, prin severitate și sinceritate, dintre cele mai puternice. Este o enormă epopee, aci realistă, aci fabuloasă și halucinantă, trăind simultan în istorie și preistorie, sub semnul zăpezilor și al aurorei boreale.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, XII, nr. 636, 12 februarie 1933, p. 7; reproduc în *Publicistică*, II, p. 41-47.)

ȘERBAN CIOCULESCU

Romanul d-lui C. Stere se etajează – ierte-mi-se barbarismul – surprinzător. De la primele două volume (*Smaragda Theodorovna* și *Vania Răutu*) am admirat puternicele calități arhitectonice, construcția trainică, echilibrată, armonioasă, maturitatea unui clasic. Pentru că „bis repetita placent“, nu preget să-mi exprim a doua oară înalta satisfacție artistică înaintea unei perfecte geometrii spațiale. Cine nu este geometru, să nu tenteze romanul: a tenta într-o direcție străină chemării, înseamnă a atenta la candoarea hârtiei neîncepute.

Îmi iau răspunderea să recomand [...] cercetarea de aproape a tehnicii epice din *Hotarul*.

O experiență de câțiva ani e distribuită cu un simț launtric, cu o măsură secretă, în cincizeci și unu de mici capitole, în medie de câte opt pagini. Materialul putea fi diluat sau întins în două sau trei volume, dacă d. C. Stere s-ar fi gândit la exploatarea comercială a vânei sale. Romanul plesnește de fapte și evenimente. Și totuși nu pare prea încărcat, într-atât se simte mâna discretă a unui artist instinctiv, care nu a stăruit pentru a obține efecte evidente, teatrale, care a căptușit cu tăcere dramele unor existențe întretăiate cu exilul siberian al lui Ioan Răutu.

Să ne referim numai la delicatele evocări de femei ieșite în calea surghiunului, până în momentul când Tania îi dăruiește sacrificiul conviețuirii benevole la minus 50 grade de îngheț. Să amintesc de Ruxanda Moldovanca [...] episodul se consumă scurt și evită melodramaticul; de Avdotia, [...] de prințesa Lirca, fata cneazului samoez Taimun [...] Autorul le-a desemnat însă câte o nișă caldă și mică, nu mai mare decât un cuib și câștigul în sobrietate este evident. De asemenea, camarazii revoluționari ai lui Ioan Răutu rezumă în pagini puține, substanțiale existențe, care se ofereau amplificării [...]

Aceasta nu înseamnă însă că d. C. Stere nu ar fi capabil să dreseze epic ființe desfășurate în durată. *Hotarul* numără nu mai puțin de trei individualități distincte, care trăiesc și evoluează pe linia fatalității personale.

Firește, întâi se cuvine să vorbesc de Ioan Răutu, pornit din bătătura boierească a Năpădenilor, trecut prin nuclee revoluționare și apoi prin purgatoriul, dacă se poate spune, al ghețurilor siberiene, arctice. Soarta sa este decisă printr-un determinism inflexibil, de la primele spectacole ale inegalității sociale, contemplate cu o sensibilitate socială ulcerată, din chiar orânduirea șerbiei agrare. [...] Meditația în solitudine și cultura filosofică complementară confirmă pe Ioan Răutu în chemarea sa mesianică, națională și provincială. [...]

*

La acest pas al momentului său sufletesc se oprește Ioan Răutu în *Hotarul*.

Dacă am dat prioritate problematicii sale sociale, care e unul din elementele componente ale evoluției sale din acest volum, trebuie adăugat că, în ordinea firească, aceasta se situează ultima. *Hotarul* este, întâi, jurnalul domiciliului său forțat, cu etape multiple, în Siberia boreală, până la sosirea Taniei, și în al doilea rând, consumarea căsătoriei sale, fictive anterior.

Personajul Taniei polarizează în *Hotarul* interesul propriu-zis epic. [...]

Este spre cinstea romancierului C. Stere că a ridicat la existență viabilă personajul feminin care în *Lutul* (vol. III, *În preajma revoluției*) putea da impresia unei figuri cu destin convențional. Într-adevăr, Tania este o creație vie, amplă, vrednică de creatorul Smaragdei Theodorovna și cu adaosul licărului de personalitate fără filiație, care scaldă parcă *Hotarul* în apele fierbinți ale romanului rusesc, fără să-i fie direct tributar.

Alături de Tania, mladă verde consumată de viață, însuși Ioan Răutu, din punct de vedere al creației rămâne în penumbra sau numai în disponibilitate de acte viitoare.

Personajul valabil al Taniei este însă dublat de o altă existență, deopotrivă arsă de vâlvătaia vieții. Am numit pe caucaziul Mehmet, tovarășul din miezul *Hotarului*, curioasă realizare izbânditoare a d-lui C. Stere. [...] Nu știu dacă nu mă înșel, dar ceea ce m-a mirat mai mult în privința pastei omenești frământate de autor, este țesătura subțire prin care a legat, somnambulic, – cum ar spune d. Camil Petrescu, – pe Mehmet de Tania.

Un mister se ivește, o întrebare chinuitoare, dacă Mehmet s-a lipit de tragedia Taniei sau dacă cumva nu o iubește însuși, cu o sfială de sălbatec? În textura intimă a dramei Tania-Răutu, se împletește un fir nou de inefabilă emoție.

Cu aceasta nu am epuizat însă mina bogată a romanului *Hotarul*.

Hotarul nu este numai o etapă nouă a limpezirilor teoretice ale lui Ioan Răutu, romanul apoi, autentificat de creațiile Tania și Mehmet, e galeria de femei memorabile și de revoluționari creionati veridic. Ar fi nedrept și incomplet dacă nu aș releva sesizanta descripție a Siberiei arctice, a peisagiului boreal, a taigalei nesfârșite, cu mențiunea totodată că nu atinge siguranța stăpânită a analizei morale, dramatismul conflictelor sufletești. În sfârșit o ultimă subliniere: valoarea documentară a operei, care ne face spectatori profitați ai aspectelor de viață specifică, particulară, martori ai „cutumelor“ curioase din vastitatea neexplorată a Siberiei.

Hotarul dovedește încă o dată că nici simularea stilului artistic, nici rețeta „epică“ nu fac pe romancier. D. C. Stere nu este un meșteșugit scriitor și nici un romancier exersat.

„Cazul“ C. Stere-romancier este un prilej minunat de reflectare asupra valorii nebănuite a personalității, care are *ceva* de spus: fructul încărcat al unei experiențe formidabile, exprimate cu cele mai simple mijloace, dar cu un simț al măsurii și al construcției, într-adevăr impresionant. Poate că vocația de romancier nu este altceva.

(„Adevărul“, anul XLVII, nr. 15078, din 28 februarie 1933, p. 1-2.)

*

POMPILIU CONSTANTINESCU

Cu al patrulea volum din ciclul *În preajma revoluției*, d. C. Stere urmărește odiseea de arestat politic a lui Vania Răutu, expus treptat la privațiunile cele mai penibile, pentru un intelectual zvârlit în pustiul siberian, condamnat să-nfrunte

rigorile unei naturi dușmănoase și să-și irosească tinerețea într-o inactivitate demoralizantă. În *Hotarul*, Vania își dă cel mai înalt examen de conștiință, în raport cu idealul de revoluționar, și ne dă pilda supremă de rezistență a unei individualități capabile să-și strunească dezgustul și să-și salveze forțele morale amenințate să rateze. Etapele deportării lui Răutu se spațiază în nelimitatul infernal al Siberiei [...]

Pentru Răutu, dragostea apare ca un accident, amabil sau tragic, dar nicidecum cu putere de alterare a personalității lui de revoluționar. Un egoism în funcție de o cauză supremă nu-l face totuși odios pe acest devorator de vieți feminine. Iubirile lui se subordonează unui mesagiu; el însuși le recapitulează, în momentele de gravă introspecție, ca pe niște jertfe necesare; o luciditate de luptător îi menține tăria morală. Nu putem spune că Vania e un insensibil, dar sensibilitatea lui vibrează atât de puternic în legătură cu idealul revoluționar, încât pentru dragoste nu-și permite să cheltuiască decât o sentimentalitate periferică. D. C. Stere a intuit în alcătuirea morală a lui Răutu o inumanitate specifică apostolatului revoluționar; fără a fi un trivial donjuan, profitor de admiratoare, eroul romanului sale ciclice apare aureolat cu un nimb de sacrificiu feminin pretutindeni și cu o înlănțuire causală deloc artificioasă. Vania e un temperament tare; o austeritate împinsă până la o anume asceză îl salvează de jugul pasiunilor absorbitoare. Singura, marea lui pasiune, este cauza socială pentru care luptă. Actor prim într-o dramă în care se joacă destinul a milioane de oprimați, Vania Răutu consideră iubirea o simplă problemă de culise, fără repercusiuni directe în raport cu rolul lui principal.

Dacă d. C. Stere completează psihologia de revoluționar a lui Vania, precizând-o sub acest aspect de superioară inumanitate și sub prezența unei mari rezistențe morale, față de toate experiențele, care tind să-i dizolve personalitatea – *Hotarul* este, în generalitatea lui, un roman descriptiv și de evocare a unei lumi în sălbăticia ei cosmică și în pitorescul etnografic.

Scriș cu o cursivitate vădită și cu o liniște poate prea idilică, al patrulea mare fragment din epopeea d-lui Stere este

revelator pentru observatorul sociologic și inedit, pentru liricul de putere descriptivă al naturii siberiene. Peisajile care brăzdează narațiunea sunt de o solemnitate masivă, deși cu oarecare patos bombastic în expresie. Senzația de miracol al firii tresare însă în descrierile din *Hotarul* și inundă cu o poezie primitivă incidentele și expunerile documentare asupra vieții sociale rudimentare din satele Siberiei, în care Vania și-a purtat nostalgia de martir, disciplinându-și voința, în fața tăcutelor minuni ale firii.

Această evocare a aurorii boreale este și un examen câștigat de d. C. Stere, afirmându-se peisagist [...] Cam prea retorică, evocarea este totuși semnificativă pentru spiritul contemplativ al d-lui C. Stere, moldovean cu simțurile ascuțite la marile spectacole ale naturii. De altfel, contemplativitatea de o bucolică inhibiție este și caracterul unitar care menține *Hotarul* într-o înlănțuire epică, când pitorească și documentară, când de analiză sufletească, când episodică, realistă și animată de atâtea figuri secundare, prezentate într-o serie de portrete vii, scurte, cum ne-a obișnuit d. C. Stere încă de la primele sale volume. Lăsat într-o suspensiune sugestivă, destinul lui Vania, după patru mari etape morale, se făurește în închiisoarea din Tobolsk; îl așteptăm într-o nouă ipostază.

(„Vremea“, VI, nr. 283, 9 aprilie 1933, p. 18; reprodus în *Scrieri*, vol. V, p. 15-19.)

*

OVIDIU PAPADIMA

În țara noastră – a tuturor confuziilor, a înălțărilor de o zi și a operelor de o noapte – nici literatura nu poate eluda această generală lege de superficialitate. Iată romanul. Așteptat atâta timp ca o dovadă a maturității noastre în creație, îl avem în sfârșit azi, ca o avalanșă de hârtie tipărită, gen cultivat până la hipertrofie, în raport cu celelalte. Și totuși realizările autentice, definitive, sunt ridicol de puține față de această

gălăgie... De ce? Fiindcă, mai mult decât orice, romanul se refuză obicinuitei și caracteristicii noastre panice a improvizației. În această epocă literară de frângere a regulilor, de întrepătrundere a genurilor, romanul nu poate totuși ignora două condiții esențiale: aglomerarea cât mai îndelungă a unui cât mai vast și mai divers material, indiferent din ce domeniu, și o construcție a acestuia, o cristalizare pe anumite axe.

Prin urmare, ceva cu totul opus improvizației. Dar noi am avut penibil de puțini oameni care să-și dea seama onest de acest lucru. În schimb, legiuni de scriitori care, dacă au adus-o bine din condei într-o poezie sau o pagină de jurnal intim și deci au așa-numitul „talent“, și-au închipuit că se pot dispensa de povara materialului de viață, înflorind frumos pe hârtie un gol sufletesc mai mult sau mai puțin absorbant. Sau, dimpotrivă, oameni onești – pe care o soartă în afara celor comune i-a purtat prin multe vijelii și arșițe, le-a îmbibat sufletul ca pe un imens burete cu tot oțetul și toată mierea vieții – cred că prin simpla lui stoarcere se pot trezi peste noapte romancierii. Scriitori ușurei, neîncovoiați de povara vieții și oameni compleșiți de amintiri, însă lipsiți de experiența literară, care să-i ajute în selectare și construcție – se epuizează deopotrivă în efort steril. Negreșit, ultimii sunt mult mai preferabili, sunt chiar vrednici de atenție: aduc cel puțin *ceva*. Din nefericire, sunt prea puțini față de atâția fulgi ce plutesc pe valurile unduoase ale vieții noastre literare.

C. Stere e dintre acești câțiva. O fecundă apropiere de viața și literatura imensei Rusii, o soartă frământată ce l-a purtat peste atâtea latitudini geografice, printre atâtea neamuri de oameni, l-au făcut purtătorul unei minunate poveri de chipuri și icoane ce trebuia descărcată. Volumele masive ale ciclului *În preajma revoluției*, urmându-se la scurte intervale, ca o revărsare de ape mari, aglomerează un impresionant depozit de viață.

Dar numai atât. Materialul rămâne amorf, condamnat ca ductității. Când stai să inventariezi conștiincios ce rămâne din cele aproape 1.500 de pagini, e o nesfârșită tristețe.

Nu îi neg lui C. Stere chiar talentul, nici chiar posibilitatea de a fi un bun romancier. S-a arătat însă un simplu diletant, acumulând în construcția vastului său roman atâtea erori, atâtea naivități, încât te întrebi ce imensă forță de viață trebuie să fi avut materialul ce i s-a întipărit în amintire, dacă a rezistat atâtor deformări pe hârtie.

De la început, Stere oscilează nehotărât în sărăcia unor elementare probleme de tehnică literară și de concepție. Și-ar fi vrut opera roman vast, frescă balzariană de oameni și existență; l-a realizat cu indicibilă paupertate prin cea mai elementară tehnică: a *memoriilor*. Cartea nu e o învălmășire de vieți, nu e o arhitectură – ci monotona înșirare de boabe pe același fir. Dacă am proceda ca în științele naturale, căutând tipul inițial al unei specii, cred că n-am putea găsi o formă mai elementară: viața unui singur om, privită dintr-un singur punct de vedere și însemnată printr-un singur procedeu: al notației strict cronologice, a evenimentelor strict raportate la erou, în capitolele strict limitate la încadrarea materialului dat, fără nicio corespondență între ele decât firul timpului.

În cele 180 de capitole de până acum, unul singur inversează ordinea cronologică: cel de la început: *Cortina se ridică*; doar vreo câteva își întind antenele mai departe de locul în care a poposit „fetișul” romanului, Vania Răutu: unul îngăduie o deplasare la Schlüsselburg, în închisoarea Undinei, deplasare socotită strict necesară ca să explice îndârjirea prigoanei țariste, și alte câteva cu tribulațiile Taniei pentru a deveni soția eroului.

Sărăcia acestei strâmte viziuni epice, a acestei băbești tehnice literare, e de-a dreptul înduioșătoare – sub firma ce bălbănește imensă cât un cer: *În preajma revoluției*.

S-ar putea obiecta că această formă literară e o limitare voită: romancierul n-ar fi urmărit decât formația sufletească a lui Vania Răutu.

Dar chiar așa pusă problema, rămâne tot o naivitate de tehnică și concepție literară. Să consacri 1.500 de pagini *copilăriei* unui personaj, să le umpli cu viața sufletească într-un tot lărgărit a primilor săi 19 ani, și mai ales să-l analizezi cu mijloacele

întru totul rudimentare pe care vom vedea că le-a utilizat C. Stere – înseamnă lipsa oricărui echilibru în creație.

Însuși prologul, *Smaragda Teodorovna*, e caracteristic. Cel puțin aici, autorul avea prilejul și datoria unei mai largi orchestrații. Dar și aici, aceeași linie unică: Smaragda. Conflictul e pur interior – sau, mai bine-zis, vrea să fie. În ce măsură se conturează, vom vedea la timp. Singurul personaj ce putea să crească până la ciocnire era Iorgu Răutu. Recunoscut și reliefat puternic, admirabil chiar – poate cea mai frumoasă figură a romanului; însă firea lui blândă sub sălbăticie și dragostea lui de om bătrân îl paralizează.

Dar, redusă la acest fir elementar, sprijinită de niște mijloace de investigație psihologică pe care le vom vedea tot atât de elementare, această temă literară nu putea umple cu substanță volume și mii de pagini.

Atunci – spre deplina tristețe a lucrurilor – romancierul se simplifică, *memorialist*, și se complică totodată inutil: *sociolog*. Balzac a avut ambiția de a regiza „comedia umană”, aglomerând în pagini oameni care *trăiesc* în ciocniri sau alăturări, căzând sau în înălțare peste trupurile altora. C. Stere vrea mai mult și mai puțin totodată: să închidă într-un dosar *tot ce a văzut*: oameni și stări sociale. Sociolog însă, nu îi prezintă în împletiri de viață, ci prin alăturări de *fișe*. De aci, acele caracteristice capitole ale cărții, de vreo câteva pagini doar, în care e prezentat cu corectitudinea unei fotografii pentru identitate, personajul indicat chiar în titlu. Ca să ne dăm seama cât loc ocupă această preocupare în economia romanului, amintesc că aproape 50 din cele 150 de capitole de la început sunt doar astfel de prezentări. Și conștiințiozitatea sociologică a autorului e atât de mare, încât nu lipsește niciun portret de comentarii superflue. Iată de pildă cum e adnotat unul dintre puținii prinși *numai* în mișcare, prin urmare la care comentariul e redus la minimum: „Figura părintelui Vasile era caracteristică pentru acele vremuri în Basarabia și documenta singură, mai bine decât orice studii și cercetări, situația din provincia de peste Prut, pe la mijlocul veacului trecut” (p. 49, I). În cele trei pagini ale portretului lui *Manin*, Dracul

Arab, încearcă să-i facă într-un singur pasaj întreaga filogenie și ontogenie (p. 168, vol. II).

Tot din aceeași conștiințiozitate deplasată, sunt însemnate cu grijă în roman atâtea și atâtea tipuri ce n-au valoare în sine, nici rost în structura cărții, ci destinate să completeze doar arida frescă socială: Lemeș Lăutarul, Gaspar Gasparovici, „Gazeta”, Leizer Arhitectul, Petrovici [sic] Bartic, Aristide Brezo, Pavlovici [sic] Braștevan etc.

Pe lângă aceste capitole – portretistice – arhiva sociologică a lui C. Stere alături și o mulțime de alte capitole – strict expozitive – ale stărilor politice și sociale, legate de structura romanului cu cele mai slabe fire: *Gazeta*, *Conciliabule*, *Preliminarii*, *Habemus Papam*, *Pocăiții și răzvrățiții*, *Războiul și mișcarea revoluționară*, *Seminariștii*, *Odesiții*, *Calea Revoluției*, *1 Martie 1881* etc.

Repet, materialul putea fi transformat, fuzionat artistic. Nu din prezența lui fac un cap de acuzație. Ci din felul cum a fost prezentat: în acele scurte capitole – cutiuțe ermetic închise, mirosind a naftalină științifică, făcând imposibilă revărsarea în fluxul larg, a vieții romanului. Apoi, acea impresie de autor coplesit de fișe, pe care o degajează ordonarea lor rece și seacă.

Însă nu și *obiectivă*. Din contră, construcție tezistă, suprapunere care să dea un simbol facil, formule naive.

Însemn deocamdată ca indiciu al spiritului de construcție una din amuzantele obsesii ale autorului, aceea a capului *enorm*. Citez numai din vol. II: Leizer „un omuleț cu un enorm cap“ (p. 68), Manin „un om cu un cap enorm pentru un trup prea scurt“ (p. 164), Avram Zalkind „Un trușor slăbuț, numai piele și oase, un cap enorm“ (p. 234) etc.

În adevăr, acele primordiale erori de construcție a romanului sunt amplificate prin aglomerarea a o mie și una de convențiuni și diformări cauzate, pe de o parte, de arierata formațiune literară a autorului și de insuficiențele sale în analiză, iar pe de alta de tezismul său acut.

Atmosfera caracteristică a scrisului său, procedeele convenționale pe care le întrebuițează pentru însemnarea stărilor sufletești, mijloacele senzaționale la care apelează, pudicitatea

extremă în conturarea vieții și atâtea alte semne indică la C. Stere o formație literară ce nu depășește epoca romanelor lui *Turgheniev*. Nu-i fac injuria de a afirma că n-a mai citit nimic din ceea ce a apărut de atunci și până azi. Cred însă că sunt foarte rari acei oameni, a căror elasticitate spirituală – în sensul bun al cuvântului – le îngăduie să-și depășească, la bătrânețe, personalitatea, așa cum a cristalizat în epoca de formație. În orice caz, C. Stere nu se arată printre aceștia.

Atmosfera literară a *Smaragdei Theodorovna* e bunăoară atât de vetustă, încât chiar d-l Perpersicius n-a șovăit să o apropie, cu toată delicatetea, de proza lui *Costache Negruzzi*. În adevăr, parcă citești *Zoe sau O alergare de cai*.

Nu e vorba de stil. Aici se găsesc suze pentru romancierii mici, prin apel la creditul celor mari. Ci de vizibila incapacitate de analiză sufletească [...]

Autorul nu poate urmări firul delicat al unei evoluții sufletești fără să nu fie silit să apeleze la întâmplări neobicinuite, tari, senzaționale chiar – accidente – care să aibă valoare de jaloane, lămurind prin ele înșile, forțând chiar, mersul crizei. Accidente ce îl scutesc astfel de subtilitatea unei analize, a unei luminări a imponderabilelor psihice. Analiza urmează astfel să se rezume la salturi, la stabilirea unor trepte, ce uneori se distanțează până la contrazicere formală.

Iată evoluția *Smaragdei*: Unica speranță a unor oameni scăpătați, e aproape cumpărată, la 16 ani, de un om de două ori mai bătrân ca ea, Iorgu Răutu. Fricoasa fetiță devine totuși energica stăpână a soțului și a gospodăriei, de o anormală maturitate în judecată, deși continuă să se joace cu păpușile. Până când întâlnește pe contele *Przewicki*, un cavalier de cea mai pură și naivă linie romantică [...]. Acesta-i trimete o scrisoare poetică și după câteva luni, o îmbrățișează. Ea fuge îngrozită. Ca să se hotărăscă, a trebuit să survină nici mai mult nici mai puțin decât nașterea nedorită a celui de al treilea copil, Vania. Însă, aproape de domiciliul conjugal, dragostea rămânea ineficace. Ca să o determine la evadare, trebuie să survină un nou accident: boala băietului. Pleacă la Odessa spre a se întâlni liberă cu contele. Într-o zi, pentru

ora 5, se hotărî să-i cedeze. La ora 3½ sosește o telegramă care anunță boala gravă a fetei sale Sonia. Firește, mama se întoarce și fetița moare. Muștrări de conștiință și un plus de ură, inexplicabilă, deși mereu și savant explicată, față de Vania. Ca și cum această lovitură de teatru n-ar fi suficientă, urmează încă două, ca să nu mai fie nicio îndoială asupra procesului suftesc al Smărăndiței: o servitoare i se plânge că delicatul conte a lăsat-o însărcinată și o prietenă îi anunță că el a fost prins trișând la cărți, exclus din oștire, luându-și lumea în cap. Gradația șirului previzibil de evenimente era astfel epuizată. Însă evoluția Smaragdei nu era sfârșită. În acest stadiu nu putea rămâne, căci nu putea ajunge decât la sinucidere. Atunci autorul apelează la *supranatural*, singurul care mai rămăsese. O criză mistică, rezolvată însă mecanic, adevărat „Deus ex machina”, într-un pasaj și apoi într-o pagină, prin două apariții ale Maicii Domnului – și iată pe candida copilă de altădată transformată complet într-o severă castelană, care va cenzura fără milă, până la sfârșit, moravurile sorocene.

Aceiași convenționalism, aceeași simbolică facilă, aceeași procedee melodramatice, aceeași insuficiență în analiza și în urmărirea evoluției lui Vania, agravate aici de ostentativul tezism. În adevăr – nu e vorba propriu-zis de formația lui Vania, ci de *formația poporanismului și rusofobiei sale*. De aceea, Vania nu e om, e umbra hipertrofiată a unei idei.

Nu e însă acea trăire într-o idee, acel zbucium agonice într-o problemă etică al eroilor romanului rusesc – ci simplă schemă abstractă.

Tragedia mamei lui Vania era necesară pentru a-i provoca izolarea în familie și ca să-l ațvârle în mijlocul poporului. [...]

De la primii săi pași în viață, autorul ține să precizeze: „Toată copilăria lui fiind învăluită în atmosfera luptelor și a preocupărilor inspirate de reforma agrară – toate celele suftelului său au fost saturate de această atmosferă” (p. 13, II). Ceea ce îl determină ca de mic să fie apărător al obijduiților, începând cu puii și sfârșind cu clăcașa Maria Vornicu. Infiltrațiile poporaniste se înșiră apoi metodic: dragostea pentru țărancă Irina, adevărata lui mamă, prietenia lui cu Tănăsiță,

episod patetic ce amintește mult de *Vasile Porojan* al lui Alecsandri, lecțiile aspre și teatrale de democrație ale convenționalului său meditator etc.

Eroul fiind strămutat la liceu, monografistul conștiincios care e autorul se simte dator să-i însemne *primele lecturi*, într-un capitol special – procedură strict științifică.

Aici, poporanismul său se convertește în umanitarism. La 12 ani, apără eroic pe ovrei, pe Dumnezeu, dă lecții profesoriilor. Devine revoluționar, organizează prima „comună” – învață carte pe cei grei de cap, înfruntă concepția burgheză a tatălui său și angajează o idilă cu melodramaticul personaj *Undina*. Arestat, se solidarizează cu tovarășii, deși putea să scape. În închisoare, peste problematica sa doctrinară se aștern complicații. Neapărat, necesare, fiindcă în singurătatea închisorii Vania trebuia să stea de vorbă cu el însuși, deși era doar o fărâmă de om încă. Aceste complicații menite să evidențieze adâncimea sufletului lui Vania sunt zbuciumul sexual și cel filosofic, care se împletesc aici cu desăvârșire.

Autorul își urmărește eroul în evoluția erotică, de mai înainte. Însemnase, conștiincios, primele amintiri, în legătură cu bătrâna Iosefovna. Acest capitol freudist e doar un exces de zel științific, deoarece n-are legături cu restul, viața erotică a lui Vania decurgând normal în urma inițierii sale, în mod idilic poporanist, de către Ilenuța, prietena sa din copilărie. În închisoare, cele două imagini: cea convențională a *Undinei* și cea idilică a *Ilenuței*, se suprapun, se ciocnesc, producând filosofie.

Una simbolizează, firește, cerul, *idealul*, cealaltă *lutul*, păcatul. Filosofia aceasta naivă e denumită „blăstămatele chestiuni”, e argumentată prin controverse cu versurile lui Jean Marie Guyau [...]. Se va spune că la această vârstă, un pui de om, fie chiar erou de roman, nu putea să filosofeze altfel. Just. Atunci de ce atâtă atenție, pe zeci de pagini? Și de ce *altceva nimic* în sufletul său de copil?

Cu partea doua a volumului *Lutul* (III): *Spre alte zări* – care, de fapt, e greșit plasată aici, alăturându-se în totul, ca

material și atmosferă, caietului următor *Hotarul* – mijeste o altă lumină.

Intrăm, pe de o parte, în lumea de taină a Rusiei orientale și a Siberiei, iar pe de alta, intuim primele semne ale unui proces sufletesc – singurul autentic – căruia i-am fi dorit o mai apăsată atenție: primii muguri în Răutu ai conștiinței sale etnice. Din păcate, schița procesului e sumară și cu desăvârșire abstractizată. Unicul moment bine prins – unul din cele mai autentice ale romanului – e acel din „barjanka“ ce aluneca pe „Măicuța Volga“, când Vania își dă seama că deosebire e între această imensitate de ape, oameni și pământ, și lumea senină, adunată mică între dealuri, a plaiurilor sale moldovene. Dovadă că C. Stere poate fi subtil, când nu vrea să fie mai mult.

În rest, problema se rezumă la formularea abstractă a legăturilor cu Năpădenii și Ilenuța (III, p. 120), la revolta lui Răutu când observă că moldovenii sunt considerați alături de tătari, kirghizi etc. (III, p. 262), la silueta bucovineanului rătăcit prin Rusia (III, 327) și la patetica întâlnire, în Siberia, cu *Ruxandra Moldovanca*, episod care, conturat cu delicatețe, ar fi fost frumos; însă prin atitudinea convențională a lui Răutu, devine melodramatic (IV, cap. IX).

La sfârșit, considerații teoretice: Vania își dă seama că țarismul nu poate fi combătut eficace decât din afară. Unica soluție: trecerea în România, și aici, lupta cu vecinul de la Răsărit. Exact atitudinea și justificarea lui la Stere: un fel de proclamație personală.

Trebuie să fiu drept, recunoscând ca această abstractă problematică nu ia spațiu cât „blăstămatele chestiuni“ în volumele anterioare. Că, pocnind de năvala victiei, cu toate silințele ideologice ale lui C. Stere, cu toată pudicitatea sa care îl face să îndrăznească foarte puțin în însemnarea crudă a acelor temnițe de infern ale Siberiei – *Hotarul* e cel mai bun din serie, răspălind întrucâtva truda și așteptarea lectorului. Fără a fi mai puțin aglomerat de episoade convenționale, ca acea soșire a Taniei, acea serie de victime amoroase ale sale, începând cu Mehmed și sfârșind cu colonelul Pocrowski – acea tuberculoză oportună, acea avalanșă de morți de prieteni și prietene,

începând cu a ei, care trebuiau să-l dezlege în mod rapid pe Vania de revoluție și de Rusia – în acest volum se strecoară ceva din uriașa palpitatie de viață a Siberiei, în care firava personalitate a lui Răutu se pierde.

Deși cu acea lipsă de curaj în trăsătură, pe care am amintit-o, viziuni din închisorile siberiene, instantanee din acele convoiuri de exilați, dezvăluie brutal colțuri de lume sumară, de viață ce merita un creion. Apoi acea aspră poezie a „taigalei“, cu așezările ei de țărani ruși sălbaticiți, incisiv creionați în acel episod al judecății „mir-ului“, cu minele ei de aur și robii lor îndobitociți, cu fauna ei rară și neamurile sale nomade, cu râurile imense și furtunile lor; și mai cu seamă acea viață ciudată a „tundrei“ cu încremenirea ei sub zăpadă și magia aurorei boreale iarna, și cu acea frenetică și bruscă izbucnire vara, sunt tot atât prilejuri de pagini frumoase, cu tot stilul lor vechi, cu toate procedeele lor de descripție, depășite azi. Uneori, chiar înfiorări reținute de lirism luminează cartea.

(*Tristul anacronism al lui C. Stere [I]*, în vol. *Creatorii și lumea lor. Schițe de critică literară*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 365-378; textul a apărut inițial în „Gândirea“, nr. 4, aprilie 1933.)

*

NOSTALGII

G. CĂLINESCU

Clădirea romanului d-lui C. Stere înaintase cu cele dintâi patru volume până-ntr-atât, încât trănicia substrucției, calitatea materialului și buna orientare a liniilor arhitecturale fusesse pe deplin statornicite. De acum încolo îi rămâne criticului doar îndatorirea formală de a verifica sfârșirea monumentului după legile lui fundamentale și de a observa de nu cumva o tencuială improprie sau un exces de ornamentație nu obtemperează impresia totală de puritate a stilului. Deși fiecare

volum are o anumită autonomie și, practic, poate forma pri-lejul unei satisfacții finite, nu cred că este îngăduit criticului de a-l supune unui examen particular ca membru de sine stă-tător. Un singur lucru, așadar, suntem în măsură să verifi-căm și anume că oamenii dispar și reapar inalterați în noțiunea lor, cu schimbările numai pe care le presupune existența feno-menologică. În această privință reamintim excepționala pu-tere de memorie creatoare a d-lui C. Stere. După o absență de sute de pagini, părinții lui Vania Răutu reapar într-un spirit de continuitate uimitor. [...]

Acest volum al romanului cuprinde evenimentele din ulti-mul timp de ședere a lui Vania Răutu în Siberia. Este încheie-rea sumbrului tablou al Asiei pustii și al mediilor de deportați politici. În mișcări simple și liniștite, autorul aduce în fața noastră câteva figuri și câteva scene dostoievskiene, dacă luăm acest nume în funcție adjectivală pentru a denumi realis-mul zguduitor, epopeic, latin, propriu-zis, prin indiferența observatoare și idealismul echilibrat ce mi se par a fi notele ca-racteristice ale temperamentului d-lui C. Stere. Dacă exami-năm în perspectiva acestor cinci volume linia sufletească a lui Vania vom recunoaște cât de puțin rusesc este eroul principal și cât de puțin rusesc este tot romanul, dacă nu luăm ca atare împrejurarea secundară de a se petrece pe teritoriul rus. Ar-dența lui Vania are, pe de o parte, sensul oricărei explozii de pubertate, dar pe de alta, direcția asiduă către o țintă precisă, realizabilă în timp și spațiu. Acest volum al cincilea adân-cește ruptura dintre sufletul lui Vania și întâmplătorii lui to-varăși ruși. [...] În noul volum se perindă câteva existențe, zgrăvite sumar, dar puternic. În primul rând vine romanul Mariei Culiceeva și al soțului ei, privat-docentul Ipolit Ipolitovici Culiceev [...] Cu o pătrundere rapidă ne sunt înfă-țișate două saloane de deportați, în care discuțiunea parado-xală, de tip rusesc, caracterizează așa de bine pe acești oameni beți de întâia băutură a ideilor [...] În fața acestor suflete de o sinceritate brutală și de o spontaneitate a elanului care-i bate ca un vânt de la o opinie la alta răsare ca un simbol chinezul, impenetrabil, de prea străveche civilizație și disimulador, în

persoana lui Fu-Yun-Ping. [...] În Tartanov trebuie, în sfâr-șit, să vedem un alt tip profund rusesc, ieșit parcă din pagi-nile lui Dostoievski, și anume al inteligenței căzute în apatie și mizerie fiziologică și morală, zvârcolindu-se din când în când în noroi spre a recădea iar. [...]

Am rezumat impresiunile noastre asupra volumului V al romanului d-lui Stere și câteva citate expresive. Ele sugerează mai bine ca orice comentariu viziunea simplă, esențială, a au-torului. Dacă adăugăm la aceasta stilul din ce în ce mai pur, mai plastic, fără prețiozitate descriptivă și mai nestânjenit mo-dern, am determinat, credem, termenii în care merge spre în-cheiere acest mare monument al romanului românesc.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, XIII, nr.725, 28 octombrie 1934, p. 9-10; reprodus în *Publicistică*, II, p. 678-683.)

*

ȘERBAN CIOCULESCU

[...] Cu acesta, al cincilea, se încheie faza de viață rusească a eroului, Ion Răutu. Prin alte cuvinte, către sfârșitul romanu-lui și după deportarea în Siberia, Răutu se hotărăște să treacă în România. Niciun moment, el nu a încetat să se simtă inte-grat provinciei sale natale, Basarabiei, și nu s-a socotit altceva decât „moldovean“. [...] De pe terenul social, problema basa-rabeană se strămută pe terenul național. În această direcție a urmat evoluția morală a lui Răutu.

Ea poate fi presimțită încă din volumul al treilea, *Lutul*. [...] Nu este aci vorba de un punct de vedere, de o concepție rațională. Dimpotrivă, e formularea unei structuri sufletești. Nu suntem pe un plan ideologic, ci, cum s-ar spune, pe te-renul realităților. Ioan Răutu și-a însușit intelectualicește marxismul, l-a regândit, dar nu și l-a putut preface în substanță proprie. Alături de revoluționari cu suflete de elită, capabili de orice jertfă și de tovarășe animatoare, ca

suava, nepământeană Undina, el suferea că nu se poate despărți de duhul locurilor de unde a plecat. A experimentat așadar revoluționarismul, a adus contribuția sa de idealism al adolescenței, a primit cu bărbăție pretimpurie urmările acțiunii sale, dar cu timpul s-a înstrăinat de o mișcare cu obiective prea risipite și s-a fixat hotărât pe o poziție mai strămtă, dar conformă unui imperativ somatic, basarabean. Reîntoarcerea sa, între zărilor domestice ale Năpădenilor, e o integrare definitivă la matca de la care a pornit. Răutu s-ar statornici poate în răzeșia părinților săi, dacă n-ar fi stăpânit de misionarismul său, care are în vedere un scop precis: pregătirea pentru ceasul prăbușirii imperiului țarist. [...]

Ultima pagină a cărții îl aruncă în acest nou necunoscut. Fi-rește, după o scurtă oprire acasă, unde întâlnește din nou sentimentele materne deviate, indiferența unită cu curiozitate, a unei surori, și dragostea doar a bătrânului său tată. Spre a putea trece granița în regulă, e nevoit să renunțe la drepturile sale de succesiune. [...]

Cât privește primele două treimi ale romanului, ele îmbogățesc cu figuri noi galeria de tipuri deosebit de numeroasă, a vastului roman. Din rândul staturilor de femei, cea mai însemnată este aceea a „Giocondei“, a tovarăsei Maria Ivanovna Culiceeva. Ea completează strania înșiruire de eroine, mai glorioase sau mai umile, ale romanului politic, în care aduce o turburată prezență a feminității. [...] Cu totul altul e soiul Aculinei, prostituata din Serghinsc, protectoarea lui Arcadie Tartanov; abulicul Ioan Răutu își vedește în conflict cu Aculina sau, mai bine zis, își verifică un idealism funciar, raportat la economia sexuală. Dar nu cumva e puțin convenționalizat tipul Aculinei de rebarbativitatea extremă a lui Răutu? A acestui sfios, care se ferește de legături fără echivalente sufletești, ca în cazul Varvarei Semionovna, și e pus uneori în situații de Iosif (cel cu soția lui Putifar), în timpul expediției sale cu sania, spre cămin? [...] Pentru iubitorii de romane cu cheie, se vor gusta mai ales paginile de evocare a unui Lenin (Artamon Danilov), care ar fi intuit în Răutu o fire de tradiționalist, în

artăgoasa primire de la Minusinsc, cu caustice interpelări [...] La psihologia variată a indivizilor întâlniți în deportația siberiană, contribuie capitolele dedicate lui Spirca Varnacul și a „Chitaiului“. [...]

Materialul documentar este, de altminteri, simplificat de d. C. Stere, care a adoptat în romanul d-sale o linie clasică a povestirii. Autorul nu lasă să se îmbulzească amintirile în voie și în dezordine, cu un tumult firesc, spre a da impresia „autenticității“ prin lipsa de compoziție, prin caracterul descusut al înșirării evenimentelor. Ca și în volumele precedente, d-sa se afirmă ca un desăvârșit constructor, ca un arhitect, ca un geometru, iubitor de proporții drepte, de simetrii. Clasicul (de structură, nu teoretic) se recunoaște în metoda cu deosebire psihologică, analitică, decât evocatoare, prin culori vii și descrieri amănunțite ale exoticiului. Ceea ce îl interesează mai mult este sufletul omului, surprins în capacitatea sa universală de simțire și numai în mod secundar, particularitățile locale, totuși atât de frecvente, prin fatalitatea subiectelor omenеști trecute în revistă. Din mediul rusesc, se degajă firește, dedublarea specifică a personalității, familiarizată cu un sistem de neliniști, de întrebări, fără ca însă romancierul să speculeze intens aplicarea sufletului rusesc către patetism.

D. Constantin Stere este un analist veridic al problemelor morale din mediile revoluționare, la fel de imparțial în cazurile străine temperamentului său, ca și la investigația propriei sale aventuri sufletești.

Succesul neobișnuit cu care publicul a întâmpinat romanele d-sale anterioare, de bună seamă va fi rezervat acestuia din urmă al seriei, ca să spunem așa, rusești. El se justifică prin calitățile simetrice ale construcției, prin limpezimea narației, prin exactitatea analizelor morale, prin onestitatea stilului, adecvat, fără podoabe, prin sinceritatea decentă a confesiunilor, prin dozarea cuminte a „politicului“ cu omenescul.

Aceeași primire bună așteaptă continuarea romanului, cu un spor de curiozitate poate, de vreme ce va trata despre mediile românești din ultimii patruzeci de ani.

Numai de n-ar fi mai avară în spațiu! În acest caz, publicul asigurat lecturii credincioase a romanului ar rămâne cu seeta nepotolită.

D. C. Stere este dator să dea aripei românești a dipticului o proporție echitabilă.

(„Adevărul“, anul XLVIII, nr. 15 564, 10 noiembrie 1934, p. 1-2.)

*

PERPESSICIUS

[...] Autobiografie romanțată, lucrarea d-lui C. Stere înfățișează formațiunea politică, socială și intelectuală a eroului Vania Răutu [...] pe care împrejurările politice din Rusia sfârșitului de veac al XIX-lea și lunga detențiune siberiană ce urmează represiunii din acea vreme, îl întorc din visurile lui de înfrățire și de justiție universală, către pământul patriei, către Moldova pe atunci liberă, în care evadează odată cu sfârșitul detențiunii și după o scurtă ședere la Năpădenii tatălui său, tot mai îmbătrânit, dar tot pe atâta de dâr. [...] *Nostalgii*, acest de al cincilea volum, vine să completeze atmosfera aceasta de surghiun, așa de prielnică, altminteri, cunoașterii de sine a eroului nostru. Este, pentru aceea, în acest al cincilea volum, o numeroasă succesiune de momente și de protagoniști, bărbați și femei, implicați în opera revoluționară și d. C. Stere posedă arta de a putea să schițeze, în câteva pagini numai, un moment sau un suflet, nu rareori, de o mare complexitate. Cu excepția romanului Mariei Culiceeva, enigmatică Giocondă, de surâsul mat al căreia se rănește sufletul așa de candid al lui Vania Răutu, celelalte personaje, o adevărată colonie de revoluționari, sunt tratați fie în chip de figurine, fie prin procedeul, așa de dificil, al paginilor de jurnal. Și totuși, ca o dovadă că d. C. Stere, stilist aproximativ dacă îl comparăm atâtoro din prozatorii noștri, e un romancier înăscut, este sensul de viață pe care-l imprimă și celor mai fugare din figurinele

numeroasei sale galerii. [...] în societatea aceasta așa de diversă și fragmentată, este un ins pe care d. C. Stere l-a plămădit cu toată căldura și cu toată iubirea sufletului său. Acesta este bătrânul Iorgu Răutu. Și lucrul este așa de adevărat, și de semnificativ, în raport cu legile creației literare, că singură apariția bătrânului și e de ajuns să lumineze și să domine nu numai o pagină sau un capitol dar un volum întreg. [...]

Nostalgii se încheie cu trecerea lui Vania Răutu în țară. Și trecerea aceasta nu e făcută să bucure pe bătrânul boier de la Năpădeni care se vede tot mai singur în amurgul care-l înconjoară și în pustiul de gheață în care l-a izolat ciudata-i soție, Smaragda Theodorovna. Scena explicației dintre tată și fiu este una din cele mai puternice și mai umane și se cuvine cred împărțită. Lungimea citatului o răscumpără [...]

(Text difuzat la Radio-București în emisiunea „Cărți noi“, la 15 noiembrie 1934; reprodus în *Opere*, XII, p. 421-425.)

*

OVIDIU PAPADIMA

Dacă d-l Sadoveanu nu se întrebă nicicând, alcătuirile sale adânci și o intuiție masivă l-au așezat – inert, viu, cum o fi – pe un drum care e aproape de cursul nedumeririlor noastre de azi, când căutăm încă să ne lămurim ființa și expresia.

Dar ce va fi vrând C. Stere cu literatura sa, pe care o așează atât de greoi, atât de stângaci, volum peste volum, într-un efort impresionant dar inutil? E înduioșetor anacronismul acestui om – de reale, de uriașe însușiri – care niciodată n-a intuit just poziția pe care trebuie să-și așeze armele, care totdeauna a nimerit alături sau pe tărâmul dimpotrivă.

Iată acest roman al său – clădit pe atâta maldăr de hârtie – cu arhitectura lui rudimentară și bătrânească, cu cămăruțe ne-numărate pentru toți musafirii, cu naivele lui „blastămate chestiuni“, cu inutilele sale discuții sociale, apărând astăzi în mijlocul frământărilor noastre atât de depărtate de lumea lui.

I-ar fi stat atât de bine acum treizeci de ani, când începea la noi discuția poporanismului după toate regulile sufletești deprinse de C. Stere mai înainte în Rusia.

Și încă și atunci..

Căci ce rost o fi având această imensă defilare de mutre străine: Colea Sajin, Ipolit Culiceev, Ivan Ivanovici Petrov[?] Tartanov, Stradinski [sic], Varvara Liescova, Matilda Radionova, Lisaveta Onisimova, și alții și altele, decât acela de a servi de oglinzi mai mari și mai mici, mai curate sau mai murdare, în care să se autoadmire hipertrofia prețurii de sine a lui Vania Răutu, fetișul romanului, ca să-și poată el răsfăța cei douăzeci și ceva de ani ai săi în atâtea volume, fără să făptuiască nimic de seamă, nici cu gândul nici cu brațul.

Panaî Istrati a scris în limba franceză romane care oricum au din pământul nostru ceva mai mult decât peisajul; iar C. Stere scrie în românește un roman care nu știu dac-o fi rusesc, dar românesc nu e în niciun caz.

Din logica internă a romanului, atâta câtă brumă se întrevadea, ne așteptam ca al cincilea volum să le justifice oarecum pe toate celelalte prin lămurirea lui Vania ca moldovean între atâția Culiceevi, Danilovi și Tartanovi.

Nimic pentru aceste așteptări. La ordinea zilei tot „*blăstămatele chestiuni*“, de pildă acea „*blăstămată problemă*“ pe care „o pune“ Varvara Semionovna: „Amorul ideal presupune și – cum se zicea în veacul XVIII-lea – un «obiect demn» – și nu numai demn, ci și potrivit. Dacă nu-l găsești?“ (pag. 241)...

Iar când își găsește „obiectul potrivit“ amorul la C. Stere sună așa, ca în romanele fascicole: „*Maria se aruncă asupra lui cu un răcnet de tigresă rănită, îi rupe cămașa, îi sfășie carnea*“ p. (33).

Semnificativ pentru tehnica romanului e faptul că deoarece această femeie care răcnește astfel în amor se va întâlni cu Vania mai târziu, romancierul nu se sfiște să lase totul la o parte și să-i contureze întreaga biografie, într-una din cele cinci părți ale *Nostalgiilor*. E vorba aici de o „epoece eroică care a dăinuit mai multe luni“, cu teroriști purtând niște nume conspirative de un ridicol nesfârșit: Lohengrin, Undina, Gioconda.

Și în mijlocul lor Răutu filosofează, filosofează mereu:

„Și cât de des biruiește animalul pentru care totul se reduce la o plăcută gimnastică!... Vania întreabă: dacă amorul nu vine, se poate trăi fără această gimnastică“ (p. 87).

Îți vine să exclami cu eroul: „*bietul animal, bietul om!*“

Și toate astea pentru ca în urmă Vania Răutu să treacă în România, fiindcă pedeapsa în Siberia i se isprăvise, pentru că în satul moșiei părintești îl privegheau jandarmii...

Da. Romancierul e probabil atât de terorizat de amintirile sale, e atât de extaziat închinător al eroului, încât uită să le organizeze, chiar și atunci când nuditatea lor îl dezavantajează mai mult, ca acum.

Păcat. Această stranie avere sufletească dintr-un timp de furtună, acest unic material de viață, meritau o soartă mai bună.

(*Tristul anacronism al lui C. Stere [II]*, în vol. *Creatorii și lumea lor. Schițe de critică literară*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 378-381; textul a apărut inițial în „Gândirea“, nr. 1, ianuarie 1935.)

*

POMPILIU CONSTANTINESCU

Se poate afirma că adevăratul „roman fluviu“ al literaturii noastre este *În preajma revoluției* al d-lui C. Stere. Nicăieri nu vom găsi o narațiune mai susținută, o varietate și un număr de tipuri mai prodigioase și un destin mai senzațional al personajului principal ca în romanele sale ciclice. Este timpul să ne-ntrebăm astăzi care e însușirea esențială a romancierului Stere. Liniștea povestirii, oricât ar fi de stăpănită, nu este cea mai caracteristică, fiindcă ne-a obișnuit cu ea suverana detașare de obiect a d-lui Rebreanu. Psihologismul nu este accentul principal al vastelor sale romane, după cum nicio problemă morală nu apare cu persistență în cursul lor. Ce este atunci atât de impresionant în epoea revoluționarului antițarist Vania

Răutu? Este, cu siguranță, mulțimea de fapte și rara precizie a tipurilor. Însușirea particulară a romancierului Stere este deci memoria epică. Nu sunt două tipuri care pot fi confundate în opera sa, oricât de episodice ar fi ele. Și, la drept vorbind, foarte multe personaje sunt episodice, dacă ne referim la acțiunea principală a romanului.

Pentru orientarea cititorului se simte nevoie de un index alfabetic al tipurilor care circulă în cele cinci volume apărute. De la „comedia umană“ a lui Balzac, romanul ciclic european s-a obișnuit cu numărul epopeic al personajilor. Balzac are însă prea mulți eroi principali, de proporții grandioase, care întunecă de multe ori tipurile episodice. Dostoievski e un dialectician al pasiunilor umane, un creator de valori morale și un psiholog halucinant, neîntrecut, iar Proust este un analist și un poet magic excepțional.

D. C. Stere n-are nimic comun cu niciunul din acești trei creatori de epopee modernă. Formația sa literară este, cu siguranță, legată de epica rusă, dar exclusiv de cea tolstoiană. Asemănarea dintre *În preajma revoluției* și *Ana Karenin* se impune firesc, în ceea ce am numit memoria epică. După cum în romanul lui Tolstoi, în jurul unei drame morale, se concentrează o întreagă societate, în jurul destinului lui Vania se ntretaie câteva sute de personaje. Memoria epică a d-lui Stere s-a desfășurat și în volumele anterioare, cu deosebire în primele două, unde am constatat și un vădit abuz în aglomerarea personajilor secundare. Al cincilea tom, *Nostalgii*, e format aproape numai din galeria tipurilor de deportați politici în Siberia; între ei, Vania se pierde ca într-o mare foarte omogenă. Memorialistul apare destul de pronunțat în această parte; există desigur și o indicație referitoare la psihologia eroului principal, care își simte și mai accentuat diferența temperamentală față de tovarășii săi de luptă. Dar analiza interioară nu este un procedeu familiar al d-lui Stere. Abia dacă în cele câteva pagini de jurnal ale lui Răutu se afirmă contrastul dintre spiritul lui optimist, de raționalist mai aproape de concepțiile socialismului occidental, decât de misticismul slav. D. Stere e drept că are simțul artistic de a ocoli teoriile; înfățișând tipuri diverse

de revoluționari, înfățișează și antagonismul dintre Vania și mistica slavă. [...]

Cele mai interesante experiențe ale lui Răutu sunt tot acele în legătură cu femeile. O înclinație vădită spre idealizare este neconținut prezentă în *Nostalgii*. [...]

De dragul documentării și din plăcerea de a-și manifesta cât mai amplu memoria epică de care vorbeam (și aci se vede fondul de memorial al romanelor sale), d. C. Stere imprimă o vădită relaxare dramatismului narațiunii în *Nostalgii*. O epică densă nu găsim în al cincilea tom al romanelor sale ciclice; asemeni unui fluviu cu albie largă, povestirea curge lin, primește afluenți, care-i îngroașă debitul, fără să-și precipite mersul. Volumul *Nostalgii* nu se desfășoară în adâncime, ci numai în amploare.

Abia în ultima parte, acțiunea se ncordează, mersul domol este mai înviorat, prin libertatea lui Vania și revenirea lui la Năpădeni. După o rătăcire prin medii streine, ne întoarcem la primele figuri ale romanului. Este atât de firească reluarea povestirii pe care o părăsise, cu sute de pagini înainte, este atât de clară viziunea d-lui Stere, care și-a conturat precis personajile, încât, reîntâlnindu-ne cu Iorgu Răutu, mai îmbătrânit, dar tot atât de simplu, cu Smaragda Theodorovna, mai încercată de viață, dar tot atât de inflexibilă în voință, cu Natalița, a cărei tinerețe s-a vestejit, fără să-i sece optimismul, nici după moartea soțului de-al doilea, ca și cu celelalte figuri din Năpădeni, ne uimesc cu aceeași memorie epică și ne dau impresia unei evoluții deplin calculate a povestirii. După grozava experiență a Siberiei, Vania Răutu începe un nou ciclu de viață; trecerea în România îl va pune în contact cu un nou mediu, iar pe romancier îl va pune la o dificilă încercare. [...] Așteptăm celelalte tomuri ale romanului d-lui C. Stere cu foarte vic și nelămurită curiozitate.

(„Vremea“, VIII, nr. 374, 3 februarie 1935, p. 4; reprodus în *Scrieri*, vol. V, p. 20-23.)

CIUBĂREȘTI

G. CĂLINESCU

Nerăbdarea cu care ne-am obișnuit a aștepta fiecare volum din ciclul de romane al d-lui C. Stere este și de astă dată pe deplin răsplătită. Interesul acestei noi părți e din toate punctele de vedere excepțional. Cum însă opera d-lui Stere înfățișează un monument complex, în zidăria căruia intră adevărul și ficțiunea, contemplația și atitudinea, ar fi nepotrivit să judecăm acest nou volum separat și să-l supunem probelor la care se supune de obicei un roman. De altfel, în totalitatea ei, opera d-lui Stere este mai mult decât un roman. Ea e existența însăși a autorului, pusă la mod impersonal. Dacă într-un volum stăpâna mai mult viziunea de epopee a umanității, dacă în altul spiritul era acela al romanului propriu-zis, care construiește pe omul interior, aci observația sociologică, elementul autobiografic și, până la un punct, atitudinea satirică sunt acele care predominesc. Valoarea documentară a acestui volum este atât de mare, încât trebuie talentul de scriitor al d-lui Stere pentru ca totul să fie anulat în ficțiune și documentul să devină creațiune.

Romanul se deschide cu trecerea lui Răutu din Rusia în „patria ideală“, România. Rar un prilej mai potrivit pentru un scriitor de a caracteriza spiritul unei rase și al unei civilizațiuni ca acesta al unui român de peste graniță venit în țara liberă. Deși noi toți ne cunoaștem pe noi înșine și Caragiale ne-a dat o imagine neuitată a cetățeanului român, totuși d. Stere aduce o ascuțime nouă, de ochi care privește parcă din afară. [...]

De aici încolo d. Stere, având prea multe evenimente și persoane istorice de înfățișat, a părăsit nomenclatura directă și și-a așezat acțiunea într-un oraș fictiv, numit Ciubărești.

Cum, spre a ajunge aci, eroul pleca din Iași, cititorul e complet derutat. Ciubăreștii sunt o sinteză de trei orașe: Iași, Ploiești și Bucureștii. D. Stere a împrumutat maniera satiricilor mai vechi ca Rabelais, Montesquieu, mutând în abstract realități apropiate. De pildă „Târgul Pupezei“ nu poate fi decât

„Târgul Cucului“, Calcarina e Bahluiul, mahalaua Cazacinci este Tătărași și așa mai departe. Numirile sunt adaptate toate printr-o anume analogie. Este, de asemeni, aproape sigur că sub fiecare erou de roman se ascunde un personaj real și noi înșine am putut identifica destui. Sunt câțiva foarte importanți. Tovarășul Credință este, nici vorbă, Ion Nădejde, iar Sica, soția lui, Sofica. Sub Osmanli îl recunoaștem numaidecât pe Caragiale, sorbonianul Arghir sau Arghiropol simbolizează, dacă nu mă-nșel, pe d. Iorga, Temistoclide nu pare a fi altul decât răposatul filolog Philippide, Jean Lascardis este în chip sigur Jean Cantacuzino, Gheorghieș Războiu-Vrânceanu e Dobrogeanu-Gherea. Fără îndoială că ieșenii vor recunoaște în alți eroi din societatea înaltă și din cercurile politice, figuri familiare, dar, nici nu folosește destăinuirea într-un domeniu în care ne mulțumește ficțiunea și nici nu ne-am încumeta să facem identificări ce s-ar putea dovedi neîntemeiate.

Cel mai izbutit personaj este poetul Miron Osmanli, în care, cum am mai spus, au intrat trăsături de ale lui Caragiale. Eroul e viu și așa, dar dacă, pe cât se pare, toate datele sunt și adevărate, atunci avem de-a face cu cea mai însemnată contribuție, prin anecdotă, la evocarea chipului intelectual al celui mare scriitor. Desele moșteniri, stabilirea la Berlin, maliția unită cu sensibilitate, volubilitatea sarcastică, melodramatismul tactic în afaceri bănești, oarecare repulsie față de copii, nu mai lasă nicio îndoială asupra modelului. Acest Osmanli-Caragiale e cel mai apropiat de cel pe care ni-l închipuim noi din literatura autorului *Schițelor* și *Momentelor* și din ceea ce știm biograficește. Și vestirea statornică de opere niciodată înfăptuite se potrivește lui Caragiale, precum autentică este arta orală a monologului. [...]

Tot ce privește pe Osmanli-Caragiale, groaza lui de nașteri (vezi în această privință și una din schițele caragialiene), părăsirea copiilor bolnavi este de cel mai mare interes și în același timp de o riguroasă tehnică literară.

Deși plin de haz și, întru cât îl considerăm sub raportul invenției, posibil, portretul lui Arghir, ilustrul geograf, căzut în canalul de pe strada Moțoc (Lapușneanu) este greu de primit

în măsura în care ar putea să aibă vreo legătură cu N. Iorga, om de cultură de acum prea definitiv și afirmat ca să mai poată fi anulat prin vreo anecdotă fie și autentică și prin opinia defavorabilă a lui Temistoclide, fie acesta chiar Philippide. De un interes hotărâtor sunt toate paginile ce se referă la începuturile socialismului român. Figura lui Credință-Nădejde e vie. Totul e pornit de la fapt, fiindcă bunăoară chiar în doctorul rus din Babadag, Alexandru Petroff recunoaștem pe Petru Alexandroff din Tulcea. Și această parte va fi de mare folos cercetătorului istoriei socialismului nostru.

Într-un cuvânt, acest volum al d-lui Stere întrunește documentul cel mai strict cu grija creațiunii celei mai pure, în-cât dacă punctul de plecare este biografic, impresiunea generală e literară.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 754, 19 mai 1935, p. 9, 10, reprodus în *Publicistică*, II, p. 914-919.)

*

ȘERBAN CIOCULESCU

Cu *Ciubărești* se deschide ciclul românesc al existenței lui Ion Răutu. Suntem în climatul moral din ultimul deceniu al veacului trecut. Să fim lămuriți din capul locului. D. C. Stere descrie în culori întunecate civilizația noastră, al cărei standard scăzut îi provoacă un nestăpânit dezgust: inconfort, incurie administrativă, indolență orientală, într-un cuvânt, o serie întregă de valori negative. Încă înainte de a lua atitudine ideologică, Ion Răutu nu reușește a se aclimatiza. Venirea sa în patrie, cu jertfirea patrimoniului material și cu un fel de emoție sacră, se face așadar sub auspicii sumbre. „Patria ideală“ e o adăușie de decepții.

Cea mai de seamă îi este provocată emigrantului de viața publică a țării. Pentru a deruta într-o oarecare măsură pe cetitori, d. C. Stere a fixat teatrul principal al sarabandei politice

într-un oraș fictiv, la poalele Ceahlăului, care chiar prin poziție își revendică un aspect intermediar Iașilor și Bucureștilor. Aci se stabilește Răutu, dedicându-se studiilor universitare, pentru ca prin mijlocirea unei „batalamale“ să-și deschidă drum. Nu vom da pe față, la rândul nostru, o cheie lesnicioasă a persoanelor principale. De bună seamă, fiecare cititor s-a dat acestui exercițiu firesc de curiozitate. Autorul a dezmințit – zice-se – așa cum se obișnuiește în politică, dintr-o regulă a jocului. În parte, suntem nevoiți totuși a recunoaște că d. C. Stere nu a copiat după natură, așa fel că dezmințirea să pară cu totul gratuită. Portretele sale au un caracter îndoielnic: neasemănătoare, voit, din punct de vedere al fizicului, asemănătoare însă din punctul de vedere moral.

Dacă, prin urmare, portretul fizic al poetului Miron Osmanli s-ar potrivi lui Eminescu, nu încapă nicio îndoială că trăsăturile de caracter sunt ale lui Caragiale.

Observația noastră divulgă un procedeu permanent, de realism sau de verism moral, aplicat unor subiecte omenești, ce sunt deghizate numai în trăsăturile lor fizionomistice.

Realismul teoretic al d-lui C. Stere capătă o înclinare practică spre șarjă și pamflet, de câte ori este însufletit de o puternică repulsie față de materialul uman. Ca toți scriitorii politici, autorul nu e în stăpânirea unei seninătăți ideale. [...]

Ciubăreștii d-lui C. Stere sunt un cazan de patimi politice. Specificul agorei acesteia este interesul material, care o ia înainte ideologiei. O altă trăsătură caracteristică este caracterul oarecum salonard al politicii, sau de-a dreptul de budoar. [...]

D. C. Stere vehiculează în romanul d-sale un mare număr de personaje, din impulsul statornic către pictura în frescă al romancierilor sociali.

Ciubăreștii sunt, sub acest raport, zugrăvirea politică cea mai întinsă din câte s-au încercat până astăzi la noi. Se va cere în mod ineficace imparțialitatea totală – ceea ce ar echivala cu absența preocupărilor sociale și etice – unui pictor de temperament ideologic, așa cum este d. C. Stere. Urile d-sale sunt totdeauna determinate de convingeri pasionate. D-sa nu are antipatii personale, dar asociază strâns repulsia

omului de combaterea ideii. Luptător de rasă, autorul nu disjunge niciodată individul de ideea pe care o reprezintă. Ideea contra căreia pornește în cruciadă e înfățișată printr-o îngroșare imaginativă, în exponenții săi omenești, ce par a se încorpora unor adevărați monștri trupești și morali.

Verificarea complexului politic-social românesc de mai acum patru decenii, este pentru d. C. Stere prilej de reactualizare a unor impresii ce nu s-au tocit de atunci încoace, pentru a se răci de orice resentiment. Deslușim în structura psihică a autorului o puternică memorie afectivă. Asta nu dă un istoric de moravuri, detașat, impasibil, ci parcă un spectator contemporan, al actualității celei mai aprinse.

Ca să întâlnim disponibilități de emoții fragede, ba chiar de înduioșare, va trebui să-l urmăim pe Ion Răutu în scurta sa vizită la Năpădeni, unde ajunge după vicisitudini administrative, tocmai după moartea tatălui său, ca să surprindă fugar expresia unui sentiment matern, răcit, iarăși prea curând.

Sau va trebui să izolăm de contextul compact politic acele câteva pagini pline de prospețime, relative la gazda lui Ion Răutu, Elisa Orleanu, atât de discret iubitoare, în a cărei zugrăvire autorul pune câteva pete calde de lumină. Sau va trebui să ne oprim cu Ion Răutu în popasul său de la țară, ca să stabilim momentul sufletesc de mare caritate pentru suferințele țăranilor neo-iobagi. Ori, spre a face o verificare a unei tendințe sufletești de totdeauna a autorului, ce constă în nevoia de idealizare a femeii, ne vom opri asupra portretului Yvonnei, soția politicianului Nitza Vasilescu, ca să ne amintim de Undina, ideala tovarășă a primului „nucleu” socialist frecventat de Răutu.

De n-ar fi aceste câteva oaze de sănătate morală, zugrăveala Ciubăreștilor n-ar fi decât o sadică frescă socială, o colecție de monștri și de decrepitudini morale, un trist muzeu teratologic.

În asemenea climat moral întunecos, se pregătește nu acimizarea lui Ion Răutu, dar formația sa de protestatar în noul mediu. Organizator de societăți, de publicații și de programe, personajul autobiografic al d-lui C. Stere încheie romanul

prin pactul provizoriu pe care îl face cu Aurel Crăsnanu, viitorul șef al liberalilor, în vederea realizării unui program practic minimal, condensat în două puncte: reforma agrară și reforma electorală. La această cotitură a vieții lui Ion Răutu, se încheie *Ciubăreștii*.

Cuprinzătoare frescă, scuturată de duhul faptei și al luptei, populată cu monștrii unei imaginații politice, volumul al șaselea al ciclicului roman este sortit desigur unui real succes de librărie.

Pentru istoriografii literari, scenele cu Miron Osmanli sunt o contribuție importantă la cunoașterea aceluia Caragiale pitoresc, exterior, verbal, pe care l-a frecventat d. C. Stere.

Nu este Caragiale întreg, dar este acel Caragiale care s-a manifestat public și strident.

(„Adevărul”, XLIX, nr. 15.756, 31 mai 1935, p. 1-2.)

II

D. C. Stere ne-a trimis următoarea scrisoare [...] ¹

Vom urmări punct cu punct răspunsul d-sale:

1. *Ciubăreștii* descriu, firește, stările morale ale unui „tânăr intelectual rus care vrea să ajungă român”. Dar „atmosfera morală” nu este aceea a unui jurnal, adică a unei scrieri subiective, contemporane evenimentelor. Autorul cărții a redactat-o după patruzeci de ani, cu o perspectivă care permite obiectivitatea. Am remarcat în cronica noastră „puternica memorie afectivă” a autorului, care pare „un spectator contemporan al actualității celei mai aprinse”. Prin alte cuvinte, cartea d-lui C. Stere are un caracter subiectiv. Un istoric de moravuri, fie științific, fie epic, se poate totuși obiectiva, ridicându-se cu imparțialitate deasupra unor impresii vechi, colorate individual.

¹ Am reprodus scrisoarea în cauză în secțiunea *Interviuri, declarații, conferințe*. V. *supra*. (n.ed.)

2. Dacă Vania Răutu nu putea avea „alte impresii față de faptele povestite“, cronicarul obiectiv, în schimb, ar fi putut face să se deosibească impresia subiectivă a eroului de stările istorice din România, explicabile prin caracterul de început al vieții noastre publice. Romancierul a văzut pervertire acolo unde nu era poate decât primitivitate...

3. Socotim foarte însemnată afirmația d-lui C. Stere, prin care declară solemn că „n-a inventat niciun fapt“. Aceasta nu exclude o oarecare parțialitate de cronicar. Prin omiterea sau ignorarea amănuntelor onorabile din viața politică, istoricul de moravuri a accentuat cu exclusivitate în direcția ignobilului, ca și cum întreg organismul public al țării ar fi fost gangrenat. Viziunea d-lui C. Stere este pesimistă și mizantropică. Datorită acestei structuri, tabloul d-sale este lipsit de seninătatea memorialistului obiectiv.

4. D. Stere a încercat să dea personajilor d-sale un caracter de verosimilitate. Nu am tăgăduit aceasta, dar am arătat că verismul d-sale, teoretic, e contrazis prin „înclinarea practică spre șarjă și pamflet“.

5. Faptul că aceste personaje sunt „asemănătoare din punct de vedere moral“ nu se contrazice cu cealaltă afirmație a noastră, după care unii eroi sunt „detestați de autor pentru ideile lor, în așa fel încât aceștia din urmă par a se încorpora unor adevărați monștri trupești și morali“. În măsura în care d. C. Stere își urăște adversarii, îi și urăște. Asămănători prin trăsăturile esențiale, aceștia din urmă se deformează monstruos, ca într-o caricatură grotescă, fără să devină de nerecunoscut, întocmai cum recunoaștem o figură normală, sub trăsăturile șarjate ale caricaturii. Sunt monștri și seamănă, totuși. Sau, mai bine zis, îi identificăm, de câte ori grimarea ușoară ne îngăduie să străpungem fizionomia adevărată.

6. Enunțul normativ al d-lui C. Stere e just, dar nu e complet. „O povestire verosimilă care să oglindească viața“. Atât i se poate cere autorului!

Dar când povestirea verosimilă oglindește numai aspectele negative ale vieții politice, numai turpitudinile, atunci viața e oglindită numai în parte și cu părtinire (în amândouă

înțelesurile, *parțial*). Nu am rostit cuvântul „pătimaș“. Am spus numai că autorul nu e impasibil. Poate că impasibilitatea e o condiție ideală. Din acest considerent, o socotim aproape nerealizabilă.

7. Un cititor străin care ar lua cunoștință de moravurile noastre politice din Ciubărești, ar rămâne cu impresia că s-a rătăcit într-un infern uman. Viața descrisă nu i s-ar părea imposibilă sau neverosimilă, dar, din două una: el s-ar înspăimânta de întunecimea tabloului; sau ar face partea convenită imaginației diformatoare.

8. În *realitatea actuală*, pentru a crea un „tablou foarte sumbru“, ar fi nevoie de un cronicar al actualității cu dispoziții morale corespunzătoare. Nu ar fi nevoie de o „șarjă“ sau de un „pamflet“, ci numai de un romancier cu viziunea sumbră. Căci, oricât ar fi de întristător prezentul, un romancier optimist îl poate transfigura după tonalitatea sa morală.

I-ul P.S. nu ni se pare limpede. N-am învinuit pe d. Stere că nu ne-a dat un Caragiale întreg. Am constatat numai. Nu ne vine a crede că nu l-a dat *deloc*. Sau punctuația e neclară. Folositu-s-a d. Stere de semnul întrebării? În acest caz, recunoaștem din nou că a dat aspectul exterior, social, al unui Caragiale de circulație publică. Acest Caragiale începe să devină legendar.

D. E. Lovinescu, în *Mite*, l-a văzut cam la fel: anecdotic, cinic, periferic, fără viață interioară, fără gingășii morale. Totuși există un Caragiale mai nuanțat, iubitor de muzică bună, de literatură scrisă artistic, atașat de prieteni, de țară, — cu toate mizeriile îndurate, de confort, și de civilizație, într-un cuvânt. Un Caragiale neconformist, care se refuză peisagiului moral mic-balcanic.

Al II-lea P. S. de asemenea îl socotim obscur. Sau, dacă îl descifrăm, — nu cumva exprimă învinuirea că România mică ar fi uitată de Basarabia? Se poate ca d. C. Stere să fi constatat într-adevăr o ierarhie a irendentismului românesc în favoarea Ardealului, dar nu o irențare explicită și definitivă la Basarabia. Numai susceptibilitatea unui moldovean din Basarabia ar putea să rostească o asemenea acuzare.

Răspunsul nostru, din deferență pentru d. C. Stere prea lung, se cuvine încheiat cu o precizare.

Cronica pasionată a epocii, *Ciubăreștii* d-sale sunt o carte vie.

A i se cere imparțialitatea istoricului înseamnă a-l împuțina pe autor de impulsul dinamic. Dar a nu recunoaște subiectivitatea d-lui C. Stere ar însemna, din partea criticei, o lipsă de intuiție sau o omisiune culpabilă. Ne-am ferit și de una, și de alta.

Romanul d-lui C. Stere e o operă prea însemnată, ca să fie recomandată prin însușirile neesențiale. Nedreaptă față de unii contemporani, prea personală în unele resentimente, într-un cuvânt, neobiectivată, fresca d-sale *este*. Istoria literară sau politică va trebui să o accepte așa cum este, pentru că este, iar nu așa cum ar trebui să fie, odată ce *este*.

Înșiși monștrii morali sunt viabili, câteodată, când sunt proiectați de o viziune personală puternică. Subiectivitatea energetică e, în definitiv, de preferat unei obiectivități lăncede și adormite.

(În marginea unui răspuns al d-lui C. Stere, în „Adevărul“, XLIX, nr. 15.769, din 16 iunie 1935, p. 1-2)

*

PERPESSICIUS

Ciubărești sunt al șaselea volum din marea frescă epică *În preajma revoluției*, cu care d. C. Stere și-a propus să reconstituie educația națională și politică a unui basarabean, de către sfârșitul secolului trecut și până în zilele noastre. *Educația* națională și politică, în sensul în care romanele lui Stendhal și Flaubert reprezintă, pentru societatea franceză a epocii respective, o educație socială sau sentimentală. Autobiografie, în măsura în care orice operă închide un ecou de viață personală [...] Dacă sub raportul construcției epice sau acela al stilului, am formulat din când în când rezerve, n-am

ezitat însă de la început să recunoaștem că d. C. Stere este un veritabil romancier, un povestitor adică, după vechea și buna formulă balzaciană, capabil să concureze registrele stării civile. Poate că, uneori, figurația așa de numeroasă a romanului d-lui C. Stere suferea de un schematism exagerat, poate că nenumărate din umbrele filmate ale romanului său s-ar fi cuvenit reluate și adâncite, adevărul este însă că cele cinci volume de până-acum, pe lângă o figurație auxiliară, au fixat câteva solide capete de pod, fie în brazda basarabeană, fie în taigalele siberiene. [...]

Cu *Ciubărești* suntem în țară, la Iași, într-un mediu intelectual inferior, robit cu totul electoralului, și Vania Răutu se inițiază, cu spaimă, în arcele destul de mediocre ale acestei jungle cu aere de menajerie bizantină. Romanul se citește cu plăcere și cu interes pentru paginile lui documentare, ca și pentru elementul caricatural dintr-însele. Sunt totuși două obiecții pe care le voi formula, numai în regretul că nu le voi și adânci. În timp ce Vania studiază în vederea patalamalelor, la Iași, Iorgu Răutu se sfârșește la Năpădeni. Tot acest episod care ar fi dat atâta poezie și atâta semnificație de brazdă romanului, este escamotat. Nu. Iorgu Răutu nu putea fi înmormântat așa, cu una, cu două. Doar el este, până azi, stâlpul Năpădenilor și chiar al romanului d-lui C. Stere. Cu el se încheie o lume. Și afecțiunile dintre tată și fiu au fost puternice. Și acestui sfârșit de apoteoză, d. C. Stere îi consacră doar câteva pagini neutre.

Iar a doua obiecție: caracterul parodic, afabulat și travestit al vieții politice din țară. Desigur, așa procedează toți romancierii. Așa a procedat și Proust, cel mai mare mânuitor de chei epice, în opera sa. Și totuși, în timp ce tipurile lui se gravează puternic în memorie, ale d-lui Stere alunecă și se destramă. Pentru că ne lăsăm furiați de jocul identificărilor și pentru că sunt atâtea elemente eterogene, în fiecare din fapăturile acestea? Desigur, nu. Totul e chestie de dozaj și dozajul lipsește în figurinele acestea, amuzante desigur, dar prea firave ca să poată prinde corp și trăi. Elemente de cronică, ele trebuiau cultivate mai mult, tratate mai mult epic, și mai puțin cinematic. În cazul acesta, *Ciubărești* nici n-ar fi rupt unitatea ciclului

și viziunea epică s-ar fi păstrat tot timpul. Așa cum e, pare un intermediu de *commedie dell'arte* într-o povestire, altminteri, cu însușiri epice, adică, de viață.

(Text difuzat la Radio-București în emisiunea „Cărți noi“, la 16 iunie 1935; reprodus în *Opere*, XII, p. 435-437.)

*

ÎNAJUN

ȘERBAN CIOCULESCU

Ciubărești, volumul precedent, desfășoară primii ani de viață ai lui Ion Răutu în mijlocul societății românești, la sfârșitul secolului trecut. [...] Lucrarea d-lui C. Stere este un memorial transpus în haina romanului.

În ajun urmărește mai departe viața eroului său autobiografic, până în momentul izbucnirii revoluției care a urmat războiului ruso-japonez. [...] Romanul se încheie asupra unei etape noi din viața lui Ion Răutu, așa cum spune însuși autorul.

Din trecerea în revistă a faptelor înfățișate de autor în acest volum, cititorul își poate da seama de bogăția materialului.

Ca și în trecut, d. C. Stere reușește să dea o solidă structură arhitectonică amintirilor sale. Simțul proporțiilor este una din calitățile de seamă ale romancierului. Edificiul se susține cu siguranță, pentru că autorul e geometru: nicio prolixitate, nicio confuzie în planurile sale de viață. S-a vorbit adesea de spiritul slav pe care d. C. Stere l-ar fi adus cu d-sa din Rusia, de nu știu ce misticism păcios, străin spiritului nostru. [...]

Ca și în volumele precedente, dintre care câteva au un cuprins oarecum strict ideologic, romanescul e un element de susținere a interesului anume epic. Astfel, personajul Yvonnei, schițat în *Ciubărești* cu grijă, joacă un rol important în volumul de față. Ea crede în valoarea lui Răutu și i se dăruiește, ca să-i întărească încrederea de sine și ca să-i sporească mesianismul; după ce își împlinește acest rol ales, ea se dă în lături,

spre a-i lăsa libertatea de acțiune. Frământată dintr-un aluat domestic, Eliza Orleanu reprezintă un alt aspect al feminității, și anume devotamentul, abnegația, sacrificiul de sine. D. C. Stere atacă un domeniu gingaș al psihologiei, speculat mai ales de când cu răspândirea freudismului în roman. D-sa examinează dispoziția copilului de sex feminin față de tatăl ei (complexul Oedip) vitreg, în ipostaza acestuia de soț iubitor și de părinte. Gelozia copilei, față de mângâierile convenite mamei și surioarei, sunt surprinse cu o curiozitate de psiholog, în curent cu noile probleme; de altfel, Ion Răutu se comportă în această împrejurare cu un simț pedagogic, călăuzit de cunoașterea delicatei țesături morale a copilei.

În afară de capitolele consacrate iubirii și căminului, *În ajun* e un roman politic, de un incontestabil interes documentar. Se constată, de la un volum la altul, o considerabilă tendință de obiectivare. Deoarece, în ceea ce ne privește, am accentuat, relativ la *Ciubărești*, asupra memoriei afective, adesea vindicative, a autorului, ne place să arătăm evoluția nouă a d-lui C. Stere, care a pus, de rândul acesta mai puțină pasiune în descrierea oamenilor și a stărilor de lucruri. În acest fel, istoricitatea operei d-lui C. Stere câștigă.

În ajun confirmă încă o dată puterea autorului de a da un interes epic credințelor sale sociale și de a ridica portretul în frescă al epocii, punând în mișcare o galerie întregă de actori politici.

(„Adevărul“, XLIX, nr. 15914, 3 decembrie 1935, p. 1-2.)

*

G. CĂLINESCU

Așa cum făcuse în volumul *Ciubărești*, d. Stere mai departe a simbolizat societatea românească de dinainte de război și reacțiunile sale față de ea în personajii abstracte sub care se ascund toate modurile posibile de activitate socială. Găsești

aci poetul, prelatul, scriitorul naționalist de peste munți, politicianul ardelean ceremonios și impenetrabil, profesorul universitar, deputatul și senatorul, ministrul liberal și ministrul conservator, marxistul și jurnalistul și așa mai departe. Întru cât cititorul nu poate ghici îndărătul numelor lor nicio realitate istorică, ei rămân făpturi ale fanteziei, căror autorul le-a dat viață spre a le pune să joace pe degete în teatrul său de păpuși. Ei nu sunt caricaturi, fiindcă nimic adevărat n-a fost încărcat, dar sunt totuși niște măști sintetice, în care binele și răul sunt definite prin simplificări și îngroșări. Deși partea aceasta a romanului d-lui Stere nu mai stă pe rațiunea epică sau descriptivă, literar vorbind ea se menține în zona literară prin umor. Dacă prin satiră se înțelege o violență îndreptată asupra unor eroi a căror soartă nu ne mișcă, întrucât toată atenția noastră este absorbită de plăcerea de a urmări mișcările autorului indignat sau iritat de propriile lui făpturi, atunci d. Stere a scris o satiră. Dar o satiră la modul abstract, ca poveștile voltairiene, în care bufoneria se amestecă cu fabulosul și totul rămâne pe un plan supra-istoric de *Halima*. Ca în satira clasică, d. Stere are o filosofie practică, o sensibilitate etică și un metru moral cu care însuflețește eroii și-i lovește peste degete. Călătoria în țări de civilizațiuni deosebite îi dă putința să facă comparațiuni jalnice sau umoristice, mărind fără efortare puterea de judecată sociologică a cititorului. Aceste ultime două volume ale d-lui Stere sunt curioase modele de sublimări ale experienței personale într-un număr de tipuri comice stabile, autorul împăciindu-se cu trecutul său într-o reverie critică din care n-a mai rămas decât râsul curat. O scurtă răsfoire a cărții ne învederează metoda d-lui Stere. [...] Cititorul a înțeles prin urmare metoda contrastelor a d-lui Stere. Ea ar fi nepotrivită într-un roman epic, aci însă e la locul ei făcând ca judecata lucrurilor să se facă de la sine, fără comentarii și fără exclamații. Dacă d. Toteanu ar fi vorbit astfel într-o băcănie din București, vorbirea lui ar fi fost firească, lipsită aproape de orice pitoresc și ridicol. Acolo, însă, la Vallombrosa, în acea feerie care copleșește totul,

observațiile lui naive sunt ca un jurnal cu resturi de mâncare într-o pădure exotică și seculară pe care o credeai neviolată de piciorul omenesc.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 784, 15 decembrie 1935, p. 1; reprodus în *Publicistică*, II, p. 1168-1171.)

*

PERPESSICIUS

Al șaptelea volum din marele roman *În preajma revoluției* al d-lui C. Stere se intitulează *În ajun*. În ajunul acelor evenimente pentru care se pregătește eroul central, acel Vania Răutu, pornit din Năpădenii de pe malul Nistrului, poposit ani și ani într-o lungă detențiune prin taigalele Siberiei și astăzi, adică înainte de 1905, unde ne aflăm cu povestirea, deputat în Camera Română și personajiu important în politica și cultura anilor respectivi. [...]

Cât de nepotrivită va fi fost atmosfera aceea a Ciubăreștilor pentru un suflet proaspăt și dornic de împărtășire, ca al lui Vania Răutu s-ar putea vedea și din înverșunarea cu care, după mai bine de trei decenii, d. C. Stere cată să-și răzbune eroul. Ciubăreștii săi sunt o caricatură de sus până jos, în toate direcțiile, în toate stratele, în toate planurile. Și este ceea ce s-a reproșat acestui al șaselea volum din serie, caracterul său prea violent subiectiv, aerul de cronică prefigurată, jocul identificărilor la care te îmbia mai mult de o cheie întâlnită la toate colțurile, într-un cuvânt părăsirea vechiului calm epic, cu care ne deprinseseră întâiele cinci volume.

În ajun continuă într-un fel *Ciubărești*. Același societate, aceleași false personalități, aceleași moravuri politice și culturale, și totuși pentru ce, de astă dată, peisajul nu mai suferă și acțiunea își înnoadă din nou firele, un timp încălcite? Pentru că în *Ciubărești* se simțea prea mult prezența autorului, pe câtă vreme în volumul acesta ultim, Vania Răutu stă

față-n față cu ciubăreșteni, ei se înfruntă, ei se verifică, ei se descurcă. Pamfletarul a cedat locul romancierului și povestirea se desfășoară din nou sub calmul acela epic, atât de necesar ficțiunilor, ca să prindă rădăcini și să evolueze. Indiferent însă de obiecții întâmplătoare și indiferent dacă subscrii sau nu la experiențele episodice ale autorului, o constatare se impune: în ce măsură este d. C. Stere romancier, în ce grad stăpânește d-sa fluidul epic și cât de bine strunește hăturile evenimentelor de-ndată ce a pus, din nou, mâna pe dânsule.

Și volumul *În ajun* este, sub raportul evenimentelor, unul din cele mai bogate. [...] Vania Răutu este eroul unui veac de liberalism și democrație pe care contingențele istorice îl balotează între regimul autocrat al Rusiei țariste, unde își face ucenicia politică, și România anilor dinainte de 1907, noua lui patrie, în care eforturile lui de reformator se vor izbi de opacitatea condițiilor retrograde din țară. Vania Răutu are presentimentul istoric al prefacerilor ce pândesc omenirea. El înțelege totodată cât de șubredă este, din punct de vedere social și cultural situația lui din vechea țară, prinde, din călătoriile din Ardeal și Bucovina, diferențele de nivel dintre provincii, luptă pentru o apropiere și sfârșitul romanului ni-l înfățișează în ajunul Revoluției rusești din 1905, trecând Prutul, din nou în Basarabia, într-o ambasadă misterioasă. Cedând deprinderilor sale revoluționare? Sau investit cu o misiune istorică? – iată ce rămâne să ne arate volumul ce va urma. Zdruncinarea Rusiei țariste este pentru Vania Răutu un comandament al politicii naționale, în aceeași măsură în care ridicarea socială și culturală a țării este un altul. De aceea, indiferent de rezerve secundare, opera d-lui C. Stere a dovedit și până acum calități superioare, de narațiune, în schimb, stratul pe care se zidește personalitatea lui Vania Răutu mai are nevoie de împliniri. Când și ultimul metru pătrat din fundalul pe care se proiectează eroul nostru se va fi întregit, abia atunci vom stăpâni perspectiva în ansamblul ei și vom putea degaja toate concluziile acestei existențe, în care clocotesc: instincte libertare, o generozitate nefalsificată, o candoare idealistă rară pentru epoca aceea, tot calități pe care ambianța le poate înfrânge sau

nu, dar cărora legea conservării imediate le dictează să se împotrivescă. În felul acesta, destinul lui Vania Răutu se înscrie în planul istoriei noastre contemporane și *În preajma revoluției* în ordinea romanelor de epocă.

(Text difuzat la Radio-București, în emisiunea „Cărți noi“, la 24 decembrie 1935, reprodus în *Opere*, XII, p. 443-446.)

*

POMPILIU CONSTANTINESCU

N-avem intenția să facem o cronică despre ultimele două volume din romanul ciclic al d-lui C. Stere. În primul rând, fiindcă ficțiunea epică s-a destrămat odată cu trecerea în România a tânărului Vania; tot ce urmează din acest moment este un vast reportaj romanțat al carierei politice a d-lui Stere, cu triumfurile și mai ales dezamăgirile ei. Seninătatea scriitorului dispare, iar polemistul și pamfletarul judecă oameni, evenimente, moravuri în strict raport cu ambițiile și idealurile sale. Caracterul autobiografic al romanului este atât de transparent, atât de puțin prelucrat, încât întreaga noastră perspectivă este răsturnată. Ultimele două tomuri din *În preajma revoluției* se rup din desfășurarea organică a ciclului, și numai pretextul de a discuta în jurul lor prezintă un adevărat interes; căci a spune că d. Stere încetează a mai fi un romancier, cel puțin în *Ciubărești* și *În ajun*, înseamnă a da o judecată de valoare la-ndemâna oricui. Credem mult mai util să facem câteva demarcații între roman, pamflet și memorii, poziții ale spiritului creator esențial deosebite și imposibil a se confunda.

Impresia noastră este că d. C. Stere și-a pierdut un extraordinar material memorialist, mărturie extrem de prețioasă asupra vieții noastre politice din ultimii 50 de ani; din experiența sa bogată, variată și nu lipsită de un adânc patetism, acest temperament viguros și fanatic ar fi putut alcătui cele mai pitorești memorii ale timpului. Este atât de rar cazul unui om

politic român, cu o activitate de prim-plan, care să-ntrunească la un loc experiența directă și talentul.

D. C. Stere începuse, imediat după retragerea sa din viața publică, un capitol de memorii contemporane; cine le-a citit și-a dat seama de ascuțimea psihologică a portretelor și de reliefual temperamental al evocărilor sale. Cu atât mai mare este regretul nostru de a fi fost lipsiți de una sau mai multe cărți, în acest gen, ale memorialistului Stere.

În *Ciubărești și În ajun* își propune, pe două planuri paralele, să creeze comedia vieții politice, de la contactul său cu socialității ieșeni până în preajma revoluției țărănești din 1907, ca și biografia sa politică și sentimentală; judecător și parte, în același timp. Sarcină dificilă, care este pândită de spirit pamfletar, de cronică și roman cu cheie. Știm că d. Stere a dezmințit că personagiile politice portretizate în aceste volume ar avea în spate un model real. În asemenea cazuri, dezvinovățirea n-are decât valoarea mărturiei involuntare a unei deficiențe de creație. Ne este indiferent că un romancier pornește de la un personaj real ca să creeze unul fictiv; în cele mai multe cazuri, poate porni de la un număr mai mare, sintetizând anume trăsături în ficțiunea sa. Nu vom face greșea să-l acuzăm pe d. Stere că a pornit de la observație, de la tipuri reale. Unii confrăți au făcut caz de mijloacele noi de expresie ale scriitorului Stere, semnalându-i întorsătura satirică a spiritului; s-a pomenit chiar numele lui Caragiale, ca o măsură de comparație. Eroare elementară! Profităm de acest paralelism, tocmai spre a scoate în evidență deosebirea dintre creația fictivă a satirei carageliene și dintre pamfletul romanțat al d-lui C. Stere. Că marele Caragiale a pornit de la observație la crearea tipurilor lui comice este neîndoios; ca să creeze pe Cațavencu a observat o multiplicitate de tipuri cațavenciene reale; ca să creeze pe Pristanda, a observat o sumă de polițai autohtoni; ca să creeze pe Zoițița, a observat infinite „dame bune“ din burghezia noastră. Deosebirea este că, în nici unul din aceste cazuri, Caragiale n-a copiat. Sintetizând și stilizând realitatea, el a creat categorii sufletești, înălțând la rangul de ficțiune artistică tipurile de autenticitate reală. Ficțiunea a anulat

modelul. D. C. Stere n-a anulat niciunul din modelele vii, autentice ale presupusei sale ficțiuni. Travestind ușor și naiv chiar numele oamenilor politici, a făcut numai ingenioase copii, pe sticlă; tipurile sale politice nu există decât în măsura în care amintesc modelul. Ceea ce este operație de portretist satiric, de pamfletar, nu de creator epic. Cititorul este astfel silit să facă un detectivism obositor până la sfârșit, identificând fiecare personaj din roman cu personalitatea lui reală. Joc de șah al fanteziei automatizate, într-o întrecere cu rezultatul obținut fără efort, fără libertatea contemplației. De la un moment dat ești silit să exerciți un soi ciudat de mahalagism al inteligenței, identificând fapte din cronica vieții politice și personaje bine cunoscute. Dar toate aceste personaje de autenticitate istorică nu trăiesc decât prin reacțiunile temperamental ale scriitorului; figuri de panopticum, ele sunt puse-n mișcare de un mecanism uniform: aversiunea povestitorului. Niciunul nu există autonom, uman, cum există tipurile din volumele anterioare. Cu alte cuvinte, n-au însăși autenticitatea ficțiunii.

Aceasta în ceea ce privește totalitatea personajilor secundare și a voinței lor încremenite, de care se izbește în povestire Vania Răutu; dar însuși eroul central al romanelor d-lui Stere se dezumanizează. Misiunile lui politice, tactica lui electorală, ideologia lui socială nu-i pot da viață; despre ele ni se referă, pe plan pur intelectual, și nu te miri de altceva decât de naivitatea lui politică, de destinul lui de veșnic păcălit. Vania este un apolitic, voința lui este anihilată de voința celor pe care vrea să-i conducă și nu izbuteste. Este o continuă lipsă de raporturi umane între el și personajile exterioare conștiinței lui; e curios că Vania însuși încetează de a mai exista ca autenticitate fictivă, rămânând o inteligență pur satirică, în raport cu oamenii și evenimentele.

D. C. Stere nu-și contemplă zbuțuită viața politică; și-o judecă numai, și-o explică, acordându-și o excepțională și nediscuțată superioritate morală și intelectuală. Perspectiva aceasta pro-domo a acțiunilor lui Vania pune în primul plan pe d. Stere, cu resentimentele sale puternice, cu reacțiunile sale, drept rezultate directe ale unor fapte care nu trăiesc în plan

epic, ci în planul cronicii politice. Vania-luptătorul politic ce-dează locul d-lui C. Stere, avocatul său și pamfletarul. Aci trebuie căutată confuzia de planuri din *Ciubărești* și *În ajun*. Observațiile noastre apar cu atât mai întemeiate, căci, ori de câte ori politicul este înlocuit de omenesc reappare romancierul; este cazul cu scurtul episod al venirii lui Vania la Năpădeni, la moartea lui Iorgu Răutu, ca și dragostea lui calmă, burgheză pentru Eliza Orleanu, sau aventura romantică, între el și Yvonne, întâmplată în Italia.

Fuziunea între pamflet, roman și cronică nu se realizează în ultimele două volume ale d-lui C. Stere; era și imposibil. Iată de ce regretăm că tot acest material bogat și extrem de interesant n-a fost utilizat pentru memorii directe; în ele, temperamentul d-lui Stere s-ar fi exprimat sub o nouă și autentică față.

(„Vremea“, IX, nr. 421, 19 ianuarie 1936, p. 10; intitulat *Între pamflet și roman. Ciubărești; În ajun*; reprodus în *Scieri*, vol. V, p. 24-27.)

*

URAGANUL

ȘERBAN CIOCULESCU

[...] cele dintâi șase capitole ni-l arată pe Ion Răutu, personajul autobiografic al operei, mișcându-se prin mediile revoluționare rusești, între Chișinău, Odessa și Kiev, în timpul revoluției din 1905. Urmează un capitol de tranziție: *În ape line*, și apoi alte șase capitole despre răscoalele țărănești de la noi, din 1907 (să fie oare d. C. Stere un superstițios al cifrei 13, alese pentru a zugrăvi două măceluri?). Felul cum se echilibrează părțile în construcția romancierului denotă același simț dezvoltat al compoziției. De astă dată, elementul romanțios, dragostea, lipsește cu totul, poate ca nepotrivit în desfășurarea a două catastrofe sociale. Cu toate acestea, se evocă figura Undinei, ucisă la Moscova de un glonte rătăcit, și a Giocondei,

victimă a pogromului de la Odessa. În acest fel, retrăiesc într-o oarecare măsură două din cele câteva pure figuri feminine ale tinereții lui Răutu. Prin absența unui conflict moral individual sau a unei acțiuni epice, se conturează mai precis caracterul politic al romanului d-lui C. Stere. Ideea fundamentală a *Uraganului* este, relativ la Rusia, înfrângerea revoluției din pricină că nu s-a coordonat acțiunea țăranilor cu mișcarea proletariatului industrial, iar privitor la România, culpa-bila politică a partidelor istorice față de țărănimă. [...]

Istoriograf social cu pretenții de obiectivitate, d-sa descrie și doriința liberalilor din opoziție de a crea dificultăți conservatorilor.

Aurel Crăsnaru [Crăsneanu] „renumitul strateg de partid“, e unul din acei cărora nu le-ar „displăcea o mică agitație printre țărani“ (p. 221). Același Aurel Crăsnaru, viitorul șef al liberalilor, e înfățișat printr-o aluzie plastică, ce îl face descifrabil, în persoana lui Sabaot, din *Viziunea lui Ezechiel*, de Raphael, din Palazzo Pitti (p. 229).

În schimb, se arată și căldura sufletească a lui Hariton Spirescu, celălalt fruntaș liberal, iubitor al țăranilor, care a prevestit răscoalele și s-a împotrivit represiunilor sângeroase, cu celebra formulă: „s-ar ridica împotriva noastră, singure, și pietrele stropite de sângele țăranilor“ (p. 296).

De altfel *Uraganul* manifestă o tendință documentară expresă, reproducând pasaje din articolele lui Ion Răutu la „Farul“, organul poporanismului și indicând cu transparență diversitatea atitudinilor politice din epocă. Prin acest caracter, cel de al optulea volum din fresca d-lui C. Stere se înfățișează ca o cronică politică a evenimentelor din Rusia și România, în anii 1905 și 1907.

Cititorii credincioși ai operii se pot orienta de la sine prin curentele paralele, de subiectivitate și obiectivism, care dau o îndoită tonalitate operei. Fără coloratura subiectivă, romanul ar suferi de nu știu ce uscăciune, lipsind povestirea de sufletul polemic al epiceii politice. Obiectivitatea, pe de altă parte, asigură cronicii doza necesară de crezământ.

Formulă intermediară, între memorialistică și epică, romanul d-lui C. Stere se apropie de sfârșit, ca una din cele mai întinse încercări de frescă socială din câte s-au întreprins vreodată în literatura noastră.

(„Adevărul“, L, nr.16022, 16 aprilie 1936, p. 1-2.)

*

G. CĂLINESCU

Noul roman al d-lui C. Stere din seria *În preajma revoluției* va stârni interesul în primul rând din două puncte de vedere care nu sunt neapărat ale artei, deși nu în contradicere cu ea. Urmărind revoluțiunea rusească de acum treizeci de ani și răscoala țăranilor din 1907, Vania Răutu se mișcă printre evenimente ca actor, judecându-le, încât nu propriu-zis faptele reprezintă literaricește materia romanului, ci atitudinea eroului. În măsura în care cititorul va vedea în Vania pe d. Stere însuși sau un personaj cu desăvârșire fictiv, impresiunea va fi, după convingeri, de partizan sau de estet. Cartea răscolește idei fundamentale în viața unui popor, numai puțini dar vor fi în stare să se elibereze în totul de datele ei practice. Oricâtă ridicare deasupra contingențelor va fi înfăptuit autorul, scrierea e un roman istoric, cu fapte adevărate, care vor sluji ca documentație la viitoarea istorie politică și economică a deceniilor din urmă, deoarece Vania este nu mai puțin un product al d-lui Stere, actor esențial în acele evenimente, și ca atare bine informat.

Importanța documentară a volumului este și ea copleșitoare, nu pentru publicul obișnuit, firește, ci pentru cercetător, pentru intelectual, dar criticul se poate repede elibera de strângerea ei la o contemplație indiferentă a faptelor, ca simple manifestări generale de umanitate. D. Stere, fiind român, străin adică prin fundament de spiritul slav, a fost în stare, cum am spus altădată, să rămână sufletește în afară de lumea pe care teoreticește s-ar părea că o înțelege. De aci, impresia

aceea de imens, de haotic, de absurd. Vania e un spirit latin, cu expunere de motive, cu program, Rusia e o prelungire a Asiei. Mișcările sunt acolo lente și nesigure și fenomenul revoluție nu poate fi apucat cu mintea de nicăieri, rădăcinile lui stând în pământuri necunoscute minții raționale. Compararea a două mișcări asemănătoare este nimerită și d. Stere s-a știut sustrage prin aceasta înrăuririi unei mari personalități ca aceea a d-lui Rebreanu. Firește, și răscoala din 1907 are în mecanica ei porniri obscure, mistice, dar noi le înțelegem macul *a posteriori*, totul poate fi adus la forma rațiunii. În modurile acesta d. Stere definește, chiar dacă nu aceasta îi este intenția, pe sub rânduri, două lumi.

Din punct de vedere literar, notele d-lui Stere sunt grandioase și înfricoșătoare și amintesc volumele despre Siberia. După o scurtă revedere a familiei (descripția și portretul fac din nou legătura cu arta întâiului volum), Vania ia contact cu revoluția rusească. Câteva momente rezezi ca de film vor putea da cititorului impresiunea măreției nebune, a spectacolului. [...]

D. Stere descrie, cum am zis, în vreo sută de pagini și răscoala noastră de la 1907. Din punct de vedere literar, s-ar putea face observațiunea că două revoluții, adică două surse de fapte grandioase sunt prea multe pentru o carte. Un roman nu suferă de obicei două subiecte tari. Autorul a scăpat de acest neajuns prin așezarea evenimentelor în raport cu Vania. Nu poate fi dar vorba de vreo comparațiune între *Uraganul și Răscoala*, dar este totuși în cartea d-lui Stere material nou, înfățișat cu tot ce e în stare să atragă contemplația estetică.

Țăranul român se înfățișează mai conștient de scopurile lui și cu o muțenie șireată care este de-a dreptul simț politic. [...] Țăranii își dau seama instinctiv că revoluția trebuie să aibă o tactică și o conducere. Șefii sunt pentru ei studenții, iar pornirea acțiunii va să fie sincronică. De aceea ei așteaptă semnul.

Motivărilor mistice, călăreților misterioși din *Răscoala*, d. Stere le-a adăos o altă versiune, nu mai puțin remarcabilă. E un adevărat mit în formațiune [...]

Tot astfel se poate cita pentru profunditatea psihologică „revoluția“ din satul Cepurile. Acolo moșiereasa e respectată

de toată lumea și motive de răscurare nu sunt. Țăranii însă au „cuvântu“ și „semnu“ de a se mișca. Soluția lor e o ilustrare admirabilă a gândirii maleabile mediteraniene. Ei respectă forma revoluției, eliminând conținutul, descătușându-se dar de tirania asiatică a absolutului. Fac o răscoală „simbolică“, în efigie, ca să zicem astfel. Ei cer voie să spargă un geam de la conac și să ducă pe crâșmar cu talanga la gât, fără nicio altă urmare primejdioasă. [...] Este aci bunătate de oameni cu vechi așezări, sofistici-bizantină, spirit juridic roman, dar și respect al proprietății, pe care nu-l puteau avea dincolo cei cu instituția Mirului.

Din toate punctele de vedere, romanul cel nou al d-lui C. Stere e plin de miez și îndrăznesc a spune mai încărcat de substanțe decât cele două volume ce l-au precedat, dar o judecată temeinică asupra lui afară de admirația imediată nu se poate da. Prea ne-am îndepărtat de începuturile lui și va trebui acum să recitim întreaga serie spre a vedea rostul și tăria fiecărui element în arhitectura edificiului.

(„Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 802, 19 aprilie 1936, p. 9; reprodus în *Publicistică*, III, p. 152-158.)

*

PERPESSICIUS

[...] Și al optulea act al romanului d-lui C. Stere începe cu chiar această debarcare, în Basarabia. Întâiul popas, cum era și firesc, este în Năpădenii copilăriei lui maștere. Frumoasa și prospera gospodărie a tatălui său, Iorgu Răutu, este azi o ruină. Și ruinate sunt și sufletele dintr-însa. [...] Uraganul din Rusia își trimite una din trâmbe și peste țara românească și a doua parte a romanului povestește răscoalele țărănești de la 1907. Este un subiect care a ispitit pe mulți din romancierii noștri și va mai ispiți încă și de care nu se putea să nu se apropie cu o deosebită înfiorare d. C. Stere. Pentru Vania Răutu, revoluționarul și poporanistul, ale cărui state de serviciu

aveau la activul lor inițierea rusească și campaniile din „Fărul“, recte „Viața românească“, parlamentarul înfeudat poliției roșilor, oricât ar fi deținut aripa din stânga, pentru acest temperament ars de setea dreptății sociale, se punca de astă dată un grav proces de conștiință. Invitat să primească, dimpreună cu alți semeni de generație idealistă, o prefectură, izbu-tește să comprime, fără vărsare de sânge, răscoalele din regiunea Ciubăreștilor, dar represiunile sângeroase din alte părți, ca și toate aspectele și lecțiile câte se degajă din dezlănțuirea aceluia adevărat război civil care a fost 1907, îl determină să-și dea de mînia, doar va mai ușura ceva din povara răspunderii morale care îl apasă. Și romanul sfârșește cu campania pentru amnistie și cu prevestirea reformelor agrare, care trebuie să vină și pentru care va lupta de azi înainte, cu mai multă ardoare Vania Răutu. Aceasta ar fi în scurt schema celui de-al optulea tom din *În preajma revoluției*. Două sunt concluziile pe care le vom formula, peste calitățile de povestitor, definitiv dovedite, ale d-lui C. Stere, și cu regretul că nu putem intra în dezvoltări. Este, în primul rând, caracterul de epică aparte al acestei cronici, cu cheie, în reconstituirea căreia d. C. Stere aduce atâta grijă de precizie, ca și de travestire. Comparat *Răscoalei* d-lui Liviu Rebreanu, *Uraganul* d-lui C. Stere își definește și mai bine poziția. *Uraganul* e un roman satiric și sociologic, în care latura doctrinară și experiențele de luptă social ale lui Vania Răutu dețin întâiul plan sau, mai exact, alcătuiesc fondul pe care se proiectează toate peripețiile, fie tragice, fie ridicole. Sociologic, de bună-seamă, este și *Răscoala*, cum orice roman desprins din viața societății înconjurătoare, este document, prin definiție, sociologic. Cu diferența că *Răscoala* rămâne tot timpul în epică, în timp ce *Uraganul* se împlinește cu o egală atenție în cele două planuri: epic și sociologic. Fiecare fapt merge dimpreună cu interpretarea lui, fără să mai amintim acele discuții doctrinare sau cele crâmpene din activitatea publicistică a lui Vania Răutu care dau romanului d-lui Stere un pronunțat aer de rechizitoriu și pledoarie. Ai, de tot atâtea ori, impresia că recitești o ediție revăzută, romanțată mai exact, a *Neoioabăgiei* lui Dobrogeanu-Gherea,

în toate acele capitole referitoare la situația țăranilor înainte și după răscoplă. Se înțelege în felul acesta și ce câștigă în gravitate un astfel de roman, dar și cât pierde din naturațea ficțiunii. Și este locul, poate, să ne amintim, într-o a doua concluzie, de o observație pe care am făcut-o la apariția întâilor două volume din romanul d-lui C. Stere. În *preajma revoluției* este, cum s-a observat și cum autorul nu s-a gândit s-o tănuiască, un roman autobiografic. Roman al unei epoci și al unor climate sociale și politice, pe care le străbate eroul Vania Răutu, delegat și cu procură autentificată, în numele lui C. Stere – În *preajma revoluției* aduce un material, în bună parte, identificabil și ridică întrebarea: oare lucrarea n-ar fi câștigat în accent dacă în locul ficțiunii d. C. Stere s-ar fi decis pentru specia *Memoriilor*? Sunt romancierii care au toate îndrăznelile, toate sinceritățile numai în romanele lor. Îndeosebi cei timizi. Pe cei energici și de o francă sinceritate, ficțiunea îi stânjenește. Este, cred, și cazul d-lui C. Stere. Procesul politic și social al unei epoci așa de bogată în evenimente, la care a participat în primul rând și d. C. Stere, s-ar fi împăcat și mult mai bine cu libertatea memoriilor. Dar, cum spuneam, problema ar cere altă dezvoltare.

(Text difuzat la Radio-București în emisiunea „Cărți noi“, la 24 aprilie 1936; *Opere*, XII, p. 447-450.)

*

POMPILIU CONSTANTINESCU

Vasta epopee a lui Vania Răutu a coborât în *Ciubărești* și în *ajun*, până la romanul cu cheie, la cronica politică și la pamfletul prea adesea facil. Memorialistul a tulburat ficțiunea romancierului printr-o penibilă vanitate justițiară față de oameni și fapte. Cu *Uraganul*, d. C. Stere se reabilitează literar, în mare parte, deși, odată pornit pe un drum plin de primejdii, cu greu se mai poate menține la un nivel de contemplație superioară. Ura în contra regimului țarist i-a păstrat un calm

artistic surprinzător, în timp ce disprețul pentru politicianismul autohton i-a răscolit atâtea resentimente, prea proaspete ca să fi fost prelucrate cu o deplină detașare.

Asistăm, în *Uraganul*, la o relativă înfrângere a tonului polemic, fiindcă acțiunea se referă, în ceea ce are esențial, la fenomene de istorie colectivă; și ce numeam cândva memoria epică, însușire fundamentală a romanelor d-lui C. Stere, își regăsește aci cursul firesc, în crearea revoluției rusești din 1905 și a răscoplăii țăranilor din 1907. Povestirea ia un pronunțat caracter sociologic, nu numai prin considerațiile teoretice (prea insistente) care o străbat, dar și prin înșirarea de fapte care o alimentează cu generozitate. Câtă deosebire ar exista între acest tom și cele două anterioare, din epopeea revoluționară a lui Vania, se simte totuși o lipsă de densitate, o deznodare a narațiunii, care o apropie de cronică. Memorialistul se-nsinuează cu prisosință, avertizându-ne că nu mai suntem în pura ficțiune.

Dar un lucru trebuie subliniat, când e vorba de destinul lui Vania; numai împrejurările excepționale îl fac interesant, numai acțiunile directe îl umanizează; când acest pasionat luptător politic rămâne în câmpul teoretic, o vanitate congenitală îl face să se supraestimeze și să subvalueze adversari, idei și situații de fapt. Îi trebuie o continuă tensiune eroului ca să-și echilibreze energia interioară, distribuind-o într-o egală repartiție nervoasă.

Revoluția însă are efecte binefăcătoare asupra lui Vania, cel puțin în favoarea lui de erou verosimil al romanului. [...] Readucerea lor în scenă e prilej nou de vechi discuții, asupra tacticii revoluției și țelurilor ei, cu aceeași dezbinare temperamentală și ideologică, din care Vania se va izola definitiv. Martor al revoluției care va cuprinde Rusia, într-un duel de oameni, care este și o luptă de idei (și aci vom observa o schematizare a personajilor), Răutu ne va relata într-o cronică vie, plină de episoade înfiorătoare, un tablou colectiv al războiului civil, al pogromurilor demente, de o reală valoare documentară și de o mai strânsă înlănțuire epică.

Scene tari, de un patetism sobru, cu unele incursiuni bombastice și de situații melodramatice, aceste pagini aparțin

ficțiunii și ne conciliază cu romancierul. Alternate cu disertații, cu extrase din articolele sale de doctrină, cu invective asupra oamenilor și ideilor, faptele nu mai au condensarea obișnuită din primele volume. Scăpând din revoluția la care mai mult asistă decât colaborează, Vania revine la destinul său ciubăresc, iar romanul reintră în tribulațiile lui satirice, în facilitățile lui de poezie cu cheie, în resentimentele memorialistice, și din nou vom parcurge câteva capitole de polemică deghizată cu d. Iorga, cu Take Ionescu, cu Gh. Panu, cu partidele și personalitățile politice românești. Nu lipsesc nici paginile de foiletonism dubios, de moralism retoric și de sentimentalism bombastic, între aceste peregrinări, iar un episod ca acela al reluării aventurilor d-nei Dolores Barancea (p. 231-233) este de Savoie raducos-miniană, indicând limitele până unde d. Stere poate împinge ușurătatea stilistică. În timpul revoluției rusești, Vania dispăruse din atenția noastră; el era un martor, un spirit pur receptiv, faptele fiind mai elocvente decât orice comentariu.

Cum trece pe primul plan al povestirii, Vania este de un idealism, de o inteligență, de o clarviziune, de o intransigentă, duse până la o repulsivă perfecțiune. Dezumanizat, devine un fel de erou cornelian, fără dezbateri interioare, de o superioritate afirmată cu idolatrie. Ciudat, conștiința eroică a lui Răutu e atât de firească, superioritatea lui umană este atât de nuanțată, încât o accepți, cu tot nimbul ei stăruitor romantic; conștiința lui politică, în *Ciubărești*, este atât de superioară, încât o suspectezi de nesinceritate și orgoliu nemăsurat.

Dispărând din planul egocentrismului doctrinar, făcând loc altei serii de fapte, Vania devine receptiv, și un al doilea capitol, care evocă de data asta revolta țărănească din 1907, dobândește semnificație epică. Un ritm lăuntric al faptelor diverse creează imaginea revoluției, de o prezență concretă, cu tipurile de țărani, cu limbajul lor pitoresc, topic, într-o umană și realistă viziune.

D. Stere nu rezistă ispitei de a interveni uneori cu explicații teoretice, cu comentarii directe, în desfășurarea psihozei colective a răscoalei, dar oricâte abateri de acest fel s-ar afla aci, ele nu dăunează atât de mult ca incursiunile sale satirice. Deși prea

naiv explicat mitul ideii revoluționare la țărani (printr-o convențională roată de foc), deși de o simetrie cam obositoare, fiindcă două fenomene identice evocate în același volum sunt abuzive, totuși, ele mențin calitativ romanul *Uraganul*. Comparația cu *Răscoala* d-lui Rebreanu, fără a fi strivitoare, ne indică deosebirea de amploare, de forță evocativă în favoarea celui dintâi. Coborând din planul epic în cel politic, ultima parte din volum suferă de aceleași defecte pe care le-am amintit, iar episoadele referitoare la tragismul represiviunilor, la sălbăticia inevitabilă a unui război civil, la rolul de mediator, ca prefect, al lui Răutu, sunt mai melodramatice, mai bombastice și cu vădite efecte de cinematografie literară.

Oricâte merite ar avea al optulea tom din epopeea d-lui C. Stere, față de *Ciubărești* și *În ajun*, o scădere de temperatură, o relaxare de echilibru interior și o slăbire a controlului expresiei ne avertizează de ritmul întrerupt al tumultoasei, complexe și de larg suflu vieți romanțate a prodigiosului Vania.

(„Vreamea”, IX, nr. 435, 3 mai 1936, p. 2; reproduș în *Scrieri*, vol. V, p. 28-31.)

*

EUGEN IONESCU

Volumul acesta are unele calități ce lipseau celorlalte volume ale autorului ciclului *În preajma revoluției*. După opt volume de proză, autorul a învățat să scrie mai bine, să se piardă mult mai puțin în descrieri „poetice”, să se strângă, să capete un oarecare simț al faptei. Evident, stângăciile debutantului literar nu au dispărut cu totul, nu a învățat să-și cunoască încă specificitatea literară și tot mai stăruie, pe ici pe colo, discursivitățile teoretice, ideologia deficientă, căci, se știe, d. C. Stere nu a strălucit niciodată prin adâncime de gând.

Prin ce ar putea reuși mult mai bine în literatură d. C. Stere? Prin redarea nuda a faptelor. De câte ori descrie „scene” (ororile revoluției, fuga din Rusia, bombardamentele satelor, rugăciunea țăranilor pe care îi măcelărește maiorul Popescu-Plantagenet),

e un glas al faptelor, precis, viguros, plastic, un spirit reporteresc în sensul cel mai bun al cuvântului, care răscumpără și ideologia „justificatoare“ a metamorfozelor lui Răutu (din revoluționar rus, trezit revoluționar român, din revoluționar român, prefect liberal, din prefect liberal, devenit, *sără*, „*motivare literară*“, singura care ne interesează, teoretician al revoluției mondiale) și diferitele lui probleme „metafizice“ și întâlniri cu „Infinitul“, ca, de pildă, în volumul IV. Realizează literar numai când, renunțând la prea mari pentru el probleme ultime, spirituale, de cunoaștere – pe care le denumise, de altfel, ca un argument în plus de inaderență: „blăstămatele chestiuni“, adică lucruri care „fac rău“ și pe care „trebuie să le lași în plata Domnului“, ca și cum nu acestea ar fi singurele lucruri de interes iminent – nu se mai ocupă decât de realitățile concrete sau, mai precis: de faptele concrete.

Mă întreb de ce d. C. Stere, care face un roman „din viața d-sale“, nu își publică memoriile așa cum sunt, cu nume proprii, fără sos literar. Căci, într-adevăr, din când în când, faptele nude sunt înecate într-un sentimentalism „literar“ moldovenesc, de cel mai tipic stil sadovenist, care le alterează, le diluează, le slăbește cum apa slăbește vinul. E o înrădăcinată prejudecată aceea care pretinde că documentele nu sunt literatură și că trebuie „transfigurate“ ca să devină artistice. În realitate, faptele vii se „transfigurează“ prin ele însele, când sunt semnificative, și nu e literatură tocmai ceea ce nu e document, ceea ce este „literatură pe marginea documentelor“, ceea ce este „comentar“, și nu faptă. Și, din când în când, deși în măsură mai mică, „tipurile“, „tablourile naturei“, „sentimentele nobile“ nu lasă „faptele“ în goala lor puritate epică.

Dar mai este ceva. Vigurozitatea scenelor de revoltă, dinamica stilului – deși, evident, mult mai puțin valoroase decât paginile din *Les chardons du Bărăgan* al lui Panait Istrati sau *Răscoala* lui Liviu Rebreanu – sunt alterate de încă un lucru. Ciclul *În preajma revoluției* este, cum se știe, un lung roman politic, care nu e numai roman, ci și, ce nenoroc, teoretizare și alteori „pamflet“. Nimeni nu spune că „teoretizarea“

și „pamfletul“ nu pot fi vii și deci literatură bună. Dar trebuie să fie de calitate. [...]

Ei bine, din slăbiciune, poate din sentimentul nerăscum-părat al unei înfrângerii – de care, de altfel, e vinovat doar hazardul evenimentelor – pamfletul d-lui C. Stere este insuficient, debil, rudimentar, șarjat, caricaturizat în așa fel încât pierde orice putere, orice substanță și, în loc să convingă, supără. Printre personagiile, cu nume false, dar așa de transparente, pe care le atacă este și „savantul“, „apostolul neamului“ Christophor Arghir. Sunt convins că enervarea din slăbiciune a pamfletarului nu a putut decât să bucore pe cel vizat. Și într-adevăr, mereu sub dimensiunile marelui său dușman așa de rudimentar deghizat, falsă, stridentă, „neputincioasă“, copleșită apare fraza lui Ion Răutu, în care vrea, în două mișcări, să-l dea gata pe savant: „Îi era milă de sărmanul apostol! Ce-i de vină el? Un biet primitiv, spăriat de diplomele sale (*sic* N. R.), osândit la rolul de purtător al făcliei într-o țară de recentă cultură, care nu putea avea însă o măsură justă pentru oamenii săi“ (p. 341). Bietul „purtător al făcliei“ – într-adevăr!

Pentru că acest roman are calități, e util să-i menționăm și defectele, pe care cititorul le poate scutura ideal, bucurându-se de esența purificată a operii d-lui C. Stere. Și iată, în afară de debilitatea teoretică, în afară și de „poetica descriptivă“, de insuficiența, din slăbiciune morală, a părților de pamflet, în afară de scena în care tânărul țaran povestește întâlnirea cu „studentii“ și nu știu ce roată de foc, dovedind ce ridiculă, falsă înțelegere despre nașterea mitului o are autorul, mai e un lucru care trebuie subliniat: acest ciclu e scris prea mult pentru Răutu și prea puțin pentru evenimente; din cauza aceasta, epicul devine pe alocuri liric și Răutu – prea voit simpatic, prea tip de „erou simpatic“, mereu just, mereu mărinimos, mereu suferind pentru umanitate, pentru cauzele drepte, devine, din exces de simpatie, peste măsură de antipatic. Eu cred că un efort de luciditate, de curaj lăuntric ni-l arată real, omenesc, complex și că, cu greșeli, ne era mult mai simpatic. Așa, e de-o artificialitate care îl ucide, și literar, și psihologic. Iar scenele de revoluție idilică în care Răutu cu ajutorul Luței îmblânzește pe răsculați sunt de-a dreptul

hilariante și de-un sentimentalism moldovenesc care merge chiar până la Ionel Teodoreanu. [...] Și romanul d-lui C. Stere, prin dimensiunile sale de frescă, prin gravitatea problemelor pe care le pune și de care neintelectuala noastră literatură are neapărată nevoie, prin pathos, prin dibuială și prin unele insuficiențe chiar, prin lărgime de respirație și prin interesul memorialistic pe care îl suscită, se ridică cu multe trepte deasupra nivelului banalei noastre literaturi plină de amori și autoanalize.

(*În preajma revoluției*, vol. VIII, *Uraganul*, „Facla”, anul XVI, nr. 1.573, 27 aprilie 1936, p. 2-3; inclus în Eugen Ionescu, *Război cu toată lumea. Publicistică românească*, ediție îngrijită și bibliografie de Mariana Vartic și Aurel Sasu, București, Editura Humanitas, 1992, vol. I, p. 269-272)

1937

E. LOVINESCU

Epica lui C. Stere

Revelația cea mai mare a ultimilor ani a fost apariția în literatură a vechiului luptător socialist sau numai social, a basarabeanului C. Stere. O lipsă de talent literar notorie nu părea a-l indica la bătrânețe pentru creația artistică. Cele opt volume ale romanului *În preajma revoluției* constituie cel mai mare monument memorialistic al literaturii noastre, minat doar de voința ciudată a romanțării unui material imens și mai interesant, dacă rămânea în nuditatea lui autentică; la aceasta l-a îndemnat poate și sficiunea de a-și prezenta propria lui familie în culori nu totdeauna armonioase, în primele volume, cât și impulsivitatea de a-și satisface resentimentele față de numeroși contemporani în ultimele; în primul caz, rezerva l-a ajutat, întrucât i-a dat mai multă libertate în zugrăvirea ambianței familiale de la Năpădeni și a fixării neuitatelor portrete, al Smaragdei Theodorovna și al lui Iorgu Răutu, părinții lui;

în al doilea, romanțarea i-a stricat întrucât i-a dat libertatea unor atacuri împinse la caricatură și pamflet, păgubitoare valorii lor artistice.

Nu e în intenția mea de a analiza fiecare din aceste volume de autobiografie spirituală înviorată de un mare suflu epic ce înglobează o epocă și o galerie nesfârșită de tipuri de toate categoriile sociale, din care reiese deosebit de adâncit și de multiplu tipul revoluționarului intelectual zugrăvit, de altfel, atât de des în literatura rusă, obișnuit, așadar, acolo, dar cu totul nou în literatura noastră. Vom aminti doar sumar cuprinsul volumelor odată cu caracterizarea lor.

În primul, *Smaragda Theodorovna*, ni se zugrăvește căsătoria nepotrivită a Smaragdei Cacioni, fetiță de 16 ani, cu bătrânul moșier de la Năpădeni, Iorgu Răutu, de unde se obârșesc Sonia, Tosia și, în sfârșit, împotriva voinței mamei, Vania, eroul romanului, față de care Smaragda avea să arate o repulsiune implacabilă, o ură chiar, în scene penibile, ce l-au făcut poate pe autor să prefere vălul ficțiunii epice în locul înfruntării pieptișe a memorialistice directe; la aceasta trebuie să fi împins și încercările de diversiune amoroasă ale Smaragdei (cu ajutorul mult experimentatei Natalia Chirilovna Voronin) cu contele Przewicki, întrerupte brusc prin îmbolnăvirea (tocmai în momentul întâlnirii iubiților) și apoi prin moartea fetiței mai mari, Sonia: e aici un element de fabulație melodramatică ce strică impresiei generale de autenticitate. Întoarsă la căminul conjugal, Smaragda intră în pacea simțurilor, mai având doi copii, pe Costea și Mașa. Lăsând la o parte elementul romanțios, volumul se susține prin puternica zugrăvire a ambianței familiale și a conflictelor de vârstă și de temperament ale celor doi boieri moldoveni. Volumul al doilea, *Vania Răutu*, începe adăverata istorisire a formației și vieții autorului. Suntem, la început, încă la Năpădeni, în mediul rural al tovarășilor de copilărie, al țiganului Tanăsică și al Irinei, fata lui Dumitru Moraru; apoi, odată cu școala, facem cunoștință cu mediul de la Chișinău, cu galeria de profesori, pedagogi, camarazi, cu primele atitudini poporaniste și inițierea în mișcarea socialistă și

chiar cu înrolarea lui, la 14 ani, în falansterul comunist al evreicei Sarah Blumberg și cu misiuni propagandistice la Odessa și Harkov. Urmărit de poliție, e adus de Natalița la Năpădeni, de unde fuge iarăși la Chișinău, ca să fie arestat și deportat în Siberia. Volumul interesează prin zugrăvirea mediului revoluționar, într-o galerie de tipuri foarte vii (ziaristul Manin, Moise Roitman etc.) și prin apariția primelor figuri feminine, în care scriitorul avea să se arate atât de stăpân pe meșteșugul lui portretistic (Natalița Chirilovna, din primul volum, Ileana, Veronica sau Undina etc...).

În *Lutul* nu ni se zugrăvește numai viața din închisoare, dar și elementele diverse ce intră în formația sufletească a tânărului revoluționar rus, în care aspirațiile internaționale se altoiesc pe trunchiul individualității lui naționale; formația lui sufletească ne e zugrăvită, astfel, și prin învățămintele trase din regimul penitenciar, dar și prin lecturi și dezbateri consemnate sub formă de jurnal. Importanța volumului se leagă, așadar, mai mult de elementele psihologice și morale decât de elementele epice. Nu lipsesc, firește, nici acestea, oarecum nu lipsesc nici portretele feminine atât de reușite: Tania Lungu, cu care se căsătorește în închisoare, ca în toate romanele rusești, Fany Perlov, spălătoreasa Aculina. În genere, concepția erotică a eroului este pură, cu o bază mai mult morală și ideală decât senzuală.

Cele două volume următoare, *Hotarul* și *Nostalgii*, cu viața de deportat în Siberia și călătoria de întoarcere, constituie partea cea mai trainică a acestei mari epopei memorialistice. Dacă scriitorul părea refractar poeziei, aplecat fiind mai mult asupra vieții morale și problemelor sociale, în aceste volume el devine și un mare poet al naturii, un vizual, cu măsuri descriptive cu totul nebănuite: zugrăvirea Siberiei, a tundrei imense cu viața ei dezolantă, peregrinările cu săptămânile pe fluvii și lacuri înghețate sau băntuite de sloiuri, fauna, flora, zilele și nopțile nesfârșite, oamenii locului, totul se involburează într-un suflu de mare poezie descriptivă, în care fraza în genere neîngrijită și fără efecte artistice a scriitorului prinde culoare și ritm... E una din cele mai mari transformări a unei

personalități, determinată prin însăși forța subiectului ce-i impune, astfel, legile și o transformă... Figurile de revoluționari se întesesc și ele, impuse la fel de mediul acesta întesat de revoluționarii întregului imperiu. Teroristul Colea Sajin, Arcadie Tartanov, căraușul Spirca Varnacul, Chitaiul, chinezul din Serghinsc, fără să mai pomenim de ilustrul Lenin, apărut sub numele lui Artamon Danilov etc.; iar între femei neuitata Maria Ivanovna Culiceeva, iarăși Undina, Maria, Varvara Simionovna, din aceeași linie a purității morale a eroului. În liniștea Siberiei, formația sufletească a lui Vania Răutu se continuă în sensul desfacerii de mișcarea revoluționară rusă și a deșteptării conștiinței lui naționale și a împlântării în suflet a convingerii misionare că trebuie să ridice la viața națională pe moldovenii din Basarabia și să vină în România ca sol al dezrobirii fraților de peste Prut... Marea frescă memorialistică este terminată aici, nu numai natural, ci chiar sub o formă de potențare și de apoteoză a talentului său. Autorul ne-a mai dat totuși încă trei volume: *Ciubărești*, *În ajun*, *Uraganul*, în care viața lui Vania Răutu e urmărită și de la trecerea Prutului. Toate aceste volume pot fi înlăturate nu numai fără pierdere, ci și cu mare câștig, pentru unitatea ciclului, și pentru acel caracter de obiectivitate epică, prețuită în celelalte volume, în parte și pentru că materialul e departe de noi și deci necontrolabil. Odată cu venirea în țară, romanul lui Stere se transformă într-o cronică politică și socială cunoscută și controlabilă, în care resentimentele bine știute ale bărbatului politic, atât de încercat de soartă și de oameni și de imensele lui ambiții și aspirații, se dezlănțuie sub forma caricaturei și a pamfletului fără cruțare, dar și fără acea vehemență și căldură ce ridică nedreptatea până la artă. Caricaturile scriitorului ușor de individualizat rămân în afară de estetică și pătează puritatea sufletească a omului... Tot figurile feminine salvează unele părți ale acestui pamflet politic; apariția onestei, purei Eliza Orleanu în viața lui Vania Răutu, devenită mama copiilor lui, și episodul idilic de la Florența cu Yvonne aduc o mireasmă fie de poezie conjugală, fie de fină senzualitate de sine stătătoare. Moartea a împiedicat pe

autor de a-și încheia opera prin volumul al IX-lea: din punct de vedere literar nu e o pierdere. Romanul lui memorialistic era de mult sfârșit, odată cu volumul al cincilea.

(„Adevărul“, LI, nr. 16.338, 1 mai 1937, p. 2; reprodus în *Scrieri*, VI, p. 210-213.)

*

1941

G. CĂLINESCU

[C. Stere]

Greșala capitală a lui C. Stere este de a-și fi romanțat memoriile, în acele 8 volume ale pretinsului roman *În preajma revoluției*, care s-ar mai fi revărsat în cine știe câte alte volume, dacă moartea autorului nu le-ar fi pus, înțeleptă, capăt. E de la sine înțeles că unele lucruri mai recente n-ar fi putut fi spuse pe nume, din viață, dar este și mai limpede că C. Stere n-a avut tăria sufletească de a-și scrie amintirile la persoana întâia și de a decide publicarea după moarte. Sfătuit rău, adulat, literatul, în al șaptelea deceniu al vieții, s-a crezut cu naivitate un romancier universal, un Dostoievski, și s-a pierdut în iluzia că simplele date ale vieții sale, transfigurate, reduse la o idee generală, pot să aibă un interes absolut. Falsitatea punctului de plecare este aceeași ca în orice biografie romanțată. Romanul își are limitele lui, impuse de logica ficțiunii, în vreme ce viața adevărată sparge toate cadrele. Un anume principiu coagulant s-ar fi găsit, ca în romanul ciclic al lui Romain Rolland, în ideea de personalitate în devenire. Însă interioritatea lipsește la C. Stere. Scopul lui este de a explica, de a-și documenta democratismul, de a-și îndreptăți purtarea politică. Decurgerea „romanului“ e cu totul exterioară. Cu cât mai mișcătoare ar fi fost o confesiune memorialistică, întemeiată pe noțiunea de destin! Oricât s-ar dovedi cititorului că printr-o simplă schimbare de nume intrăm în chiar râul autentic al unei existențe, tonul scrierii trădează dese mistificări și plăcerea de a-și desfășura talele literare răpește din gravitatea mărturisirii.

Înșușirile de romancier nu-i lipsesc lui C. Stere. În moduri vetuste, într-un limbaj cam jurnalistic, dar incisiv nu rareori, cu maniere din Gogol, Dostoievski și Tolstoi, scriitorul dovedește, cu toată înclinarea spre dilatație (explicabilă și prin faptul că-și dicta romanul), un simț just de viață. Întâiul volum (*Smaragda Theodorovna*), în care voiește a studia bazele ereditare ale lui Vania Răutu (= C. Stere), alcătuiește o carte de sine stătătoare, un roman chiar, de n-ar fi schematic. Este romanul, mai bine zis monografia, unei familii boierești basarabene de modă veche. Iorgu Răutu, din Năpădeni, om matur, stângaci, veritabil *hobereau*, se însoară, ca să intre în rândul lumii, cu o fată de cincisprezece ani. În căsnicie, Iorgu se arată om de treabă, înțelegător, însă dedat cu evlavie patriarhală acțiunii de procreare, incapabil de a înțelege turburările sufletești ale unei femei. Soția de cincisprezece ani își începe lungă carieră maternă, însă cu o scurtă criză de adaptare. Ispită de tiotia Natalița (tip viu de femeie fără prejudecăți), ea acceptă o mică aventură sentimentală cu un ofițer polon. Dar când aventura e pe cale să se prefacă în adulter, Smaragda află că un copil îi e pe moarte. Toată educația ei veche, fondul ei înnăscut de bigoterie năvălesc la suprafață, Smaragda se acuză de păcate mortale, devine rece, austeră, procreatoare și prudă și pune în subordine toată familia, în frunte cu Iorgu Răutu. Subiectul este excelent, mai mult balzacian decât rusesc, și cu toate că romanul nu are suficientă desfășurare, datele fundamentale sunt solide și îndestulătoare. Graba și noțiunea încă nelămurită de roman îl fac pe autor să recapituleze de multe ori psihologia, în loc s-o proiecteze în spațiu, și să scrie banalități [...]

Dar aceste programe sunt răscumpărate de gesturi și dialoguri substanțiale, ca de pildă izgonirea de către femei a lui Iorgu când Smaragda naște, în vreme ce el neliniștit caută să afle câte ceva de la slugi, sau resemnarea lui la o situațiune subalternă, cu satisfacția recunoașterii vigoarei lui trecute [...]

Chiar de la volumul II, opera se sfârșimă. Acum numai în 350 de pagini se povestește copilăria lui Vania. Ori de câte ori Iorgu Răutu, Smaragda Theodorovna și tiotia Natalița reapar,

ei revin cu liniile lor definite. Însă reapar sporadic. Volumul e ocupat cu anecdotică privind copilăria eroului, interesantă desigur mai ales dacă traducem numele Vania Răutu cu C. Stere. Însă, pe de o parte, încredere în autenticitatea istorică a faptelor nu avem, iar faptele înseși nu spun mult, fiindcă nu sunt îndreptate în sensul formării unei personalități. Autorul se încearcă a arăta cum Vania devine încă din copilărie democrat, cum, dezgustat de „conșințele privilegiilor sociale și ale raporturilor clasă“, se face „stăruitor pentru țărani pe lângă tatăl său“ și osânditor al persecutării evreilor. Teza îngheață volumul, și așa anecdotic, și dacă foarte multe informații despre nobilimea basarabeană și despre regimul școlar sunt interesante, cu mult mai nimerite ar fi fost în niște memorii directe.

Cu volumul III caracterul de memorii romanțate devine hotărâtor. Romanul s-a spulberat. De bună seamă că Stere, cel puțin aici, e un bun povestitor, adesea plin de fineță, cu talent portretistic și cu simțul dramaticului, dar toate istoriile acestea de arestări și treceri prin închisori, amintind *Le mie prigioni* de Silvio Pellico și însemnările de detențiune ale lui Dostoievski, sunt lipsite de substrat moral. Eroul narator nu pare a suferi, cât pare satisfăcut de a relata atâtea întâmplări. Deși probabil adevărate, aceste suferințe ale inteligenței ruse au devenit niște clișee și nu mai mișcă. Autorul a introdus elementul literar al unei Tania, care, urâtă, se îndrăgostește de Vania și, spre a-l ajuta, se căsătorește cu el, făgăduind că se va păstra în limitele ficțiunii. Dar acest aspect romanțos sună fals fiindcă nu formează un sistem închis. De altfel, mai târziu, autorul, în alt volum, simțind inutilitatea Taniei, o face să moară de tuberculoză, fără niciun neajuns pentru economia infinită a memoriilor. Fi-va adevărat tot ce povestește Stere? Avem motive să credem că în tragedia siberiană a lui Vania intră și o măsură de tarasconadă. Oricum, narate direct, memorialistic, deci cu răspundere istorică, aceste pagini ar fi fost grave prin document și remarcabile prin dramatism.

Volumul IV ne pune însă deodată în fața unui extraordinar prozator al geologicului. Desigur că Siberia însăși e o materie originală și că interesul ar putea veni în bună parte din inedit.

Dar proza lui Stere depășește cu mult simpla documentație, ea e o epopee grandioasă a infernalului geografic, o operă de contemplație și de construcție. Autorul a fost zguduit de acest episod al vieții lui și l-a izolat într-o mare și fantastică pictură murală. În zugrăvirea aglomerărilor umane siberiene, a coloniilor de surghiuniți, a societății locale, Stere pune ceva din darul lui Gogol de a defini prin câteva trăsături un tip abia întâlnit. Iar aici perindarea de oameni este enormă.

Un sentiment imens de straniu cuprinde pe cititorul european în fața unei societăți pierdute în solitudine, mimând însă viața occidentală, având bibliotecă și lachei. Impresia vine din evocarea speriată a unei sălbăticiimi totale și ireale. Tot ce privește viața aglomerărilor primitive, cu enigmatică lor orânduială instinctuală, este de o mare poezie sociologică. Scriitorul ia un ton solemn, șuierător ca un vânt pe scenă. Iată convoiul de *lănturași*, intrând în satul siberian și cerșind în cor [...]

De aceeași măreție cruntă este osândirea la moarte de către mir a unui hoț [...].

Dacă faptul în sine e grozav, măsurarea savantă a timpului, observarea mișcărilor mărunte (baba care dă cu coatele ca să vadă), solemnitatea liturgică a execuției sunt o dovadă de ochi vizionar, de geniu dramatic.

Când însă e vorba de a evoca priveshtea siberiană, C. Stere capătă un patos extraordinar. Fără ca paleta să-i fie bogată și vocabularul afară din comun, el are o înfricoșare religioasă de geologicul gol, care-i dă o percepție halucinatorie a singurăților virgine. Descripțiile lui sunt imnuri ale sublimității naturii. Cel puțin trei sunt de neuitat.

Taigaua [...] Tundra, de-a lungul fluviului Obi [...] În sfârșit, aurora boreală [...]

Toate aspectele de viață primitivă, nomadă, cinegetică (de reținut episodul cu prînșea osteacă Lirca) sunt grandioase și fantastice, realizând pagini rupte parcă din *Atala* sau din *Il Milione* al lui Marco Polo.

De la volumul V, interesul literar scade considerabil, devenind minim în celelalte volume. Îndeosebi volumele VI și VII sunt de o platitudine ce miră la un om inteligent. Orice

intenție de construcție a fost de mult părăsită și autorul, grăbit de iminența morții, își scrie memoriile, într-o formă cu totul exterioară, încurcându-se într-un cifru de pseudonime de altfel ușor descifrabil (T.T. Flor = Petre P. Carp; Nitza Vasilescu = Take Ionescu; Aurel Crăsneanu = Ionel Brătianu; Arghir = N. Iorga; Carol Peters = Petru Poni; Mircea Ionescu din Argeș = Delavrancea; Octavian Petrovici = Aurel Popovici; Filip Dresu = N. Fleva; Vasile Credință = Ion Nădejde; Albert Knix = Hax; Todî Baclava = Toni Bacalbașa; Gheorghe Război-Vrânceanu = Dobrogeanu-Gherea; Dr. Alexandru Petroff = dr. P. Alexandroff; Alexe Themistoclide = A. Philippide; Ciorbadgioglu = Ibrăileanu; Miron Osmanli = Caragiale; Petre Rășinar = Octavian Goga; Nicolae Pădureanu = Mihail Sadoveanu; Anibal Ionescu = Stelian Popescu etc.) Venit în România, Vania Răutu, acum mai mult ca oricând reductibil numai la C. Stere, începe să facă procesul civilizației române, să enumere faptele sale memorabile. Cititorul e dezamăgit de neînsemnătatea datelor pe care C. Stere le poate da despre el însuși și despre viața noastră politică. Tot ce ni se spune știam dinainte. S-ar părea că memorialistul n-a jucat niciun rol, el n-a făcut altceva decât să asculte niște mizere anecdote de cafeenea, de mult banalizate. Stere, expus de el însuși, apare cu mult inferior imaginii pe care puteam să ne-o facem despre el. Și afară de aceasta, o ură inferioară îl alimentează împotriva contimporanilor săi. Ibrăileanu, fără de care *Viața românească* n-ar fi existat, devine un satelit obscur și umil al lui Stere, Caragiale, asupra căruia se debitează anecdote în genere cunoscute, fără înțelegerea lor, un bătăuș al copiilor săi, un dezordonat, un om fără caracter, pentru articolele căruia memorialistul are „scârbă“. M. Sadoveanu, un analfabet fără nicio evlavie a naturii, făcând cafea pe Ceahlău, la care paginile solemne despre priveriștile grandioase sunt un mister (ca și când artistul ar fi îndatorat să gesticuleze înaintea de a crea!). Viața familială a lui Philippide e ponegrită, existența în genere a societății noastre culte văzută sub unghiul scandalului. Scriitorul se umflă de un aer de suficiență și critică cu superioritate civilizația română, a cărei fineță n-o înțelege.

Ochiul lui e superficial, vulgar etic, și de sub pana lui toate personalitățile ies niște goale păpuși. Aceste ultime volume sunt numai niște documente, dar documentele sunt aproape fără nicio importanță, simple cancanuri și baliverne fără niciun principiu constructiv. Însă falsitatea viziunii n-ar fi deloc în discordanță cu creația. Vindicativul Saint-Simon ne-a lăsat memorii pline de sevă, caricaturi substanțiale, care însă zugrăvesc indirect pe autor și sunt o expresie literară a ciudei și sarcasmului. Lui Stere însă îi lipsesc aci mijloacele invectivei: colorarea satirică, plinătatea grotescului. Față de portretele lui Arghezi, aceste încondeieri sunt niște ineptii. I-ar fi trebuit stilul unui Caragiale spre a scoate în evidență umorul unei societăți pestrițe, oscilând între barbarie și subtilitate bizantină, iar scriitorul se slujește, ca E. Lovinescu, de anecdote. Însă Lovinescu are talent portretistic și oricâtă îngustime s-ar găsi în portretele sale, curajul de a nu-și ascunde modelele sub nume fictive îi dă o incontestabilă nobleță, o răspundere solemnă față de posteritate. Portretele lui Stere sunt curate bârfele. Delavrancea e simplificat astfel [...] Despre un contemporan de o personalitate complexă ca N. Iorga, ni se oferă această puerilă anecdotă jurnalistică, în care antipatia nu e deloc acoperită [...] Cât de puțin umor are Stere și ce superficial cunoaște limba română literară, se vede din următoarea încercare de transcriere a jargonului unui cetățean pretențios [...] În *Uraganul* sunt totuși documente despre revoluția rusească din 1905-1906 și despre mișcările țărănești din România, în 1907. Învălmășelile brutale, psihologia gregară sunt mai la îndemâna scriitorului. Dar documentele nu construiesc o carte și comparația cu *Răscoala* lui Liviu Rebreanu nu poate fi concepută din niciun punct de vedere.

Seria de „romane“ a lui C. Stere este în totalitatea ei o eroare, care destăinuie, din fericire, în două volume, un solid prozator.

(*Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 673-678.)

1967

C. STĂNESCU

C. Stere, un poet al geologicului

În C. Stere, conducătorul ideologic al „Vieții românești“, George Călinescu a văzut un poet al geologicului primar, și criticul și-a ilustrat frazele cu citate copioase, din prima parte a vol. IV, din scrierea, greu clasificabilă, într-adevăr plină de platitudini și ingrediente. Judecata criticului rămâne valabilă și azi, cel puțin asupra aspectelor discutate, dar lectura atentă și fără prejudecățile omului de profesie produce, cu toate poticnelile la care va fi supus lectorul, o stranie senzație de viață dezlănțuită cu frenezie. Dacă autorul nu s-a realizat în creație, sacrificând-o pentru că a lucrat fără instinctul creatorului autentic, el a desfășurat în opt volume (și încă mai urmau!) o materie de excepționale virtuți. E în opera lui Stere, un sol de o uimitoare diversitate germinativă, în care poate încolți și rodii o literatură mare. Epica e de roman mare, ciclic – și nu destinul eroului ar fi fost cel mai interesant lucru –, dar scriitorul e la tot pasul trădat de ideologul atins de megalomanie: liricul amplu tresare în admirabile pagini de poem al naturii primare și al monstruosului; satiricul denunță o neobișnuită fermitate viguroasă a portretului pamfletar. Acest din urmă Stere este poate cel mai adevărat, chiar dacă valoarea literară a paginilor care-l ilustrează e discutabilă, oricum mai mică decât a acelor unde ochiul privește atent, cu detașare. Aceasta e și drama artistului nerealizat: privește peste umăr la eroii pe care vrea să-i descrie, neputându-se fixa la destine. Nicio relație nu se stabilește între autor și personaje, încât forța reală a portretistului se zabte penibil în tipare mici, înguste. Eroarea celui care ar fi putut fi un mare prozator e de a-și fi impus, trădându-și vocația de creator, dogme. Prima, și cea mai răzbunătoare, e a viziunii improprie asupra materiei revărsate ca un fluviu fără stăvilare. Scriitorul nu știe, nu poate și nu vrea să selecteze. El nu poate renunța la nimic din ceea ce știe (și dictează „romanul“), dar procedând așa face

și mai vizibilă, dureros de evidentă, discrepanța dintre înzestrarea naturală și lipsa de naturalețe a povestirii.

Cu toate acestea, dacă înlăturăm prejudecata că un mare scriitor trebuie să fie peste tot mare, lectura dezlănțului roman, împiedicată de numeroase hârtoape pe care ești nevoit să le treci nu fără tristețe, descoperă pagini de o seducție indiscutabilă, o proză de notație acută, desfășurată în planuri largi, într-o cadență de înfiorat poem exotic. Înfiorat însă de tablou – taigaua, tundra, întinderea lacustră –, autorul nu e și dominat de acesta. Ceea ce strică portretistului – ipostază în care, paradoxal, Stere are dotarea cea mai autentică, nu și cea mai eficace – nu stânjenește, ci amplifică forța peisagistului. În oameni, scriitorul vede nu structuri, ci *manii*, exagerând unul sau altul din defecte, scrierea devenind, sub acest aspect, monotona, pentru că abia sub crusta maniei am fi putut asista la spectacolul existențial interior. Personajele sunt pure proiecții – unele viabile – ale fanteziei satirice monocorde a autorului, și mai interesante decât portretele ca atare sunt mijloacele de care dispune autorul. C. Stere e, peste tot, un artist cu vizibilitatea deformată și deformatoare, iar atunci când pofta de caricatură nu e satisfăcută prin subiect, alegerea obiectului e semnificativă. Să trecem peste aerul de comedie grotescă al târgului de provincie – care, în fond, nu e altul decât acela al lui Caragiale. Acolo unde întâlnește monstruosul în stare pură, grotescul primitivității, existența ca stare biologică, autorul n-are nevoie de nicio fantezie și, satisfăcut, se supune obiectului, îl contemplă fără nicio ostentație, văzul e pur și simplu invadat de imaginea convenabilă structurii sale interne. Putem descoperi în C. Stere pe scriitorul ale cărui neliniști tresar în spasme satirice ori de notație terifică, un artist în orice caz, dominat tiranic de impulsivitatea spiritului său lăuntric. Materia literaturii lui – câtă va fi fiind – cade secerată când e improprie unei viziuni ce nu se poate constitui obiectiv (e cazul aspectului documentar al scrierii) și se înalță viguroasă, în creație durabilă, acolo unde se dovedește a-și fi suficientă sieși, potolind setea de dimensiuni copleșitoare.

Rândurile pe care le transcriem alăturat, evocatoare ale unei naturi copleșitoare, impresionând prin teluricul marilor spații ale pustietății, o demonstrează pregnant. [*Urmează un fragment din capitoul În voia valurilor.*]

(„Ramuri“, IV, nr. 5, 15 mai 1967, p. 12-14.)

*

PAUL ANGHEL

Stere și spațiul boreal

Într-unul din numerele revistei craiovene „Ramuri“, ni se propune o reexaminare a prozei uitate a lui C. Stere.

Primum suggestia, aceasta stimulând programul „arhivei“ noastre, care intenționa o reaşezare a prozei lui Stere în cadrul literaturii române, după un rond prealabil în aria marilor noștri prozatori. Observațiile despre *geologicul la Stere*¹ ne îmbie însă la o aprofundare a categoriei de geologie în planul unor categorii mai largi despre stil.

Fie și metaforic, formulările unor Frobenius, Spengler, sau Wöriinger despre spațiu ca matrice a unei culturi ne convin în cazul de față, datorită interpretării lui Blaga, prin perspectiva unei concrete aplicări stilistice, seducătoare prin obiectul ei. Nu o cultură, nici măcar o literatură sau un curent, ci un autor – și încă unul inegal, contradictoriu și uitat – ne îngăduie o delimitare stilistică ale cărei valori nu pot să nu atingă o sferă mai largă,

În proza lui Stere și în experiența sa artistică se circumscrie un spațiu a-istoric și a-cultural, ce se ridică pentru un erou modern la prestigiul de sursă a tragediei, spațiu pe care îl vom numi – incluzând *geologicul* – spațiu boreal. Prin Eminescu exista la noi o primă obsesie boreală², o nostalgie a

¹ C. Stănescu, *Stere, poet al geologicului*, „Ramuri“, mai, 1967.

² Problema a fost minuțios examinată de un cercetător al literaturii noastre din Copenhaga, prof. E. Lozovan: *Rome, Dacie et Scandinavie chez Eminescu*, Revue Romane, Tom. I, Fasc. 1, 1967.

glacialului, a cerului verde și a oceanului ce congelează, a pădurilor ce cresc dintre ghețuri și, mai există la el, chiar și un sâmbure de mitologie walhalică. Marele nostru mag, cu ochii pironiți în zenit, ne caută nouă cu înfrigurare o obârșie aleasă și dând orgolioasă replică civilizațiilor „construite“ – în speța cele mediteraneene – ambiționa să ridice la demnitate civilizația naturii, incluzând-o în sens larg arhăității celtice. Niște strămoși iranici, ținând de tipul lingvistice *satem* – scită, sanscrită, persană – conveneau mai puțin poetului, am spune noi azi, care își îndreaptă instinctiv simpatiile spre tipul *kentum* – celtă, veche germană etc. – limbă a unor oameni înconjurați de edenul pădurii, – „lume ce gândea în basme și vorbea în poezii“ – reprezentată prin atleți blonzi și cu ochi senini (vezi voievodul poetului!). Vom discuta, cu alt prilej susținerea științifică a ipotezei.

Oricum ar fi, e probat că noua cultură hallstătiană rupe, după cât se pare, în mod dramatic stratul culturii noastre locale mai vechi, provocând scufundarea unei Atlantide ale cărei cioburi ne umplu și azi de admirație și regret. Să fi fost oare tocmai aceasta lumea arhăică a pădurilor lui Eminescu, probată prin celurile de bronz și de fier ce se află în depozite mari la noi, acele splendide topoare, purtate în brăul de piele al bărbaților bălani, circulând prin codrii continentului din Britania până la Dunăre și până în Asia Minoră?

Această lume a naturii neprihănită se întinde și spre răsărit, spre codrii asiatici și, decăzută sau încremenită definitiv în geograficul terțiar, este prospectată, printr-o întâmplare excepțională, tot de către un român, întâmplător și poet, Constantin Stere. „Din fauna taigalei – ne vestește romancierul – din veci de veci, nu lipsește omul. În tainițele ei se zămisleau, creșteau și roiau acele hoarde neîmblânzite care apoi, în *goana după soare* (s.n), în căutarea unor așezări mai priincioase vieții, se revărsau năvalnic asupra lumii, punând în mișcare nenumărate noroade...“

Spațiul boreal devine astfel, în transcrierea romancierului, o infinită matrice, unde viața se cristalizează după legi obscure – din anorganic, din geografic, din necunoscut într-un cuvânt – ca

să invadeze din timp în timp lumea cunoscută, lumea formelor consacrate istoric, organizându-și consecutiv expansiunile, *goana după soare*. Este, dacă vrei, locul unde timpul „încearcă în zadar din goluri a se naște“, zarea de dincolo, *hotarul* la care lumea istorică se frânge și cade în primordial, și totuși un spațiu al vieții pe care îl vom numi, fie și impropriu, *spațiul boreal*. E spațiul prozei lui Constantin Stere. La „spațiul boltă“ al lui Frobenius, la „spațiul labirintic“ al lui Riegl, la „spațiul mioritic“ al lui Blaga, se adaugă, prin proza acestui romancier uitat, o nouă categorie, un antispațiu, *spațiul boreal*. Dar spre deosebire de obsesia boreală a lui Eminescu, care este aceea a unui spațiu edenic, cestălat spațiu, prospectat de romancierul nostru, este sursa tragediei, un infern, oricât de impresionant și măreț. Ni se oferă un cadru unic, cele patru anotimpuri ale taigalei, descrise solemn ca și în poezia lui Bacovia, unde primordialul își găsește cea mai cutremurată silabă, printr-un cuvânt simplu și sacramental: „Taigaua tace“ ... „Iarnă“ ... „Ninge“ ... „Bate vântul“ ... „Norii se împrăștie“ ... „Dar ce sunet lugubru se aude?“

Nu este ceea ce se cheamă o descriere de natură, și nici o răsucire în subiectiv a peisajului, ca la Poe și în genere la simboliztii sumbri, ci o realitate tragică, natura aruncată în ultimul cerc dantesc [...] Este totuși penultimul cerc al infernului, fiindcă cel absolut este reprezentat prin uman: „O suprastructură imperială a creat aici cu vremea, prin juxtapunerea și suprapunerea formelor sociale și a normelor vieții de stat dispartate, o întocmire fără analogie în istoria lumii“. Cotele acestui monstru social – sălbăticia deplină și intelectualitatea maximă: „în bezna vieții primordiale au fost aprinse, peste tot (prin tragedia detențiunii, n.n.) mici focare de viață intelectuală“.

Acesta este cadrul și premisa tragică a eroului Vania Răutu. Nu vom intra însă în analiza acestui fluviu de pagini, interesându-ne în prezent cu totul altceva. Vom reveni deci la ideea acestei „arhive“.

Ne propunem să urmărim, prin Stere, un specific de percepție, iar în cazul prozei lui să izolăm câteva elemente de stil ce țin nu de literatură, ci de o matrice stilistică în sensul

consacrat de Blaga. Teoria specificului se poate, socotim noi, verifica cel mai bine în cazul acestui autor, care ne dă șansa unor confruntări dintre cele mai neașteptate.

Foarte tânăr, Stere sau Vania Răutu pleacă în lumea de dincolo, în absolutul geografic – cel care dizolvă totul, inclusiv ideea de personalitate – și pleacă despărțindu-se de lumea sa, fără să dețină o prealabilă cristalizare a conștiinței, un eu definitiv format. El n-are o cultură românească și, în genere, are numai un embrion de cultură, însușită conspirativ, în condițiile ocupației țariste. El pleacă însă cu o zestre pură de sensibilitate, cu posibilitățile abisale, aceste latențe colective și individuale, încercuite atât de exact de Blaga. Ce destin realizează el? Ajuns acolo, în inedita lume albă, el intră totuși într-un spațiu constituit, cel boreal, care deține până și un corolar spiritual, spațiul dostoievskian. Experiențele, indiferent de ireductibilul personal, ar trebui pe undeva să se suprapună, silindu-l pe autorul nostru să accepte o viziune prealabilă și să ne dea, dat fiind calibrul talentului, o variantă minoră a *Casei morților*. Se întâmplă așa?

Raportată la *Amintiri din casa morților*, bucată de debut a lui Stere, *În voia valurilor*, ni se pare majoră, chiar superioară, cel puțin în planul consistenței sensoriale a observației, aceea care pune premisele unui veritabil scriitor. Cursa de păduchi, replică a curselor englezești de ogari în condiții siberiene, ocnașul care provoacă delicii unui copil, legănându-l cu picioarele în zurut de lanțuri, țesitura din zidul pușcăriei, sculptată de căpățâna unui paznic ce doarme, veghindu-i pe ocnași, de 40 de ani, sunt fapte pe care retina blazată a unui rus al imperiului, fie chiar Dostoievski sau Tolstoi, nu le putea consemna măcar. Le-a consemnat, cu un alt fel de simț al absurdului, un român, acest Vania de pe Răut, care purta în fundul sufletului limpezimea de cleștar a spiritului folcloric, dublată printr-un simț epic și printr-o consternare istorică ce ni-l amintesc pe Hasdeu.

Condițiile ieșite din obișnuitul geografic și istoric determină chiar un miracol. Constanta mioritică a spațiului se dilată între Obi, Ienisei, Kamciatka și Oceanul boreal până la o viziune concret-galactică, pe care nici un rus n-a realizat-o

decât conținut. Om de plai, om al orizonturilor intime, ca orice român, Stere trăiește fascinația spațiului [...] Taigaua este totul, totul i se subsumează, taigaua este fatalitatea. Ea decide cele șase luni de lumină și alte șase de noapte albă – coșmar galactic în care brazi, oameni, jivine somnambulează între zăpezi terțiare, într-un fel de psihanaliză a geologicului și a umanului ce nu-și are echivalent în nicio literatură. [...]

Stere se întâlnește aici cu oniricul, iar cele mai bune părți din *Hotarul*, volumul IV al ciclului, țin de un *sui generis* al oniricului pe care îl potențează, mai bine spus îl creează natura. De oniric țin, de altfel, și paginile despre bălciul mongol dintre zăpezi, desfășurare de mătăsuri colorate și arome exotice ce se topec în ireal ca și un miraj, de oniric ține acea poveste scandinavă cu prințesa Lirca, zeitatea buriată, amirosind a pește crud, descoperită într-o sanie trasă de câini, sub spectrul unei aurore de apocalips. Se dezvoltă și aici, ca în întreaga noastră literatură, simțul culorii, al decorativului și al gratuitului, cenzura fină, specularea sincopei, umorul situațiilor mici, cu exactitate de filigrană.

Dar în redactarea definitivă, ceea ce știusem a fi bucată de debut, se diluează și sucombă, treptat, în stepele galbene, ale unei proze semijurnalistice. De ce? Drama personajului lui Stere, fapt care ratează romanul, este refuzul eroului sau incapacitatea de a accepta tragedia. Calchiind destinul autorului, deci al personajului politic de mai târziu, exterior cărții, Stere n-a știut sau n-a avut priceperea de a construi, pe temeuriile ficțiunii, drama lașului – singura care putea salva romanul de perisabilitate. Personajul său sucombă într-un egoism minor, înfășurat într-o mistificare ideologică periferică – și unde? – într-un spațiu în care totul l-ar fi putut ridica – taigaua, oceanul arctic, detențiunea – la absolutul tragediei cosmice.

Prin tângentă, un alt european a străbătut acest spațiu, un francez, un navigator din expediția oceanică a căpitanului La Perouse. Lăsase fregata științifică în Marea Ohoțe și, purtând asupra sa jurnalul expediției, a străbătut călare și cu poșta-lionul cele două continente. Iar atunci când, cu peruca pieptănată și pudrată, în ținută de rigoare, urca scările Palatului

Versailles, ca să depună la picioarele regelui mesajul echipajului, fregata curajosului căpitan se scufundase demult între ghețuri, iar resturile ei aveau să fie pescuite peste un secol.

Cu proza lui Stere se va petrece un fapt similar. Fregata omului s-a scufundat demult aici, aproape de noi, pe Dâmbovița. Dar proza sa se va ridica tectonic de sub oceanul uitării, dând posterității posibilitatea de a reconstitui un continent... [...]

(„Gazeta literară“, XIV, nr. 33, 17 august 1967, p. 3; reproduc în vol. *Arhivă sentimentală*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 283-291.)

*

Ov. S. CROHMĂLNICEANU

Memorialistica deghizată și francă. C. Stere [...]

C. Stere (1865–1936). Darurile neobișnuite pe care C. Stere le dovedise, de-a lungul tumultuoasei sale existențe, în atâtea domenii (politică, știință, gazetărie) nu păreau să fie și acelea ale unui viguros prozator. Puținele și rarele sale pagini cu caracter beletristic, povestirea *În voia valurilor* și notele de călătorie intitulate *Patru zile în Ardeal*, nu se remarcaseră prin calități expresive. Nici articolele lui de critică din volumul *În literatură* (1921) nu trădau un talent scriitoricesc măcar notabil, virtuțile lor stilistice fiind aproape nule. Când a debutat ca romancier, Stere era la capătul vieții sale, avea o inimă atinsă incurabil și știa că-i mai rămâne puțin de trăit. Cele opt volume, care alcătuiesc ciclul neterminat *În preajma revoluției*, i-au luat patru ani ca să le dicteze doar. Romanele au fost permise, la apariție, cu un interes ușor explicabil; el s-a îndreptat însă mai ales înspre omul Stere, al cărui „caz“ continua să rețină atenția publică. Romanele au fost privite ca niște memorii deghizate (cum, de altfel, și erau). În ele s-a căutat cu precădere justificarea unor atitudini care-l îndemnaseră pe

autor să împărtășească soarta nihilștilor purtați prin temnițele siberiene, să devină doctrinarul poporanismului român, să inspire actul „generoșilor“, să ajungă sfătuitorul lui Ionel Brătianu, să scoată ziarul *Lumina* sub ocupația germană, să primească mulțumirile regelui Ferdinand, să fie considerat apoi „trădător“, să formuleze programul partidului țărănesc, ca, atunci când acesta va lua puterea, să părăsească viața publică, spre a alege izolarea mândră de la Bucov. Discuțiile s-au purtat asupra justiției comportărilor omului politic, raportându-se mereu faptele și eroii la întâmplări și figuri cunoscute. Meritele pur literare ale ciclului au rămas, fatal, într-un plan secundar. Astăzi însă, când romanele au ajuns să fie citite cu alți ochi, se constată că o mare parte din ele rezistă uimitor timpului, ca opere solide de proză. Aceasta a simțit și G. Călinescu, deși i-a reproșat autorului că nu a făcut simplă memorialistică. Într-adevăr, ciclul este plin de material autobiografic, adesea prea puțin prelucrat ca personajele și actele lor să nu fie lesne identificabile. Un articol al lui C. Săteanu din *Adevărul* (1935) aducea argumente strivitoare în sprijinul acestor legitime raportări, comparând pasajele romanului referitoare la „Fariști“ și „Cercuiști“ cu niște *Amintiri fugare*, pe care le publicase Stere însuși despre începuturile *Vieții românești*. [...] Asemenea trimiteri abia voalate situează, vrând, nevrând, romanele într-o zonă echivocă – pentru că le dă libertatea operelor de ficțiune, dar, lăsând să transpară foarte ușor caracterul lor memorialistic, își arogă calitatea unor mărturii privitoare la niște lucruri trăite și relatate așa cum s-au petrecut. Dacă adăugăm resentimentele pe care, nu fără îndreptățire, Stere le-a nutrit față de contemporanii săi, apare imediat o altă primejdie greu evitabilă într-o narațiune astfel concepută. La adăpostul numelor vag modificate și al câtorva detalii biografice schimbate (Osmanli e poet, Arghir – geograf etc.), dispoziția de a substitui portretului caricatura se putea exercita în voie. Ultimele volume, care ținesc să dea tabloul vieții politice, sociale și culturale din România antebelică, nu scapă de această tentație, prăbușindu-se în anecdotica ieftină și bărfă răutăcioasă. Cea mai mare parte a ciclului rămâne însă în

picioare și se impune prin masivitate. E curios cum intenția artistică mai adâncă a autorului a scăpat majorității comentatorilor. În *preajma revoluției* vrea să fie un *Bildungsroman*, poate primul din literatura noastră conceput conștient ca atare. Înaintea lui G. Călinescu, observația a făcut-o, pare-se, doar Octav Botez [...] Primele două volume [...] prezintă mediul familial și social în care s-a născut și și-a petrecut cei dinți ani de viață eroul, alter ego al autorului. Cărțile urmăresc să arate cum însăși venirea nedorită pe lume a acestuia i-a înlocuit dragostea maternă cu o aversiune secretă și l-a făcut să caute afecțiunea părintească, nu în sânul familiei, ci în casa unei simple țărănci de pe moșia Răuteștilor. Împrejurările îl vor apropia de lumea oropiștilor și-l vor împinge încă de pe băncile liceului din Chișinău în rândurile tinerimii revoluționare. E al doilea moment important în formația eroului, contactul cu cercurile nihiliste, din jurul organizației *Narodnaia Volia*, discuțiile pe teme politice, lecturile, experiențele muncii conspirative. Volumul al treilea, *Lutul* (1932), începe cu istorisirea odiseii celui care de la o asemenea vârstă fragedă, devenit „tovarășul Pimperlic“, făcea cunoștință cu închisorile țariste. Sunt anii reacțiunii stolăpâniște, când împotriva mișcării revoluționare din Rusia se dezlănțuise o teroare sălbatică. Unul după altul, prietenii lui Vania Răutu, membrii grupurilor teroriste, sunt arestați, azvârliți în ocne sau spânzurați. Condamnat la deportare, eroul ia drumul Siberiei. „Pohodul“ spre gheturile nordice e povestit în volumul IV, *Hotarul* (1933), care descrie și tipul de societate ciudată creată din băștinași, vagabonzi, răufăcători și osândiți politici, la periferiile vastului imperiu moscovit. În *Nostalgii* (1934), eroul trăiește nădejdea ceasului reîntoarcerii, amânat mereu. Volumele III, IV și V adaugă formației sufletești și momentele de interiorizare. „Jurnalul“ lui Vania Răutu aduce meditațiile sale asupra vieții, definind o atitudine morală și o concepție a „datoriei“. Totodată, eroul străbate diferite experiențe sentimentale, pe care le supune examenului conștiinței. Cu volumul V, *Ciubărești* (1935), cadrul se schimbă. Revenit din deportare, Vania Răutu trece Prutul stabilindu-se în România cu intenția de a se devota

propășirii neamului său. Din acest moment, ciclul părăsește practic planul inițial, lăsându-se târât în motivarea mai ales a acțiunilor politice întreprinse de Stere. Credincioase Bildungsromanului rămân doar paginile despre două mari zguduiri istorice: revoluția rusă din 1905 și răscoalele țărănești din 1907, sub semnul cărora se desfășoară acțiunea volumelor VII și VIII: *În ajun* (1935) și *Uraganul* (1936) și îi dictează eroului anumite atitudini morale. Conștient că nu va reuși să-și isprăvească ampla narațiune, Stere imaginase o cale de a comenta pe scurt și toate evenimentele ulterioare. Vania Răutu, prezentat ca trădător de presa naționalistă, cade victima unui atentat laș. Transportat la spital, în comă, își reamintește fragmente disparate ale vieții sale: lupta din anii neutralității și războiului, atitudinea luată față de Marea Revoluție, activitatea politică postbelică în cadrul partidului țărănist ș.a.m.d. N-a apucat să lase însă decât o schiță a acestui proiect, care, în chip semnificativ, se întorcea la modelul Bildungsromanului, căutând să lumineze prin deznodământul tragic sensul existenței eroului. Ce rezistă timpului dintr-o astfel de temerară construcție epică? *Smaragda Theodorovna* este un excelent „roman de terroir“, pe care îl susține – cum subliniază G. Călinescu – o adevărată dramă morală balzaciană. Ambianța conacului de la Năpădeni apare reconstituită cu multă culoare și simț al amănuntului pitoresc. Repede și sigur se adună elementele vieții unui boier de țară basarabean, după abolirea iobăgiei în imperiul rus. Tipurile caracteristice ale acestui mic univers, bătrânul bucătar țigan, vizitiul, jupâneasa, vechilul, cârciumarul evreu care suplinește gazeta locală, păstorul sufletelor din sat, proprietarii vecini, clientela lor, totul e surprins în vii tablouri de gen, pictate alert, cu aplicație și umor. [...]

Ciclul, părăsind apoi o lume oarecum familiară epicii secolului al XIX-lea, trece la descrierea unui mediu inedit, cu o viață socială secretă: intelectualitatea revoluționară rusă și activitatea ei subversivă. S-a spus că Stere cade tocmai aici în niște clișee literare foarte răspândite, dar reproșul e nedrept. Sub aspectul său particular, surprins în volumele: *Copilăria și adolescența lui*

Vania Răutu și Lutul, universul pe care romancierul îl înfățișează n-a format un obiect de studiu. „Nihilistiții“ au în cazul de față paisprezece ani și se află încă pe băncile școlii. Acțiunile lor conspirative se împletesc cu actele de frondă infantilă împotriva profesorilor și autorității familiale. [...] Peste ceea ce părea a fi la început un mic război școlăresc cu ordinea, se proiectează deodată umbra sinistrului aparat represiv țarist, jandarmii și zbirii poliției, tribunalele și închisorile imperiale. Și în această direcție narațiunea cucerește prin autenticitate. Regimul penitenciar unește o brutalitate și o severitate absurde cu delăsarea și corupția birocratică. Vania primește în celulă ultimele noutăți literare franțuzești, poate corespunzătoare cu prietenii de afară, are timp pentru reflecții filosofice, ține un „jurnal“. Pentru că e „dvorean“ (fecior de boier), se vorbește cu el la anchetă politicos, i se dă voie să întocmească diferite proteste scrise. Dacă fixarea unei experiențe interioare nu-i reușește autorului, cele mai multe pagini în care eroul își scrutează conștiința mărginindu-se la câteva considerații plate asupra imperativului moral și la niște efuziuni sentimentale lipsite de adâncime, observația mecanismului administrativ țarist are multă relevanță, făcând să apară uluitor, chiar dintr-o asemenea perspectivă restrânsă, viciile regimului autocratic. Sistemul își lovește adversarii cu mișcări oarbe și greoaie de pahiderm grav rănit. Măsurile coercitive, supuse bunului-plac, se împiedică într-o grijă formală de legalitate și omenie, împrumutând astfel, fără să vrea, un umor sinistru, care se transmite întregii narațiuni. Cu *Hotarul*, ciclul atinge punctul sau cel mai înalt. Volumul „ne pune deodată în fața unui extraordinar prozator al geologicului“, spune G. Călinescu. Pierdut în imensitățile siberiene, Stere are înfiorarea omului civilizată, care descoperă strivit și fascinant poezia imensității. Toate dimensiunile vieții se modifică brusc și halucinant la această scară colosală. Înjghebările umane sunt despărțite între ele de nesfârșite întinderi sălbatice. O haotică și fantastică mișcare migratoare se desfășoară neconținut în imensul spațiu virgin, fiindcă „varnaci“, miile de criminali evadați, îl cutureieră fără odihnă, ocolind drumurile umblate și

trăind ca lupii prin păduri. Localnicii, „cealdonii“ duc cu această populație vagabondă un război crâncen neîntrerupt. Satele, care uită să lase pe prispă, noaptea, o pâine sau o cană cu lapte, tributul cutumier pentru „Ivanii Nuțiuminte“, se trezesc incendiate. Tăcerea solemnă a taigalei e sfâșiată mereu de ecourile unui urlet agonizant sau plâns deznădăjduit, înseamnă că în adâncurile ei nepătrunse cineva a pierit sub cuțit. Convoiul deportaților pătrunde în sate cu „lănturașii“, înainte, intonând „jălania surghiuniților“ [...]

Relativitatea condiției omenești în mijlocul, acestei sălbătici grandioase e sugerată admirabil printr-un montaj îndrăzneț, care alternează scenele din viața coloniilor de deportați politici cu tablourile sublimității naturale. Dintre cele din urmă, G. Călinescu socotea măcar trei „de neuitat“: taigaua, tundra și aurora boreală. În descrierea lor, Stere – spune criticul – capătă „un patos extraordinar“ și, „fără ca paleta, să-i fie bogată și vocabularul afară din comun“, trăiește „o înfricoșare religioasă de geologic gol“. Textul se organizează pe nesimțite în adevărate versete, și pagini întregi de roman devin imnuri extatice adresate puterilor cosmice [...] Apropierea episodului cu Prințesa osteacă *Lirca* de Chateaubriand și de maiestuosul exotic, prezent și în alte scene (isprăvile cinegetice ale enigmaticului Mehmet, călătoria pe Obi, zilele petrecute printre triburile din Jercinsk) n-are nimic gratuit. Originalitatea cărții o dă însă neîntrerupta infiltrație de amănunte oribile și de observații crude în fabulosul geografic. Procesuina ocașilor, care trec prin sate implorând milă cu cântecul lor sfâșietor, e regizată amănunțit dinainte. Soldații de pază participă la această comedie rezervându-și partea leului din pomeni. Spectacolul se încheie cu o beție fioroasă, la prima etapă. Vânătorii de urși nu sunt „bunii sălbatici“ ai lui Chateaubriand. Îndobitociții de alcoolism, ei trăiesc ca niște animale, și soldații împărătești recrutează din rândul lor văslași înhățându-i la întâmplare și stâlcindu-i în bătaie. Sub feeria aurorii boreale, Vania Rautu descoperă o populație degenerată, roasă de mizerie și boală. Într-un decor șuierător de grandios geologic,

narațiunea urmărește formele sub care se îngheabă, cu eforturi penibile, viața zilnică a deportaților. De la hrană și locuință la raporturile sexuale, totul constituie o problemă dificilă. Lupta cea mai grea e cu abrutizarea, și aspectele pe care aceasta le ia îi oferă autorului prilejul să schițeze câteva portrete memorabile (al Zinaidei Nicolaevna, căzută într-o totală apatie, al Ruxandei Moldovanca, al tovarășilor Tikorski și Jbanov, unul răpit vieții practice de speculații erudite, altul căzut victima demonului zeflemelii). În volumul *Nostalgii*, examenul adaptării și rezistenței morale se lărgește și se adâncește. Stere intuiește o temă care l-a tentat și pe Tolstoi în nuvela *Sub semnul mielului*: întâlnirea, după ani lungi de reclusiune, a revoluționarilor din două generații, cu optici diferite. Și în romanul său, bătrânii narodnici sau liberali polonezi, ca și foștii nihilști nu mai reușesc să se înțeleagă cu tinerii social-democrați. Între ei au loc dispute violente, sub Cercul Polar, la distanțe enorme de o lume cu care au pierdut aproape orice contact. Galeria portretelor se îmbogățește; noi figuri, târând acum după ele fantoma trecutului, contemplat cu melancolie, dobândesc un deosebit relief. Rămân în minte mai ales chipurile de femei, al impenetrabilei Maria Kuliceeva, al focoasei și nerușinatei Akulina.

Ciclul coboară simțitor cu ultimele trei volume, deși *Uraganul* conține nu puține pagini zguduitoare care evocă revoluția din 1905. Filmul pogromului din Odesa și al „pacificării“ satelor răzvrăcite de pe întinsul împărăției rusești e un documentar atroce, compus cu o incontestabilă forță expresivă. Mai lipsită de nerv apare prezentarea răscoalilor țărănești din țară, singurul episodul care descrie masacrul băjenarilor încercuți în Valea Spinilor găsin, aici, tragismul intens al evenimentelor. Partea finală a ciclului își pierde orice urmă de obiectivitate. Totul tinde a face din erou actorul principal al întregii vieți politice și culturale românești. Numai Vania Rautu înțelege cu adevărat ce se petrece în jurul său și apreciază exact cursul istoriei. Restul personajelor închipuie o menajerie ridiculă. Dacă unele proiecții satirice nu sunt lipsite de invenție caricaturală (colonada domnilor eleganți care se „ușurează“ în fața

Teatrului Național la terminarea spectacolului, sau discuțiile politice pe tema cine „intră” și cine „iese”), întregul tablou e supărător fiindcă trădează o înclinație continuă spre denigrare. Socolindu-se menit să joace pe marile scene europene, Stere are sentimentul – așa cum a mărturisit – că se produce la periferie, într-o piesă proastă de bălci. Tonul pornit al ultimei părți din roman scoate la iveală resentimentele autorului, ajutându-ne, fără voia lui, să-i înțelegem mai bine obsesiile secrete care i-au stăpânit gândirea. Stere a fost tot timpul urmărit de ideea confruntării ideologiilor cu o realitate concretă, foarte particulară. L-a împins la aceasta întreaga experiență a tinereții sale. Se născuse și crescuse în mijlocul unei comunități supuse deznaționalizării de către regimul mării închisori a popoarelor, cum fusese numit pe drept imperiul țarist. Se izbise în activitatea revoluționară de prăpastia dintre membrii organizației teroriste „Narodnaia Volia” și mase. Citise o enormă literatură sociologică, avea o minte ascuțită și un temperament de luptător cu gustul ficțiunii. Speculațiile îndepărtate îl iritau, el voia să obțină rezultate practice imediate. Obsesia concretului a fost țaria și slăbiciunea gândirii sale. Stere a respins mereu acuzația că ar fi nutrit sentimente naționaliste – și este adevărat că s-a condus de cele mai multe ori după principiile unui patriotism luminat. S-a devotat cauzei românilor subjugăți, a trecut în câteva rânduri munții, spre a-i ajuta pe fruntașii ardeleni să înlăture dintre ei disensiunile și să-și unească eforturile. A făcut mereu o distincție netă între poporul rus, pe care-l respecta și admira, și autocrația țaristă, pe care o ura. A combătut nu o dată pornirile șovine, fără teama de a se expune atacurilor celor mai înverșunate. S-a simțit însă întotdeauna îndemnat să considere că poporul român trebuie să subordoneze orice problemă apărării ființei sale naționale. Ideea aceasta o găsim foarte răspicat formulată în studiul scriitorului: *Social-democratism sau poporanism?* („Viața românească”, nr.-ele 8, 9, 10, 11/1907 și 1, 4/1908). Dar așa cum reiese din roman, ea pare să-l fi urmărit încă de pe când era în Siberia, Vania Răutu își motivează astfel hotărârea de a pleca, la întoarcerea din surghiun, în România. De aci și

convingerea sa că o politică internațională, care ar duce la slăbirea statului rus, grăbește sfârșitul țarismului, și sprijinirea ei, chiar cu metodele burgheze, slujește cauza revoluției. Lucrurile sunt prezentate neconținut astfel încât să dea dreptate acestei teze. Compromisurile politicianiste apar idealizate, pactul secret cu Aurel Crăsneanu (Ionel Brătianu), o înțelegere patriotică între doi bărbați plini de clarviziune, discuțiile socialiștilor, pălăvrăgeli fără nicio bază. Din motive identice, Stere a susținut în anii neutralității că România trebuie să se alăture puterilor centrale. După el, conflagrația mondială avea să aducă sigur înfrângerea Rusiei, izbucnirea revoluției și apariția în jurul nostru a numeroase state independente naționale, printre care am câștiga, datorită numărului populației și bogăției solului, o poziție avantajată (v. *Din carnetul unui solitar*, „Viața românească”, nr.-ele 5-6; 7-9, 10-12/1915). Cum urma să se săvârșească acest proces cu o Austro-Ungarie victorioasă și o Germanie dornică să domine întreaga Europă rămânea o demonstrație complicată, plină de subtilități dialectice, dar greu convingătoare. Paradoxul e că Stere, invocând mereu concretul realităților social-politice și refuzând să fie sclavul unei concepții filosofice generale, se pierdea tocmai în speculații foarte îndepărtate, pe care viața le-a contrazis. Aceeași formă o îmbracă și „țărănismul” său. El izvorăște iarăși dintr-o dorință legitimă de a răspunde problemelor specifice ale unei țări cu o populație în majoritate rurală și o economie agrară. Poporanismul lui Stere n-a fost acela al simplilor narodnici, care ignorau teoriile socialismului științific sau le cunoșteau din a doua mână. [...]

Atență la nuanțe și particularitățile locale, în război cu un socialism livresc, înclinat să simplifice situațiile și să le interpreteze după o schemă universală aplicabilă peste tot, gândirea lui Stere tinde să îmbrățișeze complexitatea realității, dar nu observă că-i scapă antagonismele mari de clasă, divergențele ireductibile. Direcția reformistă în care e atrasă o împinge fatal să subestimeze potențialul revoluționar al maselor. După triumful Revoluției din Octombrie, Stere a avut onestitatea

să recunoască faptul că singurii exponenți autentici ai revendițiilor populare au fost, în aceasta uriașă răsturnare socială, bolșevicii (v. *Cauzele și perspectivele revoluției ruse*, „Viața românească”, nr.-ele 10–11, 12/1923, și 4, 5, 6/1924). Obscur, el simțea că ideile lor, care, așa cum le profesase intransigentul Danilov, îi inspiraseră în Siberia lui Vania Răutu o vie aversiune, nestrăină de portretul făcut personajului, reușiseră să surprindă adevărata mișcare a istoriei și să câștige adeziunea multîmii. De aceea, figura neîmpăcatului „maximalist” crește treptat în roman, dobîndind o ciudată putere asupra eroului. Vania îl privește cu oroare pe Danilov, dar îl caută, atunci când se găsește în străinătate, și mai târziu îi execută cererile transmise prin emisari misterioși. Până și moartea eroică a personajului, în timpul represiunii revoluției din 1906, lasă să se ghicească această, greu acceptată, dar efectivă corectare de optică. Spiritul neîmblînzit al lui Danilov nu poate fi răpus de gloanțe – e silit să constate Stere. A doua zi după execuție, o femeie, cu o bombă ascunsă în faldurile deghizamentului ei de călugăriță, se aruncă sub trăsura generalului aghiotant Bruenn, comandantul „expedițiunii punitive”, făcându-l bucăți.

Stere spunea că i-a fost dat, ca puțini altor români, să vadă Oceanul Pacific și aurora boreală, să cunoască surghiunul siberian și să vorbească studenților de la înălțimea unei catedre universitare, să exercite importante magistraturi publice și să fie tîrât în fața instanțelor judiciare sub acuzații infamante. Experiența aceasta ieșită din comun a fixat-o în vastele pânze inegale ale romanului său, care, asemănător cu o astfel de viață, curge clocotitor printre oameni și evenimente, neevitînd căderile bubuitoare, dar și câștigînd maiestratea marilor fluvii.

(*Literatura română între cele două războaie mondiale*, (ediție revăzută), vol I, București, Editura Minerva, 1972, p. 378-390; ed. I, E.L., 1967.)

*

1973

I. NEGOIȚESCU

C. Stere sau imposibilitatea adaptării

Alături de *Istoria contemporană a României* a lui Titu Maiorescu sau de *Cum am devenit buligan* de Mihail Sebastian, *Preludiile* lui C. Stere se înscriu în literatura noastră printre acele cărți de natură istoric-ideologică, de semnificație morală, care se impun ca opere ce asigură prin ele însele un loc singular și important autorilor în spiritualitatea românească. Bine concepute și precis conturate în ansamblul lor, ca un pamflet de nedezmințită rigoare ideatică, la nivelul demnității umane, *Preludiile* lui C. Stere se impun nu numai drept rechizitoriu al Partidului Național-Țărănesc și al politicianismului vremii, integrînd portretul etic-psihologic ferm trasat al președintelui Iuliu Maniu împreună cu autoportretul implicit al nenorocosului său colaborator și adversar, dar și drept o carte pasionant scrisă, de o valoare stilistică exemplară, cu o terminologie exactă, densă și fluentă, reflectînd în cel mai înalt grad personalitatea omului, gînditorului și artistului ce a elaborat-o – de unde și, chiar dacă am ignora adevărul istoric la care face apel, puterea ei de captatie și convingere. Căci ea răsfrînge deopotrivă un ideolog complex măiestrit dominîndu-și intelectualitatea, și o sensibilitate profundă, original strunită în expresia ei. Deoarece *Preludiile* preced o vastă întreprindere epică, acel roman-fluviu oricum grandios, dar inegal atît în concepție cît și în structura sa, *În preajma revoluției*, se înțelege în parte regretul contemporanilor pentru faptul că memorialistul a cedat locul romancierului. În parte doar, fiindcă pe de alta, chiar împrejurarea că ultimele volume ale eposului vizau evenimente și personalități luate prea afectiv din cronica timpului devenea deranjantă. Mai puțin deranjantă se arată totuși pentru noi, departe situați de respectivele evenimente și personalități, această împrejurare. Fără a-l absolvi întru totul, artistic, pe Stere, de patima dizolvantă a paginilor sale de roman dedicate conviețuitorilor săi, între care

și cu care a luptat pe pământul românesc, noi ne aflăm în situația de a constata că citim acele pagini cu mai multă înțelegere estetică și că le putem mai lesne explica locul în totalitatea operei epice. Minora relatează, în cel mai bun caz înduioșătoare sau relevantă pentru ideologul poporanist, *Patru zile în Ardeal* – 1914 [sic!] (e adevărat că premerg cu decenii marile roman și nu-l prevestesc în niciun fel) nu suferă comparație cu portretele, oricât de scăzute și schilodite de venin, din *Ciubărești*, din *În ajun*.

S-au apreciat de unii, cu competență desigur, dar în mod prea ostentativ, calitățile descriptive dovedite de Stere în trăirea colosalului naturii, a primordialității puterilor incontrollable: tundra siberiană, aurora boreală. Comparativ cu ideea și cuprinderea umană a romanului său, aceste admirabile calități cad însă pe un plan secundar. În totalitatea sa, *În preajma revoluției* se prezintă ca produsul uman al unei colosale ambiții (provenind dintr-un complex de superioritate compensativ, dezvoltat cu vremea), în destul de largă măsură acoperită de reușita operei. Dizertând despre Tolstoi – nu fără a menționa că în *Anna Karenina* exista peste 900 de tipuri – Stere mărturisește că îl impresionează la genialul autor rus „*chiar masa de creațiune*”: „Tolstoi, nu numai că știe ca nimeni altul să facă să trăiască *mulțimile*, care formează cadrul viu în care se desfășoară acțiunea romanului, dar între eroii lui de avanscenă și mulțimea anonimă, dar plină de viață, din fund, el însuși întotdeauna un popor întreg de tipuri și personaje într-o perspectivă ce se pierde în infinit și se confundă pe nesimțite în masă”. Se ascunde poate în aceste consemnări, de pe la 1900, un propriu program inconștient al viitorului romanțier, care trecuse deja prin *acele* mulțimi, făcuse parte din ele, ca personaj real. De aici încolo trebuie judecat scriitorul Stere, căruia nicidecum nu i se poate reproșa preferința epice de ficțiune față de memorialistică, atunci când, creator el însuși de *mulțimi* de tipuri (și aici fără îndoială nu-l întrece nimeni în literatura română), a plăsmuit probabil cel mai interesant, mai apropiat omenește, mai simpatic erou din proza noastră, pe Vania Răutu. Și o dreaptă judecată cere ca, în aprecierea

estetică a romanului, să facem cu desăvârșire abstracție de datele biografice ale autorului, față cu personajul cu care de obicei e identificat. Meritul excepțional al scriitorului stă în faptul că penitența lui Vania Răutu, *realitatea* lui, sunt mai certe în conștiința noastră, decât istoricitatea modelului său.

În structura romanului se desprind ușor trei straturi, chiar dacă uneori ele se întretaie. Primul e stratul familial, dominat de bătrânul Iorgu Răutu, soția sa, Smaragda Theodorovna și nepoata acesteia, Natalia Chirilovna; mulțimile sunt boierii provinciali, țărănimea, frații, colegii și profesorii copilului Vania. Teza, adică apropierea sufletească a lui Vania de cei umili și oropsiți e cu delicatețe îngropată în expunerea, analiza și motivarea dramei conjugale a părinților. Stilul și realismul stratului familial denotă o anumită vetustitate; ne aflăm parcă într-un excelent roman realist românesc, scris prin anii '60 ai secolului trecut, în cazul că un astfel de roman ar fi fost cu puțință (cunoștințele psihanalitice ale scriitorului, în dure-roasa perspectivă din care pătrunde în tainele sensibilității Smaragdei Theodorovna, nu alterează impresia).

Intitulându-și volumul care narează întoarcerea spre țară, spre un ideal liric național, *Nostalgii*, Stere ne dezvăluie fără să vrea sensul adevărat al romanului său, care s-a născut într-adevăr dintr-o fundamentală *nostalgie* (și dintr-un impact, cum vor arăta volumele finale), dar nostalgia îndreptată nu spre idealul viitorului, ci al trecutului. Deocamdată, stratul familial se structurează pe nostalgia fundamentală după mama inițial refuzată și a cărei implacabilă repulsie, manifestă de-a lungul unei vieți întregi, față de fiul ei Vania, e surprinsă cu acel ochi candid și generos, care contribuie esențial la farmecul personajului perpetuu al romanului. Al doilea strat al epoului îl constituie mișcarea și lumea revoluționară în care intră pentru mai bine de un deceniu, adolescentul Vania. Nostalgia immanentă acestui strat e punctată de personajele feminine care, fie că eretic sau violent revoluționare, fie că de o senzualitate naturală în chiar frustitatea ei, apar, sub pana scriitorului, aureolate de o goetheană viziune a lui *Das Ewig Weibliche* (expresie obsesiv citată pe parcursul romanului):

tovarășul Undina, Tatiana, Fany Perlov, Maria Culiceeva, Aculina, Avdotia, Lisaveta, prințesa Lirca, toate coroborate cu iubirile reale, pe pământul strămoșesc: Ilenuța, Ivonna, Elisa. Amestecul de bogată neîmplinire, de împlinire nicio-dată unind pe deplin romanticul cu naturalul, de dorință fulgurant sălbatică și puritate morală ale lui Vania, sub zodia eternă a profundeii lui afectivității naive, se constituie în particularitatea virilă a *eroului*. Dar trama cea mai deasă a acestui strat se formează prin existența revoluționară a tipurilor care o încarnează [...] Numărul covârșitor al *tipurilor*, de la scara cea mai de sus, a politicilor, la cea a localnicilor, a ocașilor de rând sau a administrației represive, cu toată fidelitatea diferențierii chiar în sânul fiecărei categorii în parte, aproape dispăre, fiindcă se contopește într-un întreg social ce-și pierde până și caracterul de a fi aparte. Firește, alături de natura cosmică, alături de rețeaua clar expusă de autor a conspirației continue, culminând în dezbaterile ideologice din hrube, din temnițe, din saloane nobiliare penitente (precum cele din Krasnoiarsk), pitorescul acestor tipuri împrumută peste tot ceva din *colossalul* general. Nu mai interesează în fond că e vorba de tovarășul Prudens sau de Artamon Danilov, de Colea Sajin sau de Moise Roitman, de Vasile Giurilă, de profesorul Eliseev, de baronesa și baronul Ingelströhm, de Mazurin sau de Mehmet, lista putând fi amplificată cu egal folos – interesul acoperă suma individualităților care își trăiesc viața intens, fragmentar tangențial întregului dar indestructibil solidară cu el, adică încă o dată, cu *revoluția*, cu spiritul revoluției. Și, prin Vania Răutu, prin peripețiile lui neîntrerupte în anii de luptă politică nestingherită de penitențele grozav impuse, spiritul revoluției se menține pururi prezent, cu neștirbita lui măreție și cu vraja lui, care dă Siberiei ceva din feriala, din beția desăvârșitei libertăți lăuntrice umane. Imensitatea spațiului exterior s-a transpus în imensitatea spațiului interior; dar spațiul siberian nu este decât cealaltă față a spațiului rusesc, pe care autocrația țaristă îl sancționa sadic, de unde și incomensurabilitatea revoluției ruse. Chiar în romanul său, Stere știa aceasta: „Rusul, zice el, întotdeauna vede și simte, se

poate spune, în *cadrul mondial*“... „și un intelectual revoluționar, ca și cel mai umil muncitor, aderat la mișcare, *simte* – chiar dacă nu-și dă seama – că rezultatele acțiunii lui, succesul sau înfrângerea, nu se vor mărgini numai la hotarul împărăției, ci vor avea repercusiuni asupra istoriei mondiale“.

Format deci la și în școala revoluționarismului rusesc, adică într-un cadru mondial, în care activitatea lui era de prim ordin, cu toate că pe fondul (și acesta însă *mondial*) al *mulțimilor*, Vania Răutu avea să cunoască, odată cu trecerea graniței, *impactul* decisiv pentru destinul eroului; impact care va crea, sub forma romanului, corpul cel mai vibrant și mai zguduit al nostalgiilor sale: nostalgia tinereții lui de revoluționar, dar participant la o sensibilitate și o conștiință universală. În mica Românie, prevăzută cu o constituție burghezo-democratică ultra avansată (libertatea absolută a presei, deputați socialiști în parlament), el descoperă totuși, repede, o societate suprapusă, frivolă cum nu se mai poate, eminent reprezentată de politicieni fără scrupule și fără idealuri cumpănite și înalte, o civilizație mai mult vestimentară și cu înșelătoare aparențe instituționale, ascunzând o uluitoare mentalitate orientală și o extrem de întinsă clasă țărănească, mai mizeră și mai oprimită decât oriunde în Europa: totul i se înfățișa meschin și degradant. [...] Comentând o ediție din 1910 a *Călătoriei* lui Dinicu Golescu, va compara ca *impact* Valahia vremii (1825) cu Europa civilizată – unde se pun problemele *omului* civilizată. E adevărat că pentru eroul romanului *În preajma revoluției* impactul era *à rebours*, căci el venea dintr-o Rusie suprem retrogradă, ca stat, într-o Românie europeană a „libertăților“; impactul era însă cu atât mai monstruos. O mărturisește, de altfel, în *Uraganul*: „În țară, Răutu se simțea tot mai mult eroul din romanele utopice, care peste noapte se trezește pe altă planetă“... „Cum oare în vecinătatea imediată a unei erupțiuni cosmice o țară își poate păstra în dosul unui pârâiaș mălos seninătatea apelor de baltă, neîncrețite de nicio adiere?“ România din epoca venirii în țară a lui Vania seamănă oarecum cu Franța lui Louis Philippe, în care își începe cariera Lucien Leuwen: domnia capitalismului financiar, înlocuit

abia după 1848 de capitalismul industrial; o lume politică frivolă și coruptă, moravuri electorale detestabile. [...] Volumele dedicate activității politice din țară a lui Vania Răutu se cer prin urmare considerate prin prisma impactului și satira lor ca o criză a eroului. Ele alcătuiesc cel de al treilea strat în structura eposului. *Numărul* tipurilor corespunde și acum ambiției tolstoiene a scriitorului. Totuși *masa* lor („simțindu-se îmbătrânit de *masa* vieții trăite“ spune despre sine Vania în *Uraganul*) nu se mai constituie din *nostalgie*. Dacă timpul a început acțiunea sa de a estompa stânjeneala cu care au fost întâmpinate de către critici și cititori, personaje ca Nitza Vasilescu, Aurel Crășneanu, Cristophor Arghir, Alexe Themistoclide sau Ciorbadgioglu, dacă Miron Osmanli (presupus Caragiale) se arată azi nu mai puțin verosimil ca atâtea *tipuri* siberiene, care își vor păstra în veci ascunsă pentru noi adevărata lor identitate, un singur fapt rămâne în schimb graitor: când Vania, spre sfârșitul romanului, își reia activitatea revoluționară, la Odessa, în 1905, adică atunci când puterile *nostalgiei* reapar, cel de al doilea strat al romanului, interferent celui de al treilea, se impune cu precădere. Să fie aceasta răz-bunarea destinului, care nu iartă lui Vania Răutu faptul de a fi părăsit revoluția pură, de a fi trădat-o?

[...] În literatura română, bogăției inumane a universului epic bengescian îi răspunde bogăția umană a prozei lui C. Stere. Iată de ce, spre deosebire de prima, aceasta din urmă poate fi sintetizată într-un unic personaj, care asemeni lui Julien Sorel sau prințului Mășkin, câștigă valențele unui simbol. Vania Răutu și-a desăvârșit misiunea, dacă a izbutit să se contrapună umbrelor lui Dinu Păturică, Tănase Scatiu, Lică Trubadurul sau Iancu Urmatecu.

(„Orizont“, serie nouă, XXIV, nr. 41, 11 octombrie 1973, p. 4; inclus în *Analize și sinteze*, București, Editura Albatros, 1976, p. 149-156; reluat în *Istoria literaturii române*, vol. I (1800-1945), București, Editura Minerva, 1991, p. 209-213.)

*

1976

NICOLAE MANOLESCU

Romanul lui C. Stere

Contemporanilor, C. Stere trebuie să le fi făcut o impresie extraordinară până și prin înfățișarea fizică: „Până a nu-l vedea dar, – scrie G. Călinescu în 1932 – d. Stere a trăit în închipuirea mea în aceste proporții de forță fizică sălbatică, un leu cu mustață iritată și cu labă grea“. Biografia și persoana lui n-au încetat niciodată a reprezenta un caz. Comportarea omului politic și a gazetarului descins direct din Siberia anilor 80 ai secolului trecut într-o Moldovă ce părea, prin contrast, patriarhală, a stârnit admirații și uri cărorora abia moartea eroului le-a pus capăt. Spre sfârșitul vieții, când, retras la Bucov, își dicta cu precipitare memoriile ce aveau să devină romanul *În preajma revoluției*, C. Stere continua să se bucure de o reputație „mitologică“, după cuvântul lui G. Călinescu, alimentată „din zvonul plin de spaime și adorații al mulțimilor“.

Opera lui principală, *În preajma revoluției*, publicată în opt volume între 1931 și 1936 și rămasă neîncheiată, este o scriere autobiografică și a fost întâmpinată de toată critica vremii cu părerea de rău de a-și fi trădat acest caracter și de a se fi scoborât în pamflet politic de la al șaselea volum înainte. În genere, obiectivitatea comentatorilor a fost, cu tot prestigiul strivitor al autorului, desăvârșită, semnalarea meritelor, incontestabile, nelăsând la o parte pe aceea a defectelor, câteodată mai mari. În anii din urmă despre C. Stere s-a scris puțin, exceptând activitatea publicistică de la „Adevărul“, „Evenimentul literar“ și „Viața românească“, unde ideologul și-a afirmat poporanismul său politic care-l pregătea pe acela literar, destul de deosebit, al lui G. Ibrăileanu, prietenul și colaboratorul său. *În preajma revoluției* a făcut obiectul doar câtorva studii (Ov. S. Crohmălniceanu, I. Negoïtescu, Ion Rotaru etc.). Această relativă uitare, venită după vâlva din timpul vieții, este de două ori nedreaptă: atât în ce-l privește

pe C. Stere ca personaj politic, fără de care momente importante din istoria României din ultimul deceniu al sec. XIX și din primele trei ale sec. XX nu pot fi pe deplin înțelese, cât și în ce privește proza lui, unică prin problematică și dimensiuni în literatura noastră.

Nu este nicio îndoială că cele opt volume ale ciclului aparțin memorialisticii, în tradiția bogată a genului la noi (Negruzzi, Russo, Ghica, Alecsandri), prelucrată însă în roman, cu multe elemente de imaginație, după o procedare de asemenea cunoscută de la Gh. Sion la Dumitru C. Moruzi și Radu Rosetti. Criticii au văzut în această literaturizare fastidioasă eroarea capitală a lui C. Stere, dotat cu o memorie incomparabilă și având de împărtășit fapte excepționale în ele înseși, dar romancier stângaci, fără finețe psihologică și lipsit de stil O judecată mai dreaptă trebuie să ia totuși în considerare fiecare volum în parte, fiindcă maniera diferă izbitor de la unul la altul și o concluzie globală este dificil de tras.

Întâiul volum (*Smaragda Theodorovna*) este cel mai aproape de formula epică a romanului tradițional. Viața la țară, pe moșia unui boier de tip vechi, precum Iorgu Răutu, cu tot pitorescul ei, cu figurile ei memorabile, constituie fundalul dramei casnice a eroinei principale, măritată la cincisprezece ani cu un bărbat de trei ori mai vârstnic. Acest fundal ne amintește de Duiliu Zamfirescu, de *Suvenirele contimporane*, ale lui Gh. Sion, de romancierii ruși din secolul trecut, deși G. Călinescu și alții au vorbit mai cu seamă de balzacianism. Momentul esențial (când, la moartea fiicei ei Sonia, Smaragda Theodorovna se convertește brusc, din cauza remușcărilor, dintr-o fată cochetă în austeră stăpână a Năpădenilor) este, și el, mai degrabă stendhalian, asemănător cu criza doamnei de Renal din *Le Rouge et le Noir*. Lucrurile cu adevărat originale sunt pictura de moravuri și varietatea tipurilor, portretele fizice, scenele tari, într-o viziune ce tinde neconținut să mărească detaliul, amestec de fantezie enormă și de ironie. Nu s-a stăruit îndeajuns tocmai pe caracterul de epos comic din *Smaragda Theodorovna*, deși paginile cele mai izbutite tocmai acestea sunt, ca mai târziu în *Scrinul negru*. [...] Nici

influența lui Gogol nu este străină de acest comic împins la absurd. C. Stere e un portretist cu spirit de observație, cu înclinație spre latura fizică și spre grotescul amănuntului.

Al doilea volum debutează oarecum în același stil, povestind copilăria lui Vania Răutu la Năpădeni. Treptat, cartea capătă caracterul unei *Educații sentimentale*, cu alte cuvinte al unui *bildungsroman* ce poate foarte bine avea drept model, cum s-a zis, pe Goethe ori Romain Rolland. Însă materia este nouă [...] Vania ajunge la Chișinău, elev, și devine membru în cercurile de autoinstrucție, prin care se pregătea nihilismul și revoluționarismul tineretului de după 1870. În literatura română, această temă și această atmosferă care au preocupat atâta pe Turgheniev (în *Destelenire*, de exemplu), pe Dostoievski, pe care le regăsim în memoriile de mai târziu ale revoluționarilor ruși, sunt pentru prima oară evocate de C. Stere (Hasdeu, mai tânăr, apucase o perioadă anterioară). [...] Acest volum e interesant și psihologic, deși cu oarecare ingenuitate. *Lutul*, în schimb, care urmează, e interesant mai ales documentar, deși intenția lui C. Stere a fost tocmai aceea de a zugrăvi psihologia tânărului încarcerat la Odessa, într-o închisoare politică, în așteptarea deportării. Viața de închisoare e sugestiv înfățișată în detaliile cotidiene, însă problema morală ce se pune prea tânărului revoluționar e rezolvată de obicei liric, în confesii zbuciumate și inconsistente. Lupta dintre ideal și „lut“ (de aici titlul), încercarea de a găsi (*post-festum*) rațiunile mai adânci ale acțiunilor lui revoluționare rămân la nivelul unor enunțuri cam pretențioase. Un personaj tipic rusesc este Tania, care se căsătorește fictiv cu Vania, aflat în închisoare, spre a-l putea urma în Siberia.

Hotarul și *Nostalgiu* reprezintă experiența deportării propriu-zise. Ele revelă în C. Stere, dacă nu un psiholog sau un moralist mai adânc decât precedentele volume, în orice caz un extraordinar observator al mulțimilor, din care indivizii se rețin doar ca portrete sumare, al calamităților care lovesc mari colectivități umane, al vieții trăite în comun, în condiții de promiscuitate și mizerie greu imaginabile. Pohodul spre Siberia, trenurile încărcate de deținuți, lagărele, miile de kilometri ai

călătoriilor „pe etapă“, cu deportați care invadează satele și cerșesc după un ritual sinistru – toate acestea alcătuiesc zguduitoare tablouri dantești, asemănătoare cu cele din *Casa morților* a lui Dostoievski. Dostoievskian e bălciul tragic al convoaielor de prizonieri supuși foametei și frigului, degradării fizice și morale, bolilor fioroase, crimelor nepedepsite, cruzimii poliției și autorităților țariste.

În *Nostalgii*, deportații continuă a se vedea și a discuta la nesfârșit, atmosfera febril intelectuală a cercurilor de autoinstrucție repetându-se pe o scară mai mare, cu eroi ce nu mai sunt copii și care încep să se epuizeze nervos. Însă dacă această latură a prozei lui C. Stere nu trece, în cel mai bun caz, de un nivel onorabil, el este un mare evocator al colectivității umane, în tablouri grandioase și impresionante. O conștiință artistică mai evoluată i-ar fi dictat poate și o manieră mai puțin literaturizată, care, pe alocuri, strică impresia de autenticitate. Scene atroce în sine (ca aceea cu Fany Perlov, silită la acceptarea unei promiscuități degradante) ar fi trebuit relatate direct, fără eufemisme artistice care atenuează impresia de grozăvie în loc s-o facă pregnantă. Aici se vede tot mai clar dezavantajul formulei hibride: romanțarea denaturează memoria. După cum, numeroasele scene erotice sunt de o perfectă naivitate, fiindcă lipsește autorului priceperea psihologică și totul are un caracter prea general ilustrativ, tipurile feminine orânduindu-se cuminte în scheme dinainte stabilite. Romanul își recapătă măreția în descrierea naturii siberiene, a spațiilor fără sfârșit, a marilor fluvii ce le străbat, a pădurilor colosale, a furtunilor și zăpezilor ce se abat ca adevărate cataclisme, a climei excesive. G. Călinescu, și după el alții, a citat paginile poetice în care tundra, taigaua și nordul înghețat sunt văzute cu un ochi halucinant, pe care nu-l avea nici chiar M. Sadoveanu în *Uvar* sau în *Cuibul invaziilor*. În linia lui Chateaubriand din *Atala* este episodul cu tribul de samoezi și cu prințesa Lirca, deși C. Stere îmbină aici poezia cu ironia. Avalanșa de întâmplări, oameni și locuri e neînchipuită, de o bogăție și o varietate pe care doar extrem de sumara psihologie le oprește să se transforme într-un mare roman.

În legătură cu volumul următor, *Ciubărești*, s-a ridicat unanim problema degenerării romanului în pamflet politic denigrator. Contemporanii au fost șocați de acest volum pentru că personajele li se păreau „cu cheie“ și pentru că interpretarea lui C. Stere era tendențioasă. Trebuie totuși spus că întreg ciclul cuprinde personaje „cu cheie“, chiar dacă, fiind vorba de realități politice românești, în *Ciubărești*, identificarea era mai lesnicioasă. *Bietului Ioanide* i s-a adus aceeași învinuire la apariție, romanelor lui Eugen Barbu de asemenea. Importantă nu este însă cheia (cu timpul ea ne preocupă mai puțin), ci calitatea literară. Iar *Ciubărești* e un roman satiric, pe alocuri remarcabil prin sarcasmul corosiv. Metoda însăși, swiftiană la origine, are similitudini cu a lui Arghezi din *Țara de Kutu*. [...] Ciubăreștii întruchipează formele fără fond maioreștiene într-un chip caricatural. Istoria și geografia târgului sunt povestite cu umor. Campania electorală este un moment plin de haz. Recunoaștem tranzacțiile, limbajul din *O scrisoare pierdută*, deși nu arta subtilă de acolo. Canta e un Cațavencu, la fel Nitza Vasilescu; Tică Vasilescu e un specialist cu metodă personală în cumpărarea voturilor, Christofor Arghir e demagogul (el cade într-o hazna, neuitându-se pe unde calcă, întocmai ca un personaj din *Princepele* lui Barbu). Themistocles se însoară cu o nemțoaică numai fiindcă e savantă ca și el, dar o gonește excedat de pianul, papagalul, câinele și pisica de care nevasta nu înțelege să se despartă. Asemenea scene de umor absurd sunt în proza lui Anghel și Urmuz. [...] Schematismul nu mai e supărător aici, fiind vorba de satiră. C. Stere ascundea un comedigraf, un observator caustic al moravurilor. Cu adevărat slab e volumul *În ajun*, pentru ca în *Uraganul* (revoluția rusă din 1905, răcoalele țărănești din 1907) să regăsim mișcarea colosală a maselor și atmosfera așa de potrivită talentului lui C. Stere din volumele mai vechi. Deși nici aici indivizii nu joacă, literar, rolul central, C. Stere e, ca și Rebreanu, un „romancier al gloatei“. Comparația cu L. Rebreanu îl dezavantajează, desigur, fiindcă autorul *Uraganului* n-are simțul de construcție al aceluia și alunecă prea des în facilitate. Autenticitatea *Răscoalei* fiind

artistică, a *Uraganului* e, până la punctul în care C. Stere este consecvent, documentară. Mai mult aici decât în *Nostalgii* nivelul conversațiilor politice e relevabil, dar ideologul prin excelență care a fost C. Stere nu a scris cu adevărat în *În preajma revoluției* un roman politic, în sensul problematicii specifice. Materia brută fiind mereu politica, interpretarea suferă de oarecare simplificare și generalitate. Prin anvergură și prin ineditul temei, *În preajma revoluției* reprezintă o experiență excepțională în proza românească, iar C. Stere este un autor de care trebuie să se țină seamă.

(„România literară“, IX, nr. 11, 11 martie 1976, p. 9; text reluat cu mici modificări în *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, București, Editura Paralela 45, 2008, p. 781-784.)

*

1988

MIHAI ZAMFIR

***Poate oricine să scrie un roman?
Despre proza lui Constantin Stere***

[...] De fapt, nu atât situația concretă a masivului roman intitulat *În preajma revoluției* (8 volume) ne interesează aici, cât semnificația teoretică degajată de aventura scrierii lui. Poate oricine să scrie un roman? [...]

Opera literară a lui Constantin Stere agită multe spirite în ultima vreme – și pe bună dreptate: cele 8 volume ale ciclului monumental, dictate cu o viteză de necrezut, în febra celui ce vrea să spună totul cât mai ar încă timp, sugerează involuntar unele tehnici contemporane de redactare, așa-numitele „romane la magnetofon“, compuse în situații-limită, mărturii esențiale sau confesiuni ce nu mai pot aștepta. *În preajma revoluției* reprezintă și el o mărturie, o notare de adevăruri ce-i par autorului fundamentale, întreprinsă până la ultima picătură a energiei vitale, aproape *in articulo mortis*. Ignorarea de către critica

ultimelor decenii a acestei fresce narative și absența numelui lui Stere din sintezele și comentariile consacrate perioadei interbelice au de ce să ne mire: autorul a scris o operă ieșită din comun, pe care nimeni n-ar trebui s-o ignore. Potrivit însă unei echivalențe sumare, omul politic Constantin Stere a transferat asupra romanului său toate umbrele și dubiile legate de viața sa publică. În schimb, simpatizanții persoanei combative au fost gata să atribuie romanului meritele autorului său. Paginile elogioase semnate de G. Călinescu, Șerban Cioculescu sau Pompiliu Constantinescu ne par la fel de disproportionale față de meritele reale ale romanului ca și ignorarea lui completă. Toate ne fac să bănuim că asupra acestui text stăruie numeroase confuzii, nici până astăzi risipite. [...] Însă nici criticii și nici doctrinarii deveniți romancierii nu au fost măsurăți cu aceeași măsură ca prozatorii propriu-ziși. De la G. Ibrăileanu până la Stere, romanele acestor *outsiders*, privite cu simpatie îngăduitoare, sunt în fapt asimilate unor încercări prozastice paralele, diferite de cele ale lui Rebreanu sau Cezar Petrescu. Poate că în virtutea acestei unități de măsură diferite, tacit acceptate, *În preajma revoluției* – apărut între 1931 și 1936 – a provocat glose entuziaste ale criticii și un interes acut printre cititori.[...]

Dar nu reevaluările estetice sau convențiile unei critici aproape uitate ne interesează acum (romanul a ieșit din circuitul viu al referințelor noastre pentru rațiuni ce nu au nimic a face cu esteticul), ci problema teoretică în forma ei cea mai pură: unde începe și unde se sfârșește *romanul* într-o structură de intenții narative. Altfel spus, ce îi este absolut necesar unei secvențe narative pentru a se transforma în roman și a nu mai fi autobiografie, memorii sau istorie. Dacă romanul ar putea fi definit, în chip cu totul primitiv, drept „structură narativă amplă + X“, cel mai pasionant mister l-ar reprezenta identitatea acestui X. Toți criticii care s-au ocupat până acum de romanul lui Stere, de la G. Călinescu până la Ov. S. Crohmălniceanu, sunt de acord că avem a face cu „memorialistică trucată“. Este însă necesară o definiție stilistică a sintagmei „memorialistică trucată“.

După primele pagini ale volumului I din ciclu, *Smaragda Theodorovna*, o șovăială fundamentală se face simțită – o șovăială bine ascunsă la început, oculată cu grijă, dar treptat instaurată în însuși miezul construcției. Volumul intitulat *Smaragda Theodorovna* își desfășoară în parte acțiunea înainte de nașterea eroului-narator, Vania Răutu – cu alte cuvinte, îndeplinește condițiile ideale pentru a fi ceea ce se cheamă o „relatare obiectivă”. Stere însuși subintitulează acest volum *Prolog*, adică uvertură a imensului ciclu. Ca și episodul *Swann* din *A la recherche du temps perdu*, el ar fi putut însemna marea reușită – și unii exegeți obsedați de romanul tradițional au fost tentați să atribuie *Smaragdei Theodorovna* calificativul suprem. Adevărul este cu totul altul: prin compunerea unui „prolog” și prin căutarea cu orice preț a obiectivării în relatare, autorul încearcă să amâne, instinctiv, momentul când adevărul va ieși la iveală. Care „adevăr”? El constă în tentativa de a da formă românească la ceea ce în chip natural nu era decât o autobiografie. C. Stere a simțit nevoia de a-și povesti viața, conferindu-i o alură exemplară: date fiind exoticele, bogăția și semnificațiile ei – nimic mai normal! L-a mușcat însă, în același timp, demonul romanului. E greu să ne dăm seama exact de ce. Probabil că atmosfera pro-românească a deceniului patru, emulația unor critici autori de romane și, mai ales, dorința de a-și lua o revanșă spectaculoasă față de cei ce-l marginalizaseră – toate la un loc au născut ireprezensibila ambiție de a fi romancier. Marea ambiguitate de natură stilistică pe care se bazează *În preajma revoluției* constă tocmai în acest pariu imposibil: cum să transformi memoriile în roman? [...]

Prologul intitulat *Smaragda Theodorovna* simbolizează eșecul prin reflex; prea inteligent pentru a nu-și da seama cum se construiește un roman, Stere imaginează în primul volum al ciclului trapa absolut verosimilă. În prima pagină a romanului – o scenă de așteptare agitată; unul din principalii eroi, Iorgu Răutu, tatăl lui Vania, își face apariția. La ridicarea cortinei, nimic nu lasă încă să se prevadă memorialistica: autorul se obiectivează cât poate, mișcărilor personajelor sunt

notate cu detașare, Iorgu însuși se bucură de o schiță de portret inspirată, ironică (dar cu măsură), simpatică și nuanțată. Pornirea de a actualiza, de a relata faptele sub forma a ceea ce astăzi numim „discurs auctorial” este manifestă și constantă. Stere a înțeles de altfel rigorile romanului și la nivelul compoziției: după numai un singur capitol și după scena prezentării protagoniștilor romanului cu ajutorul pretextului sărbătorii prilejuite de botezul copilului, autorul schițează mișcarea clasică, întoarcerea în trecut pentru explicarea prezentului. Înainte de a fi fost definite de Genette și înainte ca rolul lor determinant în nașterea structurii românești să fi fost studiat, analepsele și prolepsele își schimbă alegru rolurile în volumul de față, menținând iluzia romanului la nivelul structurii generale. Lecția speciei pare a fi fost perfect asimilată de Stere – cel puțin la nivelul intențiilor. Ce se va întâmpla, însă, cu traducerea ei în viață? Toate lumea știe că Stere a eșuat și că memorialistica lui nu a ajuns să fie un roman propriu-zis. Nimeni însă n-a arătat convingător de ce.

Anumiți indicali ne stârnesc neliniște chiar în această parte obiectivă a romanului: ei iau forma unor fraze de factură bizară, pe care contextul românesc ar trebui să le respingă instinctiv. La început concedem că ar putea fi vorba de o șovăială stilistică, de o cădere a atenției scriitorului, însă asemenea fraze se înmulțesc, ajung surprinzător de numeroase, se transformă în sistem; în plasa lor acum compactă, întinsă pe parcursul întregului text, cad aproape toate celelalte fraze al căror efect rămâne iremediabil ratat. Și atunci suntem siliți să observăm că nu mai e vorba de accidente stilistice, ci de cu totul altceva. [...]

Toate exemplele sunt luate din primele capitole ale primului volum, iar numărul lor s-ar fi putut ușor tripla pe parcursul aceluiași pagini; la nivelul celor 8 volume ale romanului, indicii „teoretici” care întrerup narațiunea sunt de ordinul miilor și pătrund atât de adânc în stilul propriu-zis al autorului, încât cu greu ni-l imaginăm pe Stere fără pletora acestor naive comentarii socio-psihologice. Că ele fac corp străin în textul romanului nu încapă nicio îndoială: în primul

rând prin caracterul lor auto-comentativ, gata să traducă în termeni noționali și expliciți concluziile pe care ar trebui să le tragă cititorul însuși. Dacă există romane contemporane în care asemenea pasaje teoretice fac legea, inaderența narativă a fragmentelor de mai sus la corpul propriu-zis al romanului are o altă explicație. Stere caută întotdeauna semnificația generală în dauna celei individuale. Dar romanul a fost dintotdeauna victoria individualității; specia însăși s-a afirmat în zorile individualismului european, în momentul trecerii de la Renaștere la Baroc – și de atunci recuza colectivismului și a spiritului gregar s-a transformat în „lege” nescrisă a romanescului. Nu numai că romanul înseamnă ieșirea spectaculoasă a individului din categoria căreia îi aparține, ci și pentru că romanul afirmă un punct de vedere personal, opus adevărului curent. Concluzia specifică: romanul nu numai că proclamă individualismul, dar își construiește textul pe lupta dintre destine individuale, dintre vieți meschine și aspirații compensatorii. [...]

În cel mai „obiectiv” dintre romanele ciclului său, în *Smaragda Theodorovna*, Stere execută mișcarea exact opusă, în contratimp cu mișcarea romanescă originală: aflat în mijlocul unui salon și manevrându-și personajele pentru o scenă pasională, Stere pare interesat nu atât de soarta individuală a eroului său, ci de destinul clasei sociale sau al categoriei psihologice cărora acesta se încadrează. Aventurile imprevizibile ale figurilor basarabene capătă sens – pentru autor – doar în măsura în care justifică destinul Basarabiei. Scriptic vorbind, Stere se află de partea istoriei, nu de partea personajelor – și aceasta e latura cea mai falsă a posturii sale de romancier. [...] În scenele din *Smaragda Theodorovna*, toate personajele, de la cele importante până la cele episodice, rămân fanteze mișcate de „legile sociale”, întruchipări ocazionale de prototipuri transcendente, care ar putea fi numite „moșierul naționalist”, „moșierul cosmopolit”, „preotul bețiv”, „profesorul liberal” etc. etc. Fiecare nouă apariție caută mai degrabă să illustreze prototipul decât să inoveze în sens pictoresc și individual. [...] Aceasta explică și senzația nelămurită

de artificial pe care o degajă *Smaragda Theodorovna*. Deși scris la o jumătate de secol după *Viața la țară* a lui Duiliu Zamfirescu (operă față de care manifestă adânci afinități), textul volumului I datează astăzi prin fiecare frază și lasă senzația că o întregă etapă mai trebuia parcursă până când întâmplările să se transforme în roman. *Viața la țară* nu e nici pe departe o capodoperă. Totuși, Duiliu Zamfirescu, romancier veritabil, a avut intuiția de a ilustra o schemă socio-istorică preconceptută printr-o serie de cazuri individuale, fiecare excepțional în parte, și prin o administrare doar indirectă a lecției doctrinare.

Cel mai obiectiv dintre romanele ciclului, volumul I, devine cu greu text de roman din cauza rezervei mentale fundamentale ce domină scrierea. Tot mai vizibilă pe măsura acumulării volumelor, rezerva de care am vorbit se află aici într-o fază incipientă, totuși detectabilă. Relatând fapte petrecute, în principiu, cu mulți ani înaintea nașterii sale, autorul nu execută altceva decât o galerie de portrete ale societății basarabene din epoca familiară lui – o galerie veșnică prin structura ei acronică. Dar rezerva mentală a lui Stere mai ține și de altceva: ajuns la bătrânețe, politicianul și profesorul ne povestește o lungă istorie din care să rezulte că el e cel care a avut toată viața dreptate și că ideile sale au reprezentat singura opțiune justă; un fel de istorie edificantă, pe cât de lungă, pe atât de orientată. Evident, desenul de ansamblu și teza perpetuu apărută devin perceptibile după parcurgerea primelor volume; însă acest spirit teleologic comandă scrisul lui Stere chiar în cele mai anodine episoade. Dorind să facă o lungă demonstrație a perspicacității sale de vizionar politic și gânditor social (ultimele două volume, *În ajun* și *Uraganul*, sunt aproape naive din acest punct de vedere), falsul romancier răpește compunerii tocmai specificul romanesc – imprevizibilul, surpriza. Când se sfârșește „prologul”, iar romanul intră pe făgașul său normal, elementele strict memorialistice, până atunci ținute în frâu, reapar în forță și determină structura narațiunii. Nicio surpriză la capitolul diegetic: se naște un copil în familia Răutu, copil nedorit, apărut pe lume sub semn nefast – iar toată viața lui se înscrie

matematic sub zodia conflictului cu cei puternici. După primele capitole, nu mai avem nicio îndoială; ciocnirile cu „societatea” ostilă vor fi ca și programate, formarea viitorului revoluționar decurge cu aceeași precizie; mai mult, episoadele înseși ale vieții lui Vania Răutu dau relativă concretețe unei scheme apriorice. Oricum, existența lui Constantin Stere povestită de Constantin Stere sub forma romanului *În preajma revoluției* este o viață aranjată, stilizată și asezonată în asemenea măsură, încât să corespundă idealului preconcept. Autorul însuși ajunge poate să creadă că *aceasta* va fi fost viața sa reală: este forța iluziei! Spiritul simetric al lui Stere și-a recompus „en raisonneur” viața și a făcut din copilăria și adolescența lui Vania Răutu un soi de model al vieții de viitor om politic. E ciudat cum suma de previzibil aflat aici până la limita locului comun nu pare a-l jena pe autor: Constantin Stere crede în formula lui narativă cu aceeași convingere adâncă pe care a atașat-o utopiilor sale sociale.

Cel de al treilea volum, *Lutul* – relatare a primelor experiențe penitenciare ale lui Vania Răutu și a trimiterii eroului în Siberia –, reprezintă, din punct de vedere stilistic, o placă turnantă aproape emoționantă: acaparat definitiv de formula memorialistică, autorul se crampează cu toate forțele de urmele de „obiectivare” moștenite de la *Smaragda Theodorovna*. Condiție scriptică tutelară, memorialistica este însă prea puternică pentru a i se mai opune ceva: pasajele esențiale din *Lutul* au forma unor vagi însemnări ale eroului, a unor jurnale intime, carnete de închisoare etc., totul scaldat în veșnicul monolog al vocii care vine de dincolo de Vania Răutu și care este, indubitabil, a lui Constantin Stere. Aproximativa convenție obiectivă din *Smaragda Theodorovna* apare aici fără-mișcată de la prima pagină. Atenția naratorului s-a fixat, definitiv, asupra pasajelor în stil direct și asupra monologului interior. În ele rezidă toată substanța literară a textului. Autorul mimează din ce în ce mai vag și mai puțin convins formula romanescă tradițională (s-o numim balzaciană sau tolstoliană); fluxul memoriei înecă totul. În volumul al treilea, se petrece schimbarea decisivă din punct de vedere stilistic, adică

abandonarea convenției românești tradiționale. O dată cu *Lutul*, trecem în memorialistică pură.

S-a făcut un caz enorm – și până la un punct justificat – de cele două volume consacrate exilului siberian al eroului, *Hotarul* (volumul IV) și *Nostalgii* (volumul V). Chiar exegeții care au avut oarecare rezerve față de formula romanului *În preajma revoluției* s-au regăsit unanimi în a proclama episodul siberian drept o capodoperă. La nivelul acestei biografii trucate, el cuprinde fără îndoială paginile cele mai inspirate, memorabile prin exotismul lor intact conservat după trecerea a mai mult de jumătate de secol. Tocmai în virtutea valorii lor recunoscute, suntem tentați să alegem episodul siberian (adică volumele *Hotarul* și *Nostalgii*) pentru a demonstra, în câmpul unei teorii a textului romanesc, de ce această construcție cu aparențe de roman nu este de fapt unul real și, mai ales, în ce constă diferența dintre memorii și roman.

Ceea ce frapează în episodul siberian (situație recurentă în aproape toate volumele ciclului, dar aici luând forme acute) este repetitivitatea necontrolată. Același fragment narativ și aceeași soluționare a lui revin, cu minime schimbări, cu retușuri insignifiante, pentru ca – până la urmă – să recunoaștem din punct de vedere stilistic aceeași scenă. Vania Răutu nimește într-un sat sau într-un oraș din Siberia; caută o gazdă și până la urmă o găsește; face cunoștință cu ceilalți exilați politici ai localității, veritabilă faună stratificată – aceeași pretutindeni; are loc, inevitabil, un episod erotic ce-l tulbură grav pe erou; urmează conflictul cu autoritatea locală, personificată de cutare ofițer satrap; consecință inevitabilă – Vania va fi mutat disciplinar în alt sat, de obicei și mai departe de Europa, pentru a atinge în cele din urmă Cercul Polar. Orașele pelerinării se numesc Tiumen, Kurgan, Turinsk, Spaskoie, Iamalsk, Iercinsk etc., femeile poartă și ele nume diferite, Aculina, Ruxanda, Avdotia, Lirca etc., „tovarășii” de exil sunt zeci și zeci (numele și siluetele lor nu pot fi reținute, cu toate că C. Stere vrea să-i facă fiecăruia un portret „ca în romane”), iar geografia salbatică-mirifică a Siberiei își pierde în cele din urmă contururile, transformându-se pentru noi doar într-o

impresie globală de teroare și admirație. De la un punct anumit al volumului *Hotarul* înainte, această schemă repetitivă, obsedantă, ajunge valoare în sine, independentă ca un resort exterior narațiunii, propagând la infinit circularitatea. Monotonie calculată? Ce se întâmplă de fapt? Autorul are impresia că scrie un roman, dar, în realitate, înregistrează cronicărește *toate întâmplările* pe care le-a trăit. Absolut pe toate! Biografic, ele îi sunt la fel de prețioase. Suita completă de evenimente reale se înscrie în logica biografiei, dar în anti-logica narațiunii romanești.

Legea care guvernează, în acest caz, romanul – spre deosebire de memorii – poate fi dedusă *à rebours* cu relativă facilitate: romanul este obligat să unifice într-o singură apariție memorabilă și fictivă (adică abstractă prin raport la continuent) zecile de scene accidentale. În suita de întâmplări teribile de reale ce constituie *În preajma revoluției*, fiecare dintre scenele reiterate o slăbește, stilistic, pe cea precedentă, până când episoadele vag simetrice se anulează unele pe altele. Într-un roman adevărat – deoarece s-ar fi putut scrie unul plecându-se de la extraordinara experiență siberiană – două sau trei scene ar fi sintetizat puzderia faptelor concrete și asemănătoare unele cu altele, oferind modele definitive, structuri abstracte imposibil de confundat. Iată că romanul se constituie, probabil, printr-o neașteptată operațiune de stilizare regresivă, pentru a o numi astfel: din suprafața plană, variată și pitorească a evenimentelor, romancierul nu alege unul anumit, ci încearcă să găsească numitorul comun al tuturor, operațiune strict-matematică, înrudită mai degrabă cu raționamentul. Faimoasa priză asupra realului, presupusă de demersul prozatorului, rămâne în cele din urmă o formidabilă iluzie: romancierul începe să-și desfășoare arta doar atunci când reușește (dacă reușește!) să se detașeze de concret și să accedă la lumea abstracțiunilor. Elementul propriu-zis concret cu care lucrează romancierul este un efect al iluziei cititorului și al unui scenariu atent regizat; el rămâne cel mai neînsemnat element din toată construcția; dar contează imens arhitectura subtilă,

internă și calculată a narațiunii. Acoperirea ei cu fraze și obiecte reprezintă un act aleatoriu. [...]

În mod curios, Constantin Stere pare a fi avut intuiția acestui fapt în tinerețe, atunci când a compus nuvela *În voia valurilor*, publicată în 1912 în „Viața românească”: lumea exilului siberian era evocată aici pentru prima dată cu forța unei experiențe autentice și a unui exotism implicit. Numai că, spre deosebire de romanul ulterior, avem a face aici cu o *singură* scenă crucială, cu un *singur* drum prin Siberia, cu un *singur* cuplu de gardieni, cu o *singură* aventură memorabilă concentrându-le pe toate celelalte. În 1912, Stere pare a se afla în posesia unui adevăr estetic elementar, pe care după aceea îl uită. E hazardat să afirmăm, contra opiniei curente, că nuvela *În voia valurilor* este superioară celor două volume „siberiene” din ciclu, totuși, privind lucrurile fără prejudecăți, aceasta este situația. O nuvelă perfectă arhitectonic, cu un neașteptat și dramatic climax, se desface ulterior în zecile de episoade și sutele de personaje, toate – vai! – extrem de autentice și slăbind concentrarea dramatică a textului. Această lecție indirectă pe care Stere și-o administrează involuntar lui însuși spune mai mult despre condiția estetică a narațiunii decât un tratat de specialitate.

În al doilea rând, celebrele volume siberiene din ciclu își pun în discuție calitatea de roman prin diferența esențială pe care ne fac s-o notăm între *spațiu* și *loc*. Rezumând o discuție teoretică ce ne-ar duce prea departe și reținând doar ce trebuie reținut pentru nevoile demonstrației, să observăm că *structura narativă* este *creatoare de spațiu*. Non-literatura, para-literatura și literatura mai puțin reușită nu ating pragul *spațiului*, ci se desfășoară într-un anumit *loc*. Pentru noi, diferența dintre cele două concepte rămâne esențială. *Spațiul* poartă toate semnele construcției abstracte, executate după un plan personal de prozator talentat; cu alte cuvinte, el este o ipoteză pur literară, opusă ca spirit locului real. Că acest spațiu literar va fi adesea construit pornindu-se de la un loc concret – nu încapă îndoială. Dar un ochi experimentat va distinge imediat între locul recognoscibil în mod vulgar (deci repetitiv)

și spațiul care poartă semnele unicității. Locul poate reveni în multe cărți, sub pana a diferiți autori, păstrându-și nealterată identitatea; dar spațiul nu apare, literar, decât o singură dată și rămâne inseparabil de narațiunea care i-a dat naștere. Rupt din textul său original, ca o frescă legată întim de zidul unei anumite construcții, spațiul se pulverizează. [...] Unic și irepetabil, spațiul (spre deosebire de loc) va fi mereu extrem de unitar, fără fisuri interne, redus la întindere în raport cu realitatea (prin excelență „loculară“). Explicația e simplă: din moment ce spațiul va fi selectat și reformulat în termeni unici, extras special dintr-un loc imens și amorf, dimensiunile lui sunt derizorii în raport cu cele ale locului. Dar trebuie să adăugăm imediat că spațiul se definește ca purtător de semnificație, pe când locul va fi, din acest punct de vedere, neutru. [...]

Redusă la câteva episoade concentrate și lipsită de prea stricta realitate geografică, adică spațializată, Siberia lui Stere ar fi putut deveni un teritoriu mirific și din punct de vedere literar; fragmentată în zeci de locuri reale, ce solicită nu imaginația, ci memoria hărții, ea rămâne doar pitorească. Probabil că cel mai extraordinar peisaj terestru s-ar dovedi în cele din urmă fastidios fără intervenția literarului: importanța vitală a artei poate fi măsurată și prin acest involuntar ricoșeu.

Sub forma unui voiaj nesfârșit *ad loca tremenda*, Siberia lui Stere ne aduce și în fața problemei „descrierilor de natură“. Care e statutul lor într-o asemenea narațiune ambiguă? Descrierile siberiene, parcurse de un indeniabil suflu septentrional, au reprezentat, încă de la apariția cărții, un argument decisiv în favoarea acestui ciclu romanesc. Cititorii și critica au părut a fi cu deosebire sensibili la ineditul peisajului tundra (premieră absolută în literalele românești!) și la ceea ce părea a fi „acuitatea peisagistică“ a autorului. Încă din primul volum, Stere introdusese natura drept o componentă obligatorie a structurii românești: peisaje cu farmec autohton înconjoară Năpădenii, punctul central, locul original al romanului *Smaragda Theodorovna* și axul fix în jurul căruia gravitează primele trei volume. Dacă în debutul ciclului peisajul joacă un rol oarecum accidental, importanța lui sporește odată cu

volumul *Lutul* pentru a căpăta individualitate spectaculoasă în următoarele două.

Capacitatea cuvintelor de a capta picturalul a fost întotdeauna extrem de limitată. Chiar în cele mai celebre descrieri, întinse uneori pe zeci de pagini (ca la Chateaubriand), scriitorul ajunge rareori să „descrie“ în sensul strict al termenului; vehicolul verbal reușește cu dificultate să transporte în conștiința cititorului forme, culori sau sunete. De cele mai multe ori, autorul descriptiv nu face altceva decât să traducă reflexul pe care o anumită realitate l-a avut în conștiința lui, adică să transcrie semnificații în mod evident secundare în raport cu peisajul. Faptul rămâne valabil pentru oricare prozator descriptiv, fie el cât de reputat ca „pictor al naturii“; și e de două ori mai adevărat în cazul unor prozatori obișnuiți, la care descrierea de natură nu reprezintă decât un argument pasager în demonstrația narativă. (Pentru dezbaterea teoretică a chestiunii, v. Micheline Tison-Braun, *Poétique de paysage*, Paris, Nizet, 1980, în special cap. III). Nu sub acest aspect universal analizăm descrierile lui Stere, ci sub acela mai banal al adecvării tabloului la proiectul său narativ.

Luăm la întâmplare două scurte scene (evităm pe cele sub formă de imense poeme în proză despre tundră și taiga, oferite ca exemple în toate analizele) mai puțin cunoscute, dar perfect incastrate în narațiune.

„Barjaua luneca lin, fără nicio legănare, după odgonul ce-o lega de Minin. Soarele arunca din spate razele sale viorii, care înfășurau dealurile împădurite ale țărmlui drept într-o rețea de lumini și umbre, irizau șesul jos din stânga, acoperit de finețe vestejite până în zare, și aprindeau crucile aurite de pe biserici, care singure înveseleau puțin satele mohorâte cu căsuțele lor triste, din bărne înnegrite de vremuri și intemperii. În albia largă ca un braț de mare, măicuța Volga își mâna liniștită și maiestoasă undele sale verzui cu reflexele roșietice ale apusului. Liniștea și întinsul respirau măreția și puterea naturii, care parcă vestea sufletul poporului zămislit în sânul ei“ (vol. III, p. 277-278).

„Ianuarie, februarie, martie, sfârșitul lui aprilie, – nicio schimbare! Alb e câmpul până-n zare... Alb e râul abia învi-nețit de crăpăturile și crețurile gheței... Alb e târgul înnămețit, abia răzbat ici-colo bârnela negre ale caselor... Alb e cerul abia zgâriat de dungi ușoare de fum ce se topesc în văzduh... Alb e universul întreg... alb și rece, și sumbru ca un mausoleu de marmoră, și tot așa lipsit de viață... Dar iată că din stepe începe să bată un vânt mai dulce. Peste ghețurile Tobolului năvălesc apele încălzite de la obârșia lui din sud și, lovindu-se de bariera aceasta, îneacă partea de jos a orașului și se revarsă până-n zare, ca un lac, ca o mare, ca un ocean... Peisagiul se schimbă din ceas în ceas, din minut în minut, ca un decor de feerie“ (vol. IV, p. 74-75)

În fluxul memoriei, Stere se oprește pentru a descrie. Aceasta nu înseamnă că tabloul nu ar fi chemat de context, ci doar că autorul, la curent cu convenția literară a secolului al XIX-lea, concepe pasajul descriptiv ca fragment posedând rigori stilistice proprii. Care ar fi acestea? În primul rând, literaturizarea. Prin toate detaliile, autorul ne avertizează că „acum începe literatura“. Dar literatura va fi, pentru el, o operațiune metodică de alegere a cuvintelor și de adjectivare. Un substantiv fără adjectiv e mai puțin „poetic“, după canoanele prozei din secolul trecut, și prozatorul-memorialist procedează în consecință. Dincolo de adjectivare, mult mai complicată ne pare metaforizarea, care sugerează o frază atent construită și muncită („soarele aruncă raze“, „rețeaua de lumini aprindea crucile de pe biserici“, „crucile înveseleau satele“ etc.); se ajunge la construirea unor metafore personificatoare extrem de complicate, chiar prețioase, plecând de la termeni abstracti („liniștea și întinsul respirau măreția“) ce ridică deodată tabloul la o valoare voit simbolică, aproape o concluzie conceptuală. Iar al doilea fragment pare construit după cadența și rigorile poemului în proză, cu repetiții anaforice la fel de „poetice“ și cu un studiat ritm al frazei. Imediat ce crede că transcrie o senzație directă, Stere revine automat la comentariul său noțional, orientând amabil concluziile cititorului. E greu de imaginat, în asemenea condiții, o descriere spontană: ea nu

va fi decât tot ilustrare a adevărului teoretic spre care tinde autorul. Teoreticianul nu se uită pe sine nici în aceste pauze de la fluxul narativ.

Că așa stau lucrurile o dovedesc și cuvintele sau sintagmele care, în mod normal, sunt absente din descrierile tradiționale. În primul fragment, Stere vorbește de „măicuța Volga... liniștită și maiestoașă“, iar peisajul din jurul ei „parcă vestea suflatul poporului zămislit în sânul ei“. În cealaltă descriere, obsesia albă a universului alunecă spre o comparație neașteptată: „Alb e universul întreg... alb și rece, și sumbru ca un mausoleu de marmură“. Descrierea lui Stere aglutinează obligatoriu semnificații ori detalii culturale. Ea nu se menține niciodată la nivelul – și acela iluzoriu – al transcrierii pure de senzații, ci trece la cel al solicitării depozitului cultural colectiv. Mentalul cultural comun rămâne la Stere un obiect continuu de referință. Secolele XVIII și XIX nutriră iluzia descrierii pure, adică a transpunerii totale între cele două coduri: codul formelor, culorilor, sunetelor și parfumurilor și acela al cuvintelor; autorul peisajelor din *În preajma revoluției* respinge spontan iluzia, angajându-se instinctiv pe panta descrierilor bazate pe depozit livresc. Stere nu poate literaturiza fără o concluzie teoretică.

Descrierile de natură din acest roman pun într-o lumină crudă contradicția fertilă ce stă la baza imensei structuri narrative: deși își pregătește atent toate „aparițiile literare“, avertizându-ne de iminența ivirii lor, marcând o pauză în povestire și schimbând structura frazelor, autorul nu se poate smulge propriei sale condiții – aceea de memorialist-ideolog. În romanul său, Stere „știe tot“ și își asumă acest rol cu toată seriozitatea: nu numai legile sociale, sensul istoriei, nu numai locul său în istoria contemporană a României nu au secrete pentru el, ci nici măcar semnificația transcendentă a peisajelor. Nimic nu-i scapă! În fața descrierilor de natură, prozatorii autentici se simt obligați să mimeze inocența și mirarea; creatorii omniscienți, ei sunt firește la curent cu evoluția întâmplărilor și a personajelor, deoarece toate reprezintă fructul imaginației lor; în fața spectacolului naturii, luați parcă

prin surprindere, ei se opresc o clipă, stupefiați de splendoarea sau de ostilitatea ce vin de dincolo de ficțiunea lor narativă, înzestrate cu o obiectivitate parcă supraumană.

Nefiind decât un romancier travestit, Stere acordă, aparent, descrierilor locul obișnuit în romanul tradițional. Dar nu le mai respectă spiritul. Ideologia biruie și aici. Țesătura de roman trucat iese la iveală acolo unde te aștepți mai puțin – adică în cele mai „literare“ pasaje, în descrierile cu poeticitate declarată.

Ajunși la sfârșitul acestor considerații, să observăm că analiza stilistică a textului numit *În preajma revoluției* ne-a interesat în primul rând prin problema teoretică pe care el o ridică: la ce se reduce diferența dintre un roman și un non-roman, care este acel quid, esențial ce provoacă romanul. Toate observațiile de până acum decurg dintr-o premisă ce se impune: romanul construiește în imaginar și în abstract, memoriile luptă pe terenul concretului real. Ceea ce face din romanul lui Stere o construcție specială este tocmai atașarea obsesivă și inconștientă de realul trăit, de parcursul traversat ca persoană umană. În raport cu referentul – oricât de interesant ar fi el – romanul reprezintă o extraordinară „minciună“, o invenție absolut gratuită, pe care nici o rațiune practică n-o poate justifica. Iată-ne ajunși, fără voie, la condiția literaturii înseși. Textul romanesc nu construiește doar o non-realitate, o ficțiune (ar fi prea simplu!), ci o anti-realitate, a cărei structură se află în raport de totală agramaticalitate față de discursul ce ar transcrie pur și simplu lumea înconjurătoare. Tocmai această diferență specifică iese în evidență când citim *În preajma revoluției*: compusă ca un discurs transcriptor de real, cu referent oarecum verificabil, ea încalcă ceea ce observăm că reprezintă legea de bază a speciei.

Altă concluzie: într-o ordine rațională a lucrurilor, impresia pe care o provoacă textul romanesc trebuie să fie aceea de imprevizibil. Transcriind, aparent, fapte la care asistă, romancierul trebuie să fie la fel de mirat ca și cititorul. Iluzia verbală tinde spre o astfel de perfecțiune mimetică, încât autorul-creator și cititorul ocazional par a descoperi concomitent aceeași

realitate. Familiară unuia (scriitorului care a imaginat-o) și străină celuilalt (cititorul – factor obligatoriu în schemă), supra-realitatea textului romanesc cuprinde o plasă întinsă de „indici ai inocenței“ destinați să provoace senzația că parcursul textului este străbătut împreună de cititor și de autor. Prin comitența auctorială obligatorie, cei doi descoperă în același timp toate accidentele traseului narativ. La Stere însă, nici urmă de concomitență! Raționalitatea unui discurs perfect gramatical în raport cu realitatea ne urmărește de-a lungul celor 8 volume.

Față de normele curente ale comportării sociale și față de paradigma unei comportări obișnuite, romanul autentic ne propune o excepție scandalosă, un anti-model: de la Don Quijote până la Naratorul din *À la recherche du temps perdu*, romanul a avut în centrul său un caz de individualism extrem, care s-a definit constant prin contrazicerea programată a discursului oficial, fie că acesta era social, etic sau literar. Romancierul și-a însușit prin definiție contestația eroului său. Madame Bovary nu e numai Flaubert, ci oricine aderă adânc la convenția romanescă. În conflictul perpetuu dintre individual și social, romanul se atașează decis individului, dându-i acestuia dreptate contra a orice și oricui, reclamând justiție pentru persoana izolată, revoltată contra normei comune. Discursul din *În preajma revoluției* este însă un discurs supraindividual, o transcriere de legi sociale și o administrare de lecții eroului. În conflictul dintre individ și restul lumii, ideologul Stere pare mereu tentat să amendeze individul în numele faimoaselor „legi“. Oricât ar părea de curios pentru aceasta memorialistică trucată, Stere nu ia partea eroului (cu care de fapt naratorul se identifică), ci îl sacrifică pe acesta interesului social.

În romanul autentic, autorul pare a se supune, fascinat, suprarealității pe care el însuși a creat-o; *În preajma revoluției* oferă exemplul ideologului memorialist căruia realitatea concretă ar trebui să i se supună. Cele mai neprevăzute accidente se vor încadra până la urmă în logica discursului său raționalizator. Nici când esența gândirii socialiste n-a fost mai autentic ilustrată, deși de o manieră involuntară.

Revenind, – pentru a câta oară? – la întrebarea de aparență naivă „Ce este romanul?“, oferim în finalul acestui studiu o definiție de natură pur stilistică. Dacă nu e cu desăvârșire inedită, ea are oricum meritul de a fi „clișeu negativ“ al aventurii lui Constantin Stere din ciclul *În preajma revoluției*. Totalizând prin contrast toate eșecurile proiectului său, putem spune că romanul este „O structură narativă abstractă și artificială față de referentul presupus, creatoare de spațiu concentrat pornind de la locurile concrete amorfe, în care descrierile își motivează apariția printr-o necesitate internă imprevizibilă, departe de orice motivare culturală codificată și în care individualismul nonconformist (etic, social, artistic) rămâne valoarea fundamentală“. Fără a fi, probabil, absolut originală, definiția aceasta este riguros dedusă à rebours, din încercarea lui Stere, care o contrazice ferm la toate nivelele. În *preajma revoluției* este deci un discurs ideatic ce face din viața unui personaj o paradigmă universală. Desigur, faptul că acest text nu este roman nu-i scade nici într-un fel interesul lecturii: memorialistică bine scrisă, plină de exotic și de aventură, el se citește ca un pasionant roman, fără să ajungă a fi unul. Mai mult decât atât, există zeci de pasaje (primele apariții ale lui Vania Răutu, cutare episod siberian plin de culoare locală, zeci de personaje privite printr-un tic sau printr-o diformitate fizică), care atestă în C. Stere un posibil romancier – și încă unul talentat. Dacă nu a reușit să devină, cauza o constituie esența proiectului în care el s-a angrenat: a vrut să spună totul într-un discurs esențialmente ideologic. Scăldat în propria-i ambiguitate, *În preajma revoluției* se va citi mereu cu interes viu, dar din care gratuitatea lecturii pur estetice va lipsi. Nu doar romanele sunt interesante! Poate că cele mai pasionante lecturi în proză devin relatările de istorie autentică sau biografiile. În *preajma revoluției* posedă toate virtuțile atractive ale istoriei și ale biografiei, iar lectura ei va rămânea mereu o în-cântare. Ceea ce am vrut să arătăm a fost tocmai diferența specifică dintre roman și memorii. Cu alte cuvinte, ceea ce posedă chiar cel mai slab roman din secolul al XIX-lea, dar nu posedă un text atașant precum *În preajma revoluției*. Subtitlul „roman“

pe care unii autori sunt tentați să-l pună pe coperta cărții lor nu reprezintă niciodată un gest asigurat de impunitate. Constantin Stere este, fără îndoială, un caz-limită.

(În vol. *Cealaltă față a prozei*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 40-63.)

*

1991

Z. ORNEA

C. Stere, prozator

[...] Indiscutabil, cartea lui Stere e un *Bildungsroman*. O carte – el o considera roman – care reconstitua, de la origini (ba chiar dinainte) procesul formației unei personalități. Modelul secret pare a fi fost – într-un fel – *Jean Christophe* al lui Romain Rolland. Dar devierea de la model e lesne detectabilă. Nu numai datorită diferențierii strategiei urmărite de autorul nostru, dar și copleșitoarei influențe a modelelor prozastice rusești. Stere s-a format intelectual în mediul rusesc, a citit tot ceea ce era mai important în proza rusească, îl venera pe Tolstoi, îi știa și-i prețuia pe Turgheniev, pe Dostoievski, dar și pe Saltâkov-Șcedrin (duhul operei acestuia din urmă se va face simțit în ultimele trei volume ale romanului sterist). Formația intelectuală, poate și sufletească au modelat, pe nesimțite, nu numai infrastructura dar și tensiunea interioară a acestui roman fluviu. Nu cred că greșesc defel afirmând că *În preajma revoluției* e, de fapt, un roman rusesc. E încă unul dintre paradoxele vieții și operei lui Stere. Cel ce a urât, organic, țarismul și a părăsit Rusia pentru a lupta, din țara sa adevărată, România, pentru prăbușirea imperiului autocrat și dezrobirea provinciei natale a fost, ca mentalitate și conformație sufletească, un rus. (Așa îl și apelaui prietenii săi din studenția ieșeană). Romanul, ca expresie a eului profund, nu putea decât să fie o oglindă a sufletului. Până și dezinteresul pentru migala scriiturii, apelul – mai mult silit – la stilizatori e tot reflexul unui învățat dintr-un model

rusesc. [...] faptul adevărat al pecetei rusești a cărții lui Stere. Și ea e lesne detectabilă nu numai în atmosfera, în mediul recreat, dar, înainte de toate, în psihologia eroului care – cum s-a văzut – e chiar autorul.

Înainte de a-l aduce în scenă pe erou, autorul a ținut să ofere o icoană a mediului din care avea să se ivească Vania Răutu. Acest prim volum, a fost parcă intenționat eliminat din trama propriu-zisă. De aceea, în capul subtitlului acestui prim volum, *Smaragda Theodorovna*, exista o mențiune de avertizare – *Prolog*. Scopul e, de fapt, dublu: să creeze o imagine despre mediul boierimii basarabene de pe la 1860 și, totodată, să dezvăluie destinul vrăjmaș al eroului, ca fiu nedorit al unei mame lovite de o nevroză rebelă și fără leac ce o dușese în situația de a-și detesta acest fiu. [...]

Celelalte volume îl vor aduce în prim plan pe Vania Răutu, relevând cititorului procesul complicat al devenirii sale. Prin destinul său de insurgent, nu din vocație ci prin naștere, aceea nedorită, eroul era menit, în Rusia anilor optzeci ai secolului trecut, să ajungă un revoluționar narodnic. Azi, după ce răsăritul Europei (inclusiv Rusia sovietică) a trăit în peste 70 de ani, toate consecințele grozăviei utopiei de reformare a structurilor sociale care a fost socialismul comunist, poate că unii cititori încearcă un sentiment de inhibiție sau chiar de respingere. Atunci însă, în perioada emergenței tulburate și tulburătoare a acestei mișcări, în Rusia părea a fi, mai ales pentru tineretul intelectual, singura cale de a lovi sau nimici țarismul opresor. Și, cu siguranță, avea dreptate, atunci, la începuturi. Câtă puritate de nimic întinată, cât sacrificiu (până la cel suprem), câtă dăruire dezinteresată nu au fost consumate de generații întregi de tineri, care au intrat, eroic, în luptă! Și aceștia erau înconjurați de o imensă simpatie în toată lumea civilizată, figuri ca, de pildă, Sofia Perovskaia, fiind simboluri, îndrăgite pretutindeni în Europa, ca și în America. Erau simboluri ale militantismului neînfricat împotriva tiraniei instituționalizate, nădejdi ale eliberării și ale libertății democratice. Nihilistii erau revoluționarii acelei epoci. Pentru că nu exista, atunci, în lume, o tiranie mai cruntă decât țarismul,

apărată de o jandarmerie sălbatică și de o poliție secretă – celebra temută Ohrana care îngrozea pur și simplu. [...]

Vania Răutu a fost unul dintre acești tineri din inteligența rusă care au sfidat autoritatea opresoare. Imaginea lui – așa cum se configurează din al doilea până în al cincilea volum – e a unui astfel de insurgent. „Vina“ lui e neînsemnată și, cititorii de astăzi ai romanului o pot înțelege în toată stupiditatea ei, chiar mai bine decât cei din anii treizeci, care nu apucaseră să trăiască sub o dictatură nevolnică. [...] Un crăh general al mișcării narodnice avea să determine și lichidarea cercurilor de autoinstruire din Chișinău. Răutu și alți câțiva prieteni sunt arestați, imediat după ce absolviseră liceul. Urmează – de la 18 ani – periplul prin închisori, descrise parcă prea patetic, și, apoi, exilul siberian, „prescris“ lui Răutu, nu în urma unui proces, ci printr-o hotărâre administrativă a Ohranei de conivență cu procuratura.

Nimeni, atunci, în Rusia țaristă, ca mai târziu în aceea bolșevică, sau, la noi, în aceea din anii comunismului dejist sau ceaușist nu părea a se mira de o asemenea samavolnicie. La urma urmei, de s-ar fi apelat la tribunal, condamnarea, dictată tot de Ohrana, nu ar fi fost mai blândă sau mai dreaptă. Aș spune, încă o dată, că experiența românească din ultimele patru decenii, de care de nu au trăit-o toți, au luat cunoștință de ea, înlesnește lectura romanului, conferindu-i o neașteptată actualitate protestatară.

Romanul lui Stere, nereditat din 1936, se constituie într-un extraordinar document literar românesc al conștiinței justițiare încatenate. E destinul rezistent, adesea verificat, al unor opere literare care au izbutit să surprindă segmente esențiale din istoria zbaterei umanității spre lumina eliberatoare. Tocmai din această cauză capătă acest „roman fluviu“, azi, semnificații la care, cu siguranță, nici că se gândise autorul în 1930-1936. În patru din volumele sale aflăm, uluiți, de fenomene care rănesc, încă viu, conștiința românească din ultimele patru decenii: tineri justițiareri care au avut curajul să înfrunte dictatura autocrată, militând în numele unui ideal, pentru democrație, de zăvorărea lor în temnițe, de asprimea

regimului penitenciar și comportamentului torționarilor, de exilul siberian (care recheamă în memoria noastră lagărele de la canalul Dunărea – Marea Neagră, domiciliile forțate din Bărăgan, sau transmutarea aceluiași imens lot de români basarabeni, după război sau în 1940, în ținutul tot de dincolo de Urali pentru a fi exterminați). Universul concentraționar bolșevic sau din țările comunizante postbelice, de care atâta se scrie acum, e suprins de Stere, în tulburătorul său roman cu cincizeci-șaizeci de ani înaintea. Ciudată, într-adevăr, e posteritatea unei scrieri literare care capătă, brusc, câteodată, valențe la care nici că se gândise autorul! Ralea spunea, în 1927, că „o operă literară e totdeauna mult mai bogată decât crede sau vrea creatorul ei... Ea are afinități care se leagă pe deasupra voinței inițiale a creatorului”. Romanul lui Stere verifică, cum nu se poate mai bine, ipotezele lui Ralea.

Cu siguranță că momentul cel mai rezistent, sub raport estetic, al ciclului rusesc al acestui roman este episodul „călătoriei”, cu barca, pe râul Obi învolburat de furtună, prin ținuturile osteacilor. Acest moment fusese fixat, în 1912, în narațiunea (povestire, nuvelă?) *În voia valurilor*. Cum spunem, această narațiune a fost transportată în roman, preluată atent și altfel distribuită, în al patrulea volum (capitolul e chiar intitulat *În voia valurilor*). Acestea i se alătură, compozițional, capitolele *Aurora boreală*, *Singurătate*, din spațiul aceleiași volum. Și, aș adăuga, aici, în partea întâi a volumului, se afla și capitolul *Cu etapa*, halucinantă „călătorie” a unui convoi de ocași – printr-o Sahara înghețată – în drum spre alt loc de detenție în Siberia, trecând prin sate, unde, spre a forța ajutorul localnicilor, înscenau cea cutremurătoare litanie de neuitat [...] Bine, atent dozată, și, compozițional, chibzuit distribuită, materia acestui volum a uimit și a cucerit cititorii. N-aș spune că receptorul a fost impresionat numai de exotismul lumii recreate (o Siberie a exilului de nimeni, la noi, știută, de un „pitoresc” într-adevăr neobișnuit, cu moravuri de o cruzime a submenescului de neînchipuit). Cu siguranță că interesul a fost dobândit datorită calității intrinseci a esteticului din aceste pagini dense de foarte bună

literatură. Așa a și fost receptat, acest volum, de critica timpului.[...] De altfel, în *Istorie*, Călinescu reținând din tot romanul numai două volume, are numai aprecieri superlative despre *Hotarul* [...]

Dificultatea mare în care a intrat *Bildungsromanul* lui Stere a fost momentul evocării episodului românesc din viața lui Vania Răutu. Dacă până atunci narațiunea urmărise legitimarea trecutului justițiar surghiunit al eroului (autorului), de acum încolo mobilul se modifică. Locul legitimizării l-a luat vendetta. O răzbunare pentru tot ceea ce suferise din partea lumii politice românești, care îi răsplătise dezinteresul și generozitatea militantismului cu osânda ostracizării. Această lume, ca expresie a balcanismului latent, Stere o urăse de la începutul venirii în România și disprețul crescuse, cu vremea, până a devenit un înalt, de neescaladat, zid disprețuitor. Ideul său fusese să asaneze acest climat maladiv, modificându-l prin reforme democratice. A izbândit foarte puțin în efortul său. Și, apoi, de prin 1914, divorțul dintre el și lumea politică a fost atât de adânc încât concilierea devenise imposibilă. A voit, deci, ca această suferință a nedreptății să capete evidență în roman, lămurindu-se, astfel, dedesubturile complicatului „caz Stere”. Această bruscă modificare a registrului narativ avea să se repercuteze negativ asupra structurii acestei creații românești. Memorialistica trucată apare prea acuzat dezgolită, autorul ținând să aducă în scenă persoane și personalități știute căroră schimbarea numelui nu împiedică unanima lor recunoaștere. Cartea coboară, nepotrivit, până la subdemnitatea unui roman cu cheie, obiectivitatea recreerii lăsând locul șarjei și pamfletului. *Ciubăreștii* (al VI-lea volum din roman) e dincolo de orice îndoială o imagine a Iașului, deși autorul, încolțit de gazetari și critici, a încercat să nege. Personajele au fost instantaneu recunoscute și fragila cheie lesne decodată. Presa a publicat liste ale acestor traveștiuri inabile [...] și discuțiile — nesfârșite — s-au purtat mai ales pe marginea acestui microunivers ușor recognoscibil, cancanurile ținându-se lanț. Mai ales că, peste această viermuială, Vania Răutu se distingea — se putea? — ca un caracter de bronz, superior tuturor

și profund scârbit de lumea în care picase, zbătându-se – zădarnic – să o modifice. A fost și o polemică având ca obiect volumul *Ciubărești* – între Cioculescu și autor. [...]

Ziarele și revistele vremii au fost pline de dezvăluiri ale cheilor acestor personaje, în loc de a dezbate semnificația – inclusiv, firește, estetică – a cărții. (Supărați foarte erau și cei din gruparea „Vieții Românești”, inclusiv Ibrăileanu, pentru felul cum erau portretizați, vădit caricatural).

Dar, la urma urmei, mare lucru, sub raport estetic, nu era de comentat aici, volumul constituindu-se, din păcate, într-un eșec. Iar următorul volum (*În ajun*) continua să folosească aceeași pastă, culorile fiind stinse cu totul, iar personajele transformate în siluete palide și inconcludente. Al șaptele volum se demonstrează a fi parcă și mai neizbutit decât precedentul. De abia al optulea volum, *Uraganul*, (apărut în martie 1936) readuce romanul pe o albie relevabilă a esteticului. Elemente caracteristice ale ciclului rusesc din acest fluviu romanesc reapar aici, în chip fericit. Narratorul își prezintă eroul în vremea răscoalei din 1907 (când, asemenea autorului, a fost prefect de Iași) și a activității sale la Chișinău și Odessa, în perioada revoluției rusești din 1905-1906. Vechiul suflu epic a fost regăsit, ca și capacitatea recreerii mediilor convulsionate și a surprinderii atmosferei revoluționare. Autorul a redevenit memorialist, descriindu-și senin și fără șicanări pamfletare episoade de viață trăită, odinioară, intens. Un filtru sensibil a știut să selecteze ceea ce era esențial cu adevărat în amintirile sale, clădind echilibrat o construcție destul de solidă, care – de aceea – rezista. I-a fost dat ca acest volum, care avea să fie și ultimul, să redevină creditabil estetic, încheind, la o anume altitudine, întregul ciclu. Nu voise să se oprească aici. Planurile sale fuseseră grandioase, intenționând să-și conducă eroul prin anii războiului și, mai târziu, pentru a dezvălui realitatea „cazului Stere”. Dar, de prin 1935-1936, și-a dat seama că sănătatea îi e vrăjmașă și nu-l va lăsa să-și clădească întreg edificiul. Și-a reevaluat, deci proiectul inițial, propunându-și să mai scrie încă un singur volum (al nouălea), în care Vania Răutu să cadă asasinat de ciracii

lui Cristophor Arghir. Timpul, zorit, nu i-a îngăduit nici asta, rămânând, din planul volumului, câteva pagini care creionează momentul acesta final, al răpunerii în stradă. La patru luni după apariția *Uraganului*, autorul, stingându-se în chinuri, pleca dincolo de departe.

Revenind la volumele antepenultimul și penultimul (*Ciubăreștii* și *În ajun*), din acest grandios – ca dimensiune – ciclu romanesc, să ne oprim, o clipă, la ceea ce am numit schimbarea registrului narativ. Spuneam (au observat-o, am arătat, mult înainte comentatorii acestor volume) că, aici, vendetta prea acuzată a conferit substanței narative o nepotrivită notă de șarjă și pamflet. Mă grăbesc să adaug că, din chiar perspectivă naratologică, chestiunea acuzatoare ar putea fi amendată. De la narațiunea de tip realist, brusc autorul a apelat la satiră. În cronica sa la *Ciubăreștii*, Călinescu, înregistrând schimbarea, o justifică, teoretizând pe marginea ei: „Dacă prin satiră se înțelege o violență asupra unor eroi a căror soartă nu ne mișcă [...]”

Peste patruzeci de ani, Nicolae Manolescu relua firul diagnostic călinescian, amplificându-l și adâncindu-l în argumentație. *Ciubăreștii* i se pare a fi și lui Nicolae Manolescu un roman francamente „satiric, pe alocuri remarcabil prin sarcasmul corosiv [...]”

Punctele de vedere ale celor doi critici din care am citat, cum se vede, se întâlnesc și, evident, se întregesc. Să admitem și ipoteza, până la un punct relevabilă estetic, că azi, după cinci decenii, cheile personajelor, care în epocă au deranjat, nu interesează atât de mult ca atunci. (Deși unele dintre ele: Ibrăileanu, Iorga, Caragiale, spun încă destul de mult). Poate că însă deasupra acestor „chei” recognoscibile și astăzi, prevalează surprinderea atmosferei morale a unei epoci. Obsesia – aproape maniacală – pentru politicianism manifestată prin grija arivistă a unui plasament avantajos în înalta ierarhie administrativă dacă nu pentru un ins măcar pentru microgrupul de interese pe care îl reprezintă fixa extraordinar de bine simp-tomatologia moravurilor acelor vremuri. Toată această viermuială, arivistă și achizitivă, din sfera politicului, valabilă,

poate, pretutindeni capătă, în romanul lui Stere, o inconfundabilă siglă locală, pecetluită de balcanism. [...]

E o lume care abia a împrumutat elemente din recuzita occidentală. Dar, dincolo de această fațadă de împrumut, colcăie balcanismul latent, bine întreținut, care opune rezistență înnoirilor structurale. [...] Contrastează figurile idealiste ale unor tineri cu adevărat preocupați de asanarea moravurilor (inclusiv politice) ale urbei, gândind, febril, la binele viitor al umanității suferinde. Dar și aceștia parodiază – fără să vrea și fără s-o știe – structuri politice sau mentalități din vestul Europei. Pentru că aceștia se consideră a fi socialiști, vorbesc de proletariat și de apărarea drepturilor sale, ignorând faptul, totuși elementar, că în Ciubărești nu sunt proletari (cum nu sunt în toată țara) și, de aceea, idealul lor – atât de generos afirmat – e inadecvat. E aceeași imitare grăbită a curentelor „la modă” din Europa de apus. Nimeni nu poate scăpa de, am spune, „legea imitației” a lui Tarde, care se infuzează, insidiosă, peste tot, invadând întreaga scenă publică sau privată. Naratorul se distrează înfățișându-și în tușe repezi, pe canavaua căreia se proiectează tipologii, moravuri de un grotesc poate prea subliniat.

Satira sare în ochi, dar zvâcnetul pamfletar, al șarjei neascunse, parcă tulbură liniile. Nu uit că autorul (implicit naratorul) urăște efectiv această lume și a ținut s-o recreeze anume astfel, caricatural. Era un mod de a demonstra, în aceste memorii deghizate, că el a fost singurul om lucid, cu idealurile niciodată întinate, picat în acest mediu levantin corcit cu spoială occidentală. Dreptate, deci, a avut el și nu inamicii care, constatându-i fibra tare, ostilă tranzației, s-au străduit să-l elimine din capul locului, calomniindu-l. Teza, subterană, a acestei a doua secțiuni din ciclu e prea evidentă pentru a o putea ignora. Și, vorba lui Caragiale, unde începe teza, începe arta. Dar, reîntorcându-mă, așa întreba: e posibilă satira în absența totală a tezei? Și, mai departe, satira se instalează, oare, în afara artei? Chestiunea, retorică, pare a fi pusă pe un podium prea înalt. Nu este. Fără a exagera, în absolut, valoarea estetică a acestei secțiuni din roman, așa observa că amândouă

volumele (*Ciubăreștii* și *În ajun*) au câteva momente rezistente (dacă le considerăm, cum se și cuvine, din unghiul de perspectivă al prozei satirice) care cuceresc la lectură, fixând tipologii și obiceiuri ale unui timp de altădată ce merită să fie cunoscute nu numai ca documente de epocă. Cititorul care ignoră această perspectivă (condiționare) riscă să demonetizeze valoarea cărții, neapreciind-o. Dar poate fi înțeleasă o carte în afara codului ei intrinsec și obligatoriu de lectură? Nu ar fi inutil să se adauge că, de fapt, romanul modern și postmodern cultivă intens ironia. E probabil ca ironia, prin satiră, găsește cale de acces practicabilă spre receptivitatea cititorului. E aici exprimată, firește, nu atât o certitudine (cum așa îndrăzni?) cât o speranță.

Cum s-a văzut, unii exegeți i-au negat sau îi neagă lui Stere însușirile de romancier (Călinescu, totuși, și în *Istorie*, i le recunoaște parțial, pomenind de vetustețea unor maniere care amintesc reminiscențe din Gogol, Dostoievski, Tolstoi), recunoscându-l ca prozator. Nu voi relua discuția despre formula pentru care a optat autorul, considerându-și memoriile drept roman. Să acceptăm, cum a voit autorul, că *În preajma revoluției* e un roman. Incontestabil e că, în spațiul acestei formule, instinctiv naratorul s-a interpus inteligent – vorba lui Wayne C. Booth – pentru a ne povesti ceva în legătură cu istorisirea sa. Naratorul omniscient furnizează, la persoana a treia, cititorului toate informațiile utile (uneori chiar prea multe și, de aceea, neaglutinate) despre erou și eroi, caracterul sau caracterele lor. Vocea sa auctorială, în acest roman dorric (potrivit tipologiei propusă de Nicolae Manolescu), adică tradițional, e tot timpul prezentă. Despre el narează, atotcunoscător, autorul (naratorul). Nu e nici obiectiv, nici impersonal, ci prezent în toată alcătuirea cărții, caracterizându-și eroul (eroii), relevă trăsăturile sale etice. Autorul (care azi se confundă cu naratorul n.m.) este prezent în fiecare cuvântare a oricărui personaj căruia i s-a conferit, indiferent care manieră, insigna credibilității“. (Wayne C. Booth, *Retorica romanului*, Ed. Univers, 1976, p. 47). Romanul lui Stere nu este o poveste despre cineva, ci despre sine însuși, despre procesul

formației unui tânăr, în condiții neobișnuite, familiale, sociale și naționale. Iar tânărul erou (mai târziu maturizat) în condiții neobișnuite, deopotrivă familiale, sociale și naționale. Eroul este însuși autorul – naratorul. Acel „eu“ al unei povestiri, naratorul, este aici imaginea implicată a artistului. Nimic neobișnuit. În *Bildungsromane*, ca formulă romanescă, autorul este totdeauna implicat (*Buddenbrock* al lui Thomas Mann e un exemplu, mereu la îndemână, întrutotul pilduitor), adesea chiar prin sinceritatea mărturisirii. Sau, altfel spus, naratorul este purtătorul de cuvânt creditabil al autorului. E, de aceea, deplin angajat și implicat. Rolul său nu se reduce la comentarea unor fapte și acțiuni ale eroului (eroilor), ci chiar în implicarea în această dramă. Dar comentarea naratorului despre unii eroi – cei mai apropiați (mai ales din unele volume) sunt probe ale acestei indiscutabile omnisciențe. Fără aceste comentarii cititorii n-ar înțelege mare lucru despre sufletul, mobilurile, nefericirile și aspirațiile lor. Vania Răutu eroul (autor – narator) e în căutarea adevărului moral, pe care condițiile îl ajută să-l găsească. Va fi predeterminat (datorită situației sale insolite) la insurgență, disidență și apoi la tot calvarul justițiar pe care îl va suporta.

S-a contestat, am mai spus-o de atâtea ori, cărții lui Stere, calitatea de roman. Poate că e adevărat. Aș adăuga însă că Stere a apelat, poate, la această formulă narativă pentru că, știa și el, romanul este, prin dramatismul său, cea mai independentă, mai elastică și mai prodigioasă dintre formulele literare. E probabil că Stere nu a izbutit să asigure romanului său această independență voită, repovestindu-și – tezist –, pe această cale, viața. Dar în care roman autorul creează un om generic, ideal și impersonal? Nu avem a constata, mai peste tot în romane, prezența sinelui propriu al autorului? Firește, „eul“ creator (adică naratorul) nu se confundă cu imaginea implicată a artistului. Îi percepem însă prezența, mai totdeauna, din fondul moral și emoțional al episoadelor (subansamblelor) și al întregului. Și, dacă mi se îngăduie revenirea, într-un *Bildungsroman* autorul e, prin statut și convenție, un implicat. Aici sinceritatea este sau trebuie să fie totală. Stere, ca autor,

și-a selectat și aranjat episoadele narate pentru a-i servi la crearea imaginii pe care voia s-o crediteze. Dar n-a inventat nimic ci, cu siguranță, a ignorat ceea ce nu-l servea. Anulează acest procedeu naratologic sinceritatea? Aș răspunde negativ. Mai ales că destule dintre episoadele care alcătuiesc tema romanului sunt lesne verificabile prin alte mărturii ale sale, făcute cu multă vreme înainte de a începe să scrie (dicteze) *În preajma revoluției*. Apoi, în ciuda procedurii, să-i spunem selectiv, al autorului în construirea romanului (cine, oare, nu o face?), știm bine că nu există discrepanțe, antinomii între roman și valorile morale ale autorului. Autorul este, în acest tip de roman, fundamental subiectiv și neutralitatea față de valorile propuse ca îndrăgite sau detestate nu e de rigoare. A voit să se descrie pe sine într-o narațiune, considerată de tip obiectiv, cum este un roman. Dar, fără să vrea, a ales o formulă romanescă esențială subiectivă.

Poate că deasupra acestor aprecieri de natură teoretică, negreșit interesante și importante, se află rezistența în sine a cărții. E o calitate care, dincolo de unele denivelări pe care le-am relevat, nu i-a fost de nimeni contestată. *În preajma revoluției* e un moment în proza românească interbelică. [...]

(În C. Stere, *În preajma revoluției*, ediție și prefață de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1991, vol. I, p. V-XXXIV)

*

2006

MIRCEA ANGHELESCU

Stere sau Romanul tragicului învingător

Puțină lume mai știe astăzi cine a fost și ce a făcut în viața sa Constantin Stere, scriitor, profesor de drept constituțional la Universitatea din Iași și om politic despre care un ziar scria în 1921: „Un om întreg și ca știință, și ca valoare și mai ales

un om dintr-o bucată, un caracter. Basarabia întregă îl urmează...“ Personalități dintre cele mai diverse ale vieții noastre culturale l-au considerat totuși o figură de primă mărime și caracteristică a epocii sale: Călinescu îl privește ca pe „unul dintre cei mai de seamă prozatori ai literaturii contemporane“, Ralea îl numește „simbolul etic al democrației românești“, iar Ion Negoitescu, care-i consacră în 1976 un portret foarte înțelegător, plasează „preludiile“ sale printre „acele cărți de natură istoric-ideologică, de semnificație morală, care se impun ca opere ce asigură prin ele însele un loc singular și important autorilor în spiritualitatea românească“. Deși intrate într-un con de umbră, sporit în anii de după cel de-al doilea război mondial de atitudinea sa consecvent opusă Rusiei, acțiunile și scrierile lui Stere au lăsat o urmă de neșters în anii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și până la moartea sa, în 1936.

Basarabean venit în țară la aproape treizeci de ani, după opt ani de exil în Siberia în urma activității sale în cercurile narodnice din Chișinău, Constantin Stere a adus într-un mediu politic populat în bună parte cu eroii desprinși din piesele lui Caragiale o undă dramatică de seriozitate, de credință în principii, de perseverență și de inflexibilitate. Crescut la școala dură a luptei împotriva ohranei țariste, asumându-și un crez democrat încă din adolescență, Stere n-a înțeles și n-a acceptat niciodată compromisurile, atât de facile sub soarele mai blând al patriei-mamă; inflexibil și neîndurător cu adversarii, arogant și brutal uneori chiar cu prietenii, Stere a intrat în politică fără să aibă și maleabilitatea, relativismul, adaptabilitatea atât de necesare unei asemenea activități. Așa se explică „tragismul“ destinului său politic, cum îl numește Z. Ornea, faptul că a fost nevoit de mai multe ori să-și schimbe „forma“ discursului pentru a nu schimba „fondul“ credinței și că, venit în țară cu reputația unui social-democrat călit în închisorile Rusiei, el va intra în politica efectivă ca membru al partidului liberal, prieten și sfătuitor prețuit al lui Ionel Brătianu, și va pleda pentru poporanismul pe care-l asumă o revistă de importanța *Vieții românești*.

Participant activ la pregătirea unirii Basarabiei cu țara (proclamată la 27 martie 1918 – Basarabia era prima dintre provinciile istorice care revenea la trunchiul comun), ales președinte al Sfatului Țării din aprilie 1918, fondator al partidului țărănesc din Basarabia, care se unește cu Partidul Țărănesc în 1921 și în 1926 cu Partidul Național, Stere devine astfel un membru important al noului Partid Național Țărănesc, căruia îi și structurează în bună parte doctrina, înrădăcinată în vechiul său poporanism. Era normal și de așteptat ca el să ocupe acum o poziție importantă în politica țării, mai ales după ce partidul este chemat la guvernare în 1928. Ca urmare a atitudinii sale filogermane din timpul războiului (de teama de a nu-și vedea țara cotoplită de ruși) și a adversităților din propriul său partid, Stere se va retrage treptat din viața publică și va reveni la literatura de mult timp abandonată. Avea să scrie în ultimii săi ani un roman fluviu cu puternice rădăcini autobiografice: *În preajma revoluției*, roman neterminat la moartea autorului, în vara anului 1936, în pofida celor opt volume apărute până atunci și din care, după toate aparențele, Eugen Ionescu tradusese primele trei pentru editura pariziană Hachette.

Stere fusese prezent în spațiul literaturii cu mult înainte de criza din 1930 care a dus la ieșirea lui din politică: nu numai articolele sale – doctrinare și aici – despre poporanism și despre menirea artei din 1894 îndreptățesc această afirmație, ci și delectabilele memoriale de călătorie, care explică interesul său pentru proza lui Dinicu Golescu, savuros discutată într-un articol apărut în 1910 în *Viața românească*. Nu întâmplător fusese convocat la nașterea noii reviste, apărute în martie 1906: Stere era o figură importantă în mișcarea literară de la începutul secolului și cel care părea destinat să preia ștafeta literaturii angajate din mâna lui Ghera. Romanul său surprinde însă nu numai prin trecerea la un gen pe care nu-l abordase, ci și prin amploarea și forța construcției, prin relieful figurilor, prin stăpânirea scenelor de masă, încât s-a vorbit despre el – sub imperiul surprizei și al entuziasmului – ca despre un Tolstoi român.

Odată trecută emoția primei apariții, judecățile se fac mai calme și mai circumstanțiate. Nu există o unanimitate de păreri despre literatura pe care o scrie în romanele ciclului autobiografic: unde Mihail Sebastian găsește că „Stere are un dar viguros și obiectiv de a privi oamenii, de a-i realiza epic, de a desena un portret, de a studia un caracter“, lui Pompiliu Constantinescu îi produce „impresia că recitești o ediție revăzută, romanțată mai exact, a *Neoiobăgiei* lui Dobrogeanu-Gherea“; unde vorbește Negoitescu de „bogăția umană“ a prozei sale, Mihai Zamfir vorbește de „falsul romancier“ ș.a.m.d. Nici în privința carierei sale politice sau, mai important, a destinului său uman nu există o convergență a părerilor: Ralea crede că „Stere e simbolul etic al democrației românești“, Victor Eftimiu vorbește de „cel mai mare fiu al Basarabiei moderne“, iar Iorga, care-l prețuise înainte, îl consideră după război un „trădător“. În fața acestei diversități de opinii, a unei personalități contradictorii și greu de caracterizat, despre care au rămas puține documente și peste care s-a așezat, grea, lespedeaa ostracizării politice după 1944, era oarecum firesc ca numele lui Stere să fie aproape ignorat de noile generații.

Cum să nu atragă un asemenea personaj – dramatic, complex și controversat – interesul unui cercetător ca Z. Ornea, cunoscător adânc al epocii și al mișcării socialiste de la confluența celor două veacuri și avocat din oficiu al tuturor nedreptăților istoriei și ai istoriei literare? Personalitatea rectilinie și luminoasă a lui Gherea, nici ea lipsită însă de zonele ei de mister, îi prilejuise o analiză aprofundată a doctrinei și a șanselor ei de aplicare într-o țară atipică, de la gurile Dunării. Care este însă rezultatul întâlnirii doctrinei abstracte cu o personalitate explozivă precum aceea a lui Stere, superior celor mai mulți dintre concurenții săi politici în lecturi, în capacitatea de analiză, în perseverență – acesta este un lucru pe care istoria l-a consemnat, dar n-a mai apucat să-l explice. Stere, împreună cu cei mai mulți dintre oamenii politici de dinaintea celui de-al doilea război mondial, a fost practic interzis de autoritățile comuniste, și asta cu atât mai mult cu cât adversitatea sa față de țarism se transformase, firesc, în antisovietism.

Cum omul a dispărut în vara anului 1936, atunci când norii viitoarei conflagrații se arătau deja la orizont, nici activitatea sa, nici figura sa n-au făcut obiectul unei cercetări istorice măcar cât aceea consacrată lui Gherea.

Rezultatul produs de acest complex de factori și de pasiunea criticului pentru studiul politic și cultural al epocii „dintre două veacuri“ se găsește în cele două volume groase – reunite aici într-unul singur – pe care Z. Ornea le consacră biografiei lui Constantin Stere, apărute cu puțin înainte de decembrie 1989; momentul era tensionat în el însuși, dar prevestea în același timp schimbările pe care, ca orice istoric adevărat, Z. Ornea le presimte și le cheamă prin chiar cartea sa. Afectată de teribila tensiune care făcuse aproape irespirabil aerul din lumea cercetării umaniste, dar și favorizată de acumulările din toți anii de înghet obligatoriu, cartea lui Ornea își desfășoară dinaintea cititorului tot farmecul unor căutări și unor controverse a căror temperatură nu coborâse încă, a căror tensiune îl implică pe cititor în cele două etaje ale lecturii sale. În filigranul analizei istorice se citește tratat desenul explicit al eșecului unei mari iluzii: a unei idei și a omului care a slujit-o. Paradoxal, cel ce se salvează din acest naufragiu este individul care s-a investit total într-o acțiune sortită eșecului, pentru că generozitatea ideii, peripețiile înțeleștii, spectacolul incomparabil al declinului și sfârșitului unui bărbat care nu cedează duc la conturarea unui profil de luptător, unui spirit superior și generos, prins într-o ambuscadă a istoriei.

Deși Z. Ornea nu insistă asupra episoadelor mai personale ale biografiei lui Stere (nici nu există multe documente intime asupra lor) – asupra căsătoriei cu o femeie care i s-a dedicat încă din adolescența basarabeană, care l-a urmat în exilul siberian, dar pe care n-o iubea și de care s-a despărțit târziu pentru o mare iubire crepusculară, ce coincide, poate fără legătură, cu începutul declinului său politic –, aceste detalii nu lipsesc din carte și o colorează cu nuanțe ale unor posibile turmente de care nici oamenii politici nu sunt scutiți. Consacrată în liniile ei generale vieții publice și intelectuale a eroului, căreia îi luminează resorturile și îi explică traiectoria, glorios începută,

dar terminată într-o nemeritată marginalizare, aceasta primă și amplă biografie schițează și un posibil roman – zburciuit, ca toate episoadele vieții lui Stere – al afectelor, trăirilor, suferințelor omului vulnerabil, ascuns pentru contemporani în spatele tribunului, doctinarului, vorbitorului care captiva mulțimile. Schița acestei vieți disimulate dar tumultuoase sub aparențele ei burgheze – ca și aceea a altui erou preferat de Z. Ornea, a lui Maiorescu – este sugerată în tușe discrete, dublând tot timpul epica acțiunilor politice și dezbateră de idei cu un posibil roman de intensitate dostoevskiană, de la copilăria celui respins sau chiar urât de propria lui mamă la episoadele dramatice ale exilului siberian și la eșecul unei vieți închinată, camilpetrescian, „ideii”. [...]

(Cuvânt înainte la Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, București, Editura Compania, 2006, p. 5-8.)

BIBLIOGRAFIE

I. Opera lui C. Stere (volume)

- Evoluția personalității și noțiunea de persoană în drept*, Iași, 1897;
Introducere în studiul dreptului constituțional, partea I, Iași, Dacia, 1903;
Drept constituțional, Iași, 1911 [curs înregistrat de studenți];
În voia valurilor. Icoane din Siberia, București, Steinberg, f.a. [1916]; (semnat C. Nistrul);
Patru zile în Ardeal. Impresiuni fugitive, București, Steinberg, f.a. [1916];
România și războiul european. Iași, 1915 (extras);
Politica externă a României. Cuvântările rostite în discuția răspunsului la Mesaj în ședințele din 15, 16 și 17 decembrie 1915 ale Camerei Deputaților, de P.P. Carp și C. Stere, Iași, *Viața românească*, 1916;
Discursul lui Take Ionescu. Studiu critic, Iași, 1916 (extras);
Marele război și politica României, București, Lumina, 1918;
În literatură, Iași, [Editura] *Viața românească*, 1921;
Un caz de conștiință, București, [Editura] *Viața românească*, 1921;
Naționalizarea industriei de petrol, București, 1921;
Anteproiect de constituție întocmit de secția de studii a Partidului Țărănesc, cu o expunere de motive, București, 1922;
Partidul Țărănesc din Basarabia, Iași, 1922;

- Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național-Țărănesc și „cazul Stere“*, București, [Editura] Adevărul, 1930;
- În preajma revoluției. I. Prolog: Smaragda Theodorovna*, București, [Editura] Adevărul, 1932; ed. II-III, 1932-1933, ed. IV-a revizuită, [1934];
- În preajma revoluției. II. Copilăria și adolescența lui Vania Răutu*, București, [Editura] Adevărul, 1932; ed. II-III, 1932, ed. IV-a revizuită, [1934];
- În preajma revoluției. III. Lutul*, București, [Editura] Adevărul, 1932; ed. II-III, [1933], ed. IV-a revizuită, [1934];
- În preajma revoluției. IV. Hotarul*, București, [Editura] Adevărul, 1933; ed. II-III, 1932, ed. IV-a revizuită, [1934];
- În preajma revoluției. V. Nostalgii*, București, [Editura] Adevărul, 1934; ed. II [1935];
- În preajma revoluției. VI. Ciubărești*, București, [Editura] Adevărul, 1935, ed. II, [1935];
- În preajma revoluției. VII. În ajun*, București, [Editura] Adevărul, 1935;
- În preajma revoluției. VIII. Uraganul*, București, [Editura] Adevărul, 1936;
- În preajma revoluției*, vol. I-IV, ed. îngr. și pref. de Vasile Badiu, Chișinău, Editura Hyperion, 1990, 1991;
- În preajma revoluției*, vol. I-III, ed. îngr. și pref. de Z. Ornea, București, Editura Cartea românească, 1991-1993;
- Scrieri*, ed. îngr., studiu introd. și note de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1979;
- Preludiu. Pagini de presă* (schite literare, povestiri și articole), ed. îngr. V. Badiu, Chișinău, Literatura artistică, 1989 (cu caractere chirilice);
- În viață, în literatură*, ed. îngr. de Vasile Badiu, Chișinău, Editura Hyperion, 1991;
- Social-democratism sau poporanism?*, ed. îngr. de Ilie Bădescu, pref. de Mihai Ungheanu, Galați, Editura Porto Franco, 1996;
- Documentări și lămuriri politice*, ed. îngr. de Ioan Căpreanu, Iași, Editura Moldova, 1997;

- Singur împotriva tuturor*, ed. îngr. de Alina Ciobanu, Chișinău, Editura Cartier, 1997; ed. II, 2006;
- Documentări politice*, ed. îngr. de Iurie Colesnic, Chișinău, Editura Museum, București, Fundația Culturală Română, 2002;
- Scrieri politice și filosofice*, pref. Victor Rizescu, Iași, Editura Do-Minor, 2005;
- Publicistică*, ed. îngr. de Pavel Balmuș, Chișinău, Editura „Universul“, 2006.

II. Referințe critice

ÎN VOLUME

A. Monografice

- Caraman, Vlad, *În preajma revoluției. Elemente de poetică a Bildungsromanului*, Chișinău, Editura Gunavis, 2008;
- Căpreanu, Ioan, *Eseul unei restituiri. C. Stere*, Iași, Editura Junimea, 1988;
- Căpreanu, Ioan, *Discursurile parlamentare ale lui C. Stere*, Iași, Editura Moldova, 1997;
- Colesnic, Iurie, *Profetul nemuririi noastre: Constantin Stere*, Chișinău, Editura Ulisse, 2004;
- Corbu, Haralambie, *Constantin Stere și timpul său. Schiță de portret psihologic*, Chișinău, Editura Cartea Moldovei, 2005;
- Mușat, Virginia, *C. Stere scriitorul*, București, Editura Cartea românească, 1978;
- Ornea, Z., *Viața lui C. Stere*, vol. I-II, București, Editura Cartea românească, 1989, 1991; ed., Chișinău, Editura Universul, 2005; ed. pref. de Mircea Angheliescu, București, Editura Compania, 2006;
- Petrov, Tamara, *Constantin Stere – ideologul și scriitorul*, Timișoara, Editura Marineasa, 2004;

*

- Filosofia lui Constantin Stere în contextul culturii românești*, Chișinău, 1997;

Constantin Stere. *Victoria unui înfrânt*, ed. îngr., tabel cronic și bibliografie de Maria Teodorovici, Chișinău, Editura Cartier, 1997; [sunt antologate texte de F. Aderca, T. Arghezi, D. Botez, Octav Botez, Mihail Carp, G. Călinescu, Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Victor Eftimiu, Gala Galaction, E. Lovinescu, Nicoale Manolescu, Petru Manoliu, Petre Mihail, I. Negoïtescu, Perpessicius, Al. A. Philippide, Mihai D. Ralea, Izabela Sadoveanu, Mihail Sadoveanu, Profira Sadoveanu, Mihail Sebastian, Mihail Sevastos, D. I. Suchianu, Pamfil Șeicaru, Octav Șuluțiu, Tudor Teodorescu-Braniște, Mihail Zamfir, G. M. Zamfirescu];

Constantin Stere. *140 de ani de la naștere*, Chișinău, Academia de Științe a Moldovei, Secția de Științe umanistice și Arte; Institutul de Literatură și Folclor, 2005 [Texte semnate de Gheorghe Duca, Ion Druță, Haralambie Corbu, Ion Hadârcă, Andrei Eșanu, Raisa Grecu, Leonid Cemortan, Ion Agrigoroaiei, Andrei Hropotinschi, Eliza Botezatu, Ion Guceac, Ion Ustian, Anatol Gavrilov, Alexandru Burlacu, Dragoș Vicol, Pavel Balmuș, Ion Rotaru];

B. În culegeri (de autor și colective)

Adam, Ioan, *Planetariu*, București, Editura Eminescu, 1984, p. 203-205;

Aderca, F., *Contribuții critice*, vol. II, ed. îngr. Margareta Feraru, București, Editura Minerva, 1988, p. 298-301, p. 363-366;

Alimăneștianu, Pia, *Însemnări din timpul ocupației germane. 1916-1918*, București, 1929, p. 106-110;

Arghezi, Tudor, *Scrieri*, Editura Minerva, 1981, vol. XXXIII, p. 118-122, 132-134, 171-176; XLI, 1998, p. 123-124;

Biberi, Ion, *Études sur la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Editions Corymbe, 1937, p. 42-45;

Botez, Demostene, *Memorii*, I, București, Editura Minerva, 1970, p. 282-292;

Botez, Octav, *Scrieri*, ed. îngr. de Ilie Dan, pref. Zaharia Sângerzan, Iași Editura Junimea, 1977, p. 83-86, 211-217; Boz, L., *Anii literari 30*, Sydney, Editura autorului, 1981, p. 205-208;

Brătianu, Eliza, Brătianu, Ion I.C., *Memorii involuntare*, București, Editura Oscar Print, p. 56, 73-75;

Burlacu, Alexandru, *Literatura română din Basarabia. Anii '20-'30*, Chișinău, Editura „Tehnic-Info“, 2002, p. 162-173;

Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, București, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 673-678; ed. Editura Minerva, 1982, 757-762;

Chinez, I., *Pagini de critică*, ed. îngr. și pref. de I. Negoïtescu, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 97-100;

Cimpoi, Mihai, *O istorie deschisă a literaturii române din Basarabia*, ed. II-a revăzută și adăugită, Chișinău, Editura Arc, 1997, p. 107-114;

Cimpoi, Mihai, *Mărul de aur*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1998, p. 107-112;

Ciobanu, Ștefan, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura Asociației Uniunea culturală, 1923, p. 287-288;

Ciobanu, Ștefan, *Contribuția Basarabiei la dezvoltarea literaturii naționale*, București, 1941, p. 305;

Ciobanu, Valeriu, *Poporanismul. Geneză, evoluție, ideologie*, București, Tip. Bucovina, 1946, *passim*;

Ciocanu, Anatol C., C. Stere, în *Dicționarul scriitorilor români din Basarabia. 1812-2006*, Chișinău, Editura Prut Internațional, 2007, p. 418-421;

Cioculescu, Șerban, *Aspecte literare contemporane. 1932-1947*, București, Editura Minerva, 1972, p. 304-306, 343-346, 347-349;

Cioculescu, Șerban, *Itinerar critic*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1973, p. 194-196; vol. II, 1976, p. 253-257;

Ciopraga, Const., *Literatura română între 1900 și 1918*, Iași, Editura Junimea, 1970, p. 73-76, 82-88;

Ciopraga, Const., *Portrete și reflecții literare*, București, Editura pentru Literatură, 1967, p. 276-278;

- Constantinescu, Pompiliu, *Scrieri*, ed. îngr. de Constanța Constantinescu, pref. de Victor Felea, vol. V, București, Minerva, 1971, p. 5-31.
- Crohmălniceanu, Ov. S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. I, București, Editura Minerva, 1972, p. 378-390, 614-615;
- Dafin, Ioan, *Figuri ieșene*, vol. I, Iași, Editura Viața românească, 1927, p. 40-43;
- Davidescu, N., *Aspecte și direcții literare*, vol. I, București, Editura Viața românească, 1921, p. 140-144;
- Diamandi, Sterie, *Galeria oamenilor politici*, București, GESA, 1991, p. 196-209;
- Dicționar analitic de opere literare românești*, coord. de Ion Pop, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2000, II, p. 250-254;
- Dinu, Gh., *Baricada din călimară*, București, Editura Eminescu, 1979, p. 70-73;
- Dobrogeanu-Gherea, C., *Correspondență*, ed. îngr. Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin, București, Editura Minerva, 1972, p. 88-89;
- Donos, Alexandru, *Scriitori martiri*, Chișinău, Editura Museum, 2000, p. 86-107;
- Duca, I. G., *Memorii*, II, ed. îngr. de Stelian Neagoe, Timișoara, Editura Helicon, 1993, *passim*;
- Durnea, Victor [V.D.], C. Stere, în *Dicționarul general al literaturii române*, vol. VI, București, Editura Univers Enciclopedic, 2007, p. 433-438;
- Furtună, Alexandru, *Horodiște*, Chișinău, Editura Cartea Moldovei, 2005. P. 265-269;
- Galaction, Gala, *Opere alese*, vol. II, ed. îngr. Teodor Vârgolici, introd. D. Micu, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 89-91; și în Gala Galaction, *Chipuri și popasuri. Confesiuni literare*, ed. îngr. Teodor Vârgolici, București, Editura pentru Literatură, 1969, p. 241-243;
- Galaction, Gala, *Jurnal*, vol. II, ed. îngr. Teodor Vârgolici, București, Editura Minerva, 1977, p. 204-206, 508-511;
- Geografie literară. Orizonturi spirituale în proza românească*, antologie și comentarii de Gh. Macarie, București, Editura Albatros, 1980, p. 336-338;

- Ghibu, Onisifor, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, vol. II, Cluj, 1926, p. LX-LXI, XCIV-CII, CLXVI-CLXXXI;
- Ghibu, Onisifor, *Oameni între oameni. Amintiri*, ed. îngr. Octavian O. Ghibu, București, Editura Eminescu, 1990, p. 143, 174, 240-241, 294, 314;
- Octavian Goga în corespondență*, vol. I, ed. îngr. Daniela Poenaru, pref. V. Netea, București, Editura Minerva, 1975, p. 127-128, 309-313; vol. 2, îngr. Mihai Bordeianu și Ștefan Lemny, 1983, p. 128, 407-411, 510;
- Grigurcu, Gh., *Peisaj critic*, vol. III, București, Editura Cartea românească, 1999, p. 217-228;
- Handoca, Mircea, *Pe urmele lui George Topirceanu*, București, Editura Sport-Turism, 1983, p. 97, 100-103, 173-174;
- Haneș, Petre V., *Tinerete...*, București, Editura Socec, 1941, p. 152-170;
- Haneș, Petre V., *Scriitorii basarabeni. 1850-1940*, București, Casa Școalelor, 1942, p. 387-447;
- Herovanu, Eugen, *Orașul amintirilor*, Editura Adevărul, f.a., p. 163-168;
- Iamandi-Adrian, Victor, *Poporanismul literar al „Vieții românești”*, introd. Nicolae Iorga, Iași, Tip. Națională, 1913, p. 47-60;
- Ianoși, Ion, *Sublimul în spiritualitatea românească*, București, Editura Meridiane, 1987, p. 258-260;
- Ionescu, Eugen, *Război cu toată lumea*, vol. I, ed. îngr. Mariana Vartic și Aurel Sasu, București, Editura Humanitas, 1992, p. 269-272;
- Jordan, Iorgu, *Memorii*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1976, p. 169-172, 211-212;
- Iorga, Nicolae, *Istoria literaturii românești contemporane. II. În căutarea formei*, București, Editura Adevărul, 1934, p. 151, 181-182, 204, *passim*; ed. îngr. de Rodica Rotaru, pref. de Ion Rotaru, București, Editura Minerva, 1986, II, *passim*;
- Iorga, N., *Correspondență*, vol. I, ed. îngr. Ecaterina Vaum, București, Minerva, 1984, p. 390; vol. III, București, Editura Minerva, 1991, p. 224-228;

- Iorga, N., *O viață de om așa cum a fost*, ed. îngr. Valeriu Râpeanu, București, Editura Minerva, 1984, p. 210, 373, 584-586, 627;
- Iorga, N., *Memorii*, vol. I-VI, București, Editura Națională-Ciornei, 1936-1939, *passim*;
- Istoria literaturii române*. Studii, coordonator Zoe Dumitrescu-Buşulenga, București, Editura Academiei, 1979, p. 194, 261;
- Ivaşcu, G., *Jurnal ieşean. 1935-1940*, București, Editura Cartea românească, 1971, p. 41-43;
- Kalustian, L., *Simple note*, vol. I, București, Editura Eminescu, 1980, p. 103-106; vol. II, p. 24-64; vol. III, 1983, p. 128-129, 161-172;
- Leon, Aurel, *Umbre*, vol. II, Iași, Editura Junimea, 1972, p. 18-21; vol. V, 1986, p. 197-198.
- Leoneanu, L., *Portrete literare și politice*, București, 1935, p. 19-28, 93-97;
- Locusteanu, P., *Cincizeci figuri contemporane*, București, 1913, p. XII;
- Lovinescu, Eugen, *Istoria civilizației române moderne*, ed. îngr. Z. Ornea, București, Editura Științifică, 1972, p. 312-313;
- Lovinescu, E., *Scrieri*, ed. îngr. Eugen Simion, vol. IV, *Istoria literaturii române contemporane*, București, Editura Minerva, 1973, p. 61-63, 202-204; vol. VI, [Publicistică], 1975, p. 210-213;
- Lovinescu, Monica, *Unde scurte*, București, Editura Humanitas, I, 1990, p. 74-79;
- Lupi, Gino, *La letteratura romana*. Nuova edizione aggiornata by G.C.Sansoni, Firenze and Edizioni Accademia, Milano, 1968, p. 314-317;
- Maftעי, Ionel, *Personalități ieșene*, vol. III, Iași, Editura Junimea, 1978, p. 311-316;
- Manolescu, Nicoale, C. Stere, în *Scriitori români*, coord. de Mircea Zăciu, Editura Științifică și Enciclopedică, 1978, p. 438-443;
- Manolescu, Nicolae, C. Stere, în *Dicționarul scriitorilor români*, coord. de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu,

- vol. IV (R-Z), București, Editura Albatros, 2002, p. 376-380; și în *Dicționarul esențial al scriitorilor români*, coord. de Mircea Zăciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, p. 800-803;
- Mărgineanu, Nicolae, *Psihologie și literatură*, Cluj, Dacia, 1970, p. 76;
- Micu, Dumitru, *Poporanismul și „Viața românească”*, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 12-38, 48-55, 96-100, *passim*;
- Micu, Dumitru, *Început de secol. 1900-1916. Curente și scriitori*, București, Editura Minerva, 1970, *passim*;
- Munteanu, B., *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*, Paris, Éditions du Sagittaire, 1938, p. 75-77, 237-238;
- Murărașu, D., *Istoria literaturii române*, București, Cartea românească, 1940, p. 330-331, 352-355, 420-421;
- Neagoe, Stelian, *Triumful rațiunii împotriva violenței (Viața universitară ieșeană interbelică)*, Iași, Editura Junimea, 1977, p. 56-60;
- Negoitescu, I., *Istoria literaturii române*, vol. I (1800-1945), București, Editura Minerva, 1991, p. 209-213;
- Nicolescu, G.C., *Ideologia literară poporanistă*, București, 1947, p. 55-67, *passim*;
- Ornea, Z., *Poporanismul*, București, Editura Minerva, 1972, *passim*;
- Ornea, Z., *Confluente*, București, Editura Eminescu, 1976, p. 73-78, 108-116;
- Ornea, Z., *Tradiționalism și modernitate în deceniul al treilea*, București, Editura Eminescu, 1980, *passim*;
- Ornea, Z., *Comentarii*, București, Editura Eminescu, 1981, p. 82-105, 106-123, 124-131;
- Ornea, Z., *Interpretări*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 341-346;
- Pandrea, Petre, *Atitudini și controverse*, ed. îngr. și pref. de Gh. Epure, București, Editura Minerva, 1982, p. 470-473, 548-550;
- Papu, Edgar, *Lumini perene*, București, Editura Eminescu, 1989, p. 343-344;
- Piru, Al., *Istoria literaturii române de la origini până azi*, București, Editura Univers, 1981, p. 231-234;

- Radian, Sanda, *Portrete feminine în romanul românesc interbelic*, București, Editura Minerva, 1986, p. 39, 47-48, 158-161, 179, 180, 181, 277;
- Rainer, Fr.I., *Jurnale*, ed. îngr. Gheorghe Brătescu și Mihai Neagu Basarab, București, Editura Eminescu, 1979, p. 304-311;
- Ralea, Mihai, *Scieri*, ed. îngr. Florin Mihailescu, București, Minerva, 1988, vol. II, 463-468, V, p. 312-313, 338-344;
- Romanul românesc în interviuri*, antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice și indici de Aurel Sasu și Mariana Vartic, vol. III, partea II, București, Editura Minerva, 1988, p. 620-670;
- Rotaru, Ion, *O istorie a literaturii române*, ed. II, revăzută și adăugită, Galați, Editura Porto Franco, vol. IV, 1997, p. 463-472;
- Sadoveanu, Profira, *Domniile lor domnii și doamnele*, București, 1937;
- Sadoveanu, Profira, *Stele și luceferi. Reportaje 1936-1937*, București, Editura pentru Literatură, 1969;
- Săndulescu, Al., *Constelații literare*, București, Editura Minerva, 1998, p. 193-197;
- Săteanu, C., *Carnaval literar*, Iași, Tip. Albina, f.a., p. 32-34;
- Scrisori către Ioan Bianu*, vol. I, ed. îngr. Marieta Croicu și Petre Croicu, București, Minerva, 1974, p. 104, 611; vol. II, 1975, p. 47;
- Scrisori către G. Ibrăileanu*, vol. I, ed. îngr. M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănuță și Al. Teodorescu, pref. Al. Dima și N.I. Popa, București, Editura pentru Literatură, 1966, *passim*, (C. Stere amintit în corespondența altor persoane); vol. II, ed. M. Bordeianu, Viorica Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, pref. N.I. Popa, București, Editura Minerva, 1971, p. 369-381 (27 de scrisori, date 1906-1911 și o poezie: *Într-o închisoare*, 31 decembrie 1892, Sinești); vol. III, ed. îngr. M. Bordeianu, Viorica Botez, Gr. Botez, I. Lăzărescu și Al. Teodorescu, pref. N.I. Popa, București, Editura Minerva, 1973, *passim* (amintit în corespondența altor persoane); vol. IV, ed. îngr. Mihai Bordeianu, București, Editura Minerva,

- 1982, p. 113-120 (18 scrisori, date 13 martie 1897-15 ianuarie 1920);
- Scrisori către N. Iorga*, vol. I, ed. îngr. Barbu Theodorescu, București, Editura Minerva, 1971, p. 392; vol. II, 1979, p. 428-433, 589-590;
- Sevastos, M., *Amintiri de la „Viața românească”*, București, Editura pentru Literatură, 1966, p. 31-34, 88-110, 398-399, 409-416, 435-437, 479-481;
- Șeicaru, Pamfil, *Un singuratec: C. Stere*, Madrid, Ed. Carpații, 1956; inclus în *Scieri din exil. I. Portrete politice*, București, Editura Saeculum I.O., 2002, p. 74-100;
- Teodorescu, Ion, Sadoveanu, Izabela, *Amintiri*, ed. îngr. Aristița Avramescu și Tiberiu Avramescu, București, Editura Eminescu, 1980, p. 409-410, 410-414;
- Teodorescu-Braniște, Tudor, *Între presă și literatură*, vol. II, ed. îngr., pref. și note de Constantin Darie și Paul Ion Teodorescu, București, Editura Minerva, 1989, p. 217-220;
- Tertulian, Nicolae, *Eseuri*, București, Editura pentru Literatură, 1968, p. 129-157.
- Tomescu, Gh., *Etnicism și literatură*, Bârlad, Tip. Lupașcu, 1939, p. 85-96.
- Topliceanu, Alexandru, *Portrete*, București, Editura Cartea românească, 1935, p. 65-72;
- Trancu-Rainer, Marta, *File de jurnal*, îngr. și pref. de Mihai Neagu Basarab, București, Editura Eminescu, 1982, p. 28-30;
- Ungheanu, Mihai, *Fiii risipitori*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 143-160;
- Ursu, G.G., *Istoria literaturii române. Secolul al XX-lea*, vol. I, București, Institutul Pedagogic, 1965, p. 11-15;
- Zaciu, Mircea, *Ordinea și aventura*, Cluj, Editura Dacia, 1973, p. 223-224;
- Zalis, Henri, *Valori de referință în critica și istoria literară românească*, București, Editura Cartea românească, 1991, p. 127-129;
- Zamfir, Mihai, *Cealaltă față a prozei*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 40-63.

ÎN PERIODICE

- Aderca, F., *Politică și poezie. Cu prilejul seriei de romane a d-lui C. Stere, „În preajma revoluției“*, „Adevărul“, XLV, nr. 14825, 30 aprilie 1932, p. 1-2; reprodus și în *Contribuții critice*, vol. II;
- Aderca, F., *Romancierul Stere*, „Cuvântul liber“, III, nr. 3, 23 noiembrie 1935, p. 5, reprodus și în *Contribuții critice*, vol. II;
- Alexandrescu, C., *Romanul unei Basarabii*, „Viața Basarabiei“, I, nr. 3, martie 1932, p. 63;
- Andrei, Petre, *Const. Stere*, „Revista de studii sociologice și muncitorești“, III, nr. 10, aprilie 1936, p. 3;
- Andrei, Petre, *Constantin Stere*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 3-5;
- Anghel, Paul, *Stere și spațiul boreal*, „Gazeta literară“, XIV, nr. 33, 17 august 1967; și în vol.;
- Angheliescu, Mircea, *Cazul Stere*, „Lucafeărul“, XXXVIII, nr. 38, 28 octombrie 1997, p. 17;
- Bacalbașa, A., *Un fenomen la universitate*, „Dreptatea“, II, nr. 422, 26 iunie 1897, p. 1; semnat A.B.;
- Badiu, Vasile, *Măreția mitului Stere*, „Revista de Lingvistică și Știință literară“ (Chișinău), nr. 5, 1990;
- Badiu, Vasile, „Integrala“ *Constantin Stere*, „Tribuna“, nr. 41, 1992;
- Balmuș, Pavel, *Stere Constantin: reconsiderări, reconstituiri*, „Basarabia“ (Chișinău), nr. 1, ianuarie 1995, p. 10-11, nr. 2, februarie 1995, p. 6-7;
- Balmuș, Pavel, *Protagonist de dramă basarabeană*, „Contrafort“, nr. 3, 1995;
- Balmuș, Pavel, „Cazul Stere“ – „cazul Basarabiei“, „Contrafort“ (Chișinău), nr. 5-6, martie-aprilie 1995, p. 5-6;
- Balmuș, Pavel, *Animator și susținător al ziarului „Basarabia“ (1906-1907)*, „Contrafort“, nr. 3-4, 1999, p. 59-66;
- Bezvicconi [Bezviconnâi], Gh. G., *Constantin Stere. Impresii* [interviu]; *Vania Răutu la Liceul Regional*, „Din trecutul nostru“, nr. 7-8, aprilie-mai 1934, p. 31-36;

- Bezvicconi [Bezviconnâi], Gh. G., *Constantin Stere, romanul său și Unirea. Între viață, vis și istorie*, „Din trecutul nostru“, IV, nr. 31-34, aprilie-iulie 1936, p. 97-118;
- Bezvicconi, Gh., *Amintiri din Basarabia. Din jurnalul lui M.C. Zozulin 1884-1891*, „Convorbiri literare“, nr. 6, iunie 1940, p. 531-533;
- Bogdan Lefter, I., *Biografii*, „Contrafort“, III, nr. 9, septembrie 1992;
- Bordea, I., *Lume... lume*, „Însemnări ieșene“, VI, nr. 7, iulie 1939, p. 17-58;
- Botez, Demostene, *Profesorul Stere*, „Viața românească“, XXIX, Nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 149-150;
- Botez, O., *C. Stere „În literatură“*, „Viața românească“, XIII, nr. 5, mai 1921, p. 289-290;
- Braga, Corin, *Constantin Stere – o imagologie comparată a Basarabiei și a României*, „Contrafort“, nr. 11-12, 1998;
- Braniște, Andrei [Tudor Teodorescu-Braniște], *Note critice* [„În literatură“ de C. Stere], „Rampa“, V, nr. 1187, 1200, 15 octombrie, 1 noiembrie 1921; și în „Aurora“, I, nr. 27, 4 noiembrie 1921;
- Brănișteanu, B., *Vania Răutu și socialismul*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15.777, 26 iunie 1935, p. 1-2;
- Brănișteanu, B., *Vania Răutu și forța morală*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15.784, 3 iulie 1935;
- Brătescu, Gh., *C. Stere și romanul său*, „Studentul român“, II, nr. 3, 1946;
- Brezianu, Barbu, *Constantin Stere în „jurnalul“ lui Eugen Ionescu*, „Manuscriptum“, VIII, nr. 4, 1977, p. 139-143;
- Buciu, Marian Victor, *C. Stere. Epica documentară și ficțională*, „Convorbiri literare“, CXLI, nr. 9, septembrie 2007, p. 84-86;
- Burlacu, Alexandru, *Modele prezumtive în romanul lui C. Stere*, „Convorbiri literare“, CXXXVI, nr. 1, ianuarie 2002, p. 91-93, nr. 2, februarie 2002, p. 86-87;
- Buzatu, Dumitru, *Constantin Stere*, „Dialog“ (Iași), XIX, nr. 129-130, martie 1989, p. 5;
- Carp, M., *Soarta predestinatăului*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-2, ianuarie-martie 1937;

- Cazacu, P. dr., Drumul vieții, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937;
- Cazimir, Ștefan, *Un concept perimat*, „Adevărul literar și artistic“, nr. 473, 1999;
- Călinescu, G., *Romanul d-lui C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, X, nr. 585, 21 februarie 1932, p. 1-2; inclus în vol. *Publicistică I*;
- Călinescu, G., C. Stere: „Lutul“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 620, 23 octombrie 1932, p. 1; inclus în *Publicistică I*;
- Călinescu, G., *Patru ore cu d. C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 622, 6 noiembrie 1932, p. 1;
- Călinescu, G., C. Stere, „Hotarul“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XII, nr. 636, 12 februarie 1933, p. 7; inclus în *Publicistică II*;
- Călinescu, G., C. Stere, „Nostalgii“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, nr. 725, 28 octombrie 1934, p. 9-10; inclus în *Publicistică II*;
- Călinescu, G., C. Stere, „Ciubărești“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 754, 19 mai 1935, p. 9-10; inclus în *Publicistică II*;
- Călinescu, G., C. Stere, „În ajun“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 784, 15 decembrie 1938, p. 1; inclus în *Publicistică II*;
- Călinescu, G., C. Stere, „Uraganul“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 802, 19 aprilie 1936, p. 9; inclus în *Publicistică III*;
- Călinescu, G., C. Stere, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 813, 5 iulie 1936, p. 3; inclus în *Publicistică III*;
- Călinescu, G., *Material documentar*, „Studii și cercetări de istorie literară și folclor“, X, nr. 2, p. 363;
- Cândea, A., *Basarabia și aniversarea d-lui C. Stere*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15.903, 20 noiembrie 1935, p. 6;
- Cândea, A., *Treizeci de ani de la apariția ziarului „Basarabia“*, „Adevărul“, L, nr. 16.055, 28 mai 1936, p. 6;
- Chinez, I., *Constantin Stere*, „Nostalgii“, „Gând românesc“, II, nr. 9, septembrie 1934, p. 588-590; inclus în vol.;

- Chirițescu, Gh., C. Stere, „Uraganul“, „Însemnări ieșene“, I, nr. 8, 15 aprilie 1936, p. 378-380;
- Christian, „În voia valurilor“, de C. Nistrul, „Mișcarea“ (Iași), IV, nr. 157, 17 iulie 1912, p. 1, nr. 158, 18 iulie 1912, p. 1-2;
- Cimpoi, Mihai, *Umbra lui Stere*, „Literatură și artă“, nr. 48, 26 noiembrie 1992, p. 4;
- Cimpoi, Mihai, *Valori basarabene: Constantin Stere, romanțierul total*, „Caiete critice“, V, nr. 4-5, aprilie-mai 1994, p. 78-82;
- Cimpoi, Mihai, *O prietenie arhetipală: Stere și Ibrăileanu*, „Viața românească“, CI, nr. 4-5, aprilie-mai 2006, p. 27-29;
- Cioculescu, Șerban, *Romanul d-lui Stere*, „Adevărul“, XLV, nr. 14.788, 17 martie 1932, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere, „În preajma revoluției“, „Lutul“, „Adevărul“, XLVI, nr. 14.960, 12 octombrie 1932, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere, „Hotarul“, „Adevărul“, XLVII, nr. 15.078, 28 februarie 1933, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere, „Nostalgii“, „Adevărul“, XLVIII, nr. 15.564, 10 noiembrie 1934, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, *Aspecte epice contemporane*, „Revista Fundațiilor Regale“, II, nr. 1, ianuarie 1935, p. 158-161, nr. 8, 1 august 1935, p. 420-423, III, nr. 11, noiembrie 1936, p. 406-410;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere, „Ciubărești“, „Adevărul“, XLIX, nr. 15.756, 31 mai 1935, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, *În marginea unui răspuns al d-lui C. Stere*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15.769, 16 iunie 1935, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere, „În ajun“, „Adevărul“, XLIX, nr. 15.914, 3 decembrie-1935, p. 1-2;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere, „Uraganul“, „Adevărul“, L, nr. 16.022, 16 aprilie 1936, p. 1;
- Cioculescu, Șerban, *Constantin Stere*, „Adevărul“, L, nr. 16.084, 21 iulie 1936, p. 1-2; inclus în vol. *Aspecte literare contemporane*;
- Cioculescu, Șerban, C. Stere și Ibrăileanu, „Adevărul“, LX, nr. 16.719, 1946; inclus în vol. *Itinerar critic I*;

- Cioculescu, Șerban, *G. Topîrceanu colaborator al lui C. Stere*, „Gazeta literară“, XIV, nr. 47, 23 noiembrie 1967, p. 1-2; inclus în *Itinerar critic II*;
- Ciomac, Christian, *C. Stere*, „În preajma revoluției“. I. „Smaragda Theodorovna“. II. „Vania Răutu“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 621, 30 octombrie 1932, p. 2;
- Ciopraga, Const., *Etapele „Vieții românești“*, „Viața românească“, XIX, nr. 3, martie 1966, p. 20-37;
- Ciopraga, Const., *Frânturi de biografie: C. Stere*, „Cronica“, XIV, nr. 30, 27 iulie 1979, p. 4;
- Clopoțel, Ion, *C. Stere*, „În preajma revoluției“, „Societatea de mâine“, IX, nr. 2-3, 1-15 februarie 1932, p. 22;
- Clopoțel, Ion, *C. Stere*, „În preajma revoluției“, „Dimineța“, XXVIII, nr. 9063, 15 martie 1932;
- Clopoțel, Ion, *C. Stere*, „În ajun“, „Societatea de mâine“, XII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1935, p. 158;
- Clopoțel, Ion, *Constantin Stere*, „Societatea de mâine“, XIII, nr. 5, august 1936, p. 115-116;
- Clopoțel, Ion, *C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 823, 13 septembrie 1936, p. 2;
- Cocca, N.D., *Cu prilejul unui roman: „Nostalgii“*, „Voiaj“, II, nr. 16, 15 noiembrie 1934, p. 1;
- Constantinescu, P., *C. Stere*, „În preajma revoluției“. „Prolog: Smaragda Theodorovna“; „Copilăria și adolescența lui Vania Răutu“, „Vreamea“, V, nr. 235, 1 mai 1932, p. 12; inclus în *Scrieri V*;
- Constantinescu, P., *C. Stere*, „În preajma revoluției“. „Lutul“, „Vreamea“, V, nr. 262, 6 noiembrie 1932, p. 7; în *Scrieri V*;
- Constantinescu, P., *C. Stere*, „Hotarul“, „Vreamea“, VI, nr. 283, 9 aprilie 1933, p. 18; în *Scrieri V*;
- Constantinescu, P., *C. Stere*, „Nostalgii“, „Vreamea“, VIII, nr. 374, 3 februarie 1935, p. 4; în *Scrieri V*;
- Constantinescu, P., *C. Stere*, „La zid“, II, nr. 8, 21 noiembrie 1935, p. 5. (semnat pyrhhon)
- Constantinescu, P., *C. Stere. Între pamflet și roman: „Ciubărești“*; „În ajun“, „Vreamea“, IX, nr. 421, 19 ianuarie 1936, p. 10; în *Scrieri V*;

- Constantinescu, P., *C. Stere*, „Uraganul“, „Vreamea“, IX, nr. 435, 3 mai 1936, p. 2; în *Scrieri V*;
- Cornea, Paul, *Const. Stere și Don Quijote-ismul politic*, „Studentul român“, II, nr. 3, 1946;
- Corneanu, Gh., „Uraganul“, „Dimineța“, XXXII, nr. 10.525, 13 aprilie 1936;
- Crețu, I., *Alt caz de camuflare literară la vechea „Viața românească“*, „Viața românească“, XXII, nr. 4, aprilie 1969, p. 138-139;
- Cristea-Enache, Daniel, *Cazul Stere I, Un material refractar; Morala unei fabule*, „Adevărul literar și artistic“, VI, nr. 401-402, 18-25 ianuarie 1998, p. 4, p. 13;
- Cristea-Enache, Daniel, *Debutant la 70 de ani*, „Adevărul literar și artistic“, VII, nr. 409, 17 martie 1998, p. 5;
- Dașcovici, Neculai, *Constantin Stere*, „Anuarul Universității pe anul academic 1935-1936“, vol. XXI, Iași, 1937, p. 108-112;
- Datu, Iordan, *O ediție C. Stere la Chișinău*, „Literatorul“, II, nr. 32, 31 iulie 1992, p. 4;
- Davidescu, N., *Omul la ordinea zilei*, „Cuvântul“, VI, nr. 1.778, 3 aprilie 1930, p. 1; inclus în vol.;
- Dascălescu, Lucreția, *Femeia în opera lui C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIII, nr. 692, 11 martie 1934, p. 7;
- Datu, I., *O ediție C. Stere la Chișinău*, „Literatorul“, II, nr. 32, 1992;
- Diamandi, Sterie, *Constantin Stere*, „Gândul vremii“, II, nr. 2, 15 februarie 1934, p. 6-16;
- Dima, Al., *Romanul d-lui C. Stere*, „Datina“, X, nr. 1-3, ianuarie-martie 1932, p. 26-27;
- Din corespondența primilor conducători ai „Vieții românești“*, „Viața românească“, XIX, nr. 3, martie 1966, p. 97-103;
- Dinu, Gheorghe (Stephan Roll), *Const. Stere. Tineretul legatar al luptei lui*, „Cuvântul liber“, III, nr. 35, 4 iulie 1936, p. 3; inclus în vol.;
- Dobrescu, Al., *Stere, Ibrăileanu și începuturile poporanismului*, „Tribuna“, XXX, nr. 11, 14, 13 martie, 3 aprilie 1986, p. 1, 6, p. 4;

- Dobrescu, Al., *Restaurare și instaurare*, „Convorbiri literare“, XCV, nr. 10, octombrie 1988, p. 13;
- Documente și dovezi*, „Basarabia“, nr. 12, 1991, p. 122-143;
- Donos, Alexandru, *Familia Stere – la Cîrîpcău*, „Literatură și artă“, 13 octombrie 1988; inclus în vol.;
- Donos, Alexandru, *Când s-a născut Constantin Stere*, „Literatură și artă“, 16 august 1990; inclus în vol.;
- Donos, Alexandru, *Binefacere*, „Literatură și artă“, 18 aprilie 1991; inclus în volum;
- Donos Alexandru, *Imagini din albumul familiei Stere*, „Literatură și artă“, nr. 51, 17 decembrie 1992, p. 7; inclus în volum;
- Donos, Alexandru, *Izvorul Tudosei*, „Literatură și artă“, 8 iunie 1995; inclus în volum;
- Dragomirescu, M., *Replica d-lui Xenopol în privința d-lui Stere*, „Convorbiri literare“, XXXI, nr. 12, decembrie 1897, p. 1181-1183 (semnat Castor);
- Dragomirescu, M., *Poporanismul vorbește*, „Falanga literară și artistică“, I, nr. 7, 21 februarie 1910, p. 3-5.
- Drăgan, Lenuța, *Autografe pentru Ibrăileanu*, „Cronica“, XXI, nr. 35, 29 august 1986, p. 5;
- Dr. Ygrec, *Istoria vie a Basarabiei*, „Adevărul“, XLV, nr. 14830, 7 mai 1932, p. 1-2;
- Dr. Ygrec, *Florile și inima lui Stere*, „Adevărul“, L, nr. 16086, 4 iulie 1936, p. 1;
- Duff, M.I., *Cetind romanul d-lui C. Stere*, „Opinia“, XXIX, nr. 7714, 11 ianuarie 1933, p. 1-2;
- Durnea, Victor, *Începuturile publicistice ale lui Constantin Stere*, în „România literară“, anul XL, nr. 45, din 16 noiembrie 2007, p. 16-17;
- Durnea, Victor, *Debutul literar al lui C. Stere*, în „Cultura“, anul III, nr. 48, din 6 decembrie 2007, p. 16-17;
- Durnea, Victor, *Realitate și ficțiune în romanul „În preajma revoluției“*. Două tragedii siberiene, în „Limba română“ (Chișinău), nr. 10-12 (148-150), octombrie-decembrie 2007, p. 79-83;

- Durnea, Victor, *Duelul lui C. Stere de la 1894*, în „România literară“, anul XL, nr. 1, din 11 ianuarie 2008, p. 16-17, 18;
- Durnea, Victor, *Alte manifestări publicistico-literare – certe și posibile – ale lui C. Stere*, în „Cultura“, anul III, nr. 3 (157), din 24 ianuarie 2008, p. 9-10;
- Durnea, Victor, *Nici o picătură de forță morală nu se pierde în zadar*, în „Cultura“, anul III, nr. 20 (174), din 22 mai 2008, p. 14-15;
- Durnea, Victor, *Redutabilul pamfletar C. Stere*, în „România literară“, anul XL, nr. 35, din 5 septembrie 2008, p. 16-18;
- Durnea, Victor, *[C. Stere] Scrisori din Basarabia*, în „Limba română“, anul XVIII, nr. 9-10 (159-160), p. 47-54;
- Durnea, Victor, *C. Stere, colaborator al junimistei „Era nouă“*, I-II, în „Cultura“, anul III, nr. 47 (201), din 27 noiembrie 2008, p. 12-13; nr. 48 (202), din 4 decembrie 2008, p. 14-15;
- Durnea, Victor, *C. Stere și „afacerea de onoare“ de la 1894*, în „Transilvania“, nr. 2, februarie 2009, p. 30-46;
- Durnea, Victor, *De la polemică acerbă la pact de colaborare. C. Stere și A. A. Bădărău*, în „Transilvania“, XXXVIII, nr. 9, 11, septembrie, noiembrie 2009, p. 44-55, 29-36;
- Eftimiu, V., *La moartea lui Const. Stere*, „Dimineța“, XXXII, nr. 10601, 29 iunie 1936, p. 9; reluat, amplificat, în Victor Eftimiu, *Fum de fantome*, București, Casa Școalelor, 1940, p. 181-185;
- Eftimiu, V., *Patrioți și trădători*, „Adevărul“, L, nr. 16095, 15 iulie 1936, p. 1;
- Enache, L., *Caracterul și rolul social-politic reacționar al concepției poporaniste*, „Cercetări filozofice“, VII, 1960, nr. 1, p. 147-162;
- Ene, Ileana, *C. Stere*, „Manuscriptum“, XXIII, nr. 1-4, 1992, p. 80-85;
- F.[agure], E. D., *Const. Stere*, „Lupta“, nr. 4405, 28 iunie 1936, p. 1;
- [Fagure, E.D.], *Moartea lui Constantin Stere*, „Lupta“, nr. 4405, 28 iunie 1936, p. 5;

- Faifer, F., *Cazul Stere*, „Cronica“, serian., II, nr. 9, 2 martie 1990, p. 4;
- Feraru, Leon, *Un excepțional roman românesc*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15757, 1 iunie 1935, p. 5;
- Fărcășanu, M., *Romanul d-lui Stere*, „Democrația“, XXI, nr. 3-4, martie-aprilie 1933, p. 120-121;
- Fulga, Laurențiu, „*În ajun*“ – roman de Constantin Stere, „Flamuri“, II, nr. 1-3, 20 decembrie 1935, p. 99-102; semnat Laurențiu Delerei;
- Gabrielescu, Alice, „*Smaragda Theodorovna*“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 607, 24 iulie 1932, p. 7;
- Galaction, Gala, *Constantin Stere*, „Chemarea“, II, nr. 55, 9 iunie 1919, p. 1; și în Gala Galaction, *Opinii literare*, ed. Gheorghe Cunescu, București, Minerva, 1979, p. 279-281 (cu omisiuni);
- George, Alexandru, *Cazul Stere*, „Contrapunct“, nr. 6, 1992;
- George, Alexandru, *Necesitatea unei reveniri*, „Luceafărul“, nr. 38, 1998;
- Georgescu, Traian, *Stere a împlinit 70 de ani*, „Pagini basarabene“, I, nr. 1, ianuarie 1936, p. 15;
- Gerota, C., C. Stere, „*În preajma revoluției*“. „*Hotarul*“, „Revista societății Tinerimea română“, LI, nr. 8, aprilie 1933, p. 284-286;
- Gheran, N., *Rebreanu la „Viața românească”*, „Cronica“, X, nr. 50, 12 decembrie 1973, p. 4;
- Gheran, Nicolae, De la Aiud la Iași, de azi până ieri, „Cultura“, II, nr. 41, 28 septembrie 2006, p. 13;
- Godeanu, V., *Un roman social*, „Adevărul“, XLV, nr. 14781, 9 martie 1932, p. 2;
- Godeanu, V., *Drama Siberiei*. „*În preajma revoluției*“, „*Hotarul*“, „*Dimineața*“, XXIX, nr. 9385, 13 februarie 1933, p. 2;
- Godeanu, V., C. Stere, „*Uraganul*“, „Adevărul“, L, nr. 16010, 31 martie 1936, p. 2;
- Graur, Const., C. Stere, „*În preajma revoluției*“, „Adevărul“, XLV, nr. 14786, 15 martie 1932, p. 1-2;
- Grigurcu, Gh., „*Viața lui C. Stere*“ de Z. Ornea, „Familia“, XXVIII, nr. 3, martie 1992, p. 5, 15;

- Groza, Horia, C. Stere, „*În preajma revoluției*“, „Rampa“, XV, nr. 4260, 31 martie 1932, p. 1-2;
- Groza, Horia, C. Stere, „*Lutul*“, „Rampa“, XV, nr. 4440, 3 noiembrie 1932, p. 1-2;
- Gruia, I, C. Stere, „*În preajma revoluției*“: „*Uraganul*“, „*Gândul vremii*“, IV, nr. 6, 15 iunie 1936, p. 13-14;
- Hadârcă, Ion, *Const. Stere și Nicolae Iorga: antinomii idealului convergent*, „Convorbiri literare“, CXL, nr. 6, iunie 2006, p. 89-90;
- Halippa, Pan., C. Stere și Basarabia, „Viața Basarabiei“, V, nr. 9, septembrie 1936, p. 81-88; și în „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 33-43;
- Halippa, Pan., *Basarabia – țara colinelor albastre*, „Adevărul literar și artistic“, serie nouă, II, nr. 62, 14-20 aprilie 1991, p. 4-5, nr. 63, 21-27 aprilie 1991, p. 4-5, nr. 64, 28 aprilie-4 mai 1991, p. 4-5. (Interviu consemnat de Constantin Dumitrescu în 13 septembrie 1977);
- Holban, Eug. Șt., *Figuri basarabene*, „Basarabia“, nr. 2, 1992, p. 132-133;
- Hurezeanu, Damian, „*Viața românească*“ și mișcarea culturală europeană, „Argeș“, XXI, nr. 2, februarie 1986, p. 4;
- Iamandi, V., C. Stere, „*Lumea*“, XIX, nr. 5467, 16 iulie 1936, p. 3;
- Ierunca, Virgil, C. Stere, *scriitorul*, „Timpul“, VII, nr. 2113, 1943;
- Ierunca, Virgil, *Un om ales al Basarabiei: Constantin Stere*, „*Limba română*“ (Chișinău), nr. 3-4, p. 41-57;
- Iftimovici, Radu, Curticeanu, Mircea, *Contribuții la istoricul revistei „Viața românească”*. *Un dialog epistolar inedit între C. Stere și D. Voinov*, „Echinox“, II, nr. 12, decembrie 1970, p. 14;
- Ioachimescu, Alexandru, *Constantin Stere*, „Patrimoniul“, nr. 4, 1991, p. 142-147;
- Ionescu, Eugen, *Constantin Stere*, „*În preajma revoluției*“. VIII. „*Uraganul*“, „*Facla*“, XVI, nr. 1573, 27 aprilie 1936, p. 2-3; și în vol.;

- Ionescu, Ghiță, *De vorbă cu d. Constantin Stere*, „Facla“, IX, nr. 389, 25 decembrie 1930, p. 3;
- Ionescu, Ghiță, *Opera lui C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 834, 29 noiembrie 1936, p. 1;
- Iordan, Iorgu, *Constantin Stere, profesor*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 45-49;
- Iordan, Iorgu, *Amintiri*, „Viața românească“, XIX, nr. 3, martie 1966, p. 176-177;
- Iordan, Iorgu, *Dioscurii*, „Viștii românești“, „România literară“, IX, nr. II, 11 martie 1976, p. 4;
- Iordan, Iorgu, *C. Stere profesor la Universitatea din Iași*, „Manuscriptum“, VII, nr. 2, 1976, p. 135-139;
- Iorga, N., *Cronică*, „Sămănătorul“, V, 11, 12 martie 1906, p. 219, nr. 21, 21 mai 1906, p. 419, nr. 25, 18 iunie 1906, p. 499, nr. 32, 6 august 1906, p. 640;
- Iorgulescu, Mircea, *Stere și epoca sa*, „România literară“, XXIII, nr. 47, 22 noiembrie 1990, p. 11;
- Ivașcu, G., *Luptătorul*, „Lumea“, XIX, nr. 5459, 6 iulie 1936, p. 3; și în vol.;
- Ivașcu, G., „*Viața românească în retrospectivă*“, „Viața românească“, XIX, nr. 3, martie 1966, p. 9-20;
- Jebeleanu, Eugen, *C. Stere și Ardealul*, „Cuvântul liber“, III, nr. 3, 23 noiembrie 1935;
- Kalustian, L., *C. Stere – omul din furtuni*, „Flacăra“, XXX, nr. 11, 12 martie 1981, p. 18, nr. 12, 19 martie 1981, p. 26, nr. 13, 26 martie 1981, p. 18, nr. 14, 2 aprilie 1981, p. 18, nr. 15, 9 aprilie 1981, p. 18, nr. 16, 16 aprilie 1981, p. 24, nr. 17, 23 aprilie 1981, p. 18, nr. 18, 30 aprilie 1981, p. 18, nr. 19, 7 mai 1981, p. 18; inclus în vol.;
- Kalustian, L., *Stere – Kirileanu, polemizând epistolar*, „Flacăra“, XXXI, nr. 29, 23 iulie 1982, p. 14, nr. 30, 30 iulie 1982, p. 16; inclus în vol.;
- Kidel, Alex., *Mărturia rusești despre Const. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XVIII, nr. 876, 19 septembrie 1937, p. 9;
- Lefter, Ion Bogdan, *Biografii*, „Contrapunct“, III, nr. 9, 20-26 martie 1992, p. 5;

- Leoneanu, L., *Câteva zile în intimitatea d-lui C. Stere. Note și impresii cu prilejul apariției volumului „Preludii“*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, IX, nr. 512, 28 septembrie 1930, p. 1, 2; și în vol.;
- Leoneanu, L., *O pagină sentimentală din viața d-lui C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, IX, nr. 521, 30 noiembrie 1930, p. 3;
- Leoneanu, L., *Romanul d-lui C. Stere. „În preajma revoluției. Smaragda Theodorovna“*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, X, nr. 579, 10 ianuarie 1932, p. 1-2; inclus în vol.;
- Leoneanu, L., *Const. Stere la Bucov*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 815, 19 iulie 1936, p. 1, nr. 816, 26 iulie 1936, p. 5; și în vol.;
- Livescu, Cristian, „*Onoarea adversității integrale*“, „Ateneu“, XXVII, nr. 6, iunie 1990, p. 5;
- Lovinescu, E., *Epica lui C. Stere*, „Adevărul“, LI, nr. 16338, 1 mai 1937, p. 2; și în *Scrieri*, vol. VI;
- Lungescu, N., *C. Stere*, „*Nostalgii*“, „Revista vremii“, I, nr. 4, 10 noiembrie 1934, p. 10-11;
- Lupu, N., *Amintiri despre C. Stere*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 50-52;
- Lurie, G., *Iz galereia predateleii. Razoblacennaia legenda [Din galeria trădătorilor. Legenda demascată]*, „Krasnaia Bessarabia“, nr. 1 (55), ianvaria 1932, p. 27-29;
- Majuru, Adrian, *Romanul tragicului învingător*, „Adevărul literar și artistic“, XI, nr. 850, 20 decembrie 2006, p. 3;
- Malița, Liviu, *Înfrângerea ca victorie*, „Apostrof“, II, nr. 10-11, 1991, p. 7;
- Manea, Const. I., *C. Stere*, „*În preajma revoluției*“ VI, „*Ciubărești*“, „Presa Olteniei“, V, nr. 46, 26 august 1935, p. 2;
- Manolescu, Florin, *Cazul Stere*, „Luceafărul“, serie nouă, nr. 12, 18 aprilie 1990, p. 5;
- Manolescu, Ion Aurel, *Constantin Stere – omul frânt*, „Cruciada românismului“, II, nr. 81, 19 iulie 1936, p. 2;
- Manolescu, Nicolae, *Romanul lui C. Stere*, „România literară“, IX, nr. 11, 11 martie 1976, p. 9; și în vol.;

- Manolescu, Nicolae, *Dosarul Stere*, „România literară“; XXIII, nr. 5, 1 februarie 1990, p. 9;
- Manoliu, Petru, *Constantin G. Stere. Șaptezeci de ani de viață și amintiri*, „Credința“, III, nr. 593, 19 noiembrie 1935, p. 4 (semnat Erasmus);
- Manoliu, Petru, *Rânduri întârziate pentru un nume veșnic*, „Credința“, IV, nr. 1094, 9 iulie 1937, p. 2, nr. 1095, 10 iulie 1937, p. 2 (semnat Erasmus);
- Manu, Emil, *Virginia Mușat*, „C. Stere, scriitorul“, „Săptămâna“, serie nouă, nr. 434, 30 martie 1979, p. 2;
- Marcea, Pompiliu, *Prima carte despre C. Stere*, „Contemporanul“, nr. 4, 26 ianuarie 1979, p. 10;
- Marcu-Balș, P., *Contribuții la „chestia Stere“*, „Viața românească“, XXII, nr. 7-8, iulie-august 1930, p. 29-50;
- Mardan, Mugur, C. Stere, „În ajun“, „Trivalea“, I, nr. 7-8, decembrie 1935-ianuarie 1936, p. 22-24;
- Marent, R., *Cu moș Ion Codreanu, despre Constantin Stere*, „Viața Basarabiei“, VIII, nr. 4, aprilie 1939, p. 33-45;
- Matheescu, N.N., *Romanul d-lui C. Stere*, „Ancheta“, III, nr. 215, 20 martie 1932, p. 2-3;
- Micu, Dumitru, *Poporanismul*, „Viața românească“, XIII, nr. 2, februarie 1960, p. 86-103, nr. 3, martie 1960, p. 64-87 (C. Stere și G. Ibrăileanu), nr. 4, aprilie 1960, p. 133-145;
- Mecu, Nicolae, *Marele singuratic*, „Viața românească“, LXXXV, nr. 6, iunie 1990;
- Micu, Dumitru, *Epos caledoscopic*, „Caiete critice“, nr. 8-9, 1991;
- Mihail, Ioan, *Const. Stere. Omul – „Trădătorul“ – Scriitorul*, „Opinia“, XXXII, nr. 8769, 3 iulie 1936, p. 1-2;
- Mihail, Petre, *O zi petrecută la Bucov*, „Curentul“, VIII, nr. 2497, 16 ianuarie 1935, p. 3;
- Mihăilescu, Dumitru C., „*Smaragda Theodorovna*“, „Glas tânăr“, I, nr. 7, 15 noiembrie 1932, p. 14-15;
- Miller Verghi, Marg., „*În preajma revoluției*“, roman de C. Stere, „Revista scriitoarelor și scriitorilor români“, VI, nr. 6-7, iunie-iulie 1932, p. 21-22;

- Minciună, Mihail, *Basarabia latină. Scriitorii și publiciștii români basarabeni*, „Cuvântul moldovenesc“, II, nr. 39, 2 octombrie 1927, p. 2-3;
- Mira, P., „*În preajma revoluției*“, roman de d. C. Stere, „Buletinul cultural al Asociației universitare Frăția studentescă“, I, nr. 1, 1 martie 1932, p. 11-12;
- Moțu, Iancu, *Pe marginea unei mistificări sau afacerea Stere*, „Tribuna“, VII, nr. 20, 18-24 mai 1995, p. 2;
- Mreja, I., „*Nostalgii*“, de C. Stere, „Revista Asociației învățătorilor din orașul și județul Bălți“, VIII, nr. 1, ianuarie 1935, p. 30-31;
- Neacșu, Gh., *Din dosarele arhivelor*, „Literatură și artă“, nr. 51, 17 decembrie 1992, p. 2;
- Neamțu, A., *În memoria lui C. Stere*, „Suflet nou“, III, nr. 6-7, iunie-iulie 1936, p. 6;
- Negoită, C. N., *Scriitorul C. Stere și încheierea ciclului „În preajma revoluției“*, „Viața românească“, XXV, nr. 12, decembrie 1972, p. 139-140;
- Negoiteșcu, I., C. Stere, „Orizont“, serie nouă, XXIV, nr. 41, 11 octombrie 1973, p. 4; și în vol.;
- Neuman, Justin, *Despre romanele d-lui C. Stere*, „Adevărul“, XLVIII, nr. 15623, 14 decembrie 1934, p. 5-6;
- Nicoară, Silviu, *Extremele care se întâlnesc. Marginale la „În preajma revoluției“*, roman de C. Stere, „Prezentul“, I, nr. 3, 21 martie 1932, p. 1;
- Nicu, Alexandru M., C. Stere, „*În preajma revoluției*“, „Viața Basarabiei“, IV, nr. 9, septembrie 1935, p. 46-55, nr. 10, octombrie 1935, p. 45-54, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1935, p. 42-52, nr. 1, ianuarie 1936, p. 44-51, nr. 3-4, martie-aprilie 1936, p. 35-40;
- Nicu, Alexandru M., *Închisorile d-lui C. Stere*, „Pagini basarabene“, I, nr. 3, martie 1936, p. 6;
- Obreja Iași, G., C. Stere, „*În preajma revoluției*“, „În ajun“, „Atheneum“, II, nr. 1, ianuarie-martie 1936, p. 138-140;
- Omicron, D. C. Stere, *romancier* [interviu], „Curentul“, IV, nr. 1388, 7 decembrie 1931, p. 3-4;

- Opera lui C. Stere*, „Adevărul“, L, nr. 16081, 28 iunie 1936, p. 7;
- Oprescu, Const., C. Stere, „În literatură“, „Revista Moldovei“, I, nr. 2, iunie 1921, p. 29-30; semnat C. Op.;
- Oprina, Adrian, C. Stere, „Scrieri“, „Convorbiri literare“, nr. 9, septembrie 1979, p. 14;
- Ornea, Z., *Caracterul reacționar și diversionist al sămănătorismului*, „Cercetări filozofice“, VIII, nr. 1, 1961, p. 175-188;
- Ornea, Z., *Dumitru Micu, „Poporanismul și „Viața românească“*, „Cercetări filozofice“, IX, nr. 1, 1962, p. 203-209;
- Ornea, Z., *C. Stere sau complexitatea unui destin*, „Lucefărul“, XV, nr. 35, 26 august 1972; inclus în vol.;
- Ornea, Z., *Poporanismul și radicalismul democratic*, „România literară“, IX, nr. 11, 11 martie 1976, p. 8;
- Ornea, Z., „Din tumultul activității mele politice“, „Manuscriptum“, VII, nr. 2, 1976, p. 140-150;
- Ornea, Z., *Scriitorul C. Stere și radicalismul democratic*, „Lucefărul“, XXI, nr. 45, 11 noiembrie 1978, p. 3;
- Ornea, Z., *O flacără de conștiință*, „România literară“, XIX, nr. 26, 26 iunie 1986, p. 7;
- Ornea, Z., *C. Stere. Începuturi*, „România literară“, XXI, nr. 39, 22 septembrie 1988, p. 12-13;
- Ornea, Z., *Viața lui C. Stere*, „România literară“, XXI, nr. 53, 29 decembrie 1988, p. 7;
- Ornea, Z., *Constantin Stere. Pagini dintr-o biografie*, „Revista de istorie și teorie literară“, XXXVI, nr. 3-4, iulie-decembrie 1988, p. 211-217, XXXVII, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1989, p. 175-181;
- Ornea, Z., *Constantin Stere*, „Magazin istoric“, XXIII, nr. 7, iulie 1989, p. 27-31, nr. 8, august 1989, p. 42-45, nr. 9, septembrie 1989, p. 39-43, nr. 10, octombrie 1989, p. 53-58, nr. 11, noiembrie 1989, p. 46-49;
- Ornea, Z., *Posteritatea lui C. Stere*, „Lucefărul“, serie nouă, nr. 10, 1 aprilie 1990, p. 10, nr. 11, 11 aprilie 1990, p. 10;
- Ornea, Z., *C. Stere și unirea cu Basarabia*, „România literară“, XXIII, nr. 17, 26 aprilie 1990, p. 11, nr. 18, 3 mai 1990, p. 11;
- Ornea, Z., *Stere – prozator*, „România literară“, XXIII, nr. 30, 26 iulie 1990, p. 11, nr. 31, 2 august 1990, p. 11, nr. 32, 9 august 1990, p. 11, nr. 34, 23 august 1990, p. 11, nr. 35, 30 august 1990, p. 11, nr. 36, 6 septembrie 1990, p. 11;
- Ornea, Z., *Constantin Stere: în pragul unui deceniu infernal*, „Magazin istoric“, serie nouă, XXIV, nr. 10, octombrie 1990, p. 67-70, nr. 11, noiembrie 1990, p. 77-80, nr. 12, decembrie 1990, p. 45-49, XXV, nr. 1, ianuarie 1991, p. 53-57, 74;
- Panaiteescu, Dumitru D., (C. Stere), „Manuscriptum“, VI, nr. 4, 1975, p. 61-62;
- Pandrea, Petre, C. Stere, „Nostalgii“, „Viața românească“, XXVI, nr. 19-20, octombrie 1934, p. 64-65; reluat cu titlul *A doua epopee modernă românească*. C. Stere, „Nostalgii“, în „Adevărul“, XLVIII, nr. 15614, 15 decembrie 1934, p. 5; inclus în vol.;
- Pandrea, P., C. Stere, „Adevărul“, L, nr. 16081, 28 iunie 1936, p. 1;
- Pantazi, Radu, *Din istoricul luptei presei muncitorești din România împotriva ideologiei burgheze (Combaterea poporanismului)*, „Cercetări filozofice“, VI, nr. 4, 1959, p. 175-186;
- Papadima, Ovidiu, C. Stere, „În preajma revoluției“, „Gândirea“, XIII, nr. 4, 1933, p. 153-157; și în vol.;
- Papadima, Ovidiu, C. Stere, „Nostalgii“, „Gândirea“, XIV, nr. 1, ianuarie 1935, p. 49-50; și în vol.;
- Papuc, Ion, C. Stere, *astăzi*, „Lucefărul“, XXII, nr. 26, 30 iunie 1979, p. 3, nr. 27, 7 iulie 1979, p. 6;
- Paraschiv, Florin, *Debuturile publicistico-literare ale lui Constantin Stere*, „Ateneu“, XXVII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1990, p. 7;
- Pasat, Valeriu, *Tineretea colosului: I „Să fie exilat în Siberia de Vest sub supravegherea poliției...“, II „Stere nu doar că nu se lasă de vechile convingeri...“, III „Constantin Stere: înalte calități intelectuale, caracter puternic și curaj...“, IV „Comuna“ chișinăveană a fiului de nobil Constantin Stere, V „Stere să fie încarcerat la închisoarea din Odesa*

- până la o dispoziție specială*“, „Săptămâna“ (Chișinău), 18 martie – 15 aprilie 2005;
- Pascu, Iuliu, C. Stere *în adevărata-i „lumină“*“, „Revista critică“ (Iași), X, nr. 1, ianuarie 1936, 1-29;
- Pavel, Sorin, *Romanul d-lui Const. Stere*, „Dreptatea“, VI, nr. 1389, 22 mai 1932, p. 1-2;
- Perpessicius, C. Stere, „*În preajma revoluției*“ „*Smaragda Theodorovna (Prolog)*“ „*Copilăria și adolescența lui Vania Răutu*“, „Cuvântul“, VIII, nr. 2577, 26 iunie 1932, p. 1-2, nr. 2591, 10 iulie 1932, p. 1-2; și în Perpessicius, *Opere*, vol. XII, București, Minerva, 1983, p. 397-407;
- Perpessicius, C. Stere, „*În preajma revoluției. Lutul*“, „Cuvântul“, VIII, nr. 2710, 6 noiembrie 1932, p. 1-2; și în Perpessicius, *Opere*, vol. XII, p. 411-415;
- Perpessicius, C. Stere, „*În preajma revoluției. Nostalgii*“, „Manuscriptum“, VI, nr. 4, 1975, p. 62-64; și în Perpessicius, *Opere*, vol. XII, p. 421-425; text difuzat la Radio București, în emisiunea „Cărți noi“, la 15 noiembrie 1934;
- Perpessicius, C. Stere, „*În preajma revoluției. Ciubărești*“, „Manuscriptum“, VI, nr. 4, 1975, p. 64; și în Perpessicius, *Opere*, vol. XII, p. 435-437; text difuzat la Radio București, în emisiunea „Cărți noi“, la 16 iunie 1935;
- Perpessicius, C. Stere, „*În preajma revoluției. În ajun*“, „Manuscriptum“, VI, nr. 4, p. 64-66; și în Perpessicius, *Opere*, vol. XII, p. 443-446; text difuzat la Radio București, în emisiunea „Cărți noi“, la 24 decembrie 1935;
- Perpessicius, C. Stere, „*În preajma revoluției. Uraganul*“, „Manuscriptum“, VI, nr. 4, 1975, p. 66-68; și în Perpessicius, *Opere*, vol. XII, p. 447-450; text difuzat la Radio București, în emisiunea „Cărți noi“, la 24 aprilie 1936;
- Peteanu, Doina, *Basarabia subiect de literatură*“, „Viața“, III, nr. 699, 28 martie 1943, p. 2;
- Petrașincu, Dan, *Const. Stere, om de acțiune și literat*“, „Rampa“, XIX, nr. 5538, 2 iulie 1936, p. 1;
- Petrescu, Camil, *Corbii albi*“, „Cuvântul liber“, seria II, I, nr. 26, 19 iulie 1924, p. 11-12;

- Philippide, Al. A., *Un roman de energie și voință. C. Stere*, „*În preajma revoluției. Lutul*“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 621, 30 octombrie 1932, p. 7;
- Philippide, Al. A., *Romanul românesc în cadrul evoluției sociale*, „Progresul social“, I, nr. 9-10, 20 noiembrie 1932, p. 62-66;
- Platon, Gheorghe, Z. Ornea: „*Viața lui C. Stere*“, „Analele Universității Al. I. Cuza“ XXXVI, 1990, p. 161-152;
- Poenaru, Daniela, *Octavian Goga și „Viața românească“*, „Viața românească“, XXV, nr. 2, februarie 1972, p. 49-55;
- Popescu, Ghiță, *Constantin Stere*, „Revista vremii“, II, nr. 3-4, 10 decembrie 1935, p. 5;
- Popescu, Ghiță, *Pe marginea volumului „În ajun“*, de C. Stere, „Revista vremii“, II, nr. 7-8, 10 februarie 1936, p. 12-13;
- Popescu, Ghiță, *Pe marginea volumului „Uraganul“*, de C. Stere, „Revista vremii“, II, nr. 11-12, aprilie 1936, p. 7-8;
- Popescu, Ghiță, *La moartea lui Const. Stere*, „Revista vremii“, II, nr. 15-16, iunie 1936, p. 4;
- Popescu, Radu, „*În preajma revoluției*“ de C. Stere, „Facla“, XI, nr. 445, 1932;
- Popescu, Radu, *Adevărata literatură a lui C. Stere*, „Cuvântul liber“, III, nr. 25, 4 mai 1936;
- Popescu, Radu, *Un cititor: C. Stere*, „România literară“, IX, nr. 28, iulie 1976;
- Popescu, Radu, C. Stere, „România literară“, XIV, nr. 10, martie 1981;
- Popovschi, Nicolae, *După un sfert de veac. Întâiul ziar românesc în Basarabia. Crâmpie de amintiri*, „Adevărul“, XLIV, nr. 14.696, 27 noiembrie 1931, p. 1-2;
- Popovschi, Nicolae, *Constantin Stere și Basarabia*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 101-117;
- Portrete și controverse: C. Stere*, „Tricolorul“, nr. 3, 1990, p. 1;
- Porucic, T., *Contribuțiuni nouă penru istoria evoluției naționalismului între Prut și Nistru* (cu o prezentare de P.T. Șt.), „Viața Basarabiei“, VI, nr. 7-8, iulie-august 1937, p. 463-471;

- Potopin, Ion, *Prezența Basarabiei în literatură*, „Viața“, III, nr. 699, 28 martie 1943, p. 2;
- Radiana, Rafail, *Gorki și Stere*, „Viața Basarabiei“, V, nr. 9, septembrie 1936, p. 89-92;
- Ralea, Mihai D., *Pentru d. C. Stere*, „Adevărul“, XXXIX, nr. 13065, 22 iulie 1926, p. 1-2, nr. 13066, 23 iulie 1926, p. 1-2, nr. 13067, 24 iulie 1926, p. 1-2;
- Ralea, Mihai D., *C. Stere romancier. (Cu ocazia ediției a doua a romanului său)*, „Dimineața“, XXVIII, nr. 9076, 1 aprilie 1932, p. 3; și în Mihai Ralea, *Scrieri*, vol. II, ed. îngr. N. Tertulian, București, Minerva, 1977, p. 463-468;
- Ralea, Mihai D., *Personalitatea d-lui C. Stere*, „Revista de studii sociologice și muncitorești“, III, nr. 10, aprilie 1936, p. 5-6;
- Ralea, Mihai D., *C. Stere*, „Dreptatea“, X, nr. 2600, 28 iunie 1936, p. 1; și în Mihai Ralea, *Scrieri*, vol. V, ed. îngr. Florin Mihăilescu, București, Minerva, 1988, p. 312-313;
- Ralea, Mihai D., *C. Stere*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 118-122; și în Mihai Ralea, *Scrieri*, vol. V, p. 338-344;
- Răutu, N.N., *Atitudinea etică în opera literară. Cu ocazia volumului „În literatură“ de d. C. Stere*, „Revista Moldovei“, I, nr. 4, august 1921, p. 2-8;
- Râșcanu, Th., *Amintiri despre C. Stere*, „Acțiunea“, II, nr. 383-386, 1941;
- Roman, Horia, *D. C. Stere a scris un roman*, „Adevărul“, XLIV, nr. 14721, 25 decembrie 1931, p. 2;
- Sachelarie, N., *Romanele d-lor C. Stere și L. Rebreanu*, „Miniaturi“, I, nr. 1, aprilie 1933, p. 1-2;
- Sadoveanu, Izabela, *Romane*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 755, 26 mai 1935, p. 1; și în Ion Teodorescu, Izabela Sadoveanu, *Amintiri*, p. 409-410;
- Sadoveanu, Izabela, *Primul roman cu cheie*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 782, 1 decembrie 1935, p. 10;
- Sadoveanu, Izabela, *Ion Răutu în vâltoare*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 784, 15 decembrie 1935, p. 1;

- Sadoveanu, Izabela, *Portretele literare*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15931, 22 decembrie 1935, p. 5-6;
- Sadoveanu, Izabela, *Cei care au plecat*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 816, 26 iulie 1936, p. 1-2; și în Ion Teodorescu, Izabela Sadoveanu, *Amintiri*, p. 410-414;
- Sadoveanu, Izabela; *Un an de la moartea lui C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XVIII, nr. 865, 4 iulie 1937, p. 1;
- Sadoveanu, Mihail, *C. Stere*, „Lumina“, II, nr. 232, 24 aprilie 1918, p. 1;
- Sadoveanu, Mihail, *Constantin Stere*, „Lumea“, XIX, nr. 5472, 22 iulie 1936, p. 2;
- Sadoveanu, Mihail, *Jertfa lui Stere*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 123;
- Sadoveanu, Profira, *C. Stere văzut de aproape*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIV, nr. 784, 15 decembrie 1935, p. 3; semnat Valer Donea; și în vol.;
- Săndulescu, Al., *O ediție de întâmpinare*, „România literară“, XIII, nr. 20, 15 mai 1980, p. 8;
- Săndulescu, Al., *Actualitatea lui C. Stere*, „România literară“, XXV, nr. 34, 28 octombrie-3 noiembrie 1992, p. 10; și în vol.;
- Săteanu, C., *Basarabia vechei boierimi moldovenesti autentificată în romanul d-lui C. Stere*, „Lumea“, XV, nr. 4120, 4 martie 1932, p. 2;
- Săteanu, C., „*În preajma revoluției d-lui C. Stere*“, „Opinia“, XXIX, nr. 7671, 19 noiembrie 1932, p. 1-2;
- Săteanu, C., *Câte ceva despre d. Stere*, „Adevărul“, XLVII, nr. 15072, 21 februarie 1933, p. 5.326;
- Săteanu, C., *Figuri și figurine politice zugrăvite de d. C. Stere*, „Opinia“, XXIX, nr. 7921, 17 aprilie 1933, p. 1-2.
- Săteanu, C., *D. C. Stere și poezia rusească*, „Lumea“, XVII, nr. 4913, 22 septembrie 1934, p. 2;
- Săteanu, C., *Nostalgiile d-lui C. Stere*, „Lumea“, XVII, nr. 4937, 21 octombrie 1934, p. 2;
- Săteanu, C., *C. Stere portretist*, „Adevărul“, XLVIII, nr. 15573, 21 noiembrie 1934, p. 5;

- Săteanu, C., *Urmărind pe d. C. Stere în volumul „În ajun“*, „Adevărul“, XLIX, nr. 15900, 16 noiembrie 1935, p. 3;
- Săteanu, C., *Depănând vechi amintiri. Câte ceva despre C. Stere și G. Ibrăileanu*, „Adevărul“, L, nr. 16096, 16 iulie 1936, p. 3;
- Sângeorzan, Zaharia, *Primul studiu critic despre C. Stere*, „Cronica“, XIV, nr. 21, 25 mai 1979, p. 7;
- Scrisori către G. Călinescu, „Manuscriptum“, XIII, nr. 4, 1982, p. 95-104;
- Sebastian, L., „Hotărul“. *Al patrulea volum din romanul d-lui C. Stere*, „Adevărul“, nr. 15065, 12 februarie 1933, p. 2;
- Sebastian, L., *De vorbă cu d. C. Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XII, nr. 641, 19 martie 1933, p. 1-2 (semnat L.S.);
- Sebastian, Lascăr, C. Stere, *În preajma revoluției*, vol. V *Nostalgiu*, „Dimineața“, XXX, nr. 10011, 9 noiembrie 1934;
- Sebastian, Mihail, C. Stere, „Smaragda Theodorovna“, „România literară“, I, nr. 27, 20 august 1932, p. 3;
- Sebastian, Mihail, C. Stere, „Vania Răutu“, „România literară“, I, nr. 29, 3 septembrie 1932, p. 3;
- Sebastian, Mihail, C. Stere, „Lutul“, „România literară“, I, nr. 37, 29 octombrie 1932, p. 3;
- Sebastian, Mihail, *Oamenii politici în literatură*, „Revista de istorie și teorie literară“, XXXI, nr. 4, octombrie-decembrie 1983, p. 64-67; text difuzat la Radio București, la 4 septembrie 1933;
- Sebastian, Mihail, C. Stere, „Ciurbărești“, „Rampa“, XVIII, nr. 5257, 26 iulie 1935, p. 1;
- Sebastian, Mihail, *O zi la Bucov cu d. C. Stere*, „Rampa“, XVIII, nr. 5320, 7 octombrie 1935, p. 1, 4;
- Sebastian, Mihail, „În ajun“, „Rampa“, XVIII, nr. 5355, 17 noiembrie 1935, p. 1;
- Sebastian, Mihail, *Constantin Stere*, „Rampa“, XIX, nr. 5536, 29 iunie 1936, p. 1;
- Serghie, Em., *Pe marginea comemorării la Iași a lui C. Stere*, „Lumea“, XIX, nr. 5467, 16 iulie 1936, p. 2;
- Sevastos, M., *Câteva cuvinte despre C. Stere*, „Cuvântul liber“, seria II, I, nr. 24, 5 iulie 1924, p. 17-18;

- Sevastos, M., *Absentul*, „Adevărul“, XLVII, nr. 15115, 12 aprilie 1933, p. 1;
- Sevastos, M., *Din viață și din cărți. Autorul „Nostalgiei“*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XIII, nr. 712, 29 iulie 1934, p. 1;
- Sevastos, M., C. Stere, „Dimineața“, XXXI, nr. 10379, 16 noiembrie 1935, p. 3;
- Sevastos, M., „Uraganul“, „Adevărul“, L, nr. 16008, 28 martie 1936, p. 1;
- Sevastos, M., *D. Stere – compătimit*, „Adevărul“, L, nr. 16033, 30 aprilie 1936, p. 1;
- Sevastos, M., *Testamentul lui C. Stere*, „Adevărul“, L, nr. 16086, 4 iulie 1936, p. 1;
- Sevastos, M., *În memoria lui Constantin Stere*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XV, nr. 813, 5 iulie 1936, p. 1-2;
- Sevastos, M., *O comemorare*, „Adevărul“, L, nr. 16097, 17 iulie 1936, p. 1;
- Simion, Eugen, *Romanul-memorii*, „Cultura“, IV, nr. 10, 13 martie 2008, p. 7;
- Simion, Eugen, *Romanul-memorialistic (I-IV)*, „Cultura“, IV, nr. 34, 28 august 2008, p. 14-15, nr. 35, 4 septembrie 2008, p. 14-15, nr. 36, 11 septembrie 2008, p. 14-15, nr. 37, 18 septembrie 2008, p. 14-15;
- Simuț, Ion, „Viața lui C. Stere“ de Z. Ornea, „Familia“, XXVI, nr. 5, mai 1990, p. 5;
- Sorescu, Roxana, Z. Ornea: „Viața lui C. Stere“, „Limbă și literatură“, XXXV, 1990, nr. 3-4, p. 378-380;
- Spătaru, N., *Constantin Stere*, „Viața Basarabiei“, V, nr. 9, septembrie 1936, p. 521-522;
- Spiridon, Monica, *Alternativele biografiei*, „Ramuri“, serie nouă, nr. 7, iulie 1990, p. 6;
- Stahl, Henriette Yvonne, C. Stere. „În preajma revoluției“, „Facla“, nr. 620, 1933;
- Stajilă, P., *După moartea lui Constantin Stere*, „Viața Basarabiei“, V, nr. 9, septembrie 1936, p. 523-527;
- Stănescu, C., *C. Stere, un poet al geologicului*, „Ramuri“, IV, nr. 5, 15 mai 1967, p. 12-13;

- Stere, Gheorghe, *Constantin Stere*, „Manuscriptum“, VI, nr. 3, 1975, p. 151-152;
- Stere, Roman C., *Sfârșitul romanului*, „În preajma revoluției“. *În loc de încheiere sau încheiere*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 124-126;
- Stere, Roman C., *Amintiri despre C. Stere*, „Cronica“, VII, nr. 38, 22 septembrie 1972, p. 8-9;
- Steuerman, A., C. Stere, „Opinia“, I, nr. 48, 27 iunie 1897, p. 2; semnat Rodion;
- Struțeanu, Scarlat, C. Stere, „În preajma revoluției“: vol. 1-2, „Convorbiri literare“, LXV, martie-aprilie 1932, p. 313-319;
- Struțeanu, Scarlat, C. Stere, „În preajma revoluției“. Vol. III – „Lutul“, „Convorbiri literare“, LXV, noiembrie-decembrie 1932, p. 742-746;
- Struțeanu, Scarlat, C. Stere, „În preajma revoluției“. IV: „Hotarul“, „Convorbiri literare“, LXVI, februarie 1933, p. 186-193;
- Suchianu, D. I., C. Stere, „Documentări și lămuriri politice, Preludii“, „Adevărul literar și artistic“, seria II, IX, nr. 513, 5 octombrie 1930, p. 7;
- Suchianu, D. I., *Romanul d-lui C. Stere*, „Viața românească“, XXIV, nr. 3-4, martie-aprilie 1932, p. 329-335;
- Suchianu, D. I., *Patriotul Stere*, „Viața românească“, XXIX, nr. 1-3, ianuarie-martie 1937, p. 129-133;
- Suchianu, D. I., *Amintiri de la „Viața românească“*, „Viața românească“, XIX, nr. 3, martie 1966, p. 187-192;
- Șeicaru, Pamfil, „În voia valurilor“ de C. Nistrul, „Versuri și proză“, V, nr. 8, 18 iunie 1916, p. 125-125;
- Șeicaru, Pamfil, *Constantin Stere*, „Hiena“, II, nr. 24, 1921;
- Șeicaru, Pamfil, *Refugiu literar. Cu prilejul romanului „În preajma revoluției“*, „Curentul“, V, nr. 1474, martie 1932;
- Șeicaru, Pamfil, C. Stere la 70 de ani, „Curentul“, VIII, nr. 2.799, 18 noiembrie 1935, p. 1;
- Șerban, Mihail, *Falnicul Stere*, „Adevărul“, L, nr. 16085, 3 iulie 1936, p. 3;
- Șerban, Mihail, *Destinul lui Vania Răutu*, „Cuvântul liber“, III, nr. 6, decembrie 1935;

- Ștefanelli, Aurel, *Epilogul romanului „În preajma revoluției“*, „Viața românească“, XXIX, nr. 4-5, aprilie-mai 1937;
- Ștefănescu, Alex., *A doua viață a lui C. Stere*, „România literară“, XXV, nr. 24, 19-25 august 1992, p. 10;
- Șuluțiu, Octav, C. Stere, „În preajma revoluției“, „Ulise“, I, nr. 4, ianuarie 1933, p. 9-10;
- Șuluțiu, Octav, C. Stere: „În preajma revoluției. Hotarul“, „Viața literară“, VIII, nr. 142, 1-31 martie 1933, p. 3;
- Șuluțiu, Octav, C. Stere, „Nostalgii“, „Familia“, seria III, I, nr. 7, noiembrie 1934, p. 90-93;
- Șuluțiu, Octav, C. Stere, „În preajma revoluției“. VI. „Ciu-bărești“, „Familia“, seria III, II, nr. 4, iulie-august 1935, p. 83-84;
- Șuluțiu, Octav, C. Stere, „În preajma revoluției“, vol. VII. „În ajun“, „Familia“, seria III, III, nr. 1, ianuarie 1936, p. 94-95;
- Teodorescu-Braniște, Tudor, *Cu d. G. Ibrăileanu despre „Adela“*, „Adevărul“, XLV, nr. 14812, 14 aprilie 1932, p. 1-2;
- Teodorescu-Braniște, Tudor, *D. C. Stere romancier*, „Progresul social“, I, nr. 4, iunie 1932, p. 48-50; și în vol.;
- Teodorescu-Braniște, T., *D. C. Stere despre Vania Răutu. O după amiază la Bucov*, „Dimineata“, XXVIII, nr. 9285, 31 octombrie 1932, p. 3; și în *Romanul românesc în interviuri*, vol. III, partea II, București, Editura Minerva, 1988, p. 643-653;
- Tertulian, N., C. Stere – *doctrinarul*, „Revista de filozofie“, t. 14, nr. 7, 1967, p. 747-766; și în vol.;
- Topliceanu, Alexandru, *Constantin Stere*, „Facla“, IX, nr. 371, 18 august 1930, p. 4; reprodus și în vol.;
- Tulbure, Gheorghe, *Contribuții la biografia lui C. Stere*, „Învățămintul public“ (Chișinău), 13 februarie 1989;
- Tulbure, Gheorghe D., *Un exilat antițarist atent supravegheat: C. Stere*, „Basarabia“, nr. 12, 1991, p. 117-143;
- Țincu, Bucur, Adolescentul Vania Răutu, „Țara noastră“, XI, nr. 21, noiembrie 1932;
- Ungheanu, Mihai, C. Stere, „Uraganul“, „Lucefărul“, XX, nr. 10, 5 martie 1977, p. 3;

- Ungheanu, M., *Actualitatea lui C. Stere*, „Tricolorul“, nr. 2, 1990, p. 8;
- Varticean, Iosif, *Mai multă maturitate politică și răspundere cetățenească (Pe marginea articolului Constantin Stere de I. Vasilenko)*, „Cultura Moldovei“ (Chișinău), 21 aprilie 1963;
- Vasilenko, Ion, *Constantin Stere*, „Cultura Moldovei“ (Chișinău), 17 ianuarie 1963, p. 4;
- Vasilii-Hasnaș, Elena, „Nostalgii“, de *Constantin Stere*, „Viața Basarabiei“, IV, nr. 4, aprilie 1935, p. 75-76;
- Vasilii-Hasnaș, Elena, „Ciubărești“, „Viața Basarabiei“, IV, nr. 7-8, iulie-august 1935, p. 99-101;
- Vinea, Ion, *Reparația lui Constantin Stere*, „Facla“, IX, nr. 382, 3 noiembrie 1930, p. 1;
- Vițchi, S. A., *O vedere asupra romanului „În preajma revoluției“*, „Adevărul literar și artistic“, seria II, XI, nr. 605, 10 iulie 1932, p. 6;
- Vizirescu, Pan. M., *Masca lui Stere*, „Sfarmă-Piatră“, II, nr. 33, 9 iulie 1936, p. 4;
- Vlad, C., *Vizitând pe d. C. Stere la Bucov*, „Opinia“, XXX, nr. 8.124, 23 mai 1934, p. 1;
- Vlădescu, Toma, *D. Stere la 70 de ani*, „Sfarmă-Piatră“, I, nr. 3, 28 noiembrie 1935, p. 3;
- Vlădescu, Toma, *Tristul destin al lui C. Stere*, „Sfarmă-Piatră“, II, nr. 32, 2 iulie 1936, p. 3;
- Vrânceanu, Dragoș, C. Stere, „În preajma revoluției. Hota-rul“..., „Curentul“, VI, nr. 1806, 11 februarie 1933, p. 1-2;
- Weiss, Aureliu, *Romanul lui Constantin Stere: „În preajma revoluției“*, „Viața românească“, XXX, nr. 1, ianuarie 1939, p. 64-80;
- Zalis, Henri, *Și-a pierdut romanul din impact?*, „Viața românească“, XCIII, nr. 6, 1998;
- Zamfirescu, G. M., C. Stere, „Lutul“, „Progresul social“, I, nr. 8, octombrie 1932, p. 64;
- Zamfirescu, G. M., C. Stere, „În preajma revoluției: IV. „Hota-rul“, „Progresul social“, II, nr. 3, 20 martie 1933, p. 222-226.

POSTFAȚĂ

Stere și lumea basarabeană

În opera sa, în faptele sale politice și culturale, Constantin Stere a ținut să fie o *personalitate*, pe care a concepe în sens goethean: ca bun suprem, ca ființă demonică creatoare de artă și, într-un fel, în sens nietzschean: ca deținător de voință de putere, ca „supraom“. Anume prin grila personalității sunt înfățișați în articolele sale Tolstoi, adevărat Demiurg, „mare artist, cel mai mare al vremurilor noastre“, Kant, „cel mai mare filosof al lumii“; Ibsen, „poet-luptător“, geniu al literaturii universale, Oscar Wilde, „geniu“ și el, cu glorie mondială, „idolul celei mai aristocratice societăți din Europa“, Dinicu Golescu, „om învățat, acest mare boier, acest om de stat și mare logofăt“, Coșbuc, poet cu „un farmec nespus“, Goga, „apostol al înstrăinatului Ardeal“.

Conform concepțiilor și convingerilor sale Stere se ocupă, și în calitate de jurist, de evoluția *individualității* din perioada apariției primelor grupări organice până în societatea modernă când a încercat să se afirme ca „măsura tuturor lucrurilor“. „Emanciparea individualității înseamnă triumful omenirii asupra inconștientului în Natură și Istorie“, conchide Stere, precizând, totuși, că nu e un triumf realizat pe deplin din cauza mai multor crize.

Menirea filosofiei este aceea de a da „inimii“ omenești un *înțeles*, un rost, un temel etic, de a stimula conștiința „că viața noastră, cu toate triumfurile și înfrângerile ei, nu e decât clipa între cele două abisuri de *nefire*, însă noi o dorim această

clipă mai fericită, mai *omenească* (subl. în text – *n.n.*) și credem că avem destule puteri ca să stoarcem de la imensitatea oarbă ceea ce dorim“ (Constantin Stere, *Opere*, 5, *În viață, în literatură*, Chișinău, 1991, p. 377). Cugetul neobosit al omenirii a trecut prin chinuri și lupte, din care s-a născut o nouă concepție despre lume și viață, o nouă filosofie: *Omul-luptător* înlocuiește pe *Omul-vierme*.

Întreaga viață și operă a lui Stere ilustrează și substanțializează în acte această concepție, el însuși fiind prin excelență un *Om-luptător* în condițiile unei vitregii destinale și a potrivniciei opiniei publice românești cu care, vorba lui Ralea, nu putea fi nicio clipă în armistițiu: „Toată viața a trebuit să lupte, într-o țară care nu cunoaște ura ca sentiment curent, cu calomnia, răutatea, cu perfidia. Originea acestui conflict stă în primul rând în profunda nepotrivire dintre firea tragică și metafizică a lui Stere și psihologia frivolă, optimistă, ușurată a mediului social românesc din vremea lui“ (Mihai Ralea, *C. Stere, în Viața românească*, 1931, nr. 1-3, p. 118).

Om de știință, fire de artist și om politic, a făcut ca timp de treizeci de ani toate partidele să trăiască din programul său (cooperatism, agrarianism, libertăți publice, expropriere, vot universal), fiind în toate un precursor. Viața sa a avut un aspect *patetic*, precizează Ralea, dând dovadă de eroism și mucenicie într-un cadru tern, trivial, de confort și epicureică juisare. „C. Stere a avut o viață plină ca a unui aventurier, ca a unui sfânt și ca a unui tiran. A dominat însă aspectul eroic“. În atmosfera de turpitudine, de putreziciune morală, de corupție „a descălicat ca un erou wagnerian, misterios și neașteptat, din ceturile răsăritului îndepărtat“, începând procesul și lupta chiar a doua zi.

A devenit, astfel, *simbolul unui destin* aparte, de mucenic, simbolul etic al *democrației românești*. Portretul său puternic „cu trăsături sumbre de mister, cu luciri oțelite de forță neînvinșă, cu îndărătnicie de martir și maiestate de comandant“ a ocupat un loc de cinste pe birourile celor cu inima cinstită și simțul moral rafinat și adânc. El a modificat profund politica

internă a țării între 1900 și 1915 (liberalismul, poporanismul, cooperativismul, parlamentarismul, libertățile cetățenești).

O activitate intensă o are în anul 1906, care s-a dovedit a fi fast pentru redeşeptarea națională a basarabenilor. În iarna acestui an Constantin Stere solidarizează cele patru grupuri care constituiau mișcarea democratică: grupul studenților moldoveni de la Dorpat, grupul lui Ion Pelivan, grupul avocatului Emanuil Gavriliță și grupul boierilor care făcea parte din conducerea Zemstvei basarabene (Paul Gore, P.Dicescu ș.a.). Stere contribuie la apariția ziarului *Basarabia*, organizează un grup de tineri pentru a urma studiile universitare la București și la Iași. În timpul rectoratului său la Universitatea din Iași i-a ajutat pe studenții basarabeni să capete burse.

La începutul anului 1918 se reîntoarce la Chișinău, intrând „deodată în vâltoarea acțiunii pentru realizarea Unirii din 27 martie 1918“, impunându-se, după cum își amintește Pan Halippa, prin puterea neîntrecută de orator și gânditor. Printr-o serie de discursuri, „adevărate capodopere oratorice“, prin acțiuni desfășurate zile și nopți de-a rândul pregătește solul fertil pentru Unire, înlăturând multe piedici, paralizând animozitățile din diferite grupări, însuflând grupărilor naționaliste din „Blocul moldovenesc“ și din „Frațiunea țărănească“ încredere în șansele alipirii, curaj în acțiune și siguranță în victoria finală a românismului, Pan Halippa spulbera orice încercare de a-l acuza de „trădare“, îndemnând să se cerceteze fără patimă desfășurarea evenimentelor din preajma Unirii și după mărețul act, care e o dovadă a „contribuției imense a marelui basarabean“: „Căci nu degeaba C. Stere, după Unire și până în ceasul morții, a reprezentat Basarabia în toate parlamentele României Mari, fiind ales de mai multe ori în câte două, trei județe basarabene dintr-o dată. Era cel mai bun răspuns pe care l-a putut da Basarabia celor ce batjocureau pe nedrept pe unul din cei mai vrednici fii ai săi“ (Pan Halippa, *C. Stere și Basarabia, în Viața românească*, 1931, nr. 1-3, p. 41-42).

Calitatea sa de basarabean, care a luptat pentru realizarea ideii naționale, nu lipsește din portretul inspirat al lui Ralea:

„Prin acest canal al democrației și al dreptății a voit el să aducă și asimilarea suflatească complectă a basarabenilor la totalitatea națiunii. Și aici stă aportul său cel mare la ideea națională. În timp ce alții voiau trunchierea idealului național, prin sacrificarea Basarabiei, C. Stere a urmărit idealul integral. Ca basarabean nu putea gândi altfel. Se uită prea ușor și se înțelege prea greu că C. Stere a fost, înainte de toate, basarabean“ (*Ibidem*, p. 121).

În spiritul tradiției moldavo-basarabene impusă de Cantemir, Milescu Spătarul, Hasdeu, Constantin Stere își cultivă o personalitate supradimensionată titanian, modelată în spiritul „conștiinței generale“ și „voinței generale“ a omenirii despre care vorbește în *Încercări filosofice*. O atare personalitate de excepție trebuie să reconstituie *rânduiala morală* a lumii, să direcționeze totul spre *idealurile și scopurile morale*, spre *bazele* raționale în acord cu năzuințele ideale ale omenirii.

Fiind născut în Cerepcau, județul Soroca, din boieri moldoveni veniți din Botoșani, studiaza la liceul de băieți din Chișinău (mai târziu liceul „B. P. Hasdeu“) unde, după mărturiile lui Pan Halippa, își formează o documentațiune vastă și bogată asupra vieții, pe care el a conceput-o ca o neconținută luptă între *lut* și *azur*, între instinct și rațiune, între polul animalic și polul divin din ființa omului“ (Stere, *op. cit.*, p. 538).

Moralitatea este steaua fixă, polară a vieții lui Stere care, referindu-se la Kant, consideră unirea morală a omenirii ca „postulat necesar pentru desăvârșirea ideală a însăși filosofiei“ și ca „un principiu suprem în etică“, ca „un criteriu sigur al progresului social“ și „o condițiune a supremației omului asupra forțelor oarbe ale naturii“.

Moralitatea e și criteriul deontologic aplicat de Stere în toate circumstanțele – ale detenției siberiene, angajării politice și consacării vieții culturale și scrisului. Aprecierea morală, judecarea morală a evenimentelor și oamenilor îi dau lui Tolstoi, care-i oglindește în mod credincios, și dreptul de a-i *pedepsi*, fapt care-l împacă cu „tendenționismul și determină la un *tezism*, la o încercare de a *dovedi* în opera sa anumite *teorii istorice și etice*.

Omul-luptător Stere este, prin definiție, un *homo ethicus*, care stă cu ochii ațintiți la o balanță ce simbolizează *dreptatea* și cântărește faptele și „spiritele“. Sfântul Mihail, Hermes și Themis îi sunt modelele mitologice. Modelul filosofic urmat e cel kantian constituit dintr-un „cântar“ cu două „talere“: *rațiunea pură și rațiunea practică*. Din etica pe care o conține *Critica rațiunii practice* sunt preluate noțiunile de *adevăr, dreptate, autonomie morală, lege universală* (dedusă din *imperativul categoric*).

Destinul lui Stere este unul *tipic basarabean*, cunoscând întreaga odisee fenomenologică a predestinării: *înstrăinare*, *îndurare* a „terorii istoriei“, *întoarcerea la Ithaka*“, *direcționare mântuitoare pe drumul spre Centru*. El însușează o trăire plenară, la cota înaltă a *eroismului*, a pragurilor, limitelor, zidurilor, valurilor (noțiune-cheie steristă).

Descrierea simplă a „pohodului na Sibiri“, a calvarului trăit în penitenciarele siberiene depășește cadrul oricărei inventivități fanteziste. El se simte – la propriu și la figurat – aruncat în *voia valurilor* sub semnul unui *fatum* care nu poate fi schimbat. „Cariera“ de condamnat politic și-o începe la 18 ani la închisoarea specială a jandarmeriei din Odesa, unde se aplica un regim de izolare totală și de uitare, după care se trezește într-un vagon penitenciar care îl transportă de la Odesa la Moscova, unde urma să fie pregătit pentru Siberia la închisoarea de tranzit Butîrki. Un alt vagon penitenciar îl duce la Nijni Novgorod, de unde este îmbarcat într-un șlep tras de un vapor pe cursul Volgăi, pe cel al Kamăi până la Perm. Trenul îl duce, apoi, la Tiumen, de unde a fost redirectionat spre Kurgan. De la Turinsk, după ce a fost lovit cu patul armei de un sergent care a fost oprit de el să violeze o fată, este dus, cu tarantaful, după ce autoritățile sunt nevoite să disperseze comunitatea deținuților politici, la Tobolsk. Șleplul îl duce pe cursul Irțișului până în satul Șarkala, după ce a mai adăstat prin iurțile promiscule ale osteacelor.

Omul-luptător nu este înfrânt de acest destin, care nu-l face să renunțe la calitatea sa de român basarabean. Dimpotrivă, el răspunde statornic la chestionarele procurorăcești că

Basarabia este o ramură a națiunii române. E ușor de imaginat reacția răutăcioasă și plină totodată de nedumerire a celor care îl anchetau, care nu puteau pricepe de ce declară cu îndărătnicie și cu risc pentru viața sa acest lucru.

Or, însuși romancierul deghizat în personajul său Ion Răutu, ne descrie închipuitul dialog cu jandarmul Paciewki:

„Se vedea refuzând cu mândrie și ferocitate să dea vreo lămurire asupra „activității sale revoluționare“, dând fiori de groază „călăului“ în uniformă albastră, prin răspunsuri „teribile“ la întrebările formale:

- Naționalitate ?
- Sunt român ...
- A ! Român ? Sunteți supus al regatului vecin ?...
- Nu sunt *supus* nimănui pe pământ, – sunt cetățean liber.
- Dar, orișicum, – îngâimează perplex argusul împărătesc, – din punctul de vedere al legii ...
- Disprețuiesc, – întrerupe fioros teroristul Ion Răutu, – disprețuiesc mascarada dumneavoastră legală și nu recunosc registrele în care ați binevoit să mă înscrieți fără voia mea ... (*Lutul*).

Ohranca țaristă l-a urmărit toată viața, înregistrând tot ceea ce făcea în timpul întoarcerilor sale periodice în Basarabia. (Istoricul Andrei Eșanu a constatat prezența în arhive a rapoartelor întocmite de ea până în zilele noastre; vezi Constantin Stere, *140 de ani de la naștere, materiale ale conferinței științifice*, Chișinău, 2005, p. 47).

Ideologia steristă are o puternică fundamentare etică în sens kantian și neokantian, ea fiind axată, în domeniul *praxis*-ului, pe *acțiune*: „Lupta noastră nu este deci zadarnică și viața nu e fără rost, pentru că voința noastră este un factor al evoluției universale și idealul nostru e îndrumătorul ei... Viața e acțiune. Universul e acțiune! Acțiunea e cheia întregii enigme a existenței“ (C. Stere, *În preajma revoluției*, IV, „Hotarul“, 1933, p. 372; în ediția chișinăuană, IV, p. 388).

În afară de acest mobil „teoretic“, întrevedem în *acțiunea* lui Stere un mobil „practic“: readucerea ramurii basarabene la trunchiul națiunii române.

La un moment dat, în *Hotarul*, se întreabă: „Și pentru prima oară Răutu avu curajul să-și pună precis și categoric întrebarea: pentru ce se găsește el în Siberia și, acum, în închisoare?“.

Răspunsul nu urmează, momentul autointerogatoriu fiind marcat de deznădejde și chiar de o decizie, repede părăsită, de a se sinucide.

El a venit, mai târziu, în cadrul înfruntărilor politice din parlament. Urmând postulatele kantiene abstracte, formale ale imperativului categoric, urma un îndemn al sufletului său de basarabean, șoptit de demonul lăuntric.

Codul etic, elaborat programatic atât în temeiul unor postulate kantiene și postkantiene, cât și în baza experienței sale de viață, de tânăr revoluționar, apare într-o filă de jurnal al lui Ion Răutu reprodus în *Lutul*:

„Vanitatea omenească cu multă iscusință și subterfugii știe să-și găsească o satisfacție.

Desigur cărarea vieții aleasă conștient prin studii, reflecție și gândire, constituie o mare superioritate morală și intelectuală.

Dar aceasta înseamnă că numai o convingere, care se impune judecății și conștiinței ca un adevăr neconținut, poate da o directivă morală.

Jertfa de sine nu poate fi justificată decât dacă convingerea îți spune că ea este adusă realmente pentru triumful adevărului, al dreptății, pentru biruința idealurilor superioare ale vieții ca o condițiune a progresului.

Dar nu din amor propriu, din mimetism moral, de teama judecății altora – adică, în fond, de lașitate, din lipsă de consistență morală“.

Ca basarabean, ca român-moldovean, după cum îi recunoaște Mariei Culiceeva, care-i vorbește despre patria adevărată, Crimeea, ca om al marginii spațiului mirotic, Stere are nostalgia întregului, a României care îi este *patria*. Are doar câteva informații despre România, nu cunoaște literatura, nici chiar limba, are două, trei cărți românești obținute prin contrabandă căci ocârmuirea rusească a ridicat pe Prut, „râu blăstămat“, „un zid mai impenetrabil ca cel chinezesc“. „Și totuși, îi mărturisește cu sinceritate el, simt ca și dumneata că

această țară himerică de care provincia mea natală e despărțită de vreo optzeci de ani, îmi este patria; și inima-mi arde de dorul ei. Cred că există aici o cauză adâncă. În primul rând, omul – ca animal social prin excelență – nu este desăvârșit decât ca membru al unui grup. Numai ca atare el își poate da măsura puterilor sale. Răzlețirea Basarabiei nu a putut distruge legătura ei organică cu restul națiunii. Și, în afară de această legătură, nu mă simt întreg“.

Ion Răutu îi precizează, însă, că simțul nostalgiei are, în cazul lui, „un caracter ciudat“: „România mă atrage, mă fascinează și în același timp, îmi inspiră groaza necunoscutului! Dar poate, în orice nostalgie, – urmă Răutu după oarecare gândire, – noi nu dorim patria reală, așa cum o cunoaștem, ci o patrie idealizată – așa cum am vrea să fie. Și dorul se simte cu atât mai viu, cu cât mai greu poate fi găsită patria idealurilor tale. Ce alt înțeles pot avea cuvintele poetului: „On l'aime malgré elle, / Mêmes injuste et cruelle“ ?

Este învederată o îngustare a cercului existențial, obișnuit în circumstanțele de detenție și constrângere, care duce la axare pe reflecțiile, reluate monoton, asupra *lutului* pe care vrea să-l scoată din sufletul său. Există, însă, și o axare pe nostalgia patriei adevărate, pe dorul de țară, pe acel *desiderium patriae* care apare ca o idee fixă, o *idee unică*. Aceasta apare ca o cauză a îndepărtării de mediul copilăriei, de locul de baștină. Nostalgicul, așa cum precizează Kant, unul din idoli lui Stere, nu vrea să regăsească locul copilăriei, ci *însăși* copilăria.

Nostalgia e, în cazurile înstrăinării un „rău mortal“, o *maladie*. Însuși cuvântul vine dintr-o împerechere, realizată de Hoffer la 1688, cuvintelor „întoarcere“ (вооф) și „durere“ (αλγοφ). Într-un tratat medical al lui Ramazzino din 1700 este citat un dicton folosit în armată: *Qui patriam querit, mortem invenit* (Cine cată înspre patrie dă peste moarte). Asupra celor înstrăinați au un efect puternic reascultarea melodiilor auzite în copilărie, ca în cazul țăranilor elvețieni, ce pasc turmele în Alpi: acestora cantilenenele rustice le aprind în chip brusc și dureros amintirea patriei (este efectul *Küpe-Reyhen* sau *Le ranz des vaches*).

Trecând în revistă manifestările *nostalgiei* și termenii sinonimi („carență socio-afectivă“, „patologie a despărțirii“, „fixație“ și „regresie“ la Freud), Jean Starobinski va conchide că întreaga literatură a exilului este „o literatură a copilăriei pierdute“ (Jean Starobinski, *Melancolie, nostalgie, ironie*, Pitești, 2002, p. 174).

Romanul lui Stere nu e, în acest sens, doar un roman al *copilăriei pierdute*, ci și al *patriei pierdute*.

Simplul *desiderium patriae* se transformă, la înaltele cote ale nostalgiei, într-un proiect de *patrie ideală*, deloc utopic, deși aparține unui revoluționar, căci Stere va propune și modelul practic de unificare a celor trei provincii: „Trebuie să unificăm mentalitățile disparate, să închegăm un tip de civilizație originală, specifică din tenacitatea, vigoarea aproape zoologică a Ardealului, din misticismul democratic al basarabeanului, din nota estetică, maleabilitatea și ușoara superficialitate a elementelor regățene“ (Valer Donea în dialog cu C. Stere, *Adevărul literar și artistic*, anul XIV, nr. 784, 15 dec, 1935, p. 3; reproduș în C. Stere, *op. cit.*, p. 504).

Această nostalgie a *copilăriei pierdute* și *patriei pierdute* naște atmosfera baladescă a romanului în care nu se întrevăd doar strategiile epicii ruse, după cum au remarcat exegeții, ci și formula lirico-simbolică, ajutată de un dar indiscutabil al povestirii (pe care îl au, după cum observa Călinescu în *Istorie, moldovenii*). Iată un pasaj foarte „sadovenian“ din roman: „O zi de mai, necruțată de soare. Lunca joasă a Prutului, răsufând încă revărsările primăverii – toată învelită în verdeață de sălcii și de tufiș, cu rari ochiuri de apă prin cari se oglindeau pe alocurea figuri pitorești de pescari cu ciorpacul în mână sau de vânători la pânda rațelor sălbatice – scliffea în tremurul văzduhului cald de senin. Spre sud, la dreapta, coama Cristeștilor se tăia în azurul dens, de peruzea, abia împodobit mai sus de puțunii nori albi, ca movile involburate de zăpadă“.

Ideea-unică a Patriei adevărate, ideale este axul întregii activități parlamentare a lui Stere, care transformă *codul etic* al revoluționarului într-un *cod deontologic*. Respectându-l fără vreo abatere, dictată de circumstanțe sau de interese de partid,

el vine cu argumentul său suprem chiar atunci când toți ceilalți îi vor fi împotriva. Astfel, expunându-și opinia despre politica externă a României în decembrie 1915, pleda pentru păstrarea sfântă a idealului național și împotriva renunțării „pe vecie de la pământul românesc de baștină”: „Politica pe care dv. o sprijiniți duce la știrbirea idealului național, la renunțare. Atunci am dreptul să vorbesc cum vorbesc, eu *singur împotriva tuturor* (sublinierea noastră – *n.n.*) fiindcă, d-lor, nu puteți, nu aveți dreptul să renunțați la mormintele strămoșilor noștri care zac peste Prut, dar nu aveți dreptul să renunțați și pentru generațiunile cari vor veni la viața românească în ținuturile de acolo. Da, unul singur, care se ridică în numele veșnicei ființe a neamului, are dreptate împotriva tuturor. Prin politica pe care o sprijiniți, nu numai că compromiteți viitorul acestui stat, făurindu-i lanțurile vasalității, dar nu veți reuși măcar să ștergeți și hotarele dintre noi și Ardeal, fiindcă nu veți putea ajunge pe această cale la dezmembrarea Austro-Ungariei. Dar, mai mult, sancționați pentru totdeauna un act de dureroasă și strigătoare nedreptate față de noi“ (cit. apud Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, București, 1991, p. 110-111). În cazul incapacității armatelor țariste, modificarea politicii externe este un act necugetat: „Astăzi însă e prea târziu; nu mai avem deschisă decât o singură cale: împotriva Rusiei și pentru Basarabia! Altfel vom pierde și Basarabia și vom rămâne și fără Ardeal. Ardealul nu a pierit într-o mie de ani, nu va pieri nici de azi înainte“ (*Ibidem*).

Calitatea de român basarabean, invocată frecvent în discursurile sale, nu-i permite nicio șovăire în promovarea și păstrarea idealului național. Pierderea oricărei părți din patrie însemna, pentru el, prăbușirea în neant, pe care el a înfruntat-o, cu eroism, în timpul detenției siberiene.

MIHAI CIMPOI

26.I.2010
Chișinău

SUMAR

VOLUMUL AL VI-LEA CIUBĂREȘTI

I. „Pe celalt tărâm“	7
II. Vărul Zamfirache	18
III. Spre Ciubărești	31
IV. Terasa „Grütli“	39
V. „Cărnățaria lui Cipus“	51
VI. Credință și „normaliști“	66
VII. Campania	80
VIII. Vaideei	108
IX. Elisa	124
X. Augurii	132
XI. Congresul și „Varieteul parizian“	146
XII. Germeții	162
XIII. Intelectualii	174
XIV. Ultimul stăpân al Năpădenilor	191
XV. „Belferii“	201
XVI. Doctorul Alexandru	205
XVII. Poet și negustor	210
XVIII. Ivonna	220
XIX. Păcate vechi...	230
XX. Bran Caroti	241
XXI. „Răsuflații“	247
XXII. „Farul“	264
XXIII. Duelul	282

XXIV. Piemontul	298
XXV. Marasmul	308
XXVI. Răspântia	318

VOLUMUL AL VII-LEA

ÎN AJUN

I. Vicisitudinile frumoasei Dolores	327
II. Deputat!	337
III. Un <i>maiden speech</i>	347
IV. „Tinerimea idealistă“	361
V. „Sârba popilor“	370
VI. Descoperirea Europei	389
VII. <i>Genosse Prudens</i>	401
VIII. Generalismul revoluției mondiale	410
IX. „Alpenglühen“	426
X. Parisul	436
XI. Venus de Urbino	449
XII. Vallombrosa	466
XIII. Coborâșul	481
XIV. Criza	494
XV. Roata vieții	504
XVI. „Fariști“ și „Cercuiști“	525
XVII. Debuturi	541
XVIII. La cămin	551
XIX. În Ardeal	566
XX. Arghir parlamentarul	587
XXI. <i>Sed interea fugit irreparabile tempus</i>	594
XXII. Între focuri	613
XXIII. În fierbere	626
XXIV. „Trăsnetul din senin“	638

VOLUMUL AL VIII-LEA

URAGANUL

I. Așteptarea... ..	651
II. Gloata și pontifii	672
III. „Svoboda!...“	703

IV. Moldovenii	737
V. În răzmeriță	750
VI. Antractul	776
VII. În ape line	794
VIII. Două lumi	818
IX. Meteorul	848
X. Pojarul	873
XI. „Apărătorul ordinii!...“	888
XII. Fără cârmă	920
XIII. Povara... ..	953

<i>Variante</i>	977
<i>Interviuri, declarații, conferințe</i>	1123
<i>Note și comentarii</i>	1275
<i>Indice alfabetic al personajilor</i>	1375
<i>Repere critice</i>	1423
<i>Bibliografie</i>	1583
<i>Postfață</i>	1619